

لەنىن تاللانما ئەسەرلىرى

بۇكىل دۇنيە ٴجۇزى پرولەتارلارى، بىرىگىڭدەر !

لەنين تاڭدامالى شعارمالارى

2-توم (II)

ۇلتتار باسپاسى

ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى تۋرالى

روسسيا ماركسيزىمشىلەرى پىروگرامماسىنىڭ ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى تۋرالى ايتاتىن 9-تارماعى سوڭعى كەزدە (ٴبىزدىڭ «اعارتۋ» جورنالىندا[155] كورسەتكەنىمىزدەي①) ورايشىلداردىڭ جاپپاي شابۋىلىن تۋعىزدى. پەتەربۋرگتىڭ جويىمپازدىق گازەتىندە روسسيا جويىمپازى[132] سەمكوۆسكي دە، بۋندشىل[172] ليبمان دا، ۋكراينا ۇلت سوتسياليسى يۋركەۆيچ تە ٴوز ورگان جورنالىندا بۇل تارماقتى تىپتەن جاراتپاي، وسى تارماقتا تونە ٴتۇستى. ٴبىزدىڭ ماركسيزىمدىك پىروگراممامىزعا ورايشىلدىقتىڭ وسىنشاما "الۋان تىلدە شابۋىل جاساۋى"نىڭ[188] جالپى العاندا قازىرگى ۇلتشىلدىق اۋىتقۋلارمەن تىعىز بايلانىستى ەكەندىگىندە كۇمان جوق. سوندىقتان كوتەرىلگەن ماسەلەنى جەكە تالداۋدىڭ كەزى كەلگەن سياقتى. تەك مىنانى ەسكەرتىپ وتەمىز. جوعارىدا اتالعان ورايشىلداردىڭ ىشىنەن بىرەۋى دە ٴوز بەتىمەن بىردە-ٴبىر دالەل كەلتىرمەگەن: بۇلاردىڭ ٴبارى دە روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ 1908—1909-جىلى پولياك تىلىندە جازعان «ۇلت ماسەلەسى مەن اپتونوميزىم» دەگەن ۇلكەن ماقالاسىندا ايتىلعانداردى عانا قايتا-

① «لەنيىن شىعارمالارى»، 20-توم، جانىزۋشاسى، 1—35-بەتتەرىنە قاراڭىز. — قۇراستىرۋشىدان

لايدى. سوندىقتان ٴبىز ٴوزىمىزدىڭ باياندامىزدا لۋكسەمبۋرگتىڭ "وزگەشە" دالەلدەرىمەن بارىنەن دە كوبىرەك ساناساتىن بولامىز.

1. ۆلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى دەگەن نە؟

ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ دەگەندى ماركسيزمدىك تۇرعىدان زەرتتەمەكشى بولعاندا، بۇل سۇراۋدىڭ ەڭ الدىمەن اۋىزعا ىلىنەتىنى تابيعي نارسە. ٴوزىن ٴوزى بيلەۋدى قالاي ۇعىنۋ كەرەك؟ بۇعان جاۋاپتى ۇقىقتىڭ تۇرلىشە "جالپى ۇعىمدارى"، نان شىعارىلعان زاڭ انىقتامالارىنان ىزدەۋ كەرەك پە، الدە ۇلتتىق قوزعالىستاردى تاريحي ەكونوميكالىق جاعىنان الىپ زەرتتەۋدەن ىزدەۋ كەرەك پە؟

تاڭداناتىنى جوق، سەمكوۆسكي، ليبمان، يۋركەۆيچ مىرزالار، ماركسيزمدىك پروگراممانىڭ "ايقىن ەمەستىگى" جايىندا انشەيىن مىسقىلمەن قۇتىلىپ، بۇل سۇراقتى قويۋدى ٴتىپتى اڭعارمادى دا، سونىمەن قاتار ٴتىپتى وزدەرىنىڭ ناداندىعىنان، ۆلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى تۋرالى 1903 - جىلعى روسسيالىق پروگرامما عانا ەمەس، لوندونداعى 1896 - جىلعى حالىقارالىق قۇرىلتايدىڭ قارارى دا ايتاتىنىن، ٴسىرا، بىلمەيتىن بولۋلارى كەرەك (بۇل تۋرالى ٴتيىستى جەرىندە تولىق ايتامىز). بۇدان دا بەتەر تاڭدانارلىق نارسە سول، وسى تارماقتىڭ بەينە دەرەكسىزدىگى مەن مەتافيزيكالىعى جايىندا كوپ-كوپ جار سالىپ جۇرگەن روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ ٴوزى ٴدال وسى دەرەكسىزدىك پەن مەتافيزيكالىق قاتەلىك وتكىزدى. ٴىستىڭ ٴمانىسى زاڭ جۇزىندەگى انىقتامالاردا ما نەمەسە بۇكىل جەر ٴجۇزىنىڭ ۇلتتىق قوزعالىستارىنىڭ تاجىريبەسىندە مە؟ دەگەن سۇراقتى

روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ ناق ٴوزى ەش ۋاقىتتا ايقىن، انىق قويماستان، ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى تۋرالى ٴارقاشان دا جالپىلاما اڭگىمەگە ٴتۇسىپ كەتە بەرەدى (ٴتىپتى ۇلتتىڭ ەركىن قالاي ٴبىلۋ كەرەك دەگەن مۇلدە كۇلدىرگى اقىلگويلىككە دەيىن بارادى).

ماركسيزمشىلەر ٴسوزسىز الىعا قويۋعا ٴتيىستى بۇل ماسەلەنىڭ ناقتى قويىلۋى روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ دالەلدەرىنىڭ ونىنان توعىزىن بىردەن-اق جوق ەتەر ەدى. ۇلتتىق قوزعالىستار روسسيادا ٴبىرىنشى رەت تۋىپ وتىرعان جوق جانە جالعىز وعان ٴتان نارسە ەمەس، كاپيتاليزمنىڭ فەوداليزمدى تۇپكىلىكتى جەڭىپ شىعۋ زامانى بۇكىل دۇنيە جۇزىندە ۇلت قوزعالىستارىمەن بايلانىستى بولعان بولاتىن. بۇل قوزعالىستاردىڭ ەكونوميكالىق نەگىزى مىنادا: تووار ٴوندىرىسىنىڭ تولىق جەڭۋى ٴۇشىن بۇرجۋازيانىڭ ىشكى بازاردى قولىنا قاراتىپ الۋى كەرەك، ٴبىر تىلدە سويلەيتىن حالقى بار وڭىرلەردى مەملەكەت ەتىپ بىرىكتىرۋى كەرەك، سونىمەن قاتار بۇل ٴتىلدىڭ دامۋىنا جانە ونىڭ جازۋ ارقىلى بەرىك ورنىعۋىنا بوگەت بولاتىن كەدەرگىلەردىڭ ٴبارىن جويىلتۋ كەرەك. ٴتىل — ادامزاتتىڭ اسا ماڭىزدى قاتىناس قۇرالى؛ ٴتىلدىڭ بىرلىگى جانە كەدەرگىسىز دامۋى قازىرگى زامانداعى كاپيتاليزمگە ساي كەلەتىن ناعىز ەركىن جانە كەڭ ساۋدا اينالىمىنىڭ، حالىقتىڭ بارلىق جەكە تاپتارعا ەركىن جانە كەڭ تۇردە جىكتەلۋىنىڭ اسا ماڭىزدى شارت-تارىنىڭ ٴبىرى بولىپ تابىلادى، اقىرىندا بازاردى بارلىق ۇلكەن-كىشى قوجايىنمەن، ساتۋشى جانە الۋشىمەن تىعىز بايلانىستىراتىن شارت بولىپ تابىلادى.

سوندىقتان قازىرگى زامانداعى كاپيتاليزمنىڭ وسى تالاپتارىن كوبىرەك قاناعاتتاندىراتىن **ۇلتتىق مەملەكەتتەر** قۇرۋ قانداي دا بولسىن ۇلت قوزعالىسىنىڭ بەتالىسى (تىرىساتىنى) بولىپ تابىلادى.

ناعىز تەرەڭ ەكونوميكالىق فاكتورلار ادامداردى وسىعان يتەر-مەلەيدى، سوندىقتان ۇلتتىق مەملەكەت بۇكىل باتىس ەۆروپا ٴۇشىن — ول-ول ما، بۇكىل مادەنيەتتى دۇنيە ٴجۇزى ٴۇشىن — كاپيتاليستىك داۋىردەگى **تيپتىك**، قالىپتى ۇلتتىق مەملەكەت بولىپ تابىلادى.

ولاي بولسا، زاڭ جۇزىندەگى انىقتامالاردى جەلەۋ ەتىپ، دەرەكسىز انىقتامالاردى "ويدان" شىعارماي، ۇلت قوزعالىستارىنىڭ تاريحي-ەكونوميكالىق شارتتارىن زەرتتەپ، ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىنىڭ ماعىنىسىن تۇسىنگىمىز كەلسە، وندا ٴبىز قالاي دا مىنا قورتىندىعا كەلەمىز: ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى دەگەنىمىز ۇلتتاردىڭ بوتەن ۇلتتىق كوللەكتيۆتەردەن مەملەكەت بولىپ ٴبولىنۋى كەلىپ شىعادى، ٴوز الدىنا دەربەس ۇلتتىق مەملەكەت قۇرۋى كەلىپ شىعادى.

ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن مەملەكەت بولىپ بولەكتەنۋ ۇقىعىنان باسقا ٴبىر نارسە دەپ تۇسىنۋگە نەلىكتەن بولمايتىندىعىن ٴبىز تومەندە تاعى دا باسقا سەبەپتەردەن كورەمىز. ال ەندى ٴبىز ۇلتتىق مەملەكەت بولۋعا تىرىسۋشىلىقتىڭ تەرەڭ ەكونوميكالىق سەبەپتەرى تۋرالى قاشىپ قۇتىلعىسىز قورتىندىدان روزا لۇكسەمبۋرگتىڭ قالاي "قۇتىلماق" بولعانىنا توقتالماقپىز.

روزا لۇكسەمبۋرگكە كاۋتسكيدىڭ «ۇلتتىق جانە ينتەرناتسيو-نالدىق» دەگەن كىتاپشاسى ابدەن ٴمالىم («جاڭا زامان»[24] جورنالى 1907 — 1908-جىلدىق تومى 1-سانىنىڭ قوسالقى سانى، ورىسشا اۋدارماسى 1908-جىلى ريگادا شىققان «عىلمي پىكىر» جورنالىندا باسىلعان). كاۋتسكي وسى كىتاپشاسىنىڭ 4-تاراۋشاسىندا ۇلتتىق مەملەكەت تۋرالى ماسەلەنى تولىق تالداي كەلىپ، وتتو باۋەر "ۇلتتىق مەملەكەت قۇرۋعا تىرىسۋدىڭ كۇشىن **جەتە باعالامايدى**"،

دەگەن قورتىندىعا كەلگەنى روزا لۋكسەمبۋرگكە ٴمالىم (سيتات كەلتىرىلىپ وتىرعان كىتاپشانىڭ 23 ـ بەتى). روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ ٴوزى كاۋتسكيدىڭ مىنا سوزدەرىن سيتاتقا كەلتىرىپ وتىر: "ۇلتتىق مەملەكەت قازىرگى جاعدايلار"عا ‹ياعني ورتا عاسىرلىق، كاپيتاليزمگە دەيىنگى، ت. ب. جاعدايلارعا ۇقسامايتىن كاپيتاليستىك، مادەنيەتتى، ەكونوميكا جاعىنان الىعاباسار جاعدايلارعا› **اناعۇرلىم ساي كەلەتىن** مەملەكەت فورماسى، مەملەكەتتىڭ ٴوز مىندەتتەرىن ‹ياعني كاپيتاليزمنىڭ اناعۇرلىم ەركىن، كەڭ جانە تەز دامۋ مىندەتىن› بارىنەن جەڭىل ورىنداي الۋىنا مۇمكىندىك بەرەتىن مەملەكەت فورماسى". بۇعان كاۋتسكيدىڭ: ۇلت جاعىنان الا ـ قۇلا مەملەكەتتەر (ۇلتتىق مەملەكەتتەردەن باسقاشا ۇلتتاردىڭ مەملەكەتى دەپ اتالاتىن مەملەكەتتەر) "ٴىشىن ارقاشان دا ىشكى قۇرىلىسى بەلگىلى سەبەپتەردەن قالىپتى ەمەس نەمەسە جەتىلمەگەن ‹مەشەۋ› مەملەكەت" بولىپ تابىلادى دەگەن ودان دا گورى ناقتىلى قورتىندى پىكىرىن قوسۋ كەرەك. كاۋتسكي قالىپتى ەمەستىك تۋرالى ايتقاندا، دامىپ كەلە جاتقان كاپيتاليزمنىڭ تالاپتارىنا اناعۇرلىم بەيىمدەلگەن نارسەلەرگە ۇيلەسپەۋ ماعىناسىندا عانا ايتىپ وتىر، بۇل وزىنەن ٴوزى تۇسىنىكتى.

ەندى مىناداي سۇراۋ تۋادى: كاۋتسكيدىڭ وسى تاريحي ـ ەكونوميكالىق قورتىندىلارىنا روزا لۋكسەمبۋرگ قالاي قارادى؟ بۇل قورتىندىلار دۇرىس پا الدە تەرىس پە؟ كاۋتسكي العا قويعان تاريحي ـ ەكونوميكالىق ٴنازاريا دۇرىس پا نەمەسە نەگىزىنەن پسيحولوگيالىق بولىپ تابىلاتىن باۋەر العا قويعان ٴنازاريا دۇرىس پا؟ باۋەردىڭ باسىنداعى ٴسوزسىز "ۇلتتىق ورايشىلدىق"تىڭ، ونىڭ مادەني ـ ۇلتتىق اپتونومياني[189] جاقتاۋشىنىڭ، ونىڭ ۇلتشىلدىق اۋەستەنۋشىنىڭ (كاۋتسكي ايتقانداي، "كەي جەردە ۇلتتىق قۇرامدى

كۇشەيتۋىنىڭ")، ونىڭ "ۇلتتىق قۇرامدى وراسان اسىرا كورسەتىپ، ينتەرناتسيونالدىق قۇرامدى مۇلدە ۇمىتۋىنىڭ" (كاۋتسكي)ونىڭ ۇلتتىق مەملەكەت قۇرۋعا تىرىسۋشىلىقتىڭ كۇشىن جەتە باعالاماۋىمەن بايلانىسى نە دە؟

روزا لۋكسەمبۋرگ ٴتىپتى بۇل ماسەلەنى كوتەرگەن دە جوق. ول بۇل بايلانىستى بايقاعان جوق. ول باۋەردىڭ ٴنازاريالىق كوزقاراستارىنىڭ تۇتاس تۇلعاسىنا وي جۇگىرتپەدى. ول ٴتىپتى ۇلت ماسەلەسىندەگى تاريحي-ەكونوميكالىق ٴنازاريا مەن پسيحولوگيالىق ٴنازاريانى ٴبىر-بىرىمەن سالىستىرعان جوق. ول كاۋتسكيگە تەك مىناداي پىكىرمەن عانا قارسى شىعادى.

"...بۇل 'اناعۇرلىم جاقسى' ۇلتتىق مەملەكەت — ٴنازاريالىق دامۋ جانە ٴنازاريالىق جاقتاۋعا وڭاي كەلەتىن، ٴبىراق شىندىقتا جاناسپايتىن دەرەكسىز نارسە عانا." («سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيا شولۋى»190 1908-جىل، 6-سان، 499-بەت)

روزا لۋكسەمبۋرگ وسى باتىل ٴسوزىن راستاۋ ٴۇشىن، بەلدى كاپيتاليستىك ەلدەردىڭ دامۋى مەن يمپەرياليزم ۇساق ۇلتتاردىڭ "ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن" الدامشى نارسە ەتەدى دەگەن پىكىرلەر ايتتى. "وزدەرىنىڭ تاۋەلسىزدىگىنىڭ ٴوزى 'ەۆروپالىق كونسەرت'-تىڭ ساياسي كۇرەسى مەن ديپلوماتيالىق ويىنىنىڭ جەمىسى بولىپ تابىلاتىن فورما جاعىنان تاۋەلسىز شەرنوگورلاردىڭ، بولگارلاردىڭ، رۋمىنداردىڭ، سەربىلەردىڭ، گرەكتەردىڭ، ٴتىپتى ٴىشىنارا شۆەيتسارلاردىڭ "ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ'ى تۋرالى شىنداپ ايتۋعا بولار ما؟"! — دەپ شۋ كوتەردى روزا لۋكسەمبۋرگ (500-بەت). جاعدايعا "كاۋتسكي ويلاعانداي، ۇلتتىق مەملەكەت ەمەس، جىرتقىشتىق مەملەكەت" اناعۇرلىم جاقسى ۇيلەسەدى. ونان سوڭ ول انگلياعا، فرانسياعا جانە باسقالارعا قارايتىن وتارلاردىڭ كولەمى

تۋرالى بىرنەشە ونداعان ساندار كەلتىرەدى.

وسى سياقتى پىكىرلەردى وقىي وتىرىپ، اپتوردىڭ **ٴجون-جوسىقتى** تۇسىنە المايتىندىعىنا تاڭدانباسقا بولمايدى! ۇساق مەملەكەتتەر ەكونوميكالىق جاعىنان ٴىرى مەملەكەتتەرگە تاۋەلدى دەپ، باسقا ۇلتتاردى جىرتقىشتىقپەن باسىپ-جانشۋ ٴۇشىن بۇرجۋازيالىق مەملەكەتتەردىڭ اراسىندا كۇرەس بولىپ جاتىر دەپ، يمپەريالىزم مەن وتارلار بار دەپ كاۋتسكيگە سالتاناتپەن ۇيرەتۋدىڭ ٴوزى—قايداعى ٴبىر كۇلكىلى بالاشا اقىلگويسىگەندىك، ويتكەنى مۇنىڭ ٴبارىنىڭ دە سكە تيتتەي دە قاتىناسى جوق. ۇساق مەملەكەتتەر تۇگىل، مىسالى، روسسيا دا بۇرجۋازيالىق "باي" ەلدەردىڭ يمپەرياليستىك ماليا كاپيتالىنىڭ ىقپالىنا ەكونوميكالىق جاعىنان تۇگەلىمەن تاۋەلدى. بالقانداعى نازىك كىشكەنە مەملەكەتتەر تۇگىل، امەريكا دا 19-عاسىردا، ەكونوميكالىق جاعىنان، ەۆروپانىڭ وتارى بولعان-دى، مۇنى ماركس «كاپيتال»دا-اق[191] ايتقان بولاتىن. مۇنىڭ ٴبارى كاۋتسكيگە جانە ٴاربىر ماركسيزىمشىگە، ارينە، ابدەن ٴمالىم، ٴبىراق مۇنىڭ ۇلتتىق قوزعالىستار مەن ۇلتتىق مەملەكەت تۋرالى ماسەلەگە ەشبىر بايلانىسى جوق.

روزا لۋكسەمبۋرگ بۇرجۋازيالىق قوعامدا ۇلتتاردىڭ ساياسي جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى تۋرالى ماسەلەنى، ولاردىڭ مەملەكەتتىك جاعىنان ٴوز الدىنا دەربەس بولۋى تۋرالى ماسەلەنى ولاردىڭ ەكونوميكالىق جاعىنان ٴوز الدىنا دەربەس جانە ٴوزى وزىنە قوجا بولۋى جونىندەگى ماسەلەمەن اۋىستىرىپ وتىر. بۇرجۋازيالىق مەملەكەتتە پارلامەنتتىڭ، ياعني حالىق ۋاكىلدەرى ٴماجىلىسىنىڭ ەڭ جوعارعى بيلىگى تۋرالى پروگراممالىق تالاپتى تالقىلاعان ادامنىڭ بۇرجۋازيالىق ەلدىڭ قانداي تارتىبىندە بولسا دا ٴىرى كاپيتالدىڭ ەڭ جوعارعى بيلىگى جونىندەگى ٴوزىنىڭ ابدەن

دۇرىس كوزقاراسىن سويلەۋگە كىرىسۋى قانداي اقىلدىلىق بولسا، بۇل دا سونداي اقىلدىلىق.

كۇمان جوق، دۇنيە بويىنشا حالىقى ەڭ تىعىز ازيانىڭ ۇلكەن بولشەگى نە "بەلدى ەلدەر"دىڭ وتارى كۇيىندە بولىپ وتىر، نە ۇلتتىق جاعىنان بارىنشا تاۋەلدى جانە ەزىلگەن مەملەكەت كۇيىندە بولىپ وتىر. ٴبىراق بۇل جالپىعا ٴمالىم جاعداي سول ازيانىڭ وزىندە تووارلى ٴوندىرىستىڭ اناعۇرلىم تولىق داموۋىنىڭ، كاپيتاليزمنىڭ اناعۇرلىم ەركىن، كەڭ جانە جىلدام ٴوسۋىنىڭ شارتى تەك جاپونيادا عانا، ياعني ٴوز الدىنا دەربەس ۇلتتىق مەملەكەتتە عانا جاسالعانى سياقتى داۋسىز فاكتىنى از دا بولسا وزگەرتە الا ما؟ بۇل مەملەكەت — بۇرجۋازيالىق مەملەكەت، سوندىقتان ول ٴوزى باسقا ۇلتتاردى ەزە باستادى جانە وتارلاردى قۇلدىقتا سالا باستادى؛ كاپيتاليزمنىڭ كۇيرەۋىنە دەيىن ازيا ەۋروپا سياقتى ٴوز الدىنا دەربەس ۇلتتىق مەملەكەتتەر جۇيەسىنە قالىپتاسىپ ۇلگىرە الا ما، ونى ٴبىز بىلمەيمىز. ٴبىراق تالاسسىز نارسە مىناۋ: كاپيتاليزم ازيانى وياتىپ، ول ارانىڭ بارلىق جەرىندە ۇلتتىق قوزعالىستاردى تۋعىزدى، بۇل قوزعالىستاردىڭ بەتالىسى ازيادا ۇلتتىق مەملەكەتتەردى قۇرۋ بولىپ تابىلادى، كاپيتاليزمنىڭ داموۋىنىڭ اناعۇرلىم جاقسى شارتىن ٴدال وسىنداي مەملەكەتتەر عانا قامتاماسىز ەتە الادى. ازيانىڭ مىسالى كاۋتسكيدى **جاقتايدى**، روزا لۋكسەمبۋرگكە **قارسى**.

بالقان مەملەكەتتەرىنىڭ مىسالى دا روزا لۋكسەمبۋرگكە قارسى، ويتكەنى بالقان ەلدەرىندە كاپيتاليزمنىڭ داموۋىن قامتاماسىزداندىرۋدىڭ ەڭ جاقسى شارتى وسى تۇبەكتە ٴوز الدىنا دەربەس ۇلتتىق مەملەكەتتەردىڭ قۇرىلۋىنا قاراي جاسالىپ كەلە جاتقانىن قازىر كىم دە بولسا كورىپ وتىر.

ولاي بولسا، بۇكىل الدىڭعى قاتارداعى مادەنيەتتى ادامزاتتىڭ مسالى دا، بالقاننىڭ مسالى دا، ازيانىڭ مسالى دا روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ ايتقانىنا قاراماستان، كاۋتسكيدىڭ قاعيداسىنىڭ ٴسوزسىز دۇرىستىعىن دالەلدەيدى: ۇلتتىق مەملەكەت — كاپيتاليزمنىڭ ەرەجەسى جانە "قالىپتى كۇيى"، ۇلت جاعىنان الا-قۇلا مەملەكەت — مەشەۋلىك كۇي نەمەسە بلۋدە ٴبىر جايت. ۇلتتىق قاتناستار تۇرعىسىنان قاراعاندا، كاپيتاليزمنىڭ داموۋىن قامتاماسىز داندىراتىن ەڭ جاقسى شارت، ٴسوز جوق، ۇلتتىق مەملەكەت بولىپ شىعادى. مۇنىڭ ٴمانىسى، البەتتە، مۇنداي مەملەكەت بۇرجۋازيالىق قاتناستاردىڭ نەگىزىندە ۇلتتاردى قاناۋ مەن ەزۋدى جوققا شىعارا الادى دەگەن ٴسوز ەمەس. مۇنىڭ ٴمانىسى سول، ۇلتتىق مەملەكەتتەردى قۇرۋعا تىرىسۋشىلىقتى تۋدىراتىن قۋاتتى ەكونوميكالىق فاكتورلارعا ماركسيزمشىلەردىڭ نەمقۇرايدى قاراۋىنا بولمايدى دەگەن ٴسوز. مۇنىڭ ٴمانىسى سول، تاريحي-ەكونوميكالىق تۇرعىدان قاراعاندا، ماركسيزمشىلەردىڭ پروگرامماسىندا "ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى"نىڭ ساياسي جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋدەن، ٴوز الدىنا مەملەكەت بولۋدان، ۇلتتىق مەملەكەت قۇرۋدان باسقاشا ٴمانى بولۋى **مۇمكىن ەمەس** دەگەن ٴسوز.

ماركسيزمدىك تۇرعىدان، ياعني پرولەتارياتتىڭ تاپتىق تۇرعىسىنان قاراعاندا، "ۇلتتىق مەملەكەت" دەگەن بۇرجۋازيالىق-دەموكراتيالىق تالاپتى قولداۋشىلىق قانداي شارتتارمەن بولادى، بۇل تۋرالى تومەندە تولىق ٴسوز بولماقشى. قازىر ٴبىز "ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ" دەگەن **ۇعىمدى** انىقتاۋمەن توقتايمىز، الايدا مىنانى دا اتاپ ٴوتۋىمىز كەرەك: روزا لۋكسەمبۋرگ بۇل ۇعىمنىڭ ("ۇلتتىق مەملەكەت")تىڭ مازمۇنىن **بىلەدى**، ال ونى جاقتايتىن ورايشىلدار، ليبەرالدار، سەمكوۆسكيلەر، يۋركەۆيچتەر **ٴتىپتى مۇنى دا**

بىلمەيدى.

2. ماسەلەنىڭ تاريحي ناقتى قويىلىسى

الەۋمەتتىك ماسەلەنىڭ قاندايىن بولسا دا تالداعاندا ماركسيزمـدىك ٴنازارياننىڭ قوياتىن ٴسوزسىز تالابى ونى **بەلگىلىبىر** تاريحي شەڭبەردە قويۋ بولىپ تابىلادى؛ مۇنان تىس، ەگەر ٴبىر ەل تۋرالى (ماسەلەن، وسى ەلدىڭ ۇلتتىق پروگرامماسى تۋرالى) ٴسوز بولسا، وندا مۇنىڭ ٴوزى بۇل ەلدى بەلگىلىبىر تاريحي زاماننىڭ شەڭبەرىندە باسقا ەلدەردەن ايىراتىن ناقتىلى وزگەشەـلىكتەردى ەسكە الۋ بولادى.

ماركسيزمنىڭ بۇل ٴسوزسىز تالابىن ٴبىز قازىر وسى ماسەلەگە قولدانساق، وندا قانداي قىلۋ كەرەك؟

بارىنەن بۇرىن، ۇلتتىق قوزعالىستاردىڭ تۋعىسىنان قاراعاندا، كاپيتاليزمنىڭ نەگىزىنەن ايىرىقشا ەكى زامانىن ٴبىر-بىرىنەن قاتاڭ اجىراتۋ قاجەت. بۇل زاماننىڭ ٴبىرى — فەوداليزم مەن جەكە وكتەمدىك كۇيرەگەن زامان، بۇرجۋازيالىق-دەموكراتيالىق قوعام مەن مەملەكەت قۇرىلا باستاعان زامان، ول كەزدە ۇلتتىق قوزعالىستار ٴبىرىنشى رەت بۇقارالىق بولا باستايدى، ونىڭ ۇستىنە گازەت-جورنالدار ارقىلى، ۋاكىلدىك مەكەمەلەرگە قاتىناستىرۋ، ت. ب. ارقىلى قالاي دا حالىقتىڭ **بارلىق** تاپتارىن ساياساتقا تارتادى. بۇل زاماننىڭ ەندى ٴبىرى — نەگىزگى زاڭ قۇرىلىسى الدەقاشان ورنىققان، پرولەتاريات پەن بۇرجۋازيانىڭ قاراماـقارسىلىعى كۇشتى دامىعان، ٴبىز جاساپ وتىرعان كاپيتاليستىك مەملەكەتتەر ابدەن قالىپتاسىپ بولعان زامان، بۇل زاماندى كاپيتاـ

لىيزمنىڭ كۇيرەۋ قارساڭى دەپ اتاۋعا بولادى.

ٴبىرىنشى زامانعا ەرەكشە ٴتان نارسە — كۇرەستە جالپى ساياسي بوستاندىقتا، وتە-موتە ۇلتتىق ۇقىقتا قول جەتكىزەتىندىكتەن، ۇلتتىق قوزعالىستاردىڭ كوتەرىلگەندىگى، حالىقتىڭ سان جاعىنان ەڭ كوپ، "قوزعاۋ ەڭ مۇشكىل" جىگىنىڭ — ديحانداردىڭ وسى قوزعالىستارعا تارتىلعاندىعى بولدى. ەكىنشى زامانعا ەرەكشە ٴتان نارسە — بۇقارالىق بۇرجۋازيالىق-دەموكراتيالىق قوزعالىستاردىڭ بولماۋى، ول كەزدە جەتىلىپ العان كاپيتاليزم ساۋدا اينالىمىنا ابدەن-اق تارتىلىپ العان ۇلتتاردى بارعان سايىن ٴبىر-بىرىمەن جاقىنداستىرىپ جانە ارالاستىرىپ، حالىقارالىق كولەمدە بىرلەسكەن كاپيتالدىڭ حالىقارالىق جۇمىسشى قوزعالىسىمەن قارسىلىعىن ٴبىرىنشى قاتارعا قويادى.

ارينە، بۇل ەكى زامان ٴبىر-بىرىنەن داۋالمەن ايىرىلعان ەمەس، قايتا تولىپ جاتقان وتپەلى بۋىندارمەن بايلانىسقان، ونىڭ ٴار جاعىندا ٴتۇرلى ەلدەردىڭ ۇلتتىق داموۋىنىڭ جىلدامدىعى جاعىنان، حالقىنىڭ ۇلتتىق قۇرامى جاعىنان، ونىڭ ورنالاسۋى جاعىنان، ت. ب.، ت. س. جاعىنان ايىرمالارى بولادى. وسى جالپى تارىيحي جانە ناقتى مەملەكەتتىك شارتتاردىڭ ٴبارىن ەسەپكە الماينشا، سول ەلدىڭ ماركسيزمشىلەرىنىڭ ۇلتتىق پىروگىرامماسىنا كىرىسۋ تۋرالى ٴسوز دە بولۋى مۇمكىن ەمەس.

مىنە ناق وسى اراعا كەلگەندە ٴبىز روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ پىكىرلەرىنىڭ ناعىز وسال جەرىنە تاپ بولامىز. روزا لۋكسەمبۋرگ ٴوزىنىڭ ماقالاسىن لايىقسىز ىنتامەن ٴبىزدىڭ پىروگىراممامىزدىڭ 9-تارماعىنا قارسى ايتىلعان "قاتتى" ٴسوزسماقتاردىڭ تىزبەگىمەن بەزەپ، ونى "توماعا تۇيىق"، "ٴولى"، "مەتافيزيكالىق قۇرعاق ٴسوز" دەپ، تاعىسىن تاعىلار دەپ سارنايدى. مەتافيزيكانى

(ماركسيزىمدىك ماعناسىندا، ياعني دياﻟەكتيكاعا قارسى)جانە بوس دەرەكسىز كوزقاراستى وسىنشا تاماشا سوككەن قالام قايراتكەرى بىزگە ماسەلەنى ناقتىلى تاريحي تۇرعىدان قاراۋدىڭ ۇلگىسىن كورسەتەر دەپ كۇتتۋ تابيعي نارسە سياقتى. اشىگىمە بەلگىلىبىر ەلدىڭ، روسسيانىڭ، بەلگىلىبىر زاماننىڭ، 20-عاسىردىڭ باس كەزىندەگى ماركسيزىمشىلەردىڭ ۇلتتىق پروگرامماسى تۋرالى بولىپ وتىر. روزا لۋكسەمبۋرگ ماسەلەنى بىلاي قويۋ كەرەك دەپ وتىرعان بولار: روسسيا **قانداي تاريحي** زاماندى باسىنان كەشىرىپ وتىر؟ **بۇل** ەلدىڭ **بۇل** زامانداعى ۇلت ماسەلەسى مەن ۇلتتىق قوزعالىستارىنىڭ **ناقتىلى** وزگەشەلىكتەرى **قانداي؟**

بۇل تۋرالى روزا لۋكسەمبۋرگ بۇيىرماسىنعا دانەڭە ايتپايدى! بۇل كىسىنىڭ جازعاندارىنان قازىرگى تاريحي زاماندا **روسسيادا** ۇلت ماسەلەسى قانداي ورىندا تۇر، بۇل جونىنەن **روسسيانىڭ** وزگەشەلىكتەرى قانداي دەگەن ماسەلەنى تالداۋدىڭ جۇرناعىن دا تابا المايسىز.

بىزگە، ۇلت ماسەلەسى يرلاندياداn گورى بالقان ەلدەرىندە وزگەشە قويىلىپ وتىر؛ ماركس 1848-جىلدىڭ ناقتى جاعدايلارىندا پولياكتار مەن چەحتەردىڭ ۇلت قوزعالىسىن مىنە بىلاي باعالاعان (ماركستەن الىنعان ٴبىر بەت كوشىرمە كەلتىرىلەدى)؛ ەنگەلس، شۆەيتساريانىڭ ورماندى وبلىستارىنىڭ اۆسترياعا قارسى كۇرەسىن جانە 1315-جىلى مورگارتەندە بولعان شايقاستى مىنە بىلاي باعالاعان (ەنگەلستەن ٴبىر بەتتەي سيتات الۋمەن بىرگە كاۋتسكيدىڭ ٴتيىستى تۇسىنىكتەرىن دە كەلتىرەدى)؛ لاسسال 16-عاسىردا گەرمانيادا بولعان ديحاندار سوعىسىن كەرتارتپالىق سوعىس دەپ ساناعان، ت. ب. دەۋشىلەر بار.

بۇل پىكىرلەر مەن سيتاتتاردا جاڭالىق كورىنىپ تۇر دەپ ايتۋعا

بولمايدى، ٴبىراق، نە دەگەنمەن، ماركس، ەنگەلس جانە لاسسال ٴار ەلدەردىڭ ناقتى تارىحي ماسەلەلەرىن تالداۋعا قالاي كىرىسە- كەنىن تاعى دا ٴبىر رەت ەسكە ٴتۇسىرۋ ۆقىرماندارعا قىزىقتى نارسە. ٴسويتىپ، ماركس پەن ەنگەلستەن كەلتىرىلگەن ۆنەگەلى سيتاتتاردى قايتا ۆقىعانىڭدا، روزا لۋكسەمبۋرگ ٴوزىن كىسى كۇلەرلىك قانداي كۇيگە سالعانىن ەرەكشە ايقىن كورەسىڭ. ۆل ٴتۇرلى داۋىردە ٴتۇرلى ەلدەردەگى ۇلت ماسەلەسىنە ناقتىلى تاريحي تالداۋ جاساۋدىڭ قاجەتتىگىن ٴتىلىن بەزەپ، اشۋلى تۇردە ۋاعىزدايدى، ٴبىراق ۆل 20-عاسىردىڭ باسىندا **روسسيا** كاپيتاليزىم دامۋىنىڭ **قانداي** تاريحي ساتىسىن باسىنان كەشىرىپ ۆتىرعانىن، بۇل ەلدەگى ۇلت ماسەلەسىنىڭ **ۆزگەشەلىكتەرى** قانداي ەكەنىن انىقتاۋعا **تىيتتەي دە** ارەكەت جاسامايدى. روزا لۋكسەمبۋرگ **باسقالاردىڭ** ماسەلەنى قالاي ماركسيزىمدىك ٴادىس بويىنشا تالداعانىنىڭ مىسالدارىن كەلتىرەدى، ٴسويتىپ ىزگى نيەتتەردىڭ ادامداردى كوبىنەسە توزاقتا تۇسىرەتىنىن، ادامداردىڭ جاقسى كەڭەستەر بەرۋمەن بۇل كەڭەستەردى ۆزدەرىنىڭ ٴىس جۇزىندە پايدالانىسى كەلمەۋىن نەمەسە پايدالانا بىلمەۋىن بۇركەيتىندىگىن ادەيى ەرەكشە كورسەتكەندەي بولادى.

ساباق بولارلىقتاي سالىستىرۋلاردىڭ بىرىنە قاراڭىز. پولشانىڭ تاۋەلسىزدىگى ۇرانىنا قارسى شىققان كەزدە، روزا لۋكسەمبۋرگ ٴوزىنىڭ 1898-جىلى "پولشا ۆنەركاسىبىنىڭ ۆركەندەۋ" تەزدىگى مەن ۆنىڭ روسسياعا فابريكا ۆنىمدەرىن ۆتكىزۋىن دالەلدەپ جازعان ەڭبەگىن كەلتىرەدى. بۇدان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ **ۇقىعى** تۋرالى ماسەلە جونىندە ەشقانداي قورتىندى شىقپايتىنىن، مۇنىمەن ەسكى اقسۇيەكتى پولشانىڭ جويىلۋى، ت. ب. عانا دالەلدەنگەنىن ايتىپ جاتۋدىڭ كەرەگى دە جوق. ال روزا لۋكسەمبۋرگ قاشان دا

بايقاۋسىزدا مىناداي قورتىندىعا كەلە بەرەدى: روسسيانى پولشامەن جالعاستىراتىن فاكتورلاردىڭ ىشىندە قازىرگى زامانداعى كاپيتا-ليستىك قاتىناستاردىڭ تازا ەكونوميكالىق فاكتورلارى وسى كۇنىڭ وزىندە-اق باسىم بولىپ وتىرعان سياقتى.

ەندى ٴبىزدىڭ روزا اپتونوميا تۋرالى ماسەلەگە كوشكەن كەزدە-ونىڭ ماقالاسىنىڭ تاقىرىبى **جالپى العاندا** «ۇلت ماسەلەسى جانە اپتونوميا» دەپ اتالسادا-پولشا پاتشالىعىنىڭ اپتونوميا الۋعا **ەرەكشە** ۇقىعى بارلىعىن دالەلدەۋي باستايدى (بۇل تۋرالى «اعارتۋ» جورنالىنىڭ 1913-جىلعى 12-سانىنداعى شولۋعا قاراڭىز①). پولشا-نىڭ اپتونوميا تالاپ ەتۋگە ۇقىعى بارلىعىن دالەلدەۋ ٴۇشىن، روزا لۋكسەمبۋرگ روسسيانىڭ مەملەكەتتىك ٴتۇزىمىن-انىعىندا، ەكونوميكالىق، ساياسي، تۇرمىستىق جانە سوتسيولوگيالىق بەلگىلەرى بويىنشا-"ازياشا جەكە وكىمەتتىك ٴتۇزىم" ۇعىمىن بەرەتىن بەلگىلەردىڭ جيىنتىعىمەن سيپاتتايدى («سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيا شولۋى» جورنالى، 12-سان، 137-بەت).

بۇل سياقتى مەملەكەتتىك ٴتۇزىم ەكونوميكاسىندا رۋلىق، كاپيتا-ليزىمگە دەيىنگى بەلگىلەر مۇلدە باسىم بولعان، ال تووارلى شارۋاشىلىعى مەن تاپتىق جىكتەلۋى شامالى عانا دامىعان ەلدەر وتە بەرىك بولاتىنى جۇرتقا ٴمالىم. ەگەردە مەملەكەتتىك ٴتۇزىمى وتە ايقىن تۇردە كاپيتاليزىمگە **دەيىنگى** سيپاتتا بولىپ وتىرعان ەلدە كاپيتاليزىم **جىلدام** دامىعان، ۇلتتىق شەگى ايىرىلعان ۆبلىس بار بولاتىن بولسا، وندا كاپيتاليزىمنىڭ دامۋى نەعۇرلىم جىلدامداعان

① «لەنين شىعارمالارى»، 20-توم، جانۇشاسى، 28-35-بەتتەر. — قۇراستىرۋشىدان

سايىن، ونىمەن كاپيتاليزىمگە دەيىنگى مەملەكەتتىك ٴتۇزىمىنىڭ اراسىنداعى قايشىلىق تا سولعۇرلىم كۇشتىرەك بولادى، الدىڭعى قاتارلى وبلىستىڭ ــ تۇتاستىقپەن "قازىرگى زامانداعى كاپيتاليستىك" بايلانىستار ارقىلى ەمەس، "ازياشا جەكە وكتەمدىك ٴتۇزىم"نىڭ بايلانىستارى ارقىلى بايلانىسىپ وتىرعان وبلىستىڭ تۇتاستان ٴبولىنۋى سولعۇرلىم ىقتيمال بولادى.

سونىمەن، روزا لۋكسەمبۋرگ روسسياداعى وكىمەتتىڭ الەۋمەتتىك قۇرىلىمىنىڭ بۇرجۋازيالىق پولشاعا قاتىناسى تۋرالى ماسەلە جونىندە دە ٴتىپتى تۇك تىندىرمادى، ال روسسياداعى ۇلتتىق قوزعالىستار-دىڭ ناقتىلى تاريحي وزگەشەلىكتەرى تۋرالى ماسەلەنى ول ٴتىپتى العا دا قويعان جوق.

وسى ماسەلەگە ٴبىزدىڭ توقتالىپ ٴوتۋىمىز دە كەرەك.

3. روسسياداعى ۇلت ماسەلەسىنىڭ ناقتىلى وزگەشەلىكتەرى جانە روسسيانىڭ بۇرجۋازيالىق-دەموكراتيالىق رەفورماسى

"... انىعىندا، روسسياداعى ۇلتتارعا عانا ەمەس، سونىمەن قاتار گەرمانيا مەن اۋسترياداعى، شۆەيتساريا مەن شۆەتسياداعى، امەريكا مەن اۋسترالياداعى ۇلتتارعا دا بىردەي قولدانىلارلىق بولعاندىقتان ناعىز جالپى بايىمداۋ بولىپ تابىلاتىن 'ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى' ٴپرينتسيپىنىڭ سوزبە-سوز ماعىناسىن قاراماستان، ٴبىز ونى قازىرگى زامانداعى سوتسياليستىك پارتيالاردىڭ بىردە-ٴبىر پروگرامماسىنان تابا المايمىز..." («سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيا شولۋى» جورنالى، 6-سان، 483-بەت)

ماركسيزىمدىك پروگراممانىڭ 9-تارماعىنا جاساعان شابۋىلىنىڭ

باسىندا روزا لۋكسەمبۋرگ وسىلاي جازادى. پىروگىرامماڭىڭ وسى تارماعىن "ناعىز جالپى بايىمداۋ" دەپ جاڭساق ٴتۇسىنۋىن بىزگە اۋدارعاندا، روزا لۋكسەمبۋرگ ادام كۇلەرلىك باتىلدىقپەن: بۇل تارماق روسسياعا، گەرمانياعا، ت. ب. "انىعىندا، بىردەي قولدا-نارلىق" دەگەندى ايتىپ، ٴوزى ٴدال وسى قاتەلىككە باتىپ وتىر.

بۇعان ٴبىزدىڭ ايتارىمىز مىناۋ: روزا لۋكسەمبۋرگ ٴوزىنىڭ ماقالاسىندا ورتا مەكتەپ وقۋشىلارىنىڭ ساباق پىسىقتاۋى ٴۇشىن جارايتىن لوگيكالىق قاتەلەردىڭ جيناعىن بەرۋگە بەل بايلاعانى ايقىن، ويتكەنى روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ پىكىرى-باسىنان اياعىنا دەيىن ماعىناسىزدىق جانە ماسەلەنىڭ تاريحي ناقتى قويىلىسىن كەلەمەج ەتكەندىك.

ماركسيزمدىڭ پىروگىرامماني بالاشا ۇعىنباي، ماركسيزمدىڭ ٴادىس بويىنشا ۇعىناتىن بولساق، وندا بۇل پىروگىرامماڭىڭ بۋر-جۋازيالىق-دەموكراتيالىق ۇلت قوزعالىستارىنا قاتىستى ەكەنىن بايقاۋ ٴتىپتى قيىن ەمەس. وسىلاي بولعان سوڭ،-بۇل، كۇمان جوق، سولاي، بۇل پىروگىرامماڭىڭ بۋرجۋازيالىق-دەموكراتيالىق ۇلت قوزعالىستارىنىڭ **بارلىق** رەتتەرىنە "بەتالدى" قاتىستى، "جالپى بايىمداۋ"، ت. ب. بولاتىنى "ايقىن". ٴبىزدىڭ پىروگىرام-مامىز وسىنداي قوزعالىس بار بولعان رەتتەرگە **عانا** قاتىستى دەگەن قورتىندى، از عانا وي جۇگىرتكەن بولسا، روزا لۋكسەمبۋرگكە ٴدال سونداي ايقىن بولار ەدى.

وسى ايقىن دالەلدى ويلاپ قاراسا، روزا لۋكسەمبۋرگ ٴوزىنىڭ قانداي ماعىناسىز نارسەلەر ايتقانىن وتە وپ-وڭاي كورەر ەدى. "جالپى بايىمداۋدى" العا تارتادى دەپ **ٴبىزدى** ايىپتاي وتىرىپ، روزا لۋكسەمبۋرگ بۋرجۋازيالىق-دەموكراتيالىق ۇلت قوزعالىستارى **جوق** ەلدەردىڭ پىروگىراممالارىندا ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى

بيلەۋى تۋرالى ايتىلماعاندىعىن **بىزگە قارسى** بولۋىنىڭ دالەلى ەتەدى. تاماشا تاپقان دالەل!

ٴتۇرلى ەلدەردىڭ ساياسي جانە ەكونوميكالىق دامۋلارىن، سونداي-اق ولاردىڭ ماركسيزمدىك پروگرامالارىن سالىستىرۋدىڭ، ماركسيزم تۇرعىسىنان قاراعاندا، وراسان زور ماڭىزى بار، ويتكەنى قازىرگى زامانداعى مەملەكەتتەردىڭ كاپيتاليستىك جاراتىلىسىنىڭ ورتاقتىعى دا، ولاردىڭ دامۋ زاڭىنىڭ ورتاقتىعى دا كۇمانسىز. ٴبىراق بۇل سياقتى سالىستىرۋدى لايىعىندا ىستەۋ كەرەك. بۇل جونىندەگى الىپپە سياقتى ايقىن شارت، سالىستىرىلىپ وتىرعان ەلدەردىڭ دامۋىنىڭ تاريحي زامانداردىن **سالىستىرۋعا** بولا ما دەگەن ماسەلەنى انىقتاۋ بولىپ تابىلادى. ماسەلەن، روسسيالىق ماركسيزمشىلەردىڭ جەر جونىندەگى پروگراماسىن باتىس ەۋروپانىڭ جەر جونىندەگى پروگراماسىمەن تەك ناعىز نادانىدار عانا («روسسيا پيكىرى»[175] جورنالىنداعى ە. ترۋبەتسكوي گۇڭجۇە سياقتى) "سالىستىرادى"، ويتكەنى ٴبىزدىڭ پروگراما **بۋرجۋازيالىق-دەموكراتيالىق** جەر رەفورماسى تۋرالى ماسەلەگە جاۋاپ بەرەدى، ال باتىس ەۋروپا ەلدەرىندە ول تۋرالى ٴتىپتى ٴسوز دە جوق.

ۇلت ماسەلەسى دە وسىنداي. باتىس ەۋروپاداعى ەلدەردىڭ كوپشىلىگىندە ول الدەقاشان شەشىلگەن. بولماعان ماسەلەگە باتىس ەۋروپا ەلدەرىنىڭ پروگرامالارىنان جاۋاپ ىزدەۋدىڭ ٴوزى كۇلكىلى. روزا لۋكسەمبۋرگ بۇل ارادا ناق ەڭ باستى نارسەنى: بۇرجۋازيالىق-دەموكراتيالىق رەفورمالارى الدەقاشان اياقتالعان ەلدەر مەن اياقتالماعان ەلدەردىڭ اراسىنداعى ايىرماسىن ەسكەرمەگەن.

ٴىستىڭ بارلىق ٴتۇيىنى وسى ايىرمادا. وسى ايىرمانى مۇلدە

ەلەمەگەندىك روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ ۇزىنىنان ۇزاق ماقالاسىن بوس، مازمۇنسىز جالپى بايىمداۋ تىزبەگىنە اينالدىرادى دا.

باتىس ەۋروپا قۇرلىعىندا، بۇرجۋازيالىق - دەموكراتيالىق توڭكە- رىستىڭ زامانى ايقىن بەلگىلى بولىپ وتىرعان ٴبىر قاۋىم ۋاقىتتى، شامالاپ ايتقاندا، 1789 - جىلدان 1871 - جىلعا دەيىنگى ۋاقىتتى قامتيدى. مىنە ٴدال وسى زامان ۇلتتىق قوزعالىستاردىڭ جانە ۇلتتىق مەملەكەتتەردى قۇرۋدىڭ زامانى بولدى. وسى زامان اياق- تالۋمەن باتىس ەۋروپا بۇرجۋازيالىق مەملەكەتتەردىڭ، ونىڭ ۇستىنە جايشىلىقتاعى جەكە ۇلتتىق مەملەكەتتەردىڭ ورنىققان جۇيەسىنە اينالدى. سوندىقتان قازىر باتىس ەۋروپا سوتسياليستەر- ىنىڭ پروگراممالاسىنان ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن ىزدەۋ — ماركسيزمنىڭ الىپپەسىن تۇسىنبەگەندىك بولادى.

شىعىس ەۋروپا مەن ازيادا بۇرجۋازيالىق - دەموكراتيالىق توڭ- كەرىستەردىڭ زامانى 1905 - جىلى عانا باستالدى. روسسيادا، پەر- سيادا، تۇركيادا، جۇڭگودا توڭكەرىستەر، بالقاندا سوعىستار **ٴبىزدىڭ** زامانىمىزداعى ٴبىزدىڭ "شىعىس"تا تۋىلعان جەر جۇزىلىك ماڭىزى بار تولىپ جاتقان وقيعالار بولىپ تابىلادى. ال وسى تولىپ جاتقان وقيعالاردان **ٴبىرسىپىرا** بۇرجۋازيالىق - دەموكراتيالىق ۇلتتىق قوزعالىستاردىڭ كوتەرىلۋىن، ۇلتتىق تاۋەلسىز جانە جەكە ۇلتتىق مەملەكەتتەر قۇرۋعا تالپىنۋشىلىقتى كوزى سوقىر ادامنىڭ عانا كورمەۋى مۇمكىن. روسسيا جانە كورشىلەس ەلدەر وسىنداي زاماندى باسىنان كەشىرىپ وتىرعاندىقتان دا، ناق سوندىقتان دا ٴبىزگە پروگراممامىزدا ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى تۋرالى تارماق كەرەك.

روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ جوعارىدا كەلتىرىلگەن ماقالاسىنان تاعى دا ٴبىراز سيتات كەلتىرە تۇسەيىك:

"... اسىرەسە ــ دەپ جازادى ول ــ ۋلــت قۋرامى تىم الا ــ قۋلا مەملە-
كەتتە بىستەپ وتىرعان جانە ۋلت ماسەلەسى ٴبىرىنشى دارەجەلى رول اتقارادى
دەپ قاراپ وتىرعان پارتيانىڭ پىروگىراماماسىندا، ــ اۆستريا سوتسيال ـ دەمو-
كىراتيالىق پارتياسىنىڭ پىروگىراماسىندا ۋلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ
ۋقىعى تۋرالى ٴپىرينسيپ جوق." (بۋل دا سوندا)

سونىمەن وقىرماندارى "اسىرەسە" اۆستريانىڭ مىسالىمەن
سەندىرمەكشى بولادى. بۋل مىسالدا قانشالىق اقىلعا قونىمدى
نارسە بار ەكەنىن ناقتىلى تاريحي تۋرعىدان قاراپ كورەيىك.

بىرىنشىدەن، بۋرجۋازيالىق ـ دەموكىراتيالىق توڭكەرىستىڭ اياق-
تالۋى تۋرالى نەگىزگى ماسەلەنى الايىق. اۆستريادا ول 1848 ـ
جىلى باستالدى دا، 1867 ـ جىلى اياقتالدى. سودان بەرى وندا
جارتى عاسىر بويىنا دەرلىك، ايتا كەلگەندە، ورنىعىپ العان
بۋرجۋازيالىق نەگىزگى زاڭ ۋستەمدىك ەتىپ كەلەدى، سونىڭ
نەگىزىندە جاريا جۇمىسشى پارتياسى اشىق تۋردە جۇمىس ىستەپ
كەلەدى.

سوندىقتان اۆستريانىڭ داموۋىنىڭ ىشكى جاعدايلارىندا (ياعني،
جالپى العاندا اۆستريادا، جەكەلەپ العاندا ونىڭ جەكە ۋلتتارىندا
كاپيتاليزىمنىڭ داموۋى تۇرعىسىنان قاراعاندا) سەكىرتپەلەر تۋعىزا-
تىن فاكتورلار جوق. ۋلتتىق دەربەس مەملەكەتتەردى قۋرۋ سول
سەكىرتپەلەردىڭ ٴبىر سەرىگى بولۋى مۇمكىن. ونىڭ سالىستىرۋى
بويىنشا، بۋل جونىندە روسسيا الگى سياقتى جاعدايدا وتىر دەپ
بولجاپ، روزا لۋكسەمبۋرگ نەگىزسىنەن تەرىس، تاريحقا قارسى
كەلەتىن بولجاۋعا جول بەرگەنى بىلاي تۋرسىن، سونىمەن بىرگە
امالسىزدان جويىمپازدىق جاعىنا قاراي دا اۋادى.

ەكىنشىدەن، ٴبىز قاراستىرىپ وتىرعان ماسەلە جونىندە اۆستريا
مەن روسسيادا عى ۋلتتاردىڭ ٴوزارا قاتىناسىنىڭ مۇلدە تۇرلىشە

بولۋىنىڭ ەرەكشە زور ماڭىزى بار. كوپ ۋاقىت بويىنا اۆستريا نەمىستەر باسىم بولعان مەملەكەت بولىپ قانا قويماي، ونىڭ ۇستىنە اۆستريالىق نەمىستەر تۇتاس نەمىس ۇلتىنىڭ ۇلت شونجارى بولۋعا دامەلەنگەن ەدى. بۇل "دامەنى" 1866 ـ جىلعى سوعىستىڭ تالقانداعانىن ەسىنە تۇسىرۋگە بالكىم (جالپى بايىمداۋدى، جانسىز، دەرەكسىز نارسەنى... سونشاما جاراتپايتىن بولعانسىتىن) روزا لۋكسەمبۋرگ قارسى بولماس، اۆسترياداعى ۇستەم ۇلت ـــ نەمىستەر 1871 ـ جىلدىڭ اقىرىندا قۇرىلعان دەربەس نەمىس مەملەكەتىنىڭ سىرتىندا قالىپ قويدى. ەكىنشى جاعىنان، ۆەنگەرلەردىڭ دەربەس ۇلتتىق مەملەكەت قۇرماق بولعان ارەكەتى روسسيانىڭ باسبايلى ديحان اسكەرىنىڭ سوققىسىنان 1849 ـ جىلى ـ اق كۇل ـ تالقان بولدى.

ٴسويتىپ وتە ـ موتە وزگەشە جاعداي ورنادى: ۆەنگەرلەر جانە چەحتەر اۆستريادان بولىنۋگە ۇمتىلعان جوق، قايتا ۇلت تاۋەلسىزـ دىگى مۇددەسىنىڭ ناق ٴوزىن كوزدەپ، اۆستريانىڭ بۇتىندىگىن ساقتاۋعا ۇمتىلدى، ويتكەنى ۇلت تاۋەلسىزدىگىن اناعۇرلىم جىرتقىش جانە كۇشتى كورشىلەردىڭ مۇلدە جويىپ جىبەرۋى مۇمكىن ەدى! وسى وزگەشە جاعدايىدىڭ سالدارىنان اۆستريا ەكى ورتالىقتى (ەكى نەگىزدى) مەملەكەت بولىپ قۇرىلدى، ال ەندى ٴۇش ورتالىقتى (ٴۇش نەگىزدى: نەمىستەر، ۆەنگەرلەر، سلاۆياندار) مەملەكەتكە اينالدى.

روسسيادا وسىعان ۇقساس ٴبىر نارسە بار ما؟ بىزدە "بوگدەلەر" **مۇنان دا جامان** ۇلتتىق ەزگىدەن قورقىپ، ٴبىرى ورنىـ تارمەن قوسىلۋعا ۇمتىلىپ وتىر ما؟

ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ تۋرالى ماسەلەدە روسسيانى اۆستريامەن تەڭەۋدىڭ قانشالىقتى ماعىناسىز، جانسىز جانە نادانىدىق

ەكەنىن كورۋ ٴۇشىن وسى سۇراۋدى قويسا بولعانى.
ۇلت ماسەسى جونىندەگى روسسيانىڭ ۆزگەشە جاعدايى ٴبىزدىڭ اۋسترياداعىدان كورگەنىمىزدىڭ تۋرا كەرىسىنشە. روسسيا — ٴبىر ۇلتتى، ٴىرى ورىس ۇلتىنىڭ ۆزەك ەتكەن مەملەكەت. ٴىرى ورىس ۇلتى، سان جاعىنان 70 ميليون ادام شاماسىنداي بولىپ، ادام ايتقىسىز كەڭ رايوندى يەمدەنىپ وتىر. بۇل ۇلتتىق مەملەكەتتىڭ ۆزگەشەلىگى مىناۋ: بىرىنشىدەن، "بوگدەلەر" (ٴبارىن قوسقاندا حالىقتىڭ كوپشىلىگىن — 57% ىن ۇستايدى) ٴدال شەتكەرى ايماقتاردى مەكەندەپ وتىر؛ ەكىنشىدەن، بۇل بوگدەلەردى ەزۋشىلىك كورشىلەس مەملەكەتتەردەگىدەن (ەۋروپالىق مەملەكەتتەردەگىدەن عانا ەمەس، ٴتىپتى باسقالاردان دا گورى) اناعۇرلىم كۇشتى؛ ۇشىنشىدەن، كوپ رەتتەردە شەتكەرى ايماقتاردا مەكەندەۋشى ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ شەگارانىڭ ارعى جاعىندا ۇلتتىق تاۋەلسىزدىگى مولىراق بولعان باۋىرلاستارى بار (مەملەكەتتىڭ باتىس پەن وڭتۇستىك شەگاراسىنىڭ ار جاعىنداعى فىندەردى، شۆەدتەردى، پولياكتاردى، ۋكراينداردى، رۋمىنداردى ايتا كەتۋدىڭ ٴوزى-اق جەتكىلىكتى)؛ تورتىنشىدەن، "بوگدە ۇلتتار" قونىستانعان شەتكەرى ايماقتاردا كاپيتاليزمنىڭ دامۋى مەن مادەنيەتتىڭ جالپى دارەجەسى ەكىنىڭ بىرىندە مەملەكەتتىڭ ورتالىق ايماعىنان جوعارى. اقىرىندا، ناق كورشىلەس ازيالىق مەملەكەتتەردە بۇرجۋازيالىق توڭكەرىستەر مەن ۇلتتىق قوزعالىستاردىڭ ۇدەي باستاعانىن جانە ٴىشىنارا روسسياداعى قانداستارىن دا شارپىپ وتىرعانىن كورەمىز.
سونىمەن، روسسياداعى ۇلت ماسەلەسىنىڭ تاريحي ناقتىلى ۆزگەشەلىكتەرىنىڭ ٴوزى، بىزدە باسىمىزدان وتكىزىپ وتىرعان زاماندا، ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن مويىنداۋدى ايرىقشا قاجەت ەتىپ وتىر.

باسقاسىن بىلاي قويعاندا، ٴتىپتى تازا فاكت جاعىنان قاراعاندا دا، روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ اۆستريا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ پروگرامماسىن ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن مويىنداعان جوق دەۋىنىڭ ٴوزى دە دۇرىس ەمەس. ۇلت پروگرامماسىن قابىلداعان بريۋن قۇرىلتايىنىڭ ەستەلىكتەرىن الىپ قاراساق بولعانى، سوندا ٴبىز ودان رۋسين سوتسيال-دەموكراتى گانكەۆيچتىڭ بۇكىل ۋكراين (رۋسيندىك) ۋاكىلدەر ۇيىرمەسىنىڭ اتىنان (ەستەلىكتەردىڭ 85-بەتىندە) جانە پولياك سوتسيال-دەموكراتەگەردىڭ بۇكىل پولياك ۋاكىلدەر ۇيىرمەسىنىڭ اتىنان (108-بەتىندە) مالىمدەمە جاساعانىن، وندا وسى ايتىلعان ەكى ۇلتتىڭ اۆستريالىق سوتسيال-دەموكراتتارى ٴوز تالاپتارىنىڭ ىشىندە ٴوز حالىقتارىنىڭ ۇلتتىق بىرىگۋ، بوستاندىق الۋ جانە دەربەس بولۋ تىلەگىن قوسقانىن كورەمىز. دەمەك، اۆستريا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسى ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن ٴوز پروگرامماسىندا تىكەلەي قويماعانىمەن دە، سونىمەن بىرگە پارتيا **بولشەكتەرىنىڭ** ٴار ۇلتتىڭ دەربەس بولۋى تۋرالى تالاپ قويۋىن تولىق قوستايدى. البەتتە، ٴىس جۇزىندە مۇنىڭ ٴوزى ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن مويىنداعاندىق بولادى! روزا لۋكسەمبۋرگ اۆستريانى دالەل ەتەدى، ٴبىراق مۇنىسى **بارلىق** جاعىنان دا روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ وزىنە **قارسى** دالەل بولىپ شىعادى.

4. ۇلت ماسەلەسىندەگى "ٴاماليانشىلدىق"

ورايشىلدار روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ ٴبىزدىڭ پروگراممانىڭ 9-

تارماعىندا "ٴامالياتتىق" ەشنارسە جوق دەگەن دالەلسىن ايىرىقشا ىنتامەن ٴىلىپ اكەتتى. روزا لۋكسەمبۋرگ تە بۇل دالەلىنە سونداي ٴمازـمايرام، ٴتىپتى كەيدە ٴبىز ونىڭ ماقالاسىنىڭ ٴبىر بەتىندە بۇل "ۇران" سەگىز رەت قايتالانعانىن كورەمىز.

9ـتارماق "پرولەتارياتتىڭ كۇندەلىكتى ساياساتى ٴۇشىن ەشبىر ٴامالياتتىق نۇسقاۋ بەرمەيدى، ۇلتتىق ماسەلەلەرگە ەشبىر ٴامالياتتىق شەشۋ شاراسىن بەرمەيدى" دەپ جازدى ول.

وسى دالەل تاعى دا بىلاي دەپ تە بايىمدالادى: 9ـتارماق نە تۇك نارسە ايتپايدى، نە ۇلتتىق تالاپتاردىڭ ٴبارىن قولداۋدى مىندەتتەيدى. ەندى وسى دالەلدى قاراستىرىپ كورەلىك.

ۇلت ماسەلەسىندەگى "ٴامالياتتىق" تالابىنىڭ ٴمانىسى نە؟

ونىڭ مانىسى — نە ۇلتتىق تالاپتاردىڭ ٴبارىن بىردەي قولداۋ؛ نە ٴاربىر ۇلتتىڭ ٴبولىنىپ شىعۋى جونىندەگى ماسەلەگە "ٴيا نەمەسە جوق" دەپ ناقتى جاۋاپ بەرۋ؛ نە جالپى العاندا ۇلتتىق تالاپتاردى تىكەلەي "ىسكە اسىرۋ"عا مۇمكىندىك جاراتۋ.

"ٴامالياتتىق" تالابىنىڭ وسى مۇمكىن ٴۇش ماعىناسىنىڭ ٴبارىن دە قاراستىرىپ كورەلىك.

قانداي دا بولسىن ۇلتتىق قوزعالىس اتاۋلىنىڭ باستاپقى كەزىندە تابيعي تۇردە سونىڭ باستىعى (باسشىسى) بولىپ مايدانعا شىعاتىن بۇرجۋازيا ۇلتتىق تالاپتاردىڭ ٴبارىن قولداۋدى ٴامالياتتىق ٴىس دەپ اتايدى. ال پرولەتارياتتىڭ ۇلت ماسەلەسىندەگى ساياساتى (باسقا ماسەلەلەردەگى سياقتى) بۇرجۋازيانى بەلگىلى ٴبىر باعىتتا قولداپ قانا قويادى، ٴبىراق ونىڭ ساياساتى ەش ۋاقىتتا بۇرجۋازيانىڭ ساياساتىمەن ٴبىر جەردەن شىقپايدى. جۇمىسشى تابى بۇرجۋازيانى قولداعاندا، ۇلت تاتۋلىعى ٴۇشىن عانا (بۇل تاتۋلىقتى بۇرجۋازيا تولىق ورناتا المايدى. بۇل تاتۋلىق **تولىق** دەموكراتيا-

لاندىرۋ بولعاندا عانا جۇزەگە اسىرىلادى)، تەك ۋقىق ٴۇشىن عانا، تاپ كۇرەسىنە ەڭ جاقسى قولايلى جاعداي تۋعىزۋ ٴۇشىن عانا قولدايدى. ٴدال سوندىقتان پرولەتاريات ۇلت ماسەلەسىندە بۋرجۋازيانىڭ **ٴامالياتشىلدىعىنا قارسى پرينسيپتىك** ساياساتتى العا قويادى، بۋرجۋازياني ٴاردايىم **شارتتى تۇردە عانا** قولداپ وتىرادى. بۋرجۋازيا اتاۋلىنىڭ ٴبارى ۇلت ىسىندە **نە ٴوز ۇلتى** ٴۇشىن ەرەكشە ۋقىق العىسى كەلەدى، نە ٴوز ۇلتى ٴۇشىن ەرەكشە پايدا تۇسىرگىسى كەلەدى؛ وسىنىڭ ٴوزى "ٴامالياتتىق" دەپ اتالادى دا. پرولەتاريات قانداي ەرەكشە ۋقىقتارعا بولسىن، قانداي ەرەكشە-لىكتەرگە بولسىن قارسى. ونان "ٴامالياتشىلدىق"تى تالاپ ەتۋ — بۋرجۋازيانىڭ جەتەگىندە كەتۋ ورايشىلدىقتا ٴتۇسۋ بولادى.

ٴاربىر ۇلتتىڭ ٴبولىنىپ شىعۋى جونىندەگى ماسەلەگە "ٴيا نەمەسە جوق" دەپ جاۋاپ بەرۋ كەرەك پە؟ مۇنىڭ ٴوزى وتە "ٴامالياتتىق" تالاپ سياقتى كورىنەدى. ال اسلىندە ول ٴنازاريا جاعىنان ماعناسىز، مەتافيزيكالىق، ٴامالياتتا پرولەتارياتتى بۋرجۋا-زيانىڭ ساياساتىنا باعىندىرۋعا باستايتىن تالاپ. بۋرجۋازيا ٴبىرىنشى ورىنعا ٴاردايىم ٴوزىنىڭ ۇلتتىق تالاپتارىن قويادى جانە شارتسىز تۇردە قويادى. پرولەتاريات ۇلتتىق تالاپتار تاپ كۇرەسىنىڭ مۇد-دەلەرىنە باعىنادى دەپ قارايدى. بۋرجۋازيالىق دەموكراتيالىق توڭكەرىس سول ۇلتتىڭ ٴبولىنىپ شىعۋىمەن اياقتالا ما الدە ونىڭ وزگە ۇلتپەن تەڭ ۋقىقتى جاعدايدا بولۋىمەن اياقتالا ما، — بۇعان ٴنازاريا جاعىنان كۇن ىلگەرى كەپىل بولۋعا بولمايدى؛ پرولەتاريات ٴۇشىن **بۇل ەكى ٴتۇرلى جاعدايدا دا** ٴوز تالابىنىڭ دامۋىن قامتا-ماسىز ەتۋ ماڭىزدى؛ بۋرجۋازيا ٴۇشىن پرولەتارياتتىڭ مىندەتتەرىن "ٴوز ۇلتىنىڭ مىندەتتەرىنەن كەيىن سىرعىتىپ، بۇل دامۋدى قيىن-داتۋ ماڭىزدى. سوندىقتان پرولەتاريات باسقا ۇلتتىڭ **ەسەبىنەن**

بىردەمە بەرەم دەپ ەشبىر ۇلتقا كەپىلدىك بەرمەستەن، ونى مىندەتىنە دە الماستان، ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ **ۇقىعىن** موينىداۋمەن ياعني كەرەناۋ دەلىنەتىن تالاپپەن شەكتەلەدى.

مەيلى بۇل "ٴامالياتتىق" بولماي-اق قويسىن، ٴبىراق مۇنىڭ ٴوزى ماسەلەنىڭ شەشىلۋى مۇمكىن بولعان جولدارىنىڭ ىشىنەن ەڭ دەموكراتياليق جولمەن شەشىلۋىنە ٴىس جۇزىندە بارىنەن دە دۇرىسىراق كەپىلدىك بەرەدى؛ پىرولەتارياتقا **تەك** عانا وسى كەپىلدىك كەرەك، ال ٴاربىر ۇلتتىڭ بۇرجۋازياسىنا، وزگە ۇلتتاردىڭ كۇيىنە (ولاردىڭ قانداي زيانعا ۇشىراۋىنا) قاراماستان، **ٴوزىنىڭ** مۇددەسىنە كەپىلدىك جاسالۋى كەرەك.

بۇرجۋازياعا بارىنەن گورى وسى تالاپتىڭ "ىسكە اسىرىلعاندىعى" كەرەك،—ونىڭ وزگە ۇلتتاردىڭ بۇرجۋازياسىمەن استاسا وتىرىپ پىرولەتارياتقا زيان سالاتىن، ماڭگى وزگەرمەيتىن ساياساتىنىڭ تۋىلىپ وتىرعانى وسىدان. ال پىرولەتاريات ٴۇشىن ماڭىزدى نارسە—بۇرجۋازياعا قارسى ٴوز تابىن نىعايتۋ، بۇقاراني دايەكتى دەموكراتيا مەن سوتسياليزم رۋحىندا تاربيەلەۋ.

مۇنى ورايشىلدار "ٴامالياتتىق" ەمەس دەي بەرسىن، ٴبىراق بىردەن-ٴبىر ٴىس جۇزىندىك كەپىلدىك، فەودالدارعا دا، **ۇلتشىل** بۇرجۋازياعا دا قاراماستان، ۇلتتاردىڭ بارىنشا تەڭدىگى مەن تاتۋلىعىنىڭ كەپىلدىگى بولىپ تابىلادى.

ٴاربىر ۇلتتىڭ **ۇلتشىل** بۇرجۋازياسىنىڭ تۇرعىسىنان قاراعاندا، پىرولەتارلاردىڭ ۇلت ماسەلەسىندەگى كۇللى مىندەتى "ٴامالياتتىق" ەمەس، ويتكەنى پىرولەتارلار ۇلتشىلدىق اتاۋلىنىڭ بارىنە قارسى بولا وتىرىپ، "دەرەكسىز" تەڭدىكتى، ٴارقانداي ەرەكشە ۇقىقتى تۇبەگەيلى جويۋدى تالاپ ەتەدى. وسىنى تۇسىنبەي، روزا لۋكسەمبۋرگ ٴامالياتشىلدىقتى ٴوزىنىڭ بەتالدى ماداقتاۋىمەن ناق

ورايىشىلدار ٴۇشىن، اسىرەسە ٴىرى ورىس ۇلتشىلدىعىنا ورايىشىلدىق جول بەرۋ ٴۇشىن ۇلكەن قولايلىلىق تۋدىرىپ بەردى.

نەلىكتەن ٴىرى ورىس ۇلتشىلدىعىنا جول بەرىلەدى؟ نەگە دەسەڭىز، ٴىرى ورىس ۇلتى روسسيادا ەزۋشى ۇلت، ال ۇلتتىق ماسەلە جونىنەن ورايىشىلدىقتىڭ ەزىلگەن ۇلتتار اراسىندا باسقاشا، ەزۋشى ۇلتتار اراسىندا باسقاشا جارىققا شىعاتىنى تابيعي نارسە.

ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ بۋرجۋازياسى ٴوز تالاپتارىنىڭ "ٴامالياتتىق" بولۋى ٴۇشىن ٴوزىنىڭ تالاپتارىن ٴسوزسىز قولداۋعا پرولەتارياتتى شاقىرادى. قانداي دا بولماسىن بارلىق ۇلتتاردىڭ ٴبولىنىپ شىعۋ **ۇقىعىن** قوستاپ ەمەس، **بەلگىلىبىر** ۇلتتىڭ ٴبولىنىپ شىعۋىن قوستاپ، "ٴيا" دەپ تۋرادان-تۋرا ايتۋ، بارىنەن دە ٴامالياتتىق بولادى!

پرولەتاريات مۇنداي ٴامالياتشىلدىققا قارسى. تەڭدىكتى جانە ۇلتتىق مەملەكەت بولۋعا تەڭ ۇقىقتى بولۋدى مويىنداي وتىرىپ، پرولەتاريات ۇلتتىق تالاپتىڭ قاندايىن دا بولسىن، ۇلتتىڭ ٴبولىنىپ شىعۋىنىڭ قاندايىن دا بولسىن جۇمىسشىلاردىڭ تاپ كۇرەسى **تۇرعىسىنان** باعالاپ، بارلىق ۇلتتاردىڭ پرولەتارلارىنىڭ وداعىن بارىنەن دە جوعارى باعالايدى، جوعارى ۇستايدى. ٴامالياتشىلدىق ۇرانى — ٴىس جۇزىندە بۋرجۋازيالىق تالاپتارعا سىن كوزبەن قارا-ماي تالعاۋسىز ەرۋشىلىك ۇرانى عانا.

ولار بىزگە: ۇلتتاردىڭ ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعىن قولداۋلارىڭىز-بەن، سىزدەر ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ بۋرجۋازيالىق ۇلتشىلدىعىن قولدايسىزدار دەيدى. روزا لۇكسەمبۋرگ وسىلاي دەيدى، ونى قوستايتىن — ورايىشىل سەمكوۆسكي، رەتى كەلگەندە ايتا كەتەلىك، ول — وسى ماسەلە جونىندەگى جويىمپازدىق يديانىڭ جويىمپازدىق گازەتتەگى بىردەن-ٴبىر ۋاكىلى!

ٴبىزدىڭ جاۋابىمىز: جوق، بۇل ارادا "ٴاماليانتىق" شەشىم ناق بۇرجۋازياعا قاجەت، ال جۇمىسشىلارعا ەكى نىسايدى **پرينسيپتىك تۇردە** ايىرۋ كەرەك. ەزىلگەن ۇلتتىڭ بۇرجۋازياسى ەزۋشى ۇلتپەن كۇرەسسە **بولعانى** ٴبىز ٴ**ارقاشان** دا جانە قانداي رەتتە بولسا دا، بارىنەن دە باتىل تۇردە سونى **جاقتايمىز**، ويتكەنى ٴبىز ەزۋشىلىككە ەڭ باتىل، ەڭ دايەكتى قارسى تۇرامىز. ەزىلگەن ۇلتتىڭ بۇرجۋازياسى ٴ**وزىنىڭ** بۇرجۋازيالىق ۇلتشىلدىعىن جاقتاي-تىن بولسا ٴبىز وعان قارسى تۇرامىز. ەزۋشى ۇلتتىڭ ەرەكشە ۇقىعى مەن زورلىعىنا قارسى كۇرەسەمىز جانە ەزىلگەن ۇلتتىڭ ەرەكشە ۇقىققا ۇمتىلۋىنا ەشقانداي جول بەرمەيمىز.

ەگەر ٴبىز ٴبولىنىپ شىعۋ **ۇقىعى** ۇرانىن كوتەرمەسەك، ۇگىتتە-مەسەك، ٴبىز **ەزۋشى** ۇلتتىڭ بۇرجۋازياسىنىڭ عانا ەمەس، سونىمەن قاتار فەودالدارى مەن جەكە وكتەمدىك تۇزىمىنە دە كومەكتەسكەن بولامىز. وسى دالەلدى كاۋتسكي روزا لۋكسەمبۋرگكە قارسى الدە-قاشان ايتقان بولاتىن جانە بۇل دالەل داۋسىز دا. پولشانىڭ ۇلتشىل بۇرجۋازياسىنا "كومەكتەسۋ"دەن قورقىپ، روزا لۋكسەم-بۋرگ **روسسيالىق** ماركسيزمشىلەردىڭ پروگرامماسىنداعى ٴبولىنىپ شىعۋ **ۇقىعىن** بەلگىلەۋىنە قارسى بولۋىمەن ٴ**دىس جۇزىندە** ۇلى ورىس ۇلتىنىڭ قاراجۇزدىكتەرىنە كومەكتەسەدى. ول ٴىس جۇزىندە ۇلى ورىستاردىڭ ەرەكشە ۇقىقتارىمەن (ەرەكشە ۇقىقتارىنان دا گورى جامان نارسەمەن) ورايشىلدارشا كەلىسۋگە كومەكتەسەدى.

پولشادا ۇلتشىلدىققا قارسى كۇرەسۋمەن اۋەستەنگەن روزا لۋكسەمبۋرگ ۇلى ورىستاردىڭ ۇلتشىلدىعى تۋرالى ۇمىتىپ كەتتى، قازىرگى كەزدە بارىنەن دە ٴدال **وسى** ۇلتشىلدىق قورقىنىشتى بولا تۇرسا دا، ٴدال وسى ۇلتشىلدىقتىڭ بۇرجۋازيالىعى كەم، ٴبىراق فەودالدىعى باسىم بولا تۇرسا دا، ٴدال سول ۇلتشىلدىق دەموكراتيالىق

قوزعالىس پەن پرولەتارلىق كۇرەسكە ەڭ باستى كەدەرگى بولا تۇرسا دا، ول مۇنى ۇمىتىپ كەتتى. ەزىلگەن ۇلتتىڭ بۇرجۋازيالىق ۇلتشىلدىعىنىڭ ٴارقايسىسىندا **ەزۋشىلىككە قارسى** جالپى دەموكراتيالىق مازمۇن بار، ٴبىز مىنە وسى مازمۇندى **ٴسوزسىز** قولدايمىز، قولداعاندا، ٴوزىنىڭ ۇلتتىق ەرەكشە ورنىعا ۇمتىلۋشىلىعىن قاتتى پارىقتاپ وتىرامىز، پولياك بۇرجۋاسىنىڭ ەۆرەيلەردى جانىشتاۋعا تىرىسۋىمەن، تاعىسىن-تاعىلارمەن كۇرەسىپ وتىرامىز.

بۇرجۋا مەن مەششانىنىڭ تۇرعىسىنان قاراعاندا، مۇنىڭ ٴوزى "ٴاماليالىتتىق" ەمەس. الايدا مۇنىڭ ٴوزى — ۇلت ماسەلەسىندەگى بىردەن-ٴبىر ٴاماليالىتتىق، دەموكراتياعا، بوستاندىققا، پرولەتارياتتىڭ بىرلەسۋىنە شىن كومەكتەسەتىن پرينسيپتىك ساياسات.

بارلىق ۇلتتاردىڭ ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعى بارلىعىن مويىنداۋ؛ ٴبولىنىپ شىعۋ تۋرالى ٴاربىر ناقتىلى ماسەلەگە، قانداي دا بولسىن تەڭ ۇقىعىسىزدىقتى، قانداي دا بولسىن ەرەكشە ۇقىقتى، قانداي دا بولسىن ەرەكشە ورىندى بولعىزبايتىن تۇرعىدان قاراپ باعا بەرۋ.

ەزۋشى ۇلتتىڭ ورنىنا كوز جىبەرەلىك. وزگە حالىقتاردى ەزىپ وتىرعان ۇلت ەرىكتى بولا الا ما؟ جوق. ٴىرى ورىس ەلى① بوستاندىق الۋ ٴۇشىن مۇنداي ەزۋشىلىكپەن كۇرەسۋ قاجەت. ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ قوزعالىستارىن باسىپ-جانشۋدىڭ ۇزاق تاريحى، عاسىر-

---

① پاريجدەگى ل. ۆل. دەگەن بىرەۋگە بۇل ٴسوز ماركسيزىمدىك ەمەس بولىپ كورىنەدى. بۇل ل. ۆل ٴبىر قىزىق «superklug» (بىزشە كەكەسىن تۇردە اۋدارعاندا: "اقىلگويسىگىش") ادام. "اقىلگويسىگىش" ل. ۆل. ٴىسىرا، ٴبىزدىڭ ەڭ تومەن پروگرامامىزدان (تاپ كۇرەسىنىڭ تۇرعىسىنان قاراعاندا) "ەل"، "حالىق"، ت.ب. دەگەن سوزدەردى شىعارىپ تاستاۋ جونىندە زەرتتەۋ ماقالاسىن جازباقشى بولىپ جۇرسە كەرەك.

لار بويىنداعى تارىحى، "جوعارعى" تاپتاردىڭ مۇنداي باسىپجانشۋدى جۇيەلى تۇردە ۇگىتتەپ وتىرعاندىعى ٴىرى ورىس حالقىنىڭ ىسىڭارجاقتى كوزقاراستارىن تۋعىزدى، ٴىرى ورىس حالقىنىڭ ٴوزىنىڭ بوستاندىق الۋىنا ۇلكەن كەدەرگىلەر تۋعىزدى.

ٴىرى ورىس قاراجۇزدىكتەرى وسى سەكىلدى ىسىڭارجاقتى كوزقاراستاردى ادەيى قوستايدى جانە سولاردى ورشىتە تۇسەدى. ٴىرى ورىس بۇرجۋازياسى وسى سەكىلدى ىسىڭارجاقتى كوزقاراستارعا كونەدى نەمەسە سولارعا يكەمدەلە تۇسەدى. وسى سەكىلدى ىسىڭارجاقتى كوزقاراستارمەن ۇنەمى كۇرەسپەيىنشە، ٴىرى ورىس پىرولەتارياتى ٴوز ماقساتتارىن جۇزەگە اسىرا المايدى، وزىنە بوستاندىققا جول اشا المايدى.

ٴوز الدىنا دەربەس جانە وزىنە ٴوزى قوجا ۇلتتىق مەملەكەت قۇرۋ روسسيادا قازىرشە ٴبىر عانا ٴىرى ورىس ۇلتىنىڭ ەرەكشە ۇقىعى بولىپ وتىر. بىزدەر، ٴىرى ورىس پىرولەتارلارى، ەشقانداي ەرەكشە ۇقىقتى جاقتامايمىز، بۇل ەرەكشە ۇقىقتى دا جاقتامايمىز. ٴبىز وسى مەملەكەتتىڭ توپىراعىندا كۇرەسەمىز، وسى مەملەكەتتىڭ بارلىق ۇلتتارىنىڭ جۇمىسشىلارىن بىرىكتىرەمىز، ۇلتتىق دامۋ بالەندەي جولمەن بولادى دەپ كەۋدە قاعا المايمىز، ٴبىز **بارلىق** مۇمكىن بولعان جولدار ارقىلى ٴوزىمىزدىڭ تاپتىق ماقساتىمىزعا قاراي باسامىز.

ٴبىراق ۇلتشىلدىقتىڭ قاندايمەن بولسا دا كۇرەسپەيىنشە، ٴتۇرلى ۇلتتاردىڭ تەڭدىگىن قورعامايىنشا، بۇل ماقساتقا قاراي باسۋعا بولمايدى. ماسەلەن، ۋكراينا ٴوز الدىنا دەربەس مەملەكەت قۇرا الا ما، مۇنىڭ ٴوزى كۇنى بۇرىن بىلۋگە بولمايتىن مىڭداعان فاكتورلارعا بايلانىستى. سوندىقتان قۇر بەكەرگە **"بال اشۋ"عا** ارەكەتتەنبەستەن، ٴبىز كۇمانسىز ٴپىرينسيپتى: ۋكرايىنانىڭ مۇنداي

مەملەكەت قۇرۋعا ۇقىعى بارلىعىن مىقتاپ جاقتايمىز. ٴبىز بۇل ۇقىقتى قادىرلەيمىز، ٴبىز ٴىرى ورىستاردىڭ ۋكراينىدارعا ۇستەمدىك ەتۋ ەرەكشە ۇقىعى بولۋىن قولدامايمىز، ٴبىز بۇقارانى وسى ۇقىقتى مويىنداۋعا، قانداي ۇلتتىڭ بولسا دا **مەملەكەتتىك** ەرەكشە ۇقىعىن تانىماۋعا **تاربيەلەيمىز**.

بۇرجۋازيالىق توڭكەرىستەردىڭ زامانىندا بارلىق ەلدەر باسىنان كەشىرگەن شۇعىل وزگەرىستەردە ۇلتتىق مەملەكەت بولۋ ۇقىعىنا بولا شەكىسۋدىڭ، كۇرەسۋدىڭ بولۋى مۇمكىن، ٴسوزسىز دە. بىزدەر، پرولەتارلار، كۇنى بۇرىن ٴوزىمىزدى ٴىرى ورىس ەرەكشە ۇقىعىنا **قارسىمىز** دەپ جاريالايمىز جانە ٴوزىمىزدىڭ بۇكىل ۇگىت-مىزبەن جۇمىلدىرۋىمىزدى وسى باعىتتا جۇرگىزەمىز.

"ٴامالياتشىلدىق"تىڭ سوڭىنا ٴتۇسىپ الىپ روزا لۋكسەمبۋرگ ٴىرى ورىس پرولەتارياتىنىڭ دا، وزگە ۇلت پرولەتارياتىنىڭ دا **باستى** ٴىس جۇزىندىك مىندەتىن، ياعني قانداي دا بولسىن مەملە-كەتتىك، ۇلتتىق ەرەكشە ۇقىقتارعا قارسى، بارلىق ۇلتتاردىڭ ٴوزىنىڭ ۇلتتىق مەملەكەت بولۋىنا بىردەي ۇقىعى بولۋىن جاقتاپ كۇنبە-كۇن ۇگىت جانە جۇمىلدىرۋ جۇرگىزۋ مىندەتىن كورمەي قالدى؛ مۇنداي مىندەت ۇلت ماسەلەسىندەگى ٴبىزدىڭ (قازىرگى) باستى مىندەتىمىز، ويتكەنى ٴبىز دەموكراتيانىڭ جانە بارلىق ۇلت-تاردىڭ پرولەتارلارىنىڭ تەڭ ۇقىقتا بىرلەسۋىنىڭ مۇددەسىن وسىنداي جولمەن عانا قورعايمىز.

مەيلى، ەزۋشى ٴىرى ورىستاردىڭ كوزقاراستارىنشا دا، ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ بۇرجۋازياسىنىڭ كوزقاراسىنشا دا بۇل ۇگىت "ٴاماليات-تىق" بولماي-اق قويسىن (بۇلاردىڭ ەكەۋى دە، سوتسيال-دەموكراتتاردى پوزيتسياسى "انىق ەمەس" دەپ ايىپتاپ، ٴيا نەمەسە جوق دەپ **اشىق** جاۋاپ بەرۋدى تالاپ ەتەدى). بۇقاراعا

شىن دەموكراتيالىق، شىن سوتسياليستىك تاربيە بەرۋدى ٴىس جۇزىندە ناق وسى ۇگىت، تەك وسى ۇگىت قانا قامتاماسىز ەتەدى. ەگەردە روسسيا الا-قۇلا ۇلت مەملەكەتى بولىپ قالا بەرەتىن بولسا، روسسيادا ۇلت تاتۋلىعىنىڭ اناعۇرلىم زور مۇمكىنشىلىكتەرى بولۋىن تەك وسىنداي ۇگىت قانا قامتاماسىز ەتەدى، ەگەردە روسسيادا ٴتۇرلى ۇلتتىق مەملەكەتتەرگە ٴبولىنۋ تۋرالى ماسەلە كوتەرىلەتىن بولسا، ونداي ۇلتتىق مەملەكەتتەرگە نەعۇرلىم بەيبىت (جانە پرولەتارلىق تاپ كۇرەسىنە زيانسىز) ٴبولىنۋدى دە تەك وسىنداي ۇگىت قانا قامتاماسىز ەتەدى.

ۇلت ماسەلەسىندەگى بىردەن-ٴبىر پرولەتارلىق وسى ساياساتتى نەعۇرلىم ناقتىلى تۇردە ۇعىندىرۋ ٴۇشىن، ٴبىز "ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى"نە ٴتۇرلى ورىس ليبەرالدارىنىڭ كوزقاراسى مەن نورۆەگيانىڭ شۆەتسيادان ٴبولىنۋ مىسالىن قاراستىرىپ كورەمىز.

5. ٴوركىن بۋرجۋازيا مەن سوتسياليستىك ورايشىلداردىڭ ۇلت ماسەلەسىنە كوزقاراسى

جوعارىدا ٴوزىمىز كوردىك، روزا لۋكسەمبۋرگ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن مويىنداۋ ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ بۋرجۋازيالىق ۇلتشىلدىعىن قولداعاندىقپەن بىردەي دەگەن دالەلدى روسسيالىق ماركسيزمشىلەردىڭ پروگرامماسىنا قارسى تۇرۋدا باستى "قۇرال" ەتەدى. ەكىنشى جاعىنان، دەيدى روزا لۋكسەمبۋرگ، ۇلتتىق ەزگى اناۋلىنىڭ قاندايىنا بولسادا قارسى تۇرۋ عانا ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى دەپ تۇسىنەتىن بولساق، وندا پروگرامانىڭ ەرەكشە تارماعى بولۋىنىڭ كەرەگى جوق، ويتكەنى سوتسيال-دەموكراتيالىق

پارتيا جالپى العاندا ۇلتتىق ەزگى مەن ۇلتتىق تەڭسىزدىكتىڭ قاندا-
يىنا بولسا دا قارسى.

ٴبىرىنشى دالەل، بۇدان 20 جىل بۇرىن دەرلىك كاۋتسكيدىڭ
داۋسىز كورسەتكەنىندەي، ٴوزىنىڭ ۇلتشىلدىعىن اۋرۋ باستان ساۋ
باسقا اۋدارادى، ويتكەنى ەزىلگەن ۇلتتار بۇرجۋازياسىنىڭ ۇلتشىل-
دىعىنان قورقامىن دەپ، روزا لۋكسەمبۋرگ **ٴىس جۇزىندە** ٴبىرى
ورىستاردىڭ قاراجۇزدىك ۇلتشىلدىعىنىڭ سويىلىن سوعۋشى بولىپ
شىعىپ وتىر! ەكىنشى دالەل، اسلىندە ۇلت تەڭدىگىن مويىنداۋ
ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعىن مويىنداۋدى قامتىمايدى، ال ەكەن قامتىماي ما
دەگەن سۇراۋدان قورعالاقتاپ جالتارعاندىق بولىپ تابىلادى. ەگەر
قامتيدى ەكەن، وندا روزا لۋكسەمبۋرگ ٴبىزدىڭ پروگراممامىزدىڭ
9-تارماعىنىڭ ٴپرينسيپتى دۇرىستىعىن مويىندايدى دەگەن ٴسوز.
ەگەر قامتىمايدى ەكەن، وندا ول ۇلت تەڭدىگىن مويىندامايدى
دەگەن ٴسوز. بۇل ارادا جالتارۋمەن، بۇلتارۋمەن ىسكە كومەكتەسە
المايسىڭ!

الايدا جوعارىدا كورسەتىلگەن دالەلدەر مەن بارلىق وسى
ٴتارىزدى دالەلدەردى جاقسىلاپ تەكسەرىپ بىلەتىن نارسە قوعامى-
نىڭ **تۇرلىشە تاپتارىنىڭ** وسى ماسەلەگە كوزقاراسىن زەرتتەۋ بولىپ
تابىلادى. ماركسيزمشىلەر ٴۇشىن مۇندايى تەكسەرۋ مىندەتتى
نارسە. وبيەكتيۆتىك جاعدايدى نەگىزگە الۋ كەرەك، تاپتاردىڭ
وسى تارماق جونىندەگى كوزقاراستارىن بايقاۋ كەرەك. روزا لۋك-
سەمبۋرگ وسىنى ىستەمەي، ٴوزىنىڭ قارسىلاستارىن مەتافيزيكالىق،
دەرەكسىز، جالپى بايىمداۋشىلىق، دالەلسىزدىك. ت.ب. قاتەگە
باستاپ وتىر دەپ ايىپتاۋعا تىرىسىپ بوسقا اۋرە بولادى دا، ناق
سول قاتەگە ٴوزى باتادى.

اڭگىمە **رۋسسيالىق** ماركسيزمشىلەردىڭ، ياعني روسسيانىڭ

بارلىق ۇلتتارىنىڭ ماركسيزىمشىلەرىنىڭ پىروگىرامماسى تۋرالى
بولىپ وتىر. روسسيانىڭ **ۇستەمدىك ەتۋشى** تاپتارىنىڭ مايدانىنا
كوز جىبەرىپ قاراسا بولماس پا ەكەن؟

"بيۋروكرات"تىڭ (ءدال ەمەس ءسوز قولدانعانىمىز ءۇشىن
كەشىرىم سۇرايمىز) جانە اقسۇيەكتەر بىرلەستىگى[192] سياقتى فەودال-
دىق پومەششيكتەردىڭ مايدانى جالپىعا ءمالىم. ولار ۇلتتاردىڭ تەڭ-
دىگىن دە، ءوزىن ءوزى بيلەۋ ۇقىعى بولۋىن دا مۇلدە تەرىسكە
شىعاردى. ولاردىڭ ۇرانى باسىبايلى ديحاندىق زامانىنان الىنعان
ەسكى ۇران — جەكە وكتەمدىك، ناعىز ءدىن، حالىق دەگەن ۇران،
ولار حالىق دەگەندە تەك ءىرى ورىس حالقىن عانا كوزدە ۇستاپ
وتىر. كەرەك دەسە ۋكراينىدار دا "بوگدەلەر" دەپ جاريالاندى،
كەرەك دەسە ولاردىڭ انا ءتىلى دە قۋدالانىپ وتىر.

"3-يۋن"نىڭ زاڭ شىعارۋ جانە اتقارۋشىلىق قۇرىلىمىندا[124]
وكىمەتكە قاتىناسۋعا — راس، وتە شامالى بولسا دا، دەگەنىمەن وعان
قاتىناسۋعا "شاقىرىلعان" روسسيالىق بۇرجۋازياعا قاراپ كورەلىك.
بۇل ماسەلەدە وكتابريستەر[125] ءىس جۇزىندە وڭشىلداردىڭ سوڭى-
نان ەرىپ وتىر، بۇل جونىندە كوپ ءسوز ايتىپ جاتۋدىڭ قاجەتى
جوق. امال نە، كەيبىر ماركسيزىمشىلەر ليبەرالدىق ءىرى ورىس
بۇرجۋازياسىنىڭ، العاباسارلار[167] مەن نەگىزگى زاڭشىل-دەمو-
كراتتاردىڭ[6] مايدانىنا الدەقايدا كەمىرەك نازار اۋدارىپ وتىر.
ال ەندى، كىمدە-كىم بۇل مايداندى زەرتتەمەسە جانە ونى ويلاس-
تىرىپ قاراماسا، ونداي ادام ۇلتتاردىڭ ءوزىن ءوزى بيلەۋ ۇقىعىن
تالقىلاعاندا دەرەكسىزدىك، دالەلسىز قۇرعاق سوزگە سالىنۋشىلىق
قاتەلىگىنە باتىپ قويمايدى.

وتكەن جىلى «اقيقات» گازەتى[157] «ءسوز» گازەتىمەن[110]
ايتىس جۇرگىزدى، وسى نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ

ورگان گازەتى "قولايسىز" ماسەلەلەرگە تۋرا جاۋاپ بەرۋدەن ديپلوماتيالىق تاسىلمەن جالتارۋعا سونشاما شەبەرلىك ىستەگەنمەن، اقىرى كەيبىر باعالى موينىداۋلار جاساۋعا ٴماجبۇر بولدى. 1913-جىلدىڭ جازىندا ليۆوۆتا بولعان وقۋشىلاردىڭ بۇكىل ۋكراينالىق قۇرىلتايىنا بولا وسى ايتىس تۋدى. ايگىلى "ۋكراينا مامانى" نەمەسە «ٴسوز» گازەتىنىڭ ۋكراينا جونىندە ماقالا جازۋشىسى موگيليانسكي مىرزا ماقالا جاريالاپ ۋكراينانىڭ دەربەستەنۋ (ٴبولىنىپ شىعۋ) يدەياسىن، يديا بولعاندا، ۇلتشىل-سوتسيال دونتسوۆ قاتتى جاقتاعان جانە جوعارىدا اتالعان قۇرىلتاي ۇناتقان يدەيانى ٴتىپتى دە جەر-جەبىرىنە جەتە بالاعاتتادى ("ساندىراق"، "تاۋەكەلشىلدىك"، ت. ب.)

«جۇمىسشى اقيقاتى» گازەتى[157]، دونتسوۆ مىرزانىڭ پىكىرىنە ەشبىر قوسىلماستان، ونىڭ ۇلتشىل-سوتسيال ەكەنىن، ٴبىرسىپىرا ۋكراينا ماركسيزمشىلەرىنىڭ ونىمەن كەلىسپەيتىندىگىن تۋراسىنان كورسەتەدى، الايدا «ٴسوز» گازەتىنىڭ **سارىنى**، دۇرىسىراق ايتقاندا: «ٴسوز» گازەتىنىڭ **ٴپرينسيپتى تۇردەگى ماسەلە قويىسى**، ٴىرى ورىس دەموكراتى ٴۇشىن نەمەسە دەموكرات اتانعىسى كەلەتىن ادام ٴۇشىن ايتقاندا، مۇلدە ورىنسىز، مۇلدە جولسىز نارسە دەپ مالىمدەدى①. «ٴسوز» گازەتى دونتسوۆ مىرزالاردىڭ پىكىرلەرىن تۋرادان-تۋرا تەرىسكە شىعارا بەرسىن-اق، ٴبىراق ٴبولىنىپ شىعۋ **بوستاندىعى** تۋرالى، ٴبولىنىپ شىعۋ **ۇقىعى** تۋرالى ۇمىتۋشىلىق ٴوزىن دەموكراتياشىل دەپ اتايتىن ٴىرى ورىستىق ورگان گازەتىنە **مۇلدە** لايىق ەمەس.

① قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 19-توم، حانزۋشاسى، 260 — 261-بەتتەر. — قۇراستىرۋشىدان

بىرنەشە اي وتكەننەن كەيىن، موگيـليانسكي مىرزا ليـۆووۆتاعى «جولدار»[193] گازەتى دەگەن ۋكـرايىن تىلىنـدە شىعاتىن گازەتتەن دونتسووۆ مىرزانىڭ "«ٴسوز» گازەتىنىڭ شوۆينيستىك شابۋىلىن روس-سيانىڭ سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسـىنىڭ گازەت-جورنالدارى عانا ٴتيىستى تۇردە ماسـقارالادى ‹بەتىنە باسـتى؟›" دەگەن قارسى پىكىرلەرىن ٴبىلىپ الدى، سونىمەن «ٴسوز» گازەتىنىڭ 331-سانىندا وعان "تۇسىنىك" بەردى. موگيليانسكي مىرزا: "دونتسووۆ مىرزانىڭ شارالارىن سىنعا الۋ"دىڭ، "ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن بەكەرگە شىعارۋمەن ەشبىر قاتىسى جوق" دەگەنـدى ٴۇش مارتەبە قايتالادى، ونىڭ "تۇسىنىكتەر"ى وسى بولدى.

"ايتا كەتۋ كەرەك، ــ دەپ جازادى موگيليانسكي مىرزا، ــ 'ۇلتـتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى' دا، سىنعا جول بەرمەيتىن پالەندەي ٴبىر كيەلى زات ەمەس ‹تىڭداڭىز!›: ۇلت ٴومىرىنىڭ كەساپاتتى جاعدايلارى ۇلتـتىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ىسىندە كەساپاتتى نىسايلار تۋعىزۋى مۇمكىن، ال وسى كەساپاتتى نىسايـلاردى اشـىپ تاسـتاۋ ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن تەرىسـكە شىعارعاندىق بولا المايدى."

كورىپ وتىرسىزدار، ليبەرالدىڭ "كيەلى زات" جونىندەگى اۋەن-دەرى روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ اۋەنىمەن ابدەن قابىسىپ جاتىر. سايـاسي جاقتا ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ، ياعني ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعى ول ٴوزى مويىنداي ما الدە مويىنـداماي ما دەگەن سۇراقـقا تيـكەلەي جاۋاپ بەرۋدەن موگيليانسكي مىرزانىڭ جالتارعىسى كەلگەنى انىق بولدى.

ال «پـرولەتارلىق اقيـقات»[157] گـازەتى (1913-جـىلى 12-ايدىڭ 11-كۇنى، 4-سان) موگيـليانـسكي مـىرزاعا دا، نەگىزگى زاڭشىل-دەموكـراتـيالىق **پارتياعا** دا بۇل سۇراقتى① **تىكەسىنەن**

① قاراڭىز:«لەنين شىعارمالارى»، 19-توم، جانىزۋشاسى، 526 ــ 528-بەتتەر. ــ قۇراستىرۋشىدان

قويدى.

سول كەزدە «ٴسوز» گازەتى (340 ـ سان) وسى سۇراقـقا جاۋاپ بەرەتىن قول قويىلماعان، ياعني رەداكسيانىڭ رەسمي ماقالاسىن باسىپ شىعاردى، ونى مىناداي ٴۇش تۇيىنگە جيناقتاۋعا بولادى:

1) نەگىزگى زاڭشىل ـ دەموكراتـيالىق پارتيا پروگرامماسىنىڭ 11 ـ تارماعـىندا ۇلتـتاردىڭ "ەرىكـتى تۇردە **ماتەريالدىق** جاعـىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى" تۋرالى تىكە جانە انىق ايتىلىپ وتىر.

2) «ٴسوز» گازەتىنىڭ سەنـدىرۋىنە قاراعاندا، «پرولەتارلـىق اقيقات» گازەتى ٴوزىن ٴوزى بيلەۋدى بولەكتەنۋشىلىكپەن، بەلگىلى ٴبىر ۇلتتىڭ ٴبولىنىپ شىعۋىمەن "ابدەن شاتاستىرىپ وتىر".

3) "**شىنىندا، روسسيا مەملەكەتـىنەن 'ۇلتـتاردىڭ ٴبولـىنىپ شىعۋ' ۇقـىعىن نەگىزگى زاڭشىل ـ دەموكراتيالىق پارتـيا ەش ۋاقىتتا قورعاپ كورگەن دە ەمەس.**" («پرولەتارلـىق اقيـقات» گازەتىنىڭ 1913 ـ جىـلى 12 ـ ايدىڭ 20 ـ كۇنـگى 12 ـ سانىنـداعى: «ۇلتشىل ـ ليبەراليزم جانە ۇلتـتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيـلەۋ ۇقىعى» دەگەن ماقالاسىن قاراڭىز①)

الدىمەن «ٴسوز» گازەتىنىڭ ماقالاسىنىڭ ەكىنشى تۇيىنـىنە قاراپ كورەيـىك. "ٴوزىن ٴوزى بيـلەۋ" دەگەن ٴسوزدىڭ "كۇڭـگىرتتىگى" نەمەسە "انىق ەمەستىگى" جونىندەگى وزدەرىنىڭ ايقاي ـ شۋلارىنىڭ ٴوزى **ٴىس جۇزىندە،** ياعني روسسـياداعى تاپتار مەن تاپتىق كۇرەستىڭ وبيەكتيۆتىك ارا قاتـىناسى جاعىنان ليـبەرالدىق ـ پاتشاشـىل بۇرجۋازيانىڭ سوزدەرـىن **جاي قايتالاپ ايتقانـدىق** ەكەنىن بۇل ٴتۇيىن سەمكوۆسكي، ليبمان يۋركەۆيچ مىرزالارعا جانە

① قاراڭىز: «لەنـين شىعارمالارى»، 20 ـ توم، حانزۋشاسى، 41 ـــ 43 ـ بەتتەر. ـــ قۇراستىرۋشىدان

باسقا ورايشىلدارعا قالاي ايقىن كورسەتىپ وتىر دەسەيشى!

«پىرولەتارلىق اقيقات» گازەتى «ٴسوز» گازەتىندەگى كوزى اشىق "نەگىزگى زاڭشىل ـ دەموكىرات" مىرزالارعا مىناداي **ٴۇش** سۇراۋدى قويعان كەزدە: (1) حالىقارالىق دەموكىراتيالىق قوزعالىستىڭ بۇكىل تاريحىندا، اسىرەسە 19 ـ عاسىردىڭ ورتا كەزىنەن باستاپ، ۇلتتار ـ دىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى دەپ ناق ساياسي جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى، ٴوز الدىنا ۇلتتىق مەملەكەت قۇرۋعا ۇقىقتى بولۋى تۇسىنىلەتىندىگىن ولار بەكەر دەي الا ما؟ (2) 1896 ـ جىلى لوندوندا بولعان حالىقارالىق سوتسياليستەر قۇرىلتايىنىڭ ايگىلى قارارىنىڭ ماعىناسى دا سول ەكەنىن ولار بەكەر دەي الا ما؟ (3) سوناۋ 1902 ـ جىلى ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى تۋرالى ايتقان پلەحانوۆ مۇنى ناق ساياسي جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى دەپ تۇسىنگەنىن ولار بەكەر دەي الا ما؟ ـ «پىرولەتارلىق اقيقات» گازەتى مىنە وسى ٴۇش سۇراۋدى قويعان كەزدە، **نەگىزگى زاڭشىل ـ دەموكىرات مىرزالار جۇمعان اۋزىن اشا المادى!!**

ولار ٴتىس جارىپ جاۋاپ قاتپادى، ويتكەنى ولاردىڭ بەرەتىن جاۋابى دا جوق ەدى. ولار «پىرولەتارلىق اقيقات» گازەتىنىكى ٴسوزسىز دۇرىس دەپ ٴۇن ـ ٴتۇنسىز مويىنداۋعا ٴتيىس بولدى.

"ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ" ۇعىمىنىڭ كۇڭگىرتتىگى تۋرالى، ونى سوتسيال ـ دەموكىراتيالىق پارتيانىڭ بولەكتەنۋشىلىكپەن "ابدەن شاتاستىرۋى"، ت. ب. تۋرالى ليبەرالداردىڭ كوتەرىپ جۇرگەن ايعاي ـ شۋى ماسەلەنى **شاتاستىرۋعا**، دەموكىراتتار بىرلىكتە ورناتقان ٴپرينسيپتى مويىنداۋدان جالتارۋعا ۇمتىلۋشىلىقتىڭ ٴدال ٴوزى، ودان باسقا تۇك تە ەمەس. ەگەردە سەمكوۆسكي، ليبمان جانە يۋر ـ كەۆيچ مىرزالار سونشالىقتى نادان بولماعان بولسا، ولار جۇمىسشىلاردىڭ الدىندا ليبەرالدارشا پىكىر ايتۋدان ۇيالعان بولار ەدى.

ٴسوزىمىزدى جالعاستىرا بەرەلىك. «پىرولەتارلىق اقيقات» گازەتى "مادەنيەت جاعىنان" ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ دەگەن سوزدەردىڭ نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ پىروگىراممەسىنداعى ماعىناسى اتاپ ايتقاندا **ساياسي جاعىنان** ٴوزىن ٴوزى بيلەۋدى **تەرىسكە شىعارۋ** ەكەنىن «ٴسوز» گازەتىنە ەرىكسىز مويىنداتقىزدى.

"شىندىعىندا، روسسيا مەملەكەتىنەن 'ۇلتتاردىڭ ٴبولىنىپ شىعۋ' ۇقىعىن نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتتار ەش ۋاقىتتا قورعاپ كورگەن دە ەمەس"، — «ٴسوز» گازەتىنىڭ بۇل سوزدەرىن «پىرولەتارلىق اقيقات» گازەتى، ٴبىزدىڭ نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتتاردىڭ "ادال نيەتتىلىگىنىڭ" ۇلگىسى رەتىندە، «جاڭا زامان» گازەتى مەن «جاي حالىق»[194] گازەتىنە تىكە ۇسىنعان جوق. «جاڭا زامان» گازەتى ٴوزىنىڭ 13563-سانىندا، ارينە، "ەۆرەي قاراقشىلار"ىن سىباۋ، نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتتارعا ٴار قيلى قىرشاڭقى سوزدەر ايتۋ رەتىن بوسقا جىبەرمەدى، ٴبىراق سونىمەن بىرگە بىلاي دەدى:

"سوتسيال-دەموكراتتار ٴۇشىن ساياسي دانالىقتىڭ قاعيداسى بولىپ تابىلاتىن نارسەلەر (ياعني ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ، ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعىن مويىنداۋ)، قازىرگى ۋاقىتتا ٴتىپتى نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتتار اراسىندا دا الاۋىزدىق تۋعىزا باستادى".

بىزدەر "روسسيا مەملەكەتىنەن ۇلتتاردىڭ ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعىن ەش ۋاقىتتا قورعاپ كورگەن دە ەمەسپىز" دەگەندى مالىمدەپ، نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتتار ٴپىرينسيپتى تۇردە «جاڭا زامان» گازەتىمەن مۇلدە بىردەي مايدان ۇستادى. نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتتاردىڭ **ۇلتشىل-ليبەراليزمىنىڭ**، ولاردىڭ پۋريشكەۆيچتەرمەن جاقىنداعانىنىڭ، ولاردىڭ وسى سوڭعىلاردان يدەيالىق-ساياسي جانە ٴپراكتيكالىق-ساياسي تاۋەلدىگىنىڭ نەگىزدەرىنىڭ ٴبىرى ٴدال وسىندا.

نەگىزگى زاڭشىل-دەموكرات مىرزالار تاريحتى وقىعان-دەپ جازادى: "«پىرولەتارلىق اقيقات» گازەتى-سوندىقتان ولار پۋريشكەۆيچتەردىڭ پەشەنەگە جازىلعان 'الىپ كەتىپ جىبەرەمەۋ'195 ۇقىعىن قولدانۋشىلىقتىڭ ەكىنىڭ بىرىندە ٴامالياتتا قانداي، جۇمساعىراق ايتقاندا، 'قىرعىن ٴتارىزدى' ارەكەتتەرگە اكەپ سوقتىرعاندىعىن تاماشا جاقسى بىلەدى." پۋريشكەۆيچتەردىڭ شەكسىز بيلەگىنىڭ فەودالدىق نەگىزى مەن سيپاتىن تاماشا جاقسى بىلە تۇرىپ، نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتتار سوندا دا بولسا بۇتىندەي ناق وسى تاپ تۋعىزعان قارىم-قاتىناستار مەن شەگارانى جاقتاۋ **مايدانىندا** بولىپ وتىر. وسى تاپتىڭ تۋعىزعان نەمەسە بەلگىلەگەن قارىم-قاتىناستارى مەن شەگارالارىندا ەۆروپالىق ەمەس، ەۆروپاعا قارسى (ازيالىق دەگەن بولار ەدىك، ەگەر مۇنىڭ ٴوزى جاپوندارمەن جۇڭگولىقتاردى ورىنسىز قورلاعاندىق سياقتى بولىپ قۇلاقتا جات ەستىلمەسە) نارسەلەردىڭ سونشالىقتى كوپ ەكەنىن تاماشا بىلە تۇرىپ، نەگىزگى زاڭشىل-دەموكرات مىرزالار بۇلاردى ونان ارى وتۋگە بولمايتىن شەگارا دەپ تانيدى.

مىنە مۇنىڭ ٴوزى پۋريشكەۆيچتەرگە بەيىمدەلگەندىك، ولاردىڭ الدىندا قۇلشا باس يگەندىك، ولاردىڭ دارەجەسىنە نۇقسان كەلەمە دەپ قورىققاندىق، ولاردى حالىق قوزعالىسىنان، دەموكراتيالىق قوزعالىستان قورعاعاندىق بولىپ تابىلادى. "مۇنىڭ ٴوزى-دەپ جازادى «پىرولەتارلىق اقيقات» گازەتى-ٴىس جۇزىندە باسىبايلى ديحان يەلەرىنە بەيىمدەلگەندىك جانە ۇستەم ۇلتتىڭ ەڭ ناشار ۇلتشىلدىق سىڭارجاقتى كوزقاراستارىنا قارسى ۇدايى كۇرەس جۇرگىزۋدىڭ ورنىنا سول سىڭارجاقتى كوزقاراستارعا بەيىمدەلگەندىك بولىپ تابىلادى."

ٴبىزدىڭ زامانىمىزدا شىعىس ەۆروپانى دا، ازيانى دا سيپاتتاي-

تىن، بۇل ەكەۋىن دە مادەنيەتتى، كاپيتاليستىك ەلدەردىڭ ۇلگى-
سىمەن قايتا وزگەرتۋدى كوزدەيتىن دەموكراتيالىق قوزعالىس
فەودالدىق زامان، ياعني پۋريشكەۆيچتەر شەكسىز بيلىك جۇر-
گىزىپ وتىرعان زامان جانە بۇرجۋازيا مەن ۇساق بۇرجۋازيانىڭ
قالىڭ توپتارى ۇقىقتان جۇرداي زامان بەلگىلەگەن شەگارالاردى
ٴسوزسىز تۇراقتى ەتىپ قالدىرۋعا ٴتيىس دەپ ايتۋعا تاريحپەن
تانىس، دەموكرات بولۋدان دامەسى بار ادامدار رەتىندە نەگىزگى
زاڭشىل-دەموكراتتار ٴتىپتى باتا المای وتىر.

«پرولەتارلىق اقيقات» گازەتىنىڭ «ٴسوز» گازەتىمەن ايتىسى
كوتەرگەن ماسەلەنىڭ استە ادەبيەتتىك ماسەلە عانا ەمەس، قايتا
ناعىز ساياسي ىسكە قاتىسى بار ماسەلە ەكەنىن نەگىزگى زاڭشىل-
دەموكراتيالىق پارتيانىڭ 1914-جىلى 3-ايدىڭ 23—25-كۇنىنە
دەيىن بولىپ وتكەن سوڭعى ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى دە دالەلدەدى.
«ٴسوز» گازەتىنىڭ بۇل ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى تۋرالى جازعان رەسمي
حابارلارىنان (1914-جىلى، 3-ايدىڭ، 26-كۇنگى 83-سان)
مىنانى وقيمىز:

"ۇلت ماسەلەلەرى دە ەرەكشە قىزۋ تالقىلاندى. (ت.ۆ. نەكرا-
سوۆ پەن ا.م. كوليۋباكين قوستاعان) كيەۆ ۋاكىلدەرى ۇلت
ماسەلەسى تولعاعى جەتىپ كەلە جاتقان ٴىرى فاكتور، مۇنى بۇر-
ىنعىدان گورى نەعۇرلىم باتىلىراق قارسى الۋ كەرەك دەگەندى
ايتتى. الايدا ‹مۇنىڭ ٴوزى شەدرينىنىڭ "ٴبىراق" — "قۇلاق ماڭدايدان
جوعارى بىتپەيدى، ٴتىپتى دە جوعارى بىتپەيدى" دەگەندەگى "ٴبىراق"ىنا ساي
كەلەتىن "الايدا" دەگەنىنىڭ ٴدال ٴوزى› پروگرامامىزدا، وتكەندەگى ساياسي
تاجىريبەدە 'ۇلتتاردىڭ ساياسي جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى' دەگەن
'سوزىلمالى فورمۋلالار'عا وتە ساق بولۋدى تالاپ ەتەدى دەدى ف.ف. كو-
كوشكين."

نەگىزگى زاڭشىل ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ۋاكىلدەر ماجـ
لىسىندە ايتىلعان بۇل وتە ـ موتە تاماشا پىكىر بارلىق ماركسـ
يزىمشىلەر مەن بارلىق دەموكراتتاردىڭ وراسان نازارىن اۋدارۋعا
تۇراتىن پىكىر (ايتا كەتەلىك، ٴىستىڭ جاي ـ جاپسارىنا وتە قانىق
جانە كوكوشكين مىرزانىڭ ويىنداعى پىكىرىن كۇمانسىز، دۇرىس
جەتكىزىپ وتىرعان «كيەۆ پىكىرى»[196] گازەتى مىناداي دەپ
قوسىمشالايدى: كوكوشكين، ارينە ٴوزىنىڭ قارسىلاستارىن ساقتاندىرۋ
تۇرىندە، مەملەكەتتىڭ ”ٴبۇلىنۋ“ حاۋپى بار دەگەندى ادەيى
كوتەردى).

پەردەنى مۇمكىن بولعانىنشا ازىراق كوتەرۋ ٴۇشىن، مۇمكىن
بولعانىنشا كوبىرەك جاسىرۋ ٴۇشىن «ٴسوز» گازەتىنىڭ رەسمي
حابارلارى شەبەر ديپلوماتيالىق جولمەن جازىلعان. ٴبىراق سوندا
دا بولسا نەگىزگى زاڭشىل ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ۋاكىلدەر
ماجىلىسىندە نە بولعانى نەگىزىنەن العاندا ايقىن. ۋكرايناداعى
ٴىستىڭ جايىمەن تانىس ەركىن بۇرجۋازيا ۋاكىلدەرى مەن
”سولشىل“ نەگىزگى زاڭشىل ـ دەموكراتتار **ٴدال** ۇلتتاردىڭ
سایاسي جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى تۋرالى ماسەلەنى
كوتەردى. بۇلاي بولماعان كۇندە كوكوشكين مىرزانىڭ وسى
”فورمۋلا“عا ”ساق بولۋ“عا شاقىرۋىنىڭ قاجەتى دە بولماس ەدى.

نەگىزگى زاڭشىل ـ دەموكراتتاردىڭ پروگرامماسىندا ٴدال
سایاسي جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ **ەمەس**، قايتا ”مادەنيەت
جاعىنان“ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ قويىلىپ وتىر، بۇل پروگرامما نەگـ
ىزگى زاڭشىل ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ۋاكىلدەر ٴماجىلىسىنىڭ
ۋاكىلدەرىنە، البەتتە، ٴمالىم ەدى. ولاي بولسا، كوكوشكين مىرزا
ۋكراينا ۋاكىلدەرىنە، سولشىل نەگىزگى زاڭشىل ـ دەموكراتتارعا
قارسى تۇرىپ بۇل پروگراممانى **قورعادى**. ”سایاسي جاعىنان“

ٴوزىن ٴوزى بيلەۋگە **قارسى تۇرىپ** "مادەنيەت جاعىنان" ٴوزىن ٴوزى بيلەۋدى جاقتادى. "ساياسي جاعىنان" ٴوزىن ٴوزى بيلەۋگە قارسى شىعا وتىرىپ، "مەملەكەتتىڭ ٴبولىنۋ" حاۋپى بار دەگەندى كوتەرە وتىرىپ، "ساياسي جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ" فورماسىن **"سوزىلمالى"** فورمۋلا دەپ اتا وتىرىپ (ناعىز روزا لۋكسەمبۋرگ اۋەنىنىڭ ىرعاعىندا!) كوكوشكين مىرزا نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ نەعۇرلىم "سولشىل" نەمەسە نەعۇرلىم دەموكراتشىل ەلەمەنتتەرىنە، ۇكراينا بۇرجۋازياسىنا قارسى تۇرىپ، ۇلى ورىس ۇلتشىل-ليبەراليزمىن جاقتادى.

كوكوشكين مىرزا نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە جەڭىپ شىقتى، مۇنىڭ ٴوزى «ٴسوز» گازەتىنىڭ حابارلارىندا شاندىرىپ قويعان "الايدا" دەگەن سوزدەن كورىنىپ تۇر. نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتتار اراسىندا ۇلى ورىس ۇلتشىل-ليبەراليزمى جەڭىپ شىقتى. بۇل جەڭىس "ۇلتتاردىڭ ساياسي جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىنىڭ سوزىلمالى فورمۋلالارى"-نان نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتتار سياقتى قورقاتىن روسسيا ماركسيزمشىلەرىنىڭ اراسىنداعى جالعىز-جارىم اقىلسىز ادامداردىڭ اقىلىن سەرپىلتۋگە كومەكتەسپەس پە ەكەن؟

"الايدا"، ٴىستىڭ ٴشىن ٴمانى جاعىنان السپ، كوكوشكين مىرزانىڭ وي ورىسىنە قاراپ كورەلىك. "وتكەندەگى ساياسي تاجىريبەنى" (ياعني، انىعىندا ۇلى ورىس بۇرجۋازياسى ٴوزىنىڭ ۇلتتىق ەرەكشە ۇقىقتارى ٴۇشىن قورقىپ، ٴوز قورقىنىشىمەن نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتيالىق پارتيانى قورقىتقان كەزدەگى 1905-جىلدىڭ تاجىريبەسىن) دالەل ەتىپ، "مەملەكەتتىڭ ٴبولىنۋ حاۋپى بار دەگەندى كوتەرىپ، كوكوشكين مىرزا ساياسي جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋدىڭ ٴبولىنىپ شىعىپ، ٴوز الدىنا ۇلتتىق مەملەكەت

قۇرۋ ۇقىعىنان باسقا ەشتەڭە دە ەمەس ەكەنىن تاماشا تۇسىنەتىن‍ـ
دىگىن بايقاتتى. مىنادايى سۇراۋ تۋادى: كوكوشكيننىڭ مىرزانىڭ
وسى حاۋىپتەنۋلەرىنە جالپى دەموكراتيالىق كوزقاراس تۇرعىسىنان،
اسىرەسە پرولەتارلىق تاپتىق كوزقاراس تۇرعىسىنان العاندا قالاي
قاراۋ كەرەك؟

كوكوشكين مىرزا ءبىزدى ءبولىنىپ شىعۋ ۇقىعىن مويىنداۋ
"مەملەكەتتىڭ ءبولىنۋ" حاۋپىن ارتتىرا تۇسەدى دەگەنگە سەندىر‍ـ
مەك بولدى. مۇنىڭ ءوزى — "الىپ كەتىپ جىبەرمەۋ" جولىن
ۇستاعان ساقشى مىرەتسوۆتىڭ كوزقاراسى. ال جالپى دەموكراتـ
يالىق كوزقاراس تۇرعىسىنان قاراعاندا ءدال مۇنىڭ كەرىسىنشە:
ءبولىنىپ شىعۋ ۇقىعىن مويىنداۋ "مەملەكەتتىڭ ءبولىنۋ" حاۋپىن
كەمىتە تۇسەدى.

كوكوشكين مىرزانىڭ پىكىرى ۇلتشىلداردىڭ پىكىرىمەن جەلىلە‍ـ
سىپ جاتىر. ولاردىڭ سوڭعى قۇرىلتايىندا ۇلتشىلدار "مازە‍ـ
پاشىل" ۋكراينداردا قاتتى ءتيىستى. ۋكراينالىق قوزعالىس —
دەپ ورىشەلەندى. ساۆەنكو مىرزا مەن ونىڭ سىباپلاستارى — ۋكر‍ـ
اينانىڭ روسسيامەن بايلانىسىن السىرەتۋ حاۋپىن تۋعىزىپ وتىر،
ويتكەنى اۆستريا ءوزىنىڭ ۋكراينادا جان باسۋ ساياساتى ارقىلى
ۋكرايندار‌دىڭ اۆستريامەن بايلانىسىن نىعايتادى!! ءبىر تۇسىنىك‍ـ
سىز بولىپ قالعان نارسە — روسسيانىڭ ساۆەنكو سياقتى مىرزالارى
اۆستريادا كىنا ەتىپ تاعىپ وتىرعان ءادىستىڭ ءدال وزىمەن، ياعني
ۋكرايندارعا انا ءتىلىن قولدانۋ، ءوزىن ءوزى باسقارۋ، اپتونوم‍ـ
يالى پارلامەنت قۇرۋ بوستاندىعىن، ت.ب. بەرۋ ارقىلى ۋكراين‍ـ
داردىڭ روسسيامەن بايلانىسىن "نىعايتىپ" كورمەيتىنىنىڭ سەبەبى
نە؟

ساۆەنكو مىرزالار مەن كوكوشكين مىرزالاردىڭ پىكىرى مۇلدە

ٴبىر تەكتى جانە جالاڭ لوگيكالىق جاعىنان الىعانىدا بىردەي كۇلـ كىلى، قيسىنسىز پىكىرلەر. بەلگىلىبىر ەلدە ۋكراين ۇلتىنىڭ بوستاندىعى نەعۇرلىم كوبىرەك بولسا، بۇل ۇلتتىڭ سول ەلمەن بايلانىسىنىڭ سولعۇرلىم بەرىگىرەك بولاتىنى ايقىن ەمەس پە؟ دەموكراتيزمنىڭ بارلىق الىعى شارتتارىنان ٴۇزىلدى-كەسىلدى قول ۇزبەيىك دەسەك، بۇل الىپپەلىك اقيقاتتى مويىنداماۋعا بولمايتىن سياقتى. ال ٴبولىنىپ شىعۋ بوستاندىعىنان، ٴوز الدىنا ۇلتتىق مەملەكەت قۇرۋ بوستاندىعىنان ارتىق ۇلت بوستاندىعى بولۋى مۇمكىن بە؟

ليبەرالدار (جانە وىنىڭ شولاقتىعىنان ولاردىڭ جىرىن جىرلاپ جۇرگەن ادامدار) شاتاستىرىپ وتىرعان بۇل ماسەلەنى مۇنان دا گوري تۇسىندىرە ٴتۇسۋ ٴۇشىن ەڭ جاي مىسال كەلتىرەيىك. اجىراسۋ تۋرالى ماسەلەنى الايىق. روزا لۋكسەمبۋرگ ٴوزىنىڭ ماقالاسىندا: بيلىك ورتالىقتا شوعىرلاندىرىلعان دەموكراتيالىق مەملەكەت، جەكە بولىمدەرىنىڭ اپتونومياسىنا بارىنشا كونە وتىرىپ، زاڭ شىعارۋ ٴىسىنىڭ بارلىق ماڭىزدى تاراۋلارىن، ايتقاندايىن، اجىراسۋ تۋرالى زاڭ شىعارۋدى دا ورتالىق پارلامەنتتىڭ قاراۋىنا بەرۋ ٴتيىس دەپ جازدى. دەموكراتيالىق مەملەكەتتىڭ ورتالىق ۇكىمەت ارقىلى اجىراسۋ بوستاندىعىن قامتاماسىز ەتۋ جونىندەگى بۇل قامقورلىعى ابدەن تۇسىنىكتى نارسە. كەرتارتپاشىلار، اجىراسۋ بوستاندىعىنا "ساق بولۋ"عا شاقىرىپ، ونىڭ ٴوزى "سەمىيانىڭ ٴبۇلىنۋى" دەگەن ٴسوز دەپ شۋ كوتەرىپ، اجىراسۋ بوستاندىعىنا قارسى شىعادى. ال دەموـ كراتتاردىڭ شامالاۋىنشا كەرتارتپاشىلار ٴىس جۇزىندە ساقشى مەن تورەنىڭ وكتەمدىك جۇرگىزۋىن، ەركەكتەردىڭ ەرەكشە ۇقىعىن، ايەلدەردىڭ سۇمدىق ەزىلۋىن جاقتاپ، ەكىجۇزدىلىك ەتەدى، ٴىس جۇزىندە اجىراسۋ بوستاندىعى سەميالىق بايلانىستاردى "بۇلـ

دىرەدى" ەمەس. قايتا بۇل بايلانىستاردى مادەنيەتتى قوعامدا بىر-دەن-ءبىر مۇمكىن جانە تۇراقتى دەموكراتيالىق نەگىزدە نىعايتادى.

اجىراسۋ بوستاندىعىن جاقتاۋشىلاردى سەميالىق بايلانىستاردىڭ ءبۇلىنۋىن ماداقتايدى دەپ ايىپتاۋ قانداي اقىماقتىق، قانداي ەكى-جۇزدىلىك بولسا، ءوزىن ءوزى بيلەۋ بوستاندىعىن، ياعني ءبولىنىپ شىعۋ بوستاندىعىن جاقتاۋشىلاردى بولەكتەنۋشىلىكتى ماداقتايدى دەپ ايىپتاۋ ناق سونداي اقىماقتىق، ناق سونداي ەكى-جۇزدىلىك بولادى. بۋرجۋازيالىق قوعامدا بۋرجۋازيالىق نەكە نەگىزدەلەتىن ەرەكشە ۇقىقتار مەن ساۋدالاۋشىلىقتى قورعاۋشىلار اجىراسۋ بوستاندىعىنا قارسى شىعاتىنى سياقتى، كاپيتاليستىك مەملەكەتتە ءوزىن ءوزى بيلەۋ، ياعني ۇلتتاردىڭ ءبولىنىپ شىعۋ بوستاندىعىن تەرىسكە شىعارۋ-ۇستەم ۇلتتىڭ ەرەكشە ۇقىقتارىن جانە باسقارۋدىڭ دەموكراتيالىق تاسىلدەرىنە زيان سالىپ، ونىڭ ساقشىلىق تاسىلدەرىن قورعاۋدى عانا كورسەتەدى.

داۋ جوق، كاپيتاليستىك قوعامنىڭ بارلىق قاتىناستارىنان تۋاتىن سايasi الاياقتىق كەيدە پارلامەنت مۇشەلەرىنىڭ نەمەسە سايasi شولۋشىلاردىڭ بەلگىلى ءبىر ۇلتتىڭ ءبولىنىپ شىعۋى جونىندەگى بارىپ تۇرعان ۇشقالاق، كەرەك دەسە ءتىپتى ورەسكەل ملجىڭگىن تۋعىزادى. ءبىراق تەك كەرتارتپاشىلار عانا وسىنداي ملجىڭنان قورقۋى مۇمكىن (نەمەسە وزدەرى قورقىپ قالعانداي بولىپ كورىنۋى مۇمكىن). كىمدە-كىم دەموكراتيانىڭ تۇرعىسىن جاقتايتىن بولسا، ياعني مەملەكەتتىك ماسەلەلەردى حالىق بۇقاراسىنىڭ شەشىپ وتىرۋىن قۋاتتايتىن بولسا، ونداي ادام سايasi الاياقتاردىڭ ملجىڭنان ماسەلەنى بۇقارانىڭ شەشۋىنىڭ "ەكى اراسى كوپ الشاق جاتقانىن"[197] جاقسى بىلەدى. حالىق بۇقاراسى جاعراپيالىق جانە ەكونوميكالىق بايلانىستاردىڭ ماڭىزىن ءىرى بازار مەن ءىرى

مەملەكەتتىڭ ارتىقشىلىعىن كۇندەلىكتى ٴومىر تاجىريبەسى بويىنشا تاماشا جاقسى بىلەدى، سوندىقتان بىرگە ٴومىر ٴسۇرۋدى ۇلتتىق ەزگى مەن ۇلتتىق ەگەستەر مۇلدە ادام توزگىسىز ەتىپ، قانداي دا بولماسىن بارلىق شارۋاشىلىق قاتىناستارىنا بوگەت جاساعان كەزدە عانا حالىق بۇقاراسى ٴبولىنىپ شىعۋعا بارادى. ال مۇنداي رەتتە كاپيتاليستىك دامۋدىڭ جانە تاپ كۇرەسى بوستاندىعىنىڭ مۇددەلەرى ناق سول ٴبولىنىپ شىعۋدى تالاپ ەتەدى.

سونىمەن، كوكوشكين مىرزانىڭ پىكىرلەرى قاي جاعىنان دا، شەكتەن شىققان ورەسكەلدىك، دەموكراتيانىڭ پرينسيپتەرىن قور-لاعاندىق بولىپ شىعىپ وتىر. ٴبىراق بۇل پىكىرلەردە ونشا-مۇنشا لوگيكا، ياعني ٴىرى ورىس بۇرجۋازياسىنىڭ تاپتىق مۇددەلەرىنىڭ لوگيكاسى بار. نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتيالىق پارتياداعىلاردىڭ كوپشىلىگى سياقتى، كوكوشكين مىرزا دا-وسى بۇرجۋازيانىڭ اقشالى قاپشىعىنىڭ مالايى. ول وسى بۇرجۋازيانىڭ جالپى ەرەكشە ۇقىقتارىن، اسىرەسە ونىڭ **مەملەكەتتىك** ەرەكشە ۇقىقتارىن قورعايدى، پۋريشكەۆيچپەن بىرگە، تىزە قوسا وتىرىپ قورعايدى، الايدا پۋريشكەۆيچ باسىبايلى ديحاندىق شوقپارعا كوبىرەك سەنەدى، ال كوكوشكين اعىمنداعىلار بۇل شوقپاردى 1905-جىل-داعى وقيعانىڭ تىم مايىستىرعانىن كورىپ وتىر، سوندىقتان بۇقارانى اقىماق ەتۋدىڭ بۇرجۋازيالىق امالدارىنا، ماسەلەن، مەششاندار مەن ديحانداردى "مەملەكەتتىڭ ٴبولىنۋ" ەلەسىمەن قورقىتۋعا، "حالىق بوستاندىعى"نىڭ تاريحي نەگىزدەرىمەن جالعاسۋى تۋرالى قۇرعاق سوزدەرمەن، ت. ب. الداۋعا كوبىرەك ٴۇمىت ارتادى.

ۇلتتاردىڭ ساياسي جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ پرينسيبىنە ليبەرالداردىڭ قاستاندىعىنىڭ ناقتىلى تاپتىق ماڭىزى تەك بىرەۋ عانا: ۇلتشىل-ليبەراليزىم، اتاپ ايتقاندا، ٴىرى ورىس بۇرجۋاز-

ياسىنىڭ مەملەكەتتىك ەرەكشە ۇقىقتارىن جاقتاۋ. ال روسسيادا ءى ماركسيزمشىلەردىڭ اراسىنداعى ءدال قازىرگى، 3 ـ يۋن ساياسي ءتۇزىمى زامانىندا ۇلتتاردىڭ ءوزىن ءوزى بيلەۋ ۇقىعىنا جابىلا قارسى شىعىپ وتىرعان ورايشىلدار، ياعني جويىمپاز سەمكوۆسكي، بۋندشىل، ليبمان، ۋكراينا ۇساق بۇرجۋازى بۋركەۆيچتەر **ءىس جۇزىندە** تەك انشەيىن ۇلتشىل ـ ليبەراليزمنىڭ سوڭىندا سۇيرەتىلىپ ءجۇر، جۇمىسشى تابىن ۇلتشىل ـ ليبەراليزمدىك يديالارمەن ازدىرىپ ءجۇر.

جۇمىسشى تابى مەن ونىڭ كاپيتاليزمگە قارسى كۇرەسىنىڭ مۇددەلەرى بارلىق ۇلتتاردىڭ جۇمىسشىلارىنىڭ تولىق ىنتىماعى مەن تىعىز بىرلىگىن تالاپ ەتەدى، قاي ۇلتتىڭ بولسا دا بۇرجۋازياسىنىڭ ۇلتشىلدىق ساياساتىنا قارسى تۇرۋدى تالاپ ەتەدى. سوندىقتان، ەگەر سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيا ءوزىن ءوزى بيلەۋ ۇقىعىن، ياعني ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ ءبولىنىپ شىعۋ ۇقىعىن تەرىسكە شىعارا باستايتىن بولسا دا، نە ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ بۇرجۋازياسىنىڭ بارلىق ۇلتتىق تالاپتارىن قولداي باستايتىن بولسا دا، مۇنىڭ ەكەۋى دە پرولەتارلىق ساياساتتىڭ مىندەتتەرىنەن جالتارعاندىق، جۇمىسشىلاردى بۇرجۋازيالىق ساياساتقا باعىندىرعاندىق بولار ەدى. جالداملى جۇمىسشىنىڭ باسىم قاناۋشىسى ءىرى ورىس بۇرجۋازياسى بولعانى وزگە ۇلت بۇرجۋازياسىنا قاراعاندا ءتاۋىر مە الدە ەۆرەي بۇرجۋازياسىنا قاراعاندا پولياك بۇرجۋازياسى ءتاۋىر مە، جالداملى جۇمىسشىعا مۇنىڭ ءبارى ءبىر. ءوز تابىنىڭ مۇددەلەرىن ءتۇسىنىپ جەتكەن جالداملى جۇمىسشى ءىرى ورىس كاپيتاليستەرىنىڭ مەملەكەتتىك ەرەكشە ۇقىقتارىن دا، وزدەرى مەملەكەتتىك ەرەكشە ۇقىقتارعا يە بولعان كەزدە جەر بەتىندە ۇجماق ورنايدى دەگەن پولياك نەمەسە ۋكراينا كاپيتاليستەرىنىڭ ۋادەلەرىنە دە ەلەڭ قىل-

مايدى. ٴبىرىنشىعاي كوپ ۇلتتى مەملەكەتتە دە، جەكە ۇلتتىق مەملەكەتتەردە دە كاپيتاليزم داموى ٴجۇرىپ جاتىر، ونىڭ ۇستىنە بۇدان بىلايعى جەردە دە جۇرە بەرەدى.

نە دەگەنمەن دە جالداماڭى جۇمىسشى قانالۋدىڭ ىسناناسى بولىپ قالا بەرەدى. سوندىقتان، سول قاناۋعا قارسى ويداعىداي كۇرەس جۇرگىزۋ ٴۇشىن پىرولەتاريات ۇلتشىلدىقتان اۋلاق بولۋعا ٴتيىس، ٴتۇرلى ۇلتتاردىڭ بۇرجۋازياسىنىڭ زورەكەرلىككە قول جەتكىزۋى ٴۇشىن جۇرگىزەتىن كۇرەسىندە، بىلايشا ايتقاندا، تولىق بەيتاراپ بولۋعا ٴتيىس. ٴارقانداي ۇلتتىڭ پىرولەتارياتىنىڭ "ٴوز" ۇلتتىق بۇرجۋازياسىنىڭ ەرەكشە ۇقىقتارىن از دا بولسا قولداۋى ەكىنشى ٴبىر ۇلتتىڭ پىرولەتارياتىنىڭ سەنبەستىگىن ٴسوزسىز تۋعىزادى، جۇمىسشىلاردىڭ ينتەرناتسيونالدىق تاپتىق ىنتىماعىن ناشارلاتادى، ولاردىڭ اراسىن اشىپ بۇرجۋازيانى شاتتاندىرادى. ال ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ نەمەسە ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعىن تەرىسكە شىعارۋ ٴىس جۇزىندە ۇستەم ۇلتتىڭ ەرەكشە ۇقىقتارىن قولداعاندىق بولىپ شىعادى.

نورۆەگيانىڭ شۆەتسيادان ٴبولىنىپ شىعۋىنىڭ ناقتىلى مىسالىن الىپ قارايتىن بولساق، بۇعان ٴبىزدىڭ ونان دا ايقىنىراق كوزىمىز جەتەدى.

6. نورۆەگيانىڭ شۆەتسيادان ٴبولىنىپ شىعۋى

روزا لۋكسەمبۋرگ ٴدال وسى مىسالدى الىپ، بۇل جونىندە بىلايشا پىكىر ايتادى:

"وداقتاستىق قاتىناستاردىڭ تاريحىنداعى سوڭعى وقيعانى ياعني نور-

ۆەگيانىڭ شۆەتسيادان ٴبولىنىپ شىعۋىن مەملەكەتتىڭ بولىنۋگە ۇمتىلۋشىلىق-تىڭ كۇشى مەن العاباسارلىعىنىڭ سۇيسىنەرلىك كورىنىسى دەپ سوتسيال-وتانشىل پولياك گازەت-جورنالى كەزىندە اسىعا ٴبىلىپ اكەتتى (قاراڭىز: كراكوۆ «العا» گازەتى198)، ٴبىراق بۇل جولعى وقيعا سالعان جەردەن وداق-شىلدىق پەن وسىدان تۋاتىن مەملەكەتتىڭ ٴبولىنۋ استە العاباسارلىقتىڭ نەمەسە دەموكراتيزىمنىڭ كورىنىسى ەمەس ەكەندىگىنىڭ ايقىن دالەلىنە اينالدى. شۆەتسيا پاتشاسىن ورنىنان ٴتۇسىرىپ، نورۆەگيادان قۋعان ايتىلمىس 'توڭكەرىس'تەن كەيىن نورۆەكتەر رەسپۋبليكا قۇرۋ جوباسىن حالىقتىق داۋىس بەرۋ ٴتاسىلى ارقىلى قابىلداتقىزباي تاستادى دا، تىپ-تىنىش قانا باسقا پاتشا سايلاپ الدى. ۇلتتىق قوزعالىس اتاۋلى مەن تاۋەلسىزدىك اتاۋلىنىڭ ٴبارىن ٴۇستىرت جاقتاۋشىلاردىڭ 'توڭكەرىس' دەپ جاريالاعان نارسەسى ديحاندىق جانە ۇساق بۇرجۋازيالىق بولشەكتەنۋشىلىكتىڭ، شۆەتسيا اقسۇيەكتەرى ەرىكسىز تاڭعان پاتشانىڭ ورنىنا ٴوز اقشاسىنا ''ٴوز' پاتشاسىن تاۋىپ الماقشى بولۋىنىڭ جاي عانا كورىنىسى ەدى، ال بۇل قوزعالىس توڭ-كەرىسپەن ەشقانداي قاتىسى جوق قوزعالىس ەدى. مۇنىمەن بىرگە شۆەتسيامەن نورۆەگيا بەكىتىلگى قۇراماسىنىڭ ٴۇزىلۋ فاكتىسى بۇعان دەيىن ٴومىر سۇرگەن وداقتىق ٴتۇزىم بۇل رەتتەردە قانشالىقتى دارەجەدە ناعىز پاتشالىق مۇددەلەردىڭ كورىنىسى عانا بولعانىن، ولاي بولسا پاتشالىق پەن كەرتارتپا ۇستەمدىكتىڭ فورماسى عانا بولعانىن تاعى دا دالەلدەدى.“ («سوتسيال-دەمو-كراتيالىق پارتيا شولۋى»)

روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ بۇل ماسەلە جونىندە بار ايتقان نارسەسى مىنە وسى!! ٴوز مايدانىنىڭ دارمەنسىزدىگىن روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ وسى مىسالدا بايقاتقانىنان ايقىنىراق بايقاتۋى قيىن-اق بولار ەدى، مۇنى مويىنداۋ كەرەك.

قىرىق قۇراۋ ۇلتتىق مەملەكەتتە سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيا ٴۇشىن ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ نەمەسە ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعىن مويىنداي-تىن پروگرامما قاجەت پە، جوق پا — ماسەلە وسى تۋرالى بولدى جانە وسى تۋرالى بولىپ وتىر.

ال ەندى روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ ٴوزى كەلتىرگەن نورۆەگيانىڭ مىسالى وسى نارسە جونىندە بىزگە نە كورسەتەدى؟

ٴبىزدىڭ اپتور ارلى-بەرلى وراعىتىپ، بۇلاڭدايدى، ادەيى اقىلگويىسىپ «الغا» گازەتىنە قارسى شۋ كوتەرەدى، ٴبىراق ماسەلەگە جاۋاپ بەرمەيدى!! روزا لۋكسەمبۋرگ ماسەلەنىڭ شىن ٴمانىسى جونىندە **بىردە-ٴبىر ٴسوز ايتپاۋ ٴۇشىن،** كەز كەلگەن نارسەنى اڭگىمەلەيدى!!

داۋ جوق، نورۆەگيانىڭ ۇساق بۋرجۋالارى ٴوز اقشاسىنا ٴوز ۇلتىنان پاتشا تاۋىپ الماقشى بولىپ جانە رەسپۋبليكا قۇرۋ جوباسىن حالىقتىق داۋىس بەرۋ ارقىلى وتكىزبەي تاستاپ، تىم جامان مەششاندىق قۇلىقتى بايقاتتى، داۋ جوق، «الغا» گازەتى، ەگەر ٴوزى مۇنى سەزبەسە، ٴدال سونداي تىم جامان مەششاندىق قۇلىقتى بايقاتتى.

ٴبىراق مۇنىڭ ٴبارىنىڭ ماسەلەگە نە قاتىسى بار؟؟

اڭگىمە ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقعى تۋرالى جانە سوتسياليستىك پرولەتارياتتىڭ وسى ۇقىققا كوزقاراسى تۋرالى بولىپ وتىر عوي! روزا لۋكسەمبۋرگ نەلىكتەن ماسەلەگە جاۋاپ بەرمەي، اينالىپ وراعىتا بەرەدى؟

تىشقانعا مىسىقتان جاۋىز جىرتقىش جوق[37]، دەگەن ٴتامسىل بار. روزا لۋكسەمبۋرگ ٴۇشىن، ٴسىرا، "فراكشىلدار"دان[186] جاۋىز جىرتقىش بولماسا كەرەك. "پولياك سوتسياليستىك پارتياسى"ن، توڭكەرىسشىل توپ دەيتىندى جاي حالىق اۋزىندا "فراكشىلدار" دەپ ايتادى، ال كراكوپتىڭ «الغا» گازەتى وسى "توپ"تىڭ يديالارىنا قوسىلادى. روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ وسى "توپ"تىڭ ۇلتشىلدىعىمەن جۇرگىزگەن كۇرەسى ٴبىزدىڭ اپتوردى اداستىرعانى سونشا، ونىڭ كوزىنە «الغا» گازەتىنەن باسقا دانەڭە كورىنبەيدى.

ەگەر «الىعا» گازەتى: "ٴيا" دەسە، روزا لۋكسەمبۋرگ دەرەۋ: "جوق" دەپ جارىيالاۋدى ٴوزىنىڭ ىرداقتى بورىشى دەپ ەسەپتەيدى، مۇنداي تاسىلمەن ول ٴوزىنىڭ «الىعا» گازەتىنەن تاۋەلسىزدىگىن ەمەس، قايتا مۇنىڭ كەرىسىنشە، ٴوزىنىڭ "فراكشىلدار"عا ماسقارا تاۋەلدىلىگىن كورسەتەتىنىن، ماسەلەگە قاراعاندا كىراكوۆ قۇمىرسقا يلەۋىنىڭ تۇرعىسىنان گورى ٴبىراز تەرەڭىرەك، كەڭىرەك تۇرعىدان قاراۋعا ٴوزىنىڭ قابىلەتسىزدىگىن كورسەتەتىندىگىن مۇلدە ويلامايدى. ارينە «الىعا» گازەتى وتە ناشار گازەت، اسىتە ماركسيزىمدىك ورگان گازەتى ەمەس، ٴبىراق بۇل جاعداي نورۆەگيانىڭ مىسالىن الىپ ەكەنبىز، ٴبىزدىڭ ونى شىن مانىسىندە تالداپ تەكسەرۋىمىزگە بوگەت جاساماسقا ٴتيىس.

بۇل مىسالعا ماركسيزىمدىك تۇرعىدان تالداۋ جاساۋ ٴۇشىن، ٴبىز كەرەمەت قورقىنىشتى "فراكشىلدار"دىڭ جامان قىلىقتارىن تۇسىندىرۋگە ٴتيىس ەمەسپىز، قايتا بىرىنشىدەن، نورۆەگيانىڭ شۆەتسيادان ٴبولىنىپ شىعۋىنىڭ ناقتىلى تاريحي وزگەشەلىكتەرىن تۇسىندىرۋگە ٴتيىسپىز، ەكىنشىدەن، وسى ٴبولىنىپ شىعۋدا ەكى ەلدىڭ **پرولەتارياتىنىڭ** مىندەتتەرىنىڭ قانداي بولعانىن تۇسىندىرۋگە ٴتيىسپىز.

ٴىرى ورىس ەمەس ٴبىرسىپىرا سلاۆيان ۇلتتارىنىڭ ٴىرى ورىستارمەن بايلانىسىنان كەم تۇسپەيتىن جاعراپيالىق، ەكونوميكالىق جانە ٴتىل جاعىنداعى تىعىز بايلانىستار نورۆەگيانى شۆەتسيامەن جاقىنداستىرادى. ٴبىراق نورۆەگيانىڭ شۆەتسيامەن وداعى ەرىكسىز وداق بولادى، ولاي بولسا "وداقتىق ٴتۇزىم" تۋرالى روزا لۋكسەمبۋرگ تىپتەن بوسقا اڭگىمە قىلىپ وتىر. تەك انشەيىن ٴوزى نە ايتارىن بىلمەگەندىكتەن اڭگىمە قىلىپ وتىر. ناپولەون سوعىستارىنىڭ كەزىندە ٴار ەل پاتشالارى نورۆەگيالىقتاردىڭ ەركىنە

قاراماستان نورۆەگيانى شۆەتسياعا **بەرىپ جىبەردى،** سونىدىقتان شۆەتسيالىقتار ونى وزدەرىنە باعىندىرۋ ٴۇشىن نورۆەگياعا اسكەر كىرگىزۋگە ٴتيىس بولدى.

وسىدان كەيىن ونداعان جىلدار بويىنا، نورۆەگيا وتە كەڭ اۆتونوميالى ۇقىققا يە (ٴوزىنىڭ پارلامەنتىنە، ت.ب.) بولعانىمەن، ٴبىراق نورۆەگيا مەن شۆەتسيانىڭ اراسىندا ۇزدىكسىز ەگەستەر بولىپ تۇردى، ٴسويتىپ نورۆەگيالىقتار وزدەرىنەن شۆەتسيا اقسۇيەكتەرىنىڭ بۇعاۋىن لاقتىرىپ تاستاۋعا بار كۇشتەرىن سالىپ تىرىستى. 1905-جىلى 8-ايدا ولار، اقىر اياعىندا، ونى لاقتىرىپ تاستادى دا: شۆەتسيانىڭ پاتشاسى نورۆەگيانىڭ پاتشاسى بولۋدان قالدى دەپ نورۆەگيا پارلامەنتى قاۋلى ەتتى، ال سونان كەيىن جۇرگىزىلگەن جالپى حالىقتىق داۋىس بەرۋ، نورۆەگيا حالقىنىڭ پىكىرىن سۇراستىرۋ، شۆەتسيادان تولىق ٴبولىنىپ شىعۋدى باسىم كوپشىلىك داۋىسپەن (بىرنەشە ٴجۇز داۋىسقا قارسى 200 مىڭداي داۋىس) قۇپتادى. شۆەتسيالىقتار، ٴبىراز اۋىتقۋدىڭ سوڭىنان ٴبولىنىپ شىعۋ فاكتىنە كوندى.

بۇل مىسال بىزگە قازىرگى ەكونوميكالىق جانە ساياسي قاتىناستاردىڭ تۇسىندا ۇلتتاردىڭ ٴبولىنىپ شىعۋ رەتتەرىنىڭ قانداي نەگىز دە مۇمكىن بولۋىن جانە بولاتىنىن، ٴبولىنىپ شىعۋدىڭ كەيدە ساياسي بوستاندىق پەن دەموكراتيزم جاعدايىندا قانداي **فورما** الاتىنىن كورسەتىپ وتىر.

بىردە-ٴبىر سوتسيال-دەموكرات، ەگەر ول ساياسي بوستاندىق پەن دەموكراتيزم ماسەلەلەرىن وزىنە قاتىسسىز دەپ جاريالاۋعا بەل بايلاماسا (ال بۇلاي بولعاندا ول، البەتتە، سوتسيال-دەموكرات بولۋدان قالار ەدى)، مىنانى تەرىسكە شىعارا المايدى: بۇل مىسال ۇلتتاردىڭ ٴبولىنىپ شىعۋى جولىندا بولۋى ىقتيمال قاقتىعىستار

"روسسياداعىشا" شەشىلمەي، 1905 ـ جىلى نورۆەگيا مەن شۆەتسيا-
نىڭ اراسىندا **قالاي** شەشىلگەن بولسا، ولاردىڭ **تەك سولاي**
شەشىلۋىن ۇنەمى ٴناسيحاتتاپ، ازىرلەپ وتىرۋ سانالى جۇمىسشىلار
ٴۇشىن **مىندەتتى** جۇمىس ەكەنىن **ٴبىر جۇزىندە** دالەلدەپ وتىر.
ٴدال وسىنىڭ ٴوزى ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن
مويىنداۋ جونىندەگى پروگراممالىق تالاپتان كورىنىپ وتىر دا.
سوندىقتان نورۆەگيا مەششاندارىنىڭ مەششاندىعى مەن كراكوۆ
«الىعا» گازەتىنە قاتەرىن تىگىپ ٴتيىسۋ ارقىلى روزا لۋكسەم-
بۋرگتىڭ ٴوزى ٴۇشىن ٴتيىمسىز ٴنازاريا فاكتىنەن سىلتاۋراتىپ
جالتارۋىنا تۋرا كەلەدى، ويتكەنى، بۇل تاريحي فاكت ونىڭ ۇلتتار-
دىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى "بوس قيال" دەيتىن، بۇل ۇقىق
"التىن تارەلكەمەن اس ٴىشۋ" ۇقىعىمەن ٴبىر دەيتىن، ت.س.
سوزدەرىن **ىلىككە الىنسىزداي ەتىپ تەرىسكە شىعاراتىنىن** روزا
لۋكسەمبۋرگ جاقسى ٴتۇسىندى. مۇنداي سوزدەر شىعىس ەۆروپا
ۇلتتارىنىڭ اراسىنداعى كۇشتەردىڭ قازىرگى اراسالماعىنىڭ وزگەر-
مەيتىندىگىنە بەيشارالىق پاڭدىقپەن، ورايشىلدىقپەن سەنۋشىلىكتى
عانا كورسەتەدى.

ىلگەرىلەي كوز جىبەرەلىك، قانداي دا بولسىن وزگە ماسەلەلەر-
دەگى سياقتى، ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى تۋرالى ماسەلەدە
دە ٴبىزدىڭ ەڭ الدىمەن جانە بارىنەن گورى بىلگىمىز كەلەتىنى
ۇلتتاردىڭ ىشىندەگى پرولەتارياتتىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى. روزا
لۋكسەمبۋرگ سىپايىگەرلىكپەن بۇل ماسەلەگە دە سوقپاي وتە شىققان،
ٴوزى العان نورۆەگيانىڭ مىسالى ارقىلى بۇل ماسەلەگە تالداۋ
جاساۋ ٴوزىنىڭ "ٴنازارياسى" ٴۇشىن ٴتيىمسىز نارسە ەكەنىن
سەزگەن.

ٴبولىنىپ شىعۋ ٴۇشىن بولاتىن قاقتىعىستا نورۆەگيا پرولەتارياتى

مەن شۆەتسيا پرولەتارياتىنىڭ مايدانى قانداي بولدى جانە قانداي بولۋعا ٴتيىس ەدى؟ نورۆەگيانىڭ سانالى جۇمىسشىلارى، ارينە، ٴبولىنىپ شىققانىنان **كەيىن** رەسپۋبليكانى جاقتاپ داۋىس بەرەر ەدى①، ال ەگەر مۇنان باسقاشا داۋىس بەرگەن سوتسياليستەر بولعان بولسا، وندا مۇنىڭ ٴوزى ەۆروپالىق سوتسياليزم قوزعالىسىندا توپاس، مەششاندىق ورايشىلدىقتىڭ كەيدە سونشالىقتى كوپ بولاتىنىن عانا دالەلدەيدى. بۇل جونىندە ەكى ٴتۇرلى پىكىر بولۋى مۇمكىن ەمەس، ال روزا لۋكسەمبۋرگ ٴىستىڭ ٴمانىن **تاقىرىپقا بايلانىستى ەمەس** بوس سوزدەرمەن بۇركەگىسى كەلەتىندىكتەن عانا ٴبىز بۇل تۇيىنگە توقتالىپ وتىرمىز. ٴبولىنىپ شىعۋ ماسەلەسى جونىندە نورۆەگيانىڭ سوتسياليستىك پروگرامماسى نورۆەگيا سوتسيال-دەموكراتتارىن بەلگىلىبىر پىكىر ۇستاۋعا مىندەتتەدى مە، جوق پا، ٴبىز مۇنى بىلمەيمىز. مىندەتتەگەن جوق دەلىك، تاپتىق كۇرەس ەركىندىگى ٴۇشىن نورۆەگيانىڭ اۆتونومياسى قانشالىقتى جەتكىلىكتى ەدى جانە شۆەتسيا اقسۇيەكتەرىمەن ماڭگى-باقي بولىپ كەلگەن ەگەستەر مەن قاقتىعىستار شارۋاشىلىق ٴومىر ەركىندىگىن قانشالىقتى بوگەدى دەگەن ماسەلەنى نورۆەگيا سوتسياليستەرى اشىق قالدىردى دەلىك. ٴبىراق نورۆەگيا پرولەتارياتى نورۆەگيا ديحان دەموكراتيالىق قوزعالىسىن جاقتاپ (بۇل قوزعالىستىڭ بارلىق مەششاندىق شەكتەمەلىلىگىنە قاراماستان)، الگى اقسۇيەكتەرگە قارسى

① ەگەردە نورۆەگ ۇلتىنىڭ كوپشىلىگى پاتشالىق ٴتۇزىم جاعىندا بولىپ، ال پرولەتاريات رەسپۋبليكا جاعىندا بولعان بولسا، وندا نورۆەگيا پرولەتارياتىنىڭ الدىندا، جالپى ايتقاندا، ەكى جول اشىلدى: نە توڭكەرىس، ەگەر توڭكەرىس ٴۇشىن جاعداي پىسىپ جەتكەن بولسا، نە كوپشىلىككە باعىنىپ، ۇزاق ۋاقىت بويىنا ۇگىت پەن جۇمىلدىرۋ جۇمىسىن جۇرگىزۋ جولى.

بارۋعا ٴتيىس بولدى، بۇل داۋسىز.

ال شۆەتسيا پرولەتارياتى شى؟ جۇرتقا ٴمالىم، شۆەتسيا پوپتارى دەم بەرگەن شۆەتسيا پومەششيكتەرى نورۆەگياعا قارسى سوعىس اشۋدى ۋاعىزدادى، ال نورۆەگيا شۆەتسيادان الدەقايدا ٴالسىز بولعاندىقتان، ول شۆەتسيانىڭ شاپقىنشىلىعىن باسىنان كەشىرىپ كورگەندىكتەن، شۆەتسيا اقسۇيەكتەرىنىڭ ٴوز ەلىندە ىقپالى وتە كۇشتى بولىپ وتىرعاندىقتان بۇل ۋاعىز وتە زور حاۋىپ بولدى. شۆەتسيا كوكوشكيندەرى "ۇلتتاردىڭ ساياسي جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ جونىندەگى سوزىلمالى فورمۋلالار"عا "ساق بولۋ"عا شاقىرۋلارىمەن، "مەملەكەتتىڭ ٴبۇلىنۋ" حاۋپىن ايعىزداپ بوياپ كورسەتۋىمەن، "حالىق بوستاندىعى" شۆەتسياداعى اقسۇيەكتىك ٴتۇزىمنىڭ نەگىزدەرىمەن سيىسا الادى دەپ سەندىرۋلەرىمەن شۆەتسيا بۇقاراسىن ۇزاق ۋاقىت، جانىن سالا ازدىرىپ كەلدى، بۇعان كەپىل بولۋعا بولادى. ەگەر شۆەتسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسى بار كۇشىن سالىپ ٴارى پومەششيكتىك، ٴارى "كوكوشكيندىك" يدەيامەن ساياساتقا قارسى كۇرەسپەگەن بولسا؛ ەگەر ول، جالپى العاندا، ۇلتتاردىڭ تەڭدىگىمەن (مۇنى كوكوشكيندەر دە مويىندايدى) **باسقا** ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن، ياعني نورۆەگيانىڭ ٴبولىنىپ شىعۋعا ەركىندىگىن جاقتاماعان بولسا، وندا ول سوتسياليزمنىڭ ٴىسى مەن دەموكراتيا ىسىنە وپاسىزدىق جاساعان بولار ەدى، بۇعان ەشقانداي كۇمان بولماسقا ٴتيىس.

نورۆەگيالىقتاردىڭ ٴبولىنىپ شىعۋعا ۇقىقتىلىعىن شۆەتسيا جۇمىسشىلارىنىڭ وسىلاي مويىنداۋىنان نورۆەگيا جۇمىسشىلارى مەن شۆەتسيا جۇمىسشىلارىنىڭ تىعىز وداعى، ولاردىڭ تولىق جولداستىق تاپتىق ىنتىماعى **نىعايدى.** ويتكەنى شۆەتسيا جۇمىسشىلارىنىڭ شۆەتسيا ۇلتشىلدىعىنا شالدىقپاعانىنا، نورۆەگيا پرولەتارلارىمەن تۋىس-

قاندىق وداق ولار ٴۇشىن شوٴەتسيا بۇرجۋازياسى مەن اقسۇيەكتەرىنىڭ
ەرەكشە ۆقىقتارىنان گورى جوعارى ەكەنىنە نورۆەگيا جۇمىسشىلارد-
ىنىڭ كوزى جەتتى. ەۆروپا پاتشالارى مەن شوٴەتسيا اقسۇيەكتەرىنىڭ
نورۆەگياعا تاڭعان بايلانىستارىنىڭ بۇزىلۋى نورۆەگيا جۇمىسشىلارى
مەن شوٴەتسيا جۇمىسشىلارىنىڭ اراسىنداعى بايلانىستى كۇشەيتتى.
شوٴەتسيا جۇمىسشىلارى مىنانى دالەلدەپ شىقتى: بۇلار بۇرجۋاز-
يالىق ساياساتتىڭ **بارلىق** وزگەرىسىنە قاراماستان (بۇرجۋازيالىق
قاتىناستاردىڭ نەگىزىندە نورۆەگيالىقتاردى شوٴەتسيالىقتارعا زورلاپ
باعىندىرۋدىڭ قايتا جاڭعىرۋى ابدەن مۇمكىن!)، شوٴەتسيا بۇرجۋ-
ازياسىنا قارسى تۇرۋدا دا، نورۆەگيا بۇرجۋازياسىنا قارسى تۇرۋدا
دا ەكى ۆلتتىڭ جۇمىسشىلارىنىڭ تولىق تەڭدىگى مەن تاپتىق
ىنتىماعىن ساقتاپ، قورعاپ قالا الادى.

بۇدان ٴبىزدىڭ روزا لۋكسەمبۋرگپەن ەكى اراداعى الاۋىزدىق-
تارىمىزدى كەيدە "فراكشىلدار"دىڭ پولشا سوتسيال-دەموكراتيالىق
پارتياسىنا قارسى "پايدالانىباق" بولاتىن ارەكەتتەرىنىڭ قانداي
دالەلسىز، تيپتەن كەلىسسىز ارەكەتتەر ەكەنى كورىنىپ وتىر.
"فراكشىلدار"— پرولەتارلىق، سوتسياليستىك پارتيا ەمەس، قايتا
ۆساق بۇرجۋازيالىق ۆلتشىل پارتيا، پولشا سوتسيال-توڭكەرىسشىل
پارتياسى ٴتارىزدى بىردەڭە. روسسيالىق سوتسيال-دەموكراتتاردىڭ
بۇل پارتيامەن ەشبىر بىرلىگى تۋرالى ەشقاشان اڭگىمە بولعان
ەمەس، بولۋى دا مۇمكىن ەمەس. قايتا، پولشا سوتسيال-
دەموكراتتارىمەن جاقىنداسقانعا، بىرىككەنگە بىردە-ٴبىر روسسيالىق
سوتسيال-دەموكرات ەشقاشان "وكىنگەن" ەمەس. ۆلتشىلدىق
تالاپتار مەن ەلىگۋلەر ٴون بويىنا سىڭگەن پولشادا ٴبىرىنشى
بولىپ شىن ماركسيزمدىك، شىن پرولەتارلىق پارتيانى قۇرۋعا
پولشا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسى وراسان زور تاريحي

ەڭبەك ٴىستىردى. ٴبىراق پولشا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيا-سىنىڭ ىستىرگەن بۇل ەڭبەگى روسسياداعى ماركسيزمنىڭ پروگرا-ماسىنىڭ 9-تارماعىنا قارسى روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ كوپ ورەسكەل ٴسوز ايتقاندىعىنان ەمەس، قايتا وسى قايعىلى جاعدايعا قاراماستان ۇلى ەڭبەك بولىپ تابىلادى.

"ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى"نىڭ پولشا سوتسيال-دەموكراتتارى ٴۇشىن، ارينە، ەلەۋلى ماڭىزى جوق، ال روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسى ٴۇشىن، مۇنىڭ ەلەۋلى ماڭىزى بار. پولشانىڭ ۇلتشىلدىق بويىن بيلەپ كەتكەن ۇساق بۇرجۋازياسىمەن كۇرەسۋ پولشا سوتسيال-دەموكراتتارىن ەرەكشە (كەيدە، بالكي، ٴسال عانا شەكتەن تىس) ىنتامەن "اسىرا سىلتەپ جىبەرۋ"گە ٴماجبۇر ەتتى، بۇل ابدەن تۇسىنىكتى. پولشا سوتسيال-دەموكراتتارى پولشانىڭ ٴبولىنىپ شىعۋىنا قارسى بولدى دەپ روسسيانىڭ بىردە-ٴبىر ماركسيزمشىسى ولارعا ەشقاشان دا كىنا تاقپاقشى بولعان ەمەس. بۇل سوتسيال-دەموكراتتار (روزا لۋكسەمبۋرگ قۇساپ) **روسسيا** ماركسيزمشىلەرىنىڭ پروگراماسىندا ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن مويىنداۋ قاجەتتىلىگىن تەرىسكە شىعارماقشى بولعان كەزدە عانا قاتە-لىك وتكىزەدى.

مۇنىڭ اتى، اسىلىندە، كراكوۆتىق وي-ٴورىس تۇرعىسىنان قارا-عاندا تۇسىنىكتى قاتىناستاردى روسسيانىڭ بارلىق حالىقتارى مەن ۇلتتارىنا (ٴىرى ورىستاردا مۇنىڭ ىشىندە) قولدانۋ دەگەن ٴسوز. مۇنىڭ اتى، روسسيالىق، ينتەرناتسيونالدىق سوتسيال-دەموكراتتار بولماي، "ٴوڭى اينالعان پولشا ۇلتشىلدارى" بولۋ دەگەن ٴسوز.

ويتكەنى ينتەرناتسيونالدىق سوتسيال-دەموكراتتار ٴدال ۇلتتار-دىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن مويىنداۋ تۇرعىسىن جاقتايدى. ٴبىز ەندى وسىعان كوشەمىز.

7. 1896 ـ جىلى لوندوندا بولعان حالىقارالىق قۇرىلتايدىڭ قارارى

بۇل قارار بىلاي دەيدى:

"قۇرىلتاي بارلىق ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋگە (Selbstbestimm-ungsrecht) تولىق ۇقىقتى بولۋىن جاقتايدى دەپ جاريالايدى جانە قازىرگى كەزدە سوعىستىق، ۇلتتىق نەمەسە باسقالاي جەكە وكتەمدىكتىڭ تەكپىسىندە ازاپ شەگىپ وتىرعان قانداي ەلدىڭ بولسىن جۇمىسشىلارىنا ٴوزىنىڭ تىلەكتەستىگىن بىلدىرەدى؛ قۇرىلتاي بارلىق وسىنداي ەلدەردىڭ جۇمىسشىلارىن بۇكىل دۇنيە ٴجۇزىنىڭ سانالى ‹Klassenbewußte، ٴوز تابىنىڭ مۇددەلەرىن تۇسىنگەن› جۇمىسشىلارىنىڭ قاتارىنا ەنۋگە، ٴسويتىپ سولارمەن بىرىگىپ، حالىقارالىق كاپيتاليزىمدى جەڭۋ ٴۇشىن جانە حالىقارالىق سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ماقساتتارىن جۇزەگە اسىرۋ ٴۇشىن كۇرەسۋگە شاقىرادى."①

جوعارىدا ٴوزىمىز كورسەتىپ ٴوتتىك، ٴبىزدىڭ ورايشىلدار، سەمكوۆسكي، ليبمان، يۋركەۆيچ مىرزالار بۇل قارار جايىندا دانەڭە

---

① لوندون قۇرىلتايى تۋرالى نەمىس تىلىندەگى رەسمي حۇجاتتى قاراڭىز: «سوتسياليستىك جۇمىسشىلار مەن جۇمىسشى ۇيىمدارىنىڭ (1896 ـ جىلى 7 ـ يۇلدىڭ 27 ـ كۇنىنەن 8 ـ ايدىڭ 1 ـ كۇنىنە دەيىن) لوندوندا بولعان حالىقارالىق قۇرىلتايىنىڭ ەستەلىكتەرى مەن قارارلارى» («Verhandlungen und Beschlüsse des intèrnationalen sozialistischen Arbeiter – und Gewerkschafts – Kongresses zu London, vom 27. Juli bis 1. August 1896») بەرلين باسپاسى، 1897 ـ جىل، 18 ـ بەت. حالىقارالىق قۇرىلتايلاردىڭ قارارلارى باسىلعان ورىس تىلىندە كىتاپشا بار، مۇندا "ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ" دەگەن ٴسوز "اۆتونوميا" دەپ قاتە اۋدارىلعان.

ده بىلمەيدى. ٴبىراق روزا لۋكسەمبۋرگ بىلەدى جانە ونىڭ تولىق تەكستىن كەلتىرەدى، بۇل تەكستە دە ٴبىزدىڭ پىروگىرامامىزداعى سياقتى "ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ" دەگەن ٴسوز بار.
ەندەشە، روزا لۋكسەمبۋرگ ٴوزىنىڭ "وزگەشە" ٴنازارياسىنىڭ جولىندا جاتقان بۇل كەدەرگىنى قالاي جويادى؟
وي، تىپتەن وڭاي جويىلادى: ... مۇندا ٴىستىڭ ٴمانى قاراردىڭ ەكىنشى بولىمىندە... ونىڭ جارنامالىق سيپاتى بار... تۇسىنبەۋشىلىكتەن عانا ونى دالەلگە الۋعا بولادى!!
ٴبىزدىڭ اپتوردىڭ دارمەنسىزدىگى مەن ساسقالاقتىعى ٴتىپتى تاڭعالارلىق نارسە. ادەتتە، دايەكتى دەموكراتيالىق جانە سوتسيالىستىك پىروگىرامالىق تارماقتاردا جارنامالىق سيپات بار دەپ وڭكەي ورايشىلدار عانا ايتادى. ولار بۇل تارماقتارعا قارسى تۋرا ايتىستان اشۋدان قورقىپ تايساقتايدى. ٴسىرا، روزا لۋكسەمبۋرگ بۇل جولى سەمكوۆسكي، ليبمان جانە يۋركەۆيچ مىرزالاردىڭ ــ وسى بەيشارالاردىڭ توبىندا بولىپ شىققانى تەگىن ەمەس بولسا كەرەك.
جوعارىدا كەلتىرىلگەن قاراردى ٴوزى دۇرىس دەپ بىلە مە الدە قاتە دەپ بىلە مە، روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ مۇنى تۋرا ايتۋعا باتىلى بارمايدى. قارارىدىڭ ەكىنشى بولىمىنە دەيىن وقي كەلە ٴبىرىنشى ٴبولىمىن ۇمىتىپ قالاتىن نەمەسە لوندون قۇرىلتايىنىڭ **الدىندا** سوتسياليستىك گازەت ـ جورنال بەتىندە بولعان ايتىستار تۋرالى ەشقاشان ەستىمەگەن، **الاڭعاسار** جانە تۇك بىلمەيتىن وقۋشى كەزدەسەر مە ەكەن دەگەندەي بولىپ روزا لۋكسەمبۋرگ بۇلتارادى، جاسىرىنادى.
ٴبىراق ينتەرناتسيونالدىڭ پىرينسيپتىك ماڭىزدى ماسەلە جونىندە قابىلداعان قارارىن سىن كوزبەن قاراپ تەكسەرمەي ـ اق، روسسيانىڭ سانالى جۇمىسشىلارى الدىندا وپ ـ وڭاي اياقتا تاپتاي الامىن دەپ ويلاسا، وندا روزا لۋكسەمبۋرگ قاتتى قاتەلەسەدى.

لونــدون قۇرىلتايىــنىڭ الدىندا بولعان ايتىســتاردا ــ كوبىــنەسە گەرمانيا ماركسيزىمشىلەرىنىڭ «جاڭا زامان» جورنالىــنىڭ بەتىندە ــ روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ كوزقاراسى ايتىلعان بولاتىــن، **ٴبىراق بۇل كوزقاراس، شىنــىنا سايىپ كەلــگەنــدە، ينتەرناتسيونالــدىڭ الدىندا ىسكە اسپاي قالدى!** روسسيا وقىرماندارى اسىرەسە نازار اۋدارۋعا ٴتيىستى ٴىستىڭ ٴمانى مىنە وسىندا.

ايتىس پولــشانىڭ تاۋەلــدى بولماۋى تۋرالــى ماسەلە جونىنــدە بولدى. مۇندا ٴۇش ٴتۇرلى كوزقاراس ايتىلدى:

1) "فراكــشــلدار"دىڭ كوزقاراسى، ولاردىڭ اتىنان گەكــكەر سويــلەدى. ولار، پولشانىڭ تاۋەلــدى بولماۋى تالابىــن ينــتەر-ناتسيونال **ٴوزىنىڭ** پىروگىراممماسىمەن تانيتىن بولــسىن دەدى، بۇل ۇسىنىس قابىــل الىنبادى. بۇل كوزقاراس ينتەرناتسيونال الدىندا ىسكە اسپاي قالدى.

2) روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ كوزقاراسى: پولشالىق سوتــسياليستەر پولــشانىڭ تاۋەلــدى بولــماۋىن تالاپ ەتــپەۋلەرى كەرەك دەگەن كوزقاراس بولدى. بۇل كوزقاراس بويىنشا ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن جاريالاۋ تۋرالى ٴسوز بولــۋى مۇلدە مۇمــكىن ەمەس ەدى. بۇل كوزقاراس تا ينــتەرناتسيونال الدىــندا ىســكە اسپاي قالدى.

3) ك. كاۋتسكيدىڭ بارىنەن دە تولىــق دامىتــقان كوزقاراسى؛ كاۋتسكي روزا لۋكــسەمبۋرگكە قارسى تۇرىــپ، ونىڭ ماتەرياليزى-مىنىڭ تىم "بىربەتــكەيلىگىن" دالەلدەگەن. بۇل كوزقاراس بويىنشا، ينتەرناتسيونال قازىر پولشانىڭ تاۋەلدى بولماۋىن ٴوز پىروگىرام-ماسىندا قويا المايــدى، ٴبىراق پولــشالىق سوتسياليســتەر مۇنــداي تالاپتى ابــدەن قويا الادى دەدى كاۋتســكي. سوتسياليســتەردىڭ تۇرعىــسىنان قاراعاندا، ۇلتتىق ەزگىنىڭ جاعدايىندا ۇلت بوســتاندى-

عىنىڭ مىندەتىن ەلەمەۋشىلىك ٴسوز جوق قاتە.

ينتەرناتسيونالدىڭ قارارىندا بۇل كوزقاراستىڭ ناعىز ٴمانىن، ەڭ نەگىزگى پرينسيپتەرى ەسكەرىلدى دە: ٴبىر جاعىنان، بارلىق ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىنە تولىق ۇقىقتىلىعىن تۋپ-تۋرا جانە ەشقانداي تەرىس تالقىلاۋعا جول بەرمەيتىن ەتىپ مويىنداۋ؛ ەكىنشى جاعىنان، جۇمىسشىلاردى وزدەرىنىڭ تاپ كۇرەسىنىڭ **ينتەرناتسيونالدىق** بىرلىگىنە ٴدال سونداي ايقىن تۇردە شاقىرۋ.

ٴبىزدىڭ ويىمىزشا، بۇل قارار ابدەن دۇرىس قارار جانە 20-عاسىردىڭ باسىنداعى شىعىس ەۆروپا مەن ازيا ەلدەرى ٴۇشىن ناق وسى قارار جانە ونىڭ ەكى ٴبولىمىن تىعىز بايلانىستىرۋ عانا ۇلت ماسەلەسىندەگى پرولەتارياتتىڭ تاپتىق ساياساتىنىڭ بىردەن-ٴبىر دۇرىس نۇسقاۋىن بەرەدى.

جوعارىدا كورسەتىلگەن ٴۇش كوزقاراسقا ٴبىراز تولىعىراق توقتالايىق.

ك. ماركس پەن ف. ەنگەلس پولشانىڭ تاۋەلسىز بولماۋى تالابىن بەلسەنە قولداۋ باتىس ەۆروپاداعى بارلىق دەموكراتيالىق توپتاردىڭ، اسىرەسە سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ٴسوزسىز مىندەتى دەپ ساناعانى جۇرتقا ٴمالىم. وتكەن عاسىردىڭ 40-جانە 60-جىلدارى ٴۇشىن، ياعني اۆستريا مەن گەرمانيانىڭ بۇرجۋازيالىق توڭكەرىسىنىڭ زامانى ٴۇشىن جانە روسسياداعى "ديحان رەفورماسى"[199] زامانى ٴۇشىن، بۇل كوزقاراس ابدەن دۇرىس جانە بىردەن-ٴبىر دايەكتى دەموكراتيالىق، پرولەتارلىق كوزقاراس بولىپ ەدى. روسسيانىڭ جانە سلاۆيان ەلدەرىنىڭ كوپشىلىگىنىڭ حالىق بۇقاراسى ٴالى شىرت ۇيقىدا جاتقان كەزدە، بۇل ەلدەردە ٴوز الدىنا دەربەس، بۇقارالىق، دەموكراتيالىق قوزعالىستار **بولماعان** كەزدە، پولشاداعى **اقسۇيەكتەردىڭ** ازاتتىق قوزعالىسىنىڭ[200] جالپى

روسسيانىڭ، جالپى سلاۆياندار دىڭ دەموكراتيالىق قوزعالىسى جونىندەگى كوزقاراسىنان انا ەمەس، سونىمەن قاتار جالپى ەۆرو-پانىڭ دەموكراتيالىق قوزعالىسى جونىندەگى كوزقاراسىنان الىپ قاراعاندا دا وراسان زور، ٴبىرىنشى دارەجەلى ماڭىزى بولدى.①

ٴبىراق ماركستىڭ بۇل كوزقاراسى 19 ـ عاسىردىڭ 40 ـ جانە 60 ـ جىلدارىندا ابدەن دۇرىس بولسا، ال 20 ـ عاسىردا دۇرىس بولۋدان قالدى. ٴوز الدىنا دەربەس دەموكراتيالىق قوزعالىستار، ٴتىپتى ٴوز الدىنا دەربەس پرولەتارلىق قوزعالىس سلاۆيان ەلدە-رىنىڭ كوبىندە، ٴتىپتى سلاۆيان ەلدەرىنىڭ ەڭ مەشەۋلەرىنىڭ ٴبىرى روسسيادا دا تۋدى. اقسۇيەكتىك پولشا جوعالدى، ٴسويتىپ ٴوزىنىڭ ورنىن كاپيتاليستىك پولشاعا بەردى. مۇنداي جاعدايدا پولشا ٴوزىنىڭ **ەرەكشە** توڭكەرىستىك ماڭىزىن جويىماي قويا المادى.

① 1863 ـ جىلى پولشانىڭ كوتەرىلىس جاساعان اقسۇيەكتەرىنىڭ مايدانىن، پولشا قوزعالىسىنىڭ ماڭىزىن (ماركس سياقتى) باعالاي بىلگەن جالپى روسسيالىق دەموكرات ـ توڭكەرىسشىل چەرنىشەۆسكيدىڭ مايدانىن جانە كوپ جىل كەيىن شىققان ۋكراينا مەششانى دراگومانوۆتىڭ مايدانىن سالىستىرۋ وتە قىزىقتى تاريحي زەرتتەۋ جۇمىسى بولار ەدى: دراگومانوۆ ٴالى دە بولسا سونشالىق تاعى، نادان، ٴوزىنىڭ ٴبىر توبەشىك كوڭنە كوكتەپ وسكەن ديحاننىڭ كوزقاراسىن ٴبىلدىردى، ٴسويتىپ، پولشا اقسۇيەكتەرىنە بولعان زاڭدى وشپەنشىلىگىنە بولا ول بۇل اقسۇيەكتەردىڭ كۇرەسىنىڭ جالپى روسسيانىڭ دەموكراتيالىق قوزعالىسى ٴۇشىن ماڭىزىن تۇسىنە المادى (دراگومانوۆتىڭ «تاريحي پولشا جانە ٴىرى ورىس دەموكراتتارى» دەگەن كىتابىنان پايدالانىڭىز). دراگومانوۆ ۇلتشىل ـ ليبەرال بولىپ العان پ. ب. سترۋۆە مىرزانىڭ كەيىنەن قۇشاعىن جايىپ قارسى الۋىنا ابدەن تۇرارلىق ادام بولدى.

پولشانىڭ سوتسـياليستىك پارتياسى (قازىرگى "فراكـشىلـدار") 1896 ـ جىلى ماركستىك **وزگە داۋىرگە** قاتىستى قوزعالىسىن "باياندى ەتۋ"گە ارەكەت ەتـكەن بولسا، سونىڭ ٴوزى ـ اق ماركسيزمـنىڭ **سوزدەردىن** ماركسيزمنىڭ **رۋحىنا** قارسى پايدالانعانـدىق بولادى. سوندىقتان پولشا سوتسيال ـ دەموكراتتارىنىڭ پولشا ۇساق بۇرجۋاز ـ ياسىنىڭ ۇلتشىلدىق ەلگۋلەرىنە قارسى شىققانى، پولـشا جۇمىسشى ـ لارى ٴۇشىن ۇلت ماسەلەسىنىڭ ەكىنشى دارەجەلى ماڭىزى بارلىعىن كورسەتكەنى، پولشادا ٴبىرىنشى رەت تازا پرولەتارلىق پارتيا قۇر ـ عانى، پولشا جۇمىسشىلارى مەن روسسيا جۇمىسشىلارىنىڭ وزدەرىنىڭ تاپتىق كۇرەسىندە وتە تىعىز وداق جاساۋىنىڭ وراسان زور ماڭىزدى ٴپرينسيپىن جاريالاعانى ابدەن دۇرىس بولدى.

الايدا بۇدان: 20 ـ عاسىردىڭ باسىندا ينتەرناتسيونال ۇلتتاردىڭ ساياسي جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ٴپرينسيپىن، ولاردىڭ ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعىن شىعىس ەۋروپا مەن ازيا ٴۇشىن كەرەكسىز دەپ قاراۋىنا بولاتـىن ەدى دەگەن ۇعـىم تۋا ما؟ بۇلاي قاراۋ ادام ايتقىـسىز سوكەتـتىـك بولار ەدى، مۇنىڭ ٴوزى تۇركـيا، روسسيا، جۇڭـگو مەملەكەتتەرىنىڭ مەملەكەتتىك تۇزىمىنە بۇرجۋازيالىق ـ دەموكراتيا ـ لىق رەفورما جاساۋى (ٴانازاريا جۇزىنـدە) اياقـتالدى دەپ تانۋشى ـ لىقـقا تەڭ بولار ەدى، مۇنىڭ ٴوزى (ٴىس جۇزىـنـدە) جەكە وكتەمدىك ٴتۇزىم جونىندەگى ورايشىلدىققا تەڭ بولار ەدى.

جوق، بۇرجۋازيالىق ـ دەموكراتيالىق توڭـكەرىسـتەر باستالـعان زاماندا، ۇلتتىق قوزعالىستار كوتەرىلگەن جانە شيەلەنىسكەن زاماندا دەربەس پرولەتارلىق پارتيالار تۋعان زامانـدا، بۇل پارتيالاردىڭ ۇلـت ساياساتىنـداعى مىنـدەتى شـىعىس ەۋروپا مەن ازيا ٴۇشىن ەكى جاقـتى بولـۋى كەرەك: ٴبىر جاعـىنان، بارلـىق ۇلـتـتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋگە ۇقىقـتى ەكەنىـن تانۋى كەرەك؛ ويتـكەنى،

بۋرجۋازيالىق ـ دەموكراتيالىق رەفورما ٴالى اياقتالـعان جوق، ويتـ.
كەنى جۇمىسشى دەموكراتتارى ۇلتتاردىڭ تەڭدىگىن ليبەرالـدارشا
ەمەس، كوكوشـكينـدەرشە ەمەس، دايەكـتى تۇردە، ىقـتى جانە
شىن نيەتىمەن قورعايدى؛ ەكىنشى جاعىنان، مەملەكەتتىڭ تاريحى.
نىڭ قالاي وزگەرۋىنە، جەكە مەملەكەتـتەردىڭ شەگارالارىـن بۋر.
جۋازيانىڭ قالاي وزگەرتۋىنە قاراماستان سول مەملەكەتتەگى بارلىق
ۇلت پرولەتارلارىنىڭ تاپتىق كۇرەسىنىڭ وتە تىعىز، بەرىك وداعى
بولۋىن كوزدەۋ كەرەك.

ينتەرناتسيونالدىڭ 1896 ـ جىلعى قارارى پـرولەتارياتـتىڭ ناق
وسى ەكى جاقتاعى مىندەتىن بەلگىلەپ وتىر. روسسيا ماركسيزىمشى.
لەرىـنىڭ 1913 ـ جىلـعى جازداعى كەڭەسى ماقۇلداعان قارارىنىڭ[201]
پرينسيپـتىك نەگـىزى دە ناق وسـلاي. كەيـبىر ادامـدارعا بۇل
قاراردا "قايشىلىق" بار سياقتى سەزىلەدى، ويتكەنى ولار بۇل قارار
4 ـ تارماعىندا ٴوزىن ٴوزى بيلەۋــ ٴبولىنىپ شىعۋ **ۇقعىن** مويىنداپ،
ۇلتـشىلـدىقـقا ەڭ جوعارى دارەجەدە جول "بەرگەن" ٴتارىـزدى
(ٴىس جۇزىنـدە **بارلىق** ۇلتـتاردىڭ ٴوزىـن ٴوزى بيـلەۋ **ۇقعىن**
تانۋدا ەڭ جوعارى دارەجەدەگى **دەموكراتيزم** بار دا ەڭ تومەن
دارەجەدەگى ۇلتشىلـدىق بار)، ال 5 ـ تارماعىنـدا جۇمىسشـىلاردى
بۋرجۋازيانىڭ ۇلتشىلدىق ۇراندارىنىڭ قانداينان بولسا دا ساقتاندى.
رادى ەكەن جانە بارلىق ۇلتتاردىڭ جۇمىسشىلارىـنىڭ بىرلـگىن،
ولاردىڭ ينتەرناتسيونالـدىقــ بىرىـڭـعاي پـرولەتارلىق ۇيىمدارعا
قوسـلۋىـن تالاپ ەتەدى ەكەن دەپ بىلەدى. ٴبىراق مۇلـدە ميى
اشىعاندار عانا، ماسەلەن، شۆەتسيا جۇمىسشىلارى نورۆەگيانىڭ ٴوز
الدىنا مەملەكەت بولىپ ٴبولىـنىپ شىعۋ بوستانـدىـعىن قورعاعاندا،
شۆەتسيا مەن نورۆەگيا پـرولەتارياتـىنىڭ بىرلـگى مەن تاپـتىق
ىنتىماعىنىڭ نەلىكتەن **ىعايعاندىعىن** تۇسىنە المايـتىنـدار عانا بۇل

جەردە "قايشىلىق" بار دەپ بىلەدى.

8. بوس قيالشىل كارل ماركس جانە ٴاماليياتشىل روزا لۋكسەمبۋرگ

روزا لۋكسەمبۋرگ پولشانىڭ تاۋەلسىزدىگىن "بوس قيال" دەيدى جانە ونى جۇرەك ايىنىرلىق ەتىپ قايتا-قايتا ايتىپ، يرلاندييانىڭ تاۋەلسىزدىك تالابى نەگە اۋىزعا الىنبايدى دەپ مىسقىلدايدى.

يرلاندييانىڭ تاۋەلسىزدىگى تۋرالى ماسەلەگە كەلەيىك. ماركستىڭ قالاي قاراعانى "ٴاماليياتشىل" روزا لۋكسەمبۋرگكە ٴمالىم بولماسا كەرەك. ۇلت تاۋەلسىزدىگىنىڭ ناقتى تالابىن ورايىشىلدىق كوزقاراسپەن ەمەس، شىنايى ماركسيزىمدىك كوزقاراسپەن تالداپ ٴتۇسىندىرۋ ۇشىن بۇعان ايالداپ وتكەن ٴجون.

ماركستىڭ ٴوزى تانىتىن سوتسياليزمشىلەردىڭ سانالىلىعى مەن سەنىمىن سىناپ، بەينە ٴوزى ايتقانداي، "ٴسوز تارتىپ كورەتىن" ادەتى بار ەدى. لوپاتيىنمەن تانىسقان سوڭ ماركس 1870-جىلى 7-ايدىڭ 5-كۇنى ەنگەلسكە حات جازىپ، روسسيالىق وسى جاس سوتسياليزمشىنى بارىنشا ماقتايدى. ٴبىراق سونىمەن بىرگە مىنانى دا ايتادى:

"... السىزدىگى: پولشا ماسەلەسىندە. لوپاتيىننىڭ وسى ماسەلە جونىندە ايتقاندارى انگليالىقتاردىڭ — ايتالىق، انگلييانىڭ ەسكى زاڭ - ەرەجەشىلدەرىنىڭ — يرلانديا جونىندە ايتقاندارىمەن مۇلدە ۇقساس."[202]

ماركس ەزۋشى ۇلتتىڭ سوتسياليزمشىسىنەن ونىڭ ەزىلگەن

ۇلتقا كوزقاراسىن سۇرايدى. ٴسوىتىپ ۇستەمدىك ەتۋشى ۇلتتاردىڭ (اعىلشىن، ورىس) سوتسياليزمشىلەرىنە ورتاق كەمشىلىگىن: ەزىلگەن ۇلتتار جونىندەگى سوتسياليستىك بورىشىن تۇسىنبەۋشى-لىكتى، "ٴبىرى ەلدىڭ" بۇرجۋازيادان جۇقتىرىپ العان سىڭار-جاقتىلىقتى كۇيسەي بەرەتىندىكتى دەرەۋ بايقايدى.

ماركستىڭ يرلانديا ماسەلەسى تۋرالى بەلسەندى دارىپتەمەسىنە ايالداۋدان بۇرىن، ٴبىز ماركس پەن ەنگەلستىڭ جالپى ۇلت ماسەلەسىنە، بۇل ماسەلەنىڭ شارتتى-تاريحي ماڭىزى بار دەپ وتىرىپ، قاتاڭ سىن كوزبەن قاراعاندىعىن ەسكەرتە كەتۋىمىز كەرەك. ماسەلەن، ەنگەلس 1851-جىلى 5-ايدىڭ 23-كۇنى ماركسكە جازعان حاتىندا تاريحتى زەرتتەۋ ونى پولشا جايىندا ۇمىتسىزدىك قورتىندىعا كەلتىرگەنىن، ياعني پولشا ماسەلەسىنىڭ ماڭىزدىلىعى ۋاقىتشا عانا، روسسياداعى جەر توڭكەرىسىنە دەيىن عانا دەپ قارايتىندىعىن جازعان ەدى. ول بىلاي دەپ ەسەپتەگەن: پولياكتاردىڭ تاريحتاعى رولى — "باتىل اقىماقتىق". "ٴتىپتى روسسيامەن سالىستىرعاندا دا، پولشا العاباسارلىقتا ٴساتتى تۇردە ۋاكىلدىك ەتكەن نەمەسە الدەقانداي تاريحي ماڭىزى بار ىستەر ىستەگەن دەپ ٴبىر مينوتتا ويلاۋعا بولمايدى." "ۇيقىلى-وياۋ ۇساق اقسۇيەكتىك پولشا"دان گورى روسسيادا مادەنيەتتىڭ، ٴبىلىمنىڭ، ونەركاسىپتىڭ جانە بۇرجۋازيانىڭ ەلەمەنتتەرى كوپ. "پەتەر-بۋرگ، موسكۆا، ودەسسالاردىڭ قاسىندا ۆارشاۆا، كراكوۆ دەگەندەر نەمەنە!"[203] ەنگەلس پولشا اقسۇيەكتەرى كوتەرىلىسىنىڭ تابىستى بولۋىنا سەنبەيدى.

ٴبىراق وسى توتەنشە ٴدانىشپان جانە كورەگەن يديالار، 12 جىل وتكەننەن كەيىن، روسسيا ٴالى ۇيىقتاپ جاتقاندا، ال پولشا قايناپ جاتقاندا، ماركس پەن ەنگەلستىڭ پولشا قوزعالىسىنا ەڭ

تەرەڭ جانە قىزۋ تىلەۋلەستىك بىلدىرۋىنە تيىستەي دە كەدەرگى بولعان جوق.

[204] 1864 ـ جىلى ينتەرناتسيونالدىڭ جۇمىسشى تابىنا ۇندەۋ حاتىن جازعان كەزدە، ماركس (1864 ـ جىلى 11 ـ ايدىڭ 4 ـ كۇنى) ەنگەلسكە: مازينيدىڭ ۇلتشىلدىعىنا قارسى كۇرەسۋ قاجەت دەپ جازادى. ماركس: "جۇمىسشى تابىنا ۇندەۋ حاتتا حالىقارالىق ساياسات تۋرالى ءسوز بولعاندا، مەن ۇلتتار تۋرالى ەمەس، مەملەكەتتەر تۋرالى ايتامىن جانە ماڭىزى كەمىرەك مەملەكەتتەردى ەمەس، روسسيانى اشكەرەلەيمىن"[205] دەپ جازادى. "جۇمىسشى ماسەلەسى"ـ مەن سالىستىرعاندا ۇلت ماسەلەسىنىڭ باعىنىشتى ماڭىزى بار ەكەنى ماركس ءۇشىن كۇماندى ەمەس. ءبىراق ونىڭ ءنازارياسىنىڭ ۇلتتىق قوزعالىسقا نەمقۇرايدى قارايتىن كوزقاراسپەن جەر مەن كوكتەي پارقى بار.

1866 ـ جىلى كەلەدى. ماركس ەنگەلسكە جازعان حاتىندا پاريجـ دەگى "پرۋدونشىلدار" جايىلى ايتا كەلىپ بىلاي دەيدى: ولار "ۇلتتىق ەرەكشەلىك ماعىناسىزدىق دەپ جاريالايدى جانە بيسمارك پەن گاريبالديگە شابۋىل جاسايدى. شوۆينيزمگە قارسى ايتىس ءتاسىلى رەتىندە، بۇل تاكتيكانى قولدانۋ پايدالى ءارى تۇسىنىكتى. ءبىراق پرۋدونعا نانۋشىلار (مەنىڭ وسىنداعى اقكوڭىل دوستارىم لافارگ پەن لونگە دە وسىنىڭ ىشىندە) فرانسيالىق مىرزالار قايىرشىلىق پەن نادانىقتى جويىپ بولعانشا بۇكىل ەۆروپا جىمـ جىرت كۇتە الادى جانە كۇتۋگە ءتيىس تە دەپ قارايدى...ولار تىم ـ اق كۇلكىلى جاندار" (1866 ـ جىلى 6 ـ ايدىڭ 7 ـ كۇنگى حات).[206]

ماركس 1866 ـ جىلى 6 ـ ايدىڭ 20 ـ كۇنى بىلاي دەپ جازدى: "كەشە حالىقارالىق باس كوميتەت كەزەكتەگى سوعىس ماسەلەسىن

تالقىلادى... تالقى كوتكەنىمىزدەي ـ اق ’ۇلتتىق ەرەكشەلىك‘ تۋرالى ماسەلەگە جانە ول جونىندەگى ٴبىزدىڭ كوزقاراسىمىزعا كەلىپ تىرەلدى...، ’جاس فرانسيا‘نىڭ ۋاكىلدەرى (**جۇمىسشى ەمەستەر**) ۇلتتىق ەرەكشەلىك اتاۋلى جانە ۇلتتىڭ ٴوزى ەسكىرگەن سىڭارجاقتى تۇسىنىك دەگەن كوزقاراستى العا قويدى. بۇل پرۋدونشىل شتيرنەريالاردىڭ يدياسى.. فرانسۋزدار پىسىپ جەتىلىپ الەۋمەتتىك توڭكەرىس جاساعانعا دەيىن بۇكىل دۇنيە ٴجۇزى كۇتىپ تۇرۋى كەرەك دەدى... ۇلتتىق ەرەكشەلىكتى جويعان ٴبىزدىڭ لافارگ دوس جانە باسقالار بىزگە فرانسۋزشا، ياعني جينالىستاعىلاردىڭ $\frac{9}{10}$ ىنا تۇسىنىكسىز تىلدە سويلەيدى دەپ مەن ٴسوزىمدى باستاعانىمدا اعىلشىندار ىشەك ـ سىلەسى قاتىپ كۇلدى. ودان سوڭ مەن: لافارگ ٴوزى مۇنى مۇلدە سەزبەي، ۇلتتىق ەرەكشەلىكتى جوققا شىعارعاندا ۇلتتاردى ۇلگىلى فرانسۋز ۇلتىنىڭ وزىنە ٴسىڭىرىپ الۋى ماعىناسىندا تۇسىنگەن بولار دەپ يشاراتتادىم.“[207]

ماركستىڭ وسى سىن پىكىرلەرىنەن شىعاتىن قورتىندى وتە ايقىن: **جۇمىسشى** تابى استە ۇلتتىق ماسەلەگە بۇت رەتىندە تابىنبايدى، ويتكەنى كاپيتاليزم دامۋىنىڭ **بارلىق** ۇلتتاردى دەربەس ٴومىر سۇرۋگە قوزعاۋى ەكىتالاي. الايدا بۇقارالىق ۇلتتىق قوزعالىستار جارىققا شىققان ەكەن، وندا ولاردان تايسالاقتاۋ، ولارداعى العاباسار نارسەلەردى قولداۋدان باس تارتۋ ـ ٴىس جۇزىندە **ۇلتشىلدىق** سىڭارجاقتى كوزقاراسقا بەرىلگەندىك بولادى، اتاپ ايتقاندا: ”ٴوز“ ۇلتىن ”ۇلگىلى ۇلت“ (ٴبىز تاعى ٴبىر سويلەم قوسالىق، نەمەسە مەملەكەت قۇرۋدىڭ ەرەكشە ۇقىعىنا كەنەلەتىن ۇلت) دەپ تانىعاندىق بولادى.①

① مۇنى باسقا ماركستىڭ 1867 ـ جىلى 6 ـ ايدىڭ 3 ـ كۇنى ەنگەلسكە

ەندى يرلانديا ماسەلەسىنە ورالايىق.

ماركستىڭ بۇل ماسەلە جونىندەگى قۋاتتاماسى ونىڭ حاتىنىڭ مىنا ۇزىندىلەرىندە ەڭ ايقىن باياندالعان:

"مەن انگليا جۇمىسشىلارىن فەنيان قوزعالىسىنا كومەكتەسۋ ۇشىن ەرەۋىل جاساۋعا قوزعاۋعا امالدىڭ بارىنشا تىرىستىم...[210] بۇرىن مەن يرلانديانىڭ انگليادان ٴبولىنىپ شىعۋىن مۇمكىن ەمەس دەپ ساناعان ەدىم. قازىر مەن ٴبولىنىپ شىققانىنان كەيىن وداق قۇرىلاتىن بولا تۇرسا دا، ٴبولىنىپ شىعۋى مۇمكىن ەمەس دەپ سانايمىن." 1867-جىلى 11-ايدىڭ 2-كۇنى ەنگەلسكە جازعان حاتىندا ماركس وسىلاي دەگەن.[211]

سول جىلى 11-ايدىڭ 30-كۇنى جازعان حاتىندا ول تاعى دا بىلاي دەپ تولىقتايدى:

"**انگليا** جۇمىسشىلارىنا ٴبىز قانداي اقىل بەرۋىمىز كەرەك؟ مەنىڭشە، ولار وزدەرىنىڭ پىروگراممالارىنا **وداقتان** ريال 'قول ٴۇزۋ'دى ‹وداق دەگەنىمىز — انگليا يرلانديانىڭ وداعى، قول ٴۇزۋ دەگەنىمىز — يرلانديانىڭ انگليادان ٴبولىنىپ شىعۋى›، قىسقاشا ايتقاندا، تەك دەموكراتيالاندىرىلعان، كەزەكتەگى جاعدايلارعا ۇيلەستىرىلگەن 1783-جىلعى تالاپتى ٴبىر تارماق ەتىپ جازۋعا ٴتيىس. بۇل — يرلانديانىڭ ازاتتىق الۋىنىڭ بىردەن-ٴبىر جاريا فورماسى. سوندىقتان دا **انگليا** پارتياسىنىڭ پىروگرامماسىنا ەنگىزۋگە بولاتىن بىردەن-ٴبىر مۇمكىن فورما. ەكى ەلدىڭ اراسىنداعى

جازعان حاتىنا قاراڭىز. "پاريجدىكتەردىڭ روسسياعا قارسى پولشانى جاقتاۋ جونىندەگى ايعايلارىن «تايمىس» گازەتىنىڭ[208] پاريجدەن جازىلعان حابارلارىنان ٴبىلدىم... شىنىمەن ريزا بولدىم. پرۋدون مىرزا مەن ونىڭ سىلدىر ٴنازارياشىل شاعىن توبى — فرانسۋز حالقى بولىپ تابىلمايدى."[209]

جالاڭ ورتاق پاتشالى وداق جالعاستى ٴومىر سۇرە الا ما، جوق پا، مۇنى بۇدان بىلايعى تاجىريبە ٴسوز جوق ايگىلەيدى...

...يرلاندىقتارعا كەرەگى:

1. ٴوزىن ٴوزى باسقارۋ جانە انگلياعا تاۋەلسىز بولۋ.

2. جەر توڭكەرىسى..."[212]

ماركس يرلانديا ماسەلەسىنە توتەنشە ٴمان بەرىپ، گەرمانيانىڭ جۇمىسشى قوعامىندا بۇل جايلى ٴبىر جارىم ساعات باياندادا جاساعان (1867 ـ جىلى 12 ـ ايدىڭ 17 ـ كۇنگى حات).[213]

ەنگەلس 1868 ـ جىلى 11 ـ ايدىڭ 20 ـ كۇنگى حاتىندا "انگليا جۇمىسشىلارىنىڭ اراسىندا يرلاندىقتاردى جەك كورۋشىلىك" بار ەكەنىن كورسەتكەن. ال سودان ٴبىر جىلعا تاياۋ ۋاقىتتان كەيىن (1869 ـ جىلى 10 ـ ايدىڭ 24 ـ كۇنى)، وسى ماسەلەگە ايالداعان كەزدە، ول بىلاي دەپ جازعان:

"يرلانديادان روسسياعا دەيىن il n'y a qu'un pas (ٴبىر عانا ادىم)...ەگەر ٴبىر ۇلت وزگە ٴبىر ۇلتتى قۇل ەتكەن بولسا، وندا مۇنىڭ ٴوزى سول قۇلدانۋشى ۇلت ٴۇشىن نەتكەن باقىتسىزدىق ەكەنىن يرلانديا تاريحىنىڭ مىسالىنان كورۋگە بولادى. انگليادىعى پاسىقتىق تۇگەلدەي يرلانديا وكىرىنەن تاراپ وتىر. كرومۆەل ٴداۋىرىن مەن ٴالى زەرتتەۋىم كەرەك. ٴبىراق قايتكەن كۇندە دە ماعان كۇدىكسىز جەرى مىناۋ: ەگەر يرلاندىادا اسكەري ۇستەمدىك جۇرگىزۋدىڭ جانە جاڭا اقسۇيەكتەر قالىپتاستىرۋدىڭ قاجەتى بولماسا، وندا ٴتىپتى انگليادا دا باسقاشا جاعداي جارىققا شىققان بولار ەدى."

ماركستىڭ 1869 ـ جىلى 8 ـ ايدىڭ 18 ـ كۇنى ەنگەلسكە جازعان حاتىن جول ـ جونەكەي اتاي وتەلىك:

"بەرليندەگى جولداستارىنىڭ جاردەمى ارقاسىندا پولشا جۇمىس-

شىلارى پوزناندا جەڭىستى تۇردە جۇمىس تاستادى. بۇل 'كاپيتال مىرزا'عا قارسى كۇرەس — تومەنگى فورمادا، ياعني جۇمىس تاستاۋ فورماسىندا بولسا دا — ۇلتتىق سىڭارجاقتىلىقتى قۇرتۋ جاعىندا كاپيتاليىس مىرزالاردىڭ تاتۋلىق جونىندەگى اۋىز جۇزىندەگى قۇرعاق مالىمدەمەسىنەن الدەقايدا ماڭىزدى."[214]

ماركستىڭ ينتەرناتسيونالدا يرلانديا ماسەلەسى جونىندە جۇرگىزگەن ساياساتى مىنادان كورىنەدى:

ماركس 1869 — جىلى 11 — ايدىڭ 18 — كۇنى ەڭگەلىسكە جازعان حاتىندا انگليا نيگىزىنىڭ يرلاندىقتارعا كەشىرىم ەتۋ كوزقاراسى تۋرالى ماسەلە جونىندە ينتەرناتسيونالدىڭ باس كوميتەتىندە ءبىر ساعات 15 مينوت ءسوز سويلەپ، مىناداي قارار جوباسىن العا قويعانىن ايتادى:

"قاۋلى ەتىلدى:

يرلانديا وتانشىلدارىن بوساتۋدى تالاپ ەتكەن يرلاندىقتارعا بەرگەن جاۋابىندا گلادستون مىرزا يرلاند ۇلتىن قاساقانا قورلاپ وتىر؛

ول العا قويعان ساياسي كەشىرىم ەتۋدىڭ شارتتارى بۇزىق ۇكىمەتتىڭ قۇرباندىقتارىنا دا، سول قۇرباندىقتار ۋاكىلدىك ەتكەن حالىققا دا بىردەي قورلاۋ؛

ۇكىمەت ءمانساپتىسى بولعان گلادستون امەريكا قۇل يەلەرىنىڭ بۇلىگىن قارسى الاتىن اشىق ءارى سالتاناتتى تۇردە بىلدىرگەن ەدى، ال ەندى يرلاند حالقىنا ارەكەت جاساماي باعىنۋ ءىلىمىن ۋاعىزداپ وتىر؛

يرلاندىقتارعا كەشىرىم ەتۋ ماسەلەسى جونىندەگى گلادستون مىرزانىڭ بارلىق ساياساتى اۋەلدە ءوزى اشكەرەلەۋ ارقىلى قۇلاتقان دۇشپانى — توريلار[215] نيگىزىنىڭ 'بويسۇندىرۋ ساياساتىن'

تولىق بەينەلەدى؛

حالىقارالىق جۇمىسشىلار قوعامىنىڭ[216] باس كوميتەتى يرلاند حالقىنىڭ كەشىرىم الۋ ناۋقانىن جۇرەكتىلىكپەن، باتىل جانە وسكەلەڭ تۇردە جۇرگىزىپ جاتقانىنا سۇيىنەتىندىگىن بىلدىرەدى؛

بۇل قارار حالىقارالىق جۇمىسشىلار قوعامىنىڭ ەۆروپا، امەريكا ەلدەرىندەگى بارلىق جىبۋلارىنا جانە ولارمەن بايلانىسى بار جۇمىسشى ۇيىمدارىنا حابارلاندىرىلۋى ٴتيىس."[218]

ماركس 1869-جىلى 12-ايدىڭ 10-كۇنى يرلانديا ماسەلەسى تۋرالى حالىقارالىق باس كوميتەتتە جاسايتىن بايانداماسىنىڭ مىناداي بولىپ قۇرىلاتىنىن جازادى:

"...'يرلانديادا ادىلدىك جاساۋ' تۋرالى ٴتۇرلى 'ينتەرناتسيو-نالدىق' جانە 'ادامگەرشىلىك' سىلدىر سوزدەرگە مۇلدە قاراماس-تان — ويتكەنى حالىقارالىق باس كوميتەتتە 'يرلانديادا ادىلدىك جاساۋ' بولاتىنى وزىنەن ٴوزى بەلگىلى — **انگليا جۇمىسشى تابىنىڭ تىكەلەي، مۇلدەم مۇددەسى ونىڭ يرلانديامەن قازىرگى باي-لانىسىن ٴۇزۋدى تالاپ ەتەدى.** بۇل — مەنىڭ توتەنشە تەرەڭ سەنىمىم، ٴبىراق مەن انگليا جۇمىسشىلارىنا بۇل سەنىمىنىڭ ٴبىر ٴبولىم نەگىزدەرىن ٴتۇسىندىرىپ بەرە المايمىن. مەن ۇزاقتان بەرى انگليا جۇمىسشى تابىنىڭ كوتەرىلۋى ارقىلى يرلانديادا ۇستەمدىك ەتۋ ٴتۇزىمىن قۇلاتۋ مۇمكىن دەپ قاراپ كەلدىم؛ مەن بۇل كوزقا-راستى «نيۋ-يورك مىنبەسى»[217] گازەتىندە (امەريكا گازەتى، ماركس بۇل گازەتكە ۇزاق ۋاقىت ماقالا جازىپ تۇرعان) ٴارقاشان قورعاپ وتىردىم. الايدا بۇل ماسەلەنى نەعۇرلىم تەرەڭ زەرتتەۋ مەنى كەرى-سىنشە سەنىمگە كەلتىردى. يرلاندىيادان قۇتىلمايىنشا، انگليا جۇمىسشى تابى **ەشنارسە ىستەي المايدى**... انگليانىڭ ىشكى بولەگىندەگى **اعىلشىن** كەرتارتپا كۇشتەرىنىڭ تامىرى يرلاندىيانى

قۇلدانۋدا جاتىر.“ (كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسىن ماركس ٴوزى قويعان)[218]

ماركستىڭ يرلانديا ماسەلەسى جونىندەگى ساياساتى وقىرماندارعا ەندى ابدەن ايقىن بولعان بولۋى كەرەك.

”بوس قيالشىل“ ماركس سونشالىقتى ”ٴامالياتشىل ەمەس“، ول جارتى عاسىر وتكەننەن كەيىن دە ىسكە اسپاعان يرلانديانىڭ ٴبولىنىپ شىعۋىن اشىق قۋاتتادى.

ماركس بۇل ساياساتتى نەلىكتەن قولدانـدى؟ بۇل ساياسات قاتە ەمەس پە؟

ماركس اۋەلدە يرلانـديانى ۇلتـتىڭ ۇلتـتىق قوزعالـىسى ازات ەتپەيدى، ەزۋشى ۇلت ىشىندەگى جۇمىسشى قوزعالىسى ازات ەتەدى دەپ قاراعان. ماركس ۇلتتىق قوزعالىستى مۇلدەم نارسە دەپ قاراعان ەمەس، ويتكەنى ول جۇمىسشى تابىنىڭ جەڭىپ شىعۋى عانا بارلىق ۇلتتارعا تولىق ازاتتىق اپەرەتىنىن بىلەدى. ەزىلگەن ۇلتـتاردىڭ بۋرجۋازيالىق ازاتتىق قوزعالىستارى مەن ەزۋشى ۇلتتىڭ ىشىندەگى پرولەتارلىق ازاتتىق قوزعالىستارىنىڭ اراسىنداعى مۇمكىن بولاتىن قاتىناستاردىڭ ٴبارىن كۇنى بۇرىن بىلگەرى مەجەلەۋ (مۇنىڭ ٴوزى قازىرگى روسسياداعى ۇلت ماسەلەسىنىڭ تۇتەنـشە قيىن جەرى) مۇمكىن ەمەس.

ٴبىراق كەيىن مىناداي جاعداي جارىققا شىقتى: انگليانىڭ جۇمىسشى تابى نەداۋىر ۇزاق ۋاقىت ليبەرالداردىڭ ىقپالىنا ۇشىراپ، ولاردىڭ قۇيىرشىعى بولىپ، ليبەرالدىق جۇمىسشى ساياساتىنىڭ سالدارىنان ٴوزىن باسشى بولۋدان قالدىردى. يرلانديادا بۋرجۋازيالىق ازاتتىق قوزعالىسى كۇشەيدى جانە توڭكەرىستىك فورما الدى. ماركس ٴوزىنىڭ كوزقاراسىن قايتا قارادى جانە تۇزەدى. ”ەگەر ٴبىر ۇلت وزگە ٴبىر ۇلتتى قۇل ەتكەن بولسا، وندا مۇنىڭ ٴوزى سول قۇلدانۋشى

ۇلت ٴۇشىن نەتكەن باقىتسىزدىق.“ يرلانديا انگليانىڭ ەزگىسىنەن قۇتىلمايىنشا، انگليا جۇمىسشى تابىنا ازاتتىق جوق. يرلانديانى قۇلدانۋ انگلياداعى كەرتارتپا كۇشتەردى نىعايتادى جانە قورەكتەندىرەدى (روسسياداعى كەرتارتپاشىلاردى ونىڭ ٴبىرسىپىرا ۇلتتاردى قۇلدانۋى قورەكتەندىرگەنى سياقتى!).

ٴسويتىپ ماركس ينتەرناتسيونالدا ”يرلاند ۇلتى“نا جانە ”يرلاند حالقى“نا تىلەكتەستىك ٴبىلدىرۋ قارارىن العا قويىپ (اقىلدى ل. ۆل ماركس بايقۇستى تاپتىق كۇرەستى ۇمىتتىڭ دەپ تىلدەيتىن بولار!)، ”ٴبولىنىپ شىققانىنان كەيىن وداق قۇرىلاتىن بولا تۇرسا دا“. يرلانديانىڭ انگليادان **ٴبولىنىپ شىعۋىن** ۋاعىزدايدى.

ماركستىڭ بۇل قورتىندىسىنىڭ ٴنازاريالىق العى شارتى نە؟ انگليادا بۇرجۋازيالىق توڭكەرىس، جالپى العاندا، الدەقاشان اياقتالعان. ٴبىراق يرلانديادا ول اياقتالماعان؛ ونى ەندى عانا، جارتى عاسىردان كەيىن، انگليا ليبەرالدارىنىڭ جاڭعىرتىپازدىعى اياقتاپ كەلەدى. ەگەر انگليا كاپيتاليزمىنىڭ كۇيرەۋى، ماركستىڭ اۋەلدە كۇتكەنىندەي تەز بولعان بولسا، وندا يرلانديادا جالپى ۇلتتىق، بۇرجۋازيالىق-دەموكراتيالىق قوزعالىس بولماعان بولار ەدى. ٴبىراق بۇل قوزعالىس تۋىلعان سوڭ ماركس انگليا جۇمىسشىلارىن ٴوز بوستاندىقتارى ٴۇشىن ونى قولداۋعا، وعان توڭكەرىستىك ەكپىن بەرۋگە، ونى ەڭ سوڭىنا دەيىن جۇرگىزۋگە شاقىرادى.

يرلانديانىڭ انگليامەن 19-عاسىردىڭ 60-جىلدارىنداعى ەكونوميكالىق بايلانىسى قازىرگى روسسيانىڭ پولشامەن، ۋكرايىنامەن جانە تاعى باسقالارمەن بايلانىسىنان گورى، ارينە، تىعىزىراق بولىپ ەدى. ول كەزدە يرلانديانىڭ انگليادان ٴبولىنىپ شىعۋىنىڭ ”ٴامالياتتىق ەمەستىگى“مەن ”ىسكە اسپايتىندىعى“ (جالاڭ جاعراپيالىق

جاعدايلار جانه انگليانىڭ ۇلان-بايتاق وتار يەمدەنىپ وتىرعاندىعى جونىنەن ايتقاندا) ايقىن كورىنىپ تۇراتىن ەدى. ٴپىرينسيپ جاقتا وداقشىلدىقتا قارسى بولا تۇرسا دا، ماركس بۇل رەت وداق تۇزدەمىنە①دە جول بەردى. **تەك ايتەۋىر** يرلانديانىڭ ازاتتىعى، جاڭعىرتىمپازدىق جولمەن ەمەس، توڭكەرىستىك جولمەن، انگليا جۇمىسشى تابى قولداعان يرلانديداعى حالىق بۇقاراسىنىڭ قوزعالىسى ارقىلى جۇزەگە اسسىن دەدى. تاريحي مىندەتتەردىڭ تەك وسىنداي شەشىلۋى عانا پىرولەتارياتتىڭ مۇددەسىنە ەڭ ۇيلەسەتىن قوعامنىڭ قارىشتاپ دامۋىنا سەرپىن بەرەتىنى ٴشۇباسىز.

ناتيجە ولاي بولمادى، يرلانديا حالقى دا، انگليا پىرولەتارياتى دا ٴالسىز بولىپ شىقتى. ەندى عانا انگليا ليبەرالدارىنىڭ جانە يرلانديا بۇرجۋازياسىنىڭ پاسىقتىق ساۋداسى بويىنشا يرلانديا

① مىنانى ايتا كەتەيىك: سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ كوزقاراسى بويىنشا، ۇلتتاردىڭ "ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ" ۇقىعىن نەگە وداق ٴتۇزىمى دەپ تۇسىنۋگە دە، اپتونوميا دەپ تۇسىنۋگە دە (دەرەكسىز تۇردە ايتقاندا، مۇنىڭ ەكەۋى دە "ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ" دەگەن ۇعىمعا سيىپ جاتسا دا) بولمايتىنىن كورۋ قيىن ەمەس. وداقتىق ۇقىق دەگەن مۇلدە اقىلعا قونبايتىن نارسە. ويتكەنى وداق ٴتۇزىمى دەگەنىمىز ەكى جاقتى شارت. ماركسيزىمشىلەر، جالپى العاندا، وداقشىلدىقتى ٴوزىنىڭ پىروگىرامماسىندا استە قولدامايدى. مۇنى تۇسىندىرىپ جاتۋدىڭ قاجەتى جوق. ال اپتونومياعا كەلسەك، ماركسيزىمشىلەر اپتونوميالىق "ۇقىق"تى ەمەس، اپتونوميانىڭ ٴوزىن جاقتايدى، ونى ۇلتتىق قۇرامى الا-قۇلا، جاعراپيالىق جانە باسقا جاعدايلارىنىڭ تۇتەنشە ايىرماشىلىقتارى بار دەموكراتيالىق مەملەكەتتىڭ ادەتتەگى جالپىعا بىردەي ٴپىرينسيبى ەتەدى. سوندىقتان "ۇلتتاردىڭ وداقتىق ۇقىعىن" مويىنداۋ قانداي اقىلعا سيمايتىن بولسا، "ۇلتتاردىڭ اپتونوميا ۇقىعىن" مويىنداۋ دا سونداي اقىلعا سيمايتىن نارسە.

ماسەلەسى جەر رەفورماسى (جەردى تولەم تولەپ الۋ) جانە اپتو-نوميا (قازىر ٴالى جولعا قويىلماعان) ارقىلى **شەشىلۋدە** (ول ستەردىڭ مسالى مۇنىڭ شەشىلۋىنىڭ تىم قيىن ەكەنىن ايگىلەدى). سولاي بولسا شى؟ بۇدان ماركس پەن ەنگەلس "بوس قيالشىلدار" ەدى، ولار "جۇزەگە اسپايتىن" ۇلتتىق تالاپتاردى قويدى، ولار يرلانديا ۇساق بۇرجۋازيا ۇلتشىلدارىنىڭ ("فەنيلەر" قوزعالىسىنىڭ ۇساق بۇرجۋازيالىق سيپاتتاعى قوزعالىس بولعاندىعى كۇمانسىز) ىقپالىنا ٴتۇسىپ كەتتى، تاعى باسقا دەگەن قورتىندى شىعا ما؟

ارينە، شىقپايدى. ماركس پەن ەنگەلس يرلانديا ماسەلەسىندە دە بۇقارانى شىنىندا دەموكراتيزم جانە سوتسياليزم رۋحىندا تاربيەلەيتىن دايەكتى پرولەتارلىق ساياسات جۇرگىزدى. سول كەزدەگى يرلانديانى دا، انگليانى دا قاجەتتى رەفورمالاردى جارتى عاسىر سوزاقتاتۋدان جانە ليبەرالداردىڭ كەرتارتپا كۇشتەرگە جارامساقتانۋى سالدارىنان سول رەفورمالاردى ىسكە الىنباي ەتىپ تاستاۋىنان تەك وسى ساياسات قانا قۇتقارا الاتىن ەدى.

ماركس پەن ەنگەلستىڭ يرلانديا ماسەلەسىندەگى ساياساتى ەزۋشى ۇلتتار پرولەتارياتىنىڭ ۇلتتىق قوزعالىسقا قالاي قاراۋى كەرەكتىگى جونىندە وسى كۇنگە دەيىن وراسان زور **ٴىس جۇزىندىك** ماڭىزى بار ۇلگى بەردى. ول ادامداردى دۇنيە جۇزىندەگى ٴار ەلدىڭ، ٴار ٴناسىلدىڭ جانە ٴار ۇلتتىڭ ىشىندەگى مەششانداردىڭ "مالايلىق ۇشقالاقتىق اۋرۋى"نا قارسى الدىن الا ساقتاندىرادى، بۇل مەششاندار بىرەۋلەردىڭ بەلگىلى ۇلتتىڭ پومەششيكتەردەن بۇرجۋازياسىنىڭ زورلىقتى كۇشمەن جانە ەرەكشە ۇقىعىمەن جاسالعان مەملەكەت شەگاراسىن وزگەرتپەك بولعانىن كورە سالىسىمەن-اق ونى اسىعىس-ۇسىگىپ "بوس قيال" دەپ جاريالاي سالادى.

ەگەر سول كەزدە يرلاندىيامەن انگلىيانىڭ پىرولەتارياتى ماركسـ-
تىڭ ساياساتىن قابىلداماعان، يرلاندىيانىڭ ٴبولىنىپ شىعۋىن قۇپتاپ-
تىن ۇران كوتەرمەگەن بولسا، وندا ولار ەڭ زياندى ورايشىلـدىق
قاتەلىك وتكىزگەن، دەموكىراتتار مەن سوتسياليستەردىڭ مىندەتىـن
ۇمىتقان، انگلىيانىڭ كەرتارتپا كۇشتەرىنە جانە بۇرجۋازياسىنا جول
بەرگەن بولار ەدى.

9. 1903 ـ جىلدىڭ پىروگىرامماسى جانە ونىڭ جويىمپازدارى

روسسيا ماركسيزمشىلەرىنىڭ پىروگىراممასىن قابىلداعان 1903 ـ
جىلعى قۇرىلتايدىڭ[187] ەستەلىكتەرى قولعا مۇلدە سيرەك تۇسەتىـن
بولىپ الدى، ال جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ بۇل كەزدەگى قايراتكەر-
لەرىنىڭ وراسان كوپشىلىگى پىروگىرامانىڭ جەكە تارماقتارىنىڭ
ٴمان ـ جايىمەن تانىس ەمەس (ونىڭ ۇستىنە بۇعان قاتىستى حۇجات-
تاردىڭ كوبى ـ اق جاريا تۇردە تارالمايدى...). سوندىقتان
1903 ـ جىلعى قۇرىلتايداعى نازارىمىزدى اۋدارىپ وتىرعان ماسەلەنى
تالقىلاۋ جاعدايىنا تالداۋ جاساۋ كەرەك بولادى.

بارىنەن بۇرىن مىنانى ايتىپ وتەلىك. روسسيا سوتسيال ـ
دەموكىراتيالىق پارتياسىنىڭ "ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى"
جونىندەگى حۇجاتى قانشاما از بولسا دا، دەگەنمەن، بۇل ۇقىق
ٴارقاشان دا ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعىن بىلدىرەتىندىگى وسى حۇجاتتار-
دان ايداي ايقىن كورىنەدى. بۇعان كۇماندانۋشى، 9 ـ تارماقتى
"ايقىن ەمەس"، ت. ب. دەپ جاريالاۋشى سەمكوۆسكي، ليبمان،
يۋركەۆيچ مىرزالار "ايقىن ەمەستىك" تۋرالى تەك بارىپ تۇرعان

ناداندىعىنان نەمەسە بەيعامدىعىنان ايتادى. 1902-جىلدىڭ وزىندە-اق «شۇعىلا» جورنالىندا پلەحانوۆ پىروگرامما جوباسىنداعى "ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى"ن قورعاپ، بۋرجۋازياشىل دەموكراتتار ٴۇشىن قاجەتتى ەمەس بۇل تالاپ "سوتسيال-دەموكراتتار ٴۇشىن قاجەتتى" دەپ جازدى. پلەحانوۆ بىلاي دەپ جازدى: "ەگەر ٴبىز ول تۋرالى ۇمىتقان بولساق، نەمەسە، ٴبىرى ورىس باۋىرلاستارىمىز-دىڭ ۇلتتىق سىڭارجاقتى كوزقاراستارىن قوزدىرىپ الۋدان حاۋىپسىنىپ، ونى كوتەرۋگە باتا الماعان بولساق، وندا 'بۇكىل دۇنيە ٴجۇزى پىرولەتارلارى، بىرىگىڭدەر!'... دەگەن ۇران ٴبىزدىڭ اۋزىمىزداعى ماسقارا وتىرىك بولار ەدى..."[219]

مۇنىڭ ٴوزى — وسى پىروگراممانى قورعاۋدىڭ نەگىزگى دالەلىن وتە ٴدال سيپاتتاعاندىق. دالدىگى سونشا، ٴبىزدىڭ پىروگراممانى سىناۋشى "تەگىن ۇمىتقان" ادامداردىڭ قاشان دا اباي بولىپ بۇعان سوقپاي كەتۋى جانە سوقپاي وتىرعانى تەگىن ەمەس. بۇل تارماقتان باس تارتۋ، قانداي دالەلدەردى بەتكە ۇستاعانىمەن دە، **ٴىس جۇزىندە ٴبىرى ورىس** ۇلتشىلدىعىنا "ماسقارا" تۇردە جول بەرگەندىك بولادى. **بارلىق** ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى تۋرالى ايتىلىپ وتىر ەكەن، ەندەشە، نە سەبەپتى ٴبىرى ورىس ۇلتشىلدىعىنا جول بەرگەندىك بولادى؟ سەبەبى، مۇندا اڭگىمە ٴبىرى **ورىستاردان** ٴبولىنىپ شىعۋ تۋرالى بولىپ وتىر. **پىرولەتارلاردىڭ بىرىگۋ** مۇددەسى، ولاردىڭ تاپتىق ىنتىماقتاستى-عىنىڭ مۇددەسى، **ۇلتتاردىڭ ٴبولىنىپ شىعۋ** ۇقىعىن مويىنداۋدى تالاپ ەتەدى، — بۇدان 12 جىل بۇرىن پلەحانوۆ الگى سيتاتقا كەلتىرىلگەن سوزدەرىندە مىنە وسىنى مويىنداعان; وسىنى ٴسال ويلانسا، ٴبىزدىڭ ورايشىلدار ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ تۋرالى وسىنشا كوپ سوكەت نارسەلەردى استە ايتپاعان بولار ەدى.

پروگرامانىڭ وسى پلەحانوۆ قورعاعان جوباسى بەكىتىلگەن 1903 ـ جىلعى قۇرىلتايدا نەگىزگى جۇمىس **پروگراممالىق القادا** جۇرگىزىلدى. امال نە، ونىڭ تالقىسى ەستەلىككە الىنباعان، ال ول ەستەلىكتەز ناق وسى تارماق جونىندە ايرىقشا نازار اۋدارۋعا تاتىتىن ەدى، ويتكەنى پولشا سوتسيال ـ دەموكراتتارىنىڭ ۋاكىلدەرى ۆارشاۆسكي مەن گانەتسكي القادا **عانا** وزدەرىنىڭ كوزقاراستارىن قورعاۋعا جانە "ءوزىن ءوزى بيلەۋ ۇقىعىن تانۋ"دى تالاسقا سالۋعا ارەكەتتەنىپ باقتى. ولاردىڭ دالەلدەرىن (ۆارشاۆسكيدىڭ ءسوزىن، ونىڭ جانە گانەتسكيدىڭ مالىمدەمەلەرىن، ەستەلىكتەردىڭ 134 ـــ 136 جانە 388 ـــ 390 ـ بەتتەرىنە قاراڭىز) روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ ءبىز تالداپ وتكەن پولشا تىلىندە جازعان ماقالاسىنداعى دالەلدەرىمەن سالىستىرعىسى كەلگەن وقىرمان، بۇل دالەلدەردىڭ تولىق ۇقساستىعىن كورەر ەدى.

2 ـ قۇرىلتايدىڭ پروگراممالىق القاسى (پولشا ماركسيزمشىلەرىنە بارىنەن كوپ پلەحانوۆ قارسى شىعىپ سويلەدى) بۇل دالەلدەرگە قالاي قارادى؟ بۇل دالەلدەردى قاتتى كەلەمەج قىلدى! **روسسيا** ماركسيزمشىلەرىنە ۇلتتاردىڭ ءوزىن ءوزى بيلەۋ ۇقىعىن مويىنداۋدى پروگراممادان شىعارىپ تاستاۋدى ۇسىنىستىڭ سوكەتتىگى سونشا ايقىن، سونشا اشىق اشكەرەلەندى، ءتىپتى پولشا ماركسيزمشىلەرىنىڭ **كەرەك دەسە وزدەرىنىڭ دالەلدەرىن قۇرىلتايدىڭ جالپى ماجىلىسىندە قايتادان ايتۋعا دا باتىلى بارمادى!!** ولار ءىرى ورىستاردىڭ، ەۆرەيلەردىڭ، گرۋزيندەردىڭ، ارميانداردىڭ ماركسيزمشىلەرىنىڭ ەڭ جوعارى جينالىسى الدىندا وزدەرىنىڭ ۋاتتاماسىنىڭ قابىلدانۋىنان ءۇمىت جوقتىعىنا كوزدەرى جەتتى دە، قۇرىلتايدى تاستاپ شىعىپ كەتتى.

ءوزىنىڭ پروگرامماسىنا شىنداپ كوڭىل بولگەندەردىڭ بارىنە

دە بۇل تاريحي وقيعانىڭ وتە زور ماڭىزى بار ەكەنى ٴسوزسىز. قۇرىلتايدىڭ پىروگرامماليق الىاسىندا پولشا ماركسيزمشىلەرىنىڭ دالەلدەرىنىڭ تولىق تالقاندالۋى جانە قۇرىلتايدىڭ ٴوز كوزقاراستارىن قورعاۋ ارەكەتىنەن باس تارتۋلارى—وتە ۇلكەن فاكت. ٴوزىنىڭ 1908-جىلعى ماقالاسىندا روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ بۇل تۋرالى وتە "سىپايىگەرسىپ" ۇندەمەي قالۋى تەگىن ەمەس. ويتكەنى قۇرىلتاي تۋرالى ەسكە ٴتۇسىرۋ وتە جايسىز تۇيىلەتىن بولۋ كەرەك! ۆارشاۆسكي مەن گانەتسكيدىڭ بارلىق پولشا ماركسيزمشىلەرى اتىنان 1903-جىلى كوتەرگەن جانە روزا لۋكسەمبۋرگ پەن باسقا دا پولشا سوتسيال-دەموكراتتارىنىڭ قايتا ايتۋعا باتىلدارى بارماعان (باتىلى بارمايدى دا) پىروگراممانىڭ 9-تارماعىن "تۇزەتۋ كەرەك" دەگەن كىسى كۇلەرلىك قيسىنسىز ۇسىنىسى تۋرالى دا ول ۇندەمەي وتە شىعادى.

ٴبىراق روزا لۋكسەمبۋرگ 1903-جىلى ٴوزىنىڭ جەڭىلگەنىن جاسىرۋ ٴۇشىن، بۇل فاكتتەردى ايتۋعا باتىلى بارماعان بولسا، ەندەشە ٴوز پارتياسىنىڭ تاريحىنا كوڭىل بولگەن ادامدار بۇل فاكتتەردى بىلۋگە جانە ولاردىڭ ماڭىزىن ويلانۋعا قام ەتەدى.

روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ دوستارى 1903-جىلعى قۇرىلتايدان شىعىپ بارا جاتىپ قۇرىلتايعا بەرىپ كەتكەن مالىمدەمەسىندە بىلاي دەپ جازىلعان: "...پىروگراممانىڭ جوباسىندا جەتىنشى (قازىرگى 9) تارماقتى مىناداي ەتىپ وزگەرتۋدى ۇسىنامىز: 7-تارماق، مەملەكەت نىشىندەگى بارلىق ۇلتتاردىڭ مادەني جاعىنان تولىق ەركىن دامۋىنا كەپىل بولاتىن مەكەمەلەر قۇرۋ." (ەستەلىكتەردىڭ 390-بەتى)

جيىپ ايتقاندا، پولشا ماركسيزمشىلەرى ول كەزدە ۇلت ماسەلەسى جونىندە سونشالىقتى انىق بولماعان كوزقاراستاردى ٴبىلدىرىپ، ٴوزىن ٴوزى بيلەۋدىڭ ورنىنا ۇسىنعانى، شىن مانىسىنە

كەلگەندە، كادىمگى اتى شۋلى "مادەني ـ ۇلتتىق اپتونوميا"نىڭ باسقاشا اتالۋى عانا!

بۇل ەستىر قۇلاقتا ويعا سيمايتىنداي بولعانىمەن، ٴبىراق امال نە، بۇل فاكت. قۇرىلتايدىڭ وزىندە، كوستروۆتىڭ كەڭەسشى داۋىسىن ەسەپتەمەگەندە، وندا 5 داۋىسقا يە 5 بۋندشىل جانە 6 داۋىسقا يە 3 كاۆكازدىق بولعانىمەن، ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ تۋرالى تارماقتى **الىپ تاستاۋدى** جاقتاعان **بىردە** داۋىس بولعان جوق. بۇل تارماقتا "مادەني ـ ۇلتتىق اپتونوميا"نى قوسۋدى جاقتاپ (گولدبلاتتىڭ "ۇلتتاردىڭ مادەني جاعىنان تولىق ەركىن داموۋىنا كەپىل بولاتىن مەكەمەلەر قۇرۋ" دەيتىنىن جاقتاپ) 3 داۋىس بەرىلدى جانە ليبەر قويعان تارماقتى ("ولاردىڭ ـــ ۇلتتاردىڭ ـــ مادەني داموۋىنا ەركىندىگى بولۋ ۇقىعىن") جاقتاپ ٴتورت داۋىس بەرىلدى.

ەندى روسسيانىڭ ليبەرالدىق پارتياسى، ياعني نەگىزگى زاڭشىل ـ دەموكراتيالىق پارتيا شىققان سوڭ، ٴبىز **ونىڭ** پىروگىراماسىندا ۇلتتاردىڭ ساياسي جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىن "مادەني جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ"مەن الماستىرعانىن بىلەمىز. ولاي بولسا، روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ پولشالىق دوستارى پولشا سوتسيال پارتياسىنىڭ ۇلتشىلدىعىمەن "**كۇرەسە وتىرىپ** مۇنى تابىستى ەتكەنى سونشا، ٴتىپتى ماركسيزمدىك پىروگىرامانىڭ ورنىنا **ليبەرالدىق** پىروگىرامانى الۋدى ۇسىنعان! ولار سۇيتە تۇرا، ٴبىزدىڭ پىروگىرامانى ورايشىلدىق دەپ ايىپتايدى، سوندىقتان 2 ـ قۇرىلتايدىڭ پىروگىرامالىق القاسىندا بۇل ايىپتاۋدىڭ كەلەمەج قىلىنعانى بەكەر ەمەس ەكەن!

2 ـ قۇرىلتاي ۋاكىلدەرىنىڭ **بىرەۋى** دە "ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ"ىنە قارسى بولماعانى بىزگە ايان ەكەن، ەندەشە ولار

"ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ"دى قانداي ماعنادا ٴتۇسىندى؟

مۇنى ەستەلىكتەردەن الىنعان مىنا ٴۇش ٴۇزىندى كورسەتەدى:

"**مارتىنوۆتىڭ** ۆينشا، ''ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ' دەگەن سوزگە كەڭ ماعنا بەرۋگە بولمايدى؛ ول ٴسوز، ۇلتتىڭ ساياسي جاعىنان جەكە-دارا تۇتاس تۇلعا بولىپ وقشاۋلانۋىنا ۇقىعى بار ەكەندىگىن عانا كورسەتەدى، جەرگىلىكتى اپتونوميالىق ٴوزىن ٴوزى باسقارۋدى استە كورسەتپەيدى" (171-بەت). مارتىنوۆ ول كەزدە روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ دوستارىنىڭ دالەلدەرى تەرىسكە شىعارىلىپ، كەلەمەج قىلىنعان پروگراممالىق القانىڭ مۇشەسى ەدى. ٴوزىنىڭ كوزقاراسى جاعىنان مارتىنوۆ ول كەزدە ەكونوميس ەدى. «ۇشقىن»[85] گازەتىنىڭ قاتتى قارسى شىعۋشىسى ەدى، ەگەر ول پروگراممالىق القانىڭ كوپشىلىگى ماقۇلداماعان پىكىردى ايتسا، ول پىكىر، ارينە، قابىل الىنباس ەدى.

القانىڭ جۇمىسى اياقتالعانان كەيىن، قۇرىلتايدا پروگرامانىڭ 8-تارماعى (قازىرگى 9-تارماعى) تالقىلانعاندا، بۋندشىل گولدبلات ٴبىرىنشى بولىپ سويلەدى.

گولدبلات بىلاي دەيدى: "ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى"نا قارسى ەشنارسە ايتۋعا بولمايدى. ەگەردە ٴبىر ۇلت دەربەستىك الۋ ٴۇشىن كۇرەسىپ جاتسا، وندا بۇعان قارسى بولۋىمىزعا بولمايدى. ەگەردە پولشا روسسيامەن زاڭدى نەكەگە كەلىسكىسى كەلمەسە، پلەحانوۆ جولداس ايتقانداي، وندا وعان كەدەرگى بولماۋ كەرەك. مەن مۇنداي پىكىرگە وسى شەڭبەرلەردە قوسىلامىن." (175 — 176 بەتتەر)

پلەحانوۆ قۇرىلتايدىڭ جالپى ماجىلىسىندە بۇل تارماق جونىندە ٴتىپتى سويلەگەن جوق. گولدبلات پلەحانوۆتىڭ پروگراممالىق القاداعى ٴسوزىن كەلتىرىپ وتىر؛ وندا "ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى" ٴبولىنىپ شىعۋعا ۇقىقتىلىق ماعناسىندا تاپتىشتەلىپ جاقسلاپ

تۇسىندىرىلگەن بولاتىن. گولدبلاتتان كەيىن سويلەگەن ليبەر
بىلاي دەيدى:

"ارينە، ەگەر قايسى ءبىر ۇلت روسسيانىڭ قول استىندا تۇرا المايتىن
بولسا، وندا وعان پارتيا، ارينە، كەدەرگى بولمايدى." (176 ـ بەت)

وقىرماندار كورىپ وتىر، پىروگىراممانى قابىلداعان پارتيانىڭ
2 ـ قۇرىلتايىندا: ءوزىن ءوزى بيلەۋ ـ ءبولىنىپ شىعۋ ۇقىعى "عانا"
ەكەندىگى تۋرالى ماسەلە جونىندە ەكى پىكىر بولعان جوق. ءتىپتى
بۋندشىلدار دا ول كەزدە بۇل اقيقاتتى ۇعىنىپ العان ەدى، تەك
كەرى توڭكەرىس پەن "بەزۋشىلىك" توقتالماي وتىرعان قازىرگى
قاسىرەتتى داۋىردە، ءوزىنىڭ ناداندىعىنان باتىل بولىپ، پىروگىرام-
مانى "ايقىن ەمەس" دەپ جاريالاعان ادامدار بولىپ وتىر. ءبىراق
بۇل بيشارا "سوتسيال ـ دەموكىراتسىماقتار"عا توقتالماستان بۇرىن،
پولياكتاردىڭ پىروگىرامماعا كوزقاراستارىن قاراپ ءبىتىرىپ الالىق.

ولار ەكىنشى قۇرىلتايعا (1903 ـ جىلى) قاتىناستى، ونىڭ ۇستىنە
بىرىگۋدى ىسكە اسىرۋدىڭ مۇلدە قاجەتتىلىگى تۋرالى مالىمدەمەسىن
ايتا كەلدى. ءبىراق ولار پىروگىرامماليق الىقادا "ساتسىزدىك"
تاپقاننان كەيىن قۇرىلتايدان كەتىپ قالدى، ولاردىڭ **سوڭعى
ءسوزى** قۇرىلتايدىڭ ەستەلىكتەرىندە باسىلعان جانە ءوزىن ءوزى
بيلەۋدىڭ **ورنىنا** مادەني ـ ۇلتتىق اپتونوميا قويىلسىن دەگەن
جوعارىدا كەلتىرىلگەن ۇسىنىستى قۋاتتاعان جازبا مالىمدەمە بولدى.

1906 ـ جىلى پولشا ماركسيزمشىلەرى پارتياعا ەندى، ونىڭ
بەرجاعىندا، پارتياعا ەنەتىن كەزدە دە، ودان سوڭ دا بىردە ـ ءبىر
رەت (1907 ـ جىلعى قۇرىلتايدا دا، 1907 ـ جانە 1908 ـ جىلدارداعى
ۋاكىلدەر ماجىلىستەرىندە دە، 1910 ـ جىلعى ورتالىق كوميتەتتىڭ
جالپى ماجىلىسىندە دە)، ولار روسسيا پارتياسى پىروگىرامماسىنىڭ
9 ـ تارماعىن وزگەرتۋ تۋرالى **بىردە ـ ءبىر** ۇسىنىس **قويعان** جوق!!

بۇل — فاكت.

ال بۇل فاكت، سۇلۋ سوزدەردى سىلدىراتۋعا قاراماستان، روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ دوستارىنىڭ 2-قۇرىلتايدىڭ پروگراممالىق القاسىنداعى كەرىستەر مەن وسى قۇرىلتايدىڭ قاۋلىسى ماسەلەنى تىندىردى دەپ تاپقانىن، 1903-جىلى قۇرىلتايدان كەتكەنىنەن كەيىن، 1906-جىلى پارتياعا قايتا ەنىپ، ونىڭ ۇستىنە پروگرامماڭىڭ 9-تارماعىن وزگەرتۋ تۋرالى **پارتيا** جولىمەن ماسەلە كوتەرۋگە ٴبىر رەت تە ارەكەت جاساماي وزدەرىنىڭ قاتەسىن ۇندەمەي مويىنداعانىن جانە ونى تۇزەگەندىگىن ايقىن كورسەتىپ وتىر.

روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ ماقالاسى ٴوزىنىڭ قولى قويىلىپ 1908-جىلى جاريالاندى. ال وسى ماقالا جاريالانعانىنان **كەيىن** پولشا ماركسيزمشىلەرىنىڭ تىم بولماسا ٴ**بىر** رەسمي مەكەمەسى دە 9-تارماقتى وزگەرتۋ تۋرالى ماسەلە كوتەرگەن جوق، البەتتە، پارتيا قالام قايراتكەرلەرىنىڭ پروگرامماني سىناۋ ۇقىعىن تەرىسكە شىعارۋ ەشقاشان بىردە-ٴبىر جانىنىڭ ويىنا دا كىرىپ شىققان ەمەس.

سوندىقتان تروتسكي روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ كەيبىر باس يۋشىلەرىنە جاقسىلىق ىستەيمىن دەپ ٴدال ايۋشا جاقسىلىق ىستەيدى،[220] ول «كۇرەس» جورنالى[176] رەداكسياسىنىڭ اتىنان ونىڭ 2-سانىندا (1914-جىلى 3-ايدا) بىلاي دەپ جازدى:

"... پولشا ماركسيزمشىلەرى 'ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى' ءمۇلدە ساياسي مازمۇنى جوق جانە پروگراممادان شىعارىپ تاستاۋعا جاتاتىن نارسە دەپ سانايدى." (25-بەت)

كىسىگە جاقسىلىق ىستەگىش تروتسكي جاۋدان دا حاۋىپتىرەك! جالپى العاندا، "پولشا ماركسيزمشىلەر"ىن روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ ٴبىر ماقالاسىن جاقتايدى دەپ ەسەپتەۋ ٴۇشىن، تروتسكي بۇعان "جەكە ادامداردىڭ اڭگىمەلەرى" نەن (ياعني تروتسكي قاشان دا

كاسىپ ەتەتىن جاي عانا وسەكتەردەن) باسقا ەشقايدان دا دالەل **تابا العان جوق.** تروتسكىي "پولشا ماركسيزىمشىلەر"ىن جىگەرسىز، ارسىز، وزدەرىنىڭ كوزى جەتكەن پىكىرلەرىن جانە ٴوز پارتياسىنىڭ پىروگىراممامسىن قادىرلەي دە بىلمەيتىن ادامدار ەتىپ كورسەتتى. پا، كىسىگە جاقسىلىق ىستەگىش تروتسكىي ـ اي!

1903 ـ جىلى پولشا ماركسيزىمشىلەرىنىڭ ۋاكىلدەرى ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىنا **بولا** ەكىنشى قۇرىلتايدان كەتىپ قالعاندا، **سوندا** تروتسكيدىڭ: ولار مۇنداي ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىنىڭ مازمۇنى جوق جانە پىروگىراممادان شىعارىپ تاستاۋعا جاتاتىن نارسە دەپ سانادى دەۋىنە بولاتىن ەدى.

ٴبىراق مۇنان كەيىن پولشا ماركسيزىمشىلەرى وسىنداي پىروگىراممامسى بار پارتياعا **ەندى** جانە پىروگىراممانى وزگەرتۋ تۋرالى ٴبىر رەت تە ۇسىنىس جاساعان جوق.①

ٴوز جورنالىنىڭ وقىرماندارىنان تروتسكىي بۇل فاكتىنى نەگە جاسىرادى؟ ويتكەنى ول وسىدان پايدالانىپ جويىمپازدارعا قارسى پولشالىقتار مەن روسسيالىقتار اراسىندا الاۋىزدىق تۋدىرۋدى جانە پارتيانىڭ پىروگىراممامسى تۋرالى ماسەلەدە روسسيا جۇمىسشىلارىن

① ٴبىزگە كەلگەن حابارداا: روسسيا ماركسيزىمشىلەرىنىڭ 1913 ـ جىلعى جازعى ماجىلىسىندە پولشا ماركسيزىمشىلەرى تەك پىكىر قاتىناستىردى جانە ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ (ٴبولىنىپ شىعۋ) ۇقىعى تۋرالى ماسەلە جونىندە مۇلدە داۋىس بەرگەن جوق. جالپى العاندا، مۇنداي ۇقىقتا قارسى پىكىرلەرىن ايتتى دەيدى. البەتتە، ولاردىڭ وسىلاي ەتۋگە جانە پولشادا ونىڭ ٴبولىنىپ شىعۋىنا قارسى بۇرىنعىسىنشا ۇگىت جۇرگىزۋگە تولىق ۇقىعى بار ەدى. ٴبىراق تروتسكيدىڭ ايتىپ وتىرعانى مۇنىڭ ماعىنا دا جولامايدى. ويتكەنى پولشا ماركسيزىمشىلەرى 9 ـ تارماقتى "پىروگىراممادان شىعارىپ تاستاۋ"دى تالاپ ەتكەن جوق.

الداۋدى عانا كوزدەيدى.

ماركسيزمنىڭ ٴارقانداي ٴبىر ەلەۋلى ماسەلەسى جونىندە تروتسكيدىڭ تابانــدى پىكىرلەرى بولعان ەمەس، ول ٴاردايىم بەلگىلى ٴبىر الاۋىزدىقــتاردىڭ بولعانىن بايقاســمەن ـ اق "ساڭــلاۋعا باس سۇعىپ"، ٴبىر جاقتان ەكىنشى ٴبىر جاققا وتۋمەن بولادى. قازىرگى كەزدە ول بۋندشىلــدار مەن جويىمــپازداردىڭ توبىنــدا ٴجۇر. ال بۇل مىرزالار پارتيامەن ساناسپ جاتپايدى.

بۋندشىل ليبماننىڭ سوزىنە قۇلاق سالىڭىز!

بۇل مــىرزا بىــلاي دەپ جازادى: "روســسيا سوتســيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسى بۇدان 15 جىــل بۇرىــن ٴوزىنىڭ پروگرامــماسىنــدا ٴار ۇلــتتىڭ "ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ" ۇقىعى تۋرالى تارماقتى قويعانــدا، كىمــدە بولــسا «!!»، وزىنە ٴوزى ماناداي سۇراۋ قويعان: بۇل سانــگە ايــنالــعان «!!» ٴسوزدىڭ ٴمانى نە؟ بۇعان جاۋاپ بولعان جوق ـ تى «!!». بۇل ٴسوز قازىرگە دەيىن«!!» سوقىر تۇماننىڭ ىشىندە قالىپ وتىر. شىنىندا ول كەزدە بۇل تۇماندى تاراتۋ قيىن ەدى. ول كەزدە جۇرت بىــلاي دەيتىن: بۇل تارماقــتى ايــقىنــدايتىن ۋاقىت ٴالى جەتكەن جوق. مەيلى ول قازىر تۇماندا قالا بەرسىن «!!». بۇل تارماققا قانداي مازمۇن بەرۋدى تۇرمىس ٴوزى كورسەتەر."

پارتيانىڭ پروگرامماسىن قورلاۋشى بۇل "جالاڭبۇت بالا"[221]، شىنىندا تاماشا ەمەس پە؟

ال ول پارتيا پروگرامماسىن نەگە قورلاپ وتىر؟

ويتــكەنى ول ەشــنارسەنى ۇيرەنبەگەن، ٴتىپتى پارتيا تاريحى جونىندە دە ەشنارسەنى وقىماعان، جويىمپازداردىڭ اراسىنا قوسىلىپ جۇرە بەرگەن، پارتيا جانە پارتيالــىق تــۋرالى ماسەلەگە كەلــگەندە ۇيالماي ـ قىزارماي تىر جالاڭاش جۇرە بەرۋگە "ادەتتەنگەن" بارىپ تۇرعان نادان.

پومياLوۆســكيدىڭ اڭگىــمەسىندەگى ٴدىــني مەكــتەپتىــڭ ٴبىر شاكىرتى "كاپۋستا تولتىرىلعان كۇبىگە قالاي تۇكىرگەنىن" ماقتانىش

ەتەدى ەكەن. بۇندىشىل مىرزالار ونان دا اسىپ ٴتۇستى. ولار لىبەرال سياقتى مىرزالاردى جۇرت الدىندا وزدەرىنىڭ كوبىسىنە تۇكىرۋ ٴۇشىن ايداپ سالدى. حالىقارالىق قۇرىلتايدىڭ بەلگىلى قاراردى قابىلداعانىمەن، ٴوز پارتياسىنىڭ قۇرىلتايىندا بۇندىڭ ەكى ۋاكىلى («ۇشقىن» گازەتىنە "قاتاڭ" سىن ايتۋىنا جانە باتىل قارسى تۇرۋىنا قاراماستان!) "ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ"دىڭ ماعىناسىن تۇسىنۋگە ابدەن قابىلەتتى ەكەندىكتەرىن كورسەتكەنىمەن، ٴتىپتى ونى قۇپتاعانىمەن لىبەرال سياقتى مىرزالاردىڭ نە جۇمىسى بار؟ ەگەردە "پارتيانىڭ ساياسي شولۋشىلار"ى (ويناماڭىز!) پارتيانىڭ تاريحىمەن، پروگرامماسىمەن ٴدىني مەكتەپتىڭ شاكىرتىنشە اينالى-ساتىن بولسا، وندا پارتيانى جويۋ وڭاي بولماس پا؟

ەندى ەكىنشى "جالاڭبۇت بالا"عا ــ «قوڭىراۋ» جورنالىنداعى[222] يۋركەۆيچ مىرزاعا كوز جىبەرىڭىزدەر. يۋركەۆيچ مىرزانىڭ قولىندا، ٴسىرا، ەكىنشى قۇرىلتايدىڭ ەستەلىكتەرى بولسا كەرەك، ويتكەنى ول گولدبلات ايتىپ بەرگەن پلەحانوۆتىڭ سوزدەرىن سيتاتقا الادى جانە ٴوزىن ٴوزى بيلەۋدى ٴبولىنىپ شىعۋ دەپ قانا تۇسىندىرۋگە بولاتىندىعىنا ٴوزىنىڭ تانىس ەكەندىگىن كورسەتەدى. ٴبىراق بۇل ونىڭ ۋكراينا ۇساق بۇرجۋازياسىنىڭ اراسىندا: روسسيا ماركسيزمە-شىلەرى روسسيانىڭ "مەملەكەتتىڭ بۇتىندىگى"ن (1913 - جىلعى 7 ــ 8 - قوسپا سانىنىڭ 83 - بەتى جانە باسقا بەتتەرى) جاقتايدى ەكەن دەپ روسسيا ماركسيزمشىلەرىنە جالا جابۋىنا كەدەرگى بولمايدى. ارينە، ۋكراينا دەموكراتتارى مەن ٴىرى ورىس دەموكراتتارىنىڭ اراسىنا ىرتكى سالۋ ٴۇشىن يۋركەۆيچ سياقتى مىرزالار بۇل جالادان باسقا جاقسى ٴادىس ويلاپ تا تابا المايدى. ال ۋكراينا جۇمىسشى-لارىن **ٴبولىنىپ شىعىپ، ەرەكشە** ۇلتتىق ٴۇيىم① بولىپ قۇرىلۋعا

① اسىرەسە لەۆينسكيدىڭ: «گالتسياداعى ۋكراينا جۇمىسشى قوزعالىسى

ۋاعىزداپ جۇرگەن «قوڭىراۋ» جورنالى قالام قايراتكەرلەرى توبى-
نىڭ بۇكىل ساياساتى وسىنداي اراعا ىرتكى سالۋشىلىقتى جۇرگىزىپ
وتىر!

پىرولەتارياتتىڭ شىرقىن بۇزۋشى ۇلتشىل مەششاندار توبىنا—«قوڭىراۋ» جورنالىنىڭ وبيەكتىيۆتىك رولى ناق وسىنداي—ۇلت ماسەلەسى جونىندە ناعىز بارىپ تۇرعان بىلىقپا يديالاردى تاراتۋ، ارينە، ابدەن ٴدۇپ كەلەدى. وزدەرىن "پارتيامەن سىرتتاي ٴبىر، ىشتەي بولەك ادامدار" دەپ اتاعاندا، "قاتتى" رەنجيتىن يۋركەۆيچ پەن ليبماندار سياقتى مىرزالار ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعى تۋرالى ماسەلەنى پارتيا پىروگىراماسىندا وزدەرىنىڭ قالاي شەشكىلەرى كەلەتىنى تۋرالى ٴتىپتى ٴتىس جارىپ ٴبىر اۋىز ٴسوز ايتپاۋى وزىنەن ٴوزى تۇسىنىكتى.

ەندى ٴۇشىنشى جانە باستى "جالاڭبۇت بالا"—سەمكوۆسكي مىرزاعا كوز سالىڭىز. ول جويىمپازدىق گازەتتىڭ بەتتەرىندە ٴىرى ورىس جۇرتشىلىعى الدىندا پارتيا پىروگىراماسىنىڭ 9-تارماعىن "جەردەن الىپ جەردەن سالدى"، سۇيتە تۇرا ٴوزىنىڭ بۇل تارماقتى پىروگىرامادان شىعارىپ تاستاۋ تۋرالى پىكىردى "كەيبىر سەبەپتەرگە بايلانىستى قوستامايتىندىعىن" دا ايتادى!!

اقىلعا سيمايتىن نارسە، ٴبىراق فاكت.

1912-جىلدىڭ 8-ايىندا جويىمپازداردىڭ ۋاكىلدەر ٴماجى-لىسى[173] ۇلت ماسەلەسىن رەسمي تۇردە كوتەردى. ٴبىر جارىم جىل بويىنا 9-تارماق تۋرالى ماسەلە جونىندە سەمكوۆسكي مىرزانىڭ

دامۋىنىڭ قىسقاشا تارىيحى»، (Нарис Розвитку українського
робітничого руху в Галичині») دەگەن كىتابىنىڭ 1914-
جىلى كيەۆتە باسىلعان نۇسقاسىنا يۋركەۆيچ مىرزانىڭ جازعان العى
ٴسوزىن قاراڭىز.

ماقالاسىنان باسقا بىردە ماقالا جوق. ونىڭ ۇستىنە بۇل ماقالادا دا اپتور پارتيا پىروگىراممالسىن **تەرىسكە** شىعارماق بولعانىدا، پارتيا پىروگىراممالسىن وزگەرتۋ تۋرالى پىكىردى "كەيبىر دقۇپيا ناۋقاس پا الدە؟، سەبەپتەرگە بايلانىستى قوستاماپتىندىعىن" دا ايتادى!! بۇل سياقتى ورايشىلدىقتىڭ مىسالىن، پارتيادان بەزۋدىڭ، پارتيانى جويۋدىڭ ورايشىلدىقتان دا جامان مىسالىن بۇكىل جەر جۇزىنەن تابۋ وڭاي ەمەس، بۇعان كەپىل بولۋعا بولادى.

سەمكوۆسكيدىڭ دالەلدەرى قانداي، مۇنى ٴبىر مىسالمەن كورسەتسە دە جەتىپ جاتىر.

ول بىلاي دەپ جازادى: "ەگەر پولشا پىرولەتارياتى بارلىق روسسيا پىرولەتارياتىمەن بىرىگىپ ٴبىر مەملەكەتتىڭ شەڭبەرىندە كۇرەس جۇرگىز- گىسى كەلسە، ال پولشا قوعامىنىڭ كەرتارتپا تاپتارى، مۇنىڭ كەرىسىنشە، پولشانى روسسيادان ٴبولىپ العىلارى كەلسە جانە جالپى حالىقتىق داۋىس بەرۋ (جالپى حالىقتىڭ پىكىرىن سۇراپ شىعۋ) كەزىندە ٴبولىنىپ شىعۋدى قۇپتاعان كوپشىلىك داۋىسقا قول جەتكىزسە، قالاي ەتۋ كەرەك: بىزدەر، روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتتارى، ورتالىق پارلامەنتتە ٴوزىمىزدىڭ پولشالىق جولداستارىمىزبەن بىرگە بولىنۋگە قارسى داۋىس بەرۋىمىز كەرەك پە الدە ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن بۇزباۋ ٴۇشىن، ٴبولىنىپ شىعۋدى قوستاپ داۋىس بەرۋىمىز كەرەك پە؟" («جاڭا جۇمىسشى گازەتى» 71 ـ سان 166)

بۇدان مىنانى كورۋگە بولادى، سەمكوۆسكي مىرزا ٴتىپتى ٴوزىنىڭ نە **تۋرالى ايتىپ وتىرعانىن** دا تۇسىنبەيدى!! ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعى ماسەلەسىن ورتالىق پارلامەنت **ەمەس، ٴبولىنۋشى** رايوننىڭ پارلامەنتى (پارلامەنت، جالپى حالىقتىق داۋىس بەرۋ، ت.س.) عانا شەشەتىنىن ول ويلامادى.

پۋريشكەۆيچتەر **دە**، كوكوشكيندەر **دە** ٴبولىنۋ تۋرالى ويدىڭ ٴوزىن قىلمىس ساناپ وتىرعاندا، ناعىز ٴىس جۇزىندىك، ناقتىلى ساياسات ماسەلەسىن اۋىزعا الماي، بالالارشا بىلاي دەپ سۇرايتىنـ

دار بار: ەگەر دەموكراتيا تۇسىنىدا كوپشىلىك كەرتارتپاشىلاردى جاقتاسا "قالاي ەتۋ كەرەك"! شاماسى، **بۇكىل** روسسيانىڭ پرولەتارلارىنىڭ بۇگىنگى تاڭدا پۋريشكەۆيچتەرمەن، كوكوشكيندەرمەن كۇرەسۋى كەرەك ەمەس، قايتا ولارعا سوقپاي، پولشانىڭ كەرتارتپا تاپتارىمەن كۇرەسۋى كەرەك سياقتى!!

ال مۇنداي ورەسكەل ملجىڭدى يديالىق باسشىلارىنىڭ ٴبىرى ل. مارتوۆ مىرزا بولىپ وتىرعان جويىمپازداردىڭ ورگانىندا جازىپ وتىر، بۇل مارتوۆ پروگرامماڭىڭ جوباسىن جازعان جانە ونى 1903-جىلى قابىلداۋعا كۇش سالعان، كەيىن كەلە ٴبولىنىپ شىعۋ بوستاندىعىن قورعاپ تاعى دا ماقالا جازعان ل. مارتوۆ بولاتىن. ەندى ل. مارتوۆ، ٴسىرا، مىناداي ەرەجە بويىنشا پىكىر ايتىپ وتىرعان بولسا كەرەك:

ونداا اقىلدىنىڭ كەرەگى جوق،
ٴسىز رەدانى جىبەرىڭىزشى،
مەن ونى قاراپ كورەيىن.[223]

ول سەمكوۆسكي دەگەن رەداشىلدى جىبەرەدى دە، ونىڭ كۇندەلىك گازەت بەتىندە، پارتيامىزدىڭ پروگرامماسىن بىلمەيتىن جاڭا وقىرماندار الدىندا، پروگرامماني بۇرمالاۋىنا، بىلىقتىرا بەرۋىنە جول بەرەدى!

ٴيا، ٴيا، جويىمپازدار تىم لاعىپ كەتتى، — كەرەك دەسە ٴتىپتى بۇرىنعى ايگىلى دەگەن سوتسيال-دەموكراتتاردىڭ ٴبىرتالايىندا پارتيالىقتان ٴىز دە قالعان جوق.

روزا لۋكسەمبۋرگتى، ارينە، ليبماندارعا، يۋركەۆيچتەرگە، سەمكوۆسكيلەرگە تەڭەۋگە بولمايدى، ٴبىراق ونىڭ قاتەسىنەن ٴدال وسىنداي ادامداردىڭ پايدالانۋى، ونىڭ قانداي ورايشىلدىق باتپاقا باتقاندىعىن ەرەكشە ايقىن كورسەتەدى.

10. قورتىندى

ەندى قورتىندىلايىق.

جالپى ماركسيزم ٴنازارياسىنىڭ تۇرعىسىنان قاراعاندا، ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى تۋرالى ماسەلە قيىن ماسەلە ەمەس، 1896-جىلعى لوندون قۇرىلتايىنىڭ قارارى بولسىن، ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ دەگەندى ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعى عانا دەپ ٴتۇسىنۋ بولسىن، دەربەس ۇلتتىق مەملەكەتتەر قۇرۋ بارلىق بۇرجۋازيالىق-دەموكراتيالىق توڭكەرىستەردىڭ بەتالىسى ەكەندىگى بولسىن، بۇلار جونىندە شىنداپ ٴسوز بولۋى دا مۇمكىن ەمەس.

بەلگىلى دارەجەدە قيىندىق تۋعىزاتىن نارسە سول، روسسيادا ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ پرولەتارياتى مەن ەزۋشى ۇلتتىڭ پرولەتارياتى قول ۇستاسىپ كۇرەسىپ وتىر، كۇرەسۋ كەرەك تە. ٴبىزدىڭ مىندەتىمىز — پرولەتارياتتىڭ سوتسياليزم جولىنداعى تاپتىق كۇرەسىنىڭ بىرلىگىن ساقتاۋ، ۇلتشىلدىقتىڭ بارلىق بۇرجۋازيالىق جانە قاراجۇزدىك ىقپالدارىنا قارسى تۇرۋ. ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ اراسىندا پرولەتارياتتى ٴوز الدىنا بولەك پارتياعا ٴبولىپ شىعارۋ كەيدە سول ۇلتتىڭ ۇلتشىلدىعىمەن سونداي اۋىر كۇرەسكە اكەپ سوعىپ، سونىمەن بەتالىستان اداسىپ، ەزۋشى ۇلتتىڭ ۇلتشىلدىعى ۇمىتىلۋى مۇمكىن.

ٴبىراق بەتالىستان مۇنداي اداسۋشىلىق ۋاقىتشا قۇبىلىس قانا بولادى. ٴبىز ساياسي ماسەلەلەردى "كراكوۆ"تىق تۇرعىدان ەمەس، جالپى روسسيالىق تۇرعىدان قويۋىمىز كەرەك ەكەنىن ٴتۇرلى ۇلتتاردىڭ پرولەتارلارىنىڭ بىرگە جۇرگىزگەن كۇرەسىنىڭ تاجىريبەسى وتە ايقىن كورسەتەدى. ال جالپى روسسيالىق ساياساتتا

پۋريشكەۆيچتەر مەن كوكوشكيندەر ۇستەمدىك جۇرگىزىپ وتىر. ولاردىڭ يديالارى ۇستەمدىك الىپ وتىر، ولاردىڭ بوگدە ۇلت ادامدارىن "بولەكتەنۋشىلىك" يدياسى ٴۇشىن، ٴبولىنۋ ويى بولعاندىعى ٴۇشىن قۋدالاۋى دۋمادا، مەكتەپتەردە، شىركەۋلەردە، كازارمالاردا، جۇزدەگەن، مىڭداعان گازەتتەردە ۋاعىزدالىپ، جۇرگىزىلىپ وتىر. ۇلتشىلدىقتىڭ مىنە وسى ٴىرى ورىستىق ۋى بۇكىل جالپى روسسيالىق ساياسي جاعدايدى ۋلاندىرىپ وتىر. ٴبىر ۇلتتىڭ وزگە ۇلتتاردى قۇلدانۋ ارقىلى كەرتارتپا كۇشتەردى روسسيادا نىعايتۋى ـــ سول ۇلتتىڭ باقىتسىزدىعى. 1849 ـ جانە 1863 ـ جىلداردى ەسكە الۋ ناقتى ساياسي ٴداستۇر بولىپ وتىر، ەگەر وتە ۇلكەن كولەمدە داۋىل شىقپاسا، ول ٴداستۇر ٴالى تالاي ون جىلدار بويىنا دەموكراتيالىق قوزعالىستىڭ قاندايىنا بولسا دا، **اسىرەسە** سوتسيال-دەموكراتيالىق قوزعالىسقا كەسە كولدەنەڭ بولار ەدى.

ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ كەيبىر ماركسيزمشىلەرىنىڭ كوزقاراسى كوبىنەسە قانداي تابيعي بولىپ كورىنگەنىمەن (ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ "باقىتسىزدىعى" حالىق بۇقاراسىنىڭ ۇنەمى ""ٴوز" ۇلتىنىڭ ازاتتىق الۋ يدياسىمەن الجاستىرىلىپ وتىرعاندىعى)، روسسياداعى تاپتىق كۇشتەردىڭ وبيەكتيۆتىك اراسالماعىنا قاراعاندا، ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن قورعاۋدان باس تارتۋ **ٴىس جۇزىندە** ناعىز جاۋىز ورايشىلدىق، پرولەتارياتتى كوكوشكيندەردىڭ يديالارىمەن شىرىكتەستىرۋ بولاتىندىعى كۇمانسىز. ال بۇل يديالار اسىلىندە، پۋريشكەۆيچتەردىڭ يديالارى مەن ساياساتى.

سوندىقتان، ەگەر روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ كوزقاراسىن باستاپقى كەزدە، ەرەكشە پولشالىق، "كراكوۆ"تىق تار ورىستىلىك① كوزقا-

① نەكەنى بۇزۋ ۇقىعىن مويىنداۋ قاي رەتتەردە بولىسىن ايىرىلىسۋعا

راس دەپ اقتاۋعا بولاتىن بولسا، ەندى قازىرگى كەزدە، بارلىق
جەردە ۇلتشىلدىق كۇشەيىپ وتىرعاندا جانە بارىنەن بۇرىن ۇكىمەت-
تىڭ، ٴىرى ورىستىق ۇلتشىلدىق كۇشەيىپ وتىرعاندا، **وسى
ۇلتشىلدىق** سايساتقا باعىت بەرىپ وتىرعاندا، — مۇنداي تار ورىس-
تىلىك ەندى كەشىرمەستىك ٴىس بولا باستايدى. ٴىس جۇزىندە،
بارلىق ۇلتتاردىڭ "داۋىلدار" مەن "سەكىرتپەلەر" يدياسىن
مويىندايتىن، بۇرجۋازيالىق-دەموكراتيالىق توڭكەرىستى اياقتالدى
دەپ تانيتىن، كوكوشكيندەردىڭ ليبەراليزمىنىڭ سوڭىنا ەرەتىن
ورايشىلدار وسى تار ورىستىلىككە جارماسادى.
وزگە ۇلتشىلدىقتىڭ ٴارقايسىسى سياقتى، ٴىرى ورىس ۇلتشىل-
دىعى دا، بۇرجۋازيالىق ەلدەگى بەلگىلىبىر تاپتىڭ ۇستەم بولۋىنا
قاراي، ٴتۇرلى ساتىلاردى باسىنان كەشىرەدى. 1905-جىلعا دەيىن
ٴبىز ۇلتشىل كەرتارتپاشىلاردى عانا بىلەتىن ەدىك دەۋگە بولادى.
توڭكەرىستەن كەيىن بىزدە ۇلتشىل-**ليبەرالدار** شىقتى.
بىزدە وكتيابرىستەر دە، نەگىزىنەن زاڭشىل-دەموكراتتار دا
(كوكوشكين)، باسقاشا ايتقاندا، قازىرگى بارلىق بۇرجۋازيا ٴىس
جۇزىندە وسى مايداندا بولىپ وتىر.
ال بۇدان ارى ٴىرى ورىس ۇلتشىل-دەموكراتتارىنىڭ تۋاتىن-

قارسى ۇگىت جۇرگىزۋدى تيماپتىندىعى سياقتى، **بۇكىل روسسيا**
ماركسيزمشىلەرىنىڭ، ەڭ الدىمەن ٴىرى ورىس ماركسيزمشىلەرىنىڭ
ۇلتتاردىڭ ٴبولىنىپ شىعۋ **ۇقىعىن** مويىنداۋى بەلگىلىبىر ەزىلگەن
ۇلتتىڭ ماركسيزمشىلەرىنىڭ بولىنۋگە قارسى ۇگىت جۇرگىزۋىن
تيماپتىنىن ٴتۇسىنۋ قيىن ەمەس. سوندىقتان، وسى كۇنى سەمكوۆسكي
مەن تروتسكي "ۋشقىنىپ" وتىرعان قايداعى ٴبىر جوق "قايشىلىق"تى
كەلەمەجدەيتىن پولشا ماركسيزمشىلەرىنىڭ كوبەيەتىندىگى داۋسىز
دەپ ويلايمىز.

دىعى **ٴسوزسىز.** "حالىقشىل سوتسياليستىك" پارتيانىڭ[224] ىرگەسىن قالاۋشىلاردىڭ ٴبىرى پەشاحونوۆ مىرزا («روسسيا بايلىعى»[89] جورنالىنىڭ 1906 ـ جىلعى 8 ـ ايداعى سانىندا) ديحاننىڭ ۇلتشىلدىق قاتىپ ـ سەمگەن كوزقاراسىنا ساق بولۋعا شاقىرعاندا ـ اق، بۇل كوزقاراستى ايتىپ سالعان بولاتىن. ديحاندى "دارىپتەيدى" دەپ بىزگە بولشەۆيكتەرگە قانشاما جالا جاپقانىمەن، ٴبىز ديحاننىڭ ەستىلىگىن ديحاننىڭ قاتىپ ـ سەمگەن كوزقاراستارىنان، ديحاننىڭ پۋريشكەۆ ـ يچكە قارسى دەموكراتيالىق مايدانىنىڭ پوپپەن، پومەششيكتەر مەن كەلىسۋگە ۇمتىلۋ ىنىسايىنان قاشان دا قاتاڭ ايىرا بىلدىك، وسىلاي ايىرىپ وتىرماقپىز.

پرولەتارلىق دەموكراتتار ٴبىرى ورىس ديحاندارىنىڭ ۇلتشىلدىعى مەن قازىردىڭ وزىندە ـ اق (جول بەرۋ ماعىناسىندا ەمەس، كۇرەسۋ ماعىناسىندا) ساناسۋ كەرەك جانە بولاشاقتا دا نەداۋىر ۇزاق ۋاقىت ساناساتىن بولار.① ەزىلگەن ۇلتتاردا 1905 ـ جىلدان كەيىن ۇلتشىلدىقتىڭ كوپتەپ ويانۋى (مىسالى، ٴبىرىنشى كەزەكتە دۋماداعى "اپتونومياشىل ـ وداقشىلدار"، ۋكراينەدار قوزعالىسىنىڭ، مۇسىلماندار قوزعالىسىنىڭ داموۋى، ت.ب.) قالالار مەن اۋىل ـ قىستاقتاردا ٴبىرى ورىس ۇساق بۇرجۋازياسىنىڭ ۇلتشىلدىعىن ٴسوزسىز كۇشەيتەدى.

① مىسالى، پولشاداعى ۇلتشىلدىق اقسۇيەكتىك ۇلتشىلدىقتان بۇرجۋازيالىق ۇلتشىلدىققا، سودان كەيىن ديحاندىق ۇلتشىلدىققا قالاي اينالىپ وتىرعانىن قاداعالاپ وتىرۋ قىزىقتى بولار ەدى. لۋدۆيگ بەرنگارد ٴوزىنىڭ «پرۋسسياداعى پولشالىقتار» (Das polnische Gemeinwesen im» «preußischen Staat ورىسشا اۋدارماسى بار) دەگەن كتابىندا، ٴوزى گەرمانيالىق كوكوشكينىنىڭ مايدانىندا بولا وتىرىپ، وتە ٴبىر ەرەكشە قۇبىلىستى: ۇلت ٴۇشىن، ٴدىن ٴۇشىن، "پولشالىقتار"دىڭ جەرى ٴۇشىن كۇرەستە پولشالىق ديحانداردىڭ تۇرلىشە كوپەراتيپتە ـ

روسسيانىڭ دەموكىراتيالىق رەفورماسى نەعۇرلىم باياۋ ىلگەرىلەگەن سايىن، ءتۇرلى ۇلتتاردىڭ بۇرجۋازياسىنىڭ ۇلتتاردى ءبىر-بىرىنە ايداپ سالۋى، قىرقىستىرۋى سولعۇرلىم كۇشتى، سولعۇرلىم ورەسكەل، سولعۇرلىم قاتتى بولادى. مۇنىڭ ۇستىنە روسسيا پۋريشكەۆيچتەرىنىڭ ەرەكشە كەرتارتپاشىلدىعى (كورشىلەس مەملەكەتتەردە اناعۇرلىم كوبىرەك دەموكىراتيادان كەنەلىپ وتىرعان) بەلگىلى ءبىر ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ اراسىندا "بولشەكتەنۋشىلىك" اۋقىم تۋدىراتىن (جانە كۇشەيتەتىن) بولادى.

ءىستىڭ مۇنداي جايى روسسيا پرولەتارياتىنا ەكى ءتۇرلى، نەمەسە ءتىپتى دە دالىرەك ايتقاندا، ەكى جاقتى مىندەت جۇكتەيدى: ءبىر جاعىنان، ۇلتشىلدىق اتاۋلىمەن جانە ەڭ الدىمەن ءىرى ورىس ۇلتشىلدىعىمەن كۇرەسۋ؛ بارلىق ۇلتتاردىڭ تولىق تەڭدىگىن جاي عانا مويىنداماي، سونىمەن قاتار مەملەكەت قۇرۋ جونىندەگى تەڭدىگىن دە، ياعني ۇلتتاردىڭ ءوزىن ءوزى بيلەۋ، ءبولىنىپ شىعۋ قۇقىعىن دا مويىنداۋ؛ ەندى ءبىر جاعىنان، بارلىق ۇلتتاردىڭ ءتۇرلى ۇلتشىلدىعىمەن ويداعىداي كۇرەسۋ مۇددەسىنىڭ ءدال ءوزى ءۇشىن، پرولەتارلىق كۇرەسپەن پرولەتارلىق ۇيىمداردىڭ بىرلىگىن باياندى ەتۋدى، بۇرجۋازيانىڭ ۇلتتاردى وقشاۋلاۋعا تىرىسۋىنا قاراماستان،

رىن جانە باسقا وداقتارىن تىعىز بىرىكتىرە وتىرىپ گەرمانيادا‌عى پولشالىقتاردىڭ وزىنە ءبىر "ديحاندىق رەسپۋبليكا" قۇرعانىن سۋرەتتەيدى. گەرمانيالىقتاردىڭ ەزگىسى پولشالىقتاردى بىرىكتىردى، ولاردى بولەكتەدى، ءسويتىپ اۋەلى پولشا اقسۇيەكتەرىنىڭ، پولشا بۇرجۋازدارىنىڭ جانە ديحاندار بۇقاراسىنىڭ ۇلتشىلدىعىن وياتتى (اسىرەسە مەكتەپتەردە پوليايك ءتىلىن قولدانۋعا قارسى نەمىستەردىڭ 1873-جىلى باستاعان شابۋىلىنان كەيىن). جالعىز پولشا جونىندە عانا ەمەس، روسسيادا دا ءىستىڭ بەتى وسىعان بەت الىپ بارادى.

ولاردىڭ ينتەرناتسيونالدىق تۇتاس تۇلعا بولىپ تىعىز بىرىگۋىن جۇكتەيدى.

ۇلتتاردىڭ تولىق تەڭدىگى، ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى، بارلىق ۇلتتاردىڭ جۇمىسشىلارىنىڭ بىرىگۋى، — مىنە بۇل ماركسيزم جۇمىسشىلارعا ۇيرەتەتىن ۇلتتىق پروگرامما، بۇكىل دۇنيە ٴجۇزىنىڭ تاجىريبەسى مەن روسسيانىڭ تاجىريبەسى جۇمىسشىلارعا ۇيرەتەتىن ۇلتتىق پروگرامما.

مەن «ٴبىزدىڭ جۇمىسشى»[166] گازەتىنىڭ 3-سانىن الىپ كەزىمدە بۇل ماقالا تەرىلىپ قويعان ەدى، بۇل ساندا ۆل. كوسوۆسكي مىرزا بارلىق ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋگە ۇقىقتىلىعىن مويىنداۋ تۋرالى بىلاي دەپ جازادى:

"بۇل تارماق پارتيانىڭ 1-قۇرىلتايىنىڭ قارارىنان (1898-جىلى) ٴولى تۇردە كوشىرىپ الىنعان، ال پارتيانىڭ 1-قۇرىلتايى مۇنى سوتسياليستەردىڭ حالىقارالىق قۇرىلتايىنىڭ قارارلارىنان الىپ قولدانعان بولاتىن. سول كەزگى تالاستان، 1903-جىلعى قۇرىلتاي بۇل تارماقتى سوتسياليستىك ينتەرناتسيونال بەرگەن ماعنادا، ياعني ساياسي جاعىنان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ماعىناسىندا، ساياسي دەربەس بولۋ جاعىنان ۇلتتىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى ماعىناسىندا تۇسىندىرگەنىن كورۋگە بولادى. ۇلتتىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى دەيتىن فورمۋلا تەريتوريا جاعىنان وقشاۋلانۋ ۇقىعىن كورسەتىپ وتىر ەكەن، ەندەشە، مۇنىڭ قازىرگى بار مەملەكەتتەن كەتە المايتىن نەمەسە كەتكىسى كەلمەيتىن ۇلتتار ٴۇشىن وسى مەملەكەتتىك ورگانيزمىنىڭ ىشىندەگى ۇلتتىق قاتىناستاردى قالاي رەتكە سالۋ ماسەلەسىنە ەشبىر قاتىسى جوق."

بۇدان ۆل. كوسوۆسكي مىرزانىڭ قولىندا 1903-جىلعى 2-قۇرىلتايدىڭ ەستەلىكتەرى بارلىعى جانە ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇعىمىنىڭ شىن (جانە بىردەن-ٴبىر) ماعىناسىن جاقسى بىلەتىنى كورىنىپ وتىر. مۇنىمەن مىنا فاكتىنى بۇندىتىق «ۋاقىت» گازەتى[225]

رەداكسـياسىنىڭ لىبمان مىرزانى پىروگىرامانى قورلاۋ ٴۇشىن جانە ونى ايقىن ەمەس دەپ جاريالاۋ ٴۇشىن ايداپ سالىپ وتىرعانىمەن سالىستىرىپ قاراڭىز!! بۇندىشىل مىرزالاردىڭ "پارتيالىق" احـلاعى عاجايىپ ەكەن...قۇرىلتاي قابىلداعان ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ تارماعىن كوسسوۆسـكي مىرزانىڭ نەلـىكتەن ٴولى كوشىـرىپ الىنـعان نارسە دەپ جاريالاپ وتىرعانىن "ٴبىر اللانىڭ ٴوزى ٴبىلسىن". "تويتارىس جاساعىسى كەلەتىن" ادامدار بولا بەرەدى، ٴبىراق قالايشا، نە سەبەپتى، نەندەي ماقساتپەن تويتارىـس جاساۋدى ولاردىڭ وزدەرى دە بىلمەيدى.

1914 ـ جىلى 2 ـــ 5 ـ ايلاردا جازىلعان
1914 ـ جىلى 4 ـــ 6 ـ ايلاردا «اعارـ
تـۋ» جورنالـىنىڭ 4 ـ ، 5 ـ ، 6 ـ
ساندارىندا باسىلعان
قول قويعان: ۆ. يلين

جورنالداعى نۇسقاسىنا ساي باسىلدى
«لەنين شىـعارمالارى»، 20 ـ توم،
حازۋشاسى، 395 ـــ 457 ـ بەتتەرىنەن
الىندى

سوعىس جانە روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسى[226]

بارلىق ەلدەردىڭ ۇكىمەتتەرى مەن بۋرجۋازيالىق پارتيالارى ونداعان جىلدار بويى ازىرلەپ كەلگەن ەۋروپالىق سوعىس باستالدى. قارۋلانۋدىڭ ٴوسۋى، الدىڭعى قاتارلى ەلدەردىڭ كاپيتاليزم دامۋىنىڭ ەڭ جاڭا ساتىسىنداعى، ياعني يمپەرياليستىك ساتىسىنداعى بازارلارعا تالاسۋ كۇرەسىنىڭ مەيلىنشە شيەلەنىسۋى، وتە ارتتا قالعان شىعىس ەۋروپاداعى پاتشالىق ەلدەردىڭ وردالىق مۇددەلەرى وسى سوعىسقا اكەلىپ سوقتىرۋعا ٴتيىس ەدى، سوقتىردى دا. بوتەن ۇلتتاردىڭ جەرىن باسىپ الۋ، ٴوزىن باعىندىرۋ؛ باسەكەلەس ەلدەردى كۇيزەلىسكە ۇشىراتۋ، ونىڭ بايلىقتارىن تالان-تاراجعا سالۋ؛ روسسيانىڭ، گەرمانيانىڭ، انگليانىڭ جانە باسقا ەلدەردىڭ ىشكى ساياسي داعدارىستارىنان ەڭبەكشىلەر بۇقاراسىنىڭ كوڭىلىن اۋدارىپ اكەتۋ؛ جۇمىسشىلاردى بىرىنەن ٴبىرىن اجىراتىپ، ۇلتشىلدىقپەن باسىن اينالدىرۋ جانە پرولەتارياتتىڭ توڭكەرىستىك قوزعالىسىن السىرەتۋ ماقساتىمەن ولاردىڭ وزىق قوسىنىن قىرعىنعا ۇشىراتۋ—قازىرگى سوعىستىڭ بىردەن-ٴبىر شىن مازمۇنى، ماڭىزى وسىلاي.

سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياعا ەڭ الدىمەن جۇكتەلەتىن بورىش—سوعىستىڭ وسى شىن ماڭىزىن اشىپ تاستاۋ جانە ۇستەم

تاپتاردىڭ، ياعني پومەششيكتەر مەن بۋرجۋازيانىڭ سوعىستى ۋاعىزداپ تاراتىپ وتىرعان وتىرىگىن، سايقالدىعىن جانە "وتانشىلدىق" بوس سوزدەرىن اياۋسىز اشكەرەلەۋ.

سوعىسۋشى ەلدەردىڭ ٴبىر توبىن باستاپ وتىرعان — گەرمانيا بۋرجۋازياسى. ول سوعىستى وتان قورعاۋ ٴۇشىن، بوستاندىق پەن مادەنيەت ٴۇشىن، پاتشا ۇكىمەتى ەزىپ جاتقان ۇلتتاردى ازات ەتۋ ٴۇشىن، كەرتارتپا پاتشا ۇكىمەتىن قيراتۋ ٴۇشىن جۇرگىزىپ جاتىرمىز دەپ وڭەشتەۋمەن جۇمىسشى تابى مەن ەڭبەكشى بۇقارانىڭ باسىن اينالدىرۋدا. ال ٴىس جۇزىندە ناق وسى بۋرجۋازيا ۋيلحەلم II باستاعان پرۋسسيالىق يۋنكەرلەردىڭ يتارشىسى بولىپ، قاشاندا پاتشا ۇكىمەتىنىڭ ەڭ سەنىمدى وداقتاسى جانە روسسيا جۇمىسشى-ديحاندارىنىڭ توڭكەرىستىك قوزعالىسىنىڭ جاۋى بولىپ كەلدى. ٴىس جۇزىندە بۇل بۋرجۋازيا يۋنكەرلەرمەن بىرگە، سوعىس قالاي بولىپ بىتكەن كۇندە دە، وزدەرىنىڭ بارلىق كۇش-قۋاتىن روسسيا-داعى توڭكەرىسكە قارسى پاتشالىق ٴتۇزىمدى قولداۋعا جۇمسايدى.

ٴىس جۇزىندە گەرمانيا بۋرجۋازياسى، سەربيانى باعىندىرۋ جانە وڭتۇستىك سلاۆيانداردىڭ ۇلتتىق توڭكەرىسىن تۇنشىقتىرۋ ٴۇشىن، سەربياعا قارسى توناۋشىلىق شابۋىل باستادى، سونىمەن بىرگە، نەعۇرلىم باي باسەكەلەسۋشىنى توناۋ ٴۇشىن نەعۇرلىم ەركىن ەلدەرگە، بەلگيا مەن فرانسياعا قارسى، ٴوزىنىڭ نەگىزگى سوعىس كۇشتەرىن جۇمسادى. گەرمانيا بۋرجۋازياسى بۇل سوعىس قورعانىس سوعىسى دەگەندى كوكسەپ، ٴىس جۇزىندە ٴوز تۇرعىسىنان قاراعاندا، نەعۇرلىم قولايلى كەزەڭدى تاڭداپ الدى، سوعىس تەحنيكاسى جونىندە ٴوزىنىڭ ەڭ جاڭا تابىستارىن پايدالاندى، روسسيا مەن فرانسيا ىستەتۋگە دايىنداعان جاڭا قارۋ-جاراقتاردىڭ الدىن الدى.

سوعىسۋشى ەلدەردىڭ ەكىنشى توبىن باستاپ وتىرعان —

انگلـيا جانه فرانسيا بۇرجـۋازياسى. ولار سوعسـتى گەرمانـيانىڭ ميليـتاريزىمى مەن وزبىرلىعىنا قارسى وتان ٴۇشىن، بوستاندىق پەن مادەنيەت ٴۇشىن جۇرگىزىپ جاتىرمىز دەپ وگەشتەۋمەن جۇمىسشى تابـى مەن ەڭبەكـشى بۇقارانىڭ باسـىن اينالـدىرۋدا. ال ٴىـس جۇزىندە بۇل بۇرجـۋازيا ٴوزىنىڭ مليارتـتاعان اقشاسىنا روسسيا پاتشا ۇكىمەتىنىڭ، ــ ەۆروپاداعى ەڭ كەرتارتپا، ەڭ تاعى پاتشالىقتىڭ اسكەرلەرىن ەرتەدە ـ اق جالداپ الىپ، گەرمانياعا شابـۋىل جاساۋعا ازىـرلەپ كەلـگەن بولاتىن.

ٴىس جۇزىندە انگليا جانه فرانسيا بۇرجۋازياسىنىڭ سوعىسۋداعى ماقساتى ــ گەرمانيا وتارلارىن باسىپ الۋ، ەكونـوميكالىق جاعـىنان باسقالاردان اناعۇرلىم تەز دامىپ وتىرعان باسەكەلەس ەلدى قيراتۋ. سوندىقتان وسى وسكەلەڭ ماقـساتتىر ٴۇشـىن "الدىڭعـى قاتارلى"، "دەموكراتياشىل" ەلدەر پولشانى، ۋكراينانى، ت.ت. بۇرىنعىدان بەتەر تۇنشىقتىرۋ ٴۇشىن، روسسياداعى توڭـكەرىسـتى بۇرىنعـىدان بەتەر باسىپ تاستاۋ ٴۇشىن تاعى پاتـشا ۇكـىمەتىنە كومەكتەسـىپ وتىر.

سوعىسۋشى ەلدەردىڭ ەكـى توبى دا توناۋعا، تاعـىلىقـقا جانه سوعىستىڭ شەكسىز قاتالدىعـىنا كەلـگەنـدە بىرىنـەن ٴبىرى كەم تۇسپەيدى، ٴبىراق پىرولەتارياتتىڭ باسىن اينالدىرۋ ٴۇشـىن جانه بىردەن ـ ٴبىر ناعـىز ازاتـتىق سوعـىسـتان، اتاپ ايتـقاندا "ٴوز" ەلىنىڭ دە، "بوتەن" ەلـدەردىڭ دە بۇرجۋازياسىنا قارسى ىشـكى سوعىستان ونىڭ كوڭىلىن ٴبولۋ ٴۇشىن، وسىنداي وسكەلەڭ ماقسات ٴۇشىن، ٴاربىر ەلـدىڭ بۇرجۋازياسى وتانشىلدىق تـۋرالى جالعان سوزدەرمەن "ٴوزىـنىڭ" ۇلتـتىق سوعىسىنىڭ ماڭىـزىن ارتتىـرۋعا تىرىسىپ، جاۋدى جەڭۋگە كۇش سالۋىمىز ونى توناۋ ٴۇشىن، ونىڭ جەرىن باسىپ الۋ ٴۇشىن ەمەس، ٴوز حالقىمىزدان باسقا حالىقتاردىڭ

ٴبارىن "ازات ەتۋ" ٴۇشىن دەپ وگەشتەۋگە بار كۇشىن سالادى.
ٴبىراق بارلىق ەلدەردىڭ بۇرجۋازياسى مەن ۇكىمەتتەرى جۇمىسشىلاردى بولشەكتەۋگە جانە بىرىنە ٴبىرىن قىرعىنداتۋعا تىرىسقان ساين وسى وسكەلەڭ ماقسات ٴۇشىن سوعىستىق ٴتۇس جانە سوعىس كەزىندە باسپا ٴسوزدى تەكسەرۋ ٴتۇزىمىن (قازىرگى سوعىس كەزىندە، سىرتقى جاۋدان گورى "ىشكى" جاۋدى اناعۇرلىم قۋعىن-سۇرگىنگە سالىپ وتىر) قاتاڭ قولدانعان ساين، سانالى پرولەتاريات ٴۇشىن بارلىق ەلدەردەگى بۇرجۋازيانىڭ "وتانشىل" توپتارىنىڭ شوۆينيزىمدىك ايعاي-شۋىنا قارسى تۇرىپ، ٴوزىنىڭ تاپتىق بىرلىگىن، ٴوزىنىڭ ينتەرناتسيوناليزىمىن قورعاۋ، ٴوزىنىڭ سوتسياليستىك سەنىمدەرىن ارتتىرۋ بورىشى سولعۇرلىم قاجەت. بۇل مىندەتتەن باس تارتۋ، ٴتىپتى سوتسياليستىك تالاپتار تۋرالى ايتپاي-اق قويعانىنىڭ وزىندە، سانالى جۇمىسشىلاردىڭ وزدەرىنىڭ ازاتتىق جانە دەموكراتيالىق تالاپتارىنىڭ بارىنەن باس تارتقاندىعى بولىپ شىعادى.

ەۆروپاداعى باستى-باستى ەلدەردىڭ سوتسياليستىك پارتيالارى وزدەرىنىڭ وسى مىندەتىن ورىنداماعاندىعىن، ال بۇل پارتيالاردىڭ — اسىرەسە گەرمانيا پارتياسىنىڭ — كوسەمدەرىنىڭ قىلىقتارى سوتسياليزىمگە تۋرا وپاسىزدىق جاساۋمەن بىردەي ەكەندىگىن قاتتى اشىنا ايتۋعا تۋرا كەلەدى. دۇنيە جۇزىلىك تاريحي ماڭىزى بار كەزەڭدە، قازىرگى ەكىنشى (1889 — 1914) سوتسياليستىك ينتەر-ناتسيونال كوسەمدەرىنىڭ كوپشىلىگى سوتسياليزىمدى ۇلتشىلدىقپەن اۋىستىرماق بولادى. وسلاردىڭ وسى قىلىقتارى ارقاسىندا، بۇل ەلدەردىڭ جۇمىسشى پارتيالارى وزدەرىن ۇكىمەتتەردىڭ قىلمىستى ارەكەتتەرىنە قارسى قويمادى، قايتا جۇمىسشى تابىن ٴوز مايدانىن يمپەرياليستىك ۇكىمەتتەردىڭ مايدانىنا **قوسىپ جىبەرۋگە** شاقىردى.

ينتەرناتسيونالدىڭ كوسەمدەرى سوعىستا اقشا اجىراتۋعا داۋىس بەرىپ، "ٴوز" ەلدەرىنىڭ بۋرجۋازياسىنىڭ شوۆينيزمىنىڭ ("وتانشىل-دىق") ۇراندارىن قايتالاپ ايتىپ، سوعىستى اقتاپ، سوعىسۋشى ەلدەردىڭ بۋرجۋازيالىق نيگىلارىنا قاتىناسىپ، ت. س. ىستەپ، سوتسياليزمگە وپاسىزدىق جاسادى. قازىرگى ەۋروپانىڭ ەڭ ىقپالدى سوتسياليستىك كوسەمدەرى جانە ەڭ بەدەلدى سوتسياليستىك گازەت-جورنالدارى استە سوتسياليستىك تۇرعىدا ەمەس، بۋرجۋازيالىق-شوۆينيزمدىك جانە ليبەرالدىق تۇرعىدا تۇر. سوتسياليزمدى وسىن-داي ماسقارالاۋعا جاۋاپتى — ەڭ الدىمەن، ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ ەڭ كۇشتى، ەڭ بەدەلدى گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسى. ٴبىراق ٴوزىنىڭ وتانىن ساتقان جانە كوممۋنانى بيسمار-كپەن استاسا وتىرىپ جانشىتاعان بۋرجۋازيالىق ۇكىمەتتەن بىرنەشە بۋجاگدىق ورىن الىپ وتىرعان فرانسيا سوتسياليستەرىنىڭ دۇرىستا شىعارۋعا بولمايدى.

گەرمانيا جانە اۋستريا سوتسيال-دەموكراتتارى، روسسيانىڭ پاتشالىق ۇكىمەتىنە قارسى تۇرىپ جاتىرمىز دەپ وزدەرىنىڭ سوعىستى قولداۋىن اقتاماقشى بولدى. ٴبىز، روسسيا سوتسيال-دە-موكراتتارى مۇنداي اقتاۋدى بۇكىلدەي سايقالدىق دەپ ەسەپتەي-تىنىمىزدى مالىمدەيمىز. پاتشا ۇكىمەتىنە قارسى توڭكەرىستىك قوزعالىس سوڭعى جىلدارى ٴبىزدىڭ ەلدە تاعى دا زور قۇلاش جايىپ وتىر. بۇل قوزعالىستا روسسيا جۇمىسشى تابى باسشىلىق ەتىپ كەلەدى. سوڭعى جىلداردىعى ميليونداعان ادامداردىڭ ساياسي جۇمىس تاستاۋلارى پاتشا ۇكىمەتىن قۇلاتۋ جانە دەموكراتيالىق رەسپۋبليكانى تالاپ ەتۋ ۇرانىمەن ٴوتىپ وتىردى. سوعىستىڭ قارساڭىندا-اق فرانسيا رەسپۋبليكاسىنىڭ زۇكتۇگى پويىنكارە نيكولاي II گە كەزدەسكەن جولى پەتەربۋرگ كوشەلەرىندە روسسيا

جۇمىسشىلارىنىڭ قولىمەن جاسالعان بەكىنىستەردى ٴوز كوزىمەن كورە الدى. بۇكىل ادامزاتتى پاتشالىق ٴتۇزىمىنىڭ ماسقاراسىنان ازات ەتۋ ٴۇشىن روسسيا پرولەتارياتى ەشقانداي قۇرباندىقتان تارتىنعان ەمەس. ٴبىراق ٴبىز مىنانى ايتۋعا ٴتيىسپىز: ەگەر بەلگىلى بىر جاعدايلاردا پاتشا ۇكىمەتىنىڭ اپاتقا ۇشىراۋىن ٴبىر نارسە كەشەۋىلدەتە الاتىن بولسا، ەگەر روسسياداعى بۇكىل دەموكراتتارعا قارسى كۇرەستە پاتشا ۇكىمەتىنە ٴبىر نارسە كومەكتەسە الاتىن بولسا، ول نارسە انگليا، فرانسيا جانە روسسيا بۇرجۋازياسىنىڭ اقشالى قاپشىعى ەسەبىنەن پاتشا ۇكىمەتىنىڭ كەرتارتپا ماقساتىنا قىزمەت ىستەپ وتىرعان قازىرگى سوعىس بولىپ تابىلادى. ەگەر روسسيا جۇمىسشى تابىنىڭ پاتشا ۇكىمەتىنە قارسى توڭكەرىستىك كۇرەسىن ٴبىر نارسە قيىنداتا الاتىن بولسا، ول نارسە روسسيانىڭ شوۆينيزمىمىزدىك گازەت-جورنالدارى بىزگە ۇدايى مىسال ەتىپ وتىرعان گەرمانيا جانە اۆستريا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيالارى كوسەمدەرىنىڭ قىلىقتارى بولىپ تابىلادى.

ٴتىپتى، گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسى كۇشىنىڭ السىرەگەندىگى سونشالىق، بۇل ونى قانداي دا بولسا توڭكەرىستىك ارەكەتتەردەن باس تارتۋعا ٴماجبۇر ەتتى دەلىك، وسىنداي بولعان كۇندە دە ونىڭ شوۆينيزمىمىزدىك لاگەرگە استە قوسىلماۋى كەرەك ەدى، گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ كوسەمدەرى پرولەتارلىق ينتەرناتسيونالدىك تۋىن بىلعادى دەپ يتاليا سوتسياليستەرىنىڭ ٴادىل كىنالاۋىنا سەبەپ بولعان قادامداردى دا جاساماۋعا ٴتيىس ەدى.

ٴبىز — روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى، سوعىسقا بايلانىستى زور قۇرباندىقتارعا ۇشىرادىق، ٴالى دە ۇشىرايمىز. ٴبىزدىڭ جاريا جۇمىسشى جورنالىمىزدىڭ ٴبارى

جابىلدى. جۇمىسشى ۇيىمىنىڭ كوپشىلىگى جويىلدى، ٴبىزدىڭ كوپتە-
گەن جولداستارىمىز قامالدى جانە جەر اۋدارىلدى. ٴبىراق ٴبىزدىڭ
پارلامەنت ۋاكىلدەر ۇيىرمەمىز — مەملەكەتتىك دۋماداعى روسسيالىق
سوتسيال-دەموكراتيالىق جۇمىسشى توبى — سوعىسقا اقشا اجىراتۋعا
داۋىس بەرمەۋدى، ٴوزىنىڭ نارازىلىعىن نەعۇرلىم قاجىرلى كۇشپەن
ٴبىلدىرۋ ٴۇشىن ٴتىپتى دۋمانىڭ ٴماجىلىس زالىن تاستاپ كەتۋدى،
ەۋروپالىق ۇكىمەتتەردىڭ ساياساتىن يمپەريالىستىك ساياسات
دەپ جازعىرۋدى ٴوزىنىڭ ٴسوزسىز سوتسياليستىك بورىشى دەپ
ٴبىلدى. پاتشا ۇكىمەتىنىڭ ەزۋدى مەيلىنشە كۇشەيتۋىنە قاراماستان،
روسسيانىڭ سوتسيال-دەموكراتيالىق جۇمىسشىلارى سوعىسقا قارسى
العاشقى ۇندەۋلەرىن قۇپيا شىعارىپ، دەموكراتتار مەن ينتەرنا-
تسيونالدىڭ الدىندا ٴوزىنىڭ بورىشىن وتەدى.

ەگەر گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتتارىنىڭ ازشىلىعى سياقتى
جانە بەيتاراپ ەلدەردەگى تاڭداۋلى سوتسيال-دەموكراتتار سياقتى
توڭكەرىستىك سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ۋاكىلدەرى
ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ وسى كۇيرەۋى جونىندە بەتىن باسىپ
ۇيالاتىن بولسا، ەگەر سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيالاردىڭ
كوپشىلىگىنىڭ شوۆينيزمىنە قارسى انگليادا دا، فرانسيادا دا
سوتسياليستەردىڭ داۋسى شىعا باستاپ وتىرعان بولسا، ەگەر
گەرمانيا «سوتسياليستىك ايلىق»[227] («Sozialistische Monat-
shefte») تى ۋاكىل ەتكەن، ەرتەدە-اق ۇلتشىل-ليبەرالدىق
مايدانىندا تۇرعان ورايشىلدار وزدەرىنىڭ ەۋروپالىق سوتسياليزمى-
نىڭ جەڭگەنىن قۇتتىقتاۋعا ابدەن قاقىلى بولسا، وندا ەكىنشى
ينتەرناتسيونالدىڭ كۇيرەۋى جونىندە ٴۇنسىز قالۋعا تىرىساتىن
نەمەسە ونى ديپلوماتيالىق قۇرعاق سوزدەرمەن بۇركەپ قالماقشى
بولاتىن ورايشىلدىق پەن توڭكەرىستىك سوتسيال-دەموكراتيالىق

پارتيانىڭ ارالىعىندا (گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىن ـ داعى "ارالىقتاعىلار" ٴتارىزدى) اۋىتقۋشى ادامدار پىرولەتارياتقا ەڭ وڭباعان قىزمەت ەتەدى.

قايتا، بارلىق ەلدەردىڭ جۇمىسشىلارىنىڭ جاڭا، اناعۇرلىم بەرىك سوتسياليستىك بىرلىگىن قۇرۋ ٴۇشىن، بۇل كۇيرەۋدى اشىق مويىنداۋ كەرەك جانە ونىڭ سەبەپتەرىن ۇعىنۋ كەرەك.

بارلىق ەلدەردىڭ سوتسياليستەرىن قانداي بىر جاعدايدا بولسىن شوۆينيزمگە قارسى كۇرەسۋگە مىندەتتەگەن، سوتسياليستەردى بۇرجۋازيامەن ۇكىمەتتەر باستاعان سوعىستىڭ قاندايىنا بولسىن ىشكى سوعىس پەن الەۋمەتتىك توڭكەرىستى ۇگىتتەۋدى كۇشەيتۋ ارقىلى توتەپ بەرۋگە شاقىرعان شتۋتتگارت[228]، كوپەنحاگەن[229] جانە بازەل[230] قۇرىلتايلارىنىڭ قاۋلىلارىن ورايشىلدار كەرەكسىز ەتتى. ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ كۇيرەۋى وتكەن ("بەيبىت" دەپ اتالاتىن) تاريحي زاماننىڭ وزگەشەلىگى نەگىزىندە ٴوسىپ شىققان جانە سوڭعى جىلدارى ٴىس جۇزىندە ينتەرناتسيونالدا ۇستەمدىك العان ورايشىلدىقتىڭ كۇيرەۋى بولىپ تابىلادى. سوتسياليستىك توڭكەرىستى بەكەرگە شىعارىپ جانە ونى بۇرجۋازيالىق جاڭعىرتىمپاز ـ دىقپەن اۋىستىرىپ؛ تاپتىق كۇرەستى، بەلگىلى بىر كەزەڭدە ونىڭ ىشكى سوعىسقا لاجسىز اينالۋىن بەكەرگە شىعارىپ جانە تاپتاردىڭ ىنتىماقتاستىعىن ۋاعىزداپ؛ وتانشىلدىق جانە وتان قورعاۋ دەگەن اتپەن بۇرجۋازيالىق شوۆينيزمدى ۋاعىزداپ جانە كوممۋنيستىك پارتيانىڭ جارناماسى ەرتەدە ـ اق تۇسىندىرگەن سوتسياليزمنىڭ نەگىزگى اقيقاتىن، ياعني جۇمىسشىلاردا وتان جوق دەگەندى ەلەمەي نەمەسە ونى بەكەرگە شىعارىپ؛ بارلىق ەلدەردىڭ بۇرجۋازياسىنا قارسى بارلىق ەلدەردىڭ پىرولەتارلارىنىڭ توڭكەرىستىك سوعىسىنىڭ قاجەت ەكەندىگىن مويىنداۋدىڭ ورنىنا، ميليتاريزممەن كۇرەستە

كۇيرەۋدىك مەششاندىق كوزقاراسپەن عانا تىنىپ؛ بۇرجۋازيالىق پارلامەنتاريزىم مەن بۇرجۋازيالىق جاريالىقتى پايدالانۋ قاجەتتىگىن وسى جاريالىققا تابىنۋعا اينالدىرىپ جانە داعدارىس زامانىندا ۇيىم مەن ۇگىتتىڭ قۇپيا فورمالارىن پايدالانۋ مىندەتى ەكەنىن ۇمىتىپ، — ورايشىلدار وسى كۇيرەۋدى ەرتەدە-اق ازىرلەپ جۇرگەن بولاتىن. ورايشىلدىقتىڭ تابيعي "قوسىمشاسى" (بۇرجۋازيالىق جانە پرولەتارلىق، ياعني ماركسيزمدىك تۇرعىدان بەت بۇرعان "قوسىمشا") بولعان ۇكىمەتشىلدىك-جۇمىسشى ۇيىمشىلدىق اعىمىنىڭ قازىرگى داعدارىس كەزىندەگى ەرەكشەلىگى شوۆينيزىم ۇرانىن ورايشىلدىق سياقتى ۇيالماي-قىزارماي، ماساتتانا قايتالاۋ بولىپ تابىلادى.

ورايشىلداردان باتىل قول ۇزبەيىنشە جانە ونىڭ ساتىسىزدىككە سوعۋى ٴسوزسىز ەكەندىگىن بۇقاراعا تۇسىندىرمەيىنشە، قازىرگى ۋاقىتتا سوتسياليزىم مىندەتتەرىن ورىنداۋعا بولمايدى، جۇمىسشىلاردىڭ شىن ينتەرناتسيونالدىق ىنتىماعىن جۇزەگە اسىرۋعا بولمايدى.

ٴاربىر ەلدىڭ سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ مىندەتى ەڭ الدىمەن سول ەلدەگى شوۆينيزىممەن كۇرەسۋ بولۋعا ٴتيىس. روسسيادا بۇرجۋازيالىق ليبەرالداردىڭ ("نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتتاردىڭ"[6]) بويىن شوۆينيزىم جايلاعان، ال حالىقشىلداردان تارتىپ سوتسيال-توڭكەرىسشىلدەر[146] مەن "وڭشىل" سوتسيال-دەموكراتتارعا دەيىنگىلەردىڭ بويىن شوۆينيزىم ٴىشىنارا جايلاعان (ە. سميرنوۆ، پ. ماسلوۆ جانە گ. پلەحانوۆتار جاريالاعان، بۇرجۋازيالىق-"وتانشىلدىق" گازەت-جورنالدار ماقتاپ، كەڭىنەن پايدالانىپ وتىرعان شوۆينيزىمدىك سوزدەردى اسىرەسە مىندەتتى تۇردە ماسقارالاۋ كەرەك).

قازىرگى جاعدايدا، حالىقارالىق پرولەتارياتتىڭ تۇرعىسىنان

الىپ قاراعاندا، سوعىسۋشى ەلدەردىڭ ەكى توبىنىڭ قايسىسىنىڭ جەڭىلگەنى سوتسياليزم ٴۇشىن كەسىرى وتە از بولاتىنىن بىلۋگە بولمايدى. ٴبىراق بىزدەر ٴۇشىن، روسسيا سوتسيال-دەموكراتتارى ٴۇشىن، جۇمىسشى تابىنىڭ جانە روسسياداعى بارلىق حالىقتاردىڭ ەڭبەكشى بۇقاراسىنىڭ تۇرعىسىنان قاراعاندا، ەۆروپا مەن ازيانىڭ ۇلتىن ەزىپ وتىرعان جانە حالىقى ەڭ كوپ، ەڭ كەرتارتپا، ەڭ جاۋىز پاتشالىق جەكە وكتەمدىك ۇكىمەتىنىڭ جەڭىلگەنىنىڭ كەسىرى وتە از بولاتىنىندا كۇمان جوق.

ەۆروپا سوتسيال-دەموكراتتارىنىڭ قازىرگى ساياسي ۇرانى ەۆروپانىڭ رەسپۋبليكالىق وداعىن قۇرۋ بولۋعا ٴتيىس، ٴبىراق پرولەتارياتتى شوۆينيزمنىڭ جالپى تاسقىنىنا ايتەۋىر تارتۋ ٴۇشىن قانداي "ۋادە" بەرۋدەن بولسا دا تايىنبايتىن بۇرجۋازيا ەمەس، سوتسيال-دەموكراتتار گەرمانيا، اۆستريا جانە روسسيا پاتشالىق ٴتۇزىمىن توڭكەرىستىك جولمەن قۇلاتپايىنشا، بۇل ۇرانىنىڭ بۇتىن-دەي جالعان جانە ماعىناسىز ۇران بولاتىندىعىن تۇسىندىرەدى.

روسسيا ٴالى ٴوزىنىڭ بۇرجۋازيالىق توڭكەرىسىن جاساپ بولما-عان، نەعۇرلىم ارتتا قالعان ەل بولعاندىقتان، مۇندا سوتسيال-دەموكراتتاردىڭ مىندەتتەرى دايەكتى دەموكراتيالىق رەفورما جاساۋ-دىڭ بۇرىنعىسىنشا نەگىزگى ٴۇش شارتى بولۋعا ٴتيىس: دەموكرات-يالىق رەسپۋبليكا قۇرۋ (بارلىق ۇلتتاردىڭ تولىق تەڭدىگى جانە ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى نەگىزىندە)، پومەششيكتەردىڭ جەرلەرىن ٴمۇسادىرالاۋ جانە سەگىز ساعاتتىق جۇمىس كۇنىن جولعا قويۋ. ٴبىراق سوعىس بارلىق الدىنعى قاتارلى ەلدەردىڭ الدىنا سوتسيا-ليستىك توڭكەرىس ۇرانىن كەزەككە قويىپ وتىر. سوعىس اۋىرتپا-لىقتارى بىردەن-بىرگە پرولەتارياتتىڭ موينىنا تۇسە بەرگەن سايىن، ٴىرى كاپيتاليزمنىڭ تەحنيكالىق زور تابىستارى جاعدايىندا

بولىپ وتىرعان قازىرگى ”وتانشىلدىق“ تاعىلىقتىڭ سۇمدىقتارىنان كەيىن ەۆروپانى قايتا قالپىنا كەلتىرۋدە ونىڭ رولى كۇشەيە تۇسۋگە ٴتيىس بولعان سايىن، سوتسياليستىك توڭكەرىس ۇرانى شۇعىل ۇران بولا بەرمەك. پرولەتارياتتىڭ مۇلدەم اۋزىن اشقىزباس ٴۇشىن بۇرجۋازيانىڭ سوعىس كەزىندەگى زاڭدارىدى پايدالانۋى پرولەتارياتتىڭ الدىنا ۇگىت پەن ۇيىمنىڭ قۇپيا فورمالارىن قايتكەندە دە قۇرۋ مىندەتتەرىن قويىپ وتىر. ورايشىلدار وزدەرىنىڭ سەنىمدەرىنە وپاسىزدىق جاساپ، جاريا ۇيىمدارىن ”ساقتاي“ بەرسىن، — توڭكەرىسشىل سوتسيال-دەموكراتتار داعدارىس زامانىنا ساي سوتسياليزم جولىنداعى كۇرەستىڭ قۇپيا فورمالارىن قۇرۋ ٴۇشىن جانە جۇمىسشىلاردى ٴوز ەلىنىڭ شوۆينيزمشىل بۇرجۋاز- ياسىمەن ەمەس، بارلىق ەلدەردىڭ جۇمىسشىلارىمەن ىنتىماقتاستىرۋ ٴۇشىن جۇمىسشى تابىنىڭ ۇيىمداستىرۋ قابىلەتتەرىن جانە بايلانىس- تارىن پايدالانادى. پرولەتارلىق ينتەرناتسيونال ولگەن جوق، ولمەيدى دە. جۇمىسشى بۇقاراسى كەدەرگىلەردىڭ ٴبارىن جويا وتىرىپ، جاڭا ينتەرناتسيونال قۇرادى. ورايشىلداردىڭ قازىرگى جەڭىسى باياندى بولا المايدى. سوعىس قۇرباندىعى كوپ بولعان سايىن، ورايشىلداردىڭ جۇمىسشى ىسىنە جاساعان وپاسىزدىعى جانە قارۋدى ٴوز ەلىنىڭ ۇكىمەتى مەن بۇرجۋازياسىنا قارسى جۇمساۋ قاجەت ەكەندىگى جۇمىسشى بۇقاراسىنا ايقىن بولا تۇسەدى.

قازىرگى يمپەرياليستىك سوعىستى ىشكى سوعىسقا اينالدىرۋ — بىردەن-ٴبىر دۇرىس پرولەتارلىق ۇران، مۇنى پاريج كوممۋناسىنىڭ تاجىريبەسى كورسەتتى، بازەل (1912-جىل) قارارى بەلگىلەدى جانە بۇل جوعارى دارەجەدە دامىعان بۇرجۋازيالىق ەلدەردىڭ اراسىنداعى يمپەرياليستىك سوعىستىڭ بارلىق جاعدايلارىنان تۋىپ وتىر. قايسىبىر مينوتتا مۇنداي اينالدىرۋدىڭ قيىنشىلىقتارى قانشاما

زور بولعانىمەن، سوتسياليستەر، سوعىستىڭ ٴوزى فاكت بولىپ وتىرعاندىقتان وسى جاقتا ٴتارتىپتى، تابانىدى تۇردە ازىرلىك جۇمىستارىن جۇرگىزە بەرۋدەن ەش ۋاقىتتا باس تارتپايدى.

تەك وسى جولمەن عانا پرولەتاريات ٴوزىنىڭ شوۆينيزىمشىل بۋرجۋازياعا تاۋەلدىلىگىنەن قۇتىلىپ شىعا الادى، حالىقتاردىڭ شىن ازاتتىعى جولىنا جانە سوتسياليزم جولىنا نە اناداي، نە مناداي فورمادا، بەرىك قادامىمەن ٴبىرشاما تەز تۇسە الادى.

بارلىق ەلدەردىڭ بۋرجۋازياسىنىڭ شوۆينيزىمىنە جانە وتانشىلدىعىنا قارسى جۇمىسشىلاردىڭ حالىقارالىق ىنتىماعى جاساسىن!

ورايشىلداردان ارىلعان پرولەتارلىق ينتەرناتسيونال جاساسىن!

روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق
جۇمىسشى پارتياسىنىڭ ورتالىق كوميتەتى.

1914 - جىلى 9 - ايدىڭ 28 - كۇنى (10 - ايدىڭ 11 - كۇنى)نەن بۇرىن جازىلعان
1914 - جىلى 11 - ايدىڭ 1 - كۇنى «سوتسيال - دەموكراتتار» گازەتىنىڭ 33 - سانىنا باسىلعان

گازەتتەگى نۇسقاسىنا ساي باسىلدى جانە قولجازباسىمەن سالىستىرىلدى
«لەنيىن شىعارمالارى»، 21 - توم، حانزۋشاسى، 10 — 17 - بەتتەرىنەن الىندى

كارل ماركس[231] (قىسقارتىلعانى)

(قىسقاشا ٴومىر بايانى جانە ماركسيزمدى بايانداۋ)

العى ٴسوز

قازىر جەكە كىتاپشا بولىپ باسىلىپ شىعىپ وتىرعان «كارل ماركس» دەگەن ماقالانى مەن 1913-جىلى (ۆمىتپاسام) گراناتتىڭ سوزدىگى ٴۇشىن جازعان ەدىم. ماقالانىڭ اياعىندا ماركس تۋرالى كوبىنەسە شەتەل تىلدەرىندەگى ٴبىرسىپىرا شىعارمالاردىڭ تولىق كورسەتكىشى قوسا بەرىلگەن، ول قازىرگى باسپاسىندا جوق. ونان سوڭ سوزدىكتىڭ رەداكسياسى باسپا ٴسوز تەكسەرۋ مەكەمەسىن ەسكەرە وتىرىپ، ماقالانىڭ ماركستىڭ توڭكەرىستىك تاكتيكاسىن باياندايتىن اياقتالعان سوڭعى جاعىن الىپ تاستادى. امال نە، ونىڭ سوڭىن قالپىنا كەلتىرۋگە مەنىڭ مۇمكىندىگىم جوق، ويتكەنى العاشقى نۇسقاسى كراكوۆتا نەمەسە شۆەيتساريادا قۇجاتتارىمنىڭ ٴبىر جەرىندە قالىپ قويىپتى. جالعىز-اق ەسىمدە قالعانى - بۇل ماقالانىڭ سوڭىندا مەن ماركستىڭ ەنگەلسكە 1856-جىلى 4-ايدىڭ 16-كۇنى جازعان حاتىنىڭ ٴبىر جەرىن كەلتىردىم، وندا ماركس بىلاي دەپ جازعان: ”گەرمانيادا ٴىستىڭ ٴبارى پرولەتارلىق توڭكەرىستى بەلگىلىبىر قايتا قوزعالعان ديحاندار سوعىسىنىڭ قولداۋ مۇمكىندىگىنە بايلانىستى.

سونــدا ٴىس تاماشا بولادى.“232 ٴبىزدىڭ مەنــشەۆيكــتەر 1905 ـ جىلدان بەرى وسىنى تۇسىنگەن جوق، ولار ەندى سوتسياليزىمــگە تولىق وپاسىزدىق جاساۋعا دەيىن، بۇرجۋازيا جاعــىنا شىعۋعا دەيىن باردى.

ن. لەنين
1918 ـ جىلى 5 ـ ايدىڭ 14 ـ كۇنى موسكۆا

1918 ـ جىلى مىنا كىتاپــشادا باسىلـ قولجازباسىنا ساي باسىلىپ وتىر عان: ن. لەنيــن «كارل ماركــس»، “تولقىن“ باسپاسى، موسكۆا

كارل ماركس 1818 ـ جىلى جاڭاشا 5 ـ ايدىڭ 5 ـ كۇنى تريەر قالاسىندا (رەين جاعاسىندا پرۋسسيادا) تۋىلدى. ونىڭ اكەسى ـ ادۋاكات، ەۆرەي، 1824 ـ جىلى پروتەستانت دىنىنە كىرگەن. سەمياسى اۋقاتتى، مادەنيەتتى بولعان، توڭكەرىسشىل بولماعان. ماركس تريەردە ورتا مەكتەپتى بىترگەننەن كەيىن، اۋەلى بونن داشۇەسىنە، ونان سوڭ بەرلين داشۇەسىنە كىرىپ، زاڭ عىلىمىن زەرتتەدى، ٴبىراق ەڭ كوپ زەرتتەگەنى تاريح پەن فيلوسوفيا بولدى. 1841 ـ جىلى داشۇەنى بىترگەندە ەپيكۋردىڭ فيلوسوفياسى تۋرالى عىلمي اتاق ماقالاسىن جازدى. ول كەزدە ماركس كوزقاراسى جاعىنان ٴالى دە گەگەلشىل يدياليس بولاتىن. ول بەرليندە، "گەگەلشىل سولشىلدار" (برۋنو باۋەر قاتارلى ادامدار) ۇيىرمەسىنە كىرگەن ەدى، بۇل توپتاعىلار گەگەل فيلوسوفياسىنان قۇدايسىزدىق جانە توڭكەرىستىك قورتىندى شىعارۋ ويىندا بولدى.

داشۇەنى بىترگەننەن كەيىن ماركس پىروفەسسور بولۋ ماقساتىمەن بوننعا كوشىپ باردى. ٴبىراق سول كەزدەگى ۇكىمەت كەرتارتپا ساياسات جۇرگىزىپ، 1832 ـ جىلى لۋدۆيگ فەيەرباحتىڭ پىروفەسسورلىق قىزمەتتەن الىپ تاستالۋى، 1836 ـ جىلى تاعى دا فەيەرباحتىڭ داشۇەگە بارىپ ساباق وتۋىنە رۇقسات ەتىلمەۋى، 1841 ـ جىلى جاس پىروفەسسور برۋنو باۋەردىڭ دە بونندا ساباق ٴوتۋ ۇقىعىنان جۇرداي ەتىلۋى ماركستى وقىمىستى بولۋدان باس تارتۋعا ٴماجبۇر ەتتى.

سول كەزدە گەگەلشىل سولشىلداردىڭ كوزقاراسى گەرمانيادا وتە تەز دامىدى. لۋدۆيگ فەيەرباح اسىرەسە 1836 ـ جىلدان باستاپ قۇداي ـ شىلدىق ءىلىمىن سىنداپ ماتەرياليزمگە قاراي بۇرىلا باستادى، 1841 ـ جىلعا كەلگەندە ماتەرياليزم ونىڭ يدياسىندا بۇكىلدەي باسىم ورىنعا شىقتى («حريستيان ءدىنىنىڭ ءمانى»)؛ 1843 ـ جىلى، تاعى دا ونىڭ «بولاشاق فيلوسوفيانىڭ قاعيدالارى» دەگەن كىتابى باسىلىپ شىعادى. كەيىن ەنگەلس فەيەرباحتىڭ وسى شىعارمالارى جونىندە توقتالعاندا بىلاي دەپ جازدى: بۇل كىتاپتاردىڭ "ازاتتىققا شىعارۋ رولىن" "باستان كەشىرۋ كەرەك بولدى". "ءبىز ‹ياعني گەگەلشىل سولشىلدار، مۇنىڭ ىشىندە ماركس تە بار› بىردەن فەيەرباحشىل بولدىق." [233] وسى كەزدە گەگەلشىل، سولشىلدارمەن جۋىق رەيىندىك اپتىقپا بۇرجۋازدار كولىندە قارسى توپتىق گازەت ـــ «رەين» گازەتىن [234] شىعاردى (1842 ـ جىلى 1 ـ ايدىڭ 1 ـ كۇنى شىعا باستاعان). ماركس پەن برۋنو باۋەر بۇل گازەتكە باستى ماقالا جازۋشىلار رەتىندە ۇسىنىس ەتىلدى. 1842 ـ جىلى 10 ـ ايدا ماركس باس رەداكتور بولدى دا، بونىنان كولنگە كوشىپ باردى. ماركستىڭ رەداكتورلىعىندا بۇل گازەتتىڭ توڭكەرىستىك دەموكراتيالىق بەتالىسى بارعان سايىن ايقىندالا ءتۇستى، سوندىقتان ۇكىمەت اۋەلدە گازەتتى ەكى ـ ءۇش قايتارا تەكسەرۋدەن وتكىزىپ تۇردى، سونان سوڭ 1843 ـ جىلى 1 ـ ايدىڭ 1 ـ كۇنى ءبىرجولاتا جاۋىپ تاستاۋدى ۇيعاردى. وسى كەزدە، ماركستىڭ قىزمەتتەن باس تارتۋىنا تۋرا كەلدى، ءبىراق، مۇنىمەن گازەت امان قالا المادى، اقىرى 1843 ـ جىلى 3 ـ ايدا جابىلدى. تومەندە ايتىلعانداردان سىرت (**پايدالانىتىن كىتاپتار تىزىمىنە قاراڭىز**①)، ماركستىڭ «رەين»

① «لەنين شىعارمالارى»، 21 ـ توم، حانزۋشاسى، 59 ـــ 72 ـ بەتتەرگە قاراڭىز، وسى كىتاپقا كىرگىزىلمەدى. ـــ قۇراستىرۋشىدان

گازەتىنىدە جارىالانعان كولەمدى علمي ماقالالارىنان ەنگەلس موزەل وزەنى القابىنداعى شاراپ جاساۋشى ديحاندارد الى جونىندەگى ماقالاسىندا اتاپ كورسەتتى. گازەت جۇمىسى ماركسكە ٴوزىنىڭ ساياسي ەكونوميا جونىندەگى ٴبىلىمىنىڭ جەتەرسىز ەكەنىن اڭعارتتى، سوندىقتان ول بۇل علىمدى قۇلشىنا زەرتتەۋگە كىرىستى.

1843-جىلى ماركس كرەيتسناحتا ٴوزىنىڭ بالا كەزىندەگى قۇربىسى جەنني فون ۋەستفالىنمەن ۇيلەندى. ماركس ونىمەن سوناۋ داشۇەدەگى كەزىندە-اق ٴسوز بايلاسقان بولاتىن. جەنني پرۋسسياداعى ٴبىر كەرتارتپا اقسۇيەك سەمياسىنان شىققان، ونىڭ اعاسى ەڭ كەرتارتپا مەزگىلدە (1850 — 1858-جىلدارى) پرۋسسيانىڭ ىشكى ىستەر ٴۋازىرى بولعان. ارنولد رۋگەمەن (1802 — 1880-جىلدار؛ گەگەلشىل سولشىل، 1825 — 1830-جىلدارى تۇرمەدە وتىرعان، 1848-جىلدان كەيىن شەتەلگە شىعىپ كەتكەن؛ 1866 — 1870-جىلداردان كەيىن بيسماركشىل بولعان) بىرگە شەتەلدە ٴبىر راديكال جورنال شىعارۋ ٴۇشىن ماركس 1843-جىلى كۇزدە پاريجگە باردى. «گەرمانيا-فرانسيا جىلناماسى»[98] دەگەن بۇل جورنالدىڭ ٴبىرىنشى سانى عانا شىقتى. بۇل جورنالدىڭ توقتاپ قالۋىنداعى سەبەپ ونى گەرمانيادا جاسىرىن تاراتۋ قيىن بولدى، ونىڭ ۇستىنە ماركس پەن رۋگەنىڭ پىكىر الاۋىزدىعى بولدى. ماركس بۇل جورنالدا جاريالاعان ماقالالارىندا توڭكەرىسشىل قايراتكەر رەتىندە بوي كورسەتتى، ول "قازىرگىنىڭ ٴبارىن اياۋسىز سىنداۋ"دى، اسىرەسە "قارۋ سىنى"[235]ن قۋاتتادى؛ ول **بۇقاراعا** جانە **پرولەتارياتقا** جار سالدى.

1844-جىلى 9-ايدا فريدريح ەنگەلس پاريجگە بارىپ، بىرنەشە كۇن ەرۋ بولدى، سودان باستاپ ماركستىڭ ەڭ جاقىن دوسى

بولدى. بۇل ەكەۋى سول كەزدە پارىجدەگى توڭكەرىسشىل ۇيىم-
داردىڭ قايناعان ومىرىنە تۇتەنشە قىزۋ ىنتامەن ارالاستى (ول
كەزدە پرۋدون ٴبىلىمى ەرەكشە رول اتقارۋدا ەدى، ماركس 1847-
جىلى «فيلوسوفيا قايىرشىلىعى» دەگەن كىتابىن جارىيالاپ، ونان
جەرىنە-جەتە ەسەپ العان بولاتىن) جانە ٴارتۇرلى ۇساق بۇر-
جۋازيالىق سوتسياليزىم ىلىمدەرىنە قارسى مىقتاپ كۇرەس جۇرگىزە
وتىرىپ، توڭكەرىستىك **پرولەتارلىق سوتسياليزىمنىڭ** نەمەسە
كوممۋنيزىمنىڭ (ماركسيزىمنىڭ) ٴنازارياسى مەن تاكتيكاسىن جاسادى
(تومەندەگى **پايدالاناتىن كىتاپتار تىزىمىندە** كورسەتىلگەن ماركس-
تىڭ 1844—1848-جىلدارداعى شىعارمالارىنا قاراڭىز). 1845-
جىلى، پرۋسسيا ۇكىمەتىنىڭ باتىل تالاپ ەتۋىمەن، ماركس حاۋىپتى
توڭكەرىسشىل قايراتكەر دەپ قارالىپ، پارىجدەن قۋىلدى. ول
برۋسسەلگە كوشىپ باردى. 1847-جىلى كوكتەمدە ماركس پەن
ەنگەلس "كوممۋنيزمشىلەر وداعى"[236] دەگەن قۇپيا ۇگىت ۇيىمىنا
كىردى، بۇل وداقتىڭ ەكىنشى قۇرىلتايىنا (1847-جىلى 11-ايدا
لوندوندا وتكىزىلگەن) بەلسەنە قاتىناستى جانە قۇرىلتايدىڭ تاپسى-
رۋىمەن 1848-جىلى 2-ايدا جارىيالانعان اتاقتى «كوممۋنيستىك
پارتيانىڭ جارناماسى»ن جازدى. بۇل شىعارمادا دۇنيەگە جاڭا
كوزقاراس، ياعني قوعامدىق ٴومىردى قامتىعان دايەكتى ماتەريا-
ليزىم، دامۋ جونىندەگى ەڭ جان-جاقتى، ەڭ تەرەڭ ٴىلىم—
دياالەكتيكا، سونداي-اق تاپتىق كۇرەس جانە كوممۋنيزىمدىك
جاڭا قوعامنىڭ جاراتۋشىسى بولعان پرولەتارياتتىڭ ٴوز ۇستىنە العان
دۇنيە جۇزىلىك تاريحي توڭكەرىستىك مىندەتى تۋرالى ٴنازاريا
دانىشپاندىقپەن اشىق، ايقىن باياندالعان.

1848-جىلى فەۆرال توڭكەرىسى بۇرق ەتە تۇسكەن كەزدە،
ماركس بەلگيادان قۋالاندى. ول پارىجگە، ودان مارت توڭكەرىسىنەن

كەيىن تاعى دا گەرمانياداعى كولنگە قايتىپ كەلدى. 1848 - جىلى 6 - ايدىڭ 1 - كۇنىنەن 1849 - جىلى 5 - ايدىڭ 19 - كۇنىنە دەيىن كولندە «جاڭا رەين» گازەتى[237] شىعىپ تۇردى؛ ماركس ونىڭ باس رەداكتورى بولدى. 1848 — 1849 - جىلدارداعى توڭكەرىستىڭ وقيعالاردىڭ بارىسى جاڭا ٴنازارياني وتە تاماشا راستادى، ونى كەيىن كەلە دۇنيە ٴجۇزى ەلدەرىندەگى بارلىق پرولەتارلىق جانە دەموكراتيالىق قوزعالىستار دا راستادى. جەڭىپ شىققان كەرى توڭكەرىستىڭ كۇشتەر ماركستى اۋەلدە سوتقا بەردى (1849 - جىلى 2 - ايدىڭ 9 - كۇنى اقتالىپ شىقتى)، ارتىنان ونى گەرمانيادان تاعى دا قۋالادى (1849 - جىلى 5 - ايدىڭ 16 - كۇنى). ماركس الدىمەن پاريجگە باردى، 1849 - جىلى 6 - ايدىڭ 13 - كۇنگى ەرەۋىلدەن[238] كەيىن ودان دا قۋىلدى، سودان ول لوندونعا كوشىپ باردى دا، قايتىس بولعانعا دەيىن سوندا بولدى.

كىسى ەلىندەگى تۇرمىس توتەنشە اۋىر بولدى، مۇنى ماركس پەن ەنگەلستىڭ جازىسقان حاتتارىنان (1913 - جىلى باسىلىپ شىقتى) وتە ايقىن كورۋگە بولادى. جوقشىلىق ٴتىپتى ماركس پەن ونىڭ سەمياسىن قاتتى كۇيزەلتتى. ەگەر ەنگەلس ەكونوميكالىق جاقتان ۇدايى ايانباي كومەكتەسىپ تۇرماعان بولسا، ماركس «كاپيتال»دى جازىپ بىتىرگەندى بىلاي قويىپ، ٴتىپتى جوقشىلىقتان ولگەن دە بولار ەدى. بۇدان تىس، ۇساق بۇرجۋازيالىق جانە جالپى العاندا پرولەتارلىق ەمەس سوتسياليزم بىلىمدەرى مەن يدەيالىق اعىمدارى سول ۋاقىتتا باسىم ورىندا بولدى، سوندىقتان ماركس بۇلارعا قارسى ۇدايى راقىمسىز كۇرەس جۇرگىزۋگە ٴماجبۇر بولدى، كەيدە ٴوزىنىڭ قاراباسىنا جاسالعان ەڭ الاسۇرعان، ەڭ تاعىلىق شابۋىلدارعا دا توităرىس بەرۋگە ٴماجبۇر بولدى («فوگت مىرزا»[239]). ماركس شەتەلدەگى ازاماتتار ۇيىرمەسىنەن شەتتەي ٴجۇرىپ،

ٴبىرسىپىرا تارىحي شعارمالار جازىپ **(پايدالاناتىن كىتاپتار تىزىمىنە قاراڭىز)**، ٴوزىنىڭ ماتەرياليستىك ٴنازارياسىن بايانداپ، كوبىنەسە سايا‌سي-ەكونوميانى زەرتتەۋگە كوڭىل ٴبولدى. ماركس ٴوزىنىڭ «سايا‌سي-ەكونومياعا سىن» (1859-جىلى باسىلىپ شىقتى) جانە «كاپيتال» (1867-جىلى ٴبىرىنشى تومى باسىلىپ شىقتى) دەگەن ەكى كىتابىندا بۇل عىلىمدى توڭكەرىسشىلدەندىردى (تومەندەگى ماركستىڭ **ٴىلىمى** دەگەن ٴبولىمدى قاراڭىز).

50-جىلداردىڭ سوڭى مەن 60-جىلداردا دەموكراتيالىق قوزعالىستىڭ جاندانۋ داۋىرىندە ماركس تاعى دا ٴىس جۇزىندىك جۇمىستارعا كىرىستى. 1864-جىلى (9-ايدىڭ 28-كۇنى) لوندوندا اتاقتى ٴبىرىنشى ينتەرناتسيونال، ياعني "حالىقارالىق جۇمىسشىلار قوعامى" قۇرىلدى. ماركس وسى قوعامنىڭ جانى بولدى، قوعامنىڭ ٴبىرىنشى «جارناما»سى جانە ٴبىرسىپىرا قاۋلىلارى، مالىمدەمەلەرى مەن جارنامالارى ماركستىڭ قولىنان شىقتى. ماركس ٴار ەلدەگى جۇمىسشى قوزعالىستارىن بىرلەستىرە وتىرىپ، پرولەتارلىق ەمەس، ياعني ماركسيزمنەن بۇرىنعى ٴارتۇرلى سوتسياليزمدەردى (مادزيني، پرۋدون، باكۋنين، انگلياداعى ليبەرال جۇمىسشى بىرلەستىگىنىڭ، گەرمانياداعى لاسساليشىل وڭشىل نىسايداعىلار، ت. ب.) ٴبىراۋىزدى قيمىلدىڭ ارناسىنا تۇسىرۋگە كوڭىل ٴبولدى، بۇل جىكتەر مەن اعىمداردىڭ ٴنازارياسىنا قارسى تۇردى، ٴسويتىپ، ٴار ەل جۇمىسشى تابى ٴۇشىن ٴبىرتۇتاس پرولەتارلىق كۇرەس تاكتيكاسىن شىعارىپ شىعاردى. ماركس تۇتەنشە تەرەڭ، ٴدال، كورنەكتى ٴارى **بەلسەندى رول اتقاراتىن**، توڭكەرىستىك باعا بەرگەن («فرانسيادا ىشكى سوعىس»، 1871-جىلى باسىلىپ شىقتى) پاريج كوممۋناسى جەڭىلىسكە ۇشىراعاننان كەيىن (1871-جىلى) جانە باكۋنينشىلدەر ٴبىرىنشى ينتەرناتسيونالدى بولشەكتەگەننەن

كەيىن، ءبىرىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ ەۆروپادا ءومىر سۇرە بەرۋىنە مۇمكىن بولماي قالدى. ينتەرناتسيونالدىڭ گااگاداعى قۇرىلتايىنان (1872 ـ جىلى) كەيىن، ماركس ينتەرناتسيونالدىڭ باس كوميتەتىن نيۋ ـ يوركقە كوشىردى. ءبىرىنشى ينتەرناتسيونال ءوزىنىڭ تاريحي مىندەتىن ورىندادى، سونىمەن دۇنيە ءجۇزى ەلدەرىندەگى جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ تەڭدەسسىز ۇلعايۋ ءداۋىرى، ياعني جۇمىسشى قوزعا-لىسىنىڭ **كەڭ كولەمدە** دامۋ ءداۋىرى، ۇلتتىق مەملەكەتتەردە **بۇقارالىق** سوتسياليستىك جۇمىسشى ساياسي پارتيالارىنىڭ ارت-ارتىنان قۇرىلۋ ءداۋىرى باستالدى.

ءبىرىنشى ينتەرناتسيونالداعى قاربالاس جۇمىستار جانە ونان دا قاربالاس ءنازارياليق زەرتتەۋ ماركستىڭ دەنساۋلىعىن ءبىرجولاتا بۇزدى. سولاي بولا تۇرسا دا، ول قىرۋار جاڭا ماتەريالدار جيناپ، الدەنەشە تىلدەردى (ماسەلەن، ورىس ءتىلىن) ۇيرەنىپ، ساياسي-ەكونوميانى وزگەرتۋ جانە «**كاپيتال**»دى اياقتاۋ قىزمەتىن ىستەي بەردى، ءبىراق ناۋقاس ونىڭ «**كاپيتال**»دى جازىپ بىتىرۋىنە مۇمكىندىك بەرمەدى.

1881 ـ جىلى 12 ـ ايدىڭ 2 ـ كۇنى ماركستىڭ زايىبى قايتىس بولدى. 1883 ـ جىلى 3 ـ ايدىڭ 14 ـ كۇنى ماركس ءوزىنىڭ كرەس-لوسىندا تىنىش قانا ماڭگىلىك ۇيقىعا كەتتى. ول ءوزىنىڭ زايىبىمەن بىر جەرگە، لوندونداعى حايگەيت بەيىتىنە قويىلدى. سەميياسى تۋتەنشە جوقشىلىققا ۇشىراعان كەزدە ماركستىڭ بىرنەشە بالاسى لوندوندا جاستاي ءولدى. 3 قىزى انگليا مەن فرانسيانىڭ سوتسيا-ليزىمشىلدەرىنە كۇيەۋگە شىقتى: ەلەونورا ەۆەلينگكە، لاۋرا لافارگكە، جەنني لونگەگە تۇرمىسقا شىقتى. جەننيدىڭ ۇلى فرانسيا سوتسيال پارتياسىنىڭ[240] مۇشەسى.

مارکس ٴىلىمى

ماركسيزم — ماركستىڭ كوزقاراسى مەن ٴىلىمىنىڭ جۇيەسى. ماركس 19-عاسىردا ادامزاتتىڭ ەڭ الدىڭعى قاتارلى ٴۇش مەملەكەتىندە بولعان باستى ٴۇش يدەيالىق اعىمدى جالعاستىرۋشى جانە دانىشپاندىقپەن اياقتاۋشى بولدى. بۇل باستى ٴۇش يدەيالىق اعىم مىنالار: گەرمانيانىڭ كلاسسيكالىق فيلوسوفياسى، انگليانىڭ كلاسسيكالىق ساياسي-ەكونومياسى جانە فرانسيانىڭ جالپى توڭكەرىستىك ىلىممەن جالعاسىپ جاتقان فرانسيا سوتسياليزمى. ماركستىڭ كوزقاراستارى توتەنشە دايەكتى ٴارى تۇتاس، مۇنى ماركستىڭ جاۋلارى دا مويىندايدى، بۇل كوزقاراستار جيناقتالىپ وسىزامانعى ماتەرياليزم مەن وسىزامانعى عىلمي سوتسياليزمدى — دۇنيە جۇزىندەگى بارلىق مادەنيەتتى مەملەكەتتەردەگى جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ ٴنازارياسى مەن پروگرامماسىن قۇرايدى. سوندىقتان، ٴبىز ماركسيزمنىڭ باستى مازمۇنىن، ياعني ماركستىڭ ەكونوميكا ٴىلىمىن بايانداۋدان بۇرىن، ماركستىڭ جالپى دۇنيەگە كوزقاراسىن قىسقاشا بايانداۋعا ٴتيىسپىز.

فيلوسوفيالىق ماتەرياليزم

ماركس ٴوزىنىڭ كوزقاراسى قالىپتاسقان 1844 — 1845-جىلداردان باستاپ ماتەرياليس بولدى، اسىرەسە ل. فەيەرباحتى جاقتادى، ول كەيىنگى كەزدە دە فەيەرباحتىڭ السىزدىگى تەك ونىڭ ماتەرياليزمىنىڭ دايەكتىلىگى مەن جان-جاقتىلىعىنىڭ جەتكىلىكسىزدىگىندە دەپ ٴبىلدى. ماركس فەيەرباحتىڭ ”ٴداۋىر بولگىش“ دۇنيە

جوٴزىلىك تارىحي رولى-ونىڭ گەگەل يدياليزمىنەن ٴبىر-جولاتا قول ٴۇزىپ، ماتەرياليزمدى ٴناسيحاتتاۋىندا دەپ ٴبىلدى، بۇل ماتەرياليزم سوناۋ "18-عاسىردا، وتە-موتە فرانسيادا ٴومىر ٴسۇرىپ وتىرعان ساياسي توٴزىمگە عانا ەمەس، ٴدىن مەن قۇداي-شىلدىق ىلىمىنە دە قارسى كۇرەس بولدى، ونىڭ ۇستىنە... بارلىق مەتافيزيكاعا ىياعني "سەرگەك فيلوسوفيا"نىڭ كەرىسىنشە بولعان "ەسسىز ويجوتا" ماعىناسىندا،دا... قارسى كۇرەس بولدى" («ادەبي مۇرا»داعى «قاسيەتتى سەميا»)[241] . ماركس بىلاي دەپ جازادى: "گەگەلدىڭ قاراۋىنشا، ويلاۋدىڭ بارىسى (ول ٴتىپتى يديا دەگەن اتپەن ونى دەربەس تۇلعاعا اينالدىردى)-ناعىز شىندىقتىڭ جاراتۋشى يەسى ،جاراتۋشىسى،...مەنىڭ كوزقاراسىم ونىڭ كەرىسىنشە، يديالىق نارسە-ادامنىڭ وينا كەلگەن جانە سوندا قايتا جاساپ شىققان ماتەريالىق نارسەدەن باسقا ەشتەڭە دە ەمەس." («كاپيتال»، 1-توم، 2-باسپاسىنىڭ سوڭعى ٴسوزى) ەنگەلس «ديۋرينگكە قارسى» دەگەن كىتابىندا (**سول كىتاپتىڭ ٴوزىن كورىڭىز**، ماركس بۇل كىتاپتىڭ قول جازباسىمەن تانىسقان) بۇكىلدەي ماركستىڭ ماتەرياليستىك فيلوسوفياسىن نەگىزگە الادى جانە بۇل فيلوسوفيانى باياندايدى، ول بىلاي دەپ جازادى: "...دۇنيەنىڭ بىرلىگى ونىڭ بولمىس بولۋىندا ەمەس، ونىڭ ماتەريالدىعىندا، مۇنداي ماتەريالدىلىق... فيلوسوفيا مەن جاراتىلىس ىلىمىنىڭ ۇزاق ۋاقىتتار بويى ماشاقاتتى داموۋىمەن دالەلدەندى... قوزعالىس-ماتەريانىڭ ٴومىر ٴسۇرۋ فورماسى. ەشقانداي جەردە، ەشقاشان دا قوزعالىسسىز ماتەريا نەمەسە ماتەرياسىز قوزعالىس بولعان ەمەس، بولۋى دا مۇمكىن ەمەس...ەگەردە...وي مەن سانا دەگەن نە، بۇلار قايدان كەلەدى دەگەن سۇراق قوياتىن بولساق، وندا ولاردىڭ ادام مينىڭ تۋىندىسى، ال ادامنىڭ ٴوزى

جاراتىلىس دۇنيەسىنىڭ تۋىندىسى ەكەنىن، ونىڭ بەلگىلىبىر جاراتى-لىستىق ورتادا جانە سول ورتامەن بىرگە دامىعانىن بايىقاي الامىز. ادام مىيىنىڭ تۋىندىسى دا، سايىپ كەلگەندە، جاراتىلىس دۇنيەسىنىڭ تۋىندىسى ەكەنىن، ونىڭ جاراتىلىس دۇنيەسىنىڭ باسقا بايلانىستا-رىمەن قايشى كەلمەيتىنىن، قايتا ساي كەلەتىنىن ايتىپاساق تا تۇسىنىكتى." "گەگەل يدياليس، اتاپ ايتقاندا، ونىڭ قاراۋىنشا، ٴبىزدىڭ مىيىمىزداعى يدىيا ريال زاتتارمەن بارىستاردىڭ ازدى-كوپتى دەرەكسىز ساۋلەسى «Abbilder»، بەينە دەگەن ماعنادا، ەنگەلس كەيدە ونى "ٴبىز" دەپ تە اتايدى» ەمەس، كەرىسىنشە، ونىڭ قاراۋىنشا، زاتتار جانە ونىڭ دامۋى — دۇنيە جاراليۋدان بۇرىن الدەقايدا ٴبىر جەردە ٴومىر سۇرگەن بەلگىلىبىر يديانىڭ ساۋلەسى."242 ف. ەنگەلس ٴوزىنىڭ جانە ماركستىڭ فەيەرباح فيلوسوفياسى جونىندەگى كوزقاراستارىن بايانداعان «لۋدۆيگ فەيەرباح» دەگەن كىتابىندا (بۇل كىتاپ باسپاعا بەرىلۋدەن بۇرىن، ەنگەلس ٴوزى مەن ماركستىڭ 1844 — 1845- جىلدارى گەگەل، فەيەرباح جانە تاريحقا ماتەرياليستىك كوزقاراس تۋرالى قول جازباسىن قايتادان وقىپ شىققان) بىلاي دەپ جازدى: "بۇكىل فيلوسوفيادا، اسىرەسە تاياۋ زامانعى فيلوسوفيادا كەلەلى ورىن العان نەگىزگى ماسەلە — ويدىڭ بولمىسقا، رۋحتىڭ جاراتىلىس دۇنيەسىنە قاتناسى ماسەلەسى... بۇل ەكەۋىنىڭ قايسىسى قايسىسىنان بۇرىن بولعان: رۋح جاراتىلىس دۇنيەسىنەن بۇرىن با، الدە جاراتى-لىس دۇنيەسى رۋحتان بۇرىن با دەگەن ماسەلە... بۇل ماسەلەگە قالاي جاۋاپ بەرۋىنە قاراي فيلوسوفتار ەكى ۇلكەن لاگەرگە ٴبولىن-دى. رۋح جاراتىلىس دۇنيەسىنەن بۇرىن دەپ تۇجىرىمداۋشىلار، دەمەك، سايىپ كەلگەندە، دۇنيەنىڭ جاراتىلۋىن مويىنداۋشىلار... يدياليس لاگەر بولىپ قۇرىلادى. جاراتىلىس دۇنيەسى قايىنار دەۋشىلەر

ماتەريالیزمنىڭ تۇرلىشە اعىمدارىنا ٴتان بولدى.» (فيلوسوفيالىق) يدياليزم مەن ماتەرياليزمدى ــ وسى ەكى ۇعىمدى باسقا ٴار-قانداي ماعنادا قولدانۋدىڭ بارى دە بىلىقپالىق قانا تۋدىرادى. ماركس نە مىناداي، نە اناداي تۇردە دىنمەن باستان-اياق ۇلاسىپ جاتقان يدياليزمگە عانا ەمەس، سونىمەن بىرگە قازىرگى كەزدە وتە كەڭ تارالىپ جۇرگەن يۋمنىڭ كوزقاراسىنا جانە كانتتىڭ كوزقاراسىنا، ٴتۇرلى-تۇستەگى بىلىۋگە بولمايدى ٴنازارياسىنا، سىنشىلدىققا جانە دالەلشىلدىككە باتىل تويتارىس بەردى، بۇل تەكتەس فيلوسوفيالاردى يدياليزمگە "كەرتارتپالىق" جول بەرگەندىك، مىقتاعاندا "جۇرت الدىندا قۋالانعان ماتەرياليزمدى ۇيالا-ۇيالا ارتقى ەسىكتەن كىرگىزىپ العاندىق"[243] دەپ ەسەپتەدى. بۇل ماسەلە جونىندە، ماركس پەن ەنگەلستىڭ جوعارىدا كورسەتىلگەن شىعارمالارىنان تىس، 1868-جىلى 12-ايدىڭ 12-كۇنى ماركستىڭ ەنگەلسكە جازعان حاتىن دا پايدالانۋعا بولادى. بۇل حاتىندا ماركس اتاقتى جاراتىلىس زەرتتەۋشى ت. حەكسلەيدىڭ جايشىلىقتاعىدان گورى "ماتەرياليزمگە جاقىنداۋ" ٴسوزىن جانە ونىڭ "ٴبىز ناعىز كوز جۇگىرتكەن جانە ويلاعان كەزىمىزدە ماتەرياليستىك مايدانىنان قاشان دا شىعىپ كەتە المايمىز" دەپ ەسەپتەگەنىن كورسەتە كەلىپ، سونىمەن بىرگە ونىڭ بىلىۋگە بولمايدى ٴنازارياسى مەن يۋميزمگە ٴتۇسىپ كەتۋ ٴۇشىن "جانىما جول" قالدىرعاندىعىن كىنالايدى. اسىرەسە ماركستىڭ بوستاندىق پەن قاجەتتىلىكتىڭ قاتىناسى جونىندەگى كوزقاراسىن اتاپ ٴوتۋ كەرەك. "قاجەتتىلىك تانىلماي تۇرعاندا سوقىر. بوستاندىق دەگەنىمىز قاجەتتىلىكتى ٴبىلۋ" (ەنگەلس «ديۋرينگكە قارسى»)[244]، مۇنىڭ ٴوزى جاراتىلىس دۇنيەسىنىڭ وبيەكتيۆتىك زاڭدىلىعىن مويىنداۋ، قاجەتتىلىكتىڭ بوستاندىققا ديالەكتيكالىق جولمەن اينالۋىن (ٴالى

بىلىنبەگەن، ٴبىراق بىلۋگە بولاتىن "وزىندىك زات"تىڭ "بىزدىك زات"قا ايнالاتىندىعى نەمەسە "زاتتىڭ ٴمانى"نىڭ "قۇبىلىس"قا ايناлاتىندىعى سياقتى) مويىنداۋ. مارکس پەن ەنگەلس فەيەرباحتىڭ ماتەرياليزمىن قامتىعان "ەسكى" ماتەرياليزمدەر (اسىرەسە بيۋحنەر، فوگت، مولەشوتتەردىڭ "تۇرپايى"ماتەرياليزمى)دىڭ نەگىزگى كەمشىلىگى مىنالار دەپ قارادى: (1) مۇنداي ماتەرياليزم "كوبىنەسە مەحانيكالىق" ماتەرياليزم، وندا حيميا مەن بيولوگيا (قازىر بۇعان ماتەريانىڭ ەلەكتىرلىك ٴنازارياسىن دا قوسۋ كەرەك)نىڭ جاڭا داموى ەسكەرىلمەگەن؛ (2) ەسكى ماتەرياليزم تاريحي بولمادى، دياләكتيكالىق بولمادى (دياләكتيكاعا قارسى ماعىناداعى مەتافيزيكالىق بولدى)، دامۋ كوزقاراسىنا دايەكتى جان-جاقتى بويسۇنبادى؛ (3) ەسكى ماتەرياليستەر "ادامنىڭ ٴمانى"ن (بەلگىلى ناقتى تاريحي شارت-جاعدايداعى) "بارلىق قوعامدىق بايلانىس"تىڭ "جيىنتىق"ى دەپ تۇسىنبەستەن، دەرەكسىز تۇردە ٴتۇسىندى، سوندىقتان ولار دۇنيەنى تەك قانا "ٴتۇسىندىر"دى، ٴبىراق ماسەلە دۇنيەنى "وزگەرتۋ"دە، اتاپ ايتقاندا، ولار "توڭكەرىستىك ٴامالياتتىڭ ارەكەت"تىڭ ماڭىزىن[245] تۇسىنبەدى.

دياләكتيكا

مارکس پەن ەنگەلس گەگەل دياләكتيكاسىن-وسى ٴبىر ەڭ جان-جاقتى، ەڭ باي مازمۇندى، ەڭ تەرەڭ دامۋ ٴىلىمىن گەرمانيانىڭ كلاسسيكالىق فيلوسوفياسىنىڭ ەڭ زور تابىسى دەپ ەسەپتەدى. ولار دامۋدىڭ، بىرتىندەپ دامۋدىڭ قاعيدالارى جونىندە بۇدان باسقاشا تۇجىرىمداۋلاردىڭ ٴبارىن جاراتىلىس دۇنيەسى مەن قوعام دامۋىنىڭ (ەكىنىڭ بىرىندە، سەكىرۋلەرى،

شۇعىل وزگەرىستەرى جانە توڭكەرىستەرى بولاتىن دامۋىنىڭ ٴىس جۇزىندىك بارىسىن ون ەكىدە ٴبىر نۇسقاسى جوق ەتىپ كورسە-تەتىن سىڭارجاقتى، مازمۇنى جۇتاڭ تۇجىرىمدار دەپ ەسەپتەدى. "ول ۋاقىتتا سانالى دياەلەكتيكانى قۇتقارۋعا ‹ونى گەگەلشىلدىكتى قامتىعان يدياليزىمەن بىرگە تالقاندالىپ كەتۋدەن قۇتقارۋ› عا جانە ونى جاراتىلىس جونىندەگى ماتەرياليستىك كوزقاراستا اينالدىرۋعا بەل بايلاعان ماركس ەكەۋىمىز عانا بولساق كەرەك." "جاراتىلىس دۇنيەسى — دياەلەكتيكانىڭ راستاۋشىسى، سونىمەن بىرگە ٴدال وسىزا-مانعى جاراتىلىستىق عىلىم بۇل راستاۋشىنىڭ وراسان باي ەكەنىن كور-سەتەدى ‹بۇل رادي، ەلەكترون جانە ەلەمەنتتەردىڭ اۋىسۋى، ت. ب. تابىلۋدان بۇرىن جازىلعان!› ٴار كۇنى قىرۋار ماتەريالدار بەرە وتىرىپ، جاراتىلىس دۇنيەسىنىڭ بارلىعى دا، سايىپ كەلگەندە، مەتافيزيكالىق ەمەس، دياەلەكتيكالىق بولاتىندىعىن دالەلدەيدى."[246]

ەنگەلس بىلاي دەپ جازدى: "ٴبىر نەگىزگى ۇلى يديانىڭ، اتاپ ايتقاندا دۇنيە وزگەرمەيتىن زاتتاردان قۇرالعان ەمەس، قايتا بارىستاردىڭ جيىنتىعى، ونىڭ ىشىندە تۇراقتى تارىزدەنگەن زاتتار، سونداي-اق ولاردىڭ ٴبىزدىڭ مىيمىزداعى يديالىق بەينە-لەرى، ۇزىمدار تۇگەلىمەن ٴوسۋ مەن قۇرۋ سىندى ۇزدىكسىز وزگەرۋ بارىسىندا بولادى دەپ ٴبىلۋدىڭ، — وسى ٴبىر ۇلى نەگىزگى يديانىڭ گەگەل زامانىنان بەرى جالپى جۇرتتىڭ ساناسىنا تەرەڭ ۇيالاعانى سونشا، ونىڭ وسىنداي جالپىلىق فورمادا قارسىلىققا ۇشىراۋى ەكىتالاي. ٴبىراق بۇل يديانى اۋىز جۇزىندە مويىنداۋ ٴبىر باسقا دا، ٴاربىر جەكە ورىندا جانە ٴاربىر ەرەكشە زەرتتەۋ سالاسىندا قولدانۋ تاعى ٴبىر باسقا." "دياەلەكتيكالىق فيلوسوفيانىڭ قاراۋىنشا، وزگەرمەيتىن، مۇلدەلىك، قاسيەتتى ەشنارسە جوق. ول زات اتاۋلىنىڭ بارىندە ٴسوزسىز جوعالۋدىڭ بەلگىلەرى بار دەپ

كورسەتەدى؛ ونىڭ الدىندا، تۋىلۋمەن جويىلۋدان، تومەن دارەجەدەن جوعارى دارەجەگە قاراي شەكسىز ٴوسىپ ورلەۋ سىندى ٴۇزىلىسسىز بارىستان باسقا ەشقانداي نارسە تابان تىرەپ تۇرا المايدى. ونىڭ ٴوزى دە وسى بارىستىڭ وي ويلاۋشى ميداعى ساۋلەسىنەن باسقا ەشنارسە ەمەس.“ سوندىقتان، ماركستىڭ قاراۋىنشا، ديالەكتيكا دەگەنىمىز ”سىرتقى دۇنيە مەن ادامزات ويى قوزعالىسىنىڭ جالپى زاڭى تۋرالى عىلىم.“[247]

ماركس گەگەل فيلوسوفياسىنىڭ وسى توڭكەرىستىك جاعىن قابىلدادى ٴارى دامىتتى. ديالەكتيكالىق ماتەرياليزم ”باسقا عىلىمداردان جوعارى تۇراتىن ٴارقانداي فيلوسوفيانى كەرەك ەتپەيدى“. بۇرىنعى فيلوسوفيالاردان ”ويلاۋ جانە ونىڭ زاڭدارى تۋرالى ٴىلىم — فورمالدىق لوگيكا مەن ديالەكتيكا“[248] عانا قالدى. ال ديالەكتيكانىڭ ٴوزى، ماركستىڭ ۇعىمىنشا، سول سياقتى گەگەلدىڭ قاراۋىنشا، قازىرگى كەزدە ايتىلىپ جۇرگەن تانىم ٴنازارياسىن قامتيدى، بۇل تانىم ٴنازارياسى دا ٴوزىنىڭ وبيەكتىسىن تاريحي تۇردە بايقاۋ كەرەك، تانىمنىڭ قايناري مەن دامۋىن، ياعني **بىلمەۋ-دەن** بىلۋگە ٴوتۋدى زەرتتەۋ ٴارى قورىتۋ كەرەك.

قازىرگى كەزدە، دامۋ يدياسى، بىرتىندەپ دامۋ يدياسى، تولىعىمەن دەرلىك قوعامدىق ساناعا ەندى، ٴبىراق، گەگەل فيلوسوفياسىمەن ەمەس، باسقا جولمەن ەندى. الايدا، ماركس پەن ەنگەلس گەگەل فيلوسوفياسىنا سۇيەنە وتىرىپ بايانداعان بۇل يديا تارالىپ جۇرگەن بىرتىندەپ دامۋ يدياسىنان الدەقايدا تولىق، مازمۇن جاعىنان الدەقايدا باي. دامۋ وتكەن كەزەڭنىڭ قايتالانۋى ٴتارىزدى بولعانىمەن، ٴبىراق باسقاشا قايتالانۋ، نەعۇرلىم جوعارى نەگىزدە قايتالانۋ (”تەرىسكە شىعارۋدى تەرىسكە شىعارۋ“) بولىپ تابىلادى، دامۋ ٴتۇزۋ سىزىق بويىنشا ەمەس، قايتا بۇراندا تۇرىندە بولادى؛ دامۋ

سەكىرۋ، شۇعىل وزگەرۋ، توڭكەرىس جولىمەن بولادى؛ "بىرتىندەپ ىلگەرىلەۋ بارىسىنىڭ ٴۇزىلۋى"؛ سانىنىڭ ساپاعا اينالۋى؛ بەلگىلىبىر دەنەگە، نە بەلگىلىبىر قۇبىلىس كولەمىندە، نە بەلگىلىبىر قوعامىنىڭ ىشكى بولەگىندە ىقپال جاسايتىن ٴارتۇرلى كۇشتەر مەن بەتالىستاردىڭ قايشىلىقتارىنىڭ نەمەسە قاقتىعىستارىنىڭ دامۋدىڭ ىشكى سەبەبى بولۋى؛ ٴارتۇرلى قۇبىلىستاردىڭ **بارلىق** جاعىنىڭ (ال تاريح جاڭا جاقتاردى ۇزدىكسىز اشىپ وتىرادى) ٴوزارا تاۋەلدىلىگى، ٴبىر-بىرىمەن توتەنشە تىعىز ٴارى بولىنبەس بايلانىستا بولىپ، ٴبىرتۇتاس، زاڭدى دۇنيە قوزعالىسى بارىسىن قالىپتاستىرۋى، - مىنە بۇلار دامۋ تۋرالى مازمۇنى نەعۇرلىم باي (جايشىلىقتاعىدان گوري) ٴىلىم بولىپ تابىلاتىن ديالەكتيكانىڭ بىرنەشە ەرەكشەلىگى. (1868-جىلى 1-ايدىڭ 8-كۇنى ماركستىڭ ەنگەلسكە جازعان حاتىنا قاراڭىز، وندا شتەيننىڭ "ٴولى ۇشكە ٴبولۋ ٴادىسى" كەلەكەلەنىپ، ۇشكە ٴبولۋ ٴادىسىن ماتەرياليستىك ديالەكتيكامەن شاتاستىرۋ سوراقىلىق دەپ ەسەپتەلگەن.)

تاريحقا ماتەرياليستىك كوزقاراس

ماركس ەسكى ماتەرياليزمنىڭ دايەكسىزدىگىن، كەمەلىنە كەلمەگەندىگىن جانە سىڭارجاقتىلىعىن تۇسىنگەندىكتەن، "قوعام جونىندەگى عىلىمدى ماتەرياليستىك نەگىزگە سايكەستىرۋ جانە وسى نەگىزدە وزگەرتۋ"[74] قاجەت ەكەندىگىنە كامىل سەندى. ەگەر ماتەرياليزم سانانى ۇنەمى بولمىس ارقىلى تۇسىندىرەتىن، كەرىسىنشە ىستەمەيتىن بولسا، وندا ماتەرياليزمدى ادامزاتتىڭ قوعامدىق تۇرمىسىنا قولدانعاندا، **قوعامدىق** سانانى **قوعامدىق** بولمىس ارقىلى ٴتۇسىندىرۋ كەرەك. ماركس «كاپيتال»دىڭ 1-تومىندا

بىلاي دەگەن ەدى: "تەحنولوگيا ادامزاتتىڭ جاراتىلىسقا بەل-
سەندى قاتىناسىن، ادامزات تۇرمىسىنىڭ تىكەلەي وندىرىستىك
بارىسىن، سونداي-اق ادامزاتتىڭ قوعامدىق تۇرمىس جاعدايىنىڭ
جانە سودان تۋىلعان رۋحاني يدەيانىڭ تىكەلەي وندىرىستىك
بارىسىن اشادى."[249] ماركس «ساياسي-ەكونوميا سىنى» دەگەن
كىتابىنىڭ العى سوزىندە، ادامزات قوعامى مەن ادامزات قوعامىنىڭ
تاريحىنا قولدانعان ماتەرياليزمنىڭ نەگىزگى قاعيدالارى جونىندە
تومەندەگىدەي تولىق تۇسىنىك جاسادى:

"ادامدار ٴوز تۇرمىستارىنداعى قوعامدىق وندىرىستە وزدەرىنىڭ
ەركىنەن تىس بولعان بەلگىلى قاجەتتى قاتىناستار، ياعني
وزدەرىنىڭ ماتەريالدىق وندىرگىش كۇشتەرىنىڭ بەلگىلى
داموۋ كەزەڭىنە ۇيلەسەتىن وندىرىستىك قاتىناستار جاسايدى.
بۇل وندىرىستىك قاتىناستاردىڭ جيىنتىعى قوعامنىڭ ەكونوميكالىق
قۇرىلىمىن، ياعني ريال بازيسىن قۇرايدى، وسى ريال بازيسكە زاڭ
جانە ساياسي سىندى قوندىرما ورنايدى، سونداي-اق قوعامدىق
سانانىڭ بەلگىلى فورمالارى بۇل ريال بازيسكە سايكەسەدى.
ماتەريالدىق تۇرمىستىڭ ٴوندىرىس ٴتاسىلى بۇكىل قوعامدىق،
ساياسي جانە رۋحاني تۇرمىستىڭ بارىسىن بەلگىلەيدى. ادامداردىڭ
بولمىسىن ولاردىڭ ساناسى بەلگىلەمەيدى، كەرىسىنشە، ادامداردىڭ
ساناسىن ولاردىڭ قوعامدىق بولمىسى بەلگىلەيدى. قوعامنىڭ
ماتەريالدىق وندىرگىش كۇشتەرى دامىپ بەلگىلى كەزەڭگە
جەتكەندە، وزدەرىنىڭ قيمىل ٴورىسى بولىپ كەلگەن قازىرگى
وندىرىستىك قاتىناستارعا نەمەسە مەنشىك قاتىناستارىنا (بۇل تەك
وندىرىستىك قاتىناستىڭ زاڭداعى اتالۋى) قايشى كەلەدى. سونىمەن
بۇل قاتىناستار وندىرگىش كۇشتەردىڭ داموۋ فورماسىنان وندىرگىش
كۇشتەردىڭ اجىرعىسىنا اينالادى. سول كەزدە قوعامدىق توڭكەرىس-

تنڭ ٴداۋىرى باستالادى. بازيستنڭ وزگەرۋمەن بىرگە، بۇكىل الىپ قوندىرمادا دا نە بایاۋ، نە تەز وزگەرىس بولادى. مۇنداي وزگەرىستەردى زەرتتەگەن كەزدە مىنا ەكەۋىن قاشان دا پارىقتاۋ كەرەك: ونىڭ ٴبىرى، ٴوندىرىستىڭ ەكونوميكالىق جاعداي جاعىندا تۋىلعان، جاراتىلىستىق عىلىمنىڭ دالدىگىمەن كورسەتۋگە بولاتىن ماتەريالدىق وزگەرىس، ەندى ٴبىرى، ادامدار بۇل قاقتىعىستاردى اڭعارۋعا جانە كۇش سالا وتىرىپ جويۋعا قولداناتىن زاڭدىق، ساياسي، ٴدىني، كوركەمونەرلىك نەمەسە فيلوسوفيالىق، قىسقاسى ايتقاندا، يدەيالوگيالىق فورمالار.

ٴبىز ٴبىر ادامعا تۇجىرىم جاساعاندا ونىڭ ٴوزى جونىندەگى كوزقاراسىن نەگىز ەتە المايمىز، سول سياقتى، ٴبىز مۇنداي ٴبىر وزگەرۋ داۋىرىنە تۇجىرىم جاساعاندا دا ونىڭ ساناسىن نەگىز ەتە المايمىز. كەرىسىنشە، بۇل سانانى ماتەريالدىق تۇرمىستىڭ قايشىلىقتارىنان، قوعامدىق وندىرگىش كۇشتەر مەن وندىرىستىك قاتىناستاردىڭ اراسىندا ٴومىر ٴسۇرىپ وتىرعان قاقتىعىستاردان ٴتۇسىندىرۋ كەرەك"..."جالپىلاي ايتقاندا ازياداعى، ەرتە زامانداعى، فەودالدىق جانە وسى زامانعى بۇرجۋازيالىق ٴوندىرىس تاسىلدەرىن قوعامدىق ەكونوميكالىق فورماتسيانىڭ ىلگەرىلەۋىنىڭ بىرنەشە ٴداۋىرى[250] دەپ قاراۋعا بولادى." (ماركستىڭ 1866 ـ جىلى 7 ـ ايدىڭ 7 ـ كۇنى ەنگەلسكە جازعان حاتىنداعى "ەڭبەك ۇيىمىن ٴوندىرىس قۇرال ـ جابدىقتارىنىڭ بەلگىلەيتىندىگى جونىندەگى ٴبىزدىڭ ٴنازارياتىمىز" دەگەن قىسقاشا باياندالۋىنا قاراڭىز.)

تاريحقا ماتەرياليستىك كوزقاراستىڭ تابىلۋى نەمەسە نەعۇرلىم دالىرەك ايتقاندا، ماتەرياليزمنىڭ دايەكتى ساۋلەلەنۋى، ياعني ماتەرياليزمنىڭ قوعامدىق قۇبىلىستارعا قولدانىلۋى بۇرىنعى تاريحي ٴنازاريالاردىڭ نەگىزگى ەكى كەمشىلىگىن جويدى. بىرىنشىدەن،

بۇرىنعى تارىحي ٴنازارىالار مىقتاعاندا ادامدارىدىڭ تارىحي ٴىس-ارەكەتتەرىندەگى يدىيالىق ىنٴعىلدارىن عانا زەرتتەدى دە، بۇل ىنٴعىلداردى تۋدىرعان سەبەپتەردى زەرتتەمەدى، قوعامدىق قاتىناستار جۇيەسىنىڭ دامۋىنداعى وبيەكتيپتىك زاڭدىلىقتى تابا المادى. ماتەريالدىق ٴوندىرىستىڭ دامۋ دارەجەسى وسى قاتىناستاردىڭ قاينارى ەكەنىن كورە المادى؛ ەكىنشىدەن، وتكەندەگى تارىحي ٴنازارىالار ٴدال حالىق **بۇقاراسىنىڭ** قيمىلىن تۇسىندىرمەدى. تارىحي ماتەريالىزىم عانا بۇقارا تۇرمىسىنىڭ قوعامدىق جاعدايلارىن جانە بۇل جاعدايلاردىڭ وزگەرىستەرىن جاراتىلىس تارىحىنىڭ دالدىگىمەن زەرتتەۋىمىزگە تۇڭعىش رەت مۇمكىندىك بەردى. ماركستەن بۇرىنعى "سوتسيولوگيا" مەن تارىح عىلىمى **مىقتاعاندا** بولەك-بولەك الىنعان، تالداۋ جاسالماعان فاكتتەردى جينادى، تارىحي بارىستىڭ جەكە جاقتارىن سۋرەتتەدى. ال ماركسيزىم ٴارتۇرلى قوعامدىق ەكونوميكالىق فورماتسيالاردىڭ تۋىلۋ، دامۋ جانە قۇلدىراۋ بارىسىن جان-جاقتى ٴارى تولىق زەرتتەۋدىڭ جولىن كورسەتتى، ويتكەنى ول قايشى بەتالىستاردىڭ بارلىعىنىڭ **جيىنتىعىن** قاراستىردى جانە بۇل بەتالىستاردى قوعامداعى **تاپتاردىڭ** ٴدال انىقتاۋعا بولاتىن تۇرمىس جاعدايلارى مەن ٴوندىرىس جاعدايلارىنا تيىاناقتاندىردى، ادامداردىڭ بەلگىلىبىر "جەتەكشى" يدىيانى تاڭداۋداعى نەمەسە بۇل يدىيانى تۇسىندىرگەندەگى سۋبيەكتيپيزىمى مەن جولسىزدىعىن جويدى، ماتەريالدىق وندىرگىش كۇشتەردىڭ كۇيى بارلىق يدىيانىڭ جانە ٴارتۇرلى بەتالىستاردىڭ **قاينارى** ەكەنىن اشتى. ادامدار ٴوز تارىحىن وزدەرى جاسايدى، ٴبىراق ادامداردىڭ، اتاپ ايتقاندا، حالىق بۇقاراسىنىڭ ىنٴعىلى نەمەن بەلگىلەنەدى، ٴارتۇرلى قايشى يدىيالاردىڭ نەمەسە نيەتتەردىڭ قاقتىعىستارىن نەلەر تۋدىرادى، بۇكىل ادامزات قوعامى اتاۋلىنىڭ بارىندەگى وسى بارلىق قاقتىعىس-

تاردىڭ جيىنتىعى تەگى قانداي، ادامداردىڭ بۇكىل تاريحي قيمىلىنىڭ نەگىزىن جاسايتىن وبيەكتيۆتىك ماتەريالدىق تۇرمىستىڭ ٴوندىرىلۋ جاعدايى تەگى قانداي، بۇل جاعدايلاردىڭ دامۋ زاڭى قانداي، — ماركس مىنە وسىلاردىڭ بارىنە نازار اۋداردى جانە تاريحتى عىلىمي پوزيتسيامەن زەرتتەۋدىڭ جولىن، اتاپ ايتقاندا، تاريحتى مەيلىنشە كۇردەلى ٴارى قايشىلىقتا تولى، ٴبىراق قالاي دا زاڭدى بار ٴبىرتۇتاس بارىس رەتىندە زەرتتەۋدىڭ جولىن كورسەتتى.

تاپتىق كۇرەس

ٴبىر قوعامدا ٴبىر ٴبولىم ادامداردىڭ نيەتى مەن ەندى ٴبىر ٴبولىم ادامداردىڭ نيەتى ٴبىر-بىرىنە قارسى كەلەدى، قوعامدىق تۇرمىس قايشىلىقتا تولى بولادى، تاريح بىزگە مىنانى ۇعىندىرادى: ۇلتتار ارا، قوعامدار ارا، سونداي-اق ۇلتتاردىڭ، قوعامداردىڭ ىشكى بولەگىندە كۇرەس ۇنەمى بولىپ وتىرادى، بۇدان سىرت توڭكەرىس ٴداۋىرى مەن كەرتارتپا ٴداۋىردىڭ، بەيبىتشىلىك ٴداۋىرى مەن سوعىس ٴداۋىرىنىڭ، توقىراۋ ٴداۋىرى مەن جەدەل دامۋ ٴداۋىرىنىڭ نەمەسە قۇلدىراۋ ٴداۋىرىنىڭ ۇزدىكسىز اۋىسىپ وتىراتىندىعى — مىنە وسىلاردىڭ ٴبارى جۇرتقا ايان فاكتىلەر. ماركسيزم بىزگە بىلاي قاراعاندا شىم-شىتىرىق بولىپ بىلىنەتىن كۇيدەن زاڭدىلىق تابۋعا مۇمكىندىك بەرەتىن جەتەكشى دەرەك كورسەتتى. بۇل دەرەك — تاپتىق كۇرەستىڭ ٴنازارياسى، بەلگىلى ٴبىر قوعامنىڭ نەمەسە بىرنەشە قوعامنىڭ بارلىق مۇشەسىنىڭ نيەتتەرىنىڭ جيىنتىعىن زەرتتەگەندە عانا، بۇل نيەتتەردىڭ ناتيجەسى جونىندە عىلىمي تۇجىرىم جاساۋعا بولادى. ٴارتۇرلى قايشى

نيەتتەردىڭ بولاتىن سەبەبى — ٴاربىر قوعامدا بولىنگەن تاپتاردىڭ تۇرمىس كۇيلەرى مەن تۇرمىس جاعدايلارى ٴبىر-بىرىنە ۇقسا-مايتىندىعى. ماركس «كوممۋنيستىك پارتيانىڭ جارناماسى»ندا بىلاي دەپ جازدى: "قازىرگە دەيىنگى بارلىق قوعامنىڭ تاريحى (ەنگەلس كەيىن قاۋىمدىق قوعامنىڭ تاريحىن ەسەپكە الماعاندا دەپ قوستى) تۇگەلدەي تاپتىق كۇرەستىڭ تاريحى بولدى. ەركىندەر مەن قۇل، اقسۇيەك پەن جاي بۇقارا، الپاۋىت پەن باسىبايلى ديحان، كاسىپ-تەستەر بىرلەستىگىنىڭ ۇستاسى مەن كومەكشىسى، ٴبىراۋىز سوزبەن ايتقاندا، ەزۋشى مەن ەزىلۋشى باستان-اياق ٴوزارا قاراما-قارسى ورىندا بولىپ، ۇزدىكسىز، كەيدە جاسىرىن، كەيدە اشىق كۇرەسىپ وتىردى، ال ٴار جولعى كۇرەستىڭ سوڭى — تۇتاس قوعامنىڭ توڭكەرىستىك جولمەن قايتا قۇرىلۋىمەن نەمەسە كۇرەسۋشى تاپ-تاردىڭ تۇگەلدەي جويىلۋىمەن تىنىپ وتىردى... قۇرىپ بىتكەن فەودالدىق قوعامنان تۋىلعان وسىزامانعى بۇرجۋازيالىق قوعام تاپتىق قايشىلىقتاردى جويعان جوق. ول تەك ەسكىنىڭ ورنىنا جاڭا تاپتاردى، ەزۋدىڭ جاڭا جاعدايلارىن، كۇرەستىڭ جاڭا فورمالارىن قويدى. الايدا، ٴبىزدىڭ زامانىمىزدىڭ، بۇرجۋازيا زامانىنىڭ ٴبىر ەرەكشەلىگى بار: ول تاپتىق قايشىلىقتاردى قاراپايىمداندىردى. تۇتاس قوعام جاۋلاسقان ەكى ۇلكەن لاگەرگە، ٴبىر-بىرىنە تىكەلەي قاراما-قارسى ەكى ۇلكەن تاپقا: بۇرجۋازيا مەن پرولەتارياتقا كۇننەن-كۇنگە ٴبولىنىپ كەلەدى." وقيعالاردىڭ وسى شىن سىرىن، ياعني تاپتىق كۇرەستى ۇلى فرانسيا توڭكەرىسىنەن باستاپ ەۋروپا-داعى كوپتەگەن مەملەكەتتەردىڭ تاريحى توتەنشە ايقىن كورسەتتى. فرانسياداعى قايتا ٴتىرىلۋ ٴداۋىرىنىڭ ورنىندا-اق ٴبىرقىدىرۋ تاريحشىلار (تيەرري، گيزو، ميگنەت، تيەر) سول ۋاقىتتاعى وقيعالاردى قورتىندىلاعاندا بۇكىل فرانسيا تاريحىن ٴبىلۋدىڭ

كىلتى تاپتىق كۇرەس ەكەنىن مويىنداماي تۇرا المادى. ال قازىرگى ٴداۋىر، ياعني بۇرجۋازيا بۇتىندەي جەڭىسكە جەتكەن، ۋاكىلدىك ورگاندار قۇرعان، كەڭ كولەمدى (جالپىعا بىردەي دەمەگەن كۇندە) سايلام ٴتۇزىمىن جولعا قويعان، بۇقاراعا نىشكەرىلەي تاراتىلاتىن ارزان گازەتتەر شىعارعان، تاعى سوندايلاردى ىستەپ وتىرعان ٴداۋىر، كۇشى مىعىم، كولەمى توقتاۋسىز كەڭەيىپ وتىرعان جۇمىسشىلار بىرلەستىگى مەن كاسىپورىن يەلەرىنىڭ بىرلەستىگى، تاعى باسقالار جارىققا شىققان ٴداۋىر وقيعالاردىڭ قوزعاۋشى كۇشى تاپتىق كۇرەس ەكەنىن ٴتىپتى ايقىن (كەيدە وتە ىڭعايسىز جاقتى، "بەيبىت"، "نەگىزگى زاڭدىق" فورمادا بولا تۇرسا دا) كورسەتتى. ماركستىڭ «كوممۋنيستىك پارتيانىڭ جارناماسى»نداعى ٴبىر ٴسوزى ماركستىڭ قوعامدىق عىلىمعا ۋسىنعان تالاپتىڭ، ياعني ٴاربىر تاپتىڭ تۇرعان ورنىنا قاراي وبيەكتيۆتىك پوزيتسيامەن تالداۋ جاساۋ جانە ونى ٴاربىر تاپتىڭ وركەندەۋ شارت-جاعدايىنا تالداۋ جاساۋمەن ۇشتاستىرۋ جونىندە قانداي تالاپ قويعانىن كورسەتەدى. ول ٴسوز مىناۋ: "قازىر بۇرجۋازيا مەن قاراما-قارسى بولعان بارلىق تاپتىڭ ىشىندە پرولەتاريات قانا ناعىز توڭكەرىسشىل تاپ. وزگە تاپتاردىڭ ٴبارى ٴىرى ونەركاسىپتىڭ داموۋىنا بىلەسە كۇنىنەن-كۇنگە قۇلدىرايدى جانە قۇريدى، ال پرولەتاريات — ٴىرى ونەركاسىپتىڭ ٴوز تۋىندىسى. ارالىق جىكتەر، ياعني ۇساق ونەركاسىپشىلەر، ۇساق ساۋداگەرلەر، قولونەرشىلەر، ديحاندار وزدەرىنىڭ ورتاشا ارالىق جىكتىڭ ٴومىرىن قۇرۋدان ساقتاپ قالۋ ٴۇشىن بۇرجۋازياعا قارسى كۇرەسەدى. سوندىقتان ولار توڭكەرىسشىل ەمەس، كەرىسىنشە كونسەرۆاتيۆتىك. ول-ول ما، ولار ٴتىپتى كەرتارتپا، ويتكەنى ولار تاريحتىڭ تەگەرشىگىن كەرى اينالدىرۋعا كۇش سالادى. ەگەر ولار توڭكەرىسشىل دەلىنسە، وندا بۇل ٴسوز ولاردىڭ الداعى جەردە پرولەتاريات قاتارىنا كىرە-

تىندىگىنە، ٴسويتىپ، ۆزدەرىنىڭ كوز الدىنداعى مۇددەسىن ەمەس، بولاشاقتاعى مۇددەسىن قورعايتىندىعىنا، ۆزدەرىنىڭ بۇرىنعى مايدانىنان قول ٴۇزىپ، پرولەتارياتتىڭ مايدانىنا وتەتىندىگىنە قاراتىلعان".[251]

ماركس كوپتەگەن تاريحي شىعارمالارىندا (**پايدالانىلاتىن كىتاپتار تىزىمىنە** قاراڭىز) ماتەرياليستىك كوزقاراستى قولدانىپ تاريحتى زەرتتەۋدىڭ، **ٴاربىر** تاپتىڭ، سونداي-اق ٴاربىر تاپتىڭ ىشىندەگى ٴاربىر توپتىڭ نەمەسە جىكتىڭ تۇرعان ورنىنا تالداۋ جاساۋدىڭ شۇعىلالى ٴارى تەرەڭ ماعنالى ۇلگىسىن كورسەتىپ بەردى، نەلىكتەن جانە قالايشا "تاپتىق كۇرەس اتاۋلىنىڭ بارلىعى ساياسي كۇرەس بولاتىندىعىن"[156] تولىق ٴارى ايقىن كورسەتىپ بەردى. ٴبىز جوعارىدا كەلتىرگەن ٴۇزىندى ماركستىڭ تاريحي دامۋدىڭ بارلىق قورىتقى كۇشتەرىن مولشەرلەۋ ٴۇشىن قوعامدىق قاتناستارعا، سونداي-اق ٴبىر تاپتان ەكىنشى ٴبىر تاپقا، بۇرىنان بولاشاققا دەيىنگى كوپتەگەن **وتپەلى** ساتىلاردىڭ كۇردەلى جايتتەرىنە تالداۋ جاساعانىن انىق تۇسىندىرەدى.

ماركس ٴنازارياسىنىڭ ەڭ تەرەڭ، ەڭ جان-جاقتى، ەڭ ەگجەي-تەگجەيلى دالەلدەنىلۋى جانە قولدانىلۋى ماركستىڭ ەكونوميكا ٴىلىمى بولىپ تابىلادى.

ماركستىڭ ەكونوميكا ٴىلىمى

ماركس «كاپيتال»دىڭ العى سوزىندە بىلاي دەپ جازادى: "بۇل كىتاپتىڭ تۇپكى ماقساتى — وسى زامانعى قوعامنىڭ (ياعني كاپيتاليستىك قوعام، بۇرجۋازيالىق قوعام) ەكونوميكالىق قوزعالىسىنىڭ زاڭىن اشۋ."[252] تاريحتاعى بەلگىلى ٴبىر قوعامنىڭ وندىرىستىك

قاتناستارىنىڭ تۋىلۋىن، دامۋىن جانە قۇلدىراۋىن زەرتتەۋ ماركستىڭ ەكونوميكا ٴىلىمىنىڭ مازمۇنى بولىپ تابىلادى. كاپيتاليستىك قوعامدا **توۋار** ٴوندىرىسى ۇستەم ورىندا تۇرادى، سوندىقتان ماركستىڭ تالداۋى توۋارعا تالداۋ جاساۋدان باستالادى.

قۇن

توۋار دەگەنىمىز، ٴبىر جاعىنان، ادامداردىڭ بەلگىلى قاجەتىن قاناعاتتاندىراتىن زات، ەندى ٴبىر جاعىنان، باسقا ٴبىر زاتقا ايىرباستاۋعا بولاتىن زات. زاتتىڭ كەرەكتىگى ونى **تۇتىنۋ قۇنى** ەتەدى. ايىرباس قۇنى (نەمەسە قىسقاشا ايتقاندا قۇن) دەگەنىمىز ەڭ الدىمەن بەلگىلى مولشەردەگى ٴبىر ٴتۇرلى تۇتىنۋ قۇنى مەن بەلگىلى مولشەردەگى باسقا ٴبىر ٴتۇرلى تۇتىنۋ قۇنىن ايىرباستاۋداعى قاتىناس نەمەسە سالىستىرما. ٴار كۇنگى تاجىريبەلەر بىزگە، مىڭداعان ميليونداعان رەت بولاتىن مۇنداي ايىرباس ٴبىر-بىرىنەن قاتتى پارىقتالاتىن، ٴبىر-بىرىمەن سالىستىرۋعا بولمايتىن تۇتىنۋ قۇندارىن ۇنەمى ٴبىر-بىرىمەن تەڭەستىرىپ وتىراتىنىن كورسەتەدى. بەلگى-لىبىر قوعامدىق قاتىناس جۇيەسىندە ۇدايى ٴوزارا تەڭەستىرىلىپ وتىراتىن وسى تۇرلىشە زاتتار اراسىندا تەگى قانداي ورتاق نارسە بار؟ ولاردىڭ اراسىنداعى ورتاق نارسە سول، ولاردىڭ ٴبارى دە **ەڭبەك ونىمدەرى.** ادامدار ونىمدەردى ايىرباستاعان كەزدە تۇرلىشە ەڭبەكتەردى تەڭەستىرىپ وتىرادى. توۋار ٴوندىرىسى — ٴبىر ٴتۇرلى قوعامدىق قاتىناس جۇيەسى، وسى قوعامدىق قاتىناس جۇيەسىندە وندىرۋشىلەر ٴارتۇرلى ونىمدەردى جاسايدى (قوعام-دىق ەڭبەك ٴبولىنىسى)، ال بۇل ونىمدەر ايىرباستا ٴبىر-بىرىمەن تەڭەستىرىلىپ وتىرادى. سوندىقتان بارلىق توۋارعا ورتاق نارسە —

بەلـگىلىبىر ٴوندىرىس تاراۋىـنىڭ ناقتى ەكـىبەگى ەمەس، بەلگىلى
فورماداعى ەكـىبـەك ەمەس، قايـتا ادامـنىڭ **دەرەكسىز** ەكىبەگى،
ادامنىڭ جالپى ەكـىبەگى. بەلـگىلىبىر قوعامداعى بارلىق توۋارلىڭ
جالپى قۇنىندا بەينەلەنەتىن بۇكىل ەكىبەككۇش سول باياعى ادامنىڭ
ەكىبەككۇشى بولىپ تابىلادى. مۇنى مىلـيارتـتاعان رەت بولاتىـن
ايىرباس فاكتىـتەرى دالەلدەيدى. سوندىقـتان ٴاربىر جەكە توۋار
قوعامدىق قاجەتتى ەكىبـەك ۋاقىتـىنىڭ بەلـگىلى مولشەرىـن عانا
كورسەتەدى. قۇن مولشەرى قوعامدىق قاجەتتى ەكىبەك مولشەرىمەن،
نەمەسە بەلگىلىبىر توۋاردى، ياعني بەلگىلىبىر تۇتىنۋ قۇنىن
وندىرۋگە جۇمسالعان قوعامدىق قاجەتتى ەكىبەك ۋاقىتىمەن بەلگىلە-
نەدى. "ادامدار ايىرباس بارىسىندا وزدەرىنىڭ ٴارتۇرلى ونىمدە-
رىن ٴبىر-بىرىمەن تەڭەستىرىپ وتىرادى، دەمەك وزدەرىنىڭ ٴار-
تۇرلى ەكىبەكتەرىن ٴبىر-بىرىمەن تەڭەستىرىپ وتىرادى. ادامدار
مۇنى اڭعارمايدى، ٴبىراق وسىلاي ىستەيدى." بۇرىنعى ٴبىر ەكونوميس
قۇن دەگەنىمىز ەكى ادام اراسىنداعى قارىم-قاتىناس دەپ
ايتقان ەدى. ول تەك بۇعان زاتتىڭ قاۋىزىمەن بۇركەلگەن قارىم-
قاتىناس دەگەن ٴسوزدى دە قوسۋى كەرەك ەدى. قوعامنىڭ بەلگى-
لىبىر تاريحي فورماتسياسىنداعى قوعامدىق وندىرىستىك قاتىناس
جۇيەسىنەن، سونىمەن بىرگە تولىپ جاتقان، مىلياردتاعان رەت قايتا-
لاناتىن ايىرباس قۇبىلىستارىندا بەينەلەنەتىن قارىم-قاتىناستار
جۇيەسىنەن قاراعاندا عانا قۇنىنىڭ نە ەكەنىن ۇعۋعا بولادى. "قۇن
رەتىندە، توۋار دەگەنىمىز بەلگىلى مولشەردەگى، ۇيىعان ەكىبەك
ۋاقىتى عانا." ماركس توۋاردا تۇلعالاناتىن ەكىبەكتىڭ ەكى جاقتىلى-
عىنا ابىـدەن تالـداۋ جاساعانـنان كەيىن، **قۇنىنىڭ فورمالارىنا** جانە
اقشاعا تالداۋ جاساۋعا كىرىسەدى. بۇل جەردە ماركسـتىـڭ باستى
مىندەتى: قۇنىنىڭ اقشالاي فورماسىنىڭ **قايناردىن** زەرتتەۋ، جەكە،

كەزدەيسوق ايىرباس ارەكەتتەرىنەن ("قۇنىنىڭ قاراپايىم، جەكە نەمەسە كەزدەيسوق فورماسى": بەلگىلى بىر مولشەردەگى ٴبىر ٴتۇرلى تووارداعى بەلگىلى بىر مولشەردەگى باسقا ٴبىر توۋارعا ايىرباستالۋى) قۇنىنىڭ جالپى فورماسىنا، ياعني بىرنەشە ٴتۇرلى توۋاردىڭ ٴبىر ٴتۇرلى تۇراقتى توۋارعا ايىرباستالۋىنا، ٴتىپتى قۇنىنىڭ اقشالاي فورماسىنا دەيىنگى (بۇل كەزدە التىن وسىنداي تۇراقتى توۋار، ياعني جالپى تەڭ باعالى زات بولادى) ايىرباس دامۋىنىڭ **تاريحي بارىسىن** زەرتتەۋ بولدى. اقشا ايىرباس پەن توۋار ٴوندىرىسى دامۋىنىڭ ەڭ جوعارى تۋىندىسى، ول جەكەلىك ەڭبەكتىڭ قوعامدىق سيپاتىن، ٴاربىر ٴوندىرۋشىنىڭ بازار ارقىلى جاسايتىن قوعامدىق بايلانىستارىن كولەگەيلەيدى جانە بۇركەمەلەيدى. ماركس اقشانىڭ ٴارتۇرلى مىندەتتەرىنە توتەنشە ەگجەي-تەگجەيلى تالداۋ جاسادى؛ ونىڭ ۇستىنە بۇل ارادا دا («كاپيتال»-دىڭ الدىڭعى بىرنەشە تاراۋلارىنداعى سياقتى) اسىرەسە مانى كورسەتىپ ٴوتۋ كەرەك: بۇل جەردە ونىڭ دەرەكسىز، كەيدە بەينە كىلەڭ سارالاۋ سياقتى بولىپ كورىنگەن باياندالۋى ٴىس جۇزىندە ايىرباس پەن توۋار ٴوندىرىسى دامۋىنىڭ تاريحىنداعى قىرۋار ٴىس جۇزىندىك ماتەريالداردى الدىمىزعا سالادى. "اقشا توۋار ايىرباسىنىڭ بەلگىلى دامۋ دارەجەسىن الدىن شارت ەتەدى. اقشانىڭ ٴارتۇرلى فورمالارى، ياعني جالاڭ توۋارلىق تەڭ باعالى زات نەمەسە اينالىم ٴتاسىلى نەمەسە تولەم ٴتاسىلى، قازىنا جانە دۇنيە جۇزىلىك اقشا، ٴوز ىسىندەگى مىناداي نە انااداي مىندەتتىڭ تۇرلىشە رول اتقارۋ كولەمىنە جانە سالىستىرمالى باسىم بولۋ احۋالىنا قاراي، قوعامدىق ٴوندىرىس بارىسىنىڭ ٴبىر-بىرىنەن قاتتى پارىقتالاتىن ساتىلارىن كورسەتەدى." («كاپيتال»، 1 - توم)[253]

قوسىمشا قۇن

تووّار ٴوندىرىسى دامىپ بەلگىلىبىر ساتىعا جەتكەندە اقشا كاپيتالعا اينالادى. تووّار اينالىمىنىڭ فورمۋلاسى: ت(تووّار) — ا(اقشا) — ت (تووّار)، اتاپ ايتقاندا، ٴبىر ٴتۇرلى تووّاردى ساتۋ-داعى ماقسات باسقا ٴبىر ٴتۇرلى تووّاردى ساتىپ الۋ بولادى. كەرىسىنشە، كاپيتالدىڭ جالپى فورمۋلاسى: ا(اقشا) — ت (تووّار) — ا(اقشا)، اتاپ ايتقاندا، ساتۋ (پايداسىمەن) ٴۇشىن ساتىپ الۋ. قوسىمشا قۇن دەپ ماركس اينالىمعا شىعارىلعان اقشانىڭ العاشقى قۇنىنىڭ وسى وسكەن مولشەرىن ايتادى. كاپيتاليستىك اينالىمدا اقشانىڭ وسى "ٴوسۋ"ى جۇرتتىڭ بارىنە ايان فاكت. ٴدال وسى "ٴوسۋ" اقشانى ەرەكشە، تاريح جاعىنان ايقىن قوعامدىق وندىرىستىك قاتىناس رەتىندەگى **كاپيتالعا** اينالدىرادى. قوسىمشا قۇننىڭ تووّار اينالىمىنان شىعۋى مۇمكىن ەمەس، ويتكەنى تووّار اينالىمى تەڭ باعالى زاتتاردىڭ ايىرباسى عانا بولادى؛ سونداي-اق ۇستەمە باعادان دا شىعۋى مۇمكىن ەمەس، ويتكەنى ساتىپ الۋشىلار مەن ساتۋشىلاردىڭ ٴوزارا ۇتىلۋى مەن ۇتۋى ورايلاس بولىپ شىعادى، ونىڭ ۇستىنە بۇل ارادا اڭگىمە جەكە قۇبىلىس تۋرالى ەمەس، ٴدال قىرۋار، ورتاشا، قوعامدىق قۇبىلىستار تۋرالى بولىپ وتىر. قوسىمشا قۇن الۋ ٴۇشىن "اقشا يەسى بازاردان تۇتىنۋ قۇنىنىڭ ٴوزى قۇن قاينارى بولا الاتىن ەرەكشە قاسيەتى بار تووّار تابۋ كەرەك"[254]، ونىڭ تۇتىنىلۋ بارىسى قۇنىنىڭ جاسالۋ بارىسى دا بولۋعا ٴتيىس. مۇنداي تووّار بار دا، ول — ادامنىڭ ەڭبەك كۇشى. ەڭبەككۇشىنىڭ تۇتىنىلۋى ەڭبەك ىستەۋ، ال ەڭبەك قۇن جاسايدى. اقشا يەسى ەڭبەككۇشتى قۇنىنا قاراي ساتىپ الادى. ال ەڭبەك-

كۇشتىڭ قۇنى، باسقا ٴارقانداي تووّاردىڭ قۇنى سياقتى، ەڭبەككۇشتى ٴوندىرۋ ٴۇشىن كەرەك بولاتىن قوعامدىق قاجەتتى ەڭبەك ۋاقتىمەن (ياعني جۇمىسشى مەن ونىڭ ٴۇي ىشىندەگىلەردىڭ تۇرمىس راسحۇتىنىڭ قۇنىمەن) بەلگىلەنەدى. اقشا يەسى ەڭبەككۇشتى ساتىپ الىعان سوڭ، ونى ىستەتۋگە، ياعني كۇنى بويى جۇمىس ىستەتۋگە، مىسالى، 12 ساعات جۇمىس ىستەتۋگە ۇقىقتى بولادى. ٴىس جۇزىندە جۇمىسشى 6 ساعاتتىڭ ىشىندە ("قاجەتتى" ەڭبەك ۋاقتى) ٴوزىنىڭ تۇرمىس راسحۇتى ٴۇشىن تولەنگەن اقىنى تولەرلىك ٴونىم جاساپ بولادى، ال قالعان 6 ساعاتتىڭ ىشىندە ("قوسىمشا" ەڭبەك ۋاقتى) كاپيتاليس اقى تولەمەگەن "قوسىمشا" ٴونىمدى نەمەسە قوسىمشا قۇندى جاسايدى. سوندىقتان، ٴوندىرىس بارىسىنان قاراعاندا، كاپيتالدى ەكى بولەككە ايىرۋ قاجەت: ٴبىر بولەگى — ٴوندىرىس قۇرال-جابدىقتارىنا (ماشينا، ەڭبەك قۇرالى، شيكىزات، ت.ب.) جۇمسالاتىن وزگەرمەس كاپيتال، ونىڭ قۇنى (بىردەن نەمەسە بولەك-بولەك بولىپ) ونىمگە وزگەرىسسىز كوشەدى؛ ەندى ٴبىر بولەگى — ەڭبەككۇشكە جۇمسالاتىن وزگەرمەلى كاپيتال. وزگەرمەلى كاپيتالدىڭ قۇنى وزگەرمەي تۇرمايدى، ەڭبەك بارىسىندا ٴوسىپ وتىرادى، ويتكەنى ول قوسىمشا قۇن جاسايدى. سوندىقتان، كاپيتالدىڭ ەڭبەككۇشتى قاناۋ دارەجەسىن ٴتۇسىندىرۋ ٴۇشىن قوسىمشا قۇندى بارلىق كاپيتالمەن ەمەس، تەك وزگەرمەلى كاپيتالمەن سالىستىرعان ٴجون. بۇل سالىستىرمانى ماركس قوسىمشا قۇنىنىڭ نورماسى دەپ اتايدى، جوعارىداعى مىسال بويىنشا قاراعاندا، 6/6، ياعني 100% بولادى.

كاپيتالدىڭ شىعۋىنىڭ تاريحي العى شارتى مىناۋ: بىرىنشىدەن، جالپى تووّار ٴوندىرىسىنىڭ دامۋى ٴبىرشاما جوعارى دارەجەگە جەتكەندە، نەداۋىر مولشەردەگى اقشانىڭ كەيبىر ادامداردىڭ قولىنا

جينالۋى؛ ەكىنشىدەن، ٴبىر جاعىنان، وزدەرىنىڭ ەڭبەككۇشىن ساتقاندا ەشقانداي قىسىم مەن تەجەۋگە ۇشىرامايتىن، ەندى ٴبىر جاعىنان، ولار جەرىنەن جانە ٴوندىرىس قۇرال-جابدىقتارى اتاۋ-لىدان ايرىلعان مال-مۇلىكسىز جۇمىسشىلار، ەڭبەككۇشتى ساتىپ قانا كۇن كورەتىن جۇمىسشى "پرولەتار" بولىپ تابىلاتىن ەكى ماع-ناداعى "ەركىن" جۇمىسشىلاردىڭ بولۋى.

قوسىمشا قۇندى نەگىزگى ەكى ادىسپەن: جۇمىس كۇنىن ۇز-ارتۋ ("مۇلدەمدىك قوسىمشا قۇن") جانە قاجەتتى ەڭبەك ۋاقتىن قىسقارتۋ ("سالىستىرمالى قوسىمشا قۇن") جولىمەن ارتتىرۋعا بولادى. ماركس ٴبىرىنشى ادىسكە تالداۋ جاساعاندا، جۇمىسشى تابىنىڭ جۇمىس كۇنىن قىسقارتۋ ٴۇشىن جۇرگىزگەن ايبىندى كۇرەستەرىن، مەملەكەتتىك وكىمەتتىڭ جۇمىس كۇنىن ۇزارتۋعا (14 — 17-عاسىرلار) جانە جۇمىس كۇنىن قىسقارتۋعا (19-عاسىرداعى زاۋات زاڭى) كيلىككەندىگىن سۋرەتتەيدى. «كاپيتال» دۇنيەگە كەل-گەننەن كەيىن دۇنيە جۇزىندەگى بارلىق مادەنيەتتى ەلدەردەگى جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ تاريحى بۇل كورىنىستى كورسەتەتىن مىڭ-مىڭداعان جاڭا فاكتىلەر بەردى.

ماركس سالىستىرمالى قوسىمشا قۇنىنىڭ وندىرىلۋىنە تالداۋ جاساعاندا، كاپيتاليزمنىڭ ەڭبەك ونىمدىلىگىن ارتتىرۋداعى نەگىزگى ٴۇش تاريحي ساتىسىن زەرتتەيدى: (1) قاراپايىم ىستەستىك؛ (2) جۇمىس ٴبولىنىسى جانە جۇمىس الاڭىندىق قولونەركاسىپ؛ (3) ماشينالار جانە ٴىرى ونەركاسىپ. ماركستىڭ بۇل ارادا كاپيتاليزمنىڭ دامۋىنىڭ نەگىزگى ەرەكشەلىگىن قانشاما تەرەڭ اشقاندىعىن روس-سيانىڭ "قولونەركاسىبى" دەلىنەتىندى زەرتتەۋ جوعارىداعى ٴۇش ساتىنىڭ الدىڭعى ەكى ساتىسىن تۇسىندىرەتىن وراسان باي ماتەر-يالدار بەرگەندىگىنەن-اق بايقاۋعا بولادى. ماركس 1867-جىلي

سۋرەتتەگەن ٴبىرى ماشينالى ونەركاسىپتىڭ توڭكەرىستىك رولى سودان بەرگى جارتى عاسىر ىشىندە كوپتەگەن "جاڭا" مەملەكەتتەردە (روسسيادا، جاپونيادا، تاعى باسقالاردا) ايقىن كورىندى.

سونان سوڭ، ماركستىڭ **كاپيتالدىڭ قورلانۋى** جونىندە جاساعان تالداۋى توتەنشە ماڭىزدى جانە تىڭ جاڭالىق بولدى. كاپيتالدىڭ قورلانۋى دەگەنىمىز قوسىمشا قۇنىنىڭ ٴبىر بولەگىن كاپيتالعا اينالدىرۋ، ول كاپيتاليستىڭ قاراباسىنىڭ قاجەتىن جانە ويىنا كەلگەندى ىستەۋىن قاناعاتتاندىرۋعا ەمەس، قايتا جاڭا وندىرىسكە جۇمسالادى. ماركس بۇرىنعى بارلىق كلاسسيكالىق ساياسي-ەكونوميانىڭ (ادام سميتتەن باستاپ) ٴبىر قاتەلىگى كاپيتالعا اينالعان بۇكىل قوسىمشا قۇن وزگەرمەلى كاپيتال رەتىندە جۇمسالادى دەپ ەسەپتەيتىندىگىندە دەپ كورسەتتى. ٴىس جۇزىندە، قوسىمشا قۇن **ٴوندىرىس قۇرال-جابدىقتارى** مەن وزگەرمەلى كاپيتال بولىپ بولىنەدى. كاپيتاليزمىنىڭ دامۋى جانە ونىڭ سوتسياليزمگە اينالۋى بارىسىندا كاپيتالدىڭ وزگەرمەس بولەگىنىڭ (بۇكىل كاپيتالدا) وزگەرمەلى بولەگىنە قاراعاندا تەزىرەك ارتاتىندىعىنىڭ ماڭىزى زور.

كاپيتالدىڭ قورلانۋى ماشينانىڭ جۇمىسشىلاردى ىعىستىرۋىن تەزدەتىپ، ٴبىر ۇيەكتە بايلىقتى، ەندى ٴبىر ۇيەكتە جوقشىلىقتى جارىققا شىعارادى، سونىمەن "زاپاس ەڭبەك ارمياسى" دەيتىندى، ياعني جۇمىسشىلاردىڭ "سالىستىرمالى ارتىلىسىن" نەمەسە "كاپيتاليستىك جان سانى ارتىلىسىن" تۋعىزادى. مۇنداي ارتىلىستىڭ فورماسى الۋان ٴتۇرلى بولادى دا، كاپيتالدىڭ ٴوندىرىستى ەرەكشە تەز ۇلعايتۋىنا مۇمكىندىك بەرەدى. بۇل مۇمكىندىك، ونىڭ ۇستىنە امانات-قارىز ٴتۇزىمى جانە ٴوندىرىس قۇرال-جابدىقتارى جاعىنداعى كاپيتالدىڭ قورلانۋى بىزگە اسىرا ٴوندىرۋ **داعدارىسىن** ۇعۋدىڭ كىلتىن بەرەدى، مۇنداي داعدارىس كاپيتاليستىك مەملە-

كەتتەردە، اۋەلى ورتا ەسەپپەن 10 جىلدا ٴبىر، ودان سوڭ ۇزاعىراق بەلگىسىز ٴبىر ۋاقىتتا اۋىق-اۋىق بولىپ تۇرادى. كاپيتاليزىم نەگىزىندەگى كاپيتالدىڭ قورلانۋىن العاشقى قورلانۋ دەيتىنىنەن پارىقتاۋ قاجەت. العاشقى قورلانۋ — ەڭبەكشىلەردى ٴوندىرىس قۇرال-جابدىقتارىنان كۇشپەن ايىرۋ، ديحانداردى جەردەن قۋۋ، قاۋىمدىق جەرلەردى باسىپ الۋ، وتارلىق ٴتۇزىمدى، مەملەكەت قارىزى ٴتۇزدىمىن، قورعانىستىق شەگارا باجى ٴتۇزىمىن. تاعى باسقالاردى جولعا قويۋ. "العاشقى قورلانۋ" ٴبىر ۇيەكتە "ەركىن" پرولەتارلاردى، ەندى ٴبىر ۇيەكتە اقشا يەسىن، ياعني كاپيتاليستى جارىققا شىعارادى.

"**كاپيتاليستىك قورلانۋدىڭ تاريحي بەتالىسى**"ن ماركس مىناداي اتاقتى سوزدەرمەن ٴتۇسىندىردى: "تىكەلەي وندىرۋشىلەردى ماحرۇم ەتۋگە ەڭ راقىمسىز تاعىلىق تاسىلدەر قولدانىلدى، بۇل ەڭ انايى، ەڭ لاس، ەڭ پاسىق جانە ەڭ قۇتىرىنعان وبىرلىقتىڭ ايداۋىمەن جۇرگىزىلدى. جەكە مەنشىك يەلەرىنىڭ (ديحاندار مەن قولونەرشىلەردىڭ) ٴوز ەڭبەگىمەن قول جەتكىزگەن جەكە مەنشىگى، بىلايشا ايتقاندا، ٴاربىر دەربەس ەڭبەكشىنىڭ ٴوز ەڭبەك سايماندارىمەن جانە ەڭبەك قۇرال-جابدىقتارىمەن ۇشتاسۋىن نەگىز ەتكەن جەكە مەنشىگى كاپيتاليستىك جەكە مەنشىك جاعىنان، ياعني باسقالاردىڭ ەڭبەككۇشىن قاناۋدى — بۇل ەڭبەككۇش فورما جاعىنان ەركىن بولسا دا — نەگىز ەتكەن جەكە مەنشىك جاعىنان ىعىستىرىلدى. ...ەندى ماحرۇم ەتىلەتىندەر ٴوز الدىنا دەربەس شارۋاشىلىق جۇرگىزەتىن ەڭبەكشىلەر ەمەس، قايتا كوپتەگەن جۇمىسشىلاردى قاناۋشى كاپيتاليستەر بولىپ وتىر. مۇنداي ماحرۇم ەتۋ كاپيتاليستىك ٴوندىرىستىڭ وزىندەگى ىشكى زاڭىنىڭ رولى ارقىلى، ياعني كاپيتالدىڭ شوعىرلانۋى ارقىلى جۇرگىزىلەدى. ٴبىر كاپيتاليس كوپتەگەن كاپيتاليستەردى قۇرتادى. وسى شوعىرلانۋعا نەمەسە از ساندى

كاپيتاليستەردىڭ كوپ ساندى كاپيتاليستەردى ماحرۇم ەتۋىنە باي-لانىستى كولەمى ۇزدىكسىز كەڭەيە بەرەتىن ەڭبەك بارىسىنىڭ ىستەستىك فورماسى كۇننەن-كۇنگە داميدى، علىم كۇننەن-كۇنگە سانالى تۇردە تەحنيكا جاعىنان قولدانىلادى، جەر كۇننەن-كۇنگە جوسپارلى تۇردە پايدالانىلادى، ەڭبەك قۇرال-جابدىقتارى كۇننەن-كۇنگە تەك ورتاق قولدانىلاتىن ەڭبەك قۇرال-جابدىعىنا اينالادى، بارلىق ٴوندىرىس قۇرال-جابدىعى بىرلەسكەن قوعامدىق ەڭبەكتىڭ ٴوندىرىس قۇرال-جابدىقتارى رەتىندە قولدانىلاتىن بولعاندىقتان كۇننەن-كۇنگە ۇنەمدەلەدى، ٴار ەل حالقى كۇننەن-كۇنگە دۇنيە جۇزىلىك بازار تورابىنا تارتىلادى، سونىمەن كاپيتاليستىك ٴتۇزىم كۇننەن-كۇنگە حالىقارالىق سيپات الادى. وسى اينالىم بارىسىنىڭ بارلىق مۇددەسىن توناۋشى جانە مونوپوليالاۋشى كاپيتال الپاۋىت-تارىنىڭ ۇزدىكسىز ازايۋىنا بايلانىستى، جوقشىلىق، ەزۋ، قۇلدانۋ، ازعىنداۋ جانە قاناۋ ۇزدىكسىز اسقىنادى، كاپيتاليستىك ٴوندىرىس بارىسىنىڭ ٴوز بويىنداعى قۇرىلىم تاربيەلەگەن، بىرلەستىرگەن جانە ۇيىمداستىرعان جۇمىسشى تابىنىڭ قارسىلىعى دا ۇزدىكسىز ارتادى. كاپيتالدىڭ مونوپوليالاۋى وسى مونوپوليالاۋمەن بىرگە جانە سونىڭ ارقاسىندا ورىبگەن ٴوندىرىس تاسىلىنە اجىرعى بولادى. ٴوندىرىس قۇرال-جابدىقتارىنىڭ شوعىرلانۋى مەن ەڭبەكتىڭ قوعامدانۋى وزدە-رىنىڭ كاپيتاليستىك قاۋىزىنا سيمايتىن دارەجەگە جەتەدى. بۇل قاۋىز جارىلادى. كاپيتاليستىك جەكە مەنشىكتىڭ ٴولىم قوڭىراۋى سوعىلادى. ماحرۇم ەتۋشىلەر ماحرۇم ەتىلەدى.» («كاپيتال»، 1-توم)[255]

ودان سوڭ، ماركستىڭ «كاپيتال»دىڭ 2-تومىندا قوعامدىق جالپى كاپيتالدىڭ ۇدايى وندىرىلۋىنە جاساعان تالداۋى دا توتەنشە ماڭىزدى جانە تىڭ جاڭالىق بولدى. بۇل جەردە دە ماركس جەكە قۇبىلىستى ەمەس، جالپى قۇبىلىستى؛ قوعامدىق ەكونوميكانىڭ

بولشەكتەرىن ەمەس، بۇكىل قوعامدىق ەكونومىكانىڭ جيىنتىعىن زەرتتەدى. ماركس كلاسسيكالىق ەكونوميستەردىڭ جوعارىدا ايتىلعان قاتەلەرىن تۇزەتىپ، بۇكىل قوعامدىق ٴوندىرىستى: (I) ٴوندىرىس قۇرال-جابدىقتارىنىڭ ٴوندىرىلۋى جانە (II) تۇتىنۋ بۇيىمدارىنىڭ ٴوندىرىلۋى دەپ ەكى ۇلكەن بولىمگە ٴبولدى، سونىمەن بىرگە بۇرىنعى مولشەردە ۇدايى ٴوندىرىلۋى تۇسىندا دا، قورلانۋى تۇسىندا دا قوعامدىق جالپى كاپيتالدىڭ اينالىم احۋالىن ٴوزى مىسالعا كەلتىرگەن ساندى سيپاتتامالار ارقىلى ابدەن زەرتتەدى. «كاپيتال»دىڭ 3-تومىندا قۇن زاڭى نەگىزىندە **پايدانىڭ ورتاشا نورماسىنىڭ** قالىپتاسۋى ماسەلەسى شەشىلدى. ماركستىڭ ەكونوميكا ىلىمىن ۇلى ٴبىر ادىم العا اتتاتقانى ماسەلەگە تۇرپايى ساياسي-ەكونوميا نەمەسە ۆسزامانعى "شەگىنە جەتكەن پايدالىلىق ٴنازارياسى" سياقتى، ەكىنىڭ بىرىندە، جەكە كەزدەيسوق قۇبىلىستارعا نەمەسە باسەكەنىڭ سىرتقى قۇبىلىستارىنا عانا نەگىزدەلە وتىرىپ تالداۋ جاساۋىنان ەمەس، قايتا جالپى ەكونوميكالىق قۇبىلىسقا، قوعامدىق شارۋاشىلىقتىڭ جالپى جيىنتىعىنا نەگىزدەلىپ تالداۋ جاساۋىنان كورىنەدى. ماركس الدىمەن قوسىمشا قۇنىنىڭ قايىنارىنا تالداۋ جاسادى، ونان سوڭ قوسىمشا قۇنىنىڭ پايدا، ٴوسىم جانە جەر مايى بولىپ ٴبولىنۋ احۋالىن زەرتتەدى. پايدا دەگەنىمىز قوسىمشا قۇنىنىڭ كاسىپورىنعا جۇمسالعان بۇكىل كاپيتالمەن سالىستىرماسى بولىپ تابىلادى. "ورگانيكالىق قۇرامى جوعارى" كاپيتالدىڭ (ياعني وزگەرمەس كاپيتالدىڭ وزگەرمەلى كاپيتالدان اسىپ كەتكەن مولشەرى قوعامدىق ورتاشا مولشەردەن جوعارى بولعان كاپيتال) بەرەتىن پايدا نورماسى پايدانىڭ ورتاشا نورماسىنان تومەن بولادى. ال "ورگانيكالىق قۇرامى تومەن" كاپيتالدىڭ بەرەتىن پايدا نورماسى پايدانىڭ ورتاشا نورماسىنان جوعارى بولادى.

کاپيتالدار اراسنداعى باسەكە، كاپيتالدىڭ ٴبىر تاراۋدان باسقا ٴبىر تاراۋعا ەركىن كوشۋى جوعارىدا ايتىلعان ەكى ٴتۇرلى احۋالداعى پايدا نورمالارىن تەڭەسۋگە قاراي بەتتەتەدى. بەلگىلى ٴبىر قوعامداعى بارلىق توۋار قۇنىنىڭ جالپى مولشەرى توۋار باعالارىنىڭ جيىنتىعىنا ٴدال كەلەدى، ٴبىراق باسەكەنىڭ سالدارىنان، جەكە كاسىپورىندار مەن جەكە ٴوندىرىس تاراۋلارىندا توۋارلار قۇندارىنا قاراي ەمەس، قايتا جۇمسالعان كاپيتال مەن ورتاشا پايدانىڭ قوسىندىسىنا تەڭ كەلەتىن **وندىرىستىك باعاسىنا** قاراي ساتىلادى.

ٴسويتىپ، باعانىڭ قۇنىنان اجىراۋى مەن پايدانىڭ تەڭەستىرىلۋى سىندى جۇرتقا ٴمالىم، داۋسىز فاكتىنى ماركس قۇن زاڭىنا نەگىزدەلە وتىرىپ تولىق ٴتۇسىندىردى، ويتكەنى بارلىق توۋارلاردىڭ قۇندارىنىڭ جالپى مولشەرى باعالارىنىڭ جيىنتىعىنا ٴدال كەلەدى. الايدا قۇنىنىڭ (قوعامدىق قۇنىنىڭ) باعاعا (ٴىشىنارا باعاعا) اينالۋى قاراپايىم، تۋرا جولمەن ەمەس، قايتا تۋتەنشە كۇردەلى جولمەن بولادى، ويتكەنى بىتىراندى توۋار وندىرۋشىلەردى بازار ارقىلى عانا بايلانىستىراتىن قوعامدا زاڭدىلىقتىڭ ورتاشا، قوعامدىق، جالپىلىق زاڭدىلىق بولىپ قانا بەينەلەنەتىندىگى، ال ٴىشىنارا اۋىتقۋلاردىڭ ٴبىرىن ٴبىرى جويىپ كەتەتىندىگى وتە تابيعي.

ەڭبەك ونىمدىلىگىنىڭ ارتۋى وزگەرمەلى كاپيتالعا قاراعاندا وزگەرمەس كاپيتالدىڭ ٴوسۋى تەزىرەك بولاتىنىن كورسەتەدى. وزگەرمەلى كاپيتال عانا قوسىمشا قۇندى تۋدىراتىندىقتان، پايدا نورماسىنىڭ (قوسىمشا قۇنىنىڭ وزگەرمەلى كاپيتالمەن عانا ەمەس، بۇكىل كاپيتالمەن سالىستىرماسىنىڭ)، ارينە، تومەندەۋ بەتالىسى بولادى. ماركس وسى بەتالىسقا جانە وعان كەدەرگى بولاتىن نەمەسە ونى جوياتىن ٴبىرسىپىرا جاعدايلارعا ەگجەي-تەگجەيلى تالداۋ جاسادى. ٴبىز ەندى «كاپيتال»دىڭ 3-تومىنداعى ٴوسىمقور-

لىق كاپيتال، ساۋدا كاپيتالى جانە اقشا كاپيتالى جونىندەگى توتەنـ
شە قىزىقتى تاراۋلارعا ارنايى توقتالماستان، ەڭ ماڭىزدى بولعان
جەر مايى ٴنازارياسىنا عانا توقتالامىز. جەردىڭ كولەمى شەكتى
بولعاندىقتان، ونىڭ ۇستىنە كاپيتاليستىك مەملەكەتتەردە جەردى
جەكە قوجايىندار تۇگەلدەي يەمدەنگەندىكتەن، ەگىنشىلىك ونىمـ
دەرىنىڭ وندىرىستىك باعاسى ورتاشا جەرلەرگە جۇمسالعان وندىرـ
ىستىك شىعىنىمەن ەمەس، قايتا ناشار جەرلەرگە جۇمسالعان
ٴوندىرىس شىعىنىمەن، ونىمدەردىڭ بازارعا جەتكىزىلۋىندەگى
ورتاشا شارت-جاعدايىمەن ەمەس، قايتا ناشار شارت-جاعدايىمەن
بەلگىلەنەدى. مۇنداي وندىرىستىك باعا مەن جاقسى جەرلەردەگى
(نەمەسە جاقسى جاعدايداعى) وندىرىستىك باعانىڭ پارقى پارىقتى
جەر مايىن نەمەسە **ساتىلى پارىقتى** جەر مايىن تۋدىرادى. ماركس
وسى جەر مايىن ەگجەي-تەگجەيلى تالداپ، ونىڭ قايىنارى ٴار
بولەك جەردىڭ قۇنارلىلىق دارەجەسىنىڭ پارىقتىلىعىندا، جەرگە
جۇمسالعان قارجى مولشەرىنىڭ پارىقتىلىعىندا ەكەنىن ٴتۇسىندىردى،
ٴسويتىپ، ريكاردونىڭ قاتەلىگىن تۇگەل اشكەرەلەدى («قوسىمشا
قۇن ٴنازارياسى»نا دا قاراڭىز، وندا رودبەرتۋستى سىنداعان جەرى
ەرەكشە كوڭىل بولۋگە تاتيدى). ريكاردو ساتىلى پارىقتى جەر
مايىن جاقسى جەردەن جامان جەرلەرگە ۇزدىكسىز كوشۋ سالدارىنان
عانا تۋادى دەپ قارايدى. كەرىسىنشە، كەرى وزگەرۋلەر دە
بولادى، جەردىڭ ٴبىر ٴتۇرىنىڭ (اۋىل شارۋاشىلىعى تەحنيكاـ
سىنىڭ جاقسارۋى، قالانىڭ دامۋى، تاعى باسقالار سەبەبىنەن)
باسقا ٴبىر تۇرگە اينالاتىنى دا بولادى، سوندىقتان اتى
شۋلى "جەر قۇنارلىلىعىنىڭ كەمي بەرۋ زاڭى" توتەنشە قاتە،
ول كاپيتاليزمنىڭ كەمشىلىكتەرىن، شەكتەمەلىلىكتەرىن جانە
قايشىلىقتارىن جاراتىلىس دۇنيەسىنە اۋدارۋ بولىپ تابىلادى.

ونان سوك، ونەركاسپتنك جانە حالىق شارۋاشلىعىنىڭ بارلىق تاراۋلارىندا پايدانىڭ بارلىق تاراۋلارىندا پايدانىڭ تەڭگەرىلۋى باسەكەنىڭ تولىق ەركىن بولۋىن، كاپيتالدىڭ ءبىر تاراۋدان ەكىنشى ءبىر تاراۋعا ەركىن قۇيىلۋىن العى شارت ەتەدى. ءبىراق، جەرگە بولعان جەكە مەنشىك مونوپوليالاۋدى تۋدىرىپ، كاپيتالدىڭ ەركىن اعۋىنا كەدەرگى بولادى. وسى مونوپوليالاۋدىڭ سالدارىنان، كاپيتالدىڭ ورگانيكالىق قۇرامى تومەنىرەك، ال ءتىشىنارا پايدا نورماسى جوعارىراق بولاتىن اۋىل شارۋاشىلىعى ونىمدەرى پايدا نورماسىنىڭ بۇكىلدەي ەركىن تەڭگەرىلۋ بارىسىنا كىرە المايدى؛ جەر مەنشىك تەنۋشىنىڭ مونوپوليالاۋشى رەتىندە باعانى ورتاشا باعادان جوعارى ۇستاۋىنا مۇمكىندىك بولادى، سونىمەن بۇل مونوپوليالىق باعا **مۇلدەلىك** جەر ماينى تۋعىزادى. كاپيتاليزىم ءومىر ءسۇرىپ وتىرعان جاعدايدا ساتىلى پارىقتى جەرماينىڭ جويىلۋى مۇمكىن ەمەس، ال مۇلدەلىك جەر ماينىڭ جويىلۋى **مۇمكىن**، ماسەلەن: جەر مەملەكەت مەنشىگىنە اينالدىرىلعان ۋاقىتتا، جەر مەملەكەت مەنشىگىنە كوشكەن ۋاقىتتا جويىلۋى مۇمكىن. مۇنداي كوشۋ جەكە مەنشىك يەلەرىنىڭ مونوپولياسىن قيراتىپ، اۋىل شارۋاشىلىعىندا ەركىن باسەكەنى نەعۇرلىم دايەكتى، نەعۇرلىم تولىق جۇرگىزۋگە اپارىپ سوعار ەدى. سوندىقتان اپتىقپا بۇرجۋازدار، — دەپ كورسەتەدى ماركس، — جەردى مەملەكەت مەنشىگىنە اينالدىرۋ سىندى بۇرجۋازيالىق العا باسارلىق تالاپتى تاريحتا تالاي رەت ورتاعا قويعان بولاتىن، ءبىراق، بۇرجۋازيانىڭ كوپشىلىگى بۇل تالاپتان ۇرەيلەنەدى، ويتكەنى بۇل تالاپ وسىزامانعى باسقا ءبىر ەرەكشە ماڭىزدى جانە ەرەكشە "سەزىمتال" مونوپولياعا، ياعني جالپى ءوندىرىس قۇرال-جابدىقتارىنا بولعان مونوپولياعا "سوقتىعۋ"عا تىم تاياپ بارعان. (ماركس 1862-جىلي 8-ايدىڭ 2-كۇنى ەنگەلسكە جازعان حاتىندا كاپيتالدىڭ

ورتاشا پايداسى جانە مۇلدەلىك جەر مايى تۋرالى ٴوز ٴنازارياسىن توتەنشە تۇسىنىكتى ٴارى ايقىن باياندادى. «حاتتار»، 3-توم، 77—81-بەتتەرگە قاراڭىز. سونىمەن بىرگە 1862-جىلى 8-ايدىڭ 9-كۇنگى حاتقا قاراڭىز، سول كىتاپتىڭ 86—87-بەتتەرى.) جەر مايىنىڭ تاريحى جونىندە توقتالعاندا، ماركستىڭ تالداۋىن دا كورسەتۋ كەرەك: ەڭبەكپەن تولەنەتىن جەر مايى (ديحاندار ٴوز ەڭبەگىمەن پومەششيكتەردىڭ جەرىندە قوسىمشا ٴونىم جاسايدى) ونىمەن تولەنەتىن جەر مايىنا نەمەسە زاتپەن تولەنەتىن جەر مايىنا (ديحاندار ٴوز جەرىندە قوسىمشا ٴونىم وندىرەدى دە، "ەكونوميكادان تىس زورلىق"قا ۇشىراعاندىقتان قوسىمشا ٴونىمدى پومەششيككە تاپسىرادى) وزگەرەدى، ونان كەيىن اقشامەن تولەنەتىن جەر مايىنا (بۇل دا زاتپەن تولەنەتىن جەر مايى، ياعني تووار ٴوندىرىسىنىڭ دامۋى سالدارىنان اقشاعا اينالعان زاتپەن تولەنەتىن جەر مايى، ەسكى روسسيادا "نارسەمەن تولەنەتىن ماي اقى" دەپ اتالادى) وزگەرەدى، ەڭ اقىرىندا كاپيتاليستىك جەر مايىنا وزگەرەدى، بۇل ۋاقىتتا ديحانداردىڭ ورنىن جالدامالى ەڭبەك ارقىلى ەگىس جۇمىسىمەن شۇعىلداناتىن ەگىن شارۋاشىلىق كاسىپورىن يەلەرى باسادى. "كاپيتاليستىك جەر مايىنىڭ تۋىلۋى" جونىندەگى تالداۋعا توقتالعاندا، ماركستىڭ **ەگىنشىلىكتەگى كاپيتاليزمنىڭ بىرتەلەپ دامۋى** جونىندەگى كوپتەگەن تەرەڭ (روسسيا سياقتى ارتتا قالعان ەلدەر ٴۇشىن اسا زور ماڭىزى بار) يديالارىن كورسەتۋ كەرەك. "...اقشاعا جالداناتىن داۋلەتسىز كۇندىكشىلەر تابىنىڭ قالىپتاسۋى زاتپەن تولەنەتىن جەر مايىنىڭ اقشامەن تولەنەتىن جەر مايىنا وزگەرۋ بارىسىمەن ٴسوزسىز قاتار ٴجۇرىپ قانا قويعان جوق، ٴتىپتى وسى وزگەرۋ بارىسىنان بۇرىن بولدى. بۇل تاپ ەندى عانا پايدا

بولعان، كەزدەيسوق قانا جارىققا شىققان جەردە ماي اقى تولەۋگە مىندەتتى اۋقاتتىراق ديحاندار اراسىندا، بەينە فەودالدىق داۋىر- دەگى اۋقاتتى باسىبايلى ديحانداردىڭ وزدەرىندە دە باسىبايلى ديحان بولعانى سياقتى، ٴوز ەسەبىنەن اۋىل شارۋاشىلىعىنداعى جالدامالى جۇمىسشىلاردى قاناۋ ادەتى ٴسوزسىز كۇشەيەدى. سوندىقتان ولاردىڭ بەلگىلى مال-مۇلىك جيناپ الىپ، بولاشاق كاپيتاليستەرگە اينالۋ مۇمكىنشىلىگى دە بىرتىندەپ كۇشە- يەدى. دەربەس شارۋاشىلىق جۇرگىزىپ وتىرعان بۇرىنعى جەر يەمدەنۋشىلەردىڭ اراسىندا دا كاپيتاليستىك جەر مايلاۋشىلاردىڭ ۇياسى بىرتە-بىرتە پايدا بولادى، ولاردىڭ ٴورشۋى اۋىل-قىستاق- تان تىس كاپيتاليستىك ٴوندىرىستىڭ جالپى دامۋىمەن بەلگىلە- نەدى..." («كاپيتال»، 2-باسپاسى، 3-توم، 332-بەت)[256] "قىستاق تۇرعىندارىنىڭ ٴبىر بولەگىنىڭ ماحرۇم ەتىلۋى جانە قۋىلۋى، ونەركاسىپ كاپيتالى ٴۇشىن جۇمىسشىلاردى جانە ولاردىڭ تۇرمىس كەرەك-جاراقتارى مەن ەڭبەك قۇرالدارىن بوساتىپ بەرۋمەن عانا تىنبايدى، سونىمەن بىرگە ىشكى بازاردى دا قۇرادى." («كاپيتال»، 2-باسپاسى، 1-توم، 778-بەت)[257] ال قىستاق تۇرعىندارىنىڭ كەدەيلەنۋى جانە كۇيزەلۋى كاپيتالعا زاپاس ەڭبەك ارمياسىن دايىنداپ بەرۋ جاعىنان رول اتقارادى. كاپيتاليستىك مەملەكەت- تەردىڭ قاي-قايسىسىندا "قىستاق تۇرعىندارىنىڭ ٴبىر بولەگى سول سەبەپتى قالا تۇرعىندارىنىڭ نەمەسە قولونەرشىلەردىڭ (ياعني ەگىنشىلىكپەن شۇعىلدانبايتىن تۇرعىنداردىڭ) قاتارىنا وتۋگە ۇنەمى ٴازىر تۇرادى. جان سانىنىڭ سالىستىرمالى ارتىلىسىنىڭ بۇل بۇلاعى توقتاۋسىز اعا بەرەدى...اۋىل شارۋاشىلىعى جۇمىسشىسىنىڭ جالاقىسى ەڭ تومەنگى شەككە تۇسىرىلەدى، سوندىقتان ونىڭ ٴبىر اياعى قاشان دا مۇقتاجدىقتىڭ باتپاعىندا تۇرادى" («كاپيتال»،

2 ـ باسپاسى، 1 ـ توم، 668 ـ بەت)[258] . ديحانداردىڭ وزدەرى ەگىپ وتىرعان جەردى جەكە يەمدەنۋى ـــ ۇساق ٴوندىرىستىڭ نەگى ـ زى، ۇساق ٴوندىرىستىڭ گۇلدەنۋىنىڭ جانە ونىڭ تيپتىك فور ـ ماتسيا الۋىنىڭ شارتى. ٴىبراق بۇل ۇساق ٴوندىرىس تەك تار ٴورىستى العاشقى وندىرىستىك كولەمەن جانە قوعامدىق كولەمەن عانا وتاسا الادى. كاپيتاليستىك ٴتۇزىم تۇسىندا "ديحاندار تاپ بولعان قاناۋ مەن ونەركاسىپ پىرولەتارياتى تاپ بولعان قاناۋ فورما جاعىنان عانا تۇرلىشە. قاناۋشى بولسا بىرەۋ: كاپيتال. جەكە كاپي ـ تاليستەر كەپىلگە قويۋ جانە ٴوسىمقورلىق ىستەۋ ارقىلى جەكە ديحانداردى قانايدى؛ كاپيتاليستەر تابى مەملەكەتتىك سالىقتار ارقىلى ديحاندار تابىن قانايدى" («فرانسياداعى تاپتىق كۇرەس») [259]. "ديحاننىڭ ۇلتاراقتاي جەرى كاپيتاليستىڭ پايدا، ٴوسىم جانە جەر مايىن ٴوندىرىپ الۋىنا مۇمكىندىك بەرەتىن، ال جەردىڭ يەسى جالاقىسىن قالاي تاپسا سولاي تاپسىن دەيتىن ٴبىر سىلتاۋ عانا." («تۇماندى ايدىڭ 18 ـ كۇنى»)[260] ادەتتە ديحاندار ٴتيپتى جالاقىلارىنىڭ ٴبىر بولەگىن كاپيتاليستىك قوعامعا، ياعني كاپيتاليستەر تابىنا تاپسىرادى، ال وزدەرى "يرلانديالىق جەر مايلاپ الۋشى ديحاندار كۇيىنە تۇسەدى، ال بۇل احۋال تۇگەلدەي جەكە مەنشىك يەسى دەگەن اتپەن تۋىلادى" («فرانسياداعى تاپتىق كۇرەس»)[261] . "ۇساق جەر مەنشىگى ۇستەم بولىپ وتىرعان مەملەكەتتەردە استىق باعاسىنىڭ كاپيتاليستىك ٴوندىرىس تاسىلىندەگى مەملەكەتتەردەن گورى تومەن بولۋىنىڭ سەبەپتەرىنىڭ ٴبىرى" («كاپيتال»، 2 ـ باس ـ پاسى، 3 ـ توم، 340 ـ بەت) نەدە؟ ـــ ديحانداردىڭ قوسىمشا ٴونىمىنىڭ ٴبىر بولەگىن قوعامعا (ياعني كاپيتاليستەر تابىنا) تەگىن بەرەتىندىگىندە. "سوندىقتان، مۇنداي تومەنىرەك باعا ‹استىقتىڭ جانە باسقا دا اۋىل شارۋاشىلىق ونىمدەرىنىڭ باعاسى› ـــ استە ولار ـ

دىڭ ەڭبەك ونىمدىلىگىنىڭ ناتيجەسى ەمەس، كەدەيلىگىنىڭ ناتيجەسى.“ («كاپيتال»، 2 ـ باسپاسى، 3 ـ توم، 340 ـ بەت) كاپيتاليستىك ٴتۇزىم تۇسىندا ۇساق جەر مەنشىگى، ياعني ۇساق ٴوندىرىستىڭ داعدىلى فورماسى ۇزدىكسىز قۇلدىراي بەرەدى، جويىلا بەرەدى، قۇري بەرەدى. ”ۇساق جەر مەنشىگى، ٴمانى جاعنان العاندا، قوعامدىق ەڭبەككۇشتەردىڭ دامۋىن، ەڭبەكتىڭ قوعامدىق فورماسىن، كاپيتالدىڭ قوعامدىق قورلانۋىن ٴىرى كولەمدى مال شارۋاشىلىعىن، عىلىمنىڭ ۇزدىكسىز كەڭەيىپ وتىرعان پايدالانۋىن قاقپايلايدى. ٴوسىمقورلىق پەن سالىق ٴتۇزىمى بارلىق جەردە ۇساق جەر مەنشىگىن ٴسوزسىز كۇيرەۋگە يتەرمەلەيدى. كاپيتالدى جەر ساتىپ الۋعا جۇمساۋ، سول كاپيتالدى جەر مانەرلەۋگە جۇمسالۋدان قالدىرادى. ٴوندىرىس قۇرال ـ جابدىقتارى شەكسىز بىتىراتىلادى، وندىرۋشىلەردىڭ وزدەرى دە شەكسىز جىكتەلەدى. «كوپەراتىپ، ياعني ۇساق ديحانداردىڭ سەلبەستىگى توتەنشە العاباسارلىق، بۇرجۋازيالىق رول اتقارعانىمەن، بۇل بەتالىستى تەك السىرەتەدى، جويا المايدى؛ سونىمەن قاتار مىنانى ەستەن شىعارماۋ كەرەك: بۇل كوپەراتىپتىڭ اۋقاتتى ديحاندار ٴۇشىن پايداسى وتە كوپ، كەدەي ديحان بۇقاراسى ٴۇشىن پايداسى وتە از، ٴتىپتى جوق دەرلىك، ونىڭ ۇستىنە سەلبەستىكتىڭ ٴوزى دە جالداماڭى ەڭبەكتى قاناۋشىعا اينالادى.» ادام كۇشى وراسان سىراپ بولادى. ٴوندىرىس شارت ـ جاعدايىنىڭ بىردەن ـ بىرگە ناشارلاۋى جانە ٴوندىرىس قۇرال ـ جابدىقتارىنىڭ كۇننەن ـ كۇنگە قىمباتتاۋى ـــ ۇساق جەر مەنشىگىنىڭ زاڭى.“[262] كاپيتاليزىم اۋىل شارۋاشىلىعىندا دا، ونەركاسىپتەگى سياقتى، بۇكىلدەي ”وندىرۋشىلەردىڭ ازاپتى تاريحى“ن بوداۋ ەتە وتىرىپ ٴوندىرىس بارىسىن وزگەرتەدى. ”اۋىل ـ قىستاق جۇمىسشىلارىنىڭ ۇلان ـ بايتاق جەرلەردەگى بىتىراندى

لىعى ولاردىڭ قارسىلىق كۇشىن بۇلدىرەدى، ال قالا جۇمىسشىلارىنىڭ شوعىرلىلىعى ولاردىڭ قارسىلىق كۇشىن ارتتىرادى. وسىزامانعى اۋىل شارۋاشىلىعىندا دا، ياعني كاپيتاليستىك اۋىل شارۋاشىلىعىندا دا، وسىزامانعى ونەركاسىپتەگى سياقتى، ەڭبەك وندىرگىش كۇشتەرىنىڭ ارتۋى مەن ەڭبەك مولشەرىنىڭ كوبەيۋى ەڭبەككۇشتىڭ ٴوزىنىڭ ٴبۇلىنۋى مەن تيتىقتاۋىن بوداۋ ەتەدى. مۇنان تىس، كاپيتاليستىك اۋىل شارۋاشىلىعىنداعى العا باسۋ اتاۋلىنىڭ بارلىعى دا ەڭبەككىشىنى توناۋ ونەرىندەگى العا باسۋ عانا ەمەس، جەردى توناۋ ونەرىندەگى العا باسۋ دا بولىپ تابىلادى... سوندىقتان، كاپيتاليستىك ٴوندىرىستىڭ قوعامدىق ٴوندىرىس بارىسىنىڭ تەحنيكاسى مەن بىرلەسۋىن دامىتقاندا، بارلىق بايلىقتىڭ قاينارىن — جەر مەن جۇمىسشىنى ٴبۇلدىرۋ ارقىلى عانا دامىتتى." («كاپيتال»، 1-توم، 13-تاراۋدىڭ سوڭى)

سوتسياليزم

جوعارىداعىدان مىنانى كورۋگە بولادى: كاپيتاليستىك قوعام ٴسوزسىز تۇردە سوتسياليستىك قوعامعا اينالادى دەگەن قورتىندىنى ماركس بۇكىلدەي ٴارى تەك قانا وسىزامانعى قوعامداعى ەكونوميكالىق قوزعالىستىڭ زاڭىنا نەگىزدەلە وتىرىپ جاسادى. ەڭبەكتىڭ قوعامداندىرىلۋى سان-ساناقسىز فورمالار ارقىلى كۇنەن-كۇنگە تەز قارقىنمەن العا داموۋدا، بۇل ماركس قايتىس بولعانان كەيىنگى جارتى عاسىر ىشىندە ٴىرى ٴوندىرىس پەن كاپيتاليستەردىڭ كارتەلدەرىنىڭ، سينديكاتتارىنىڭ، ترەستەرىنىڭ ارتۋى، سونداي-اق ماليا كاپيتالى كولەمىنىڭ جانە كۇشىنىڭ ورەسەن ارتۋى جاقتارىندا توتەنشە ايقىن بەينەلەندى، — مۇنىڭ ٴوزى سوتسياليزمنىڭ ٴسوزسىز تۋاتىندىعىنىڭ باستى ماتەريالدىق نەگىزى. بۇل وزگە-

رىستى اقىل-پاراسات جاقتا جانە رۋحاني جاقتا ىلگەرىلەتەتىن، دەنەلىك جاقتا ورىندايتىن كۇش كاپيتاليزمنىڭ ٴوزى تاربيەلەپ شىعاتىن پرولەتاريات بولىپ تابىلادى. پرولەتارياتتىڭ بۋرجۋازياعا قارسى كۇرەسى الۋان ٴتۇرلى جانە مازمۇنى كۇننەن-كۇنگە بايىپ وتىراتىن فورمالاردا بەينەلەنەدى دە، پرولەتارياتتىڭ وكىمەتتى تارتىپ الۋىن ("پرولەتاريات ديكتاتۋراسىن") نىسانا ەتكەن ساياسي كۇرەسىنە ٴسوزسىز اينالادى. ٴوندىرىستىڭ قوعامداندىرىلۋى ٴوندىرىس قۇرال-جابدىقتارىنىڭ قوعامدىق مەنشىككە اينالۋىنا، "ماحرۇم ەتۋشىلەردىڭ ماحرۇم ەتىلۋىنە" اپارىپ سوقپاي قويمايدى. ەڭبەك ونىمدىلىگىنىڭ بارىنشا جوعارىلاۋى، جۇمىس ۋاقىتىنىڭ قىسقارۋى، كەم-كەتىك، العاشقى، بىتىراندى ۇساق ٴوندىرىستىڭ ورنىن كەمەلدەنگەن كوللەكتيپتىك ەڭبەكتىڭ باسۋى، — مىنە بۇلار وسى وزگەرۋدىڭ تىكەلەي ناتيجەسى. كاپيتاليزم اۋىل شارۋاشىلىعىنىڭ ونەركاسىپپەن بولعان بايلانىسىن بۇكىلدەي ٴۇزىپ تاستايدى، ٴبىراق سونىمەن بىرگە ٴوزىنىڭ جوعارى دارەجەدە دامۋى ارقىلى وسى بايلانىس ٴۇشىن جاڭا فاكتورلاردى دا ازىرلەپ ونەركاسىپتى اۋىل شارۋاشىلىعىمەن ۇشتاستىرادى، ونىڭ نەگىزى عىلىمنىڭ سانالى تۇردە قولدانىلۋى، كوللەكتيپتىك ەڭبەكتىڭ بىرلەستىرىلۋى، ادامزاتتىڭ جاڭادان قونىستاندىرىلۋى بولادى (ٴبىر جاعىنان، اۋىل-قىستاقتىڭ شالعايدا قالۋشىلىعىن، دۇنيەدەن وقشاۋلانۋشىلىعىن جانە اشىلماي جاتۋشىلىعىن جويۋ، ەندى ٴبىر جاعىنان، ۇلكەن قالالارعا قالىڭ ادامنىڭ شامادان تىس تىعىلۋشىلىعىن جويۋ). وسىزامانعى كاپيتاليزمنىڭ ەڭ جوعارعى فورماسى سەميانىڭ جاڭاشا فورمالارىن ازىرلەۋدە، سونداي-اق ايەلدەردىڭ جاي-كۇيى جانە جاس ۇرپاقتاردىڭ تاربيەسى ٴۇشىن جاڭا شارت-جاعداي ازىرلەۋدە: وسىزامانعى قوعامدا ايەل جۇمىس-

شىلار مەن بالا جۇمىسشىلاردىڭ ىستەتىلۋى اكەلەتىن بيلىكتەگى سەميانى كاپيتاليزمنىڭ ىدىراتۋى، ٴسوز جوق، ەڭ سۇمدىق، ەڭ ازاپتى جانە ەڭ جيىركەنىشتى فورمالار ارقىلى بولادى. ٴبىراق ٴٴبىرى ونەركاسىپ ايەلدەردى، جاسوسپىرىمدەردى جانە بالالاردى سەميا كولەمىنەن تىس جەردە، الەۋمەتتىك تۇردە ۇيىمداستىرىلعان ٴوندىرىس بارىسىندا شەشۋشى رول اتقاراتىن ەتكەنىندىكتەن، ول سەميانىڭ جانە ەكى جىنىس قارىم-قاتىناسىنىڭ ەڭ جوعارعى فورماسى ٴۇشىن دە ەكونوميكالىق نەگىز قالايدى. ارينە، سەميانىڭ حريستيانديق، گەرماندىق فورماسىن مۇلدەمدىك نارسە دەپ قاراۋ دا، ونىڭ ەرتەدەگى ريمدىك، ەرتەدەگى گرەتسيالىق فورمالارىن، نەمەسە شىعىستىق فورماسىن مۇلدەمدىك نارسە دەپ قاراعان سياقتى ورەسكەل بولادى، بۇل فورمالار ٴوزارا بايلانىسىپ ٴبىرتۇتاس تاريحي داموۋدىڭ باسقىشتارىن قالىپتاستىرادى. وتە ايقىن، تۇرلىشە جاستاعى ەر-ايەلدەردەن ۇيىمداسىپ، جۇمىسشى بولىپ قۇرىلۋ سىندى فاكت ستيحيالىق تۇرپايى كاپيتاليستىك فورمادا (ول ارادا ٴوندىرىس بارىسى جۇمىسشىلار ٴۇشىن ەمەس، جۇمىسشىلار ٴوندىرىس بارىسى ٴۇشىن ٴومىر سۇرەدى) قۇرتۋ مەن قۇلدانۋدى تۋدىراتىن پالەلى تامىر بولعانىمەن، ٴبىراق لايىقتى شارت-جاعدايىندا، كەرىسىنشە، ادامگەرشىلىك داموۋدىڭ قايناربىنا ٴسوزسىز اينالادى" («كاپيتال»، 1-توم، 13-تاراۋدىڭ سوڭى). زاۋات ٴتۇزىمى بىزگە "بولاشاق داۋىردەگى تاربيەنىڭ ۋركەنى"ن كورسەتەدى، "ول كەزدە بەلگىلى جاستان اسقان بارلىق بالا جونىندە وندىرىستىك ەڭبەك وقۋمەن جانە گيمناستيكامەن ۇشتاستىرىلادى، مۇنىڭ ٴوزى قوعامدىق ٴوندىرىستى كەمەلدەندىرۋدىڭ ٴتاسىلى عانا ەمەس، ونىڭ ۇستىنە جان-جاقتى دامىعان ادامداردى ازىرلەۋدىڭ دە بىردەن-ٴبىر ٴتاسىلى بولادى" (بۇل دا سوندا). ماركستىڭ سوتسياليزمى

ۇلت ماسەلەسى مەن مەملەكەت ماسەلەسىن دە وسىنداي ٴبىر تارىحي نەگىزگە ــ وتكەنــدى تۇسىنــدىرۋمەن عانا تىنــباي، ونىڭ ۇستــىنە بولاشاقتى تايسالماي بولجايتىن جانە ونى جۇزەگە اســىرۋ جولىنــدا ەرلىكپەن ٴىس جۇزىندىك جۇمىستار ىستەيــتىن نەگىزگە قويــدى.

ۇلت دەگەنىمىز قوعام دامۋىنداعى بۇرجۋازيالىق ٴداۋىردىڭ ٴسوز-ســىز تۋىنــدىــسى جانە ٴسوزســىز فورماسى. جۇمىســشى تابى ەگەر "ۇلت كولەمىنــدە قۇرالــعان" بولــماسا، "ۇلتــتىق" بولــماسا ("بۇل بۇرجۋازيانىڭ تۇسىندىرۋىنەن مۇلــدە باســقاشا بولعانــمەن")، ول نىعايا المايدى، ٴوسىپ-ەسەيە المايدى جانە قالىپــتاسا المايــدى.

ٴبىراق، كاپيــتاليــزىمــنىڭ دامــۋى ۇلتــتىــق قامالــدى كۇنىنەن-كۇنــگە بۇزادى، ۇلتــتىق وقــشاۋلانۋشــىلىقــتى جويادى، ۇلــتــتىق قاراما-قارسىلىقــتىڭ ورنىــنا تاپــتىق قاراما-قارســىلىقــتى قويادى. سوندىقتان دامىعان كاپيــتاليستىك مەملەكەتــتەردە مىناۋ بۇكىلــدەي اقيقات: "جۇمىسشىلاردا وتان جوق"، كەمىندە مادەنيەتــتى ەلدەر-دەگى جۇمىسشــىلاردىڭ "بىرلەســكەن قيــمىل"ى "پرولەتارياتــتىڭ ازاتتىق الۋىنىڭ باستى شارتىنىڭ ٴبىرى" («كوممۋنيستىك پارتيانىڭ جارناماسى»)[263]. مەملەكەت ــ ۇيــمــداســقان وسى زورلىقتى كۇش، قوعام بەلگىلى كەزەڭگە دامىپ جەتــكەندە ٴسوزسىز تۋىلــدى، بۇل كەزدە قوعام ىمىراعا كەلمەيتىن تاپتارعا ٴبولىندى، ەگەر قوعامــنان جوعارى تۇراتىنداي بولىپ كورىنگەن جانە قوعامنان بەلگىلى دارە-جەدە قول ۇزگەن "بيلىك" بولماسا، قوعام ٴومــىر سۇرە المايــدى. مەملەكەت تاپتىق قايشىلىقتان تۋىلعانىنان كەيىن "ەڭ قۋدىرەتــتى، ەكونوميكالىق جاقتا ۇستەمدىك ورىنــدا تۇرعان تاپــتىڭ مەملەكەتى بولادى، بۇل تاپ مەملەكەتتىڭ كومەگىمەن ساياسي جاقتا دا ۇستەم ورىندا تۇرعان تاپ بولــىپ الادى، سونــىمەن ەزىــلۋشى تاپــتاردى شەڭگەلىندە ۇستاۋدىڭ جانە قاناۋدىڭ جاڭا تاسىلــدەرىنە قول جەت-

كىزەدى، سوندىقتان ەرتە زامانعى مەملەكەت الدىمەن قۇل يەلە-رىنىڭ قۇلداردى شەڭگەلىنە الاتىن مەملەكەتى بولدى، فەودالدىق مەملەكەت اقسۇيەكتەردىڭ باسىباىلى ديحانداردى شەڭگەلىنە الاتىن ورگانى بولدى، وسى زامانعى ۋاكىلدىك مەملەكەت كاپيتاليستەردىڭ جالداملى جۇمىسشىلاردى قانايتىن قۇرالى بولدى" (ەنگەلس: «سەميانىڭ، جەكە مەنشىكتىڭ جانە مەملەكەتتىڭ شىعۋى»، ەنگەلس مۇندا ٴوزىنىڭ جانە ماركستىڭ كوزقاراستارىن باياندىاعان)[264]. ٴتىپتى دەموكراتيالىق رەسپۋبليكا — وسى ەڭ ەركىن، ەڭ الدىڭعى قاتار بۇرجۋازيالىق مەملەكەت فورماسى دا بۇل فاكتىنى مۇلدە جويا المايدى، ونىڭ فورماسىن عانا وزگەرتەدى (ۇكىمەتتىڭ ساۋدا ورىنىمەن بايلانىس جاساۋى، ٴمانساپتىلار مەن گازەت-جورنال-داردى تىكەلەي نەمەسە جانامالاي ساتىپ الۋى، تاعى باسقالار). سوتسياليزم تاپتىڭ جويىلۋىنا الىپ بارادى، سونىمەن مەملەكەت-تىڭ دە جويىلۋىنا الىپ بارادى. ەنگەلس «ديۋرينگكە قارسى» دەگەن شىعارماسىندا بىلاي دەپ جازدى: "مەملەكەتتىڭ شىن مانىندە بۇكىل قوعامنىڭ ۋاكىلى رەتىندە قولداناتىن ٴبىرىنشى قيمىلى، ياعني ٴوندىرىس قۇرال-جابدىقتارىن بۇكىل قوعام پايداسى ٴۇشىن تارتىپ الۋى، سونىمەن بىرگە ونىڭ مەملەكەت رەتىندە قولداناتىن ەڭ سوڭعى دەربەس قيمىلى دا بولادى. ول كەزدە مەملەكەت وكىمەتىنىڭ قوعامدىق قاتىناستارعا ارالاسۋى ٴار سالادا بىلگەرىندى-كەيىندى باسى ارتىق ٴىس بولادى دا، وزدىگىنەن توقتايدى. ول كەزدە ادامداردى باسقارۋدىڭ ورنىن زاتتاردى باسقارۋ جانە ٴوندىرىس بارىستارىن جونگە سالۋ باسادى. مەملە-كەت 'كۇشىنەن قالدىرىلمايدى'، ول وزدىگىنەن قۇريدى."[265] "وندىرۋشىلەردىڭ ەركىنتى تەڭدىكپەن بىرلەسكەن تۇلعاسىن نەگىز ەتىپ ٴوندىرىستى ۇيىمداستىرعان قوعام مەملەكەت ماشيناسىن

ٴوزىنىڭ ٴتيىستى ورنىنا، ياعني ەرتە زامان مۇرالارى قويىلعان مۇرا سارايىنا اپارىپ، ونى ۇرشىق پەن قولا بالتانىڭ قاتارىنا قويادى." (ەنگەلس: «سەميانىڭ، جەكە مەنشىكتىڭ جانە مەملەكەتتىڭ شىعۋى»)[266]

ەڭ سوڭىندا، ماركس سوتسياليزمنىڭ ماحرۇم ەتۋشىلەر ماحرۇم ەتىلەتىن داۋىردە ساقتالىپ قالاتىن ۇساق ديحانداردىڭ ۇستايتىن پوزيتسياسى ماسەلەسىنە توقتالعاندا، ەنگەلستىڭ ماركس يدياسىن تۇسىندىرگەن مىنا ٴسوزىن كورسەتىپ ٴوتۋ قاجەت: "ٴبىز مەملەكەت بيلىگىن قولىعا العان كەزدە، بەيىنە ٴىرى جەر يەلەنۋشىلەردى زورلىقتى كۇشپەن ماحرۇم ەتۋگە ٴماجبۇر بولعانىمىزداي، ۇساق ديحانداردى زورلىقتى كۇشپەن ماحرۇم ەتۋدى (مەيلى وعان اقى تولەسىن-تولەمەسىن) ويلاي دا المايمىز. ٴبىزدىڭ ۇساق ديحاندار جونىندەگى مىندەتىمىز بارىنەن بۇرىن ولاردىڭ جەكە ٴوندىرىسى مەن جەكە مەنشىگىن كوپەراتىپ ٴوندىرىسىنە جانە كوپەراتىپ مەنشىگىنە اينالدىرۋ، ٴبىراق بۇل زورلىقتى كۇشپەن ەمەس، ونەگە كورسەتۋ جانە وسى ماقسات ٴۇشىن قوعامدىق كومەك بەرۋ ارقىلى ىستەلەدى. ارينە، ول كەزدە، بىزدە ۇساق ديحاندار قازىردىڭ وزىندە-اق تۇسىنۋگە ٴتيىستى بۇل وزگەرىستىڭ بارلىق جاقسىلىعىن ولارعا تۇسىندىرۋگە جەتكىلىكتى تاسىلدەر بولادى." (ەنگەلس: «باتىستاعى جەر ماسەلەسى»، الەكسەيەۆا باستىرىپ شىعارعان نۇسقاسىنىڭ 17-بەتى، ورىسشا اۋدارماسىندا قاتەلىك بار. العاشقى نۇسقاسى «جاڭا ٴداۋىر»[24]دە جاريالانعان.)[267]

پرولەتارياتتىڭ تاپتىق كۇرەس تاكتيكاسى

ماركس 1844 — 1845-جىلداردىڭ وزىندە-اق ەسكى ماتەريا-

لىزمنىڭ نەگىزگى ٴبىر كەمشىلىگى توڭكەرىستىك ٴىس جۇزىندىك ارەكەتتەردىڭ شارت-جاعدايىن تۇسىنە الماۋ جانە توڭكەرىستىك ٴىس جۇزىندىك ارەكەتتەردىڭ ماڭىزىن باعالاي بىلمەۋ ەكەنىن باياندااعان بولاتىن، ول بۇكىل ٴومىرى بويىندا ٴانارحيالىق جۇمىس-تارمەن شۇعىلدانۋدان سىرت، پرولەتارياتتىڭ تاپتىق كۇرەس تاكتيكاسى ماسەلەسىنە تيىستەي دە بوساڭسىماستان نازار اۋدارىپ وتىردى. ماركستىڭ **بارلىق** شىعارماسى، اسىرەسە 1913-جىلى باسىلىپ شىققان ٴتورت تومدىق ماركس-ەنگەلس حاتتارى **بۇل** جونىندە وراسان مول ماتەريال بەرەدى. بۇل ماتەريال تەگىس جينالىپ، توپتالىپ، زەرتتەلىپ جانە رەتتەلىپ بولۋدان ٴالى الشاق جاتىر. سوندىقتان ٴبىز بۇل ارادا ەڭ قاراپايىم جانە ەڭ قىسقاشا تۇسىنىك قانا بەرە الامىز، سونىمەن بىرگە **بۇل** جاعى بولماعان ماتەرياليزم دايەكسىز، سىڭارجاقتى جانە جانسىز ماتەر-ياليزم بولادى دەپ ماركستىڭ وتە ٴادىل ايتقانىن باسا كورسەتەمىز. ماركس ٴوزىنىڭ دۇنيەگە دياللەكتيكالىق ماتەرياليستىك كوزقاراسىنىڭ بارلىق العى شارتىنا قاتاڭ نەگىزدەلە وتىرىپ، پرو-لەتاريات تاكتيكاسىنىڭ نەگىزگى مىندەتىن بەلگىلەدى. بەلگىلى قوعامداعى بارلىق تاپتىڭ ٴوزارا قاتىناسىنىڭ بۇكىل جيىنتىعىن وبيەكتيۆتى تۇردە ويلاستىرۋ عانا، دەمەك، سول قوعامنىڭ دامۋىنىڭ وبيەكتيۆتىك ساتىسىن ەسەپتەۋ عانا جانە سول قوعام مەن باسقا قوعامداردىڭ ٴوزارا قاتىناستارىن ەسەپتەۋ عانا الدىڭعى قاتارداعى تاپتىڭ دۇرىس تاكتيكا بەلگىلەۋىنە نەگىز بولا الادى. بۇل جەردە بارلىق تاپتار مەن بارلىق مەملەكەتتەر جىم-جىرت تۇرىندە ەمەس، قيمىلدى تۇرىندە، ياعني قوزعالىسسىز كۇيىندە ەمەس، قوزعالىستى كۇيىندە قارالادى، (بۇل قوزعالىس زاڭى ٴاربىر تاپتىڭ ەكونوميكا-لىق تۇرمىس شارت-جاعدايلارىنان تۋادى). قوزعالىستىڭ ٴوزى دە

تەك وتكەندەگىنىڭ عانا تۇرعىسىنان ەمەس، بولاشاقتىڭ دا تۇرعى-
سىنان قارالادى جانە باياۋ وزگەرىستەردى عانا كورەتىن "بىرتىندەپ
دامۋ ٴنازارياسىن جاقتاۋشىلار"دىڭ تۇرپايى ۇعىمى بويىنشا ەمەس،
ديالەكتيكالىق تۇردە قارالادى: "كەيىنىنەن ٴبىر كۇن 20 جىلعا
تەڭ كەلەتىن ٴداۋىر تۋۋى مۇمكىن بولسا دا، ۇلى تاريحي دامۋدا
20 جىل ٴبىر كۇنگە تەڭ بولادى"—ەنگەلسكە جازعان حاتىندا
وسىلاي دەپ جازادى ماركس («حاتتار»، 3-توم، 127-بەت)[268].
دامۋدىڭ ٴار كەزەڭىندە، ٴار مەزەتتە پرولەتارياتتىڭ تاكتيكاسى
ادامزات تاريحىنىڭ وسى وبيەكتيۆتىك، ٴسوزسىز بولاتىن ديالەك-
تيكاسىن ەسەپكە الۋعا ٴتيىس، ٴبىر جاعىنان، ساياسي توقىراۋ
ٴداۋىرىن نەمەسە "بەيبىت جولمەن"، تاسباقا جۇرىسىندەي جۇرىس-
پەن بولاتىن دامۋ ٴداۋىرىن پايدالانىپ، الدىڭعى قاتارداعى تاپتىڭ
ساناسىن، كۇشىن جانە جاۋىنگەرلىك قۋاتىن كۇشەيتۋ كەرەك،
ەندى ٴبىر جاعىنان، وسى پايدالانۋ جۇمىسىن وسى تاپتىڭ قوزعالى-
سىنىڭ "تۇپكىلىكتى ماقساتى"نا جەتۋگە بۇكىلدەي باستاۋ جانە وسى
تاپتىڭ "ٴبىر كۇن 20 جىلعا تەڭ"، ۇلى داۋىردە ۇلى مىندەتتەردى
ٴىس جۇزىندە شەشەرلىك قابىلەتى بولۋىنا مۇمكىندىك جاساۋ
كەرەك. بۇل ماسەلەدە ماركستىڭ مىنا ەكى كوزقاراسى ايرىقشا
ماڭىزدى: ونىڭ ٴبىرى، «فيلوسوفيا قايىرشىلىعى»ندا پرولەتاريات-
تىڭ ەكونوميكالىق كۇرەسى مەن ەكونوميكالىق ۇيىمدارىنا توقتالعان
كەزدە ورتاعا قويىلعان، ەندى ٴبىرى «كوممۋنيستىك پارتيانىڭ
جارناماسى»ندا پرولەتارياتتىڭ ساياسي مىندەتتەرىنە توقتالعان
كەزدە ورتاعا قويىلعان. الدىڭعىسى مىناداي: "ٴىرى ونەركاسىپ
ٴبىرىن ٴبىرى تانىمايتىن كوپ ادامداردى ٴبىر جەرگە توپتاستى-
رادى. باسەكە ولاردىڭ مۇددەلەرىن بولشەكتەيدى. ٴبىراق جالاقىنى
قورعاۋ—قوجايىنعا توتەپ بەرۋدەگى وسى ورتاق مۇددە ولاردى

ورتاق يدياعا (قارسىلاسۋ، وداق ۇيىمداستىرۋ) بىرلەستىرەدى... العاشقى جەكە دارا وداقتار توپ بولىپ قۇرالادى، جۇمىسشىلاردىڭ ۇدايى بىرلەسىپ وتىراتىن كاپيتالعا قارسى شىعىپ، ٴوز وداقتارىن قورعاۋى ولارعا جالاقىنى قورعاۋدان گورى نەعۇرلىم قاجەت بولادى... بۇل كۇرەستە (ناعىز ىشكى سوعىستا) بولاشاق كۇرەستىڭ بارلىق ماڭىزدى ەلەمەنتى تويتاسادى جانە داميدى. وسىعان جەتكەندە، وداق ساياسي سيپات الادى.»[269] بۇل — ەكونوميكالىق كۇرەس پەن جۇمىسشى ۇيىمى قوزعالىسىنىڭ ونداعان جىل ىشىندەگى، «بولاشاق كۇرەستەر» جۇرگىزۋگە پرولەتارياتتىڭ كۇشىن ازىرلەيتىن بۇكىل ۇزاق ٴداۋىر ىشىندەگى پروگرامماسى مەن تاكتيكاسى. مۇنى ماركس پەن ەنگەلستىڭ انگليا جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ ناقتى مىسالدارىنا نەگىزدەلىپ بەرگەن كوپتەگەن نۇسقاۋلارىمەن: ونەركاسىپتىڭ «گۇلدەنۋ»ى «جۇمىسشىلاردى ساتىپ الۋ» («ماركس — ەنگەلس حاتتارى»، 1 — توم، 136 — بەت)[270]، جۇمىسشىلاردى كۇرەستەن بەزدىرۋ سىناقتارىن قالاي تۇدىراتىندىعى، مۇنداي گۇلدەنۋدىڭ قايتىپ «جۇمىسشىلاردى ازدىراتىندىعى» تۋرالى (2 — توم، 218 — بەت)؛ انگليا پرولەتارياتىنىڭ قايتىپ كۇننەن — كۇنگە «بۋرجۋازيالانىپ» بارا جاتقاندىعى، «بارلىق ۇلتتىڭ ىشىندە ەڭ بۋرجۋازيالانعان وسى ۇلتتىڭ ‹اعىلشىن ۇلتىنىڭ›، شاماسى، ٴىستى سايىپ كەلگەندە مىنداي حالگە اپارىپ سوقتىرعىسى كەلەتىندىگى، ياعني بۋرجۋازيادان باسقا، تاعى دا بۋرجۋازيالانعان اقسۇيەكتەر مەن بۋرجۋازيالانعان پرولەتاريات جاساپ العىسى كەلەتىندىگى» تۋرالى (2 — توم، 290 — بەت)[271]؛ انگليا پرولەتارياتىنىڭ «توڭكەرىستىك قايراتتان» قايتىپ كۇننەن — كۇنگە ايرىلىپ بارا جاتقاندىعى تۋرالى (3 — توم، 124 — بەت)؛ «انگليا جۇمىسشىلارىنىڭ وزدەرىن بۋرجۋازيانىڭ اشقتان — اشىق شىرىكتەستىرۋىنەن قۇتىل-

دىرۋى"ن ٴبىرشاما ۇزاق ۋاقىت كۇتە تۇرۋ قالاي قاجەت بولاتىندىعى تۋرالى (3-توم، 127-بەت)؛ انگليا جۇمىسشى قوزعالىسىندا "زاڭ-ەرەجەشىلدەر[272] ىنتالىلىعىنىڭ" قالاي تاپشى بولىپ وتىرعاندىعى تۋرالى (1866-جىلى، 3-توم، 305-بەت)[273]؛ انگليا جۇمىسشىلارىنىڭ كوسەمدەرىنىڭ قالاي "اپىتقىپا بۇرجۋازدار مەن جۇمىسشى اراسىنداعى" ارالىق تۇردە تۋىلعاندىعى تۋرالى (حوليوك تۋرالى، 4-توم، 209-بەت)؛ انگليا مونوپول ورنىندا تۇرعاندىقتان، سونداي-اق مۇنداي مونوپول ورنى بۇزىلمايىنشا "بريتانيا جۇمىسشىلارىنا ەشنارسە ىستەۋگە بولمايتىندىعى" (4-توم، 433-بەت)[274] تۋرالى نۇسقاۋلارىمەن سالىستىرۋ قاجەت. ەكونوميكالىق كۇرەستىڭ تاكتيكاسى بۇل ارادا جۇمىسشىلار قوزعالىسىنىڭ بۇكىل بارىسىمەن (جانە اقىرىمەن) بايلانىستىرىلىپ، توتەنشە كەڭ، جان-جاقتى، ديالەكتيكالىق، ناعىز توڭكەرىستىك كوزقاراسپەن قارالعان.

ساياسي كۇرەستىڭ تاكتيكاسى تۋرالى «كوممۋنيستىك پارتيانىڭ جارناماسى»ندا ماركسيزىمنىڭ مىناداي ٴبىر نەگىزگى قاعيداسى العا قويىلدى: "كوممۋنيستەر جۇمىسشى تابىنىڭ تاياۋداعى ماقساتى مەن مۇددەسى ٴۇشىن كۇرەسەدى، ٴبىراق ولار سونىمەن بىرگە قوزعالىستىڭ كەلەشەگىنە دە تابانىدى بولادى".[275] سوندىقتان، 1848-جىلى ماركس پولشادا "جەر توڭكەرىسى"ن قۋاتتاعان پارتيانى، ياعني "1846-جىلعى كراكوۆ كوتەرىلىسىن قوزعاعان پارتيا"نى قولدادى. 1848—1849-جىلدارى ماركس گەرمانياداعى اسىرە توڭكەرىسشىل-دەموكراتتاردى قولدادى جانە سول كەزدە تاكتيكا ماسەلەسى جايلى ايتقاندارىنان كەيىن دە قايتقان جوق. ماركس گەرمانيا بۇرجۋازياسىن "ا دەگەننەن-اق حالىققا وپاسىزدىق جاساۋ (ول كەزدە بۇرجۋازيا ديحاندارمەن بىرلەسە الانا ٴوز مىندەتىن تولىق ىسكە اسىرا الار ەدى)، ەسكى قوعامنىڭ

ٴتاج كيگەن ۋاكىلدەرىمەن ىمىرالاسۋ نيەتىندە بولدى" دەپ ەسەپ-
تەدى. ماركستىڭ بۋرجۋازيالىق-دەموكراتيالىق توڭكەرىس داۋىر-
ىندەگى گەرمانيا بۋرجۋازياسىنىڭ تاپتىق كۇيىنە جاساعان قورتىندى
سيپاتتى تالداۋى (بۇل تالداۋ قوعامدى قوزعالىستاعى كۇيىندە قاراي-
تىن جانە قوزعالىستىڭ **وتكەنىنەن** انا قاراپ قالمايتىن ماتەرياليز-
ىمنىڭ ۇلگىسى) مىناداي: "... وزىنە ٴوزى سەنبەيتىن، حالىققا
سەنبەيتىن؛ جوعارى قاتتامداعىلار الدىندا كۇڭكىلدەيتىن، تومەنگىلەر
الدىندا قالتىرايتىن؛... دۇنيە جۇزىلىك داۋىلدان ۇرەيى ۇشقان؛
ەش جەردە جىگەر كورسەتە الماعان، قايدا بولسا دا كوشىرمەشىلىك
ىستەيتىن؛... جاسامپازدىقتان جۇرداي؛... ٴوزىنىڭ كارىلىك مۇددەسى
ٴۇشىن جاس، الۋەتتى حالىقتىڭ جاستىق شاعىنداعى العاشقى ۋىتىنا
باسشىلىق ەتۋ پەشەنەسىنە جازىلعان قاقپاس شال..." (1848-جىلعى
«جاڭا رەين» گازەتىندە باسىلعان، «مۇرا»، 3-توم، 212-بەتتە
قاراڭىز)[276] شاماسى 20 جىل وتكەننەن كەيىن، ەنگەلسكە جازعان
حاتىندا (3-توم، 224-بەت) ماركس 1848-جىلعى توڭكەرىستىڭ
جەڭىلۋىندەگى سەبەپ بۋرجۋازيانىڭ بوستاندىقتا قول جەتكىزۋ
كۇرەسى تۋىلاتىنىدىعىن سەزىسىمەن ونان گورى قۇلدىق تۇزىمىمەن
ٴبىتىم جاساۋدى ارتىق كورگەندىگى بولدى دەپ كورسەتتى.
1848—1849-جىلعى توڭكەرىس ٴداۋىرى اياقتاعان كەزدە، ماركس
توڭكەرىستى قولجاۋلىق ەتەتىن قىلىقتاردىڭ قانداينا بولسا دا
قارسى تۇرىپ (شاپپەرمەن ۋيلليح اعىمىنداعىلارعا قارسى تۇرىپ)،
ادامداردان جاڭا توڭكەرىستى بەينە "بەيىبىت تۇردە" داينداپ
جاتقانداي بولىپ وتىرعان جاڭا كەزەڭدە جۇمىس ىستەي ٴبىلۋدى
تالاپ ەتتى. ماركستىڭ ول كەزدە بۇل جۇمىستى ىستەۋ جونىندە
قانداي تالاپ قويعانىن ونىڭ 1856-جىلى گەرمانيانىڭ ەڭ قارا-
تۇنەك كەرتارتپا جىلدارىنداعى احۋالىنا جاساعان مولشەرىنەن

كورۋگە بولادى: "گەرمانيۋاداعى بارلىق ماسەلە قايتا تۋىلعان بەلگەلىبىر ديحاندار سوعىسى ارقىلى پرولەتاريات توڭكەرىسىن قولداۋ مۇمكىندىگىنىڭ بار-جوقتىعىنا بايلانىستى بولادى." («ماركس-ەنگەلس حاتتارى»، 2-توم، 108-بەت)[232] گەرمانياداعى دەموكراتيالىق توڭكەرىس (بۇرجۋازيالىق توڭكەرىس) اياقتالماعان كەزدە، سوتسياليستىك پرولەتاريات تاكتيكاسى جاعىندا ماركس بۇكىل نازارىن ديحانداردىڭ دەموكراتيالىق كۇشىن ساۋلەلەندىرۋگە اۋداردى. ماركس ٴدال پومەششيكتەر مەن پرۋسسيالىق ۇلتشىلدىقتى ىرقىنا جىبەرگەندىگى ٴۇشىن دە لاسساليدى "وبيەكتيپتىك جاقتا پرۋسسيانىڭ مۇددەسىنە بولا جۇمىسشى قوزعالىسىنا وپاسىزدىق جاسادى" (3-توم، 210-بەت) دەپ سانادى. 1865-جىلى، وزدەرىنىڭ باسپا سوزدە بىرگە جاريالايتىن پىكىرلەرى جونىندە ماركسكە اقىلداسا جازعان حاتىندا ەنگەلس بىلاي دەدى: "اۋىل شارۋاشىلىقتى مەملەكەتتە، ونەركاسىپ جۇمىسشىلارى اتىنان سويلەگەن كەزدە بۇرجۋازدارعا عانا شابۋىل جاساپ، فەودال اقسۇيەكتەردىڭ اۋىلقىستاق جۇمىسشىلارىن رۋلىق تۇردە 'تاياقپەن قانايتىندىعىن' ۇمىتۋ-جەكسۇرىندىق". (3-توم، 217-بەت)[277] 1864-1870-جىلدار ارالىعىندا، گەرمانياداعى بۇرجۋازيالىق-دەموكراتيالىق توڭكەرىس اياقتاعان داۋىردە، ياعني پرۋسسيا مەن اۋستريانىڭ قاناۋشى تاپتارى بۇل توڭكەرىستى نە انادان، نە مىناداي تاسىلمەن **جوعارىدان** اياقتاتۋ ٴۇشىن ٴوزارا كۇرەسكەن ٴداۋىرى اقىرىنا تاياعان كەزدە، بيسماركپەن اۋىز جالاسقان لاسساليدى ماركس كىنالاپ قانا قويعان جوق، سونىمەن بىرگە "اۋستريالشىلدىق" يدياعا سالىنعان جانە بولەكتەنۋشىلدىكتى جاقتاعان ليبكنەحتتىڭ قاتەسىن دە تۇزەتتى؛ ماركس ول كەزدە توڭكەرىستىك تاكتيكانى قولدانۋدى: بيسماركپەن دە، اۋستريالشىلدارمەن دە اياۋسىز كۇرەسۋدى،

"جەڭۋشى" پرۋسسيا يۇنكەرلەرىن ٴوز بەتىمەن قويا بەرمەي، قايتا يۇنكەرگە قارسى تولقىندىرىپ، پرۋسسيانىڭ اسكەري جەڭىسى جارىققا شىعارعان **نەگىزدە** دەرەۋ قالپىنا كەلتىرۋدى تالاپ ەتتى («ماركس-ەنگەلس حاتتارى»، 3-توم، 134-، 136-، 147-، 179-، 204-، 210-، 215-، 418-، 437-، 440-، 441-بەتتەر)[278]. ينتەرناتسيونالدىڭ 1870-جىلى 9-ايدىڭ 9-كۇنگى اتاقتى جارناماسىندا ماركس فرانسيا پرولەتارياتىنا مەزگىلسىز كوتەرىلىس جاساماۋدى ەسكەرتتى؛ ٴبىراق، كوتەرىلىس اقىرى تۋىلعان كەزدە (1871-جىلى)، ماركس بۇقارانىڭ "كوككە ورلەگەن" توڭكەرىستىك جاسامپازدىق رۋحىن شات-مەرەيمەن قارسى الدى (ماركستىڭ كۋگەلمانعا جازعان حاتى). ماركستىڭ ديالەكتيكالىق ماتەرياليستىك كوزقاراسى بويىنشا قاراعاندا، مۇنداي جاعدايدا، باسقا دا كوپتەگەن جاعدايداعى سەكىلدى، توڭكەرىستىك اتتانىستىڭ جەڭىلىسكە ۇشىراۋىنىڭ پرولەتاريات كۇرەسىنىڭ بۇكىل بارىسى مەن **اقىرىنا** تيگىزەتىن زيانى شەپتى تاستاپ شىعۋدان، سوعىسپاي تىزە بۇگۋدەن گورى از بولار ەدى، ويتكەنى سوعىسپاي تىزە بۇگۋ پرولەتارياتتىڭ سۇلكىنىن ٴتۇسىرىپ، جاۋىنگەرلىك كۇشىن الىسىرەتەدى. ساياسي توقىراۋ جانە بۇرجۋازيانىڭ زاڭدىلىعى ۇستەم ورىن الىپ وتىرعان داۋىردە زاڭدى كۇرەس تاسىلدەرىن پايدالانۋعا ماركس تولەنشە ٴمان بەردى، سوندىقتان ول 1877—1878-جىلدارى سوتسياليستەرگە قارسى تولەنشە زاڭ[279] جاريالانعانان كەيىن، موستىڭ[120] "توڭكەرىستىك بوس ٴسوز"ىن قاتتى كىنالادى، الايدا ول سول كەزدە رەسمي سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيادا ۋاقىتشا باسىم بولىپ تۇرعان ورايشىلدىقتى دا قاتتى، ٴتىپتى تولەنشە قاتتى سوكتى، ويتكەنى بۇل پارتيا تولەنشە زاڭعا تولەپ بەرۋدە دەرەۋ تاباندىلىق، باتىلدىق، توڭكەرىسشىلدىك جانە زاڭسىز

کۇرەس تاسلـدەرىن قولـدانۋ جونىنـدە سەنـم کورسەتە الـمادى («مارکس ـ ەنـگەلس حاتـتارى»، 4 ـ توم، 397 ـ، 404 ـ، 418 ـ، 422 ـ، 424 ـ بەتتەر[280] جانە زورگەگە جازعان حاتتاردى دا قاراڭىز).

1914 ـ جىلى 7 ــ 11 ـ ايلاردا جازىلـعان
1915 ـ جـىـلى 1 ـ رەت «گـرانات علىمناماسى»نىڭ 7 ـ باسپاسى 28 ـ توموندا جاريالانعان
قول قويعان: ۆ. يلين

قولجازباسىنا ساي باسىلدى، 1918 ـ جىلعى كىتاپشا نۇسقاسىمەن سالىستىـرىلدى
«لەنيـن شعارمالارى»، 21 ـ توم، حانزۋشاسى، 27 ــ 58 ـ بەتتەرىنەن الىندى

دیالەکتیکا ەلەمەنتتەری

(«گەگەل ‹لوگیکا›سىنان ۇزىندىلەر» دەن)

دیالەکتیکا ەلەمەنتتەری

1) بایقاۋدىڭ **وبیەکتیپتىلىگى** (ناقتىلى مىسال دا، تارماق ٴنازاریا دا ەمەس، وزىندىك زاتتىڭ ٴدال ٴوزى).

×

2) بۇل زاتتىڭ باسقا زاتتارمەن بولعان سان الۋان **قاتىناستارىنىڭ** جالپى جيىنتىعى.

3) بۇل زاتتىڭ (نەمەسە قۇبىلىستىڭ) **دامۋى**، ونىڭ ٴوز قوزعالىسى، ٴوز تىرشىلىگى.

4) بۇل زاتتىڭ ىشكى قايشىلىعىنىڭ **ىنسايى** (**جانە** جاقتارى).

#

5) زاتتار (قۇبىلىستار، ت. ب.) **قاراما - قارسى جاقتاردىڭ** جيىنتىعى **جانە بىرلىگى.**

6) بۇل قاراما-قارسى جاقتاردىڭ، قايشىلىقتاردىڭ بەتالىستارىنىڭ، ت. ب. **كۇرەسى** نەمەسە ورىستەۋى.

7) تالداۋ مەن جيناقتاۋدىڭ ۇشتاسۋى، —

بولەكتەرگە ٴبولىنۋ جانە بارلىق وسى بولەك-تەردىڭ جيىنتىعى، جالپى جيىنى.

8) ٴبىر زاتتىڭ (قۇبىلىستىڭ، ت. ب.) قاتىناستارى سان الۋان بولىپ قانا قويماي×، ونىڭ ۇستىنە جالپىلىق، جاپپاي بولادى. ٴار-بىر زات (قۇبىلىس، بارىس، ت. ب.) باسقا **ٴاربىر** زاتپەن بايلانىستى بولادى.

9) قاراما-قارسى جاقتاردا بىرلىك قانا بولمايدى، ونىڭ ۇستىنە **ٴاربىر** بەلگىلەمە، ساپا، وزگەشەلىك، جاق، قاسيەت **ٴاربىر** باسقاعا |ٴوزىنىڭ قاراما-قارسى جاعىنا؟| **وزگە-رەدى.**

10) **جاڭا** جاقتاردىڭ، قاتىناستاردىڭ، ت. ب. شەكسىز بارىسىن اشكەرەلەۋ.

11) ادامنىڭ زات، قۇبىلىس، بارىس، ت. ب. جونىندەگى تانىمىنىڭ قۇبىلىستان مانگە، ونشا تەرەڭ بولماعان مانىنەن ونان دا تەرە-ڭىرەك مانگە تەرەڭدەيتىن شەكسىز بارىسى.

12) قاتار ٴومىر سۇرۋدەن سەبەپ-سالدار-لىققا جانە ٴوزارا بايلانىستى، ٴوزارا باعىنىشتى فورمادان ونان دا تەرەڭ، ونان دا جالپى فورماعا ٴوتۋ.

13) جوعارى ساتىدا تومەنگى ساتىنىڭ ٴبىشىنارا وزگەشەلىگىن، قاسيەتىن، ت. ب. قايتالاۋ، ونىڭ ۇستىنە

14) ەسکی نارسەلەر قالپىنا کەلىپ جاتقان ٴتارىزدی تەرىسکە شعارۋدی (تەرىسکە شعارۋ).

15) مازمۇنىنىڭ فورماعا جانە فورمانىڭ مازمۇنعا قارسی کۇرەسی. فورمانىڭ قالدىرىلۋی، مازمۇنىنىڭ وزگەرۋی.

16) سانىنىڭ ساپاعا جانە ساپانىڭ سانعا اینالۋی. ((**15**-سی مەن **16**-سی **9**-سىنىڭ **ناقتی مسالی**))

....

دیالەکتیکانی قاراما-قارسىلىقتىڭ بىرلىگی تۋرالی ٴبىلىم دەپ قىسقاشا تۇجىرىم جاساۋعا بولادی. سوندا عانا دیالەکتیکانىڭ وزەگىن ٴدال باسۋعا بولادی، ٴبىراق بۇل ٴۇشىن ٴتۇسىندىرۋ جانە دامىتۋ قاجەت بولادی.

1914-جىلی 9—12-ایلاردا جازىلعان
1929-جىلی تۇڭعىش رەت «لەنین جیناعی»نىڭ 9-تومىندا باسىلدی

قولجازباسىنا ساي باسىلدی
«لەنیىن شعارمالارى»، 38-توم، حانزۋشاسی، 238—240-بەتتەرىنەن الىندی

ٴبىرى ورىستاردىڭ ۇلتتىق ماقتانىشى تۋرالى

قازىرگى كەزدە ۇلت جانە وتان تۋرالى ٴسوز، اڭگىمە، ايعاي-شۋ تىم كوپ دەسەڭىزشى! انگليانىڭ ليبەرالشىل جانە اپتىقپاشىل ۋازىرلەرى، فرانسيانىڭ سان-ساناقسىز "وزىق" ساياسي شولۋشىلارى (ولار كەرتارتپا ساياسي شولۋشىلارمەن ابدەن ٴبىراۋىزدى بولىپ شىققان ساياسي شولۋشىلار)، روسسيانىڭ تولىپ جاتقان ۇكىمەتتىك، نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتيالىق پارتياسىندىق[6] جانە العاباسارلار پارتياسىندىق[167] قىرت جازىمپازدارى (كەيبىر حالىقشىلدىق جانە "ماركسيزىمدىك" جازىمپازدارعا دەيىن) ٴبارى دە "وتاننىڭ" بوستاندىعى مەن تاۋەلسىزدىگىن، ۇلتتىق دەربەستىك ٴپرينسيپىنىڭ ۇلىلىعىن شىرقاۋدا. بۇل جەردە ولاردىڭ قايسىلارىنىڭ جەندەت نيكولاي رومانوۆقا نەمەسە نەگىرلەرمەن يندىستان تۇرعىندارىن ازاپتاۋشىلارعا ساتىلىپ، ولاردى ماقتايتىن ارىسزدار ەكەنىن، قايسىلارىنىڭ توپاستىعىنان نەمەسە جىگەرسىزدىگىنەن "اعىنمەن كەتە بەرەتىن" كادىمگى مەششاندار ەكەنىن اجىراتۋعا مۇلدە بولمايدى. مۇنى اجىراتىپ جاتۋدىڭ دا ونشالىق ماڭىزى جوق. ٴبىزدىڭ الدىمىزدا ٴبىرى ەلدىك ۇلتتاردىڭ پومەششيك جانە كاپيتاليس مىرزالارىنىڭ مۇددەلەرىمەن تامىرى تىم بەرىك بايلانىسىپ جاتقان وتە كەڭ جانە وتە تەرەڭ يدىيالىق اعىم تۇر. وسى تاپتارعا ٴتيىمدى يديالاردى ۇگىتتەۋ ىسىنە جىل سايىن ونداعان، جۇزدەگەن مىليون قارجى جۇم-

سالادى: توقمويىن شوۆينيسى مەنشيكوۆتان باستاپ، ورايشىلدىعىنان نەمەسە جىگەرسىزدىگىنەن شوۆينيس بولعان پلەحانوۆ پەن ماسلوۆقا، رۋبانوۆيچ پەن سميرنوۆقا، كروپوتكين مەن بۋرتسەۆكە دەيىنگىلەردەن بارلىق جاعىنان سۋالىپ وتىرعان تيىرمەن، اناۋمىناۋ تيىرمەن ەمەس.

ٴىرى ورىس سوتسيال-دەموكراتتارى، بىزدەر دە، وسى يدىيالىق اعىم جونىندە ٴوزىمىزدىڭ كوزقاراسىمىزدى انىقتاپ كورەلىك. بىزدەر، ەۆروپانىڭ قيىر شىعىسىنداعى جانە ازيانىڭ نەداۋىر بولىگىندەگى ٴىرى ەلدىك ۇلتتىڭ ۋاكىلدەرى، ــ اسىرەسە، "حالىقتاردىڭ تۇرمەسى" دەپ ٴادىل اتالىپ وتىرعان ەلدە، ــ ناق سول ەۆروپانىڭ قيىر شىعىسى مەن ازيادا كاپيتاليزم تولىپ جاتقان "جاڭا"، ٴىرى جانە ۇساق ۇلتتاردى قوزعاپ، وياتىپ جاتقان ۋاقىتتا، ــ پاتشالىق ٴتۇزىم ٴوزىنىڭ اقسۇيەكتەر بىرلەستىگىنىڭ[192] جانە گۋچكوۆتار مەن كرەستوۆنيكوۆتاردىڭ، دولگورۋكوۆتاردىڭ، كۋتلەردىڭ، روديچەۆتەردىڭ مۇددەلەرىنە ۇيلەستىرىپ تولىپ جاتقان ۇلت ماسەلەلەرىن "شەشۋ" ٴۇشىن ميليونداعان ٴىرى ورىستار مەن "بوگدەلەر"گە قارۋ ۇستاتىپ وتىرعاندا ــ ۇلت ماسەلەسىنىڭ زور ماڭىزىن ۇمىتپاۋعا ٴتيىسپىز.

بىزگە، ٴىرى ورىستاردىڭ سانالى پرولەتارياتىنا، ۇلتتىق ماقتانىش سەزىمى جات نارسە مە؟ ارينە، جوق! ٴبىز ٴوز ٴتىلىمىزدى جانە ٴوز وتانىمىزدى سۇيەمىز، ٴبىز وتانىنىڭ ەڭبەكشى بۇقاراسىن (ياعني وتان حالقىنىڭ $\frac{9}{10}$ بولەگىن) دەموكراتتار مەن سوتسياليستەردىڭ سانالى ومىرىنە دەيىن كوتەرۋگە بار كۇشىمىزدى سالىپ ٴجۇرمىز. ٴبىز تاماشا وتانىمىزدى پاتشانىڭ جەندەتتەرىنىڭ، اقسۇيەكتەر مەن كاپيتاليستەردىڭ زورلىق-زومبىلىققا، ەزگىگە جانە قورلىققا ۇشىراتىپ جاتقانىن كورىپ، قاتتى اشىنامىز. بۇل زورلىق-زومبىلىقتاردىڭ ٴوز

حالقىمىز ورتاسىنان، ٴىرى ورىس حالقى ورتاسىنان قارسىلىق تۋدىرعاندىعىن، **وسى** ورتانىڭ رادىيشەۆتى، دەكابرىيستەردى[142]، 70-جىلدارداعى ٴار تەكتى توڭكەرىسشىلدەردى شىعارعاندىعىن، ٴىرى ورىس جۇمىسشى تابى 1905-جىلى بۇقارانىڭ قۋاتتى توڭكەرىستىك پارتياسىن قۇرعاندىعىن، سونىمەن قاتار ٴىرى ورىس دىيحاندارىنىڭ دەموكرات بولا باستاعاندىعىن، پوپ پەن پومەششيكتەردى قۇلاتا باستاعاندىعىن ٴبىز ماقتانىش ەتەمىز.

ٴوز ٴومىرىن توڭكەرىس ىسىنە ارناعان ٴىرى ورىس دەموكراتى چەرنىشەۆسكىيدىڭ بۇدان جارتى عاسىر بۇرىن: "سورلى ۇلت، قۇلداردىڭ ۇلتى، جوعارىدان تومەنگە دەيىن — وڭكەي قۇلدار"[281] دەگەنى ٴبىزدىڭ ەسىمىزدە. ٴىرى ورىس ورتاسىنداعى اشىق جانە بۇركەمەلى قۇلدار (پاتشالىق ٴتۇزىمنىڭ الدىنداعى قۇلدار) بۇل سوزدەردى ەسكە ٴتۇسىرۋدى جاقتىرمايدى. ال بىزدىڭشە، بۇل سوزدەر وتانعا دەگەن ناعىز ماحابباتتىڭ، ٴىرى ورىس حالقىنىڭ بۇقاراسى ىشىندە توڭكەرىسشىلدىكتىڭ كەمشىلىگى سالدارىنان تەبىرەنگەن ماحابباتتىڭ نەگىزى ەدى. ول كەزدە مۇنداي توڭكەرىسشىلدىك جوق ەدى. ال قازىر دە از بولعانىمەن، ٴبىراق بار. بىزدە ۇلتتىق ماقتانىش سەزىمى تولى، ويتكەنى ٴىرى ورىس ۇلتى **دا** توڭكەرىسشىل تاپتى تۋعىزدى، بۇل **دا** تەك كەڭ كولەمدى زورلىق-زومبىلىقتاردى، سامسىعان دارلاردى، زىندانداردى، ياعني جاپپاي اشارشىلىقتاردى جانە پوپتاردىڭ، پاتشالاردىڭ، پومەششيكتەردىڭ، كاپيتاليستەردىڭ الدىندا بارىنشا قۇلشىلدىق ەتۋدى عانا ەمەس، بوستاندىق ٴۇشىن، سوتسياليزم ٴۇشىن كۇرەسۋدىڭ ۇلى ۇلگىلەرىن دە ادامزاتقا بەرۋگە قابىلەتتى ەكەندىگىن دالەلدەدى.

بىزدە ۇلتتىق ماقتانىش سەزىمى تولى، ناق سوندىقتان دا ٴبىز **ٴوزىمىزدىڭ** قۇلداراي وتكىزگەن كەشەگى كۇنىمىزدى (ۆەنگريا-

نىڭ، پولشانىڭ، پەرسيانىڭ، جۇڭگونىڭ بوستاندىعىن تۇنشىقتىرۋ ٴۇشىن پومەششيك اقسۇيەكتەردىڭ ديحاندارعى سوعىسقا ايداعان كەزىن) جانە قۇلدارداي وتكىزىپ وتىرعان قازىرگى كۇنىمىزدى — پولشا مەن ۋكراينانى باعىندىرۋ ٴۇشىن، پەرسيا مەن جۇڭگوداعى دەموكراتيالىق قوزعالىستى باسۋ ٴۇشىن، ٴبىزدىڭ، ٴىرى ورىس ۇلتىنىڭ، قادىرىن كەتىرەتىن رومانوۆتاردىڭ، بوبرينسكيلەردىڭ جانە پۋريشكەۆيچتەردىڭ توبىن كۇشەيتۋ ٴۇشىن كاپيتاليستەردىڭ جاردەمىمەن ٴدال سول پومەششيكتەردىڭ ٴبىزدى سوعىسقا ايداپ سالىپ وتىرعانىن — ٴبىز وتە-موتە جەك كورەمىز. ەگەر ول قۇل بولىپ تۋعان بولسا، وعان ول ەشقانداي ايىپتى ەمەس; ٴبىراق وزىنە بوستاندىق الۋعا ۇمتىلۋدان قاشاتىن، ونىمەن دە تۇرماي، ٴوزىنىڭ قۇلدىعىن اقتاپ، دارىپتەيتىن (مىسالى، پولشانى، ۋكراينانى، ت. ت. ەزۋدى ٴىرى ورىستاردىڭ "وتان قورعاۋ"ى دەپ اتايتىن) قۇل وشىگۋگە، كەمىستۋگە جانە جيىركەنۋگە ٴسوزسىز تاپ بولۋعا ٴتيىستى ارسىز قۇل بولىپ تابىلادى.

19-عاسىرداعى دايەكتى دەموكراتتاردىڭ ۇلى ۋاكىلدەرى، توڭكەرىسشىل پرولەتارياتتىڭ ۇستازى ماركس پەن ەنگەلس بىلاي دەگەن بولاتىن: "باسقا ۇلتتاردى ەزىپ وتىرعان ۇلت ازات الا المايدى."[282] سوندىقتان ٴبىز، ۇلتتىق ماقتانىش سەزىمگە بولەنگەن ٴىرى ورىس جۇمىسشىلارى، قايتكەندە دە ەركىن، دەربەس، دەموكراتيالىق، رەسپۋبليكالىق ماقتانىشتى ٴىرى روسسيانىڭ بولۋىن، كورشى ەلدەرمەن ٴوزىنىڭ قارىم-قاتىناستارىن ۇلى ۇلتتى كەمىستەتىن باسىبايلى ديحاندىق ەرەكشە ۇقىقتىڭ ٴپرينسيپى نەگىزىندە قۇرماي، ادامزاتتىڭ تەڭدىك ٴپرينسيپى نەگىزىندە قۇرۋىن تىلەيمىز. ناق سونى تىلەيتىندىكتەن دە، ٴبىز بىلاي دەيمىز: 20-عاسىردا، ەۆروپادا (قيىر شىعىستاعى ەۆروپادا بولسا دا) **ٴوز وتانى**-

ىمىزداعى پاتشالىق تۇزىمگە، پومەششىكتەر مەن كاپيتاليستەرگە قارسى، ياعني وتانىمىزدىڭ ەڭ وڭباعان جاۋلارىنا قارسى بارلىق توڭكەرىستىك تاسىلدەر ارقىلى كۇرەسپەيىنشە، باسقا جولمەن "وتان قورعاۋ"عا بولمايدى؛ ٴبىرى ورىس حالقىنىڭ 9/10 بولەگى ٴۇشىن كەسىرى وتە از بولادى دەپ قاراپ، قانداي سوعىستا بولسىن پاتشالىق ۇكىمەتتىڭ جەڭىلۋىن تىلەمەيىنشە، ٴبىرى ورىستاردىڭ باسقا جولمەن "وتان قورعاۋ"ىنا بولمايدى، ويتكەنى پاتشالىق ۇكىمەت حالىقتىڭ وسى 9/10 بولەگىن ەكونوميكالىق جانە سايابي جاعىنان ەزىپ قانا قويمايدى، سونىمەن قابات ونى ازدىرىپ، ارىنان ايىرىپ، ۇياتتان بەزدىرىپ، بوگدە حالىقتاردى ەزۋگە ۇيرەتەدى، وتان سۇيگىشتىك سىماق جالعان سوزدەرمەن ٴوزىنىڭ ماسقارالىعىن بۇركەۋگە ۇيرەتەدى.

پاتشالىق تۇزىمنەن تىس جانە سونىڭ قاناتىنىڭ استىندا تۋىپ، ەرجەتىپ العان ەكىنشى ٴبىر تاريحي كۇش — ٴبىرى ورىس كاپيتاليزمى، ول كەڭ وڭىرلەردى ەكونوميكالىق جاقتان ورتالىقتاندىرىپ، تىعىز بىرىكتىرىپ، العاباسارلىق رول اتقارىپ وتىر دەپ، مۇمكىن قارسىلىق بىلدىرۋشىلەر بولار. ٴبىراق مۇنداي قارسىلىق بىزدەگى سوتسيال-شوۆينيستەردى قورعامايدى، قايتا ٴتىپتى دە قاتتىراق ايىپتايدى، بۇل سوتسيال-شوۆينيستەردى (ماركستىك لاسسالشىلدار-دى پرۋسسيالىق پاتشا اۋلەتى سوتسياليستەر دەپ اتاعانى سياقتى) پاتشالىق — پۋريشكەۆيچتىك سوتسياليستەر دەپ اتاۋ كەرەك بولار ەدى. ٴتىپتى تاريحتىڭ بۇل ماسەلەنى شەشۋى تولىپ جاتقان ۇساق ۇلتتارعا پايداسىز، ٴبىرى ورىستىق ٴبىرى ەل كاپيتاليزمىنە پايدالى بولادى-اق دەلىك. بۇلاي بولۋى مۇمكىن ەمەس دەۋگە بولمايدى، ويتكەنى كاپيتالدىڭ بۇكىل تاريحى — ەزۋدىڭ، توناۋ-دىڭ، قانعا تويعىزۋدىڭ جانە بىلعانىشقا باتىرۋدىڭ تاريحى.

ٴسويتىپ، ٴبىز استه ۇساق ۇلتتاردىڭ ٴسوزسىز ٴبولىنۋىن جاقتاۋشىلار ەمەسپىز؛ ٴبىز، ٴسوز جوق، **باسقا جاعدايلارى بىردەي بولعان ۋاقىتتا**، مەمشاندىق ارمان بولىپ تابىلاتىن وداقتىق قاتىناستارعا قارسى، ورتالىقتاندىرۋدى جاقتايمىز. دەگەنمەن، ٴتىپتى سولاي بولعان كۇننىڭ وزىندە دە، بىرىنشىدەن، رومانوۆ — بوبرينسكي — پۋريشكەۆيچتەردىڭ ۋكرايىنانى، ت. ت. باعىندىرۋىنا كومەكتەسۋ — ٴبىزدىڭ جۇمىسىمىز ەمەس، دەموكراتتاردىڭ دا (سوتسياليستەر تۋرالى ايتپاي-اق قويعاندا) جۇمىسى ەمەس. بيسمارك ٴوزىنىڭ، يۋنكەرلەردىڭ ٴتاسىلى بويىنشا تاريحتا العا-باسارلىق ٴىستى ورىندادى، ٴبىراق وسىعان سۇيەنىپ، بيسمارككە سوتسياليستىك جاردەم بەرۋدى اقتاماقشى بولعان "ماركسيزىمشى" وڭباس ەدى! ال ونىڭ بەرجاعىندا بيسمارك بوگدە ۇلتتار ەزىپ كەلگەن بىتىراندى نەمىستەردى بىرىكتىرىپ، ەكونوميكالىق دامۋدى تەزدەتتى. ٴبىراق ٴبىرى ورىستاردىڭ ەكونوميكالىق گۇلدەنۋى جانە جەدەل دامۋى ٴبىرى ورىستاردىڭ باسقا ۇلتتاردى ەزۋىن ەلىمىز كولەمىندە جويۋدى كەرەك قىلادى، ال بىزدە ناعىز روسسيالىق بيسماركسىماقتارعا تابىنۋشىلار وسى ايىرماشىلىقتى ۇمىتىپ ٴجۇر.

ەكىنشىدەن، ەگەر تاريحتىڭ ماسەلەنى شەشۋى ٴبىرى ورىستىق ٴبىرى ەل كاپيتاليزىمىنە پايدالى بولسا، وندا بۇدان شىعاتىن قورىتىندى: كاپيتاليزىم تۋعىزاتىن كوممۋنيستىك توڭكەرىستىڭ باستى قوزعاۋشىسى رەتىندە ٴبىرى ورىس پرولەتارياتىنىڭ **سوتسياليستىك** رولى ونان سايىن زور بولادى. ال پرولەتارلىق توڭكەرىس جاساۋ ٴۇشىن **تولىق** ۇلت تەڭدىگى مەن تۋىسقاندىعى رۋحىندا جۇمىسشىلاردى ۇزاق ۋاقىت تاربيەلەۋ كەرەك. دەمەك، ناق سول ٴبىرى ورىس پرولەتارياتىنىڭ مۇددەسى تۇرعىسىنان قاراعاندا، ٴبىرى ورىستار ەزىپ كەلگەن ۇلتتاردىڭ ٴبارىنىڭ تولىق تەڭدىگىن

جانه ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن مەيلىنشە ٴۇزىلدى-كەسىلدى، دايەكتى، باتىل، توڭكەرىستىك تۇردە قورعاۋ ماعىناسىندا بۇقارانى ۇزاق ۋاقىت تاربيەلەۋ قاجەت. ٴبىرى ورىستاردىڭ ۇلتتىق ماقتانىشىنىڭ (قۇلداردىڭ ويلاعانىنداعي ماقتانىش ەمەس) مۇددەسى ٴبىرى ورىس (جانه بارلىق باسقا ۇلت) پرولەتارلارىنىڭ **سوتسياليستىك** مۇددەسىمەن ۇيلەسەدى. بىزگە ماركس ۇلگى بولىپ قالا بەرمەك، ول ونداعان جىلدار انگلياداا تۇرىپ جارتىلاي اعىلشىنعا اينالعان جانه انگليا جۇمىسشىلارىنىڭ سوتسياليستىك قوزعالىسىنىڭ مۇددەلەرى ٴۇشىن يرلانديانىڭ بوستاندىعى مەن ۇلتتىق تاۋەلسىزدىگىن قامتاماسىز ەتۋدى تالاپ ەتكەن.

ال ەندى جوعارىدا ٴبىز قاراستىرعان، ەكىنشى ٴتۇرلى بولجاۋ جاسالعان جاعداي ىسكە اسقان كۇندە، ٴبىزدىڭ جەرگىلىكتى سوتسيال-شوۆينيستەرىمىز پلەحانوۆ جانه تاعىسىن-تاعىلار، ٴوز وتانىنا، ەركىن جانه دەموكراتيالىق ٴبىرى ورىستارعا عانا وپاسىزدىق ەتىپ قويماي، سونىمەن بىرگە روسسيانىڭ بارلىق ۇلتتارىنىڭ پرولەتارلىق تۋىسقاندىعىنان بەزگەن، ياعني سوتسياليزم ىسىنە وپاسىزدىق ەتكەن بولىپ شىعادى.

1914-جىلى 12-ايدىڭ 12-كۇنگى
«سوتسيال-دەموكراتتار» گازەتىنىڭ
35-سانىندا باسىلعان

«سوتسيال-دەموكراتتار» گازەتىندەگى نۇسقاسىنا ساي باسىلدى
«لەنين شىعارمالارى»، 21-توم،
جانىزۋشاسى، 83 — 87-بەتتەرىنەن الىندى

ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ كۇيرەۋى

ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ كۇيرەۋى دەپ جۇرت كەيدە ٴىستىڭ
تەك فورمالىق جاعىن، سوعىسۋشى ەلدەردىڭ سوتسياليستىك پارتيا-
سىنىڭ اراسىنداعى ينتەرناتسيونالدىق قاتىناستا ٴۇزىلىس بولۋىن،
حالىقارالىق ۋاكىلدەر ٴماجىلىسىن دە، سوتسياليستىك پارتيالاردىڭ
حالىقارالىق اتقارۋ بيروسى[283] ٴماجىلىسىن دە شاقىرۋعا مۇمكىندىك
بولماعانىن، تاعىسىن-تاعىلاردى ٴتۇسىنىپ ٴجۇر. بەيتاراپ،
كىشكەنە ەلدەگى كەيبىر سوتسياليستەر، ٴتىپتى ولارداعى رەسمي
پارتيالاردىڭ كوپشىلىگى دە، سونداي-اق ورايشىلدار مەن
ولاردىڭ قورعاۋشىلارى وسىنداي كوزقاراستا. روسسيا گازەت-جور-
نالدارىندا، بارىنشا العىس ايتۋعا لايىق اشىقتىقپەن ۆل.كوسوۆسكي
مىرزا بۋندتىڭ[172] «حابارلار» شاعىن گازەتىنىڭ[284] 8-سانىندا وسى
پىكىردى جاقتاپ شىقتى، ال «حابارلار» گازەتىنىڭ رەداكسياسى
اپتوردىڭ پىكىرىنە قوسىلمايتىندىعى تۋرالى اۋىز اشپادى. سوعىسقا
اقشا اجىراتۋدى جاقتاپ داۋىس بەرگەن گەرمانيا سوتسيال-دەموكرا-
اتتارىن اقتاۋعا دەيىن اۋزى بارعان كوسوۆسكي مىرزانىڭ ۇلتشىل-
دىقتى اقتاۋى بۋندتىڭ بۇرجۋازيالىق-ۇلتشىلدىق سيپاتىنا كوپ
جۇمىسشىلاردىڭ ٴبىرجولاتا كوزدەرى جەتۋىنە كومەكتەسەدى دەپ
مەجەلەۋگە بولادى.

سانالى جۇمىسشىلار ٴۇشىن سوتسياليزم — ىمىراشىل مەششاندىق،

ۇلتشىل قارسى توپتىق تالاپتاردىڭ قولايلى بۇركەنىشى ەمەس، قاتاڭ سەنىم. سانالى جۇمىسشىلار ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ كۇيرەۋى رەسمي سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيالاردىڭ كوپشىلىگىنىڭ وزدەرىنىڭ سەنگەن پىكىرلەرىنە، شتۋتگارت[228] پەن بازەلدەگى[230] حالىقارالىق قۇرىلتايلاردا سويلەگەن سوزدەرىندە، وسى قۇرىلتايلاردىڭ قارارلارىندا شىعارعان سالتاناتتى مالىمدەمەلەرىنە، ت.ت. بۇكىلدەي وپاسىزدىق ىستەۋى دەپ قارادى. بۇل وپاسىزدىقتى كورگىسى **كەلمەيتىندەر** عانا، ونى كورۋ وزدەرىنە ٴتيىمدى بولماعاندار عانا كورمەيدى. ٴىستى عىلمي جاعىنان تۇجىرىمداعاندا، ياعني وسى زامانعى قوعامنىڭ تاپتارىنىڭ اراسىنداعى قاتىناستار تۇرعىسىنان قاراپ تۇجىرىمداعاندا، ٴبىز مىنانى ايتۋعا ٴتيىسپىز: سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيالاردىڭ كوپشىلىگى، ەڭ الدىمەن، ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ ەڭ ۇلكەن، ەڭ ىقپالدى پارتياسى — گەرمانيا پارتياسى پرولەتارياتقا قارسى ٴوزىنىڭ باس سانىمۋ بۋىنىڭ جاعىنا، ٴوز ۇكىمەتىنىڭ جاعىنا، ٴوز بۇرجۋازياسىنىڭ جاعىنا شىعىپ كەتتى. بۇل — بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك تاريحي ماڭىزى بار وقيعا، سوندىقتان وعان مۇمكىندىگىنشە بارلىق جاعىنان تولىق تالداۋ جاساماسقا بولمايدى. سوعىستاردىڭ قانشاما سۇمدىق سەرگەلدەڭدەرى مەن اپاتتارى بولا تۇرسا دا، ٴبىراق ونىڭ ادام قاۋىمىنداعى تولىپ جاتقان شىرىك، كەتەۋى كەتكەن، ٴولىپ بارا جاتقان نارسەلەردى اياۋسىز اشىپ، اشكەرەلەپ، قيراتا وتىرىپ كورنەكتى پايدا كەلتىرەتىندىگى الدەقاشان مويىندالعان. 1914—1915-جىلعى ەۋروپالىق سوعىس مادەنيەتتى ەلدەردىڭ الدىڭعى قاتارلى تابىنا ونىڭ پارتيالارىنا الدەقانداي ٴبىر جيىركەنىشتى ٴىرىڭ جارا شىققانىن، شىداۋعا بولمايتىن ولىك ٴيىسى اڭقيتىندىعىن كورسەتىپ ادامزاتقا كورنەكتى پايدا كەلتىرە باستادى.

I

ەۆروپانىڭ ەڭ باستى سوتسياليستىك پارتيالارىنىڭ وزدەرىنىڭ سەنىمدەرى مەن مىندەتتەرىنىڭ بارىنە وپاسىزدىق ىستەپ وتىرعانى ايقىن با؟ وزىنەن ٴوزى بەلگىلى، وپاسىزداردىڭ وزدەرى دە، ولارمەن دوستاسۋىنا، بىتىسۋىنە تۋرا كەلەتىنىن جاقسى بىلەتىندەر دە — نەمەسە كومەسكى سەزەتىندەر دە — بۇل تۋرالى ٴسوز قىلۋدى سۇيمەيدى. ٴبىراق وسىنىڭ ٴوزى ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ ٴتۇرلى "بەدەلدىلەرىنە" نەمەسە روسسيالىق سوتسيال-دەموكراتتاردىڭ اراسىنداعى ولاردىڭ وسى توپتاعى دوستارىنا قانشاما جايسىز بولعانىمەن، ٴبىز بولمىسقا دۇرىس قاراپ، بۇلتاققا سالماي جۇمىسشىلارعا شىندىقتى ايتۋعا ٴتيىسپىز.

قازىرگى سوعىستىڭ الدىندا جانە ونى بولجاعاندا سوتسياليستىك پارتيالاردىڭ وزدەرىنىڭ مىندەتتەرى مەن وزدەرىنىڭ تاكتيكالارىنا قالاي قاراعاندىعىن تۇسىندىرەتىن فاكت جۇزىندەگى مالىمەتتەر بار ما؟ داۋ جوق، بار. ول سوتسياليستەردىڭ بازەلدە بولعان 1912-جىلعى حالىقارالىق قۇرىلتايىنىڭ قارارى، ٴبىز بۇل قاراردى سول جىلى گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسى كەمنيستە اشقان قۇرىلتايىنىڭ قارارىمەن[285] بىرگە، سوتسياليزمنىڭ "ۇمىتىلىپ قالعان سوزدەرى"ن جۇرتتىڭ ەسىنە سالۋ ٴۇشىن، قايتا باسىپ وتىرمىز. بارلىق ەلدەردىڭ سوعىسقا قارسى وراسان كوپ ۇگىتتىك جانە جۇمىلدىرۋ ەڭبەكتەرىنە قورتىندى جاساي كەلىپ، بۇل قارار سوتسياليستەردىڭ سوعىس جونىندەگى كوزقاراستارى مەن تاكتيكالارىن ناعىز ٴدال جانە تولىق، ناعىز سالتاناتتى جانە رەسمي تۇردە

بايانداادى. كەشەگى ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ جانە بۇگىنگى سوتسيال-شوۆينيزمنىڭ بەدەلدىلەرىنىڭ بىردە ٴبىرى، حايندمان دا، گەد تە، كاۋتسكي دە، پلەحانوۆ تا وسى قاراردى وزدەرىنىڭ وقىرماندارىنا ايتۋعا باتىلى بارماي، ٴيا وسى قارار تۋرالى مۇلدە ۇندەمەي قويدى، ٴيا (كاۋتسكي سياقتى) ونىڭ بارلىق ٴماندى جەرلەرىن قالدىرىپ، ەكىنشى دارەجەلى جەرلەرىنەن عانا سيتات كەلتىردى؛ وسى فاكتىنىڭ وزىنەن-اق مۇنى وپاسىزدىق دەمەي بولمايدى. ناعىز "سولشىل"، مەيلىنشە توڭكەرىسشىل قارارلار الۋ جانە ولاردى مەيلىنشە ۇياتسىز تۇردە ۇمىتۋ نەمەسە ولاردان بەزۋ — ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ كۇيرەۋىنىڭ ەڭ ايقىن كورىنىستەرىنىڭ ٴبىرى مىنە وسى، سونىمەن قاتار بۇل — تەڭدەسى جوق اڭقاۋ ٴارى بۇرىنعى ەكىجۇزدىلىكتى ويعا سيماستاي ماڭگىلىك ەتىپ بولعان ادامدار عانا ەندى تەك وسى قارارلار ارقىلى سوتسياليزمدى "تۇزەتۋشىلىك"كە، "ونىڭ لۋشيانىن جوندەۋ"گە سەنە الاتىندىعىن ناعىز ايقىن كورسەتەتىن دالەلدەردىڭ ٴبىرى.

كۇنى كەشە دەۋگە بولادى، حايندمان سوعىس الدىندا يمپەرياليزمدى قورعاۋعا بەت بۇرعان كەزدە، بارلىق "تۋراشىل" سوتسياليستەر ونى ەسى اۋىسقان اۋسار دەسكەن ەدى جانە ول تۋرالى ٴسوز قىلعاندا ەشكىم دە مەنسىنبەگەن پىشىنمەن باسقا پىشىنمەن ٴسوز قىلماۋشى ەدى. ال قازىر بارلىق ەلدەردىڭ اسا كورنەكتى سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيالارىنىڭ كوسەمدەرى تۇگەلىمەن — تەك سارىندارى مەن قىزۋلىعى جاعىنان عانا پارىقتالاتىنىمەن — حايندماننىڭ مايدانىنا بۇتىندەي ٴوتىپ وتىر. سوندىقتان، مىسالى، «ٴبىزدىڭ ٴسوز» گازەتىنىڭ[286] جازۋشىلارى سياقتى حايندماندى "مىرزا" تۋرالى مەنسىنبەۋ پىشىنىندە جازىپ، كاۋتسكي "جولداس" تۋرالى قولپاشتاۋ (نەمەسە جارامساقتانۋ؟) تۇرىندە ٴسوز قىلاتىن —

نەمەسە ۇنـدەمەي قالاتـىن ــ ادامـداردىڭ ازاماتـتـىق ەرلـگىن قانداي دا بولسا سپايى تىلمەن باعالاۋعا جانە سيپاتتاۋعا ٴبىزدىڭ ٴتىپتى شامامىز كەلەتىن ەمەس. مۇنداي كوزقاراستى سوتسياليزىمدى قۇرمەتتەۋشىلىكپەن، ٴوزىنىڭ جالپى سەنىـمىن قۇرمەتتەۋشىلىـكپەن تابىستىرۋعا بولار ما؟ ەگەر ٴسىز حايندمانىنىڭ شوۆينيزىمىنىڭ جالعان-دىعىنا جانە حاۋىپتىلىگىنە سەنگەن بولساڭىز، سىن مەن شابۋىلـدى سونداي كوزقاراستاردى اقتايتىن **اناعۇرلىم بەدەلدى** جانە اناعۇر-لىم زالالدى كاۋتسكيگە قارسى باعىتتاۋ كەرەك ەمەس پە؟

گەدتىڭ كوزقاراستارىن جاقىندا گەدشىـل شارل ديۋما ٴوزىـنىڭ «ٴبىز قانداي بەيبىتشىلىكتى تىلەيمىز» دەگەن كىتاپشاسىندا بارىنەن دە دەرلىك تولىعىراق بايىمـدادى. وسى "جيۋل گەدتىـڭ كەڭـسە باستىعى" (وسى كىتاپشانىڭ باستاپـقى بەتىندە ٴوزى وسـلاي دەپ قول قويعان) سوتسياليستەردىڭ بۇرىنعى مالىمدەمەلەرىنەن، البەتتە، وتان سۇيگىشتىك رۋح بويىنشا "سيتات"قا كەلتىرەدى (وتان قورعاۋ تۋرالى ٴوزىنىڭ جاقىنداعى كىتاپشاسىندا گەرمانيا سوتسيال شوۆينيە-زىمشىلى داۆيدتىڭ ٴدال سونـداي مالىمـدەمەلەردى كەلتىـرگەنى سياقتى)، ٴبىراق ول بازەل جارناماسىنان سيتات كەلتىرمەيدى! پلەحا-نوۆ تا ادەتتەن تىس ٴماز بولعان پىشىنمەن شوۆينيستىك سوراقىلىق-تاردى ايتىپ، بۇل جارناما تۋرالى ۇندەمەيدى. كاۋتسكي پلەحانوۆ-قا ۇقساس: ول بازەل جارناماسىنان سيتات كەلتىرگەندە ونىڭ بارلىق توڭكەرىسشىل جەرلەرىن (ياعني ونىڭ بۇكىـل ٴماندى مازمۇنـىن!) **قالدىرادى**، ــ ٴسىرا، باسپا ٴسوزدى تەكسەرۋ ورگانىنىڭ رۇحسات ەتپەيتىندىگىن سىلتاۋ قىلاتىن بولسا كەرەك... ساقشى مەن اسكەري ۇكىمەت ورىندارـىنىڭ تاپـتىق كۇرەس تۋرالى، توڭكەرـىس تۋرالى سويلەۋگە باسپا ٴسوزدى تەكسەرۋ ارقىلى تيىم سالۋلارى سوتسياليە-زىمگە وپاسىزدىق ەتۋشىلەرگە "دەگەندەي-اق" جاردەم كورسەتتى!

الدە، بالكىم، بازەل جارناماسى ناقتى سوعىسقا ٴسوزسىز قاتىسى بار ەشقانداي ٴدال تاريحي جانە تاكتيكالىق مازمۇنى جوق ناعىز سىلدىر جارناما شىعار؟

قايتا كەرىسىنشە. وزگە قارارلاردان گورى بازەل قارارىندا سىلدىر ٴسوز ازىراق، ناقتى مازمۇن جاعى كوبىرەك. بازەل قارارى ٴدال وسى باستالىپ وتىرعان سوعىس تۋرالى، اتاپ ايتقاندا 1914 — 1915 - جىلداردا ورشىگەن **يمپەرياليستىك** جاڭجالدار تۋرالى ٴسوز قىلادى. اۆستريا مەن سەربيانىڭ بالقان ٴۇشىن جاڭجالداسۋى، اۆستريا مەن يتاليانىڭ البانيا، ت. ت. ٴۇشىن جاڭجالداسۋى، انگليا مەن گەرمانيانىڭ بازالار مەن جالپى وتارلار ٴۇشىن جاڭجالداسۋى، روسسيانىڭ تۇركيامەن جانە باسقا ەلدەرمەن ارمەنيا ٴۇشىن جانە كونستانتينوپول ٴۇشىن جاڭجالداسۋى، — مىنە بۇلار بازەل قارارى قازىرگى سوعىستى بولجاعان كەزدە ايتقان فاكتىلەر بولىپ تابىلادى. بازەل قارارى "ەۆروپانىڭ بەلدى ەلدەرىنىڭ" اراسىنداعى ٴدال قازىرگى سوعىس تۋرالى بىلاي دەيدى: **بۇل سوعىستى "استە حالىق مۇددەسى ٴۇشىن دەگەن سىلتاۋمەن اقتاۋعا بولمايدى"!**

ال ەگەر قازىر دە پلەحانوۆ پەن كاۋتسكي — ەكى تيپتىك جانە بىزگە وتە - موتە تانىس (ٴبىرى ورىسشا جازاتىن، ٴبىرىنىڭ كىتاپتارىن جويىمپازدار[132] ورىسشاعا اۋداراتىن) بەدەلدى ەكى سوتسياليستى الىپ قاراساق، ولار قازىر (اكسەلرودتىڭ كومەگىمەن) سوعىسقا ٴار - تۇرلى "حالىقتىق ىنەمەسە، دۇرىسىراعى، كوشەدەگى بۇرجۋازيالىق گازەتتەردەن الىنعان، جاي حالىقتىق، اقتاۋلار" ىزدەستىرىپ ٴجۇر، ولار عالىمسىنعان پىشىنمەن، ماركستەن تولىپ جاتقان جالعان سيتاتا-تار كەلتىرىپ، "ناقتى مىسالدار"عا، 1813 - جىلعى جانە 1870 - جىلعى سوعىستاردى (پلەحانوۆ) نەمەسە 1854 — 1871 - جىلدارداعى،

1876 — 1877 ـ جىلدارداعى، 1897 ـ جىلعى سوعىستاردى (كاۋتسكي) كەلتىرەدى، — راسىن ايتقاندا، سوتسياليستىك سەنىمنىڭ كولەڭكەسى دە جوق، سوتسياليستىك ار ـ ۇياتتىڭ تامشىسى دا جوق ادامدار عانا مۇندای دالەلدەردى "شىنعا جوري" الادى، بۇلاردى ادام ايتقىسىز سۇرقيالىق، جالعاندىق، سوتسياليزمدى ماسقارالاۋ دەپ **اتاماي** كەتە الادى! گەرمانيا پارتياسىنىڭ اتقارۋ كوميتەتى مەريڭ مەن روزا لۋكسەمبۋرگتىڭ جاڭا جورنالىنا («ينتەرناتسيونال»[287]) كاۋتسكيدى دۇرىس باعالاعاندىعى ۇشىن قارعىس ايتا بەرسىن، ۆاندەرۆەلدە، پلەحانوۆ جانە حايندمان اعىمنداعىلار "ۇش انتانتا ەل"[288] ساقشىسىنىڭ كومەگىمەن وزدەرىنە قارسىلارعا شابۋىل جاساي بەرسىن، — ءبىز وسى كوسەمدەردىڭ وسىنداي بەت بۇرۋىن، وپاسىزدىق دەپ ايتۋدان باسقاشا اتاۋعا بولمايتىن بەت بۇرۋىن اشكەرەلەيتىن بازەل جارناماسىن قايتا باسىپ شىعارۋمەن عانا جاۋاپ بەرەمىز.

بازەل قارارى ەۆروپا دا تالاي بولعان، ءتىپتى 1789 — 1871 ـ جىلدارداعى زامان ۇشىن تيپتىلىگى بولعان ۇلتتىق سوعىس، ياعني حالىقتىق سوعىس تۋرالى ءسوز قىلمايدى، سوتسيال ـ دەموكراتتار ەش ۋاقىتتا بەزبەپ كورمەگەن توڭكەرىستىك سوعىس تۋرالى دا ءسوز قىلمايدى، قايتا "كاپيتاليستىك يمپەرياليزم" مەن "پاتشالىق مۇددەلەر" نەگىزىندە، سوعىسۋشى ءىرى ەلدەردىڭ **ەكى** توبىنىڭ، ياعني اۆستريا ـ گەرمانيا توبىنىڭ جانە انگليا ـ فرانسيا ـ روسسيا توبىنىڭ "شاپقىنشىلىق ساياساتىنىڭ" نەگىزىندە تۋعان **قازىرگى** سوعىس تۋرالى ءسوز قىلادى. پلەحانوۆ پەن كاۋتسكي اعىمىنداعىلار وسى يمپەرياليستىك، وتارلىق، تالان ـ تاراجدىق سوعىستى حالىقتىق، قورعانىستىق (كىم ۇشىن بولسا دا) سوعىس دەپ كورسەتۋگە بار كۇشىن سالاتىن بارلىق ەلدەردىڭ بۇرجۋازياسىنىڭ قۇلقىن ـ قۇمار ـ

لىق وتىرگىن قايتالاپ جانە يمپەرياليستىك **ەمەس** سوعىستاردىڭ تاريحي ناقتى مىسالدارىنان مۇنى اقتاۋدىڭ دالەلدەرىن ىزدەستىرىپ، تۋرادان-تۋرا جۇمىسشىلاردى الداپ وتىر.

ۇستىمىزدەگى سوعىستىڭ يمپەرياليستىك، تالان-تاراجدىق، پرولەتارياتقا قارسى سيپاتى تۋرالى ماسەلە كىلەڭ ٴنازاريالىق ماسەلە كولەمىنەن الدەقايدا اسىپ كەتتى. يمپەرياليزم، ٴوزىنىڭ باستى-باستى بەلگىلەرى جاعىنان العاندا، قۇرىپ بارا جاتقان، قاۋساعان، شىرىگەن بۇرجۋازيانىڭ دۇنيەنى ٴبولىسىپ الۋ جولىنداعى جانە "ۇساق" ۇلتتاردى قۇلدىققا سالۋ جولىنداعى كۇرەسى بولىپ تابىلاتىندىعى ٴنازاريا جۇزىندە الدەقاشان باعالانىپ قانا قويعان جوق؛ بۇل قورتىندىلار **بارلىق** ەلدەردىڭ سوتسياليستەرىنىڭ ساناقسىز كوپ گازەت-كىتاپتارىندا مىڭداعان رەت قايتالانىپ قانا قويعان جوق؛ ماسەلەن، بىزگە "وداقتاس ەل"دىڭ ۋاكىلى فرانسيالىق دەلەزي «بولاشاق سوعىس» تۋرالى كىتاپشاسىندا **(1911-جىلعى!)** قازىرگى سوعىستىڭ فرانسيا بۇرجۋازياسى تاراپىنان دا تالاۋ سيپاتىنداعى سوعىس ەكەنىن ابدەن ۇعىمدى ەتىپ ٴتۇسىندىرىپ قانا قويعان جوق. ول-ول ما، بارلىق ەلدەردىڭ پرولەتارلىق پارتيالارىنىڭ ۋاكىلدەرى ٴدال يمپەرياليستىك سيپاتتى سوعىستىڭ بولاتىنىنا بەرىك سەنەتىندىكتەرىن بازەلدە ٴبىر اۋىزدان جانە رەسمي ٴبىلدىرىپ، بۇدان **تاكتيكالىق** قورتىندىلار جاسادى. سوندىقتان، ايتا كەتەلىك، ۇلتتىق تاكتيكا مەن ينتەرناتسيونالدىق تاكتيكانىڭ اراسىنداعى ايىرماشىلىق جەتكىلىكتى تالقىلانبادى دەگەن (اكسەلرودتىڭ «ٴبىزدىڭ ٴسوز» گازەتىنىڭ 87—90-ساندارىنداعى جۋىرداعى ٴسوزىن پايدالانىڭىز)، ت. ب. سىلتاۋلاردىڭ ٴبارى دە بۇلتاقويلىق، بۇلار بىردەن كەرەكسىز ەتىلىپ تاستالۋعا ٴتيىس. ول سوندىقتان دا بۇلتاقويلىق، ويتكەنى

يمپەرياليزىم جونىندە بارلىق جاعىنان تولىق علمي زەرتتەۋ جۇر-گىزۋ ٴبىر باسقا (مۇنداي زەرتتەۋ ەندى عانا باستالىپ وتىر، ٴمانى جاعىنان ول دا)، جالپى علىم سياقتى، ٴتۇپسىز)، ال سوتسياليستىك پارتيانىڭ كاپيتاليستىك يمپەرياليزمگە قارسى تاكتيكا نەگىزى ٴبىر باسقا (بۇل تاكتيكا نەگىزدەرى سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيا گازەتتەرىنىڭ مىليونداعان دانالارىندا جانە ينتەرناتسيونالدىڭ قارارلارىندا باياندالعان). سوتسياليستىك پارتيالار — ايتىس كلوب-تارى ەمەس، قايتا جاۋىنگەر پرولەتارياتتىڭ ۇيىمى، سوندىقتان يگىدەردىڭ بىرنەشەسى جاۋ جاعىنا ٴوتىپ كەتكەنىندە، ولاردى وپاسىزدار دەپ اتاۋىمىز، وپاسىزدار دەپ سىباۋىمىز كەرەك، يمپەرياليزم جونىندە "ٴار كىمنىڭ وزىندىك ٴتۇسىنىۋى بار دەگەن، منا شوۆينيزمشىل كاۋتسكي مەن كۋنوۆتىڭ بۇل تۋرالى تۇتاس تومدار جازۋ دا قولىنان كەلەدى دەگەن، ماسەلە "جەتكىلىكتى تالقىلانعان جوق"، ت.ت. دەگەن مايدا سوزدەرىنە "سەنە سالۋ"عا استە بولمايدى. كاپيتاليزمنىڭ تالاۋشىلىعىنىڭ **بارلىق** بەينەسى، ونىڭ تاريحي دامۋىنىڭ جانە ونىڭ ۇلتتىق وزگەشەلىكتەرىنىڭ بارلىق مەيلىنشە ۇساق بۇتاقتارى **ەش ۋاقىتتا دا اقىرىنا دەيىن** زەرتتەلىپ بىتپەيدى؛ ال جەكە ماسەلەلەرى تۋرالى عالىمدار (اسىرەسە تاقۋالار) ەش ۋاقىتتا تالاسۋىن قويمايدى. "وسىنىڭ نەگىزىندە" كاپيتاليزمگە قارسى سوتسياليستىك كۇرەستەن، ٴوزىنىڭ-دى وسى كۇرەسكە وپاسىزدىق ەتۋشىلەرگە قاراما-قارسى قويۋدان باس تارتۋ كۇلكىلى ٴىس بولار ەدى، — ال. كاۋتسكي، كۋنوۆ، اكسەلرود، ت. س. بىزگە ۇسىنىپ وتىرعان ٴدال وسى نارسە ەمەس پە؟

قازىردە، سوعىس باستالعاننان كەيىن، بازەل قارارىن تالداۋعا، ونى دۇرىس ەمەس دەپ كورسەتۋگە ەشكىم ٴتىپتى تىرىسىپ

باققان دا جوق قوي!

II

الدە، بالكىم، ادال نيەتتى سوتسياليستەر سوعىستىڭ توڭكەردىستىك جاعداي تۋعىزاتىنىن بولجاپ بازەل قارارى جاعىندا بولعان شعار، ٴبىراق، كەيىنگى وقيعالار بۇلاردىڭ بولجاۋىن بەكەرگە شعاردى، توڭكەرىس تە مۇمكىن بولماي قالدى ەمەس پە؟

كۋنوۋ («پارتيا كۇيرەدى مە؟» دەگەن وسى كىتاپشاسىندا جانە باسقا كوپتەگەن ماقالالارىندا) ٴوزىنىڭ بۇرجۋازيا لاگەرىنە كوشكەندىگىن ناق وسىنداي بۇلتاقويلىقپەن اقتاۋعا ارەكەت ەتەدى، ونىڭ ۇستىنە ٴبىز كاۋتسكي باس بولعان سوتسيال-شوۆينيستەردە تۇگەل دەرلىك بۇل تۇردەگى "دالەلدەر"دىڭ يشاراتى بارلىعىن بايقاپ وتىرمىز. توڭكەرىستەن ۇمىتتەنۋ قۇر قيالعا اينالدى، ال قۇر قيالعا تاستاي قاتىپ جابىسىپ الۋشىلىق ماركسيزمنىڭ ٴىسى ەمەس دەپ سوعادى كۋنوۋ. بۇل ستىرۋۆەشىل[171] بازەل جارناماسىنا قول قويعان بارلىق ادامداردىڭ دا "قۇر قيال"ى تۋرالى ٴبىراۋىز ٴسوز دە ايتپادى، سويتە تۇرا، ايتۋلى ىزگى ادام الپەتىنە ەنىپ، ٴىستىڭ ٴبارىن پانەكوك پەن رادەك سياقتى اسىرە سولشىلدارعا يتەرمەلەۋگە تىرىسادى!

ەندى ٴبىز بازەل جارناماسىنىڭ اپتورلارى توڭكەرىس بولادى دەپ ادال نيەتپەن جورىعان ەدى، ٴبىراق وقيعالار بۇلاردىڭ ويىن جوققا شىعاردى دەيتىن دالەلدەردى ٴمانى جاعىنان زەرتتەپ كورەلىك. بازەل جارناماسى بىلاي دەيدى: 1) سوعىس ەكونوميكالىق جانە سايasي داعدارىستى تۋعىزادى؛ 2) جۇمىسشىلار وزدەرد-

نىڭ سوعىسقا قاتىناسۋىن قىلمىس دەپ، قىلمىستى تۇردە "كاپيتاليستەردىڭ پايدالارىنا بولا، ٴار ەل پاتشالارىنىڭ ارانىنا بولا، قۇپيا ديپلوماتيالىق كەلىسىم ورناتۋعا بولا ٴبىرىنە ٴبىرى وق اتۋ" دەپ ەسەپتەيدى؛ سوعىس جۇمىسشىلاردىڭ "نارازىلىعىن جانە اشۋ-ىزاسىن" قوزعايدى؛ 3) وسى جوعارىدا كورسەتىلگەن داعدارىستى جانە جۇمىسشىلاردىڭ كوڭىل-كۇيىن سوتسياليستەر "حالىقتى جىگەرلەندىرۋ ٴۇشىن جانە كاپيتاليزمنىڭ كۇيرەۋىن جەدەلدەتۋ ٴۇشىن" پايدالانۋعا ٴتيىستى؛ 4) "ٴار ەل ۇكىمەتتەرى"— ٴبىرى قالماستان—سوعىستى "وزدەرىنە حاۋىپسىز تۇردە" باستاي المايدى؛ 5) ٴار ەل ۇكىمەتتەرى "پرولەتارلىق توڭكەرىستەن قورقادى"؛ 6) ٴار ەل ۇكىمەتتەرى "پاريج كوممۋناسىن (ياعني ىشكى سوعىستى) جانە روسسياداعى 1905-جىلعى توڭكەرىستى، ت.ت. "ەسكە تۇسىرۋلەرى كەرەك". مۇنىڭ ٴبارى دە توتەنشە ايقىن يدىيالار؛ بۇل ارادا توڭكەرىس بولادى دەگەن **كەپىلدىك** جوق؛ بۇل ارادا **فاكتىلەر** مەن **اۋقىمنىڭ** دۇرىس مەجەلەنۋى باسا كورسەتىلگەن. كىمدە-كىم وسى يديا جانە پىكىر جونىندە، توڭكەرىس بولادى دەپ كۇتۋ قۇر قيال بولىپ شىقتى دەسە، ول ادام توڭكەرىس جونىندە ماركسيزمدىك ەمەس، سترۋۆەشىلدىك جانە ساقشىلىق-ساتقىندىق كوزقاراستا ەكەندىگىن كورسەتەدى.

توڭكەرىستىك جاعداي بولمايىنشا توڭكەرىستىڭ بولۋى مۇمكىن ەمەس ەكەندىگى، الايدا توڭكەرىستىك جاعداي اتاۋلىنىڭ ٴبارى بىردەي توڭكەرىسكە جەتكىزە بەرمەيتىنى ماركسيزمشىلدەرگە كۇمانسىز. جالپى ايتقاندا، توڭكەرىستىك جاعدايدىڭ بەلگىلەرى قانداي؟ مىناداي باستى ٴۇش بەلگىنى اتاپ كورسەتسەك، ٴبىز قاتەلەسپەسپىز: 1) ۇستەم تاپتاردىڭ وزدەرىنىڭ ۇستەمدىگىن وزگەرىسسىز كۇيدە ساقتاپ تۇرۋى مۇمكىن ەمەس؛ "جوعارعى

جىكتەر“دىڭ بەلگىلىبىر داعدارىسى، ياعني ۇستەم تاپتىڭ ساياسي داعدارىسى ەزىلگەن تاپتاردىڭ نارازىلىعى مەن اشۋ-ىزاسى بۇزىپ شىعاتىن جارقىشاق قالدىرادى. توڭكەرىستىڭ تۋۋى ٴۇشىن ادەتتە ”تومەنگى جىكتەر“دىڭ ەسكىشە تۇرمىس بويىنشا تۇرۋدى ”تىلەمەۋى“ جەتكىلىكسىز؛ ونىڭ ۇستىنە ”جوعارعى جىكتەر“دىڭ ەسكىشە تۇرمىس بويىنشا تۇرا ”الماۋى“ كەرەك. 2) ەزىلگەن تاپتاردىڭ مۇقتاجدىعى، اپاتقا ۇشىراۋى ادەتتەگىدەن كۇشتىرەك شيەلەنىسەدى. 3) ”بەيبىت“ زاماندا ٴوزىن تىپ-تىنىش توناتا بەرەتىن، ال الاساپىران ۋاقىتتاردا داعدارىستاردىڭ بۇكىل جاعدايى ارقىلى دا، **”جوعارعى جىكتەر“دىڭ وزدەرى ارقىلى دا** دەربەس تاريحي اتتانىسقا تارتىلاتىن بۇقارانىڭ بەلسەندىلىگى جوعارىدا ايتىلعان سەبەپتەر بويىنشا اناعۇرلىم ارتادى.

جەكە توپتار مەن پارتيالاردىڭ عانا ەمەس، سونىمەن قاتار جەكە تاپتاردىڭ دا ەركىنە بايلانىسسىز وسى وبيەكتيۆتىك وزگەرىستەر بولمايىنشا، توڭكەرىستىڭ بولۋى — جالپى ەرەجە بويىنشا — مۇمكىن ەمەس. وسى وبيەكتيۆتىك وزگەرىستەردىڭ جيىنتىعى توڭكەرىستىك جاعداي دەپ اتالادى. مۇنداي جاعداي 1905-جىلى روسسيادا بولدى جانە باتىس ەۆروپاداعى توڭكەرىستەردىڭ بارلىق زامانداردا بولدى؛ ال مۇنداي جاعداي گەرمانيادا وتكەن عاسىردىڭ 60-جىلدارىندا بولدى، روسسيادا 1859 — 1861-جىلداردا جانە 1879 — 1880-جىلداردا بولدى، ايتسە دە بۇل كەزدەردە توڭكەرىستەر بولا قويعان جوق. نەگە؟ نەگە دەسەڭىز، توڭكەرىستىك جاعداي اتاۋلىنىڭ بارىنەن بىردەي توڭكەرىس تۋا بەرمەيدى، جوعارىدا ايتىلعان وبيەكتيۆتىك وزگەرىستەرگە سۋبيەكتيۆتىك وزگەرىستەر، اتاپ ايتقاندا، ٴتيپتى داعدارىستار زامانىندا دا، ”ٴتۇسىرىپ جىبەرمەسە“ وزدىگىنەن ”قۇلامايتىن“ ەسكى ۇكىمەتتى

قۇلاتارلىقتاي (نەمەسە قيراتارلىقتاي) توڭكەرىسشىل **تاپتىڭ** جەتكە-لىكتى **كۇشتى** بۇقارالىق توڭكەرىستىڭ قيمىلدارى قوسىلعاندا عانا توڭكەرىس تۋادى.

ماركسيزىمنىڭ توڭكەرىس جونىندەگى كوزقاراسى مىنە وسىنداي، بۇل كوزقاراستى ماركسيزىمشىلدەردىڭ ٴبارى تالاي-تالاي دامىتىپ، تالاسسىز نارسە دەپ تاپقان، بۇل كوزقاراستى بىزدەر ٴۇشىن، روسسيالىقتار ٴۇشىن 1905-جىلدىڭ تاجىريبەسى وتە-موتە ايقىن راستاپ بەرگەن بولاتىن. ەندەشە 1912-جىلى بازەل جارنا-ماسى بۇل جاقتا نەنى شامالادى، 1914—1915-جىلدارى نە بولدى؟— دەگەن سۇراق تۋادى.

"ەكونوميكالىق جانە سایاسي داعدارىس" دەگەن سوزبەن باسقاشا بايانداعان توڭكەرىستىڭ جاعداي شامالانعان ەدى. ول توڭكەرى-ستىڭ جاعداي تۋدى ما؟ كۇمان جوق، تۋدى. سوتسيال-شوۆينيس لەنچ (ول شوۆينيزىمدى ەكىجۇزدى كۇنوۆتان، كاۋتسكيدەن، پلەحانوۆتان گورى تۋراراق، اشىعىراق، ناعىزىراق جاقتايدى) "ٴبىز وزىمشە ٴبىر قيلى **توڭكەرىستى** باستان كەشىرىپ وتىرمىز" دەپ تە ايتىپ سالدى (ونىڭ «گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسى جانە سوعىس» دەگەن كىتاپشاسىنىڭ 1915—جىلى، بەرلين باسپاسى، 6-بەتى). سایاسي داعدارىستىڭ تۋعانى ايقىن: ۇكىمەتتەردىڭ بىردە-بىرىنىڭ ەرتەڭگى كۇنىنە سەنىمى جوق، بىردە-ٴبىرى ماليالىق كۇيرەۋ حاۋپىنەن، تەريتورياسىنىڭ تارتىپ الىنۋ حاۋپىنەن، ٴوز ەلىنەن قۋىلىپ شىعۋ حاۋپىنەن (بەلگيا ۇكىمەتى-نىڭ قۋىلىپ شىققاندىعى سياقتى) ساۋ ەمەس. ۇكىمەتتەردىڭ ٴبارى دە جانارتاۋ ۇستىندە تۇر، **ٴبارى** دە بۇقارانىڭ تالاپتىلىعىنا، ەرلىگىنە شاعىنىپ وتىر. ەۋروپانىڭ سایاسي ٴتۇزىمى بۇتىندەي شايقالۋدا، ٴبىزدىڭ اسا زور سایاسي سىلكىنىستەر زامانىنا ەنگەندى-

گەمىزدى (جانە تەرەڭدەپ بارا جاتقاندىعىمىزدى ــ مەن مۇنى يتاليا سوعىس جاريالاعان كۇنى جازىپ وتىرمىن) ەشكىم دە، ٴسىرا، بەكەر دەي الماس. كاۋتسكي سوعىس جاريالانعاننان كەيىن ەكى اي وتكەن سوڭ (1914 ـ جىلى 10 ـ ايدىڭ 2 ـ كۇنى «جاڭا زامان»[24] دا) "سوعىستىڭ باستالعان كەزىندەگىدەي ۇكىمەت ەشقاشان كۇشتى بولعان ەمەس تە، پارتيالار ەشقاشان ٴالسىز بولعان ەمەس" دەپ جازدى، بۇل ــ كاۋتسكيدىڭ زيۋدەكۋمدارعا جانە باسقا ورايشىلدارعا جارامساقتانۋ ٴۇشىن تاريح عىلىمىن بۇرمالاعاندىعىنىڭ ۇلگىسىنىڭ ٴبىرى. ۇكىمەت ۇستەم تاپتاردىڭ بارلىق پارتيالارىنىڭ ٴبىراۋىزدىلىقپەن قولداۋىنا، ەزىلگەن تاپتاردىڭ وسى ۇستەمدىككە "جۋاستىقپەن" باعىنۋىنا سوعىس ۋاقىتىنداعىداي ەشقاشان دا مۇقتاج بولمايدى، بۇل ــ بىرىنشىدەن؛ ال ەكىنشىدەن، ەگەر "سوعىس باستالعان كەزدە"، اسىرەسە جەدەل جەڭىستى كۇتكەن ەلدە، ۇكىمەت مەيلىنشە كۇشتى بولىپ **كورىنسە**، وندا دۇنيەدە ەشكىم، ەش ۋاقىتتا، ەش جەردە توڭكەرىستىك جاعدايدى كۇتۋدى سوعىستىڭ "باستالۋ" كەزەڭىمەن عانا بايلانىستىرعان ەمەس، ال "كورىنگەن" نارسەنى **شىن نارسەمەن** بارابار ساناعان ەمەس.

ەۆروپاداعى سوعىستىڭ باسقا سوعىستاردان گورى اۋىر بولاتىندىعىن جۇرتتىڭ ٴبارى ٴبىلدى، كوردى جانە مويىندادى دا. سوعىستىڭ تاجىريبەسى مۇنى ونان سايىن راستاپ وتىر. سوعىس ۇلعايۋدا. ەۆروپانىڭ ساياسي ىرەگى بارعان سايىن سولقىلداۋدا. بۇقارانىڭ جوقشىلىقتا ۇشىراۋى شوشىرلىقتاي، ال ۇكىمەتتەردىڭ، بۇرجۋازيانىڭ جانە ورايشىلداردىڭ بۇل جوقشىلىقتى جاۋىپ قالۋعا كۇش سالۋى ٴۇستى ـ ۇستىنە كۇيرەۋدە. كاپيتاليستەردىڭ بەلگىلى توپتارىنىڭ سوعىستان تاپقان پايدالارى قۇلاق ەستىپ كورمەگەن

دارەجەدە سۇمدىق كوپ. قايشىلىقتار قاتتى شيەلەنىستى. بۇقارانىڭ ىشىنەن تىنىۋى، قاراڭعى جىكتەردىڭ قايىرىمدى ("دەموكراتيالىق") ٴبىتىمدى كومەسكى تىلەۋى، "تومەنگى جىكتەر"دە باستالىپ وتىرعان كۇڭكىل—وسىنىڭ ٴبارى دە بار. ال سوعىس ۇزاققا سوزىلعان سايىن، شيەلەنىسكەن سايىن ۇكىمەتتەردىڭ وزدەرى بۇقارانى شامادان تىس كۇش-قايرات جۇمساۋعا، ٴوزىن قۇربان ەتۋگە شاقىرىپ، بۇقارانىڭ بەلسەندىلىگىن ورشىتە بەرەدى جانە ورشىتە بەرۋگە ٴتيىس. تاريحتاعى داعدارىس اتاۋلىنىڭ، ادام ومىرىندەگى اپاتتار اتاۋلىنىڭ جانە وزگەرىس اتاۋلىنىڭ سىناعانى سياقتى، سوعىستىڭ سىناۋى دا بىرەۋلەردى تۋپاستاندىرادى، بويكۇيەزدەندىرەدى، **ٴبىراق ونىڭ ەسەسىنە باسقالاردىڭ كوزىن اشىپ، شىنىقتىرادى،** ال جالپى العاندا، بۇكىل دۇنيە ٴجۇزىنىڭ تاريحىندا، بەلگىلى بىر مەملەكەتتەر قۇلدىراپ، مەرت بولعان جەكە جاعدايلار بولماسا، العاشقىلاردان گورى سوڭعىلاردىڭ سانى دا، كۇشى دە اناعۇرلىم كوپ بولىپ شىعادى.

ٴبىتىمنىڭ جاسالۋى بۇل اپاتتاردىڭ ٴبارىن جانە قايشىلىقتاردىڭ وسى شيەلەنىسۋلەرىنىڭ ٴبارىن "بىردەن" توقتاتا المايتىنى بىلاي تۇرسىن، كەرىسىنشە، كوپ رەتتەردە بۇل اپاتتاردى حالىقتىڭ ناعىز ارتتا قالعان بۇقاراسىنا ٴتيپتى دە تەرەڭ سەزدىرەدى جانە ونان ارى ايقىن تانىتادى.

قىسقاسى، ەۋروپاداعى الدىڭعى قاتارلى ەلدەردىڭ جانە بەلدى ەلدەردىڭ كوپشىلىگىندە توڭكەرىستىك جاعداي كورنەۋ بار نارسە. بۇل جونىندە بازەل جارناماسىنىڭ بولجاعانى **تولىق** راستالىپ وتىر. كۋنوۆ، پلەحانوۆ، كاۋتسكي اعايىنداعىلار سياقتى، بۇل شىندىقتى تۋرادان-تۋرا ياكي جانامالاپ بولسا دا مويىنداماۋ نەمەسە بۇل تۋرالى ۇندەمەي قالۋ وراسان زور وتىرىك ايتقاندىق، جۇمىسشى

تابىن الداعاندىق، بۋرجۋازياعا مالاي بولعاندىق بولىپ تابىلادى.
«سوتسيال - دەموكراتتار»289 گازەتىندە (34 -، 40 -، 41 - ساندارى)
ءبىز توڭكەرىستەن قورقاتىن ادامداردىڭ، حريستيانىدىق مەششان
پوپتاردىڭ، باس سانىۋ بۇلاردىڭ، ميليونەرلەردىڭ گازەتتەرىنىڭ
ەۆروپادا توڭكەرىستىك جاعدايدىڭ بەلگىلەرى بار ەكەندىگىن اتاپ
وتۋگە ءماجبۇر بولعاندىعىن كورسەتەتىن ماتەريالداردى كەلتىر-
گەنبىز. ①

بۇل جاعداي قانشالىقتى سوزىلار ەكەن جانە قانشالىقتى دارە-
جەدە شيەلەنىسە تۇسەر ەكەن؟ ول توڭكەرىستى تۋعىزا ما ەكەن؟
مۇنى ءبىز بىلمەيمىز جانە مۇنى ەشكىم دە بىلە المايدى. مۇنى
الدىڭعى قاتارلى تاپتىڭ — پرولەتارياتتىڭ توڭكەرىستىك كوڭىل-
كۇيىنىڭ داموى مەن توڭكەرىستىك قيمىلدارعا كوشۋ **تاجىريبەسى**
عانا كورسەتەتىن بولادى. بۇل جەردە نەندەيبىر "قۇر قيالدار"
تۋرالى دا، ولاردى جويۋ تۋرالى دا ەشقانداي ءسوز بولۋى مۇمكىن
ەمەس، ويتكەنى بىردە - ءبىر سوتسياليست ەش جەردە، ەشۋاقىتتا
ءدال قازىرگى (كەلەسى ەمەس) سوعىس قانا ءدال بۇگىنگى
(ەرتەڭگى ەمەس) توڭكەرىستىك جاعداي عانا توڭكەرىستى تۋعى-
زادى دەپ كەپىل بولعان ەمەس. بۇل جەردە اڭگىمە بارلىق
سوتسياليستەردىڭ تالاسسىز نەگىزگى مىندەتى تۋرالى: توڭكەرىستىك
جاعدايدىڭ بارلىعىن بۇقارا الدىندا اشۋ، ونىڭ كەڭدىگىن جانە
تەرەڭدىگىن ءتۇسىندىرۋ، پرولەتارياتتىڭ توڭكەرىستىك ساناسىن
جانە توڭكەرىستىك باتىلدىعىن ءورشىتۋ، ونىڭ توڭكەرىستىك قيمىل-
دارعا كوشۋىنە جاردەمدەسۋ جانە وسى باعىتتا جۇمىس ىستەۋ

① قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 21 - توم، حانزۋشاسى، 73 -، 74 -،
158 — 159 -، 170 — 171 - بەتتەر — قۇراستىرۋشىدان

ٴۇشىن توڭكەرىستىڭ جاعدايىعا سايكەس ۇيىمداردى قۇرا بەرۋ مىن-
دەتى تۋرالى بولىپ وتىر.

سوتسياليستىك پارتيالاردىڭ مىندەتى ناق وسى ەكەندىگىنە
بەدەلدى جانە جاۋاپتى سوتسياليستەردىڭ بىردە-ٴبىرىنىڭ كۇمان
كەلتىرۋگە ەشۋاقىتتا باتىلى بارعان ەمەس؛ سونىدىقتان بازەل
جارناماسى تيىستەي دە "قۇر قيال"عا سەنبەي جانە ونى تاراتپاي،
سوتسياليستەردىڭ ٴدال وسى مىندەتى تۋرالى: حالىقتى جىگەرلەن-
دىرۋ، "اتتانىسقا كەلتىرۋ" كەرەك (پلەحانوۆ، اكسەلرود، كاۋتسكي
سياقتى شوۆينيزىم ارقىلى حالىقتى قالعىتپاۋ كەرەك)، داعدارىستى
كاپيتاليزمنىڭ كۇيرەۋىن **"جەدەلدەتۋ"** ٴۇشىن "پايدالانۋ" كەرەك،
پاريج كوممۋناسىنىڭ جانە 1905-جىلعى 10—12-ايلاردىڭ
ۇلگىلەرىن قولدانۋ كەرەك دەپ وتىر. قازىرگى پارتيالاردىڭ وزدە-
رىنىڭ وسى مىندەتىن ورىنداماۋى—ولاردىڭ وپاسىزدىعى، ولاردىڭ
ساياسي جاقتان ولگەندىگى، ولاردىڭ ٴوز رولدارىنان بەزگەندىگى،
ولاردىڭ بۇرجۋازيا جاعىنا شىعىپ كەتكەندىگى.

III

ال ەندى ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ كورنەكتى ۋاكىلدەرى مەن
كوسەمدەرىنىڭ سوتسياليزمگە وپاسىزدىق ەتۋى قالايشا **مۇمكىن**
بولدى؟ ٴبىز بۇل ماسەلەگە تومەندە تولىق توقتالامىز، اۋەلى وسى
وپاسىزدىقتى "ٴنازاريا جاعى"نان اقتاماق بولعان ارەكەتتەردى قاراپ
وتەلىك. سوتسيال-شوۆينيزمنىڭ باستى ٴنازاريالارىن سيپاتتاپ
كورەيىك. بۇل ٴنازاريالاردىڭ ۋاكىلدەرى دەپ پلەحانوۆتى (ول
كوبىنەسە انگليا، فرانسيا شوۆينيستەرىنىڭ، حايندماننىڭ جانە ونىڭ

جاڭا مۇرىتتەرىنىڭ دالەلدەرىن قايتالايدى) جانە كاۋتسكيـدى (ول نەعۇرلـىم كوبىرەك ٴنازارىيالـىق قوماقـتـىلىق ٴتۇرى بار اناعۇرلىم "نازىك" دالەلدەردى ۇسىنادى) ەسەپتەۋگە بولادى.

"باسـتاپ بەرۋشى" تۋرالـى ٴنازارىيا ـــ بارـىنەن دە جابايـىراق ٴنازارىيا. بىزگە باسـقالار شابۋـىل جاساپ وتىـر، ٴبىز ٴوزىـمىزدى قورعايمىز؛ پىرولەتارياتـىڭ مۇددەلەرى ەۆروپادا عى بەيبىتشىلىكـتى بۇزۋشىلارعا سوققى بەرۋدى تالاپ ەتەدى. بۇل ـــ بارلىق ۇكـىمەتـتەردىڭ مالىمدەگەنـدەرىن جانە بۇكـىل دۇنـيە ٴجۇزـىنىڭ بارلىق بۇرجۋازيالىق جانە ارىسىز جورنالدارىنىڭ بىلشىلدارىن قايـتا جىرلاۋ عوي. ٴتىپتى وسى توزىعى جەتكەن تۇرپايى كوزقاراستى پلەحانوۆـتاي جازۋشى دا "دىيالەكتيـكا"نى اكـكـىلىكـپەن قولـدانۋ ارقـىلى بۇركەمەلەيدى: ناقتى جاعدايدى ەسەپـكە الۋ ماقـساتـىمەن بارلىق باسقا ماسەلەلەردى كەلەسى جاعـدايعا دەيىن كىدىـرتە تۇرـىپ، ەڭ الدىمەن باستاپ بەرۋشـىنى تاۋـىپ الـىپ، سونىڭ سازايـىن بەرۋ كەرەك دەدى ول (پلەحانوۆتـىڭ «سوعـىس تۋرالى» دەگەن كىتاپـشاسىن قاراڭىـز، پارىج باسپاسى، 1914ـجىـل، وسى اۋەنـدەردى «ٴۇن»[290] گازەتىنىڭ 86ـجانە 87ـساندارىندا اكسەلرودتىڭ قايتالاعاندىعىن دا قاراڭىـز). دىيالەكتيـكانى بۇلـتاقويـلىقـقا اۋىـستىرۋ سياقتى ىزگى ىستە پلەحانوۆ رەكورت جاراتتى. بۇلـتاقويلار "دالەلـدەر"دىڭ ٴبىرىن سۋىرـىپ الا سالادى، ال الەمـدەگىـنىڭ بارـىنە تۇگەلدەي "دالەلدەر" تابۋعا بولادى دەپ گەگەل سوناۋ ەرتەدەـاق ٴدال تاۋىپ ايتقان بولاتـىن. دىيالەكـتيكا بەلـگىـلىبىر قوعامـدىق قۇبىلىستى ونىڭ دامۋى جاعىنان جانـجاقتـىلى زەرتـتەۋدى تالاپ ەتەدى، سـىرتـقـى كورىنىـستەگى نارسەنى نەگـىزگى قوزعاۋشى كۇشتەرگە، وندىرگىش كۇشـتەردىڭ دامۋـىنا جانە تاپ كۇرەسـىنە اكەلىپ تىرەۋدى تالاپ ەتەدى. پلەحانوۆ گەرمانيا سوتسـيالـدە-

موكراتيالىق پارتياسىنىڭ باسپا سوزدەرىندەگى ٴبىر سويلەم ٴسوزدى
ۇستاپ الادى دا: گەرمانيالىقتار وزدەرى سوعىستان بۇرىن-اق
اۆستريا مەن گەرمانيانى باستاپ بەرۋشى دەپ تانىعان دەيدى، —
وسىمەن تىنا قالادى. پاتشا ۇكىمەتىنىڭ گالتسيانى، ارمەنيانى،
ت.ت. باسىپ الماق بولعان جوسپارلارىن روسسيا سوتسياليستەرد-
ىنىڭ ناقتى رەت اشكەرەلەگەندىگى جونىندە پلەحانوۆ ۇندەمەيدى.
تىم بولماسا سوڭعى وتىز جىلدىڭ ەكونوميكالىق جانە ديپلوماتيالىق
تاريحىنا سوعا كەتۋدى تيىستەي دە ويلامايدى، ال بۇل تاريح
وتارلاردى باسىپ الۋ، وزگە ەلدەردىڭ جەرلەرىن تالاپ الۋ
وزىنەن ارتىعىراق باسەكەشىنى ىعىستىرىپ شىعارۋ جانە كۇيزەلىسكە
ۇشىراتۋ وسى كۇنگى سوعىسىپ جاتقان كۇشتى ەلدەر توبىنىڭ
ەكەۋىنىڭ دە ساياساتىنىڭ ەڭ باستى ٴتۇيىنى بولعاندىعىن تالاس-
سىز دالەلدەپ بەرەدى①.

① ٴوزىن سوتسياليس ەتىپ كورسەتۋگە تىرىسۋدان دا اۋلاق ەمەس
انگليا تىنىشتىقپازى برايلسفوردتىڭ: «بولات پەن التىننىڭ سوعىسى»
(لوندون، 1914 - جىل؛ كىتاپتا جازىلعان ۋاقتى — 1914 - جىل 3 -
اي!) دەگەن كىتابى وتە عيبراتتى كىتاپ، اپتور ۇلت ماسەلەرىنىڭ،
جالپى العاندا، ٴومىر سۇرۋدەن قالعاندىعىن، شەشىلىپ تە قويىلعاندى-
عىن (35 - بەت)، قازىر اڭگىمە مۇندا ەمەس ەكەندىگىن، "وسى
زامانعى ديپلوماتيانىڭ تيپتىك ماسەلەسى" (36 - بەت) — باعداد تەمىر
جولى، وعان رەلس جاتقىزۋ، مورروككوداعى كەندەر، ت. س.
ەكەندىگىن ابدەن ايقىن تۇسىنەدى. "وسى زامانعى ەۆروپا ديپلوماتيا-
سى تاريحىنداعى باسا نازار اۋداراتىن وقيعا"نىڭ ٴبىرى، — كايو
نىڭ (1911 - جانە 1913 - جىلدارى) وتارلىق ىقپال كولەمدەرىن
ٴبولىسۋ تۋرالى جانە گەرمانيا بەلەتتەرىنىڭ پاريجدەگى ساۋدا ورنىنا
ەنۋىنە جول بەرۋ تۋرالى كەلىسىم نەگىزىندە گەرمانيا مەن بىتىسۋگە
ارەكەت ەتۋىنە قارسى فرانسيا وتانشىلدارى مەن انگليا يمپەرياليستە-

بۇرجۋازياعا جاعىمسىۋ ٴۇشىن پلەحانوۆ سونشالىق ۇياتسىز تۇردە بۇرمالاپ وتىرعان ديالەكتيكانىڭ سوعىستار جونىندە قولدانىلاتىن نەگىزگى قاعيداسى مىناۋ: **"سوعىس دەگەنىمىز انشەيىن ساياسيدىڭ باسقا تاسىلمەن"** (اتاپ ايتقاندا زورلىقپەن) **"جالعاسۋى"**. بۇل — سوعىس تاريحىنىڭ ماسەلەلەرى جونىندە ۇلى

رىنىڭ كورەسۋى دەپ اپتور ابدەن دۇرىس ايتادى. انگليا مەن **فرانسيا بۇرجۋازياسى مۇنداي كەلىسىمدى بولعىزباي تاستادى** (38 — 40 — بەتتەر). يمپەرياليزمنىڭ ماقساتى — السىزىرەك ەلدەرگە كاپيتال شىعارۋ (74 — بەت). انگلييادا مۇنداي كاپيتالدان ونگەن پايدا 1899 — جىلى 90 — 100 مىليون فوندستەرليڭ (جيففەن) بولدى، 1909 — جىلى 140 مىليون فوندستەرلىك (پايش) بولدى، ال للويد جورج جاقىندا عانا سويلەگەن سوزىندە بۇل پايدانى 200 مىليون فوندستەرليڭ، 2 مىليارت رۋبلىعا جۋىق دەپ ەسەپتەگەنىن قوسا ايتا كەتەيىك. جيىركەنىشتى قىلمىقتار جانە تۇرلى اقسۇيەكتەردىڭ ساتىپ الۋ، بالالارىنا يندستان مەن مىسىردان ورىن سايلاۋ — ٴىستىڭ ٴتۇيىنى منە وسىندا (85 — 87 — بەتتەر). اسكەردى مولايتىپ، سوعىسقا ازىرلەنۋدەن بولماشى ازشىلىق قانا باييدى، ٴبىراق قوعام مەن مالياشىلار وسى ازشىلىق جاعىندا، ال بىتىراڭقى حالىق تىنىشتىقتى جاقتاۋشىلاردىڭ جاعىندا (93 — بەت). بۇگىن تىنىشتىق جانە اسكەري داييندىقتاردى ازايتۋ تۋرالى ٴسوز ەتىپ جۇرگەن تىنىشتىقپازدار كۇنى ەرتەڭ — اق سوعىس قارۋ — جاراقتارىن ساۋدالاۋشىلارعا تولىق تاۋەلدى پارتيانىڭ مۇشەسى بولىپ شىعادى (161 — بەت). ٴۇش انتانتا كۇشتىرەك بولىپ شىقسا، ماروككونى الىپ، پەرسيانى بولىسكە سالادى، ال ٴۇش جاقتى وداق تريپوليدى الادى، بوسنيادا ورنىعادى، تۇركيانى وزىنە باعىندىرادى (167 — بەت). لوندون مەن پاريج پاتشا ۇكىمەتىنىڭ ازاتتىق قوزعالىستى جانىشتاۋىنا كومەكتەسىپ، 1906 — جىلى 3 — ايدا روسسياعا مىليارتتاعان قارجى بەردى (225 — 228 — بەتتەر)؛ انگليا قازىر روسسيانىڭ پەرسيانى تۇنشىقتىرۋىنا جاردەمدەسىپ

جازۋشىلاردىڭ ٴبىرى كلاۋزەۆيتزدىڭ تۇجىرىمى①، ونىڭ يدەيالارىن گەگەل ۇرىقتاندىردى. ماركس پەن ەنگەلستىڭ كوزقاراسى دا ٴاردايىم ٴدال وسىلاي بولاتىن، ولار **ٴاربىر** سوعىستى بەلگىلىبىر مۇددەلەس ەلدەردىڭ (ولاردىڭ ىشىندەگى **ٴارتۇرلى تاپتاردىڭ**) سول ۋاقىتتاعى ساياساتىنىڭ **جالعاسى** دەپ قارايتىن.

پلەحانوۆتىڭ دورەكى شوۆينيزىمى بۇكىلدەي كاۋتسكيدىڭ اناعۇرلىم نازىك، ىمىراشىل-جىلماقاي شوۆينيزىمىنىڭ ٴنازارىالىق مايدانىندا تۇرادى. كاۋتسكي بارلىق ەلدەردىڭ سوتسياليستەرىنىڭ

وتىر (229-بەت). روسسيا بالقان سوعىسىن تۇتاتتى (230-بەت). — مۇنىڭ ٴبارى دە جاڭالىق ەمەس قوي، سولاي ەمەس پە ؟ مۇنىڭ ٴبارى جالپىعا ٴمالىم جانە بۇكىل دۇنيە ٴجۇزىنىڭ سوتسيال-دەموكىراتيالىق پارتيالار گازەتتەرىندە مىڭ رەت قايتا-قايتا ايتىلعان ماسەلەلەر ەمەس پە؟ سوعىس قارساڭىندا انگليا بۇرجۋازدارى مۇنى ايدان ايقىن كورە الدى. ٴبىراق وسى قاراپايىم جانە جالپىعا بەلگىلى فاكتىلەردىڭ الدىندا پلەحانوۆ پەن پوترەسوۆتىڭ گەرمانيا ايىپتى دەگەن ٴنازارىاسى نەمەسە كاۋتسكيدىڭ كاپيتاليزىم تۇسىنداعى قارۋسىزدانۋدىڭ جانە بايانىدى بەيبىتشىلىكتىڭ "بولاشاقتارى" تۋرالى ٴنازارىاسى نەتكەن ٴجونسىز بوس ٴسوز، نەتكەن توزۋعا بولمايتىن ەكىجۇزدىلىك، نەتكەن تالماسىگەن وتىرىك!

① كارل كلاۋزەۆيتز «سوعىس جونىندە» (Karl von Clausewitz: «Vom Kriege»)، تولىق جيناعىنىڭ 1-تومى، 28-بەتى. 3-تومنىڭ 139—140-بەتتەرىنەن پايدالانىڭىز: "جۇرتتىڭ بارىنە ٴمالىم، سوعىستار ۇكىمەتتەردىڭ اراسىنداعى جانە ۇلتتاردىڭ اراسىنداعى ساياسي قاتىناستاردان عانا تۋادى؛ ٴبىراق ادامدار ادەتتە ٴىستىڭ جايىن سوعىس باستالىسىمەن بۇل قاتىناستار ٴبىتىپ، ٴوزىنىڭ ەرەكشە زاڭدارىنا عانا باعىنعان، مۇلدە باسقا احۋال تۋاتىنىنداي ەتىپ ويلايدى. ٴبىز كەرىسىنشە ايتامىز: سوعىس دەگەنىمىز وزگە تاسىلدەر ارالاسقان ساياسي قاتىناستاردىڭ جالعاسى، بۇدان باسقا ەمەس."

"ٴوز ەلىندەگى" كاپيتاليستەرىنىڭ جاعىنا شىعىپ كەتۋىن مىناداي پىكىرلەرمەن ماداقتايدى:

ٴوز وتانىن قورعاۋعا جۇرتتىڭ ٴبارى دە ۇقىپتى جانە مىندەتتى؛ ناعىز ينتەرناتسيوناليزم دەگەنىمىز — بارلىق ەلدەردىڭ (سونىڭ ىشىندە مەنىڭ ەلىممەن سوعىسىپ جاتقان ەلدىڭ دە) سوتسياليستەرىنىڭ وسى ۇقىپىن مويىنداۋ... (قاراڭىز: 1914 - جىلى 10 - ايدىڭ 2 - كۇنگى «جاڭا زامان» جانە وسى اپتوردىڭ باسقا شىعارمالارى).

بۇل تەڭدەسى جوق پىكىردىڭ سوتسياليزىمدى شەكسىز تۇرپايىلىقپەن قورلاۋ ەكەندىگى سونشا، ٴبىر جاعىنان ۆيلگەلم II مەن نيكولاي II نىڭ سۋرەتىن، ەكىنشى جاعىنان پلەحانوۆ پەن كاۋتسكيدىڭ سۋرەتىن سالىپ مەدال جاساتۋ بۇعان ەڭ جاقسى جاۋاپ بولىپ تابىلار ەدى. بايقايسىز با، "وتاندى قورعاۋ"عا بولا فرانسيا جۇمىسشىلارىنىڭ گەرمانيا جۇمىسشىلارىنا، گەرمانيا جۇمىسشىلارىنىڭ فرانسيا جۇمىسشىلارىنا وق اتۋىن اقتاۋ ناعىز ينتەرناتسيوناليزم بولىپ تابىلادى ەكەن!

ال ەگەر كاۋتسكيدىڭ پىكىرلەرىنىڭ ٴنازارىيالىق العى شارتىن زەرسالا زەرتتەيتىن بولساق، كلاۋزەۋيتز بۇدان شاماسى 80 جىل بۇرىن كەلەمەجدەگەن كوزقاراستاردى كورەمىز: سوعىس باستالعانىنان كەيىن حالىقتار مەن تاپتاردىڭ اراسىنداعى تاريحتا قالىپتاسقان قاتىناستار توقتايدى - مىس، مۇلدە جاڭا احۋال تۋادى - مىس! "ناعىز" شابۋىلشىلار مەن قورعانۋشىلار، "ناعىز" "وتاننىڭ جاۋىنگەرى"ن تويتارۋ بولادى - مىس! جەر جۇزىندەگى حالىقتىڭ جارتىسىنان كوبىرەگى بولعان تالاي - تالاي ۇلتتاردى بەلدى يمپەرياليستىك ەلدەردىڭ ەزىپ وتىرۋى، ولجانى ٴبولىسۋ جونىندە وسى ەلدەردىڭ بۇرجۋازياسىنىڭ اراسىنداعى باسەكە، كاپيتاليستىك جۇمىسشى قوزعالىسىن جىككە ٴبولىپ، جانىشتاپ تاستاۋعا ۇمتىلۋى — مىنە

وسنىڭ ٴبارى پلەحانوۆ پەن كاۋتسكيدىڭ كوز الدىنان بىردەن عايىپ بولدى، ال ولاردىڭ وزدەرى سوعىستان بۇرىن ونداعان جىلدار بويىنا ٴدال وسىنداي "ساياسيدى" سۇرەتتەپ كەلگەن ەدى.

بۇل جونىندە ماركس پەن ەنگەلستىڭ سوزدەرىن بۇرمالاپ قولدانۋ سوتسيال-شوۆينيزمنىڭ ەكى باسشىسىنىڭ "كوزىرلى" دالەلى بولىپ وتىر: پلەحانوۆ پرۋسسيادا 1813-جىلعى جانە گەرمانيادا 1870-جىلعى ۇلتتىق سوعىستاردى ەسىنە تۇسىرەدى، كاۋتسكي عالىم بولا قالعانسىپ، ماركس 1854—1855-، 1859-، 1870—1871-جىلدارداعى سوعىستاردا، ال ماركسيزمشىلەر 1876—1877-جانە 1897-جىلدارداعى سوعىستاردا دا قاي جاقتىڭ (ياعني قاي بۇرجۋازيانىڭ) جەڭگەنى قاجەتتىرەك دەگەن ماسەلەنى زەرتتەدى دەپ دالەلدەمەك بولدى. بارلىق بۇلتاقويلاردىڭ ەجەلدەن بەرگى ٴتاسىلى: قازىرگى ٴىس جۇزىندىك جاعدايلارعا مۇلدە ساي كەلمەيتىن مىسالداردى دالەلگە كەلتىرۋ. ولار مەڭزەپ وتىرعان وسى بۇرىنعى سوعىستار بۇرجۋازيانىڭ كوپ جىلدار بويىنا جۇرگىزىپ كەلگەن ۇلتتىق قوزعالىستارىنىڭ، ياعني بوگدە ۇلتتاردىڭ ەزۋىنە جانە جەكە وكتەمدىك تۇزىمگە (تۇركيانىڭ جانە روسسيانىڭ) قارسى قوزعالىستارىنىڭ "ساياسيىنىڭ جالعاسى" بولدى. بەلگىلى بۇرجۋازيانىڭ جەڭۋى اناعۇرلىم ٴتيىمدى بولۋ ماسەلەسىنەن باسقا، ول ۋاقىتتا ەشقانداي ماسەلە بولۋى مۇمكىن ەمەس ەدى؛ ماركسيزمشىلەر ۇلت وشپەندىلىگىن **قوزدىرا وتىرىپ،** بۇل سياقتى سوعىستارعا ٴار ەل حالىقتارىن **كۇن ىلگەرى شاقىرا** الادى، ماركس 1848-جىلى جانە ودان كەيىنىرەك روسسيامەن سوعىسۋعا وسىلايشا شاقىرعان بولاتىن. ەنگەلس 1859-جىلى گەرمانيالىقتاردىڭ وزدەرىنىڭ ەزۋشىلەرى ناپولەون III مەن روسسيا پاتشا ۇكىمەتىنە قارسى ۇلتتىق وشپەندىلىگىن وسىلايشا قوزدىرعان

بولاتىن. ①

فەودالدىق تۇزىمگە جانە جەكە ۆكتەمدىك تۇزىمگە قارسى جۇرگىزگەن كۇرەسىنىڭ "ساياسيىنىڭ جالعاسى"ن، ازاتتىق الىپ كەلە جاتقان بۇرجۋازيانىڭ "ساياسيىنىڭ جالعاسى"ن ٴولىپ بارا جاتقان، ياعني يمپەرياليستىك، ياعني بۇكىل دۇنيە ٴجۇزىن توناعان، فەودالدارمەن بىرلەسىپ پىرولەتارياتتى جانشىتاپ وتىرعان، كەرتارتپا بۇرجۋازيانىڭ "ساياسيىنىڭ جالعاسى" مەن تەڭەۋ ــ ارشىندى پۇتپەت تەڭەۋ دەگەن ٴسوز. مۇنىڭ ٴوزى روبەسپيەر، گاريبالد، جەليابوۆ سياقتى "بۇرجۋازيا ۋاكىلدەرى"ن ميلەران، سالاندرا، گۋچكوۆ سياقتى "بۇرجۋازيا ۋاكىلدەرى"نە تەڭەگەندىككە ۇقسايدى. مىڭداعان ــ ميليونداعان جاڭا ۇلتتاردىڭ فەودالدىق

① ايتا كەتەلىك، ماركستىڭ 1848 ــ جىلى ٴىس جۇزىندە وزدەرىنىڭ كەرى توڭكەرىسشىل ەكەندىگىن كورسەتكەن ەۆروپا ۇلتتارىنا قارسى، اتاپ ايتقاندا: "سلاۆياندارعا جانە اسىرەسە ورىستار"عا قارسى توڭكەرىستىك سوعىستىڭ جاعىندا بولعاندىعىن گاردەنيىن مىرزا «ٴومىر» گازەتىندە 291 "توڭكەرىسشىل شوۆينيزىم" بولعانىمەن، ٴبارىبىر شوۆينيزىم دەپ اتايدى. ماركستى بىلاي كىنالاۋ وسى "سولشىل" سوتسيال-توڭكەرىسشىلدەردىڭ146 تەك ورايشىلدىعىن (نەمەسە دۇرىسىراق ايتقاندا جانە ــ كوپىرمە پايىمسىزدىعىن) تاعى دا دالەلدەيدى. ٴبىز، ماركسيزمشىلەر، ٴارقاشان دا كەرى توڭكەرىسشىل ۇلتتارعا قارسى توڭكەرىستىك سوعىس جاعىندا بولدىق، ٴالى دە سولايمىز. ماسەلەن، سوتسياليزم امەريكادا نەمەسە ەۆروپادا 1920 ــ جىلى جەڭىپ شىقسا، ال جاپونيا مەن جۇڭگو، ايتالىق، سول كەزدە بىزگە قارسى (اۋەلى ديپلوماتيالىق تۇردە بولسا دا) وزدەرىنىڭ بيسماركتارىن اتتاندىرسا، ٴبىز بۇلارعا قارسى شابۋىل سيپاتىنداعى توڭكەرىستىك سوعىس جاساۋ جاعىندا بولامىز. بۇل سىزگە وعاش كورىنە مە، گاردەنيىن مىرزا؟ ٴسىز روپشين292 ٴتارىزدى توڭكەرىسشىسىز عوي!

تۇزىمگە قارسى كۇرەستە مادەنيەتتى تۇرمىستاعى بۇرجۋازيالىق "وتان" اتىنان سويلەۋگە دۇنيە جۇزىلىك تاريحي ۇقىعى بولعان بۇرجۋازيالىق ۇلى توڭكەرىستەرگە وراسان زور قۇرمەت ەتپەۋىنشە، ماركسيزىمشى بولۋعا بولمايدى. گەرمانيا يمپەرياليستەرىنىڭ بەلگيانى تۇنشىقتىرىپ وتىرعانداعى جونىندە، اۋستريا مەن تۇركيانى توناپ وتىرعان انگليا، فرانسيا، روسسيا جانە يتاليا يمپەرياليستەرى جونىندە "وتان قورعاۋ" تۇرالى ءسوز ەتىپ وتىرعان پلەحانوۋ پەن كاۋتسكيدىڭ بۇلتاقويلىعىن جەك كورمەيىنشە، ماركسيزىمشى بولۋعا بولمايدى.

سوتسيال-شوۆينيزىمنىڭ تاعى ءبىر "ماركسيزىمدىك" ءنازارياسى مىناۋ: سوتسياليزىم كاپيتاليزىمنىڭ جەدەل دامۋىنا سۇيەنەدى؛ مەنىڭ ەلىمنىڭ جەڭىپ شىعۋى ەلىمدە كاپيتاليزىمنىڭ دامۋىن جەدەلدەتەدى، دەمەك، سوتسياليزىمنىڭ تۋۋىن دا جەدەلدەتەدى؛ مەنىڭ ەلىمنىڭ جەڭىلۋى ەلىمنىڭ ەكونوميكالىق دامۋىن كەدىرتەدى، دەمەك، سوتسياليزىمنىڭ تۋۋىن دا كەدىرتەدى. وسىنداي سترۋۆەلىك ءنازاريانى بىزدە پلەحانوۋ، گەرمانيالىقتاردا لەنچ جانە باسقالار دامىتىپ وتىر. كاۋتسكي بۇل دورەكى ءنازارياعا قارسى تۇرادى، بۇل ءنازاريانى اشىق جاقتاپ وتىرعان لەنچكە قارسى تۇرادى، بۇل ءنازاريانى استىرتىن جاقتاپ وتىرعان كۇنوۋقا قارسى تۇرادى، ءبىراق قارسى تۇرعاندا، تەك اناعۇرلىم نازىك، اناعۇرلىم اككى شوۆينيستىك ءنازاريا نەگىزىندە بارلىق ەلدەردىڭ سوتسيال-شوۆينيستەرىن بىرلەستىرۋ ءۇشىن عانا قارسى تۇرادى.

بۇل دورەكى ءنازاريانى تالداۋ ءۇشىن ءبىزدىڭ كوپ بوگەلۋىمىزگە تۋرا كەلمەيدى. سترۋۆەنىڭ «شولۋلار» اتتى كىتابى 1894-جىلى شىقتى، سودان بەرى 20 جىلدىڭ ىشىندە روسسيا سوتسيال-دەموكراتتارى روسسيانىڭ تاربيەلى بۇرجۋازدارىنىڭ توڭكەرىسشىل-

دىكتەن **تازارتىلعان** "ماركسيزىم"دى بۇركەنىپ، وزدەرىنىڭ كوزقا-
راستارى مەن تىلەكتەرىن وزگەرتىپ جىبەرۋدەگى وسى "امال"مەن
ابدەن تانىستى. ستروۆەيزىم — بۇرجۋازيا ٴنازارياشىلارىنىڭ ماركس-
يزىمدى "جۇمساقتىق ارقىلى" ولتىرۋگە، ونى قۇشاقتاۋ ارقىلى
تۇنشىقتىرۋعا، ماركسيزىمنىڭ "ۆگىنتشىلدىك"، "ازدىرۋشىلدىق"،
"بلانكيستىك قۇرقيالدىق" جاقتارىنان **باسقا** "بارلىق" "ناعىز"
"علمي" جاقتارى مەن ەلەمەنتتەرىن مويىنداعانسىۋ ارقىلى تۇنشىق-
تىرۋعا روسسيالىق كولەمدە تىرىسۋشىلىعى عانا ەمەس، حالىقارالىق
كولەمدە دە تىرىسۋشىلىعى ەكەندىگىن جاقىنعى وقيعالار وتە-موتە
ايقىن كورسەتىپ وتىر. باسقاشا ايتقاندا: ماركسيزىمنەن ەركىن
بۇرجۋازياعا قولايلىنىڭ ٴبارىن الىپ، ٴتىپتى جاڭعىرتۋ ٴۇشىن
كۇرەسۋگە دەيىن، ٴتىپتى تاپتىق كۇرەسكە دەيىن (پرولەتاريات
ديكتاتۋراسىنسىز)، ٴتىپتى "سوتسياليستىك مۇرات"تى جانە كاپيتالي-
زىمنىڭ ورنىن "جاڭا ٴتۇزىم" الاتىن "جالپى" مويىنداۋعا دەيىن
ٴبارىن دە قابىل الىپ، ماركسيزىمنىڭ "تەك قانا" اسىل جانىن،
توڭكەرىسشىلدىگىن لاقتىرىپ تاستاماق.

ماركسيزىم دەگەنىمىز پرولەتارياتتىڭ ازاتتىق الۋ قوزعالىسىنىڭ
ٴنازارياسى. سوندىقتان ماركسيزىمنىڭ ورنىنا ستروۆەيزىمدى
اۋىستىرۋ بارىسىنا سانالى جۇمىسشىلاردىڭ قاتتى كوڭىل بولۋگە
ٴتيىس ەكەندىگى ابدەن تۇسىنىكتى. بۇل بارىستىڭ قوزعاۋشى
كۇشتەرى كوپ تە، ٴارالۋان دا. ٴبىز تەك ەڭ باستى ۇشەۋىن
عانا اتاپ وتپەكپىز: 1) علىمنىڭ دامۋى ماركستىك جولى دۇرىس
ەكەنىن دالەلدەيتىن ماتەريالداردى ٴۇستى-ۇستىنە مول بەرىپ
وتىر. ماركسيزىمنىڭ قاعيدالارىنا اشىقتان-اشىق قارسى شىقپاي،
قايتا ونى مويىنداعانسىپ، اككىلىك ارقىلى ونىڭ مازمۇنىن سىلىپ
تاستاي وتىرىپ، ماركسيزىمدى بۇرجۋازياعا زيانسىز، قاسيەتتى،

”كيەلى زات“قا اينالدىرا وتىرىپ، ماركسيزىمگە قارسى ەكسجۇز-دىلىك ارقىلى كۇرەسۋگە تۋرا كەلەدى. 2) سوتسيال-دەموكراتيا-لىق پارتيالاردىڭ اراسىندا ورايشىلدىقتىڭ دامۋى ماركسيزىمدى ورايشىلدىقىقا ٴارتۇرلى جول بەرۋشىلىكتى اقتاۋعا ۇيلەستىرە وتىرىپ، ونى وسىلايشا ”وزگەرتۋ“دى قولدايدى. 3) يمپەرياليزىم ٴداۋىرى دەگەنىمىز بارلىق وزگە ۇلتتاردى ەزىپ وتىرعان ەرەكشە ۇقىعى بار ”ٴىرى“ ۇلتتاردىڭ اراسىندا بۇكىل دۇنيەنى بولىسكە سالۋ. بۇل ەرەكشە ۇقىقتار مەن ەزۋدەن تۇسەتىن ولجالاردان، كۇمان جوق، ۇساق بۇرجۋازيانىڭ بەلگىلى جىكتەرىنىڭ جانە جۇمىسشى تابىنداعى اقسۇيەكتەردىڭ جانە ولاردىڭ تورەلەرىنىڭ قولىنا تام-تۇمداپ تيەدى. مۇنداي جىكتەر پرولەتارياتتىڭ جانە ەڭبەكشىلەر بۇقاراسىنىڭ بولماشى عانا ازشىلىعى بولعاندىقتان، ”ستروۆەيزىم“گە بوي ۇرادى، ويتكەنى ول ولاردىڭ **بارلىق** ۇلتتاردىڭ ەزىلگەن بۇقارالارىنا قارسى ”ٴوز“ ەلىنىڭ بۇرجۋازياسى-مەن وداقتاسۋىنا اقتاۋ بولادى. ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ كۇيرەۋ سەبەپتەرى تۋرالى ماسەلەگە بايلانىستى بۇل تۋرالى تومەندە تاعى دا ايتا كەتۋىمىزگە تۋرا كەلەدى.

IV

سوتسيال-شوۆينيزىمنىڭ بارىنشا شەبەر تۇردە عىلىمىلىق جانە حالىقارالىق ٴوڭ بەرىلگەن ناعىز نازىك ٴنازارياسى — كاۋتسكي ۇسىنعان ”اسقان يمپەرياليزىم“ ٴنازارياسى. اپتوردىڭ ٴوزىنىڭ وسى ٴنازاريانى ناعىز ايقىن، ناعىز ٴدال جانە ناعىز جاڭا بايانداۋى مىناۋ:

"انگلیادا قورعانىستىق شەگارا باجى قوزعالىسىنىڭ باسەڭدەۋى، امەريكادا شەگارا باجىنىڭ تومەندەۋى، اسكەري دايىندىقتاردى ازايتۋعا ۇمتىلۋ، سوعىس الدىنداعى سوڭعى جىلداردا فرانسيا مەن گەرمانيادان كاپيتالدىڭ شەتكە شىعارىلۋىنىڭ جەدەل ازايۋى، اقىرىندا، ماليا كاپيتالىنىڭ ٴارقيلى توپتارىنىڭ حالىقارالىق ۇشتاسۋىنىڭ كۇشەيە ٴتۇسۋى، ـــ مىنە وسىنىڭ ٴبارى ماعان مىناداي وي ٴتۇسىردى: وسى كۇنگى يمپەرياليستىك ساياساتتى ٴار ەل ماليا كاپيتالدارىنىڭ ٴوزارا كۇرەسىنىڭ ورنىنا حالىقارالىق كولەمدە بىرلەسكەن ماليا كاپيتالىنىڭ دۇنيە ٴجۇزىن جاپپاي قاناۋىن ورناتاتىن جاڭا، اسقان يمپەرياليستىك ساياسات ىعىستىرىپ شىعارا الماس پا ەكەن؟ كاپيتاليزمنىڭ وسىنداي جاڭا كەزەڭىنىڭ بولۋى اقىلعا سيادى. ال مۇنىڭ جۇزەگە اسىرىلۋى مۇمكىن بە، جوق پا، ونى شەشۋ ٴۇشىن ٴازىر جەتكىلىكتى العى شارتتار جوق". (1915 ـ جىلى 4 ـ ايدىڭ 30 ـ كۇنى «جاڭا زامان» 5 ـ سان، 144 ـ بەت)

..."بۇل جونىندە قازىرگى سوعىستىڭ بارىسى مەن ناتيجەسى شەشۋشى جاعداي بولىپ شىعۋى مۇمكىن، بۇل سوعىس ۇلتتىق وشپەندىلىكتى ماليا كاپيتاليستەرىنىڭ اراسىندا دا مەيلىنشە قوزدىرا وتىرىپ، سوعىس ازىرلىگىن كەڭەيتىپ جانە بۇل جونىندە بىرەۋدى بىرەۋ باسىپ وزۋعا ۇمتىلۋشىلىقتى كۇشەيتىپ، دۇنيە جۇزىلىك ەكىنشى سوعىستى بولماي قويمايتىن ەتىپ، اسقان يمپەرياليزمنىڭ ٴالسىز وركەنىن مۇلدە تاپتاپ كەتۋى مۇمكىن. ولاي بولعاندا، مەنىڭ «وكىمەتتى الۋ جولدارى» دەگەن كىتاپشامدا تۇجىرىمداعان بولجاۋىم تاڭعالارلىق دارەجەدە جۇزەگە اسادى، تاپتىق قايشىلىقتاردىڭ شيەلەنىسۋى ۇدەيدى، سونىمەن بىرگە كاپيتاليزمنىڭ مورالدىق قۇلدىراۋى ‹سوزبە ٴسوز اۋدارعاندا: "زاۋالعا بەت الۋى، Abwirtschaftung"، كۇيرەۋى› ۇدەيدى ...‹ايتا كەتۋ كەرەك، كاۋتسكي بۇل اشەكەيلى سوزىمەن، تۇرادان-تۇرا "پرولەتاريات پەن ماليا كاپيتالىنىڭ اراسىنداعى ارالىق جىكتەر"دىڭ، ياعني "زيالىلاردىڭ، ۇساق بۇرجۋازداردىڭ، ٴتىپتى ۇساق كاپيتاليستەردىڭ دە" كاپيتاليزمگە "دۇشپاندىعى"ن ايتىپ وتىر›... ٴبىراق، سوعىس باسقاشا بولىپ اياقتالۋى دا مۇمكىن. ول اسقان يمپەرياليزمنىڭ ٴالسىز وركەنىنىڭ كۇشەيىپ كەتۋىنە اكەلىپ سوعۋى مۇمكىن. ونىڭ ساباقتارى ‹مۇنى بايقاپ قويىڭىز!› بەيبىتشىلىك ۋاقىتتا وتە ۇزاق كۇتۋگە تۋرا كەلەرلىك دامۋدى جەدەلدەتىپ

جبەرۋى مۇمكىن. ەگەر ٴىس وسىعان اكەلىپ سوقسا، ٴارقايسى ەلدەردىڭ كەلىسۋىنە، اسكەري داينىدىقتاردى ازايتۋعا، ۇزاق ۋاقىتتىق بەيبىتشىلىككە اكەپ سوقسا، وندا سوعىستان بۇرىن كاپيتاليزمنىڭ مورالدىق قۇلدىراۋىنا ٴۇستى-ۇستىنە اكەلىپ سوققان سەبەپتەردىڭ ەڭ جامانداري جويىلۋى مۇمكىن". جاڭا كەزەڭ، البەتتە، پرولەتارياتقا "جاڭا اپاتتار"دى، بالكىم بۇرىنعىدان دا اۋىر اپاتتار"دى الا كەلەدى، ٴبىراق، "اسقان يمپەرياليزم" "ۋاقىتشا" "كاپيتاليزم شەڭبەرىندە جاڭا ۇمىتتەر مەن جاڭا كۇتۋلەر زامانىن تۋعىزا الار ەدى" (145 - بەت).

بۇل "ٴنازاريا"دان سوتسيال-شوۆينيزمدى اقتاۋ قالايشا شىعار؟ "ٴنازارياشى" ٴۇشىن مەيلىنشە وعاش تۇردە شىعادى:

گەرمانياداعى سولشىل سوتسيال-دەموكراتتار: يمپەرياليزم مەن ونىڭ تۋدىرعان سوعىستارى كەزدەيسوق نارسە ەمەس، ماليا كاپيتالىنىڭ ۇستەمدىگىنە جەتكىزگەن كاپيتاليزمنىڭ ٴسوزسىز ناتيجەسى. سوندىقتان بۇقارانىڭ توڭكەرىستىك كۇرەسىنە كوشۋ قاجەت، ويتكەنى ٴبىرشاما بەيبىت دامۋ زامانىنىڭ كۇنى ٴوتتى دەيدى. "وڭشىل" سوتسيال-دەموكراتتار ورەسكەل تۇردە: يمپەرياليزم "ٴسوزسىز" بولعان سوڭ، بىزدە يمپەرياليستەر بولۋىمىز كەرەك دەيدى. كاۋتسكي "ارالىقتاعىلار" رولىن اتقارىپ، بۇلاردى بىتىستىرەدى:

"اسىرە سولشىلدار" دەپ جازادى ول ٴوزىنىڭ «ۇلتتىق مەملەكەت، يمپەرياليستىك مەملەكەت جانە مەملەكەتتەردىڭ وداعى» دەگەن كىتاپشاسىندا (نيۋرنبەرگ باسپاسى 1915 - جىل)، — بولماي قالمايتىن يمپەرياليزمگە سوتسياليزمدى "قاراما-قارسى قويعىسى" كەلەدى، ياعني "ٴبىز جارتى عاسىر بويىنا كاپيتاليستىك ۇستەمدىكتىڭ بارلىق فورمالارىنا قاراما-قارسى قويىپ كەلە جاتقان سوتسياليزمدى ۇگىتتەۋدى عانا ەمەس، سوتسياليزمدى دەرەۋ جۇزەگە اسىرۋدى قويعىسى كەلەدى. بۇل وتە ارىندى نارسە بولىپ كورىنەدى، ٴبىراق، بۇل سوتسياليزمنىڭ دەرەۋ ٴىس جۇزىندە جۇزەگە اسىرىلۋىنا سەنبەيتىندەردىڭ قاي-قايسىسىن بولسا دا يمپەرياليزم لاگەرىنە يتەرىپ تاستاۋ عانا قولىنان كەلەتىن نارسە" (17 - بەت، كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسى بىزدىكى).

سوتسياليزمنىڭ دەرەۋ جۇزەگە اسىرىلۋى تۋرالى ٴسوز قىلعاندا، كاۋتسكي گەرمانيادا، اسىرەسە سوعىس كەزىنـدەگى كىتاپ-گازەتتەردى تەكسەرۋ تۇسىندا، توڭكەرىستىك قيمىلدار تۋرالى ايتۋعا بولمايتىندىعىن پايدالانىپ، شىلعي وتىرىكتى "جۇزەگە اسىرۋ"دى ٴسوز قىلادى. سولشىلداردىڭ پارتيادان استە "سوتسياليزمدى دەرەۋ ٴىس جۇزىنـدە جۇزەگە اسىرۋ"دى ەمەس، توڭكەرىستىك قيمىلداردى **دەرەۋ** ۇگىتتەۋدى جانە سونى ازىرلەۋدى تالاپ ەتىپ وتىرعانىن كاۋتسكي جاقسى بىلەدى.

يمپەرياليزمنىڭ سوزسىزدىگىنەن سولشىلدار توڭكەرىستىك قيمىلدار ٴسوزسىز دەگەن قورتىندى شىعارادى. "اسقان يمپەرياليزم ٴنازارياسى" كاۋتسكيگە **ورايشىلداردى اقتاۋ ٴۇشىن** قاجەت، ٴىستىڭ جايى: ورايشىلدار بۇرجۋازيا جاعىنا استە شىقپاعانداي، ولار ٴبىزدىڭ الدىمىزدا اسكەري دايىندىقتاردى ازايتۋدىڭ جانە ۇزاق ۋاقىتتىق بەيبىتشىلىكتىڭ جاڭا "عاسىر"ى "بولۋى مۇمكىن" ەكەنىن كۇتىپ، سوتسياليزمنىڭ دەرەۋ جۇزەگە اسىرىلۋىنا "سەنبەيتىن" دەي ەتىپ كورسەتپەكشى بولادى. بۇل ""ٴنازاريا"نىڭ ٴسىرى مىنادا، **تەك** مىنادا: كاۋتسكي كاپيتاليزمنىڭ **جاڭا** بەيبىت عاسىرىن **ٴۇمىت ەتۋ** ارقىلى ورايشىلداردىڭ جانە رەسمي سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيالاردىڭ بازەل قارارىنىڭ سالتاناتتى مالىمدەمەسىنە قايشىلىق ىستەپ، بۇرجۋازياعا قوسىلىپ كەتكەندىگىن جانە **قازىرگى داۋىلدى زامانىڭ** كەزىندەگى توڭكەرىستىك (ياعني پىرولەتارلىق) تاكتيكادان باس تارتۋىن اقتايدى!

بايقاساڭىز، كاۋتسكي بۇل جونىندە: جاڭا كەزەڭ پالەندەي جاعدايلارمەن شارتتاردان تۋادى جانە تۋۋعا ٴتيىس دەپ ايتپايتىنى بىلاي تۇرسىن، قايتا كەرىسىنشە، تۋرادان-تۋرا: جاڭا كەزەڭنىڭ **"جۇزەگە اسۋ-اسپاۋ"ى** تۋرالى ماسەلەنىڭ ٴوزىن دە مەن كەسەتىپ

ايتا المايمىن دەيدى. شنىندا دا كاۋتسكي اتاپ كورسەتكەن جاڭا
عاسىردىڭ "بەتالىس"ىنا كوز جىبەرىڭىزشى. اپتوردىڭ ەكونوميكالىق
فاكتتەرگە "اسكەري دايىندىقتاردى ازايتۋعا ۇمتىلۋ"دى قوساتىنى
عاجاپ! مۇنىڭ ٴمانىسى: قايشىلىقتاردىڭ باسەڭدەۋى نازارياسىمەن
استە بىتىسپەيتىن ٴشۇباسىز فاكتتەردەن قاشىپ، مۇلايىمسىگەن
مەششاندىق اڭگىمەلەرمەن قيالداردىڭ ساياسىنا تىعىلۋ دەگەن
ٴسوز. كاۋتسكيدىڭ "اسقان يمپەرياليزمى" (ايتا كەتەيىك، بۇل
ٴسوز اپتوردىڭ ايتايىن دەگەنىنىڭ ٴمانىسىن مۇلدە بىلدىرە
المايدى) كاپيتاليزم قايشىلىقتارىنىڭ وراسان **باسەڭدەۋى** بولىپ
تابىلادى. ول بىزگە بىلاي دەيدى: "انگليا مەن امەريكادا قورعا-
نىستىق شەگارا باجى ٴتۇزىمى السىرەدى." بۇل ارادا تيتتەي دە
بولسا جاڭا عاسىر بەتالىسى بار ما؟ امەريكانىڭ شەكتەن اسقان
قورعانىستىق شەگارا باجى ٴتۇزىمى السىرەدى، ٴبىراق انگليا وتار-
لارىندا انگليانىڭ پايداسى ٴۇشىن قولدانىلاتىن ەرەكشە ۇقىقتار،
ياعني ەڭ جەڭىل باجى مولشەرى سول قالپىندا قالىپ وتىرعانى
سياقتى، قورعانىستىق شەگارا باجى ٴتۇزىمى دە سول قالپىندا قالىپ
وتىر. كاپيتاليزمنىڭ بۇدان بۇرىنعى "بەيبىت" زامانىنىڭ ورنىنا
قازىرگى يمپەرياليستىك زاماننىڭ اۋىسۋى نە نارسەگە نەگىزدەلگەنىن
ەسكە تۇسىرەلىك: ەركىن باسەكەنىڭ كاپيتاليستەردىڭ مونوپوليالىق
وداقتارىنا ورىن بەرۋىنە نەگىزدەلگەن جانە بۇكىل جەر ٴجۇزىنىڭ
ٴبولىنىپ العۋىنا نەگىزدەلگەن. بۇل ەكى فاكتىنىڭ (جانە فاكتور-
دىڭ) ەكەۋىنىڭ شىنىندا دۇنيە جۇزىلىك ماڭىزى بار ەكەنى
ايقىن: كاپيتال وتارلاردى توقتاۋسىز كوبەيتىپ، افريكادان، ت.
س. بوس جاتقان جەرلەردى باسىپ العان، ال كاپيتالدىڭ شو-
عىرلانۋى ٴالى دە ناشار، مونوپوليالىق كاسىپورىندار، ياعني ونەركا-
سىپتىڭ **بۇكىل** بەلگىلىبىر تاراۋىندا ۇستەمدىك ەتەرلىك

وراسان ٴىرى كاسىپورىندار ٴالى جوق كەزدە، ەركىن ساۋدامەن
باسەكە مۇمكىن دە، ٴسوزسىز دە ەدى. مۇنداي مونوپوليالىق
كاسىپورىنداردىڭ تۋىپ، ٴوسۋى (ٴسىرا بۇل بارىس انگليادا دا،
امەريكادا دا توقتاپ قالماسا كەرەك؟ سوعىس بۇل بارىستى جەدەل-
دەتكەنىن جانە شيەلەنىستىرگەنىن بەكەر دەۋگە ٴتيىپتى كاۋتسكيدىڭ
دە باتىلى بارا قويار ما ەكەن؟) بۇرىنعى ەركىن باسەكەنى **مۇمكىن
ەمەس** نارسە ەتەدى، ونى تابان تىرەيتىن تياناعىنان ايىرادى،
ال جەر ٴجۇزىنىڭ ٴبولىنىپ العاندىعى وتارلارمەن ىقپال كولەم-
دەرىن بەيبىت تۇردە ۇلعايتۋدان بۇلاردى **قايتا ٴبولىسۋ** جولىنداعى
قارۋلى كۇرەسكە كوشۋگە **ٴماجبۇر ەتەدى.** ەكى ەلدە قورعانىستىق
شەگارا باجى ٴتۇزىمىنىڭ **السىرەۋى** مۇنداي جاعدايدى وزگەرتە
الادى دەپ ويلاۋدىڭ ٴوزى كۇلكىلى.

سونان سوڭ، بىرنەشە جىلدان بەرى **ەكى** ەلدەن كاپيتالدىڭ
شەتكە شىعارىلۋىنىڭ ازايۋى. بۇل ەكى ەلدىڭ، ياعني فرانسيا
مەن گەرمانيانىڭ، ماسەلەن، حارمىستىڭ 1912 - جىلعى ساناق مالىم-
ەتى بويىنشا، شەتەلدەردە ٴارقايسىسىنىڭ شامامەن العاندا 35
ميليارت مارك (17 ميليارت رۋبلي شاماسىندا) كاپيتالى بار ەدى،
ال ٴبىر انگليانىڭ ٴوزىنىڭ شەتەلدەگى كاپيتالى ٴبىر ەسەدەن
استام ارتىق ەدى①. كاپيتالدىڭ شەتكە شىعارىلۋىنىڭ ٴوسۋى

① قاراڭىز: بەرنحارد حارمس، «دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشىلىق ماسەلە-
لەرى» (**Bernhard Harms,** «Probleme der Weltwirtschaft»)
جەنا باسپاسى، 1912 - جىل. گەورگ پايش، «ۇلى بريتانيانىڭ وتار-
لارىنداعى قارجىسى» (**George Paish,** «Great Britains Capital
Investments in Colonies etc.»)، «پاتشالىق ساناق قوعامىنىڭ
جورنالى»نا باسىلعان، («Journal of the Royal Statist. Soc.»)
1910 — 1911 - جىل، 74 - توم، 167 - بەت. للويد جورج 1915 -

كاپيتاليزم تۇسىندا ەشۋاقىتتا بىركەلكى بولعان ەمەس، بولۋى مۇمكىن دە ەمەس. كاپيتالدىڭ قورلانۋى باسەكەدەگى دەۋگە نەمەسە ماسەلەن، بۇقارانىڭ جاي-كۇيىن مىقتاپ وگاۋ ارقاسىندا ىشكى بازارلاردىڭ اۋقىمى كۇردەلى وزگەرەدى دەۋگە كاۋتسكيدىڭ اۋزى بارا المايدى. مۇندای جاعدايدا بىرنەشە جىلدان بەرى ەكى ەلدىڭ كاپيتالدى شەتكە شىعارۋىنىڭ ازايۋىنان جاڭا عاسىر تۋدى دەپ قورىتىندى جاساۋعا تۋرا كەلمەيدى.

"ماليا كاپيتالى توپتارىنىڭ حالىقارالىق وشتاسۋىنىڭ كۇشەيۋى"نە كەلسەك، بۇل — بىرنەشە جىلدان بەرگى جانە ەكى ەلدەگى عانا ەمەس، بۇكىل دۇنيە جۇزىنىڭ، بۇكىل كاپيتاليزمنىڭ بىردەن-ءبىر، شىنىندا دا جاپپاي جانە ءشۇباسىز بەتالىسى. ءبىراق بۇدان، وسى كۇنگە دەيىنگى سياقتى سوعىس ازىرلىگىن كەگەيتۋگە ۇمتىلۋ تالابى تۋماي، اسكەري دايىندىقتاردى ازايتۋ تالابى تۋۋعا ءتيىس بولاتىن سەبەبى نە؟ بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك "زەڭبىرەك" (جانە جالپى سوعىس جابدىقتارىن) سەرىكتىكتەرىنىڭ قانداين بولسا دا، ماسەلەن، ارمستروڭ سەرىكتىگىن الىپ قارايىق. تاياۋدا انگليالىق «ەكونوميكا» جورنالى[293] (1915-جىلى 5-ايدىڭ 1-كۇنى): بۇل سەرىكتىكتىڭ **پايدالارى** 1905 — 1906-جىلدارداعى 606 مىڭ فونت ستەرلينگتەن (6 مليون رۋبليعا جۋىق) 1913-جىلى 856 مىڭ فونت ستەرلينگكە، 1914-جىلى 940 مىڭ فونت ستەرلينگكە **(9 مليون رۋبلي)** جەتتى دەپ حابارلادى. مۇندا ماليا كاپيتالىنىڭ ۇشتاسۋى وتە زور جانە ۇنەمى ءوسىپ بارادى؛ گەرمانيا كاپيتاليستەرى انگليا سەرىكتىكتەرىنىڭ جۇمىسىنا "قاتىناسىپ" وتىر؛ انگليا

جىلدىڭ باس كەزىندە سويلەگەن سوزىندە انگليانىڭ شەتەلدەگى كاپيتالىن 4 مليارد فونت ستەرلينگ دەپ، ياعني 80 مليارد مارك شاماسىندا دەپ ەسەپتەدى.

سەرىكتىكتەرى اۋستريياعا ارناپ سۇڭگۋىر پاراحوت جاساپ جاتىر، ت. ت. حالىقارالىق كولەمدە ۇشتاسقان كاپيتال سوعىستىق ازىرلىكتى كەڭەيتۋ جانە سوعىس جاقتارىندا تاماشا ساۋدا جاساۋدا. ءار ەلدىك كاپيتالداردىڭ بىرلەسىپ جانە ۇشتاسىپ حالىقارالىق تۇتاس تۇلعا بولۋىنان اسكەري دايىندىقتاردى ازايتۋدىڭ ەكونوميكالىق بەتالىسى تۋرالى قورتىندى شىعارۋ-تاپتىق قايشىلىقتاردىڭ باسەڭدەۋى تۋرالى مەششاندىق جاقسى تىلەكتەردى تاپتىق قايشىلىقتاردىڭ ناعىز شيەلەنىسۋىنىڭ ورنىنا قويۋ دەگەن ءسوز!

V

كاۋتسكي سوعىستىڭ "ساباقتار"ى تۋرالى مۇلدە توعىشارلىق رۋحتا ايتىپ، بۇل ساباقتاردى سوعىستىڭ اپاتتارى الدىندا الدەقانداي رۋحي ۇرەيلەنۋ ماعىناسىندا تۇسىنەدى. ماسەلەن، ول «ۇلتتىق مەملەكەت...» دەگەن كىتاپشاسىندا بىلاي دەپ جازادى:

"بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك بەيبىتشىلىكتى جانە اسكەري دايىندىقتاردى ازايتۋدى مەيلىنشە قالايتىن جىكتەردىڭ بارلىعى كۇمانسىز جانە دالەلدەۋدى كەرەك قىلمايدى. ۇساق بۇرجۋازدار جانە ۇساق ديحاندار، ءتىپتى كاپيتاليستەر مەن زيالىلاردىڭ دا كوبى يمپەرياليزمگە بايلانىستى بولعاندا، ولار وزدەرىنىڭ سوعىستا جانە اسكەري دايىندىقتاردى كەڭەيتۋدە تارتاتىن زياننان كۇشتىرەك بولارلىقتاي مۇددەلەرىمەن بايلانىستى بولىپ وتىرعان جوق." (21 - بەت)

بۇل 1915 - جىلى 2 - ايدا جازىلعان! داۋلەتتى تاپتاردىڭ ءبارى، ءتىپتى ۇساق بۇرجۋازدار مەن "زيالىلار"عا دەيىن جاپا-تارماعاي يمپەرياليستەر جاعىنا ءوتىپ كەتكەنىن فاكتىلەر كورسەتىپ وتىر، ال كاۋتسكي، قۇنداقتاۋلى ادام[294]عا ۇقساپ، ادەتتەن تىس وزىنە

ٴوزى ٴماز بولعان پشىنمەن، ٴتاتتى سوزدەر ارقىلى بۇل فاكتتەر-
دەن بۇلتارادى. ول ۇساق بۇرجۋازيانىڭ مۇددەلەرى تۋرالى ولار-
دىڭ **ىستەرى** بويىنشا ەمەس، ۇساق بۇرجۋازداردىڭ **سوزدەرى**
بويىنشا بايىمدايدى، بۇل سوزدەر اتتاپ باسقان سايىن ولاردىڭ
ىستەرىنە قايشى كەلىپ وتىرعانىن ساناسپايدى. بۇرجۋازيا اتاۋ-
لىنىڭ "مۇددەلەر"ى تۋرالى ولاردىڭ ىستەرى بويىنشا ەمەس،
قازىرگى تۇزىمگە حريستياندىقتىڭ مۇراتى سىڭگەن دەپ انىت
ەتىپ، جان بەرەتىن بۇرجۋازيالىق پوپتاردىڭ مەيىريانىدىق سوز-
دەرى بويىنشا بايىمداۋى قانداي بولسا، كاۋتسكيدىڭ مىنا ايتىپ
وتىرعانى دا ٴدال وسىنداي بولار ەدى. كاۋتسكيدىڭ ماركسيزىمدى
قولدانۋىنىدا —ونىڭ مازمۇنى بۇتىندەي جەلگە ۇشىرىلادى، الدە-
قايداعى، جاراتىلىستان تىس، ٴبىر عانا رۋحشىلدىق ماعىناسىندا
"مۇددە" دەگەن ٴسوز عانا قالادى، ويتكەنى كاۋتسكيدىڭ كوزدەي-
تىنى ناقتى ەكونوميكا ەمەس، جالپى يگىلىك تۋرالى اڭقاۋلىق
تىلەكتەر عانا.

ماركسيزىم "مۇددەلەر" تۋرالى بايىمداعاندا كۇنبە-كۇنگى تۇر-
مىستىڭ ميليونداعان فاكتتەرىندە ٴبىلىنىپ وتىرعان تاپتىق قايشى-
لىقتار مەن تاپتىق كۇرەسكە سۇيەنىپ بايىمدايدى. ۇساق بۇرجۋازيا
قايشىلىقتاردى شيەلەنىستىرۋدىڭ "زياندى زاردابى" بولادى دەگەن
"دالەلدەر"دى كورسەتىپ، قايشىلىقتاردى باسەڭدەتۋ تۋرالى ارمان
ەتەدى، سول تۋرالى ىلجىڭداسادى. يمپەرياليزىم دەگەنىمىز
داۋلەتتى تاپتاردىڭ بارلىق جىكتەرىنىڭ ماليا كاپيتالىنا باعىنۋى
جانە 5-6 "ٴىرى" ەلدىڭ (كوپشىلىگى قازىر سوعىسقا قاتىناسىپ
وتىرعان) دۇنيە ٴجۇزىن ٴبولىسىپ الۋى. ٴىرى ەلدەردىڭ دۇنيە
ٴجۇزىن ٴبولىسىپ الۋى—ولارداعى بارلىق داۋلەتتى جىكتەردىڭ
وتارلاردى، ىقپال كولەمدەرىن يەمدەنۋگە، بوتەن ۇلتتاردى ەزۋگە

قۇشتارلىعىن، ”ٴبىرى“ ەلگە جانە ەزۋشى ۇلتقا جاتاتىندىعىنا بايلانىستى ٴبىرشاما كوپ ولجالى ورىندارعا جانە ەرەكشە ۇقىقتارعا **قۇشتارلىعىن** كورسەتەدى.①

بايسالدى دامىپ كەلە جاتقان جانە بىرتە-بىرتە جاڭا ەلدەرگە جايىلىپ كەلە جاتقان كاپيتاليزمنىڭ ٴبىرشاما جايباراقات، مادەني، بەيبىت جاعدايىندا **ەندى** ەسكىشە تۇرۋعا **بولمايدى**، ويتكەنى باسقا زامان تۋدى. ماليا كاپيتالى بەلگىلىبىر ەلدى ٴبىرى ەلدەردىڭ قاتارىنان **ىعىستىرۋدا** جانە ىعىستىرىپ شىعارادى، ونىڭ وتارلارىن جانە ونىڭ ىقپال كولەمدەرىن تارتىپ الادى (انگلياعا قارسى سوعىسقا اتتانعان گەرمانيانىڭ وسىلاي ەتەمىن

① ە. شۋلتزە: 1915 ـ جىلدىڭ قارساڭىندا بۇكىل دۇنيە جۇزىندەگى قۇندى قاعازداردىڭ جالپى سوماسى (مەملەكەتتىك، قالالىق زايومداردى دا، اماناتتاردى دا، ساۋدا ونەركاسىپ سەرىكتىكتەرىنىڭ جارنالارىن دا، ت. ت. قوسقاندا) 732 ملليارت فرانكقا جەتتى دەپ حابارلايدى. بۇل سومادان انگليانىڭ ۇلەسى 130 ملليارت فرانك، امەريكانىكى — 115، فرانسيانىكى — 100، گەرمانيانىكى — 75 ملليارت فرانك، — دەمەك، بۇل ٴتورت ٴبىرى ەلدىكى 420 ملليارت فرانك، ياعني بارلىق سومانىڭ جارتىسىنان كوبىرەك. وزگە ەلدەردى باسىپ وزعان، ولاردى ەزىپ، توناپ وتىرعان الدىڭعى قاتارلى ٴبىرى ەلدەردىڭ مۇددەلەرى مەن ەرەكشە ۇقىقتارى قانداىلىق وراسان زور ەكەندىگىن وسىدان-اق تۇسىنۋگە بولادى. (ەرنست شۋلتزە، «روسسياداعى فرانسيا كاپيتالى»، Dr. Ernst Schultze, «Das französische Kapital in Russland»، 1915 ـ جىلى بەرلىندە شىققان «ماليا ارحيۆى»، («Finanz – Archiv»)، 32 ـ جىلدىق توم، 127 ـ بەتتە). ٴبىرى ەلدىڭ ۇلتتاردىڭ ”وتانىن قورعاۋ“ دەگەنىمىز بوتەن ۇلتتاردى توناۋدان ولجا تابۋ ۇقىعىن قورعاۋ. جۇرتقا ٴمالىم، روسسيادا كاپيتاليستىك يمپەرياليزم السىزىرەك، ال ونىڭ ەسەسىنە سوعىستىق ـ فەودالدىق يمپەرياليزم كۇشتىرەك.

دەپ قورقتىپ وتىرعانى سياقتى)، ۇساق بۇرجۋازيادان ونىڭ "ٴبىرى ەلدىك" ەرەكشە ۇقىعى مەن كولدەنەڭ تابىستارىن تارتىپ الادى. بول ــ فاكت. مۇنى سوعىس داالەلدەپ وتىر. جۇرتتىڭ ٴبارى الدەـ قاشان ـ اق موينىنداعان، سونىڭ ىشىندە وسى كاۋتسكي دە ٴوزىنىڭ «وكىمەتتى الۋ جولى» دەگەن كىتاپشاسىندا موينىنداعان قايشىلىقتار ـ دىڭ شيەلەنىسۋى ٴىس جۇزىندە وسىعان **اكەلىپ سوقتى.**

ٴسويتىپ، ٴبىرى ەلدىك ەرەكشە ۇقىق جولىنداعى قارۋلى كۇرەس فاكت بولىپ شىعىپ وتىرعانــدا، كاۋتسكي: سوعىس دەگەن قورقىـ نىشتى نارسە، ال اسكەري داينديقــتاردى ازايــتۋ دەگەن جاقــسى نارسە دەپ كاپيتاليستەر مەن ۇساق بۇرجۋازيانى **ۇگىتتەي** باستايدى. بۇلاي ۇگىت جۇرگىزۋ، ونىڭ ناتيجەسىمەن قوسا العاندا، حريستياڭـ دىق پوپتىڭ مىنبەدە تۇرىپ، سۇيىسپەنشىلىك ــ قۇدايدىڭ وسيەتى، جانىنىڭ ساياسى جانە مادەنيەتتىڭ مورالــدىق زاڭى دەپ كاپيتاليسـ تەرگە ۇگىت ايتقانى سياقتى. كاۋتسكيدىڭ "اسقان يمپەرياليزم"گە بەيىمدەلگەن ەكونوميكالىق نــسايــلار دەپ اتاعانى، ٴىس جۇزىندە بانكيرلەردى زۇلىمدىق ىستەمەۋگە ۇساق بۇرجۋازياشا **ۇگىتتەگەندىك.**

كاپيتالدىڭ شەتكە شىعارىلۋى ما؟ **ٴبىراق** كاپيــتال وتارلاردان گورى، دەربەس ەلدەرگە (ماسەلەن، امەريكاعا) كوبىرەك شىعارىـ لادى عوي. وتارلاردى باســپ الۋ ما؟ **ٴبىراق** ولاردىڭ ٴبارى دە باسىپ الىنعان عوي جانە ولاردىڭ ٴبارى دەرلىك ازاتتىقــقا ۇمتىـ لۋدا: "يندىستان انگليانىڭ يەلىگى بولۋدان قالۋى مۇمكىن، ٴبىراق ول ەشۋاقىتــتا تۇتاس يمپەريا رەتىندە باسقا ٴبىر جات ۇستەمدىكـ تىڭ ەنشىسىنە تيمەيدى" (سيتات الىنعان كىتاپــشانىڭ 49 ـ بەتى).

"ونەركاسىپــتى بەلگىــلىبىر كاپيتاليستىك مەملەكەتتىڭ وزىنە شيكىـ زات الــپ تۇرۋ جونىندە شەتەلــدەرگە تاۋەلدى بولــماۋى ٴۇشىن جەتەرلىكتەي وتارلىق يمپەريا يەمدەنىپ الۋعا ۇمتىلــعان تالابــىنىڭ

قاندايى بولسا دا باسقا كاپيتاليستىك مەملەكەتتەردىڭ ٴبارىن دە وعان قارسى بىرىكتىرۋگە ٴتيىس بولار ەدى، ونى ٴوزىنىڭ كوز- دەگەن ماقساتىنا جۇىقتاتپاي، ۇشى-قيىرى جوق، قاجىتارلىق سوعىسقا شىرمالدىرار ەدى. بۇل ساياسات مەملەكەتتىڭ بۇكىل شارۋاشىلىق تىرشىلىگىنىڭ كۇيرەۋىنە اپارىپ سوعار ەدى.» (72— 73-بەتتەر)

مىنە بۇل — بانكيرلەردى يمپەرياليزمنەن باس تارتۋعا توعىشار- لارشا ۇگىتتەگەندىك ەمەس پە؟ كاپيتاليستەردى كۇيرەيسىڭ دەپ قورقىتۋ — ساۋدا ورنىنا بارىپ دەلدالدىق ىستەمەۋ كەرەك، ويتكەنى «جۇرتتىڭ كوبى وسلاي ەتىپ بۇكىل داۋلەتىنەن ايىر- لادى» دەپ ساۋدا ورنىنىڭ دەلدالدارىنا كەڭەس بەرۋمەن ٴبىر. باسەكە جاساۋشى كاپيتاليستىڭ جانە باسەكە جاساۋشى ۇلتتىڭ كۇي- رەۋىنەن كاپيتال ونان ساين شوعىرلانا ٴتۇسىپ، **ۇتىپ شىعادى**، سوندىقتان ەكونوميكالىق باسەكە، ياعني ەكونوميكالىق جاقتان كۇي- رەۋگە يتەرمەلەۋ نەعۇرلىم شيەلەنىسە جانە «جيىلەي» تۇسسە، كاپيتاليستەر باسەكەلەسۋشىنى كۇيرەۋگە **سوعىس** ارقىلى سولعۇرلىم يتەرمەلەي تۇسكىسى كەلەدى. وتارلار مەن تاۋەلدى مەملەكەتتەر (ماسەلەن، تۇركيا) سياقتى كاپيتال شىعارۋعا ٴتيىمدى بولعان ەلدەر (ويتكەنى **بۇل** رەتتەردە بانكيرلەر كاپيتالدى امەريكا سياقتى ەركىن، دەربەس، مادەنيەتتى ەلگە شىعارعانداعىمەن سالىستىرعاندا ەكى ەسە ارتىق پايدا تابادى) نەعۇرلىم از بولعان ساين تۇركيانى، جۇڭگونى جانە باسقالاردى باعىندىرىپ، ٴبولىسىپ الۋ جولىنداعى كۇرەس **سولعۇرلىم قاتالڭ** بولادى. ماليا كاپيتالى مەن يمپەرياليزم زامانى تۋرالى ەكونوميكالىق ٴنازاريا وسلاي دەيدى. فاكتىلەردە وسلاي دەيدى. ال كاۋتسكي مۇنىڭ ٴبارىن دە سوراقى مەششاندىق «مورال»عا اينالدىرادى: ونشا قىزۋلانۋدىڭ ٴجونى جوق، اسىرەسە

تۇركـيانى ٴبولىسىپ الۋ ٴۇشىن نەمەسە يندىستاندى ٴبولىسىپ الۋ ٴۇشىن سوعىسۋدىڭ ٴجونى جوق، ويتكەنى ”ٴبارىبىر ول ۇزاق ۋاقىتتىق بولمايدى“، مۇنان گورى كاپيتاليزىمدى بەيبىت تۇردە دامىتا بەرگەن جاقسىراق بولار ەدى... دەيدى. البەتتە، جالاقىنى ارتتىرۋ ارقىلى كاپيتاليزىمدى دامىتۋ جانە بازاردى ۇلعايتۋ مۇنان دا جاقسىراق بولار ەدى، بۇل ابدەن ”مۇمكىن نارسە“، جانە بانكيرلەردى وسىنداي رۋحتا ۇگىتتەۋ — پوپتىڭ ۋاعىزىنا ەڭ قولايلى تاقىرىپ... مەيىرىمدى كاۋتسكي: وتارلارعا بولا انگليامەن سوعىسۋدىڭ ٴجونى جوق، ويتكەنى ول وتارلار وتە تەز ارادا ٴبارىبىر ازاتتىق الادى... دەپ گەرمانيا بانكيرلەرىن مۇلدە دەرلىك سەندىرىپ تە، كوندىرىپ تە قويدى!

انگليانىڭ مىسىرعا بۇيىم شىعارۋى جانە ودان بۇيىم اكەلۋى 1872 — جىلدان 1912 — جىلعا دەيىن، انگليانىڭ جالپى شەتكە بۇيىم شىعارۋى مەن شەتتەن بۇيىم اكەلۋىنەن گورى باياۋىراق ٴوستى. ”ماركسيزىمشى“ كاۋتسكيدىڭ مورالى: ”مىسىردى قارۋلى كۇشپەن باسىپ الماي، جالاڭ ەكونوميكالىق فاكتورلاردىڭ ىقپالىنا سۇيەنگەندە، انگليا — مىسىر ساۋداسىنىڭ ٴوسۋى باياۋىراق بولار ەدى دەپ شامالاۋعا ٴبىزدىڭ ەشقانداي دالەلىمىز جوق“. (72 — بەت) ”كاپيتالدىڭ ۇلعايۋى“نا ”يمپەرياليزىمنىڭ زورلىق ادىستەرى ارقىلى ەمەس، **بەيبىت دەموكراتيا** ارقىلى **بارىنەن دە جاقسىراق** جەتۋگە بولادى“ (70 — بەت).

نەتكەن بايسالدى، نەتكەن علمي، ”ماركسيزىمدىك“ تالداۋ! كاۋتسكي وسى اقىلعا سيمايتىن تاريحتى تاماشا ”تۇزەدى“ دە، مىنانى ”دالەلدەدى“: انگليالىقتار فرانسيالىقتاردان مىسىردى استە تارتىپ المالاۋى كەرەك ەدى. ال گەرمانيا بانكيرلەرىنىڭ انگليالىقتاردى مىسىردان قۋىپ شىعۋ ٴۇشىن سوعىستى باستايتىن، تۇركياعا

جورىق ۇيمداستىراتىن جانە باسقا شارالار قولداناتىن ٴتىپتى دە ٴجونى جوق ەدى! مۇنىڭ ٴبارى دە ۇعىسپاۋشىلىقتان باسقا تۇك تە ەمەس، ــ مىسىرعا زورلىق جاساۋدان باس تارتۋ جانە (**كاۋتسكيشە** بولعاندا ــ كاپيتالدى شەتكە شىعارۋدى ۇلعايتۋ ٴۇشىن!) "بەيبىت دەموكراتياعا كوشۋ" "بارىنەن دە جاقسىراق" ەكەندىگىن انگليالىقتار ٴالى ۇقپاپتى...

"ەگەر بۇرجۋازيالىق ەركىن ساۋدانى جاقتاۋشىلار ەركىن ساۋدا كاپيتاليزمنىڭ تۋعىزعان ەكونوميكالىق قايشىلىقتارىن مۇلدە جويادى دەپ ويلاسا، ارينە، بۇل جالعان ٴۇمىت بولادى. ەركىن ساۋدا دا، دەموكراتيا دا ولاردى جويا المايدى. ٴبىراق ٴبىز بارلىق جاعدايدا دا، بۇل قايشىلىقتاردىڭ ەڭبەككەشى بۇقاراعا نەعۇرلىم از ازاپ شەككىزىپ، از قۇرباندىقتار كەلتىرەتىن كۇرەس فورمالارى ارقىلى جويىلۋىن ٴۇمىت ەتەمىز" (73 ــ بەت)...

قۇداي باسقا سالماسىن! قۇداي ساقتاسىن! لاسسال: توعىشار دەگەن نە؟ ــ دەپ سۇراق قويىپ، ٴبىر اقىننىڭ ايگىلى ناقىل سوزىمەن: "توعىشار دەگەنىمىز قورقىنىشقا جانە قۇداي ايار دەگەن ۇمىتكە لىق تولى بوس ىشەك"[295] دەپ جاۋاپ بەرگەن.

كاۋتسكي ماركسيزمدى قۇلاق ەستىمەگەن دارەجەدە ماسقارالاپ، ناعىز پوپقا اينالدى. پوپ كاپيتاليستەردى بەيبىت دەموكراتياعا كوشۋگە **ۇگىتتەيدى**، جانە ونىسىن **ديالەكتيكا** دەپ اتايدى: ەگەر العاشقى كەزدە ەركىن ساۋدا بولىپ، ودان كەيىن مونوپول كاپيتال مەن يمپەرياليزم بولعان بولسا، وندا "اسقان يمپەرياليزم"نىڭ جانە تاعى سول ەركىن ساۋدانىڭ بولمايتىن نە ٴجونى بار؟ بۇل پوپ، "اسقان يمپەرياليزم"نىڭ "جۇزەگە اسا الاتىن ــ المايتىن"ىن ايتۋعا باتىلى بارماسا دا، ونىڭ ارتىقشىلىعىن سۋرەتتەپ، ەزىلگەن بۇقارانى **جۇباتادى!** ٴدىن ادامدى جۇباتادى دەگەن دالەلمەن ٴدىندى جاقتاۋشىلارعا فەيەرباح: كىمدە ــ كىم قۇلدىقتى قارسى

كوتەرىلىسكە اتتاندىرۋدىڭ ورنىنا قۇلدى جۇباتاتىن بولسا، ول ادام قۇل يەلەرىنىڭ قولشوقپارى بولادى دەپ الگى جۇباتۋدىڭ كەرتارتپالىلىعىن ابدەن ٴادىل كورسەتكەن.

بارلىق ەزۋشى تاپتاردىڭ قاندايى بولسا دا، وزدەرىنىڭ ۇستەمدىگىن قورعاۋ ٴۇشىن ەكى الەۋمەتتىك قىزمەتكە: جەندەتتىڭ قىزمەتى مەن پوپتىڭ قىزمەتىنە مۇقتاج. جەندەت ەزىلگەندەردىڭ نارازىلىعى مەن قوزعالاڭىن باسىپ وتىرۋعا ٴتيىس. پوپ ەزىلگەندەردى جۇباتۋعا ٴتيىس، تاپتىق ۇستەمدىك ساقتالىپ تۇرعان جاعدايدا اپاتتار مەن قۇرباندىقتاردى جەڭىلدەتۋ بولاشاعىن سۋرەتتەۋگە ٴتيىس (ونداي بولاشاقتىڭ "جۇزەگە اساتىن"ىنا كەپىل بولىپ جاتپاعان سوڭ بىلاي دەي سالۋ ايىرىقشا تىم وڭاي-اق...)، ٴسويتىپ ولاردى وسى ۇستەمدىككە كونىكتىرۋگە ٴتيىس، ولاردىڭ توڭكەرىستىك قيمىلداردان تاۋىن قايتارۋعا ٴتيىس، ولاردىڭ توڭكەرىستىك ىنتاسىن باسەڭدەتۋگە ٴتيىس، ولاردىڭ توڭكەرىستىك باتىلدىعىن تويتارۋعا ٴتيىس. كاۋتسكي ماركسيزمدى ناعىز جيىركەنىشتى، كەرى توڭكەرىستىك توپاس ٴنازارياعا، ناعىز لاس پوپشىلدىققا اينالدىردى.

1909-جىلى «وكىمەتتى الۋ جولى» دەگەن كىتاپشاسىندا كاۋتسكي كاپيتاليزم قايشىلىقتارىنىڭ شيەلەنىسۋىن (ەشكىم دە بەكەرگە شىعارماعان جانە بەكەرگە شىعارۋعا بولمايتىن نارسەنى)، سوعىستار مەن توڭكەرىستەر زامانىنىڭ، ياعني جاڭا "توڭكەرىستىك ٴداۋىر"دىڭ جاقىنداپ كەلە جاتقاندىعىن مويىندادى. ول: "مەزگىلسىز توڭكەرىستىڭ بولۋى مۇمكىن ەمەس دەيدى جانە كۇرەستە جەڭىلۋ مۇمكىندىگىن مويىنداماۋعا بولمايتىن بولسا دا، كوتەرىلىس كەزىندە جەڭىپ شىعۋ مۇمكىنشىلىگىمەن ساناسۋدان باس تارتۋ "ٴبىزدىڭ ىسىمىزگە تۋرادان-تۋرا وپاسىزدىق ەتكەندىك" دەپ جاريالايدى.

سوعىس كەلدى. قايشىلىقتار ونان **بەتەر** شيەلەنىستى. بۇقارا-
نىڭ ازاپ-اۋىرتپالىعى قاتتى اۋىرلادى. سوعىس سوزىلىپ بارادى،
ونىڭ ٴورىسى ٴۇستى-ۇستىنە ۇلعايىپ بارادى. كاۋتسكي كىتاپشا
ۇستىنە كىتاپشا جازادى، باسپا ٴسوز تەكسەرۋ قىزمەتكەرىنىڭ
بۇيرىعىنا مويىن ۇسىنىپ، ونىڭ ايتقانىن ىستەيدى، تەريتوريالاردى
تالاۋعا سالعاندىق تۋرالى، سوعىستىڭ سۇمدىقتارى تۋرالى، سوعىس
جابدىقتارىن ساتۋشىلاردىڭ سۇراپىل پايدالارى تۋرالى، قىمباتشىل-
لىق تۋرالى، اسكەرلىككە شاقىرىلعان جۇمىسشىلاردىڭ "سوعىستا
قۇلدانىلۋ"ى تۋرالى ماتەريالدار كەلتىرمەيدى، ٴبىراق ونىڭ ەسەسىنە
پرولەتارياتتى جۇباتا بەرەدى — بۇرجۋازيا توڭكەرىسشىل نەمەسە العا-
باسار بولىپ تۇرعانداعى، "ماركستىڭ ٴوزى بەلگىلەپ بەرگەن بۇرجۋازيانىڭ
جەڭۋىنە تىلەكتەس بولعانداعى سوعىستىڭ مىسالدارى ارقىلى
جۇباتادى، وتارلارسىز، توناۋسىز، سوعىستارسىز جانە اسكەري
دايىندىقتاردى كەڭەيتۋسىز كاپيتاليزمنىڭ دە بولۋى "مۇمكىن"
ەكەندىگىن دالەلدەيتىن، "بەيبىت دەموكراتيا"نىڭ ارتىقشىلىعىن
دالەلدەيتىن ۇشى-قيىرى جوق ساندى ماتەريالدار ارقىلى جۇباتادى.
بۇقارانىڭ ازاپ-اۋىرتپالىعى اۋىرلاي تۇسكەندىگىن جانە كوز
الدىمىزدا توڭكەرىستىك جاعدايدىڭ تۋعاندىعىن (بۇل تۋرالى
ايتۋعا بولمايدى! باسپا ٴسوز تەكسەرۋ ورنى رۇحسات ەتپەيدى...)
بەكەرگە شىعارۋعا باتىلى بارمايدى، كاۋتسكي كۇرەستىڭ جاڭا
كەزەڭىندە "قۇرباندىقتار مەن ازاپتاردىڭ از" بولاتىن فورمالارىنىڭ
"بولاشاعىن" سۋرەتتەپ (ونىڭ "جۇزەگە اسا الاتىن"ىنا ول **كەپىل**
بولا المايدى)، بۇرجۋازيا مەن ورايشىلدارعا جاعىمسىيدى...
كاۋتسكيدى وسىنىسى ٴۇشىن جەزوكشە (Mädchen für alle) دەپ
اتاعان فر. مەرينگتىڭ مەن روزا لۋكسەمبۋرگتىكى ابدەن دۇرىس.

*   *   *

1905 ـ جىل 8 ـ ايدا روسسيادا توڭكەرىستىڭ جاعداي جارىقـقا شىقتى. قوبالجىعان بۇقارانى "جۇباتۋ" ۇشىن، پاتشا بۋلگىنـدىك دۋمانى[122] شاقىرۋعا ۋادە ەتتى. ەگەر بانكيرلەردىڭ اسكەري دايىندىقتاردى كەڭەيتۋدەن باس تارتۋىن جانە ولاردىڭ اراسىنداعى ۇزاق ۋاقىتتىق "بەيبىتشىلىك" تۋرالى كەلىسىمدى "اسقان يمپەريالىزم" دەپ اتاۋعا بولاتىن بولسا، بۋلگىندىك زاڭ ـ كەڭەس ۇتۋىن "اسقان جەكە وكتەمدىك" دەپ اتاۋعا بولار ەدى. قازىرشە ۇبىز: جۇزدەگەن وراسان زور كاسىپورىنداردا "ۇشتاسقان" دۇنيە جۇزىندەگى اسا ۇىرى بانكيرلەر سوعىستان كەيىن اسكەري دايىندىقتاردى ازايتۋ جاعىندا تۇرۋعا حالىققا كۇنى ەرتەڭ **ۋادە ەتەدى** دەلىك (كاۋتسكيدىڭ ەسالاڭدىق ۇنازارياسىنان شىعاتىن ساياسي قورتىندىنى جەرىنە جەتە زەرتتەۋ ۇشىن قازىرشە ۇبىز وسىلاي دەپ جورامالدايمىز)، ۇتىپتى وسىنىڭ وزىندە دە پرولەتار ـ ياتقا توڭكەرىستىك قيمىلداردان باس تارتۋعا كەڭەس بەرۋ وعان تۋرادان ـ تۋرا وپاسىزدىق ىستەگەندىك بولار ەدى، ويتكەنى توڭكە ـ رىستىك قيمىلدارسىز بارلىق ۋادەلەر، بارلىق كوركەم بولاشاقتار تەك قانا ساعىم بولىپ تابىلادى.

سوعىس كاپيتاليستەر تابىنا وراسان كوپ پايدا جانە جاڭا تالان ـ تاراجداردىڭ (تۇركيا، جۇڭگو جانە باسقالار)، ملليارتتىق جاڭا زاكازداردىڭ، ۇوسىمى نەعۇرلىم جوعارى جاڭا زايومداردىڭ تاماشا بولاشاقتارىن تۋعىزىپ قانا قويعان جوق، ونىڭ ۇستىنە پرولەتار ـ ياتتى جىكتەۋ بولىپ جانە ازعىنداتىپ، كاپيتاليستەر تابىنا ونان دا زور ساياسي ولجالار اپەردى. كاۋتسكي وسى ازعىنداتۋشىلىققا كومەكتەسۋدە، "ۇوز" ەلىنىڭ ورايشىلدارىمەن، زيۋدەكۇمدارمەن **بىرلىك جاساۋعا بولا**، كۇرەسىپ جاتقان پرولەتارياتتىڭ وسى حالىقارالىق **جىكتەلۋىن** دارىپتەيدى! ەسكى پارتيالار بىرلىگى

دەگەن ۇران ٴبىر ەلدىڭ پرولەتارياتىنىڭ ٴوز ەلىنىڭ بۋرجۋازيا-سىمەن "بىرلىگى" جانە ٴتۇرلى ەلدەر پرولەتارياتىنىڭ **جىكتەلىسى** ەكەندىگىن تۇسىنبەيتىن ادامداردا تابىلادى-اۋ...

VI

"سوتسيال-دەموكراتيانىڭ كۇيرەۋى" تۋرالى كاۋتسكيدىڭ قورتىندى پىكىرى (كۋنوۆقا تويتارىس بەرۋگە ارنالعان 7-تاراۋ-شاسى) باسىلعان «جاڭا زامان» (9-سان) 5-ايدىڭ 28-كۇنى جارىققا شىققاندا ٴبىزدىڭ جوعارىداعى ماقالامىز جازىلىپ تا قويىلعان ەدى. كاۋتسكي سوتسيال-شوۆينيزمدى جاقتاۋداعى بارلىق ەسكى بولتاقويلىقتى جانە جاڭا ٴبىر بولتاقويلىقتى بىلاي دەپ جيناقتاپ، قورىتىپ ايتتى:

"سوعىستى تازا يمپەرياليستىك سوعىس دەۋ، سوعىس تۋعان كەزدە تاڭداپ الاتىنىڭ نە يمپەرياليزم، نە سوتسياليزم بولدى دەۋ، گەرمانيانىڭ، فرانسيانىڭ، انگليانىڭ (كوپ رەتتەردە) سوتسياليستىك پارتيالارى مەن پرولەتارلىق بۇقاراسى ويلانباستان، اتتوبەلىندەي پارلامەنتتەردىڭ ۇندەۋ-مەن عانا يمپەرياليزمنىڭ قۇشاعىنا ۇمتىلدى، سوتسياليزمدى ساتىپ كەتتى، ٴسويتىپ بۇكىل تاريحتا بۇرىن بولىپ كورمەگەن كۇيرەۋ تۋعىزدى دەۋ مۇلدە ناحاق."

جاڭا بولتاقويلىق جانە جۇمىسشىلاردى جاڭادان الداۋ دەگەنىمىز مىناۋ: بايقايسىزدار ما، سوعىس "تازا" يمپەرياليستىك سوعىس ەمەس قوي!

قازىرگى زامانعى سوعىستىڭ سيپاتى مەن ماڭىزى تۋرالى ماسەلەدە كاۋتسكي بارىنشا بۇلتالاقتايدى، پارتيانىڭ بۇل كوسەمى، ٴوزىنىڭ سوڭعى ۇرلىق جاساعان جەرىنە سوقپاي وتەتىن

ۇرىداي، ٴار ۋاقىتتا بازەل قۇرىلتايى مەن حەمنيس قۇرىلتايىنىڭ ايقىن جانە رەسمي مالىمدەمەلەرىنە سوقپاستان ەپتەپ وتە شىعادى. «ۇلتتىق مەملەكەت...» تۋرالى 1915 ـ جىلى 2 ـ ايدا جازىلعان كىتاپشاسىندا كاۋتسكي ــ سوعىس "سايىپ كەلگەندە يمپەرياليستىك سوعىس" (64 ـ بەت) دەگەن ەدى. قازىر جاڭا ەسكەرتۋ ەنگىزىلىپ: **تازا** يمپەرياليستىك سوعىس بولماي شىعىپ وتىر. ايتىڭىزدارشى، تاعى دا قانداي بولماق؟

تاعى دا ۇلتتىق سوعىس بولىپ شىعىپ وتىر! كاۋتسكيدىڭ وسىنداي ورەسكەل نارسەنى مىناداي "پلەحانوۆتىق" جالعان ديالەكتيكا ارقىلى ايتۋعا اۋزى باردى:

"قازىرگى سوعىس يمپەرياليزمنىڭ عانا ەمەس، روسسيا توڭكەرىسىنىڭ دە تۋىندىسى". كاۋتسكي ٴتىپتى 1904 ـ جىلى ـ اق مىنانى بولجاپتى: روسسيا توڭكەرىسى پانسلاۆيزمدى جاڭا فورمادا تۋدىرادى، "دەموكراتيالىق روسسيا قايتسە دە اۆستريالىق جانە تۇركيالىق سلاۆيانداردىڭ وزدەرىنىڭ ۇلتتىق تاۋەلسىزدىگىنە جەتۋ تىلەگىن قاتتى قاۋلاتۋعا ٴتيىس... وندا پولشا ماسەلەسى دە كەسكىن ماسەلە بولادى... وندا اۆستريا كۇيرەيدى، ويتكەنى پاتشالىق ٴتۇزىمنىڭ كۇيرەۋىمەن بىرگە، وسى كۇنگى بىرىنەن ٴبىرى اۋلاق بولۋعا تالپىنىپ وتىرعان ەلەمەنتتەردى ماتايتىن تەمىر قۇرساۋ دا سوگىلىپ كەتەدى" (سوڭعى سيتاتتى قازىر كاۋتسكيدىڭ ٴوزى 1904 ـ جىلعى ماقالاسىنان كەلتىرىپ وتىر)... "روسسيا توڭكەرىسى... شىعىستىڭ ۇلتتىق تالاپتارىنا جاڭادان كۇشتى دەمەۋ بولدى، ەۋروپالىق ماسەلەلەرگە ازيالىق ماسەلەلەردى قوستى. بۇل ماسەلەلەردىڭ ٴبارى دە قازىرگى سوعىستىڭ تۇسىندا وزدەرىن ايرىقشا كورسەتىپ وتىر جانە حالىق بۇقاراسىنىڭ (سونىڭ ىشىندە پرولەتارلىق بۇقارانىڭ دا) پيعىلى جونىندە شەشۋشى ماڭىز الىپ وتىر، ال ۇستەم تاپتاردا يمپەرياليستىك نيەتتەر باسىم بولىپ وتىر" (273 ـ بەت: كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسى بىزدىكى).

مىنە ماركسيزمدى ماسقارالاۋدىڭ تاعى ٴبىر مىسالى! "دەموكراتيالىق روسسيا" ەۋروپانىڭ شىعىسىنداعى ۇلتتاردىڭ بوستاندىقتا

ۇمتىلعان تىلەگىن قاۋلاتار ەدى (بۇل داۋسىز)، **سوندىقتان** ۇلتتار-
دىڭ بىردە-ٴبىرىن ازات ەتپەيتىن، قايتا قانداي بولسىپ اياقتالسا دا
كوپ ۇلتتاردى قۇلدىققا سالاتىن قازىرگى سوعىس "تازا" يمپەرياليە-
ستىك سوعىس ەمەس ەكەن. "پاتشالىق ٴتۇزىمىنىڭ كۇيرەۋى"
(اۆستريانىڭ ۇلتتىق قۇرىلىمىنىڭ دەموكراتيالىق ەمەستىگى سالدارى-
نان) اۆستريانىڭ ىدىراپ كۇيرەۋى بولار ەدى، **سوندىقتان**
ۋاقىتشا نىعايىپ العان كەرى توڭكەرىسشىل پاتشالىق ٴتۇزىم
اۆستريانى تونايى وتىرىپ جانە اۆستريا ۇلتتارىن **بۇرىنعىدان دا
ارمان** ەزە وتىرىپ، "قازىرگى سوعىس"قا تازا يمپەرياليستىك ەمەس،
قايتا بەلگىلى شامادا ۇلتتىق سيپات بەرىپتى-مىس. "ۇستەم تاپتار"
توپاس مەششاندارى جانە جانشىلعان ديحاندارى يمپەرياليستىك
سوعىستىڭ ۇلتتىق ماقساتتارى تۋرالى ەرتەگىلەرمەن الداپ وتىر
ەكەن، **سوندىقتان** عىلىمنىڭ كىسىسى، ياعني "ماركسيزىم"نىڭ
بەدەلدىسى، ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ ۋاكىلى: ۇستەم تاپتاردا
يمپەرياليستىك نىسايلار بار، ال "حالىق"تا جانە پرولەتارلىق
بۇقارادا "ۇلتتىق" تالاپتار بار دەگەن فورمۋلا ارقىلى بۇقارانى وسى
الداۋشىلىققا كوندىرىپ بەرۋگە ۇقىقتى-مىس!

ديالەكتيكا ناعىز سۇرقيا، ناعىز ارام بۇلتاقويلىققا اينالىپ بارادى!

قازىرگى سوعىستا ۇلتتىق ەلەمەنت سەربيانىڭ اۆسترياعا قارسى
سوعىسىندا **عانا** بار (مۇنى پارتيامىزدىڭ بەرنىدە بولعان ٴماجىلىسىنىڭ
قارارى اتاپ وتكەن بولاتىن①). تەك سەربيادا عانا جانە سەربيا-
لىقتار اراسىندا ۇزاق جىلداردان بەرگى جانە ميليونداعان "حالىق
بۇقاراسى"ن قامتىپ وتىرعان ۇلت ازاتتىق قوزعالىس بار، سەربيا-

---

① قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 21-توم، حانزۋشاسى، 137-بەت. —
قۇراستىرۋشىدان

نىڭ اۆسترياعا قارسى سوعىسى وسى قوزعالىستىڭ "جالعاسى" بولىپ تابىلادى. ەگەر بۇل سوعىس وقشاۋلانعان بولسا، ياعني جالپى ەۆروپالىق سوعىسپەن، انگلياننىڭ، روسسيانىڭ جانە باسقالاردىڭ قۇلقىنقۇمارلىق جانە توناۋشىلىق ماقساتتارىمەن بايلانىستى بولماعان بولسا، وندا بارلىق سوتسياليستەر سەربيا **بۇرجۋازياسىنىڭ** جەڭۋىن تىلەۋگە **ٴتيىس** بولار ەدى — قازىرگى سوعىستاعى ۇلتتىق جاعدايلاردان شىعاتىن بىردەن-ٴبىر دۇرىس جانە وتە-موتە قاجەتتى قورتىندى وسى. ٴبىراق، بۇل كۇندە اۆستريالىق بۇرجۋازداردىڭ، ٴدىني ۇقىقشىلداردىڭ جانە جياڭجۇندەردىڭ قىزمەتىندە بولىپ وتىرعان بۇلتاقوي كاۋتسكي ٴدال وسى قورتىندىنى جاسامايدى!

ونان قالسا، ماركستىڭ دياليەكتيكاسى علمي بىرتىندەپ دامۋ ٴنازارياسىنىڭ ەڭ جاڭا تابىسى بولعاندىقتان، زاتتاردى ناق وسى وقشاۋ، ياعني سىڭارجاقتى تەكسەرۋگە جانە بۇرمالاپ تەكسەرۋگە جول قويمايدى. سەربيا-اۆستريا سوعىسىنىڭ ۇلتتىق جاعدايىنىڭ جالپى ەۆروپالىق سوعىستا **ەشقانداي** ەلەۋلى ماڭىزى جوق، بولا دا المايدى. ەگەر گەرمانيا جەڭىپ شىقسا، ول بەلگيانى، تاعى دا پولشانىڭ ٴبىرسىپىرا بولەگىن، بالكىم فرانسيانىڭ دا ٴبىرسىپىرا بولەگىن جانە باسقالاردى جالمايدى. ەگەر روسسيا جەڭىپ شىقسا، ول گاليتسيانى، تاعى دا پولشانىڭ ٴبىرسىپىرا بولەگىن، ارمەنيانى، ت.ت. جالمايدى. ەگەر "جەڭىسە الماسا"، بۇرىنعى ۇلتتىق ەزۋ سول كۇيىندە قالادى. سەربيا ٴۇشىن، ياعني قازىرگى سوعىستاعى قاتىناسۋشىلاردىڭ بولماشى عانا جۇزدەن ٴبىر بولەگى ٴۇشىن، سوعىس بۇرجۋازيالىق ازاتتىق قوزعالىسى "ساياسيىنىڭ جالعاسى" بولىپ تابىلادى. ال 100 دە 99 بولەگى ٴۇشىن بۇل سوعىس يمپەرياليستىك بۇرجۋازيانىڭ، ياعني ۇلتتاردى ازات ەتۋ ەمەس، ازدىرۋ عانا قولىنان كەلەتىن قاۋساعان بۇرجۋازيانىڭ ساياسيىنىڭ جالعاسى

بولىپ تابىلادى. كەلىسىم جاساسقان ٴۇش ەل، سەربيانى "ازات ەتەر" بولسا، اۋستريانى توناۋعا كومەكتەسكەنى ٴۇشىن يتاليا يمپەرياليزمىنە سەربيا بوستاندىعىنىڭ مۇددەلەرىن **ساتادى.**

وسىنىڭ ٴبارى دە جالپىعا ٴمالىم، وسىنىڭ ٴبارىن دە كاۋتسكي ورايشىلدارى اقتاۋعا بولا ارسىز تۇردە بۇرمالاپ وتىر. "تازا" قۇبىلىستار جاراتىلىس دۇنيەسىندە دە، قوعامدا دا **جوق** جانە بولا المايدى — ماركس ديالەكتيكاسى ناق وسىنى ۇيرەتىپ وتىر، بۇل ديالەكتيكا تازا ۇعىمنىڭ ٴوزى — زاتتاردىڭ بۇكىل كۇردەلىلىگىن تۇگەل قامتي المايتىن ادام تانىمىنىڭ ٴبىرسىپىرا تارلىعى، سىڭارجاقتىلىعى دەپ بىزگە كورسەتىپ بەرىپ وتىر. الەمدە "تازا" كاپيتاليزىم جوق، بولا دا المايدى، تەك قاشان دا بولسا ٴيا فەودالىزىمنىڭ، ٴيا مەششاندىقتىڭ، ٴيا تاعى باسقا بىردەمەنىڭ **قوسپاسى** بولادى. سوندىقتان اشىقتان-اشىق توناۋدىڭ ماقساتتارىن "ۇلتتىق" جەل سوزدەرمەن ادەيى بۇركەمەلەپ وتىرعان يمپەرياليستەردىڭ "حالىق بۇقاراسى"ن شىمىرىكپەستەن الداعاندىعى تۋرالى ٴسوز بولىپ وتىرعاندا، سوعىستى "تازا" يمپەرياليستىك سوعىس ەمەس ەدى دەۋ — مەيلىنشە توپاس تاقۋا نەمەسە كەزەپ الدامشىلىق بولۋ دەگەن ٴسوز. ٴىستىڭ بۇكىل ٴتۇيىنى مىنادا: كاۋتسكي "حالىق بۇقاراسى ٴۇشىن" (سونىڭ ىشىندە پرولەتارلىق بۇقارا ٴۇشىن دە) ۇلتتىق ماسەلەلەردىڭ، **ال** ۇستەم تاپتار ٴۇشىن "يمپەرياليستىك نىسايلاردىڭ" "شەشۋشى ماڭىزى بولادى" (273-بەت) دەپ جانە مۇنىسىن "ۇشى-قيىرى جوق ٴارالۋان ٴومىر شىندىعى"نا ديالەكتيكالىق تۇردە سۇيەنگەنسىپ "دالەلدەپ" (274-بەت)، يمپەرياليستەردىڭ حالىقتى الداۋىن **قولدايدى.** كۇمان جوق، ٴومىر شىندىعى ۇشى-قيىرى جوق ٴارالۋان، بۇل — بۇلجىماس اقيقات! ٴبىراق وسى ۇشى-قيىرى جوق ٴارالۋاندىقتا ەڭ نەگىزگى ەكى اعىم

بارلعى دا كۇمانسىز: سوعىستىڭ وبيەكتيپتىك مازمۇنى ــ يمپەرياليزىم "ساياسىيىنىڭ جالعاسى"، ياعني "ٴىرى ەلدەر"دىڭ قاۋساعان بۇرجۋازياسىنىڭ (جانە ولاردىڭ ۇكىمەتتەرىنىڭ) وزگە ۇلتتاردى تالاۋىنىڭ جالعاسى، ال "سۋبيەكتيپتىك" باسىم يديالوگيا ــ بۇقارانى اقىماق ەتۋ ٴۇشىن تاراتىلىپ وتىرعان "ۇلتتىق" قۇرعاق سوزدەر.

كاۋتسكيدىڭ "سولشىلدار" ٴىستىڭ جايىن ىسپاتتاعاندا "سوعىس تۋعان كەزدە" تاڭداپ الاتىنىڭ: نە يمپەرياليزىم، نە سوتسياليزىم بولادى دەپ ىسپاتتاعان ەدى دەگەن، جاڭادان تاعى دا قايتالاپ ايتىپ وتىرعان ەسكى بۇلتاقويلىعىن ٴبىز جوعارىدا تالدادىق. مۇنىسى ۇياتتان كەشكەن شىلعي سۋايتتىق، ويتكەنى سولشىلداردىڭ **باسقاشا** تاڭداۋ مۇمكىندىگىن: نە پارتيانىڭ يمپەرياليستىك توناۋمەن الداۋعا قاتىناسۋى، نە توڭكەرىستىك قيمىلداردى ٴناسيحاتتاپ، ازىرلەۋ دەپ قويعاندىعىن كاۋتسكي جاقسى بىلەدى. كاۋتسكي ٴوزىنىڭ زيۋدەكۋمدار الدىندا مالايلىق ەتۋگە بولا تاراتىپ جۇرگەن سولەكەت ەرتەگىسىن گەرمانياداعى "سولشىلدار"دىڭ اشكەرەلەۋىنەن **تەك** باسپا ٴسوز **عانا** قورعايتىنىن جاقسى بىلەدى.

ال ەندى "پىرولەتارلىق بۇقارا" مەن "اتتوبەلىندەي پارلامەنتتەر"-دىڭ اراسىنداعى قاتىناستارعا كەلسەك، مۇندا كاۋتسكي ابدەن توزعى جەتكەن قارىسى داۋلاردىڭ ٴبىرىن ۇسىنىپ وتىر.

"ٴوزىمىزدى ٴوزىمىز اقتاماۋ ٴۇشىن گەرمانيالىقتاردى بىلاي قويا تۇرا-لىق؛ ال ۆاليان مەن گەد، حايىندمان مەن پلەحانوۆ سياقتى ادامدار ٴبىر كۇننىڭ ىشىندە يمپەرياليستەر بولىپ كەتتى، سوتسياليزىمدى ساتىپ كەتتى دەپ كىم شىنداپ ايتقىسى كەلەر ەكەن؟ پارلامەنتتەر مەن 'باسشىلىق ورگانى'ن بىلاي قويا تۇرالىق «كاۋتسكي باسشىلىق ورگانداردىڭ، گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ رەسمي باسشى ورىنداردىڭ، ونىڭ

ورتالىق كوميتەتىنىڭ (ياعني اتقارۋ كوميتەتىنىڭ)، ونىڭ پارلامەنتتىك ۇيىرمەلەرىنىڭ، ت.ت. ساياساتىن ابدەن ورىندى تۇردە جەك كورىپ، مىسقىلدا-عان روزا لۋكسەمبۋرگ پەن فر. مەريڭنىڭ «ينتەرناتسيونال» اتتى جورنالىن يىشارا مەن اتاپ كورسەتىپ وتىر»، ال 24 ساعاتتىڭ ىشىندە وڭعا قاراي سىرت اينالىپ، تۋرادان-تۋرا ٴوزىنىڭ بۇرىنعى ماقساتتارىنا قارسى بۋرىلۋى ٴۇشىن 4 ملليون سانالى گەرمانيا پرولەتارلارىنا اتتوبەلىندەي پارلامەنتتەر-دىڭ جالعىز بۇيرىعى دا جەتكىلىكتى دەپ ايتۋعا كىمنىڭ باتىلى باراسى؟ ەگەر بۇل راس بولاتىن بولسا، وندا بۇل، ارينە، تەك ٴبىزدىڭ پارتيانىڭ عانا ەمەس، بۇقارانىڭ دا سۇراپىل كۇيرەۋىن «كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسى كاۋتسكيدىكى»، كورسەتكەن بولار ەدى. ەگەر بۇقارا وسىنداي ادامدىق ٴپىشىنى جوق، جايىلىپ جۇرگەن ٴبىر قورا قوي بولسا، وندا ٴبىز ٴوزىمىزدى ٴوزىمىز جەرلەۋگە ريزا بولار ەدىك.“ (274-بەت)

ساياسي جانە علمي جاعىنان اسا بەدەلدى كارل كاۋتسكي ٴوزىنىڭ قىلعىمەن جانە بەيشارالىق سىلتاۋلاردى ىرىكتەپ الۋىمەن ٴوزىن جەرلەپ تە قويدى. كىمدە-كىم مۇنى ۇقپاسا نەمەسە، ەڭ قۇرىعاندا، مۇنى سەزبەسە، ول ادام سوتسياليزم جونىنەن ٴۇمىت-سىز، ٴدال سوندىقتان دا «ينتەرناتسيونال» جورنالىندا كاۋتسكي اعىمنداعىلاردى ناعىز جەكسۇرىن ادامدار دەپ سوگىپ، مەريڭ، روزا لۋكسەمبۋرگ جانە ولاردى جاقتاۋشىلار بىردەن-ٴبىر دۇرىس باعىت ۇستاپ وتىر.

ويلاپ قانا قاراڭىزدارشى: سوعىسقا كوزقاراس تۋرالى العاشىندا ٴبىرشاما ەركىن تۇردە (ياعني دەرەۋ قولعا الىنىپ، باسقارىلماي، بىردەن اتىلۋ حاۋپىندە بولماي) تەك "اتتوبەلىندەي پارلامەنتتەر" (ولار ەركىن تۇردە داۋىس بەرۋگە ۇقىقتى، ولاردىڭ قارسى داۋىس بەرۋىنە دە ابدەن بولاتىن ەدى — بۇل ٴۇشىن ٴتىپتى روس-سيادا دا ۇرىپ-سوققان جوق، قۋدالاعان جوق، ٴتىپتى تۇتقىنعا دا العان جوق)، اتتوبەلىندەي ٴمانساپتىلار، تىلشىلەر، ت.ت. عانا

پكىر **ايتا الدى.** ەندى كاۋتسكي مونـتازداي بولـىپ وسى قوعام-دىق **جىكتىك** وپاسىزدىعىن جانە تۇرلاۋسىزدىعىن **بۇقاراعا** اۋدارىپ وتىر، ال بۇل جىكتىك ورايشىلـدىقتىڭ تاكتـيكاسىمەن جانە يديا-لوگياسىمەن **بايلانىسى** بارلـىعى تۋرالى وسى كاۋتسـكيـدىڭ ٴوزى كوپ جىل بويىنا ونداعان رەت ماقالا جازعان ەدى. جالپى علـمي زەرتتەۋدىڭ، اسىرەسە ماركسيزىمدىك ديالەكتيكانىڭ ەڭ ٴبىرىنشى جانە ەڭ نەگىزگى ەرەجەسى جازۋشىدان سوتسـياليزىمـدەگى **ەكى اعىمنىڭ** (وپاسىزدىق تۋرالى ايتىپ، ايعايلاپ، ول جونىندە دابىـل قاعىپ وتىرعان اعىمنىڭ دا، وپاسىزدىقتى كورمەي وتىرعان اعىمنىڭ دا) قازىـرگى كۇرەسـىنىڭ بۇدان بۇرىن **ونداعان جىلدار** بويىنا جۇرگىزىلىپ كەلگەن كۇرەسپەن **بايلانىسىن** تالداپ كورۋدى تالاپ ەتەدى. كاۋتسكي بۇل جونىندە تۇك ۇندەمەيدى، ٴتىپتى اعىمدارمەن يـديالىق **اعىمدار** تۋرالى ماسەلە دە قويعىسى كەلـمەيـدى. بۇعان دەيىـن يـديالىق اعىمدار بولىپ كەلگەن ەدى، ەندى ولار بولماي وتىر! ەنـدى ٴاردايىم مالاي ادامدار ماقتان ەتەتىن "بەدەلدىلەر"-دىڭ دارداي اتتارى عانا بار. بۇل جونىندە ٴبىر-بىرىنە سۇيەنىپ، ەرۋلـگە قارۋلى دەگەن ەرەجە بويىنشا ٴبىرىنىڭ "كۇنا"سىن ٴبىرى قىمتاپ وتىرۋ وتە-موتە قولايلى. ايتىڭىزدارشى، گەد، پـلەحانوۆ، كاۋتسـكي سياقتىـلاردىڭ... قاي جەرىنەن ورايشىلدىـقتىـڭ ٴيسى شىعىپ تۇر! دەپ ل. مارتوۆ بەرىندە بولعان جارىس سوزدە (قاراڭىز: «سوتسـيال-دەموكراتـتار» گازەتى، 36-سان) بايـبـالام سالـعان ەدى. گەد سياقتى ادامـداردى ورايـشـىل دەپ اتاۋدا ساعـىراق بولۋ كەرەك دەپ جازدى اكسەلرود («ٴۇن» گازەتى، 86—87-سان). ٴوزىمـدى اقـتاماي-اق قويامـىن، — دەپ ٴۇن قوسادى بەرلينـدە كاۋتسكي، — ٴبىراق ۆالـيان مەن گەد، حايـندمان مەن پـلەحانوۆ قايـتـىپ...! قوراز كوكەكـتى ماقـتاعانى ٴۇشىن كوكەك قورازدى

ماقتايدى.[296]

مالايلىق تىراشتانۋدىڭ سوڭىنا ٴتۇسىپ، كاۋتسكي حايندماندى وسىدان ٴبىر كۇن بۇرىن انا يمپەرياليزم جاعىنا شىققان كىسى ەتىپ كورسەتىپ، ٴتيپتى حايندماندى دا قولىنان ٴسۇيىپ وتىر. ال سول «جاڭا زامان»نىڭ وزىندە جانە بۇكىل دۇنيە ٴجۇزىنىڭ ونداعان سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيا گازەتتەرىندە حايندماننىڭ يمپەرياليزمى تۋرالى ٴتيپتى **كوپ جىلدار بويىنا** جازىلىپ كەلەدى! ەگەر كاۋتسكي ٴوزىنىڭ اتاعان **ادامدارىنىڭ** ساياسي ٴومىر بايانىمەن شىنداپ شۇعىلدانسا، ول مىنانى ەسىنە ٴتۇسىرىپ كورەر ەدى: بۇل ٴومىر بايانىندا ولاردىڭ يمپەرياليزمگە تىزە بۇگۋىن "ٴبىر كۇندە" ەمەس، ونداعان جىلدار بويىنا ازىرلەپ كەلگەن بەلگىلەر، وقيعالار بولماپ پا ەدى، ۋاليان جورەسشىلدەر[8]-دىڭ، ال پلەحانوۆ مەنشەۆيكتەر مەن جويمپازداردىڭ جەتەگىندە بولماپ پا ەدى؟ ماڭىزدى ماسەلەلەردىڭ بىردە-بىرىنە دەربەس مايدان ۇستاۋ قولىنان كەلمەيتىن، ومىرگە ەشبىر جاناسپايتىن، جۇعىمسىز، گەدشىلدەر[8]دىڭ «سوتسياليزم» جورنالىنداعى[297] گەدتىڭ **اعىمى** جۇرتتىڭ ٴبارىنىڭ كوز الدىندا-اق ٴزىم-زيا بولماپ پا ەدى؟ ميلەرانيزم[7] تۋرالى ماسەلەدە، بەرنشتەينشىلدىككە[298] قارسى كۇرەستىڭ باس كەزىندە، ت.ت. كاۋتسكي (كاۋتسكيدى حايندمانمەن جانە پلەحانوۆپەن ابدەن ٴادىل تۇردە قاتار قويىپ جۇرگەندەرگە ارناپ قوسا كەتەيىك) تۇرلاۋسىزدىق كورسەتپەپ پە ەدى؟

ٴبىراق بۇل كوسەمدەردىڭ ٴومىر بايانىن عىلمي تۇردە زەرتتەۋگە قۇشتارلانۋدىڭ بولماشى كولەڭكەسىن دە كورە المايمىز. مىنانى تەكسەرىپ قاراۋعا ارەكەت ەتۋشىلىك تە جوق: بۇل كوسەمدەر قازىر دە وزدەرىن **وزدەرىنىڭ** دالەل-دەرىمەن جاقتاپ وتىر ما ەكەن، الدە ورايشىلدار مەن بۇرجۋاز-

داردىڭ دالەلـدەرىن قايتالاۋ ارقىلى جاقـتاپ وتىر ما ەكەن؟ بۇل كوسەمـدەردىڭ قىلمىقتارىنىڭ ەلەۋلى ساياسي ماڭـىز الۋى ولاردىڭ ەرەكـشە ىقپالدارىنىڭ ارقاسىندا بولـدى ما ەكەن، الـدە ولاردىڭ شىنىندا دا "ىقپالدى" جانە سوعىس ۇيىمى قولداعان وزگە يەديالىق اعىمـعا، ياعنـي بۋرجۋازيالىق يـەديالىق اعىمـعا جاناسقاندىعىـنىڭ ارقاسىندا بولدى ما ەكەن؟ كاۋتسكيدە ٴتيپتى ماسەلەنى زەرتتەۋگە كىرىسكەنـدىك تە جوق؛ ول بۇقارانىڭ كوزىن تۇمـشالاۋدى عانا، بەدەلدى اعىمداردىڭ زور اتاعىمەن بۇقارانىڭ قۇلاعىن تۇندىرۋدى عانا، بۇقارانىڭ تالاس ماسەلەنى ايـقىـن قويىپ، مۇنى ٴار جاقتان تولـىق زەرتــتەۋىـنە كەدەرگى جاساۋدى عانا قاراستىرادى.①

...”4 مىـليون بۇقارا اتتوبەلىندەي پارلامەنتـتەردىڭ بۇيـرىعى بويىنشا وڭعا قاراي سىرت اينالدى“...

بۇل سوزدەردىڭ بىردە-ٴبىرى دۇرىـس ەمەس. گەرمانـيانىڭ پارتيا ۇيىمىندا 4 مىلـيون ەمەس، ٴبىر مىليون ادام بولـدى، جانە

---

① كاۋتسكيدىڭ ۆاليان مەن گەدكە، حايندمان مەن پلەحانوۆقا سۇيەنۋىندە تاعى ٴبىر ەرەكشەلىك بار. لەنچ پەن حەنيش سياقتى اشىق يمپەريا-ليستەر (ورايشىلـدار تۇرالى ايتـپاي قويا تۇرعانـدا دا) وزدەرىنىڭ ساياساتىن اقتاۋ ٴۇشىن حايندمان مەن پـلەحانوۆقا سۇيەنەدى. ولار بۇلارعا سۇيەنـۋگە ۇقىقتى دا. ولار بۇل شـىنـىنـدا دا ٴباز-باياعى ٴبىر-اق ساياسات دەپ وسى جونـىنـدە شىنىن ايـتـىپ وتىر. ال كاۋتسكي لەنچ پەن حەنيش تۇرالـى، يمپەرياليـزمـگە بەت بۇرعان وسى اپتىقپالار تۇرالى، مەنسىنبەي سويلەيدى. كاۋتسكي بۇل باجىگەر-لەرگە 299 ۇقساماعانىنا، ولارمەن كەلىسپەگەنىنە، ٴوزىنىڭ توڭكەرىسشى كۇيىندە قالعانىنا قۇدايعا شۇكىرلىك ايـتادى — ويناماڭـىز! ال ٴىس جۇزىندە كاۋتسكيدىڭ مايدانى دا ٴدال سونـداي. ٴتاتتى ٴسوزدى، ەكىجۇزدى شوۆينيس كاۋتـسكي قاراپايىم شوۆينـيستەردەن — داۆيد پەن حەينەدەن، لەنچ پەن حەنيشتەن اناعۇرلىم جەكسۇرىن.

دە بۇقارانىڭ بۇل ۇيىمىنىڭ (ٴاربىر ۇيىم اتاۋلىنىكى سياقتى) ٴبىر-تۇتاس تىلەكتەرىن **تەك قانا** ونىڭ ٴبىرتۇتاس ساياسي ورتالىعى، ياعني سوتسياليزمدى ساتىپ كەتكەن "اتتوبەلىندەيلەر" ٴبىلدىردى. وسى اتتوبەلىندەيلەردىڭ پىكىرى سۇرالدى، ولار داۋىس بەرۋگە شاقىرىلدى؛ ولار داۋىس بەرە الدى، ماقالالار جازا الدى، ت.ت. ال بۇقارادان ەشتەڭە سۇرالمادى. بۇقاراعا داۋىس بەرۋگە رۇحسات ەتىلمەگەنى بىلاي تۇرسىن، قايتا ولار ىدىراتىلدى، ولار استە اتتوبەلىندەي پارلامەنتتەردىڭ ەمەس، اسكەري بيلەۋشىلەردىڭ "**بۇيرىق**"ى بويىنشا ايدالدى. سوعىس ۇيىمى ول كەزدە بار ەدى. **وندا** كوسەمدەردىڭ وپاسىزدىعى بولمادى، ول "بۇقارا"نى **ٴبىر-بىرلەپ** شاقىرىپ الىپ، بىلاي دەپ كەسەتىپە قويادى: اسكەرلىككە بار (ٴوز كوسەمدەرىنىڭ كەڭەسى بويىنشا)، ايتپەسە اتىلاسىڭ. بۇقارا ۇيىمداسقان تۇردە قايرات قىلا المادى، ويتكەنى ونىڭ كۇنى بۇرىن ۇيىمداستىرىلعان ۇيىمى، ياعني لەگيندەر، كاۋتسكي، شەيدەمان قاتارلى "اتتوبەلىندەي ادامدار" ۋاكىلدىك ەتكەن ۇيىمى، بۇقارانى ساتىپ كەتتى، **ال جاڭا** ۇيىم قۇرۋ ٴۇشىن ۋاقىت كەرەك، ەسكى، شىرىك، كۇنى وزعان ۇيىمدى لاقتىرىپ تاستايتىنداي باتىلدىق كەرەك.

كاۋتسكي وزىنە قارسىلاردى—سولشىلداردى جىقپاقشى بولىپ، ولارعا ماعناسىز نارسەنى تاڭىپ: ولار سوعىسقا "جاۋاپ" رەتىندە "بۇقارا" "24 ساعات ىشىندە" توڭكەرىس جاساۋعا ٴتيىس، يمپەرياليزمگە قارسى "سوتسياليزم"دى جۇزەگە اسىرۋ ٴتيىس، ايتپەسە "بۇقارا" "تۇراقسىزدىق پەن وپاسىزدىق" كورسەتكەن بولار ەدى دەگەن ماسەلەنى قويىدى دەيدى. بۇل ٴتىپتى بارىپ تۇرعان ساندىراق قوي؛ بۇرجۋازيالىق جانە ساقشىلىق تۇسىنىكسىز كىتاپشالاردى جازۋشىلار بۇعان دەيىن توڭكەرىسشىلەردى وسى ساندىراق-

پەن "جىعىپ" كەلگەن ەدى، ەندى كاۋتسكي دە وسى ساندىراقپەن پاڭدانىپ وتىر. كاۋتسكيگە قارسى سولشىلدار مىنانى جاقسى بىلەدى: توڭكەرىستى "جاساي قويۋ"عا بولمايدى، توڭكەرىستەر وبيەكتيۆتىك تۇردە (پارتيالار مەن تاپتاردىڭ ەركىنە قاراماستان) تولىسىپ پىسقان داعدارىستاردان جانە تاريحتىڭ وزگەرىستەرىنەن **ٴوسىپ شىعادى؛** ۇيىم بولماي تۇرعاندا بۇقارانىڭ ٴبىرتۇتاس ەركى دە بولمايدى؛ ورتالىقتانعان مەملەكەتتەردىڭ قۋاتتى، تەررورلىق، سوعىس ۇيىمىمەن كۇرەسۋ-قيىن جانە ۇزاق ۋاقىتتىق ٴىس. ٴوزىنىڭ كوسەمدەرى قيىن-قىستاۋ كەزدە وپاسىزدىق ىستەپ كەتكەن سوڭ بۇقارا ەشتەڭە ىستەي **المايدى؛** ال وسى "اتتوبەلىندەي" كوسەمدەردىڭ سوعىستىق قارجىعا قارسى داۋىس بەرۋىنە، "ىشكى بەيبىتشىلىك"كە قارسى جانە سوعىستى اقتاۋشىلىققا قارسى شىعۋىنا، **ٴوز** ۇكىمەتتەرىنىڭ جەڭىلۋىن جاقتاي سويلەۋىنە، اكوپتاردا باۋىرلاسۋدى ٴناسيحاتتاۋ ٴۇشىن حالىقارالىق اپپاراتتى جونگە سالۋىنا، توڭكەرىستىك قيمىلدارعا كوشۋدىڭ قاجەتتىلىگىن ۇگىتتەيتىن قۇپيا جورنالدى① ۇيىمداستىرا بەرۋىنە تاعىسىن-تاعىلاردى

① ايتا كەتەلىك، قۇپيا جورنال شىعارعاندا تاپتىق وشپەندىلىك تۋرالى جانە تاپتىق كۇرەس تۋرالى جازۋعا تيىم سالۋشىلىققا جاۋاپ رەتىندە بارلىق سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيالاردىڭ گازەتتەرىن جابۋ ٴتىپتى دە قاجەت ەمەس ەدى. «العا» گازەتىنىڭ182 ىستەگەنىندەي، بۇل تۋرالى جازباۋ شارتىنا كونۋ پاسىقتىق جانە قورقاقتىق بولدى.ل. مارتوۆ: «العا» گازەتى وسىنى ىستەپ، ساياسي ولىمگە دۋشار بولدى دەپ دۇرىس ايتتى. ٴبىراق، بۇل گازەتتەر پارتيالىق گازەتتەر ەمەس جانە سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيالاردىڭ گازەتتەرى ەمەس، انشەيىن ٴبىر ٴبولىم جۇمىسشىلاردىڭ تەحنيكالىق مۇقتاجدارىن وتەيتىن گازەتتەر ەدى، ياعني ساياسي گازەتتەر ەمەس ەدى دەپ مالىمدەپ، جاريا گازەتتەردى امان ساقتاپ قالۋعا بولاتىن ەدى. سوعىسقا باعا

سىتەۋىنە **ابدەن بولاتىن** ەدى جانە ٴتيىس تە ەدى.

گەرمانياداعى سولشىلداردىڭ ناق وسىنداي (نەمەسە دۇرىسىراعى وسىعان **ۇقساس**) قيمىلدارى كوزدەيتىندىگىن جانە سوعىس كەزىندە باسپا سوزگە تەكسەرۋ جۇرگىزىپ وتىرعاندا، بۇلار تۋرالى **تۋرادان-تۋرا**، اشىقتان-اشىق ايتۋعا شامالارى كەلمەيتىندىكتەن عانا وسىلاي دەيتىندىگىن كاۋتسكي جاقسى بىلەدى. كاۋتسكي سوعىس كەزىندەگى باسپا ٴسوز تەكسەرۋشىلەردىڭ ارتىنا تىعىلىپ، ٴوزىن باسپا ٴسوز تەكسەرۋشىلەر اشكەرەلەۋدەن قورعايتىنىنا ابدەن سەنىپ، سولشىلدارعا وسى كورنەۋ ساندىراقتى تاڭىپ وتىر، ٴسويتىپ ورايشىلدارى قايتكەن كۇندە دە قورعاپ قالۋ تىلەگى كاۋتسكيدى شەكسىز پاسىقتىققا اكەپ سوقتىرىپ وتىر.

VII

كاۋتسكي نەشە ٴتۇرلى ايلا-امالدار ارقىلى ادەيى سوقپاي وتكەن جانە وسىنىسىمەن ورايشىلدارى وراسان راقاتتاندىرعان ەلەۋلى علمي جانە ساياسي ماسەلە — ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ اسا كورنەكتى ۋاكىلدەرى سوتسياليزمگە قالايشا وپاسىزدىق **ەتە** الدى؟ دەگەن ماسەلە.

بۇل ماسەلەنى ٴبىز، البەتتە، پالەندەيبىر بەدەلدىلەردىڭ قارا-باستارىنىڭ ٴومىر بايانى ماعىناسىندا قويىماۋعا ٴتيىسپىز. كەلەشەكتە

بەرەتىن، سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ قۇپيا جورنالى جانە ونداي **باعا** بەرمەيتىن وتىرىكتى ايتپايتىن، ٴبىراق شىندىق تۋرالى ۇندەمەيتىن جاريا جۇمىسشى جورنالى، — نەگە وسىلاي ەتۋگە مۇمكىن ەمەس ەدى؟

ولاردىڭ ٴومىر بايانىن جازۋشىلار ٴىستىڭ جايىن بۇل جاعىنان دا زەرتتەۋگە ٴتيىس بولار، ٴبىراق سوتسياليستىك قوزعالىستىڭ قازىر قۇشتار بولىپ وتىرعانى استە بۇل ەمەس، ونىڭ قۇشتار بولىپ وتىرعانى — سوتسيال-شوۆينيستىك يديالىق **اعىمنىڭ** تاريحي تەگىن، جاعدايلارىن، ماڭىزىن، كۇشتەرىن زەرتتەۋ. 1) سوتسيال-شوۆينيزىم قايدان پايدا بولدى؟ 2) وعان كۇش بەرگەن نە؟ 3) بۇعان قارسى قالاي كۇرەسۋ كەرەك؟ ماسەلەنى تەك وسىلايشا قويۋ عانا بايىپتىلىق بولادى. ال ٴىستى "ادامنىڭ قاراباسى"نا كوشىرۋ ٴىس جۇزىندە بۇلتاقويدىڭ جىلدىرتپالىعى، ايلاسى بولىپ تابىلادى.

ٴبىرىنشى ماسەلەگە جاۋاپ بەرۋ ٴۇشىن مىنانى زەرتتەپ كورۋ كەرەك: بىرىنشىدەن، سوتسيال-شوۆينيزمنىڭ يديالىق-ساياسي مازمۇنى سوتسياليزمدەگى بۇرىنعى بار يديالىق اعىممەن **بايلانىستى** بولىپ تۇرعان جوق پا؟ ەكىنشىدەن، ٴىس جۇزىندەگى ساياسي بولىنىستەردىڭ تۇرعىسىنان قاراعاندا، سوتسياليستەردىڭ قازىرگى ۋاقىتتاعى سوتسيال-شوۆينيزمنىڭ جاۋلارى مەن جاقتاۋشىلارىنا ٴبولىنۋىنىڭ تاريح جۇزىندەگى بۇرىنعى بولىنۋلەرگە قانداي قاتىسى بار؟

سوتسيال-شوۆينيزم دەپ ٴبىز قازىرگى يمپەرياليستىك سوعىستا وتان قورعاۋ يدياسىن مويىنداۋشىلىقتى، بۇل سوعىستا سوتسياليستەردىڭ "ٴوز" ەلدەرىنىڭ بۇرجۋازياسىمەن جانە ۇكىمەتتەرىمەن وداقتاسۋىن اقتاۋشىلىقتى، "ٴوز" ەل بۇرجۋازياسىنا قارسى پرولەتارلىق توڭكەرىستىك قيمىلداردى ۇگىتتەۋدەن جانە قولداۋدان باس تارتۋشىلىقتى، ت.ت. ايتامىز. سوتسيال-شوۆينيزمنىڭ نەگىزگى يديالىق-ساياسي مازمۇنى وپپورتۋنيزمنىڭ نەگىزدەرىمەن ابدەن قابىسىپ وتىراتىندىعى مۇلدە ايقىن. بۇل **ٴبىز-باياعى ٴبىر** يديالىق اعىم. سوتسيال-شوۆينيزىم — 1914 — 1915-جىلعى سوعىس

جاعدايىنداعى ورايشىلدىقتىڭ تۋىندىسى. ورايشىلدىقتىڭ ەڭ باستى مازمۇنى — تاپتاردىڭ ىستەستىگى تۋرالى يديا. سوعىس بۇل يديانى دامىتىپ اقىرىنا دەيىن جەتكىزەدى، مۇنىمەن قاتار ونىڭ ادەتتەگى فاكتورلارى مەن ورىبىتكىشتەرىنە تولىپ جاتقان ەرەكشە فاكتورلارى مەن ورىبىتكىشتەرىن قوسادى، توعىشار جانە ىستىراندى بۇقارانى ەرەكشە قورقىتۋ، زورلاۋ ارقىلى بۇرجۋازيامەن ىستەس بولۋعا امالسىز كوندىرەدى: بۇل جاعداي، البەتتە، ورايشىلدىقتى جاقتاۋشىلاردىڭ توبىن كوبەيتىپ، كەشەگى كوپ اپتىقپالاردىڭ وسى لاگەرگە كەلىپ قوسىلۋ سەبەبىن تۇسىندىرەدى.

ورايشىلدىق دەگەنىمىز بۇقارانىڭ تۇپكىلىكتى مۇددەلەرىن جۇمىسشىلاردىڭ بولماشى عانا ازشىلىعىنىڭ ۋاقىتشا مۇددەلەرىنە قۇربان ەتۋ، باسقاشا ايتقاندا، جۇمىسشىلاردىڭ ٴبىر بولەگىنىڭ پرولەتاريات بۇقاراسىنا قارسى بۇرجۋازيامەن بىرلەسۋى. سوعىس مۇنداي بىرلەسۋدى وتە-موتە كوزگە كورىنەرلىك جانە ەرىكسىز ەتەدى. ورايشىلدىقتى ونداعان جىلدار بويىنا كاپيتاليزمنىڭ دامۋ زامانىنىڭ وزگەشەلىكتەرى تۋعىزدى، بۇل زاماندا جۇمىسشىلاردىڭ ەرەكشە ۇقىقتى جىكتەرىنىڭ وزگەرمەن سالىستىرعاندا بەيبىت جانە مادەنيەتتى ٴومىر ٴسۇرۋى بۇل جۇمىسشىلاردى "بۇرجۋازيالاندىردى"، بۇلار ٴوز ەلىنىڭ ۇلتتىق كاپيتالىنىڭ پايدالارىنان تامتۇمداپ ٴناپاقا الىپ تۇردى، بۇلار كۇيزەلىسكە، جوقشىلىققا ۇشىراعان بۇقارانىڭ اپاتىنان، ازاپ-بەينەتىنەن جانە توڭكەرىستىك وي-پىكىرىنەن مۇلدە اۋلاق بولدى. يمپەرياليستىك سوعىس دەگەنىمىز وسىنداي جاعدايدىڭ جالعاسى مەن اياقتالۋى، ويتكەنى بۇل سوعىس — ٴىرى ەلدىڭ **ەرەكشە ۇقىق** ٴۇشىن، وتارلاردى قايتا ٴبولىسۋ ٴۇشىن، باسقا ۇلتتارعا ۇستەمدىك ەتۋ ٴۇشىن جۇرگىزىلىپ جاتقان سوعىس. مەششانداردىڭ "جوعارعى جىك"ٴى نەمەسە جۇمىس-

شى تابىسىنىڭ اقسۇيەكتەرى (جانە بيۇروكراتتارى) رەتىندەگى ٴوزىنىڭ ەرەكشە ۇقىعىن ساقتاپ قالىپ، بايانىدى ەتۋ، ــ مىنە ۇساق بۇرجۋازيالىق ورايشىلدىق ۇمىتتەردىڭ جانە سوعىس كەزىندەگى وسىعان سايكەس تاكتيكانىڭ تابيعي جالعاسى وسى، مىنە ٴبىزدىڭ زامانىمىزداعى سوتسيال - يمپەرياليزمنىڭ ەكونوميكا - لىق نەگىزى وسى.① البەتتە، داعدىنىڭ كۇشى، ٴبىرشاما "بەيبىت"

---

① جۇمىسشىلاردى جىككە ٴبولۋ ٴۇشىن جانە ولاردىڭ سوتسياليزمىنەن بەتىن اۋدارىپ جىبەرۋ ٴۇشىن يمپەرياليستەر مەن بۇرجۋازداردىڭ "ىرى ەلدىك" جانە ۇلتتىق ەرەكشە ۇقىقتىڭ ماڭىزىن قاندايلىق جوعارى باعالايتىندىعىن كورسەتەتىن بىرنەشە مىسالدار مىناۋ. انگليا يمپەرياليسى ليۋكاس «ۇلى ريم جانە ۇلى بريتانيا» دەگەن شىعارما - سىندا (1912 - جىل وكسفورد باسپاسى) وسى كۇنگى بريتانيا يمپەريا - سىندا قىزىل تاندىلەردىڭ تولىق ۇقىقتى ەمەستىگىن مويىندايدى (96 ـــ 97 - بەتتەر) جانە بىلاي دەپ ەسكەرتەدى: "ٴبىزدىڭ يمپەريا - مىزدا، اق ٴتاندى جۇمىسشىلار قىزىل ٴتاندى جۇمىسشىلارمەن قاتار ىستەپ تۇرعاندا، جولداستارشا ىستەمەيدى، قايتا اق ٴتاندى جۇمىسشى كوبىنەسە قىزىل ٴتاندى جۇمىسشىنىڭ ۇستىنەن قاراۋشى بولىپ تابىلادى" (98 - بەت). ـــ سوتسيال - دەموكراتتارعا قارسى يمپەريالىق وداقتىڭ بۇرىنعى شۇجىيى ەرۋين بەلگەر «سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيا سوعىستان كەيىن» (1915 - جىلعى باسپاسى) دەگەن كىتاپشاسىندا: سوتسيال - دەموكراتتار "ينتەرناتسيونالدىق، ۋتوپيالىق"، "توڭكەرى - ستىك" يدەيالارىز (44 - بەت) "تازا جۇمىسشى پارتياسى" (43 - بەت)، ياعني "ۇلتتىق"، "گەرمانيا جۇمىسشى پارتياسى" (45 - بەت) بولۋعا ٴتيىس دەپ سوتسيال - دەموكراتتاردىڭ قىلىعىن ماقتايدى. ـــ گەرمانيا يمپەرياليسى سارتوريۋس فون ۋەلتەرسحاۋزەن كاپيتالدى شەتەلدەرگە ورنالاستىرۋ جونىندەگى شىعارماسىندا (1907 - جىلعى باسپاسى) گەرمانيا سوتسيال - دەموكراتتارىن وتارلار باسىپ الۋداعى "ۇلتتىق يگىلىكتەر"دى ەلەمەيتىندىگى ٴۇشىن سوگەدى (438 - بەت)

دامىۋداعى ەسكەرتىلمەگەندىك، ۇلتتىق سوقىرسەنىمدەر، قاۋىرت وزگەرىستەردەن قورقۋ جانە ولارعا سەنبەۋ، ـــ وسىنىڭ ٴبارى ورايشىلدىقتى دا كۇشەيتەتىن، تەك ۋاقىتشا عانا، تەك ەرەكشە سەبەپتەر، دالەلدەر بويىنشا عانا دەگەنىمىز وسى ورايشىلدىقپەن ەكىجۇزدى، قورقاقتىق تۇردە ىمىرالاسۋدى دا كۇن سايىن كۇشەيتەتىن قوسالقى جاعدايلاردىڭ رولىن اتقارادى. سوعىس وندا عانى جىلدار بويىنا قالىپتاسقان ورايشىلدىقتىڭ ٴتۇرىن وزگەرتتى، ونى جوعارى ساتىعا كوتەردى، ونىڭ ٴتۇسىن قويۋلاتتى

جانە انگليا جۇمىسشىلارىن ولاردىڭ "رياليزىم"ى ٴۇشىن، مىسالى، ولاردىڭ اۋعىنداردى قارسى كۇرەسى ٴۇشىن ماقتايدى. ـــ گەرمانيا ديپلوماتى ريۋ دورفەر دۇنيە جۇزىلىك ساياسيدىڭ نەگىزدەرى تۋرالى كتابىندا كاپيتالدىڭ حالىقارالىق سيپات الۋى ٴار ەل كاپيتالىنىڭ بيلىك، ىقپال جولىنداعى، "جارنالاردىڭ كوپ بولۋى" جولىنداعى شيەلەنىسكەن كۇرەسىن ٴتىپتى دە جويمايدى (161 ـ بەت) دەگەن جالپىعا ٴمالىم فاكتىنى اتاپ كورسەتە كەلىپ وسى شيەلەنىسكەن كۇرەس جۇمىسشىلاردى دا تارتادى دەيدى (175 ـ بەت). بۇل كتاپ 1913 ـ جىلى 10 ـ ايدا شىققان، اپتور وسى زامانداعى سوعىستاردىڭ سەبەبى رەتىندە "كاپيتالدىڭ مۇددەلەرى" تۋرالى (157 ـ بەت)، "ۇلتتىق ىسماي" تۋرالى ماسەلە سوتسياليزىمنىڭ "ٴتۇيىنى" بولىپ بارا جاتقاندىعى تۋرالى (176 ـ بەت)؛ ٴبىس جۇزىندە بىردەن ـ بىرگە ۇلتتىق بولىپ بارا جاتقان (103 ـ ، 110 ـ ، 176 ـ بەتتەر) سوتسيال ـ دەموكراتتاردىڭ ينتەرناتسيونالىستىك ەرەۋىلدەرىنەن ۇكىمەتتەردىڭ قورقاتىن تۇگى دە جوق ەكەندىگى تۋرالى (177 ـ بەت) مەيلىنشە ايقىن ايتىپ وتىر. ەگەر جۇمىسشىلاردى ۇلت ىقپالىنان شىعارىپ الا السا، حالىقارالىق سوتسياليزىم جەڭىپ شىعادى، ويتكەنى جالاڭ زورلىقپەن تۇك ىستەي المايسىڭ، ٴبىراق، ەگەر ۇلتتىق سەزىم ۇستەم بولىپ شىقسا، سوتسياليزىم جەڭىلىس تابادى. (173 ـــ 174 ـ بەتتەر).

جانه تۇرلەرىن مولايىتتى، ونى جاقتاۋشىلاردىڭ قاتارىن كوبەيتتى، ونىڭ دالەلدەرىن تولىپ جاتقان جاڭا بۇلتاقويلىقتارمەن بايىتتى، ورايشىلدىقتىڭ، بىلايشا ايتقاندا، نەگىزگى اعىنىنا كوپتەگەن جاڭا جىلعالار مەن اعىنداردى قۇيدى، ٴبىراق، نەگىزگى اعىن جوعالعان جوق، قايتا كەرىسىنشە بولدى.

سوتسيال-شوۆينيزىم دەگەنىمىز تولىسىپ پىسقان ورايشىلدىق، ونىڭ تولىسقانى سونشا — ەندى وسى بۇرجۋازيالىق مەرەزدىڭ **بۇرىنعىشا** سوتسياليستىك پارتيالاردىڭ ىشىندە ٴومىر ٴسۇرۋى مۇمكىن بولمايتىن بولدى.

سوتسيال-شوۆينيزىم مەن ورايشىلدىقتىڭ ناعىز تىعىز، ايىرۋعا بولمايتىن بايلانىسىن كورگىسى كەلمەيتىن ادامدار جەكە احۋالدار مەن "كۇتپەگەن وقيعالار"دى الدىدى — پالەندەي ورايشىل ينتەر-ناتسيوناليس بولدى، پالەندەي اپتىقپا شوۆينيس بولدى دەيدى. ٴبىراق بۇل — **يديالىق اعىمداردىڭ** داموۋى تۋرالى ماسەلەدە ناعىز ورىنسىز دالەل. بىرىنشىدەن، جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى شوۆينيزىم مەن ورايشىلدىقتىڭ ەكونوميكالىق نەگىزى ٴبىر: ول نەگىز — پرو-لەتاريات پەن مەششانداردىڭ "ٴوز" ەلىندەگى كاپيتالدىڭ ەرەكشە ۇقىقتارىن تام-تۇمداپ پايدالانىپ وتىرعان از سانداعى جوعارى جىكتەگىلەرىنىڭ، پرولەتارلار بۇقاراسىنا قارسى، ياعني جالپى ەڭبەكشىلەر مەن ەزىلگەن بۇقاراعا قارسى وداعى. ەكىنشىدەن، بۇل ەكى يديالىق اعىمنىڭ يديالىق-ساياسي مازمۇنى دا ٴبىر. ۇشىنشىدەن، جالپى العاندا سوتسياليستەردىڭ بۇرىنعىداي ەكىنشى ينتەرناتسيونال زامانىنداعىشا (1889 — 1914-جىلدار) ورايشىلدىق اعىم مەن توڭكەرىسشىلدىك اعىمعا ٴبولىنۋى ولاردىڭ جاڭادان شوۆينيستەر مەن ينتەرناتسيوناليستەرگە بولىنۋىنە **سايكەس كەلەدى**.

وسى سوعىس كوزقاراستىڭ دۇرىس ەكەندىگىنە كوز جەتكىزۋ ٴۇشىن، قوعامدىق عىلىمدا (جالپى عىلىم اتاۋلىداعى سياقتى) اڭگىمە دارا ۆقيعالار تۋرالى ەمەس، **جالپىلىق** قۇبىلىستار تۋرالى بولادى دەگەن ەرەجەنى ەستە ۇستاۋ كەرەك. ەۆروپالىق 10 ەلدى: گەرمانيانى، انگليانى، روسسيانى، يتاليانى، گوللاندىيانى، شۆەتسيانى، بولعاريانى، شۆەتسارىيانى، فرانسيانى، بەلگيانى الىپ قاراڭىز. **العاشقى** 8 ەلدە سوتسياليستەردىڭ جاڭاشا (ينتەرناتسيوناليزمدى جاقتايتىن ـ جاقتامايتىندىعىنا قاراي) ٴبولىنۋى ەسكىشە (وراپشىلدىقتى جاقتايتىن ـ جاقتامايتىندىعىنا قاراي) بولىنۋىنە سايكەس كەلەدى: گەرمانيادا وراپشىلدىقتىڭ قامالى «سوتسياليستىك ايلىق»[227] شوۆينيزمنىڭ قامالى بولىپ قالدى. ينتەرناتسيونال يدەيالارىن اسىرە سولشىلدار قولداپ وتىر. **انگليادا** انگليا سوتسياليستىك پارتياسىندا[300] 3/7 بولەگىندەي ينتەرناتسيوناليستەر (سوڭعى ەسەپ بويىنشا، ينتەرناتسيونالدىق قارارعا 66 ادام جاقتاپ داۋىس بەردى دە، 84 ادام قارسى بولدى)، ال وراپشىلداردىڭ **وداعىندا** (جۇمىسشى پارتياسى[301] + فابيانشىلدار[302] + تاۋەلسىز جۇمىسشى پارتياسى[9]) 1/7 بولەگىنەن **ازىراق** ينتەرناتسيوناليستەر بار①. روسسيادا وراپشىلداردىڭ نەگىزگى ۇيتقىسى، جويىمپازدىق «ٴبىزدىڭ تاڭ» جورنالى[131] شوۆينيستەردىڭ نەگىزگى ۇيتقىسى بولىپ قالدى. پلە-

---

① ادەتتە ٴبىر عانا "تاۋەلسىز جۇمىسشى پارتياسى" "انگليا سوتسياليستىك پارتياسى"مەن سالىستىرىلىپ ٴجۇر. بۇل دۇرىس ەمەس. ۇيىمداستىرۋ فورمالارىن ەمەس، ٴىستىڭ ٴمانىن الۋ كەرەك. كۇندەلىك گازەتتەردى الىپ قاراڭىز: بۇلار ەكەۋ ـــ بىرەۋى «كۇندەلىك حابار»303، انگليا سوتسياليستىك پارتياسىنىكى، ەكىنشىسى «كۇندەلىك ازامات»304، وراپشىلدار وداعىنىكى. كۇندەلىك گازەتتەر ٴىس جۇزىندىك ۇگىت، ٴناسيحات، ۇيىمداستىرۋ جۇمىستارىن جۇرگىزدى.

حانوۆ پەن الەكسينسكي كوبىرەك قيقۋ ـ سۇرەن سالادى، ٴبىراق ٴبىز 1910 ـــ 1914 ـ جىلـداردائى بەس جىلـدىڭ تاجىريـبەسىنـەن ـ اق روسسيا بۇقاراسـىنىڭ اراسىنـدا جۇيەلى ۇگىت جۇرگىـزۋ ولاردىڭ قولىنان كەلمەيتىندىـگىن بىلەمىز. روسسيا ينتەرناتسيوناليسـتەرىنىڭ نەگىزگى ۇيتـقىسى ـــ 1912 ـ جىلى 1 ـ ايـدا پارتيانى قايـتا قۇرعان الدىڭعى قاتارلى جۇمىسشىلاردىڭ ۋاكىلى بولىپ تابـىلاتىن "اقيقات ـ شىلدار[157] " مەن روسسـيا سوتسيال ـ دەموكراتـيالـىق پارتياسـىنىڭ جۇمىسشى ۇيىرمەلەرى.

يتاليادا بيسسولاتي اعىمىنداعىلاردىڭ تازا ورايشىلدىق پارتياسى شوۆينيستىك پارتيا بولدى. ينتەرناتسيوناليزمنىڭ ۋاكىلى ـــ **جۇمىسشى** پارتياسى. جۇمىسشىلار **بۇقاراسى** وسى پارتيا جاعىندا، ورايشىلدار، پارلامەنتـتەر، ۇساق بۇرجۋازدار شوۆينيزم جاعىندا. يتاليادا بىر ـ نەشە اي بويىندا ەمىن ـ ەركىن تاڭداۋ جاساۋعا مۇمكىندىك بولدى، جانە بۇل تاڭداۋ كەزدەيسوق جاسالعان جوق، پرولەتاريات بۇقاراسى مەن ۇساق بۇرجۋازيالىق جىكتەردىڭ تاپتىق كۇرەسىنىڭ ايىرماسىنا سايكەس جاسالدى.

گولللانديادا ترۋلسترانىڭ ورايشىلدىق پارتياسى جالپى شوۆينيزم اتاۋلىـمەن سىرالاسىپ وتىر (گولللانديادا ۇساق بۇرجۋازدار، ٴىرى بۇرجـۋازدار سياقـتى، ولاردى بارىنـەن بۇرـىن "جۇتىپ قويـۋ"عا شاماسى كەلەتىن گەرمانيانى وتە ـ موتە جەك كوردى دەگەنگە الداـ باۋىمىز كەرەك). دايەكتى، ادال، قىزۋ، سانالى ينتەرناتسيـوناليسـ تەردى گورتەر مەن پاننەكوك باسـتاعان ماركسـيزمـدىـك پارتيا باۋلدى. شۆەتسيادا ورايشىلـداردىڭ كوسەمـى برانـتيڭ گەرمانيا سوتسياليسـتەرىن وپاسـىز دەپ ايىپتاعانـعا قاتتى اشـۋلانادى، ال سولشىلداردىڭ كوسەمى حوگلـۋند ٴوزىن جاقتاۋشىلاردىڭ اراسىندا ٴدال وسىلاي قارايتىن ادامدار بار ەكەندىگىن مالىمدەيدى (قاراڭىز:

«سوتسيال ـ دەموكراتتار» گازەتی 36 ـ سان). بولعاريادا ورايشىلدار ـ دىڭ جاۋى ـــ "ناتـۋلاستار"، وزدەرىـنىڭ ورگان جورنالـى («جاڭـا زامان»[305]) ندا گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتتارىن "سويقان شعاردى" دەپ باسـپا ٴسوز جۇزىنـدە ايـپتايـدى. شۆەتـسارىيادا ورايـشىل گرەيليحتىڭ جاقتاستارى گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتتارىن اقتاۋعا بەيىم (ولاردىڭ ورگان گازەتی ـــ سۋريحـتاعى «حالىق ۇقـىعى»[306] گازەتىنە قاراڭىز)، ال اناعۇرلىم اپتىقپالاۋ ر. گريمنىڭ جاقتاستارى بەرن گازەتی («بەرن كۇزەتشىسى»[307] گازەتی)ن گەرمانيا سولشىل ـ دارىنىڭ ورگان گازەتىنە اينالـدىردى. 10 ەلـدەن ەكى ەل عانا، فرانسيا مەن بەلگيا عانا، مۇنان سىرت قالـىپ وتىر، ال مۇنـدا دا شىنىندا ينتەرناتسيوناليستەردىڭ جوقتىعىن ەمەس، ولاردىڭ شامادان تىس (ابدەن تۇسىنىكتى سەبەپتەر بويىنشا دا) السىزدىـگىن جانە جانشىلعاندىعىن بايقايمىز؛ ٴوزىنىڭ وقىرماندارىنان ينـتەرناتسيونا ـ ليستىك يدياداعى حاتـتار الىپ، ونىڭ **بىرەۋىن دە** گازەتكە تولىق باسپاعاندىعىن ۆاليانىڭ ٴوزى ـ اق «ازامات»[308] گازەتىنـدە مويىنـ ـ داعانىن ۇمىتپاۋىمىز كەرەك!

جالپى العاندا، ەگەر يديالىق اعىمـدار مەن باعىتـتاردى الاتىن بولساق، ەۆروپا سوتسياليزمىنىڭ ناق ورايشىلدىق قاناتى سوتسـياليـ ـ زمـگە وپاسىزدىـق ىستەپ، شوۆيـنيزمـگە اۋىپ كەتـتى. رەسمي پارتيالارداعى وعان كۇش قايـدان ٴبىتـتى، ونى قۇدىرەتـتى ەتىپ كورسەتـكەن كۇش قايدان پايدا بولـدى؟ اسىرەسە ەرتە زامانـعى ريم تۋرالى جانە سول سياقـتى جاندى ومىرگە تىم جۇىـق بولماعان ىستەر تۋرالى اڭگىمە قوزعالسا، تاريحـي ماسەلەلەردى وتە جاقـسى قويا بىلەتىن كاۋتسكي قازىر، ٴىس ونىڭ وزىنە تىرەلىپ وتىرعاندا، مۇنى تۇسىنبەگەنسىپ، ەكـجۇزدىـلىككە سالـنادى. ٴبىراق ٴىس ايدان انىق. ورايشىلدار مەن شوۆينيستەرگە زور كۇش بەرگەن ـــ

ولاردىڭ بۇرجۋازيامەن، ۇكىمەتتەرمەن جانە باس سانىمۋ بۋمەن **وداقتاسۋى.** ٴبىزدىڭ روسسيا دا جۇرت وسنى، ەكىنىڭ بىرىندە، ۇمىتىپ كەتىپ ٴجۇر، توعىشارلاردىڭ بارلىق جازبالارىندا جازعانى سياقتى، ٴىستىڭ جايىن: ورايشىلدار — سوتسياليستىك پارتيالاردىڭ **ٴبىر بولەگى،** بۇل پارتيالاردا ٴاردايىم ەكى شەتتەگى ەكى قانات بولىپ كەلدى، بۇدان بىلاي دا بولا بەرەدى؛ بارلىق اڭگىمە تەك وسى "شەتكەرىلىكتەر"گە جولاماۋدا، ت.ت. جانە، ت.س. دەپ قارايدى.

شىنىندا ورايشىلداردىڭ فورمالدىق جاعىنان جۇمىسشى پارتيالارىندا بولۋى ولاردىڭ وبيەكتيۆتىك جاعىنان بۇرجۋازيانىڭ سايasi قوسىنى، بۇرجۋازيانىڭ ىقپالىن تاراتۋشى، بۇرجۋازيانىڭ جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى ۋاكىلدەرى بولىپ تابىلاتىندىعىن ٴتىپتى دە جويا المايدى. گەروستراتشا[309] داڭقتى ورايشىل زيۋدەكۋم وسى الەۋمەتتىك، تاپتىق اقيقاتتى كوزگە ايقىن كورسەتىپ بەرگەندە، كوپ كوڭىلشەك ادامدار اھ ۇردى. فرانسيا سوتسياليستەرى[240] مەن پلەحانوۆ زيۋدەكۋمدى نۇسقاپ كورسەتە باستادى، — ايتسە دە ۆاندەرۆەلدە، سامبا جانە پلەحانوۆ ايناعا قاراسا، ٴسال باسقاراق ۇلتتىق بەينەلى **ٴدال زيۋدەكۋمنىڭ ٴوزىن** كورگەن بولار ەدى. كاۋتسكيدى ماقتاپ، كاۋتسكيدەن ماقتاۋ الىپ جۇرگەن گەرمانيا ورتالىق كوميتەتىنىڭ مۇشەلەرى ("اتقارۋ كوميتەتى") ەپتەپ قانا، كىشىپەيىلدىلىكپەن، سىپايىلىقپەن (زيۋدەكۋمنىڭ اتىن اتاماي عانا) زيۋدەكۋمنىڭ لۋشيانىنا "ريزا ەمەسپىز" دەپ مالىمدەۋگە اسىقتى.

بۇل كىسى كۇلەرلىك جايت، ويتكەنى ٴىس جۇزىندە گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ٴىس جۇزىندىك ساياساتىندا زيۋدەكۋمنىڭ جالعىز ٴوزى-اق شەشۋشى كەزەڭدە جۇزدەگەن حازەلەر مەن كاۋتسكيلەردەن كۇشتىرەك بولىپ شىقتى («ٴبىزدىڭ

تاڭ» جورنالىنىڭ جالعىز ٴوزى-اق مۇنىمەن جىكتەلىس جاساۋدان قورقاتىن بريۋسسەل وداعىنىڭ[310] بارلىق يديالىق اعىمدارىنان دا كۇشتىرەك بولعانى سياقتى).

سەبەبى نە؟ مۇنىڭ ٴدال سەبەبى — زيۋدەكۇم ٴىرى ەلدىڭ بۇرجۋازياسىنا، ۇكىمەتىنە، باس سانمۇبۇنا سۇيەنەدى. ولار زيۋدەكۇمنىڭ ساياساتىن مىڭداعان تاسىلدەرمەن قولدايدى، ال وعان قارسىلاردىڭ ساياساتىن ٴتىپتى تۇرمەگە جابۇعا، اتۇعا دەيىن بارلىق تاسىلدەر ارقىلى تيىپ وتىرادى. زيۋدەكۇمنىڭ داۇسىن (ۆاندەرۆەلدەنىڭ، سامبانىڭ، پلەحانوۆتىڭ داۇسى سياقتى) ميليونداعان بۇرجۋازيالىق گازەتتەردە تاراتىپ وتىرادى، ال وعان قارسىلاردىڭ داۇسىن جاريا گازەتتەردەن ەستۇگە **بولمايدى**، ويتكەنى سوعىس كەزىندەگى باسپا ٴسوز تەكسەرۇ ورنى دەگەن بار!

ورايشىلدىق — كەزدەيسوق نارسە ەمەس، جەكە ادامداردىڭ كۇناسى ەمەس، وپاسىزدىعى ەمەس، تۇتاس ٴبىر تاريحي زاماننىڭ الەۋمەتتىك ناتيجەسى دەگەنگە جۇرتتىڭ ٴبارى كەلىسەدى. ٴبىراق بۇل اقيقاتتىڭ ماڭىزىنا جۇرتتىڭ ٴبارى بىردەي وي جىبەرە بەرمەيدى. ورايشىلدىقتى وسىرگەن — جاريالىق، 1889 — 1914-جىلدارداعى زاماننىڭ جۇمىسشى پارتيالارى بۇرجۋازيالىق جاريالىقتى پايدالانۇعا ٴتيىس بولدى. داعدارىس تۇعاننان كەيىن قۇپيا جۇمىسقا كوشۇ كەرەك ەدى (ال بۇعان وراسان زور جىگەرمەن، باتىلدىقپەن، سونداي-اق تولىپ جاتقان سوعىس ايلالارىمەن عانا كوشۇگە بولادى. بۇدان باسقاشا كوشۇ مۇمكىن ەمەس). وعان كوشۇگە كەدەرگى جاساۇ ٴۇشىن زيۋدەكۇمنىڭ **ٴبىر ٴوزى-اق** جەتكىلىكتى، ويتكەنى تاريحي-فيلوسوفيالىق تىلمەن ايتقاندا، بۇكىل "ەسكى دۇنيە" زيۋدەكۇم جاعىندا، — ويتكەنى زيۋدەكۇم، ٴبىز جۇزىندىك ساياسي تىلمەن ايتقاندا، ٴارقاشان دا بۇرجۋازياعا

ونىڭ تاپ جاۋىنىڭ بارلىق سوعىس جوسپارلارىن اشكەرەلەپ بەردى جانە اشكەرەلەپ بەرەدى دە.

ٴبىس جۇزىندە گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسى (فرانسيانىكى دە، **باسقالاردىكى** دە وسىنداي) زيۋدەكۋم سۇيەنەرلىك ىستەردى نەمەسە ول جول بەرەتىن ىستەردى **عانا** ىستەيدى. جاريا تۇردە بۇدان باسقا تۇك ىستەۋگە **بولمايدى.** گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىندا ىستەلىپ جاتقان **ادال**، ناعىز سوتسياليستىك ىستەردىڭ ٴبارى دە ونىڭ ورتالىقتارىنا **قارسى**، ونىڭ ورتالىق كوميتەتىنە جانە ورتالىق ورگان گازەتىنە **جاناسپاي سىر-تىنان** ىستەلەدى، ۇيىمدىق تارتىپتەردى **بۇزا وتىرىپ** ىستەلەدى، ماسەلەن، ۇستىمىزدەگى جىلى 5-ايدىڭ 31-كۇنى «بەرىن كۇزە-تىشىسى» گازەتىندە باسىلعان گەرمانيا "سولشىلدار"ىنىڭ ۇندەۋى 311 اتىسىز جاريالانعانى سياقتى، جاڭا پارتيانىڭ اتىسىز جاڭا ورتالىقتارى-نىڭ اتىنان **جىكشىلدىك ارەكەت تۇرىندە** ىستەلەدى. ٴبىس جۇزىندە، لەگين، زيۋدەكۋم، كاۋتسكي، گاازە، شەيدەمان **اعىمىن-**داعىلاردىڭ ەسكى، شىرىك ۇلتشىل-ليبەرالدىق پارتياسى ەمەس، **جاڭا** پارتيا، ناعىز جۇمىسشى پارتياسى، ناعىز توڭكەرىستىك سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيا ٴوسىپ، نىعايىپ، ۇيىمداسىپ كەلەدى.①

① 8-ايدىڭ 4-كۇنگى تاريحي داۋىس بەرۋ الدىندا بولعان وقيعا — ەرەكشە سيپاتتى وقيعا. رەسمي پارتيا بۇعان تورەلىك ەكىجۇزدىلىك جامىلعىسىن بۇركەپ: كوپشىلىك شەشتى، ٴبارى ٴبىر ادامداي جاقتاپ داۋىس بەردى دەيدى. ٴبىراق شتروبەل «ينتەرناتسيونال» جورنالىندا بۇل ەكىجۇزدىلىكتى اشكەرەلەپ، شىندىقتى ايتىپ بەردى. سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ۇيىرمەسىندە دايىن كەسەتىپەمەن، ياعني جىكشىلدىك، بولشەكتەنۋشىلىك قارارمەن كەلگەن ەكى توپ بولدى. ٴبىر توپ، ورايشىلدار توبى، 30 شاقتى ادام،

سونددىقتان ورايىشىل مونيتور كەرباقپالىق «پرۋسسيا جىلناماسى»-[312]
ندا وسىنداي تەرەڭ تاريحي اقيقاتتى اڭداماي ايتىپ سالىپ بىلاي
دەدى: ەگەر قازىرگى سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيا **وڭشىلدانسا**
ورايىشىلدارعا (**بۇرجۋازياعا دەپ وقى**) زيانىدى بولار ەدى، —
ويتكەنى ول ۋاقىتتا جۇمىسشىلار ودان كەتىپ قالار ەدى. ورايىشىلدارعا
(جانە بۇرجۋازياعا) ولڭ قانات پەن سول قاناتتى **بىردىكتىرىپ** وتىر-
عان، كاۋتسكي رەسمي ۋاكىلى بولىپ وتىرعان ەدال قازىرگى پارتيا
كەرەك، ويتكەنى كاۋتسكي الەمدەگىنىڭ ءبارىن سولۇ سوزدەر جانە
"مۇلدە ماركسيزىمدىك" سوزدەر ارقىلى بىتىستىرە الادى. اۋىز
جۇزىندە، حالىق الدىندا، بۇقارا الدىندا، جۇمىسشىلار الدىندا —
سوتسياليزىم مەن توڭكەرىسشىلدىك؛ ءىس جۇزىندە — زيۋدەكۋمە-
شىلدىك، ياعني ەلەۋلى داعدارىس اتاۋلىنىڭ كەزىندە بۇرجۋازياعا
قاراي ويىسۋ. ءبىز داعدارىس **اتاۋلىنىڭ** دەپ وتىرمىز، ويتكەنى
سوعىس باستالعان كەزدە عانا ەمەس، ءتىپتى ءار رەتكى ەلەۋلى
ساياسي جۇمىس تاستاۋ كەزىندە "فەودالدىق" گەرمانيادا، "ەركىن-
پارلامەنتتەرلىك" انگليادا نەمەسە فرانسيادا **دەرەۋ**، ءبىر سىلتاۋ-
مەن، سوعىس جاعدايىنا كوشەدى، ويى سەرگەك، اقىل-ەسى
دۇرىس بىردە- ءبىر ادام بۇعان كۇماندانا المايدى.

قايتكەن كۇندە دە جاقتاپ داۋىس بەرۋگە بەل بايلادى، ەكىنشىسى،
سولشىل توپ، 15 شاقتى ادام — تىم تاباندى تۇردە بولماسا دا — قارسى
داۋىس بەرۋگە بەل بايلادى. بارىنشا تابانسىز "ارالىقتاعىلار" ياعني
"باتپاقتاعىلار" ورايىشىلدارمەن بىرگە داۋىس بەرىپ قالعاندا، سول-
شىلدار تاس- تالقان بولىپ قيرادى دا...باعىندى! گەرمانيا سوتسيال-
دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ "بىرلىگى" دەگەن — ءىس جۇزىندە
ورايىشىلداردىڭ كەسەتپەلەرىنە لاجسىز باعىنعاندىقتى بۇركەمەلەيتىن
بارىپ تۇرعان جالعانشىلىق.

وسدان كەلىپ، جوعارىدا قويىلـعان: سوتسـيال - شوۆينـيزمگە قارسى قالاي كۇرەسۋ كەرەك؟ دەگەن سۇراققا جاۋاپ تۋادى. سوتسـيال - شوۆيـنيزم دەگەنـىمىز ورايشىلـدىق، ول ٴبىرشاما "بەيـبىت" كاپيتاليزمنىڭ ۇزاق زامانىنـدا ابـدەن پىسىپ جەتىلـگەن، ابدەن نىعايـىپ الـعان، ابدەن قۇتـىرىنعان، يـديالىق - ساياسي جاعـىنان قالىپتاسقان، بۇرجۋازيامەن جانە ۇكىمەتتەرمەن وتە جاقىنـداسـقان ورايشىلدىق، سونديقتان مۇنداي **اعىمنىڭ** سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتيالارىنىڭ **ىشىندە** بولۋىنا ٴتىپتى كونـۋگە **بولمايدى.** ەگەر كىشكەنە قالانىڭ تەپ - تەگىس مادەنيەتتى كوشەلەرىندە تابانى جۇقا، ناشار اياق كيىمـمەن جۇرە بەرۋگە بولاتـىن بولـسا دا، تاۋ اسىپ تاس باسـقاندا، شەگە قاقـقان، تابانى قالـىڭ اياق كيىمسىز جۇرۋگە بولـمايدى. سوتسياليزم ەۋروپادا ٴبىرشاما بەيبـىت ساتىـدان، ۇلتتىق تار شەڭبەرمەن شەكتەلـگەن ساتـىدان ٴوتـتى. ول 1914 — 1915 - جىلداردىڭ سوعىسىمەن بىرگە توڭكەرىستىك قيمىلدار ساتىسىنا كىردى، سونديقتان ورايشىلدىقـتان تولىق اجـىراسۋدىڭ، ونى جۇمىسشى پارتيالارىنان الاستاۋدىڭ ٴسوزسىز تولعاعى جەتتى.

البەتتە، سوتسياليزمنىڭ دۇنيە جۇزىلىك دامۋىنىڭ جاڭا زامانى سوتسياليزمنىڭ الدىنا قويىپ وتىرعان مىندەتتەردى وسىلاي بەلگىلەۋ، جەكە ەلدەردە جۇمىـسشىلاردىڭ توڭـكەرىـسشىل سوتسـيال - دەموكراتيالىق پارتيالارىنىڭ ۇساق بۇرجۋازيالىق ورايشىلدىق پارتيالاردان ٴبولىنۋ بارىسى ٴدال قانداي جەدەلدىكپەن، ٴدال قانـداي فورمالاردا وتەتىنىن، ٴالى دە تىكەلەي ٴتۇسىندىرىپ بەرە المايدى. ٴبىراق بۇدان مۇنداي ٴبولىنۋدىڭ ٴسوزسىز بولاتىندىعىن، جۇمىسشى پارتيالارىـنىڭ بۇكىل ساياساتـىن ٴدال وسى تۇرعـىدان بەلـگىلەۋ قاجەت ەكەندىگىن ايقىن ۇعۋ كەرەك. 1914 — 1915 - جىلـداردىڭ سوعىس تاريحىنىڭ ۇلى وزگەرىسى ەكەندىگى سونـشا، ورايشىلدىقـقا

كوزقاراس بۇرىنعى قالپىندا **قالا المايدى.** بولعاندى بولمادى قىپ
شىعارۋعا بولمايدى؛ ورايىشىلدار داعدارىس كەزەڭىندە جۇمىسشى
پارتيالارىنىڭ ىشىندە بۇرجۋازيا جاعىنا شىعىپ كەتكەن ەلەمەنتتەر-
دىڭ ۇيتقىسى بولعاندىعى جونىندەگى فاكتىنى جۇمىسشىلاردىڭ
ساناسىنان دا، بۇرجۋازيانىڭ تاجىريبەسىنەن دە، زامانىمىزدىڭ
جالپى ساياسي تابىستارىنان دا شىعارىپ تاستاۋعا بولمايدى. ورايشىل-
دىق — جالپى ەۆروپالىق كولەمدە ايتاتىن بولساق — سوعىسقا دەيىن
جاستىق شاعىندا بولدى دەۋگە بولادى. سوعىسپەن بىرگە ول دا
ٴبىرجولاتا ەرجەتتى، ەندى ونى تاعى دا "ٴساپي" ەتۋگە، جاساڭعىرا-
تۋعا بولمايدى. پارلامەنتتەردىڭ، تىلشىلەردىڭ، جۇمىسشى قوزعالى-
سىنداعى ٴمانساپتىلاردىڭ، ەرەكشە ۇقىپتى قىزمەتشىلەردىڭ جانە
پىرولەتاريات ىشىندەگى كەيبىر ەلەمەنتتەردىڭ تۇتاس ٴبىر قوعامدىق
توبى تولىسىپ جەتتى، بۇل توپ ٴوز ەلىندەگى بۇرجۋازيامەن
بىتە قايناستى جانە مۇنى وسى بۇرجۋازيا ابدەن باعالاپ، "پايدالا-
نا" ٴبىلدى. تاريحتىڭ تەگەرشىگىن كەرى بۇرۋعا دا، توقتاتۋعا دا
بولمايدى، — جۇمىسشى تابىنىڭ ازىرلىك رەتىندەگى، جاريا تۇردە-
گى، ورايشىلدىقتىڭ تۇتقىنىنا تۇسكەن ۇيىمدارىنا "وكىمەتتى الۋ
ٴۇشىن كۇرەسۋ"گە، بۇرجۋازيانى قۇلاتۋ ٴۇشىن كۇرەسۋگە كىرىسە-
تىن پىرولەتارياتتىڭ جاريالىقپەن عانا شەكتەلىپ **قالمايتىن،** ٴوزىن
ورايشىلدىق وپاسىزدىقتان حاۋىپسىز ەتۋ قولىنان كەلەتىن توڭكە-
رىستىك ۇيىمدارىنا قاراي، تايسالماستان ىلگەرى باسا بەرۋگە بولادى
جانە وسلاي ەتۋ كەرەك تە.

ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ اسا كورنەكتى بەدەلدىلەرىنە، گە-
دكە، پلەحانوۆقا، كاۋتسكيگە، ت.ت. قالاي قارايمىز دەگەن ماسەلە
ارقىلى وزدەرىنىڭ ساناسىن جانە جۇمىسشىلاردىڭ ساناسىن تۇماندا-
تاتىن ادامداردىڭ ىسكە قاندايلىق تەرىس قارايتىندىعى وسىدان-

اق كورىنەدى. شىندىعىندا مۇندا ەشقانداي ماسەلە جوق: ەگەر بۇل ادامدار جاڭا مىندەتتەردى تۇسىنبەسە، بۇلارعا شەتتە قالۋعا تۋرا كەلەدى، نەمەسە وسى كۇندەگىسىندەي، ورايشىلداردىڭ تۇتقى- نىندا بولۋعا تۋرا كەلەدى. ەگەر بۇل ادامدار "تۇتقىن"نان قۇتىل- سا، ولاردىڭ توڭكەرىسشىلدەر لاگەرىنە قايتا كەلۋىنە **ساياسي** كەدەرگىلەر بولا قويار ما ەكەن. قايتكەن كۇندە دە اعىمداردىڭ كۇرەسى تۋرالى جانە جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ زامانداردىڭ اۋىسۋى تۋرالى ماسەلەنى جەكە ادامداردىڭ رولى تۋرالى ماسەلەمەن الماس- تىرۋ ورەسكەل ماعىناسىزدىق.

VIII

جۇمىسشى تابىنىڭ بۇقارالىق جاريا ۇيىمدارى ەكىنشى ينتەرناتسيو- نال زامانىنداعى سوتسياليستىك پارتيالاردىڭ ەڭ ماڭىزدى دەرلىك ايىرىقشا بەلگىسى بولىپ تابىلادى. گەرمانيا پارتياسىندا بۇل ۇيىمدار بارىنەن دە كۇشتىرەك بولدى، مۇندا 1914 — 1915 - جىلداعى سوعىس بارىنەن دە كۇشتىرەك وزگەرىس تۋعىزدى، ماسەلەنى دە بارىنەن كەسكىن قويدى. توڭكەرىستىك قيمىلدارعا كوشۋ ساقشىنىڭ جاريا ۇيىمداردى تاراتىپ جىبەرۋىن تۋدىراتىنى ايقىن ەدى، سوندىقتان ەسكى پارتيا (لەگيىنەن باستاپ كاۋتسكيگە دەيىن ٴبارى) وسى كۇنگى جاريا ۇيىمداردى ساقتاپ قالۋ ٴۇشىن پرو- لەتارياتتىڭ توڭكەرىستىك ماقساتتارىن قۇربان ەتتى. مۇنى قانشاما بەكەرگە شىعارعانمەن، فاكت ايقىن بولىپ وتىر. قازىرگى ساقشىلىق زاڭ رۇحسات ەتكەن ۇيىمداردى ساقتاپ قالۋ ٴۇشىن وسى ٴبىر شىنى بۇرشاق كوجەگە[313] بولا بۇلار پرولەتارياتتىڭ توڭكەرىس جاساۋ

ۇقىعىن ساتتى.

گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى ۇيىمىنىڭ كوسەمى كارل لەگيننىڭ «جۇمىسشى ۇيىمنىڭ ٴمانساپتىلارى پارتيانىڭ ىشكى ومىرىنە نە ٴۇشىن كوبىرەك قاتىناسۋ كەرەك؟» (1915 ـ جىل، بەرلين باسپاسى) دەگەن كىتاپشاسىن الىپ قاراڭىز. بۇل كىتاپشا ـــ اپتوردىڭ 1915 ـ جىلى 1 ـ ايدىڭ 27 ـ كۇنى جۇمىسشى ۇيىمىندىق قوزعالىس ٴمانساپتىلارىنىڭ جينالىسىندا جاساعان بايانداماسى. لەگين ٴوزىنىڭ بايانداماسىندا اسا قىزىق ٴبىر حۇجاتتى وقىپ، كىتاپشاسىندا باسىپ شىعاردى، باسقا رەتتە سوعىس كەزىندەگى باسپا ٴسوز تەكسەرۋ ورگانى مۇنى باسۋعا ەشۋاقىتتا رۇحسات ەتپەگەن بولار ەدى. "يندەربارنيم (بەرلين ماڭى) رايونىنىڭ باياندامashىلارىنا ماتەريال" دەپ اتالاتىن وسى حۇجات ـــ گەرمانيا سولشىل سوتسيال ـ دەموكراتتارىنىڭ كوزقاراستارىن باياندالۋعا ارنالعان، ولاردىڭ پارتياعا قارسى نارازىلىق حاتى. توڭكەرىسشىل سوتسيال ـ دەموكراتتار دەلىنگەن بۇل حۇجاتتا ـــ مىناداي فاكتوردى بولجاي العان جوق جانە بولجاي دا المايدى:

"گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ جانە جۇمىسشى ۇيىمنىڭ ٴبۇتىن ۇيىمداسقان كۇشى سوعىسىپ جاتقان ۇكىمەتتىڭ جاعىنا شىقتى، وسى كۇشتىڭ ٴبارى بۇقارانىڭ توڭكەرىستىك جىگەرىن تۇنشىقتىرۋ ماقساتىنا جۇمسالدى" (لەگيننىڭ كىتاپشاسىنىڭ 34 ـ بەتى).

بۇل ـــ ٴسوزسىز شىندىق. وسى حۇجاتتىڭ مىنا ايتقاندارى دا شىندىق:

"سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيا ۇيىرمەسىنىڭ 8 ـ ايدىڭ 4 ـ كۇنگى داۋىس بەرۋى مىنانى كورسەتتى: باسقا كوزقاراس، ەگەر ول ٴتىپتى بۇقارانىڭ ىشىنە تەرەڭ تامىر جايعان بولسا دا، سىنالعان پارتيانىڭ باسشىلىعى ارقىلى ەمەس، پارتيالىق ورگانداردىڭ ىقتيارىنا قارسى، پارتيانىڭ جانە جۇمىسشى ۇيىمدارىنىڭ قارسىلىعىن جەڭۋ شارتتارى ارقىلى عانا وزىنە جول سالعان

بولار ەدى" (بۇل دا سوندا).

بۇل — ٴسوزسىز شىندىق.

"ەگەر سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيا ۇيىرمەلەرى 8 - ايدىڭ 4 - كۇنى ٴوزىنىڭ بورىشىن وتەگەن بولسا، وندا، بالكىم، ۇيىمنىڭ سىرتقى فورماسى جويىلعان بولار ەدى، ٴبىراق رۋحى، رۋح بولعاندا، ەرەكشە زاڭنىڭ 279 تۇسىندا پارتياعا قۋات بەرىپ، ونىڭ بارلىق قيىنشىلىقتاردى جەڭۋىنە كومەكتەسكەن رۋحى سول قالپىنشا قالعان بولار ەدى" (بۇل دا سوندا).

ٴوزىنىڭ باياندامasىن تىڭداتۋعا لەگين شاقىرىپ العان، جۇمىسشى ۇيىمدارىنىڭ باسشىلارى، ٴمانساپتىلارى دەپ اتالاتىن ٴبىر توپ "كوسەمدەرى" وسى ايتقانداردى ەستىسىمەن - اق **قارق - قارق كۇلىپتى**، — لەگين كىتاپشاسىندا وسىلاي دەپ جازادى. داعدارىس كەزەڭىندە قۇپيا (ەرەكشە زاڭ تۇسىنداعى سياقتى) تولقىتەرىستىڭ ۇيىمدار قۇرۋعا بولاتىندىعى جانە سولاي ەتۋ كەرەك ەكەندىگى تۋرالى پىكىر بۇلارعا **كۇلكىلى بولىپ** كورىنىپتى. ال لەگين، بۇرجۋازيانىڭ ناعىز سەنىمدى كۇزەتشى توبەتى بولعاندىقتان، كەۋدەسىن قاعىپ، ايعاي سالىپتى:

"ۇيىمداردى قيراتۋ، ماسەلەنى شەشۋدى بۇقارانىڭ وزىنە تاپسىرۋ — بۇل كورنەۋ ۇكىمەتسىزدىك پىكىر. بۇل يدەيانىڭ ۇكىمەتسىزدىك يديا ەكەندىگىنە مەنىڭ ەشقانداي كۇمانىم جوق."

بۇرجۋازيانىڭ مالايلارى، وزدەرىن جۇمىسشى تابىنىڭ سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيا ۇيىمدارىنىڭ كوسەمدەرىمىز دەپ اتايتىن مالايلارى "دۇرىس!" دەپ شۋ ەتە قالىپتى (بۇل دا سوندا، 37 - بەت).

عيبرات الارلىق وقيعا. بۇلاردى بۇرجۋازيالىق جاريالىق ازدىرىپ، توپاس ەتىپ تاستاعانى سونشا، تولقىتەرىستىك كۇرەسكە باسشىلىق ەتۋ ٴۇشىن **باسقا** ۇيىمداردىڭ، ياعني **قۇپيا** ۇيىمداردىڭ قاجەتتىلىگى تۋرالى پىكىردى دە **ۇعىنا** المايدى. بۇلار: ساقشىنىڭ رۇقساتى بويىنشا ٴومىر ٴسۇرىپ وتىرعان جاريا ۇيىمدار — اسىپ

تۇسۇگە بولمايتىن شەك، تەگىندە داعدارىستار زامانىندا مۇنداي ۇيىمداردى **باسشىلىق** ورىن رەتىندە **ساقتاپ قالۋعا** بولادى دەپ ويلاۋعا دەيىن باردى! ورايشىلدىقتىڭ جاندى ديالەكتيكاسى مىنا-داي: جاريا ۇيىمداردىڭ ٴبىرىڭعاي داموۋى، ۇساق-تۇيەكتىڭ ٴبارىن تاپتىشتەپ وتىراتىن توپاستاۋ، ٴبىراق اقپەيىل توعشارلاردىڭ جاي داعدىسىنىڭ ٴوزى-اق، داعدارىستار كەزىندە **بۇل اقپەيىل** مەششان-داردىڭ ساتقىندار، وپاسىزدار، بۇقارانىڭ توڭكەرىستىك جىگەرىن **تۇنشىقتىرۋشىلار** بولىپ كەتۋىنە اكەپ سوقتى. جانە بۇل كەزدەيسوق نارسە ەمەس. توڭكەرىستىك ۇيىمعا كوشۋ وتە قاجەت، وزگەرىپ وتىرعان تاريحي جاعداي وسىنى تالاپ ەتەدى، پرولەتارياتتىڭ توڭكەرىستىك قيمىلدارىنىڭ زامانى وسىنى تالاپ ەتەدى،—ٴبىراق بۇعان كوشۋدى ەسكى كوسەمدەردىڭ، ياعني توڭكەرىستىك جىگەردى تۇنشىقتىرۋشىلاردىڭ **باسىنان اتتاپ ٴوتىپ،** ەسكى پارتيانىڭ **باسىنان اتتاپ ٴوتىپ**، ول پارتيانى **قيراتا وتىرىپ** قانا جۇزەگە اسىرۋعا بولادى.

ال ورايشىل ەد. داۆيدتىڭ كارل ليبكنەحتتى بالاعاتتاپ، „ۇكىمەتسىزدىك" دەپ بايبالام سالعانى سياقتى، كەرى توڭكەرىسشىل مەششاندار دا، البەتتە، „ۇكىمەتسىزدىك!" دەپ بايبالام سالادى. ٴسىرا، گەرمانيادا ۇكىمەتسىزدىك جونىندە ورايشىلدار سوگىپ وتىرعان كوسەمدەر عانا ادال سوتسياليس كۇيىندە قالسا كەرەك...

وسى زاماندىعى ارميانى الىپ قارالىق. ۇيىمنىڭ جاقسى ۇلگىلە-رىنىڭ ٴبىرى—مىنە وسى. بۇل ۇيىمنىڭ جاقسى بولاتىن سەبەبى—**ول وڭتايلى**، سونىمەن بىرگە ملليونداعان ادامداردى **ٴبىر تىلەكتى** ەتە بىلەدى. بۇگىن بۇل ملليونداعان ادامدار ەلدىڭ ٴار تۇرلى تۇكپىرىندە، ٴۇيدى-ۇيىندە وتىر؛ ەرتەڭ اتتانىس تۋرالى بۇيرىق شىقسا، ولار بەلگىلەنگەن ورىندارعا جينالادى. بۇگىن ولار اكوپتاردا

جاتىر، كەيدە ايلاپ جاتادى، ەرتەڭ ولار باسقا تارتىپپەن شابۋىلعا اتتانادى. بۇگىن ولار بوراعان وقتاردان جاسىرىنىپ، كەرەمەت كورسەتىپ جاتىر، ەرتەڭ ولار قويان-قولتىق ايقاستا كەرەمەت كور-سەتەدى. بۇگىن ولاردىڭ الدىڭعى ساپتاعى بولىمدەرى جەر استىنا مينا كومىپ جاتىر، ەرتەڭ ولار كوكتە قالقىعان ۇشقىشتاردىڭ نۇسقاۋد-مەن ونداعان شاقىرىم جەرگە جىلجىپ كەتەدى. ءبىر ماقسات ءۇشىن، ءبىر تىلەكپەن قاجىرلانعان ملليونداعان ادامداردىڭ وزگەرىپ وتىرعان جاعدايعا جانە كۇرەستىڭ تالاپتارىنا سايكەس، وزدەرىنىڭ قاتناستارىنىڭ جانە قيمىلدارىنىڭ فورمالارىن وزگەرتۋى، ءىسىنىڭ ورنى مەن تاسىلدەرىن وزگەرتۋى، قۇرالدارى مەن قارۋلارىن وزگەرتۋى — مىنە ۇيىم دەگەن وسى.

جۇمىسشى تابىنىڭ بۇرجۋازياعا قارسى كۇرەسىندە دە وسىنداي بولادى. بۇگىن توڭكەرىستىك جاعداي ازىرلەنگەن جوق، بۇقارانى ىنتالاندىرۋعا، ولاردىڭ بەلسەندىلىگىن ارتتىرۋعا جاعدايلار جوق، بۇگىن سەنىڭ قولىڭا سايلاۋ بەلەتىن بەرەدى ەكەن — ونى ال دا، تۇرمەدە وتىرۋدان قورىققاندىقتان كرەسلوعا جارماساتىن ادامداردى پارلامەنتتەگى سىباعالى ورىندارعا جىبەرۋ ءۇشىن ەمەس، سول بەلەت ارقىلى ءوز جاۋلارىڭا سوققى بەرۋ ءۇشىن ۇيىمداسا ءبىل. ەرتەڭ سەنىڭ سايلاۋ بەلەتىڭدى تارتىپ الىپ، قولىڭا مىلتىقتى جانە ەڭ جاقسى تۇرپاتتى، شاپشاڭ اتقىش زەڭبىرەكتى بەرەدى ەكەن — ءولىمنىڭ جانە قيراتۋدىڭ بۇل قارۋلارىن دا ال، سوعىستان قورقاتىن ۋايىمشىل جىلاۋىقتارداي تىڭداما؛ جۇمىسشى تابىن ازات ەتۋ ءۇشىن، زەڭبىرەكتىڭ، مىلتىقتىڭ كۇشىمەن قۇرتىلۋعا **تيىستىلەر** دۇنيەدە ءالى تىم كوپ قالىپ وتىر؛ ەگەر بۇقارا اراسىندا وشپەندىلىك پەن تورىعۋشىلىق ۇلعايىپ كەلە جاتسا، ەگەر توڭكەرىستىك جاعداي تۋسا، جاڭا ۇيىمدار قۇرىپ جانە ءولىمنىڭ،

قيراتۋدىڭ سونشا پايدالى قۇرالدارىن **ٴوزىڭنىڭ** ۇكىمەتىڭە **قارسى، ٴوز ەلىڭنىڭ** بۇرجۋازياسىنا **قارسى جۇمساۋعا** ازىرلەن.

ٴسوز جوق، بۇل وڭاي ەمەس. بۇل جاپالى ازىرلىك جۇمىستارىن كەرەك قىلادى، بۇل، زور قۇرباندىقتاردى كەرەك قىلادى. بۇل — ۇيىمداستىرۋ مەن كۇرەستىڭ **جاڭا** ٴتاسىلى، مۇنى دا **ۇيرەنۋ كەرەك**، الايدا مۇنى قاتەلەرسىز، جەڭىلىستەرسىز ۇيرەنۋ قيىن. شابۋىلدىڭ ماشىقتارىعا، اسكەري جۇرىستەرگە نەمەسە اكوپتارعا جاتۋعا قاتىسى قانداي بولسا، تاپتىق كۇرەستىڭ بۇل ٴتاسىلىنىڭ دە سايلاۋعا قاتىناسۋعا سونداي قاتىسى بار. كۇرەستىڭ بۇل ٴتۇرى تاريحتا كۇن تارتىبىنە **اسا سيرەك** قويىلادى؛ ونىڭ ەسەسىنە مۇنىڭ ماڭىزى مەن ىقپالى ونداعان جىلدارعا سوزىلادى. كۇرەستىڭ كۇن تارتىبىنە ونىڭ **وسىنداي** تاسىلدەرىن قويۋعا بولاتىن جانە قويۋ كەرەك بولاتىن ونداي **كۇندەر** باسقا تاريحي زامانداردىڭ **20 جىلىمەن** تەڭ بولادى.

...ك. لەگين مەن ك. كاۋتسكيدى سالىستىرىپ قاراڭىز:

"پارتيا ٴالى جاس كەزدە، — دەپ جازادى كاۋتسكي، — سوعىسقا قارسى نارازىلىق اتاۋلى ۇگىت جونىنەن ەرجۇرەكتىلىك ٴىس دەپ سانالدى... روسسيالىق جولداستار مەن سەربيالىق جولداستاردىڭ ٴىسى سوڭعى ۋاقىتتا جاپپاي ماداقتالىپ وتىر. پارتيا نەعۇرلىم كۇشتى بولا بەرگەن سايىن، ونىڭ قارارلارىنىڭ سارىندارىندا ۇگىت جاعىن كوزدە ۇستاۋ ٴىس جۇزىندىك ناتيجەلەردى ەسەپكە الۋ مەن سولعۇرلىم كوبىرەك ۇشتاسادى، ەكى ٴتۇرلى سارىننىڭ ەكەۋىنە دە تەڭ ورىن بەرۋ سولعۇرلىم قيىنىراق بولا بەرەدى، ال ونىڭ بەرجاعىندا وسى ەكەۋىنىڭ ەشقايسىسىن دا ەلەۋسىز قالدىرۋعا بولمايدى. سوندىقتان ٴبىز نەعۇرلىم كۇشتى بولا بەرگەن سايىن، ٴاربىر جاڭا، كۇردەلى جاعداي تۇسىندا ٴبىزدىڭ ارامىزداعى الاۋىزدىقتار سولعۇرلىم وڭاي تۋا بەرەدى." («ينتەرناتسيوناليزم جانە سوعىس»، 30 — بەت)

لەگيننىڭ پىكىرىنەن كاۋتسكيدىڭ بۇل پىكىرىنىڭ جالعىز-
اق ايىرماسى — كاۋتسكي ەكىجۇزدى جانە قورقاق. كاۋتسكي
ٴىس جۇزىندە لەگيندەردىڭ توڭكەرىستىك ىستەن پاسىقتىقپەن
بەزۋىن قولداپ، اقتايدى، ٴبىراق مۇنى استىرتىن ىستەيدى،
ايقىن پىكىر ايتپايدى، ىمداۋمەن قۇتىلادى، لەگيندەرگە دە، روسسيا-
لىقتاردىڭ توڭكەرىستىك ىستەرىنە دە قۇرمەت بىلدىرەدى. توڭكەرىس-
شىلدەرگە بىلاي قاراۋدى ٴبىز، روسسيالىقتار، تەك ليبەرالداردان
عانا كەزدەستىرۋگە داعدىلانعانبىز: ليبەرالدار قاشان دا بولسا
توڭكەرىسشىلدەردىڭ "ەرجۇرەكتىلىگى"ن ماداقتاۋعا دايىن، ٴبىراق
مۇنىمەن بىرگە ولار وزدەرىنىڭ مەيلىنشە ورايشىلدىق تاكتيكاسىنان
استە باس تارتپايدى. وزدەرىن قۇرمەتتەيتىن توڭكەرىسشىلەر
كاۋتسكيدىڭ "قۇرمەتى"ن قابىلدامايدى، قايتا ماسەلەنى بۇلايشا
قويۋدى جەك كورىپ، ىسكە العىسىز ەتىپ تاستايدى. ەگەر كەزىندە
توڭكەرىستىك جاعداي تۋماعان بولسا، ەگەر توڭكەرىستىك قيمىل-
داردى ۋاعىزداۋ قاجەت بولماسا، وندا روسسيالىقتار مەن سەربيالىق-
تاردىڭ ىستەرى **تەرىس** بولعانى، وندا ولاردىڭ تاكتيكاسى دۇرىس
بولماعانى. لەگين مەن كاۋتسكي سياقتى باتىرلار ەڭ بولماسا
وزدەرىنىڭ پىكىرىن بىلدىرۋدە ەرجۇرەك بولسىن، مۇنى تۋرا
ايتسىن.

ال ەگەر روسسيا مەن سەربيا سوتسياليستەرىنىڭ تاكتيكاسى "ماداق-
تاۋ"عا تاتىرلىق بولسا، وندا "كۇشتى" پارتيالاردىڭ، گەرمانيا جانە
فرانسيا پارتيالارىنىڭ، ت. ت. **قاراما-قارسى** تاكتيكاسىن اقتاۋ
جول قويعىسىز قىلمىس. "ٴىس جۇزىندىك ناتيجەلەرى" دەگەن
ادەيى كومەسكى ايتىلعان ٴسوز ارقىلى، كاۋتسكي مىناداي قاراپايىم
اقيقاتتى **بۇركەمەلەدى:** ۇلكەن جانە كۇشتى پارتيالار وزدەرىنىڭ
ۇيىمدارىن ۇكىمەتتىڭ تاراتىپ جىبەرۋىنەن، وزدەرىنىڭ كاسسالارىنىڭ

باسىپ الىنۋىنان، وزدەرىنىڭ كوسەمدەرىنىڭ تۇتقىنعا الىنۋىنان **قورىقتى.** مۇنىڭ اتى ــ كاۋتسكي سوتسياليزمگە وپاسىزدىق ەتۋشىلىكتى توڭكەرىستىك تاكتيكانىڭ جاعىمسىز "ٴىس جۇزىندىك ناتيجەلەرى" تۋرالى پىكىرلەرمەن اقتايدى دەگەن ٴسوز. بۇل ماركسيزمدى قورلاعاندىق ەمەس پە؟

سوعىستىق قارجىنى جاقتاپ 8-ايدىڭ 4-كۇنى داۋىس بەرگەن سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ پارلامەنتتەگى ۋاكىلدەرىنىڭ ٴبىرى بەرلينده جۇمىسشىلاردىڭ جينالىسىندا: ويتپەگەندە ٴبىزدى **تۇتقىنعا الاتىن** ەدى دەپتى دەگەن قاۋەسەت بار. ال جۇمىسشىلار وعان: "وي، ونىڭ نەسى جامان بولار ەدى؟" دەپ جاۋاپ قايىرىپ، ايعاي سالىپتى.

ەگەر گەرمانيانىڭ دا، **فرانسيانىڭ دا** جۇمىسشى بۇقاراسىنا توڭكەرىستىك سىڭاي تۋدىرۋعا جانە توڭكەرىستىك قيمىلدى ازىرلەۋ قاجەتتىگى تۋرالى پىكىرلەردى بىلدىرۋگە باسقا **دابىل** جوق بولسا، وندا باتىل ٴسوز سويلەگەنى ٴۇشىن پارلامەنتتەگى ۋاكىلدەردىڭ تۇتقىنعا الىنۋى، ٴتۇرلى ەلدەردىڭ پرولەتارلارىن توڭكەرىستىك جۇمىستا **ىنتىماقتاسۋعا** شاقىرعان ۇندەۋ رەتىندە، پايدالى رول اتقارعان بولار ەدى. مۇنداي ىنتىماقتاسۋ **وڭاي ەمەس،** سوندىقتان دا ٴدال وسى جوعارىدا وتىرعان، بۇكىل ساياساتتى كورىپ وتىرعان ۋاكىلدەردىڭ اسىرەسە وزدەرى **باستاماشى بولۋلارى** كەرەك.

سوعىس تۇسىندا عانا ەمەس، ٴسوز جوق، ساياسي جاعدايدىڭ قانداي شيەلەنىسۋى تۇسىندا بولسا دا (بۇقارانىڭ پالەندەي توڭكە-رىستىك قيمىلدارى تۋرالى ايتپاعانىڭ وزىندە)، **ناعىز ەركىن** بۇرجۋازيالىق ەلدىڭ ۇكىمەتى دە ٴاردايىم جاريا ۇيىمداردى تاراتىپ جىبەرەم دەپ، كاسسالاردى باسىپ الامىن، كوسەمدەردى توتقىنعا الامىن دەپ جانە سول سياقتى باسقا دا "ٴىس جۇزىندىك ناتيجەلەر"-

مەن قورقىتاتىن بولادى. سوندا قالاي ەتۋ كەرەك؟ كاۋتسكيدىڭ ىستەپ وتىرعانى سىاقتى، وسىنى ىسلىتاۋ ەتىپ ورايشىلداردى اقتاۋ كەرەك پە؟ ٴبىراق بۇلاي ەتۋ — سوتسىيال-دەموكراتىيالىق پارتيالاردىڭ ۇلتشىل-ليبەرالدىق جۇمىسشى پارتيالارىنا اينالۋىن دارىپتەۋ دەگەن ٴسوز.

سوتسيالىيس ٴۇشىن بۇدان شىعاتىن قورتىندى بىرەۋ عانا بولۋى مۇمكىن: "ەۋروپالىق" پارتيالاردىڭ تازا جارىيالىعىنىڭ، جالاڭ جارىيالىعىنىڭ كۇنى وزدى جانە ول، كاپيتاليزمىنىڭ يمپەرياليزمگە دەيىنگى ساياساتىنىڭ داۋى سالدارىنان، بۇرجۋازيالىق جۇمىسشى ساياساتىنىڭ نەگىزىنە اينالدى. ونى، بۇل رەتتە جاريا شەپتەردىڭ بىرىنەن دە ايىرىلماي وتىرىپ، قۇپيا بازا جاساۋمەن، قۇپيا ۇيىم قۇرۋمەن، قۇپيا سوتسيال-دەموكراتيالىق جۇمىستى ۇيىمداستىرۋ-مەن تولىقتىرۋ قاجەت. مۇنى ٴدال **قالاي** ىستەۋ كەرەك — وسى جولعا تۇسۋگە قۇشتارلىق قانا بولسا بولعانى، بۇل جولعا ٴتۇسۋدىڭ قاجەتتىگىن ۇعىنساق قانا بولعانى، ونى تاجىريبە بىزگە كورسەتەدى. مۇنىڭ ورىندالارلىق ەكەنىن 1912 — 1914-جىلداردا روسسيانىڭ توڭكەرىسشىل سوتسيال-دەموكراتتارى كورسەتىپ بەردى. سوتتا ٴوزىن وزگەلەردەن دە جاقسىراق ۇستاعان جانە پاتشا ۇكىمەتى جاعىنان سىبىرگە ايدالعان جۇمىسشى ۋاكىلى مۋرانوۆ **نيگيلشىلدىك**[7] پارلامەنتتەريزىمنەن (حەندەرسون، سامبا، ۆاندەرۆال-دەدەن باستاپ زيۋدەكۋم مەن شەيدەمانعا دەيىن، بۇلار دا تولىق، ابدەن تولىق "نيگيلشىل" بولىپ وتىر، تەك بۇلار ەسكى الدىنان ارى وتكىزىلمەيدى!) باسقا تاعى دا **قۇپيا جانە توڭكەرىستىك** پارلامەنتتەريزىم بار ەكەندىگىن ايقىن كورسەتتى. كوسوۆسكيلەرمەن پوترەسوۆتار مالايلاردىڭ "ەۋروپالىق" پارلامەنتتەريزىمىن ماقتاي بەرسىن، نەمەسە سونىمەن كەلىسە بەرسىن، — ٴبىز لەگيندەردىڭ،

كاۋتسكيلەردىڭ، شەيدەمانداردىڭ **ونداي** جاريالىعى، **ونداي**
سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسى كورىپ جيرەنۋگە عانا تاتيتىنـ
دىعىن جۇمىسشىلاردىڭ قۇلاعىنا قۇيا بەرۋدەن شارشامايمىز.

IX

قورتىندى جاسالىق.
ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ كۇيرەۋى ەۆروپانىڭ رەسمي
سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيالارىنىڭ كوپشىلىگىنىڭ ٴوز سەنىمدەـ
رىنە جانە شتۋتگارت پەن بازەل ماجىلىسىندەگى وزدەرىنىڭ سالتاـ
ناتتى قارارلارىنا سۇمدىق وپاسىزدىق ىستەگەندىگىنەن وتە ـ موتە
ايقىن كورىندى. ٴبىراق ورايشىلدىقتىڭ تولىق جەڭۋى بولىپ تابىلعان،
سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيالاردىڭ ۇلتشىل ـ ليبەرالدىق جۇمىسشى
پارتيالارىنا اينالۋى بولىپ تابىلعان وسى كۇيرەۋ ـــ ەكىنشى ينتەر ـ
ناتسيونالدىڭ 19 ـ عاسىردىڭ اياعىنداعى جانە 20 ـ عاسىردىڭ باس
كەزىندەگى بۇكىل تاريحي زامانىنىڭ ناتيجەسى عانا. وسى زامانـ
نىڭ ـــ باتىس ەۆروپاداعى بۇرجۋازيالىق جانە ۇلتتىق توڭكەرىستەر ـ
دىڭ اياقتالۋىنان سوتسياليستىك توڭكەرىستەردىڭ باستالۋىنا كوشۋ
زامانىنىڭ ـــ وبيەكتيپتىك جاعدايلارى ورايشىلدىقتى تۋعىزدى جانە
ٴوربىتتى. ەۆروپانىڭ ٴبىرسىپىرا ەلدەرىندە (انگليا، يتاليا،
گوللانديا، بولعاريا، روسسيا)، ٴبىز وسى ۋاقىتتىڭ ىشىندە جۇمىسشى
قوزعالىسىندا جانە سوتسياليستىك قوزعالىستا، جالپى العاندا، ٴدال
ورايشىلدىق سالدارىنان جىكتەلىس تۋعانىن؛ ەۆروپانىڭ تاعى
ٴبىرسىپرا ەلدەرىندە دە (گەرمانيا، فرانسيا، بەلگيا، شۆەتسيا،
شۆەتساريا)، ناق وسى سەبەپتەن يديالىق اعىمداردىڭ ۇزاق جانە

قاجىرلى كۇرەسى بولىپ جاتقاندىعىن بايقايمىز. ۇلى سوعىستىڭ تۇعىزعان داعدارىسى جاڭا مىلعىلاردى جۇلىپ تاستادى، ىمىراشىلدىقتى سىپىرىپ تاستادى، الدەقاشان ىرىڭدەگەن جارانىڭ اۇزىن اشتى، ٴسويتىپ، ورايشىلدىقتى بۇرجۋازيانىڭ وداقتاسى رەتىندەگى شىنايى رولىندا كورسەتتى. سوندىقتان بۇل ورايشىل ەلەمەنتتەردى جۇمىسشى پارتيالارىنان ۇيىمدىق جاعىنان تولىق اجىراتۋ وتە قاجەت بولدى. يمپەرياليزمنىڭ زامان ٴبىر پارتيانىڭ ىشىندە توڭكەرىسشىل پرولەتارياتتىڭ الدىڭعى قاتارداعىلارىنىڭ جانە جۇمىسشى تابى اراسىنداعى "ٴوز" ۇلتىنىڭ "ٴىرى ەلدىك" كۇيىنىڭ ەرەكشە ۇقىعىنان تام-تۇمداپ پايدالانىپ جارتىلاي مەششاندىق اقسۇيەكتەردىڭ قاتار ٴومىر سۇرۋىنە كونە المايدى. ورايشىلدىق — ٴبىر-تۇتاس، "شەتكەرىلىكتەر"دەن اۋلاق پارتياداعى "زاڭدى جىك" دەگەن ەسكى ٴنازاريا ەندى جۇمىسشىلاردى وراسان زور الداۋشىلىققا جانە جۇمىسشى قوزعالىسىنا وراسان زور كەدەرگى جاساۋشىلىققا اينالىپ وتىر. جۇمىسشى بۇقاراسىن بىردەن-اق وزىنەن بەزدىرەتىن اشىق ورايشىلدىق ٴدال وسى قالىپتىق ٴنازارياسىنداي ونشا قاۋىپتى، زياندى ەمەس، بۇل ٴنازاريا ماركسيزىمدىك ٴسوزسىماقتار ارقىلى ورايشىلدىق ٴامالياتتى اقتايدى، تولىپ جاتقان بۇلتاقويلىقتار ارقىلى توڭكەرىستىك قيمىلداردىڭ مەزگىلى جەتپەگەندىگىن جانە باسقالاردى دالەلدەمەك بولادى. وسى ٴنازاريانىڭ اسا كورنەكتى ۋاكىلى جانە ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ اسا كورنەكتى بەدەلدىسى كاۋتسكي — ماڭداي الدى ەكىجۇزدى جانە ماركسيزمدى اياق استى ەتۋدىڭ شەبەرى. مىليون مۇشەسى بار گەرمانيا پارتياسىندا، زيۋدەكۋمدار مەن شەيدەماندار قۇشىرلانا جاقتاپ وتىرعان مۇنداي "بەدەلدى"دەن مەيلىنشە جيرەنىپ سىرت اينالماعان ٴبىرشاما ادال، سانالى، توڭكەرىسشىل سوتسيال-دەموكراتتار قالعان جوق.

پىرولەتارلىق بۇقارا (بۇرىنعى باسشى توبىنىڭ، ٴسىرا، 10/9 بولەگىنە جۇىعى بۇرجۋازيا جاعىنا شىعىپ كەتكەن) شوۆينيزمىنىڭ ٴورشۋى تۇسىندا، سوعىستىق جاعدايلار مەن سوعىس كەزىندەگى باسپا ٴسوز تەكسەرۋدىڭ ەزۋى تۇسىندا بىتىراڭقى جانە دارمەنسىز وقشاۋ قالدى. ٴبىراق سوعىس تۋعىزعان جانە ٴۇستى-ۇستىنە ۇلعايىپ، ٴۇستى-ۇستىنە تەرەڭدەپ بارا جاتقان وبيەكتيپتىك توڭكەرىستىك جاعداي ٴسوزسىز توڭكەرىستىك سىڭايلاردى تۋعىزادى، بارلىق تاڭداۋلى جانە وتە-موتە سانالى پىرولەتارلاردى شىنىقتىرىپ، كوزىن اشادى. روسسيادا 1905-جىلدىڭ باس كەزىندە "گاپوننىڭ ريزالىق قاسكۇنەمدىگى"نە[126] بايلانىستى تۋعان وزگەرىس سياقتى، ارتتا قالعان پىرولەتارلىق جىكتەردەن. بىرنەشە ايدىڭ ىشىندە، كەيدە ٴتىپتى بىرنەشە اپتانىڭ ىشىندە، پىرولەتارياتتىڭ توڭكەرىسشىل ۇزدىك قوسىنىنىڭ سوڭىنان ەرگەن ميليونداعان ارميانىڭ ٴوسىپ شىققان كەزىندەگى وزگەرىس سياقتى، بۇقارانىڭ سىڭايىندا جەدەل وزگەرىستىڭ بولۋى مۇمكىن ەكەندىگى بىلاي تۇرسىن، قايتا ٴۇستى-ۇستىنە ىقتيمال بولىپ بارادى. قۋاتتى توڭكەرىستىك قوزعالىس **وسى** سوعىستان كەيىن، وسى سوعىستىڭ تۇسىندا ىلەشالا ورىستەي مە، جوق پا، ونى بىلۋگە بولمايدى، ٴبىراق قالاي دا **تەك** وسى باعىتتا جۇرگىزىلگەن جۇمىس قانا سوتسياليستىك جۇمىس دەپ اتالۋعا لايىق بولادى. بۇل جۇمىستى قورىتاتىن جانە باعىتتايتىن ۇران، پىرولەتارياتتىڭ ٴوز ۇكىمەتىنە قارسى جانە ٴوز ەل بۇرجۋازياسىنا قارسى توڭكەرىستىك كۇرەسىنە كومەكتەسكىسى كەلەتىندەردىڭ بىرىگۋىنە، ىنتىماقتاسۋىنا جاردەم ەتەتىن ۇران — ىشكى سوعىس ۇرانى.

روسسيادا توڭكەرىسشىل سوتسيال-دەموكراتيالىق پىرولەتارلىق ەلەمەنتتەردىڭ ۇساق بۇرجۋازياشىل-ورايشىل ەلەمەنتتەردەن

تولىق اجىراسۋىن جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ بۇكىل تاريحى دايىنداپ بەردى. كەمىدە ـ كەم بۇل تاريحتان كوز جۇمىسا، "جىكشىلدىك ارەكەت"كە قارسى داۋرىعىپ، روسسيادا ورايشىلدىقتىڭ ٴارالۋان تۇرلەرىمەن كوپ جىلدار كۇرەسۋ ارقىلى قالىپتاسقان پىرولەتارلىق پارتيانىڭ قۇرىلۋىنىڭ شىنايى بارىسىن تۇسىنۋدەن ٴوزىن ماحرۇم ەتسە، ول ادام جۇمىسشى قوزعالىسىنا ەڭ ناشار ىقپال كورسەتەدى. قازىرگى سوعىسقا قاتىناسىپ وتىرعان بارلىق "ٴىرى" ەلدەردىڭ ىشىندە تەك جالعىز روسسيا عانا سوڭعى ۋاقىتتا توڭكەرىستى باسىنان كەشىردى، بۇل توڭكەرىستىڭ بۇرجۋازيالىق مازمۇنى، پىرولەتار-ياتتىڭ رولى شەشۋشى رول بولىپ وتىرعاندا، جۇمىسشى قوزعال-ىسنداعى بۇرجۋازيالىق جانە پىرولەتارلىق يديالىق اعىمداردىڭ جىكتەلىسىن تۋعىزباي تۇرا المادى. روسسيا سوتسيال ـ دەموكرات-يالىق پارتياسىنىڭ، بۇقارالىق جۇمىسشى قوزعالىسىمەن بايلانىستى ۇيىم رەتىندە (1883 ـــ 1894 ـ جىلدارداعى يديالىق اعىم رەتىندە عانا ەمەس)، ٴومىر سۇرگەن بۇكىل جيىرما جىلعا جۋىق (1894 ـــ 1914 ـ جىلدار) داۋىرىندە پىرولەتارلىق توڭكەرىستىك يديالىق اعىم مەن ۇساق بۇرجۋازيالىق ـ ورايشىلدىق يديالىق اعىمنىڭ اراسىندا كۇرەس بولىپ كەلدى. 1894 ـــ 1902 ـ جىلدارداعى زامانىنىڭ "ەكونوميزىم"ى، كۇمان جوق، وسى سوڭعى تۇردەگى يديالىق اعىم ەدى. ونىڭ يديالوگياسىنىڭ تولىپ جاتقان دالەلدەرى مەن بەلگىلەرى (مار-كسيزىمدى "ستىرۋۆەشە" بۇرمالاۋ، ورايشىلدىقتى اقتاۋدا "بۇقارا"نى كولدەنەڭ تارتۋ، ت.ت.) كاۋتسكيدىڭ، كۋنوۆتىڭ، پلەحانوۆتىڭ جانە باسقالاردىڭ وسى كۇنگى تۇرپايىلاندىرىلعان ماركسيزىمىنە كەرەمەت ۇقساس. ەسكى «جۇمىسشى پىكىرى» گازەتى[314] مەن «جۇمىسشى ٴىسى» جورنالىن[315] قازىرگى كاۋتسكيمەن قاتار قويىپ، سوتسيال ـ دەموكراتتاردىڭ قازىرگى بۋىنىنىڭ ەسىنە سالۋ وتە ٴبىر

يگى ٴىس بولىپ تابىلار ەدى.

ودان كەيىنگى داۋىردەگى (1903 — 1908 - جىلدار) "مەنشەۆيزىم" يدەيالىق جاعىنان عانا ەمەس، ۇيىمدىق جاعىنان دا "ەكونوميزىم- دىك"تىڭ تىكەلەي ميراسقورى بولدى. ول روسسيا تۇڭكەرىسى كەزىندە وبيەكتيۆتىك جاعىنان پرولەتارياتتى ەركىن بۋرجۋازياعا تاۋەلدى ەتەتىن جانە ۇساق بۋرجۋازيالىق - ورايشىلدىق نىسايلاردى كورسەتەتىن تاكتيكانى جۇرگىزدى. ونان كەيىنگى داۋىردە (1908 — 1914 - جىلدار) مەنشەۆيكتىك يدەيالىق اعىمنىڭ باستى اعىنى جويىمپازدىقتى تۋعىزعان كەزدە، بۇل يدەيالىق اعىمنىڭ وسى تاپتىق ٴمانىنىڭ ايقىن كورىنگەندىگى سونشا — مەنشەۆيزىمنىڭ تاڭداۋلى ۋاكىلدەرى «ٴبىزدىڭ تاڭ» توبىنىڭ ساياساتىنا ۇنەمى قارسىلىق جاساپ وتىردى. ال بۇل توپ، — جۇمىسشى تابىنىڭ تۇڭكەرىستىك ماركسيزىمدىك پارتياسىنا **قارسى** سوڭعى 5 - 6 جىلدىڭ ىشىندە بۇقارا اراسىندا جۇيەلى جۇمىس جۇرگىزىپ كەلگەن وسى بىردەن- ٴبىر توپ، — 1914 — 1915 - جىلدارداعى سوعىستا **سوتسيال- شوۆينيستىك توپ** بولىپ شىقتى! جانە وسىنىڭ ٴوزى جەكە وكتەم- دىك ٴتۇزىم ٴالى ٴومىر ٴسۇرىپ وتىرعان ەلدە، بۋرجۋازيالىق تۇڭكەرىس ٴالى ابدەن اياقتالىپ جەتپەگەن ەلدە، حالىقتىڭ 43%ى "بوتەن" ۇلتتاردىڭ كوپشىلىگىن ەزىپ وتىرعان ەلدە بولىپ وتىر. ۇساق بۋرجۋازيانىڭ بەلگىلى توپتارى، اسىرەسە زيالىلار جانە جۇمىسشى اقسۇيەكتەرىنىڭ بولمىسى ٴبىر بولەگى "ٴوز" ۇلتىنىڭ "ٴىرى ەلدىك" كۇيىنىڭ ەرەكشە ۇقىقتارىن "پايدالانا" الاتىن "ەۆروپالىق" داڭق روسسيادا دا جارىققا شىعىپ قالا الىپ جوق.

"يەنتەرناتسيونالىستىك" تاكتيكانى، ياعني شىن تۇڭكەرىستىك جانە دايەكتى تۇڭكەرىستىك تاكتيكانى روسسيانىڭ جۇمىسشى تابىنا جانە سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنا ولاردىڭ بۇكىل

تاريحى دايىنداپ بەردى.

قوسىمشا: بۇل ماقالا تەرىلىپ بولعان كەزدە، كاۋتسكي مەن حاازەنىڭ بەرنشتەينمەن بىرلەسىپ جازعان "جارناما"سى گازەتتەردە باسىلىپ شىقتى. ولار بۋقارانىڭ سولشىلدانىپ بارا جاتقاندىعىن كورىپ، ەندى سولشىلدارمەن "ىمىرالاسۋ"عا دايىن بولىپ وتىر، — مۇنى، ارينە، زيۋدەكۋمدارمەن "تاتۋلىق"تى ساقتاۋ ارقىلى ىستەپ وتىر. شىنىندا دا جەزوكشەنىڭ ٴوزى!

1915 - جىلى 5 - ايدىڭ سوڭعى جارىمىنان 6 - ايدىڭ باستاپقى جار-ىمىنا دەيىن جازىلعان

1915 - جىلى «كوممۋنيس» جور-نالىنىڭ 1 — 2 - بىرىككەن سانىنا باسىلعان

قول قويعان: ن. لەنين

جورنالداعى تەكستىنە ساي باسىلىپ وتىر

«لەنيىن شىعارمالارى»، 21 - توم، حانزۋشاسى، 183 — 236 - بەتتەرىنەن الىندى

سوتسياليزم جانە سوعىس

(روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ سوعىسقا كوزقاراسى)

ٴبىرىنشى (شەتەلدە) باسىلۋىنا العى ٴسوز

سوعىستىڭ سوزىلىپ كەلە جاتقانىنا ٴبىر جىل بولىپ قالدى. ٴبىزدىڭ پارتيا سوعىسقا ٴوزىنىڭ كوزقاراسىن سوعىس باستالعان كەزدە-اق، ورتالىق كوميتەتتىڭ جارناماسىندا بەلگىلەگەن بولاتىن، بۇل جارناما 1914-جىلى 9-ايدا دايىندالىپ، (ونى ورتالىق كوميتەتتىڭ مۇشەلەرىنە جانە ٴبىزدىڭ پارتيانىڭ روسسياداعى جاۋاپتى ۋاكىلدەرىنە جىبەرىپ، ولاردىڭ ماقۇلدىعىن العاننان كەيىن) پارتيامىزدىڭ ورتالىق ورگانى «سوتسيال-دەموكراتتار»[289] گازەتىنىڭ 33-سانىندا 1914-جىلى 11-ايدىڭ 1-كۇنى باسىلعان①. ونان سوڭ 40-سانىندا (1915-جىلى 3-ايدىڭ 29-كۇنى)، ٴبىزدىڭ پرينسيپتەردىڭ جانە ٴبىزدىڭ تاكتيكانىڭ نەعۇرلىم ٴدال باياندالۋىن بەرەتىن بەرن ۋاكىلدەر ٴماجىلىسىنىڭ قارارى

① وسى تومنىڭ 898—909-بەتتەرىنە قاراڭىز. — قۇراستىرۋشىدان

باسىلدى[1].

قازىرگى ۋاقىتتا روسسيادا بۇقارا ىشىندە توڭكەرىستىك سىڭاي كوزگە كورىنەرلىكتەي ٴوسىپ كەلەدى. ٴوز ۇكىمەتتەرى مەن ٴوز بۇرجۋازياسىنىڭ جاعىنا شىققان رەسمي سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيالاردىڭ كوپشىلىگى پرولەتارياتتىڭ توڭكەرىستىك تالاپتارىن تۇنشىقتىرا باسىپ وتىرعانىنا قاراماستان، باسقا ەلدەردىڭ قاي جەرىندە بولسىن ناق وسىنداي قۇبىلىستار بايقالادى. ٴىستىڭ بۇل جاعدايى سوتسيال-دەموكراتيانىڭ سوعىس جونىندەگى تاكتيكاسىن قورتىندىلاعان كىتاپشا شىعارۋدى ەرەكشە قاجەت ەتەدى. پارتيانىڭ جوعارىدا اتالعان حۇجاتتارىن قايتا باسۋمەن بىرگە، ٴبىز، حۇجاتتاردا جانە پارتيا جيىنالىستارىندا ايتىلعان، بۇرجۋازيالىق جانە پرولەتارلىق تاكتيكاعا سايايتىن بارلىق دالەلدەردىڭ باستى-باستىلارىن ەسەپكە الۋعا تىرىسىپ، ولارعا قىسقاشا تۇسىنىكتەر بەرىپ وتىرمىز.

ەكىنشى باسپاسىنا العى ٴسوز

بۇل كىتاپشا 1915-جىلدىڭ جازىندا سىمەرۆالد ۋاكىلدەر ٴماجىلىسىنىڭ[316] قارساڭىندا جازىلعان. كىتاپشا نەمىسشە، فرانسۋزشا دا شىققان جانە نورۆەگ تىلىنە اۋدارىلىپ، نورۆەگ سوتسيال-دەموكرات جاستارىنىڭ ورگان گازەتىندە تولىق باسىلىپ شىققان. كىتاپشانىڭ نەمىسشە باسىلعانى گەرمانيانىڭ بەرلين، ليپزيگ،

---

[1] قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 21-توم، حانزۋشاسى، 136 — 142-بەتتەر. — قۇراستىرۋشىدان

برەمەن جانە باسقا قالالارىنا قوُپيا تاسىلىپ اپارىلدى دا، سمەر-ۆالدتىق سولشىلدارى جاقتاۋشىلار جانە كارل ليبكنەحت توبى قوُپيا تاراتتى. فرانسۋزشاسى پارىجدە قوُپيا باسىلىپ، فرانسيا سمەرۆالدشىلدارى جاعىنان تاراتىلدى. ورىسشاسىنىڭ روسسياعا كەلگەن سانى وتە از بولدى دا، ونى موسكۆادا جوُمىسشىلار قولمەن كوشىرىپ جازدى.

ەندى ُبىز بوُل كىتاپشانى حوُجات رەتىندە، تولىق قايتا باسىپ وتىرمىز، كىتاپشانىڭ 1915-جىلى 8-ايدا جازىلعانىن وقىرماندار وُنەمى جادىندا ساقتاۋعا ُتيىس. اسىرەسە اگىمە روسسيا تۋرالى بولعان جەرلەردە موُنى ەستە وُستاۋ كەرەك، ويتكەنى روسسيا ول كەزدە پاتشالىق، رومانوۆتىق روسسيا ەدى...

1918-جىلى شىققان كىتاپشادا باسىلعان

كىتاپشانىڭ تەكستىنە ساي باسىلدى

ٴبىرىنشى تاراۋ
سوتسياليزم پرينسيپتەرى جانە 1914ــ1915 ـ جىلعى سوعىس

سوتسياليستەردىڭ سوعىستارعا كوزقاراسى

سوتسياليستەر ٴارقاشان دا ۇلتتار اراسىنداعى سوعىستى تاعىلىق جانە ايۋاندىق ٴىس دەپ كىنالاپ كەلەدى. بۇرجۋازيا تىنىشتىق-پازدارىنا (بەيبىتشىلىكتى جاقتاۋشىلار جانە ۋاعىزداۋشىلار) جانە ۇكىمەتتىڭ شىلدەرگە قاراعاندا، ٴبىزدىڭ سوعىسقا كوزقاراسىمىز ٴپرينسيپ جاعىنان باسقاشا. بۇرجۋازيا تىنىشتىقپازدارىنان ٴبىزدىڭ ايىرماشىلىعىمىز: ٴبىز سوعىستىڭ ەل ىشىندەگى تاپتىق كۇرەسپەن ٴسوزسىز بايلانىستىن تۇسىنەمىز، تاپتاردى جويماينىشا جانە سوتسياليزمدى ورناتپاينىشا سوعىستى جويۋعا بولمايتىندىعىن تۇسىنەمىز، سونداي-اق ٴبىز ىشكى سوعىستاردىڭ، ياعني ەزىلۋشى تاپتىڭ ەزۋشى تاپقا قارسى، قۇلداردىڭ قۇل يەلەرىنە قارسى، باسىبايلى ديحانداردىڭ پومەششيكتەرگە قارسى، جالدامالى جۇمىسشىلاردىڭ بۇرجۋازياعا قارسى سوعىستارىنىڭ زاڭعا سيمدىلىعىن، العاباسارلىعىن جانە سوزسىزدىگىن ابدەن مويىندايمىز. تىنىشتىقپازداردان دا، ۇكىمەتتىڭ شىلدەردەن دە ٴبىز، ماركسيزمشىلدەردىڭ ايىرماشىلىعىمىز: ٴبىز ٴاربىر سوعىستى تاريحي جاعىنان (ماركستىڭ ديالەكتيكالىق ماتەرياليزم تۇرعىسىنان) زەرتتەۋ قاجەت دەپ قارايمىز. سوعىستىڭ قانداينىدا بولسىن بولماي قويمايتىن بارلىق سۇمدىقتارعا، ايۋاندىقتارعا، تاۋقىمەتتەرگە جانە ازاپتارعا قاراماستان، العاباسار

بولعان، ياعني ەرەكشه زياندى جانه كەرتارتپالىق تۇزىمدەردى (ماسەلەن، جەكه وكتەمدىك نەمەسه باسىبايلى ديحانىدىق)، ەۆرو-پاداعى ەڭ تاعى جەكه وكتەمدىك وكمەت تۇلعالارىن (تۇركيانىڭ جانه روسسيانىڭ) قيراتۋعا جاردەمدەسىپ، ادامزاتتىڭ دامۋىنا پايدا كەلتىرگەن سوعىستار تاريحتا الدەنەشه رەت بولعان. سونىدىقتان ناق قازىرگى سوعىستىڭ تاريحي ەرەكشەلىكتەرىن زەرتتەۋ كەرەك.

تاياۋ زامانداعى سوعىستاردىڭ تاريحي تۇرلەرى

فرانسيا زور توڭكەرىسى ادامزات تاريحىنىڭ جاڭا زامانىنىڭ ەسىگىن اشتى. سونان پاريج كوممۋناسىنا دەيىن، 1789-جىلدان 1871-جىلعا دەيىن، سوعىستاردىڭ ٴبىر ٴتۇرى بۇرجۋازيالىق-ازاتتىق سيپاتتاعى سوعىستار بولدى. باسقا العاباسارلىق، ۇلت ايتقاندا، بۇل سوعىستاردىڭ باستى مازمۇنى جانه تاريحي ماڭىزى جەكه وكتەمدىك ٴتۇزىم مەن فەوداليزمدى قۇلاتۋ، ولاردى كۇيرەتۋ، جات ۇلتتىق ەزگىنى جويۋ بولدى. سوندىقتان ولار العاباسار سوعىستار بولدى، جانه بارلىق ادال نيەتتى، توڭكەرىسشىل دەموكراتتار، سونداي-اق بارلىق سوتسياليستەر، ٴار-قاشان دا **مۇنداي** سوعىستاردىڭ تۋسىندا فەوداليزمنىڭ، جەكه وكتەمدىك ٴتۇزىمىنىڭ جانه جات ۇلتتىق ەزگىنىڭ ەڭ حاۋىپتى تىرەكتەرىن قۇلاتۋعا نەمەسه كۇيرەتۋگە جاردەمى بولاتىن ەلدىڭ (ياعني بۇرجۋازيانىڭ) جەڭۋىنە تىلەكتەس بولدى. ماسەلەن، فرانسيانىڭ توڭكەرىستىك سوعىستارىندا فرانسيالىقتار وزگه ەلدەردىڭ جەرلەرىن تونادى، جاۋلاپ الدى، ٴبىراق بۇل وسى سوعىستاردىڭ، بۇكىل ەسكى، باسىبايلى ديحاندىق ەۆروپانىڭ فەوداليزمى مەن

جەكە وكتەمدىك ٴتۇزىمىن قيراتقان جانە شايقالتقان سوعىستاردىڭ، نەگىزگى تاريحي ماڭىزىن تيتتەي دە وزگەرتپەيدى. فرانسيا ـ پرۋسسيا سوعىسىندا گەرمانيا فرانسيانى تونادى، ٴبىراق، بۇل وسى سوعىستىڭ، ونداعان مىليون گەرمانيا حالقىن فەودالدىق بىتىراڭقى ـ لىقتان جانە ەكى زۇلىم پاتشانىڭ، روسسيا پاتشاسى مەن ناپولەون III نىڭ، ەزۋىنەن ازات ەتكەن سوعىستىڭ، نەگىزگى تاريحي ماڭىزىن وزگەرتپەيدى.

شابۋىلدى سوعىس پەن قورعانىستىق سوعىستىڭ اراسىنداعى ايىرما

1789 ـ 1871 ـ جىلداردىڭ زامان تەرەڭ ٴىز جانە توڭكەرىستىك ەسكە الۋلار قالدىردى. فەودالىزمدى، جەكە وكتەمدىك ٴتۇزىمدى جانە جات ۇلتتىق ەزگىنى قۇلاتقانعا دەيىن سوتسياليزم جولىنداعى پرولەتارلىق كۇرەستىڭ دامۋى تۋرالى ٴسوز بولۋى دا مۇمكىن ەمەس ەدى. **مونداي** زامانداعى "قورعانىس"تىق سوعىستىڭ سيپاتى تۋرالى ايتقاندا سوتسياليستەر قاشان دا ناق وسى ماق ـ ساتتاردى، ورتا عاسىرلىق پەن باسىبايلى ديحاندىق تۇزىمگە قارسى توڭكەرىستىك ىسكە بارىپ تىرەلەتىن ماقساتتاردى ايتتى، سوتسيا ـ ليستەر قاشان دا "قورعانىس"تىق سوعىس دەپ وسى ماعاناسىندا **"ادىلەتتى"** سوعىستى ايتىپ كەلگەن (ۆ. ليبكنەحت ٴبىر جولى وسىلاي دەپ ايتقان دا). سوتسياليستەر "وتان قورعاۋ"دىڭ نەمەسە "قورعانىس" سوعىسىنىڭ سيپاتىن، العاباسارلىعىن، ادىلەتتى ـ لىگىن تەك وسى ماعاناسىندا عانا مويىنداپ كەلگەن جانە قازىر دە مويىندايدى. ماسەلەن، ەرتەڭ ماروككو فرانسياعا سوعىس جاريالاسا، يندىستان انگلياعا، پەرسيا نەمەسە جۇڭگو روسسياعا

سوعىس جارىالاسا، تاعى سول سىاقتى بولسا، قايسىسى الدىمەن كيلىككەنىنە قاراماستان، بۇلار "ادىلەتتى" جانە "قورعانىس"تىق سوعىستار بولعان بولار ەدى جانە ەزۋشى، قۇل يەسى، توناۋشى "ٴىرى" ەلدەرگە قارسى ەزىلۋشى، تاۋەلدى، تولىق يەلىك ۇقىعى جوق مەملەكەتتەردىڭ جەڭىسىنە ٴاربىر سوتسياليس تىلەكتەس بولار ەدى.

ال 100 قۇلى بار قۇل يەسى 200 قۇلى بار قۇل يەسىمەن قۇلداردى "ٴادىل" ٴبولىسىپ الۋ جولىندا سوعىسادى دەلىك. ارينە، مۇنداي جاعدايعا "قورعانىس" سوعىسىنىڭ نەمەسە "وتان قورعاۋ"دىڭ ۇعىمىن قولدانۋ تارىحي بۇرمالاۋشىلىق بولار ەدى جانە ٴىس جۇزىندە جاي حالىقتى، مەششانداردى، قاراڭعى جۇرتتى قۇل يەسىنىڭ اككىلىككە سالىپ الداعاندىعى بولار ەدى. قۇلدىقتى نىعايتۋ جانە كۇشەيتۋ جولىنداعى قۇل يەلەرىنىڭ ارالارىنداعى وسى كۇنگى سوعىستا قازىرگى يمپەرياليستىك بۇرجۋازيا حالىقتاردى ناق وسىلاي "ۇلتتىق" يديالوگيا ارقىلى جانە وتان قورعاۋ ۇعىمى ارقىلى الداپ وتىر.

قازىرگى سوعىس — يمپەرياليستىك سوعىس

جۇرتتىڭ ٴبارى دەرلىك قازىرگى سوعىستى يمپەرياليستىك سوعىس دەپ تانيدى، ٴبىراق كوبىنشە بۇل ۇعىمدى بۇرمالايدى، نە مۇنى ٴبىر جاعىنا عانا قولدانادى، نە قالاي دا ٴبىر سىلتاۋ تاۋىپ سول سوعىستىڭ بۇرجۋازيالىق-العاباسارلىق، ۇلت ازاتتىق ماڭىزى بولۋى مۇمكىن دەيدى. يمپەرياليزم دەگەنىمىز تەك 20-عاسىردا عانا جەتكەن، كاپيتاليزم دامۋىنىڭ ەڭ جوعارعى ساتىسى. ۇلتتىق مەملەكەتتەر قۇرىلمايىنشا كاپيتاليزم فەودالىزمدى قۇلاتا

الماس ەدى، ەندى ەسكى ۇلتتىق مەملەكەتتەر كاپيتاليزم داموۋىنا كەدەرگى بولىپ وتىر. كاپيتاليزمنىڭ شوعىرلاندىرۋدى دامىتقانى سونشالىق ــ ونەركاسىپتىڭ تۇتاس ـ تۇتاس تاراۋلارىن سىنديكاتتار، ترەستەر ــ كاپيتاليس ميلياردەرلەردىڭ وسى وداقتارى باسىپ الدى، ٴسويتىپ بۇكىل دەرلىك جەر شارىن، وتارلار فورماسىندا ما نەمەسە بوتەن ەلدەردى ماليا قاناۋىنىڭ مىڭ ـ مىڭداعان شىرماۋىمەن شىرماپ الۋ ارقىلى ما، وسى "كاپيتال قوجالارى" ٴوزارا ٴبولىسىپ الدى. ەركىن ساۋدا مەن باسەكەنىڭ ورنىن مونوپوليالاۋعا تىرىسۋشىلىق، كاپيتال قوسۋ ٴۇشىن، شيكىزات الىپ شىعۋ، تاعى ـ تاعىلار ٴۇشىن جەر باسىپ الۋعا تىرىسۋشىلىق باستى. فەوداليزمگە قارسى كۇرەستە كاپيتاليزم ۇلتتى ازات ەتۋشى بولعان بولسا، يمپەريا ـ ليستىك كاپيتاليزم ۇلتتاردىڭ سۇمدىق ەزۋشىسىنە اينالدى. كاپيتا ـ ليزم العاباسارلىلىقتان كەرتارتپالىلىققا اينالدى، ونىڭ وندىرگىش كۇشتەردى دامىتقانى سونشالىق، ادامزاتتىڭ نە سوتسياليزمگە كوشۋىنە، نە وتارلار، مونوپوليالار، ەرەكشە ۇقىقتار ارقىلى جانە ٴارتۇرلى ۇلتتىق ەزۋلەر ارقىلى كاپيتاليزمدى جاساندى تۇردە ساقتاۋ جولىندا "ٴىرى" ەلدەر جۇرگىزگەن قارۋلى كۇرەستى تالاي جىلدار بويى، ٴتىپتى ونداعان جىلدار بويى باستان كەشىرۋىنە تۋرا كەلىپ وتىر.

ەڭ ٴىرى قۇل يەلەرىنىڭ ارالارىنداعى قۇلدىقتى ساقتاۋ جانە نىعايتۋ جولىنداعى سوعىس

يمپەرياليزمنىڭ ٴمانىن ٴتۇسىندىرۋ ٴۇشىن "ٴىرى" (ياعني ٴىرى توناۋشىلىقتا ەلەۋلى تابىسى بار) ەلدەر دەيتىندەردىڭ دۇنيەنى ٴبولىسۋى تۋرالى ٴدال مالىمەتتەر كەلتىرەلىك:

قۇل يەمدەنۋشى “ٴبرى” ەلدەردىڭ دۇنيەنى ٴبولىسۋى

“ٴبرى” ەلدەر	وتارلار 1876 ـ جىل: شارشى كيلومەتر مليون ەسەبىمەن	وتارلار 1876 ـ جىل: حالقى مليون ەسەبىمەن	وتارلار 1914 ـ جىل: شارشى كيلومەتر مليون ەسەبىمەن	وتارلار 1914 ـ جىل: حالقى مليون ەسەبىمەن	بيلەۋشى ەلدەر 1914 ـ جىل: شارشى كيلومەتر مليون ەسەبىمەن	بيلەۋشى ەلدەر 1914 ـ جىل: حالقى مليون ەسەبىمەن	جيىنى: شارشى كيلومەتر مليون ەسەبىمەن	جيىنى: حالقى مليون ەسەبىمەن
انگليا......	22.5	251.9	33.5	393.5	0.3	46.5	33.8	440.0
روسسيا......	17.0	15.9	17.4	33.2	5.4	136.2	22.8	169.4
فرانسيا......	0.9	6.0	10.6	55.5	0.5	39.6	11.1	95.1
گەرمانيا......	—	—	2.9	12.3	0.5	64.9	3.4	77.2
جاپونيا......	—	—	0.3	19.2	0.4	53.0	0.7	72.2
امەريكا......	—	—	0.3	9.7	9.4	97.0	9.7	106.7
التى “ٴبرى” ەل...	40.4	273.8	65.0	523.4	16.5	437.2	81.5	960.6
ٴبرى ەلدەرگە ٴتان ەمەس (بەلگياعا، گوللاندياعا جانە باسقا مەملەكەتتەرگە ٴتان) وتارلار...			9.9	45.3			9.9	45.3
“جارتىلاي وتار” ٴۇش ەل (تۇركيا، جۇڭگو جانە پەرسيا)							14.5	361.2
جالپى جيىنى...							105.9	1367.1
قالعان مەملەكەتتەر........							28.0	289.9
بۇكىل جەر ٴجۇزى (ەكى ۋيەكتەگى رايونداردان باسقا)							133.9	1657.0

بۇدان مىنانى كورەمىز: 1789 — 1871 ـ جىلدارى كوبىنەسە باسقالارعا باس بولىپ بوستاندىق ٴۇشىن كۇرەسكەن حالىقتار ەندى، 1876 ـ جىلدان كەيىن، جوعارى دارەجەدە دامىعان جانە “وتە

ىسىپ جەتكەن" كاپيتاليزمنىڭ نەگىزىندە، بۇكىل جەر ٴجۇزىنىڭ حالىقتارى مەن ۇلتتارىنىڭ كوپشىلىگىن ەزۋشىلەرگە جانە قۇلدانۋ- شىلارعا اينالدى. 1876 ـ جىلدان 1914 ـ جىلعا دەيىن التى "ٴىرى" ەل 25 ميليون شارشى كيلومەتىر جەردى، ياعني بۇكىل ەۆروپادان ٴبىر جارىم ەسە كوپ جەردى تونادى! التى ٴىرى ەل وتارلارداعى **500 ميلليوننان استام** (523 ميليون) حالىقتى قۇلدانىپ وتىر. "ٴىرى" ەلدەردىڭ ٴار 4 ادامىنا "ولار"دىڭ وتارلارىندا 5 كىسى- دەن كەلەدى. ال وتارلاردىڭ وت پەن سەمسەردىڭ كۇشىمەن جاۋلاپ الىنعاندىعى، وتار حالىقتاردىڭ جابىرلەنەتىندىگى، ولاردىڭ مىڭداعان ادىستەرمەن (كاپيتال شىعارۋ، مايعا الۋ، تووار ساتۋ ۇستىندە الداۋ، "ۇستەم" ۇلتتىڭ وكىمەتىنە باعىندىرۋ، تاعىسىن- تاعىلار، تاعى سونداي لار ارقىلى) قانالاتىندىعى بارلىق جۇرتقا ٴمالىم. انگليا، فرانسيا بۇرجۋازياسى ۇلتتاردىڭ جانە بەلگيانىڭ بوستاندىعى ٴۇشىن سوعىس جۇرگىزىپ جاتىرمىز دەپ حالىقتى الدايدى، ٴىس جۇزىندە ولار وزدەرىنىڭ تالاپ العان شەكتەن تىس كوپ وتارلارىن ساقتاپ قالۋ ٴۇشىن سوعىسىپ وتىر. ەگەر انگليالىقتار مەن فرانسيالىقتار گەرمانيا يمپەرياليستەرى مەن وزدە- رىنىڭ وتارلارىن "ٴادىل" بولىسسە، گەرمانيا يمپەرياليستەرى بەلگيادان جانە باسقا جەرلەردەن بىردەن شەگىنىپ شىققان بولار ەدى. قازىرگى جاعدايدىڭ وزگەشەلىگى مىنادا: بۇل سوعىستا وتارلاردىڭ تاعدىرى قۇرلىقتاعى سوعىسپەن شەشىلەدى. بۇرجۋاز- يالىق ادىلەتتىكتىڭ جانە ۇلتتىق بوستاندىقتىڭ (نەمەسە ۇلتتىڭ ٴومىر سۇرۋگە ۇقىعى) تۇرعىسىنان قاراعاندا گەرمانيانىڭ انگليا مەن فرانسياعا قارسى تۇرۋى ٴسوزسىز ٴجون بولار ەدى، ويتكەنى گەرمانياعا وتارلاردان "كوپ ۇلەس تيمەي" قالعان، ونىڭ جاۋلارى بۇعان قاراعاندا شەكتەن تىس كوپ ۇلتتاردى ەزىپ وتىر، ال ونىڭ

وداقتاسىندا، اۆسترىيادا، ەزىلگەن سلاۆياندار پاتشالىق روسسيادا ەم-
دان، ناعىز وسى "حالىقتار تۇرمەسى"نەدەگىدەن، كوبىرەك
ەركىندىكتەن پايدالاناتىنى كۇمانسىز. ٴبىراق گەرمانيانىڭ ٴوزى
ۇلتتاردى ازات ەتۋ ٴۇشىن ەمەس، ەزۋ ٴۇشىن سوعىسىپ وتىر.
نەعۇرلىم جاس جانە نەعۇرلىم كۇشتى قاراقشىنىڭ (گەرمانيانىڭ)
نەعۇرلىم ەسكى جانە نەعۇرلىم تويىپ العان قاراقشىلاردى توناۋىنا
جاردەمدەسۋ سوتسياليستەردىڭ ٴىسى ەمەس. قاراقشىلاردىڭ ٴبارىن
دە قۇلاتۋ ٴۇشىن سوتسياليستەر سول قاراقشىلاردىڭ اراسىنداعى
كۇرەستى پايدالانىپ قالۋلارى كەرەك. بۇل ٴۇشىن سوتسياليستەر
ەڭ الدىمەن حالىققا شىندىقتى ايتۋلارى كەرەك، اتاپ ايتقاندا،
بۇل سوعىس ٴۇش ماعىنادا قۇل يەلەرىنىڭ قۇلدىقتى نىعايتۋ جولىن-
داعى سوعىس ەكەندىگىن ايتۋلارى كەرەك. بۇل سوعىس، بىرىنشى-
دەن، وتارلاردى نەعۇرلىم "ٴادىل" ٴبولىسۋ ارقىلى جانە بۇدان
بىلاي نەعۇرلىم "ىنتىماقپەن" قاناۋ ارقىلى وتارلارداعى قۇلدىقتى
نىعايتۋ جولىنداعى سوعىس؛ ەكىنشىدەن، "ٴبىرى" ەلدەردىڭ
وزىندە جات ۇلتتاردى ەزۋدى نىعايتۋ جولىنداعى سوعىس، ويتكەنى
اۆستريا دا، روسسيا دا، (اۆسترىيادان گورى روسسيا اناعۇرلىم
ارتىق جانە اناعۇرلىم جامان)وسى ەزۋدىڭ ارقاسىندا، ەزۋدى
سوعىستارمەن كۇشەيتۋ ارقاسىندا ساقتالىپ وتىر؛ ۇشىنشىدەن،
جالدامالى قۇلدىقتى نىعايتۋ جانە ونى سوزا بەرۋ جولىنداعى سوعىس،
ويتكەنى پرولەتاريات بولشەكتەنىپ، باسىلىپ قالىپ وتىر، ال
كاپيتاليستەر، سوعىستان بايىپ، ۇلتتىق سوقىر سەنىمدەردى
قوزدىرىپ جانە بارلىق ەلدەردە، ٴتىپتى ەڭ ەركىن جانە رەسپۋبلي-
كالىق ەلدەردە دە باسىن كوتەرىپ وتىرعان كەرتارتپا كۇشتەردى
كۇشەيتىپ، ۇتىپ شىعىپ وتىر.

”سوعىس دەگەنىمىز ساياسيدىڭ باسقاشا تاسىلدەرمەن“ (اتاپ ايتقاندا: زورلىق تاسىلمەن) ”جالعاسۋى“ [317]

بۇل اتاقتى ناقىل ٴسوز ــ سوعىس ماسەلەلەرىنە قانىق جازۋشى-نىڭ، كلاۋزەۆيتزدىڭ ٴسوزى. ماركسيزمشىلدەر قاشان دا وسى قاعيدانى ٴاربىر جەكە سوعىستىڭ ماڭىزى جونىندەگى كوزقاراستىڭ ٴنازارياليق نەگىزى دەپ ٴادىل ەسەپتەپ كەلدى. ماركس پەن ەنگەلس قاشان دا تۇرلىشە سوعىستارعا ناق وسى تۇرعىدان قارادى.

وسى كوزقاراستى قازىرگى سوعىسقا قولدانساڭىزدار مىنانى كورەسىزدەر: انگليانىڭ دا، فرانسيانىڭ دا، گەرمانيانىڭ دا، يتاليانىڭ دا، اۋستريانىڭ دا، روسسيانىڭ دا ۇكىمەتتەرى مەن ۇستەم تاپتارى وتارلاردى توناۋ، جات ۇلتتاردى ەزۋ، جۇمىسشى قوزعالىسىن باسىپ تاستاۋ ساياساتىن ونداعان جىلدار، جارتى عاسىر دەرلىك جۇرگىزىپ كەلدى. قازىرگى سوعىس ناق وسىنداي ساياسي-دىڭ، وسىنداي ساياسيدىڭ عانا جالعاسى. ماسەلەن اۋستريادا دا، روسسيادا دا بەيبىتشىلىك كەزدىڭ دە، سوعىس كەزىنىڭ دە ساياسي ۇلتتاردى ازات ەتۋ ەمەس، قۇلدانۋ ساياسيى. كەرىسىنشە، جۇڭگودا، پەرسيادا، يندوستاندا جانە باسقا تاۋەلدى ەلدەردە ٴبىز سوڭعى ون جىلداردا ٴجۇز ميليونداعان ادامداردى ۇلتتىق ومىرگە وياتا باستاۋ ساياسيىن، ولاردى كەرتارتپا ”ۇلى“ ەلدەردىڭ ەزگىسىنەن ازات ەتۋ ساياسيىن كورەمىز. وسىنداي تاريحي جاعدايداعى سوعىس قازىردە دە بۇرجۋازياليق-العاباسار، ۇلت ازاتتىق سوعىس بولۋى مۇمكىن.

قازىرگى سوعىستا ”وتان قورعاۋ“ يدەياسىن اقتاۋعا بولادى دەگەن پىكىردىڭ تاريحقا مۇلدە قايشى ەكەندىگىن، جالعان ەكەن-

دىـگـىن، ەكىجۇزدىلىك ەكەندىـگىن بىردەن كورۋ ٴۇشىن، مۇندا
"ٴىرى" ەلدەردىڭ جانه ۆلاردىڭ ىشىندەگى نەگىـزگى تاپتاردىڭ
ساياسيى جالعاسىپ وتىرعاندىعى تۇرعىسىنان قازىرگى سوعىسقا ٴبىر
قاراپ وتىسە بولعانى.

بەلگيا مىسالى

ٴۇش جاقتى (قازىر ٴتورت جاقـتى) كەلىسىم ەلدەرىنىڭ[288] سوتـ
سيال-شوۆينيستەرى (روسسيادا پلەحانوۆ اعىمىنداعىلار) بەلگيا مىساـ
لىن سىلتاۋراتۋدى وتە جاقسى كورەدى. ٴبىراق بۇل مىسال ولاردىڭ
وزدەرىنە قارسى شىعادى. سوعىـسۋشى مەملەكەتتەر قاشان دا جانە
بارلىق جەرلەردە دە شارتتار مەن مىندەتتەمەلەردىڭ **ٴبارىن** قاجەت
كەزىندە باسا كوكتـەپ وتە شىعاتىن-دى، ناق سونداي، گەرمانـيا
يمپەرياليستەرى ار-ۇياتقا قاراماي بەلگيانىڭ بەيتاراپتىعىن بۇزدى.
ايتالىق، حالىقارالىق شارتتاردىڭ ورىندالۋىن كوزدەيتىن مەملەكەتـ
تەردىڭ ٴبارى گەرمانيانىڭ بەلگيادان شەگىنىپ شىعۋىن جانە ونىڭ
شىعىـنىن تولەۋىن تالاپ ەتـىپ، گەرمانـياعا سوعىـس جاريالاعان
دەلىك. بۇل رەتتە، ارينە، سوتسياليستەردىڭ تىلەگى گەرمانيانىڭ
جاۋلارى جاعىـندا بولار ەدى. ٴبىراق تا "ٴۇش جاقـتى (نەمەسە
ٴتورت جاقتى) كەلىسىم ەلدەرى" بەلـگيا ٴۇشىن سوعىـسىپ جاتقان
جوق، ماسەلە ناق وسىندا. بۇل جۇرتـقا ٴمالىم نارسە، مۇنى تەك
ەكىـجۇزدىلەر عانا جاسىرادى. انگليا گەرمانـيانىڭ وتارلارى مەن
تۇركـيانى توناۋدا، روسـسيا گاليـتـسيا مەن تۇركـيانى توناۋدا،
فرانسيا ەلزاس-لوتارينگيانى، ٴتىپتى رەيننىڭ سول جاق جاعالاۋىن
باسىپ الماقشى: يتاليامەن ولجانى (البانيانى، كىشى ازيانى) ٴبولىـ
ىسىپ الۋ تـۋرالى شارت جاسالـدى، بولعاريامەن جانە رۋمىنيامەن

تاعى دا سول ولجا ٴبولىسۋ جولىندا ساۋدا ٴجۇرىپ جاتىر. قازىرگى ۇكىمەتتەردىڭ قازىرگى سوعىسىنىڭ نەگىزىندە اۆستريا مەن تۇركىيانى، ت. ت. تۇنشىقتىرۋعا كومەكتەسپەيىنشە، بەلگىياعا باسقاشا كومەك بەرۋگە **بولمايدى!** بۇل جەردە، "وتان قورعاۋ"دىڭ قاتىسى قايسى؟ كۇنى بىتكەن كەرتارتپا بۇرجۋازيالىق ۇكىمەتتەر ارا باسقا ۇلتتاردى ەزۋ ٴۇشىن جۇرگىزىلىپ جاتقان سوعىستىڭ، يمپەرياليستىك سوعىستىڭ ەرەكشەلىگى مىنە وسىندا. كىمدە-كىم بۇل سوعىسقا قاتىسۋدى اقتاسا، ول ادام ۇلتتاردى يمپەرياليستىك ەزۋ ٴىسىن ماڭگىلىككە قالدىرادى. كىمدە-كىم ۇكىمەتتەردىڭ قازىرگى قينشىلىقتا ۇشىراۋىن الەۋمەتتىك توڭكەرىس جولىنداعى كۇرەسكە پايدالانۋدى قۋاتتاسا، ول ادام تەك سوتسياليزم تۇسىندا عانا جۇزەگە اساتىن، ناعىز بارلىق ۇلتتاردىڭ ناعىز بوستاندىعىن جاقتايدى.

روسسيا نە ٴۇشىن سوعىسىپ وتىر؟

روسسيادا جاڭا تۇرپاتتى كاپيتاليستىك يمپەرياليزم پاتشا ۇكىمەتىنىڭ پەرسيا، مانجۇريا، موڭعوليا جونىندەگى ساياساتىندا ٴوزىن ابدەن كورسەتتى، ٴبىراق جالپى العاندا روسسيادا اسكەري-فەودالدىق يمپەرياليزم باسىم. ەل حالقىنىڭ كوبىن روسسياداعىداي ەزۋ دۇنيەدە ەشبىر جەردە جوق. ٴىرى ورىستار حالىقتىڭ تەك 43%ى عانا، ياعني جارتىسىنان ازى، ال قالعاندارىنىڭ ٴبارى، بۇراتانالار رەتىندە، ۇقىقسىز. روسسيانىڭ 170 ميليون حالقىنىڭ **ٴجۇز ميليونعا جۋىعى** ەزىلۋدە جانە ۇقىقسىز. پاتشا ۇكىمەتى گاليتسيانى باسىپ الۋ ٴۇشىن، ۋكراينداردىڭ بوستاندىعىن ٴبىرجولاتا تۇنشىقتىرۋ ٴۇشىن ارمەنيا، كونستانتينوپولدى، ت.ت. باسىپ الۋ ٴۇشىن سوعىسىپ وتىر. پاتشا ۇكىمەتى سوعىستى جۇرت نازارىن ەل ىشىندە نارازى-

لىقتىڭ وسۋىنەن باسقا جاقـقا بۇرۋدىڭ ٴتاسـلى جانه ۇدەپ بارا جاتقان توڭكەرىـستىڭ قوزعالىستى باسـۋدىڭ ٴتاسـلى دەپ ەسەپ-تەيدى. قازىر روسسيادا ەكى ٴىرى ورىسـقا ەكىدەن ۇشـكە دەيىن ۇقىقسىز "بۇراتانالار"دان كەلەدى. پاتشا ۇكىمەتى سوعىس ارقىلى روسسيانىڭ ەزىپ وتىراتىن ۇلتتارىنىڭ سانىن كوبەيتكىسى كەلەدى، ولاردى ەزۋدى ىنعايتقىسى كەلەدى، سونىمەن ٴىرى ورىسـتاردىڭ وزدەرىنىڭ دە بوستاندىق جولـىنداعى كۇرەسـتەرىن بۇلدىرگـىسى كەلەدى. باسقا ۇلتتاردى ەزۋ جانه توناۋ مۇمكىنشىلىگى ەكونوميكا-لىق توقىراۋدى ىنعايتادى، ويتكەنى وندىرگىش كۇشتەردى دامىتۋ-دىڭ ورنىـنا كىرىمـنىڭ كوزى، ەكىنىڭ بىرىندە، "بۇراتانالار"دى جارتىلاي فەودالـدىق قاناۋ بولـىپ تابىلادى. ٴسويتىـپ، روسـسيا جۇرگىزىپ وتىرعان سوعىسـ-بارىنشا كەرتارتـپالىق جانه بوستان-دىققا قارسى سوعىس.

سوتسيال-شوۆينيزىم دەگەنىمىز نە؟

سوتسيال-شوۆينيزىم دەگەنىمىـز وسى سوعىـستا "وتان قورعاۋ" يدياسىن جاقتاۋ. مۇنان ارى، وسى يديادان سوعىس كەزىندە تاپتىق كۇرەستەن باس تارتۋ، سوعىستىق قارجىعا داۋىس بەرۋ، ت. س. كەلىپ شىعادى. ٴىس جۇزىندە سوتسيال-شوۆينيستەر پرولەتارياتقا قارسى، بۇرجۋازيالىق ساياسات جۇرگىزەدى، ويتكەنى ٴىس جۇزىندە ولار جات ۇلتتىق ەزگىگە قارسى كۇرەس ماعناسىندا "وتان قورعاۋ"-دى جاقتامايدى، قايسى ٴبىر "ٴىرى" ەلدەردىڭ وتارلاردى توناۋ، باسقا ۇلتتاردى ەزۋ "ۇقـىق"ىن جاقتايدى. سوتسيال-شوۆينيستەر، سوعىس ۇلت بوستاندىعىن قورعاۋ ٴۇشىن جانه ۇلتـتاردىڭ ٴومىر ٴسۇرۋىن قورعاۋ ٴۇشىن ٴجۇرىپ وتىر دەپ، بۇرجۋازيانىڭ حالىق-

ىتاردى الداۋىن قايتالايدى. سونىمەن ولار پرولەتارياتقا قارسى بۋرجۋازيانىڭ جاعىنا شىعادى. سوعىسۋشى ەلدە توپتارىنىڭ بىرەۋىنىڭ ۇكىمەتتەرى مەن بۋرجۋازياسىن اقتاۋشىلارمەن دارىپتەۋشىلەردە، كاۋتسكي ٴتارىزدى، بارلىق سوعىسۋشى ەلدەردەگى سوتسياليستەردىڭ "وتان قورعاۋ"عا بىردەي ۇقىقتى ەكەندىگىن مويىنداۋشىلار دا سوتسيال ـ شوۆينيستەرگە جاتادى. ٴبىز جۇزىندە "ٴوز ەلىندەگى" (نەمەسە قاي ەلدەگى بولسا دا) يمپەرياليستىك بۋرجۋازيانىڭ ەرەكشە ۇقىقتارىن، ارتىقشىلىقتارىن، توناۋشىلىعىن جانە زورلىق ـ زومبىلىعىن قورعايتىن سوتسيال ـ شوۆينيزىم بارلىق سوتسياليستىك سەنىمدەرگە جانە بازەلدەگى حالىقارالىق سوتسياليستەر قۇرىلتايىنىڭ[230] قاۋلىلارىنا تولىق وپاسىزدىق جاساۋ بولىپ تابىلادى.

بازەل جارناماسى

1912 ـ جىلى بازەلدە ٴبىراۋىزدان قابىلدانعان سوعىس تۋرالى جارناما ناق 1914 ـ جىلى بۋرق ەتە تۋسكەن، قازىرگى وداقتاستارىمەن بىرگە انگلييانىڭ جانە گەرمانييانىڭ اراسىنداعى سوعىستى ايتادى. جارناما: ٴبىرى ەلدەردىڭ يمپەرياليستىك، توناۋشىلىق ساياساتىنىڭ نەگىزىندە "كاپيتاليستەردىڭ پايداسى جانە پاتشالىقتاردىڭ قامى ٴۇشىن" جۇرگىزىلىپ جاتقان سوعىستى استە حالىقتىق مۇددە ارقىلى اقتاۋعا بولمايدى دەپ تۋرا ايتادى. جارناما "ۇكىمەتتەر ٴۇشىن" (ٴبىرى قالماي ٴبارى ٴۇشىن) سوعىس حاۋىپتى دەپ تۋرا ايتادى، ولاردىڭ "پرولەتارلىق توڭكەرىس"تەن قورقاتىندىعىن ايتادى، 1871 ـ جىلعى كوممۋنانىڭ جانە 1905 ـ جىلعى 10 ـــ 12 ـ ايلاردىڭ **مىسالىن ياعني توڭكەرىس پەن ىشكى سوعىستىڭ مىسالىن**

ابدەن دالەلدەپ كورسەتەدى. ٴسويتىپ بازەل جارناماسى ناق وسى سوعىسقا توتەپ بەرۋ ٴۇشىن جۇمىسشىلاردىڭ ٴوز ۇكىمەتتەرىنە قارسى حالىقارالىق كولەمدەگى توڭكەرىستىك كۇرەستىڭ تاكتيكاسىن، پرولەتارلىق توڭكەرىستىك كۇرەستىڭ تاكتيكاسىن بەلگىلەيدى. بازەل جارناماسى شتۋتتگارت قارارىنىڭ[228] :سوعىس شىققان كۇندە سوتسياليستەر سول سوعىس تۋدىراتىن "ەكونوميكالىق جانە ساياسي داعدارىس"تى "كاپيتاليزمنىڭ قۇلاۋىن تەزدەتۋ" ٴۇشىن پايدالانۋعا ٴتيىس، ياعني سوعىس تۋدىرعان ۇكىمەتتەردىڭ قيىنشىلىق حالىن جانە بۇقارانىڭ ىزاسىن سوتسياليستىك توڭكەرىس ٴۇشىن پايدالانۋعا ٴتيىس دەگەن سوزدەرىن قايتالايدى.

سوتسيال-شوۆينيستەردىڭ ساياساتى، ولاردىڭ سوعىستى بۇرجۋازيالىق ازاتتىق تۇرعىدان قاراپ اقتاۋلارى، ولاردىڭ "وتان قورعاۋ"دى جاقتاۋى، سوعىستىق قارجىعا داۋىس بەرۋى، ۇكىمەتكە كىرۋى، تاعىسىن تاعى باسقالارى سوتسياليزمگە تۋرا وپاسىزدىق جاساۋ بولىپ تابىلادى،- بۇعان ٴبىر عانا سەبەپ، ونى تومەندە كورەمىز،- ول ەۋروپالىق پارتيالاردىڭ كوپشىلىگىنىڭ ىشىندە وراپشىلدىقتىڭ جانە ۇلتشىل-ليبەرالدىق جۇمىسشى ساياساتىنىڭ ۇستەم بولىپ وتىرعاندىعىن عانا تۇسىندىرەدى.

ماركس پەن ەنگەلستىڭ الباتى كۇالككە تارتۋ

روسسيا سوتسيال-شوۆينيستەرى (باسى پلەحانوۆ بولىپ) ماركستىڭ 1870-جىلعى سوعىستاعى تاكتيكاسىنا سۇيەنەدى؛ گەرمانيا سوتسيال-شوۆينيستەرى (لەنش، داۆيد اعىمىنداعىلار) روسسيامەن جانە فرانسيامەن سوعىسقان جاعدايدا گەرمانيا سوتسياليستەرى ٴۇشىن وتان قورعاۋدىڭ مىندەتتى ەكەندىگى تۋرالى ەنگەلستىڭ 1891-

جىلعى ايتقانىنا سۇيەنەدى؛ اقىرىندا، حالىقارالىق شوۆينيزىمدى ىمىرالاستىرعىسى جانە زاڭدى ەتكىسى كەلەتىن، كاۋتسكي ٴتارىزدى سوتسيال ـ شوۆينيستەر ماركس پەن ەنگەلستىڭ سوعىستى ايىپتاي وتىرىپ، دەگەنمەن، 1854 ـ 1855 ـ جىلداردان 1870 ـ 1871 ـ جانە 1876 ـ 1877 ـ جىلدارعا دەيىن، سوعىس قالاي دا باستالعان سوڭ، سوعىسۋشى مەملەكەتتەردىڭ بىرەۋىنىڭ جاعىنا شىققاندىعىنا سۇيەنەدى.

ۇكىمەتشىلدىك گيليوم اعىمنداعىلار ۇكىمەتتى اقتاۋ ٴۇشىن ماركس پەن ەنگەلستىڭ كوزقاراستارىن بۇرمالاعانى سياقتى، بۇل كۇالىكتەردىڭ ٴبارى، بۇرجۋازيا مەن ورايشىلداردىڭ پايداسى ٴۇشىن ماركس پەن ەنگەلستىڭ كوزقاراستارىن سوراقى تۇردە بۇرمالاۋشىلىق بولىپ تابىلادى. 1870 ـ 1871 ـ جىلعى سوعىس، قاشان ناپولەون III جەڭىلگەنگە دەيىن، گەرمانيا جونىنەن العاندا تاريحي العاباسارلىق سوعىس بولدى، ويتكەنى ناپولەون III شارپاتشا ـ مەن بىرگە گەرمانيانىڭ فەودالدىق بولشەكتىگىن قولداپ، ۇزاق جىلدار بويى ونى ەزىپ كەلگەن. ٴبىراق سوعىس فرانسيانى توناۋعا كوشكەن كەزدە (ەلزاس پەن لوتارينگيانى قوسىپ الۋ)، ماركس پەن ەنگەلس نەمىستەردى باتىل تۇردە ايىپتادى. ٴتىپتى وسى سوعىس باستالعان كەزدىڭ وزىندە ـ اق ماركس پەن ەنگەلس بەبەل مەن ليبكنەحتتىڭ سوعىستىق قارجىعا داۋىس بەرۋدەن باس تارتقانىن ماقۇلداعان جانە بۇرجۋازيامەن قوسىلماي، پرولەتارياتتىڭ دەربەس تاپتىق مۇد ـ دەلەرىن قورعاۋ كەرەك دەپ سوتسيال ـ دەموكراتتارعا كەڭەس بەرگەن. بۇل سوعىستا بۇرجۋازيالىق العاباسار جانە ۇلت ازاتتىق سوعىستا بەرىلگەن باعانى قازىرگى يمپەرياليستىك سوعىستا كوشىرۋ ـ اقيقاتتى مازاق ەتكەندىك بولادى. 1854 ـ 1855 ـ جىلدارداعى سوعىس جانە بۇكىل 19 ـ عاسىرداعى سوعىستار جونىنەن

العاندا ٴتىپتى دە وسىنداي. ول كەزدە قازىرگى يمپەرياليزم دە جوق ەدى، سوتسياليزمنىڭ پىسىپ جەتىلگەن وبيەكتيپتىك شارتتارى دا جوق ەدى، سوعىسقا قارسى ەلدەردىڭ **بارىندە** بۇقارالىق سوتسيا-ليستىك پارتيالار جوق ەدى، ياعني بازەل جارناماسى ٴبىرى ەلدەردىڭ اراسىنداعى سوعىسقا **بايلانىستى** "پرولەتارلىق توڭكەرىس"تىڭ تاكتيكاسىن قورىتىپ شىعارعان جاعدايلار دا جوق ەدى.

كىمدە-كىم قازىر **العاباسار** بۇرجۋازيا زامانىنداعى سوعىستار جونىندەگى ماركستىڭ كوزقاراسىنا سۇيەنسە جانە ماركستىڭ ٴ**دال** بۇرجۋازيانىڭ كۇنى بىتكەن كەرتارتپا زامانىندا، سوتسياليستىك توڭكەرىستىڭ زامانىندا قاتىستى ەتىپ ايتقان "جۇمىسشىلاردىڭ وتانى جوق" دەگەن سوزدەرىن ۇمىتسا، ول ادام ماركستى ار-ۇياتسىز بۇرمالايدى جانە سوتسياليستىك كوزقاراستى بۇرجۋازيالىق كوزقاراس-پەن اۋىستىرادى.

ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ كۇيرەۋى

بۇكىل دۇنيە ٴجۇزىنىڭ سوتسياليستەرى 1912-جىلى بازەلدە: ٴتونىپ كەلە جاتقان ەۋروپا سوعىسى ٴار ەل ۇكىمەتتەرىنىڭ "قىلمىستى" ٴىسى ەڭ كەرتارتپالىق ٴىسى بولىپ تابىلادى دەپ، ول كاپيتاليزمنىڭ قيراۋىن جەدەلدەتەدى، كاپيتاليزمگە قارسى توڭكەرىستى تۋدىرماي قويمايدى دەپ سالتاناتپەن مالىمدەگەن بولاتىن. سوعىس تۋدى، داعدارىس تۋدى، سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيالاردىڭ كوپشىلىگى ٴوز ۇكىمەتتەرى مەن ٴوز ەل بۇرجۋازيا-سىنىڭ جانىنا شىعىپ، توڭكەرىستىك تاكتيكانىڭ ورنىنا كەرتارتپالىق تاكتيكانى قولداندى. سوتسياليزمگە جاسالىپ وتىرعان بۇل وپاسىزدىق ەكىنشى (1889—1914-جىلدار) ينتەرناتسيونالدىڭ

كۇيرەۋى دەگەن ٴسوز. ٴبىز بۇل كۇيرەۋدىڭ نەدەن بولعاندىعىن، سوتسيال ـ شوۆينيزمنىڭ نەدەن تۋعاندىعىن، وعان نە نارسە كۇش بەرگەندىگىن ايقىنداۋعا ٴتيىستىمىز.

سوتسيال ـ شوۆينيزم دەگەنىمىز شەگىنە جەتكەن وراپشىلدىق

ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ بۇكىل ٴداۋىرى بويىنىدا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيالاردىڭ ىشىندە توڭكەرىستىك جانە وراپشىلدىق قاناتتارىنىڭ اراسىندا بارلىق جەردە دە كۇرەس ٴجۇرىپ جاتتى. ٴبىرقاتار ەلدەردە (انگليا، يتاليا، گوللانديا، بولعاريا) وسى كۇرەسكە بايلانىستى جىكتەلىستەر بولدى. وراپشىلدىق جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى بۇرجۋازيالىق ساياساتتى كورسەتەتىندىگىنە، ۇساق بۇرجۋازيانىڭ مۇددەلەرىن كورسەتەتىندىگىنە جانە پرولەتارلار بۇقاراسىنىڭ، ەزىلۋشىلەر بۇقاراسىنىڭ مۇددەلەرىنە قارسى بۇرجۋازيالانعان جۇمىسشىلاردىڭ بولماشى بولەگىنىڭ "ٴوز ەل" بۇرجۋازياسى مەن وداعىنىڭ مۇددەلەرىن كورسەتەتىندىگىنە بىردە ٴبىر ماركسيزمشى كۇماندانعان ەمەس.

19 ـ عاسىردىڭ اياعىنداعى وبيەكتيۆتىك جاعدايلار وراپشىلدىقتى وتە ـ موتە كۇشەيتىپ جىبەردى، بۇرجۋازيالىق جاريالىقتى پايدالانۋدى ونىڭ الدىندا قۇلشىلىق ەتۋشىلىككە ايلاندىردى. جۇمىسشى تابى اراسىندا كىشى ـ گىرىم بيروكراتتار جانە اقسۇيەكتەر جىگىن قۇردى. سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيالاردىڭ قاتارىنا كوپتەگەن ۇساق بۇرجۋازيالىق "جولبيكەلەر"دى تارتتى.

سوعىس داعدىنى تەزدەتتى، وراپشىلدىقتى سوتسيال ـ شوۆينيزمگە اينالدىردى، وراپشىلداردىڭ بۇرجۋازيامەن جاسىرىن وداعىن اشىق

وداقتا اينالدىردى. اسكەري ـ اكىمشىلىك بارلىق جەرلەردە دە سوعىس ٴتارتىبىن ورناتتى،جانە جۇمىسشى بۇقاراسىنا تۇملدىرىق كيگىزدى. جۇمىسشى بۇقاراسىنىڭ ەسكى كوسەمدەرى تۇگەل دەرلىك بۇرجۋازيا جاعىنا شىقتى.

ورايشىلدىق پەن سوتسيال ـ شوۆينيزمنىڭ ەكونوميكالىق نەگىزى ٴبىر، ول: ٴوزىنىڭ ەرەكشە ۇقىق حالىن قورعايتىن، ٴوزىنىڭ "ۇقىق"-ىن ـ "وزدەرىنىڭ" ۇلتتىق بۇرجۋازياسىنىڭ جات ۇلتتاردى تونادان تۇسىرگەن پايدالارىنان، ونىڭ ٴىرى ەلدىك جاعدايلارىنان، ت. ب. بەرىپ وتىرعان پايدادان قيقىم ـ سيقىمداپ ۇلەس الۋ "ۇقىق"-ىن قورعايتىن، ەرەكشە ۇقىقتى جۇمىسشىلار مەن ۇساق بۇرجۋازيانىڭ مۇددەلەرى.

ورايشىلدىق پەن سوتسيال ـ شوۆينيزمنىڭ يديالىق ـ ساياسي ماز ـ مۇنى ٴبىر، ول: تاپتىق كۇرەستىڭ ورنىنا تاپتىق ىستەستىكتى قويۋ، كۇرەستىڭ توڭكەرىستىك تاسىلىنەن باس تارتۋ، "ٴوز" ۇكىمەتىنىڭ قيىنشىلىق حالىن توڭكەرىس ٴۇشىن پايدالانۋدىڭ ورنىنا وعان جاردەمدەسۋ. ەگەر بارلىق ەۆروپالىق ەلدەردى بۇتىندەي الاتىن بولساق، ەگەر (ەڭ بەدەلدى بولعانىمەن) جەكە كىسىلەرگە كوڭىل اۋدارمايتىن بولساق، وندا ناق وسى ورايشىلدىق **يديالىق اعىم** سوتسيال ـ شوۆينيزمنىڭ باستى تىرەگى بولىپ شىعادى، ال توڭكە ـ رىسشىلەر لاگەرىنەن جەر ـ جەردىڭ بارىندە دە دەرلىك بۇعان قارسى ازدى ـ كوپتى دايەكتى تۇردە نارازىلىق تۋىپ وتىر. ەگەر، مىسالى، 1907 ـ جىلعى شتۋتگارتتاعى حالىقارالىق سوتسياليستەر قۇرىلتايىنداعى توپتارعا ٴبولىنۋدى الاتىن بولساق، وندا حالىقارالىق ماركسيزم يمپەرياليزمگە قارسى، ال حالىقارالىق ورايشىلدىق سول كەزدىڭ وزىندە يمپەرياليزم جاعىندا بولعان بولىپ شىعادى.

ورايشىلدارمەن بىرلىك دەگەنىمىز ـ جۇمىسشىلاردىڭ "ٴوز ەلىنىڭ" ۇلتتىق بۋرجۋازياسىمەن وداقتاسۋى جانە حالىقارالىق توڭكەرىستىك جۇمىسشى تابىنىڭ جىكتەلىسى

وتكەن زاماندا، سوعىسقا دەيىن، ورايشىلدىق ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ بىرىندە "اۋاجايىلۋشىلىق"، "شەتكەرىلىك" بولىپ ەسەپتەلۋشى ەدى، ٴبىراق ول سوندا دا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ زاڭدى قۇرامداس بولەگى بولۋشى ەدى. سوعىس بولاشاقتا مۇنىڭ مۇمكىن ەمەس ەكەنىن كورسەتتى. ورايشىلدىق "پىسىپ جەتىلدى"، جۇمىسشى قوز ـ عالىسىنداعى بۋرجۋازيانىڭ ەرەكشە ەلشىسى بولۋ رولىن اقىرىنا دەيىن جەتكىزدى. ورايشىلدارمەن بىرلىك جاپپاي ەكىجۇزدىلىككە اينالدى، ٴبىز مۇنىڭ مىسالىن گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنان كورىپ وتىرمىز. ورايشىلدار ماڭىزدى رەتتەردىڭ بارىندە (مىسالى، 8 ـ ايدىڭ 4 ـ كۇنگى داۋىس بەرۋدە) وزدەرىنىڭ كەسەتپەسىمەن كەلەدى، ونى ٴوزىنىڭ بۋرجۋازياسىمەن تولىپ جاتقان بايلانىستارىنىڭ كومەگى ارقاسىندا، جۇمىسشى ۇيىمى باسقارمالارىندا ٴوزىنىڭ كوپشىلىك بولۋى، ت.ت. ارقاسىندا جۇزەگە اسىرىپ وتىرادى. قازىر ورايشىلدارمەن **بىرلىك** دەگەنىمىز **ٴىس جۇزىندە** جۇمىسشى تابىن "ٴوزىنىڭ" ۇلتتىق بۋرجۋازياسىنا باعىندىرۋ، جات ۇلتتاردى ەزۋ ٴۇشىن جانە ٴىرى ەلدىك ەرەكشە ۇقىق جولىندا كۇرەسۋ ٴۇشىن سول بۋرجۋازيامەن وداقتاسۋ دەگەن ٴسوز، بارلىق ەلدەردىڭ توڭكەرىستىك پرولەتارياتىن **بولشەكتەۋ** دەگەن ٴسوز.

كوپتەگەن ۇيىمداردا ۇستەم بولىپ وتىرعان ورايشىلدارمەن كۇرەسۋ كەيبىر جاعدايلاردا قانشالىق قيىن بولعانىمەن، جۇمىسشى

پارتيالارىن ورايشىلدىلاردان تازارتۋ بارىسى كەيبىر ەلدەردە قانشالىق ەرەكشە بولعانىمەن، بۇل بارىس بولماي قويمايتىن بارىس جانە جەمىستى بارىس. جاڭعىرتىمپازداردىڭ سوتسياليزمى ٴولىپ بارادى؛ تۋىپ كەلە جاتقان سوتسياليزم، فرانسيا سوتسياليزمى[240] پاۋەل گولەيدىڭ ٴدال ايتۋى بويىنشا، "توڭكەرىستىك، ىمىراسىز، كوتەرىلىستىك سوتسياليزم بولادى".

"كاۋتسكيشىلدىك"

ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ اسا بەدەلدى ادامى كاۋتسكي ماركسيزمدى اۋىز جۇزىندە مويىنداۋدىڭ، ٴىس جۇزىندە ونىڭ "سترۋۆيزم"گە[171] نەمەسە "برەنتانيزم"گە[318] اينالۋىنا اپارىپ سوعۋدىڭ وتە-موتە تيپتىك جانە ايقىن مىسالى بولىپ تابىلادى. ٴبىز مۇنى پلەحانوۆتىڭ مىسالىنان دا كورىپ وتىرمىز. ولار كورنەۋ بۇلتاقويلىققا سالىپ ماركسيزمنىڭ توڭكەرىستىك اسىلىن سىلىپ تاستايدى، ماركسيزمدەگى كۇرەستىك توڭكەرىستىك تاسىلىنەن، ونى ۇگىتتەۋدەن جانە دايىنداۋدان، بۇقارانى ناق وسى رۋحپەن تاربيەلەۋدەن **باسقانىڭ ٴبارىن** مويىندايدى. كاۋتسكي ٴبىر جاعىنان، سوتسيال-شوۆينيزمنىڭ نەگىزگى پىكىرىن—وسى سوعىستا وتان قورعاۋ ٴىسىن مويىنداۋدى، ەندى ٴبىر جاعىنان، سولشىلدارعا ديپلوماتيالىق، كورىنىستىك جول بەرۋدى، مىسالى، سوعىستىق قارجىلارعا داۋىس بەرگەندە قالىس قالۋدى، ٴوزىنىڭ قارسى توپتا ەكەندىگىن اۋىز جۇزىندە مويىنداۋدى، ت. س. ٴپرينسيپسىز "ىمىرالاستىرادى". 1909-جىلى توڭكەرىستەر زامانىنىڭ جاقىنداپ كەلە جاتقاندىعى تۋرالى جانە سوعىستىڭ توڭكەرىسپەن بايلانىسى تۋرالى ٴبۇتىن ٴبىر كىتاپ جازعان كاۋتسكي، 1912-جىلى الداعى

سوعىستى توڭكەرىس ٴۇشىن پايدالانۋ تۋرالى بازەل جارناماسىنا قول قويعان كاۋتسكي، ەندى كەلىپ سوتسيال ـ شوۆينيزىمدى ٴار ساقتا جۇگىرتىپ اقتايدى، دارىپتەيدى جانە پلەحانوۆ ٴتارىزدى، بۋرجۋازيامەن بىرگە وتىرىپ، توڭكەرىس تۋرالى نيەتتەردىڭ ٴبارىن، تىكەلەي توڭكەرىستىك كۇرەسكە قاراي باسقان ادىمداردىڭ ٴبارىن مازاق ەتەدى.

وسى ساتقىندىقپەن، تۇرلاۋسىزدىقپەن، ورايشىلدىقتىڭ الدىندا قۇرداي جورعالاۋشىلدىقپەن جانە ماركسيزىمدى بۇرىن بولىپ كورمەگەن دارەجەدە ٴنازارياليق جاقتان تۇرپايىلاندىرۋمەن اياۋسىز شايقاس جۇرگىزبەيىنشە جۇمىسشى تابى ٴوزىنىڭ بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك توڭكەرىستىك مىندەتىن جۇزەگە اسىرا المايدى. كاۋتسكيشىلدىك كەزدەيسوق نارسە ەمەس، ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ قايشىلىقتارىنىڭ اۋىز جۇزىندە ماركسيزىمگە سەنۋ مەن ٴىس جۇزىندە ورايشىلدىققا باعىنۋدىڭ الەۋمەتتىك ناتيجەسى.

ٴارتۇرلى ەلدەردە "كاۋتسكيشىلدىك"تىڭ بۇل نەگىزگى جالعاندىعى تۇرلىشە فورمالاردا كورىنەدى. گوللانديادا رولاند ـ حولست وتان قورعاۋ يدياسىن قابىلدامايدى، الايدا ورايشىلدار پارتياسىمەن بىرلىكتى قورعايدى. روسسيادا تروتسكي دە، وسى يديانى قابىلدامايدى، الايدا ول دا «ٴبىزدىڭ تاڭ»[131]نىڭ ورايشىلدىق جانە شوۆينيستىك توبىمەن بىرلىكتى قورعايدى. رۋمينيادا راكوۆسكي، ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ كۇيرەۋىنە ايىپكەر دەپ ورايشىلدىقتى سوعىس جاريالايدى، الايدا سونىمەن بىرگە وتان قورعاۋ يدياسىنىڭ سيىمدىلىعىن مويىنداۋعا ٴازىر تۇرادى. وسىلاردىڭ ٴبارى ـ گوللانديالىق ماركسيزىمشىلدەردىڭ (گورتەر، پاننەكوك) "كەرەناۋ اپتەقپالىق" دەيتىن پالەسىنىڭ، توڭكەرىستىك ماركسيزىمدى ٴنازاريا جۇزىندە كەلىستىرىمپازدىقپەن اۋىستىرۋدىڭ

جانه ٴاماليات جۇزىندە ورايشىلدىقتا قۇلشىلدىق ەتۋىمەن نەمەسە دارمەنسىزدىك كورسەتۋىمەن اۋىستىرۋىنىڭ—وسى پالەنىڭ بەينەسى.

ماركسيزمشىلدەردىڭ ۇرانى—تۇڭكەرىستىك سوتسيال- دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ۇرانى

كۇمان جوق، سوعىس بارىنشا قاتتى داعدارىس تۋدىرادى جانە بۇقارانىڭ اۋىرتپالىعىن وراسان شيەلەنىستىردى. بۇل سوعىستىڭ كەرتارتپالىق سيپاتى، وزدەرىنىڭ توناۋشىلىق ماقساتتارىن "ۇلتتىق" يديالوگيامەن بۇركەمەلەيتىن، **بارلىق** ەلدەر بۇرجۋازياسىنىڭ ار-ۇياتسىز جالعانى، وسىلاردىڭ ٴبارى وبيەكتيۆتىك تۇڭكەرىستىك جاع-دايدىڭ نەگىزىندە بۇقارا اراسىندا تۇڭكەرىستىك سىڭاي تۋدىرماي قويمايدى. ٴبىزدىڭ بورىشىمىز—وسى سىڭايدى جۇرتتىڭ ٴتۇسىنىپ الۋىنا جاردەمدەسۋ، ولاردى تەرەڭدەتە ٴتۇسۋ جانە قالىپتاستىرۋ. يمپەرياليستىك سوعىستى ىشكى سوعىسقا اينالدىرۋ ۇرانى عانا بۇل مىندەتتى دۇرىس كورسەتەدى، سوعىس كەزىندەگى دايەكتى تاپتىق كۇرەستىڭ **ٴبارى** ەلەۋلى تۇردە جۇرگىزىلىپ وتىرعان "بۇقارالىق قيمىلدار" تاكتيكاسىنىڭ ٴبارى وسىعان جەتكىزبەي قويمايدى. ٴبىرى ەلدەردىڭ ٴبىرىنشى جانە ەكىنشى يمپەرياليستىك سوعىسىنا بايلانىستى، كۇشتى تۇڭكەرىستىك قوزعالىستىڭ سوعىس كەزىندە نەمەسە ونان كەيىن تۇتاناتىنىن ٴبىلىپ بولمايدى، ٴبىراق قايتكەن كۇندە دە ٴبىزدىڭ ٴسوزسىز بورىشىمىز—ناق وسى باعىتتا ۇدايى جانە تاپجىلماستان جۇمىس ىستەۋ.

بازەل جارناماسى پاريج كوممۋناسىنىڭ مىسالىنا، ياعني ۇكىمەت-تەر سوعىسىن ىشكى سوعىسقا اينالدىرۋ مىسالىنا تىكەلەي سۇيەنەدى. جارتى عاسىر بۇرىن پرولەتاريات وتە-موتە ٴالسىز ەدى، سوتسيا-

ليزىمنىڭ وبيەكتيپتىك جاعدايلارى ٴالى پىسىپ جەتىلگەن جوق ەدى، بارلىق سوعىسۋشى ەلدەردە توڭكەرىستىك قيمىلداردىڭ سايكەس بولۋى جانە ٴبىر-بىرىنە جاردەمدەسۋى مۇمكىن ەمەس ەدى. پاريج جۇمىسشىلارىنىڭ ٴبىرسىپىراسىنىڭ "ۇلتتىق يديالوگيا"عا (1792 ـ جىلعى داستۇرمەن) ەلىگۋى ولاردىڭ، ماركس دەركەزىندە ايتقانداي، ۇساق بۇرجۋازيالىق السىزدىگى ەدى جانە كوممۋنانىڭ جەڭىلىسكە ۇشىراۋ سەبەبىنىڭ ٴبىرى ەدى. ونان جارتى عاسىر كەيىن ول كەزدەگى توڭكەرىستى السىرەتۋشى جاعدايلار جوعالدى، سوندىقتان قازىرگى ۋاقىتتا سوتسياليستەردىڭ ناق وسى پاريج كوممۋناسى مۇشەلەرىنىڭ رۋحىندا ٴىس ىستەۋدەن باس تارتۋىنا كونۋ كەشىرۋگە بولمايتىن نارسە.

اكوپتاردا باۋىرلاسۋ مسالى

بارلىق سوعىسۋشى ەلدەردىڭ بۇرجۋازيالىق گازەتتەرى سوعىسۋشى ەلدەردىڭ اسكەرلەرىنىڭ ٴتىپتى اكوپتاردا باۋىرلاسۋ مسالدارىن كەلتىردى. ال اسكەري اكىمشىلىكتەردىڭ (گەرمانيا، انگليا) وسىنداي باۋىرلاسۋعا قارسى سوراقى زاڭ جارلىقتار شىعارۋى ۇكىمەتتەر مەن بۇرجۋازيانىڭ بۇعان ەلەۋلى ماڭىز بەرگەندىگىن دالەلدەدى. ەگەر باتىس ەۆروپانىڭ سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيالارىنىڭ باسشىلىعىندا وراپيشىلدىق تولىق ۇستەم بولىپ وتىرعان كەزدە جانە سوتسيال ـ شوۆينيزىمدى بۇكىل سوتسيال ـ دەموكراتيالىق باسپا ٴسوز، ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ بارلىق بەدەلدى ادامدارى قولداپ وتىرعان كەزدە باۋىرلاسۋ جايتتەرى مۇمكىن بولعان بولسا، وندا بۇل ٴوزى بارلىق سوعىسۋشى ەلدەردىڭ ەڭ بولماعاندا سولشىل سوتسياليستەرى وسى باعىتتا ۇدايى جۇمىس

ىستەگەن كوٴندە قازىرگى قىلمىستى، كەرتارتپالىق جانە قوٴل يەلەنوٴ-
شىلىك سوعىستى قىسقارتۋ جانە توقىكەرىستىك ينتەرناتسيونالىدىق
قوزعالىس وٴيمداستىرۋ قانشالىقتى موٴمكىن ەكەندىگىن كورسەتتى.

قوٴپيا وٴيمداردىڭ ماڭىزى

بوٴكىل دوٴنيە ٴجوٴزىنىڭ ەڭ كورنەكتى وٴكىمەتسىزشىلدەرى وسى
سوعىستا وزدەرىن سوتسيال-شوۆينيزىمدى وٴكىلتتەۋمەن (پىلەحانوۆ
پەن كاۋتسكي رۋحىندا) ماسقارالاعاندا ورايشىلداردان كەم توٴسكەن
جوق. كوٴمان جوق، موٴنىڭ پايدالى ناتيجەسىنىڭ ٴبىرى سول —
بوٴل سوعىس ورايشىلدىقتىڭ دا، وٴكىمەتسىزدىكتىڭ دە توٴقىمىن
قوٴرتادى.

ەشبىر رەتتە جانە ەشبىر جاعدايدا بوٴقارانى وٴيمداستىرۋ جانە
سوتسياليزىمدى وٴكىلتتەۋ ٴوٴشىن تيىتتەي دە بولسا جاريا موٴمكىنشىلىكتى
پايدالانۋدان باس تارتپاي، سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيالار جار-
يالىقتا تابىنۋشىلىقتان قول وٴزۋلەرى كەرەك. ەنگەلىس ناق وسى
ىشكى سوعىستا مەڭزەپ، جاريالىقتى بوٴرجۋازيا بوٴزعانىنان **كەيىن**، ونى
ٴبىزدىڭ بوٴزۋىمىز قاجەت ەكەندىگىنە مەڭزەپ: "الدىمەن وزدەرىڭ
اتىڭدار، بوٴرجۋاز مىرزالار"[319] دەگەن بولاتىن. بارلىق ەلدەردە،
ٴتىپتى ەڭ ەركىن ەلدەردە دە بوٴرجۋازيا جاريالىقتى بوٴزىپ وتىر-
اندىقتان كوٴرەستىڭ توقىكەرىستىك تاسىلدەرىن وٴكىلتتەۋ، تالقىلاۋ،
باعالاۋ، ازىرلەۋ ٴوٴشىن قوٴپيا وٴيمدار قوٴرماينشا بوٴقارانى توقىكەر-
ىسكە باستاۋعا بولمايتىنىن داعدارىس كورسەتتى. مىسالى، گەرمانيادا
سوتسياليستەردىڭ **ادال ىستەرىنىڭ** ٴبارى دە جاۋىز ورايشىل-
دىقپەن ەكىجوٴزدى "كاۋتسكيشىلدىك"كە قارسى ىستەلەدى
جانە ناق قوٴپيا ىستەلەدى. انگلىيادا اسكەرگە بارما دەپ وٴندەۋ

باسىپ تاراتقانى ٴۇشىن اۋىر جۇمىس ورىندارىنا ايدايدى.
ٴناسيحاتتىڭ قۇپيا تاسىلدەرىن بەكەرگە شىعارۋ جانە بۇلاردى جاريا باسپا سوزدە مازاق ەتۋ سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ قاتارىندا بولۋمەن سيمەدى نارسە دەپ ەسەپتەۋ سوتسياليزمگە وپاسىزدىق جاساۋ بولىپ تابىلادى.

يمپەرياليستىك سوعىستا "ٴوز" ۇكىمەتىنىڭ جەڭىلۋى تۋرالى

وسى سوعىستا ٴوز ۇكىمەتىنىڭ جەڭۋىن قورعاۋشىلار دا، "جەڭىس تە، جەڭىلىس تە بولماسىن" دەگەن ۇراندى قورعاۋشىلار دا، ەكەۋى بىردەي سوتسيال-شوۆينيزمنىڭ تۇرعىسىندا تۇر. توڭكەرىستىك تاپ كەرتارتپالىق سوعىستا ٴوز ەل ۇكىمەتىنىڭ جەڭىلگەنىن تىلەمەي وتىرا المايدى، ونىڭ سوعىستاعى ساتسىزدىگى مەن ونى قۇلاتۋ ٴىسىنىڭ جەڭىلدەۋى اراسىنداعى بايلانىستى كورمەي تۇرا المايدى. ۇكىمەتتەر باستاعان سوعىس قايتكەن كۇندە دە ۇكىمەتتەر اراسىنداعى سوعىس رەتىندە اياقتالادى دەپ سەنەتىن جانە ونى تىلەيتىن بۇرجۋازدار عانا **بارلىق** سوعىسۋشى ەلدەردىڭ سوتسياليستەرى **بارلىق** "ٴوز" ۇكىمەتتەرىنىڭ جەڭىلۋىن قۋاتتاۋلارى كەرەك دەگەن يديانى "كۇلكىلى" جانە "سولەكەت" يديا دەپ تانيدى. قايتا، ناق وسىنداي قۋاتتامالار ٴاربىر سانالى جۇمىسشىنىڭ ەجەلگى ارمانىنا ساي كەلەر ەدى جانە يمپەرياليستىك سوعىستى ىشكى سوعىسقا اينالدىرۋداعى ٴبىزدىڭ ارەكەت لۋشيانىمىزعا تۋرا كەلەر ەدى.

كۇمان جوق، انگليا، گەرمانيا، روسسيا سوتسياليستەرىنىڭ ٴبىرسىپىرالارىنىڭ سوعىسقا قارسى ەلەۋلى ۇگىتى ٴتيىستى ۇكىمەتتەردىڭ "سوعىس قۋاتىن السىرەتتى"، ٴبىراق مۇنداي ۇگىت

سوتسياليستەردىڭ ەگبەگى. بۇقارا ٴۇشىن "ٴوز" ۇكىمەتتەرىن تۇڭكەرىستىك جولمەن قۇلاتۇدان باسقا جول جوق ەكەندىگىن جانە بۇل ۇكىمەتتەردىڭ قازىرگى سوعىستاعى قىينشىلىقتارىن ناق وسى ماقسات ٴۇشىن پايدالانۇ كەرەك ەكەندىگىن سوتسياليستەر بۇقاراعا تۇسىندىرۇگە ٴتيىس.

تىنىشتىقپازدىق تۇرالى جانە بەيبىتشىلىك ۇرانى تۇرالى

بۇقارا سىڭايىنىڭ بەيبىتشىلىك جاعىنا اۋىسۋى كوبىنەسە كەرتارتپالىق سوعىسقا نارازىلىقتىڭ، اشىنۇدىڭ، ونى ۇعىنۇدىڭ باستالۇىن كورسەتەدى. وسى سىڭايدى پايدالانۇ-بارلىق سوتسيال-دەموكراتتاردىڭ بورىشى. ولار وسى نەگىزدە تۋىلعان قانداي قوزعالىسقا بولسىن، قانداي ەرەۋىلگە بولسىن قىزۇ تۇردە قاتىسادى، ٴبىراق ولار تۇڭكەرىستىك قوزعالىس بولماعان كۇندە قوسىپ الۋلارسىز، ۇلتتىق ەزگىسىز، توناۋسىز، قازىرگى ۇكىمەتتەر مەن ۇستەم تاپتاردىڭ اراسىندا جاڭا سوعىستاردىڭ ۇرىعىنسىز ٴبىتىم بولۇى مۇمكىن دەپ حالىقتى الداي المايدى. حالىقتى بىلاي الداۋ تەك سوعىسۇشى ۇكىمەتتەردىڭ جاسىرىن ديپلوماتياسى مەن ولاردىڭ كەرى تۇڭكەرىستىك جوسپارىنا عانا ٴتيىمدى بولار ەدى. كىمدە-كىم بايانى جانە دەموكراتيالىق بەيبىتشىلىكتى قالايتىن بولسا، ول ادام ۇكىمەتتەر مەن بۇرجۇازياعا قارسى ىشكى سوعىستى جاقتاۇعا ٴتيىس.

ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى تۇرالى

وسى سوعىستا بۇرجۇازيانىڭ حالىقتى الداۋىنىڭ ەڭ كوپ

تاراعان ٴتۇرى سوعىستىڭ توناۋشىلىق ماقساتتارىن "ۇلت ازاتتىق" يدەيالوگيامەن بۇركەمەلەۋ بولىپ تابىلادى. انگلياليقتار بەلگياعا، گەرمانياليقتار پولشاعا بوستاندىق اپەرمەكشى بولىپ ۋادە بەرەدى، ت.ت. ٴبىز جوعارىدا، بىزگە بەلگىلى، بۇل سوعىس ــ دۇنيە جۇزىندەگى ۇلتتاردىڭ كوپشىلىگىن ەزۋشىلەردىڭ وسى ەزۋدى نىعايتۋ جانە كەڭەيتۋ جولىنداعى سوعىسى.

ۇلتتىق ەزگىنىڭ قانداينا بولسىن قارسى كۇرەسپەيىنشە، سوتسياليستەر وزدەرىنىڭ ۇلى ماقساتتارىنا جەتە المايدى. سوندىقتان ولار **ەزۋشى** ەلدەردىڭ (اسىرەسە "ۇلى" ەلدەر دەيتىندەردىڭ) سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيالارىنان **ەزىلۋشى** ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن، وسى ٴسوزدىڭ ناق سايasi ماعىناسىنداعى ۇقىعىن، ياعني سايasi جاعىنان ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعىن مويىنداۋىن جانە جاقتاۋىن ٴسوزسىز تالاپ ەتۋگە ٴتيىس. ۇلى ەلدىك نەمەسە وتارلارعا يەلىك ەتىپ وتىرعان ۇلتتاردىڭ بۇل ۇقىقتى قورعامايتىن سوتسياليسى شوۆينيس بولىپ تابىلادى.

بۇل ۇقىقتى قورعاۋ ۇساق مەملەكەتتەردىڭ قۇرىلۋىنا دەم بەرمەيتىنى بىلاي تۇرسىن، قايتا بۇقاراعا نەعۇرلىم ٴتيىمدى جانە ەكونوميكالىق دامۋعا نەعۇرلىم ساي كەلەتىن اسا ٴىرى مەملەكەتتەردىڭ جانە مەملەكەت ارالارىنداعى وداقتاردىڭ نەعۇرلىم ەرىكتى، باتىل، سوندىقتان دا، نەعۇرلىم كەڭ تۇردە جانە جەر-جەردىڭ بارىندە دە قۇرىلۋىنا تۇرتكى بولادى.

ەزىلۋشى ۇلتتاردىڭ سوتسياليستەرى، ەزىلۋشى جانە ەزۋشى ۇلتتاردىڭ **جۇمىسشىلارىنىڭ** تولىق (سونىمەن بىرگە ۇيىمدىق) بىرلىگى ٴۇشىن شارتسىز كۇرەسۋگە ٴتيىس. ٴبىر ۇلتتان ٴبىر ۇلتتىڭ زاڭ جاعىنان ٴبولىنىپ شىعۋ يدەياسى (باۋەر مەن رەننەردىڭ "مادەني ۇلتتىق اپتونومياسى"[189] دەيتىن يدەياسى) ــ كەرتارتپالىق

يديا.

يمپەرياليزم دەگەنىمىز اتتوبەلىندەي ””ٴىرى“ ەلدەردىڭ بۇكىل دۇنيە جۇزىندەگى ۇلتتاردى ەزۋىن كۇشەيتە ٴتۇسۋ زامانى، سونـدىقتان دا ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن مويىنداماينىشا يمپەرياليزىمگە قارسى سوتسياليستىك ينتەرناتسيونالدىق توڭكەرىس جولىندا كۇرەس جۇرگىزۋ مۇمكىن ەمەس. ”باسقا ۇلتتاردى ەزىپ وتىرعان ۇلت ازاتتىق الا المايدى“ (ماركس پەن ەنگەلس).[282] ””ٴوز“ ۇلتىنىڭ باسقا ۇلتتارعا تيتتەي دە بولسا زورلىق جاساۋىنا ٴتوزۋشى پرولەتاريات سوتسياليستىك پرولەتاريات بولا المايدى.

ەكىنشى تاراۋ
روسسياداعى تاپتار مەن پارتيالار

بۇرجۋازيا جانە سوعىس

ٴبىر ماسەلەدە روسسيا ۇكىمەتى ٴوزىنىڭ ەۆروپالىق سىبايلاستارىنان قالىسپادى: ناق سولار ٴتارىزدى، روسسيا ۇكىمەتى دە ””ٴوز“ حالقىن زور كولەمدە الداي ٴبىلدى. بۇقاراعا شوۆينيزم اۋرۋىن جۇقتىرۋ ٴۇشىن، پاتشا ۇكىمەتى ”ادىلەتتى“ سوعىس جۇرگىزىپ وتىر، ”باۋىرلاس سلاۆياندار“دى، ت. ت. تازا نيەتپەن قورعاپ وتىر دەگەن تۇسىنىك تۋدىرۋ ٴۇشىن، روسسيادا دا جالعاندىق پەن ايلا-شارعىنىڭ سۇمدىق زور اپپاراتى ىسكە جەگىلدى.

پومەششيكتەر تابى جانە ساۋدا-ونەركاسىپ بۇرجۋازياسىنىڭ جوعارعى جىگى پاتشا ۇكىمەتىنىڭ سوعىسقۇمارلىق ساياساتىن قىزۋ تۇردە قولدادى. ولاردىڭ تۇركيا جانە اۋستريا مۇراسىن ٴبولىسىپ

الۋدا وراسان زور زاتتاي پايدا مەن ەرەكشە ۇقىقتاردان دامەتۋشىنىڭ ٴجونى بار. ولاردىڭ تولىپ جاتقان ماجىلىستەرى پاتشا ارمياسى جەڭگەن كۇندە قالتالارىنا كەلىپ قۇيىلاتىن پايدالاردى الدىن-الا شامالاپ وتىر. ونىڭ ۇستىنە، ەگەر رومانوۆتار پاتشالىعىنىڭ قۇلاۋىن ٴبىر نارسە كەشەۋىلدەتە الاتىن بولسا، روسسيادا جاڭا توڭكەرىستى ٴبىر نارسە كىدىرتە الاتىن بولسا، ول نارسە پاتشا ٴۇشىن جەڭىمپاز سىرتقى سوعىس قانا ەكەنىن كەرتارتپاشىلار وتە جاقسى بىلەدى.

قالالىق "ورتاشا" بۇرجۋازيانىڭ، بۇرجۋازيا زيالىلارىنىڭ، ەركىن كاسىپشىلەردىڭ، ت.ت. قالىڭ جىگى دە — ەڭ بولماعاندا، سوعىستىڭ باس كەزىندە — شوۆينيزىممەن اۋىردى. روسسيالىق ەركىن بۇرجۋازيانىڭ پارتياسى — نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتيالىق پارتيا[6] پاتشا ۇكىمەتىن تۇگەلدەي جانە شارتسىز قولدادى. سىرتقى ساياسات جونىندە نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتيالىق پارتيا ەرتەدەن-اق بيلىك باسىنداعى پارتيا بولىپ تابىلادى. پاتشا ديپلوماتياسى الدەنەشە رەت ٴوزىنىڭ وراسان زور ساياسي الدامشىلىقتارىن پانسلاۆيزىم ارقىلى ىستەدى، وسى پانسلاۆيزىم نەگىزگى زاڭشىل-دەموكراتتاردىڭ رەسمي يديالوگياسى بولىپ قالدى. روسسيا ليبەراليزمى ۇلتتىق ليبەراليزم بولىپ ازعىندادى. ول "وتانشىلدىق" ماسەلەسىندە قاراجۇزدىكپەن باسەكەگە تۇسەدى، قاشان دا ميليتاريزمگە، تەڭىز ميليتاريزمىنە، ت. س. قۇلشىنا داۋىس بەرەدى. 70-جىلدارى گەرمانيادا "ەركىن ويلى" ليبەراليزم ىدىراپ، ٴوز ىشىنەن ۇلتشىل-ليبەرالدىق پارتيانى ٴبولىپ شىعارعان ەدى. قازىر روسسيا ليبەراليزمىنىڭ لاگەرىندە دە وسىنداي قۇبىلىس بايقالدى. روسسيانىڭ ەركىن بۇرجۋازياسى كەرى توڭكەرىستىڭ جولىنا ٴبىرجولا ٴتۇسىپ وتىر. بۇل ماسەلەدە

روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ كوزقاراسى تۇگەلىنەن راسقا شىقتى. روسسيا ليبەراليزمى ٴالى دە بولسا روسسيادايعى توڭكەرىستىڭ قوزعاۋشى كۇشى بولىپ تابىلادى دەيتىن ٴبىزدىڭ ورايىشىلداردىڭ كوزقاراسىن ٴومىر ٴوزى تالقانداپ شىقتى.

بيلەۋشى توپتار بۇرجۋازيالىق باسپا ٴسوزدىڭ، دىنيلەردىڭ، ت.ت. كومەگىمەن ديحاندار اراسىندا دا شوۆينيستىك سىڭاي تۋدىرا الدى. ٴبىراق، اسكەرلەر سوعىس مايدانىنان قايتا باستاعان سايىن، اۋىل ـ قىستاقتاعى سىڭاي پاتشالىق ٴتۇزىمىنىڭ پايداسىنا ەمەس، باسقاشا وزگەرگەندىگىندە كۇمان جوق. ديحاندارعا قاتىسى بار بۇرجۋازيالىق ـ دەموكراتيالىق پارتيالار شوۆينيستىك تولقىنعا توتەپ بەرە المادى. ەڭبەككىشىلەر پارتياسى[112] مەملەكەتتىك دۋمادا سوعىستىق قارجىعا داۋىس بەرۋدەن باس تارتتى، ٴبىراق ٴوزىنىڭ كوسەمى كەرەنسكيدىڭ اۋزىمەن ولار پاتشالىققا ەرەكشە ٴتيىمدى "وتانشىلدىق" مالىمدەمە جاريالادى. "حالىقشىلدار"دىڭ بۇكىل جاريا باسپا ٴسوزى جالپى العاندا ليبەرالدارعا ەرىپ كەتتى. ٴتىپتى بۇرجۋازيالىق ـ دەموكراتتاردىڭ سول قاناتى دا ـــ حالىقارالىق سوتسياليستىك بيروعا[283] قاتىناسقان سوتسيال ـ توڭكەرىستىك پارتيا[146] دەيتىن دە وسى اعىنعا ٴتۇسىپ اقتى. بۇل پارتيانىڭ حالىقارالىق سوتسياليستىك بيرودايعى ۋاكىلى رۋبانوۆيچ مىرزا اشىقتان ـ اشىق سوتسيال ـ شوۆينيس بولىپ بوي كورسەتىپ ٴجۇر. "كەلىسىم ەلدەرى" سوتسياليستەرىنىڭ لوندون ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە[320] وسى پارتيانىڭ ۋاكىلدەرىنىڭ جارتىسى شوۆينيستىك قارارعا داۋىس بەردى (ەكىنشى جارتىسى قالىس قالدى). سوتسيال ـ توڭكەرىسشىلدەردىڭ قۇپيا باسپا سوزىندە («جاڭا حابار»[321] گازەتى جانە باسقالار) شوۆينيستەر باسىم بولدى. "بۇرجۋازيالىق ورتادان شىققان" توڭكەرىسشىلدەر،

ياعني جۇمىسشى تابىمەن بايلانىسى جوق بۇرجۋازيالىق توڭكەرىس-شىلدەر وسى سوعىستا قاتتى كۇيرەۋگە ۇشىرادى. كروپوتكينىنىڭ، بۋرتسەۆتىڭ، رۋبانوۆيچتىڭ كۇيىنىشتى تاعدىرى ارقاڭا ايازداي باتادى.

جۇمىسشى تابى جانە سوعىس

روسسيادا شوۆينيزىم اۋرۋىن جۇقتىرماعان بىردەن-ءبىر تاپ پرولەتاريات. سوعىستىڭ باس كەزىندەگى قولايسىز وقيعالار جۇمىسشىلاردىڭ ەڭ قاراڭعى جىكتەرىن عانا شارپىدى. گەرمانيالىقتار-عا قارسى موسكۆادا بولعان تارتىپسىزدىكتەرگە جۇمىسشىلاردىڭ قاتىسى وتە-موتە اسىرا كورسەتىلگەن. تۇتاس العاندا روسسيانىڭ جۇمىسشى تابى شوۆينيزىم جونىندە وزىنە ەشتەڭە دارىتپايتىن بولىپ شىقتى.

بۇعان سەبەپ-ەل ىشىندەگى توڭكەرىستىك جاعداي جانە روسسيا پرولەتارياتىنىڭ جالپى تۇرمىس جاعدايلارى.

1912—1914-جىلدار روسسيادا اسا زور جاڭا توڭكەرىستىك ورلەۋدىڭ باسى بولدى. ءبىز تاعى دا دۇنيە جۇزىندە بولماعان زور جۇمىس تاستاۋ قوزعالىسىن كوردىك. 1913-جىلى بۇقارالىق توڭكەرىستىك جۇمىس تاستاۋعا، الىنعان مالىمەتكە قاراعاندا، كەم دەگەندە، ءبىر جارىم ميلليون ادام قاتىناستى، ال 1914-جىلى 2 ميلليوننان اسىپ ءتۇستى، ءسويتىپ 1905-جىلدىڭ دارەجەسىنە جاقىندادى. سوعىستىڭ قارساڭىندا پەتەربۋرگتە ءىستىڭ جايى ەڭ العاشقى كوشە بەكىنىستەرىن ورىستارعا دەيىن جەتتى.

قۇپيا روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ينتەرناتسيونالدىڭ الدىندا ءوزىنىڭ بورىشىن ورىندادى. ونىڭ

قولىنداعى ينتەرناتسيوناليزم تۋى جىعىلعان ەمەس. ٴبىزدىڭ پارتيا ورايشىل توپتارمەن جانە ەلەمەنتتەرمەن ۇيىمدىق جاعىنان ەرتەدە-اق قول ٴۇزىستى. ورايشىلدىق پەن "ٴسوزىسىز جاريالىق" ٴبىزدىڭ پارتيانىڭ اياعىنا ورالعى بولعان جوق. مىنە وسى جاعداي، يتال-يالىق جولداستارعا بيسسولاتيدىڭ ورايشىلدىق پارتياسىنان جىك-تەلۋدىڭ كومەكتەسكەنى ٴتارىزدى، ٴبىزدىڭ پارتيانىڭ توڭكەرىستىك بورىشتى ورىنداۋىنا كومەكتەستى.

ٴبىزدىڭ ەلدەگى جالپى جاعداي جۇمىسشى بۇقاراسىنىڭ اراسىندا "سوتسياليستىك" ورايشىلدىقتىڭ گۇلدەنۋىنە جول بەر-مەيدى، ٴبىز پارتيادا زيالىلاردىڭ، ۇساق بۇرجۋازيانىڭ، ت.ت. اراسىندا ورايشىلدىق پەن جاڭعىرتىمپازدىقتىڭ تولىپ جاتقان سارىندارىن كورەمىز. ٴبىراق بۇلار جۇمىسشىلاردىڭ ساياسي جاعىنان بەلسەندى جىكتەرى ىشىندە تۇككە تۇرعىسىز نارسەلەر. بىزدە ەرەكشە ۇقىقتى جۇمىسشىلار مەن قىزمەتكەرلەر جىگى وتە ٴالسىز. بىزدە جاريالىقتا كوزسىزدىكپەن تابىنۋدىڭ بولۋى مۇمكىن ەمەس. جويىمپازداردىڭ[132] (اكسەلرود، پوترەسوۆ، چەرەۆانين، ماسلوۆ جانە باسقالار باسشىلىق ەتىپ جۇرگەن ورايشىلدىق پارتيانىڭ) جۇمىسشى بۇقاراسىندا سوعىسقا دەيىن ەشقانداي ەلەۋلى تىرەگى بولمادى. مەملەكەتتىك 4-كەزەكتى دۋماعا سايلانعان 6 جۇمىسشى ۋاكىلىنىڭ **بارلىعى** جويىمپازدارعا قارسى ەدى. پەتروگراد پەن موسكۋادا جاريا جۇمىسشى باسپا ٴسوزىنىڭ تيراجى مەن جينالعان اقشالاي قارجىلارى سانالى جۇمىسشىلاردىڭ 4/5 بولەگى ورايشىلدىق پەن جويىمپازدىققا قارسى شىعاتىنىن كۇمانسىز كورسەتتى.

سوعىس باستالعالى پاتشا ۇكىمەتى مىڭ-مىڭداعان الدىڭعى قاتارلى جۇمىسشىلاردى، ٴبىزدىڭ قۇپيا روسسيا سوتسيال-دەموكرا-تيالىق جۇمىسشى پارتيامىزدىڭ مۇشەلەرىن قاماۋعا الدى، جەر

اۋداردى. بۇل جاعداي (ونىڭ ۋستىنە ەل ىشىندە سوعىس ءتار-تىبىن ورناتۋ، ءبىزدىڭ گازەتتەردى جابۋ، ت.ت.) سالدارىنان قوزعالىس كەدەرگىگە ۇشىرادى. ايتكەنمەن ءبىزدىڭ پارتيانىڭ توڭكەرىستىك قۇپيا جۇمىسى ءجۇرىپ جاتىر. ءبىزدىڭ پارتيانىڭ پەتروگراد كوميتەتى قۇپيا «پرولەتارلار ءۇنى»[322] گازەتىن شىعاردى.

شەتەلدە شىعاتىن ورتالىق ورگان «سوتسيال-دەموكراتتار» گازەتىندەگى ماقالالار پەتروگرادتا قايتا باسىلىپ، ولكەلەرگە تاراتىلدى. قۇپيا شىعاتىن ۇگىت قاعازداردىڭ كەيبىر اسكەري ورىنداردا دا تاراتىلدى. قالا سىرتىندا، ءارتۇرلى قالتارىس جەرلەردە جۇمىسشىلاردىڭ قۇپيا جينالىستارى بولىپ وتىرادى. سوڭعى كەزدە پەتروگرادتا مەتال جۇمىسشىلارىنىڭ زور جۇمىس تاستاۋلارى باستالدى. وسى جۇمىس تاستاۋلارعا بايلانىستى ءبىزدىڭ پەتروگراد كوميتەتى جۇمىسشىلارعا ارناپ ىبىرنەشە ۇندەۋ شىعاردى.

مەملەكەتتىك دۋماداعى روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ جۇمىسشى ۇيىرمەسى جانە سوعىس

1913-جىلى مەملەكەتتىك دۋماداعى سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيا ۋاكىلدەرىنىڭ اراسىندا جىكتەلىس بولدى. ءچحەيدزە باستاعان ورايشىلدىقتى جاقتاۋشى 7 ۋاكىل ءبىر جاعىندا قالدى. بۇلار 214 مىڭ جۇمىسشىسى بار پرولەتارلىق ەمەس 7 ولكەدەن سايلانعان بولاتىن. ەكىنشى جاعىندا 6 ۋاكىل، **بارىن دە** ءبىر ميليون 8 مىڭ جۇمىسشىسى بار، روسسيانىڭ ەڭ ونەركاسىپتى ورتالىقتارىنان جۇمىسشىلاردىڭ سايلاۋشىلار ۇيىرمەسى سايلاعان.

الاۋىزدىقتىڭ باستى ءتۇيىنى: توڭكەرىستىڭ ماركسيزىمدىك

تاكتيكاسىن قولدانۋ كەرەك پە، الدە ورايشىلدىق ـ جاڭعىرتىمپازدىق تاكتيكاسىن قولدانۋ كەرەك پە دەگەن ماسەلە پولدى. ءبىس جۇزىندە الاۋىزدىق كوبىنەسە پارلامەنتتەن تىس جۇرگىزىلەتىن بۇقارا اراسىنداعى جۇمىس جونىندە بولدى. بۇل جۇمىس، ەگەر وسى جۇمىستى جۇرگىزۋشىلەر توڭكەرىستىك نەگىزىندە قالعىسى كەلسە، روسسيادا قۇپيا جۇرگىزۋگە ءتيىس ەدى. چحەيدزە ۇيىرمەسى[183] قۇپيا جۇمىستى قابىلداماعان جويىمپازداردىڭ ەڭ ادال وداقتاسى بولىپ قالا بەردى جانە ولاردى جۇمىسشىلارمەن بولعان اڭگىمەلەر-دىڭ، جينالىستاردىڭ بارىندە قورعادى. وسىدان كەلىپ جىكتەلىس شىقتى. 6 ۋاكىل روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ جۇمىسشى ۇيىرمەسىن قۇردى. روسسيا جۇمىسشىلارىنىڭ باسىم كوپشىلىگى وسىلار جاعىندا ەكەنىن ءبىر جىلدىق جۇمىس كۇمانسىز كورسەتتى.

سوعىستىڭ باس كەزىندە الاۋىزدىق ەرەكشە ايقىن بىلىنگەن ەدى. چحەيدزەنىڭ ۇيىرمەسى پارلامەنتتىك قيمىلدارمەن قاناعات-تاندى. ول سوعىستىق قارجىلارعا داۋىس بەرمەدى، ويتكەنى بۇلاي ەتپەسە ول جۇمىسشىلاردىڭ وزىنە قارسى كۇشتى نارازىلىعىن تۋدىرعان بولار ەدى (روسسيادا ءتىپتى ۇساق بۇرجۋازيالىق ەڭبەك-شىلەر دە سوعىستىق قارجىعا داۋىس بەرمەگەنىن ءبىز بىلەمىز). ءبىراق ول سوتسيال ـ شوۆينيزمگە دە قارسى بولعان جوق.

ءبىزدىڭ پارتيانىڭ ساياسي لۋشيانىن ۇستاعان روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ جۇمىسشى ۇيىرمەسى باسقاشا ىستەدى. ول جۇمىسشى تابىنىڭ اراسىنا بارىپ سوعىسقا قارسى جۇمىس جۇر-گىزدى، ول روسسيا پرولەتارياتىنىڭ قالىڭ بۇقاراسىنا يمپەرياليز-مگە قارسى ۇگىت جۇرگىزدى.

بۇل ۇيىرمە جۇمىسشىلاردىڭ شىنايى تىلەكتەستىگىنە بولەندى، —

مۇنىڭ ٴوزى ۇكىمەتتىڭ زارەسىن ۇشىردى جانە وسىنىڭ سەبەبىنەن ۇكىمەت ٴوز زاڭدارىن كورنەۋ بۇزىپ، ٴبىزدىڭ ۋاكىل جولداستاردى تۇتقىنعا الىپ، سىبىرگە وسىلىك قونىس اۋدارۋعا ۇكىم شىعاردى. ٴبىزدىڭ جولداستاردى تۇتقىنعا الۋ تۋرالى ەڭ العاشقى رەسمي حاباردا پاتشا ۇكىمەتى بىلاي دەپ جازدى:

"بۇل جونىندە سوتسيال-دەموكراتيالىق ۇيىمداردىڭ كەيبىر مۇشەلەرى مۇلدەم ەرەكشە جولدى ۇستادى، ولار سوعىسقا قارسى ۇگىت، استىرتىن ۇگىت قاعازدارى جانە اۋىزشا ۇگىت ارقىلى روسسيانىڭ سوعىس قۋاتىن السىرەتۋدى ٴوز ٴىسىنىڭ ماقساتى ەتىپ قويدى."

پاتشالىق تۇزىمگە قارسى كۇرەستى "ۋاقىتشا" توقتاتۋ كەرەك دەگەن ۋاندەرۆەلدەنىڭ ايگىلى ۇندەۋىنە — تەك ٴبىزدىڭ پارتيامىز اتىنان ورتالىق كوميتەت كەرى جاۋاپ بەردى. قازىر بەلگياداعى پاتشا ەلشىسى كۋداشەۆ كۇكجۇەنىڭ جاۋابىنان، ۋاندەرۆەلدەنىڭ بۇل ۇندەۋدى ٴبىر ٴوزى ەمەس، وسى پاتشا ەلشىسىمەن بىرلەسىپ جازعاندىعى بەلگىلى بولىپ وتىر. جويىمپازداردىڭ باسشىلىق ۇيىمى ۋاندەرۆەلدەمەن كەلىستى جانە "ٴوز ىسىمىزدە **سوعىسقا قارسى ارەكەت جاسامايمىز**" دەپ باسپا سوزدە رەسمي تۇردە مالىمدەمە جاسادى.

پاتشا ۇكىمەتى الدىمەن ٴبىزدىڭ ۋاكىل جولداستاردى ۋاندەرۆەلدەگە بەرىلگەن وسى كەرى جاۋاپتى جۇمىسشىلار اراسىندا ٴناسيحاتتادى دەپ ايىپتادى.

پاتشا تەكسەرۋ قىزمەتكەرى نەناروكوموۆ مىرزا سوتتا ٴبىزدىڭ جولداستارعا گەرمانيا جانە فرانسيا سوتسياليستەرىن ۇلگى ەتىپ قويدى. "گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتتارى، — دەدى ول، — سوعىستىق قارجىعا داۋىس بەردى، ٴسويتىپ ۇكىمەتتىڭ دوستارى بولىپ

شقتى. گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتتارى وسلاي ەتتى، ٴبىراق روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ قاسىرەتتى ساربازدارى بۇلاي ەتپەدى...بەلگيا مەن فرانسيا سوتسياليستەرى وزدەرىنىڭ باسقا تاپتارمەن تالاس-تارتىستارىن ۇمىتتى، پارتيالىق داۋ-جاڭجالدارىن ۇمىتتى جانە كوپ ويلانىپ تۇرماي سوعىس تۋى استىنا جينالدى". ال روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ جۇمىسشى ۇيىرمەسىنىڭ مۇشەلەرى پارتيا ورتالىق كوميتەتىنىڭ نۇسقاۋلارىنا باعىنىپ، بۇلاي ەتپەدى...

سوت ٴبىزدىڭ پارتيانىڭ پرولەتاريات بۇقاراسىنىڭ اراسىندا سوعىسقا قارسى قۋاتتى جۇرگىزىلگەن كەڭ كولەمدەگى ۇگىت جۇمىستارىنىڭ اسەرلى كورىنىسىن جايىپ سالدى. البەتتە، پاتشا سوتى ٴبىزدىڭ جولداستارىمىزدىڭ بۇل جونىندەگى ٴىسىن استە تولىق "اشا" المادى. ٴبىراق اشقانىنىڭ ٴوزى بىرنەشە ايدىڭ ىشىندەگى قىسقا ۋاقىتتا قانشالىق كوپ ٴىس ىستەلگەندىگىن كورسەتتى.

سوتتا ٴبىزدىڭ توپتار مەن كوميتەتتەردىڭ سوعىسقا قارسى، ينتەرناتسيونالدىق تاكتيكانى جاقتاعان قۋاتتى ۇگىت قاعازدارى وقىلدى. بۇكىل روسسيانىڭ سانالى جۇمىسشىلارىنان روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ جۇمىسشى ۇيىرمەسىنىڭ مۇشەلەرىنە ٴجىپ ۇشتارى كەلىپ جالعاسىپ جاتتى، ال بۇل ۇيىرمە سوعىستى ماركسيزم تۇرعىسىنان باعالاۋدا ولارعا ٴالى كەلگەنىنشە كومەكتەسىپ وتىردى.

ناركوۆ ولكەسىنىڭ جۇمىسشى ۋاكىلى مۇرانوۆ جولداس سوتتا بىلاي دەدى:

"حالىق مەنى مەملەكەتتىك دۋماعا جىبەرگەندە دۋمانىڭ كرەسلوسىن توزدىرۋ ٴۇشىن جىبەرمەگەنىن ٴتۇسىندىم دە، مەن جۇمىسشى تابىنىڭ سىڭايىن ٴبىلىپ تۇرۋ ٴۇشىن جەرگىلىكتى

جەرلەرگە بارىپ تۇردىم". سوتىنا ول ٴبىزدىڭ پارتيانىڭ قۇپيا
ۇگىتشىلىك قىزمەتىن اتقارعانىن، ورالدا ۆەرحنەيسەتىسك زاۋاتىندا
جانە باسقا جەرلەردە جۇمىسشى كوميتەتىن ۇيىمداستىرعانىن مويىن-
دادى. سوت روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ جۇمىسشى
ۇيىرمەسىنىڭ مۇشەلەرى سوعىس باستالعاننان كەيىن ٴناسيحات
جۇمىسىن جۇرگىزۋ ماقساتىمەن بۇكىل روسسيانى دەرلىك ارالاپ
شىققاندىعىن، مۋرانوۆ، پەترووۆسكي، بادايەۆ جانە باسقالار كوپ-
تەگەن جۇمىسشى جينالىستارىن وتكىزگەنىن، بۇل جينالىستاردا
سوعىسقا قارسى قارارلار شىعارىلعاندىعىن، ت. س. كورسەتتى.
پاتشا ۇكىمەتى سوتتالعانداردى ٴولىم جازاسىنا كەسۋ حاۋپىن
تۋدىردى. وسىعان بايلانىستى سوتتالعانداردىڭ ٴبارى بىردەي مۋرانوۆ
جولداس سياقتى باتىل بولمادى. ولار پاتشا تەكسەرۋ قىزمەتكەرلە-
رىنىڭ بۇلاردى ايىپتاۋىن قيىنداتۋعا تىرىستى. قازىر وسىنى روسسيا
سوتسيال-شوۆينيستەرى پايدالانىپ، ماسەلەنىڭ ٴمانىن:
جۇمىسشى تابىنا قانداي پارلامەنتتەريزىم كەرەك دەگەندى بۇركەمە-
لەپ وتىر.
پارلامەنتتەريزمدى زيۋدەكۋم مەن حەينە، سامبا مەن ۆاليان،
بيسسولاتي مەن مۋسسوليني، چحەيدزە مەن پلەحانوۆ مويىنداپ
وتىر. پارلامەنتتەريزمدى ٴبىزدىڭ روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق
پارتياسىنىڭ جۇمىسشى ۇيىرمەسىندەگى جولداستار دا مويىندايدى،
شوۆينيستەرمەن قول ۇزىسكەن بولعاريالىق جانە يتاليالىق جولداس-
تار دا مويىندايدى. ٴارتۇرلى پارلامەنتتەريزم بار. بىرەۋلەر ٴوز
ۇكىمەتتەرىنە قىزمەتىن ٴسىڭىرۋ ٴۇشىن، نەمەسە ەڭ ٴتاۋىر دەگەن-
دە، چحەيدزە ۇيىرمەسى ٴتارىزدى، ستىلىپ شىعۋ ٴۇشىن، پارلامەنت
مىنبەسىن پايدالانادى. باسقا بىرەۋلەر پارلامەنتتەريزمدى پايدالان-
عاندا اقىرىنا دەيىن توڭكەرىسشىل بولىپ قالۋ ٴۇشىن، ەڭ قيىن

جاعدايلاردىڭ وزىندە دە وزدەرىنىڭ سوتسياليستەر جانە ينتەرناتسيوناليستەر رەتىندەگى بورىشىن ورىنداۋ ٴۇشىن پايدالانادى. بىرەۋلەردىڭ پارلامەنتتىك ٴىسى بۇ جاڭدىق كرەسلوعا اپارىپ وتىرعىزادى، باسقا بىرەۋلەردىڭ پارلامەنتتىك ٴىسى ولاردىڭ تۇرمەگە وتىرۋىنا، جەر اۋدارىلۋىنا، اۋىر جۇمىستارعا جەگىلۋىنە سەبەپشى بولادى. بىرەۋلەر بۇرجۋازياعا، باسقا بىرەۋلەر پرولەتارياتقا قىزمەت ەتەدى. بىرەۋلەر — سوتسيال-يمپەرياليستەر، باسقا بىرەۋلەر — توڭكەرىسشىل ماركسيزمشىلدەر.

ٴۇشىنشى تاراۋ
ينتەرناتسيونالدى قالپىنا كەلتىرۋ

ينتەرناتسيونالدى قالاي قالپىنا كەلتىرۋ كەرەك؟ ٴبىراق الدىمەن ينتەرناتسيونالدى قالاي قالپىنا **كەلتىرمەۋ كەرەك** دەگەن تۋرالى بىرەر اۋىز ٴسوز ايتالىق.

سوتسيال-شوۆينيستەر مەن "ارالىقتاعىلار"دىڭ ٴادىسى

و، بارلىق ەلدىڭ دە سوتسيال-شوۆينيستەرى — ۇلكەن "ينتەرناتسيوناليستەر"! ولار سوعىس باستالعان كەزدە-اق ينتەرناتسيونال ٴۇشىن قام جەدى. ولار، ٴبىر جاعىنان، ينتەرناتسيونالدىڭ **كۇيرەۋى** تۋرالى قاۋەسەت "اسىرا ايتىلىپ" ٴجۇر، شىنىندا ەرەكشە ەشتەڭە بولا قويعان جوق دەپ سەندىرەدى. كاۋتسكيدى تىڭداڭىز: ينتەرناتسيونال "بەيبىتشىلىك ۋاقىتتىڭ قۇرالى" عانا بولىپ تابىلادى، سوعىس كەزىندە بۇل قۇرال ونشاما ۇيلەسىمدى بولماي شىقتى،

بۇل تابيعي نارسە عوي. ەكىنشى جاعىنان، بارلىق ەلدەردىڭ سوتسيال - شوۆينيستەرى قازىرگى جاعدايدان قايتىپ قۇتىلىپ شىعۋدىڭ ەڭ وڭاي جولىن — جانە ەڭ ماڭىزدىسى يىنتەرناتسيونالدىق جولىن — تاپتى. بۇل ٴوزى وڭاي جول، تەك سوعىستىڭ اقىرىن كۇتۋ كەرەك، سوعىس بىتكەنگە دەيىن ٴاربىر ەلدىڭ سوتسياليستەرى ٴوز "وتان"ىن قورعاۋعا جانە "ٴوز" ۇكىمەتتەرىن قولداۋعا ٴتيىس، ال سوعىس بىتكەن سوڭ، ٴبىرىن - ٴبىرى "كەشىرۋ"گە ٴتيىس، بارىنىكى دە ٴجون بولدى دەپ مويىنداۋعا ٴتيىس، بەيبىتشىلىك كەزدە ٴبىز باۋىرلاس ادامدارداي بولىپ تۇرامىز، ال سوعىس كەزىندە، پالەندەي ٴبىر قارارلاردىڭ ٴدال نەگىزىنە سۇيەنىپ، وزدەرىنىڭ فرانسيالىق باۋىرلاستارىن قىرۋعا گەرمانيا جۇمىسشىلارىن شاقىرامىز نەمەسە وزدەرىنىڭ گەرمانيالىق جۇمىسشىلارىن قىرۋعا فرانسيا جۇمىسشىلارىن شاقىرامىز.

كاۋتسكي دە، پلەحانوۆ تا، ۆيكتور ادلەر دە، حەينە دە وسىعان ٴبارى بىردەي قارايدى. ۆيكتور ادلەر: "وسى اۋىر ۋاقىتتى باستان كەشىرىپ وتىرعان كەزىمىزدە ٴبىزدىڭ ەڭ ٴبىرىنشى مىندەتىمىز — ٴبىر - ٴبىرىمىزدىڭ كىنامىزدى جىپىكە تىزبەۋ" دەپ جازادى. كاۋتسكي: "وسى كۇنگە دەيىن ەشبىر تاراپتان بايسالدى سوتسياليستەر"دىڭ يىنتەرناتسيونالدىڭ تاعدىرى ٴۇشىن حاۋىپتەنەرلىكتەي "ۇندەرى شىققان جوق" دەيدى. پلەحانوۆ: "كۇناسىز ولتىرىلگەندەردىڭ قانىنىڭ ٴيسى شىعىپ تۇرعان قولدى (گەرمانيا سوتسيال - دەموكراتتارىنىڭ قولىن) قىسۋ جيرەنىش" دەيدى. ٴبىراق ول ارتىنشا "كەشىرىم" ۇسىنادى: "بۇل جەردە، — دەپ جازادى ول، — سەزىمدى اقىلعا جەڭدىرۋ ابدەن ورىندى. ٴوزىنىڭ ۇلى ٴىسى ٴۇشىن يىنتەرناتسيونال كەشىگىپ ايتىلعان وكىنىشتى دە ەسكە الۋعا ٴتيىس." حەينە «سوتسياليستىك ايلىق»[227]تا ۆاندەر-

ۆەلدەنىڭ مىنەزىن "ەرلىك جانە قايسارلىق مىنەز" دەپ اتايدى دا، ونى گەرمانيا سولشىلدارىنا ۇلگى ەتىپ قويادى.

قىسقاسى، سوعىس باستالعانعا دەيىن كاۋتسكيدەن جانە پلەحانوۆتان، ۆاندەرۆەلدەدەن جانە ادلەردەن الىقتا تاعايىندالعان، سوندا دەرەۋ ءوزارا كەشىرىم جاساۋ رۋحىندا "بىر اۋىزدان" قارار جاسالا قويادى. تالاس ءساتتى تۇردە بۇركەلە سالادى. نە بولعانىن تۇسىنۋدە جۇمىسشىلارعا كومەكتەسۋدىڭ ورنىنا، ولاردى قاعاز جۇزىندەگى جالعان "بىرلىكپەن" الداي سالادى. بارلىق ەلدەردىڭ سوتسيال-شوۆينيستەرى مەن ەكىجۇزدىلەرىنىڭ بىرلەستىگى ينتەرناتسيونالدى قالپىنا كەلتىرۋ دەپ اتالادى.

ونىڭ ەندى جاسىرۋدىڭ قاجەتى جوق: بۇلاي "قالپىنا كەلتىرۋ"دىڭ قاۋپى وتە-موتە زور. بارلىق ەلدەردىڭ سوتسيال-شوۆينيستەرى تۇگەل وسىنى كەرەك ەتەدى. ولاردىڭ ءبارى دە سوتسياليزم بە الدە ۇلتشىلدىق پا دەگەن ماسەلەنى ولاردىڭ ەلدەرىندەگى جۇمىسشى بۇقارا وزدىگىنەن اجىراتا الماسىن دەپ تىلەيدى. ولاردىڭ ءبارى دە ءبىر-ءبىرىنىڭ كۇنالارىن جاسىرۋدى كەرەك ەتەدى. ولاردىڭ ءبارى دە "ينتەرناتسيونالدىق" ەكىجۇزدىلىكتىڭ اسقان شەبەرى كاۋتسكي ۇسىنعان نارسەلەردەن باسقا ەشتەڭە ۇسىنا المايدى.

الايدا، بۇل قاۋىپتى جۇرت ونشالىقتى تۇسىنبەيدى. سوعىستىڭ ءبىر جىلى ىشىندە ينتەرناتسيونالدىق بايلانىستى قالپىنا كەلتىرۋ جونىندە ءبىرقاتار ارەكەتتەر بولعانىن كوردىك. ءبىز لوندوندا جانە ۆەنادا بولعان ۋاكىلدەر ءماجىلىسىن ايتپايمىز. وندا ءوز "وتاندار"ىنىڭ باس سانموۋبۋلارى مەن بۇرجۋازياسىنا كومەكتەسۋ ءۇشىن، شوۆينيستەر جينالعان. ءبىز لۋگانوداعى، كوپەنحاگەنداعى ۋاكىلدەر ءماجىلىسىن، ايەلدەردىڭ حالىقارالىق ۋاكىلدەر ءماجى-

لىسىن جانە جاستاردىڭ حالىقارالىق ۋاكىلدەر ءماجىلىسىن[323] ايتىپ وتىرمىز. بۇل ماجىلىستەر تاماشا تىلەكتە بولعان ەدى، ءبىراق ولار جوعارىدا اتالعان حاۋىپتى مۇلدە كورمەدى. ولار ينتەرناتسيوناليستەردىڭ جاۋىنگەرلىك لۇشياندى بەلگىلەمەدى. ولار ينتەرناتسيونالدى سوتسيال-شوۆينيستىك ادىسپەن "قالپىنا كەلتىرۋ"دەن بولاتىن حاۋىپتى پرولەتارياتقا كورسەتىپ بەرمەدى. ولار، سوتسيال-شوۆينيستەرگە قارسى كۇرەسپەيىنشە سوتسياليزم ىسىنەن ءۇمىت كۇتۋگە بولمايتىنىن جۇمىسشىلارعا كورسەتىپ بەرمەستەن، مىقتاعاندا ەسكى قارارلاردى قايتالاۋمەن قاناعاتتاندى. ولار مىقتاعاندا ءبىر ورىندا قادام باسۋدا بولدى.

قارسى توپتىڭ حالى

بارلىق ينتەرناتسيوناليستەر ءۇشىن نەعۇرلىم قاجەتتى نارسە گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسى ىشىندەگى قارسى توپتىڭ حالى ەكەندىگىندە ەشقانداي كۇمان جوق. ەكىنشى ينتەرناتسيونالدا نەعۇرلىم كۇشتى جانە جەتەكشى ورىندا بولىپ كەلگەن رەسمي گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسى جۇمىسشىلاردىڭ حالىقارالىق ۇيىمىنا ەڭ اۋىر سوققى بەردى. ءبىراق سونىمەن بىرگە نەعۇرلىم كۇشتى قارسى توپ تا گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىندا بولىپ شىقتى. ەۆروپالىق ءىرى پارتيالاردىڭ ىشىندە سوتسياليزم تۋىنا ءوزىنىڭ ادالدىعىن ساقتاعان جولداستاردىڭ قاتتى نارازىلىق ءۇنى العاش رەت وسى پارتيادان شىقتى. ءبىز «نۇر-ساۋلە» جورنالى[324]مەن «ينتەرناتسيونال» جورنالىن[287] قۋانىپ وقىدىق. ءبىز گەرمانيادا، مىسالى، «باستى جاۋ ءوز ەلىمىزدە» دەگەن تۇڭكەرىستىك قۇپيا ۇگىت قاعازداردىڭ تاراتىلعانى تۋرالى ونان دا

بەتەر قۋانىشپەن ەستىدىك. بۇل، گەرمانيا جۇمىسشىلارىنىڭ ىشىندە سوتسياليزم رۋحى ۇمىتىلماعاندىعىن، گەرمانيادا توڭكەرىستىك ماركسيزىمدى قورعاۋعا قابىلەتتى كىسىلەر ٴالى دە بار ەكەنىدىگىن كورسەتتى.

گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتياليق پارتياسىندا قازىرگى سوتسياليزىمدەگى جىكتەلىس نەعۇرلىم ايقىن كورىندى. ٴبىز مۇندا 3 اعىمدى بارىنشا ايقىن كورەمىز: ورايشىل-شوۆينيستەر، بۇلار ەشبىر جەردە قۇلدىراۋدىڭ جانە ساتقىندىقتىڭ گەرمانيادا اعىمداي دارەجەسىنە جەتكەن ەمەس: كاۋتسكيشىلدىك "ارالىقتاعىلار"، بۇلار ورايشىلدارعا قىزمەت ەتۋدەن باسقا ەشقانداي رول اتقارۋعا ٴوزىنىڭ استە شاماسى كەلمەيتىنىن كورسەتىپ وتىر؛ سولشىلدار، گەرمانياداعى بىردەن-ٴبىر سوتسيال-دەموكراتتار بولىپ تابىلادى.

كوبىنەسە بىزگە كەرەگى، ارينە، گەرمانيا سولشىلدارىنىڭ ىشىندەگى حال. ٴبىز گەرمانيا سولشىلدارىن ٴوزىمىزدىڭ جولداستارىمىز دەپ، بارلىق ينتەرناتسيوناليستەردىڭ ٴۇمىتى دەپ بىلەمىز.

ونىڭ حالى قالاي؟

«ينتەرناتسيونال» جورنالى: گەرمانيا سولشىلدارىنىڭ ىشىندە ٴالى ٴبارى دە تولقۋ بارىسىندا تۇر، وندا ٴالى ٴبىرى قايتا جىكتەلىستەر بولادى، ونىڭ ىشىندە نەعۇرلىم باتىل ەلەمەنتتەر دە، باتىلدىعى كەم ەلەمەنتتەر دە بار دەپ ابدەن دۇرىس ايتتى.

بىزدەر، روسسيا ينتەرناتسيوناليستەرى، ٴوزىمىزدىڭ گەرمانيالىق سولشىل جولداستاردىڭ ىشكى ىستەرىنە تيتتەي دە ارالاسپاقشى ەمەسپىز، بۇل ايتپاساق تا تۇسىنىكتى. ۋاقىت جانە ورىن جاعدايلارىنا قاراي، ورايشىلدارعا قارسى كۇرەستە ٴوز ادىستەرىن بەلگىلەۋگە، ولاردىڭ وزدەرى عانا ابدەن اقىلى ەكەنىن ٴبىز تۇسىنەمىز. ٴبىز تەك ىستەردىڭ حالى تۋرالى ٴوز پىكىرىمىزدى اشىق ايتۋدى

ٴوزىمىزدىڭ ۇقىمىمىز جانە بورىشىمىز دەپ بىلەمىز.

«ينتەرناتسيونال» جورنالىنىڭ باسماقالاسىنىڭ اپتورى: كاۋتسكيشىلدىڭ "ارالىقتاعىلار" ماركسيزىم سىنىنە اشىق سوتسيال-شوۆينيزىمنەن گورى كوپ زيان شەكتىردى دەۋىنىڭ مەيلىنشە ٴجونى بار ەكەندىگىنە ٴبىزدىڭ كوزىمىز جەتۋلى. قازىر كىمدە-كىم الاۋىزدىقتى بۇركەمەلەيتىن بولسا، كىمدە-كىم ماركسيزىم دەگەن اتپەن جۇمىسشىلارعا كاۋتسكيشىلدەردىڭ ۇگىتتەپ جۇرگەنىن ۇگىتتەيتىن بولسا، ول ادام جۇمىسشىلاردىڭ قىراعىلىعىن جويادى، ول ادام، ماسەلەنى تۇتەسىنەن قويىپ، جۇمىسشىلاردىڭ اشالاپ ٴتۇسىنىپ الۋىنا تاستايتىن زيۋدەكۋمدەر مەن حەينەلەردەن گورى زياندى.

سوڭعى كەزدە كاۋتسكي مەن حاازەنىڭ "باسشىلىق ورگان" مەن قارسىلاسۋى ەشكىمدى دە اداستىرا المايدى. بۇلارمەن شەيدەمانداردىڭ اراسىنداعى الاۋىزدىقتار پرينسيپتىك الاۋىزدىقتار ەمەس، بىرەۋلەر حيندەنبۋرگ پەن ماكەنزەن قازىردىڭ وزىندە جەڭىپ وتىر، سوندىقتان قوسىپ الۋعا قارسى نارازىلىق جاساۋ سالتاناتىن قۇرا بەرۋگە بولادى دەپ ەسەپتەيدى. ەندى بىرەۋلەر حيندەنبۋرگ پەن ماكەنزەن ٴالى جەڭگەن جوق، سوندىقتان "اقىرىنا دەيىن شىداۋ كەرەك" دەپ ەسەپتەيدى.

كاۋتسكيشىلدەر "باسشىلىق ورگان"عا قارسى تەك كوز بولسىن ٴۇشىن عانا كۇرەس جۇرگىزەدى، اتاپ ايتقاندا، سوعىستان كەيىن جۇمىسشىلار الدىندا پرينسيپتىك تالاستى بۇركەمەلەۋ ٴۇشىن جانە ماسەلەنى تۇرلاۋسىز "سولشىل" رۋحتاعى 1001-قالىڭ قارارمەن بۇركەپ تاستاۋ ٴۇشىن كۇرەس جۇرگىزەدى. ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ ديپلوماتتارى بۇعان سونداي شەبەر عوي.

گەرمانيالىق قارسى توپ "باسشىلىق ورگان"عا قارسى ٴوزىنىڭ قيىن كۇرەسىندە كاۋتسكيشىلدەردىڭ وسى ٴپرينسيپسىز قارسىلىعىن

دا پايدالانـۋعا ٴتيـس ەكەنـدىگى ابـدەن تۇسـنىكـتى. ٴبىراق ينتەرناتسيوناليستىك قايىسىنىڭ بولسىن جاڭا كاۋتسكيشىلدىككە تەرىس كوزقاراستا قالۋى نەگىزگى ولشەم بولۋعا ٴتيىس. كەمدە-كەم كاۋتسكيشىلدىككە قارسى كۇرەسسە، كەمدە-كەم "ارالىقتاعىلار"دىڭ ٴوز كوسەمدەرىنىڭ جالعان بەت بۇرىسىنان **كەيىن دە** پرينتسيپتىك جاعىنان **شوۆينيستەر مەن ورايشىلداردىڭ وداقتاسى** بولىپ قالا بەرەتىنىن تۇسىنسە، سول ادام عانا شىن ينتەرناتسيوناليست بولىپ تابىلادى.

ٴبىزدىڭ ينتەرناتسيونالداعى اۋىتقۋشى ەلەمەنتتەرگە بولعان كوزقاراسىمىزدىڭ وراسان زور ماڭىزى بار. بۇل ەلەمەنتتەردىڭ كوبى **تىنىشتىقپازدىق** سارىنداعى سوتسياليستەر، ولار بەيتاراپ ەلدەردە دە، كەيبىر سوعىسۋشى ەلدەردە دە (انگليادا، مىسالى، تاۋەلسىز جۇمىسشى پارتياسى[9]) بار. بۇل ەلەمەنتتەر بىزگە جول سەرىك بولا الادى. سوتسيال-شوۆينيستەرگە قارسى بۇلارمەن جاقىنداسۋ قاجەت. ٴبىراق ەستە ۇستەگىزدە بولسىن: بۇلار **تەك** جول سەرىكتەر **عانا**، ينتەرناتسيونالدى قالپىنا كەلتىرەردە باستى جانە نەگىزگى ماسەلەدە بۇل ەلەمەنتتەر ٴبىزدى جاقتامايدى، بىزگە قارسى شىعادى. كاۋتسكيدى، شەيدەماندى، ۋاندەرۆەلدەنى، سامبانى جاقتايدى. حالىقارالىق كەڭەستەردە ٴوز پروگراممالارىمىزدى بۇل ەلەمەنتتەردىڭ قابىلداۋىنا لايىق نارسەلەرمەن تەجەمەۋ كەرەك. ايتپەگەن كۇندە ٴبىز ٴوزىمىز اۋىتقۋشى تىنىشتىقپازداردىڭ تۇتقىنى بولامىز. مىسالى، ايەلدەردىڭ بەرنددەگى حالىقارالىق ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە وسىلاي بولعان. كلارا سەتكين جولداستىڭ كوزقاراسىن ۇستاعان گەرمانيا ۋاكىلدەر ۇيىرمەسى، فاكت جۇزىندە وسى ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە "ارالىقتاعىلار"دىڭ رولىن اتقاردى. ايەلدەردىڭ ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى ترۋلسترانىڭ گوللانديا ورايشىلدىق پارتياسى

ۋاكىلدەرىنىڭ جانە تاۋەلسىز جۇمىسشى پارتياسى (ي. ل. پ.) ۋاكىل-
دەرىنىڭ قابىلداۋىنا لايىقتى نارسەنى انا ايتتى. تاۋەلسىز جۇمىسشى
پارتياسى، "كەلىسىم ەلدەرى" شوۆينيستەرىنىڭ لوندون ۋاكىلدەر
ماجىلىسىندە ۋاندەرۆەلدەنىڭ قارارىنا داۋىس بەرگەنىن ۇمىتىپ
كەتىپەلىك. ٴبىز انگليا ۇكىمەتىنە قارسى سوعىس كەزىندەگى ەرلىك
كۇرەسى ٴۇشىن تاۋەلسىز جۇمىسشى پارتياسىنا زور قۇرمەت جاساي-
تىندىعىمىزدى بىلدىرەمىز. ٴبىراق بۇل پارتيانىڭ ماركسيزىم مايدا-
نىندا تۇرماعاندىعىن جانە قازىر دە بۇل مايداندا ەمەس ەكەندىگىن
ٴبىز بىلەمىز. ال ٴبىز قازىرگى كەزەڭدە سوتسيال-دەموكراتيالىق
پارتياداعى قارسى تويتىڭ باستى مىندەتى — توڭكەرىستىك ماركسيزم-
نىڭ تۋىن كوتەرۋ، يمپەرياليستىك سوعىستارعا ٴوزىمىزدىڭ قالاي
قارايتىندىعىمىزدى جۇمىسشىلارعا باتىل جانە ايقىن تۇردە ايتىپ
بەرۋ، بۇقارالىق توڭكەرىستىك قيمىلدىڭ ۇرانىن، ياعني يمپەريا-
ليستىك سوعىستار زامانىن ىشكى سوعىستار زامانىنىڭ باسىنا اينالدىرۋ
ۇرانىن العا قويۋ دەپ ەسەپتەيمىز.

توڭكەرىستىك سوتسيال-دەموكراتتار قايتكەنمەن دە، كوپ ەلدەر-
دە ٴومىر ٴسۇرىپ وتىر. ولار گەرمانيادا، روسسيادا، سكانديناۆيادا
(حوگلۋند جولداس ۋاكىلى بولىپ تابىلاتىن بەدەلدى توپ)،
بالقاندا (بولعارياداعى "تاتۋلار")[305] يتاليادا، انگليادا (انگليا
سوتسياليستىك پارتياسىنىڭ[300] ٴبىر بولەگى)، فرانسيادا (ۆاليانىڭ
ٴوزى «ازامات»[308] گازەتىندە ينتەرناتسيوناليستەردىڭ نارازىلىق
بىلدىرگەن حاتتارىن العاندىعىن، ٴبىراق ولاردىڭ بىردە-بىرىن
تولىق باسپاعاندىعىن مويىنداعان)، گوللاندىيادا، (مىنبەشىلدەر[325])،
ت. ت. ەلدەردىڭ بارىندە دە بار. وسى ماركستىك ەلەمەنتتەردى
(بۇلار العاشىندا سونشاما از بولسا دا) بىرىكتىرۋ، وسىلاردىڭ اتىنان
قازىرگى ۇمىتىلعان شىن سوتسياليزمنىڭ سوزدەرىن ەسكە ٴتۇسىرۋ،

بارلىق ەلدەردىڭ جۇمىسشىلارىنىڭ شوۆينيستەردەن قول ۇزۋگە جانە بۇرىنعى ماركسيزىم تۋىنىڭ استىندا جينالۋعا شاقىرۋ — بۇگىنگى كۇننىڭ مىندەتى وسى.

وسى بۇگىنگە دەيىن "قيمىل" پروگرامالارى دەگەنى بار كەڭەس-تەر كىلەڭ تىنىشتىقپازدىق پروگرامانى كەيدە ٴتىسنارا، كەيدە تولىق جاريالاۋعا تىرەلىپ وتىردى. ماركسيزىم تىنىشتىقپازدىق ەمەس. سوعىستى بارىنشا تەز توقتاتۋ جولىنداعى كۇرەس قاجەت. ٴبىراق تەك **توڭكەرىستىك** كۇرەسكە شاقىرعاندا عانا "بەيبىتشىلىك" تالابى پرولەتارلىق ماعىنا الادى. ٴبىرقاتار توڭكەرىستەر بولمايىنشا دەموكراتيالىق بەيبىتشىلىك دەگەن — مەشساندىق قۇر قيال. تەك **ماركسيزىمدىك** پروگراما عانا ناعىز قيمىل پروگراماسى بولعان بولار ەدى. بۇل پروگراما نە بولىپ، نە قويعانى تۋرالى بۇقاراعا تولىق جانە انىق جاۋاپ بەرەدى، يمپەرياليزم دەگەن نە، جانە ونىمەن قالاي كۇرەسۋ كەرەك ەكەنىن تۇسىندىرەدى. ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ كۇيرەۋىنە اكەلگەن ورايشىلدىق ەكەنىن اشىق ايتادى، ماركسيزىمدىك ينتەرناتسيونالدى ورايشىلدارسىز جانە ولارعا **قارسى** قۇرۋعا اشىق شاقىرادى. تەك وزىمىزگە سەنەتىنىندى-مىزدى، ماركسيزىمگە سەنەتىنىمىزدى، ورايشىلدىققا قارسى ولىسپەي-بەرىسپەيتىن كۇرەس جاريالايتىنىمىزدى كورسەتە الاتىن پروگراما عانا ەرتە مە، كەش پە ناعىز پرولەتارلىق بۇقا-رانىڭ تىلەكتەستىگىنە كەنەلەتىن بولار ەدى.

روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى جانە ٴۇشىنشى ينتەرناتسيونال

روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ٴوز ەلىنە-

دەگى ورايشىلدارمەن ەرتەدەن-اق ايىرىلىستى. ەندى روسسيا ورايشىلدارى ٴارى شوۆينيستەر بولىپ وتىر. مۇنىڭ ٴوزى سوتسيا-ليزىم مۇددەلەرى ٴۇشىن ورايشىلدارمەن ايىرىلىسۋ قاجەت دەگەن سەنىمىمىزدى تەك تاعى دا كۇشەيتەدى. سوتسيال-دەموكراتتاردىڭ سوتسيال-شوۆينيستەرمەن قازىرگى الاۋىزدىعى سوتسياليستەر مەن ۇكىمەتتىڭ شىلدەردىڭ اراسىنداعى، سوتسيال-دەموكراتتار وسى ۇكىمەتتىڭ شىلدەرمەن ايىرىلىسقانداعى الاۋىزدىقتان ٴتىپتى كەم ەمەس ەكەندىگىنە ٴبىزدىڭ كوزىمىز جەتىپ وتىر. ورايشىل مونيتور «پرۋسسيا جىلناماسى»[312] ندا ورايشىلدار مەن بۇرجۋازيا ٴۇشىن قازىرگى بىرلىك ٴتيىمدى، ويتكەنى بۇل بىرلىك سولشىلداردى شوۆينيستەرگە باعىنۋعا ٴماجبۇر ەتەدى جانە جۇمىسشىلاردىڭ تالاس-تاردىڭ ٴمانىن تۇسىنۋىنە، ٴوزىنىڭ ناعىز جۇمىسشى، ناعىز سوتسيا-ليستىك پارتياسىن قۇرۋىنا كەدەرگى جاسايدى دەپ دۇرىس ايتتى. سارىلارمەن، ەۆرەيلەرگە قارسى تۇرۋشىلارمەن، ليبەرالدىق جۇمىسشى ۇيىمدارىمەن ايىرىلىسۋدىڭ ارتتا قالعان جۇمىسشىلاردىڭ بارىنشا تەز كوزىن اشۋ جانە ولاردى سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيالاردىڭ قاتارىنا تارتۋ ٴۇشىن، ناق وسى ٴۇشىن قاجەت بولعانى ٴتارىزدى، — ورايشىلدارمەن جانە شوۆينيستەرمەن ايىرىلىسۋ، قازىرگى احۋالدا توڭكەرىسشىلدەردىڭ ٴبىرىنشى بورىشى ەكەندىگىنە ٴبىزدىڭ ابدەن كوزىمىز جەتىپ وتىر.

ٴۇشىنشى ينتەرناتسيونال بىزشە ناق وسى توڭكەرىستىك نەگىزدە قۇرىلۋعا ٴتيىس ەدى. ٴبىزدىڭ پارتيا ٴۇشىن سوتسيال-شوۆينيستەر-مەن ايىرىلىسۋ قولايلى ما، جوق پا دەگەن ماسەلە جوق. پارتيامىز ٴۇشىن بۇل ماسەلە ٴبىرجولا شەشىلگەن. پارتيامىز ٴۇشىن الدا تۇرعان ماسەلە — وسىنىڭ ٴوزى جۋىق ارادا حالىقارالىق كولەمدە جۇزەگە اسا ما، جوق پا دەگەن عانا ماسەلە.

حالىقارالىق ماركسيزىمدىك ۇيىمدى جۇزەگە اسىرۋ ٴۇشىن **ٴتۇرلى** ەلدەردە دەربەس ماركسيزىمدىك پارتيا قۇرۋعا ازىرلىك بولۋعا ٴتيىس ەكەندىگى مۇلدە تۇسىنىكتى. تاريحى نەعۇرلىم ۇزاق جانە نەعۇرلىم كۇشتى جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ ەلى رەتىندە گەرمانيانىڭ شەشۋشى ماڭىزى بار. ماركسيزىمدىك جاڭا يىنتەرناتسيونال قۇرۋ ٴۇشىن جاعدايدىڭ قانشالىقتى پىسىپ جەتىلگەندىگىن جۇىق ارادا بولاشاق كورسەتەدى. ەگەر جاعداي پىسىپ جەتىلگەن بولسا، وندا ٴبىزدىڭ پارتيا وسىنداي ورايشىلدىق پەن شوۆينيزىمنەن تازارتىلعان ٴۇشىنشى يىنتەرناتسيونالعا قۋانا-قۋانا كىرەدى. ولاي بولماعان كۇندە، بۇل ٴوزى وسىنداي تازارتۋ ىسىنە ٴسال ۇزاق بىرتىندەپ دامۋ بارىسى كەرەك ەكەندىگىن كورسەتەدى. ول كەزدە — قاشان ٴتۇرلى ەلدەردە توڭكەرىستىك ماركسيزىمنىڭ نەگىزىندە تۇرعان حالىقارالىق جۇمىسشىلار قوعامى ٴۇشىن نەگىز جاسالعانعا دەيىن — ٴبىزدىڭ پارتيا بۇرىنعى يىنتەرناتسيونالدىڭ ىشىندە اسىرە قارسى توپ رەتىندە قالادى.

حالىقارالىق ساحنادا جاقىن جىلداردىڭ ىشىندە دامۋدىڭ قالاي قاراي جۇرەتىنىن ٴبىز بىلمەيمىز جانە بىلە دە المايمىز. ٴبىراق ٴبىز-دىڭ انىق بىلەتىنىمىز، ٴبىزدىڭ كوزىمىز قالتقىسىز جەتىپ وتىرعان نارسە — **ٴبىزدىڭ** پارتيا **ٴبىزدىڭ** ەلدە، **ٴبىزدىڭ** پرولەتارياتتىڭ اراسىندا جوعارىدا كورسەتىلگەن باعىتتا تالماستان جۇمىس ىستەي بەرەدى جانە ٴوزىنىڭ بارلىق كۇنبە-كۇنگى ىسىندە **ماركسيزىمدىك** يىنتەرناتسيونالدىڭ روسسيالىق جىبۋىن قۇرۋعا تىرىسادى.

ٴبىزدىڭ روسسيادا دا اشىقتان-اشىق سوتسيال-شوۆينيستەر جانە "ارالىقتاعىلار"دىڭ توپتارى جەتىسپەي جاتقان جوق. بۇل ادامدار ماركسيزىمدىك يىنتەرناتسيونال قۇرۋعا قارسى كۇرەسەتىن بولادى. پلەحانوۆتىڭ زيۋدەكۇممەن پرينتسيپتىك ٴبىر نەگىزدە تۇرعاندىعىن

جانە قازىردىڭ وزىنىدە ول زيۋدەكۋمعا قول سوزىپ وتىرعاندىعىن ٴبىز بىلەمىز. اكسەلرودتىڭ باسشىلىعىنداعى "ۆيەمداستىرۋ كوميتەتى"[326] دەگەننىڭ روسسيادا كاۋتسكيشىلدىكتى ۇگىتتەپ جۇرگەنىن ٴبىز بىلەمىز. بۇل ادامدار جۇمىسشى تابىنىڭ بىرلىگى دەگەندى سىلتاۋراتىپ ورايشىلدارمەن جانە وسىلار ارقىلى بۋرجۋازيامەن بىرلىك جاساۋدى ۇگىتتەپ ٴجۇر. بارلىق روسسياداعى قازىرگى جۇمىسشى قوزعالىسى تۇرالى ٴبىز بىلەتىنىڭ ٴبارى روسسيانىڭ سانالى پرولەتارياتى بۇرىنعىسىنشا **ٴبىزدىڭ پارتيانى جاقتايتىندىعىنا** تولىق سەنىم تۋدىرادى.

ٴتورتىنشى تاراۋ
روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ جىكتەلۋ تاريحى جانە قازىرگى حالى

سوعىس جونىندە روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ جوعارىدا باياندالعان تاكتيكاسى روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ وتىز جىلدىق داموۋىنىڭ ٴسوزسىز ناتيجەسى بولىپ تابىلادى. ٴبىزدىڭ پارتيانىڭ تاريحىن جەتە زەرتتەمەيىنشە بۇل تاكتيكانى، سونداي-اق ٴبىزدىڭ ەلدەگى سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ قازىرگى حالىن دۇرىس تۇسىنۋگە بولمايدى. مىنە سوندىقتان ٴبىز وسى جەردە دە بۇل تاريحتىڭ نەگىزگى فاكتىلەرىن وقىرمانداردىڭ ەسىنە سالۋعا ٴتيىسپىز.

يدەيالىق اعىم رەتىندە، سوتسيال-دەموكراتتار 1883-جىلى تۋدى. وسى جىلى شەتەلدە "ەڭبەكتى ازات ەتۋ توبى"[327] سوتسيال-دەموكراتيالىق كوزقاراستاردى روسسيا جاعدايىنا بايلانىستى

العاش رەت جۇيەلى تۇردە باياندا عان. 90 ـ جىلداردىڭ باسىنا دەيىن سوتسيال ـ دەموكراتتار روسسياداعى بۇقارالىق جۇمىسشى قوزعالىسىمەن بايلانىسى جوق يديالىق اعىم بولىپ كەلدى. 90 ـ جىلداردىڭ باسىندا قوعامدىق ورلەۋ، جۇمىسشىلار اراسىنداعى تولقۇ جانە جۇمىس تاستاۋ قوزعالىسى سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانى جۇمىسشى تابىنىڭ (ٴارى ەكونوميكالىق، ٴارى ساياسي) كۇرەسىنە تىعىز بايلانىستى بەلسەندى ساياسي كۇشكە اينالدىردى. سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ "ەكونوميستەر" جانە "ۇشقىنشىلدار"[85] بولىپ جىكتەلۋى وسى كەزدەن باستالدى.

"ەكونوميستەر" جانە بۇرىنعى «ۇشقىن» گازەتى (1894 ـ 1903 ـ جىلدار)

"ەكونوميستەر" روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنداعى وراپىشىلدىق اعىم بولدى. ونىڭ ساياسي ٴمانى: "جۇمىسشىلارعا ـ ەكونوميكالىق كۇرەس، ليبەرالدارعا ـ ساياسي كۇرەس" دەگەن پروگرامماعا تىرەلەدى. ونىڭ باستى ٴنازاريالىق نەگىزى "جاريا ماركسيزم" نەمەسە "ستروۋۆەيزم" دەگەن بولدى، ياعني ول توڭكەرىستىك اتاۋلىنىڭ بارىنەن مۇلدەم تازارتىلعان جانە ەركىن بۇرجۋازيانىڭ تىلەگىنە ىڭعايلاستىرىلعان "ماركسيزم"دى "مويىندادى". "ەكونوميستەر" روسسياداعى جۇمىسشى بۇقاراسىنىڭ مەشەۋلىگىن سىلتاۋراتىپ، "بۇقارامەن بىرگە العا باسقىسى" كەلىپ، جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ مىندەتتەرى مەن كولەمىن ەكونوميكالىق كۇرەس ارقىلى جانە ليبەراليزمدى ساياسي جاعىنان قولداۋ ارقىلى تەجەدى، ٴوزىنىڭ الدىنا دەربەس ساياسي مىندەتتەردى جانە ەشقانداي توڭكەرىستىك مىندەتتەردى قويعان جوق.

بۇرىنعى «ۇشقىن» گازەتى (1900 ــ 1903 ـ جىلدار) توڭكەرىستىك سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ پرينسيپتەرى ٴۇشىن "ەكونوميـ ستەر"گە قارسى جەڭىسپەن كۇرەس جۇرگىزدى. سانالى پرولەتار ـ ياتتىڭ تاڭداۋلى ەلەمەنتتەرى تۇگەلدەي «ۇشقىن» گازەتى جاعىنا شىقتى. توڭكەرىستەن بىرنەشە جىل بۇرىن سوتسيال ـ دەموكراتيا ـ لىق پارتيا بارىنشا دايەكتى جانە نىمراعا كەلىسپەيتىن پروگراممانى العا قويدى. ال 1905 ـ جىلعى توڭكەرىس كەزىندەگى تاپتىق كۇرەس جانە بۇقارانىڭ قيمىلى وسى پروگراممانى راستادى. "ەكونوميسـ تەر" بۇقارانىڭ ارتتا قالعاندىعىنا بەيىمدەلدى. «ۇشقىن» گازەتى جۇمىسشىلاردىڭ بۇقارانى العا باستاي الاتىن وزىق قوسىنىن تار ـ بيەلەدى. سوتسيال ـ شوۆينيستەردىڭ قازىرگى دالەلدەرىنىڭ ٴبارىن (بۇقارامەن ەسەپتەسۋ قاجەت ەكەندىگى تۋرالى، يمپەريا ـ ليزمنىڭ العاباسارلىعى تۋرالى، توڭكەرىسشىلدەردىڭ "قيالدارى"، ت. س. تۋرالى) ەكونوميستەر ول كەزدە ـ اق كەلتىرگەن بولاتىن. وراپىشىلداردىڭ ماركسيزمدى "ستروۆيزم" ەتىپ، وزگەرتۋىمەن روسسياداعى سوتسيال ـ دەموكراتيالىق قوزعالىس 20 جىل بۇرىن تانىسقان.

مەنشەۆيزم جانە بولشەۆيزم (1903 ــ 1908 ـ جىلدار)

بۇرجۋازيالىق ـ دەموكراتيالىق توڭكەرىستىڭ ٴداۋىرى سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ىشىندە، اعىمداردىڭ جاڭا كۇرەسىن تۋعىزدى، بۇل كۇرەس بۇرىنعى كۇرەستىڭ تىكەلەي جالعاسى بول ـ دى. "ەكونوميستىك" "مەنشەۆيزم" بولىپ وزگەردى. بۇرىنعى «ۇشقىن» گازەتىنىڭ توڭكەرىستىك تاكتيكاسىن قورعاۋ "بولشەۆ ـ

يزىم"دى تۋدىردى.

1905 ــ 1907 ـ جىلعى سۇراپىل داۋىلدار دا مەنشەۆيزم ليبەرال-دىق بۇرجۋازداردىڭ قول اۋىنىدا بولعان جانە جۇمىسشى قوزعال-سىندا ليبەرالدىق بۇرجۋازيالىق يديانى تاراتقان ورايشىلدىق اعىم بولدى. مەنشەۆيزمنىڭ ٴمانى ــ جۇمىسشى تابىنىڭ كۇرەسىن ليبە-راليزمگە بەيىمدەۋ بولدى. كەرىسىنشە، بولشەۆيزم ليبەراليزمنىڭ اۋىتقۋىنا جانە وپاسىزدىقتارىنا قاراماستان، دەموكراتيالىق ديحان-داردى توڭكەرىستىك كۇرەسكە كوتەرۋدى سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشىلاردىڭ مىندەتى ەتىپ قويدى. ٴسويتىپ جۇمىسشىلار بۇقا-راسى توڭكەرىس كەزىندەگى ەڭ ٴىرى اتتانىستار تۇسىندا بولشەۆيزمگە ەرگەن بىرگە بولدى، مۇنى الدەنەشە رەت مەنشەۆيكتەردىڭ وز-دەرى دە مويىنداعان.

1905 ـ جىلعى توڭكەرىس روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ىمىراسىز توڭكەرىستىك تاكتيكاسىن تەكسەردى. نعايىتتى، تەرەڭدەتتى جانە شىنىقتىرىپ شىعاردى. تاپتار مەن پارتيالاردىڭ اشىق اتتانىسى سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياداعى ورايشىلدىقتىڭ ("مەنشەۆيزمنىڭ") ليبەراليزممەن بايلانىسىن الدەنەشە رەت اشتى.

ماركسيزم جانە جويىمپازدىق (1908 ــ 1914 ـ جىلدار)

كەرى توڭكەرىستىك زامان مۇلدە جاڭا فورمادا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ورايشىلدىق جانە توڭكەرىستىك تاكتيكاسى تۋرالى ماسەلەنى تاعى دا كۇن تارتىبىنە قويدى. مەنشەۆيزمنىڭ باستى ارناسى، ونىڭ كوپتەگەن ەڭ ٴتاۋىر ۋاكىلدەرىنىڭ نارازىلد-

ىنا قاراماستان، جويىمپازدىق اىمىدى تۇدىردى، روسسيادا ىجاڭا تۇڭكەرىس جولىنداعى كۇرەستەن بەزۇدى، قۇپيا ۇيىم مەن قۇپيا جۇمىستان بەزۇدى، "استىرتىن" جۇمىسقا، رەسپۋبليكا ۇرانىنا، ت.ت. مەنسىنبەي كۇلە قاراۋدى تۇدىردى. «ٴبىزدىڭ تاڭ» جورنالىنىڭ جاريا قالام قايراتكەرلەرىنىڭ (پوترەسوۆ، چەرۆانين مىرزالار، ت.ت.) ۋاكىلدىك ەتۋىمەن ەسكى سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيادان تاۋەلسىز ۇيتقى قۇرىلدى، جۇمىسشىلاردى تۇڭكەرىستىك كۇرەستەن بەزدىرمەك بولعان روسسيانىڭ ەركىن بۇرجۋازياسى بۇل ۇيتقىنى مىڭداعان ادىستەرمەن قولدانىپ، دارىپتەپ، ماپەلەپ كەلدى.

روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ 1912-جىلعى 1-اي ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى[178] ورايشىلداردىڭ بۇل توبىن پارتيادان شىعاردى، تولىپ جاتقان شەتەلدىك توپتار مەن توپشىماقتاردىڭ جانتالاسا قارسىلىق جاساۋىنا قاراماستان پارتيانى قالپىنا كەلتىردى. ەكى جىلدان استام ۋاقىتتىڭ ىشىندە (1912-جىلدىڭ باسى، 1914-جىلدىڭ ورتاسى) ەكى سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ اراسىندا تىرەسكەن كۇرەس ٴجۇرىپ جاتتى. ونىڭ ٴبىرى — 1912-جىلى 1-ايدا سايلانعان ورتالىق كوميتەت، ەندى ٴبىرى — 1-اي ۋاكىلدەر ٴماجىلىسىن مويىنداماعان جانە پارتيانى باسقاشا جولمەن، ياعني «ٴبىزدىڭ تاڭ» توبىمەن بىرلىكتى ساقتاي وتىرىپ، قالپىنا كەلتىرگىسى كەلگەن "ۇيىمداستىرۋ كوميتەتى". جۇمىسشىلاردىڭ كۇندەلىك ەكى گازەتىنىڭ («اقيقات» گازەتى[157] مەن «نۇر» گازەتىنىڭ[158] جانە ولاردىڭ جولىن قۋۋشىلاردىڭ) اراسىندا دا، مەملەكەتتىك 4-كەزەكتى دۋماداعى ەكى سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ۇيىرمەسى (اقيقاتشىلدار نەمەسە ماركسيزمشىلدەردىڭ "روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسى

جۇمىسشى ۇيىرمەسىنىڭ" جانە چچەيدزە باستاعان جويىمپازداردىڭ "سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسى ۇيىرمەسى"نىڭ) اراسىندا دا تىرەسكەن كۇرەس ٴجۇرىپ جاتتى.

"اقيقاتشىلدار" پارتيانىڭ توڭكەرىستىك وسيەتىنە ادالدىقتى قورعاي وتىرىپ، جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ (اسىرەسە 1912-جىلعى كوكتەمنەن كەيىن) باستالىپ كەلە جاتقان ورلەۋىن قولداي وتىرىپ، جاريا جانە قۇپيا ۇيىمدى، باسپا ٴسوزدى جانە ۇگىتتى ۇشتاستىرا وتىرىپ سانالى جۇمىسشى تابىنىڭ باسىم كوپشىلىگىن ٴوز توڭىرەگىنە جينادى، ال جويىمپازدار، — تەك «ٴبىزدىڭ تاڭ» توبىنىڭ ۋاكىلدىك ەتۋىندە عانا سايا‌سي كۇش رەتىندە قيمىل جاساپ، — ەركىن بۇرجۋازيالىق ەلەمەنتتەردىڭ جان-جاقتىلى قولداۋىنا سۇيەندى.

ەكى پارتيانىڭ دا گازەتتەرىنە جۇمىسشى توپتارىنىڭ اشىق اقشالاي جارنالارى، سول كەزدەگى روسسيا جاعدايلارىنا بەيىمدەلگەن (جانە بىردەن-ٴبىر جاريا جۇرگىزۋگە بولاتىن، جۇرتتىڭ ٴبارى دە ەركىن باقىلاي الاتىن) سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيالاردىڭ **مۇشەلىك جارناسىنىڭ** فورماسى بولعان جارنالارى، "اقيقاتشىلدار" (ماركسيزمشىلدەر)دىڭ كۇشى مەن بەدەلىنىڭ قاينارى پرولەتاريات ەكەنىن، ال جويىمپازداردىڭ (جانە ولاردىڭ "ۇيىمداستىرۋ كوميتەتى"نىڭ) كۇشى مەن بەدەلىنىڭ قاينارى بۇرجۋازيالىق ليبەرالدار ەكەنىن ايقىن كورسەتتى. وسى جارنالار تۋرالى «ماركسيزم جانە جويىمپازدىق»[328] دەگەن كىتاپتا تولىق باسىلعان جانە گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ «ليپزيگ حالىق» گازەتى[329] ندە 1914-جىلى 7-ايدىڭ 21-كۇنى قىسقارتىلىپ باسىلعان قىسقاشا مالىمەتتەر مىنالار.

پەتەربۋرگتىڭ كۇندەلىك گازەتتەرىنە، ماركسيزمدىك (اقيقا-

تشلدىق) جانە جويىمپازدىق گازەتتەرگە، 1914 ـ جىلى 1 ـ ايدىڭ 1 ـ كۇنىنەن 5 ـ ايدىڭ 13 ـ كۇنىنە دەيىن جارنا بەرگەن ورىندار مەن جارنا سوماسى:

	اقيقاتشىلدار		جويىمپازدار	
	جارنا بەرگەن ورىنداردىڭ سانى	سوماسى (رۋبل)	جارنا بەرگەن ورىنداردىڭ سانى	سوماسى (رۋبل)
جۇمىسشى توپتارىنان.....	2 873	18 934	671	5 296
جۇمىسشى توپتار ەمەس ـ تەردەن..............	713	2 650	453	6 760

ٴسويتىپ ٴبىزدىڭ پارتيا 1914 ـ جىلعا كەلگەندە روسسيانىڭ سانالى جۇمىسشىلارىنىڭ 4/5 بولەگىن توڭكەرىستىك سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيا تاكتيكاسىنىڭ توڭىرەگىنە بىرىكتىردى. بۇكىل 1913 ـ جىلدىڭ ىشىندە اقيقاتشىلدارعا جۇمىسشى توپتارىنان جارنا بەرگەندەرى 181 2، جويىمپازدارعا جارنا بەرگەندەرى نەبارى 661 بولعان. 1913 ـ جىلى 1 ـ ايدىڭ 1 ـ كۇنىنەن 1914 ـ جىلى 5 ـ ايدىڭ 13 ـ كۇنىنە دەيىنگى جارنا بىلاي بولىپ شىعادى: "اقيقاتشىلدار" (ياعني ٴبىزدىڭ پارتيا)عا جۇمىسشى توپتارىنان جارنا بەرگەندەر 054 5، جويىمپازدارعا جارنا بەرگەندەر 332 1، ياعني 20.8%.

ماركسيزم جانە سوتسيال ـ شوۆينيزم
(1914 ـــ 1915 ـ جىلدار)

1914 ـــ 1915 ـ جىلعى ەۆروپا ٴىرى سوعىسى بارلىق ەۆروپالىق سوتسيال ـ دەموكراتتارعا، سونداي ـ اق روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتتارىنا ٴوز تاكتيكالارىن بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك كولەمدەگى داعدارىستا تەكسەرىپ الۋىنا مۇمكىنشىلىك بەردى. پاتشا ۇكىمەتى سوعىستىڭ كەرتارتپالىق، توناۋشىلىق قۇل يەمدەنۋشىلىك سيپاتىن،

باسقا ۇكىمەتتەردىكىمەن سالىستىرعاندا، اناعۇرلىم ايقىن كورسەتىپ
وتىر. ايتكەنىمەن دە، جويىمپازداردىڭ نەگىزگى توبى (ٴوزىنىڭ
ليبەرالدارمەن بايلانىستارى ارقاسىندا، بىزدەن كەيىن، روسسيادا
ەلەۋلى ىقپالى بار بىردەن-ٴبىر توپ) سوتسيال-شوۆينيزىم جاعىنا
بۇرىلىپ كەتتى! «ٴبىزدىڭ تاڭ»نىڭ بۇل توبى وتە ۇزاق ۋاقىت
بويى جاريا ورىندى جەكە يەلەپ كەلدى دە، بۇقارا اراسىندا "سو-
عىسقا قارسىلىق جاساماۋ"، ٴۇش جاقتى (ەندى ٴتورت جاقتى)
كەلىسىم ەلدەرىنىڭ جەڭۋىن تىلەۋ، گەرمانيا يمپەرياليزمىن "شەك-
تەن تىس قىلمىس وتكىزدى" دەپ ايىپتاۋ. ت. س. ماعىناسىندا ۋاعىز
جۇرگىزدى. 1903-جىلدان باستاپ ٴوزىنىڭ اسىرە ساياسي تۇرلاۋ-
سىزدىعىنىڭ جانە وراپشىلدار جاعىنا ٴوتىپ كەتۋدىڭ الدەنەشە
ۇلگىلەرىن كورسەتكەن پلەحانوۆ وسى پوزيتسيانى بۇرىنعىدان
بەتەر قاتتى ۇستادى، ونى روسسيانىڭ بۇكىل بۇرجۋازيالىق باسپا
ٴسوزى ماقتاۋمەن بولدى. پلەحانوۆتىڭ قۇلديلاعانى سونشا — ول
پاتشا ۇكىمەتى تاراپىنان بولىپ وتىرعان سوعىستى ادىلەتتى سوعىس
دەپ جاريالادى جانە يتاليانىڭ ۇكىمەت گازەتتەرىندە اڭگىمە
جاريالاپ يتاليانى سوعىسقا تارتپاقشى بولدى!!

سونىمەن جويىمپازدىققا ٴبىزدىڭ بەرگەن باعامىزدىڭ جانە
جويىمپازداردىڭ باستى توبىن پارتيادان شىعارۋىمىزدىڭ دۇرىستىعى
ابدەن دالەلدەندى. جويىمپازداردىڭ ٴىس جۇزىندىك پروگرام-
ماسى جانە ولاردىڭ باعىتىنىڭ ٴىس جۇزىندىك ماڭىزى ەندى
جالپى وراپشىلدىقتا عانا ەمەس، سونىمەن بىرگە ولاردىڭ ٴىرى
ورىس پومەششيكتەرى مەن بۇرجۋازياسىنىڭ ٴىرى ەلدىك ەرەكشە
ۇقىقتارىن جانە ارتىقشىلىقتارىن قورعايتىندىعىندا. بۇل — **ۇلتشىل-
ليبەرالدىق** جۇمىسشى ساياساتىنىڭ باعىتى. بۇل — اپتىقپا ۇساق بۇر-
جۋازداردىڭ ٴبىرسىپىراسىنىڭ جانە اتتوبەلىندەي ەرەكشە ۇقىقتى

جۇمىسشىلاردىڭ "ٴوزىنىڭ ۇلتتىق" بۇرجۋازياسىمەن قوسىلىپ، سىرولەتارىات بۇقاراسىنا قارسى جاساعان وداعى.

روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ قازىرگى حالى

جوعارىدا ايتقانىمىزداي، جويىمپازدار دا، تولىپ جاتقان شەتەلدەگى توپتار دا (پلەحانوۆتىڭ، الەكسينسكيدىڭ، تروتسكيدىڭ جانە باسقالاردىڭ توپتارى)، "ۇلتتىق" (ياعني ٴسىرى ورىستىق ەمەس) سوتسيال-دەموكراتتار دەيتىندەر دە ٴبىزدىڭ 1912-جىلعى 1-اي ۋاكىلدەر ٴماجىلىسىمىزدى مويىندامادى. بىزگە سانسىز بالاعاتتاۋلار جاۋدىرىلدى، ونىڭ ىشىندە بىزگە ٴجيى باعىتتالعان قىلمىس "ۇزىق تارتىپ الۋشىلىق" جانە "بولشەكتەنۋشىلىك" بولدى. بۇعان ٴبىزدىڭ جاۋابىمىز ٴبىزدىڭ پارتيا روسسيانىڭ سانالى جۇمىسشىلارىنىڭ 4/5 بولەگىن بىرىكتىرىپ وتىرعاندىعىن دالەلدەيتىن ٴدال جانە وبيەكتيۆتىك جاعىنان تەكسەرۋگە بولاتىن ساندارىدى كەلتىرۋ بولدى. كەرى توڭكەرىستىك داۋىردەگى قۇپيا جۇمىستىڭ بارىنشا قيىن جاعدايىندا، بۇل از سان ەمەس.

ەگەر روسسيادا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ تاكتيكاسى نەگىزىندە «ٴبىزدىڭ تاڭ» تويىن الاستاماي-اق، "بىرلىك ورناتۋ" مۇمكىن بولاتىن بولسا، وندا ٴبىزدىڭ تولىپ جاتقان قارسىلاستارىمىز **ٴتىپتى ٴوز ارالارىندا** نەلىكتەن بىرلىكتى جۇزەگە اسىرماعان؟ 1912-جىلدىڭ 1-ايىنان بەرى تۇتاس ٴۇش جارىم جىل ۋاقىت ٴوتتى، جانە بارلىق وسى ۋاقىتتىڭ ىشىندە بىزگە قارسىلار، قانشالىق ىنتالانعانىمەن دە. بىزگە قارسى سوتسيال-دەموكراتيالىق

پارتيا قۇرا السادى. بۇل فاكت ٴبىزدىڭ پارتيانىڭ ەڭ جاقسى اقتاۋشىسى بولىپ تابىلادى.
ٴبىزدىڭ پارتياعا قارسى كۇرەسۋشى سوتسيال-دەموكراتيالىق توپتاردىڭ بۇكىل تاريحى — بىلىعۋ مەن ىدىراۋ تاريحى. 1912-جىلى 3-ايدا ولار ٴبىرى قالماي ٴبىزدى بالاعاتتاۋدا "بىرىكتى". ٴبىراق 1912-جىلى 8-ايدا-اق، بىزگە قارسى "اۋگۋس وداعى"[173] دەگەن قۇرىلعان كەزدە، ولاردا ىدىراۋ باستالدى. توپتاردىڭ ٴبىر بولەگى ولاردان ٴبولىنىپ شىقتى. ولار پارتيا جانە ورتالىق كوميتەت قۇرا المادى. ولار "بىرلىكتى قالپىنا كەلتىرۋشى" ۇيىمداستىرۋ كوميتەتىن عانا قۇردى. ٴبىراق ٴىس جۇزىندە بۇل ۇيىمداستىرۋ كوميتەتى روسسياداعى جويىمپازدىق توپتىڭ دارمەنسىز بۇركەۋشىسى عانا بولىپ شىقتى. 1912 — 1914-جىلداردا روسسيا جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ جانە بۇقارالىق جۇمىس تاستاۋدىڭ وراسان زور ورلەۋ ٴداۋىرىنىڭ بارىندە بۇكىل اۋگۋس وداعىنىڭ ىشىنەن بۇقارا اراسىندا جۇمىس جۇرگىزگەن بىردەن-ٴبىر توپ، ليبەرالدارمەن بولعان بايلانىستارىنان كۇش الىپ وتىرعان «ٴبىزدىڭ تاڭ» توبى بولدى. 1914-جىلدىڭ باسىندا "اۋگۋس وداعى"نان لاتۆيا سوتسيال-دەموكراتتارى رەسمي شەگىنىپ شىقتى (پولشا سوتسيال-دەموكراتتارى وداققا قاتىناسقان جوق)، ال وداقتىڭ كوسەمدەرىنىڭ ٴبىرى تروتسكي وداقتان رەسمي ەمەس تۇردە شىعىپ، تاعى دا ٴوزىنىڭ ەرەكشە توبىن قۇردى. 1914-جىلى 7-ايدا بريۋسسەلدەگى ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى حالىقارالىق سوتسياليستىك بيۋرونىڭ اتقارۋ كوميتەتىنىڭ، كاۋتسكيدىڭ، ۆاندەرۆەلدەنىڭ قاتىناسۋىمەن، بىزگە قارسى "بريۋسسەل وداعى"[310] دەگەندى قۇردى، بۇعان لاتۆيالىقتار كىرگەن جوق، پولشا سوتسيال-دەموكراتتارى دا (قارسى توپ) ونان دەرەۋ ٴبولىنىپ شىقتى. سوعىس باستالعانان

كەيىن بۇل وداق ىدىرادى. «ٴبىرزدىڭ تاڭ» پلەحانوۆ الەكسىند-
سكي، كاۆكاز سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ كوسەمى ان
اشقتان-اشىق سوتسيال-شوۆينيستەرگە ايىنالىپ، گەرمانيانىڭ
جەڭىلگەنى جاقسى دەگەندى ۋاعىزدادى. ۇيىمداستىرۋ كوميتەتى
مەن بۋند[172] سوتسيال-شوۆينيستەردى جانە سوتسيال-شوۆينيزمنىڭ
پرينسيپتەرىن جاقتادى. چحەيدزە ۇيىرمەسى سوعىسقا قارجىعا
قارسى داۋىس بەرسە دە (روسسيادا ٴتىپتى بۇرجۋازيالىق-دەموكرا-
راتتار دا، ەڭبەكشىلەر دە، سوعىسقا قارجىعا قارسى داۋىس
بەرگەن)، «ٴبىزدىڭ تاڭ»نىڭ ادال وداقتاستارى بولىپ قالدى.
ٴبىزدىڭ اسىرە سوتسيال-شوۆينيستەر، پلەحانوۆ پەن الەكسينسكي
اعىمنداعىلار، چحەيدزەنىڭ ۇيىرمەسىنە ابدەن رازى. پاريجدە
«ٴبىزدىڭ ٴسوز»[286] (بۇرىنعى «ٴۇن»[290]) گازەتى شىعا باستادى،
ونىڭ جۇمىسىنا قاتىناسقانداردىڭ باستىلارى: ٴارى ينتەرناتسيونا-
ليزمدى قورعاۋ جونىندە كوپىرمەلىلىككە سالىناتىن، ٴارى «ٴبىزدىڭ
تاڭ»مەن، ۇيىمداستىرۋ كوميتەتىمەن نەمەسە چحەيدزە ۇيىرمەسىمەن
شارتسىز بىرلىك جاساعىسى كەلەتىن مارتوۆ پەن تروتسكي بولدى.
وسى گازەتتىڭ 250-سانىنان كەيىن گازەتتىڭ ٴوزى ٴوزىنىڭ
ىدىراۋىن مويىنداۋعا ٴماجبۇر بولدى: رەداكسيانىڭ ٴبىر بولەگى
ٴبىزدىڭ پارتياعا اۋادى، مارتوۆ ۇيىمداستىرۋ كوميتەتىنە دەگەن
ادالدىعىنان اينىمايدى، بۇل كوميتەت كوپشىلىك الدىندا «ٴبىزدىڭ
سوز»گە "ۇكىمەتسىزدىك"كە سالىندى دەپ كىنا تاعادى (گەرمان-
ياداعى ورايشىلدار، داۆيد اعىمنداعىلار، «حالىقارالىق حابارلار»[330]،
لەگين اعىمنداعىلار ليبكنەحت جولداستى ۇكىمەتسىزدىككە سالىندى
دەپ ايىپتاعانى ٴتارىزدى)؛ تروتسكي ۇيىمداستىرۋ كوميتەتىمەن
ٴوزىنىڭ قول ۇزىسكەنىن جاريالايدى، ٴبىراق چحەيدزە ۇيىرمە-
سىمەن بىرگە بولعىسى كەلەدى. چحەيدزە ۇيىرمەسىنىڭ كوسەم-

دەرىنىڭ ٴبىرى باياندااعان وسى ۇيىرمەنىڭ پىروگرامماسى مەن تاكتيكاسى مىناداي. «قازىرگى دۇنيە» جورنالىنىڭ[331] (پلەحانوۆ پەن الەكسينسكيدىڭ باعىتىنداعى جورنالدىڭ) 1915 ـ جىلعى 5 ـ سانىندا چحەنكەلي بىلاي دەپ جازادى: ”**گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسى ٴوز ەلىنىڭ سوعىسقا شىعۋىنا كەدەرگى جاساي الۋشى ەدى، ٴبىراق ونى ىستەگەن جوق دەۋ سول پارتيا جونىندەن العاندا نە ٴوزىنىڭ عانا ەمەس، سونىمەن بىرگە ٴوز وتانىنىڭ دا كوشە بەكىنىسى سوعىستارىندا ٴتىنىسى توقتاتۋىن ىشتەي تىلەگەندىك، نە جانىندا جاتقان زاتتارعا ۇكىمەتتىسىزدىك تەلەسكوۆ ارقىلى قاراعاندىق بولار ەدى.**“①

وسى قىسقا عانا بىرنەشە اۋىز سوزدە سوتسيال ـ شوۆينيزمنىڭ بۇكىل ٴمانى ايتىلعان: قازىرگى سوعىستا ”وتان قورعاۋ“ يدياسىن ٴپرينسيپ جاعىنان اقتاۋ دا، توڭكەرىستى ۇگىتتەۋدى جانە ونى دايىنداۋدى (اسكەري باسپا ٴسوز تەكسەرۋشىنىڭ رۇقساتىمەن) مازاق ەتۋ دە ايتىلعان. ماسەلە استە گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ سوعىسقا كەدەرگى جاساۋعا شاماسى كەلگەن ـ كەلمەگەندىگىندە ەمەس، سونداي ـ اق توڭكەرىسشىلەر، جالپى العاندا، توڭكەرىستىڭ جەڭىپ شىعۋىنا كەپىل بولا الا ما دەگەندە دە ەمەس. ماسەلە، ٴوزىڭدى سوتسياليستەرشە ۇستاۋ كەرەك پە الدە

① «قازىرگى دۇنيە» جورنالى، 1915 ـ جىل، 5 ـ سان، 148 ـ بەت. تروتسكي جۋىردا ينتەرناتسيونالدا چحەيدزە ۇيىرمەسىنىڭ بەدەلىن كوتەرۋدى ٴوزىنىڭ مىندەتى دەپ ەسەپتەيتىنىن ايتتى. كۇمان جوق، چحەنكەلي دە سونداي ينتەرناتسيونالدا تروتسكيدىڭ بەدەلىن كوتەرەتىن بولدى...

يمپەرياليستىك بۋرجۋازيانىڭ قۋشاعىندا شىنىمەن "تۋنشىعۋ" كەرەك پە دەگەندە.

ٴبىزدىڭ پارتيانىڭ مىندەتتەرى

روسسيادا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيا ەلىمىزدەگى بۋرجۋاز-يالىق-دەموكراتيالىق توڭكەرىستىڭ (1905-جىل) الدىندا تۋدى جانە توڭكەرىس پەن كەرى توڭكەرىستىڭ كەزىندە نىعايدى. روسسيانىڭ ارتتا قالعاندىعى ەلىمىزدە ۇساق بۋرجۋازيالىق ورايشىلدىقتىڭ توتەنشە مول جانە ٴتۇرلى ٴتۇستى اعىمدارىن جارىققا شىعاردى، ال ماركسيزمنىڭ ەۆروپاداعى ىقپالى جانە سوعىسقا دەيىن جاريا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيالاردىڭ بەرىكتىگى ەلىمىزدىڭ ۇلگىلى ليبەرالداردان "ۇيلەسىمدى"، "ەۆروپالىق" (توڭكەرىستىك ەمەس)، "جاريا" "ماركسيزمدىك" ٴنازاريا مەن سوتسيال-دەموك-راتيالىق قوزعالىستىڭ ناعىز دەرلىك تابىنۋشىلارىن شىعاردى. روسس-يانىڭ جۇمىسشى تابى ٴتۇرلى تۇستەگى ورايشىلدىققا وتىز جىلدىق باتىل كۇرەس جۇرگىزبەسە، ٴوز پارتياسىن قۇرۋى مۇمكىن ەمەس ەدى. ەۆروپالىق ورايشىلدىقتى ماسقارا كۇيرەۋگە اكەلىپ سوقتىرعان جانە ٴبىزدىڭ ۇلتشىل-ليبەرالداردىڭ سوتسيال-شوۆينيستىك جويىمپازدىقپەن بولعان وداعىن نىعايتقان بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك سوعىستىڭ تاجىريبەسى بۇرىنعىدان دا بەتەر ٴبىزدىڭ كوزىمىزدى مىناعان جەتكىزىپ وتىر: ٴبىزدىڭ پارتيا مۇنان بىلاي دا ناق وسى دايەكتى توڭكەرىستىك جولمەن جۇرە بەرۋگە ٴتيىس.

1915-جىلى 7 — 8-ايلاردا جاز-ىلعان
كىتاپشانىڭ تەكستى بويىنشا باسىلىپ وتىر

1915 ـ جىلـدىڭ كۇزىنـدە جەنەۆا «سوتسـيال ـ دەموكراتتار» گازەتى رەداكسـياسى جەكە كىتاپـشا ەتـىپ باستىردى «لەنـيـن شىعارمالارى»، 21 ـ توم، حانزۋشاسى، 275 — 317 ـ بەتتەرىنەن الىندى

ەۆروپا وداعى ۇرانى تۋرالى[332]

ٴبىز «سوتسيال-دەموكراتتار» گازەتىنىڭ[289] 40-سانىندا تومەنـ
دەگى حاباردى جاريالاعانبىز: پارتيامىزدىڭ شەتەلدەردەگى
جىبۋلارىنىڭ ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى "ەۆروپا وداعى" ۇرانى ماسەلەسىن
شەشۋدى وسى ماسەلەنىڭ **ەكونوميكالىق** جاعىن باسپا ٴسوز جۇزىندە
تالقىلاپ العانشا كەيىنگە قالدىرا تۇرۋ كەرەك دەپ قاۋلى
شىعاردى.①

ٴبىزدىڭ ۋاكىلدەر ٴماجىلىسىمىز بۇل ماسەلە تۋرالى ايتىستا
ساياسي جاققا اۋىپ كەتتى. بۇلاي بولۋى، ىقتيمال، ورتالىق كوميـ
تەتتىڭ جارناماسىندا بۇل ۇران تىكەلەي ساياسي ۇران (جارنامادا:
"كەزەكتەگى **ساياسي** ۇران..." دەلىنگەن) دەپ اتالعاندىقتان
بولار، ونىڭ بەرجاعىندا، جارنامادا رەسپۋبليكالىق ەۆروپا وداعى
ورتاعا قويىلىپ قانا قويماي، سونىمەن بىرگە "گەرمانيا، اۆستريا،
روسسيا پاتشالىقتارىن توڭكەرىستىك جولمەن قۇلاتپايىنشا" بۇل
ۇران ماعىناسىز جانە جالعان بولادى دەپ ادەيى باسا كورسەتـ
ىلگەن.②

① قاراڭىز: «لەنيننىڭ شىعارمالارى»، 21-توم، حانزۋشاسى، 136-بەت. — قۇراستىرۋشىدان

② وسى تومنىڭ 906 — 907-بەتتەرىنە قاراڭىز. — اۋد

وسی ۇرانـعا سایاسي باعا بەرۋ **كولەمىندە** ماسەلەنی وسـلاي قويۋعا قارسی تۇرۋ‍ــماسەلەن، بۇل ۇران سوتسـيالیستىك توڭـكە‌رىس ۇرانىن كۇڭـگىرتـتەنـدىـرەدی نەمەسە الـسـرەتەدی...دەپ قاراۋ‍ــمۇلدە دۇرىس ەمەس. ناعىز دەموكىراتيالىق سایاسي رەفورما اسىرەسە سایاسي توڭكەرىس ەشۋاقتـتا دا، قانـداي جاعـدایدا دا جانە قانداي شارتتار استىندا دا سوتسياليستىك توڭـكەرىس ۇرانىن كۇڭگىرتتەندىرە دە المایدی، السىرەتە دە المايـدی. ٴدال مۇنىڭ كەرىسىنشە، ولار قاشان دا سوتسياليستىك توڭـكەرىـستى بىلگەرىلە‌تەدی، ول ٴۇشىن نەگـىزدی كەڭەيـتەدی، ۇساق بۇرجـۋازيا مەن جارتىلاي پىرولەتاريات بۇقاراسىنىڭ جاڭا جىكـتەرىن سوتسياليستىك كۇرەسكە تارتادی. ال ەكىنشی جاعـىنان، سایاسـي توڭكەرىـستەر سوتسياليستىك توڭكەرىس بارىسىنـدا بولماي قويـمايـدی، سوتسیا‌ليستىك توڭكەرىستی ٴبىر رەتكی قيمىل دەپ قاراۋعا استە بولمايدی، قايتا ونی سایاسي جانە ەكونوميكالىق زور سىلكىنۋلەردىڭ، توتەنشە قيانكەسكی تاپتىق كۇرەستىڭ، ىشـكی سوعىسـتىڭ، توڭـكەرىستىڭ جانە كەری توڭـكەرىـستىڭ تۇتاس ٴداۋىـری دەپ قاراۋ كەرەك.

ەۆروپاداعی ەڭ كەرتارتپا ٴۇش پاتشالىقتی، ەڭ اۋەلی روسسيا پاتشالىعىن توڭكەرىستىك جولمەن قۇلاتۋ جاعدايىندا رەسپۋبليكالىق ەۆروپا وداعی ۇرانىن سایاسي ۇران رەتىندە ورتاعا قويۋ قيىن بولما‌سا دا، ٴبىراق بۇل ۇرانىڭ ەكونوميـكالىق مازمۇنی مەن ماڭـىزی تۋرالی ەڭ ماڭىزدی ماسەلە شەشىلـمەي قالادی. يمپەرياليزمـنىڭ ەكونوميكالىق جاعدايلارىنان قاراعاندا، ياعني "الدىڭعی قاتارداعی "مادەنيەتتی" وتارلی كۇشتی ەلدەردىڭ شەتكە كاپيتال شىعارۋ جانە دۇنيە ٴجۇزىن بولسـكە سالۋ تۇرعىسـىنان قاراعانـدا، كاپيتاليـزىم تۇسىندا ەۆروپا وداعی نە جۇزەگە اسپايـتىن نارسە، نە كەرتارتـپا نارسە بولادی.

كاپيتال حالىقارالىق جانە مونوپوليالىق كاپيتال بولىپ وتىر. دۇنيە ءجۇزىن از ساندى كۇشتى ەلدەر، ياعني باسقا ۇلتتاردى كەڭ كولەمدە تالان-تاراجىلاۋعا جانە ەزۋگە سۇيەنىپ كۇشەيگەن ەلدەر ءبولىسىپ الدى. ەۆروپاداعى 250 — 300 ملليون جان سانى، 7 ملليون شارشى كيلومەتىرگە تاياۋ جەرى بار ءتورت كۇشتى مەملەكەت: انگليا، فرانسيا، روسسيا، گەرمانيا جان سانى **جارتى ملليارت** (494.5 ملليون)**قا تاياۋ،** 64.6 ملليون شارشى كيلو-مەتىر جەرى بار وتارعا يە بولىپ وتىر، ياعني جەر شارىنىڭ تەڭ جارتىسىنداي (ەكى ۇيەكتى قوسپاعاندا 133 ملليون شارشى كيلو-مەتىر) جەرگە يە بولىپ وتىر. بۇعان ازياداعى ءۇش مەملەكەتتى: جۇڭگونى، تۇركيانى، پەرسيانى قوسىڭىزدار؛ بۇلاردى "ازاتتىق" سوعىسىن جۇرگىزىپ وتىرعان ءتورت قاراقشى — جاپونيا، روسسيا، انگليا، فرانسيا بورشالاپ جاتىر. جارتىلاي وتار دەپ اتالاتىن ازياداعى وسى 3 مەملەكەتتىڭ (ءىس جۇزىندە ولاردىڭ 10 نان 9 بولەگى وتارعا اينالعان) 360 ملليون جان سانى، 14.5 ملليون شارشى كيلومەتىر (ياعني بۇكىل ەۆروپا جەرىنەن $1\frac{1}{2}$ ەسە ارتىق) جەرى بار.

ونان قالا بەرسە، انگليا، فرانسيا، گەرمانيا شەتەلدەردە كەمىندە 70 ملليارت رۋبل كاپيتال ورنالاستىرىپ وتىر. كىسىنى قۋانتارلىق وسى سومادان جىلىنا ءۇش ملليارت رۋبلدان استام "زاڭدى" ءتۇسىم الۋ ءۇشىن ملليونەرلەردىڭ ۇكىمەت دەپ اتالا-تىن مەملەكەتتىڭ كوميتەتتەرى قىزمەت ىستەيدى، بۇل ۇكىمەتتەر قۇرلىق جانە تەڭىز ارميالارىمەن قامتاماسىز ەتىلگەن، ولار وتار جانە جارتىلاي وتارلارعا زۋڭدۋلار، كونسۋلدار، باس ەلشىلەر، ءارتۇرلى ءمانساپتىلار، پوپتار تەكتەس سۇلىكتەر رەتىندە "ملليارت مىرزالار"دىڭ بالالارىن، تۋىستارىن "ورنالاستىرادى."

كاپيتاليزمنىڭ ەڭ جوعارعى دامۋ داۋىرىندە از ساندى كۇشتى ەلدەردىڭ جەر ٴجۇزىنىڭ ميليارتقا تاياۋ جان سانىن تالان-تاراجىلاۋ ٴىسى وسىلاي ٴۇيىمداستىرىلعان. كاپيتاليستىك ٴتۇزىم تۇسىندا تەك وسىلاي ٴۇيىمداستىرۋعا عانا بولادى. وتارلاردان، "ىقپال كۇش كولەمى"نەن، شەتەلگە كاپيتال شىعارۋدان بەزۋگە مە؟ كىمدە-كىم وسىلاي دەپ ويلاسا، ول ٴوزىن جەكسەنبى سايىن بايلارعا حريستيان ٴدىنىنىڭ ٴۇيلىعىن ۋاعىزدايتىن جارلىلارعا...جىل سايىن بىرنەشە ميليارت رۋبل بولماعانىمەن، بىرنەشە ٴجۇز رۋبل قايىر بەرىڭدەر دەپ كەڭەس ايتاتىن پوپىسماقتىڭ دارەجەسىنە ٴتۇسىرگەن بولار ەدى.

كاپيتاليستىك ٴتۇزىم تۇسىندا ەۆروپا وداعىن قۇرۋ وتارلاردى ٴبولىسۋ تۋرالى كەلىسىم جاساسۋمەن بارابار. ٴبىراق كاپيتاليستىك ٴتۇزىم تۇسىندا وتارلاردى ٴبولىسۋدىڭ ناقتى كۇشتەن باسقا نەگىزى، باسقا ٴپرينسيپى بولۋ مۇمكىن ەمەس. ميليارتەر كاپيتاليستىك مەملەكەتتىڭ "ۇلتتىق تابىس"ىن كىممەن بولىسسە دە باسقا ادىسپەن ەمەس، تەك "كاپيتالىنا قاراي" بولىسەدى (ونىڭ ۇستىنە ٴىرى كاپيتال وزىنە ٴتيىستى سىباعادان ارتىعىراق ۇستەمە الادى دەگەندى قوسادى). كاپيتاليزم دەگەنىمىز ٴوندىرىس-قۇرال جابدىقتارىن جەكە مەنشىكتەنۋ جانە ٴوندىرىس ۇكىمەتسىزدىگى. وسىنداي نەگىزدە تابىستى "ٴادىل" ٴبولىسۋدى ۋاعىزداۋ — ٴارى پرۋدونيزم[1] ٴارى مەششان مەن تۇرپايىلاردىڭ توپاستىعى. تەك "كۇشكە قاراي" بولىنەدى. ال كۇش ەكونوميكانىڭ دامۋ بارىسىنا ىلەسىپ وزگەرىپ وتىرادى. گەرمانيا 1871-جىلدان سوڭ، انگليا، فرانسياعا قاراعاندا، 2—3 ەسە تەز كۇشەيەدى؛ جاپونيا روسسياعا قاراعاندا شامامەن 9 ەسە تەز كۇشەيدى. كاپيتاليستىك ەلدەردىڭ ناعىز كۇشىن سىناۋ ٴۇشىن سوعىستان باسقا ٴادىس جوق، بولۋى دا

مۇمكىن ەمەس. سوعىس جەكە مەنشىكتىڭ نەگىزدەرىنە قايشى ەمەس، قايتا وسى نەگىزدەردىڭ تىكەلەي جانە ٴسوزسىز داموۋى. كاپيتاليزىم تۇسىندا شارۋاشىلىق تاراۋلارى مەن مەملەكەتتەردىڭ ەكونوميكالىق جاقتا بىركەلكى داموۋى مۇمكىن ەمەس. كاپيتاليزىم تۇسىندا ۇنەمى بۇلگىنشىلىككە تاپ بولىپ وتىراتىن تەپە-تەڭدىكتى ونەركاسىپتە داعدارىستان، ساياسيدا سوعىستان باسقا ەشقانداي ٴادىس قالپىنا كەلتىرە المايدى.

ارينە، كاپيتاليستەردىڭ اراسىندا جانە كۇشتى ەلدەردىڭ اراسىندا **ۋاقىتشا** كەلىسىم جاسالۋى مۇمكىن. وسى ماعىنادان ايتقاندا، **ەۆروپالىق** كاپيتاليستەر اراسىنداعى كەلىسىم رەتىندەگى ەۆروپا وداعىنىڭ قۇرىلۋى دا مۇمكىن... الايدا بۇل نە تۋرالى كەلىسىم بولماق؟ بۇل ەۆروپانىڭ سوتسياليزىم قوزعالىسىن بىرلەسىپ جانىشتاۋ تۋرالى عانا، جاپونيا مەن امەريكاعا **قارسى** توناپ العان وتارلاردى بىرلىكتە قورعاۋ تۋرالى عانا كەلىسىم بولماق؛ ويتكەنى جاپونيا مەن امەريكا قازىرگى وتارلاردىڭ ٴبولىس جاعدايىنا توتەنشە نارازى؛ ولار ارتتا قالعان، پاتشالىق تۇزىمدەگى، كارتەيىپ ٴشىري باستاعان ەۆروپاعا قاراعاندا سوڭعى جارتى عاسىردان بەرى ولشەۋسىز تەز كۇشەيدى. امەريكامەن سالىستىرعاندا تۇتاس ەۆروپا ەكونوميكالىق جاقتا توقىراپ قالدى دەۋگە بولادى. وسىزاماندىعى ەكونوميكالىق نەگىزدە، ياعني كاپيتاليزىم تۇسىندا ەۆروپا وداعىن قۇرۋ امەريكانىڭ نەعۇرلىم تەز داموۋىن بوگەۋ ٴۇشىن كەرتارتپا كۇشتەردى ۇيىمداستىرۋ بولىپ تابىلادى. دەموكراتيا ٴىسى مەن سوتسياليزىم ٴىسى تەك ەۆروپاعا عانا بايلانىستى بولعان ٴداۋىر الدەقاشان كەلمەسكە كەتتى.

كوممۋنيزىمنىڭ تولىق جەڭىسى مەملەكەت اتاۋلىنىڭ، سونىڭ ىشىندە دەموكراتيالىق مەملەكەتتىڭ دە ٴبىرجولاتا قۇرۋىنا جەتكىز-

گەنگە دەيىن دۇنيە ٴجۇزى وداعى (ەۆروپا وداعى ەمەس) ۇلتتاردىڭ بىرلەسۋى مەن بوستاندىعىنىڭ مەملەكەتتىك فورماسى، ٴوزىمىز سوتسياليزىممەن بايلانىستىرىپ جۇرگەن فورماسى بولىپ تابىلادى. الايدا دۇنيە ٴجۇزى وداعى ۇرانى، دەربەس ۇران رەتىندە، دۇرىس بولا قويماس ەدى، ويتكەنى، بىرىنشىدەن، ول سوتسياليزىممەن شاتاسادى؛ ەكىنشىدەن، ول سوتسياليزمنىڭ ٴبىر ەلدە جەڭىسكە جەتۋى مۇمكىن ەمەس دەپ قارايتىن تەرىس ۇعىمدى جانە سول ەلدىڭ باسقا ەلدەرمەن بولعان قاتناسى تۋرالى تەرىس ۇعىمدى تۋعىزعان بولار ەدى.

ەكونوميكالىق جانە ساياسي دامۋدىڭ اركەلكىلىگى — كاپيتاليزمنىڭ ٴسوزسىز زاڭى. ولاي بولسا، بۇدان: سوتسياليزمنىڭ الدىمەن بىرنەشە نەمەسە ٴتىپتى جالعىز ٴبىر كاپيتاليستىك ەلدە جەڭىسكە جەتۋى مۇمكىن دەگەن قورتىندى شىعادى. بۇل ەلدىڭ جەڭىپ شىققان پرولەتارياتى كاپيتاليستەردى قۇر الاقان قالدىرعان جانە ٴوز ەلىنە سوتسياليستىك ٴوندىرىستى ۇيىمداستىرعان ەكەن، وندا ولار قالعان كاپيتاليستىك دۇنيەگە قارسى تۇرادى، باسقا ەلدەردەگى ەزىلگەن تاپتاردى ٴوز جاعىنا تارتا وتىرىپ، سول ەلدەردە كاپيتاليستەرگە قارسى كوتەرىلىس تۋعىزادى، قاجەت تابىلعاندا قاناۋشى تاپتارعا جانە ولاردىڭ مەملەكەتتەرىنە ٴتىپتى قارۋلى كۇشپەن قارسى تۇرادى. پرولەتاريات بۇرجۋازيانى قۇلاتۋ ارقىلى جەڭىسكە جەتەتىن قوعامنىڭ ساياسي فورماسى — دەموكراتيالىق رەسپۋبليكا بولادى، ول بەلگىلىبىر ۇلتتىڭ نەمەسە سول ۇلتتاردىڭ پرولەتارياتىنىڭ كۇشتەرىن بارعان سايىن شوعىرلاندىرا وتىرىپ، ٴالى دە سوتسياليزم جاقتا وتپەگەن مەملەكەتتەرگە قارسى كۇرەس جۇرگىزەدى. پرولەتارياتتىڭ، وسى ەزىلگەن تاپتىڭ ديكتاتۋراسىنسىز تاپتى جويۋ مۇمكىن

ەمەس. سوتسياليستىك رەسپۋبليكالاردىڭ ارتتا قالعان ەلدەرمەن نەداۋىر ۇزاق ۋاقىتتىق قاجىرلى كۇرەسسىز ۇلتتاردىڭ سوتسياليزىمدە ەرىكتى باس قوسۋى ىسكە اسىرۋ مۇمكىن ەمەس.

ٴدال وسى سەبەپتەردەن روسسيا سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ شەتەلدەگى جىبۋلارىنىڭ ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە جانە ماجىلىستەن كەيىن كوپشىلىكتىڭ وسى ماسەلە تۋرالى قايتالاي جۇرگىزگەن تالقىسىنا سايكەس، ورتالىق ورگان گازەتىنىڭ رەداكسياسى ەۆروپا وداعى ۇرانى دۇرىس ەمەس دەپ قورتىندى شىعاردى.

1915 - جىلى 8 - ايدىڭ 23 - كۇنگى «سوتسيال - دەموكراتتار» گازەتىنىڭ 44 - سانىنا باسىلعان

«سوتسيال - دەموكراتتار» گازەتىندەگى نۇسقاسىنا ساي باسىلدى «لەنيننىڭ شىعارمالارى»، 21 - توم، حانزۋشاسى، 318 — 322 - بەتتەرىنەن الىندى

دياله‌كتيكا ماسه‌له‌سى جونىنده

بىرلىكتىڭ ەكىگه ٴبولىنۋى جانه ونىڭ قايشى بولىپ وتىرعان بوله‌كته‌رىن تانۋ (لاسسال «حه‌راكلىيت فيلوسوفياسى» ده‌گه‌ن كىتابىنىڭ 3 ـ ٴبولىمىنىڭ («تانىم جونىنده») باستالعان جه‌رىنده كه‌لتىرگه‌ن فيلونىڭ حه‌راكلىيت تۋرالى ايتقان سوزىنه قاراڭىز①)، دياله‌كتيكانىڭ **ٴمانى** (دياله‌كتيكانىڭ "مان"ده‌رىنىڭ ٴبىرى، ونىڭ نه‌گىزگى ەرەكشه‌لىكته‌رىنىڭ نه‌مه‌سه ەرەكشه بەلگىله‌رىنىڭ ٴبىرى، ٴتىپتى ونىڭ ەڭ نه‌گىزگى ەرەكشه‌لىگى نه‌مه‌سه ەرەكشه بەلگىسى) بولىپ تابىلادى. گه‌گه‌ل ده ماسه‌له‌نى ٴدال وسىلاي قويادى (اريستوتيل ٴوزىنىڭ «مه‌تافيزيكا» ده‌گه‌ن شىعارماسىندا ۇنه‌مى وسىنىڭ ماڭىن **ينالسوقتايدى** جانه حه‌راكلىيت-په‌ن جانه ونىڭ يدياسىمه‌ن **كۇره‌سه‌دى**).

دياله‌كتيكا مازمۇنىنىڭ بۇل جاقتاعى دۇرىستىعىن علىم تاريحى ارقىلى ته‌كسه‌رۋ ٴتيىس. دياله‌كتيكانىڭ بۇل جاعىنا ادەتته (مىسالى، پله‌حانوۆ) جه‌تكىلىكتى كوڭىل بولىنبه‌يدى: قاراما ـ قارسى جاقتار-دىڭ ۇقساستىعى **تانىم زاڭى** (**جانه** وبيه‌كتيپتىك دۇنيه‌نىڭ زاڭى) رەتىنده الىنباي، **مىسالداردىڭ** قوسىندىسى رەتىنده ["مىسالى،

① «له‌نين شىعارمالارى»، 38 ـ توم، حانزۋشاسى، 396 ـ بەتكه قاراڭىز — قۇراستىرۋشىدان

ٴدان"؛ "مسالی، العاشقی کوممۋنیزم". ەنگەلس تە وسلای ستەدی. ٴبىراق بۇل تانىمنىڭ **زاڭدىلىعى** (**سوندای-اق** وبیەک-تيۆتىك دۇنیەنىڭ زاڭدىلىعى) رەتىندە ەمەس، "تۇسىنكتى بولۋ ٴۇشىن"... السىپ كەلدى.

ماتەماتیكادا **پیلۋس** پەن **مینۋس**، ۋیفىن مەن جیفىن.
مەحانیكادا اسەر مەن قارسی اسەر.
فیزیكادا وڭ ەلەكتىر مەن تەرىس ەلەكتىر.
حیمیادا اتومنىڭ بىرىگۋى مەن ىدىراۋى.
قوعامدىق عىلىمدا تاپتىق كۇرەس.

قاراما-قارسى جاقتاردىڭ ۇقساستىعى (ولاردىڭ "بىرلىگى" دەسەك بالكىم دۇرىسىراق بولار ما ەدى؟ ٴبىراق ۇقساستىق پەن بىرلىك دەگەن ەكى اتاۋدىڭ بۇل ارادعى پارقى ونشا ەلەۋلى ەمەس. بەلگىلى ماعنادا ەكەۋى دە دۇرىس) دەگەنىمىز جاراتىلىس دۇنیەسىنىڭ (ونىڭ ىشىندە رۋحتىڭ دا، قوعامنىڭ دا) **بارلىق** قۇبىلىستارى مەن بارىستارىندا ٴبىر-بىرىنە قايشى، **ٴبىرىن ٴبىرى شەتكە قاعاتىن**، قاراما-قارسى بەتالىستار بولاتىنىن مويىنداۋ (اشۋ) دەگەن ٴسوز. دۇنیەدەگى بارلىق بارىستاردى، ولاردىڭ "وزدىگىنەن قوزعالۋ"ىنان، وزدىگىنەن داموۋى مەن جالىندى ومىرىنەن تانۋ ٴۇشىن، وسى بارىستاردى قاراما-قارسى جاقتاردىڭ بىرلىگى رەتىندە تانۋ كەرەك. دامۋ دەگەنىمىز قاراما-قارسىلىقتىڭ "كۇرەسى". دامۋ (بىرتىندەپ دامۋ) جونىندە نەگىزگى ەكى (نەمەسە مۇمكىن ەكى؟ نەمەسە تاريحتا ۇنەمى بايقالاتىن ەكى؟) كوزقاراس بار: دامۋ دەگەنىمىز — ازايۋ مەن كوبەيۋ، قايتالانۋ؛ **جانە** دامۋ دەگەنىمىز — قاراما-قارسى جاقتاردىڭ بىرلىگى (بىرلىك-تىڭ ٴبىرىن ٴبىرى شەتكە قاعاتىن قاراما-قارسى ەكى جاققا ٴبولىنۋى ٴارى قاراما-قارسى ەكى جاقتىڭ ٴوزارا بايلانىسى).

قوزعالىس جونىندەگى ٴبىرىنشى كوزقاراس بويىنشا، **وزدىگىنەن** قوزعالۋ، ونىڭ **قوزعاۋشى** كۇشى، ونىڭ قاينارى، ونىڭ سەبەبى ەسكەرۋسىز قالادى (نەمەسە بۇل قاينار **سىرتقا** — قۇدايعا، سۋبيەكتتىپ دەنەگە، ت.ب. كوشىرىلەدى)؛ ەكىنشى كوزقاراس بويىنشا، باستى نازار "**وزدىگىنەن**" قوزعالۋدىڭ **قاينارىن** تانۋدىڭ ناق وزىنە اۋدارىلادى.

ٴبىرىنشى كوزقاراس ٴولى، جۇتاڭ، قاتىپ-سەمگەن، ەكىنشى كوزقاراس ومىرشەڭ. ەكىنشى كوزقاراس **قانا** ٴومىر ٴسۇرىپ وتىرعان بارلىق زاتتىڭ "وزدىگىنەن قوزعالۋ"ىن ٴتۇسىنۋدىڭ كىلتىن بەرەدى، وسى كوزقاراس **قانا** "سەكىرۋ"دى، "بىرتىندەپ بىلگەرىلەۋ بارىسىنىڭ ٴۇزىلىسى"ن، "قاراما-قارسى جاققا اينالۋ"دى، ەسكى نارسەلەردىڭ جويىلۋىن جانە جاڭا نارسەلەردىڭ تۋىلۋىن ٴتۇسىندىرۋدىڭ كىلتىن بەرەدى.

قاراما-قارسى جاقتاردىڭ بىرلىگى (بىردەيلىك، ۇقساستىق، تەپە-تەڭدىك) شارتتى، ۋاقىتتىق، وتپەلى، سالىستىرمالى بولادى. ال ٴبىرىن ٴبىرى ىعىستىراتىن قاراما-قارسى جاقتاردىڭ كۇرەسى دە، دامۋدىڭ، قوزعالىستىڭ ٴسوزسىز بولاتىنى سياقتى، ٴسوزسىز بولادى.

كوڭىل ٴبولىڭىز: ٴسوز اراسىندا ايتا كەتەيىك، سۋبيەكتيپيزم (كۇمانقورلىق، كەزەپتىك، ت.ب.) مەن ديالەكتيكانىڭ ايىرماشىلىعى: (وبيەكتيپتىك) ديالەكتيكادا سالىستىرمالىلىق پەن سوزسىزدىكتىڭ پارقى دا سالىستىرمالى بولادى. وبيەكتيپتىك ديالەكتيكا ٴۇشىن، سالىستىرمالىلىقتىڭ **وزىندە** سوزسىزدىك **بار.** سۋبيەكتيپيزم مەن كەزەپتىك ٴۇشىن سالىستىرمالىلىق تەك سالىستىرمالىلىق، وندا سوزسىزدىك جوق.

ماركس «كاپيتال»دا الدىمه‌ن بۇرجۋازيالىق قوعامنىڭ (توۋارلىق قوعامنىڭ) ه‌ڭ قاراپايىم، ه‌ڭ اده‌تته‌گى، ه‌ڭ نه‌گىزگى، ه‌ڭ كوپ ۇشىرايتىن، ه‌ڭ ۇيره‌نشكتى، مىليارت ره‌ت كه‌زده‌سىپ وتىراتىن **قارىم-قاتىناسىنا** — توۋار ايىرباسىنا تالداۋ جاسادى. بۇل تالداۋ وسى ه‌ڭ قاراپايىم قۇبىلىستاردان (بۇرجۋازيالىق قوعامنىڭ وسى "كله‌تكا"سىنان) قازىرگى قوعامنىڭ **بارلىق** قايشىلىقتارىن (نه‌مه‌سه **بارلىق** قايشىلىقتاردىڭ ۇرىعىن) اشىپ تاستادى. مۇنان كه‌يىنگى باياندار بىزگه وسى قايشىلىقتاردىڭ جانه وسى قوعامنىڭ دامۋىن، وسى قوعامنىڭ ىشىنارا جالپى تۇلعاسىنداعى، باسىنان اياعىنا ده‌يىنگى دامۋىن (وسۋىن ده، قوزعالىسىن دا) كورسه‌تىپ به‌ردى.

جالپى دياله‌كتيكانى باياندار (سونداي-اق زه‌رتته‌ۋ) ادىسى ده دال وسىنداي بولۋعا ٴتيىس (ويتكه‌نى بۇرجۋازيالىق قوعامنىڭ دياله‌كتيكاسى، ماركستىڭ قاراۋىنشا، دياله‌كتيكانىڭ جه‌كه ٴتۇرى عانا). ه‌ڭ قاراپايىم، ه‌ڭ اده‌تته‌گى، ه‌ڭ كوپ ۇشىرايتىن، ت.ب. نارسه‌له‌رده‌ن باستاۋعا بولادى؛ **كه‌ز كه‌لگه‌ن تاقىرىپتان** باستاۋعا بولادى، مىسالى، اعاشتىڭ جاپىراعى جاسىل، يۋان — ادام، قانده‌ن — ٴيت، ت. ب. مىنه وسىنىڭ وزىنده (گه‌گه‌لدىڭ دانىشپاندىقپه‌ن اڭعارعانىنداي) **دياله‌كتيكا** بار: **جه‌كه‌نىڭ ٴوزى جالپى** (قاراڭىز: اريستوتيل «مه‌تافيزيكا»، شۋه‌گله‌ردىڭ اۋدارماسى، 2-توم، 40-به‌ت، 3-ٴبولىم، 4-تاراۋ، 8—9-تاراۋشا: "ويتكه‌نى، جه‌كه ۇيده‌ن تىس جالپى ٴۇي بولادى ده‌پ ويلاۋعا، ارينه، بولمايدى"①). مۇنىڭ ٴوزى قاراما-قارسى جاقتاردا (جه‌كه جالپىعا

① شۋه‌گله‌ردىڭ اۋدارماسى: "denn natürlich kann man nicht der Meinung sein, daß es ein Haus gebe außer den sichtbaren Häusern." — قۇراستىرۋشىدان

قاراما-قارسى) ۇقساستىق بولادى ده‌گه‌ن ٴسوز: جه‌كه قالاي دا جالپىمه‌ن بايلانىسپ ٴومىر سۇره‌دى. ال جالپى ته‌ك جه‌كه‌نىڭ ىشىنده، جه‌كه ارقىلى عانا ٴومىر سۇره‌دى. جه‌كه اتاۋلىنىڭ (قانداي بولسا دا) بارلىعى جالپى بولادى. ال جالپى اتاۋلىنىڭ بارلىعى دا جه‌كه بولادى (ٴبىر بوله‌گى، نه‌مه‌سه ٴبىر جاعى، نه‌مه‌سه ٴمانى). جالپىنىڭ قاي-قايسىسى دا جه‌كه زات اتاۋلىنىڭ بارلىعىن جالپى تۇرده عانا قامتيدى. جه‌كه‌نىڭ قاي-قايسىسى دا جالپىعا تولىعىنان ه‌نبه‌يدى، ت.ب. جه‌كه‌نىڭ قاي-قايسىسى دا مىڭداعان ايناۋلار ارقىلى باسقا **تۇرده‌گى** جه‌كه‌مه‌ن (زات، قۇبىلىس، بارىس) بايلا-نىسادى، ت.ب. **مىنه وسىنىڭ وزىنده** جاراتىلىس دۇنيه‌سىنىڭ **قاجه‌تتىلىگى**، وبيه‌كتيۆتىك بايلانىسى، تاعى باسقالارى تۇرالى ۇعىمدارىنىڭ فاكتورلارى، وركه‌نده‌رى بار. وسىنىڭ وزىنده كه‌زده‌يسوقتىق په‌ن قاجه‌تتىلىك، قۇبىلىس په‌ن ٴمان بار، ويتكه‌نى ٴبىز يۋان — ادام، قانده‌ن — ٴيت، **مىناۋ — اعاشتىڭ** جاپىراعى، ت.ب. ده‌گه‌نده ٴبىرسىپىرا ه‌ره‌كشه به‌لگىله‌ردى **كه‌زده‌يسوقتىق ره‌تىنده شىعارىپ تاستايمىز**، ٴماندى قۇبىلىستان ٴبولىپ الامىز جانه بۇل ه‌كه‌ۋىن ٴبىر-بىرىنه قارسى قويامىز.

ده‌مه‌ك، **كه‌ز كه‌لگه‌ن** تاقىرىپتان، به‌يىنه "بىرلىك" ("كله‌تكا") ته‌گى سياقتى، دياله‌كتيكانىڭ **بارلىق** ه‌له‌مه‌نتته‌رىنىڭ وركه‌نده‌رىن اشۋعا بولادى (جانه ٴتيىس ته)، مۇنىڭ ٴوزى دياله‌كتيكا ادامىنىڭ بۇكىل تانىمىنا ٴتان بولاتىنىن كورسه‌ته‌دى. ال جاراتىلىستىق عىلىم بىزگه وبيه‌كتيۆتىك جاراتىلىس دۇنيه‌سىنده ده وسىنداي سيپات بولاتىنىن، جه‌كه‌نىڭ جالپىعا، كه‌زده‌يسوقتىڭ قاجه‌تتىلىككه، قاراما-قارسى جاقتاردىڭ ٴبىر-بىرىنه ايناۋلاتىنىن، ورىن اۋىستىراتىنىن، ٴبىر-بىرىمه‌ن بايلانىستى بولاتىنىن كورسه‌ته‌دى (مۇنى دا **كه‌ز كه‌لگه‌ن** ه‌ڭ قاراپايىم مىسالمه‌ن كورسه‌تۋ كه‌ره‌ك). دياله‌كتيكانىڭ

ٴوزى (گەگەلدىڭ جانە) ماركسيزمنىڭ تانىم ٴنازارياسى **بولىپ تابىلادى: ماسەلەنىڭ ٴدال وسى "جاعىنا" (بۇل ماسەلەنىڭ ٴبىر "جاعى" ەمەس-اۋ، ماسەلەنىڭ ٴمانى) باسقا ماركسيزمشىلەردى** ايتپاعاننىڭ وزىندە، پلەحانوۆ نازار اۋدارمادى.

* * *

گەگەل دە («لوگيكا»عا قاراڭىز)، جاراتىلىستىق عىلىمنىڭ وسىزامانعى "تانىم ٴنازارياشىسى"، كەلىسىمپاز، گەگەلشىلدىكتىڭ جاۋى پاۋل فولكمان دا (ول گەگەلشىلدىكتى تۇسىنگەن جوق!) (قاراڭىز: ونىڭ تانىمدى (Ertenntnistheoretische Grundzüge,[1] S. تىزبەك شەڭبەر دەپ قارايدى.

فيلوسوفياداعى "شەڭبەر": ٴسوزسىز تۇردە **قايراتكەرلەردىڭ** جاساعان جىلدارىنىڭ بىلگەرىندى-كەيىندىگىن رەت ەتۋ كەرەك پە؟ جوق!

ەرتە زاماندا: (دەموكريتتەن پلاتوعا جانە حەراكليت ديالەكتيكاسىنا دەيىن.

ادەبيەت-كوركەمونەردىڭ قايتا گۇلدەنۋ داۋىرىندە: دەكارت گاسسەندي (سپينوزا؟) جونىندە.

تاياۋ زاماندا: حولباح — گەگەل (بەركلي، يۋم، كانت ارقىلى). گەگەل — فەيەرباح — ماركس.

---

[1] فولكمان «جاراتىلىستىق عىلىمنىڭ تانىم ٴنازارياسى قاعيدالارى» (Erkenntnistheoretische Grundzüge der Naturwissenscha-fften)، 1910-جىلى ليپزيگ-بەرلين باسپاسى، 35-بەت. 1911-جىلى س-پەتەربۋرگ باسپاسى، 40-بەتكە قاراڭىز. — قۇراستىرۋشىدان

دياله‌كتيكا ده‌گه‌نىمىز **جاندى**، كوپ جاقتى (جاقتارى ماڭگى كوبه‌يىپ وتىراتىن) تانىم، بۇل تانىم ريالدى باي‌قاۋدىڭ الۋان ٴتۇرىن، ريالعا جاقىنداۋدىڭ سانسىزداعان بولماشى پارىقتارىن قامتيدى (ٴاربىر بولماشى پارىقتان ٴوسىپ قالىپتاساتىن تۇتاس فيلوسوفيالىق جۇيه‌نى قامتيدى)، — "مه‌تافيزيكا"لىق ماته‌رياليزمگه قاراعاندا ونىڭ ولشه‌ۋسىز باي مازمۇنى مىنه وسىندا، ال "مه‌تافيزيكا"لىق ماته‌رياليزمنىڭ نه‌گىزگى **ولقىلىعى** دياله‌كتيكانى ساۋله‌نىۋ ٴنازارياسىنا، تانىمنىڭ بارىسى مه‌ن دامۋىنا قولدانا بىلمه‌يتىندىگىنده.

دوره‌كى، قارا ٴدۇرىسىن، مه‌تافيزيكالىق ماته‌رياليزمنىڭ كوزقاراسى بويىنشا قاراعاندا، فيلوسوفيالىق يدياليزم بوس مىلجىڭ **عانا**. كه‌رىسىنشه، **دياله‌كتيكالىق** ماته‌رياليزمنىڭ كوزقاراسى بويىنشا قاراعاندا، فيلوسوفيالىق يدياليزم ده‌گه‌نىمىز تانىمنىڭ به‌لگىلىبىر ەرەكشه به‌لگىسىن، جاعىن، بوله‌گىن ماته‌رياداان، جاراتىلىستان **اۋىتقىعان، قۇدايعا اينالدىرىلعان** مۇلده‌مه‌دىككه **سىڭار جاقتىلىقپه‌ن**، كوپىرته، überschwengliches (ديتسگه‌ن)[333] داميتۋ (كوپىرتۋ، قامپيتۋ) بولىپ تابىلادى. يدياليزم ده‌گه‌نىمىز پوپشىلدىق. بۇل دۇرىس. ٴبىراق (**"نه‌عۇرلىم دالىره‌ك ايتقاندا" جانه "مۇنان سىرت"**) فيلوسوفيالىق يدياليزم — ادامنىڭ شه‌كسىز كۇرده‌لى (دياله‌كتيكالىق) **تانىمدارىنىڭ بولماشى پارقى ارقىلى** پوپشىلدىققا الىپ باراتىن **جول**.

وسى سويله‌مگه نازار اۋدارىڭىز

ادامنىڭ تانىمى — ٴتۇزۋ سىزىق ەمه‌س (اتاپ ايتقاندا، ٴتۇزۋ سىزىقپه‌ن جۇرمه‌يدى)، تىزبه‌ك شه‌ڭبه‌رگه، بۇراندالى ۋقساس قىراپ كه‌ته‌تىن شه‌كسىز يره‌ك سىزىق. وسى يره‌ك سىزىقتىڭ كه‌ز كه‌لگه‌ن ٴۇزىندىسىن، بولشه‌گىن، كىشكه‌نه بوله‌گىن ده‌ربه‌س، تۇتاس،

ٴتۇزۋ سىزىقتا اينالدىرۋعا (سىڭارجاقتىلىقپەن اينالدىرۋعا) بولادى، ال وسى ٴتۇزۋ سىزىق (ەگەر اعاشتى عانا كورىپ، ورمانىندى كور-مەيتىن بولسا) ادامداردى باتپاققا باتىرادى، پوپشىلدىق جولعا تۇسىرەدى (ول جەردەگى ۇستەم تاپتىڭ تاپتىق مۇددەسى ونى **بەكەمدەي تۇسەدى**). ٴتۇزۋ سىزىقتىلىق پەن سىڭارجاقتىلىق، ولىلىك پەن قاتىپ-سەمۋشىلىك، سۋبەكتيۆيزىم مەن سۋبەكتىۆ-تىك كوزسىزدىك يدياليستىك تانىم ٴنازارياسىنىڭ قاينارى بولىپ تابىلادى. ال پوپشىلدىق (= فيلوسوفيالىق يدياليزىم)تىڭ ارىنە، **تانىم ٴنازارياسىندىق** قاينارى بار، ونىڭ نەگىزى جوق ەمەس، ٴبىراق، ول — **بەدەۋ گۇل،** بۇل داۋسىز، ول جاندى، جەمىستى، شىنايى، قۋاتتى، كەرەمەتتى، وبيەكتيۆتىك، مۇلدەمدىك ادامزات تانىمىنىڭ بالعىن اعاشىنا وسەتىن بەدەۋ گۇل.

1915 ـ جىلى جازىلعان
1925 ـ جىلى «بولشەۆيك» جورنالى-نىڭ 5 ـ 6 ـ قوسپا سانىندا تۇڭعىش رەت باسىلعان

قولجازباسىنا ساي باسىلدى
«لەنيىن شىعارمالارى»، 38 ـ توم، حانزۋشاسى، 403 — 412 ـ بەتتەرىنەن الىندى

سوتسياليستىك توڭكەرىس جانە ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى

تەزيس

1. يمپەرياليزىم، سوتسياليزىم جانە ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ ازاتتىعى

يمپەرياليزىم — كاپيتاليزىم دامۋىنىڭ ەڭ جوعارى ساتىسى. الدىڭعى قاتارداعى مەملەكەتتەردە كاپيتال دامىپ، ۇلتتىق مەملەكەتتەردىڭ كولەمىنەن اسىپ كەتتى دە، باسەكەنىڭ ورنىنا مونوپوليا قويىلدى، ٴسويتىپ سوتسياليزىمدى جۇزەگە اسىرۋدىڭ بارلىق وبيەكتيۆتىك العى شارتتارى جاراتىلدى. سوندىقتان، پرولەتارياتتىڭ كاپيتاليستىك ۇكىمەتتەردى قۇلاتۋ، بۇرجۋازيانى ماحرۇم ەتۋ جولىنداعى توڭكەرىستىك كۇرەسى باتىس ەۆروپا مەن امەريكادا كۇن تارتىبىنە ەنگىزىلىپ وتىر. بۇقارانى يمپەرياليزىم وسىنداي كۇرەسكە يتەرمەلەيدى، ويتكەنى ول تاپتىق قايشىلىقتى قاتتى اسقىندىرادى، بۇقارانىڭ حالىن ەكونوميكالىق جاقتان دا، ساياسي جاقتان دا ناشارلاتا بەرەدى. ەكونوميكالىق جاقتاعىسى — ترەستەر جانە قىمباتشىلىق؛ ساياسي جاقتاعىسى — ميليتاريزىمنىڭ ٴوسۋى، سوعىستاردىڭ جيىلەۋى، كەرتارتپا كۇشەيۋى، ۇلتتىق

ەزگى مەن وتارلىق توناۋشىلىقتىڭ كۇشەيۋى جانە ۇلعايۋى. سوتسە-ياليزم جەڭىسكە جەتكەننەن كەيىن، تولىق دەموكراتيا جولعا قويىلۋعا ٴتيىس، دەمەك، ۇلتتار تولىق تەڭدىككە جەتكىزىلىپ عانا قويماي، ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى دا، ياعني ساياسي جاقتاعى ەركىندىك ٴبولىنۋ ۇقىعى دا ىسكە اسىرىلۋى كەرەك. قازىر دە، توڭكەرىس كەزىندە دە نەمەسە توڭكەرىس جەڭىسكە جەتكەننەن كەيىن دە، سوتسياليستىك پارتيالار قۇلدانىلعان ۇلتتاردى وزدەرىنىڭ ٴسوزسىز ازات ەتەتىندىگىن جانە ەركىندىك وداق نەگىزىندە—ٴبولىنۋ ەركىندىگى بولماينشا، ەركىندىك وداق الدامشى ٴسوز بولادى—ولارمەن قاتىناس ورناتاتىندىعىن وزدەرىنىڭ بارلىق ارەكەتتەرىمەن دالەلدەمەسە، وندا سوتسياليزمگە وپاسىزدىق ىستەگەندىك بولادى.

ارينە، دەموكراتيا دا مەملەكەت فورماسى، مەملەكەت جويىلعاندا، ونىڭ دا جويىلاتىندىعى تابيعي، الايدا، بۇل ٴبىرجولاتا جەڭىپ شىققان جانە بەكەمدەلگەن سوتسياليزىمنەن تولىق كوممۋنيزمگە وتكەن كەزدە عانا بولادى.

2. سوتسياليستىك توڭكەرىس جانە دەموكراتيا جولىنداعى كۇرەس

سوتسياليستىك توڭكەرىس ٴبىر عانا قيمىل ەمەس، ٴبىر شەپتەگى ٴبىر عانا شايقاس ەمەس، قايتا شيەلەنىسكەن تاپتىق قاقتىعىستاردىڭ ٴبۇتىن ٴبىر زامانى، بارلىق شەپتەگى، ياعني بۇكىل ەكونوميكالىق جانە ساياسي ماسەلەلەر جونىندەگى ۇزىنىنان ۇزاققا سوزىلعان شايقاستار، بۇل شايقاستار تەك بۇرجۋازيانى ماحرۇم ەتۋمەن اياقتالادى.

دەموكىراتيا جولىنداعى كۇرەس پىرولەتارياتتى سوتسياليستىك توڭكەرىستەن ايىرادى نەمەسە سوتسياليستىك توڭكەرىستى كولەگەيلەۋگە، ت.ب. سەبەپ بولادى دەپ قارالاتىن بولسا، وندا بۇل مۇلدە قاتە بولار ەدى. كەرىسىنشە، تولىق دەموكىراتيا جۇزەگە اسىرىلمايىنشا، سوتسياليزمنىڭ جەڭىسكە جەتە المايتىندىعى سياقتى، دەموكىراتيا جولىندا جان-جاقتى، ٴۇزىلدى-كەسىلدى، توڭكەرىستىك كۇرەس جۇرگىزبەيىنشە پىرولەتاريات بۇرجۋازيانى جەڭىپ شىعۋعا دايىندالا المايدى.

دەموكىراتيالىق پىروگىرامماناڭ ٴبىر تارماعى، ايتالىق، ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى جونىندەگى تارماعى يمپەريالىستىك داۋىردە بۇل تارماقتى "جۇزەگە اسىرۋعا بولمايدى" نەمەسە بۇل "قۇر قيال" دەگەن سياقتى سىلتاۋمەن الىپ تاستالاتىن بولسا، وندا بۇل دا قاتە بولار ەدى. كاپيتاليزم تۇسىندا ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن جۇزەگە اسىرۋعا بولمايدى دەيتىن تۇجىرىمدى مۇلدەمدىك ەكونوميكالىق ماعىنادا دا، سالىستىرمالى، ساياسي ماعىنادا دا تۇسىنۋگە بولادى.

ٴبىرىنشى جاعدايدا، وسى تۇجىرىم ٴنازاريالىق جاقتان مۇلدەم قاتە. بىرىنشىدەن، وسى ماعىنادا، كاپيتاليزم تۇسىندا، مىسالى ەڭبەك اقشالارىن نەمەسە داعدارىستاردى جويۋدى، تاعى سول سياقتىلاردى جۇزەگە اسىرۋعا بولمايدى. ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىن دە جۇزەگە اسىرۋعا بولمايدى دەپ قاراۋ مۇلدە دۇرىس ەمەس. ەكىنشىدەن، وسى ماعىنادا، ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىن "جۇزەگە اسىرۋعا بولمايدى" دەگەن تۇجىرىمعا تويتارىس بەرۋگە نورۆەگيانىڭ 1905-جىلى شۆەتسيادان ٴبولىنىپ شىققاندىعى سىندى مىسالدىڭ ٴوزى-اق جەتكىلىكتى. ۇشىنشىدەن، مىسالى گەرمانيا مەن انگليانىڭ ساياسي جانە ستراتەگيالىق قارىم-قاتىناستارىنىڭ

ٴسال وزگەرگەن جاعدايىندا، بۇگىن نە ەرتەڭ پولشا، يندىستان قاتارلى جاڭا مەملەكەتتەردىڭ قالىپتاسۋى بۇكىلدەي "جۇزەگە اسارلىق" جاعداي ەكەنىن تەرىسكە شىعارۋ كۇلكىلى ٴىس بولار ەدى. تورتىنشىدەن، ماليا كاپيتالى ٴوزىنىڭ سىرتقا قاراي كەڭەيۋگە ۇمتىلۋىندا ەڭ ەركىن دەموكراتيالى جانە رەسپۋبليكالىق ۇكىمەتتەردى، سونداي-اق ٴارقانداي ٴبىر مەملەكەتتىڭ، ٴتىپتى "دەربەس" مەملەكەتتەردىڭ سايلانىپ شىققان ۇلىقتارىن "ەمىن-ەركىن" ساتىپ الادى جانە پارا جولىمەن قاراتىپ الادى. جالپى كاپيتالدىڭ ۇستەمدىگى سياقتى، ماليا كاپيتالىنىڭ ۇستەمدىگى دە سايasi دەموكراتيا سالاسىنداعى رەفورمالاردىڭ **قانداي‌مەن** بولسا دا جويىلا قويمايدى؛ ال ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى بۇكىلدەي سايasi دەموكراتيا سالاسىنا جاتادى. الايدا ماليا كاپيتالىنىڭ بۇل ۇستەمدىگى تاپتىق ەزگى مەن تاپتىق كۇرەستىڭ اناعۇرلىم ەركىن، كەڭ جانە ايقىن **فورماسى** بولعان سايasi دەموكراتيانىڭ رولىن تيتتەي دە جويا المايدى. سوندىقتان، ەكونوميكالىق ماعىنادان ايتقاندا، كاپيتاليزم تۇسىندا سايasi دەموكراتيانىڭ تالاپتارىنىڭ ٴبىرىن "جۇزەگە اسىرۋعا بولمايدى" دەيتىن تۇجىرىمداردىڭ بارلىعى، جيناقتاپ كەلگەندە، كاپيتاليزمنىڭ ادەتتەگى سايasi دەموكراتيا-مەن بولعان جالپى جانە نەگىزگى قاتناستارى جونىندە ٴنازاريالىق جاقتان تەرىس تۇجىرىم جاساعاندىق بولادى.

ەكىنشى جاعىندا، بۇل تۇجىرىم تولىق ەمەس جانە ٴدال ەمەس. ويتكەنى يمپەرياليستىك داۋىردە، ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى انا ەمەس، سايasi دەموكراتيانىڭ ٴتۇبىرلى تالاپتارىنىڭ **ٴبارى** تولىق بولماعان، كەم-كەتىك جانە سيرەك كەزدەسەتىن ەرەكشە فورمالار (مىسالى، نورۆەگيانىڭ 1905-جىلى شۆەتسيادان ٴبولىنىپ شىعۋى) ارقىلى "جۇزەگە اسادى". بارلىق توڭكەرىسشىل

سوتسيال-دەموكراتتاردىڭ وتارلاردى دەرەۋ ازات ەتۋ جونىندە قويعان تالاپتارى دا تالاي رەت توڭكەرىس جۇرگىزبەيىنشە كاپيتاليزم تۇسىندا "جۇزەگە اسپايدى". الايدا، سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيا بۇعان بولا بارلىق وسى تالاپتارىن ىسكە اسىرۋ جولىندا دەرەۋ ەڭ باتىل كۇرەس جۇرگىزۋدەن باس تارتپايدى، ويتكەنى بۇل كۇرەستەن باس تارتۋ بۇرجۋازيا مەن كەرتارتپا كۇشتەرگە عانا پايدالى؛ ٴدال مۇنىڭ كەرىسىنشە بارلىق وسى تالاپتاردى جاڭعىرتقان تۇردە ەمەس، توڭكەرىستىك تۇردە الىعا قويۋ جانە ىسكە اسىرۋ؛ بۇرجۋازيالىق زاڭدىلىق شەڭبەرىندە شەكتەلىپ قالماي، وسى شەڭبەردى بۇزۋ؛ پارلامەنتتە سويلەگەن سوزدەرىمەن، اۋىز جۇزىندەگى نارازىلىقتارىمەن قاناعاتتانىپ قالماي، قايتا بۇقارانى بەلسەندى ارەكەتكە كەلتىرىپ، ٴارقانداي دەموكراتيالىق ٴتۇبىرلى تالاپتار ٴۇشىن بولاتىن كۇرەستى پرولەتاريات بۇرجۋازياعا تىكەلەي تيىسكەنگە دەيىن، اتاپ ايتقاندا، سوتسياليستىك توڭكەرىستى جۇرگىزىپ، بۇرجۋازيانى ماحرۇم قالدىرعانعا دەيىن ورىستەتۋ جانە ٴورشىتۋ ٴتيىس. سوتسياليستىك توڭكەرىس زور كولەمدى جۇمىس تاستاۋ، ەرەۋىل كوتەرۋ، اشتىقتان قوزعالاڭ، اسكەري كوتەرىلىس نەمەسە وتارلار بۇلىگى سەبەبىنەن عانا ەمەس، سونىمەن بىرگە درەيفۋس ٴىسى جانە سابەرن وقيعاسى[334] تەكتەس ٴارقانداي ساياسي داعدارىس نەمەسە ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ ٴبولىنۋ ماسەلەسى جونىندە جۇرگىزىلگەن جالپى حالىقتىق داۋىس بەرۋ، ت.ب. سەبەپتەردەن دە تۋىلۋى مۇمكىن.

يمپەرياليستىك داۋىردە، ۇلتتىق ەزگىنىڭ اسقىنۋى سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانى ۇلتتىق ٴبولىنۋ ەركىندىگى جولىندا جۇرگىزەتىن "قيالي" (بۇرجۋازيانىڭ ايتقانىنداي) كۇرەستەن بەزدىرمەيدى، كەرىسىنشە، ونىڭ ٴدال وسىنداي نەگىزدە تۋىلعان قاقتىعىس-

تاردى بۇقارالىق ارەكەتتىڭ جانە بۇرجۋازياعا قارسى توڭكەرىستىڭ اتتانىستىڭ تامىزدىعى رەتىندە جەدەل پايدالانۋىنا مۇمكىندىك جاسايدى.

3. ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىنىڭ ماڭىزى جانە ونىڭ وداقتىق تۇزىممەن قاتناسى

ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى دەگەنىمىز ساياسي ماعىناداعى تاۋەلسىزدىك ۇقىعى، ياعني ەزۋشى ۇلتتان ساياسي جاقتا ەركىن ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعى دەگەن ٴسوز. ناقتى تۇردە ايتقاندا، ساياسي دەموكراتيانىڭ بۇل تالابى — ٴبولىنۋ جونىندە جانە ٴبولىنۋ ماسەلەسىن ٴبولىنۋشى ۇلتتىڭ جالپى حالىقتىق داۋىس بەرۋ جولىمەن شەشۋ جونىندە جۇرگىزىلەتىن ٴناسيحاتتىڭ تولىق ەركىندىگى بولۋ كەرەك دەگەن ٴسوز. سوندىقتان، بۇل تالاپ بولشەكتەۋ، بىترات، ۇساق مەملەكەتتەر قۇرۋ تالابىمەن استە تەڭ ەمەس، بارلىق ۇلتتىق ەزگىگە قارسى تۇرۋدىڭ دايەكتى بەينەسى عانا، ٴبىر مەملەكەتتىڭ دەموكراتيالىق ٴتۇزىمى ٴبولىنۋدىڭ تولىق بوستاندىعىنا نەعۇرلىم جاقىن بولسا، ٴىس جۇزىندە ٴبولىنۋ تىلەگى دە سولعۇرلىم از جانە باسەڭ بولادى، ويتكەنى ەكونوميكالىق دامۋشىلىق تۇرعىسىنان دا، بۇقارانىڭ مۇددەسى تۇرعىسىنان دا ٴىرى مەملەكەتتىڭ تيىمدىلىكتەرىنە شەك جوق، ونىڭ بەرجاعىندا بۇل تيىمدىلىكتەر كاپيتاليزىمنىڭ دامۋىمەن بىرگە كۇنەنەن-كۇنگە ارتىپ وتىرادى. ٴوزىن ٴوزى بيلەۋدى مويىنداعاندىق وداقتىق ٴتۇزىم سىندى ٴپرينسيپتى مويىنداعاندىقپەن تەڭ ەمەس. بۇل پرينسىپكە باتىل قارسى تۇرۋعا، ال دەموكراتيالىق ورتالىقتاندىرۋ ٴتۇزىمىن قورعاۋعا بولادى، ٴبىراق

ۇلتتىق تەڭسىزدىكتىڭ بولعانىنان گورى تولىق دەموكراتيالىق ورتا-
لىقتاندىرۋ ٴتۇزىمىن جۇزەگە اسىرۋدىڭ بىردەن-ٴبىر جولى رەتىندە
وداقتىق ٴتۇزىمدى ورناتقان ابزال. ورتالىقتاندىرۋ ٴتۇزىمىن
قۋاتتاۋشى ماركس ٴدال وسى تۇرعىدان قاراپ، يرلانديانى اعىل-
شىنداردىڭ زورلىقپەن بيلەۋىنەن گورى يرلانديانىڭ انگليامەن
وداق بولۋىن ٴتيپتى ٴتاۋىر كورگەن ەدى[335].

سوتسياليزمنىڭ ماقساتى: ادامزاتتىڭ ۇساق مەملەكەتتەرگە
ٴبولىنۋىن جانە ۇلتتاردىڭ ٴارقانداي وقشاۋلانۋىن جويۋ عانا
ەمەس، ۇلتتاردى جاقىنداستىرۋ عانا ەمەس، ونىڭ ۇستىنە ولاردى
بىرىكتىرىپ قوسۋ. سوندىقتان ٴدال وسى ماقساتقا جەتۋ ٴۇشىن،
ٴبىز، ٴبىر جاعىنان، رەننەر مەن و. باۋەردىڭ "مادەني-ۇلتتىق
اپتونوميا"[189] دەيتىن قۋاتتاماسىنىڭ كەرتارتپالىعىن بۇقاراعا ٴتۇسىن-
دىرۋىمىز كەرەك؛ ەندى ٴبىر جاعىنان، ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ ازات
ەتىلۋىن جالپىلاما ايتىلا سالعان، كۇڭگىرت سوزدەردە ەمەس،
مازمۇنسىز اۋەندەردە ەمەس، ماسەلەنى سوتسياليزمگە دەيىن "قال-
دىرا تۇرۋ" فورماسىندا ەمەس، قايتا ەزۋشى ۇلتتارداعى سوتسيا-
ليستەردىڭ ەكىجۇزدىلىگى مەن قورقاقتىعىن اتەيى ەسكەرەتىن
انىق جانە ٴدال تۇجىرىمدالعان ساياسي پروگراممادا تالاپ ەتۋىمىز
كەرەك. ادامزاتتىڭ تاپتاردى جويۋعا ەزىلگەن تاپ ديكتاتۋراسىنىڭ
وتپەلى ٴداۋىرى ارقىلى عانا جەتە الاتىنى سياقتى، ادامزات
ۇلتتاردىڭ ٴسوزسىز بىرىگىپ قوسىلۋىنا دا بارلىق ەزىلگەن ۇلتتار-
دىڭ تولىق ازات ەتىلۋىنىڭ وتپەلى ٴداۋىرى، ياعني ٴبولىنۋ
ەركىندىگىنىڭ وتپەلى ٴداۋىرى ارقىلى عانا جەتە
الادى.

4. ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ماسەلەسى جونىندەگى پرولەتارلىق تۇڭكەرىستىك قويىلىس

ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ تالابىنىڭ ٴوزىن عانا ەمەس، ٴبىزدىڭ ەڭ تومەنگى دەموكراتيالىق پروگرامامىزدىڭ **بارلىق** تارماقتارىن ۇساق بۇرجۋازيا **سوناۋ** 17-، 18-عاسىرلاردىڭ وزىندە-اق قويعان بولاتىن. ال ۇساق بۇرجۋازيا دەموكراتيالىق ٴتۇزىم تۇسىنداعى تاپتىق كۇرەستى جانە بۇل كۇرەستىڭ كۇشەيىپ وتىراتىنىن كورمەي، "بەيبىت" كاپيتاليزمگە سەنىپ، **بارلىق** وسى تارماقتاردى قازىرگە دەيىن قيالي تۇردە قويىپ كەلەدى. حالىقتى الدايتىن جانە كاۋتسكيشىلدەر قورعاپ وتىرعان يمپەرياليستىك داۋىردە تەڭ ۇقىقتى ۇلتتاردىڭ بەيبىت وداعىن قۇرۋ دەيتىن قۇر قيال ٴدال وسىنداي. مەششاندىق، ورايشىلدىق بۇل قۇر قيالدىڭ كەرىسىنشە، سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ پروگرامماسى ۇلتتاردىڭ ەزۋشى ۇلت پەن ەزىلۋشى ۇلتقا بولىنەتىندىگىن يمپەرياليستىك داۋىردەگى نەگىزگى، اسا ماڭىزدى جانە ٴسوزسىز تۋىلاتىن قۇبىلىس رەتىندە كورسەتۋگە ٴتيىس.

ەزۋشى ۇلتتاردىڭ پرولەتارياتى قوسىپ الۋعا قارسى تۇرۋدا جانە ۇلتتاردىڭ جالپى تەڭدىگىن جاقتاۋدا توماعا-تۇيىق، ٴبىر سارىندى سوزدەرمەن، بارلىق تىنىشتىقشىل بۇرجۋازداردىڭ سىلدىر قايتالاۋ سوزدەرىمەن تىنا المايدى. يمپەرياليستىك بۇرجۋازياعا تۋتەنىشە "كوڭىلسىز" تيەتىن ماسەلە جونىندە، ياعني ۇلتتىق ەزگىنى نەگىز ەتكەن مەملەكەت **شەگارالارى** ماسەلەسى جونىندە پرولەتاريات ٴۇن-ٴتۇنسىز قاراپ تۇرا المايدى. پرولەتاريات ەزىلگەن

ۇلتتاردىڭ بەلگىلى بىر مەملەكەت شەگاراسى ىشىندە زورلىقپەن ۇستالىپ وتىرۋىنا قارسى بولماي وتىرا المايدى، اتاپ ايتقاندا، بۇل دا ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى جولىندا كۇرەسۋ بولادى. پىرو-لەتاريات "ٴوز" ۇلتىنان ەزگى كورگەن وتارلارمەن ۇلتتاردىڭ ساياسي جاقتا ٴبولىنىپ شىعۋ ەركىندىگى بولۋىن تالاپ ەتۋ ٴتيىس. بۇلاي بولماعاندا، پىرولەتارياتتىڭ ينتەرناتسيوناليزمى باياعى قۇر ٴسوز بولادى، ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ جۇمىسشىلارى مەن ەزۋشى ۇلتتاردىڭ جۇمىسشىلارىنىڭ ٴوزارا سەنىمىنە نەمەسە تاپتىق ىنتىما-عىنا جەتەم دەۋ دە مۇمكىن بولمايدى؛ "وزدەرىنىڭ" ۇلتى ەزىپ وتىرعان جانە "وزدەرىنىڭ" مەملەكەتىندە زورلىقپەن ۇستالىپ وتىر-عان ۇلتتار تۋرالى جۇمعان اۋزىن اشپايتىن، ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىن جاقتىرتىمپازدىق جانە كاۋتسكيشىلدىك تۇردە قور-عاۋشىلاردىڭ جالعان بۇركەنشىگى اشكەرەلەنبەي قالادى.

ەندى ٴبىر جاعىنان، ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ سوتسياليستەرى ەزىلگەن ۇلت جۇمىسشىلارىنىڭ ەزۋشى ۇلت جۇمىسشىلارىمەن تولىق، شارتسىز تۇردە (جۇيەدەن ۇيىمدىق جاقتاعى) ىنتىماقتاسۋىن باتىل ساقتاۋعا جانە ونى جۇزەگە اسىرۋعا ٴتيىس. ويتپەگەندە، بۇرجۋازيانىڭ ٴارالۋان ايلا-شارعىلارى، وپاسىزدىقتارى جانە الداپ-ارباۋى جاعدايىندا، پىرولەتارياتتىڭ دەربەس ساياساتىن جانە ونىڭ باسقا ەلدەردىڭ پىرولەتارياتىمەن بولعان تاپتىق ىنتىما-عىن قورعاۋ مۇمكىن ەمەس. ويتكەنى ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ بۇرجۋازياسى ۇلت ازاتتىق ۇرانىن ۇنەمى جۇمىسشىلاردى الداۋ تاسىلىنە اينالدىرىپ وتىرادى: ىشكى ساياساتتا ول وسى ۇراندار-دان پايدالانىپ، ۇستەمدىك ەتۋشى ۇلتتاردىڭ بۇرجۋازياسىمەن كەرتارتپا ىمىراعا كەلەدى (مىسالى، اۋستريا مەن روسسياداعى پولياكتار كەرتارتپا كۇشتەرمەن استاسىپ، ەۆرەيلەر مەن ۋكراين-

دىقتاردى ەزىپ وتىر)؛ سىرتقى ساياساتتا ول باقىتالاس، كۇشتى يمپەرياليستىك مەملەكەتتەردىڭ بىرەۋىمەن استاسىپ، وزدەرىنىڭ تالان - تاراجىلىق ماقساتتارىن جۇزەگە اسىرۋ ٴۇشىن تىرىسادى (مىسالى، بالقانداعى ۇساق مەملەكەتتەردىڭ ساياساتى، تاعى سونداي لار).

ساياسي جاقتان الدامكوستىك ىستەۋ، ماليا جاقتان تالان - تاراجىلىق جۇرگىزۋ ماقساتىنا جەتۋ ٴۇشىن بۇرجۋازيانىڭ تالاي رەت رەسپۋبليكاشىلدىق ۇراندار دان پايدالانعانى (مىسالى، رومان تىلدەس ەلدەردە)، سوتسيال - دەموكراتتاردى ٴوزىنىڭ رەسپۋب- ليكاشىلدىعىنان باس تارتقىزا الماعانى① سياقتى، ۇلت بوستاندىعى ٴۇشىن، كۇشتى ٴبىر يمپەرياليستىك مەملەكەتكە قارسى كۇرەستى بەلگىلى جاعدايدا، ەكىنشى ٴبىر "ٴىرى" مەملەكەت ٴوزىنىڭ ناق

① ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىنان "وتاندى قورعاۋ" دەيتىن قورتىندى كەلىپ شىعاتىن كورىنەدى دەپ، بۇل ۇقىقتى تەرىسكە شىعارۋ قاتتى كۇلكىلى ٴىس بولاتىندىعىن ايتىپ جاتۋدىڭ قاجەتى جوق. سوتسيال - شوۆينيستەر "وتاندى قورعاۋ"دى اقتاۋ ٴۇشىن، 1914 — 1916 - جىلدارى دەموكراتياشىلداردىڭ كەز كەلگەن تالابىن (مىسالى، ونىڭ رەسپۋبليكاشىلدىعىن) جانە ۇلتتىق ەزگىگە قارسى كەز كەلگەن قۋاتتاماسىن ۇنەمى كوتەرىپ شىققان، بۇل دا تويتارىس بەرۋگە تۇرارلىقتاي بىردەڭە ەمەس. ماركسيزمنىڭ ەۆروپاداعى كەيبىر سوعىستارداعى، مىسالى، فرانسيا ۇلى توڭكەرىسىندەگى نەمەسە گاريبالدي سوعىسىنداعى وتاندى قورعاۋ قورتىندىسىن مويىنداۋى دا، 1914 — 1916 - جىلدارداعى يمپەرياليستىك سوعىستاعى وتاندى قورعاۋ قورتىندىسىن تەرىسكە شىعارۋى دا استە پالەندەيبىر "جالپى پرينسيپ"تەن جانە پروگرامماسىنىڭ بەلگىلى تارماعىنان النباي، قايتا ٴار جولعى جەكە سوعىستىڭ ناقتى تاريحي وزگەشەلىگىنە جاسال- عان تالداۋ ارقىلى بولعان.

سونداي يمپەرياليستىك ماقساتى ٴۇشىن پايدالانىپ كەتۋى مۇمكىن بولعان جاعدايلاردىڭ سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانى ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقعىن مويىنداۋدان باس تارتقىزا الۋ مۇمكىندىگى دە جوقتىڭ قاسى.

5. ۇلت ماسەلەسىندەگى ماركسيزم جانە پرۋدونيزم

ۇساق بۇرجۋازيا دەموكراتتارىنىڭ كەرىسىنشە، ماركس دەموكراتيالىق تالاپتاردىڭ بىردە-ٴبىرىن قاعىس قالدىرماي، بارلىعىن مۇلدەمدىك نارسە دەپ قاراماي، قايتا بۇرجۋازيا باستاعان حالىق بۇقاراسىنىڭ فەودالدىق تۇزىمگە قارسى كۇرەسىنىڭ تاريحي كورىنىسى دەپ قاراعان. وسى تالاپتار ىشىندەگى ٴاربىر تالاپ بۇرجۋازيانىڭ جۇمىسشىلاردى الدايتىن قۇرالى بولىپ شىعۋى مۇمكىن، سونداي-اق بەلگىلى جاعدايدا بولىپ تا وتىر. بۇل جاعىندا، ساياسي دەموكراتيالىق تالاپتاردىڭ بىرەۋىن، اتاپ ايتقاندا، ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ تالابىن ٴبولىپ الىپ، ونى وزگە تالاپتارعا قارسى قويۋ ٴنازاريالىق جاقتان مۇلدە دۇرىس ەمەس. ٴىس جۇزىندە پرولەتاريات ٴوزىنىڭ بارلىق دەموكراتيالىق تالاپتارى جولىنداعى (رەسپۋبليكا قۇرۋ تالابى دا وسىنىڭ ىشىندە) كۇرەسىن بۇرجۋازيانى قۇلاتۋ جولىنداعى توڭكەرىستىك كۇرەستەرىنە باعىندىرعاندا عانا، ٴوزىنىڭ دەربەستىگىن ساقتاي الادى.

ەكىنشى جاعىنان، "الەۋمەتتىك توڭكەرىس ٴۇشىن" دەگەن سىلتاۋمەن ۇلت ماسەلەسىن "تەرىسكە شىعارعان" پرۋدونشىلداردىڭ كەرىسىنشە، ماركس كوبىنەسە الدىڭعى قاتارلى ەلدەر پرولەتارياتىنىڭ تاپتىق كۇرەس مۇددەلەرىنىڭ بارىنەن جوعارى تۇراتىندىعىن

ەسكەرە وتىرىپ، يىنتەرناتسيوناليزىم مەن سوتسياليزىمنىڭ: باسقا ۇلتتاردى ەزىپ وتىرعان ۇلت ەرىكتى بولا المايدى[282] دەيتىن ٴتۇبىرلى ٴپرينسيپىن باستان ـ اياق ٴبىرىنشى ورىنعا قويىدى. گەرمانيا جۇمىسشىلارىنىڭ توڭكەرىستىك قوزعالىسىنىڭ مۇددەسى تۇرعىسىنان قاراپ، ماركس 1848 ـ جىلى گەرمانيا دەموكراتتارىنان جەڭىسكە جەتىسىمەن نەمىستەر ەزگەن ۇلتتاردىڭ بوستاندىعىن جارىيالاۋدى جانە جۇزەگە اسىرۋدى تالاپ ەتكەن بولاتىن[336]. ٴدال انگليا جۇمىسشىلارىنىڭ توڭكەرىستىك كوزقاراسىن ەسكەرىپ، ماركس 1869 ـ جىلى انگليادان يرلاندييانىڭ ٴبولىنىپ شىعۋىن تالاپ ەتتى، ونىڭ ۇستىنە: "بولىنگەننەن كەيىن وداق بولىپ قۇرىلاتىن بولسا دا مەيلى"[211] دەپ قوستى. تەك وسىنداي تالاپتاردى العا قويا وتىرىپ، ماركس انگليا جۇمىسشىلارىن يىنتەرناتسيونالدىق رۋحپەن شىنايى تاربيەلەپ وتىردى. ول تەك وسىلاي عانا، وسى تاريحي مىندەتتەردى توڭكەرىستىك جولمەن شەشۋدى ورايشىلدارعا جانە يرلاندييانىڭ "جاڭعىرۋ"ىن وسى كۇنگە دەيىن، جارىم عاسىردان كەيىن دە جۇزەگە اسىرماعان بۇرجۋازيا جاڭعىرتىپازدارىنا قارسى قويا الدى. از ۇلتتاردىڭ ٴبولىنۋ بوستاندىعى قۇر قيال، جۇزەگە اسپايتىن نارسە، بۇلاردىڭ ەكونوميكالىق جاقتان عانا ەمەس، سایاسي جاقتان دا شوعىرلانۋى العاباسارلىق دەپ ايعايلاپ جۇرگەن كاپيتال اقتاۋشىلارىنا قارسى، بۇل شوعىرلانۋدىڭ العاباسارلىعى يمپەرياليستىك جولمەن **ەمەس**، ۇلتتاردى زورلىقتى كۇشپەن جاقىنداستىرۋ نەگىزىندە ەمەس، بارلىق ەلدەر پرولەتارلارىنىڭ ەرىكتى وداعى نەگىزىندە بولاتىندىعىن ماركس تەك وسىلاي عانا قورعاي الدى. ماركس ۇلتتىق ماسەلەلەردى شەشۋ جولىندا دا ۇلتتار تەڭدىگى مەن ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىن اۋىز جۇزىندە جانە كوبىنەسە وتىرىك مويىنداۋشىلىققا بۇقارالىق توڭكەرىستىك ارەكەتتى تەك وسىلاي

عانا قارسى قويا الدى. 1914 — 1916 - جىلدارداعى يمپەرياليستىك سوعىس جانە وسى سوعىستا اشكەرەلەنگەن، ورايشىلدار مەن كاۋتسكيشىلدەردىڭ جاساندىلىعىمەن تولعان اۋگە اس مال قوراسى[337] ماركستىڭ وسى ساياساتىنىڭ دۇرىس ەكەنىن ايقىن دالەلدەپ بەردى، بۇل ساياسات الدىڭعى قاتارلى مەملەكەتتەردىڭ بارلىعى ٴۇشىن ۇلگى بولۋعا ٴتيىس، ويتكەنى قازىر بۇلاردىڭ ٴار قايسىسى باسقا ۇلتتاردى ەزىپ وتىر①.

6. ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى جونىندە مەملەكەتتەردىڭ ٴۇش ٴتيپى

بۇل جونىندە مەملەكەتتەردىڭ نەگىزگى ٴۇش ٴتيپىن ايىرا

① كەيبىرەۋلەر، كوپ رەتتەردە، ماركستىڭ بەلگىلى ۇلتتىڭ (مىسالى، 1848 - جىلعى چەحتاردىڭ) ۇلتتىق قوزعالىسىن ماقۇلداماعانىن سىلتاۋ ەتىپ، ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىن ماركسيزمنىڭ كوزقاراس نەگىزىندە موينداۋدىڭ قاجەتتىلىگىن تەرىسكە شىعارادى، ماسەلەن، سوڭعى كەزدە «قوڭىراۋ» جورنالىنىڭ[338] 8 - ، 9 - ساندارىندا گەرمانيا شوۆينيسى لەنچ وسىلاي كورسەتەدى. ٴبىراق بۇل دۇرىس ەمەس، ويتكەنى 1848 - جىلى ۇلتتاردى "كەرتارتپا" ۇلت جانە توڭكەرىسشىل - دەموكراتياشىل ۇلت دەپ بولۋگە تاريحي جانە ساياسي نەگىزدەر بار ەدى. ماركستىڭ مۇنىڭ ٴبىرىنشىسىن سوگىپ، ەكىنشىسىن جاقتاعانى دۇرىس ەدى[339]. ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى دەموكراتيا تالاپتارىنىڭ ٴبىرى، بۇل تالاپ دەموكراتيانىڭ جالپى مۇددەسىنە تابيعي تۇردە بويسۇنۋعا ٴتيىس. 1848 - جىلى جانە ودان كەيىنگى جىلداردا وسى جالپى مۇددە ەڭ الدىمەن پاتشا ۇكىمەتىنە قارسى كۇرەس بولدى.

قاراۋ كەرەك:

ٴبىرىنشى، باتىس ەۆروپاداعى الدىڭعى قاتارلى كاپيتاليستىك مەملەكەتتەر مەن امەريكا. بۇرجۋازيالىق العاباسار ۇلتتىق قوزعالىستار بۇل ارادا الدەقاشان اياقتاعان. بۇل "ٴبىرى" ۇلتتاردىڭ ٴبارى وتارلارداعى جانە ٴوز ەلىندەگى باسقا ۇلتتاردى ەزىپ وتىر. وسى ۇستەمدىك ەتۋشى ۇلتتار پىرولەتارياتىنىڭ مىندەتتەرى ٴدال 19-عاسىرداعى انگليا پىرولەتارياتىنىڭ يرلانديا جونىندەگى مىندەتىمەن ۇقساس①.

ەكىنشى، ەۆروپانىڭ شىعىس بولەگىندەگى مەملەكەتتەر: اۆستريا، بالقان ەلدەرى، اسىرەسە روسسيا. مۇندا 20-عاسىردا بۇرجۋازيالىق دەموكراتيالىق ۇلتتىق قوزعالىس ەرەكشە دامىپ، ۇلتتىق كۇرەس توتەنشە اسقىندى. بۇل مەملەكەتتەردىڭ پىرولەتارياتى ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن قورعامايىنشا، ٴوز ەلدەرىندەگى بۇرجۋازيالىق دەموكراتيالىق رەفورمانى ورىنداۋ جاعىندا دا، باسقا ەلدەردىڭ سوتسياليستىك توڭكەرىسىنە كومەكتە-

---

① 1914 — 1916-جىلدارداعى سوعىستا قاتىناسپاعان كەيبىر ۇساق مەملەكەتتەردە، مىسالى، گوللانديا مەن شۆەتساريادا، بۇرجۋازيا ٴوزىنىڭ يمپەرياليستىك سوعىستا قاتىناسۋىن اقتاۋ ٴۇشىن "ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ" ۇرانىن پايدالانۋعا كۇش سالىپ ٴجۇردى. مۇنىڭ ٴوزى وسى مەملەكەتتەردىڭ سوتسيال-دەموكراتتارىن ٴوزىن ٴوزى بيلەۋدى تەرىسكە شىعارۋعا يتەرمەلەيتىن سەبەپتەردىڭ ٴبىرى. ادامدار پىرولەتارياتتىڭ دۇرىس ساياساتىن، اتاپ ايتقاندا، يمپەرياليستىك سوعىستا "وتاندى قورعاۋ"دى تەرىسكە شىعارۋدى تەرىس دالەلدەرمەن قورعايدى. ناتيجەدە ٴنازاريا جاقتان ماركسيزىم بۇرمالانادى، ال ٴامالياتتا وزىنشە ٴبىر ۇساق ۇلتتىق تار ورىستىلىك بەينەلەنەدى، "ٴبىرى

سۋ جاعىندا دا ٴوز مىندەتتەرىن ورىنداي المايدى. بۇل ارادا ەرەكشە قيىن جانە ەرەكشە ماڭىزدى مىندەت — ەزۋشى ۇلتتار مەن ەزىلۋشى ۇلتتار جۇمىسشىلارىنىڭ تاپتىق كۇرەسىن بىرىكتىرۋ.

ٴۇشىنشى، جۇڭگو، پەرسيا، تۇركيا سياقتى جارتىلاي وتار ەلدەر جانە بارلىق وتارلار، ونداعى جالپى حالىق سانى ٴبىر ميلليارتقا جەتەدى. بۇل جەردە بۇرجۋازيالىق دەموكراتيالىق قوزعالىستار نە ەندى باستالىپ كەلەدى، نە اياقتالۋدان ٴالى الىس جاتىر. سوتسياليستەر وتارلاردىڭ شارتسىز، تولەمسىز جانە دەرەۋ ازات ەتىلۋىن تالاپ ەتىپ قانا قويماۋعا ٴتيىس، — ال بۇل تالاپتىڭ ساياسي بەينەسى ناق سول ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن مويىنداۋ عانا؛ سوتسياليستەر وسى ەلدەردەگى بۇرجۋازيالىق دەموكراتيالىق ۇلت ازاتتىق قوزعالىستاردىڭ ەڭ توڭكەرىسشىل ەلەمەنتتەرىن بارىنشا باتىل قولداۋى كەرەك جانە ولاردىڭ وزدەرىن ەزىپ وتىرعان بەلدى يمپەريالىستىك ەلدەرگە قارسى كوتەرىلىسىنە، — ورايى كەلگەندە، ولاردىڭ توڭكەرىستىك سوعىسىنا دا، — كومەكتەسۋگە ٴتيىس.

ەلدەر" ۇلتتارىنىڭ قۇلدىعىندا وتىرعان ۇلتتاردىڭ ٴجۇز ميليونداعان تۇرعىندارى ەستەن شىعادى. گورتەر جولداس ٴوزىنىڭ «يمپەريا- ليزىم، سوعىس جانە سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيا» دەگەن ايگىلى كىتاپشاسىندا ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ٴپرينسيپىن قاتە تۇردە تەرىسكە شىعارادى، ٴبىراق، ونىڭ گوللانديا تاۋەلدىلىگىندەگى يندىيا- نىڭ "ساياسي جانە ۇلتتىق دەربەستىك"ىن دەرەۋ ىسكە اسىرۋدى تالاپ ەتۋىنىڭ، سونداي-اق وسى تالاپتاردى العا قويۋدان جانە وسى تالاپ ٴۇشىن كۇرەسۋدەن باس تارتقان گوللانديا وراپشىلدارىن اشكەرەلەۋىنىڭ ٴوزى — بۇل ٴپرينسيپتى دۇرىس قولدانعاندىعى.

7. سوتسيال ـ شوۆينيزم جانە ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى

يمپەرياليستىك ٴداۋىر جانە 1914 ــ 1916 ـ جىلدارداعى سوعىس الدىڭعى قاتارداعى ەلدەردە شوۆينيزم مەن ۇلتشىلدىققا قارسى كۇرەسۋ مىندەتىن ەرەكشە العا قويدى. ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋى ماسەلەسى جونىندە سوتسيال ـ شوۆينيستەر اراسىندا، اتاپ ايتقاندا، ”وتاندى قورعاۋ“ دەگەن ۇعىمدى يمپەرياليستىك كەرتارتپا سوعىسقا ىستەتىپ، وسى سوعىستى بەزەندىرىپ وتىرعان ورايشىلدار مەن كاۋتسكيشىلدەر اراسىندا باستى ەكى سارىن بار.

ٴبىر جاعىنان، بۇرجۋازيانىڭ نەداۋىر اشكەرە مالايلارىن كورەمىز، ولار يمپەرياليستىك جانە ساياسي شوعىرلاندىرۋ العاباسار نارسە دەپ، قوسىپ الۋدى جاقتايدى، ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن قۇر قيال، قيالي، ۇساق بۇرجۋازيالىق، تاعى سول سياقتىلارعا ۇقساتىپ تەرىسكە شىعارادى. بۇعان جاتاتىندار: گەرمانياداعى كۋنوۆ، پارۆۋس جانە اسىرە ورايشىلدار؛ انگلياداعى فابيانشىلدار[302] مەن جۇمىسشى بىرلەستىگى كوسەمدەرىنىڭ ٴبىر بولەگى؛ روسسياداعى سەمكوۆسكي، ليبمان، يۋركەۆيچ قاتارلى ورايشىلدار.

ەكىنشى جاعىنان، كاۋتسكيشىلدەردى كورەمىز، بۇعان ۆاندەرۆەلدە، رەنودەل جانە انگليا مەن فرانسيانىڭ كوپتەگەن تىنىشتىقشىلدارى دا جاتادى. بۇلار بىرىنشىلەرمەن بىرلىكتى جاقتايدى، ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن كىسلەڭ اۋىز جۇزىندە جانە وتىرىك

قورعاي وتىرىپ، ٴامالياتتا ولارمەن ابدەن ٴبىراۋىزدى بولادى، ولار ساياسي جاقتان ٴبولىنۋ بوستاندىعىن تالاپ ەتۋدى "اسىپ كەتكەندىك" دەپ قارايدى، («zu viel verlangt»، كاۋتسكي «جاڭا ٴداۋىر»[24]دە 1915-جىلى 5-ايدىڭ 21-كۇنى)، ولار ناق ەزۋشى ۇلتتار سوتسياليستەرىنىڭ توڭكەرىستىك تاكتيكا قولدانۋعا ٴتيىس ەكەنىن قورعامايدى؛ كەرىسىنشە ولاردىڭ توڭكەرىستىك بورىشىن جوققا شىعارادى، ولاردىڭ ورايىشىلدىعىن اقتايدى، ولاردىڭ حالىقتى الداۋىنا جەڭىلدىك تۋدىرادى، تولىق ۇقسىعى جوق ۇلتتاردى ٴوز قۇرامىندا زورلىقپەن ۇستاپ وتىرعان مەملەكەتتەردىڭ **شەگارالارى** جونىندەگى ماسەلەنىڭ ناق وزىنە كەلگەندە جولاماي كەتەدى، تاعى باسقالار.

بۇلاردىڭ قاي-قايسىسى دا ورايىشىلدار، ولار ماركستىڭ يرلانديا مىسالىمەن تۇسىندىرگەن تاكتيكاسىنىڭ ٴنازارياليق ٴمانى مەن ٴامالي قاجەتتىلىگىن ٴتۇسىنۋ قابىلەتىنەن مۇلدە ايرىلىپ، ماركسيزىمدى اياق استى ەتەدى.

ال قوسىپ الۋ دەگەنگە كەلسەك، بۇل ماسەلە سوعىسقا بايلانىستى ەرەكشە شۇعىل ماسەلە بولىپ وتىر. ال قوسىپ الۋ دەگەن نە؟ قوسىپ الۋعا قارسى نارازىلىق نە ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىن مويىنداۋعا اپارادى، نە قازىرگى كۇيدى قورعايتىن جانە زورلىقتى كۇش اتاۋلىنىڭ **بارىنە،** ٴتىپتى توڭكەرىستىك زورلىقتى كۇشكە دە جاۋ كوزبەن قارايتىن تىنىشتىقپازدىق سوزدەرگە نەگىزدەلەدى، بۇعان كوز جەتكىزۋ قيىن ەمەس. ول سوزدەر مۇلدەم جالعان نارسە جانە ماركسيزىممەن وتاسا المايدى.

8. پرولەتارياتتىڭ تاياۋ بولاشاقتاعى ناقتى مىندەتتەرى

سوتسياليستىك توڭكەرىستىڭ تاياۋ بولاشاقتا باستالۋى مۇمكىن. مۇنداي جاعدايدا، پرولەتارياتتىڭ الدىنداعى كەزەك كۇتتىرمەيتىن مىندەت اكىمياتتى تارتىپ الۋ، بانكەلەردى ماحرۇم ەتۋ جانە باسقا دا ديكتاتۋرالىق شارالاردى جولعا قويۋ بولادى. بۇرجۋازيا، اسىرەسە فابيانشىلدار مەن كاۋتسكيشىلدەر تەكتەس زيالىلار مۇنداي كەزەڭدە توڭكەرىستى بۇلدىرۋگە جانە توسۋعا، وعان شەكتى دەموكراتيالىق ماقساتتار تاڭۋعا تىرىسادى. ەگەر پرولەتارلار بۇرجۋازيا اكىمياتىنىڭ نەگىزىنە قارسى شابۋىل باستاعان جاعدايدا، جالاڭ دەموكراتيالىق تالاپتاردىڭ ٴبارى بەلگىلى ماعنادا توڭكەرىسكە بوگەت بولاتىن رول اتقاراتىن بولسا، وندا بارلىق ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ بوستاندىعىن (ياعني ولاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن) جاريالاۋ جانە جۇزەگە اسىرۋ ٴدال 1848-جىلى گەرمانياداعى نەمەسە 1905-جىلى روسسياداعى بۇرجۋازيالىق دەموكراتيالىق توڭكەرىستىڭ جەڭىپ شىعۋى ونىڭ قاتتى قاجەت بولعانى سياقتى، سوتسياليستىك توڭكەرىستە دە توتەنشە شۇعىل قاجەتتى.

الايدا، سوتسياليستىك توڭكەرىستىڭ تۋىلۋىنا دەيىن 5، 10 جىل نەمەسە ونان دا كوبىرەك ۋاقىت قاجەت بولۋى ىقتيمال. مۇنان بىلايعى كۇن تارتىبىندەگى ٴىس — سوتسيال-شوۆينيستەر مەن وراپشىلداردىڭ جۇمىسشى پارتياسى ىشىندە تۇرۋىنا جانە ولاردىڭ 1914 — 1916-جىلداردىڭ جەڭىس تابۋىنا مۇمكىندىك

بەرمەۋ رۋحىندا بۇقاراعا توڭكەرىستىك تاربيە جۇرگىزۋ. وتارلار-دىڭ جانە يرلانديانىڭ ٴبولىنۋ ەركىندىگىن تالاپ ەتپەيتىن انگليا سوتسياليستەرى؛ وتارلاردىڭ، ەلزاستىقتاردىڭ، داتچانداردىڭ، پولياكتاردىڭ ٴبولىنۋ ەركىندىگى بولۋىن تالاپ ەتپەيتىن، تىكەلەي توڭكەرىستىك ۇگىت پەن توڭكەرىستىك بۇقارالىق قيمىلدى ۇلتتىق ەزگىگە قارسى كۇرەس سالاسىندا دا تاراتپايتىن، سابەرىن وقيعاسى سياقتى وقيعالاردى ەزۋشى ۇلت پرولەتارلارىنىڭ اراسىندا ەڭ كەڭ كولەمدى قۇپيا ۇگىتتەر جۇرگىزۋ ٴۇشىن ەرەۋىل جاساپ، قىر كورسەتۋ جانە توڭكەرىستىك بۇقارالىق اتتانىس ٴۇشىن پايدالانبايتىن گەرمانيا سوتسياليستەرى؛ فينلانديانىڭ، پولشانىڭ، ۋكراينانىڭ جانە باسقالاردىڭ ٴبولىنۋ ەركىندىگىن تالاپ ەتپەيتىن روسسيا سوتسياليستەرى، — مۇنداي سوتسياليستەردىڭ ىستەگەنى ٴدال شوۆينيستەردىڭ ىستەگەنى جانە قان-جىنعا بىلعانعان يمپەرياليستىك پاتشالار مەن يمپەرياليستىك بۇرجۋازيا يتارشىلارىنىڭ ىستەگەنى بولاتىندىعىن سوتسياليستەر بۇقاراعا تۇسىندىرۋگە ٴتيىس.

9. روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ، پولشا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ جانە ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ جونىندەگى كوزقاراسى

روسسيا توڭكەرىسشىل سوتسيال-دەموكراتتارى مەن پولشا سوتسيال-دەموكراتتارىنىڭ اراسىنداعى ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ماسەلەسى جونىندەگى پىكىر الاۋىزدىعى 1903-جىلعى قۇرىلتايىندا-اق

جارىقاا شىققان بولاتىن. بۇل قۇرىلتاي روسسيا سوتسيال ـ دەموكـ راتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ پىروگىراماسىن ماقۇلـداعان جانە پولشا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسى ۋاكىلـدەرى ۇيىرمەسـىنىڭ نارازىلىعىنا قاراماستان بۇل پىروگىراماعا ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن مويىنداعان ۹ ـ تارماقتى قوسقان بولاتىن. سودان بەرى پولشا سوتسيال ـ دەموكراتتارى ٴبىزدىڭ پارتيامىزدىڭ پىروگىراما ـ سىنان ۹ ـ تارماقـتى شىعارىپ تاستاۋ جونىندە نەمەسە وسى تارماق ـ تىڭ ورنىنا باسـقا بەلگىـلىبىر ٴسوز قويۋ جونىـندە ٴوز پارتياسى اتىنان قايتالاپ ۇسىنىس قويعان جوق.

جان سانىنىڭ كەمىندە 57 پىراسەنـتى، 100 مىليونـنان اسـتامى ەزىلگەن ۇلتتارعا جاتاتىن روسسيادا ــ بۇل ۇلتتار كوبىنەسە شەگارا رايونداردى مەكەندەيتىن جەردە، ــ بۇل ۇلتتاردىڭ كەيبىرى ٴبىرى ورىستاردان گورى مادەنيەتـتى جەردە، ــ ساياسي ٴتۇزىمى ەرەكشە تاعىلىق جانە ورتا عاسىرلىق سيپات الاتىن جەردە، ــ بۇرجۋازيالىق دەموكراتيالىق توڭكەرىس ٴالى اياقتالماعان جەردە ــ روسسيادا پاتشا ۇكىمەتىنەن ەزگى كورىپ وتىرعان ۇلتـتاردىڭ روسسيادان ەرىكتى تۇردە ٴبولىنىپ شىعۋ ۇقىعىن مويىنداۋ روسسيا سوتسيال ـ دەموكرا ـ تيالىق پارتياسىنا وزدەرىـنىڭ دەموكراتيالـىق جانە سوتسياليستىك مىندەتتەرىن ورىنداۋ ٴۇشىن ٴسوزسىز قاجەتتى. 1912 ـ جىلى 1 ـ ايدا قالپىنا كەلـگەن ٴبىزدىڭ پارتيامىز 1913 ـ جىلى قارار[201] قابىلدادى، بۇل قاراردا ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقـىعىن تياناقـتاندىردى جانە ونى ٴدال جوعارىدا ايتىلعان ناقتى ماعنادا ٴتۇسىندىردى. 1914 ــ 1916 ـ جىلدارى بۇرجۋازيا اراسىندا دا، ورايشىل سوتسياليستەر (رۋبانوۆيچ، پلەحانوۆ جانە «ٴبىزدىڭ ٴىس» جورنالـى[340] ، تاعى باسـقالار) اراسىندا دا ٴبىرى ورىـس شوۆينيزىمـىنىڭ اسقىـنۋى ٴبىزدىڭ بۇل تالاپتى قورعاۋىمىزعا جانە بۇل تالاپـتى تەرىـسكە شىعارۋشـىلاردى

ٴىس جوۇزىندە ٴبىرى ورىس شوۆينيزمى مەن پاتشا ۇكىمەتىن قولداۋشىلار دەپ قاراۋىمىزعا بۇرىنعىدان ارى تۇرتكى بولادى. ٴبىزدىڭ پارتيامىز ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىنا قارسى مۇنداي ٴسوز-ارەكەتتەر جونىندەگى جاۋاپكەرشىلىكتىڭ ەشقانداي ىن كوتەرمەيتىندىگىن جاريالايدى.

پولشا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ۇلت ماسەلەسى جونىندەگى مايدانىنىڭ ەڭ جاڭا سوزدەرى (پولشا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ سيممەرۆالد قۇرىلتايىنداعى[316] جارناماسى) مىناداي پىكىرلەردى قامتيدى:

"پولشا حالقىن ٴوز تاعدىرىن ٴوزى بەلگىلەۋ مۇمكىندىگىنەن ايىرىپ"، "پولشا رايونداري"ن الدا بولاتىن ۇتىس تولەمىنە قويىلعان كەپىل رەتىندە قاراپ وتىرعان گەرمانيا ۇكىمەتىن جانە باسقا ەل ۇكىمەتتەرىن بۇل جارناما قاتتى ايىپتايدى. "پولشا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسى **ٴبۇتىن ٴبىر مەملەكەتتى قايتا بولەك-بولەك پارشالاۋعا** كەسكىن قاتال نارازىلىق بىلدىرەدى"... جارناما **"ەزىلگەن ۇلتتاردى ازات ەتۋ ٴىسى"**ن حوەنزوللەرن حاندىعىنا جۇكتەپ وتىرعان سوتسياليستەردى ايىپتايدى. جارناما حالىقارالىق توڭكەرىسشىل پرولەتارياتتىڭ جاقىنداپ كەلە جاتقان وسى كۇرەسىنە، سوتسياليزم ٴۇشىن كۇرەسىنە قاتىناسۋ عانا **"ۇلتتىق ەزگى بۇعاۋىن ۇزەدى جانە باسقا ەلدەر** ۇستەمدىگىنىڭ **بارلىق فورمالارىن** جويادى، **پولشا حالقىنىڭ** ۇلتتار وداعى ىشىندە **تەڭ ۇقىقتى** مۇشە رەتىندە بارلىق جاقتان ەمىن-ەركىن داموۋىن قامتاماسىز ەتەدى" دەگەن سەنىم بىلدىرەدى. جارناما سوعىستى **"پولياكتار ٴۇشىن" "ەكى رەت ٴبىرىن ٴبىرى قىرعىنداۋ سوعىسى"** دەپ قارايدى. (ينتەرناتسيونالدىق سوتسيال پارتيا كوميتەتىنىڭ مازمۇنداماسى[341]، 1915-جىلى 9-ايدىڭ 27-كۇنى، 2-سان،

15 ـ بەت؛ ورىسشا اۋدارماسى «ينتەرناتسيونال جانە سوعىس» دەگەن جيناقتا، 97 ـ بەت)

ٴماني جاعىنان العاندا، بۇل كوزقاراستاردىڭ ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن مويىنداۋدان تۇك پارقى جوق، ونىڭ ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ پىروگىرامماسى مەن قارارلارىنىڭ كوپشىلىگىنەن تەك قانا ساياسي ٴسوز السى كۇڭگىرت. بۇل پىكىرلەردى ناق ساياسي سوزدەرمەن بەينەلەۋ جانە بۇلاردىڭ كاپيتاليستىك تۇزىمگە نەمەسە تەك سوتسياليستىك تۇزىمگە عانا لايىقتى ەكەنىن انىقتاۋداعى سىناقتاردىڭ قاندايى بولسا دا، پولشا سوتسيال ـ دەموكراتتارىنىڭ ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىن تەرىسكە شىعارۋى قاتە ەكەنىن بۇرىنعىدان دا ايقىن كورسەتەدى.

1896 ـ جىلى لوندوندا بولعان حالىقارالىق سوتسياليستەر قۇرىلتايىنىڭ ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىن مويىنداۋ جونىندەگى قارارى جوعارىدا ايتىلعان كوزقاراستار نەگىزىندە مىناداي قوسىمشالارمەن تولىقتىرىلۋى ٴتيىس، مۇندا: (1) بۇل تالاپتىڭ يمپەرياليستىك داۋىردە توتەنشە قاجەتتىلىگى؛ (2) ساياسي دەموكراتيالىق تالاپتاردىڭ ٴبارىنىڭ دە (مۇنىڭ ىشىندە وسى تالاپتاردىڭ دا) ساياسي شارتى جانە تاپتىق مازمۇنى بار ەكەندىگى؛ (3) ەزۋشى ۇلتتاردىڭ سوتسيال ـ دەموكراتتارىنىڭ ناقتى مىندەتتەرى مەن ەزىلۋشى ۇلتتاردىڭ سوتسيال ـ دەموكراتتارىنىڭ ناقتى مىندەتتەرىن انىق ايىرۋدىڭ قاجەت ەكەندىگى؛ (4) ورايشىلدار مەن كاۋتسكيشىلدەردىڭ ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىن دايەكسىز، جالاڭ اۋىز جۇزىندە عانا مويىندايتىندىعى، سوندىقتان ساياسي مانىنەن العاندا ونىڭ جالعان ەكەندىگى؛ (5) "ٴوز" ۇلتى ەزىپ وتىرعان وتارلار مەن ۇلتتاردىڭ ٴبولىنۋ بوستاندىعىن قورعاماي وتىرعان سوتسيال ـ دەموكراتتاردىڭ، وتە ـ موتە ٴىرى ەلدىك

ۇلتتارعا ٴتان (ٴبىرى ورىستار، اعىلشىندار، امەريكاندار، نەمىستەر، فرانسۋزدار، يتاليانىدىقتار، جاپونىدىقتار، تاعى باسقالار) سوتسيال-دەموكراتتاردىڭ ٴىس جۇزىندە شوۆينيستەرمەن ٴبىر بولىپ شىعاتىندىعى؛ (6) وسى تالاپ پەن بارلىق ٴتۇبىرلى ساياسي دەموكراتيالىق تالاپتار جولىنداعى كۇرەستى بۇرجۋازيا ۇكىمەتىن اۋدارۋ جانە سوتسياليزمدى جۇزەگە اسىرۋ جولىنداعى تىكەلەي بۇقارالىق توڭكەرىستىك كۇرەسكە باعىندىرۋ كەرەكتىگى كورسەتىلۋگە ٴتيىس.

كەيبىر ۇساق ۇلتتاردىڭ كوزقاراستارىن، اسىرەسە ۇلتشىلدىق ۇراندارمەن حالىقتى الداۋشى پولشا بۇرجۋازياسىنا قارسى تۇرۋ ناتيجەسىندە وزدەرىن ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىن قاتە تۇردە تەرىسكە شىعارۋعا اپارعان پولشا سوتسيال-دەموكراتتارىنىڭ كوزقاراستارىن "ينتەرناتسيونال"عا كوشىرىپ اپارۋ ٴنازارياليق جاقتان قاتە جانە ماركسيزمنىڭ ورنىنا پرۋدونيزمدى قويعاندىق بولار ەدى، ال ٴىس جۇزىندە ٴىرى ەل ۇلتتارىنىڭ ەڭ حاۋىپتى شوۆينيزمى مەن ورايشىلدىعىن ساناسىزدىقپەن قولداعاندىق بولار ەدى.

روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىعىنىڭ ورگان گازەتى «سوتسيال-دەموكراتتار» گازەتى رەداكسياسى

قوسىمشا: جاقىندا، 1916-جىل 3-ايدىڭ 3-كۇنى باسىلعان «جاڭا ٴداۋىر» جورنالىندا، كاۋتسكي نەمىستىڭ ەڭ پاسىق شوۆينيزمىنىڭ ۋاكىلى اۋستەرليتزگە كەلىسىمگە كەلۋدىڭ حريستيانىدىق قولىن اشىقتان-اشىق سوزىپ، حابسبۋرگ حانىدىعى اۋسترياسى

جونىندە ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ ٴبولىنىپ شىعۋ ەركىندىگىن تەرىسكە شىعارادى، ال ورىس قول استىنداعى پولشاعا كەلگەنــدە، مۇنداي ەركىندىكتى مويىندايدى، بۇل تەك حيندەنبۋرگ پەن ۋيلحەلم 11گە مالاي بولىپ تەر توگۋ ٴۇشىن ەدى. كاۋتــسكيشىلــدىكــتىڭ ٴوزىن ٴوزى بۇدان ارتىق اشكەرەلەۋىن تىلەۋ قيىن بولار!

1916 ـ جىلى 1 ـ، 2 ـ ايلاردا جازىلعان
1916 ـ جـىــلى 4 ـ ايـدا «جارشى» جورنالىنىڭ 2 ـ سانىندا باسىلعان
1916 ـ جىلى 10 ـ ايدا ورىس تىلىندە «سوتسيال ـ دەموكراتتار جيناعى»نىڭ 1 ـ تومىندا باسىلعان

«جيناق»تاعى نۇسقاسىنا ساي باسىلىپ وتىر
«لەنيــن شــعارمالارى»، 22 ـ توم، حانزۋشاسى، 137 ـــ 150 ـ بەتتەرىنەن الىندى

يمپەرياليزم ـــ كاپيتاليزمنىڭ ەڭ جوعارعى ساتىسى[342]

تۇپنۇسقا تىلمەن باياندالۋ

العى ءسوز

وقىرماندارعا ۇسىنىلىپ وتىرعان بۇل كىتاپشانى 1916 ـ جىلى كوكتەمدە سۆريحتا جازعان ەدىم. ول ارادا ىقىلمەت شارت ـ جاعدايىندا، ارينە، فرانسۋز جانە اعىلشىن تىلدەرىندەگى، اسىرەسە ورىس تىلىندەگى پايدالاناتىن كىتاپتاردان قاتتى تارىقتىم. دەگەنمەن، يمپەرياليزم تۋرالى اعىلشىن تىلىندەگى باستى ءبىر شىعارمانى، اتاپ ايتقاندا، ج. ا. حوبسوننىڭ شىعارماسىن پايدالاندىم جانە وعان تيىسىنشە كوڭىل ءبولدىم عوي دەپ ويلايمىن.

مەن بۇل كىتاپشانى جازعان كەزدە پاتشا ۇكىمەتىنىڭ كىتاپ ـ جورنالداردى تەكسەرەتىندىگىن ەسكەردىم. سوندىقتان كىلەڭ ءنازاريالىق، اسىرەسە ەكونوميكالىق تالداۋمەن عانا ءوزىمدى تۇتەنشە قاتاڭ شەكتەپ قالماي، ونىڭ ۇستىنە سايا سي جاقتاعى قاجەتتى بىرنەشە پىكىرلەردى باياندىعان كەزدە دە تۇتەنشە ساق بولۋعا، يشاراتتاۋ ءادىسىن قولدانۋعا، "ءزاڭدى" شىعارمالار جازباق بولىپ قولىنا قالام العان توڭكەرىسشىلدەر اتاۋلىنىڭ بارلىعى پاتشا ۇكىمەتىنىڭ ماجبۇرلەۋىمەن ەرىكسىز قولداناتىن ەزوپ تىسالدارىنىڭ

ٴتىلى تۇرىندەگى — جەكسۇرىن ەزوپ مسالدارىنىڭ ٴتىلى تۇرىندە-
گى — ٴتىلدى قولدانۋعا ٴماجبۇر بولدىم.

پاتشا ۇكىمەتىنىڭ كىتاپ - جورنالداردى تەكسەرەتىندىگىن ەسكەرۋ سالدارىنان كىتاپشاداعى شالىس كەتكەن، كۇمىلجىپ جازىلعان، بەينە تىستەۋىكپەن تارتىپ تۇرعان سياقتى بولعان جەرلەردى قازىرگى بوستاندىق كەزەڭىندە قايتا وقۋ تىم قيىن-اق. يمپەرياليزمنىڭ سوتسياليستىك توڭكەرىستىڭ قارساڭى ەكەندىگى تۋرالى، سوتسيال - شوۆينيزمنىڭ (اۋىز جۇزىندەگى سوتسياليزم، ٴىس جۇزىندەگى شوۆينيزم) سوتسياليزمنەن تولىق بەت بۇرۋ جانە بۇرجۋازيا جاعىنا بۇكىلدەي ٴوتۋ ەكەندىگى تۋرالى، جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى مۇنداي بولشەكتەنۋدىڭ يمپەرياليزمنىڭ وبيەكتيپتىك شارت - جاعدايىمەن بايلانىستى ەكەندىگى تۋرالى، ت. ب. — مىنە وسى ماسەلەلەر تۋرالى توقتالعان كەزدە، "قۇلدىق" تىلمەن سويلەۋگە ٴماجبۇر بولعان ەدىم، ەندى وسىنداي ماسەلەلەرگە كوڭىل بولەتىن وقىرماندارعا مەنىڭ تاياۋدا قايتا باسىلىپ شىعاتىن 1914 — 1917 - جىلدارداعى شەتەلدە جازىلعان ماقالالار جيناعىمدى وقىڭىز دەۋدەن باسقا امال جوق. بۇل ارادا وتە - موتە 119 — 120 - بەتتەردەگى① ٴبىر جەردى كورسەتىپ وتۋگە تۋرا كەلەدى: قوسىپ الۋ ماسەلەسى جونىندە كاپيتاليستەردىڭ جانە ولاردىڭ جاعىنا شىعىپ كەتكەن سوتسيال - شوۆينيستەردىڭ (كاۋتسكيدىڭ ولارعا قارسى جۇرگىزگەن كۇرەسى تىم بايانسىز) قالاي ۇيالماي - قىزارماي وتىرىك ايتقاندىعىن، ٴوز ەلىنىڭ كاپيتاليستەرىنىڭ قوسىپ الۋ ساياساتىن قالاي ۇيالماي - قىزارماي **بۇركەمەلەگەندىگىن** كىتاپ - جورنالداردى تەكسەرۋدەن وتە

① وسى تومنىڭ 1348 — 1349 - بەتتەرىنە قاراڭىز. — قۇراستىرۋشىدان

الارلىقتاي فورمامەن وقىرماندارعا تۇسىندىرۋ ٴۇشىن مەن مىسالعا.. جاپونيانى الۋعا ٴماجبۇر بولدىم! ۇقىپتى وقىرماندار جاپونيانىڭ ورنىنا روسسيانى، چاۋشيانىڭ ورنىنا فينلانديانى، پولشانى، كۋرلاندتى، ۋكرايينانى، حيۋانى، بۇحارانى، ەستليانديانى جانە باسقا ۇلى ورىس ەمەستەر مەكەندەگەن رايونداردى وپ-وڭاي قويا الادى.

يمپەرياليزمنىڭ ەكونوميكالىق ٴمانىن ــ وسى نەگىزگى ەكونوميكالىق ماسەلەنى وقىرمانداردىڭ تۇسىنۋىنە مەنىڭ بۇل كىتاپشام كومەك بەرە الادى دەگەن ۇمىتتەمىن. بۇل ماسەلەنى زەرتتەمەيىنشە، قازىرگى سوعىستى جانە قازىرگى ساياسىدى قالاي شامالاۋدى مۇلدە ۇعۋعا بولمايدى.

اۆتور

1917 ـ جىلى 4 ـ يۋلدىڭ 26 ـ كۇنى، پەتروگراد

فرانسۋز جانە نەمىس تىلدەرىندە باسىلۋىنا العى ٴسوز[343]

(1)

بۇل كىتاپتى 1916 ـ جىلى جازعان كەزىمدە پاتشا ۆكىمەتىنىڭ كىتاپ ـ جورنالداردى تەكسەرەتىندىگىن ەسكەرگەنىمدى مەن ورىس تىلىندە باسىلۋىنا ارنالعان العى سوزدە ايتىپ وتكەن ەدىم. قازىرگى ۋاقىتتا كىتاپتىڭ بۇكىل تەكستىن وزگەرتىپ جازۋىم مۇمكىن ەمەس جانە ولاي ىستەۋ، بالكىم، ورىندى دا بولماس، ويتكەنى بۇل كىتاپتىڭ باستى مىندەتى بۇرىن دا، قازىر دە مىناۋ: ٴار ەلدەگى بۇرجۋازيالىق تالاسسىز ساناقتىڭ جيىناقتى ماليمەتتەرىنە جانە بۇرجۋازياشىل وقىمىستىلاردىڭ مويىنداۋلارىنا نەگىزدەلە وتىرىپ، 20 ـ عاسىردىڭ باس كەزىندەگى، ياعني دۇنيە جۇزىلىك يمپەريا ـ ليستىك ٴبىرىنشى سوعىستىڭ قارساڭىنداعى بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك كاپيتاليستىك شارۋاشىلىقتىڭ حالىقارالىق قارىم ـ قاتىناستارى جاعىنداعى **جالپى احۋالىن** ٴتۇسىندىرۋ.

وزگەرتىپ جازباۋ، الدىڭعى قاتارلى كاپيتاليستىك مەملەكەتتەر ـ دەگى كوپتەگەن كوممۋنيستەر جونىنەن العاندا، بەلگىلى دارەجەدە ٴتىپتى پايداسىز دا بولمايدى: ولار **پاتشا ۆكىمەتىنىڭ كىتاپ ـ جورنالداردى تەكسەرۋ مەكەمەسى زاڭدى دەپ ەسەپتەگەن** بۇل كىتاپتى كورىپ، بۇگىنگى امەريكادا نەمەسە فرانسيادا، تاياۋدا كوممۋنيستەردىڭ بارلىعى دەرلىك تۇتقىندالعانىمەن، ٴبىراق سوتسيال ـ تىنىشتىقپا زدىق كوزقاراسىنىڭ جانە "دۇنيە جۇزىلىك

دەموكراتيا" جونىندەگى قيالدىڭ بۇكىلدەي جالعاندىعىن اشكەرەلەۋ ۇشىن كوممۋنيستەردە ءالى دە بار بولىمسىز زاڭدىلىق ورايدى پايدالانۋ مۇمكىن جانە قاجەت ەكەندىگىنە سەنەتىن بولادى. تەكسەرۋدەن وتكەن بۇل كىتاپقا ەڭ قاجەتتى قوسىمشالاردى مەن وسى العى سوزدە جازامىن.

(2)

1914 ــ 1918 - جىلداردىڭ سوعىسىنىڭ سوعىسۋشى ەكى جاقتان دا يمپەرياليستىك (شاپقىنشىلىق، توناۋشىلىق، قاراقشىلىق) سوعىس بولعانىن، دۇنيە ءجۇزىن بولىسكە سالۋ ۇشىن، وتارلاردى، ماليا كاپيتالىنىڭ "ىقپال كولەمى"ن، تاعى باسقالاردى ءبولىسۋ جانە قايتا ءبولىسۋ ۇشىن جۇرگىزىلگەن سوعىس بولعانىن بۇل كىتاپ دالەلدەيدى.

سوعىستىڭ شىنايى قوعامدىق سيپاتىن، انىعىراق ايتقاندا، سوعىستىڭ شىنايى تاپتىق سيپاتىن سوعىستىڭ سىرتقى ىستەر تاريحى ارقىلى ەمەس، قايتا سوعىسۋشى مەملەكەتتەردىڭ **بارلىعىنداعى** بيلەپ - توستەۋشى **تاپتاردىڭ وبيەكتيۆتىك** احۋالدارىنا جاسالعان تالداۋلار ارقىلى دالەلدەۋگە بولادى عوي. وسى وبيەكتيۆتىك احۋالدى ءتۇسىندىرۋ ۇشىن كەيبىر مىسالداردى جانە جەكە مالىمەتتەردى (قوعامدىق ومىردەگى قۇبىلىستار توتەنشە كۇردەلى بولىپ وتىرعاندا، ءارقانداي ءبىر كوزقاراستى راستاۋ ۇشىن مىسالدار مەن جەكە مالىمەتتەردىڭ قانشاسىن بولسا دا كەز كەلگەن ۋاقىتتا تاۋىپ الۋعا بولادى) الماۋ كەرەك، قايتا ءسوزسىز **بارلىق** سوعىسۋشى مەملەكەتتەردىڭ جانە **بۇكىل** دۇنيە ءجۇزىنىڭ شارۋاشىلىق ءومىرىنىڭ **نەگىزدەرى** تۋرالى مالىمەتتەردىڭ **جيىنتىعىن** الۋ كەرەك.

مەن 1876-جىلى جانە 1914-جىلى **دۉنيە ٴجۉزىن ٴبولسۋ** جايىتىن (VI تاراۋ)، 1890-جىلى جانە 1913-جىلى دۉنيە جۉزىندەگى **تەمىر جولداردى** ٴبولسۋ جايىتىن (VII تاراۋ) تۉسىندىرگەن كەزدە ەشكىم بەكەرگە شىعارا المايتىن ٴدال ۋسىنداي جيىناقتى مالىمەتتەردى الدىم. تەمىر جول—كاپيتاليستىك ونەركاسىپتىڭ ەڭ باستى تاراۋلارى بولىپ تابىلاتىن تاسكومىر ونەركاسىبى مەن بولات-تەمىر ونەركاسىبىنىڭ قورتىندىسى، دۉنيە جۉزىلىك ساۋدا مەن بۉرجۋازيالىق دەموكراتيالىق مادەنيەت داموۋىنىڭ قورتىندىسى جانە ەڭ كورنەكتى بەلگىسى. ۋسى كىتاپتىڭ الدىڭعى تاراۋلارىندا تەمىر جولدىڭ ٴىرى وندىرىسپەن، مونوپوليالىق ۉيىمدارمەن، سينديكاتتارمەن، كارتەلدەرمەن، ترەستەرمەن، بانكەلەرمەن، ماليا شونجارلارىمەن قانداي بايلانىسىپ جاتقاندىعى تۉسىندىرىلەدى. تەمىر جول توراپتارىنىڭ ورنالاسۋى، بۉل ورنالاسۋدىڭ اركەلكىلىگى، تەمىر جول توراپتارى داموۋىنىڭ اركەلكىلىگى بۉكىل دۉنيە جۉزىندەگى ۋسى زامانعى كاپيتاليزمنىڭ، ياعني مونوپوليالىق كاپيتاليزمنىڭ قورتىندىسى بولىپ تابىلادى. بۉل قورتىندى ٴوندىرىس قۉرال-جابدىقتارىنا جەكە مەنشىك ٴتۉزىمى ٴالى دە ٴومىر ٴسۉرىپ وتىرعان **ۋسى** ەكونوميكالىق نەگىزدە يمپەرياليستىك سوعىستىڭ مۉلدە بولماي قويمايتىندىعىن كورسەتەدى.

تەمىر جولداردىڭ سالىنۋى قاراپايىم، تابيعي، دەموكراتيالىق، مادەنيەتتىك، مادەنيەتتى تاراتۋشىلىق ٴىس سياقتى بولىپ كورىنەدى. كاپيتاليستىك قۉلدىق ٴتۉزىمدى اشەكەيلەگەنى ٴۉشىن اقى الاتىن بۉرجۋازياشىل پروفەسسورلاردىڭ، ۉساق بۉرجۋازيا توعىشارلارىنىڭ قاراۋىنشا، تەمىر جولداردىڭ سالىنۋى ۋسىنداي ٴىس. ٴىس جۉزىندە، كاپيتاليستىك ارقاۋلار بۉل ٴىستى سان

مىڭداعان جولدار ارقىلى بۇكىل ٴوندىرىس قۇرال ـ جابدىقتارىنا بولعان جەكە مەنشىك تۇزىمىمەن بايلانىستىردى، بۇل قۇرىلىس ٴىسىن سانى ٴبىر ملليارت. حالىقتى (وتار جانە جارتىلاي وتارلار ـ داعى)، ياعني دۇنيە ٴجۇزى جان سانىنىڭ جارتىسىنان استامىن ۇستايتىن تاۋەلدى ەلدەر حالقىن، سونداي ـ اق "مادەنيەتتى" مەملەكەتتەر كاپيتالىنىڭ جالداملى قۇلدارىن ەزۋدىڭ قۇرالىنا اينالدىردى.

ۇساق كاسىپ يەلەرىنىڭ ەڭبەگىن نەگىز ەتكەن جەكە مەنشىك ٴتۇزىمى، ەركىن باسەكە، دەموكراتيا، ــ كاپيتاليستەردىڭ جانە ولاردىڭ گازەت ـ جورنالدارىنىڭ جۇمىسشىلار مەن ديحانداردى الداپ جۇرگەن وسى ۇراندارى تۇگەلىمەن كۇنى وتكەن نارسەلەرگە الدەقاشان اينالدى. كاپيتاليزم دۇنيە جۇزىندەگى تۇرعىنداردىڭ باسىم كوپشىلىگىن توتەنشە از ساندى "الدىڭعى قاتارلى" ەلدەردىڭ وتارلىق ەزۋىنىڭ جانە ماليا جاقتان تۇنشىقتىرۋىنىڭ دۇنيە جۇزىلىك جۇيەسىنە اينالدى. بۇل "ولجا"نى بولىسۋشىلەر ــ دۇنيە جۇزىندە ەڭ كۇشتى ٴارى ٴتىس ـ تىرناعىنا دەيىن قارۋلانعان 2 ـ 3 قاراقشى (امەريكا، انگليا، جاپونيا)، ولار ٴوز ولجالارىن ٴبولىسۋ ٴۇشىن **وزدەرى** جۇرگىزىپ وتىرعان سوعىسقا بۇكىل دۇنيە ٴجۇزىن تارتتى.

(3)

پاتشالىق تۇزىمدەگى گەرمانيا زورلىقپەن جاساتقان برەست ـ ليتوۆسكي ٴبىتىمى، سونداي ـ اق امەريكا، فرانسيا "دەموكراتيالىق" رەسپۋبليكالارى مەن "ەركىن" انگليا زورلىقپەن جاساتقان، اسقان جىرتقىش جانە جەكسۇرىن ۆەرسال ٴبىتىمى يمپەرياليزمنىڭ جالدا ـ مالى شيمايشىلارىن جانە وزدەرىن تىنىشتىقپازدارمىز، سوتسيا ـ

ليستەرمىز دەپ اتاعانىمەن، ٴبىراق "ۆيلسونيزىم"دى جىرلاپ، يمپەرياليزىم تۇسىندا بەيبىتشىلىكتى جانە جاڭعىرتۋدى ىسكە اسىرۋ مۇمكىن دەپ قاسارىساتىن كەرتارتپا مەششانداردى ابدەن اشكەرەلەپ، ادامزاتقا توتەنشە جاقسى ٴىس ىستەپ بەردى.

انگليالىق جانە گەرمانيالىق ماليا قاراقشى توپتارى ولجاعا تالاسىپ جۇرگىزگەن سوعىستىڭ قالدىرعان مىڭداعان ـ ميليونداعان ولىكتەرى مەن مۇگەدەكتەرى جانە ونان كەيىنگى الگى ەكى "ٴبىتىم" بۇرجۋازيا جانىشتاعان، اياق استى ەتكەن، الداعان، اقىماق قىلعان ميليونداعان حالىقتى بۇرىن بولىپ كورمەگەن شاپشاڭدىقپەن وياتتى. سونىمەن، سوعىس تۋعىزعان بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك ەكونوميكالىق بۇلىنشىلىكتىڭ نەگىزىندە دۇنيە جۇزىلىك توڭكەرىستىڭ داعدارىسى كۇننەن ـ كۇنگە پىسىپ جەتىلۋدە، بۇل داعدارىس قانداي ۇزاق ٴارى ازاپتى ساتىسىزدىكتەردى باسىنان كەشىرە تىنىنە قاراماي، ونىڭ ناتيجەسى تەك پرولەتارلىق توڭكەرىستىڭ تۋىلۋى جانە ونىڭ جەڭىسكە جەتۋى بولادى.

ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ بازەل جارناماسى[230] 1912 ـ جىلى توپشىلاعان سوعىس جالپى سوعىس ەمەس (سوعىس ٴارتۇرلى بولادى، توڭكەرىستىك سوعىس تا بار)، ٴدال 1914 ـ جىلى بۇرق ەتە تۇسكەن سوعىس بولىپ تابىلادى، ـ بۇل جارناما ەكىنشى ينتەرناتسيونال سابازدارىنىڭ بۇكىل ماسقارالىق كۇيرەۋىن جانە بارلىق ازعىندىق قىلعىن اشكەرەلەۋشى ەسكەرتكىش بولدى.

سوندىقتان، مەن بۇل جارنامانى كىتاپتىڭ وسى باسىلۋىنىڭ قوسىمشاسى ەتىپ باستىرىپ وتىرمىن، ونىڭ ۇستىنە وقىرمانداردى قايتا ـ قايتا ەسكەرتەتىنىم: ۇرىلار ۇرلىق قىلعان جەرلەرىنەن قاشقالاقتاپ جۇرەتىنى سياقتى، ەكىنشى ينتەرناتسيونال سابازدارى دا جارنامانىڭ سول بولعالى تۇرعان سوعىستىڭ پرولەتارلىق

توڭكەرىسپەن بايلانىستى ەكەندىگى ٴدال، انىق، تىكەلەي ايتىلعان كوپتەگەن جەرلەرىنەن ۆنەمى امالىن تاۋىپ قاشقالاقتاپ ٴجۇر.

(4)

بۇل كىتاپتا حالىقارالىق يديالىق اعىم بولعان "كاۋتسكيشىلدىك"تى سىنداۋعا ەرەكشە نازار اۋدارىلدى، دۇنيە ٴجۇزى ەلدەرىندە بۇل يديالىق اعىمعا ۋاكىل بولىپ وتىرعاندار ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ "ەڭ اتاقتى ٴنازارياشىلارى" مەن كوسەمدەرى (اۋستريادا وتتو باۋەر سياقتىلار، انگليادا رامساي ماكدونالد جانە باسقالار، فرانسيادا البەرت توماس، ت. ب. ت. س.)، سونداي-اق تولىپ جاتقان سوتسياليستەر، جاڭعىرتىمپازدار، تىنىشتىقپازدار، بۇرجۋازيالىق دەموكراتياشىلدار جانە پوپتار.

بۇل يديالىق اعىم، ٴبىر جاعىنان، ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ ىدىراۋىنىڭ، ٴىرىپ-ٴشىرۋىنىڭ ناتيجەسى بولسا، ەندى ٴبىر جاعىنان، بۇكىل تۇرمىس جاعدايى سەبەبىنەن بۇرجۋازيالىق جانە دەموكراتيالىق سىڭارجاقتى كوزقاراستاردىڭ تۇتقىنى بولىپ وتىرعان ۇساق بۇرجۋازدار يديالوگياسىنىڭ ٴسوزسىز تۋىندىسى بولىپ تابىلادى.

كاۋتسكيدىڭ جانە ونىڭ سىبايلاستارىنىڭ بۇل كوزقاراستارى وسى جازۋشىنىڭ وندعان جىلداردان بەرى، اسىرەسە ونىڭ سوتسياليس ورايىشىلدارىنا (بەرنشتەين، ميلەران، حايندمان، گومپەرس، تاعى سول سياقتىلارعا) قارسى كۇرەس جۇرگىزگەن كەزىندە قورعاعان ماركسيزمنىڭ توڭكەرىستىك قاعيدالارىنان مۇلدە بەزگەندىك بولىپ تابىلادى. سوندىقتان "كاۋتسكيشىلدەر"دىڭ بۇكىل دۇنيە جۇزىندە بارىپ تۇرعان ورايىشىلدارمەن (ەكىنشى ينتەر-

ناتسيونال، ياعني سارى ينتەرناتسيونال ارقىلى) جانە بۋرجۋازيالىق ۇكىمەتتەرمەن (سوتسياليستەر قاتىناسقان بۋرجۋازيالىق بىرلەسكەن ۇكىمەتتەر ارقىلى) ساياسي ٴامالياتتا بىرلەسۋى كەزدەيسوق ەمەس.

بۇكىل دۇنيە جۇزىندە كۇننەن-كۇنگە ٴوسىپ كەلە جاتقان جالپى پرولەتارلىق توڭكەرىستىك قوزعالىس، اسىرەسە كوممۋنيزىم قوزعالىسى "كاۋتسكيشىلدىك"تىڭ ٴنازاريالىق قاتەلەرىن تالداماي جانە اشكەرەلەمەي الغا باسا المايدى. وسىلاي بولۋى كەرەك، بۇلاي بولۋى وتە-موتە كەرەك بولاتىن سەبەبى سول، تىنىشتىقپازدىق پەن جالپى "دەموكراتيزىم" دۇنيە جۇزىندە ٴالى دە قاتتى تارالۋدا، بۇل يديالىق اعىمدار تيتتەي دە ماركسيزىم بولىپ الىسى كەلمەگەنمەن، ٴبىراق ٴدال كاۋتسكي سياقتىلار ٴتارىزدى، يمپەرياليزىم قايشىلىقتارىنىڭ تەرەڭدىگىن جانە يمپەرياليزىمنىڭ توڭكەرىستىك داعدارىس تۋعىزۋىنىڭ سوزسىزدىگىن بۇركەمەلەۋدە. سوندىقتان، پرولەتارياتتىڭ ساياسي پارتياسى بۇل يديالىق اعىمدارعا قارسى كۇرەس جۇرگىزىپ، بۋرجۋازيا اقىماق ەتىپ وتىرعان ۇساق كاسىپ يەلەرىن جانە تۇرلىشە دارەجەدە ۇساق بۋرجۋازيالىق تۇرمىس شارت-جاعدايىندا بولىپ وتىرعان ميليونداعان ەڭبەكشىلەردى بۋرجۋازيادان تارتىپ الۋ كەرەك.

(5)

«كاپيتاليزىمنىڭ پارازيتتىگى جانە ٴىرىپ-ٴشىرۋى» دەگەن VIII تاراۋ تۋرالى بىرنەشە اۋىز ٴسوز ايتا كەتۋ قاجەت. وسى كىتاپتىڭ تەكستىندە بىلاي دەپ كورسەتىلگەن: بۇرىنعى "ماركسيزىمشىل"، ال قازىر كاۋتسكيدىڭ دوسى جانە "گەرمانيا تاۋەلسىز سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ[344] بۋرجۋازيالىق جاڭعىرتىمپازدىق ساياـ

ساتىنىڭ باستى ۋاكىلدەرىنىڭ ءبىرى حيلفەردىڭ بۇل ماسەلەدە انگلىيالىق **اشكەرە** تىنىشتىقپاز ءارى جاڭعىرتىمپاز جوبسونعا قاراعاندا ءبىر ادىم كەرى شەگىنىپ وتىر. بۇكىل جەر شارىن قوزعاپ وتىرعان الەمدىك حالىقارالىق بولىنۋشىلىكتى تولىق اشكەرەلەۋگە جەتكىلىكتى دەڭگەيدە بۇل ەكى كىسىنىڭ ينتەرناتسيونالدىق ەمەس ۇلتشىلدىق ينتەرناتسيونال). بۇل ەكى توپ اراسىنداعى قارۋلى كۇرەس پەن بىتىسپەس سوعىس فاكتىلەرى دە اشكەرەلەنىپ وتىر: روسسيادا مەنشەۆيكتەر مەن "سوتسيال توڭكە-رىسشىلدەر"[146] كولچاك پەن دەنيكيندى قولداپ، بولشەۆيكتەرگە قارسى تۇردى؛ گەرمانيادا شەيدەمان مەن نوسكە سياقتىلار بۇرجۋازيامەن بىرگە سپارتاكشىلدار[345] عا قارسى تۇردى؛ فينلانديادا، پولشادا، ۆەنگريادا جانە باسقا ەلدەردە دە وسىنداي بولىپ وتىر. دۇنيە جۇزىلىك تاريحي ماڭىزى بار بۇل قۇبىلىستىڭ ەكو-نوميكالىق نەگىزى نە؟

بۇل نەگىز كاپيتاليزمنىڭ پارازيتتىگى جانە ءىرىپ-ءشىرۋى بولىپ تابىلادى، ال مۇنىڭ ءوزى كاپيتاليزمنىڭ ەڭ جوعارعى تاريحي ساتىسىنا، اتاپ ايتقاندا، يمپەريالىزمگە ءتان نارسە. بەينە وسى كىتاپتا دالەلدەنگەنىندەي، كاپيتاليزم قازىر **وتە از ساندى** وتە باي جانە قۋاتتى مەملەكەتتەردى (ولاردىڭ جان سانى دۇنيە جۇزىندەگى جان سانىنىڭ ونان بىرىنە جەتپەيدى، بارىنشا "جومارتتىق" ەتىپ، بارىنشا اسىرا ەسەپتەگەندە دە بەستەن بىرىنە جەتپەيدى) ءبولىپ شىعاردى، ولار "ءوسىم شەگىن كەسۋ" مەن عانا بۇكىل دۇنيە ءجۇزىن توناۋدا. كاپيتالدى شەتكە شىعارۋدان كىرگەن كىرىس سوعىستان بۇرىنعى باعا بويىنشا جانە سوعىستان بۇرىنعى بۇرجۋازيالىق ساناق بويىنشا جىلىنا 8—10 ملليارت فرانك ەدى. قازىر، ارينە، مۇنان الدەقايدا كوپ.

وتە ايقىن، مۇنداي وراسان كوپ **ۇستەمە پايدانىڭ** (ويتكەنى

بۇل پايدا كاپيتاليستەردىڭ "ٴوز" مەملەكەتتەرىندەگى جۇمىسشىلار-دان سىعىپ الاتىن پايداسىنان بولەك ۇستەمە پايدا) ٴبىر بولەگىمەن جۇمىسشى كوسەمدەرىن جانە جۇمىسشى اقسۇيەكتەرىن — ۋسى جوعارعى قاتتامدى **ساتىپ الۋعا بولادى.** "الدىڭعى قاتارلى" مەملەكەتتەردىڭ كاپيتاليستەرى ولاردى ساتىپ الىپ تا وتىر، ساتىپ العاندا مىڭداعان ادىستەرمەن، تىكەلەي جانە جاناما، اشىق جانە جاسىرىن ادىستەرمەن ساتىپ الىپ وتىر.

جۇمىسشىلاردىڭ بۇرجۋازيالانعان بۇل جىگى، ياعني "جۇمىسشى اقسۇيەكتەرى" جىگى، تۇرمىس ٴتاسىلى، جالاقى مولشەرى جانە تۇتاس دۇنيەگە كوزقاراسى جاعىنان العاندا بۇكىلدەي مەششانعا اينالعان جۇمىسشىلاردىڭ بۇل جىگى ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ باستى تىرەگى، ال قازىر **بۇرجۋازيانىڭ** باستى **قوعامدىق تىرەگى** (اسكەري تىرەگى ەمەس) بولىپ تابىلادى. ويتكەنى بۇلار — **بۇرجۋازيانىڭ جۇمىسشى** قوزعالىسى **ىشىندەگى** ناعىز **ۋاكىلدەرى،** كاپيتاليستەر تابىنىڭ جۇمىسشى كومەكشىلەرى (labor lieutenants of the capitalist class)، جاڭعىرتىمپازدىقتى جانە شوۆينيزىمدى ناعىز تاراتۋشىلار. پرولەتارياتتىڭ بۇرجۋازيامەن بولعان ىشكى سوعىسىندا ولاردىڭ ٴبىرسىپىراسى، ٴسوز جوق، بۇرجۋازيا جاقتا، "ۆەرسالشىلدار" جاقتا تۇرىپ، "پاريج كوممۋناسى قايراتكەرلەرى"نە قارسى شىعادى.

بۇل قۇبىلىستىڭ ەكونوميكالىق قايناردىن ۇقپايىنشا، بۇل قۇبىلىستىڭ ساياسي ماڭىزى مەن قوعامدىق ماڭىزىن توپشىلامايىنشا، كوممۋنيزىم قوزعالىسىنىڭ جانە بولعالى تۇرعان قوعامدىق توڭكە-رىستىڭ ٴامالياتتىق مىندەتتەرىن شەشۋ جاعىندا ٴبىر ادىم دا ىلگەرى باسۋعا بولمايدى.

يمپەرياليزىم دەگەنىمىز پرولەتارياتتىڭ قوعامدىق توڭكەرىسى-

نىڭ قارساڭى. بۇل 1917 ــ جىلدان باستاپ بۇكىل دۇنيە ءجۇزى كولەمىندە راستالدى.

ن. لەنين

1920 ــ جىلى 7 ــ ايدىڭ 6 ــ كۇنى

سوڭعى 15 — 20 جىل ىشىندە، اسىرەسە امەريكا ـ يسپانيا سوعىسى (1898 ـ جىلى) مەن انگليا ـ بۋر سوعىسىنان (1899 — 1902 ـ جىلدارى) كەيىن، ەسكى ـ جاڭا ۇلى قۇرلىقتاردا باسىلىپ شىققان ەكونوميكالىق، ساياسي شىعارمالاردا زامانىمىزدىڭ ەرەكشەلىگىن ٴتۇسىندىرۋ ٴۇشىن "يمپەرياليزم" دەگەن ۇعىم بارعان سايىن كوپ قولدانىلا باستادى. 1902 ـ جىلى لوندون مەن نيۋ ـ يوركتە انگليالىق ەكونوميس ج.ا. حوبسوننىڭ «يمپەرياليزم» دەگەن كىتابى باسىلىپ شىقتى. بۇرجۋازيانىڭ سوتسيال ـ جاڭعىرتىمپازدىق جانە تىنىشتىقپازدىق كوزقاراستاعى، — بۇرىنعى ماركسيزىمشىل كاۋتسكيدىڭ بۇگىنگى تۇرعان مايدانىمەن ٴمانى جاعىنان ۇقساس كوزقاراستاعى اپتور يمپەرياليزىمنىڭ نەگىزگى ەكونوميكالىق ەرەكشەلىكتەرى مەن ساياسي ەرەكشەلىكتەرىن وتە جاقسى، وتە تولىق تۇسىندىرگەن. 1910 ـ جىلى ۆەنادا اۆستريا ماركسيزىمشىلى رۋدولف حيلفەردينگىنىڭ «ماليا كاپيتالى» (ورىسشا اۋدارماسى 1912 ـ جىلى موسكۆادا باسىلىپ شىقتى) دەگەن كىتابى باسىلىپ شىقتى. اپتور اقشا ٴنازارياسى ماسەلەسىندە قاتەلەسكەنىمەن جانە ماركسيزىمدى وراپيشىلدىقپەن ىمىرالاستىرۋعا بەلگىلى دارەجەدە بەيىم بولعانىمەن، ٴبىراق بۇل كىتاپتا "كاپيتاليزىمنىڭ دامۋىنداعى ەڭ جاڭا ساتى"عا (بۇل — حيلفەردينگ كىتابىنىڭ قوسىمشا تاقىرىبى) تۋتەنىشە باعالى ٴنازاريالىق تالداۋ جاسالعان. ٴىس جۇزىندە، سوڭعى جىلداردا يمپەرياليزم ماسەلەسى تۋرالى باياندالعانداردىڭ ٴبارى، اسىرەسە وسى ماسەلەلەر تۋرالى گازەت ـ جۋرنالداردا تولىپ جاتقان ماقالا-

لاردا ايتىلعاندارد ىڭ ٴبارى، سونداي-اق ٴارتۇرلى قارارلاردا، مىسالى، 1912 ــ جىلى كۇزدە بولىپ وتكەن حەمنيتس[285]، بازەل قۇرىلتايىنىڭ قارارلارىندا ايتىلعاندارد ىڭ ٴبارى وسى ەكى اپتور-دىڭ باياندالعان، انىعىراق ايتقاندا، قورىتقان يدەيالارىنىڭ كولە-مىنەن شىعىپ كەتە قويماسا كەرەك...

تومەندە ٴبىز يمپەريالىزمنىڭ **نەگىزگى** ەكونوميكالىق ەرەكشە-لىكتەرىنىڭ بايلانىستارىن جانە ٴوزارا قارىم-قاتىناستارىن قىسقاشا، مۇمكىندىگىنشە تۇسىنىكتى تۇردە باياندايمىز. ەكونوميكالىق ەمەس جاقتارىداعى ماسەلەلەرگە، توقتالۋعا تاتىرلىق بولساداعى، ٴبىز توقتال-مايمىز. پايدالانىلعان كىتاپتار ٴتىزىمىن جانە باسقا تۇسىندىرمەلەردى، بارلىق وقىرماندارعا بىردەي قىزىقتى بولمايتىندىقتان، كىتاپتىڭ سوڭىنا قويدىق.

1. ٴوندىرىستىڭ شوعىرلانۋى جانە مونوپوليالار

كاپيتاليزمنىڭ ەڭ تيپتىك ەرەكشەلىكتەرىنىڭ ٴبىرى ــ ونەر-كاسىپتىڭ قارىشتاپ دامۋى، بارعان سايىن ىرىلەنە تۇسكەن كاسىپو-رىندارىندا ٴوندىرىستىڭ شوعىرلانۋ بارىسىنىڭ توتەنشە تەز بولۋى. وسىزامانعى ونەركاسىپتى تەكسەرۋدىڭ ٴوزى بۇل بارىستى تۇسىن-دىرەتىن ەڭ تولىق، ەڭ ٴدال ماتەريالداردى بەرىپ وتىر.

مىسالى، گەرمانيادا ٴار مىڭ ونەركاسىپ كاسىپورنى ىشىندە جالداعان جۇمىسشىسى 50 دەن اساتىن ٴىرى كاسىپورىندار 1882 ــ جىلى 3، 1895 ــ جىلى 6، 1907 ــ جىلى 9 بولعان. ٴار ٴجۇز جۇمىس-شىنىڭ اراسىندا بۇل كاسىپورىنداردىڭ جۇمىسشىلارى 22، 30، 37 بولعان. ٴبىراق ٴوندىرىستىڭ شوعىرلانۋ دارەجەسى جۇمىسشى-

لاردىڭ شوعىرلانۋ دارەجەسىنەن الدەقايدا جوعارى بولادى، ويتكەنى ٴىرى كاسىپورىنداعى ەڭبەكتىڭ ونىمدىلىگى الدەقايدا جوعارى. مۇنى بۋ ماشينالارى مەن دۆيگاتەلدەر تۋرالى ماتەريالدار ٴتۇسىندىرىپ وتىر. گەرمانياداعى كەڭ ماعىناداعى ونەركاسىپ (ساۋدانى جانە قاتىناس-تاسىمالدى، تاعى باسقالاردى دا قامتىعان) دەيتىندى الىپ ايتساق، احۋال تومەندە-گىدەي: 3 مىليون 265 مىڭ 623 كاسىپورىننىڭ ىشىندە ٴىرى كاسىپورىندار 30 مىڭ 588، ياعني بار بولعانى 0.9 پىراسەنت. 14 مىليون 400 مىڭ جۇمىسشىنىڭ اراسىندا ٴىرى كاسىپورىنداردىڭ جۇمىسشىلارى 5 مىليون 700 مىڭ، ياعني 39.4 پىراسەنت؛ 8 مىليون 800 مىڭ ات كۇشىندىك بۋ ماشينالارىنىڭ ىشىندە ٴىرى كاسىپورىندار 6 مىليون 600 مىڭ ات كۇشىن ۇستايدى، ياعني 75.3 پىراسەنت؛ ٴبىر مىليون 500 مىڭ كيلوۆات ەلەكتىر كۇشىنىڭ ىشىندە ٴىرى كاسىپورىندار ٴبىر مىليون 200 مىڭ كيلوۆاتىن ۇستايدى، ياعني 77.2 پىراسەنت.

ٴجۇزدىڭ بىرىنە دە جەتپەيتىن كاسىپورىندار جالپى بۋ كۇشى مەن ەلەكتىر كۇشىنىڭ **تورتتەن ۇشىنەن استامىن** ۇستاپ وتىر! ال 2 مىليون 970 مىڭ شاعىن كاسىپورىن (جالداعان جۇمىسشىلارى 5 ادامنان تومەن بولعاندار)، ياعني جالپى سانىنىڭ 91 پىراسەنتىن ۇستايتىن كاسىپورىن بۋ كۇشى مەن ەلەكتىر كۇشىنىڭ نەبارى 7 پىراسەنتىن ۇستاپ وتىر! ٴىستىڭ بارلىق تۇتقاسى ون مىڭداعان ەڭ ٴىرى كاسىپورىنداردىڭ قولىندا، ال مىليونداعان شاعىن كاسىپورىنداردىڭ ماڭىزى شامالى.

گەرمانيادا جالداعان جۇمىسشىلارى مىڭنان جوعارى كاسىپورىندار 1907-جىلى 586. ولاردا بارلىق جۇمىسشىنىڭ **وننان بىرىنە** جۋىعى (ٴبىر مىليون 380 مىڭ جانە بارلىق بۋ كۇشى مەن ەلەكتىر

كۇشىنىڭ **ۇشتەن ءبىرىنە جۋىعى** (32 پىراسەنت)① بولعان. تومەندە ءبىز اقشا كاپيتالى مەن بانكەلەردىڭ مۇنداي وتە از ەڭ ءىرى كاسىپورىندار باسىمدىعىن نەعۇرلىم قۇدىرەتتى جانە اتى زاتىنا ساي ەكسەرمەلى باسىمدىققا اينالدىرعانىن، اتاپ ايتقاندا، ميليونداعان ۇساق، ورتاشا "كاسىپ يەلەرى"نىڭ، تىپتى ءىرى "كاسىپ يەلەرى"-نىڭ ءبىر بولەگىنىڭ ءىس جۇزىندە جۇزدەگەن مالىيا ميليونەرلە-ءرىنىڭ قۇلدانۋىنا بۇكىلدەي تاپ بولعانىن كورەمىز.

ەندى ءبىر وسىزامانعى الدىڭعى قاتارلى كاپيتاليستىك مەملەكەت سولتۇستىك امەريكا قۇراما شتاتتارىندا ءوندىرىستىڭ شوعىرلانۋىنىڭ داموۋى مۇنان دا كۇشتى. امەريكا ساناعى تار ماعىنا-سىنداعى ونەركاسىپتى ءبولىپ شىعارادى جانە مۇنداي كاسىپورىن-داردى جىلدىق ءونىم قۇنىنىڭ مولشەرىنە قاراي تۇرگە ايىرادى. 1904 ـ جىلى ءونىم قۇنى ءبىر ميليون امەريكا دوللارىنان جوعارى ەڭ ءىرى كاسىپورىندار ءبىر مىڭ 900 بولعان (بارلىق 216 مىڭ 180 كاسىپورىننىڭ 0.9 پىراسەنتىن ۇستاعان)؛ بۇلاردا ءبىر ميليون 400 مىڭ جۇمىسشى بولعان (بارلىق 5 ميليون 500 مىڭ جۇمىسشى-نىڭ 25.6 پىراسەنتىن ۇستاعان)؛ بۇلاردىڭ ءونىم قۇنى 5 ميليارت 600 ميليون امەريكا دوللارى بولعان (جالپى 14 ميليارت 800 ميليون امەريكا دوللارى ءونىم قۇنىنىڭ 38 پىراسەنتىن ۇستاعان). بەس جىلدان كەيىن، 1909 ـ جىلى، بۇل ساندار وسى تارتىپپەن مىناداي بولىپ شىققان: 3 مىڭ 60 كاسىپورىن (بارلىق 268 مىڭ 491 كاسىپورىننىڭ 1.1 پىراسەنتى)، 2 ميليون جۇمىسشى (6 ميليون 600 مىڭ جۇمىسشىنىڭ 30.5 پىراسەنتى)، بۇلاردىڭ ءونىم

---

① ساندار «گەرمانيا يمپەرياسىنىڭ جىلناماسى» (Annalen des deutschen Reichs») نىڭ 1911 ـ جىلعى زاحىن باسپاسى بويىنشا جيناقتالدى.

قۇنى 9 ملليارت امەريكا دوللارى (جالپى 20 ملليارت 700 مليون امەريكا دوللارى ٴونىم قۇنىنىڭ 43.8 پىراسەنتى) بولعان.①

امەريكاداعى بارلىق كاسىپورىنىنىڭ بۇكىل ٴونىم قۇنىنىڭ تەڭ جارتىسىنا جۋىعى جالپى كاسىپورىنىنىڭ نەبارى **جۇزدەن ٴبىرىن** ۇستايتىن كاسىپورىنداردىڭ قولىندا بولىپ وتىر! ال وسى 3 مىڭ ٴىرى تۇرپاتتى كاسىپورىن 258 ونەركاسىپ تاراۋىن قامتيدى. مۇنان مىنانى بايقاۋعا بولادى: شوعىرلانۋ بەلگىلى ساتىعا دامىپ جەتكەندە، ٴوز-وزىنەن مونوپولياعا اياق باسادى دەۋگە بولادى. ويتكەنى ونداعان ٴىرى تۇرپاتتى كاسىپورىندار ٴوزارا وڭاي كەلىسىمگە كەلە الادى؛ ەندى ٴبىر جاعىنان، باسەكەنىڭ قيىنداۋى، مونوپولياعا قاراي بەت الۋ ٴدال كاسىپورىندار كولەمىنىڭ ٴىرى بولۋىنان تۋادى. باسەكەنىڭ مونوپولياعا وسى اينالۋى—ەڭ جاڭا كاپيتاليستىك ەكونوميكاداعى ەڭ ماڭىزدى قۇبىلىستاردىڭ ٴبىرى، ٴتىپتى ٴبىردەن-ٴبىر ەڭ ماڭىزدى قۇبىلىس، سوندىقتان ٴبىز بۇعان تولىعىراق توقتالۋىمىز قاجەت. ٴبىراق ٴبىز الدىمەن تۇسىنىكسىز بولۋ مۇمكىندىگى بار ٴبىر نارسەنى اشىپ الۋعا ٴتيىسپىز.

امەريكا ساناعىندا بىلاي دەپ جازىلعان: 250 ونەركاسىپ تاراۋىندا 3 مىڭ ٴىرى تۇرپاتتى كاسىپورىن بار. ٴاربىر تاراۋعا كولەمى ەڭ ٴىرى كاسىپورىنداردان 12 ٴسى تۋرا كەلەتىن سياقتى.

شىنىندىعىندا مۇنداي ەمەس. ٴىرى كاسىپورىن ٴاربىر ونەركاسىپ تاراۋىندا بولىپ وتىرعان جوق؛ ەندى ٴبىر جاعىنان، دامۋدىڭ ەڭ جوعارى ساتىسىنا جەتكەن كاپيتاليزمنىڭ **بىرلەسۋ ٴتۇزىمى** دەپ

---

① «امەريكانىڭ 1912-جىلعى ساناق جيناعى» (Statistical Abstract« of the United States 1912») نىڭ 202-بەتىنە قاراڭىز.

اتالاتىن تۋتەنشە ماڭىزدى ٴبىر ەرەكشەلىگى بولادى، ياعني تۇر-لىشە ونەركاسىپ تاراۋلارى ٴبىر كاسىپورىندا بىرلەستىرىلەدى، بۇل تاراۋلار نە رەتى بويىنشا شيكىزاتتاردى وڭدەيدى (مىسالى، رۋدا-دان شويىن قورتىلادى، شويىننان بولات قورتىلادى، ونان سوڭ، مۇمكىن، بولاتتان ٴارتۇرلى ونىمدەر وندىرىلەدى)، نە باسقا تاراۋلارعا كومەكشىلىك رول اتقارادى (مىسالى، قالدىقتاردى نەمەسە قوسىمشا ونىمدەردى وڭدەيدى؛ وراۋىش-قوراپتاردى جاسايدى، ت.ب.)

حيلفەردىڭ بىلاي دەپ جازادى: "بىرىنشىدەن، بىرلەسۋ ٴتۇزىمى ٴارتۇرلى باعانى تەڭەستىرەدى، سونىمەن بىرلەسكەن كاسىپورىن-داردىڭ نەعۇرلىم تۇراقتى پايدا مولشەرىنىڭ بولۋىن قامتاماسىز ەتەدى. ەكىنشىدەن، بىرلەسۋ ٴتۇزىمى ساۋدانى جويۋعا اكەلىپ سوعادى. ۇشىنشىدەن، بىرلەسۋ ٴتۇزىمى تەحنيكانىڭ جاقسارۋىن جۇزەگە اسىرۋعا مۇمكىندىك جاسايدى، سونىمەن 'جالاڭ' كاسىپورىن (بىرلەسپەگەن كاسىپورىن)عا قاراعاندا نەعۇرلىم كوپ پايدا تۇسىرۋگە مۇمكىندىك بەرەدى. تورتىنشىدەن، بىرلەسۋ ٴتۇزىمى 'جالاڭ' كاسىپورىنعا قاراعاندا بىرلەسكەن كاسىپورىننىڭ ورنىن نىعايتادى، قاتتى سۇرەڭسىزدىك (ساۋدا توقتاعان، داعدارىس بولعان) مەزگىل-دە، ياعني شيكىزات باعاسىنىڭ تومەندەۋى دايار ٴونىم باعاسىنىڭ تومەندەۋىنە جەتە الماي قالعان كەزدەگى باسەكەدە بىرلەسكەن كاسىپورىندى كۇشەيتەدى."①

گەرمانيانىڭ بۇرجۋازياشىل ەكونوميسى حەيمانىن گەرمانيا بولات-تەمىر ونەركاسىبىندەگى "ارالاس" (ياعني بىرلەسكەن)

---

① «ماليا كاپيتالى»، ورىسشا اۋدارما نۇسقاسى، 286 ـــ 287 ـ بەتتەرىنە قاراڭىز.

كاسىپورىنداردى سۇرەتتەيتىن ارناۋلى شىعارما جازدى، ول بىلاي دەيدى: "جالاڭ كاسىپورىندار شيكىزات باعاسىنىڭ جوعارى، دايار ونىمدەر باعاسىنىڭ تومەن بولۋى سەبەپتى كوپتەپ جابىلۋدا“. ناتيجەدە: "ٴبىر جاعىنان، بىرنەشە ميليون توننا تاسكومىر شىعاراتىن، وزدەرىنىڭ تاسكومىر سينديكاتىنا مىقتاپ ۇيىمداسقان ٴىرى-ٴىرى تاسكومىر سەرىكتىكتەرى عانا قالدى؛ سونان سوڭ، سولارمەن تىعىز بايلانىستى بولعان ٴىرى-ٴىرى بولات زاۋىتتارى جانە ولاردىڭ بولات سينديكاتى قالدى. بۇل ٴىرى تۇرپاتتى كاسىپورىندار جىلىنا 400 مىڭ توننا (ٴبىر توننا 60 پۇت بولادى) بولات وندىرەدى، قىرۋار رۋدالار مەن تاسكومىر شىعارادى، بولات بۇيىمدارىن وندىرەدى، ولاردىڭ زاۋىت اۋماعى جاتىن ۇيلەرىندە وتىراتىن 10 مىڭ جۇمىسشىسى بار، كەيبىرەۋلەرىنىڭ تەمىر جولى مەن پورتى دا بار. بۇل ٴىرى تۇرپاتتى كاسىپورىندار گەرمانيا بولات-تەمىر ونەركاسىبىنىڭ تيپتىك ۋاكىلى بولىپ تابىلادى. ونىڭ ۇستىنە شوعىرلانۋ ٴالى دە ۇزدىكسىز داموۋدا. ٴىشىنارا كاسىپورىندار بارعان سايىن ىرىلەنۋدە؛ ٴبىر ونەركاسىپ تاراۋىنىڭ نەمەسە تۇرلىشە ونەركاسىپ تاراۋلارىنىڭ كاسىپورىندارى قوسىلىپ، ٴىرى كاسىپورىن بولعاندار بارعان سايىن كوبەيۋدە، ونىڭ ۇستىنە بۇلارعا بەرلينىدەگى 5-6 ٴىرى بانكەلەر سۇيەنىش جانە قولباسشى بولىپ وتىر. گەرمانيا كەن ونەركاسىبى كارل ماركستىڭ شوعىرلانۋ تۋرالى ٴىلىمىنىڭ دۇرىستىعىن دالەلدەپ راستاپ وتىر، راس، بۇل ارادا قورعانىستىق شەگارا باجىسى مەن تاسىمال قاراجاتى ارقىلى ونەركاسىبى قورعالىپ وتىرعان مەملەكەت ايتىلىپ وتىر. گەرمانيا كەن ونەركاسىبى جەتىلىپ، ماحرۇم ەتۋگە بولارلىقتاي كۇيگە جەتتى“.①

① حانىس گيدەون حەيماننىڭ «گەرمانيا ٴىرى بولات-تەمىر ونەر-

مۇنىڭ ٴوزى ار ـ ۇياتى بار (الدەقالاي) ٴبىر بۇرجـۋازياشىل ەكونوميسـتىڭ قالاي دا شعارۋعا ٴتيىسـتى قورتىندىـسى. مـىنانى كورسەتۋ كەرەك: گەرمانيا ونەركاسىبى قىمبات قورعانىستىق شەگارا باجىسىمەن قورعالىپ وتىرعاندىقتان، ول گەرمانـيانى ەلدەن ەرەك كورەتىن سياقتى. ٴبىراق بۇل احۋال شوعىـرلانۋدى، كاسىپورىن قوجايىندارىنىڭ مونوپوليالىق وداقتارىنىڭ، مىسالى، كارتەلدەردىڭ، سينديكاتتاردىڭ، تاعى باسقالاردىڭ قالىپتاسۋىن شاپشاڭداتا الاتىن عانا احۋال. وتە ـ موتە ماڭىزدىسى سول: ەركىن ساۋدا مەملەكەتى انگلـيادا دا، ٴسال كەشىكـكەنىمەن، فورماسى، نىقتيـمال، باسـقاشا بولعانـمەن، شوعىرلانۋ مونوپوليانى تۋدىرىـپ وتىر. حەرمان لەۆي پروفەسـسوردىڭ ۇلى بريتانيا ەكونوميكاسىنىڭ دامۋى جونىندەگى ماتەريالدارعا نەگىـزدەلە وتىـرىـپ ارنايى جازعان "مونوپولـياليق ۇيىمدار ــ كارتەلدەر مەن ترەسـتەر" دەگەن شعارماسىنـداعى مىنا سوزدەرىنە قاراڭىز:

"ۇلى بريتانيادا ٴدال كاسـىپورىندار كولەمـىنىڭ ىرىلـىگى مەن تەحنيـكا دارەجەسـىنىڭ جوعارىلـىعى مونوپولياعا قاراي بەتـتەۋدى تۋعىزىپ وتىر. ٴبىر جاعىنان، شوعىرلانۋدىڭ ناتيجەسىندە كاسىپو- رىندارعا وراسان كوپ كاپيتال جۇمساۋ قاجەت بولدى؛ سونـدىقتان قاجەتتى كاپيتال مولشەرى جاعىندا جاڭا كاسـىپورىندارعا قويىلاتىن تالاپ بارعان سايىن جوعارىلاۋدا، مۇنىڭ ٴوزى جاڭا كاسىپورىندار- دىڭ جارىققا شعۋىن قيىنداتتى. ەندى ٴبىر جاعىنان (بىزشە، بۇل وتە ماڭىزدى)، شوعىرلانۋ تۋعىزعان ٴىرى تۇرپاتتى كاسىپورىندار-

كاسىبىنـدەگى ارالاس ونەركاسىپورىنـدار» دەگەن كىتابىنىڭ (Hans Gideon Heymann: «Die gemischten Werke im deutschen Großeisengewerbe») 1904 ـ جىلى شتۋتگارتتا باسىلۋىنىڭ 256 ـ ، 278 ـ بەتتەرى.

مەن دەڭگەيلەس بولعىسى كەلەتىن ٴاربىر جاڭا كاسىپورىندار قىر-ۋار ارتىق ونىمدەر وندىرۋگە ٴتيىس، ال بۇل ونىمدەردى قاجەتسىنۋ بارىنشا ارتقان كەزدە عانا ۇتىمدى تۇردە ساتۋعا بولادى، ويتپەگەندە ونىمدەردىڭ بۇل ارتىقشىعى باعانى جاڭا زاۋات ٴۇشىن دە، مونوپوليالىق وداق ٴۇشىن دە ٴتيىمسىز دارەجەگە ٴتۇسىرىپ تاستايدى." كارتەلدەندىرۋدى قورعانىستىق شەگارا باجىسى ارقىلى شاپشاڭداتىپ وتىرعان مەملەكەتتەردەن باسقاشا بولىپ وتىرعان انگليادا كاسىپورىن قوجايىندارىنىڭ مونوپوليالىق وداقتارى، مىسالى، كارتەلدەر مەن ترەستەر، كوبىنەسە، ٴوزارا باسەكەلەسىپ وتىرعان باستى كاسىپورىنداردىڭ سانى "ٴبىر-ەكى باقشا"عا دەيىن ازايعان كەزدە عانا تۋىلدى. "شوعىرلانۋدىڭ ٴىرى ونەركاسىپ مونوپوليالىق ۇيىمنىڭ تۋىلۋىنا جاسايتىن ىقپالى بۇل ارادا توتەنشە ايقىن كورىنەدى."①

50 جىلدىڭ الدىندا ماركس «كاپيتال»دى جازعان كەزدە، ەكونوميستەردىڭ مۇلدە باسىم كوپشىلىگى ەركىن باسەكەنى "تابيعي زاڭ" دەپ ەسەپتەگەن بولاتىن. ۇكىمەت جاقتىڭ وقىمىستىلارى ماركستىڭ شىعارماسىن تومسارۋ قاسكۇنەمدىك ٴتاسىلى ارقىلى جەرلەمەك بولدى، ويتكەنى ماركس كاپيتاليزمگە ٴنازارىالىق جانە تاريحي جاقتان تالداۋ جاساپ، ەركىن باسەكەنىڭ ٴوندىرىستىڭ شوعىرلانۋىن تۋعىزاتىنىن، ال ٴوندىرىستىڭ شوعىرلانۋى دامىپ بەلگىلى ساتىعا جەتكەندە، مونوپوليانى تۋعىزاتىنىن دالەلدەدى.

---

① حەرمان لەۆيدىڭ «مونوپوليالىق ۇيىمدار — كارتەلدەر مەن ترەستەر» دەگەن (Hermann Levy :«Monopole، Kartelle und Trusts») شىعارماسىنىڭ 1909-جىلى جەنادا باسىلۋىنىڭ 286-، 290-، 298-بەتتەرىنە قاراڭىز.

قازىر مونوپوليا فاكتىكە اينالىپ وتىر. ەكونوميستەر توبە ـ توبە شىعارمالار جازىپ، مونوپوليانىڭ جەكە كورىنىستەرىن باياندادى، سونىمەن بىرگە "ماركسيزم قۇلاتىلدى" دەپ ۇزدىكسىز ٴبىر داۋىسپەن جارىيالاۋدا. ٴبىراق، "فاكت مىقتى نارسە" دەيتىن انگليا ماقالى جاقسى ايتىلعان، قالاساڭ دا، قالاماساڭ دا، فاكتىكە ٴمان بەرمەي وتىرا المايسىڭ. فاكت مىنانى دالەلدەدى: ٴتىسىنارا كاپيتاليستىك مەملەكەتتەر اراسىنداعى پارىقتار، مىسالى، قورعانىستىق شەگارا باجى ساياساتىن قولدانۋ نە ەركىن ساۋدانى جولعا قويۋ سياقتى پارىقتار تەك مونوپوليالىق ۇيىمداردىڭ فورماسى جاعىندا نەمەسە تۋىلۋ ۋاقتى جاعىندا كورىنگەن ٴمانسىز پارىقتار عانا بولا الادى، ال ٴوندىرىستىڭ شوعىرلانۋىنىڭ مونوپوليانى تۋدىرۋى كاپيتاليزم دامۋىنىڭ قازىرگى ساتىسىنداعى جالپى جانە نەگىزگى زاڭى بولىپ تابىلادى.

ەۋروپادا ەسكى كاپيتاليزمنىڭ ورنىنا جاڭا كاپيتاليزمنىڭ **ٴبىر-جولاتا** ورناعان مەزگىلىنىڭ 20 ـ عاسىردىڭ باس كەزى ەكەنىن تۋتەنشە ٴدال بەلگىلەۋگە بولادى. "مونوپوليالىق ۇيىمداردىڭ قالىپتاسۋ" تاريحى تۋرالى تاياۋدا باسىلىپ شىققان ٴبىر جالپىلىق شىعارمادان تومەندەگى سوزدەردى كورە الامىز:

"1860 ـ جىلدان بۇرىنعى داۋىردەن كاپيتاليستىك مونوپوليالىق ۇيىمداردىڭ جەكە مىسالدارىن كەلتىرۋگە بولادى؛ بۇل مىسالداردان قازىر تۋتەنشە ۇيرەنىشتى بولىپ وتىرعان فورمالاردىڭ ورىكتەرىن تابۋعا بولادى؛ ٴبىراق بۇلاردىڭ بارلىعى دا كارتەلدىڭ تاريحىنان بۇرىنعى ۋاقىت ەكەندىگى كۇمانسىز. وسىزامانعى مونوپوليالىق ۇيىمنىڭ ناعىز باستالۋى ەڭ ەرتە دەگەندە دە 19 ـ عاسىردىڭ 60 ـ جىلدارىنداعى ٴىس قانا. مونوپوليالىق ۇيىمنىڭ دامۋىنداعى تۇڭعىش ماڭىزدى ٴداۋىر 19 ـ عاسىردىڭ 70 ـ جىلدا ـ

رىنداعى ٴار ەل ونەركاسىبىنىڭ قۇلدىراعان كەزىنەن باستالىپ، 19 ـ عاسىردىڭ 90 ـ جىلدارىنىڭ باسقى كەزىنە دەيىن سوزىلدى.“ ”ەگەر ەۆروپا كولەمىنەن الىپ قارايتىن بولساق، وندا 60 ـ جىلدار مەن 70 ـ جىلدار ەركىن باسەكە دامۋىنىڭ شەگىنە جەتكەن كەزى بولدى. ول كەزدە انگليا ٴوزىنىڭ ەسكىشە كاپيتاليستىك ۇيىمدارىن قۇرىپ بولدى. گەرمانيادا مۇنداي ۇيىم قولونەركاسىبى مەن سەميا ونەركاسىبىنە قارسى باتىل كۇرەس اشىپ، ٴوز تىرشىلىگىنىڭ فورمالارىن قۇرا باستادى.“

”ۇلكەن بۇرىلىس 1873 ـ جىلعى كۇيرەۋ مەزگىلىنەن، انىعىراق ايتقاندا، كۇيرەۋدەن كەيىنگى سۇرەڭسىزدىك مەزگىلدەن باستالدى؛ بۇل جولعى سۇرەڭسىزدىك ەۆروپانىڭ ەكونوميكالىق تارىيحىنىڭ 22 جىلىن الدى، تەك 80 ـ جىلداردىڭ باسىندا ٴسال كىدىرىس جاسادى، 1889 ـ جىلدىڭ شاماسىندا ەرەكشە قارىشتاۋ، ٴبىراق وتە قىسقا ۋاقىتتىق ورلەۋ جارىققا شىقتى.“ ”1889 ـــ 1890 ـ جىلدارداعى قىسقا ۋاقىتتىق ورلەۋ مەزگىلىندە جۇرت بازار احۋالىن پايدالانىپ قالۋ ٴۇشىن بار كۇشىمەن كارتەلدەر ۇيىمداستىردى. جەڭىلتەكتىكپەن جاسالعان ساياسات ۇزدىكسىز تۇردە باعانى كارتەلسىز كەزدەگىدەن گورى نەعۇرلىم تەز، نەعۇرلىم جوعارى كوتەردى، ناتيجەدە بۇل كارتەلدەردىڭ بارلىعى دەرلىك ’كۇيرەۋ مولاسى‘نا داڭقسىز دىقپەن كومىلدى. ونان كەيىن كاسىپ ورگە باسپاعان جانە باعا تومەن بولعان تاعى 5 جىل ٴوتتى، ٴبىراق بۇل كەزدە ونەركاسىپ سالاسىنداعىلاردىڭ كوڭىل كۇيى بۇرىنعى كوڭىل كۇي بولۋدان قالعان ەدى. جۇرت سۇرەڭسىزدىكتى تۇسىنىكتى ٴىس دەپ قارامايتىن بولدى، قايتا ونى ٴتيىمدى جاڭا بازار احۋالى جارىققا شىعۋدان بۇرىنعى ٴبىرتۇرلى كىدىرىس قانا دەپ ەسەپتەدى“.

”ٴسويتىپ كارتەل قوزعالىسى ەكىنشى داۋىرگە اياق باستى. كار ـ

تەل ۋاقىتتىق قۇبىلىس بولۋدى قويىپ، بۇكىل شارۋاشىلىق ومىر-
دىڭ ٴبىر نەگىزى بولـدى. ول ونەركاسـىپ تاراۋلارىن بىرىـنەن
سوڭ ٴبىرىن يەلەي باستادى، ال ەڭ الدىـمەن شيـكىزات وڭـدەۋ
تاراۋىن يەلەپ الدى. 19 ـ عاسىردىڭ 90 ـ جىلدارىنىڭ باسىندا ـ اق،
كوكس سينديكاتى ۇيىمداستىرىلعان (كەيىنگى تاسكومىر سينديـ-
كاتى كوكس سينديكاتىنىڭ ۇلگىسىمەن قۇرىلـدى) كەزدە، كارتەلـ-
دەر كارتەل ۇيىمداستىـرۋدىڭ كەيىنـگى جەردە پالەنـدەي ەلەۋلى
دامۋى بولماعان تەحنيكاسىن جاسادى. 19 ـ عاسىردىڭ سوڭىنـداعى
قارىـشتاپ ورلەۋ جانە 1900 ــ 1903 ـ جىلـداردىعى داعـدارىـس،
كەمىندە كەن ونەركاسىبى مەن تەمىر ونەركاسىبى جاعىندا، تۇڭعىش
رەت تۇگەلىمەن كارتەل بەلـگىسى استىنـدا تۋىلـدى. سول كەزدە
جۇرت مۇنى ٴبىر جاڭـالىق دەپ بىلـگەن بولـسا، قازىـر قوعامـدا
شارۋاشـىلىق ومـىردىڭ ەلەۋلى جاعىـنىڭ ادەتـتە ەركىن باسەكە
بيلىگىندە بولماۋى ٴوز ـ وزىـنەن تۇسىنىكـتى ٴىـس دەپ جاپـپاي
ەسەپتەپ وتىر." ①

قىسقاسى، مونوپوليالىق ۇيىمنىڭ دامۋ تاريحىن مىناداي بىرنەشە

---

① ت. فوگەلشتەيننىڭ «كاپيتاليستىك ونەركاسىپتىڭ مالـيا ۇيىـمى مەن
مونوپوليالىق ۇيىمنىڭ قالىپتاسۋى» (Th. Vogelstein: «Die finan
zielle Organisation der kapitalistischen Industrie und
die Monopolbildungen») دەگەن ماقالاسىنا قاراڭىز، «قوعامدىق
ەكونـوميـكاعا شولـۋ» («Grundriß der Sozialökonomik») عا
باسىلعان، 1914 ـ جىلى، تيۋبيڭەن باسپاسى، 6 ـ ٴبولـىمى. وسى اۆ-
توردىڭ «انگلـيا، امەريـكا بولات ـ تەمىر ونەركاسـىبى مەن توقىـما
ونەركاسىبـىنىڭ ۇيىمـدىـق فورماسى» («Organisationsformen
der Eisenindustrie und Textilindustrie in England und
Amerika») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1 ـ تومىنا قاراڭىز، 1910 ـ جىلى،
لەيپزيگ باسپاسى.

نەگىزگى داۋىرگە بولۋگە بولادى: (1) 19-عاسىردىڭ 60-جىلدارى مەن 70-جىلدارى — ەركىن باسەكە داموۋىنىڭ شەگىنە جەتكەن ەڭ جوعارعى ساتىسى. ال مونوپوليالىق ۇيىم كوزگە ارەڭ شالىناتىن بولىمسىز وركەن عانا بولدى. (2) 1873-جىلعى داعدارىستان كەيىن كارتەلدەر كەڭىنەن دامىعان ەدى، ٴبىراق كارتەلدەر ول كەزدە ٴالى دە وقشاۋ بولدى، بەرىك بولا قويمادى، ۋاقىتتىق قۇبىلىس بولدى. (3) 19-عاسىردىڭ سوڭىنداعى ورلەۋ مەن 1900—1903-جىلدارداعى داعدارىس كەزىندە كارتەلدەر بۇكىل شارۋاشىلىق ٴومىردىڭ ٴبىر نەگىزى بولدى. كاپيتاليزم يمپەرياليزمگە اينالدى.

كارتەلدەر ساتۋ شارتتارى مەن تولەۋ مەرزىمى، تاعى باسقالار تۋرالى ٴوزارا كەلىسىپ وتىرادى. ولار ونىمدەردى ساتاتىن رايونداردى ٴوزارا ٴبولىسىپ الادى، ٴونىم مولشەرىن بەلگىلەيدى، باعانى بەلگىلەيدى، پايدانى ٴاربىر كاسىپورىنعا بولەدى، تاعى باسقالار.

كارتەلدەر سانى گەرمانيادا 1896-جىلى شامامەن 250، 1905-جىلى شامامەن 385، بۇلارعا قاتىناسقان كاسىپورىندار شامامەن 12 مىڭ بولعان①. ٴبىراق مۇنىڭ ازايتىپ كورسەتىلگەن سان ەكەنىن

① ريسسەر بوشىنىڭ «گەرمانيا ٴىرى بانكەلەرى جانە گەرمانيا شارۋاشىلىعىنىڭ تۇتاس داموۋىنا بايلانىستى جارىققا شىققان شوعىرلانۋى» (Dr. Riesser: «Die deutschen Großbanken und ihre Konzentration im Zusammenhange mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1912-جىلعى 4-باسپاسىنىڭ 149-بەتى؛ ر. ليفماننىڭ «كارتەلدەر مەن ترەستەر جانە حالىق شارۋاشىلىعى ۇيىمدارىنىڭ بۇدان بىلايعى دامۋى» (R. Liefmann: «Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1910-جىلعى 2-باسپاسىنىڭ 25-بەتى.

كوپشىلىك مويىندايدى. 1907 ـ جىلى گەرمانيا ونەركاسىبى جونىندە جوعارىدا كەلتىرىلگەن ساناق ماتەريالىنان مىنانى بايقاۋعا بولادى: وسى 12 مىڭ ەڭ ٴىرى كاسىپورىنىنىڭ ٴوزى عانا بۇ كۇشى مەن ەلەكتىر كۇشىنىڭ جالپى سانىنىڭ جارتىسىنان استامىن، بالكىم، ٴوز قولىنا شوعىرلاندىرعان بولسا كەرەك. سولتۇستىك امەريكا قۇراما شتاتتارىندا تىرەستەردىڭ سانى 1900 ـ جىلى 185، 1907 ـ جىل 250 بولعان. امەريكا ساناعى بارلىق ونەركاسىپ كاسىپورىندارىن جەكە ادامداردىكى، ساۋدا ورىندارىنىكى، سەرىكتىكتەردىكى دەپ ٴۇش تۇرگە بولەدى. سوڭعى ٴتۇرى 1904 ـ جىل كاسىپورىندار جالپى سانىنىڭ 23.6 پىراسەنتىن، 1909 ـ جىلى 25.9 پىراسەنتىن، ياعني تورتتەن بىرىنەن استامىن ۇستاعان. بۇل كاسىپورىنداردىڭ جۇمىسشىلارى 1904 ـ جىلى جالپى جۇمىسشى سانىنىڭ 70.6 پىراسەنتىن، 1909 ـ جىلى 75.6 پىراسەنتىن، ياعني تورتتەن ٴۇشىن ۇستاعان؛ ٴونىم قۇنى 10 ملليارت 900 مليون جانە 16 ملليارت 300 مليون امەريكا دوللارى بولعان، ياعني جالپى ٴونىم قۇنىنىڭ 73.7 پىراسەنتىن جانە 79 پىراسەنتىن ۇستاعان.

ٴبىر ونەركاسىپ تاراۋىنداعى جالپى ٴوندىرىس مولشەرىنىڭ، ەكىنىڭ بىرىندە، ونىنان جەتى ـ سەگىزى كارتەلدەر مەن تىرەستەردىڭ قولىنا شوعىرلانادى. رەين ـ ۋەستفاليا تاسكومىر سينديكاتى 1893 ـ جىلى قۇرىلعان كەزدە، وسى وكىردەگى جالپى شىعارىلعان تاسكومىر مولشەرىنىڭ 86.7 پىراسەنتىن ٴوز قولىنا شوعىرلاندىرعان، ال 1910 ـ جىلى 95.4 پىراسەنتىنە جەتكەن①. وسىلايشا جارىققا

① فريتز كەستنەر بوشىنىڭ «ۇيىمعا زورلىقپەن كىرگىزۋ. كارتەلدەر مەن بوگدە كاسىپورىنداردىڭ كۇرەس احۋالى جونىندەگى زەرتتەۋ»
Dr. Fritz Kestner: «Der Organisationszwang. Eine Unter-)

شىققان مونوپوليا وراسان كوپ كىرىس كىرگىزۋدى جانە كولەمى توتەنشە زور تەحنيكالىق ٴوندىرىس ورىندارىن قالىپتاستىرۋدى قامتاماسىز ەتەدى. امەريكادا اتاقتى كارەسين ترەسى (سەنىمدى مۇناي سەرىكتىگى) 1900 ـ جىلى قۇرىلعان. "ونىڭ كاپيتالى 150 ميليون امەريكا دوللارى ەدى. ول كەزدە 100 ميليون امەريكا دوللارىنىڭ قاراپايىم جارنا بەلەتى جانە 106 ميليون امەريكا دوللارىنىڭ ارداقتى جارنا بەلەتى تاراتىلدى. 1900 ـ جىلدان 1907 ـ جىلعا دەيىن ارداقتى جارنا بەلەتىنە بەرىلگەن ٴوسىم جىلىنا 48، 48، 45، 44، 36، 40، 40، 40 پىراسەنت، جالپى جيىنتىعى 367 ميليون امەريكا دوللارى بولدى. 1882 ـ جىلدان 1907 ـ جىلعا دەيىنگى تازا پايدا 889 ميليون امەريكا دوللارى، مۇنىڭ 606 ميليونى جارنا وسىمىنە بەرىلدى، قالعانى زاپاس كاپيتال ەتىلدى"①. بولات ترەسىنىڭ (امەريكا بولات ـ تەمىر سەرىكتىگىنىڭ) بارلىق كاسىپورىندارىنداعى جۇمىسشى ـ قىزمەتشىلەر 1907 ـ جىلى 210 مىڭ 180 نەن تومەن ەمەس. گەرمانيانىڭ كەن ونەركاسىبىندەگى ەڭ ٴىرى كاسىپورىندارى ـــ 'گەلسەنكيرحەن كەن سەرىكتىگىندە (-Gelsen kirchener Bergwerksgesellschaft) 1908 ـ جىلى 46 مىڭ 48 جۇمىس-

suchung über die Kämpfe zwischen Kartellen und Ausse- nseitern«) دەگەن شىعارماسىنىڭ 1912 ـ جىلى بەرلين باسپاسىنىڭ 11 ـ بەتىنە قاراڭىز.

① ر. ليفماننىڭ «قاتىناسۋ جانە كاپيتال قوسۋ سەرىكتىگى. وسىزامانعى كاپيتاليزم جانە قۇندى قاعاز كاسىبى تۋرالى زەرتتەۋ» (-R. Lief mann: «Beteiligungs - und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen«) دەگەن شىعارماسىنىڭ 1909 ـ جىلى جەنا 1 ـ باسپاسىنىڭ 212 ـ بەتىنە قاراڭىز.

شى ـ قىزمەتشى بولدى"①. بولات ترەسى 1902 ـ جىلدىڭ وزىندە ـ اق 9 ملليون توننا بولات وندىرگەن②. ونىڭ بولات ٴونىمىنىڭ مولشەرى 1901 ـ جىلى امەريكانىڭ بۇكىل بولات ٴونىمى مولشەرىنىڭ 66.3 پىراسەنتىن، 1908 ـ جىلى 56.1 پىراسەنتىن ۇستاعان③. ونىڭ شىعارعان رۋداسىنىڭ مولشەرى 1901 ـ جىلى 43.9، 1908 جىلى 46.3 پىراسەنتتى ۇستاعان.

امەريكا ۇكىمەت كوميتەتىنىڭ ترەس جونىندەگى باياندامالسىندا بىلاي دەلىنگەن: "ولاردىڭ باسەكەلەستەردەن ارتىقشىلعى كاسىپورىندار كولەمىنىڭ ىرىلىگىندە جانە تەحنيكالىق جابدىقتارىنىڭ جاقسىلىعىندا. تەمەكى ترەسى قۇرىلعانىنان ـ اق قول ەڭبەكتىڭ ورنىنا ماشينانى بارلىق جاقتا كوپتەپ قولدانۋعا بار كۇشىن سالدى. وسى ماقسات ٴۇشىن تەمەكى وڭدەۋگە ازدى ـ كوپتى قاتىسى بار تاپقىرلىقتان جەكە يگىلىكتەنۋ ۇقىعى اتاۋلىنىڭ بارلىعىن ساتىپ الىپ وتىردى، بۇعان وراسان مول اقشا جۇمسادى. كوپتەگەن تاپقىرلىقتار العاشىندا جارامسىز بولىپ شىقتى، بۇلاردى ترەست قىزمەتىندەگى ينجەنەرلەردىڭ جەتىلدىرۋىنە تۋرا كەلدى. 1906 ـ جىلدىڭ اياعىندا تاپقىرلىقتان جەكە يگىلىكتەنۋ ۇقىعىن ساتىپ الۋعا عانا ارناپ 2 بولىمشە سەرىكتىك قۇرىلدى. تاعى سول ماقسات ٴۇشىن ترەست ٴوزىنىڭ قۇيماشىلىق زاۋاتىن، ماشينا زاۋاتىن جانە جوندەۋ زاۋاتىن

---

① جوعارىداعى كىتاپتىڭ 218 ـ بەتىنە قاراڭىز.

② س. چيرشكي بوشىنىڭ «كارتەل مەن ترەس» (Dr. s. Tschier-schky: «Kartell und Trust») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1903 ـ جىلى گوتيلگەن باسپاسىنىڭ 13 ـ بەتىنە قاراڭىز.

③ ت. فوگەلشتەيننىڭ «ۇيىمدىق فورمالار» (Th. Vogelstein: «Orga-nisationsformen») دەگەن شىعارماسىنىڭ 275 ـ بەتىنە قاراڭىز.

قۇردى. بىرۋكايىندە، ۆسىنداي زاۋاتتىڭ ٴار بىرەۋىندە ورتا ەسەپ-پەن 300 جۇمىسشى بار، بۇلار ارناۋلى تۇردە تاپقىرلىققا نەگىزدە-لىپ، جاساۋلى تەمەكى، شاعىن سيگار تەمەكسى، ناسىباي، ۆراۋعا ىستەتىلەتىن قالايى قاعاز جانە تەمەكى ساۋىتى سياقتىلاردى سىناق رەتىندە جاسايدى جانە سول ورىندىڭ وزىندە ٴارتۇرلى تاپقىر-لىقتاردى جەتىلدىرەدى."① "باسقا ترەستەردە developping engineers (تەحنيكانى جەتىلدىرەتىن ينجەنەر) دەلىنەتىندەردى جالدايدى، ولاردىڭ مىندەتى — جاڭا ٴوندىرىس ٴادىسىن تابۋ، تەحنيكانى جاقسارتۋ سىناعىن جاساۋ. بولات ترەسى تەحنيكانى ٴوسىرۋ نەمەسە قارجىنى ازايتۋ جاعىندا تاپقىرلىق — جاساماپ زدىق كورسەتكەن ينجەنەرلەر مەن جۇمىسشىلارعا مول سىيلىقتار بەرىپ وتىرادى."②

گەرمانيا ٴبىرى ونەركاسىبىندە دە، مىسالى، سوڭعى ونداعان جىلدار ىشىندە قارىشتاپ دامىعان حيميا ونەركاسىبىندە دە تەحنيكانى جاقسارتۋ جۇمىسى ۆسىلاي ۇيىمداستىرىلعان. 1908-جىلعا كەلگەندە ٴوندىرىستىڭ شوعىرلانۋ بارىسى وسى ونەركاسىپتە

① تەمەكى ونەركاسىبى بىرلەسكەن كوميتەتى مۇشەلەرىنىڭ باياندااماسى Report of the Commissioner of Corporations on the) 1909 -جىلى ۋاشينگتون باسپاسىنىڭ 266 -(Tobacco Industry بەتى. پاۋل تافەل بوشىنىڭ «سولتۇستىك امەريكا ترەستەرى جانە ولاردىڭ تەحنيكانىڭ الغا باسۋىنا جاساعان ىقپالى» (Dr. Paul Tafel: «Die nordamerikanischen Trusts und ihre Wirk-ungen auf den Fortschritt der Technik») دەگەن شىعارماسى-نىڭ 1913 -جىلى شتۋتگارت باسپاسىنىڭ 48 -بەتىنەن الىندى.

② بۇل دا سوندا، 49 -بەتىنەن الىندى.

ەكى باستى "توپ"تى جارىققا شىعارعان، ولار دا ٴوز ٴتاسىلى بويىنشا مونوپوليا اياق باسقان. العاشىندا بۇل ەكى توپ ٴارقايسىسىندا 20 ــ 21 مىلليون ماركا كاپيتالى بار ەكى پار ٴسىرى زاۋاتتان قۇرالعان "ەكەۋ ارا وداق" بولعان: ٴبىر جاعى ماين وزەنى جاعاسىنداعى حوحستتە بولعان مايستەردىڭ بۇرىنعى زاۋاتى مەن ماين وزەنى جاعاسىنداعى فرانكفۋرتتا بولعان كاسەللانىڭ سەرىكتىگى؛ ەندى ٴبىر جاعى لۋدۆيگ پورتىنداعى انيلين ـ سودا زاۋاتى مەن ەلبەرفەلدداعى بايەردىڭ بۇرىنعى سەرىكتىگى. كەيىن، ٴبىر توپ 1905 ـ جىلى، ەندى ٴبىر توپ 1908 ـ جىلى تاعى دا ٴبىر ـ ٴبىر ٴىرى زاۋاتپەن كەلىسىم جاساسقان. ناتيجەدە ەكى "ۇشەۋ ارا وداق" بولعان، ولاردىڭ ٴارقايسىسىندا 40 ــ 50 مىلليون مارك كاپيتال بولعان، ونىڭ ۇستىنە بۇل ەكى "وداق" "جاقىنداسا"، باعا جونىندە "شارتتار" جاساسا باستاعان، ت.ب.①

باسەكە مونوپولياعا اينالعان. ناتيجەدە، ٴوندىرىستىڭ قوعامدانۋى بارىنشا ىلگەرىلەگەن. اسىرەسە تەحنيكانىڭ تابىلۋ جانە جاقسارتىلۋ بارىسى دا قوعامداندىرىلعان.

بۇرىن كاسىپ قوجايىندارى ەركىن باسەكەلەسەتىن، ولار بىتىراندى بولاتىن، ٴبىرى تۇرالى ٴبىرى ەشنارسە بىلمەيتىن، ولار وندىرىسپەن شۇعىلدانعاندا، ٴمان ـ جايى بەلگىسىز بازارعا

① ريسسەردىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 3 ـ باسپاسىنىڭ 547 ـ بەتىنە جانە ونان كەيىنگى بەتتەرىنە قاراڭىز. گازەتتىڭ حابارلاۋىنا (1916 ـ جىلى 6 ـ اي) قاراعاندا، تاياۋدا گەرمانيانىڭ تۇتاس حيميا ونەركاسىبىن بىرلەستىرگەن تاعى ٴبىر ٴىرى تۇرپاتتى ترەس قۇرىلعان.

اپارىپ وتكىزۋ ٴۇشىن شۇعىلداناتىن، قازىر مۇلدە باسقاشا بولىپ وتىر. شوعىرلانۋدىڭ كۇشەيگەنى سونشا، ٴوز ەلىنىڭ، ٴتىپتى تومەندە كورەتىنىمىز سياقتى، كوپتەگەن مەملەكەتتەردىڭ، سونداي-اق بۇكىل دۇنيە ٴجۇزىنىڭ شيكىزات قاينارلارىن (مىسالى، تەمىر رۋداسى بار جەرلەردى) شامامەن مولشەرلەۋگە بولاتىن بولدى. قازىر مۇنداي مولشەرلەرمەن عانا تىنباي، ونىڭ ۇستىنە بۇل قاينارلاردى كەيبىر ٴىرى مونوپوليالىق وداقتار بۇكىلدەي ٴوز قولىنا قاراتىپ تا الادى. بۇل وداقتار بازارلاردىڭ سيىمدىلىعىن شامامەن مولشەرلەيدى جانە بۇل بازارلاردى كەلىسىم بويىنشا "بولىسەدى". جەتىلگەن ەڭبەككۇشتەرى مونوپوليالانادى؛ ەڭ جاقسى ينجەنەرلەر جالداپ الىنادى؛ قاتىناس جولدارى مەن قۇرالدارى، — مىسالى، امەريكا تەمىر جولدارى، ەۋروپا مەن امەريكا كەمە سەرىكتىكتەرى، — باسىپ الىنادى. كاپيتاليزمنىڭ يمپەرياليستىك ساتىعا ٴوتۋى ٴوندىرىستى ەڭ تولىق قوعامدانۋعا تىم جاقىندااتادى، ول كاپيتاليستەردىڭ تىلەگى مەن ساناسىنا قاراماستان، ولاردى بۇكىلدەي ەرىكىن باسەكەدەن بۇكىلدەي قوعامدانۋعا وتكەن جاڭا قوعامدىق تارتىپكە سۇيرەپ كىرگىزەدى دەۋگە بولادى.

ٴوندىرىس قوعامداندىرىلعانىمەن، يەمدەنۋ جەكەلىك كۇيىندە قالادى. قوعامدانعان ٴوندىرىس قۇرال-جابدىقتارى باياعىسىنشا از ادامداردىڭ جەكەلىك مۇلكى بولادى. كورىنىستە كوپشىلىك تانىعان ەركىن باسەكەنىڭ جالپى قاڭقاسى ٴالى دە ٴومىر سۇرەدى، ٴبىراق ازساندى مونوپوليالاۋشىلاردىڭ وزگە تۇرعىنداردى ەزۋى ٴتىپتى ٴجۇز ەسەلەپ اۋىرلايدى، ايقىن جانە ادام توزگىسىز بولادى.

گەرمانيا ەكونوميسى كەستىنەر "كارتەلدەر مەن بوگدە كاسىپو-

رىنداردىڭ كوُرەسى" تۋرالى ارناۋلى شعارما جازدى، "بوگدە كاسپورىندار" دەگەنى كارتەلگە كىرمەگەن كاسپورىندار، ول بۇل شعارماسىن «وُيمعا زورلىقپەن كىرگىزۋ» دەپ اتاعان، ال، شىنىندا، ەگەر كاپيتاليزمدى اشەكەيلەپ كورسەتكىسى كەلمەسە، وندا مونوپوليالاۋشىلار وداعىنا زورلىقپەن باعىندىرۋ دەپ اتاۋ كەرەك ەدى. مونوپوليالاۋشىلار وداقتارىنىڭ وسى "وُيىم" ءۇشىن وسىزامانعى، ەڭ جاڭا، مادەنيەتتى كوُرەستەر جوُرگىزگەن كەزدە قولداناتىن تاسىلدەرىن قاراپ ءوتۋدىڭ ءوزى دە پايدالى. بۇل تاسىلدەر مىنالار: (1) شيكىزاتتاردان جوُرداي ەتۋ (..."كارتەلگە زورلىقپەن كىرگىزۋدىڭ ەڭ ماڭىزدى تاسىلدەرىنىڭ ءبىرى")؛ (2) "وداقتاسۋ" ءادىسى (ياعني كاپيتاليستەر جوُمىسشى وُيىممەن توقتام جاساسىپ، جوُمىسشى وُيىمىن جوُمىستى تەك كارتەلدەنگەن كاسپورىندارداں الاتىن ەتۋ) ارقىلى ەڭبەككوُشتەن جوُرداي ەتۋ؛ (3) تاسىمال قوُرالدارىنان جوُرداي ەتۋ؛ (4) ءونىمدى ساتۋ جولدارىنان جوُرداي ەتۋ؛ (5) قاريدارلارمەن توقتام جاساسىپ، ولاردى تەك كارتەلدەرمەن ساۋدا قارىم ـ قاتىناسىن جاسايتىن ەتۋ؛ (6) باعانى جوسپارلى تۇردە تومەندەتۋ ("بوگدە كاسپورىندار"دى، ياعني مونوپوليالاۋشىلارعا باعىنبايتىن كاسپورىنداردى كوُيرەلتۋ ءۇشىن تووارلاردى وزىندىك باعاسىنان بەلگىلى مەرزىم ىشىندە ارزانداتىپ ساتۋعا بىرنەشە ميليون سوم جوُمسالادى. بەنزين ونەركاسىبىندە وسىنداي مىسال بولعان: باعا 40 ماركتان 22 ماركقا، جارتىسىنا دەرلىك تۇسىرىلگەن!)؛ (7) امانات ـ قارىزدان جوُرداي ەتۋ؛ (8) تەجەيتىندىكتەرىن جاريالاۋ.

قازىر وُساق كاسىپورىن ءىرى كاسىپورىنمەن، تەحنيكاسى مەشەۋ كاسىپورىن تەحنيكاسى وزىق كاسىپورىنمەن باسەكەلەسىپ وتىرعان جوق. قازىر مونوپوليالاۋشىلار مونوپوليالىق وُيىمعا جانە ونىڭ ەزگىسى

مەن قولجاۋلىق ەتۋىنە باعىنباعان كاسىپورىنداردى تۇنشىقتىرىپ وتىر. بۇل بارىستىڭ بۇرجۋازياشىل ەكونوميستەردىڭ ساناسىنداعى ساۋلەسى تومەندەگىدەي.

كەستنەر بىلاي دەپ جازادى: "ٴتىپتى كىلەڭ شارۋاشىلىق ارەكەتى جاعىندا دا بەلگىلى وزگەرىستەر تۋىلۋدا، بۇرىنعى ساۋداگەرلەر ارەكەتى ۇيىمداستىرۋشىلاردىڭ، جالداپتاردىڭ ارەكەتىنە اينالۋدا. ساتىپ الۋشىلاردىڭ قاجەتىن ٴوزىنىڭ تەحنيكا جانە ساۋدا تاجىريبەسى بويىنشا جۇرتتىڭ بارىنەن جاقسى تۇجىرىمدايتىن، كومەسكى قاجەتتى تاباتىن جانە 'اشاتىن'، ساۋداگەرلەر ەمەس، قايتا ۇيىمدىق دامۋدى، كەيبىر كاسىپورىنداردىڭ بانكەلەرمەن بەلگىلى بايلانىستا بولۋى مۇمكىن ەكەندىگىن الدىن الا مولشەرلەي الاتىن، كەمىندە ەرتەرەك سەزەتىن جالداپ دانىشپان (؟!) ەڭ زور تابىسقا جەتەدى..."

مۇنى جاي ادامداردىڭ تىلىنە اۋدارعاندا بىلاي بولىپ شىعادى: كاپيتاليزم دامىپ مىناداي دارەجەگە جەتتى، اتاپ ايتقاندا، تاۋار ٴوندىرىسى بۇرىنعىسىنشا "بيلەپ-توستەۋشى ورىن الىپ" وتىرعانىمەن، بۇكىل شارۋاشىلىقتىڭ نەگىزى دەپ قارالىپ وتىرعانىمەن، ٴبىراق ول ٴىس جۇزىندە ٴبۇلدىرىلدى، پايدانىڭ كوبىن ماليا قۋلىقتارىمەن اينالىساتىن "دانىشپاندار" الىپ وتىر. مۇنداي ماليا قۋلىعى مەن الداپازدىق قىلىقتىڭ نەگىزى ٴوندىرىستىڭ قوعامدانۋى بولىپ تابىلعانىمەن، ٴبىراق ادامزاتتىڭ وسى قوعامداندىرىلۋعا دەيىن جەتكەن وراسان زور العا باسۋشىلىعى... جالداپتارعا بايلىق جاساپ بەرىپ وتىر. كاپيتاليستىك يمپەرياليزمگە مەششانشا كەرتارتپا سىن ايتۋشىلار "ۆوسعان نەگىزدەلىپ"، **كەرى قايتۋ**، "ەركىن"، "بەيبىت"، "ادال" باسەكەنى قالپىنا كەلتىرۋ قيالىندا بولىپ وتىر، مۇنى تومەندە كورەمىز.

كەستنەر بىلاي دەيدى: "كارتەلدەردىڭ ۇيىمداستىرىلۋى سالدارىنان باعانىڭ ۇزاق ۋاقىت بويىنا كوتەرىلە بەرۋ قۇبىلىسى كۇنى بۇگىنگە دەيىن تەك ەڭ ماڭىزدى ٴوندىرىس قۇرال ـ جابدىق تاراۋلارىندا، اسىرەسە تاسكومىر، تەمىر جانە كالي تاراۋلارىندا عانا بولىپ كەلدى، ال دايار ٴونىم جاعىندا بولىپ كورگەن ەمەس. وسىعان بايلانىستى كىرىستىڭ ارتۋى دا ٴوندىرىس قۇرال ـ جابدىق تارىن وندىرەتىن ونەركاسىپ تاراۋىمەن عانا شەكتەلەدى. بۇعان مىنانى دا قوسۋ كەرەك: شيكىزاتتاردى وڭدەيتىن (شالا ونىمدەردى وڭدەۋ ەمەس) ونەركاسىپ كارتەلدەر ۇيىمداستىرۋ سەبەبىنەن جوعارى مولشەرلى پايدا تاۋىپ، شالا ونىمدەردى ونان ارى وڭدەيتىن ونەركاسىپتى زيانعا ۇشىراتۋمەن عانا تىنباي، ونىڭ ۇستىنە ول وسى ونەركاسىپكە بەلگىلى دارەجەدە ۇستەمدىك جۇرگىزۋ قارىم ـ قاتىناسىن ساقتاپ تا وتىر، بۇل ەركىن باسەكە داۋىرىندە بولىپ كورگەن ەمەس"①.

ٴبىز كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسىن قويعان سوزدەر ماسەلەنىڭ ٴمانىن تۇسىندىرەدى، بۇل ٴماندى بۇرجۋازيانىڭ ەكونوميستەرى ٴتىپتى سۇلە ـ ساپا جانە وتە از مويىندايدى، سونداي ـ اق وراپشىل ـ دىقتىڭ ك. كاۋتسكي باستاعان وسىزامانعى اقتاۋشىلارى سىلتاۋ تاۋىپ جىلدىرتپالاتىپ، قاشقالاقتاپ اۋىزعا المايدى. ۇستەمدىك جۇرگىزۋ قارىم ـ قاتىناسى جانە ونىمەن بايلانىستى بولعان زورلىقتى كۇش "كاپيتاليزم دامۋىنىڭ ەڭ جاڭا ساتىسى"نىڭ تيپتىك قۇبىلىسى، قۇدىرەتتى ەكونوميكالىق مونوپوليالىق ۇيىمنىڭ قالىپتاسۋى ٴسوزسىز تۋدىراتىن جانە تۋدىرىپ تا وتىرعان ناتيجە بولىپ تابىلادى.

---

① كەستنەردىڭ جوعارداعى كىتابىنىڭ 254 ـ بەتىنە قاراڭىز.

كارتەلدىڭ بارلىق نارسەنى بيلەيتىندىگىن تاعى ٴبىر مىسال كەلتىرە وتىرىپ تۇسىندىرەيىك. شيكىزات قاينارلارىنىڭ بارلىعىن نەمەسە باستىلارىن قولعا الۋعا بولاتىن جەرلەردە كارتەلدەر وتە-موتە وڭاي تۋىلادى، مونوپوليالىق ۇيىمدار وتە-موتە وڭاي قالىپتاسادى. ٴبىراق، ەگەر شيكىزات قاينارلارىن باسىپ الۋ مۇمكىن ەمەس باسقا ونەركاسىپ تاراۋلارىندا مونوپوليالىق ۇيىم جارىققا شىقپايدى دەپ قارالاتىن بولسا، وندا بۇل قاتە بولادى. سەمونت ونەركاسىبىنىڭ شيكىزاتى كەز كەلگەن جەردە بار. ٴبىراق گەرمانيادا وسى ونەركاسىپ تە جوعارى دارەجەدە كارتەلدەسكەن. سەمونت زاۋاتتىنىڭ بارلىعى دا وڭىرلەر بويىنشا بىرلەسىپ سينديكات بولعان: مىسالى، وڭتۇستىك گەرمانيا سينديكاتى، رەين-ۋەستفاليا سينديكاتى، تاعى باسقالار. مونوپوليالىق باعا بەلگىلەنگەن: ٴاربىر ۋاگون سەمونتتىڭ وزىندىك باعاسى تەك 180 مارك بولا تۇرسا دا، ساتىلۋ باعاسى 230—280 مارك بولعان! كاسىپورىن 12—16 پىرا-سەنت جارنا ٴوسىمىن بەرەدى، ونىڭ ۇستىنە مىنانى ۇمىتپاۋ كەرەك: وسىزامانعى جالداپ "دانىشپان" جارنا ٴوسىمى ۇلەسىن الۋ-دىڭ ۇستىنە قىرۋار پايدانى ٴوز قالتاسىنا سۇڭگىتە بەرەدى. وسىنشاما كوپ پايدا بەرەتىن ونەركاسىپ تاراۋلارىنداعى باسەكەنى جويۋ ٴۇشىن مونوپوليالاۋشىلار ٴتىپتى ٴارتۇرلى قۋلىقتاردى دا ىستەيدى: ونەركاسىپتىڭ حال-جايى تىم ناشار دەپ وسەك تاراتادى؛ گازەتتەردە جاسىرىن اتپەن: "كاپيتاليستەر، ابايلاڭدار! سەمونت جۇمىسىنا قارجى قوسىپ جۇرمەڭدەر!" دەگەن قۇلاقتاندىرۋلار باسىلادى؛ اقىرىندا، "بوگدە كاسىپورىندار"دى (ياعني سينديكاتتارعا قاتىناسپاعان كاسىپورىنداردى) ساتىپ الىپ، "ورىن بوساتۋ قاراجاتى"①

① ەشۋەگەنىڭ «سەمونت» («Zement» vonL. Eschwege) دەگەن

رەتىندە 60 مىڭ، 80 مىڭ ٴتىپتى 150 مىڭ ماركقا دەيىن تولەيدى. مونوپوليالىق ۇيىمدار "بولىمسىز" ورىن بوساتۋ قاراجاتىن تولەۋدەن باستاپ، امەريكا ٴتاسىلى بويىنشا جارىلعىش ٴدارى "قولدانۋ" ارقىلى باسەكەلەستەرىنە تۇتەپ بەرۋگە دەيىنگى بارلىق ٴادىستى قولدانا وتىرىپ، بارلىق جەردە وزىنە جول اشادى.

كارتەلدەر ارقىلى داعدارىستاردى جويۋ دەگەن ٴسوز كاپيتاليزمدى جانىن سالا اشەكەيلەپ جۇرگەن بۇرجۋازياشىل ەكونوميستەردىڭ وتىرىگى. كەرىسىنشە، **بىرنەشە** ونەركاسىپ تاراۋى اراسىندا قالىپتاسقان مونوپوليا **بۇكىل** كاپيتاليستىك ٴوندىرىستىڭ وزىنە عانا ٴتان بىلىقپالىقتى ونان ارى كۇشەيتەدى، ونان ارى شيەلەنىستىرەدى. جالپى كاپيتاليزمنىڭ ەرەكشەلىگى بولىپ تابىلاتىن اۋىل شارۋاشىلىعى مەن ونەركاسىپتىڭ دامۋىنداعى ٴوزارا سايكەسسىزدىك ونان ارى اۋىرلاي تۇسەدى. كارتەلدەنۋ دارەجەسى بارىنەن جوعارى بولىپ وتىرعان **اۋىر** ونەركاسىپ دەلىنەتىننىڭ، اسىرەسە تاسكومىر، تەمىر ونەركاسىبىنىڭ ەرەكشە ۇقسقتى ورنى وزگە ونەركاسىپ تاراۋلارىندا، بەينە «گەرمانيا ٴىرى بانكەلەرىنىڭ ونەركاسىپپەن بولعان قارىم-قاتىناسى» دەگەن جاقسى كىتاپتىڭ اپتورى ەيدەلستىڭ مويىنداعانىنداي، جوسپارلىلىقتىڭ تاپشىلىعىن بۇرىنعىدان دا اۋىرلاتادى"①.

ماقالاسىنا، «بانكە» جورنالىنىڭ346 1909 - جىلى 1 - سانىنىڭ 115 - بەتىنە جانە ونان كەيىنگى بەتتەرىنە قاراڭىز.

① ەيدەلستىڭ «گەرمانيا ٴىرى بانكەلەرىنىڭ ونەركاسىپپەن، اسىرەسە مەتال قورىتۋ ونەركاسىبىمەن بولعان قاتىناسى» (Jeidels: «Das Verhältnis der deutschen Großbanken zur Industrie mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1905- جىلى لەيپزيگ باسپاسىنىڭ 271 - بەتىنە قاراڭىز.

كاپيتاليزمنىڭ ارسىز اقتاۋشىسى ليفمان بىلاي دەيدى: "حالىق شارۋاشىلىعى نەعۇرلىم دامىعان سايىن وتە تاۋەكەلشىل كاسىپورىن-دارعا نەمەسە شەتەل كاسىپورىندارىنا، ۇزاق ۋاقىتتا عانا دامي الاتىن كاسىپورىندارعا نەمەسە تەك جەرلىك ماڭىزى بار كاسىپو-رىندارعا سولعۇرلىم قول ارتادى."① تاۋەكەلشىلدىكتىڭ ارتۋى، سايىپ كەلگەندە، كاپيتالدىڭ كوپتەپ ارتۋىنا بايلانىستى بولادى، كاپيتالدى كەمەرىنەن اسىپ توگىلىپ، شەتەلگە جوڭكىلە اعىپ كەتىپ جاتىر، تاعى سول سياقتىلار دەۋگە بولادى. سونىمەن بىرگە تەحنيكانىڭ شاپشاڭ دامۋى دا حالىق شارۋاشىلىعى تاراۋلارى-نىڭ ٴبىر-بىرىمەن سايكەسسىزدىك فاكتورلارىن، بىلىق جانە داعدارىس فاكتورلارىن كۇننەن-كۇنگە ارتتىرادى. ناق سول ليفمان بىلاي مويىنداۋعا ٴماجبۇر بولدى: "بالكىم، تاياۋ بولاشاقتا ادام بالاسى حالىق شارۋاشىلىعىنىڭ ۇيىمىنا دا ىقپالىن تيگىزەتىن كەيبىر ٴىرى وزگەرىستەرگە تاعى دا تاپ بولار"... مىسالى، ەلەكتىر كۇشى، اۋە قاتناسى... "مۇنداي ٴتۇبىرلى ەكونوميكالىق وزگەر-ىستەر تۋىلعان كەزدە ادەتتە جانە داعدى بويىنشا جالداپتىق ٴىس قاتتى دامىدى..."②

داعدارىستار دا، — ٴارتۇرلى داعدارىستار بار، ەڭ كوپ ۇشىرايتىنى ەكونوميكالىق داعدارىس، ٴبىراق داعدارىس جالعىز ەكونوميكالىق داعدارىس قانا ەمەس، — شوعىرلانۋ جانە مونوپوليالانۋ بەتالىسىن بارىنشا كۇشەيتتى، بىزگە بەلگىلى، 1900-جىلعى داعدا-

① ليفماننىڭ «قاتناسۋ جانە كاپيتال قوسۋ سەرىكتىگى» دەگەن شىعار-ماسىنىڭ 434-بەتىنە قاراڭىز.

② بۇل دا ليفماننىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 465 — 466-بەت-تەرىندە.

رىس وسىزامانعى مونوپوليالىق ۇيىم تارىيحىنداعى بۇرىلىس بولدى.
وسى جولعى داعدارىستىڭ ماڭىزى جونىندە ەيدەلستىڭ نازار
اۋدارۋعا ابدەن تاتىيتىن مىناداي ٴبىر تۇجىرىمى بار:

"1900 ـ جىلعى داعدارىسقا باستى ـ باستى ونەركاسىپ تاراۋلار ـ
ىنداعى ٴىرى تۇرپاتتى كاسىپورىندارمەن بىرگە، بۇگىنگى بويىنشا
ايتقاندا، قۇرىلىم جاعىنان ۋاقىتى وتكەن كوپتەگەن 'جالاڭ'
كاسىپورىنداردا" (ياعني بىرلەسپەگەن كاسىپورىندار) "دۋشار بولدى،
ولار ونەركاسىپتىڭ ورلەۋى كەزىندە تولقىن بەتىندە قالقىتاپ
جۇرگەن ەدى. باعانىڭ تومەندەۋى، قاجەتسىنۋدىڭ ازايۋى
بۇل 'جالاڭ' كاسىپورىندارعى توتەنشە مۇشكىل كۇيگە ٴتۇسىردى،
مۇنداي كۇيگە بىرلەسكەن ٴىرى كاسىپورىندار ۇشىراپ كورگەن
ەمەس نەمەسە توتەنشە از ۋاقىتقا عانا ۇشىراعان ەدى. ناتيجەدە،
1900 ـ جىلعى داعدارىس تۋدىرعان ونەركاسىپتىڭ شوعىرلانۋى،
دارەجەسى جاعىنان، 1873 ـ جىلعى داعدارىستىكىنەن الدەقايدا
ارتىق بولدى. 1873 ـ جىلعى داعدارىس تا ٴبىرشاما ٴتاۋىر كاسىپو ـ
رىندارى ىرىكتەپ قالدىرعانىمەن، ٴبىراق مۇنىڭ ٴوزى، تەحنيكا ـ
نىڭ سول كەزدەگى دارەجەسىندە، داعدارىستان جەڭىستى تۇردە
شىعا العان كاسىپورىندارى مونوپوليالىق ورىنعا جەتكىزە العان
جوق. قازىرگى بولات ـ تەمىر ونەركاسىبى مەن ەلەكتىر ونەركا ـ
سىبىندەگى ٴىرى تۇرپاتتى كاسىپورىندار (ولاردىڭ تەحنيكاسى وتە
كۇردەلى، ۇيىمدىق ورنالاسۋى كەڭ، كاپيتالى كوپ بولعاندىقتان)
وسى مونوپوليالىق ورىندى ۇزاق ۋاقىت بويىنا يەلەپ وتىردى جانە
ولاردىڭ مونوپوليالىق دارەجەسى وتە جوعارى بولدى؛ ونان
كەيىنگىلەر ماشينا جاساۋ كاسىبىنىڭ، مەتال قورىتۋ ونەركاسىبىنىڭ
كەيبىر تاراۋلارىنىڭ جانە قاتىناستىڭ، تاعى باسقا جاقتاردىڭ
كاسىپورىندارى بولدى، ٴبىراق ولاردىڭ مونوپوليالىق دارەجەسى

تومەندەۋ بولدى". ①

مونوپوليا ٴدال "كاپيتاليزىم داموۋىنىڭ ەڭ جاڭا ساتىسى"نىڭ ەڭ جاڭا جەتىستىگى بولىپ تابىلادى. ٴبىراق، ەگەر بانكەنىڭ رولىنا نازار اۋدارماساق، وندا ٴبىزدىڭ وسىزامانعى مونوپوليانىڭ ٴىس جۇزىندەگى قۋاتى مەن ماڭىزى جونىندەگى تۇسىنىگىمىز تىم تولىقسىز، تىم جەتكىلىكسىز، تۇتەنشە كەم بولادى.

II. بانكەلەر جانە بانكەلەردىڭ جاڭا رولى

بانكەلەردىڭ بۇرىنعى باستى كاسىبى الىم-بەرىمدە دەلدالدىق رول اتقارۋ ەدى. ٴسويتىپ بانكە قوزعالماي تۇرعان اقشا كاپيتالىن قوزعالاتىن، ياعني پايدا وندىرەتىن كاپيتالعا اينالدىرىپ، بارلىق اقشالاي كىرىستى جيناپ، كاپيتاليستەر تابىنىڭ بيلەۋىنە بەرىپ وتىراتىن.

بانكە ٴىسىنىڭ وركەندەۋىنە جانە از عانا قۇرىلىمداردىڭ قولىنا شوعىرلانۋىنا بايلانىستى، بانكە جاي دەلدالدان قۇدىرەتتى مونوپول-يالاۋشىعا اينالدى، ولار بارلىق كاپيتاليستەر مەن ۇساق كاسىپ-يەلەرىنىڭ تۇگەل دەرلىك اقشا كاپيتالىن، سونداي-اق ٴوز ەلىن-دەگى جانە كوپتەگەن مەملەكەتتەردەگى ٴوندىرىس قۇرال-جابدىق-تارىنىڭ، شيكىزات قاينارلارىنىڭ باسىم كوپ بولەگىن بيلەپ وتىر. تولىپ جاتقان جاي دەلدالداردىڭ وتە از ساندى مونوپوليالاۋشىلارعا اينالۋى كاپيتاليزىمنىڭ دامىپ، كاپيتاليستىك يمپەرياليزىمگە اينا-لۋىنداعى نەگىزگى بارىستاردىڭ ٴبىرى بولىپ تابىلادى. سوندىقتان،

---

① ەيدەلىستىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 108 ـ بەتىنە قاراڭىز.

ٴبىزدىڭ بارىنەن بۇرىن بانكە ٴىسىنىڭ شوعىرلانۋىنا توقتالعانىمىز ٴجون.

1907/8 ـ جىلدارى گەرمانيادا بارلىق كاپيتالى ٴبىر مىليون ماركتان جوعارى بولعان جارنالىق بانكەلەرگە قويىلعان جالپى اقشا 7 مىليارت مارك بولعان؛ 1912/3 ـ جىلدارى 9 مىليارت 800 مليون ماركقا جەتكەن. 5 جىلدا 40 پىراسەنت ارتقان، ونىڭ ۇستىنە جاڭادان قوسىلعان وسى 2 ملليارت 800 مىليون ماركتىڭ ىشىندە 2 ملليارت 750 مليون مارك كاپيتالى 10 مليون ماركتان جوعارى 57 بانكەگە ٴتان بولعان. ۇلكەن ـ كىشى بانكەلەرگە قويىلعان اقشانىڭ ٴبولىنۋ احۋالى مىناداي①:

	بانكەگە قويىلعان اقشانىڭ جالپى ساننداعى پىراسەنت			
	بەرلىندەگى 9 ٴىرى بانكەدە	ٴارقايسىسىنىڭ كاپيتالى 10مليون ماركتان جوعارى بولعان قالعان 48 بانكەدە	ٴارقايسىسىنىڭ كاپيتالى 1 — 10 مليون دەيىنگى 115 بانكەدە	ٴارقايسىسىنىڭ كاپيتالى ٴبىر مليون ماركقا جەتپەيتىن ۇساق بانكەلەردە
1907/8 ـ جىلى......	47	32.5	16.5	4
1912/3 ـ جىلى......	49	36	12	3

ۇساق بانكەلەردى ٴىرى بانكەلەر ىعىستىرعان، ال ٴىرى بانكەلەردىڭ ىشىندە تەك 9 بانكەنىڭ ٴوزى ـ اق بانكەگە قويىلعان بارلىق اقشانىڭ جارتىسىن دەرلىك ٴوز قولىنا شوعىرلاندىرعان.

① الفرەد لانسبۋرگتىڭ «گەرمانيا بانكەلەرىنىڭ 5 جىلدان بەرگى كاسىبى» (Alfred Lansburgh: «Fünf Jahre d. Bankwesen») دەگەن ماقالاسىنا، «بانكە» جورنالىنىڭ 1913 ـ جىلى 8 ـ سانىنىڭ 728 ـ بەتىنە قاراڭىز.

ٴبىراق مۇندا ەسكە الىناتىن وتە ماڭىزدى جاعداي بار، مىسالى، كوپتەگەن ۇساق بانكەلەر ٴىس جۇزىندە ٴىرى بانكەلەردىڭ بولىمشەسى بولىپ قالعان، تاعى سول سياقتىلار. بۇل جونىندە كەيىن توقتالامىز.

شۋلزە ـ گەۆەرنيتزدىڭ ەسەبىنە قاراعاندا، 1913 ـ جىلدىڭ اياعىندا بانكەگە قويىلعان اقشانىڭ جالپى سوماسى شامامەن 10 ملليارت مارك، ال مۇنىڭ 5 ملليارت 100 ملليون ماركىن بەرلىندەگى 9 ٴىرى بانكە شەڭگەلىنە العان. بۇل اۆتور بانكەگە قويىلعان اقشالاردى عانا ەمەس، بۇكىل بانكە كاپيتالىنا دا نازار اۋدارعان، ول بىلاي دەپ جازادى: "1909 ـ جىلدىڭ سوڭىندا، بەرلىندەگى 9 ٴىرى بانكە جانە ولارعا قاراستى بانكەلەر 11 ملليارت 300 ملليون ماركقا بيلىك جۇرگىزدى، بۇل اقشا گەرمانيا بانكە كاپيتالى جالپى سوماسىنىڭ شامامەن 83 پروتسەنتى. 'گەرمانيا بانكەسى' («Deutsche Bank») جانە وعان قاراستى بانكەلەر شامامەن 3 ملليارت ماركقا بيلىك جۇرگىزدى، پرۋسسيادا تەمىر جولداردى باسقارۋ مەكەمەسى بولعانى سياقتى، بۇل بانكە ەسكى ۇلى قۇرلىقتا جينالعان كاپيتالى بارىنەن كوپ، ونىڭ ۇستىنە بولەكتەنۋ ۇقىعى وتە جوعارى كاسىپورىن بولىپ تابىلادى."①

ٴبىز "قاراستى" بانكە ايتىلعان جەرلەرگە كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسىن قويدىق، ويتكەنى مۇنىڭ ٴوزى ەڭ جاڭا كاپيتاليستىك شوعىرلانۋدىڭ ەڭ ماڭىزدى ەرەكشەلىكتەرىنىڭ ٴبىرى. ٴىرى

① شۋلزە ـ گەۆەرنيتزدىڭ «گەرمانيا امانات ـ قارىز بانكەلەرى» (Schulze – Gaevernitz: «Die deutsche Kreditbank») دەگەن ماقالاسىنا، «قوعامدىق ەكونوميكاعا شولۋ»دىڭ 1915 ـ جىلى تۇبىزگەن باسپاسىنىڭ 12 ـ ، 137 ـ بەتتەرىنە قاراڭىز.

كاسىپورىن، اسىرەسە ٴبىرى بانكە ۇساق كاسىپورىنداردى تۇپ ـ تۋرا جۇتىپ قويۋمەن عانا تىنباي، ونىڭ ۇستىنە ۇساق كاسىپورىن كاپيتالىنا "قاتىناسۋ"، جارنا بەلەتتەرىن ساتىپ الۋ نەمەسە ايىر ـ باستاۋ ارقىلى، بورىش قارىم ـ قاتىناستارى، تاعى سونداي لار ارقىلى ۇساق كاسىپورىنداردى "قوسىپ الادى"، ولاردى باعىندىرادى، ولاردى "ٴوزىنىڭ" توبىنا كىرگىزىپ الادى، تەحنيكالىق تىلمەن ايتقاندا، ٴوزىنىڭ "كونسەرن"ىنە كىرگىزەدى. ليفمان پروفەسسور 500 بەتتىك ۇلكەن "شىعارما" جازىپ، وسى زامانعى "قاتىناسۋ جانە كاپيتال قوسۋ سەرىكتىگى"ن① سۋرەتتەگەن، امال قانشا، بۇل كىتاپتا، ەكىنىڭ بىرىندە، وڭدەلمەگەن شيكى ماتەريالداردان باسقا، كەيبىر توتەنشە ناشار "ٴنازاريالىق" بايىمداۋلار دا بار. مۇنداي "قاتىناسۋ" ٴتۇزىمىنىڭ شوعىرلانۋ جاعىندا تۋدىرعان ناتيجە ـ سىنىڭ قانداي ەكەندىگى تۋرالى بانكە "قايراتكەر"ى ريسسەردىڭ گەرمانيا ٴبىرى بانكەلەرى جونىندەگى شىعارماسىندا بارىنەن دە ايقىن ايتىلعان. ٴبىراق، ونىڭ ماتەريالدارىن كەلتىرۋدەن بۇرىن، ٴبىز الدىمەن "قاتىناسۋ" ٴتۇزىمىنىڭ ٴبىر ناقتى مىسالىن كەلتىرىپ وتەلىك.

"گەرمانيا بانكەسى" "توبى" بارلىق ٴبىرى بانكە توبى ىشىندەگى ەڭ ٴبىرى توپتارىنىڭ ٴبىرى، ٴتىپتى ەڭ ۇلكەن توپ. بۇل توپتاعى بارلىق بانكەنى بايلانىستىرىپ وتىراتىن باسقى دانەكەرلەردى ايقىنداۋ ٴۇشىن ٴبىرىنشى، ەكىنشى، ٴۇشىنشى دارەجەدەگى "قاتىنا ـ سۋ"لاردى نەمەسە ٴبىرىنشى، ەكىنشى، ٴۇشىنشى دارەجەدەگى يەك

① ر. ليفماننىڭ «قاتىناسۋ جانە كاپيتال قوسۋ سەرىكتىگى. وسى زامانعى كاپيتاليزم جانە قۇندى قاعاز كاسىبى تۋرالى زەرتتەۋ» دەگەن شىعار ـ ماسىنىڭ 1909 ـ جىلى يەنا 1 ـ باسپاسىنىڭ 212 ـ بەتىنە قاراڭىز.

سۇيەۋشىلىكتى (ۇساقتاۋ بانكەلەردىڭ "گەرمانيا بانكەسى"نە يەك سۇيەۋى) ايىرۋ كەرەك. ناتيجەدە احۋال مىناداي①:

		ءبىرىنشى دارەجەلى يەك سۇيەۋشىلەر:	ەكىنشى دارەجەلى يەك سۇيەۋشىلەر:	ءۇشىنشى دارەجەلى يەك سۇيەۋشىلەر:
"گەرمانيا بانكەسى"	ۇنەمى قاتىناساتىندار	......17 بانكە؛	مۇنىڭ 9 ى تاعى 34 بانكەگە قاتىناسادى؛	مۇنىڭ 4ى تاعى 7 بانكەگە قاتىناسادى.
	بەلگىسىز ۋاقىتتا قاتىناساتىندار	... 5 بانكە؛		
	وقتىن-وقتىن قاتىناساتىندار	... 8 بانكە؛	مۇنىڭ 5 ى تاعى 14 بانكەگە قاتىناسادى؛	مۇنىڭ 2 سى تاعى 2 بانكەگە قاتىناسادى.
بارلىعى......		30 بانكە؛	مۇنىڭ 14 ى تاعى 48 بانكەگە قاتىناسادى؛	مۇنىڭ 6 سى تاعى 9 بانكەگە قاتىناسادى.

"ءبىرىنشى دارەجەلى يەك سۇيەۋشى" بولىپ، "گەرمانيا بانكەسى"نە "وقتىن-وقتىن" قاراستى بولىپ وتىرعان 8 بانكەنىڭ 3 ى شەتەلدىك بانكە: ءبىرى اۆستريا بانكەسى (ۋەناداعى "بىرلەسىپ ءىس جۇرگىزۋشى بانكە" — «Bankverein»)، ەكەۋى روسسيا بانكەسى (سىبيريا ساۋدا بانكەسى مەن ورىستىڭ سىرتقى ساۋدا بانكەسى). "گەرمانيا بانكەسى" تۋبىنا تىكەلەي جانە جانامالاي، تۇگەلىمەن جانە ءىشىنارا كىرگەن بانكەلەر 87، بۇل توپ بيلەيتىن

① الفرەد لانسبۋرگتىڭ «گەرمانيا بانكە كاسىبىندەگى قاتىناسۋ ءتۇزىمى» (Alfred Lansburgh: «Das Beteiligungssystem im deutschen Bankwesen») دەگەن ماقالاسىنا، «بانكە» جۇرنالىنىڭ 1910 - جىلعى 1 - سانىنىڭ 500 - بەتىنە قاراڭىز.

كاپيتال، وزىنىكى جانە باسقالاردىكى بولىپ، 2ــ3 مىليارت مارك.

ٴبىر بانكە وسىنداي ٴبىر توپقا باسشىلىق ىستەپ وتىرعان بولسا جانە باسقا ٴسال كىشىلەۋ 5ــ6 بانــكەمەن كەلــىسىم جاساپ، زايــوم سىياقتى ەرەكشە زور جانە ەرەكــشە پايدالى مالــيا كاسىبىن ىستەپ وتىرعان بولسا، وندا وتە ايقىن، بۇل بانكە "دەلدالدىق" رولدان شىعىپ، وتە از سانــدى مونوپولىالاۋشــلاردىڭ وداعــىنا ايــنالــىپ كەتكەن.

19ــعاسىردىڭ اياعى مەن 20ــعاســىردىڭ باسىنــدا گەرمانــيادا بانكە جۇمىسىنىڭ توتەنشە شاپشاڭ شوعىــرلانــعانىن رىيــسەردىڭ ٴبىز قىسقارتىپ كەلتىرىپ وتىرعان مىنا ساناق ماتەريالــىنان كورۋگە بولادى:

بەرلىيندەگى 6 ٴىرى بانكەدە بولعان قۇرىلىمدار

جىلدار	گەرمانىيادا بولىمشە قۇرىلىمدار	اقشا قويۋ بولىمدەرى مەن ايىرباستاۋ ورنى	ٴبىر گەرمانــيا جارنالىق بانــكەلەرى	وندا تۇراقتى قاتىناسقان جالپى قۇرىلىمنىڭ سانى
1895......	16	14	1	42
1900......	21	40	8	80
1911......	104	276	63	450

مۇنان ٴبىز بۇكىل ەلدى تورلاعان، بارلىق كاپيــتال مەن اقشالاي كىرىستى توپتاعان، مىڭ ــ مىڭداعان بىتىراندى شارۋاشىلىقتاردى ٴبىرتۇتاس، بۇكىل مەملەكەتتىك كاپيتاليستىك شارۋاشىلىققا، ونان سوڭ بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك كاپيتاليستىك شارۋاشىلىققا اينالدىرعان بانكەنىڭ ٴجىبى تورلارىنىڭ جايىلۋىنىڭ قانشاما تەز بولعانىن كورىپ وتىرمىز. جوعارىدا كەلتىرىلــگەن سوزىندە شۋلزە ــ گەۆەرنيتزدىڭ وسىزامانعى بۇرجۋازيالىق ساياسي ــ ەكونوميا اتىنان ايتقان "بولەكتەنۋ ۇقــىعى" دەگەنى، ٴىس جۇزىندە، بۇرىن ٴبىرشاما "دەربەس"

بولعان، انىعىراق ايتقاندا، جەرلىك سيپاتتاعى، سىرتقى دۇنيەدەن بولەكتەنگەن، بارعان سايىن كوبەيىپ بارا جاتقان شارۋاشىلىق ورىندارىدى ٴبىر ورتالىققا قاراتۋ دەگەن ٴسوز. شىندىعىندا، بۇل — **ورتالىقتاندىرۋ ۇقىعى** مونوپوليا الىپتارىنىڭ رولىن، ماڭىزىن جانە قۋاتىن كۇشەيتۋ.

ٴبىرشاما بايىرعى كاپيتاليستىك مەملەكەتتەردە بۇل "بانكە تورى" نەعۇرلىم ٴجيى. انگلياداــ يرلاندياني دا قامتيدى ــ 1910 ـ جىلى بارلىق بانكەنىڭ بولىمشە بانكەلەرى 7 مىڭ 151 بولعان. سونىڭ ىشىندە 4 ٴىرى بانكەنىڭ ارقايسىندا 400 دەن جوعارى بولىمشە بانكە (447 دەن 689 عا دەيىن) بولعان، مۇنان باسقا 4 ٴىرى بانكەنىڭ ارقايسىندا 200 دەن اسا بولىمشە بانكە، 11 بانكەنىڭ ارقايسىندا 100 دەن اسا بولىمشە بانكە بولعان.

فرانسياداعى ەڭ ٴىرى 3 بانكەنىڭ 'ليونىس امانات ـ قارىز بانكەسى' (Grédit Lyonnais)' 'حالىق ەسەپ بانكەسى' (Comptoir National) جانە باس سەرىكتىك (Société Générale) كاسىبى مەن بولىمشە بانكە تورلارى دامۋىنىڭ احۋالى تومەندەگىدەي[1]:

	بولىمشە بانكەلەر مەن اقشا قويۋ بولىمدەرىنىڭ سانى			كاپيتال مولشەرى (مىليون فرانك)	
	جەرلىك جەردە	پارىجدا	بارلىعى	وزىنىكى	باسقالاردىكى
1870 ـ جىلى...	47	17	64	200	427
1890 ـ جىلى...	192	66	258	265	1 245
1909 ـ جىلى...	1 033	196	1 229	887	4 363

---

① ەۋگەني كاۋفماننىڭ «فرانسياداعى بانكە ٴىسى» (Eugen Kaufmann): «Das französische Bankwesen») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1911 ـ جىلى تيۋبيڭگەن باسپاسىنىڭ 356 ـ جانە 362 ـ بەتتەرىنە قاراڭىز.

وسىزامانعى ٴبىرى بانكەلەر "بايلانىسى"نىڭ ەرەكشەلىكتەرىن ٴتۇسىندىرۋ ٴۇشىن رىيسەر گەرمانىياداعى جانە بۇكىل دۇنيە جۇزىندەگى ەڭ ٴىرى بانكەلەردىڭ ٴبىرى "ەسەپ قوعامى" («Disconto-Gesellschaft») (ونىڭ كاپيتالى 1914 ـ جىلدىڭ وزىندە 300 مىليون ماركقا جەتكەن) جولداعان جانە العان حاتتار-دىڭ سانىن كەلتىرگەن:

	حاتتاردىڭ سانى	
	العانى	جولداعانى
1852 ـ جىلى	6 135	6 292
1870 ـ جىلى	85 800	87 513
1900 ـ جىلى	533 102	626 043

پارىيجداعى ٴبىرى بانكە "ليونس امانات ـ قارىز بانكەسى"ندە ەسەپ اشۋشىلار 1875 ـ جىلى 28 مىڭ 535 بولسا، ال 1912 ـ جىلى 633 مىڭ 539عا جەتكەن.①

كاپيتالدىڭ شوعىرلانۋىمەن جانە بانكە اينالىمى مولشەرىنىڭ ارتۋىمەن بىرگە بانكە رولىنىڭ تۇبىرىنەن وزگەرگەنىن كوپ سوزدەر-دەن گورى وسى جاي ساندار ايقىنىراق كورسەتەتىن بولسا كەرەك. بەت ـ بەتىمەن جۇرگەن كاپيتاليستەر ٴبىر كوللەكتيپتىڭ كاپيتاليس-تەرى بولىپ بىرىكتى. بانكە بىرنەشە كاپيتاليس ٴۇشىن كەلدى-كەتتى ەسەپتەرىن جۇرگىزىپ، كىلەڭ تەحنيكالىق، كىلەڭ كومەك-شىلىك كاسىپتى عانا اتقارىپ وتىرعانداي بولىپ كورىنەدى. ال بۇل كاسىپتىڭ كولەمى وتە ۇلعايعان كەزدە، وتە از ساندى مونوپوليالاۋ-شىلار بۇكىل كاپيتاليستىك قوعامنىڭ ونەركاسىپ ـ ساۋدا كاسىبىن

① جان لەسكيۋردىڭ «فرانسياداعى امانات قويۋ ٴىسى» (Jean Lesc-ure «L'èpargne en France») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1914 ـ جىلى پارىيج باسپاسىنىڭ 52 ـ بەتىنە قاراڭىز.

شەگگەلىنە الادى، بانكەنىڭ بايلانىستارى ارقىلى كەلدى ـ كەتتى ەسەپتەر جانە باسقا ماليا كاسىبى ارقىلى ەڭ الدىمەن ٴاربىر كاپيـ تاليستىڭ كاسىبىنىڭ كۇيىن **دالمە ـ ٴدال بىلەدى**. ونان سوڭ ولاردى **باقىلاپ وتىرادى**، امانات ـ قارىزدى مولايتۋ نەمەسە ازايتۋ، وڭايلاتۋ نەمەسە قيىنداتۋ ٴادىسى ارقىلى ولارعا ىقپال جاساپ وتىرادى، ال ەڭ اقىرىندا ولاردىڭ تاعدىرىن **مۇلدە شەشەدى**، ولاردىڭ كىرىستەرىن شەشەدى، ولاردىڭ كاپيتالىن تارتىپ الادى نەمەسە ولاردىڭ كاپيتالىن شاپشاڭ ٴارى كوپتەپ ارتتىرۋىنا مۇمـ كىندىك جاسايدى، ت.ب.

ٴبىز بەرلينىدەگى "ەسەپ قوعامى"نىڭ كاپيتالى 300 ميليون مارك دەگەندى جاڭا ايتىپ وتتىك. "ەسەپ قوعامى" كاپيتالىنىڭ ارتتۋ بارىسى بەرلينىدەگى ەڭ ٴىرى ەكى بانكەنىڭ ــ "گەرمانيا بانكەسى" مەن "ەسەپ قوعامى"نىڭ باسا بيلەۋ ۇقىعىنا تالاسىپ جۇرگىزگەن كۇرەسىنىڭ ٴبىر كورىنىسى دە بولىپ تابىلادى. 1870 ـ جىلى "گەرمانيا بانكەسى" جاڭا بانكە ەدى، كاپيتالى نەبارى 15 ميليون مارك بولاتىن؛ ال "ەسەپ قوعامى"ندا 30 ميليون مارك بولعان. 1908 ـ جىلى الدىڭعىسىنىڭ كاپيتالى 200 ميليون، كەيىنـ گىسىنىڭ كاپيتالى 170 ميليون بولعان. 1914 ـ جىلعا جەتكەندە الدىڭعىسىنىڭ كاپيتالى 250 ميليونعا بارعان، كەيىنگىسى الدىڭعى لەكتەگى ٴىرى بانكە "شافحاۋسەن بىرلەسكەن بانكەسى"مەن بىرىكـ كەندىكتەن، كاپيتالى 300 ميليونعا جەتكەن. ارينە، باسا بيلەۋ ۇقىعىنا تالاسىپ جۇرگىزگەن وسى كۇرەسەن بىرگە، بۇل ەكى بانكە بارعان سايىن كوپ، بارعان سايىن بەرىك "كەلىسىمدەر" دە جاساسىپ وتىرعان. دامۋدىڭ مۇنداي اياق الىسى ەكونوميكالىق ماسەلەلەردى قاراعان كەزدە ەڭ ٴمۇلايىم، ەڭ بايسالدى بۇرجۋاز ـ يالىق جاڭعىرتىپازدىق كوزقاراستىڭ شەگىنەن اتتاپ شىقپايتىن

بانكە ماماندارىنا دا ەرٴكىسىز مىناداي قورتىندى شىعارىپ وتىر.

گەرمانيانىڭ «بانكە» جورنالى "ەسەپ قوعامى" كاپيتالىنىڭ 300 ملليون ماركقا جەتكەندىگى جونىندە بىلاي دەپ جازدى: "باسقا بانكەلەر دە وسى جولمەن جۇرەدى، قازىر گەرمانيانى ەكونوميكا-لىق جاقتان بيلەپ-توستەپ وتىرعان 300 ادام 50، 25، ٴتىپتى ونان دا از ادامعا بىرتە-بىرتە كەمەيەتىن بولادى. ەڭ جاڭا شوعىرلانۋ قوزعالىسى جالعىز بانكە ىسىمەن عانا شەكتەلەدى دەپ قاراماۋ كەرەك. بانكەلەر مەن بانكەلەر اراسىنداعى تىعىز بايلانىس-تار وسى بانكەلەر قورعاپ وتىرعان ونەركاسىپشىلەردىڭ سينديكات-تارىن جاقىنداتاتىندىعى تابيعي... ٴبىز ۇيقىمىزدان ويانعاندا كوز الدىمىزدا تاڭعالدىرىپ وڭكەي تىرەستەر عانا تۇراتىن ٴبىر كۇندەر بولادى، ول كەزدە جەكەلەر مونوپوليالاۋىنىڭ ورنىن مەملەكەت مونوپولياسى باسۋ قاجەت بولادى. دەگەنمەن، ەركىن دامي بەرۋ ۇشىن ٴىستى ٴوز بەتىمەن قويا بەرىپ، جارنا بەلەتىنە بۇل دامۋدى ٴسال تەزدەتىرۋدەن باسقا، ٴبىزدىڭ، شىنىندا، ٴوزىمىزدى كىنا-لايتىن ەشتەڭەمىز دە جوق."①

بۇرجۋازياشىل ساياسي قالامگەردىڭ دارمەنسىزدىگىنىڭ تيپتىك بەينەسى مىنە وسىنداي، ال بۇرجۋازياشىل وقىمىستىلاردىڭ بۇل ساياسي قالامگەردەن وزگەشە جەرى نەعۇرلىم جالعانشىلدىعى، ٴىستىڭ ٴمانىن كۇش سالا بۇركەمەلەيتىندىگى، ورماندى اعاشپەن دالدالايتىندىعى عانا. شوعىرلانۋدىڭ سالدارىن كورىپ "تاڭعالۋ"؛ كاپيتاليستىك گەرمانيا ۇكىمەتىن نەمەسە كاپيتاليستىك "قوعام"

① ا. لانسبۋرگتىڭ («300 ميلليون كاپيتالى بار بانكە» A. Lansburgh:«Die Bank mit den 300 Millionen») دەگەن ماقالاسىنا، «بانكە» جورنالىنىڭ 1914 ـ جىلعى 1 ـ سانى 426 ـ بەتىنە قاراڭىز.

("ٴبىز")دى "كىنالاۋ"؛ جارنا بەلەتىن قولدانىۋ شوعىرلانۋدى "شاپشاڭداتادى" دەپ قورقۋ، مىسالى، گەرمانيانىڭ "كارتەلدەر ماسەلەسى" جونىندەگى ٴبىر مامانى چيرشكي امەريكا تىرەسىنەن قورقادى دا، گەرمانيا كارتەلىن "ارتىق كورەدى"، ويتكەنى گەرمانيا كارتەلى "تەحنيكا مەن ەكونوميكانىڭ اياق الىسىن تىرەس سياقتى اسىرا شاپشاڭداتىپ جىبەرمەيتىن"① كورىنەدى، — مۇنىڭ ٴوزى دارمەنسىزدىكتىڭ بەينەسى ەمەي نەمەنە؟

ٴبىراق فاكت دەگەن فاكت. گەرمانيادا تىرەس جوق، كارتەل "عانا" بار، الايدا گەرمانيانى 300 دەن اسپايتىن كاپيتال الپاۋىتتارى **بيلەپ-توستەپ وتىر**. ونىڭ ۇستىنە بۇل الپاۋىتتاردىڭ سانى ۇزدىكسىز ازايۋدا. قانداي احۋالدا دا، قانداي كاپيتاليستىك مەملەكەتتە دە، قانشاما الا-قۇلا بانكە زاڭى بولسا دا، بانكە كاپيتالدىڭ شوعىرلانۋى مەن مونوپوليالىق ۇيىمنىڭ قالىپتاسۋ بارىسىن بارىنشا كۇشەيتەدى جانە شاپشاڭداتادى.

جارتى عاسىردىڭ الدىندا ماركس «كاپيتال»دا بىلاي دەپ جازعان ەدى: "بانكە قوعامدىق كولەمدەگى الەۋمەتتىك ەسەپ-حيساپتىڭ جانە ٴوندىرىس قۇرال-جابدىقتاردىڭ الەۋمەتتىك ٴبولىنىسىنىڭ فورماسىن، ٴبىراق تەك فورماسىن عانا جاسادى" (ورىسشا اۋدارماسى، 3-توم، ەكىنشى ٴبولىم، 144-بەتىنە قاراڭىز [347]). ٴبىز كەلتىرگەن بانكە كاپيتالىنىڭ ٴوسۋى، ەڭ ٴىرى بانكەلەردىڭ تارماقشا قۇرىلىمدارىنىڭ جانە ولاردىڭ ەسەپ اشۋشىلار سانىنىڭ ارتۋى، تاعى سول سياقتىلار تۇرالى ماتەريالدار بىزگە **بۇكىل** كاپيتاليستەر تابىنىڭ، — ٴتىپتى كاپيتاليستەر تابىنىڭ عانا ەمەس، ويتكەنى بانكەنىڭ جينايتىنى (تەك ۋاقىتشا جينايتىن بولسا دا)

① س. چيرشكيدىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 128-بەتىنە قاراڭىز.

بارلىق اقشا كىرىسى، ونىڭ ىشىندە ۇساق كاسىپ يەلەرىنىڭ دە، قىزمەتشىلەردىڭ دە، از ساندى جوعارى قاتىنامداعى جۇمىسشىلاردىڭ دا اقشالارى بار، ــ وسى "الەۋمەتتىك ەسەپ ـ حيسابىن" ناقتى كورسەتىپ وتىر. "ٴوندىرىس قۇرال ـ جابدىقتارىنىڭ الەۋمەتتىك ٴبولىنىسى"، فورما جاعىنان قاراعاندا، وسىزامانعى بانكەدەن **ٴوسىپ شىقتى؛** مۇنداي ەڭ ٴىرى بانكەلەر فرانسيادا نەبارى 3 ــ 6، گەرمانيادا 6 ــ 8، ولار ملليارت ـ ملليارت سومانى بيلەيـ دى. ٴبىراق ٴوندىرىس قۇرال ـ جابدىقتارىنىڭ مۇنداي ٴبولىنىسى، **مازمۇنى** جاعىنان ايتقاندا، استە "الەۋمەتتىك" ەمەس، قايتا جەكە ادامدىق، اتاپ ايتقاندا، ٴىرى كاپيتالدىڭ (بارىنەن بۇرىن ەڭ ٴىرى، مونوپوليالىق كاپيتالدىڭ) مۇددەسىنە ۇيلەسەدى، ويتكەنى ٴىرى كاپيتال حالىق بۇقاراسى اشىعىپ وتىرعان، بۇكىل اۋىل شارۋاشىلىعىنىڭ دامۋى ونەركاسىپتەن ەم قونىسىز دارەجەدە ارتتا قالعان، "اۋىر ونەركاسىپ" باسقا بارلىق ونەركاسىپ تاراۋلارىنان الىم الىپ وتىرعان جاعدايدا ارەكەت جاسايدى.

كاپيتاليستىك شارۋاشىلىقتى قوعامداندىرۋ جاعىندا ساقتىق كاسـ سالارى مەن پوچتا ورگاندارى دا بانكەلەرمەن باسەكەلەسە باستادى، ولاردىڭ ٴبىرشاما "بولەكتەنۋ ۇقىعى" بار، اتاپ ايتقاندا، ولاردىڭ ىقپال كولەمى نەعۇرلىم كوپ رايوندارعا، نەعۇرلىم كوپ شەت ـ جاعا جەرلەرگە جانە نەعۇرلىم قالىڭ تۇرعىندار بۇقاراسى اراسىنا دەيىن كەڭەيەگەن. امەريكانىڭ ٴبىر القاسى جيناعان، بانكەلەر مەن ساقتىق كاسسالارىندا قويىلعان اقشانىڭ ارتۋ احۋالىن سالىستىرۋ جونىندەگى ساناق ماتەريالى مىناداي①:

① امەريكا بۇكىل مەملەكەتتىك ماليا القاسىنىڭ (National Monetary Commission) ماتەريالى، «بانكە» جورنالىنىڭ («Die Bank») 1910 ـ جىلعى 1 ـ سانىنىڭ 1200 ـ بەتىنە قاراڭىز.

قويىلعان اقشا (مىليارت مارك ەسەبىمەن)

	انگليا		فرانسيا		گەرمانيا		
	بانكەدە	ساقتىق كاسساسىندا	بانكەدە	ساقتىق كاسساسىندا	بانكەدە	سەلبەستىك قارىز قوعامىندا	ساقتىق كاسساسىندا
1880 ـ جىلى...	8.4	1.6	؟	0.9	0.5	0.4	2.6
1888 ـ جىلى...	12.4	2.0	1.5	2.1	1.1	0.4	4.5
1908 ـ جىلى...	23.2	4.2	3.7	4.2	7.1	2.2	13.9

ساقتىق كاسسالارى قويىلعان اقشاعا 4 پىراسەنت جانە 4.25 پىراسەنت ٴوسىم بەرۋ ٴۇشىن ٴوز كاپيتالىنا "پايدالى" جەر تاۋىپ الۋ كەرەك، مىسالى، شەك، كەپىلگە قويۋ سياقتى كاسىپتەرمەن شۇعىلدانۋ كەرەك. بانكە مەن ساقتىق كاسساسى اراسىنداعى شەك "كۇننەن ـ كۇنگە جويىلىپ كەلەدى". مىسالى، بوحۋم مەن ەرفۋرت ـ تاعى ساۋدا قوعامى ساقتىق كاسسانىڭ شەكتەر ەسەبى سياقتى "جالاڭ" بانكە كاسىبىمەن شۇعىلدانۋىنا "تيىم سالۋ"دى تالاپ ەتكەن؛ سونىمەن بىرگە پوچتا ورگاندارىنىڭ "بانكە" كاسىبىمەن اينالىسۋىنا شەك قويۋدى تالاپ ەتكەن①. بانكە شونجارلارى مەملەكەتتىك مونوپوليالىق ٴۇيىم ويلاماعان جەردەن ٴوزىمىزدىڭ جانىمىزدان شىعا كەلەر مە ەكەن دەپ الاڭداپ ۋتىرعان كورىنەدى. ارينە، مۇنداي الاڭداۋ ٴبىر كەڭسەدە ۋتىرعان ەكى ٴبولىم باستىعىنىڭ اراسىنداعى باسەكە عانا. ويتكەنى ساقتىق كاسسانىڭ بىرنەشە مىليارت كاپيتالىن ٴىس جۇزىندە **باياعى سول** بانكە كاپيتالى الپاۋىتتارى بيلەيدى، بۇل ٴبىر جاعى؛ ەندى ٴبىر جاعى، كاپيتا ـ

① «بانكە» جورنالىنىڭ 1913 ـ جىلعى 811 ـ بەتىنە جانە 1022 ـ بەتىنە؛ 1914 ـ جىلعى 713 ـ بەتىنە قاراڭىز.

لیستىك قوعامدا مەملەكەتتىك مونوپوليا دەگەننىمىز بەلگىلىبىر ونەركاسىپ تاراۋىنداعى كۇيرەۋگە اينالعان مىليونەردىڭ كىرىسىن كوبەيتۋدىڭ جانە قامتاماسىز ەتۋدىڭ ءبىر ٴتاسىلى عانا.

ەركىن باسەكە ۇستەم ورىندا وتىرعان ەسكى كاپيتالیزمنىڭ ورنىن مونوپوليا ۇستەم ورىندا وتىرعان جاڭا كاپيتالیزمنىڭ باسۋى ساۋدا ورنى رولىنىڭ تومەندەۋىنەن دە كورىنەدى. «بانكە» جورنالى بىلاي دەپ جازدى: "ساۋدا ورنى بۇرىن اينالىمداعى قاجەتتى دەلدال ەدى، ول كەزدە بانكە تاراتىلعان قۇندى قاعازدارىنىڭ باسىم كوپ بولەگىن ٴوز قارىيدارلارىنا اپارا الماعان بولاتىن، ال قازىر ساۋدا ورنى مۇنداي دەلدالدىقتان الدەقاشان قالدى."①

"'بانكە اتاۋلىنىڭ بارلىعى دا ساۋدا ورنى'، ـــ بۇل وسىزامانعى ناقىل ٴسوز. بانكە نەعۇرلىم بىرلەنگەن سايىن، بانكە ٴىسىنىڭ شوعىرلانۋى نەعۇرلىم بىرلەگەن سايىن، بۇل ناقىل سوزدە قامتىلعان اقيقات تا سولعۇرلىم كوبەيە تۇسەدى."② "بۇرىن، 70 ـ جىلداردا، جاستار سياقتى بەيباس ‹بۇل ساۋدا ورنىنىڭ 1873 ـ جىلعى كۇيرەۋىن، كاسىپورىندى بەتالدى قۇرۋشىلاردىڭ وڭباعاندىقتارىن[348]، تاعى باسقالاردى "سىرلى" مەڭزەۋ› ساۋدا ورنى گەرمانيانىڭ ونەركاسىپتەنۋ ٴداۋىرىن اشتى، ال قازىر بانكە مەن ونەركاسىپ ٴىستى ''ٴوز الدىنا ۇقساتا الادى'. ەلىمىزدەگى ٴىرى بانكەلەردىڭ ساۋدا ورىندارىن بيلەپ ـ توستەۋى...گەرمانيانىڭ تولىق ۇيىمداسقان ونەركاسىپ مەملەكەتى ەكەنىن ايقىن كورسەتەدى. ەگەر وزدىگىنەن رول اتـ

---

① «بانكە» جورنالىنىڭ 1914 ـ جىلعى 1 ـ سانىنىڭ 316 ـ بەتىنە قاراڭىز.

② وسكار شتيلليح بوشىنىڭ «اقشا جانە بانكە ٴىسى» (Dr. Oscar Stillich: «Geld - und Bankwesen») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1907 ـ جىلعى بەرلين باسپاسىنىڭ 169 ـ بەتىنە قاراڭىز.

قاراتىن ەكونوميكالىق زاڭنىڭ كولەمى وسلايشا تارايىپ، بانكە ارقىلى سانالى تۇردە جۇرگىزىلەتىن رەتتەۋدىڭ كولەمى بارىنشا ۇلعاياتىن بولسا، وندا از ساندى باسشىلاردىڭ حالىق شارۋاشىلىعى جاعىندا وتەپ وتىرعان جاۋاپكەرشىلىگى دە وسىعان بايلانىستى بارىنشا اۋىرلايدى."① گەرمانيا پروفەسسورى شۋلزە-گەۆەرنيتز مىنە وسىلاي دەپ جازدى، بۇل پروفەسسور — گەرمانيا يمپەرياليزمىنىڭ اقتاۋشىسى، ٴار ەل يمپەرياليستەرىنە بەدەلدى ادام، ول ٴبىر "كىشكەنە ٴىس"تى، ياعني بانكە ارقىلى جۇرگىزىلەتىن بۇل "سانالى رەتتەۋ"دىڭ ٴوزى وتە از ساندى "تولىق ۇيىمداسقان" مونوپوليالاۋشىلاردىڭ قالىڭ بۇقارانى توناۋى ەكەنىن جوققا شىعارۋعا كۇش سالادى. بۇرجۋازياشىل پروفەسسورلاردىڭ مىندەتى بارلىق ىشكى سىردى اشۋ ەمەس، بانكە مونوپوليالاۋشىلارىنىڭ ٴتۇرلى-ٴتۇرلى قىلىقتارىن اشكەرەلەۋ ەمەس، قايتا اشەكەيلەۋ.

مۇنان دا بەدەلدى ەكونوميس جانە بانكە "قايراتكەر"ى ريسسەر دە بۇكىلدەي سوعان ۇقسايدى، ول تەرىسكە شىعارۋعا بولمايتىن فاكتىتەردەن ٴمان-ماعىناسىز سىلدىر سوزدەر ارقىلى وراعىتىپ كەتەدى: "ساۋدا ورنىنىڭ بۇرىن بۇكىل شارۋاشىلىق جانە قۇندى قاعازدار اينالىمى ٴۇشىن مۇلدە قاجەتتى قاسيەتى بار ەدى، ول ول كەزدە ٴوزى توپتايتىن ەكونوميكالىق قوزعالىستىڭ ەڭ ٴدال ولشەۋىشى عانا ەمەس، ونىڭ ۇستىنە وسى ەكونوميكالىق قوزعالىستىڭ تابيعي رەتتەۋشىسى دەرلىك بولعان ەدى، ال قازىر بۇل

① شۋلزە-گەۆەرنيتزدىڭ «گەرمانيا امانات-قارىز بانكەسى» دەگەن ماقالاسىنا، «قوعامدىق ەكونوميكاعا شولۋ»دىڭ 1915-جىلى تيۋبيڭگەن باسپاسىنىڭ 101-بەتىنە قاراڭىز.

قاسيەت بىرتە ـ بىرتە جوعالىلاپ بارادى.“①

باسقاشا ايتقاندا، ەسكى كاپيتاليزمنىڭ، ياعني ساۋدا ورنىن وزىنە مۇلدە قاجەتتى رەتتەۋشى قىلعان ەركىن باسەكەلى كاپيتاليز ـ مىنىڭ كۇنى ٴوتتى. ونىڭ ورنىن جاڭا كاپيتاليزم باستى، بۇل جاڭا كاپيتاليزمدە بەلگىلىبىر وتپەلى قۇبىلىستىڭ ايقىن بەلگىسى، بەلگىلىبىر ەركىن باسەكە مەن مونوپوليانىڭ قوسىندىسىنىڭ ايقىن بەلگىسى بار. وسى ەڭ جاڭا كاپيتاليزم تەگى ”ٴوتىپ“ **قايدا بارادى؟** دەپ جۇرتتىڭ سۇراۋى تابيعي. ٴبىراق بۇرجۋاز ـ ياشىل وقىمىستىلاردىڭ بارلىعى دا بۇل سۇراۋدى قويۋعا باتا الـ مايدى.

”30 جىلدىڭ الدىندا ’جۇمىسشى‘نىڭ دەنە ەڭبەگى كولەمىنە كىرمەيتىن ەكونوميكالىق جۇمىستىڭ ونان توعىزىن ەركىن باسە ـ كەلەسۋشى كاسىپورىندار ىستەۋشى ەدى. ال قازىر، ەكونوميكا جاقتاعى وسى وي جۇمىسىنىڭ ونان توعىزىن **قىزمەتشىلەر** اتقارىپ وتىر. وسى دامۋ بارىسىندا بانكە ٴىسى باسشىلىق ورنىندا بولدى.“②
شۋلزە ـ گەۆەرنيتزدىڭ بۇل موينداۋى جۇرتتىڭ ەسىنە مىنا سۇراۋدى قايتالاپ تۇسىرەدى: ەڭ جاڭا كاپيتاليزم، ياعني يمپەرياليستىك ساتىداعى كاپيتاليزم تەگى قايدا وتەدى؟ ــ ــ ــ

شوعىرلانۋ بارىسىنىڭ سەبەبىنەن ٴالى دە بۇكىل كاپيتاليستىك شارۋاشىلىقتىڭ باسشىلىق ورنىندا وتىرعان ازىن ـ اۋلاق بانكەلەردىڭ اراسىندا مونوپوليالىق كەلىسىم جاساۋ، **بانكە ترەسىن** ۇيىمداستىرۋ

① ريسەردىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 4 ـ باسپاسىنىڭ 629 ـ بەتىنە قاراڭىز.

② شۋلزە ـ گەۆەرنيتزدىڭ «گەرمانيا امانات ـ قارىز بانكەسى» دەگەن ماقالاسىنا، «قوعامدىق ەكونوميكا شولۋ»دىڭ 1915 ـ جىلعى تيۋبيڭگەن باسپاسىنىڭ 151 ـ بەتىنە قاراڭىز.

نىساپىنىڭ بارعان سايىن ايقىن، بارعان سايىن كۇشتى بولا تۇسەتىندىگى تابيعي. امەريكادا قازىر 9 ەمەس، قايتا ەڭ ٴىرى 2 بانكە، ياعني مىلياردەرتەر روكفەلـلەر مەن مورگانـنىڭ بانـكەلەرى 11 مىليارت مارك كاپيتالدى شەڭـگەلدەرىنە الىپ وتىر①. گەرمانيادا، ٴبىز جوعارىـدا كورسەتـكەن "ەسەپ قوعامـى"نىڭ "شافحاۋسەن بىرلەسكەن بانكەسى"ن جۇتىپ قويعانىن ساۋدا ورنى مۇددەسىنە ۋاكىلدىك ەتەتىن «فرانكفۋرت» گازەتى[349] بىلايشا باعالادى:

"بانـكەلەردىڭ كۇنـنەن-كۇنـگە شوعىرلانا تۇسۋـمەن بىرگە، جالپى قارىز اقشا بەرەتىن قۇرىلىمـدار دا ازايا بەرەدى، وسـىنىڭ سالدارىنان ٴىرى ونەركاسىپ از ساندى بانكەلەر توبىنا بۇرىنعىدان دا باعىنىشتى بولا تۇسەدى. ونەركاسىپتىڭ ماليا سالاسىمەن بولعان بايلانىسى تىعىز بولىپ وتىرعان احۋالدا، بانكە كاپـيتالـىنا مۇقـتاج بولعان ونەركاسىپ سەرىكتىگى ارەكەتىنىڭ ەركىندىـگى شەكـتەۋگە ۇشىرادى. سوندىقتان، بانكەلەردىڭ كۇننەن-كۇنگە تىرەسـتەنۋىنە (تىرەس بولىپ بىرلەسۋى نەمەسە تىرەسكە اينالۋى) ٴىرى ونەركاسىپ شىم-شىتىرىق كۇردەلى سەزىممەن قارايدى؛ شىنىندا دا، ٴبىز ٴىرى بانكە كونسەرندەرىنىڭ بەلـگـىلىبىر كەلىسىمـدەر، باسەكەگە شەك قوياتىن بەلگـىلىبىر كەلىسىمدەر جاساسا باستاعانىن تالاي كورگەن بولاتىنبىز."②

بانـكە ٴىسـىنىڭ دامۋىنـداعى ەڭ جاڭـا جەتىستىك تاعى سول مونوپوليا بولىپ وتىر.

بانكە مەن ونەركاسىپتىڭ تىعىز بايلانـىسىنا كەلەتـىن بولـساق،

① «بانكە» جورنالىنىڭ 1912-جىلعى 1-سانىنىڭ 435-بەتىنە قاراڭىز.
② شۋلزە-گەۆەرنيتزدىڭ جوعارىداعى ماقالاسىنان الىندى، «قوعامـدىق ەكونوميكاعا شولۋ»دىڭ 155-بەتىنە قاراڭىز.

بانكەنىڭ جاڭا رولى ٴدال وسى جاقتا بارىنەن دە ايقىن كورىنىپ وتىرعان بولسا كەرەك. بانكە بەلگىلىبىر كاسىپورىن قوجايىنىنىڭ مەرزىمى تولماعان شەگىن ەسەپكە الىپ، وعان ارناپ كۇندەلىك ەسەپ اشسا، ت.ب. بۇل كاسىپتەر جەكە الىپ قاراعاندا، وسى كاسىپورىن قوجايىنىنىڭ دەربەستىگىن تيتتەي دە كەمىتپەيدى، بانكە دە قاراپايىم دەلدالدىق رولىنىڭ كولەمىنەن شىعىپ كەتپەيدى. ٴبىراق، ەگەر بۇل كاسىپتەر بارعان سايىن كوبەيسە، بارعان سايىن كۇشەيسە، ەگەر بانكە قىرۋار كاپيتالدى ٴوز قولىنا "توپتاسا"، ەگەر بەلگىلىبىر كاسىپورىننىڭ كۇندەلىكتى ەسەبىن ىستەۋ وسى قاريداردىڭ ەكونوميكالىق احۋالىن بانكەنىڭ نەعۇرلىم ەگجەي-تەگجەيلى، نەعۇرلىم تولىق بىلۋىنە مۇمكىندىك بەرسە (ٴىس جۇزىندە شىنىندا دا وسىلاي)، وندا، ناتيجەدە ونەركاسىپ كاپيتاليسى بانكەگە بارعان سايىن تولىق باعىنىشتى بولا بەرەدى.

سونىمەن بىرگە، بانكەنىڭ ەڭ ٴىرى ونەركاسىپ-ساۋدا كاسىپورىندارىمەن جەكە بىرلەسۋى دەيتىنى دە دامىيدى، ەكى جاق جارنا بەلەتتەرىنە يە بولۋ ارقىلى، بانكە مەن ونەركاسىپ-ساۋدا كاسىپورىن مەڭگەرۋشىلەرىنىڭ ٴبىرىن-ٴبىرى باقىلاۋ القالارىنا (نەمەسە باسقارۋ القالارىنا) تاعايىنداۋ ارقىلى كۇنىنەن-كۇنگە توعىسا تۇسەدى. گەرمانيا ەكونوميسى ەيدەلس كاپيتال شوعىرلانۋىنىڭ جانە كاسىپورىن شوعىرلانۋىنىڭ وسى فورماسى تۋرالى تولەنشە ەگجەي-تەگجەيلى ماتەريالدار جيناعان. بەرلىندەگى ەڭ ٴىرى 6 بانكە مەڭگەرۋشىلەردى ۋاكىل ەتۋمەن **344** ونەركاسىپ سەرىكتىگىنە، باسقارۋ القالارىن ۋاكىل ەتۋمەن **407** سەرىكتىككە، بارلىعى **751** سەرىكتىككە قاتىناسقان. ولاردىڭ **289** سەرىكتىگىنىڭ ارىبىرىندە ەكىدەن باقىلاۋ القاسى بولعان نەمەسە باقىلاۋ القاسىنىڭ باستىعىندىق ورنىندى بانكە ادامدارى يەمدەنگەن. بۇل ونەركاسىپ-

ساۋدا سەرىكتىكتەرىندە ٴارتۇرلى كاسىپتەر، مەسالى، جاۋىپسىز-دەندىرۋ ٴىسى، قاتىناس-تاسىمال، اسحانا، تياتىر، اسەمونەر، تاعى سول سياقتىلار بار. ەندى ٴبىر جاعىنان، وسى 6 بانكەنىڭ باقىلاۋ الىقالارىندا (1910-جىلى) 51 ەڭ ٴىرى ونەركاسىپشى بولعان، بۇلاردىڭ اراسىندا كرۋپپ سەرىكتىگىنىڭ مەڭگەرۋشىسى، ٴىرى پاراحوت سەرىكتىگىنىڭ «Hapag» (Amerika—Hambuvg)① مەڭگەرۋشىسى، تاعى باسقالار بار. 1895—1910-جىلداردا وسى 6 بانكەنىڭ بارلىعى دا جۇزدەگەن (281 دەن 419 عا دەيىن) ونەركاسىپ سەرىكتىكتەرى اتىنان جارنا بەلەتتەرى مەن زايوم قاعازدارىن تاراتۋ جۇمىسىنا قاتىناسقان②.

بانكە مەن ونەركاسىپتىڭ "جەكە بىرلەسۋ"ىنەن باسقا، وسى ەكى ٴتۇرلى سەرىكتىكتەر ۇكىمەتپەن دە "جەكە بىرلەسەدى". ەيدەلس بىلاي دەپ جازادى: "ولار باقىلاۋ القاسىندىق ورىندى اتاعى زور ادامعا جانە بۇرىنعى ۇكىمەت ٴماناپتىلارىنا ٴوز ەرىكتەرىمەن بەرىپ وتىرادى، ۇكىمەت ورىندارىمەن قارىم-قاتىناس جاساعان كەزدە سەرىكتىكتىڭ تالاي وڭايلىقتار (!!) الۋىنا بۇل ادامدار مۇمكىندىك جاسايدى..." "ٴىرى بانكەلەردىڭ باقىلاۋ القالارىندا پارلامەنت مۇشەلەرى نەمەسە بەرلين قالالىق دۋماسىنىڭ مۇشەلەرى ۇنەمى بولىپ وتىرادى".

دەمەك، ٴىرى كاپيتاليستەردىڭ مونوپوليالىق ۇيىمدارى بارلىق "تابيعي" جانە "تابيعاتتان تىس" جولمەن توتەنشە تەز قۇرىلۋدا جانە دامۋدا. وسىزامانعى كاپيتاليستىك قوعامدا جۇزدەگەن

① "حامبۇرگ — امەريكا بۋمالار تاسۋ جارنالىق سەرىكتىگى". — قۇراستىرۋشىدان

② ەيدەلستىڭ جانە ريسسەردىڭ جوعارىداعى كىتاپتارىنا قاراڭىز.

ماليا شونجارلارى اراسىندا بەلگىلىبىر جۇمىس ٴبولىنىسى ساتىلى تۇردە قالىپتاسۋدا:

"ٴىشىنارا ٴبىرى ونەركاسىپشىلەردىڭ ارەكەت كولەمىنىڭ كۇن-نەن-كۇنگە ۇلعايىپ" (مىسالى، بانكە باسقارۋ القاسىنا كىرۋ، تاعى باسقالار)، "جەرلىك بانكە مەڭگەرۋشىلەرى بەلگىلىبىر ونەركاسىپ رايونىن ارناۋلى باسقارىپ وتىرادى، ونىڭ ۇستىنە، ٴبىرى بانكە باسشىلارى اراسىندا دا ارناۋلىلانۋ بەلگىلى دارەجەدە كۇشەيەدى. مۇنداي ارناۋلىلانۋ تەك بۇكىل بانكە كاسىپورىندارىنىڭ كولەمى وتە ۇلعايعان، اسىرەسە بانكەنىڭ ونەركاسىپپەن بولعان بايلانىسى وتە كەڭەيگەن كەزدە عانا جۇزەگە اسۋى مۇمكىن. بۇل جۇمىس ٴبولىنىسى ەكى جاقتان جۇرگىزىلەدى: ٴبىر جاعىنان، بۇكىل ونەر-كاسىپ سالاسىمەن بايلانىس جاساۋ ٴىسى ٴبىر مەڭگەرۋشىگە تاپ-سىرىلىپ، ونىڭ ارناۋلى مىندەتى ەتىلەدى؛ ەندى ٴبىر جاعىنان، مەڭگەرۋشىلەردىڭ ٴارقايسىسى دا بىرنەشە كاسىپورىنعا نەمەسە كاسىبى جاعىنان، مۇددەسى جاعىنان ٴبىر-بىرىنە جاقىن بىرنەشە توپ كاسىپورىندى باقىلاۋعا جاۋاپتى بولادى... «كاپيتاليزم دامىپ، ٴاربىر كاسىپورىندى ۇيىمدى تۇردە **باقىلاۋعا** بولاتىن دارەجەگە جەتتى»... پالەن ٴبىر مەڭگەرۋشى گەرمانيا ونەركاسىبىن ارناۋلى تۇردە باسقارادى، ٴتىپتى گەرمانيانىڭ باتىس بولەگىندەگى ونەر-كاسىپتى ارناۋلى تۇردە باسقارادى «گەرمانيانىڭ باتىس بولەگى — گەرمانيا ونەركاسىبىنىڭ ەڭ دامىعان رايونى»، ال ەندى بىرنەشە مەڭگەرۋشى شەتەلمەن جانە شەتەل ونەركاسىبىمەن بايلانىس جاساۋعا، ونەركاسىپشىلەردىڭ، تاعى باسقالاردىڭ جەكە احۋالىن ۇعىنۋعا، ساۋدا ورنى كاسىبىن، تاعى سوندايلاردى مەڭگەرۋگە جاۋاپتى بولادى. مۇنان سىرت، بانكەلەردىڭ ٴاربىر مەڭگەرۋشىسى، ەكىنىڭ بىرىندە، بەلگىلىبىر جەردى نەمەسە بەلگىلىبىر ونەركاسىپ

تاراۋىن ارناۋلى باسقارادى: كەيبىرەۋى كوبىنەسە ەلەكتىر سەرىك-تىگىنىڭ باقىلاۋ القاسىندا ىستەيدى، كەيبىرەۋى حيميا زاۋاتىنىندا، پيۋا زاۋاتىنىندا نەمەسە قانت زاۋاتىنىندا ىستەيدى، كەيبىرەۋى دەر-بەس كاسىپورىنىندا ىستەيدى، سونىمەن بىرگە تاعى حاۋىپسىزدەنى-دىرۋ سەرىكتىگىنىڭ باقىلاۋ القاسىنا قاتىناسادى... قورىتىپ ايتقاندا، ءىرى بانكەلەردە، بانكە كاسىبىنىڭ ۇلعايۋىنا جانە كاسىپ تۇرلەرىنىڭ كوبەيۋىنە بايلانىستى، باسشىلاردىڭ جۇمىس ءبولىنىسى دە، كۇمان جوق، جىنتىكتەلە تۇسەدى، ونداعى ماقسات (ونىڭ ناتيجەسى) ولاردىڭ ءبىلىمىن كىلەڭ بانكە كاسىبى دەلىنەتىنىنەن ازداپ بولسا دا اسىرۋ، ولاردى نەعۇرلىم تۇجىرىم جاساۋ قابىلەتى بولاتىن، ونەركاسىپتىڭ جالپى ماسەلەسىن، سونداي-اق ءار بىر ونەركاسىپ تاراۋىنىڭ ەرەكشە ماسەلەسىن نەعۇرلىم قانىق بىلەتىن ەتۋ، ولاردىڭ بانكەنىڭ ونەركاسىپ ىقپال كولەمى ىشىندە ارەكەت جاساۋ قابىلەتىن جەتىلدىرۋ بولىپ تابىلادى. وسى ادىستەردەن باسقا، بانكە ونەر-كاسىپتى قانىق بىلەتىن ادامداردى، كاسىپ يەلەرىن، بۇرىنعى ءمانساپتىلاردى، اسىرەسە تەمىر جول جانە كەن تاراۋلارىندا قىزمەت ىستەگەن ءمانساپتىلاردى كۇش سالا سۇرىپتاپ الىپ، وسى بانكەنىڭ باقىلاۋ القاسىنا قاتىناستىرادى“، تاعى باسقالار.①

فرانسيا بانكەسىندە دە وسى تەكتەس قۇرىلىمدار بار، ءبىراق ولاردىڭ فورماسى ءسال وزگەشەرەك. مىسالى، فرانسيانىڭ ەڭ ءىرى 3 بانكەسىنىڭ ءبىرى ”ليونس امانات-قارىز بانكەسى“ ارناۋلى تۇردە ”ماليا حابارلارىن جيناۋ ءبولىمى“ن (service des études financières)قۇرعان. مۇندا ادەتتە 50 نەشە ينجەنەرلەر، ساناق عالىمدارى، ەكونوميستەر جانە زاڭ عالىمدارى، تاعى باسقالار

① ەيدەلستىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 157-بەتىنە قاراڭىز.

ىستەيدى. بۇل قۇرىلىم جىلىنا 600 ــ 700 مىڭ فرانك جۇمسايدى. بۇل ٴبولىم 8 بولىمشەگە بولىنەدى: ٴبىر بولىمشە ارناۋلى تۇردە ونەركاسىپ ورىنـدارى تۋرالى حابارلاردى جيـنايدى، ەندى ٴبىر بولىمشە جالپى ساناقتى زەرتتەيدى، ٴۇشىنشى بولىمشە تەمىر جولدار مەن كەمە سەرىكتىكـتەرىن زەرتتەيدى، ٴتورتىنشى بولىمشە باعالى قاعازداردى زەرتتەيدى، بەسىنشى بولىمشە ماليالىق باياندامالاردى زەرتـتەيدى، تاعى باسقالار. ①

ناتيـجەدە، ٴبىر جاعـىنان، بانـكە كاپيـتالـى مەن ونەركاسىپ كاپيتالى كۇننەن ـ كۇنگە توعىسا بەرەدى نەمەسە، ن. ي. بۇحاريننىڭ تاۋىپ ايتقانىنداي، كۇننەن ـ كۇنگە قوسىلـىپ وسە بەرەدى؛ ەندى ٴبىر جاعـىنان، بانكە دامىپ، ناعىز "سەگىز قىرلىلىق سيـپات"تاعى قۇرىلىمـعا ايـنالادى. وسى جاقـتا بارىـنەن دە كوپ زەرتـتەگەن جازۋشى ەيـدەلستىڭ وسى ماسەلە جونىندەگى دۇرىس كوزقاراسىن كەلتىرۋدى ٴبىز قاجەت دەپ ەسەپتەيمىز:

"ٴبىز ونەركاسىپـتىڭ بارلىق بايـلانـىسىن زەرتـتەپ كورۋدىڭ ناتيـجەسىنـدە ونەركاسـىپ ٴۇشىن قىزمەت ىستەيـتىن اقـشا ماليا قۇرىلىمدارىنىڭ **سەگىز قىرلىلىق سيپاتىن** بايقادىق. ٴىرى بانـكەلەر باسقا فورماداعى بانـكەلەردىڭ كەرىسىنشە، تابان تىرەر تـياناعىنان ايرىلماۋ ٴۇشىن بانكەلەر بەلـگىلىبىر جاقتاعى كاسىپـپەن نەمەسە بەلگـىلـىبىر ونەركاسـىپ تاراۋىـنىڭ قىزمەتـىمەن ارناۋلـى تۇردە شۇعىلدانۋ كەرەك دەپ كەيدە شعارمالاردا العا قويىـلىپ جۇرگەن تالاپتاردىڭ كەرىسىنشە، قاشان دا تۇرلىشە رايونداردا جانە ٴوندىر-

① ەۋگەني كاۋفماننىڭ فرانسيا بانكەلەرى تۋرالى ماقالاسـىنان الىنـدى، «بانكە» جورنالىنىڭ 1909 ـ جىلـعى 2 ـ سانـىنىڭ 851 ـ بەتـىنە جانە ونان كەيىنگى بەتتەرىنە قاراڭىز.

ىس تاراۋلارىندا ونەركاسىپ ورىندارىـمەن مۇمكىندىكـتىڭ بارىنشا بايلانىس جاساۋعا تىرىسادى، ٴاربىر كاسىپورىنـىنىڭ تاريحي احۋا-لىنىڭ تۇرلىشە بولۋى سەبەپـتى جەر-جەردە نەمەسە ٴاربىر ونەر-كاسىپ تاراۋىندا تۋىلـعان كاپيـتال ٴبولىنىـسىنىڭ اركەلـكىلـىگىن جويۋعا تىرىسادى." "ٴبىر بەتالىس بانكەنىڭ ونەركاسىپپەن بولعان بايلانىسىن جالپىلىق قۇبىلىسقا اينالـدىرادى، ەنـدى ٴبىر بەتالىس بۇل بايلانىستى ونان ارى ىنعايتادى جانە كۇشەيـتەدى؛ بۇل ەكى بەتالىس 6 ٴىرى بانكەدە تولىق جۇزەگە اسـپاعانمەن، ٴىبراق ۇق-ساس دارەجەدە كەڭ كولەمدە جۇزەگە استى".

ونەركاسـىپ-ساۋدا سالاسىنـداعى كەيـبىر ەۋلەردىڭ بانـكەنىڭ "تەررورىزـم"ىنە رەنجـىپ جۇرگەنىن قاشان دا ەسـتۋگە بولادى. ٴىرى بانكەلەر، تومەندەگى مىسالدىڭ كورسەتكەنىنـدەي، "جارلىق شاشىپ، بۇيرىق ٴتۇسىرىپ" وتىرعان بولسا، وندا مۇنداي رەنجۋگە تاڭىرقاۋدىڭ ٴوزى ورىنسىز. 1901-جىـلى 11-ايـدىڭ 19-كۇنى بەرلىنـدەگى D دەيـتىن بانـكەلەردىڭ (ەڭ ٴىرى 4 بانـكەنىڭ اتتارىنىڭ بارلـىعى دا D ارپىمەن باستالادى) ٴبىرى "سولـتۇستىك گەرمانيا—باتىس گەرمانيا—ورتا گەرمانيا سەمونت سينديكاتى"نىڭ باسـقارماسـىنا بـىلاي دەپ حات جازادى: "باسـقارماڭىزدىڭ وسى ايدىڭ 18-كۇنى پالەن گازەتتە باسىلعان حابارلانـدىرۋىنا قاراپ، سينديكاتتارىڭىزدىڭ وسى ايـدىڭ 30-كۇنى شاقـىرىلاتـىن جالپى جينالىسى كاسىپورىندارىڭىزعا وزگەرىـس جاسايـتىن، ال بانـكەمىز قابىلداي الـمايتىن كەيـبىر قارارلاردى قابىلـداۋى مۇمـكىن دەپ ەسەپتەۋگە ٴتيىس بولىپ وتىرمىز. سوندىقتان ٴبىز قاتـتى قىنجىل-ساق تا، سينديكاتىڭىز يگىلىگىن كورىپ كەلگەن قارىز اقشانى توق-تاتۋعا ٴماجبۇر بولـىپ وتـىرمىز...ەگەر بۇل جيـنالـىس بانـكەمىز قابىلداي المايتىن قارارلاردى قابىلدامايـتىن بولـسا جانە مۇنـداي

قارارلاردى بولاشاقتا دا قابىلداماۋعا ٴتيىستى ۋادەلەر بەرەتىن بولسا، بانكەمىز سيندىيكاتتىڭىزعا جاڭا قارىز اقشا بەرۋ ماسەلەسى جونىندە كەلىسسوز وتكىزۋگە ٴازىر."①

شىنىندا، مۇنىڭ ٴوزى ٴبىر كاپيتالدىڭ ەزگىسىنە ۇساق كاپيتالدىڭ رەنجۋى بولىپ تابىلادى، ٴبىراق مۇندا "ۇساق" كاپيتال قاتارىنا تۇتاس ٴبىر سيندىيكات كىرىپ كەتىپ وتىر! ٴبىرى كاپيتال مەن ۇساق كاپيتال اراسىنداعى ەسكى كۇرەس تاعى دا داموۋدىڭ جاڭا، تەڭدەسسىز بيىك ساتىسىندا قالپىنا كەلىپ وتىر. ارينە، ميليارتتاعان سوم الىپ كاپيتالى بار ٴىرى بانكە كاسىپورىندارى دا تەحنيكانىڭ العا باسۋىنا بۇرىنعىمەن ٴتىپتى سالىستىرۋعا بولمايتىن ادىستەر ارقىلى تۇرتكى بولادى. مىسالى، بانكەلەر ارناۋلى تەحنيكالىق زەرتتەۋ قوعامدارىن قۇرادى، زەرتتەۋ ناتيجەلەرىن، ارينە، "دوس" ونەركاسىپ ورىندارى عانا پايدالانا الادى. مۇنداي قۇرىلمداردان "ەلەكتىرلى تەمىر جول ماسەلەسىن زەرتتەۋ قوعامى"، "ورتالىق عىلىم-تەحنيكا زەرتتەۋ مەكەمەسى"، تاعى سونداي‌لار بار.

ٴىرى بانكە باسشىلارىنىڭ بۇل ارادا حالىق شارۋاشىلىعىنىڭ كەيبىر جاڭا شارتتارىنىڭ قالىپتاسىپ كەلە جاتقانىن كورمەۋى مۇمكىن ەمەس، ٴبىراق ولار بۇل شارتتارعا ەشتەڭە ىستەي المايدى.

ەيدەلس بىلاي دەپ جازادى: "سوڭعى جىلداردىڭ ىشىندە ٴىرى بانكەلەردىڭ مەڭگەرۋشىلەرى مەن باقىلاۋ القالارىنىڭ ورنىنا وتىرعانداردىڭ اۋىسۋ احۋالىن قاداعالاپ وتىرعانداردىڭ مىنانى كورمەۋى مۇمكىن ەمەس: ونەركاسىپتىڭ جالپى داموۋىنا بەلسەنە ارالاسۋ ٴىرى بانكەلەردىڭ قاجەتتى، بارعان سايىن شۇعىل بولا

① وسكار شتيلليح بوشىنىڭ «اقشا جانە بانكە» دەگەن شىعارماسى، 1907 ـ جىلى، بەرلين باسپاسى، 148 ـ بەت.

تۇسەتىن مىندەتى دەپ ەسەپتەيتىن ادامداردىڭ قولىنا بيلىك
بىرتە-بىرتە كوشۋدە، ونىڭ ۇستىنە وسى ادامدار مەن بايىرعى
بانكە مەڭگەرۋشىلەرىنىڭ كاسىپ جاقتا، ەكىنىڭ بىرىندە، جەكە باس-
تىق قارىم-قاتىناستارى جاقتا دا وسى سەبەپتى پىكىر الاۋىزدىقتارى
تۋىلىپ وتىر. ٴمانى جاعىنان العاندا، ماسەلە مىنادا: بانكە — امانات-
قارىز مەكەمەسى، ول ونەركاسىپ ٴوندىرىسىنىڭ بارىسىنا ارالاسقان-
دىعى سەبەپتى زيان تارتپاي ما؛ ول امانات-قارىزداعى دەلدالدىق
رولمەن ٴۇش قايىناسا سورپاسى قوسىلمايتىن وسى كاسىپپەن،
ٴوزىن ونەركاسىپ بازار احۋالىنىڭ كوزسىز بيلىگىنە بۇرىنعىدان
بەتەر كىرپىتار ەتەتىن وسى كاسىپپەن شۇعىلدانعانى سەبەپتى ٴوز-
ىنىڭ بەرىك پرينسيپتەرى مەن سەنىمدى پايدالارىن قۇربان ەتىپ
الماي ما. بانكەلەردىڭ كوپتەگەن بايىرعى باسشىلارى وسىلاي
دەيدى. ٴبىراق جاڭا شىققان باسشىلاردىڭ باسىم كوپشىلىگى
وسىزامانعى ٴىرى ونەركاسىپتىڭ جارىققا شىعۋىمەن بىرگە ٴىرى
بانكەلەر مەن ەڭ جاڭا ونەركاسىپ بانكەلەرىنىڭ دە ٴسوزسىز
تۋىلاتىندىعى سياقتى، ونەركاسىپكە بەلسەنە ارالاسۋ ماسەلەسى
ٴسوزسىز نارسە دەپ ەسەپتەيدى. ەكى جاقتىڭ پىكىرى ٴبىر تۇيىن-
دە عانا ۇقساس، اتاپ ايتقاندا، جۇرتتىڭ بارلىعى دا ٴىرى بان-
كەلەردىڭ جاڭا كاسىبىندە تۇراقتى ٴپرينسيپ تە جوق. ناقتى
ماقسات تا جوق دەپ ەسەپتەيدى.“①

ەسكى كاپيتاليزمنىڭ كۇنى ٴوتتى. جاڭا كاپيتاليزم بەلگىلىبىر
جاققا ٴوتۋ بولىپ تابىلادى. مونوپوليا مەن ەركىن باسەكەنى
”ىمىرالاستىرۋ“ ٴۇشىن ”تۇراقتى ٴپرينسيپ پەن ناقتى ماقسات“
تاپپاق بولۋ، ارينە، مۇلدە قولدان كەلمەيتىن ٴىس. ٴامالياتشىلار-

① ەيدەلستىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 183 — 184 - بەتتەرى.

دىڭ موينىداۋى شۇلىزە-گەرۆەرنيتز، ليفمان سياقتى "ٴنازار-ياشىلار"دىڭ جىرىنان مۇلدە باسقاشا ەستىلەدى، كاپيتاليزمنىڭ بۇل اقتاۋشىلارى "ۇيىمدى" كاپيتاليزمنىڭ تاماشاسىن ٴمانساپ ورىسىندەگىلەر اۋەنىمەن جىرلايدى.

ٴىرى بانكەلەردىڭ "جاڭا كاسىبى" تەگى قاي كەزدە بۇكىلدەي ورنايدى دەگەن ماڭىزدى سۇراۋعا ەيدەلستەن نەداۋىر ٴدال جاۋاپ تابامىز:

"ونەركاسىپ ورىندارى اراسىنداعى بايلانىس جانە ونىڭ جاڭا مازمۇنى، جاڭا فورماسى، جاڭا قۇرىلمىسى، اتاپ ايتقاندا، ٴارى ورتالىقتانۋ ۇقىعى، ٴارى ورتالىقتانباۋ ۇقىعى پرينسيپتەرى بويىنشا ۇيىمداسقان ٴىرى بانكەلەر 19-عاسىردىڭ 90-جىلدارىنان بۇرىن حالىق شارۋاشىلىعىندا ۋاكىلدىك سيپاتى بار قۇبىلىس بولا قويعان جوق؛ بەلگىلى ماعىنادان ايتقاندا، ٴتىپتى بۇل باستامانى 1897-جىلعا كوشىرۋگە بولادى، بۇل كەزدە كاسىپورىنداردىڭ قاي-قايسىسى دا ٴىرى 'توعىسۋ'دى جولعا قويدى، بانكەلەردىڭ ونەركاسىپ ساياساتتارىنا سايكەسۋ ٴۇشىن جاڭاشا ورتالىقتانباۋ ۇقىعىندىق ۇيىم تۇگىش رەت جارىققا شىقتى. بالكىم، بۇل باستامانى ونان دا كەيىنىرەك ۋاقىتقا سىرا تۇسۋگە دە بولار، ويتكەنى 1900-جىلعى داعدارىس قانا ونەركاسىپتىڭ جانە بانكە ٴىسىنىڭ شوعىرلانۋ بارىسىن بارىنشا شاپشاڭداتتى، بۇل بارىستى نىعايتتى، بانكە مەن ونەركاسىپتىڭ بايلانىسىن ٴىرى بانكەنىڭ ناعىز مونوپولياسىنا تۇگىش رەت اينالدىردى جانە بۇل بايلانىستى بارىنشا قويۋلاتتى، كۇشەيتتى."①

قورىتىپ ايتقاندا، 20-عاسىر ەسكى كاپيتاليزمنەن جاڭا كاپيتاليزمگە، جالپى كاپيتال ۇستەمدىگىنەن اقشا ماليا كاپيتالىنىڭ

① ەيدەلستىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 181-بەتى.

ۇستەمدىگىنە ٴوتۋدىڭ بۇرىلىس كەزەگى بولدى.

III. ماليا كاپيتالى مەن ماليا شونجارى

حيلفەردينگ بىلاي دەپ جازادى: "بارعان سايىن كوبەيىپ وتىرعان ونەركاسىپ كاپيتالى وسى كاپيتالدى جۇمساپ وتىرعان ونەركاسىپشىلەردىكى بولماي قالادى. ونەركاسىپشىلەر كاپيتالدى بانكە ارقىلى عانا بيلەي الادى، ونەركاسىپشىلەر ٴۇشىن ايتقاندا، بانكە سول كاپيتالدى مەنشىكتەنۋشى بولىپ تابىلادى. ەكىنشى جاعىنان، بانكەنىڭ دە ٴوزىنىڭ بارعان سايىن كوبەيىپ وتىرعان كاپيتالىن ونەركاسىپكە تۇراقتاندىرۋدان باسقا امالى جوق. سوندىقتان، بانكە بارعان سايىن ونەركاسىپ كاپيتاليسى بولا باستايدى. وسىنداي تاسىلمەن ٴىس جۇزىندە ونەركاسىپ كاپيتالىنا اينالعان بانكە كاپيتالىن، ياعني اقشا تۇرىندەگى كاپيتالدى، مەن ماليا كاپيتالى دەپ اتايمىن." "ماليا كاپيتالى دەگەنىمىز بانكە بيلەيتىن، ونەركاسىپشىلەر جۇمسايتىن كاپيتال."①

بۇل انىقتامانىڭ تولىقسىز جەرى ونىڭ ەڭ ماڭىزدى فاكتورلاردىڭ ٴبىرىن، اتاپ ايتقاندا، ٴوندىرىستىڭ شوعىرلانۋى مەن كاپيتالدىڭ شوعىرلانۋى وتە جوعارى دارەجەگە دامىپ جەتكەنىندە مونوپولياني تۋدىراتىندىعىن، تۋدىرىپ تا وتىرعاندىعىن كورسەتپەگەندىگىندە. ٴبىراق حيلفەردينگتىڭ تۇتاس باياندالۋىندا، اسىرەسە مەن وسى انىقتامانى العان تاراۋدىڭ الدىنداعى ەكى تاراۋدا

① ر. حيلفەردينگتىڭ «ماليا كاپيتالى» دەگەن شىعارماسىنىڭ 1912 ـ جىلعى موسكۆا باسپاسى، 338 ــ 339 ـ بەتتەر.

كاپيتاليستەردىڭ مونوپوليالىق ۇيىمىنىڭ رولى باسا كورسەتىلگەن. ٴوندىرىستىڭ شوعىرلانۋى؛ شوعىرلانۋدان ٴوسىپ شىققان مونوپوليا؛ بانكە مەن ونەركاسىپتىڭ توعىسۋى نەمەسە ارالاسىپ ٴوسۋى، — ماليا كاپيتالىنىڭ تۋىلۋ تاريحى جانە وسى ۇعىمنىڭ مازمۇنى مىنە وسىلار.

ەندى ٴبىز تووار ٴوندىرىسى مەن جەكە مەنشىك ٴتۇزىمىنىڭ جالپى جاعدايىندا، كاپيتاليستەردىڭ مونوپوليالىق ۇيىمىنىڭ "باسقارۋ"ى قايتىپ ماليا شونجارىنىڭ ۇستەمدىگىنە ٴسوزسىز اينالاتىندىعىن بايانداپ وتۋگە ٴتيىسپىز. مىنانى كورسەتىپ ٴوتۋ كەرەك: گەرمانيانىڭ (ٴتىپتى گەرمانيانىڭ عانا ەمەس) بۋرجۋازيالىق عىلىم سالاسىنىڭ ۋاكىلدەرى، ماسەلەن، ريسسەر، شۋلزە - گەۆەرنيتز، ليفمان، تاعى باسقالار تۇگەلىمەن يمپەرياليزمنىڭ جانە ماليا كاپيتالىنىڭ اقتاۋشىلارى. شونجارلاردىڭ قالىپتاسۋىنىڭ "ىشكى سىرى"ن، شونجارلار قولدانعان تاسىلدەردى، شونجارلاردىڭ "جولدى، جولسىز" كىرىستەرىنىڭ مولشەرىن، شونجارلار مەن پارلامەنتتىڭ بايلانىسىن، تاعى سول سياقتىلاردى ولار اشكەرەلەۋدىڭ ورنىنا بۇركەمەلەيدى جانە بەزەندىرەدى. ولار بۇل "قول ۇستايتىن ماسەلەلەر"دەن تەك سالتاناتتى ٴارى كۇڭگىرت سوزدەر سويلەۋمەن، بانكە مەڭگەرۋشىلەرىن "جاۋاپكەرشىلىك" كورسەتۋگە ۇندەۋمەن، پرۋسيا ٴمانساپتىلارىنىڭ "مىندەتىن وتەۋ رۋحى"ن ماداقتاۋمەن، مۇلدە ماڭىزسىز "باقىلاۋ" زاڭ جوبالارىنىڭ، "ەرەجە" زاڭ جوبالارىنىڭ ۇساق-تۇيەكتەرىن قادالا تالداۋمەن، سىلدىر ٴنازاريا وينىن ويناۋمەن جالتارىپ كەتىپ ٴجۇر، ماسەلەن، ليفمان پروفەسسور ٴتىپتى مىناداي "عىلمي" انىقتاما جازادى: ... "ساۋدا دەگەنىمىز **بايلىقتى جياتىن، ساقتايتىن، بايلىقتى ادامداردىڭ قاراماعىنا بەرەتىن ٴبىر ٴتۇرلى كاسىپتىك**

قيمىل."① (كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسى مەن قارا ٴارىپ پىروفەسسور-دىڭ شىعارماسىندا بۇرىننان بار)... بۇعان قاراعاندا، ساۋدا دەگەنىمىز ايىرباس دەگەننىڭ نە نارسە ەكەنىن بىلمەگەن الىعاشقى ادامداردا دا بولعان، ونىڭ ۇستىنە سوتسياليستىك قوعامدا دا بولا بەرمەكشى!

ٴبىراق، ماليا شونجارلارىنىڭ سۇمدىق ۇستەمدىگىنە بايلانىستى سۇمدىق فاكتىتەر ادامدى قاتتى تۇرشىكتىرەدى، سوندىقتان، كاپيتاليستىك مەملەكەتتەردىڭ، مەيلى امەريكادا، فرانسيادا بولسىن نەمەسە گەرمانيادا بولسىن، بارىندە دە، **بۇرجۋازيالىق** كوزقاراستا بولعانىمەن، ٴبىراق قالاي دا ماليا شونجارلارىن شىندىقتى جاقىن سۋرەتتەگەن جانە سىنداعان، ارينە مەششاندارشا سىنداعان شىعار-مالار جارىققا شىقتى.

جوعارىدا قىسقاشا كورسەتىپ وتكەن "قاتىناسۋ ٴتۇزىمى"ن باستى ٴتۇيىن رەتىندە ايتۋ كەرەك. ماسەلەنىڭ مانىنە ەڭ الدىمەن نازار اۋدارعان ادام گەرمانيا ەكونوميسى حەيمانن بولسا كەرەك، ونىڭ قالاي باياندالعانىن قاراپ كورىڭىز:

"باسشى باس سەرىكتىكتى ‹سوزبە-ٴسوز اۋدارماسى "انا سەرىكتىك"›، شەڭگەلىنە الادى؛ باس سەرىكتىك وزىنە يەك سۇيەيتىن سەرىكتىككە ("قىز سەرىكتىك") ۇستەمدىك ەتەدى؛ ال سوڭعىسى 'نەمەرە قىز سەرىكتىك'كە ۇستەمدىك ەتەدى، تاعى سونداي-لار. سونىمەن، ونشا كوپ كاپيتالعا يە بولماعانىمەن دە، وراسان زور ٴوندىرىس تاراۋلارىنا ۇستەمدىك ەتۋگە بولادى. ٴىس جۇزىندە، ەكىنىڭ بىرىندە، بۇكىل جارنالىق سەرىكتىكتى بيلەۋ ٴۇشىن 50 پىراسەنت كاپيتالعا يە بولۋدىڭ ٴوزى-اق جەتكە-

① ر. ليفماننىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 476-بەتى.

لىكتى. سوندىقتان، ٴبىر باسشى نەبارى ٴبىر مىليون سوم كاپيتالعا يە بولسا بولعانى، ’نەمەرە قىز سەرىكتىك‘تەرىنىڭ 8 مىليون سوم كاپيتالىن شەڭگەلىنە الا الادى. ەگەر وسىلاي ’شىرمالىپ‘ كەتە بەرەتىن بولسا، وندا ٴبىر مىليون سوم كاپيتالدىڭ وزىمەن-اق 16 مىليون، 32 مىليون، ٴتىپتى ونان دا كوپ سوم كاپيتالدى بيلەۋگە بولادى."①

شىنىندا جارنالىق سەرىكتىكتىڭ كاسىبىن بيلەۋ ٴۇشىن نەبارى 40 پىراسەنت جارنا بەلەتىن يەمدەنۋدىڭ ٴوزى-اق جەتكىلىكتى ەكەنىن تاجىريبە دالەلدەپ وتىر②، ويتكەنى ٴبىر ٴبولىم بىتىراندى، ۇساق جارنا يەلەرىنىڭ ٴىس جۇزىندە جارنا يەلەرى زور جيىنىنا قاتىناسۋى مۇلدە مۇمكىن ەمەس، تاعى باسقالار. بۇرجۋازيا سوفيستەرى مەن وراپشىل "سوتسيال-دەموكراتتىسىماقتار" جارنا بەلەتىن يەلەنۋ ۇقىعىنىڭ "دەموكراتيالانۋى"ن "كاپيتالدىڭ دەموكراتيالانۋى"ن، ۇساق ٴوندىرىستىڭ رولى مەن ماڭىزىن كۇشەيتەدى، ت.ب. دەپ ٴۇمىت كۇتەدى (نەمەسە وزدەرىنىڭ كۇتكەن ۇمىتىنە باسقالاردى سەندىرمەك بولادى)، ٴىس جۇزىندە ول ماليا شونجارلارىنىڭ كۇشىن كۇشەيتەتىن ٴبىر ٴتۇرلى تاسىلدەن باسقا تۇك تە ەمەس. سوندىقتان، ٴبىرشاما وزىق نەمەسە ٴبىرشاما بايىرعى جانە ٴبىرشاما "تاجىريبەلى" كاپيتاليستىك مەملەكەتتەردە ۇساعىراق جارنا بەلەتتەرىن تاراتۋعا زاڭ رۇقسات ەتىپ وتىرادى. گەرمانيا زاڭى ٴبىر مىڭ ماركتىق جارنا بەلەتىنەن تومەن جارنا بەلەتىن

① جانىس گيدەون حەيماننىڭ «گەرمانيا ٴىرى بولات-تەمىر ونەركاسىبىندەگى قوسپا كاسىپورىندار» دەگەن شىعارماسى، 1904-جىل، شتۋتگارت باسپاسى، 268—269-بەتتەر.

② ليفماننىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 1-باسپاسى، 258-بەتىنە قاراڭىز.

تاراتۋعا رۇحسات ەتپەيدى، سوندىقتان گەرمانيا ماليا شونجارلارى انگليا زاڭى ٴبىر پۋند ستەرلينگدىڭ (20 ماركقا تەڭ، مولشەرمەن 10 رۋبل) جارنا بەلەتىن تاراتۋعا رۇحسات ەتكەنىن كورگەندە قاتتى قىزىعادى. 1900-جىلى 6-ايدىڭ 7-كۇنى، گەرمانيانىڭ ەڭ ۇلكەن ونەركاسىپشىلەرىنىڭ جانە "ماليا الپاۋىتتارى"نىڭ ٴبىرى سيمەنس گەرمانيا پارلامەنتىندە بىلاي دەيدى: "ٴبىر پۋند ستەرلينگدىڭ جارنا بەلەتى — بريتانيا يمپەرياليزمىنىڭ نەگىزى."①

بۇل ساۋداگەردىڭ يمپەرياليزم دەگەن نە دەيتىن ماسەلەنى ۇعۋى روسسيا ماركسيزمىنىڭ نەگىزىن قالاۋشى دەپ ەسەپتەلىپ جۇرگەن ٴجونسىز ٴبىر جازۋشىعا[350] قاراعاندا اناعۇرلىم تەرەڭىرەك، اناعۇرلىم "ماركسيزمشىل"ىرەك ەكەنى ايقىن، بۇل جازۋشى يمپەرياليزمدى پالەن ٴبىر ۇلتتىڭ جامان قاسيەتى دەپ قارايدى...

ٴبىراق، "قاتناسۋ ٴتۇزىمى" مونوپوليالاۋشىلاردىڭ كۇشىن بارىنشا ارتتىرىپ قانا قالماي، ونىڭ ۇستىنە ولاردىڭ جازاعا تارتىلماي، قالاعانىنشا جاسىرىپ-جاۋىپ لاس ىستەر ىستەۋىنە جانە جۇرتتى توناۋىنا مۇمكىندىك بەرەدى، ويتكەنى "انا سەرىكتىك"تىڭ باسشىلارى فورما جاعىنان، زاڭ جۇزىندە "قىز سەرىكتىك" ۇشىن جاۋاپتى ەمەس، "قىز سەرىكتىك" "دەربەس" دەپ ەسەپتەلەدى، ٴبىراق ولاردىڭ "قىز سەرىكتىك" **ارقىلى قيلى-قيلى ىستەردى** "ىستەۋ"-ىنە بولادى. تومەندەگى ٴبىز 1914-جىلى 5-ايداعى گەرمانيانىڭ «بانكە» جورنالىنان كوشىرىپ العان مىسال:

"كاسسەلداعى 'سەرىپپەلى بولات جارنالىق سەرىكتىگى' بۇدان بىرنەشە جىل بۇرىن گەرمانيانىڭ ەڭ تابىستى كاسىپورىندارىنىڭ

---

① شۋلزە-گەرۆەرنيتزدىڭ جوعارىداعى ماقالاسىنا، «قوعامدىق ەكونوميكاعا شولۋ»دىڭ 5-توم، 2-سانىنىڭ 110-بەتىنە قاراڭىز.

ٴبىرى بولىپ ەسەپتەلەتىن. كەيىن كەلە باسقارۋدىڭ ناشارلىعىنان جارنا ٴوسىمى 15 پىراسەنتتەن 0 پىراسەنتكە ٴتۇسىپ قالدى. ٴاسىلى، باسقارۋ الىقاسى جارنا يەلەرىنە حابارلاماستان **6 مليون ماركتى** ٴوزىنىڭ ٴبىر ‹قىز سەرىكتىگى›— ‹حاسسيا›عا قارىزعا بەرگەن، ال ‹حاسسيا›نىڭ اتىنداعى كاپيتالى نەبارى بىرنەشە ٴجۇز مىڭ مارك ەكەن. ‹انا سەرىكتىك›تىڭ جارنا كاپيتالىنان 2 ەسە دەرلىك ارتىپ كەتكەن، بۇل قارىز اقشا ‹انا سەرىكتىك›تىڭ قازنا-قارىز كەستەسىنە مۇلدە جازىلماعان؛ زاڭ جاعىنان قاراعاندا، مۇنداي ەسەپتى جاسىرىپ قالۋ ابدەن جولدى نارسە، ونىڭ ۇستىنە تابان 2 جىل جاسىرۋعا بولادى، ويتكەنى مۇنداي ىستەۋ ٴارقانداي ساۋدا زاڭىنا قايشى كەلمەيدى. باقىلاۋ القاسىنىڭ باستىعى جاۋاپتى ادام رەتىندە وسى جالعان قازنا-قارىز كەستەسىنە قول قويعانمەن، ٴالى دە كاسسەل ساۋدا قوعامىنىڭ باستىعى بولىپ وتىر. بۇل قارىز اقشانىڭ بايقالىپ قالۋىنىڭ ٴوزى قاتەلىك"... (قاتەلىك دەگەن ٴسوزدى اپتوردىڭ تىرناقشاعا الىپ قويۋى كەرەك ەدى)... "ٴىستىڭ جايىن بىلەتىن ادامدار ‹سەرىپپەلى بولات جارنالىق سەرىكتىگى›نىڭ جارنا بەلەتىن ساتا باستاعاندىقتان، جارنا بەلەتىنىڭ باعاسى 100 پىراسەنت دەرلىك ٴتۇسىپ كەتكەن، وسىدان كەيىن كوپ ۋاقىت وتكەن سوڭ بارىپ، جارنا يەلەرى ‹حاسسيا› سەرىكتىگىنە بەرگەن بۇل قارىز اقشانىڭ جايىن بىلگەن...

..."جارنالىق سەرىكتىكتەردە **قازنا-قارىز كەستەسىندە بالانس وينىن ويناۋدىڭ تۇتەنشە كوپ كەزدەسەتىن بۇل تيپتىك مىسالى** جارنالىق سەرىكتىك باسقارۋ القاسىنىڭ قاتەرلى ىستەرگە جەكە كاسىپورىنشىلارعا قاراعاندا نەلىكتەن ىركىلمەي كىرىسەتىندىگىن بىزگە تۇسىندىرەدى. قازنا-قارىز كەستەسىن جاساۋدىڭ ەڭ جاڭا ٴادىسى باسقارۋ الىقالارىنىڭ وزدەرى ىستەگەن قاتەرلى

ىستەرىن جاي جارنا يەلەرىنەن جاسىرىپ قالۋعا مۇمكىندىك بەرۋ مەن عانا تىنباي، ونىڭ ۇستىنە باسى-قاسىندا بولعان باستى ادام-داردىڭ تاۋەكەلشىلدىگى ساتىسىزدىككە ۇشىراعان كەزدە، جارنا بەلەتىن دەركەزىندە ساتۋ ٴادىسى ارقىلى جاۋاپكەرلىكتەن قۇتىلىپ كەتۋىنە دە مۇمكىندىك بەرەدى، ال جەكە كاسىپورىنشىلار بولسا ىستەگەن ٴىسىنىڭ بارىنە ٴوزىنىڭ جانىمەن جاۋاپتى بولادى...

كوپتەگەن جارنالىق سەرىكتىكتەردىڭ قازنا-قارىز كەستەلەرى ورتا عاسىرلار زامانىندا ايگىلى بولعان دالدالى جازۋ قاعازىنا ۇقسايدى، مۇنداعى قولجازبانىڭ شىن مازمۇنىن كورۋ ٴۇشىن اۋەلى ۇستىندەگى جازۋدى ٴوشىرىپ تاستاۋ كەرەك.“ (دالدالى جازۋ قاعازى دەگەنىمىز اۋەلگى جازۋدى ٴوشىرىپ تاستاپ، سول اراعا باسقا مازمۇنداعى جازۋ جازاتىن جارعاق قاعاز.)

”قازنا-قارىز كەستەسىن ەش نارسە بايقالماس ەتۋدىڭ ەڭ وڭاي، سوندىقتان دا ەڭ كوپ قولدانىلاتىن ٴادىسى — ’قىز سەرىكتىك‘ قۇرۋ نەمەسە ’قىز سەرىكتىك‘تەردى قوسىپ الۋ ارقىلى ٴبىرتۇتاس كاسىپورىندى بىرنەشە بولىمگە ٴبولىپ جىبەرۋ. ٴارتۇرلى زاڭدى نەمەسە زاڭسىز ماقساتتاردان قاراعاندا، بۇل ٴادىستىڭ جاقسىلىعى وتە ايقىن، سوندىقتان ەندى بۇل ٴادىستى قولدانبايتىن ٴىرى سەرىكتىكتەر الدەقالاي دەۋگە عانا بولادى.“①

وسى ٴادىستى تۋتەنشە كەڭ كولەمدە قولداناتىن ەڭ ٴىرى مونوپوليالىق سەرىكتىكتەردىڭ مىسالى رەتىندە اپتور اتاقتى ”ەلەكتىر باس سەرىكتىگى“ن (ياعني ا.ە.گ.، بۇل سەرىكتىك جونىندە ٴبىز

① ل. ەشۋەگەنىڭ «قىز سەرىكتىك» «Tochtergesel- (L.Eschwege: lschaften» دەگەن ماقالاسىنا، «بانكە» جورنالىنىڭ 1914 ـ جىلى 1 ـ سانىنىڭ 545 ـ بەتىنە قاراڭىز.

تومەندە تاعى توقتالامىز) كورسەتەدى. 1912 - جىلعى ەسەپكە قارا- عاندا، بۇل سەرىكتىك 175 - 200 سەرىكتىككە قاتىناسقان، ارينە بۇل سەرىكتىكتەرگە ۇستەمدىك ەتكەن، جالپى جيىنى شامامەن **ٴبىر ميليارت 500 ميليون ماركتاي** كاپيتالدى مەڭگەرگەن①.

يگى نيەتتى - ياعني كاپيتاليزمدى قورعاۋ جانە بەزەندىرۋ يگى نيەتتى بار - پروفەسسورلار مەن ٴمانساپتىلاردىڭ جۇرتتىڭ نازارىن اۋدارۋ ٴۇشىن قولداناتىن ادىستەرى، ماسەلەن، الۋان ٴتۇرلى باقىلاۋ ورەجەلەرىن بەلگىلەۋ، قازىنا - قارىز كەستەلەرىن جاريالاۋ، قازىنا - قارىز كەستەسىنىڭ بەلگىلى سحەماسىن جاساۋ، باقىلاۋ قۇرىلى- مىن قۇرۋ، تاعى باسقالار بۇل جەردە مۇلدە رول اتقارا المايدى. ويتكەنى جەكە مەنشىك ٴتۇزىمى قاسيەتتى نارسە، جارنا بەلەتىن ساتىپ الۋعا - ساتۋعا، ايىرباستاۋعا جانە كەپىلگە قويۋعا، تاعى سونداي لارعا ەشكىم دە تيىم سالا المايدى.

"قاتناسۋ ٴتۇزىمى" روسسيانىڭ ٴىرى بانكەلەرىندە قانداي دارەجەگە جەتكەنىن ە. اگاحدتىڭ كورسەتكەن ماتەريالدارى بويىنشا تۇجىرىمداۋعا بولادى. اگاحد "روسسيا - جۇڭگو بانكەسى"ندە 15 جىل ىستەگەن، ول 1914 - جىلى 5 - ايدا «ٴىرى بانكەلەر جانە دۇنيە جۇزىلىك بازار»② دەگەن اتىنىڭ دالدىگى شامالى كىتابىن

---

① كۋرت حەينيگ «ەلەكتىر ترەسىنىڭ جولى» Kurt Heinig: «Der Weg des Elektrotrusts»)، «جاڭا ٴداۋىر» جورنالىنىڭ **24** 1912 - جىلعى 30 - جىلدىق تومى 2 - بولىمشە تومىنىڭ 484 - بەتىنە قاراڭىز.

② ە. اگاحد «ٴىرى بانكەلەر جانە دۇنيە جۇزىلىك بازار. ٴىرى بانكەلەردىڭ روسسيا حالىق شارۋاشىلىعىندا جانە گەرمانيا مەن روسسيا قارىم - قاتىناسىندا جاساعان ىقپالى تۇرعىسىنان ٴىرى بانكەلەردىڭ دۇنيە جۇزىلىك بازارداعى ساياسي رولى مەن ەكونوميكالىق رولىنا

باستىرىپ شعاردى. اپتور روسسيانىڭ ءىرى بانكەلەرىن ەكى تۇرگە بولگەن: (ا) "قاتىناسۋ ءتۇزۋىمى" جاعدايىنداعى بانكەلەر؛ (ب) "دەربەس" بانكەلەر، الايدا ول "دەربەس" دەگەندى **شەتەل** بانكەلەرىنە يەك سۇيەمەۋ دەپ ءوز بەتىنشە ۇعىنعان. اپتور ءبىرىنشى تۇردەگىلەردى ءۇش كىشكەنە تۇرگە بولگەن: (1) گەرمانيا قاتىناسقاندار؛ (2) انگليا قاتىناسقاندار؛ (3) فرانسيا قاتىناسقاندار، — مۇندا وسى مەملەكەتتەردىڭ شەتەلدەردەگى ەڭ ءىرى بانكەلەرىنىڭ "قاتىناسۋ"ى مەن ۇستەمدىگى كورسەتىلىپ وتىر. اپتور بانكە كاپيتالىن "وندىرىستىك سيپاتتاعى" كاپيتال قوسۋ (ونەركاسىپ - ساۋداعا) جانە "جالداپتىق سيپاتتاعى" كاپيتال قوسۋ (ساۋدا ورىندارى كاسىبىنە جانە ماليا كاسىبىنە) دەپ بولەدى، ول ورنىنە بىتكەن ۇساق بۇرجۋازيالىق جاعىمسىز كوزقاراسپەن قاراپ، كاپيتاليزم ساقتالىپ وتىرعان جاعدايدا، ءبىرىنشى تۇردەگى كاپيتال قوسۋدى ەكىنشى تۇردەگى كاپيتال قوسۋدان بولۋگە جانە ەكىنشى تۇردەگى كاپيتال قوسۋدى جويۋعا بولاتىن سياقتى دەپ ەسەپتەيدى.

اپتوردىڭ كورسەتكەن ماتەريالدارى مىناداي:

بانكەلەردىڭ قازنالارى (1913 - جىلعى 10—11 - ايلارداعى كەستە بويىنشا)
(مليون رۋبل ەسەبىمەن)

(E. Agahd: «Großbanken und Weltmarkt. كوز جىبەرگەندە» Die wirtschaftliche und politische Bedeutung der Groß-banken im Weltmarkt unter Berücksichtigung ihres Einflusses auf Rußlands Volkswirtschaf und die deutsch - russischen Beziehungen») 1914 - جىل، بەرلين باسپاسى.

روسسيانىڭ بانكە تۇرلەرى	ۆندىرىستىك سيپاتتاعى	جالداپتىق سيپاتتاعى	بارلىعى
	قوسىلعان كاپيتال		
(A1) 4 بانكە: سىبيريا ساۋدا، ورىس، حالىقارالىق، ەسەپ	413.7	859.1	1 272.8
(A2) 2 بانكە: ونەركاسىپ - ساۋدا، روسسيا - انگليا....................	239.3	169.1	408.4
(A3) 5 بانكە: روسسيا - ازيا، سانكت - پەتەربۋرگ جەكەلەر، ازوۆ - دون، موسكۆا بىرلەسكەن، روسسيا - فرانسيا ساۋدا...........	711.8	661.2	1 373.0
(11 بانكە) جيىنى............(A)=	1 364.8	1 689.4	3 054.2
(B) 8 بانكە: موسكۆا ساۋداگەرلەر، ۆولگا - كاما، يۋنكەر جارنالىق، سانكت - پەتەربۋرگ ساۋدا (بۇرىنعى ۆاۆەلبەرگ)، موسكۆا (بۇرىنعى ريابۋشينسكي)، موسكۆا ەسەپ، موسكۆا ساۋدا، موسكۆا جەكەلەر..................	504.2	391.1	895.3
(19 بانكە) بارلىعى.................	1 869.0	2 080.5	3 949.5

بۇل ماتەريالدارعا قاراعاندا، ءىرى بانكەلەردىڭ "ىستەگى" كاپيتالى بولعان 4 ملليارتقا جۋىق رۋبلدىڭ **تورتتەن ۇشىنەن كوبىرەگى**، ياعني 3 ملليارتتان كوبىرەگى ءىس جۇزىندە شەتەل بانكەلەرىنىڭ "قىز سەرىكتىك"ى بولعان بانكەلەردىكى؛ بۇل شەتەل بانكەلەرى كوبىنەسە پاريج بانكەلەرى (اتاقتى ءۇش ءىرى بانكە: پاريج بىرلەسكەن بانكەسى، پاريج - گوللانديا بانكەسى، باس سەرىكتىك) مەن بەرلين بانكەلەرى (اسىرەسە گەرمانيا بانكەسى مەن ەسەپ قوعامى). روسسيانىڭ ەڭ ءىرى ەكى بانكەسى "ورىس

بانكەسى“ (”ورىس سىرتقى ساۋدا بانكەسى“) مەن ”حالىقارالىق بانكە“ (”سانكت-پەتەربۋرگ حالىقارالىق ساۋدا بانكەسى“) 1906-جىلدان 1912-جىلعا دەيىنگى ارالىقتا كاپيتالدارىن 44 مىليون رۋبلدان 98 مىليون رۋبلعا، زاپاس قورلارىن 15 مىليون رۋبلدان 39 مىليون رۋبلعا دەيىن وسىرگەن، ”مۇنىڭ تورتتەن ٴۇشى گەرمانيا كاپيتالى“؛ الدىڭعى بانكە بەرلىندەگى ”گەرمانيا بانكەسى“نىڭ ”كونسەرنى“نە، كەيىنگى بانكە بەرلىندەگى ”ەسەپ قوعامى“نىڭ ”كونسەرنى“نە جاتادى. اگاحد بايقۇس جارنا بەلەتتەرىنىڭ كوبى بەرلىن بانكەلەرىنىڭ قولىندا، سوندىقتان روسسيا جارنا يەلەرى دارمەنسىز دەپ قاتتى قىنجىلادى. ارينە، شەتكە كاپيتال شىعارۋشى مەملەكەت قالاي دا جىلىكتىڭ مايلى باسىنا يە بولادى، ماسەلەن، بەرلىندەگى ”گەرمانيا بانكەسى“ سىبيريا ساۋدا بانكەسىنىڭ جارنا بەلەتىن بەرلىندە تاراتىپ، بۇل جارنا بەلەتتەرىن ٴوز قاپشىقتارىندا ساقتاپ، ٴبىر جىلدان كەيىن، 193 پىراسەنت باعامەن، ياعني ٴبىر ەسەدەي ارتىق باعامەن ساتىپ، شامامەن 6 مىليون رۋبل پايدا ”تاپقان“، بۇل حيلفەردينىڭ ايتقان ”تىڭ تىرشىلىك پايداسى“ بولىپ تابىلادى.

وسى كىتاپ اپتورىنىڭ ەسەبىنە قاراعاندا، پەتەربۋرگتاعى ەڭ ٴىرى بانكەلەردىڭ بۇكىل ”قۋاتى“ 8 مىليارت 235 مىليون رۋبل، ٴتىپتى 8 مىليارت 250 مىليونعا دا جەتىپ قالادى؛ سونىمەن قاتار اپتور شەتەل بانكەلەرىنىڭ ”قاتناسۋ“ىن، دالىرەك ايتقاندا، شەتەل بانكەلەرىنىڭ ۇستەمدىگىن تومەندەگىشە بولەدى: فرانسيا بانكەلەرى 55 پىراسەنتىن، انگليا بانكەلەرى 10 پىراسەنتىن، گەرمانيا بانكەلەرى 35 پىراسەنتىن ۇستايدى. اپتوردىڭ ەسەبىنە قاراعاندا، مىندەت وتەپ وتىرعان وسى 8 مىليارت 235 مىليون رۋبل كاپيتالدىڭ 3 مىليارت 687 مىليونى، ياعني 40 پىراسەنت-

تەن استامى سينديكاتتارعا، اتاپ ايتقاندا تاسكومىر سەرىكتىكتەرىنە، مەتال سەرىكتىكتەرىنە، مۇناي سينديكاتتارىنا، مەتال قورىتۋ سينديكاتتارىنا، سەمونت سينديكاتتارىنا جۇمسالادى. دەمەك، كاپيتاليستەردىڭ مونوپوليالىق ۇيىمىنىڭ قالىپتاسۋى سالدارىنان تۋىلعان بانكە كاپيتالى مەن ونەركاسىپ كاپيتالىنىڭ توعىسۋى روسسيادا دا قاتتى ىلگەرىلەگەن.

از عانا ادامنىڭ قولىنا شوعىرلانعان جانە ءىس جۇزىندىك مونوپوليالىق ۇقعى بولىپ وتىرعان ماليا كاپيتالى كاسىپورىن اشۋدان، قۇندى قاعازدار تاراتۋدان، زايومدى باسقارۋدان، تاعى باسقالاردان قىرۋار جانە بارعان سايىن كوپ پايدا الىپ وتىرادى، ماليا شونجارلارىنىڭ ۇستەمدىگىن نىعايتىپ، مونوپوليالاۋشىلار ءۇشىن بۇكىل قوعامعا سالىق سالىپ وتىرادى. امەريكا ترەستەرىنىڭ "قوجالىق ەتۋى"نىڭ سان-ساناقسىز مىسالدارىنان حيلفەردينگنىڭ كەلتىرگەن ءبىر مىسالى مىناداي: 1887-جىلى حاۆەمەيەر جالپى كاپيتال مولشەرى 6 مىليون 500 مىڭ امەريكا دوللارى بولعان 15 ۇساق سەرىكتىكتى قوسىپ، ءبىر قانت ترەسىن قۇرعان. ال ترەستىڭ كاپيتالى، بەينە امەريكالىقتار ايتقانداي، "سۋ قوسىلىپ"، 50 مىليون امەريكا دوللارى بولىپ بەلگىلەنگەن. بۇل "اسىرا كاپيتالداندىرۋ" بەينە امەريكاداعى بولات ترەسىنىڭ بولاشاق مونوپوليالىق پايدانى بولجاعاندىقتان تەمىر كەنى شىعاتىن جەرلەردى بارعان سايىن كوپ ساتىپ العانى سياقتى، بولاشاق مونوپوليالىق پايدانى بولجاعاندىقتان بولعان. كەيىن كەلە، بۇل قانت ترەسى ايتقاندايـاق مونوپوليالىق باعا بەلگىلەپ، توتەنشە مول تابىسقا باتقان، وسىنىڭ ارقاسىندا **7 ەسە** "سۋ قوسىلعان" كاپيتالعا 10 پىراسەنت جارنا ءوسىمىن تولەگەن، ياعني **ترەست قۇرىلعاندا ءىس جۇزىندە قوسىلعان كاپيتالعا 70 پىراسەنتكە جۋىق جارنا ءوسىمىن تولەگەن!**

1909 ـ جىلعا جەتكەندە، بۇل ترەستىڭ كاپيتالى 90 مىليون امەريكا دوللارى بولعان. 22 جىلدىڭ ىشىندە كاپيتالى 10 ەسەدەن اسا كوبەيگەن.

فرانسيادا "ماليا شونجارى"نىڭ ۇستەمدىگى («فرانسياداعى ماليا شونجارلارىنا قارسى» ـــ ليزيستىڭ اتاقتى كىتابىنىڭ تاقىرىبى، 1908 ـ جىلى بەسىنشى رەت باسىلىپ شىققان) تەك فورما جاعىنان ٴسال باسقاشا. ەڭ ٴىرى 4 بانكە قۇندى قاعازداردى تاراتۋدا سالىستىرمالى مونوپوليادان ەمەس، قايتا "مۇلدەمدىك مونوپوليا"دان يگىلىك كورەدى. شىنىندا بۇل ـــ "ٴىرى بانكەلەر ترەسى". مونوپوليا ولاردىڭ باعالى قاعازداردى تاراتىپ، مونوپوليالىق پايدا تابۋىن قامتاماسىز ەتىپ وتىرادى. زايوم العاندا، زايوم الۋشى ەلدەردىڭ الاتىنى ادەتتە جالپى سانىنىڭ 90 پىراسەنتىنەن اسپايدى؛ 10 پىراسەنتى بانكەلەر مەن باسقا دەلدالدارعا تيەدى. بانكەلەر 400 مىليون فرانكتىڭ جۇڭگو ـ روسسيا زايومىنان 8 پىراسەنت پايدا، 800 مىليون فرانكتىڭ روسسيا زايومىنان (1904 ـ جىلى) 10 پىراسەنت پايدا، 62 مىليون 500 مىڭ فرانكتىڭ ماروككو زايومىنان (1904 ـ جىلى) 18.75 پىراسەنت پايدا تاپقان. كاپيتاليزمنىڭ دامۋى شاعىن كولەمدى ٴوسىمقور كاپيتالدان باستالىپ، اسا ٴىرى كولەمدى ٴوسىمقور كاپيتالمەن اياقتالادى. "فرانسيالىقتار ـــ ەۆروپانىڭ ٴوسىمقورلارى" دەيدى ليزيس. كاپيتاليزمنىڭ مۇندايى تۇلەۋى ناتيجەسىندە ەكونوميكالىق ٴومىردىڭ ٴارالۋان شارت ـ جاعدايلارىندا تەرەڭ وزگەرىستەر تۋىلادى. جان سانىندا، ونەركاسىپ ساۋدا دا جانە تەڭىز تاسىمالىندا توقىراۋ احۋالى تۋىلعاندا "مەملەكەت" ٴوسىمقورلىقپەن بايي الادى. "8 مىليون فرانك كاپيتالى بار 50 ادام 4 بانكەدەگى **2 مىليارت** فرانكتى بيلەي الادى." ٴبىز ايتىپ وتكەن "قاتىناسۋ" ٴتۇزىمى دە ٴدال سونداي

ناتيجەنى تۋدىرادى: ەڭ ٴىرى بانكەلەردىڭ ٴبىرى بولعان "باس سەرىكتىك" (Sociéte Générale) "قىز سەرىكتىگى"— "مىسىر قانت زاۋاتى" ٴۇشىن 64 مىڭ زايوم قاعازىن تاراتقان. تاراتۋ باعاسى— 150 پىراسەنت، ياعني بانكە ٴبىر رۋبلدان 50 تيىن پايدا ٴتۇسىرىپ وتىرعان. كەيىن كەلە بۇل "قىز سەرىكتىك"تىڭ جارنا ٴوسىمى جالعان ەكەندىگى بايقالىپ قالعان، سونىمەن "جۇرت" 90 مىليوننان 100 مىليون فرانككە دەيىن زيان تارتقان؛ "'باس سەرىكتىك' مەڭگەرۋشىلەرىنىڭ بىرەۋى 'قانت زاۋاتى'نىڭ باسقارۋ القاسى بولعان". بۇل اپتوردىڭ مىناداي قورتىندى شىعارۋعا ٴماجبۇر بولۋى تاڭعالارلىق نارسە ەمەس: "فرانسيا رەسپۋبليكاسى— ماليالىق پاتشالىق مەملەكەت"؛ "ماليا شونجارلارى بارلىعىنا ۇستەمدىك ەتەدى، گازەت-جورنالدار دا، ۇكىمەت تە سولاردىڭ شەڭگەلىندە"①.

قۇندى قاعازداردى تاراتۋ ماليا كاپيتالىنىڭ باستى كاسىپتەرىنىڭ ٴبىرى بولىپ تابىلادى. بۇل كاسىپتىڭ پايدا مولشەرىنىڭ ەرەكشە جوعارى بولۋى ماليا شونجارلارىنىڭ دامۋى مەن بەكەمدەلۋى جونىنەن توتەنشە ماڭىزدى رول اتقارادى. گەرمانيانىڭ «بانكە» جورنالى بىلاي دەپ جازادى: "شەتەلگە زايومدار تاراتقان كەزدە دەلدالدىق مىندەتىن وتەگەندەردىڭ تۇسىرەتىن پايداسىنداي توتەنشە جوعارى پايدا، ەڭ بولماعاندا سوعان جۋىق پايدا بەرەرلىك ەل نىشىندە بىردە-ٴبىر ٴىس جوق."②

① ليزيس «فرانسياداعى ماليا شونجارىنا قارسى» (Lysis: «Gontre l'oligarchie financière en France») 1908-جىل، پاريج 5-باسپاسى، 11-، 12-، 26-، 39-، 40-، 48-بەتتەرىنە قاراڭىز.

② «بانكە» جورنالىنىڭ 1913-جىلعى 7-سانىنىڭ 630-بەتىنە قاراڭىز.

"تاراتۋ ٴىسى سياقتى جوعارى پايدا بەرەرلىك بىردە-ٴبىر بانكە كاسىبى جوق." «گەرمانيا ەكونوميسى» جورنالىنىڭ ماتەريالىنا قاراعاندا، ونەركاسىپ ورىندارىنىڭ قۇندى قاعازدارىن تاراتۋدىڭ پايداسى ورتا ەسەپپەن جىلىنا مىناداي بولعان:

1895-جىلى — 38.6%	1898-جىلى — 67.7%
1896-جىلى — 36.1%	1899-جىلى — 66.9%
1897-جىلى — 66.7%	1900-جىلى — 55.2%

"1891-جىلدان 1900-جىلعا دەيىنگى 10 جىل ىشىندە گەرمانيانىڭ ونەركاسىپ قۇندى قاعازدارىن تاراتۋدان 'تۇسكەن' اقشا **ٴبىر ميلياردتان استام**."①

ونەركاسىپتىڭ ورلەۋ داۋىرىندە، ماليا كاپيتالى تەڭدەسسىز مول پايدا تابادى، ال قۇلدىراۋ داۋىرىندە، ۇساق كاسىپورىندار مەن تۇراقسىز كاسىپورىندار جاپا-تارماعاي جابىلادى، ٴىرى بانكەلەر بۇل كاسىپورىنداردى ارزان باعامەن ساتىپ الۋعا نەمەسە پايدالى بولاتىن "رەتتەۋ"لەرگە جانە "قايتا ۇيىمداستىرۋ"لارعا "قاتىناسادى". زيان تارتقان كاسىپورىنداردى "رەتتەۋ" كەزىندە، "جارنا كاپيتالى تومەندەتىلەدى، ياعني ازىراق بولعان كاپيتال مولشەرى بويىنشا كىرىس بولىنەدى، كەيىن كىرىس وسى كاپيتال مولشەرى بويىنشا ەسەپتەلەدى. ەگەر كىرىس نولگە ٴتۇسىپ قالسا، وندا جاڭا كاپيتال قابىلدانادى، بۇل جاڭا كاپيتال كىرىسى ازىراق ەسكى كاپيتالمەن قوسىلعاندا نەداۋىر مول كىرىس كىرگىزەتىن بولادى". حيلفەردينگ تاعى دا بىلاي دەپ تولىقتايدى: "ونىڭ ۇستىنە، وسى رەتتەۋلەر

① شتيلليحتىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 143-بەتى جانە ۆ. زومبارتتىڭ «19-عاسىرداعى گەرمانيانىڭ حالىق شارۋاشىلىعى»: (W. Sombart «Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert») دەگەن شىعارماسى، 1909-جىل، 2-باسپاسى، 526-بەتى، قوسىمشا 8.

مەن قايتا ۇيىمداستىرۋلاردىڭ بارلىعىنىڭ بانكەلەر ٴۇشىن قوس ماڭىزى بار: بىرىنشىدەن، پايدالى كاسىپ بولادى؛ ەكىنشىدەن، بۇل ەكونوميكالىق مۇقتاجدىقتا ۇشىراعان سەرىكتىكتەردى بانكەلەرگە يەك ارتاتىن ەتۋدىڭ قولايلى ورايى بولادى.“①

تومەندەگى مىسالعا قاراڭىز. دورتمۋندتاعى كەن ونەركاسىبى ”بىرلەسكەن“ جارنالىق سەرىكتىگى 1872 ـ جىلى قۇرىلعان. تاراتىلعان جارنا كاپيتالى 40 ميليون ماركقا جۋىق بولعان، ال ٴبىرىنشى جىلى 12 پىراسەنت جارنا ٴوسىمى العان كەزدە، جارنا بەلەتىنىڭ باعاسى 170 پىراسەنتكە كوتەرىلگەن. ماليا كاپيتالى جىلىكتىڭ مايلى باسىنا يە بولعان، 28 مليون از پايدا تۇسىرگەن. بۇل سەرىكتىكتى قۇرعان كەزدە كاپيتالىن وتە ٴساتتى تۇردە 300 مليون ماركقا جەتكىزگەن گەرمانيانىڭ ەڭ ٴىرى بانكەسى ”ەسەپ قوعامى“ باستى رول اتقارعان. كەيىن كەلە ”بىرلەسكەن“ سەرىكتىكتىڭ جارنا ٴوسىمى نولگە ٴتۇسىپ قالعان. جارنا يەلەرى كاپيتالدى ”كەمەيتۋ“گە، ياعني بۇكىل كاپيتالدان ايىرىلىپ قالماۋ ٴۇشىن ونىڭ ٴبىر بولەگىنەن ايىرىلۋعا ريزا بولۋعا تۋرا كەلگەن. تالاي رەتكى ”رەتتەۋلەر“دەن كەيىن ”بىرلەسكەن“ سەرىكتىكتىڭ ەسەپ داپتەرىنەن 30 جىلدىڭ ىشىندە 73 ميليوننان اسا مارك عايىپ بولعان. ”قازىرگى ۋاقىتتا بۇل سەرىكتىكتىڭ باستاپقى جارنا يەلەرىنىڭ قولىنداعى جارنا بەلەتىنىڭ باعاسى بەلەتتەگى باعانىڭ تەك 5 پىراسەنتى عانا بولىپ وتىر“②، ال بانكەلەر ٴاربىر ”رەتتەۋلەر“دەن ۇنەمى ”اقشا تاۋىپ“ وتىرعان.

---

① «ماليا كاپيتالى»نىڭ 172 ـ بەتىنە قاراڭىز.

② شتيلليحتىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 138 ـ بەتىنە جانە ليەفماننىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 51 ـ بەتىنە قاراڭىز.

تەز ٴوسىپ كەلە جاتقان ۇلكەن قالالاردىڭ ماڭىنداعى جەرلەرمەن جالداپتىق ساۋدا جاساۋ دا ماليا كاپيتالىنىڭ ەرەكشە پايدالى ٴبىر كاسىبى بولىپ تابىلادى. بۇل جاقتا، بانكەنىڭ مونوپولياسى جەر مايىنىڭ مونوپولياسىمەن، سونداي-اق قاتىناس-تاسىمال ٴىسىنىڭ مونوپولياسىمەن ۇشتاسىپ وتىر. ويتكەنى جەر باعاسىنىڭ كوتەرىلۋى، سونداي-اق جەردى شاعىن بولەكتەرگە ٴبولىپ ٴتيىمدى تۇردە ساتا الۋ-ساتا الماۋ، تاعى باسقالار الدىمەن قالا ورتالىعىمەن ارادا‌عى قاتىناستىڭ قولايلى بولۋ-قولايلى بولماۋىنا بايلانىستى، ال بۇل قاتىناس-تاسىمال ٴىسى قاتىناسۋ ٴتۇزىمى جانە مەڭگەرۋشىلىك مىندەتتى وتەۋ ارقىلى وسى بانكەلەرمەن بايلانىستى بولعان ٴىرى سەرىكتىكتەردىڭ قولىندا. ناتيجەدە «بانكە» جورنالىنىڭ ماقالا جازۋشىسى، جەردى ساۋدالاۋ جانە كەپىلگە قويۋ سىقىلدى كاسىپتەردى ادەيى زەرتتەيتىن گەرمانيا جازۋشىسى ل. ەشۆەگەنىڭ "باتپاق" دەپ اتاعان جاعدايى قالىپتاسقان: قالا ماڭىنداعى جەرلەرمەن الاسۇرىپ جالداپتىق ىستەۋ، ٴۇي قۇرىلىس سەرىكتىكتەرىنىڭ جابىلۋى (ماسەلەن، بەرلىندەگى "بوسۆاۋ-كناۋەر سەرىكتىگى"نىڭ جابىلۋى، بۇل سەرىكتىك "ەڭ ٴىرى، ەڭ سەنىمدى" "گەرمانيا بانكەسى" (Deutsche Bank)نىڭ جاردەمىمەن، 100 ملىيون مارك ٴتۇسىرىپ العان، بۇل بانكە، ارينە، "قاتىناسۋ" ٴتۇزىمى ارقىلى جاسىرىن ٴىس قىلعان، ناتيجەدە "نەبارى" 12 ملىيون مارك زيانىمەن قۇتىلىپ كەتكەن)، قۇر الاقان ٴۇي قۇرىلىس سەرىكتىكتەرىنەن ەشتەمە الا الماعان ۇساق كاسىپ يەلەرى مەن جۇمىسشىلاردىڭ كۇيزەلۋى، سونىمەن بىرگە "پاك" بەرلين ساقشى مەكەمەسىمەن جانە اكىمشىلىك ورگانىمەن ٴتىل بىرىكتىرىپ، جەر قاعازدارىن بەرۋدى جانە قالا پارلامەنتىنىڭ قۇرىلىستار سالۋعا بەرەتىن رۇحسات قاعازدارىن ٴوز قولدارىنا

ٴتۇسىرۋ ىسىمەن اينالىسۋ، تاعى باسقالار.①

"امەريكا سالتى"ن ٴاسىلى ەۋروپانىڭ پروفەسسورلارى مەن ىزگى نيەتتى بۋرجۋازدارى ٴوپ-وتىرىپ جەك كورگەنسۋشى ەدى، ماليا كاپيتالى داۋىرىندە بۇل سالت ٴتىپتى ٴار ەلدەگى ٴاربىر ۇلكەن قالادا ٴورىس العان سالتقا اينالدى.

1914-جىلدىڭ باسىندا "تاسمال ترەسى" قۇرىلادى، ياعني بەرليندەگى 3 تاسمال كاسپورنى (قالالىق ەلەكتىرلى تەمىر جول سەرىكتىگى، تراموۋاي سەرىكتىگى جانە الەۋمەتتىك اربا سەرىكتىگى) "مۇددەلەرى ورتاق تۇلعا" بولىپ قۇرىلادى دەگەن ٴسوز بەرليندە تارالىپ ٴجۇردى. «بانكە» جورنالى بىلاي دەپ جازادى: "مۇنداي ويدىڭ بار ەكەنىن الەۋمەتتىك اربا سەرىكتىگىنىڭ جارنا بەلەتىنىڭ كوبى باسقا 2 تاسمال سەرىكتىگىنىڭ قولىنا كوشتى دەگەن حابار شىققان كەزدە-اق بىلگەن ەدىك... مۇنداي ماقساتتاعى ادامداردىڭ تاسمال ٴىسىن بىرىڭعاي رەتكە سالۋ ارقىلى ٴبىراز قارجى ۇنەمدەۋ، ٴسويتىپ جۇرتقا قالاي دا كەيبىر پايدالار جەتكىزۋ ۇمتىلىندە ەكەندىگىنە ابدەن سەنۋگە بولادى. ٴبىراق بۇل ماسەلە كۇردەلىلەنىپ كەتتى، ويتكەنى قۇرىلۋ ۇستىندەگى بۇل تاسمال ترەسىنىڭ تۋ سىرتىندا وزدەرى مونوپوليالاعان قاتناس-تاسمال ٴىسىن وزدەرىنىڭ جەرلەردى ساۋداعا سالۋ مۇددەلەرىنە قالاعانىنشا باعىندىرا-تىن بانكەلەر تۇردى. بۇل تۇسپالدىڭ وتە تابيعي ەكەندىگىنە سەنۋ ٴۇشىن مىنا ٴىستى ەسكە تۇسىرسە عانا بولعانى: قالالىق ەلەكتىرلى تەمىر جول سەرىكتىگىن قۇرعان كەزدىڭ وزىندە-اق

① ل. ەشۋەگەنىڭ «باتپاق» (L. Eschwege: «Der Sumpf») دەگەن ماقالاسىنا، «بانكە» جورنالىنىڭ 1913-جىلعى 952-بەتىنە؛ وسى جورنالدىڭ 1912-جىلعى 1-سانىنىڭ 223-بەتىنە جانە ونان كەيىنگى بەتتەرىنە قاراڭىز.

وسى سەرىكتىكتى قۇرۇعا دەم بەرگەن ءبىرى بانكەنىڭ مۇددەلەرى ارالاسقان بولاتىن. اتاپ ايتقاندا، وسى تاسىمال كاسىپورنىنىڭ مۇددەلەرى مەن جەرلەردى ساۋداعا سالۋدىڭ مۇددەلەرى قوسىلىپ كەتكەن بولاتىن. ويتكەنى بۇل تەمىر جولدىڭ شىعىس جاقتاعى تارماعى بانكەنىڭ جەرىنەن وتۋگە ءتيىس بولدى، وسى جولدىڭ سالىنۋى قامتاماسىز ەتىلگەن كەزدە، بانكە بۇل جەرلەردى ساتىپ، سونىڭ ارقاسىندا ءوزى جانە قاتىناسۋشى بىرنەشە ادام اسا مول پايداعا باتتى..."①

مونوپوليا ءبىر قالىپتاسىپ، ونىڭ بەرجاعىندا ملياردتاعان كاپيتالدى بيلەگەن سوڭ-اق، ساياسي ءتۇزىمنىڭ نەمەسە وزگە ءارقاندايى "ۇساق-تۇيەكتەر"دىڭ قانداي بولعانىنا قاراماي، قوعام ءومىرىنىڭ **ءارقايسى** تاراپتارىنا ءسوزسىز ءسىڭىپ وتىرادى. گەرمانيانىڭ ەكونوميكالىق شىعارمالارىندا ادەتتە پرۋسسيالىق ءمانساپتىلاردىڭ اداقتىعى جارامساقتىقپەن ماقتالادى، ال فرانسيانىڭ پاناما دياسى[351] جانە امەريكا ساياسي سالاسىنداعىلاردىڭ پارا-قورلىق سالتى جازعىرىلادى. ءبىراق فاكت مىناداي: **ءتىپتى** گەرمانيانىڭ بانكە كاسىپتەرىنە ارنالعان بۇرجۋازيالىق كىتاپ-جۋرنالدار دا كىلەڭ بانكە كاسىبى كولەمىنەن الدەقايدا اسىپ كەتەتىن ىستەردى، ماسەلەن، ءمانساپتىلاردىڭ بارعان سايىن كوپتەپ بانكەگە بارىپ قىزمەت ىستەۋ ىستەرىن، بىرەۋلەردىڭ "بانكەگە سىنالاپ كىرۋ تىلەگى" بار ەكەندىگىن ايتقاندىعىن ۇنەمى ءسوز قىلۋعا ءماجبۇر بولىپ وتىر: "ىشتەي بەرەنشتراس كوشەسىندەگى" (بەرليندە "گەرمانيا بانكەسى" بار كوشە) "ءبىر ىرىستى ورىنعا يە

① «تاسىمال ترەسى» («Verkehrstrust») دەگەن ماقالاعا، «بانكە» جۋرنالىنىڭ 1914-جىلعى 1-سانىنىڭ 89-بەتىنە قاراڭىز.

بولۋدى ويلاپ جۇرگەن ٴمانساپتىنىڭ اداقتىعى نەگى قالاي ەكەن؟"①
«بانكە» جورنالىنى شىعارۋشى الفرەد لانسبۋرگ 1909 ـ جىلى «بيزانـ-
تينيزمنىڭ ەكونوميكالىق ماڭىزى» دەگەن ماقالا جازىپ، وندا
ۆيلحەلم II نىڭ پالەستينگە بارعان ساپارىنا جانە "سول ساپاردىڭ
تىكەلەي ناتيجەسى، ياعني باعدات تەمىر جولىنىڭ سالىنۋى"نا
توقتالعان، "وسى ٴبىر باقىتسىز 'نەمىس ارىندى رۋحىنىڭ ۇلى
وقيعاسى' گەرمانيانىڭ 'قورشاۋ'دا بولۋىنا ٴبىزدىڭ وتكىزگەن
ساياسي قاتەلەرىمىزدىڭ بارىنەن كوپ جاۋاپكەر بولادى" ("قورشاۋ"
دەپ وتىرعانى ەدۋارد VII نىڭ گەرمانيانى وقشاۋ قالدىرىپ يمپەرـ-
ياليزمىنىڭ گەرمانياعا قارسى وداعىنىڭ شەڭبەرىمەن قورشاۋعا
تىرىسقان ساياساتى)②. وسى جورنالدىڭ ٴبىز ايتقان ماقالا جازۋ-
شىسى ەشۋەگە 1911 ـ جىلى «قازىنا شونجارى جانە ٴمانساپتىلار»
دەگەن ماقالا جازىپ، گەرمانيا ٴمانساپتىسى فەلكەردىڭ ٴىسىن
اشكەرەلەگەن. فەلكەردىڭ كارتەل ماسەلەسى جونىندەگى الىقانىڭ
مۇشەسى بولعان جانە توتەنشە كۇش شىعارعان، ٴبىراق كوپ وتپەي-
اق ەڭ ٴىرى كارتەلدە — بولات سينديكاتىندا ٴبىر ىرىستى ورىنعا
يە بولعان. استە كەزدەيسوق بولماعان بۇل ٴىس وسى بۇرجۋازيا-
شىل جازۋشىنى "گەرمانيانىڭ نەگىزگى زاڭى قامتاماسىز ەتكەن
ەكونوميكالىق ەركىندىك شارۋاشىلىق ٴومىردىڭ كوپ جاقتارىندا
مازمۇنىنان ايرىلعان سىلدىر ٴسوز بولىپ قالدى"، قازىنا شونجار-
لارىنىڭ قازىرگى ۇستەمدىگى تۇسىندا، "بارىنشا جالپىلىق ساياسي
ەركىندىكتىڭ ٴوزى دە ٴبىزدىڭ ەركىندىگى جوق حالىققا اينال-

① «بانكەگە سىنالاپ كىرۋ تىلەگى» («Der Zug zur Bank») دەگەن
ماقالاعا، «بانكە» جورنالىنىڭ 1909 ـ جىلعى 1 ـ سانىنىڭ 79 ـ بەتىنە
قاراڭىز.

② «بانكە» جورنالىنىڭ 301 ـ بەتىنە قاراڭىز.

ماۋىمىزعا كەپىلـدىك ەتە المايـدى"① دەپ مويىنـداۋعا ٴماجـبۇر ەتتى.

روسسياعا كەلسەك، بۇل جونىندە ٴبىز ٴبىر عانا مىسال كەلتىرە-مىز. بىرنەشە جىلدىڭ الدىندا بارلىق گازەتتە ٴبىر حابار باسىلدى، وندا امانات-قارىز مەكەمەسـىنىڭ باسـتىعى داۆيـدوۆ ۇكىمەتـتىڭ قىزمەتىن تاستاپ، ٴبىر ٴىرى بانـكەگە بارىپ قـىزمەتكە كـىرمەك، توقتام بويىنشا، ونىڭ بىرنەشە جىل ىشىندە الاتىن جالاقىسى ٴبىر مىليون رۋبلدان ارتىق بولادى دەلىنـگەن. امانات-قارىز مەكەمە-سى — "بۇكىـل مەملەكەتـتەگى بارلـىق امانات-قارىـز ورگانىـنىڭ كاسىبىن بىرلىككە كەلتىـرىپ وتىراتـىن" ورگـان، ول اسـتانادانعى بانكەلەرگە جالپى سانى 800 مىليوننان ٴبىر مىليارت رۋبلعا دەيىن قوسىمشا اقشا بەرىپ وتىرادى② — — —.

كاپيتاليزمنىڭ جالپى ەرەكـشەلىگى — كاپيتالـدى يەمدەنـۋدىڭ كاپيتالدى وندىرىسكە جۇمساۋدان ٴبولىنۋى، اقشا كاپيتالىنىڭ ونەر-كاسىپ كاپيتالىنان نەمەسە ٴوندىرىس كاپيتالىنان ٴبولـىنۋى، اقـشا كاپيتالىنان كىرەتىن كىرىسپەن عانا ٴومىر ٴسۇرەتىن جاتـىپ ىشەر-لەردىڭ كاسىپ يەلەرىنەن، كاپيتالدى جۇمساۋعا تىكەلەي قاتناسۋشى باسقا بارلىق ادامنان ٴبولىنۋى. يمپەرياليزم نەمەسە ماليا كاپيتال-ىنىڭ ۇستەمـدىگى — كاپيتاليزمـنىڭ ەڭ جوعارعى ساتىـسى، بۇل ساتىدا مۇنداي ٴبولۋ وراسان زور دارەجەگە جەتەدى. ماليا كاپيتا-لىنىڭ باسقا ٴارقانداي فورماداعى كاپيتالدان باسىـم بولۋى جاتـىپ ىشەرلەر مەن ماليا شونجارلارىـنىڭ بيلەپ-توستەۋشى ورنىـعا يە

① «بانكە» جورنالىنىڭ 1911-جىلعى 2-سانىنىڭ 825-بەتىنە؛ 1913-جىلعى 2-سانىنىڭ 962-بەتىنە قاراڭىز.

② ە. اگاحدىنىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 202-بەتىنە قاراڭىز.

بولعاندىعىن كورسەتەدى، ماليا "قۋاتى" بار از ساندى مەملەكەت-تەردىڭ باسقا مەملەكەتتەردىڭ قاي-قايسىسىنان دا كورنەكتى ەكەندىگىن كورسەتەدى. بۇل بارىستىڭ قانداي دارەجەگە جەتكەن-دىگىن تاراتۋ ىسىنە، ياعني ٴارتۇرلى قۇندى قاعازداردىڭ تاراتىل-لۋى جايىنداعى ساناق ماتەريالدارىنا نەگىزدەلە وتىرىپ تۇجىرىم-داۋعا بولادى.

A. نەيمارك «حالىقارالىق ساناق زەرتتەۋ ورنىنىڭ مازمۇنداما-سى»[1]ندا بۇكىل دۇنيە ٴجۇزى بويىنشا باعالى قاعازداردىڭ تاراتىلۋى تۋرالى ەڭ ەگجەي-تەگجەيلى، ەڭ تولىق سالىستىرما ماتەريالىن جاريالادى، بۇل ماتەريالدار كەيىن ەكونوميكالىق شىعار-مالاردا الدەنەشە رەت بولەك-بولەك كەلتىرىلدى. 4 ون جىل ىشىندەگى جالپى سان مىناداي:

ٴار ون جىل ىشىندەگى تاراتىلعان باعالى قاعازداردىڭ سانى
(ملليارت فرانك ەسەبىمەن)

1871 — 1880 - جىلدار	76.1
1881 — 1890 - جىلدار	64.5
1891 — 1900 - جىلدار	100.4
1901 — 1910 - جىلدار	197.8

19-عاسىردىڭ 70-جىلدارىندا بۇكىل دۇنيە ٴجۇزى بويىنشا تاراتىلعان باعالى قاعازداردىڭ جالپى سانى كوبەيگەن، اسىرەسە پرۋسسيا-فرانسيا سوعىسىنا، سونداي-اق سوعىستان كەيىن گەرمان-

① «حالىقارالىق ساناق زەرتتەۋ ورنى مازمۇنداماسى»نىڭ («Bulletin de l'institut international de statistique») 1912-جىلعى، گااگا باسپاسى، 19-توم، 2-كىتاپ. 2-باعانادا ۇساق مەملەكەتتەر جونىندەگى ماتەريالدار مولشەرمەن 1902-جىلدىڭ سانى بويىنشا 20 پىراسەنت كوبەيتىلىپ ەسەپتەلگەن.

يادا كاسپورىندى بەتالدى قۇرۋ داۋىرىندە تاراتىلعان زايومدارعا بايلانىستى كوبەيگەن. جالپى العاندا، 19 ـ عاسىردىڭ سوڭعى 3 ون جىلى ىشىندە ونىڭ كوبەيۋ قارقىنى ونشا شاپشاڭ بولا قويماعان، 20 ـ عاسىردىڭ العاشقى ون جىلىنا جەتكەندە عانا بارىنشا كوبەيگەن، ون جىل ىشىندە ءبىر ەسەگە جۋىق كوبەيگەن. دەمەك، 20 ـ عاسىردىڭ باس كەزى، جوعارىدا ٴوزىمىز ايتىپ وتكەنىمىزدەي، مونوپوليالىق ۇيىمنىڭ (كارتەل، سينديكات، ترەس) دامۋى جاعىنان عانا ەمەس، ونىڭ ۇستىنە ماليا كاپيتالىنىڭ كوبەيۋى جاعىنان دا بۇرىلىس ٴداۋىرى بولدى.

نەيماركتىڭ ەسەبىنە قاراعاندا، 1910 ـ جىلى بۇكىل دۇنيە ٴجۇزى بويىنشا قۇندى قاعازداردىڭ جالپى سوماسى مولشەرمەن 815 ملليارت فرانك بولعان. ول قايتالانعان ساندى الىپ تاستاپ، شامامەن بۇل ەسەپتەن شىعارىپ تاستاپ، الگى سومانى 575—600 ملليارت فرانككە تۇسىرەدى. بۇل سومانىڭ ەل ـ ەلگە ٴبولىنۋ جاعدايى تومەندەگىدەي: (بۇل جەردە الىنعان جالپى سوما 600 ملليارت):

قۇندى قاعازداردىڭ 1910 ـ جىلعى سوماسى
(ملليارت فرانك ەسەبىمەن)

انگليا	142	479	گوللانديا	12.5
امەريكا	132		بەلگيا	7.5
فرانسيا	110		يسپانيا	7.5
گەرمانيا	95		شۆەيتساريا	6.25
روسسيا	31		دانيا	3.75
اۋستريا ـ ۆەنگريا يمپەرياسى	24		شۆەتسيا، نورۆەگيا، رۋمينيا جانە باسقالار	2.5
يتاليا	14			
جاپونيا	12		بارلىعى	600.0

بۇل ساندار دان مولشەرمەن 100 دەن 150 ملليارت فرانك قۇندى قاعازدارى بار ەڭ باي 4 كاپيتاليستىك مەملەكەتتىڭ ەركىندە

كوزگە تۋسەتىنىن بىردەن كورۋگە بولادى. مۋنىڭ ىشىندە ەكەۋى ــ ەڭ ەسكى جانە وتارى ەڭ كوپ (بۇل جونىندە تومەندە ايتامىز) كاپيتاليستىك مەملەكەت، اتاپ ايتقاندا، انگليا مەن فرانسيا؛ قالعان ەكەۋى ــ دامۋ قارقىنى جاعىنان جانە كاپيتاليستىك مونوپوليالىق ۇيىمىنىڭ وندىرىستەگى جالپىلاسۋ دارەجەسى جاعىنان الدا كەلە جاتقان كاپيتاليستىك مەملەكەت، اتاپ ايتقاندا، امەريكا مەن گەرمانيا. بۇل 4 مەملەكەتتە جيىنى 479 ملليارت فرانك بار، ول مولشەرمەن بۇكىل دۇنيە جۇزىندەگى ماليا كاپيتالىنىڭ 80 پىراسەنتىن ۇستايدى. دۇنيە جۇزىندەگى باسقا ەلدەردىڭ بارلىعى دەرلىك نە مىناداي نە اناداي جولمەن وسى 4 مەملەكەتكە، وسى 4 حالىقارالىق بانكيرگە، دۇنيە جۇزىلىك ماليا كاپيتالىنىڭ وسى 4 "تىرەۋى"نە بورىشتىلار جانە سالىق تولەۋشىلەر.

ٴبىز ەندى ماليا كاپيتالىنىڭ حالىقارالىق بەك سۇيەۋشىلىگى مەن بايلانىسىنىڭ تورابىن قالىپتاستىرۋ جاعىندا شەتكە كاپيتال شىعارۋدىڭ اتقارعان رولىنا ايرىقشا توقتالۋعا ٴتيىسپىز.

IV. شەتكە كاپيتال شىعارۋ

ەركىن باسەكە بۇكىلدەي بيلەپ ـ توستەگەن ەسكى كاپيتاليزمنىڭ ەرەكشە بەلگىسى ــ شەتكە **تووار** شىعارۋ. مونوپوليا بيلەپ توستەگەن ەڭ جاڭا كاپيتاليزمنىڭ ەرەكشە بەلگىسى ــ شەتكە **كاپيتال** شىعارۋ.

كاپيتاليزم دەگەنىمىز دامىپ ەڭ جوعارى ساتىعا جەتكەن تووار ۇندىرىسى، بۇل ساتىدا ەڭبەككۇش تە توۋارعا اينالادى. ەلدىڭ ٴوز ىشىندەگى، اسىرەسە حالىقارالىق ايىرباستىڭ دامۋى كاپيتا-

ليزمنىڭ ۋاكىلدىك سيپات العان ەرەكشە بەلگىسى بولىپ تابىلادى. كاپيتاليزم تۇسىندا، كاسىپورىنداردىڭ ونەركاسىپ تاراۋلارىنىڭ جانە مەملەكەتتەردىڭ داموۋى ٴسوزسىز اركەلكى، سەكىرمەلى بولادى. الدىمەن، انگليا وزگە ەلدەردەن بۇرىن كاپيتاليستىك مەملەكەتكە اينالدى، 19 ـ عاسىردىڭ ورتا شەنىنە جەتكەندە ەركىن ساۋدانى جولعا قويىپ، "دۇنيە ٴجۇزىنىڭ زاۋاتى" بولۋ، ٴار ەلگە دايىن ونىمدەر بەرىپ تۇرۋ ويىندا بولدى. بۇل ەلدەر وعان ايىر-باس رەتىندە شيكىزات بەرىپ وتىرۋعا ٴتيىس بولدى. ٴبىراق انگ-ليانىڭ بۇل مونوپوليالىق جاعدايى 19 ـ عاسىردىڭ سوڭعى شيرەگىنىڭ ىشىندە ٴبۇلدىرىلدى، ويتكەنى ٴبىرسىپىرا مەملەكەتتەر ول ۋاقىتتا "قورعانىستىق" شەگارا باجىسى ارقىلى وزدەرىن قورعاپ، دەربەس كاپيتاليستىك مەملەكەتتەر بولىپ وركەندەدى. 20 ـ عاسىر باستالعان كەزدە، ٴبىز باسقاشا مونوپوليانىڭ قالىپتاسقانىن كوردىك: ٴبىرىنشى-دەن، كاپيتاليزم دامىعان مەملەكەتتەردىڭ بارلىعىندا كاپيتاليستەر-دىڭ مونوپوليالىق وداعى بولدى؛ ەكىنشىدەن، قىرۋار كاپيتال جينا-لعان ساناۋلى ەڭ باي مەملەكەتتەر مونوپوليالىق ورىنعا شىقتى. الدىڭعى قاتارلى مەملەكەتتەردە قىرۋار "ارتىق كاپيتال" پايدا بولدى.

ەگەر كاپيتاليزم وسى كۇنگى قاي جەردە بولسا دا ونەركاسىپتەن الدەقايدا ارتتا قالىپ قويعان اۋىل شارۋاشىلىعىن وركەندەتە السا، ەگەر كاپيتاليزم بۇگىنگى تاڭدا تەحنيكانىڭ تاڭعالارلىق العا باسۋى جاعدايىندا، ٴالى دە بارلىق جەردە جارتىلاي اش جانە قايىرشىلىقتاعى حالىق بۇقاراسىنىڭ تۇرمىس دارەجەسىن كوتەرە السا، وندا، ارينە، ارتىق كاپيتال دا بولماعان بولار ەدى. كاپيتاليزمدى ۇساق بۇرجۋا-زيالىق كوزقاراسپەن سىناۋشىلار وسى "دالەلدى" ۇنەمى ورتاعا قويادى. ٴبىراق ونداي بولاتىن بولسا، كاپيتاليزم بول-

ماس ەدى، ويتكەنى وركەندەۋدىڭ اركەلكى بولۋى مەن حالىق بۇ-
قاراسىنىڭ جارتىلاي اشتىق تۇرمىس دارەجەسى وسى ٴوندىرىس
ٴتاسىلىنىڭ ٴتۇبىرلى، ٴسوزسىز شارتتارى جانە الىعى شارتتارى
بولىپ تابىلادى. كاپيتاليزم كاپيتاليزم بولادى ەكەن، وندا ارتىق
كاپيتال ٴوز ەلىندەگى بۇقارانىڭ تۇرمىس دارەجەسىن جوعارى
كوتەرۋگە جۇمسالمايدى (ويتكەنى مۇنداي بولعاندا كاپيتاليستەردىڭ
پايداسى ازايىپ قالادى)، قايتا شەتەلدەرگە، ارتتا قالعان مەملەكەت-
تەرگە شعارىلادى، ٴسويتىپ پايدا كوبەيتىلەدى. ارتتا قالعان بۇل
مەملەكەتتەردە ادەتتە پايدا وتە مول بولادى، ويتكەنى وندا كاپيتال
از، جەر باعاسى تومەنىرەك، جالاقى تومەن، شيكىزات تا ارزان.
شەتكە كاپيتال شعارۋ مۇمكىن بولاتىن سەبەبى ارتتا قالعان مەملە-
كەتتەردىڭ ٴبىرسىپىراسى دۇنيە جۇزىلىك كاپيتاليزمنىڭ اينالىم
كولەمىنە تارتىلىپ وتىر، باستى-باستى تەمىر جولدار سالىندى
نەمەسە سالىنا باستادى، ونەركاسىپتى وركەندەتۋدىڭ الىپپەلىك
شارتتارى قامتاماسىز ەتىلدى، تاعى سول سياقتىلار. شەتكە كاپيتال
شعارۋدىڭ قاجەتتى بولاتىن سەبەبى كاپيتاليزمنىڭ ساناۋلى ەلدەر
دە "پىسىپ جەتىلۋى شەكتەن اسىپ كەتتى"، "پايدالى" كاپيتال
قوسۋ ورىندارى جەتىسپەي قالدى (اۋىل شارۋاشىلىعى وركەندە-
مەگەن جانە بۇقارا كەدەيشىلىك كۇيدە وتىرعان شارت-جاعدايدا).
باستى-باستى ٴۇش مەملەكەتتىڭ شەتەلگە قوسقان كاپيتالىنىڭ
شامالاپ العانداعى مولشەرى تومەندەگىدەي①:

---

① حوبسون «يمپەرياليزم» (Hobson: «Imperialism») 1902 ـ جىل
لوندون باسپاسى، 58 ـ بەت؛ ريسسەر جوعارىداعى كىتاپ، 395 ـ، 404 ـ
بەتتەر؛ پ. ارندت (P. Arndt) «دۇنيە جۇزىلىك ەكونوميكالىق
ماقالالار جيناعى» («Weltwirtschaftliches Archiv») 7 ـ توم،

شەتەلگە قوسلعان كاپيتال		(مليارت فرانك ەسەبىمەن)	
جىلدارى	انگلياندكى	فرانسياندكى	گەرمانياندكى
1862	3.6	—	—
1872	15	10(1869 ـ جىلى)	—
1882	22	15(1880 ـ جىلى)	؟
1893	42	20(1890 ـ جىلى)	؟
1902	62	37 — 27	12.5
1914	100 — 75	60	44

1916 ـ جىل، 35 ـ بەت؛ نەيمارككتىڭ (Neymarck) ماقالاسى، مازمۇنداما (Bulletin)؛ حيلفەرديڭ «ماليا كاپيتالى»، 492 ـ بەت؛ للويدجورجدىڭ (Lloyd-George) 1915-جىلى 5 ـ ايدىڭ 4 ـ كۇنى انگليانىڭ تومەنگى پالاتاسىندا سويلەگەن ٴسوزى، 1915 ـ جىلى 5 ـ ايدىڭ 5 ـ كۇنى «كۇندەلىك حابار» («Daily Telegraph»)؛ ب. حارمس «دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشىلىق ماسەلەلەرى» (B. Harms: «Probleme der Weltwirtschaft») 1912 ـ جىل، يەنا باسپاسى، 235 ـ بەتى جانە باسقا بەتتەرى؛ زيگمۋند شيلدەر بوشى «دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشىلىقتىڭ دامۋ بەتالىسى» (Dr. Sigmund ،Schilder: «Entwicklungstendenzen der Weltwirtschaft») 1912 ـ جىل، بەرلين باسپاسى، 1 ـ توم، 150 ـ بەت؛ جورج پايش «ۇلى بريتانيانىڭ... كاپيتال قوسۋى» (George Paish: «Great Britain's Capital Investmentsetc.») «پاتشا ساناق علمي قوعامىنىڭ جورنالى» («Journal of the Royal Statistical Soeiety») 74 ـ توم، 1910 — 1911 ـ جىلدارداعى 167 بەتى جانە ونان كەيىنگى بەتتەرى؛ جورج ديۋريچ «گەرمانيا بانكەلەرىنىڭ شەتەلدەگى كەڭەيۋى جانە ونىڭ گەرمانيانىڭ ەكونوميكالىق داموۋىمەن بولعان بايلانىسى» (Georges Diouritch: «L'Expansion des banques allemandes àl'étranger, ses rapports avec le développement économique de l'Allemagne») 1909 ـ جىل، پاريج باسپاسى، 84 ـ بەت.

مۇنان شەتكە كاپيتال شىعارۋدىڭ 20 ـ عاسىردىڭ باسىندا عانا بارىنشا دامىعانىن كورۋگە بولادى. دۇنيە جۇزىلىك سوعىستىڭ قارساڭىندا باستى ـ باستى 3 مەملەكەتتىڭ شەتەلگە قويعان كاپيتالى 175 ــ 200 مىليارت فرانككە جەتكەن. 5 پىراسەنتتىك تومەن پايدامەن ەسەپتەگەندە، بۇل اقشادان كىرەتىن كىرىس جىلىنا 8 ــ 10 مىليارت فرانككە جەتۋگە ٴتيىس. مۇنىڭ ٴوزى دۇنيە جۇزىندەگى باسىم كوپ ساندى ۇلتتار مەن مەملەكەتتەردى يمپەريا ـ ليزمنىڭ ەزۋىنىڭ، قاناۋىنىڭ بەرىك نەگىزى، ساناۋلى عانا ەڭ باي مەملەكەتتەردىڭ كاپيتاليستىك پارازيتتىگىنىڭ بەرىك نەگىزى بولىپ تابىلادى!

شەتەلدەرگە قويىلعان وسى كاپيتال ٴار ەل اراسىندا تەگى قالاي بولىنگەن، تەگى **قاي جەرلەرگە** قويىلعان دەگەن سۇراۋعا شامامەن عانا جاۋاپ قايتارۋعا بولادى، الايدا بۇل شامامەن قايتا ـ رىلعان جاۋاپتىڭ ٴوزى دە وسى زامانعى يمپەرياليزمنىڭ كەيبىر جالپى ارا قاتىناستارى مەن بايلانىستارىن ٴتۇسىندىرىپ بەرە الادى:

شەتەلدەرگە قويىلعان كاپيتالدىڭ دۇنيە جۇزىندەگى قۇرلىقتارعا ٴبولىنۋىنىڭ شامامەن العانداعى جاعدايى

(1910 ـ جىلى شاماسىندا)

(مىليارت مارك ەسەبىمەن)

	انگليا	فرانسيا	گەرمانيا	بارلىعى
ەۋروپا..................................	4	23	18	45
امەريكا..................................	37	4	10	51
ازيا، افريكا، اۋستراليا..........	29	8	7	44
جيىنتىعى................................	70	35	35	140

انگلیادا ٴبىرىنشى ورىندا ونىڭ وتارلىق جەرلەرى تۇرادى، ونىڭ وتارلىق جەرلەرى امەريكا قۇرلىعىندا دا وتە كوپ (ماسەلەن، كانادا)، ازيا جانە باسقا قۇرلىقتاردى ايتىپ جاتۋدىڭ ٴتىپتى قاجەتى دە جوق. انگليا كاپيتالىنىڭ شەتكە كوپتەپ شعارىلۋىنىڭ تولىپ جاتقان وتارلارمەن اسا تىعىز بايلانىسى بار. وتارلاردىڭ يمپەريا-ليزم ٴۇشىن قانداي ماڭىزى بارلىعىن ٴبىز كەيىن تاعى ٴسوز قىلامىز. فرانسيانىڭ جاعدايى وزگەشە. ونىڭ شەتەلگە قوسقان كاپيتالى نەگىزىنەن ەۆروپادا، الدىمەن روسسيادا (10 ملليارت فرانكتەن تومەن ەمەس)، ونىڭ بەرجاعىندا مۇنىڭ دەنى ونەر-كاسىپ ورىندارىنا قوسقان كاپيتال ەمەس، قايتا **قارىز** كاپيتالى، ياعني زايوم. فرانسيا يمپەرياليزمى انگليا وتارلىق يمپەرياليزمىنەن باسقاشا، فرانسيا يمپەرياليزمىن ٴوسىمقور يمپەرياليزم دەپ اتاۋعا بولادى. گەرمانيا بۇل ەكەۋىنەن دە باسقاشا، ونىڭ وتارلارى كوپ ەمەس، ونىڭ شەتەلگە قوسقان كاپيتالى ەۆروپا قۇرلىعى مەن امەريكا قۇرلىعىنا بارىنشا تەڭ بولىنگەن.

شەتكە كاپيتال شعارۋ سول كاپيتال اپارىلعان مەملەكەتتەردەگى كاپيتاليزمنىڭ وركەندەۋىنە قالاي دا ىقپال جاسايدى، وندايعى كاپيتاليزمنىڭ وركەندەۋىن بارىنشا شاپشاڭداتادى. سوندىقتان، ەگەر شەتكە كاپيتال شعارۋ شعارۋشى ەلدەردىڭ داموۋىن بەلگىلى دارەجەدە ٴبىراز توقىراتاتىن بولسا، وندا مۇنىڭ ٴوزى تەك كاپيتا-ليزمنىڭ بۇكىل دۇنيە جۇزىندە ونان ارى وركەندەۋىن ۇلعايتادى جانە تەرەڭدەتەدى.

شەتكە كاپيتال شعارۋشى مەملەكەتتەردىڭ قاشان دا ەرىلىك نەداۋىر "پايدا" الىپ وتىرۋىنا مۇمكىندىكتەرى بولادى، بۇل ولجانىڭ سيپاتى دا ماليا كاپيتالى مەن مونوپوليالىق ۇيىم ٴداۋ-رىنىڭ ەرەكشەلىگىن تۇسىندىرەدى. ماسەلەن، بەرلينىدەگى «بانكە»

جورنالى 1913 ـ جىلى 10 ـ ايدا بىلاي دەپ جازعان:

"حالىقارالىق كاپيتال بازارىندا جۋىردان بەرى اريستوفانىنىڭ سۋرەتتەپ جازۋىنا تاتىرلىق كومەديا ويىنالىپ كەلەدى. ەل سىرتىنداعى كوپتەگەن مەملەكەتتەر، يسپانيادان بالقانعا دەيىن، روسسيادان ارگەنتيناعا، برازيلياعا جانە جۇڭگوعا دەيىن بارلىعى دا ءىرى ماليا بازارلارىنان كورنەۋ نەمەسە كومەسكى تۇردە قارىز اقشا تالاپ ەتۋدە، كەيدە ءتىپتى وتە شۇعىل تالاپ ەتۋدە. قازىر ماليا بازارلارىنداعى جاعداي ونشا جاقسى ەمەس، ساياسي بولاشاعى دا قۋانارلىق ەمەس. ءبىراق ماليا بازارلارىنىڭ قارىز اقشا بەرۋدەن باس تارتۋعا باتىلى بارعان بىردە ـ ءبىرى جوق، كورشى بازارلارى قارىز اقشا بەرۋگە كوپ بۇرىن ماقۇل بولىپ، سيعا سي الا ما دەپ قورقادى. وسىنداي حالىقارالىق كەلىسىمدەر جاساسقان كەزدە، قارىز بەرۋشى ءارقاشان دەرلىك ولجالى بولادى: ساۋدا شارتتارىنداعى جول بەرۋشىلىككە قول جەتكىزەدى، تاسكومىر بەكەتتەرىن اشادى، پورتتاردى سالادى، مول پايدالى مايعا بەرۋگە قول جەتكىزەدى، زەڭبىرەكتەرگە زاكاز الادى."①

ماليا كاپيتالى مونوپوليالىق ۇيىم ءداۋىرىن تۋدىردى. ال مونوپوليالىق ۇيىم بارلىق جەردە مونوپوليالىق ءپرينسيپتى جۇزەگە اسىردى: "بايلانىس"تى پايدالانىپ، ءتيىمدى كەلىسىم جاساپ، ونى اشىق بازارداعى باسەكەنىڭ ورنىنا قويدى. ەڭ ۇيرەنشىكتى قۇبىلىس قارىز اقشا بەرۋدىڭ شارتى ەتىلىپ، قارىز اقشانىڭ ءبىر بولەگىن زايوم بەرۋشى مەملەكەتتەردەن ونىمدەر، اسىرەسە اسكەري قارۋ ـ جاراق، كەمە، تاعى سول سياق ـ

① «بانكە» جورنالىنىڭ 1913 ـ جىلعى 2 ـ سانىنىڭ 1024 ـ بەتىنە قاراڭىز.

تىلاردى ساتىپ الۋدىڭ بەلگىلەنۋى بولىپ تابىلادى. فرانسيا سوڭعى 20 جىلدىڭ ىشىندە (1890—1910-جىلدار) وسى ٴادىستى ٴجيى قولداندى. شەتكە كاپيتال شعارۋ شەتكە توۋار شعارۋعا دەم بەرۋ-دىڭ ٴتاسىلى بولدى. وسىنداي احۋالدا، ەرەكشە ٴىرى كاسىپو-رىنداردىڭ اراسىندا جاسالعان كەلىسىمدەر شيلدەردىڭ "سىپايىلاپ" ايتۋىنشا①، ەكىنىڭ بىرىندە، "ساتىپ الۋعا دەيىن تاياپ بارادى". گەرمانياداعى كرۋپپ، فرانسياداعى شنەيدەر، انگلياداعى ارمستروڭ ٴىرى بانكەلەرمەن جانە ۇكىمەتتەرمەن وسىنداي تىعىز بايلانىسى بار سەرىكتىكتەردىڭ ۇلگىسى بولىپ تابىلادى، قارىز اقشا شارتىن جاساسقان كەزدە، بۇلاردى "ىسىرت قالدىرۋ" وڭاي ەمەس.

فرانسيا روسسياعا قارىز اقشا بەرگەن كەزدە، 1905-جىلى 9-ايدىڭ 16-كۇنى جاساسقان ساۋدا شارتىندا، روسسياعا "قىسىم" جاسادى دا، 1917-جىلعا دەيىنگى نەداۋىر جول بەرۋگە قول جەتكىزدى؛ 1911-جىلى 8-ايدىڭ 19-كۇنى جاپونيا مەن ساۋدا شارتىن جاساسقان كەزدە دە سونداي بولدى. اۋستريانىڭ سەربيا-مەن بولعان شەگارا باجى سوعىسى 1906-جىلى باستالدى دا، 1911-جىلعا دەيىن توقتاعان جوق، ارالىعىندا نەبارى 7 اي عانا تىنىستادى، بۇل شەگارا باجى سوعىسىنىڭ ٴبىر سەبەبى اۋستريا مەن فرانسيانىڭ سەربياعا اسكەري زاتتار بەرۋ جاعىندا باسەكەلەسۋى بولدى. پاۋل دەشانەل 1912-جىلى 1-ايدا پارلامەنتتە فرانسيا سەرىكتىگىنىڭ 1908—1911-جىلدار ارالىعىندا سەربياعا بەرگەن اسكەري زاتتارىنىڭ قۇنى 45 ميليون فرانككە جەتتى دەدى.

اۋستريا-ۆەنگريا يمپەرياسىنىڭ ساو-پاۋلوداعى (برازيليا) كونسۋ-

① شيلدەردىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 346-، 350-، 371-بەتتەرىنە قاراڭىز.

سولىنىڭ باياندامالسىندا بىلاي دەلىنگەن: "برازيلىيادا تەمىر جول ـ داردىڭ كوپ بولەگى فرانسيا، بەلگيا، انگليا، گەرمانيا كاپيتالدا ـ رىمەن سالىنىپ جاتىر؛ بۇل مەملەكەتتەر تەمىر جول سالۋمەن بايلا ـ نىستى اقشا مامىلە كاسىپتەرىن ىستەگەندە تەمىر جولعا كەرەكتى قۇرىلىس ماتەريالدارىن وزدەرى بەرەتىن بولىپ كەلىسەدى."

دەمەك، ماليا كاپيتالىنىڭ تورى دۇنيە جۇزىندەگى ەلدەرگە شىن مانىندە تەگىس جايىلىپ وتىر دەۋگە بولادى. بۇل جونىندە وتارلاردا قۇرىلعان بانكەلەر جانە ونىڭ بولىمشەلەرى وتە زور رول اتقاردى. گەرمانيا يمپەرياليستەرى "ەسكى" وتارلى مەملەكەتتەردىڭ بۇل جاعىنان ەرەكشە "ءساتتى" كەتىپ بارا جاتقانىن كورىپ، قاتتى قىزعانادى. 1904 ــ جىلى انگليانىڭ 50 وتارلىق بانكەسى جانە 2 مىڭ 279 بولىمشە بانكەسى بولعان (1910 ــ جىلى 72 بانكەسى جانە 5 مىڭ 449 بولىمشە بانكەسى بولعان)، فرانسيانىڭ 20 وتارلىق بانـ ـكەسى جانە 136 بولىمشە بانكەسى بولعان، گوللاندىيانىڭ 16 وتارلىق بانكەسى جانە 68 بولىمشە بانكەسى بولعان، ال گەرمانيانىڭ "نەبارى" 13 وتارلىق بانكەسى جانە 70 بولىمشە بانكەسى بولعان①. امەريكا كاپيتاليستەرى دە انگليا مەن گەرمانيانىڭ كاپيتاليستەرىنە قاتتى قىزعانادى، ولار 1915 ــ جىلى بىلاي دەپ شاعىم ايتادى: "وڭتۇستىك امەريكادا گەرمانيانىڭ 5 بانكەسىنىڭ 40 بولىمشەسى بار، انگليانىڭ 5 بانكەسىنىڭ 70 بولىمشەسى بار... سوڭعى 25 جىل ىشىندە انگليا مەن گەرمانيا ارگەنتينا، برازيليا جانە ۋراگۋايعا شامامەن 4 مىليارت امەريكا دوللارى كاپيتال قوستى، وسىنىڭ ناتيجەسىندە ولار وسى 3 مەملەكەتتەگى بارلىق ساۋدانىڭ 46 پىراسەنتىن بيلەپ

① ريسسەردىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 4 ــ باسپاسىنىڭ 375 ــ بەتىنە جانە ديۋريچتىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 283 ــ بەتىنە قاراڭىز.

ۆتىر“.①
باسقاشا ماعنادان الىپ ايىتقانىدا، شەتىكە كاپيىتال شىعارۋشى مەملەكەتتەر دۇنيە ٴجۇزىن ٴبولىسىپ الدى. ٴبىراق، ماليا كاپيتالى دۇنيە ٴجۇزىن تىكەلەي بولىسكە سالۋدى تاعى دا تۋدىردى.

۷. كاپيتاليستەر وداقتارىنىڭ دۇنيە ٴجۇزىن بولىسكە سالۋى

كاپيتاليستەردىڭ مونوپوليالىق وداقتارى كارتەلدەر، سينديكاتتار، ترەستەر ەڭ الدىمەن ەل ىشىندەگى بازارلاردى ٴبولىسىپ الادى، تۇرلىشە دارەجەدە ٴوز ەلىنىڭ ٴوندىرىسىن تۇتاسىمەن شەڭگەلىنە الادى. ٴبىراق كاپيتاليستىك ٴتۇزىم تۇسىندا ەل ىشىندەگى بازارلار ٴسوزسىز ەل سىرتىنداعى بازارلارمەن بايلانىسىپ جاتادى. كاپيتا- ليزىم الدەقاشان دۇنيە جۇزىلىك بازار قۇردى. سوندىقتان شەتكە كاپيىتال شىعارۋدىڭ ارتىۋىنا، ەڭ ٴىرى مونوپوليالىق وداقتاردىڭ شەتەلدىك جانە وتارلىق بايلانىستارى مەن ”ىقپال كولەمى“نىڭ

① «امەريكانىڭ ساياسي جانە قوعامدىق عىلىمدار شۋەيۋانىنىڭ جىلدىق جورنالى» (The Annals of the American Academy of Political and Social Science» نىڭ 1915 ـ جىلى 5 ـ ايىداعى 59 ـ تومىنىڭ 301 ـ بەتىنە قاراڭىز. وسى تومنىڭ 331 ـ بەتىندە تاعى بىلاي دەپ جازىلعان: اتاقتى ساناق عالىمى پايشتىڭ (Paish) ماليا جورنالى «ساناق عالىمى» («Statist»)نىڭ جۋىردا شىققان سانىنداعى ەسەبىنە قاراعاندا، انگليا، گەرمانيا، فرانسيا، بەلگليا جانە گوللانديا- لاردىڭ شەتكە شىعارعان كاپيتالىنىڭ جالپى مولشەرى 40 ملىيارت امەريكا دوللارى، ياعني 200 ملىيارت فرانك ەكەن.

مەيلىنشە كەڭەيۋىنە بايلانىستى، وسى مونوپوليالىق وداقتار اراسىندا بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك كەلىسىمدەردىڭ جاسالۋىنا، حالىقارالىق كارتەلدەردىڭ قالىپتاسۋىنا "تابيعي" تۇردە مۇمكىندىك تۋادى.

بۇل ــ بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك كاپيتال شوعىرلانۋى مەن ٴوندىرىس شوعىرلانۋىنىڭ جاڭا، وتكەندەگىدەن الدەقايدا جوعارى ساتىسى. وسى اسقان مونوپوليانىڭ قالاي ٴوسىپ شىعاتىنىن قاراپ كورەيىك.

ەلەكتىر ونەركاسىبى ــ ەڭ جاڭا تەحنيكالىق جەتىستىكتەرگە جانە 19 ـ عاسىردىڭ **اياعى** مەن 20 ـ عاسىردىڭ باسىنداعى كاپيتاليزمگە ەڭ جاقسى ۋاكىل بولا الاتىن ونەركاسىپ تاراۋى. ول امەريكا مەن گەرمانيادا ــ ەڭ الدىڭعى قاتارلى، جاڭا كۇلدەنگەن وسى ەكى كاپيتاليستىك مەملەكەتتە بارىنشا وركەندەدى. گەرمانيادا 1900 ـ جىلعى داعدارىس بۇل تاراۋدىڭ شوعىرلانۋىن وتە ـ موتە پارمەندى تۇردە شاپشاڭداتتى. سول كەزدە ونەركاسىپپەن نەداۋىر قويان ـ قولتىق ارالاسىپ وسكەن بانكەلەر وسى داعدارىس مەزگىلىندە ۇساقتاۋ كاسىپورىنداردىڭ قۇرۋ جانە ٴىرى كاسىپورىنداردىڭ ۇساقتاۋ كاسىپورىنداردى جۇتۋ بارىسىن بارىنشا جەدەلدەتتى جانە تەرەڭدەتتى. ەيدەلس بىلاي دەپ جازادى: "بانكەلەر كومەككە وتە دىلگىر بولىپ وتىرعان ٴدال سول كاسىپورىندارعا كومەك بەرۋدەن تيىلدى، ٴسويتىپ وزىمەن ونشا تىعىز بايلانىسى بولماعان سەرىكتىكتەردى اۋەلدە قارىشتاتا دامىتقانىمەن، كەيىنىنەن قايتىپ وڭالماستاي ەتىپ قيراتتى."①

ناتيجەدە 1900 ـ جىلدان كەيىن شوعىرلانۋ سۋىت ادىممەن ىلگەرى باستى. 1900 ـ جىلدان بۇرىن ەلەكتىر ونەركاسىبىندە 7 ـ 8

① ەيدەلستىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 232 ـ بەتىنە قاراڭىز.

"توپ" بولدى، بۇل توپتاردىڭ ارىبىرەۋى بىرنەشە سەرىكتىكتەر-دەن (بارلىعى 28 سەرىكتىك) قۇرالدى، ٴار توپتىڭ ارتىندا 2 دەن 11گە دەيىن بانكە بولدى. 1908-جىلدان 1912-جىلعا دەيىنگى ارالىقتا وسى توپتاردىڭ بارلىعى ەكى نەمەسە ٴبىر توپ بولىپ قوسىلدى. مۇنىڭ بارىسى تومەندەگىدەي:

ەلەكتىر ونەركاسىبىندەگى توپتار

1900- جىلدان كۇيرەۋگە دەيىن بار ازدەيت:
ۆەلتەن مەن گۋيلىلاۋمە | لاممەيەر | ەلەكترباس پەن حالسكە سەرىكتىگى | بىرلەسكەن سيەمەنىس شۋكەرت بەرك-مانىن | كۆممەر

ۆەلتەن مەن لامـمـەيـەر | ەلەكتىر باس سەرىكتىگى (ا.ە.گ) | سيەمەنىس پەن حالسكە — شۋكەرت | بەرك-مانىن | 1900 — جىلى كۇيرەگەن

ەلەكتىر باس سەرىك-تىگى (ا.ە.گ | سيەمەنىس پەن حالسكە — شۋكەرت

1908-جىلدان باستاپ تىعىز سەلبەسۋ

1912-جىلعا جەتكەندە:

وسلاي ٴوسىپ جەتىلگەن اتاقتى ا.ە.گ (ەلەكتىر باس سەرىك-تىگى) 175—200 سەرىكتىككە ۇستەمدىك ەتەدى ("قاتناسۋ" ٴتۇزىمى ارقىلى)، بارلىعى مولشەرمەن **ٴبىر ملليارت 500 مليون** ماركتىك كاپيتالدى بيلەيدى. مۇنىڭ شەتەلدەگى تىكەلەي ۋاكىلدىك قۇرى-لىمىنىڭ ٴوزى عانا 34، ونىڭ ىشىندە جارنالىق سەرىكتىگى 12، بۇلار 10 نەشە مەملەكەتكە ورنالاستىرىلعان. گەرمانيا ەلەكتىر ونەر-كاسىبىنىڭ شەتەلدەگى قوسقان كاپيتالى سوناۋ 1904-جىلدىڭ وزىن-

دە-اق، ەسەپكە قاراعاندا، 233 ملليون مارك بولعان، ونىڭ 62 ملليونى روسسيادا. بۇل "ەلەكتر باس سەرىكتىگى"نىڭ وراسان زور "بىرلەسكەن" كاسىپورىن ەكەنىن ايتىپ جاتۋدىڭ قاجەتى جوق، ونىڭ جاساۋ سەرىكتىكتەرىنىڭ ٴبىر ٴوزى عانا 16، بۇلار توك سىمدارى مەن ايىرعىشتاردان تارتىپ، اپتوموبيلدەر مەن ۇشقىش اپپاراتتارعا دەيىن ٴارتۇرلى ونىمدەر جاساپ شىعارادى.

ٴبىراق، ەۋروپاداعى شوعىرلانۋ امەريكاداعى شوعىرلانۋ بارىسىنىڭ دا قۇرامداس ٴبىر بولەگى بولىپ تابىلادى. ونىڭ ٴمانجايى تومەندەگىدەي:

"جالپىلىق ەلەكتر سەرىكتىگى" (General Electric C°)

امەريكا	تومسون - حوۋستون سەرىكتىگى ەۋروپاعا ارناپ ٴبىر سەرىكتىك قۇرعان	ەديسون سەرىكتىگى ەۋروپاعا ارناپ "فرانسيا ەديسون سەرىكتىگى"ن قۇرعان، كەيىنگىسى تاپقىرلىقتان يگىلىكتەنۋ ۇقىعىن گەرمانيا سەرىكتىگىنە بەرگەن
گەرمانيا	"بىرلەسكەن ەلەكتر سەرىكتىگى"	ەلەكتر باس سەرىكتىگى (ا.ى.گ.)

"ەلەكتر باس سەرىكتىگى" (ا.ە.گ)

سونىمەن 2 ەلەكتر "كۇشتى مەملەكەتى" قالىپتاسقان. حەينيگ ٴوزىنىڭ «ەلەكتر ترەسىنىڭ جولى» دەگەن ماقالاسىندا بىلاي دەپ جازادى: "بۇلارعا مۇلدە يەك سۇيەمەيتىن ەلەكتر سەرىكتىگى دۇنيە جۇزىندە جوق." بۇل ەكى "ترەس" كاسىپورنىنىڭ اينالىم مولشەرى مەن كولەمى جونىندە تومەندەگى ساندار ٴبىزدىڭ بەلگىلى (تولىق بولۋدان الشاق جاتقان) ۇعىمدار الۋىمىزعا مۇمكىندىك بەرەدى:

	تووار اينالىم مولشەرى (مىليون مارك ەسەبىمەن)	قىزمەتشىلەردىڭ سانى	تازا پايدا (مىليون مارك ەسەبىمەن)
امەريكانىڭ "جالپىلىق ەلەكتىر سەرىكتىگى" (گ.ە.س.)...	1907: 252	28 000	35.4
	1910: 298	32 000	45.6
گەرمانيانىڭ "ەلەكتىر باس سەرىكتىگى" (ا.ە.گ.).....	1907: 216	30 700	14.5
	1911: 362	60 800	21.7

كەيىن كەلە 1907 ـ جىلى امەريكا ترەسى مەن گەرمانيا ترەسى دۇنيە ٴجۇزىن بولىسكە سالۋ جونىندە شارت جاساستى. باسەكە جويىلدى. "جالپىلىق ەلەكتىر سەرىكتىگى" (گ.ە.س.) امەريكا مەن كانادانى "الدى"؛ "ەلەكتىر باس سەرىكتىگى" (ا.ە.گ.) نە گەرمانيا، اۆستريا، روسسيا، گوللانديا، دانيا، شۆەيتساريا، تۇركيا جانە بالقان مەملەكەتتەرى "ٴتيدى". تاعى دا "قىز سەرىكتىكتەر" جونىندە ەرەكشە (ارينە قۇپيا) شارتتار جاساستى، بۇل "قىز سەرىكتىكتەر" جاڭا ونەركاسىپ تاراۋلارى مەن "جاڭا"، ٴالى دە رەسمي بولىسىلمەگەن مەملەكەتتەرگە ەنۋدە. مۇنىڭ سىرتىندا تاپقىرلىقتار مەن تاجىريبە تابىستارىن دا ٴوزارا اۋىسپ وتىرۋ بەلگىلەندى①.

① ريسسەردىڭ جوعارىداعى كىتابىنا؛ ديۋريچتىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 239 ـ بەتىنە؛ كۋرت حەينيگتىڭ جوعارىداعى ماقالاسىنا قاراڭىز.

ٴىس جۇزىندە ٴبىرتۇتاس، بىرنەشە ملليارت كاپيتالدى بيلەپ وتىرعان، دۇنيە ٴجۇزىنىڭ جەر ــ جەرىندە "بولىمشە قۇرىلمدار"ى ۋاكىلدىك ورگاندارى، ٴىس نىستەپ بەرەتىن باسقارمالارى، سونداي ــ اق ٴتۇرلى ــ ٴتۇرلى بايلانىستارى، تاعى سونداي ــ لارى بار بۇل دۇنيە جۇزىلىك ترەسپەن باسەكەلەسۋدىڭ توتەنشە قيىن ەكەندىگى تابيعي. ٴبىراق دامۋدىڭ اركەلكىلىگىنىڭ، سوعىستاردىڭ، كۇيرەۋلەردىڭ، تاعى سول سىقىلدىلاردىڭ سالدارىنان كۇشتەردىڭ سالىستىرماسىندا وزگەرىستەر تۋىلاتىن بولسا، دۇنيە ٴجۇزىن **قايتادان بولىسكە سالۋدى** بۇل كۇشتى 2 ترەستىڭ دۇنيە ٴجۇزىن ٴبولىسىپ العاندىعى سىندى فاكت، ارينە، جويا المايدى.

كارەسين ونەركاسىبى وسى قايتا ٴبولىسۋدى جۇزەگە اسىرۋعا ارەكەتتەنۋدىڭ، قايتادان ٴبولىسۋ جولىنداعى كۇرەستىڭ نازار اۋدارۋعا تاتيتىن مىسالى بولىپ تابىلادى.

ەيدەلس 1905 ــ جىلى بىلاي دەپ جازعان: "دۇنيە ٴجۇزىنىڭ كارەسين بازارىن قازىر دە 2 ٴىرى ماليا توبى، اتاپ ايتقاندا، امەريكانىڭ روكفەللەر 'كارەسين ترەسى' (Standart») «Oil G-y) مەن روسسيانىڭ باكۋ مۇنايلىعىنىڭ قوجايىندارى روتشيلد، نوبەلدار ٴبولىسىپ العان. بۇل ەكى توپتىڭ ٴوزارا تىعىز بايلانىسى بار، ٴبىراق بىرنەشە جىلدان بەرى ولاردىڭ مونوپوليالىق ورنىنا 5 ٴىرى جاۋ قاتەر ٴتوندىرىپ كەلەدى"①: (1) امەريكا مۇناي قايناردىڭ سارقىلۋى؛ (2) باكۋداعى مانتاشەۆ سەرىكتىگىنىڭ باسەكەلەسۋى؛ (3) اۆستريانىڭ مۇناي قايناري؛ (4) رۋمينيانىڭ مۇناي قايناري؛ (5) مۇحيتتىڭ ار جاعىنداعى مۇناي قاينارلارى، اسىرەسە گوللانديا وتارلارىنداعى مۇناي قاينارلارى

---

① ەيدەلستىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 193 ــ بەتىنە قاراڭىز.

(انگليا كاپيتاليمەن دە بايلانىسى بار اسا باي سەميل سەرىكتىگى مەن شەلل سەرىكتىگى). سوڭعى 3 رايونداعى كاسىپورىنداردىڭ ەڭ ٴىرى "گەرمانيا بانكەسى" باسشىلىق ەتكەن گەرمانيا ٴىرى بانكەلەرىمەن بايلانىسى بار. بۇل بانكەلەر "وزدەرىنىڭ" تياناعى بولۋ ٴۇشىن كارەسين ونەركاسىبىن جوسپارلى جانە دەربەس تۇردە وركەندەتىپ وتىر، ماسەلەن، رۋمينيادا. رۋمينيانىڭ كارەسين ونەركاسىبىندە شەتەل كاپيتالى، ەسەپكە قاراعاندا، 1907-جىلى 185 مليون فرانك بولعان، مۇنىڭ 74 مليونى گەرمانيا كاپيتالى.①

كۇرەس باستالدى، بۇل كۇرەس ەكونوميكالىق شىعارمالاردا "دۇنيە ٴجۇزىن ٴبولىسۋ" كۇرەسى دەپ اتالادى. ٴبىر جاعىنان، روكفەللەر "كارەسين ترەسى" ٴبارىن تارتىپ الماق بولىپ، گوللاندىيانىڭ **ناق وزىندە** "قىز سەرىكتىگى"ن قۇردى دا، گوللاندياعا تاۋەلدى يندىستاننىڭ مۇناي قايناρلارىن ساتىپ الدى، ٴسويتىپ وسى ارقىلى ٴوزىنىڭ باستى جاۋىنا-انگليا-گوللانديا شەلل ترەسىنە سوققى بەرمەك بولدى. ەندى ٴبىر جاعىنان، "گەرمانيا بانكەسى" مەن باسقا بەرلين بانكەلەرى رۋمينيانى وزدەرىنىڭ قولىندا "ۇستاپ" تۇرۋعا، رۋمينيانى روسسيامەن بىرلەسە وتىرىپ روكفەللەرگە قارسى تۇرعىزۋعا كۇش سالدى. روكفەللەردىڭ الدەقايدا كوپ كاپيتالى بار ٴارى كارەسين تاسيتىن جانە تۇتىنۋشىلاردى كارەسينمەن قامدايتىن تاماشا ۇيىمدارى بار. كۇرەستىڭ ناتيجەسىندە "گەرمانيا بانكەسى" قالاي دا ابدەن جەڭىلەتىن ەدى، ايتقانداي-اق ول 1907-جىلى ابدەن جەڭىلدى، وسى كەزدە "گەرمانيا بانكەسى"ندە ەكى-اق جول قالدى: نە ٴوزىنىڭ "كارەسين مۇددەلەرى"ن تاستاپ مليونداپ زيان تارتۋ؛ نە باعىنۋ.

---

① ديۋريچتىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 245-بەتىنە قاراڭىز.

ناتيجەدە "گەرمانيا بانكەسى" سوڭعى جولدى تاڭداپ الىپ، "كارە-
سين ترەسى" مەن وزىنە وتە ٴتيىمسىز شارت جاساستى. بۇل
شارتتا "گەرمانيا بانكەسى" "امەريكانىڭ مۇددەلەرىنە زيان كەلتى-
رەتىن ەشقانداي ٴىس ىستەمەۋ" كەرەك دەپ بەلگىلەنگەن، ٴبىراق
گەرمانيا مەملەكەتتىك كارەسين مونوپوليا زاڭىن شىعارىسىمەن بۇل
شارت كۇشىنەن قالدىرىلادى دەپ تە بەلگىلەنگەن.

سونىمەن "كارەسين كومەدياسى" باستالادى. گەرمانياداعى ماليا
الپاۋىتتارىنىڭ ٴبىرى، "گەرمانيا بانكەسىنىڭ" مەڭگەرۋشىسى فون
گۆيننەر ٴوزىنىڭ جەكە حاتشىسى شتاۋس ارقىلى كارەسين مونو-
پولياسىن قۋاتتاپ ۇگىت جۇرگىزەدى. وسى ەڭ ٴىرى بەرلين بانكە-
سىنىڭ بۇكىل الىپ قۇرىلىمدارى، كەڭ كولەمدى "بايلانىستار"ى
تۇگەلىمەن ارەكەتكە كەلەدى، گازەت-جورنالدار امەريكا ترەسىنىڭ
"قىسىمى"نا قارسى "وتانشىلدىق" ايعايعا باسىپ داۋرىعادى. 1911-
جىلى 3-ايدىڭ 15-كۇنى گەرمانيا پارلامەنتى ۇكىمەتتى كارەسين
مونوپولياسىنىڭ زاڭ جوباسىن جاساۋعا ۇسىنىس ەتىپ، ٴبىر اۋىزدان
دەرلىك قارار قابىلدايدى. ۇكىمەت "كوپشىلىكتىڭ قارسى الۋىنا يە
بولىپ وتىرعان" بۇل قۋاتتامانى قۋانا قابىلدايدى. ٴسويتىپ، "گەر-
مانيا بانكەسى"نىڭ ٴوزىنىڭ امەريكا ارىپتەسىن الداپ سوقپاق
بولعان جانە مەملەكەتتىك مونوپوليا ارقىلى ٴوز كاسىبىن قالپىنا
كەلتىرمەك بولعان قۋلىعى ىسكە اسقان سياقتى بولادى. گەرمانيانىڭ
كارەسين الپاۋىتتارى روسسيانىڭ قانت زاۋاتى قوجايىندارىنىڭ
پايداسىنان كەم تۇسپەيتىن قىرۋار پايداعا باتامىز دەپ ادەمى ٴتۇس
كورىپ جاتادى... ٴبىراق، بىرىنشىدەن، ولجانى ٴبولىسۋ جونىندە
گەرمانيا ٴىرى بانكەلەرى ٴوزارا جاڭجالداسىپ قالادى دا، "ەسەپ
قوعامى شەكتەر سەرىكتىگى" "گەرمانيا بانكەسى"نىڭ ٴوز باسپايدا-
سىن كوزدەگەنىن اشكەرەلەيدى؛ ەكىنشىدەن، ۇكىمەت روكفەللەر-

مەن كۇرەسۋدەن قورقادى، ويتكەنى گەرمانىيانىڭ روكفەلەرسىز كارەسيىن الا الۋى ەكىتالاي بولادى (رۋمينيانىڭ ٴونىمى جوعارى ەمەس ەدى)؛ ۇشىنشىدەن، 1913 ـ جىلى گەرمانىيانىڭ سوعىس ازىرلىگىنە ٴبىر ميلليارت قارجى بولۋىنا تۋرا كەلىپ قالادى. مونوپوليانىڭ زاڭ جوباسى كەيىنگە قالدىرىلادى. كۇرەستىڭ ناتيجەسىندە روكفەلەردىڭ "كارەسيىن ترەسى" ۋاقىتشا جەڭىپ شىعادى.

بەرليندەگى «بانكە» جورنالى بۇل جونىندە گەرمانيا ەلەكتىر كۇشىن مونوپوليالاپ، سۋ كۇشىمەن ارزان ەلەكتىر كۇشىن شىعارعاندا عانا، "كارەسيىن ترەسى"مەن كۇرەسە الادى دەپ جازدى. بۇل جورنال تاعى دا بىلاي دەدى: ٴبىراق، ەلەكتىر كۇشىن مونوپوليالاۋ تەك وندىرۋشىلەر قاجەت ەتكەن كەزدە عانا جۇزەگە اسادى، اتاپ ايتقاندا، ەلەكتىر ونەركاسىبىنىڭ كەلەسى ۇلكەن داعدارىسى تاياپ قالعان كەزدە عانا، جەكەلىك ەلەكتىر ونەركاسىپ 'كونسەرن'دەرى قازىر بارلىق جەردە سالعان، قالالىق ۇكىمەتتەردەن، مەملەكەتتەردەن، تاعى باسقا جاقتاردان بەلگىلى مونوپوليالىق ۇقىق العان، وزىندىك قۇنى جوعارى ٴىرى ەلەكتىر ستانسيالارى پايدا تۇسىرە الماعان كەزدە عانا جۇزەگە اسادى. سول كەزدە سۋ كۇشىن پايدالانۋعا تۋرا كەلەدى؛ ٴبىراق سۋ كۇشىمەن شىعارىلعان ارزان ەلەكتىر كۇشىن دە مەملەكەتتىڭ اقشاسىمەن شىعارۋعا بولمايدى؛ ولاردى تاعى دا 'مەملەكەتتىڭ باقىلاۋىنداعى جەكەلەرمونوپوليالىق ۇيىمى'-نىڭ باسقارۋىنا بەرۋگە تۋرا كەلەدى، ويتكەنى جەكەلىك ونەركاسىپتەر ٴبىرسىپىرا كەلىسىمدەر جاساپ وتىر... اسا كوپ تولىقتاۋلار الىپ وتىر... بۇرىن كاليدىڭ مونوپوليالانۋى وسىنداي بولعان، قازىر كارەسيىننىڭ مونوپوليالانۋى دا وسىنداي بولىپ وتىر، كەلەشەكتە ەلەكتىر كۇشىنىڭ مونوپوليالانۋى دا وسىنداي بولادى. سۇلۋ پىرينـ

سىپـتەرمەن كوزىنە شەل قاپـتاتـىپ الىعان ٴبىزدىڭ مەملەكەتـتىك سوتسـياليستەرىـمىزدىڭ ەنـدى قالاي دا مـانىن ۇعـىناتىن ـ اق ٴجونى بار: گەرمانيانىڭ مونوپوليالىق ۇيىمدارى تۇتىنۋشىلارعا پايدا كەلتىرۋدى نەمەسە مەملەكەتكە كاسىپورىن پايداسىنىڭ ٴبىر بولەگىن بەرۋدى ەشـقاشان دا ماقـسات ەتكەن ەمەس، مۇنـداي ناتيـجەگە جەتكىزىپ تە كورگەن ەمەس، كەرىسىنشە مونوپوليانىڭ پايداسىن كۇشەيتۋ ماقساتىمەن ەتپەن ەتپەن مەملەكەتتىك ارالىقتاردىڭ... كۇيرەۋگە جاقىنـداپ قالعان جەكە- لىك ونەركاسىپتى مەملەكەت اقشاسىمەن سەرپىلـتۋدى عانا ماقسات ەتىپ كەلدى.“①

گەرمانيانىڭ بۇرجۋازياشىل ەكونوميسـتەرى وسىنـداي باعالـى مويىندامانى شعارماي تۇرا المادى. بۇل جەردە ٴبىز ماليا كاپيتالى داۋىرىندە جەكەلىك مونوپوليا مەن مەملەكەتتىك مونوپوليانىڭ ارالا- سىپ كەتكەنىن، ٴبىىس جۇزىنـدە بۇل ەكى ٴتۇرلـى مونوپوليانىڭ ەكەۋى دە ەڭ ٴىرى مونوپوليالاۋشىلاردىڭ دۇنيە ٴجۇزىن بولىسۋ- دەگى يمپەرياليستىك كۇرەستەرىـنىڭ ٴتىشنارا بۋىندارى عانا ەكەن- دىگىن ايقىن كورىپ وتىرمىز.

ساۋدا كەمەسى تاسىمالىنداعى شوعىرلانۋدىڭ وراسان زور دامۋى دا دۇنيە ٴجۇزىن بولىسۋگە اكەپ سوقتى. گەرمانـيادا ەڭ ٴىرى 2 سەرىكتىك ياعني ”حامبۋرگ ـــ امەريكا بۋمالار تاسۋ جارنالىق سەرىك- تىگى“ مەن ”سولتۇستىك گەرمانيا لـلويد پوچتا كەمە سەرىكتـىگى“ قالىپتاستى، ولاردىڭ ٴارقايسىسىندا 200 مـليون ماركـتان (جارنا بەلەتـى مەن زايوم بەلەتـى) كاپيـتال، بارلـىق قۇنى 185 ـــ 189 مىليون مارك بولاتىن كەمەلەر بار. ەندى ٴبىر جاعىنان، امەريكا

① «بانكە» جورنالـىنىڭ 1912 ـ جىلـعـى 1 ـ سانـىنىڭ 1036 ـ بەتـىنە؛ 1912 ـ جىلعى 2 ـ سانىنىڭ 629 ـ بەتىنە؛ 1913 ـ جىلـعى 1 ـ سانىنىڭ 388 ـ بەتىنە قاراڭىز.

1903 ـ جىلى 1 ـ ايدىڭ 1 ـ كۇنى "حالىقارالىق تەڭىزدەگى ساۋدا سەرىكتىگى" دەپ اتالاتىن موركان ترەسى دەيتىندى قۇرىپ، امەريكا مەن انگليانىڭ 9 كەمە سەرىكتىگىن بىرلەستىردى، مۇنىڭ كاپيتالى 120 مىليون امەريكا دوللارى (480 مىليون مارك). سوناۋ 1903 ـ جىلدىڭ وزىندە ـ اق پايدانى ءبولىسىپ الۋ ءۇشىن دۇنيە ءجۇزىن ءبولىسۋ تۋرالى گەرمانيانىڭ الىپتارى مەن جاڭاعى امەريكا ـ انگليا ترەسى شارت جاساسقان. گەرمانيا سەرىكتىكتەرى تاسىمال جاعىندا انگليا، امەريكالارمەن ءوندىگارى باسەكەلەسپەي ـ تىن بولعان. شارت قايسى پورتتاردىڭ كىمگە "ءتان" ەكەندىگىن ايقىن بەلگىلەگەن، سونىمەن بىرگە ءبىر ورتاق باقىلاۋ كوميتەتىن قۇرعان، تاعى سول سياقتىلار. شارتتىڭ ۋاقتى 20 جىل بولىپ بەلگىلەنگەن، سونىمەن قاتار سوعىس تۋىلا قالسا، بۇل شارت كۇشىنەن قالدىرىلادى دەپ قوسىمشا شارت قويىلعان.①

حالىقارالىق رەلس كارتەلىنىڭ قالىپتاسۋ تاريحى دا وتە نازار اۋدارۋعا تاتيدى. سوناۋ 1884 ـ جىلدىڭ وزىندە ونەركاسىپ توتەنشە قۇلدىراپ كەتكەن كەزدە، انگليانىڭ، بەلگيانىڭ، گەرمانيانىڭ رەلس جاسايتىن زاۋىتتارى وسى كارتەلدى ۇيىمداستىرۋدى تۇڭعىش رەت سىناپ كورگەن. ولار شارت جاساسقان ەلدەردىڭ ىشكى بازارلارىندا باسەكەلەسپەۋگە، سىرتقى بازارلاردى تومەندەگىدەي سالىستىرمامەن ءبولىسۋگە توقتاسقان: انگلياعا 66 پىراسەنت، گەرمانياعا 27 پىرا ـ سەنت، بەلگياعا 7 پىراسەنت. ءۇندىستان تۇگەلىمەن انگلياعا بەرىل ـ گەن. كەلىسىم جاساسۋعا قاتىناسپاعان انگليانىڭ ءبىر سەرىكتىگىنە ولار تىزە قوسا وتىرىپ شابۋىلعا وتكەن، شابۋىلدىڭ قارجىسىن جالپى ساتىلعان زاتتىڭ نەداۋىر بولەگىمەن تولىقتىرىپ وتىرعان.

---

① ريسەردىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 125 ـ بەتىنە قاراڭىز.

ٴبىراق 1886 ــ جىلعا جەتكەندە، انگلىيانىڭ 2 سەرىكتىگى وداقتان شىعىپ كەتىپ، بۇل وداق تا ىدىراعان. نازار اۋدارۋعا تاتىرلىعى سول، ونەركاسىپتىڭ كەيىنگى بىرنەشە رەتكى ورلەۋ داۋىرلەرىندە كەلىسىم جاسالماعان.

1904 ــ جىلدىڭ باسىندا گەرمانيادا بولات سينديكاتى قۇرىلدى. 1904 ــ جىلدىڭ 11 ــ ايىندا حالىقارالىق رەلس كارتەلى تومەندەگىدەي سالىستىرما بويىنشا قايتادان قالپىنا كەلتىرىلدى: انگلىياعا 53.5 پىراسەنت؛ گەرمانياعا 28.83 پىراسەنت؛ بەلگياعا 17.67 پىراسەنت. كەيىن كەلە فرانسيا دا قوسىلدى، ونىڭ ٴبىرىنشى، ەكىنشى، ٴۇشىنشى جىلداردا العان ۇلەسى 100 پىراسەنتتەن اسقان جاعدايى سانىنىڭ، ياعني 104.8، 105.8، 106.4 پىراسەنت جاعدايى سانىنىڭ 4.8، 5.8، 6.4 پىراسەنتىن ۇستادى. 1905 ــ جىلى امەريكانىڭ "بولات ترەسى" ("بولات سەرىكتىگى") دە قوسىلدى، سوڭىنان اۋستريا مەن يسپانيا دا قوسىلدى. فوگەلشتەين 1910 ــ جىلى بىلاي دەپ جازدى: "قازىر دۇنيە ٴجۇزى ٴبولىنىپ بولدى، ٴسويتىپ ٴىرى تۇتىنۋشىلاردىڭ، ەڭ الدىمەن مەملەكەتتىك تەمىر جولداردىڭ، ــ دۇنيە ٴجۇزى الدەقاشان ٴبولىنىپ بولعاندىقتان جانە ولاردىڭ مۇددەلەرىمەن ساناسپاعاندىقتان، ــ اقىن سياقتى يۋپيتەردىڭ اسپان سارايىندا ٴومىر سۇرە بەرۋىنە بولادى."①

بۇدان سىرت 1909 ــ جىلى قۇرىلعان حالىقارالىق مىرىش سينديكاتىن ايتا كەتەيىك، ول ٴوندىرىس مولشەرىن گەرمانيا، بەلگيا، فرانسيا، يسپانيا، انگليا سىقىلدى ەلدەردىڭ 5 زاۋات توبىنا ايقىن ٴبولىپ بەرگەن؛ ونان سوڭ حالىقارالىق وق ــ ٴدارى ترەسى

① فوگەلشتەيننىڭ «ۇيىمدىق فورما» دەگەن شىعارماسىنىڭ 100 ــ بەتىنە قاراڭىز.

بار، ليفمانىنىڭ سوزىمەن ايتقاندا، بۇل ترەس — "گەرمانيانىڭ بارلىق جارىلعىش دارىلەر جاساۋ زاۋاتتارىنىڭ ەڭ جاقاشا بەرىك وداعى، كەيىن كەلە بۇل جارىلعىش دارىلەر جاساۋ زاۋاتتارى فرانسيانىڭ جانە امەريكانىڭ ٴدال سونداي ادىسپەن ۇيىمداستىرىلعان جارىلعىش دارىلەر جاساۋ زاۋاتتارىمەن بىرگە بۇكىل دۇنيە ٴجۇزىن ورتاق ٴبولىسىپ الدى دەۋگە بولادى."①

ليفمانىنىڭ ساناعىنا قاراعاندا، گەرمانيا قاتناسقان حالىقارالىق كارتەلدەر 1897 ـ جىلى 40 قا جۋىق، 1910 ـ جىلعا جەتكەندە 100 گە جۋىق بولعان.

كەيبىر بۇرجۋازياشىل جازۋشىلار (بۇلارعا ك. كاۋتسكي دە قازىر قوسىلىپ وتىر، ول ٴوزىنىڭ 1909 ـ جىلداعى سياقتى ماركسيزمدىك مايدانىنا بۇتىندەي وپاسىزدىق ەتتى) بىلاي دەپ قارايدى: حالىقارالىق كارتەلدەر كاپيتالدى حالىقارالىق ەتۋدىڭ ەڭ ايقىن كورىنىستەرىنىڭ ٴبىرى رەتىندە كاپيتاليستىك ٴتۇزىم تۇسىندا ۇلتتار اراسىندا بەيبىتشىلىكتى جۇزەگە اسىرۋعا بولادى دەگەن ٴۇمىت تۋدىرادى. بۇل پىكىر ٴنازاريا جاعىنان مۇلدە ساندىراق، ال ٴامالييات جاعىنان سوفيستيكالىق، ەڭ وڭباعان وپپورتۋنيزمدى الدامشى ادىستەرمەن قورعاۋدىڭ ٴتاسىلى بولىپ تابىلادى. حالىقارالىق كارتەلدەر قازىر كاپيتاليستىك مونوپولياليق ۇيىمنىڭ قانداي دارەجەگە جەتكەندىگىن، كاپيتاليستەردىڭ وداقتارى نە ٴۇشىن ٴوزارا كۇرەسەتىندىگىن كورسەتەدى. كەيىنگىسى وتە ماڭىزدى، تەك سول عانا بىزگە قازىرگى وقيعالاردىڭ تاريحي ـ ەكونوميكالىق ماڭىزىن كورسەتىپ بەرە الادى، ويتكەنى، كۇرەستىڭ فورماسى ٴبىرشاما ٴتىنالىق جانە ۋاقىتتىق ٴارتۇرلى سەبەپتەرگە بايلانىستى وزگەرۋى

① ليفمانىنىڭ «كارتەلدەر مەن ترەستەر» دەگەن شىعارماسىنىڭ 2 ـ باسپاسى 161 ـ بەتىنە قاراڭىز.

مۇمكىن، ونىڭ ۇستىنە ۇنەمى وزگەرىپ تە وتىر، ءبىراق كۇرەس-تىڭ ءمانى، كۇرەستىڭ تاپتىق مازمۇنى تاپ ءومىر ءسۇرىپ وتىر-عان كەزدە قاشان دا وزگەرمەك ەمەس. وسىزامانعى ەكونوميكالىق كۇرەستىڭ مازمۇنىن (دۇنيە ءجۇزىن ءبولىسۋ) بۇركەۋدىڭ، بىرە-سە كۇرەستىڭ مىنا فورماسىن دارىپتەۋدىڭ، بىرەسە كۇرەستىڭ انا فورماسىن دارىپتەۋدىڭ ءوزى، ماسەلەن، گەرمانيا بۇرجۋازيا-سىنىڭ مۇددەسىنە ۇيلەسەتىندىگى وتە ايقىن (كاۋتسكي ءنازارىيالىق تۇسىنىكتەرى جاعىنان، ءمانى جاعىنان الدەقاشان گەرمانيا بۇرجۋاز-ياسى جاققا ءوتىپ كەتتى، بۇل جونىندە ءبىز كەيىن تاعى دا توقتا-لامىز). كاۋتسكي دە ناق سونداي قاتەلىك وتكىزدى. بۇل جەردە اڭگىمە، ارينە، گەرمانيا بۇرجۋازياسى تۋرالى ەمەس، بۇكىل دۇنيە ءجۇزىنىڭ بۇرجۋازياسى تۋرالى بولىپ وتىر. كاپيتاليستەر دۇنيە ءجۇزىن بولىسكە سالعاندا، ونى ولار وزدەرىنىڭ ەرەكشە قۇيالىلىعىنان ىستەپ وتىرعان جوق، قايتا شوعىرلانۋدىڭ جەتكەن ساتىسى ولاردى پايدا تابۋدىڭ وسى جولىنا ەرىكسىز ءتۇسىردى؛ ونىڭ بەرجاعىندا دۇنيە ءجۇزىن بولىسكە سالعاندا، "كاپيتالعا قاراي"، "كۇشكە قاراي" بولىسكە سالادى، تووار ءوندىرىسى مەن كاپيتاليستىك ءتۇزىم تۇسىندا ءبولىستىڭ بۇدان باسقاشا ءادىسىنىڭ بولۋى مۇمكىن دە ەمەس. كۇش ەكونوميكا مەن ساياسيدىڭ دامۋىنا قاراي وزگەرىپ وتىرادى؛ كوز الداعى وقيعالاردى ۇعىنۋ ءۇشىن قانداي ماسەلەلەردىڭ شەشىلۋى كۇشتىڭ وزگەرۋىنە بايلا-نىستى بولاتىندىعىن ءبىلۋ كەرەك، ال بۇل وزگەرىستەر تەگى "تازا" ەكونوميكالىق وزگەرىستەر مە الدە ەكونوميكالىق ەمەس (ماسەلەن، اسكەري) وزگەرىستەر مە،— بۇل ەكىنشى ورىندا تۇرا-تىن ماسەلە، كاپيتاليزمنىڭ ەڭ جاڭا داۋىرى جونىندەگى نەگىزگى كوزقاراستاردى تيتتەي دە وزگەرتە المايتىن ماسەلە. كاپيتاليستەر

وداقتارىنىڭ ٴوزارا جۇرگىزگەن كۇرەستەرى مەن جاساسقان كەلىسىمدەرىنىڭ فورماسى (بۇگىن بەيبىت، ەرتەڭ بەيبىت ەمەس، بۇرسىگۇنى تاعى بەيبىت ەمەس) ماسەلەسىن كۇرەستەر مەن كەلىسىمدەردىڭ **مازمۇنى** ماسەلەسىنىڭ ورنىنا اۋىستىرىپ قويىپ قويىۋ — قۇلدىراپ سۇمپايىعا اينالعاندىق.

ەڭ جاڭا كاپيتاليزم ٴداۋىرى بىزگە كاپيتاليستەر وداقتارىنىڭ دۇنيە ٴجۇزىن ەكونوميكالىق جاقتان ٴبولىسۋ **نەگىزىندە** بەلگىلى قارىم-قاتىناستار قالىپتاستىراتىندىعىن، سونىمەن قاتار، سوعان بايلانىستى ساياسي وداقتار مەن مەملەكەتتەر دە دۇنيە ٴجۇزىن جەر جاعىنان ٴبولىسۋ، وتارلارعا تالاسۋ، "شارۋاشىلىق جەرلەرگە تالاسۋ" نەگىزىندە بەلگىلى قارىم-قاتىناستار قالىپتاستىراتىندىعىن كورسەتەدى.

VI. بەلدى مەملەكەتتەردىڭ دۇنيە ٴجۇزىن ٴبولىسۋى

جاعىراپيا عالىمى ا. سۋپان «ەۆروپانىڭ وتارلىق جەرلەرىنىڭ كەڭەيۋى»① دەگەن كىتابىندا 19-عاسىردىڭ اياعىندا وتارلىق جەرلەردىڭ كەڭەيۋ جاعدايى جونىندە تومەندەگىدەي قىسقاشا قورىتىندى جاسادى:

① ا. سۋپاننىڭ «ەۆروپانىڭ وتارلىق جەرلەرىنىڭ كەڭەيۋى» A. Supan: «Die territoriale Entwicklung der europäischen) Kolonien» دەگەن شىعارماسىنىڭ 1906-جىلعى باسپاسىنىڭ 254-بەتىنە قاراڭىز.

ەۆروپاداعى وتارلى بەلدى مەملەكەتتەرگە (امەريكا دا سونىڭ ىشىندە) قاراعان جەر كولەمىنىڭ پىراسەنتى

	1876 ــ جىلى	1900 ــ جىلى	ارتقانى، ازايعانى
افريكادا........	10.8%	90.4%	+79.6%
پولينەزيادا.....	56.8%	98.9%	+42.1%
ازيادا...........	51.5%	56.6%	+5.1%
اۆستراليادا.....	100.0%	100.0%	—
امەريكادا	27.5%	27.2%	−0.3%

سۋپان مىناداي قورتىندى شعارادى: "دەمەك افريكا مەن پولينەزيانى ٴبولىسۋ بۇل ٴداۋىردىڭ ەرەكشەلىگى بولىپ تابىلادى." ازيا مەن امەريكادا بوس جاتقان جەرلەر، ياعني ەشقانداي مەملەكەتتىكى ەمەس جەرلەر قالماعاندىقتان، سۋپاننىڭ قورتىندىسىن كەڭىتىپ، بىلاي دەۋىمىزگە تۋرا كەلەدى: دۇنيە ٴجۇزىنىڭ ٴبولىنىپ بولۋى وسى ٴداۋىردىڭ ەرەكشەلىگى. ٴبولىنىپ بولۋ دەگەنىمىز **قايتا ٴبولىسۋ** مۇمكىن ەمەس دەگەن ٴسوز ەمەس،ــ مۇنىڭ ٴدال كەرىسىنشە، قايتا ٴبولىسۋ مۇمكىن، بولماي قويمايدى،ــ قايتا كاپيتاليستىك ەلدەردىڭ وتارلىق ساياساتىنىڭ سالدارىنان، ٴبىزدىڭ بۇل پلانەتامىزداعى بوس جاتقان جەرلەردىڭ بارلىعى دا باسىپ الىنىپ **بولدى** دەگەن ٴسوز. دۇنيە ٴجۇزى تۇڭعىش رەت ٴبولىنىپ بولدى، سوندىقتان كەلەشەكتە **تەك** قايتا بولىنەدى، ياعني يەسى جوقتىقتان "يەسى بارلىق"قا وزگەرمەيدى، قايتا ٴبىر "يە"نىڭ قولىنان باسقا ٴبىر "يە"نىڭ قولىنا وتەدى.

دەمەك، ٴبىز بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك وتارلىق ساياساتتىڭ ەرەكشە ٴبىر داۋىرىندە تۇرمىز، بۇل ٴداۋىر "كاپيتاليزم دامۋىنىڭ ەڭ جاڭا ساتىسى"مەن، ياعني ماليا كاپيتالىمەن تىعىز بايلانىستى. سول سەبەپتى، بۇل ٴداۋىردىڭ بۇرىنعى داۋىرلەردەن

قانداي باسقاشالىعى بارلىعىن، قازىرگى احۋالىدىڭ تەگى قانداي ەكەندىگىن مۇمكىندىگىنشە ابدەن انىقتاپ الۋ ٴۇشىن ەڭ الدىمەن ٴىس جۇزىنىدىك ماتەريالدارعا ەگجەي-تەگجەيلى ەك زەرتتەۋ جۇرگىزۋ كەرەك. بۇل جەردە ەڭ الدىمەن مىناداي ٴىس جۇزىندىك ەكى سۇراق تۋادى: وتارلىق ساياساتتىڭ كۇشەيۋى، وتارلارعا تالاسۋ كۇرەسىنىڭ شيەلەنىسۋى ٴدال ماليا كاپيتالى داۋىرىندە عانا جارىققا شىعىپ وتىر ما؟ بۇل جاعىنان العاندا، قازىر دۇنيە ٴجۇزىن ٴبولىسۋدىڭ جاعدايى تەگى قالاي بولىپ وتىر؟

امەريكا جازۋشىسى موررىيس ٴوزى جازعان وتارلاۋ تاريحى① تۋرالى شىعارماسىندا 19-عاسىردىڭ ٴار مەزگىلىندە انگليانىڭ، فرانسيانىڭ، گەرمانيانىڭ وتارلىق جەرلەرىنىڭ كولەمىنە بايلانىستى ماتەريالداردى جيناقتاعان. ونىڭ شىعارعان جالپى سانى مىناداي:

وتارلىق جەرلەردىڭ كولەمى

	جىلدار	1815 — 1830	1860	1880	1899
انگليا	جەر كولەمى (ميليون شارشى ەسەبىمەن)	؟	2.5	7.7	9.3
	جان سانى (ميليون ەسەبىمەن)	126.4	145.1	267.9	309.0
فرانسيا	جەر كولەمى (ميليون شارشى ەسەبىمەن)	0.02	0.2	0.7	3.7
	جان سانى (ميليون ەسەبىمەن)	0.5	3.4	7.5	56.4
گەرمانيا	جەر كولەمى (ميليون شارشى ەسەبىمەن)	—	—	—	1.0
	جان سانى (ميليون ەسەبىمەن	—	—	—	14.7

① حەنري ك. موررىيستىڭ «وتارلاۋ تاريحى» (Henry C. Morris: «The history of Colonization») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1900-جىلى نيۋ-يورك باسپاسىنىڭ 2-تومى 88-بەتىنە؛ 1-تومى 419-بەتىنە؛ 2-تومى 304-بەتىنە قاراڭىز.

انگلـيانىڭ وتار باســپ الۋىــنىڭ وتە ـ موتە كۇشەيــگەن كەزى 1860 ــ 1880 ـ جىــلدار جانە ول 19 ـ عاســىردىڭ ەڭ سوڭــعى 20 جىــلىــندا تاعى دا كوپــتەپ باســپ الۋمەن بولدى. فرانسيا مەن گەرمانــيانىڭ وتار باسىپ الۋىنىڭ كۇشەيگەن كەزى دە ٴدال وسى 20 جىل. ٴبىز جوعارىدا مونوپوليادان بۇرىنعى كاپيتاليزمنىڭ، ياعني ەركىن باسەكە ۇستەم بولعان كاپيتاليزمنىڭ دامىپ شەگىنە جەتكەن ٴداۋىرى 19 ـ عاسىردىڭ 60 ـ جىلدارى مەن 70 ـ جىلدارى ەكەنىــن كورىپ وتــتــىك. ەندى **ناق وسى داۋىردەن كەيىن** وتار باســپ الۋدىڭ زور "ورلەۋ"ى باستالعانىن، دۇنيە ٴجۇزى جەرىن ٴبولىسۋ كۇرەسى مەيلىنشە شيەلەنىسكەن دارەجەگە جەتكەنىــن تاعى كورىپ وتىرمىز. سوندىقتان كاپيتاليزمنىڭ مونوپوليالىق كاپيتاليزم ساتىسىنا، ماليا كاپيتالىنا ٴوتۋى دۇنيە ٴجۇزىن ٴبولىســۋ كۇرەســىنىڭ شيەلە ـ نىسۋىمەن **بايلانىستى** ەكەندىگى كۇمانسىز.

حوبسون يمــپەريالــيزم تۋرالــى شىعارماســىندا 1884 ــ 1900 ـ جىلدارى ــ وسى ٴداۋىردى ەۋروپاداعى باستى ـ باســتى مەملەكەتــتەردىڭ "كەڭەيۋ"دى (جەرلەرىن ۇلعايــتۋ) كۇشەيــتكەن ٴداۋــىرى ەتىپ بولگەن. ونىڭ ەسەبىنە قاراعانــدا، وسى داۋىردە انگــليا 3 مليون 700 مــىڭ شارشى ميل جەردى 57 مــليون جان سانىمەن قوسا باســپ العان؛ فرانــسيا 3 مليون 600 مــىڭ شارشى ميــل جەردى 36 مليون 500 مىڭ جان سانــىمەن قوسا باســپ العان؛ گەرمانــيا ٴبىر مليون شارشى ميــل جەردى 14 مــليون 700 مىڭ جان سانىمەن قوسا باسىپ العان؛ بەلــگيا 900 مىڭ شارشى ميــل جەردى 30 مليون جان سانــىمەن قوسا باســپ العان؛ پورتۋگاليا 800 مىڭ شارشى ميل جەردى 9 مليون جان سانىمەن قوسا باسىپ العان. 19 ـ عاســىردىڭ اياعىنــدا، اســىرەسە 19 ـ عاســىردىڭ 80 ـ جىــلدارىنان بەرى كاپــيتاليــستىك مەملەكەتــتەردىڭ جانتالاسا وتار

باسىپ الۋى سىرتقى ىستەر تاريحى مەن سىرتقى ساياسات تاريحىن-
داعى جۇرتقا ٴمالىم فاكت.

انگليادا ەركىن باسەكە مەيلىنشە ٴورشىپ تۇرعان داۋىردە،
اتاپ ايتقاندا، 19-عاسىردىڭ 40-جىلدارىنان 60-جىلدارىنا
دەيىنگى داۋىردە انگليانىڭ بيلىك باسىنداعى بۇرجۋازيا ساياسي
قايراتكەرلەرى وتارلىق ساياساتقا **قارسى بولعان**، ولار وتارلاردىڭ
ازات بولۋى مەن انگليادان بۇتىندەي ٴبولىنىپ كەتۋى بولماي
قويمايتىن جانە پايدالى ٴىس دەپ ەسەپتەگەن. م. بەر 1898-
جىلى جاريالاعان، "وسىزامانعى انگليا يمپەرياليزمى"ن باياندالعان
ماقالاسىندا① 1852-جىلداردا جالپى العاندا يمپەرياليزمگە بەيىم
ديزاەلي سياقتى كورنەكتى انگليا ۇكىمەت ادامىنىڭ "وتار دەگە-
نىمىز ٴبىزدىڭ موينىمىزعا بايلانعان تيىرمەن تاسى" دەگەن ٴسوزىن
كورسەتكەن. ال 19-عاسىردىڭ اياعىندا يمپەرياليزمدى اشقتان-
اشىق ۋاعىزداعان، يمپەرياليستىك ساياساتتى مەيلىنشە ارىسىزدىقپەن
جۇرگىزگەن سەسيل رودس پەن جوزەف چەمبەرلەن انگليانىڭ
بەتكە ۇستاعان ادامدارى بولدى!

نازار اۋدارۋعا تاتىرلىعى سول، ەڭ جاڭا يمپەرياليزمنىڭ تازا
ەكونوميكالىق قايناري مەن قوعامدىق-ساياسي قاينارىنىڭ اراسىن-
داعى بايلانىسىن انگليانىڭ بۇل بيلىك باسىنداعى بۇرجۋازيا
ساياسي قايراتكەرلەرى سول كەزدىڭ وزىندە-اق ايقىن بىلگەن.
چەمبەرلەن قازىر انگليا دۇنيە جۇزىلىك بازاردا گەرمانيا، امەريكا،
بەلگيا تاراپىنان كەزدەسىرىپ وتىرعان باسەكەنى ەرەكشە كورسەتە
وتىرىپ، يمپەرياليستىك "اقيقاتتىق، ٴدانىشپاندىق جانە ۇنەمدىلىك

① «جاڭا ٴداۋىر» جورنالىنىڭ 1898-جىلعى 16-جىلدىق تومى 1-
بولىمشە تومىنىڭ 300-بەتىنە قاراڭىز.

ساياساتقا ۋاكىلدىك ەتەدى" دەپ ۋاعىزدادى. كاپيتاليستەر امان قالۋدىڭ ٴادىسى مونوپوليالاۋ دەدى، سونىمەن ولار كارتەلدەردى، سينديكاتتاردى، ترەستەردى قۇردى. بۇرجۋازيانىڭ ساياسي كوسەمدەرى دە امان قالۋدىڭ ٴادىسى مونوپوليالاۋ دەپ سولاردىڭ اۋەنىنە باستى، ٴسويتىپ ولار دا دۇنيە جۇزىندە ٴالى بولىنبەگەن جەرلەردى باسىپ الۋعا اسىقتى. سەسيل رودستىڭ جاقىن دوسى ٴتىلشى ىستەدتىڭ سوزىنە قاراعاندا، 1895 ــ جىلى رودس وعان ٴوزىنىڭ يمپەرياليستىك يدياسى تۋرالى بىلاي دەگەن: "مەن كەشە لوندوننىڭ شىعىس شەتىندە (جۇمىسشىلار رايونى) جۇمىسسىز جۇمىسشىلاردىڭ ٴبىر جينالىسىنا قاتىناستىم. مەن ولاردا 'نان، نان!' دەگەن ايعايعا تولى دورەكى سوزدەردى ەستىدىم. ۇيگە قايتقاندا كورگەندەرىمدى ويلاپ كوردىم دە، يمپەرياليزمنىڭ ماڭىزدى ەكەندىگىنە سەنىمىم بۇرىنعىدان بەتەر ارتا ٴتۇستى... مەنىڭ قاسيەتتى ۋاتتامام ــ قوعامدىق ماسەلەنى شەشۋ، اتاپ ايتقاندا، بىرلەسكەن پاتشالىقتىڭ 40 ميليون تۇرعىنىن جان تۇرشىگەرلىك ىشكى سوعىستان امان الىپ قالۋ ٴۇشىن ٴبىز وتارشىل ساياسي قايراتكەرلەر جاڭا جەرلەردى باسىپ الىپ، ارتىق جان سانىمىزدى ورنالاستىرۋىمىز، زاۋاتتار مەن كەندەردەن وندىرىلگەن تاۋارلاردى وتكىزەتىن جاڭا رايوندار تابۋىمىز كەرەك. يمپەريا دەگەنىمىز قارىن تويعىزۋ ماسەلەسى دەگەندى مەن ۇنەمى ايتىپ كەلەمىن. ەگەر سەن ىشكى سوعىس بولماسىن دەسەڭ، وندا يمپەرياليس بولۋىڭ كەرەك."①

ميليونەر، ماليا الپاۋىتى، انگليا ــ بۋر سوعىسىنىڭ باس قىلمىس-

---

① «جاڭا ٴداۋىر» جورنالىنىڭ 1898 ــ جىلعى 16 ــ جىلدىق تومى 1 ــ بولىمشە تومىنىڭ 304 ــ بەتىنە قاراڭىز.

تىسى سەسيل رودس 1895-جىلى مىنە وسىلاي دەگەن. ونىڭ يمپەرياليزىمدى قورعاۋى دورەكىلەۋ، ارسىزداۋ بولعانىمەن، ٴمانى جاعىنان ماسلوۆ، زيۋدەكۋم، پوترەسوۆ، داۆيد مىرزالاردىڭ، سونداي-اق اناۋ الگى روسسيا ماركسيزىمىنىڭ نەگىزىن سالۋشى-نىڭ، تاعى سوندايلاردىڭ "ٴنازارياسى"نان ەشقانداي ايىرماسى جوق. سەسيل رودس شىنشىلداۋ سوتسيال-شوۆينيس...

دۇنيە ٴجۇزى جەرلەرىنىڭ ٴبولىنۋ احۋالىن جانە سوڭعى جىل-داردا وسى جاقتا بولعان وزگەرىستەردى مۇمكىندىگىنشە نەعۇرلىم ٴدال باياناۋ ٴۇشىن سۋپاننىڭ دۇنيە جۇزىندەگى بەلدى مەملەكەت-تەردىڭ وتارلىق جەرلەرى ماسەلەسى جونىندەگى جوعارىداعى شىعارماسىندا بەرىلگەن جيىنتىق ماتەريالداردى پايدالانۋىمىز كەرەك. سۋپان 1876-جىل مەن 1900-جىلدى العان. ٴبىز ەندى 1876-جىل (بۇل ٴبىر وتە تاۋىپ الىنعان جىل، ويتكەنى ٴدال وسى ۋاقىتتا جەتكەندە باتىس ەۋروپانىڭ مونوپوليالىعىنا بۇرىنعى كاپيتاليزىم ساتىسىنىڭ دامۋى، تۇتاس العاندا، اياقتالدى دەپ ەسەپتەۋگە بولادى) مەن 1914-جىلدى الامىز، ونىڭ ۇستىنە سۋپاننىڭ ساندارىنىڭ ورنىنا حيۋبنەردىڭ «جاعراپيالىق ساناق كەستەسى»ندەگى ٴبىرشاما جاڭا ساندارىن قويامىز. سۋپان وتار-لاردى عانا كورسەتكەن، ٴبىز وتار ەمەس مەملەكەتتەر جانە جارتى-لاي وتارلار جونىندە قىسقاشا ساندارىن قوسۋ دۇنيە ٴجۇزىنىڭ ٴبولىنۋىنىڭ جالپى بەينەسىن سۋرەتتەپ كورسەتۋگە پايدالى دەپ ەسەپتەيمىز. ٴبىز پەرسيانى، جۇڭگونى جانە تۇركيانى جارتىلاي وتارلار قاتارىنا جاتقىزامىز، بۇل مەملەكەتتەردىڭ ٴبىرىنشىسى تۇگەل دەرلىك وتارعا اينالدى، ەكىنشىسى مەن ٴۇشىنشىسى وتارعا اينالۋ ۇستىندە. ناتيجە مىناداي:

بەلدى مەملەكەتتەردىڭ وتارلىق جەرلەرى

(جەر كولەمى ملىيون شارشى كيلومەتر، جان سانى ملىيون ەسەبىمەن)

	وتارلار				بىلەۋشى ەلدەر		بارلىعى	
	1876		1914		1914		1914	
	جەر كولەمى	جان سانى	جەر كولەمى	جان سانى	جەر كولەمى	جان سانى	جەر كولەمى	جان سانى
انگليا ...	22.5	251.9	33.5	393.5	0.3	46.5	33.8	440.0
روسسيا ...	17.0	15.9	17.4	33.2	5.4	136.2	22.8	169.4
فرانسيا...	0.9	6.0	10.6	55.5	0.5	39.6	11.1	95.1
گەرمانيا...	—	—	2.9	12.3	0.5	64.9	3.4	77.2
امەريكا ...	—	—	0.3	9.7	9.4	97.0	9.7	106.7
جاپونيا...	—	—	0.3	19.2	0.4	53.0	0.7	72.2
6 ٴىرى ەلدە جيىنى	40.4	273.8	65.0	523.4	16.5	437.2	81.5	960.6
وزگەشە كۇشتى ەلدەردىڭ (بەلگيا، گوللانديا جانە باسقالار) وتارلارى...							9.9	45.3
جارتىلاي وتارلار (پەرسيا، جۇڭگو، تۇركيا)							14.5	361.2
باسقا ەلدەر							28.0	289.9
بۇكىل جەر شارى							133.9	1 657.0

19ـعاسىر مەن 20ـعاسىردىڭ شەگاراسىندا دۇنيە ٴجۇزىن ٴبولىسۋدىڭ "اياقتالعان"ىن ٴبىز وسىدان وتە ايقىن كورىپ وتىرمىز. 1876ـجىلدان كەيىن وتارلىق جەرلەرى قاتتى كەڭەيگەن: ەڭ ٴىرى 6 كۇشتى مەملەكەتتىڭ وتارلىق جەرلەرى جارتى ەسەدەن اسا ارتقان ــ 40 ملىيون شارشى كيلومەتردەن 65 ملىيون شارشى كيلومەترگە جەتكەن، ارتقانى 25 ملىيون شارشى كيلومەتر، بۇل بيلەۋشى ەلدەردىڭ جەر كولەمىنەن (16 ملىيون 500 مىڭ) جارتى ەسە كوپ. مۇنىڭ ىشىندە 3 كۇشتى مەملەكەتتىڭ 1876ـجىلى ەشقانداي وتارى بولماعان، ەندى ٴبىر كۇشتى مەملەكەت فرانسيادا

سول كەزدە وتار جوقتىڭ قاسى دەرلىك بولعان. 1914 ـ جىلعا جەتكەندە بۇل ٴبىرى 4 كۇشتى مەملەكەت 100 ملليونعا جۋىق جان سانى بار، جەر كولەمى 14 ملليون 100 مىڭ شارشى كيلومەتىر كەلەتىن وتارعا، ياعني شامالاپ العاندا ەۋروپانىڭ جەر كولەمىنىڭ ٴبىر جارىم ەسەسىنەن كوبىرەگىنە يە بولعان. وتارلىق جەردىڭ كەڭەيۋى توتەنشە اركەلكى. ماسەلەن، جەر كولەمى مەن جان سانى ٴبىر ـ بىرىنەن ونشا الشاق بولماعان فرانسيا، گەرمانيا، جاپونيالاردى سالىستىراتىن بولساق، فرانسيانىڭ وتارى (جەر كولەمى جاعىنان العاندا) گەرمانيا مەن جاپونيا وتارلارىنىڭ قوسىندىسىنىڭ ٴۇش ەسەسىنە دەرلىك تەڭ كەلەتىندىگىن كورۋگە بولادى. دەگەنمەن ٴبىز ايتىپ وتىرعان وسى ٴداۋىردىڭ باستاپقى كەزىندە، فرانسيا ماليا كاپيتالىنىڭ مولشەرى دە گەرمانيا مەن جاپونيانىكىنىڭ قوسىندىسىنان بىرنەشە ەسە كوپ بولسا كەرەك. تازا ەكونوميكالىق شارتتاردان سىرت، جاعراپيالىق جانە باسقا شارت ـ جاعدايلار دا وسى ەكونوميكالىق شارت ـ جاعدايدىڭ نەگىزىندە وتارلىق جەردىڭ ۇلكەن ـ كىشى بولۋىنا ىقپال جاسايدى. سوڭعى ونداعان جىل ىشىندە ٴىرى ونەركاسىپتىڭ، ايىرباستىڭ جانە ماليا كاپيتالىنىڭ قىسىمى استىندا، دۇنيە ٴجۇزىنىڭ تەڭگەرىلۋى، ٴار ەلدىڭ ەكونوميكاسى مەن تۇرمىس شارت ـ جاعدايلارىنىڭ تەڭگەرىلۋى وتە تەز بولعانىمەن، ٴبىراق پارىق تا از بولىپ وتىرعانى جوق. جوعارىدا ايتىپ وتكەن 6 مەملەكەتتىڭ ىشىنەن ٴبىز مىنالاردى كورەمىز: ٴبىر جاعىنان، جاس، العا باسۋى توتەنشە تەز كاپيتاليستىك مەملەكەتتەر (امەريكا، گەرمانيا، جاپونيا) بار، ەندى ٴبىر جاعىنان، الگىلەرگە قاراعاندا العا باسۋى كەيىنگى ۋاقىتتاردا الدەقايدا باياۋ بولعان بايىرعى كاپيتاليستىك مەملەكەتتەر (فرانسيا، انگليا) بار؛ بۇلاردان سىرت تاعى دا ەكونوميكالىق جاقتان ەڭ ارتتا قالعان، ەڭ جاڭا

كاپيتاليستىك يمپەرياليزم، كاپيتاليزمنەن بۇرىنعى قارىم ـ قاتىناستار ـ دىڭ قالىڭ تورىنا شىرمالعان دەپ اتاۋعا بولاتىن مەملەكەت (روسسيا) بار.

ءىرى ەلدەردىڭ وتارلىق جەرلەرىنەن سىرت، ءبىز تاعى دا كىشى ـ كەنە ەلدەردىڭ كىشى ـ گىرىم وتارلارىن دا كىرگىزدىك. وتارلاردى "قايتا ءبولىسۋ"دىڭ تۋىلۋى مۇمكىن بولا قالعاندا ياكي ءسوزسىز تۋىلا قالعاندا، ءبولىسۋدىڭ ەڭ جاقىن نىساناسى وسى وتارلار دەپ ايتۋعا بولادى. بۇل كىشكەنە ەلدەردىڭ ءوز وتارلارىن قولدا ـ رىندا ۇستاي الۋىنىڭ باستى سەبەبى ءىرى ەلدەردىڭ اراسىندا ولجا ءبولىسۋ تۋرالى كەلىسىمگە كەلۋگە بوگەت بولىپ مۇددە جاعىندا قاراما ـ قارسىلىقتار، قاعىسۋلار، تاعى سول سىقىلدىلار ءومىر ءسۇرىپ وتىر. "جارتىلاي وتار" مەملەكەتتەرگە كەلسەك، ولار جاراتىلىس دۇنيەسى مەن قوعامنىڭ بارلىق جاقتارىندا ۇنەمى كەزدەسە بەرەتىن وتپەلى فورمالاردىڭ مىسالى بولىپ تابىلادى. ماليا كاپيتالى بارلىق ەكونوميكالىق قارىم ـ قاتىناستاعى جانە بارلىق حالىقارالىق قارىم ـ قاتىناستاعى جويقىن كۇش بولىپ تابىلادى، ونى شەشۋشى رول اتقاراتىن كۇش دەپ ايتۋعا بولادى، ءتىپتى ول ساياسي جاقتان بۇكىلدەي تاۋەلسىز مەملەكەتتەردى بيلەي الادى جانە ءىس جۇزىندە بيلەپ تە وتىر؛ مۇنىڭ مىسالدارىن ءبىز قازىر ايتامىز. ءبىراق، ارينە، تاۋەلدى مەملەكەتتەر مەن ۇلتتاردى ساياسي جاقتاعى تاۋەلسىزدىگىنەن جۇرداي ەتۋ ـــ مىنە وسىنداي بيلەۋ ماليا كاپيتالىنا ەڭ "قولايلى"، ەڭ ءتيىمدى بولادى. جارتىلاي وتار مەملەكەتتەر بۇل جاعىنان تيپتىك "ارالىق" فورما بولىپ تابىلادى. ارينە، ماليا كاپيتالى داۋىرىندە دۇنيە جۇزىندە باسقا جەرلەر ءبولىنىپ بولعان كەزدە، وسى جارتىلاي تاۋەلسىز ەلدەرگە تالاسۋ كۇرەسى، ءسوز جوق، ەرەكشە شيەلەنىسەدى.

كاپيتاليزىمنىڭ ەڭ جاڭا ساتىسىنان بۇرىن-اق، ٴتىپتى كاپيتا-ليزىمنەن بۇرىن-اق وتارلىق ساياسات پەن يمپەرياليزىم بولعان. قۇلدىق ٴتۇزىمدى نەگىز ەتكەن ريم وتارلىق ساياسات جۇرگىزگەن، يمپەرياليزىمدى جولعا قويعان. ٴبىراق، قوعامدىق-ەكونوميكالىق فورماتسيالاردىڭ نەگىزگى ايىرمالارىن ۇمىتىپ نەمەسە وعان نەمقۇ-رايدى قاراپ، يمپەرياليزىم تۋرالى "جالپى" ٴسوز ەتۋ "ۇلى ريم مەن ۇلى بريتانيا"نى قاتار قويۋ سياقتى① بارىپ تۇرعان بوس ملجىڭعا نەمەسە بوس ماقتانعا ٴسوزسىز اينالادى. ٴتىپتى كاپيتا-ليزىمنىڭ **بۇرىنعى** ساتىلارىنداعى كاپيتاليستىك وتارلىق ساياساتىنىڭ دا ماليا كاپيتالىنىڭ وتارلىق ساياساتىنان ەلەۋلى پارقى بار.

ەڭ جاڭا كاپيتاليزىمنىڭ نەگىزگى ەرەكشەلىگى ەڭ ٴىرى كاسىپ يەلەرىنىڭ مونوپوليالىق وداقتارىنىڭ بيلەپ-توستەۋى بولىپ تابى-لادى. **بارلىق** شيكىزات قايناري تۇگەلدەي باسىپ النعان كەزدە، مۇنداي مونوپوليالىق ۇيىمدار شەكسىز بەكەمدەلەدى. كاپيتاليستەر-دىڭ حالىقارالىق وداقتارى قارسى جاعىن باسەكەلەسەرلىك مۇمكىنشى-لىگىنىڭ بارلىعىنان جۇرداي ەتۋگە، تەمىر كەندەرى شىعاتىن جەرلەردى نەمەسە مۇناي بايلىقتارىن، تاعى باسقالاردى ساتىپ الۋعا قالاي جان تالاسا كۇش جۇمسايتىندىعىن كورىپ وتىرمىز. تەك وتاردى باسىپ العاندا عانا مونوپوليالىق ۇيىمداردىڭ جەڭىسكە جەتۋىنە، باسەكەلەسۋشىلەرمەن كۇرەستەگى ٴارتۇرلى كەزدەيسوق

① ك. پ. ليۋكاستىڭ «ۇلى ريم مەن ۇلى بريتانيا» (C. P. Lucas: «Greater Rome and Greater Britain») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1912-جىلى وكسفورد باسپاسى نەمەسە كرومەر بوجۇەنىڭ «ەرتە زا-مانعى يمپەرياليزىم جانە وسىزامانعى يمپەرياليزىم» (Earl of Cromer: «Ancient and Modern Imperialism») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1910-جىلي لوندوندا باسىلۋىنا قاراڭىز.

وقيعالاردى جەڭۋىنە، ٴتىپتى قارسى جاقتىڭ مەملەكەتتىك مونوپوليا جايىنداعى زاڭدى بەتكە ۇستاپ، وزدەرىن قورعاماق بولعانى سياقتى كەزدەيسوق وقيعالاردى دا جەڭۋىنە تولىق كەپىلدىك بولادى. كاپيتاليزم نەعۇرلىم دامىعان سايىن، شيكىزات نەعۇرلىم تاپشى بولعان سايىن، بۇكىل دۇنيە جۇزىندەگى شيكىزات قاينارلارىنا تالاسۋ جانە ونى ىزدەۋ كۇرەسى نەعۇرلىم شيەلەنىسكەن سايىن، وتارلار باسىپ الۋ كۇرەسى دە سولعۇرلىم كۇشەيەدى.

شيلدەر بىلاي دەيدى: "كەيبىر ەۋلەرگە، بالكىم، بۇيرەكتەن سىراق شىعارعانداي بولىپ كورىنەتىن ٴبىر تۇجىرىم ايتۋعا بولادى، اتاپ ايتقاندا، قالا جان سانى مەن ونەركاسىپ جان سانىنىڭ وسۋىنە تاياۋ بولاشاقتا ازىق-تۇلىك تاپشىلىعىنان گورى ونەركاسىپ شيكىزاتتارىنىڭ تاپشىلىعى الدەقايدا ارتىق كەدەرگى بولادى." ماسەلەن، كۇنەن-كۇنگە قىمباتتاپ بارا جاتقان اعاش ماتەريالدارى دا، ماسەلەن، بىلعارى جانە توقىما ونەركاسىبىنىڭ شيكىزاتتارى دا بارعان سايىن تاپشى بولىپ بارادى. "ونەركاسىپشىلەر وداقتارى بۇكىل دۇنيە ٴجۇزى شارۋاشىلىعىنىڭ كولەمىندە اۋىل شارۋاشىلىعى مەن ونەركاسىپ اراسىندا تەپە-تەڭدىك تۋعىزۋعا تىرىسادى؛ بۇعان 1904-جىلى وتە ماڭىزدى بىرنەشە ونەركاسىپ مەملەكەتتەرىندە ماقتا بۇل زاۋات قوجايىندارىنىڭ وداقتارى قۇرعان حالىقارالىق وداق ٴبىر مىسال بولادى؛ كەيىن كەلە 1910-جىلى ەۆروپا كەندىر بۇل زاۋاتتارى قوجايىندارىنىڭ وداقتارى دا وسىنىڭ ۇلگىسىمەن ٴبىر وداق بولىپ قۇرىلدى."①

بۇرجۋازيالىق جاڭعىرتىمپازدار، اسىرەسە ولاردىڭ اراسىنداعى قازىرگى كاۋتسكيشىلدەر، ارينە بۇل، فاكتىنىڭ ماڭىزىن تومەندە-

① شيلدەردىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 38 ــ 42-بەتتەرىنە قاراڭىز.

تۋگە تىرىسادى، شيكىزاتتى "تىم قىمباتقا تۇسەتىن جانە وتە قاتەرلى" وتارلىق ساياساتسىز-اق ەركىن بازاردا تاۋىپ الۋعا "بولادى"، جالپى اۋىل شارۋاشىلىعىنىڭ شارت-جاعدايىن "جاي عانا" جاقسارتۋدىڭ وزىمەن-اق شيكىزاتپەن قامداۋدى بارىنشا ارتتىرۋعا "بولادى" دەيدى. ´بىراق بۇلاي دەۋ يمپەرياليزىمدى اقتاۋ، يمپەرياليزىمدى ادەملەپ كورسەتۋ، ويتكەنى مۇنداي دەۋ جاڭا كاپيتاليزىمنىڭ باستى ەرەكشەلىگىن — مونوپوليانى ۇمىتۋ بولىپ تابىلادى. ەركىن بازاردىڭ بارعان سايىن كۇنى ´وتىپ بارادى، مونو-پوليالىق سينديكاتتار مەن ترەستەر ەركىن بازاردى كۇننەن-كۇنگە كىشىرەيتىپ كەلەدى، ال اۋىل شارۋاشىلىعىنىڭ شارت-جاعدايلارىن "جاي عانا" جاقسارتۋ دەگەنىمىز بۇقارانىڭ حالىن جاقسارتۋ، جالاقىنى ارتتىرۋ، پايدانى ازايتۋ دەگەن ´سوز. وتار تارتىپ الۋدىڭ ورنىنا بۇقارانىڭ قامىن جەيتىن ترەستەر ´تاتتى ´تىلدى جاگعىرتىپازداردىڭ قيالدارىندا بولماسا، باسقا قاي جەردە بار؟

ماليا كاپيتالى جونىنەن العاندا، اشىلعان شيكىزات قاينارلارى عانا ەمەس، اشىلۋ مۇمكىن بولعان شيكىزات قاينارلارى دا ماڭىزدى، ويتكەنى وسىزامانعى تەحنيكانىڭ دامۋى توتەنشە تەز بولىپ وتىر، بۇگىن جارامسىز جەرلەر، ەگەر ەرتەڭ جاڭا ادىستەر تابىلسا (بۇل ماقسات ´ۇشىن ´ىرى بانكەلەر ينجەنەرلەر مەن ەگىنشىلىك ماماندا-رىن، تاعى باسقالاردى ارناۋلى زەرتتەۋ جۇرگىزۋگە قويا الادى) نەمەسە قىرۋار كاپيتال جۇمسالسا، جارامدى جەرلەرگە اينالادى. كەن بايلىقتارىن بارلاۋ، ´ارتۇرلى شيكىزاتتاردى وڭدەۋدىڭ جانە پايدالانۋدىڭ جاڭا ادىستەرى، تاعى سول سىقىلدىلار تۋرالى دا وسىنى ايتۋعا بولادى. سوندىقتان، ماليا كاپيتالى شارۋاشىلىق جەرلەردى، ´تىپتى ادەتتەگى جەرلەردى ۇلعايتۋعا ´سوزسىز كۇش سالادى. ترەستەر كەلەشەكتە "الۋى مۇمكىن" (قازىرگى ەمەس)

پايدانى، مونوپوليانىڭ كەلەشەكتەگى ناتيجەسىن جورامالداپ، ٴوز مۇلكىن ٴبىر ـ ەكى ەسە جوعارى باعالاپ، كاپيتالداندىرادى: سول سياقتى، ماليا كاپيتالى الۋعا مۇمكىن بولاتىن شيكىزات قايىنارلارىن دا جورامالداپ، دۇنيە جۇزىندەگى ٴالى بولىنبەگەن ەڭ سوڭعى بىرنەشە بولەك جەرلەرگە تالاسۋدىڭ نەمەسە بولىنگەن كەيبىر جەرلەردى قايتا بولىسكە سالۋدىڭ ارىپتالاسقان كۇرەسىندە باسقالاردان ارتتا قالىپ قويۋدان قورقىپ، نەعۇرلىم كوپ جەرلەردى، بۇل جەرلەردىڭ قانداي بولۋىنا دا، قاي ارادا ەكەندىگىنە دە قاراماي، قانداي ٴتاسىل قولدانىپ بولسا دا، مۇمكىندىكتىڭ بارىنشا تارتىپ الۋدى قاشان دا ويلايدى.

انگليا كاپيتاليستەرى بارلىق شارانى قولدانا وتىرىپ، **ٴوزىنىڭ** وتارى مىسىردا ماقتا ٴوندىرىسىن وركەندەتۋگە كۇش سالۋدا (1904 ـ جىلى مىسىردىڭ 2 مليون 300 مىڭ گەكتار ەگىستىك جەرىنىڭ 600 مىڭ گەكتارىنا، ياعني تورتتەن بىرىنەن ارتىعىنا ماقتا ەگىلگەن)، روسسيا كاپيتاليستەرى دە **ٴوزىنىڭ** وتارى تۇركىستاندا وسىلاي ىستەۋدە، ويتكەنى وسىلاي ىستەگەندە ولار شەتەلدىك باسەكەلەستەرىن وتە وڭاي جەڭە الادى. شيكىزات قايىنارلارىن وتە وڭاي مونوپوليالاي الادى، "ىرىلەسكەن" ٴوندىرىستى جۇزەگە اسىراتىن، ماقتانى ٴوندىرۋدىڭ جانە وڭدەۋدىڭ **بارلىق** بارىستارىن ٴبىر قولعا تۇسىرە الاتىن، نەعۇرلىم ۇنەمدى، نەعۇرلىم پايدالى توقىماشىلىق ترەستىن وتە وڭاي قۇرا الادى.

سول سياقتى شەتكە كاپيتال شىعارۋ مۇددەلەرى دە وتارلاردى توناۋعا يتەرمەلەپ وتىرادى، ويتكەنى وتارلىق بازاردا باسەكەلەسۋشىنى مونوپوليالىق تاسىلمەن ىعىستىرۋ، ٴوزىنىڭ قامداۋىن قامتاماسىز ەتۋ، ٴتيىستى "بايلانىستار"دى، تاعى باسقالاردى نىعايتۋ وتە وڭاي (كەيدە ٴتيىستى تەك وتارلىق بازاردا عانا مۇمكىن)

بولادى.

اقشا امىلە كاپيتالىنىڭ نەگىزىندە ٴوسىپ جەتىلگەن، ەكونوميكادان سىرت قوندىرما، ياعني ماليا كاپيتالىنىڭ ساياساتى مەن يديالوگياسى وتار تارتىپ الۋ بەتالىسىن كۇشەيتتى. "ماليا كاپيتالىنىڭ تىلەگەنى ەركىندىك ەمەس، ۇستەمدىك" دەپ حيلفەردينگ وتە دۇرىس ايتقان. فرانسيانىڭ ٴبىر بۇرجۋازياشىل جازۋشىسى سەسيل رودستىڭ جوعارىدا باياندالعان يدياسىن① دامىتىپ، تولىقتىرعانداي بولىپ، وسىزامانعى وتارلىق ساياساتتىڭ ەكونوميكالىق سەبەپتەرىنەن سىرت، قوعامدىق سەبەپتەرىن دە قوسۋ كەرەك دەي كەلىپ، بىلاي دەپ جازادى: "بارعان سايىن اۋىرلاپ بارا جاتقان تۇرمىس جۇمىسشىلار بۇقاراسىن عانا ەمەس، ورتاشا تاپتاردى دا ەزۋدە، سوندىقتان، بارلىق ەسكىدەن كەلە جاتقان مادەنيەتتى مەملەكەتتەردىڭ بارىندە ’قوعام تىنىشتىعىنا حاۋىپ تۋعىزاتىن سابىرسىزدىق، بىزالانعىشتىق جانە وشپەندىلىك كوبەيىپ كەلەدى؛ بەلگىلى تاپتىق ارنادان شىعىپ كەتكەن كۇش جۇمسالاتىن ورىن تابۋ كەرەك، ەلدىڭ ىشىندە اتىلىپ كەتپەۋ ٴۇشىن بۇل كۇشتى ەلدەن تىس جەرگە اپارىپ شىعارۋ كەرەك.‘"②

كاپيتاليستىك يمپەرياليزىم داۋىرىندەگى وتارلىق ساياسات ٴسوز بولىپ وتىرعان سوڭ، ماليا كاپيتالىنىڭ جانە وعان سايكەس حالىقارالىق ساياساتتىڭ، ياعني سايىپ كەلگەندە بەلدى مەملەكەتتەردىڭ

① وسى تومنىڭ 1280 - بەتىنە قاراڭىز. — قۇراستىرۋشىدان

② «ۋالدىڭ وتارلارداعى فرانسيا» (Wahl: «La France aux colonies») دەگەن شىعارماسىنا قاراڭىز، ٴۇزىندى حەنري ريۋسسيەنىڭ «وكەانيانى ٴبولىسۋ» (Henri Russier: «Le Partage de l'Océanie») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1905 - جىلى پاريج باسپاسىنىڭ 165 - بەتىنەن الىندى.

دۇنيە ءجۇزىن ەكونوميكالىق جانە ساياسي جاقتان ءبولىسىپ الۋ ءۇشىن كۇرەس جۇرگىزۋىندەگى حالىقارالىق ساياساتىنىڭ كوپتەگەن وتپەلى مەملەكەتتىڭ تاۋەلدىلىك فورمالاردى تۋعىزاتىندىعىن كورسەتە كەتۋ قاجەت. بۇل ءداۋىردىڭ تيپتىك مەملەكەت فورماسىنا ەكى ءتۇرى توپتاعى مەملەكەتتەر، ياعني وتار يەمدەنگەن مەملەكەتتەر مەن وتارلار عانا ەمەس، سونىمەن قاتار ساياسي جاقتان، فورما جاقتان دەربەس، ءىس جۇزىندە قازىنا جانە سىرتقى ىستەر جاقتاعى تاۋەلدىلىك قارىم-قاتىناستىڭ تورىمەن شىرمالعان ءارالۋان فورماداعى تاۋەلدى مەملەكەتتەر دە جاتادى. بۇل فورمالاردىڭ ءبىرىن-جارتىلاي وتارلاردى ءبىز جوعارىدا ايتىپ وتتىك. ال ارگەنتينا تاعى ءبىر فورمانىڭ ۇلگىسى بولىپ تابىلادى.

شۋلزە-گەۆەرنيتز ءوزىنىڭ بريتانيا يمپەرياليزمى تۋرالى شىعارماسىندا بىلاي دەپ جازادى: "وڭتۇستىك امەريكانىڭ، اسىرەسە ارگەنتينانىڭ قازىنا جاعىنان لوندونعا يەك سۇيەيتىندىگى سونشالىق، ونى انگليانىڭ ساۋدا وتارى دەۋگە دە بولادى."① شيلدەر اۆستريا-ۆەنگريا يمپەرياسىنىڭ بۋەنوس-ايرەستاعى ەلشىسىنىڭ 1909-جىلعى باياندااماسى بويىنشا، انگليانىڭ ارگەنتيناعا قويعان

① شۋلزە-گەۆەرنيتزدىڭ «20-عاسىردىڭ باسىنداعى بريتانيا يمپەرياليزمى جانە انگليانىڭ ەركىن ساۋداسى» (Schulze-Gaevernitz: «Britischer Imperialismus und englicher Freihandel zu Beginn des 20-ten Jahrhunderts») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1906-جىلى ليپزيگ باسپاسىنىڭ 318-بەتىنە، سارتوريۋس فون ۆەلتەرسحاۋزەننىڭ «شەتەلگە كاپيتال قويۋدىڭ حالىق شارۋاشىلىق ءتۇزىمى» (Sartorius v. Waltershausen: «Das volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage im Auslande») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1907-جىلى بەرلين باسپاسىنىڭ 46-بەتىنە قاراڭىز.

كاپيتالىن 8 ملـيارت 750 مليون فرانك دەپ بەلگىلەگەن. وسى قوسىلعان كاپيتالدىڭ ارقاسىندا، انگلـيا ماليا كاپيتالـىنىڭ جانە ونىڭ ادال "دوسى"نىڭ (سىرتقى ىستەر) ارگەنتينا بۇرجۋازياسىمەن جانە ارگەنتينانىڭ بۇكىل ەكونوميكالىق-ساياسي ٴومىرى جاعىنداعى باسشى ادامدارىمەن قانشالىق بەرىك بايلانىس جاساي الاتىندىعىن شامالاۋ قيىن ەمەس.

پورتۋگاليا بىزگە ٴوزىنىڭ ساياسي جاقتان تاۋەلسىز، ال قازىنا جانە سىرتقى ىستەر جاقتان تاۋەلسىز ەمەس ەكەنـدىگى جونىندە تاعى ٴبىر فورماداعى ٴبىراز باسقاشا مىسالدى كورسەتەدى. پورتۋ-گاليا تاۋەلسىز، يەلىك ۇقىعى بار مەملەكەت، ٴبىراق ٴىس جۇزىندە يسپانيانىڭ حان تاعىنا مۇراگەر بولۋعا تالاسۋ سوعىسىنان (1701—1714-جىلدار) بەرگى 200 جىلدان استام ۋاقىت ىشىندە ول باستان-اقىر انگليانىڭ قاناتى استىندا بولىپ كەلەدى. انگليا ٴوز جاۋلارى—يسپانيا مەن فرانسياعا قارسى كۇرەستە ٴوز شەبىن نىعايتۋ ٴۇشىن پورتۋگاليانى جانە ونىڭ وتارلىق جەرلەرىن قاناتى استىنا الدى. انگليا مۇنىڭ ەسەسىنە ساۋدا جاعىنداعى مۇددەگە، پورتۋگالياعا جانە ونىڭ وتارلارىنا توۋار شىعارۋدىڭ، اسىرەسە كاپيتال شىعارۋدىڭ ابزال شارت-جاعدايىنا، پورتۋگاليانىڭ گاۋان-دارىن، ارالدارىن، تەڭىز استى ەلەكتىر سىمدارىن، تاعى سونداي-لارىن پايدالانۋ قولايلىلىعىنا قول جەتكىزدى①. كەيبىر ٴىرى مەملەكەتتەر مەن ۇساق مەملەكەتتەردىڭ اراسىندا مۇنداي قارىم-قاتىناستار ەجەلدەن بار، ٴبىراق كاپيتاليستىك يمپەرياليزم داۋىرىندە مۇنداي قارىم-قاتىناس جالپىلاي تۇزىمگە اينالدى، "دۇنيە ٴجۇزىن

---

① شيلدەردىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 1-تومىنىڭ 160—161-بەتتەرىنە قاراڭىز.

ٴبولىسۋ"دىڭ بۇكىل قارىم-قاتىناسىنىڭ ٴبىر بولەگىنە، بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك ماليا كاپيتالى قيمىلىنداعى كەيبىر بۋىندارعا اينالدى.

دۇنيە ٴجۇزىن ٴبولىسۋ ماسەلەسى جونىندەگى تالقىنى اياقتاۋ ٴۇشىن ٴبىز مىنانى دا كورسەتۋىمىز كەرەك. امەريكا-يسپانيا سوعىسىنان كەيىنگى امەريكا شىعارمالارى مەن انگليا-بۋر سوعىسىنان كەيىنگى انگليا شىعارمالارى عانا بۇل ماسەلەنى 19-عاسىردىڭ سوڭى مەن 20-عاسىردىڭ باسىندا ابدەن اشىق جانە ايقىن ورتاعا قويۋشىلار بولعان جوق، بۇل فاكتىنى "بريتانيا يمپەرياليزمى"نە ەڭ "قىزعانىش"پەن قاراپ كەلگەن گەرمانيا شىعارمالارى عانا جۇيەلى تۇردە جورامالداعان جوق، بۇل ماسەلە فرانسيانىڭ بۇرجۋازيالىق شىعارمالارىندا دا نەداۋىر ايقىن جانە كەڭ تۇردە،— بۇرجۋازيانىڭ قاراۋىنشا وي جەتەرلىك كولەمدە،— ورتاعا قويىلدى. ٴبىز تاريح عالىمى دريونىڭ ٴبىر ٴسوزىن كەلتىرەيىك، ول «19-عاسىردىڭ سوڭىنداعى ساياسي ماسەلە مەن قوعامدىق ماسەلە» دەگەن كىتابىنىڭ "بەلدى مەملەكەتتەر جانە دۇنيە ٴجۇزىن ٴبولىسۋ" تۋرالى تاراۋىندا بىلاي دەپ جازادى: "سوڭعى جىلداردا دۇنيە جۇزىندە، جۇڭگونى قوسپاعاندا، باسىپ الىنباعان جەرلەردىڭ بارلىعىن ەۆروپا مەن سولتۇستىك امەريكانىڭ بەلدى مەملەكەتتەرى باسىپ الدى. وسى نەگىزدە كەيبىر قاقتىعىستار مەن ىقپالداردىڭ وزگەرىسى تۋىلدى، مۇنىڭ ٴوزى تاياۋ بولاشاقتا نەعۇرلىم سۇراپىل جارىلىستىڭ بولاتىندىعىن الدىن الا كورسەتىپ وتىر. ويتكەنى جۇرتتىڭ اسىعۋىنا تۋرا كەلەدى: ٴوز ۇلەسىن دەر كەزىندە الماعان مەملەكەتتەر ونى ماڭگى الا الماۋى، كەلەسى عاسىردىڭ (ياعني 20-عاسىردىڭ) ەڭ ماڭىزدى وقيعالارىنىڭ بىرىنە، اتاپ ايتقاندا، دۇنيە ٴجۇزىن كەڭ كولەمدى قاناۋعا قاتىناسا الماۋى مۇمكىن. سوندىقتان جۋىردان بەرى بۇكىل ەۆروپا

مەن امەريكا وتارلاردى ۇلعايتۋعا، 'يمپەرياليزم'دى جۇزەگە اسىرۋعا قاتتى جىنىگىپ وتىر، ال، 'يمپەرياليزم' 19-عاسىردىڭ سوڭىنداعى ەڭ كورنەكتى ەرەكشەلىك بولىپ تابىلادى." سونان سوڭ اپتور مۇنى بىلاي دەپ تولىقتىرادى: "دۇنيە ءجۇزىن ءبولىسۋدىڭ وسىنداي احۋالىندا، جەر شارىنداعى اسىل قازىنالار مەن وراسان زور بازارلارعا بولا وسى قۇتىرىنا مۇيىزدەسۋ بارىسىندا وسى عاسىردا، ياعني 19-عاسىردا قۇرىلعان يمپەريالار اراسىنداعى كۇشتەر سالىستىرماسى وسى يمپەريالاردى قۇرعان ۇلتتاردىڭ ەۆروپادا يەلەگەن ورىندارىمەن مۇلدە ساي كەلمەيدى. ەۆروپادا باسىم ورىندا وتىرعان كۇشتى مەملەكەتتەردىڭ، ياعني ەۆروپانىڭ تاعدىرىن بيلەپ-توستەۋشىلەردىڭ بۇكىل دۇنيە جۇزىندە ءدال سونداي باسىم بولۋى **ەكىتالاي**. قۇدىرەتتى وتارلىق ىقپال كۇشى جانە ءالى انىقتالماعان بايلىقتاردى باسىپ الۋ ءۇمىتى ەۆروپاداعى بەلدى مەملەكەتتەردىڭ كۇش سالىستىرماسىنا قايتا اينالىپ ىقپال جاسايتىندىعى انىق بولعاندىقتان، ەۆروپانىڭ ءوزىنىڭ ساياسي جاعدايلارىن وزگەرتىپ جىبەرگەن وسى وتار ماسەلەسى ("يمپەرياليزم" دەپ تە ايتۋعا بولادى) وسى جاعدايدى كۇننەن-كۇنگە تاعى دا وزگەرتە بەرەدى."①

VII. يمپەرياليزم—كاپيتاليزمنىڭ ەرەكشە ساتىسى

ءبىز ەندى بەلگىلى قورتىندى جاساپ، يمپەرياليزم جونىندە

① دريو «ساياسي ماسەلە جانە قوعامدىق ماسەلە» (J.E. Driault: «Problèmes politiques et sociaux») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1907-جىلى پاريج باسپاسىنىڭ 299-بەتىنە قاراڭىز.

جوعارىدا ايتىلعانداردى جيناقتاپ كورۋگە ٴتيىسپىز. يمپەرياليزم جالپى كاپيتاليزمنىڭ نەگىزگى قاسيەتتەرىنىڭ دامۋى جانە تىكەلەي جالعاسى رەتىندە ٴوسىپ شىقتى. ٴبىراق كاپيتاليزم ٴوز دامۋىنىڭ بەلگىلى، وتە جوعارى ساتىسىندا عانا، كاپيتاليزمنىڭ كەيبىر نەگىزگى قاسيەتتەرى ٴوزىنىڭ قاراما-قارسى جاعىنا اينالا باستاعان، كاپيتاليزمنەن نەعۇرلىم جوعارى قوعامدىق-ەكونوميكالىق قۇرىلىمعا ٴوتۋ ٴداۋىرىنىڭ ەرەكشەلىكتەرى بارلىق جاعىنان قالىپتاسقان جانە اشكەرەلەنگەن ۋاقىتتا عانا كاپيتاليستىك يمپەرياليزمگە اينالدى. بۇل بارىستا ەكونوميكالىق جاقتاعى نەگىزگى فاكت كاپيتاليزمنىڭ ەركىن باسەكەسىنىڭ ورنىن كاپيتاليزمنىڭ مونوپولياسىنىڭ باسۋى بولىپ تابىلادى. ەركىن باسەكە — كاپيتاليزم مەن جالپى تاۋار ٴوندىرىسىنىڭ نەگىزگى قاسيەتى؛ مونوپوليا — ەركىن باسەكەنىڭ تۋپ-تۋرا قاراما-قارسى جاعى، ٴبىراق ەركىن باسەكە ٴبىزدىڭ كوز الدىمىزدا مونوپولياعا اينالا باستادى، بۇل باسەكە ٴىرى ٴوندىرىستى تۋعىزدى، ۇساق ٴوندىرىستەردى ىعىستىردى، ٴىرى ٴوندىرىستىڭ ورنىنا ەڭ ٴىرى ٴوندىرىستى قويدى، ٴوندىرىس پەن كاپيتالدىڭ شوعىرلانۋىن①، بۇدان مونوپوليالار، ياعني كارتەلدەر، سينديكاتتار، ترەستەر، سونداي-اق ولارمەن تويىسىپ كەتكەن، ميلياردتاعان سومانى بيلەپ وتىرعان ون شاقتى بانكەنىڭ كاپيتالى ٴوسىپ شىققان جانە ٴوسىپ شىعىپ جاتقان دارەجەگە جەتكىزدى. سونىمەن

① تەكستە: Концентраня Производстваи Капитала. مۇندا كاپيتالدىڭ توپتالۋى مەن شوعىرلانۋى ارقىلى ازداعان ٴىرى تۇرپاتتى كاسىپورىندار ٴوندىرىسىنىڭ بۇكىل قوعامدىق ٴوندىرىستە ۇستاعان ۇلەسىنىڭ زورايا بەرەتىندىگى، سونداي-اق ازشىلىق ٴىرى كاپيتالدىڭ جالپى قوعامدىق كاپيتالدا ۇستاعان سالماعىنىڭ ارتا بەرەتىندىگى ايتىلىپ وتىر. — قۇراستىرۋشىدان

قاتار، ەركىن باسەكەدەن ٴوسىپ شىققان مونوپوليا ەركىن باسەكەنى جويىمايىدى، قايىتا وسى باسەكەدەن جوعارى تۇرادى، باسەكەمەن قاتار ٴومىر سۇرەدى، سوندىقتان ەرەكىشە شيەلەنىسكەن، ەرەكىشە كۇشتى ٴبىر سىپىرا قايشىلىقتاردى، قاعىسۋلاردى، قاقتىعىستاردى تۋعىزادى. مونوپوليا كاپيتاليزمنەن نەعۇرلىم جوعارى تۇزىمگە ٴوتۋ بولىپ تابىلادى.

ەگەر يمپەرياليزمگە مۇمكىندىكتىڭ بارىنشا قىسقا انىقتاما بەرۋ قاجەت بولسا، وندا يمپەرياليزم دەگەنىمىز كاپيتاليزمنىڭ مونوپول-يالىق ساتىسى دەپ ايتىقان ٴجون. مۇنىداي انىقتاما ەڭ باستى تۇيىندەردى قامتيدى، ويتكەنى، ٴبىر جاعىنان، ماليا كاپيتالى دەگەنىمىز ونەركاسىپشىلەردىڭ مونوپوليالىق وداقتارىنىڭ كاپيتالىمەن توعىسقان مونوپوليالىق سيپاتتاعى از ساندى ەڭ ٴىرى بانكەلەردىڭ بانىكەلىك كاپيىتالى دەگەن ٴسوز؛ ەنىدى ٴبىر جاعىنان، دۇنيە ٴجۇزىن ٴبولىسۋ دەگەنىمىز بىردە-ٴبىر كاپيىتاليستىك كۇشتى مەملەكەت باسىپ الماعان رايوندارعا بوگەتسىز ورىستەتىلە بەرەتىن وتارلىق ساياساتتان ٴبولىنىپ بولعان دۇنيە ٴجۇزى جەرلەرىن مونو-پوليالىق تۇردە يەمدەنۋدىڭ وتارلىق ساياساتىنا ٴوتۋ دەگەن ٴسوز.

تىم قىسقا انىقتاما وتە ىڭعايلى بولسا دا (ويتىكەنى ول باستى تۇيىندەردى جيناقىتايدى)، ٴبىراق بەلگىلەۋگە ٴتيىستى قۇبىلىس-تاردىڭ توتەنشە ماڭىزدى ەرەكشەلىكتەرىن ودان ارنايى كورسەتۋ كەرەك بولعان سوڭ، بۇل انىقىتاما قالاي دا جەتكىلىكسىز بولادى. سوندىقتان، انىقتاما بىتكەننىڭ بارلىعى تەك شارتتى، سالىستىرمالى ماڭىز الاتىندىعىن، تولىق دامىتىن قۇبىلىستىڭ بارلىق جاقتارداعى بايلانىستارىن ەشقاشان دا قامتي المايتىندىعىن ەستەن شىعارماي وتىرىپ، يمپەرياليزمگە ونىڭ مىناداي 5 ٴتۇرلى نەگىزگى ەرەكشە بەلگىسىن قامتىعان انىقىتاما بەرۋ كەرەك: (1) سونشالىق جوعارى

دارەجەگە دامىپ جەتكەن ٴوندىرىس پەن كاپيتالدىڭ شوعىرلانۋى شارۋاشىلىق ومىردە شەشۋشى رول اتقاراتىن مونوپوليالىق ۇيىمدى تۋعىزدى؛ (2) بانكە كاپيتالى مەن ونەركاسىپ كاپيتالى توعىستى دا، وسى "ماليا كاپيتالى" نىڭ نەگىزىندە ماليا شونجارى قالىپتاستى؛ (3) تووارلاردىڭ شەتكە شىعارىلۋىنان وزگەشە كاپيتالدىڭ شەتكە شىعارىلۋى ەرەكشە كەلەلى ماڭىز الدى؛ (4) كاپيتاليستەردىڭ دۇنيە ٴجۇزىن ٴبولىسۋشى حالىقارالىق مونوپوليالىق وداقتارى قالىپتاستى؛ (5) ەڭ ٴىرى كاپيتاليستىك بەلدى مەملەكەتتەر دۇنيە جۇزىندەگى تەريتورييالاردى ٴبولىسىپ بولدى. يمپەرياليزم دەگەنىمىز مونوپوليالىق ۇيىم مەن ماليا كاپيتالىنىڭ ۇستەمدىگى ورناعان، كاپيتالدىڭ شەتكە شىعارىلۋى وتە كەلەلى ماڭىز العان، حالىقارالىق ترەستەر دۇنيە ٴجۇزىن بولىسە باستاعان، ەڭ ٴىرى كاپيتاليستىك مەملەكەتتەر دۇنيە جۇزىندەگى بۇكىل جەردى ٴبولىسىپ بولعان ساتىعا دامىپ جەتكەن كاپيتاليزم.

ەگەر نەگىزگى، تازا ەكونوميكالىق ۇيىمدارعا (جوعارىدا ايتىلعان انىقتاما وسى ۇعىمداردى عانا قامتيدى) عانا ەمەس، قازىرگى ساتىداعى كاپيتاليزمنىڭ جالپى كاپيتاليزممەن سالىستىرمالى تاريحي ورنىنا نەمەسە يمپەرياليزمنىڭ جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى باستى ەكى جىكپەن بولعان قارىم ـ قاتىناسىنا نازار اۋدارساق، وندا يمپەرياليزمگە باسقاشا انىقتاما بەرۋگە بولاتىندىعىن ٴارى سولاي ىستەۋدىڭ كەرەكتىگىن ٴبىز ٴالى تومەندە كورەمىز. قازىر الدىمەن مىنانى ايتىپ ٴوتۋ كەرەك: جوعارىدا ايتىلعان ماعىنادان ۇعىنعاندا، يمپەرياليزمنىڭ كاپيتاليزم دامۋىنىڭ ەرەكشە ٴبىر ساتىسى ەكەندىگىندە كۇمان جوق. وقىرماندارعا يمپەرياليزم تۋرالى تولىق نەگىزى بار تۇسىنىك بەرۋ ٴۇشىن ٴبىز ەڭ جاڭا كاپيتاليستىك ەكونوميكاداعى راستىعى داۋسىز فاكتىلەردى مويىنداۋعا ٴماجبۇر

بولعان **بۇرجۋازياشىل** ەكونوميستەردىڭ جاريالاعان پىكىرلەرىن مۇمكىندىكتىڭ بارىنشا ادەيى كوبىرەك كەلتىرەدىك. ٴدال وسى ماقساتپەن ٴبىز بانكە كاپيتالىنىڭ، تاعى باسقالاردىڭ تەگى قانداي دارەجەگە دامىپ جەتكەندىگىن، سانىنىڭ ساپاعا اينالعاندىعىن، دامىعان كاپيتاليزمنىڭ يمپەرياليزمگە اينالعاندىعىنىڭ بەلگىسى تەگى قاي جەردە ەكەندىگىن كورۋگە مۇمكىندىك بەرەتىن ەگجەي ـ تەگجەيلى ساناق ماتەريالدارىن كەلتىردىك. ارينە، جاراتىلىس دۇنيەسىندەگى جانە قوعامداعى شەك اتاۋلىنىڭ ٴبارى دە شارتتى، وزگەرمەلى بولادى، بۇل ايتپاساق تا تۇسىنىكتى، يمپەرياليزمگە "ٴبىرجولاتا" ورناعانى تەگى قاي جىلى نەمەسە قاي ون جىلدا دەپ تالاسۋ ماعىناسىز بولار ەدى.

ٴبىراق، يمپەرياليزمگە انىقتاما بەرۋ تۋرالى ەڭ الدىمەن ەكىنشى ينتەرناتسيونال ٴداۋىرى دەلىنەتىنىنىڭ، ياعني 1889 ـــ 1914 ـ جىلدار اراسىنداعى 25 جىلدىڭ باستى ماركسيزمشىل ٴنازارياشىسى ك. كاۋتسكيمەن تالاسۋعا تۋرا كەلەدى. يمپەرياليزمگە ٴبىز بەرگەن انىقتامادا كورسەتىلگەن نەگىزگى يدياعا كاۋتسكي 1915 ـ جىلى، ٴتىپتى 1914 ـ جىلى 11 ـ ايدىڭ وزىندە مەيلىنشە باتىل قارسى شىقتى، ول يمپەرياليزمدى ەكونوميكالىق "ساتى" دەپ ۇعىنباۋ كەرەك، قايتا ٴبىرتۇرلى ساياسات، ياعني ماليا كاپيتالى "ارتىق كورەتىن" ٴبىرتۇرلى ساياسات دەپ ۇعىنۋ كەرەك؛ يمپەرياليزم مەن "وسىزامانعى كاپيتاليزم"دى "بىردەي دەۋگە" بولمايدى؛ يمپەرياليزم ەگەر "وسىزامانعى كاپيتاليزمنىڭ بارلىق قۇبىلىسى" (كارتەلدەر، قورعانۋ شەگارا باجىسى ساياساتى، مالياشىلاردىڭ ۇستەمدىگى، وتارلىق ساياساتى) دەپ ۇعىنىلاتىن بولسا، وندا كاپيتاليزم ٴۇشىن يمپەرياليزمنىڭ قاجەتتىگى تۋرالى ماسەلە "بارىپ تۇرعان جايداق قايتالاۋ" بولادى دا قويادى، ويتكەنى ونداي

بولعاندا، "يمپەريالىزم كاپيتاليزمنىڭ ٴومىر ٴسۇرۋى ٴۇشىن قاجەت بولاتىنى تابيعي"، تاعى باسقالار دەيدى. كاۋتسكيدىڭ ويىن وتە ٴدال كورسەتۋ ٴۇشىن ٴبىز ونىڭ يمپەريالىزمگە بەرگەن انىقتاماسىن كەلتىرەيىك، بۇل انىقتاما ٴبىز باياندالعان يديالاردىڭ مانىنە تىكەلەي قارسى (ويتكەنى كوپ جىل بويىنا وسى تەكتەس يديالاردى دايەكتىلەندىرىپ كەلگەن گەرمانيا ماركسيزمشىلدەرى لاگەرىندە ورتاعا قويىلعان تويتارىستىڭ ٴدال ماركسيزمدىك ٴبىر جىكتىڭ ورتاعا قويعان تويتارىسى ەكەنىن كاۋتسكي الدەقاشانىنان ـ اق بىلەتىن).

كاۋتسكيدىڭ انىقتاماسى مىناداي:

"يمپەريالىزم ــ جوعارى دارەجەدە دامىعان ونەركاسىپ كاپيتاليزمىنىڭ تۋىندىسى. يمپەريالىزم دەگەنىمىز ٴاربىر ونەركاسىپ كاپيتاليزمدىك ۇلتتىڭ بارعان سايىن كوپ **اۋىل شارۋاشىلىعى** ‹كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسىن كاۋتسكي قويعان›① رايونداردى، وندا قانداي ۇلتتىڭ مەكەندەۋىنە قاراماي، جالماۋعا جانە باعىندىرۋعا كۇش سالۋ دەگەن ٴسوز."②

بۇل انىقتاما تۇككە دە تۇرمايدى، ويتكەنى ول جالعىز ۇلت ماسەلەسىن (بۇل ماسەلەنىڭ ٴوزىن العاندا دا، ونىڭ يمپەريالىزمگە قاتىناسى جونىنەن العاندا دا توتەنشە ماڭىزدى بولا تۇرسا دا)

① بۇل ماقالادا كەلتىرىلگەن سيتاتتارداعى ‹ ›عا النعان سوزدەر مەن ونىڭ تىنىس بەلگىلەرى لەنيندىكى. ــ قۇراستىرۋشىدان

② «جاڭا ٴداۋىر» جورنالىنىڭ 1914 ــ جىلى (32 ــ توم) 2 ــ سانىنىڭ (1914 ــ جىلى 9 ــ ايدىڭ 11 ــ كۇنى باسىلىپ شىققان) 909 ــ بەتىنە قاراڭىز؛ وسى جورنالدىڭ 1915 ــ جىلعى 2 ــ سانىنىڭ 107 ــ بەتىنە جانە ونان كەيىنگى بەتتەرىن پايدالانىڭىز.

عانا سىڭارجاقتىلىقپەن، اتاپ ايتقاندا، بەتالدى دارىپتەيدى، بۇل ماسەلەنى وزگە ۇلتتاردى قوسىپ الۋشى مەملەكەتتەردىڭ ونەركاسىپ كاپيتالىمەن **عانا** بەتالدى جانە **قاتە** بايلانىستىرادى، سول سياقتى اۋىل شارۋاشىلىعى رايونداردى قوسىپ الۋدى دا بەتالدى جانە قاتە ورتاعا قويادى.

يمپەريالىزم دەگەنىمىز قوسىپ الۋعا كۇش سالۋ، ـــ كاۋتسكيدىڭ انىقتاماسىنىڭ **ساياسي** جاعى جيناقتاعاندا مىنە وسىنداي. بۇل دۇرىس، ٴبىراق وتە تولىقسىز، ويتكەنى، ساياسي جاعىنان العاندا، يمپەريالىزم زورلىقتى كۇش جۇمساۋعا جانە كەرى تارتۋعا كۇش سالادى. دەگەنمەن بۇل جەردە ٴبىزدىڭ زەرتتەيتىنىمىز ـــ كاۋتسكيدىڭ **ٴوزى ٴوز** انىقتاماسىنا كىرگىزگەن **ەكونوميكالىق** جاق. كاۋتسكيدىڭ انىقتاماسىنىڭ قاتەسى بادىرايىپ كورىنىپ تۇر. يمپەريالىزمنىڭ ەرەكشەلىگى ونەركاسىپ كاپيتالى **ەمەس**، **قايتا** ماليا كاپيتالى. فرانسيادا ٴدال ونەركاسىپ كاپيتالى السىرەگەن جاعدايدا **ماليا** كاپيتالىنىڭ ەرەكشە تەز وركەندەۋىنىڭ وتكەن عاسىردىڭ 80-جىلدارىنان باستاپ قوسىپ الۋ ساياساتىن (وتارلىق ساياساتتى) مىقتاپ جۇرگىزۋگە مۇمكىندىك جاساۋى كەزدەيسوق نارسە ەمەس. يمپەريالىزمنىڭ ەرەكشەلىگى اۋىل شارۋاشىلىعى رايونداردى قوسىپ الۋعا كۇش سالۋ **عانا ەمەس**، ٴتىپتى ونەركاسىبى توتەنشە دامىعان رايونداردى (گەرمانيانىڭ بەلگياعا ارام نيەتتە بولۋى، فرانسيانىڭ لوتورينگياعا ارام نيەتتە بولۋى)دا قوسىپ الۋعا كۇش سالۋ بولىپ تابىلادى. ويتكەنى، بىرىنشىدەن، دۇنيە ٴجۇزىنىڭ ٴبولىنىپ بولعاندىعى **قايتا بولىسكە ٴارقانداي** جەرگە بولسا دا قول سوزۋعا ٴماجبۇر ەتەدى؛ ەكىنشىدەن، يمپەرياليزمنىڭ ماڭىزدى ەرەكشەلىگى ـــ بىرنەشە ٴىرى ەلدىڭ باسا بيلەۋ ۇقىعىنا تالاسۋى، ياعني جەر تارتىپ الماق بولۋى، مۇنداعى ماقسات تۋرا

ٴوز مۇددەلەرىن كوزدەۋدەن گورى كوبىنەسە جاۋ جاقتى السىرە-تۋ، **جاۋ جاقتىڭ** باسا بيلەۋ ۇقىعىن سىندىرۋ بولىپ تابىلادى (گەر-مانيا ٴۇشىن انگلياعا قارسى تىرەكتى ورىن رەتىندە، بەلگيا ەرەكشە ماڭىزدى، انگليا ٴۇشىن گەرمانياعا قارسى تىرەكتى ورىن رەتىندە، باعدات ەرەكشە ماڭىزدى، تاعى سول سياقتىلار).

كاۋتسكي، اسىرەسە جانە بىرنەشە رەت، انگليالىقتاردى كول-دەنەڭ تارتادى، انگليالىقتار يمپەرياليزم دەگەن ٴسوزدىڭ كىلەڭ ساياسي ماڭىزىن كاۋتسكيدىڭ ٴوزى كورسەتكەن ماعنادا بەلگىلەپ بەرىپتى-مىس. ەندى انگليالىق حوبسوننىڭ 1902-جىلى باسىلىپ شىققان «يمپەرياليزم» دەگەن كىتابىندا قالاي جازعاندىعىن كورە-يىك:

”جاڭا يمپەرياليزمنىڭ ەسكى يمپەرياليزمنەن باسقاشا جەرى مىنادا: بىرىنشىدەن، ول كۇنەن-كۇنگە كۇشەيىپ كەلە جاتقان ٴبىر يمپەريانىڭ ارام نيەتىنىڭ ورنىنا بىرنەشە ٴوزارا باسەكەلەسۋشى يمپەريانىڭ ٴنازارياسى مەن ٴامالياتىن قويادى، مۇنداعى يمپەر-يالاردىڭ قاي-قايسىسى دا ساياسي ٴورىسىن ۇلعايتۋدى كوكسەيدى جانە ساۋدا مۇددەلەرىن كوزدەيدى؛ ەكىنشىدەن، ماليا مۇددەلەرى نەمەسە كاپيتال قوسۋ مۇددەلەرى ساۋدا مۇددەلەرىنە ۇستەمدىك ەتەدى.“①

ٴبىز كاۋتسكيدىڭ جالپى انگليالىقتاردى كولدەنەڭ تارتۋىندا مۇلدە ٴىس جۇزىندىك نەگىز جوق ەكەندىگىن كورىپ وتىرمىز (ول كولدەنەڭ تارتسا، تەك انگليانىڭ تۇرپايى يمپەرياليستەرىن عانا نەمەسە يمپەرياليزمدى اشىق اقتاۋشىلاردى عانا كولدەنەڭ

---

① حوبسوننىڭ «يمپەرياليزم» دەگەن شىعارماسىنىڭ 1902-جىلى لوندون باسپاسىنىڭ 324-بەتىنە قاراڭىز.

تارتا الادى). ٴبىز كاۋتسكيدىڭ ماركسيزمدى ۇزدىكسىز قورعاپ كەلەمىن دەي وتىرىپ، ٴىس جۇزىندە **سوتسيال - ليبەرال** حوبسونعا **قاراعاندا** ٴبىر ادىم كەيىن شەگىنگەنىن كورىپ وتىرمىز، ويتكەنى حوبسون وسىزامانعى يمپەرياليزمنىڭ ەكى "تاريحي - ناقتىلى" (كاۋتسكيدىڭ انىقتاماسى ٴدال تاريحي ناقتىلىقتى كەلەكەلەۋ!) ەرەكشەلىگىن: (1) **بىرنەشە** يمپەرياليزمنىڭ ٴوزارا باسەكەسىن؛ (2) مالياشىلاردىڭ ساۋداگەرلەردەن باسىم ەكەندىگىن ونان گورى **دۇرىسىراق** جورامالداپ وتىر. ەگەر اڭگىمە كوبىنەسە ونەركاسىپ مەملەكەتىنىڭ اۋىل شارۋاشىلىعى مەملەكەتىن قوسىپ الۋى تۋرالى بولسا، وندا مۇنىڭ ٴوزى ساۋداگەرلەردى باستى ورىنعا شىعارعاندىق بولادى.

كاۋتسكيدىڭ انىقتاماسى قاتە جانە ماركسيزمگە جات قانا ەمەس، ونىڭ ۇستىنە ماركسيزم ٴنازارياسى مەن ماركسيزم ٴاما- لياتىنان بۇتىندەي بەت بۇرعان ٴبىرتۇتاس كوزقاراستىڭ نەگىزى دە بولىپ وتىر؛ بۇل تۋرالى كەيىن تاعى دا ايتامىز. كاۋتسكي كوتەر- گەن ٴسوز ۇستىندەگى تالاس، ياعني كاپيتاليزمنىڭ ەڭ جاڭا ساتىسىن يمپەرياليزم دەپ اتاۋ كەرەك پە الدە ماليا كاپيتالىنىڭ ساتىسى دەپ اتاۋ كەرەك پە دەگەن تالاس مۇلدە ماعىناسىز تالاس. قالاعانىڭىزشا ايتا بەرىڭىز. كىلت كاۋتسكيدىڭ "قوسىپ الۋ"دى ماليا كاپيتالىنىڭ "ارتىق كورەتىن" ساياساتى ەتىپ ٴتۇسىندىرىپ، ونىڭ ۇستىنە سول ماليا كاپيتالى نەگىزىندەگى بولۋى مۇمكىن تارىزدەنگەن باسقا ٴبىر بۇرجۋازيالىق ساياساتتى سوعان قارسى قويىپ، يمپەرياليزمنىڭ ساياساتىن ونىڭ ەكونوميكاسىنان ٴبولىپ تاستاعاندىعىندا بولىپ وتىر. مۇنداي بولعاندا، ەكونوميكا جاقتاعى مونوپوليالار ساياسي جاقتاعى مونوپوليالىق ەمەس، زورلىقتى ەمەس، تالان - تاراجىلىق ەمەس ارەكەت تاسىلدەرىمەن وتاساتىن بولىپ

شىعادى. مۇنداي بولعاندا، دۇنيە ٴجۇزى جەرىنىڭ ٴبولىنۋى دە (مۇنداي ٴبولىسۋ ٴدال ماليا كاپيتالى داۋىرىندە اياقتالدى جانە ەڭ ٴىرى كاپيتاليستىك مەملەكەتتەردىڭ قازىرگى ٴوزارا باسەكەلەرىنىڭ ەرەكشە فورمالارىنىڭ نەگىزى بولدى) يمپەرياليزم ەمەس ساياساتتارمەن وتاساتىن بولىپ شىعادى. سونىمەن، كاپيتاليزمنىڭ ەڭ جاڭا ساتىسىنىڭ ەڭ ٴتۇبىرلى قايشىلىقتارىنىڭ تەرەڭدىگىن اشۋ ەمەس، قايتا بۇل قايشىلىقتاردى بۇركەمەلەۋ، باسەڭدەتۋ بولىپ شىعادى؛ ماركسيزم ەمەس، قايتا بۇرجۋازيالىق جاڭعىرتىپازدىق بولىپ شىعادى.

كاۋتسكي يمپەرياليزمنىڭ جانە قوسىپ الۋ ساياساتىنىڭ قورعاۋشىسى گەرمانيالىق كۋنوۋپەن ايتىسقان. كۋنوۋ ٴارى دورەكىلىكپەن، ٴارى ارسىزدىقپەن بىلاي دەپ بايىمدايدى: يمپەرياليزم دەگەنىمىز وسى زامانعى كاپيتاليزم؛ كاپيتاليزمنىڭ دامۋى — بولماي قويمايتىن جانە العاباسارلىق دامۋ، سوندىقتان يمپەرياليزم دە العاباسارلىق نارسە، سوندىقتان يمپەرياليزمگە باس ٴيىپ، ونى ماداقتاۋ كەرەك! بۇل ٴسوز حالىقشىلداردىڭ 1894 — 1895 ــ جىلداردا ەگەر ماركسيزمشىلدەر كاپيتاليزمدى روسسيادا بولماي قويمايتىن جانە العاباسارلىق نارسە دەيتىن بولسا، ونda ولاردىڭ اراقحانالار اشىپ، كاپيتاليزمدى ورناتقانى ٴجون دەپ روسسيا ماركسيزمشىلدەرىن كەلەمەجدەگەن سوزدەرىنە ۇقسايدى. كاۋتسكي كۋنوۋقا تويتارىس بەرىپ: جوق، يمپەرياليزم وسىزامانعى كاپيتاليزم ەمەس، وسىزامانعى كاپيتاليزم ساياساتى فورمالارىنىڭ ٴبىرى عانا، ٴبىز وسى ساياساتقا، يمپەرياليزمگە، قوسىپ الۋعا، تاعى سونداي لارعا قارسى كۇرەسە الامىز، كۇرەسۋگە ٴتيىسپىز دە دەيدى.

بۇل تويتارىس وتە ورىندى سياقتى بولعانىمەن، ٴىس جۇزىندە

يمپەرياليزممەن بىرالاسۋدى نەعۇرلىم شەبەرلەپ، نەعۇرلىم بۇر-كەمەلەپ (سوندىقتان دا نەعۇرلىم حاۋىپتى) ۇگىتتەۋ بولىپ تابىلادى، ويتكەنى ترەستەر مەن بانكەلەردىڭ ساياساتىنا قارسى "كۇرەس جۇرگىزىپ"، سول ترەستەر مەن بانكەلەردىڭ ەكونوميكالىق نەگىزدەرىنە تيمەۋدىڭ ٴوزى بۇرجۋازيالىق جاڭعىرتىپازدىق پەن تىنىشتىقپازدىق قانا، بىزگى نيەتتى ٴارى اڭقاۋلىق تىلەك قانا بولىپ تابىلادى. قايشىلىقتاردىڭ تەرەڭدىگىن تولىق اشۋدىڭ ورنىنا بولىپ وتىرعان قايشىلىقتاردان تايساۋ ولاردىڭ ىشىندەگى ەڭ ماڭىزدى قايشىلىقتاردى ۇمىتۋ،ــ كاۋتسكيدىڭ ماركسيزممەن ەشقانداي ورتاقتىعى جوق ٴنازارياسى مىنە وسى. وتە ايقىن، بۇل "ٴنازاريا" كۋنوۆ اعىمىنداعىلارمەن بىرلىكتى ساقتاۋ يدياىلارىن اقتاۋعا عانا قىزمەت ەتەدى!

كاۋتسكي بىلاي دەپ جازادى: "تازا ەكونوميكالىق كوزقاراستان قاراعاندا، كاپيتاليزم تاعى ٴبىر جاڭا ساتىنى، ياعني كارتەلدەر ساياساتىن سىرتقى ساياساتقا قولداناتىن اسقان يمپەرياليستىك ساتىنى باسىنان كەشىرمەۋى مۇمكىن ەمەس"①، اتاپ ايتقاندا، بۇكىل دۇنيە ٴجۇزى يمپەرياليزمىنىڭ ٴوزارا كۇرەسى ەمەس، قايتا ٴبىر-بىرىمەن بىرلەسۋ ساتىسىن، كاپيتاليستىك ٴتۇزىم تۇسىندا سوعىستاردىڭ توقتالۋ ساتىسىن، "حالىقارالىق بىرلەسكەن ماليا كاپيتالىنىڭ دۇنيە ٴجۇزىن ورتاق قاناۋدى جۇزەگە اسىرۋ"② ساتىسىن "باسىنان

① «جاڭا ٴداۋىر» جورنالىنىڭ 1914 ــ جىلعى (32 ــ توم) 2 ــ سانىنىڭ (1914 ــ جىلى 9 ــ ايدىڭ 11 ــ كۇنى باسىلىپ شىققان) 921 ــ بەتىنە قاراڭىز؛ سول جورنالدىڭ 1915 ــ جىلعى 2 ــ سانىنىڭ 107 ــ بەتىنەن جانە ونان كەيىنگى بەتتەرىنەن پايدالانىڭىز.

② «جاڭا ٴداۋىر» جورنالىنىڭ 1915 ــ جىلعى 1 ــ سانىنىڭ (1915 ــ جىلى 4 ــ ايدىڭ 30 ــ كۇنى باسىلىپ شىققان) 144 ــ بەتىنە قاراڭىز.

كەشىرمەۋى مۇمكىن ەمەس".

بۇل ٴنازاريانىڭ ماركسيزمنەن قانشالىقتى ٴۇزىلدى-كەسىلدى جانە ٴبىرجولاتا بەت بۇرعاندىعىن ەگجەي-تەگجەيلى ٴتۇسىندىرۋ ٴۇشىن وسى "اسقان يمپەريالىزم ٴنازارياسى" تۋرالى ٴبىز كەيىن تاعى دا توقتالامىز. ەندى ٴبىز وسى كىتاپتىڭ جالپى جوسپارى بويىنشا، بۇل ماسەلەگە قاتىستى دالمە-ٴدال ەكونوميكالىق ماتەريالدارعا كوز جىبەرىپ وتەيىك. "تازا ەكونوميكالىق كوزقاراستان قاراعاندا" بۇل "اسقان يمپەريالىزم"نىڭ جۇزەگە اسۋى تەگى مۇمكىن بە الدە اسقان بوس ٴسوز بە؟

ەگەر تازا ەكونوميكالىق كوزقاراستى "تازا" دەرەكسىز ۇعىم دەپ قارايتىن بولساق، وندا ارى ايت تا، بەرى ايت تەك مىنا پىكىرگە عانا كەلەمىز: دامۋ مونوپوليالىق ۇيىمدارعا، دەمەك بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك ٴبىر مونوپوليالىق ۇيىمعا، بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك ٴبىر ترەسكە قاراي بەت السىپ كەلەدى. بۇعان تالاس جوق، مۇنىڭ ٴوزى "دامۋ" تاجىريبەحانالاردا ازىق-تۇلىك وندىرۋگە قاراي "بەت السىپ كەلەدى" دەگەن سىقىلدى مۇلدە ماعىناسىز دا نارسە. وسى ماعىنادان العاندا "اسقان ەگىنشىلىك ٴنازارياسى" قانداي ماعىناسىز بولسا، اسقان يمپەريالىزم "ٴنازارياسى" دا سونداي ماعىناسىز مىلجىڭ.

ەگەر ماليا كاپيتالى ٴداۋىرىنىڭ "تازا ەكونوميكالىق" شارت-جاعدايى دەپ 20-عاسىردىڭ باس شەنىندەگى تاريحي ناقتى ٴداۋىر ايتىلىپ وتىر دەيتىن بولساق، وندا "اسقان يمپەريالىزم" دەگەن جانسىز، دەرەكسىز ۇعىمعا (ول بارىپ تۇرعان كەرتارتپالىق ماقساتتى، اتاپ ايتقاندا، ادامداردى **بولىپ وتىرعان** قايشىلىقتاردىڭ تەرەڭدىگىنە نازار اۋدارمايتىن ەتۋدى عانا كوزدەيدى) ەڭ جاقسى جاۋاپ وسىزامانعى دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشىلىقتىڭ ناقتى ەكونو-

ميكالىق شىندىعىن ونىمەن سالىستىرۋ بولىپ تابىلادى. كاۋتسكيدىڭ اسقان يمپەرياليزم تۋرالى مۇلدە ماعىناسىز سوزدەرى توتەنشە قاتە جانە يمپەرياليزمدى اقتاۋشىلاردىڭ ارىنىن ارتتىراتىن ويعا ــ ماليا كاپيتالىنىڭ ۇستەمدىگى دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشىلىقتىڭ ىشكى جاعىنداعى اركەلكىلىك پەن قايشىلىقتى **باسەڭدەتەدى** ـ مىس دەگەن ويعا دەم بەرەدى، ال ٴىس جۇزىندە ماليا كاپيتالىنىڭ ۇستەمدىگى بۇل اركەلكىلىك پەن قايشىلىقتى **اسقىندىرادى.**

ر.كالۆەر ٴوزى جازعان «دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشىلىققا كىرىسپە»① دەگەن كىتاپشاسىندا 19 ـ عاسىر مەن 20 ـ عاسىردىڭ ارالىعىنداعى دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشىلىقتىڭ ىشكى ٴوزارا قارىم ـ قاتىناستارىن ناقتى تۇسىندىرەتىن ەڭ باستى تازا ەكونوميكالىق ماتەريالداردى قورىتىپ كورسەتۋگە تىرىسقان. ول بۇكىل دۇنيە ٴجۇزىن 5 "باستى ـ باستى شارۋاشىلىق رايونى"نا بولەدى: (1) ورتا ەۆروپا رايونى (روسسيا مەن انگليادان باسقا بۇكىل ەۆروپا)؛ (2) بريتانيا رايونى؛ (3) روسسيا رايونى؛ (4) شىعىس ازيا رايونى؛ (5) امەريكا قۇرلىعى رايونى. سونىمەن قاتار ول وتارلاردى سول وتارلار قاراياتىن ەلدەردىڭ "رايونى"نا قوسادى، ال جوعارىدا ايتىلعان رايوندار بولىسىنە قوسىلماعان از ساندى مەملەكەتتەردى، ماسەلەن، ازياداعى پەرسيانى، اۋعانستاندى، اراپتى، افريكاداعى ماروككو مەن ابيسسينيانى، تاعى باسقالاردى "شەت قالدىردى".

ەندى ول كورسەتكەن بۇل رايونداردىڭ ەكونوميكالىق ماتەرياليارىنان ٴۇزىندى مىناداي:

---

① ر. كالۆەردىڭ «دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشىلىققا كىرىسپە» دەگەن شىعارماسىنىڭ 1906 ـ جىلى بەرلين باسپاسىنا قاراڭىز.

دۇنيە جۇزىندەگى باستى شارۋاشىلىق رايوندار	جەر كولەمى (مليون شارشى كيلومەتر)	جان سانى (مليون)	قاتناس - تاسمال: تەمىر جول (مىڭ كيلومەتر)	قاتناس - تاسمال: ساۋدا كەمەسى (مليون تونا)	ساۋدا: (ەمپورت، ەكسپورت جيىنى) (مليارت مارك)	ونەركاسىپ: ونىم مولشەرى (مليون تونا) تاسكومىر	ونەركاسىپ: ونىم مولشەرى (مليون تونا) شويىن	ونەركاسىپ: ماقتا توقىما ونەركاسىبىندەگى ۇرشىق سانى (مليون)
(1) ورتا ەۆروپا رايونى	27.6 (23.6)①	388 (146)	204	8	41	251	15	26
(2) بريتانيا رايونى	28.9 (28.6)①	398 (355)	140	11	25	249	9	51
(3) روسسيا رايونى	22	131	63	1	3	16	3	7
(4) شىعىس ازيا رايونى	12	389	8	1	2	8	0.02	2
(5) امەريكا قۇرلىعى رايونى	30	148	379	6	14	245	14	19

① جاقشانىڭ ىشىندەگىسى وتارلاردىڭ جەر كولەمى مەن جان سانى.

ٴبىز ورتا ەۆروپا رايونى، بريتانيا رايونى جانە امەريكا قۇرلىعى رايونى — وسى 3 رايوننىڭ كاپيتاليزم جوعارى دارەجەدە دامىعان (قاتناس - تاسىمالى، ساۋداسى جانە ونەركاسىبى وتە دامىعان) رايون- دار ەكەندىگىن كورىپ وتىرمىز. بۇلاردىڭ ىشىندە گەرمانيا، انگليا، امەريكا مەملەكەتتەرى — دۇنيە جۇزىنە ۇستەمدىك ەتۋشى مەملە- كەتتەر. ولاردىڭ ٴوز اراسىنداعى يمپەرياليستىك باسەكە مەن كۇرەس توتەنشە قيان - كەسكى، سەبەبى گەرمانيانىڭ رايونى وتە شاعىن، وتارى دا از، ال "ورتا ەۆروپا رايونى"نىڭ قالىپتاسۋى كەلەشەكتىڭ ٴىسى، ونىڭ ٴوزى دە ارپالىسقان كۇرەستە بىرتىندەپ تۋىلۋدا. قازىرگى بۇكىل ەۆروپانىڭ ەرەكشە بەلگىسى — ساياسي جاقتاعى بىتىراندىلىعى. كەرىسىنشە، بريتانيا رايونى مەن امەريكا قۇرلىعى رايونى ساياسي جاقتان جوعارى دارەجەدە ورتالىقتانعان، ٴبىراق، ولاردا دا توتەنشە زور پارىقتار بار: الدىڭعىسىندا ۇلان- بايتاق وتارلار بار، سوڭعىسىندا وتار بولماشى عانا. وتارلاردا كاپيتاليزم ەندى عانا دامي باستادى. وڭتۇستىك امەريكاعا تالاسقان كۇرەس بارعان سايىن شيەلەنىسۋدە.

ەكى رايون — روسسيا رايونى مەن شىعىس ازيا رايونى كاپيتا- ليزم تولىق دامي قويماعان رايوندار. الدىڭعىسىندا جان سانىنىڭ تىعىزدىعى وتە سيرەك، كەيىنگىسىندە وتە ٴجيى؛ الدىڭعىسى ساياسي جاقتان اسا ورتالىقتانعان، كەيىنگىسى ورتالىقتانباعان. جۇڭگونى ٴبولىسۋ ەندى عانا باستالدى، جاپونيا، امەريكا سىقىلدى ەلدەردىڭ جۇڭگوعا تالاسقان كۇرەسى بارعان سايىن شيەلەنىسۋدە.

كاۋتسكيدىڭ "بەيبىت" اسقان يمپەرياليزم جايىنداعى اقىماقتىق ملجىڭدارىن ەكونوميكالىق جانە ساياسي شارت - جاعدايلاردىڭ توتەنشە تۇرلىشەلىگىمەن، ٴار ەلدىڭ دامۋ قارقىنىنىڭ، تاعى باسقا- لارىنىڭ اركەلكىلىگىمەن، ٴاربىر يمپەرياليستىك مەملەكەتتەردىڭ

اراسىندا بولىپ وتىرعان قۇتىرىنعان كۇرەستىڭ ءىس جۇزىندەگى احۋالىمەن سالىستىرىپ كورىڭىزدەر. مۇنىڭ ءوزى شوشىنعان مەشەڭ شانىنىڭ ۇرەيلى شىنىدىقتان تايساپ كەتپەك بولعان كەرتارتپا ارەكەتى ەمەس پە؟ كاۋتسكيگە "اسقان يمپەرياليزم"نىڭ ۇرىعى سياقتى (بەينە تاجىريبەحاناداعى دارىلەر ءوندىرىستىڭ اسقان ەگىنشىلىكتىڭ ۇرىعى دەۋگە "بولاتىنىندىعى" سياقتى) بولىپ كورىنگەن حالىقارالىق كارتەلدەر بىزگە دۇنيە ءجۇزىن ءبولىسۋ مەن دۇنيە ءجۇزىن قايتا ءبولىسۋدىڭ، بەيبىت بولىسۋدەن بەيبىت ەمەس بولىسۋگە، تاعى دا بەيبىت ەمەس بولىسۋدەن بەيبىت بولىسۋگە كوشۋدىڭ مىسالىن كورسەتىپ وتىرعان جوق پا؟ بۇرىن گەرمانيامەن بىرگە (ماسەلەن، حالىقارالىق رەلس سينديكاتىندا نەمەسە حالىقارالىق ساۋدا كەمە تاسىمالى تىرەسىندە) بۇكىل دۇنيە ءجۇزىن بەيبىت جولمەن بولىسكەن امەريكانىڭ جانە باسقا مەملەكەتتەردىڭ ماليا كاپيتالدارى ەندى وزگەرىپ وتىرعان (بۇتىندەي بەيبىت **ەمەس** تاسىلمەن وزگەرىپ وتىرعان) جاڭا كۇشتەردىڭ سالىستىرماسى نەگىزىندە دۇنيە ءجۇزىن **قايتا ءبولىسىپ** وتىرعان جوق پا؟

ماليا كاپيتالدارى مەن تىرەستەر دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشىلىقتىڭ ءتۇرلى بولىمدەرىنىڭ وركەندەۋ قارقىندارىنداعى پارىقتاردى باسەڭدەتكەن جوق، قايتا كۇشەيتتى. ال كۇشتەردىڭ سالىستىرماسى وزگەرگەن سوڭ، **كاپيتاليستىك ءتۇزىم تۇسىندا**، قايشىلىق **كۇشپەن** شەشىلمەگەندە، ەندى باسقا قانداي جولمەن شەشىلمەك؟ تەمىر جول ساناعىنان ءبىز تۇتاس دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشىلىقتاعى كاپيتاليزم مەن ماليا كاپيتالىنىڭ دامۋ قارقىنىنىڭ تۇرلىشەلىگىن تۇسىندىرەتىن وتە ءدال ماتەريالداردى كورە الامىز①. يمپەريا-

① 1915 ـ جىلعى «گەرمانيا يمپەرياسىنىڭ ساناق جىلناماسى»نا؛ 1892 ـ جىلعى «تەمىر جول ءىسى جونىندە ماقالالار جيناعى»نا قاراڭىز؛

ليزىم دامۋىنىڭ سوڭعى ونداعان جىلىندا تەمىر جولدار ۇزىندىعىنىڭ وزگەرۋ احۋالى مىناداي:

تەمىر جولدار ۇزىندىعى (مىڭ كيلومەتر ەسەبىمەن)

	1890 ـ جىلى	1913 ـ جىلى	قوسىلعانى
ەۆروپا	224	346	+ 122
امەريكا........................	268	411	+ 143
بارلىق وتارلار......................	82	210	+ 128
ازيا قۇرلىعى مەن امەريكا قۇرلىعىنداعى تاۋەلسىز جانە	125	347	+ 222
جارتىلاي تاۋەلسىز ەلدەر.........	43	137	+ 94
بارلىعى..........................	617	1 104	

دەمەك، تەمىر جولدىڭ دامۋى وتارلاردا جانە ازيا مەن امەريكاداعى تاۋەلسىز ەلدەردە (جانە جارتىلاي تاۋەلسىز ەلدەردە) بارىنەن دە تەز بولعان. جۇرتقا ٴمالىم، بۇل جەردە 4 ـ 5 ەڭ ٴىرى كاپيتاليستىك مەملەكەتتەردىڭ ماليا كاپيتالدارى بارلىعىنا ۇستەمدىك ەتىپ، بارلىعىن بيلەپ ـ توستەپ وتىر. وتارلارداعى جانە ازيا مەن امەريكانىڭ باسقا ەلدەرىندە سالىنعان 200 مىڭ كيلومەتر جاڭا تەمىر جول دەگەنىمىز ـــ ەرەكشە ٴتيىمدى شارت ـ جاعدايدا، كىرىسكە ەرەكشە كەپىلدىك ەتىلەتىن، بولات زاۋاتتارى پايداسى مول زاكازدار الاتىن، تاعى سول سياقتى بولاتىن شارت ـ جاعدايدا، 40 ملليارت ماركتان استام كاپيتال جاڭادان قوسىلدى دەگەن ٴسوز.

كاپيتاليزىم وتارلار مەن مۇحيتتىڭ ار جاعىنداعى مەملەكەتتەردە

1890 ـ جىلداعى ٴار ەل وتارلارى اراسىندا تەمىر جولداردىڭ ورنالاسۋى جاعىنداعى كەيبىر ەگجەي ـ تەگجەيلى احۋالداردى جالپىلاي جوراماالداۋعا عانا بولادى.

بارىنەن تەز دامىدى. بۇل مەملەكەتتەردىڭ اراسىنان جاڭا يمپەريالي-ستىك بەلدى مەملەكەتتەر (ماسەلەن، جاپونيا) جارىققا شىقتى. بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك يمپەرياليستەر اراسىنداعى كۇرەس شيەلەنىسە ٴتۇستى. ماليا كاپيتالىنىڭ ەرەكشە پايدالى وتارلىق كاسىپورىندار مەن مۇحيتتىڭ ار جاعىنداعى كاسىپورىنداردان الاتىن الىمى كۇنەن-كۇنگە ارتۋدا. بۇل "ولجا"نى بولىسكەندە وتە مول سىباعا وندىرگىش كۇشتەرىنىڭ دامۋ شاپشاڭدىعى جاعىنان ۇنەمى ٴبىرىنشى ورىندى الا بەرمەيتىن مەملەكەتتەردىڭ قولىنا ٴتۇسىپ وتىرادى. ٴىرى كۇشتى مەملەكەتتەردىڭ جانە ولاردىڭ وتارلارىنداعى تەمىر جولداردىڭ جالپى ۇزىندىعى مىناداي:

(مىڭ كيلومەتر ەسەبىمەن)

	1890 ـ جىلى	1913 ـ جىلى	قوسىلعانى
امەريكا	268	413	+145
بريتانيا يمپەرياسى	107	208	+101
روسسيا	32	78	+46
گەرمانيا	43	68	+25
فرانسيا	41	63	+22
5 كۇشتى مەملەكەتتىڭ بارلىعى	491	830	+339

دەمەك، تەمىر جولداردىڭ 80 پىراسەنتكە جۋىعى ەڭ ٴىرى 5 كۇشتى مەملەكەتتىڭ قولىنا شوعىرلانعان. ٴبىراق بۇل تەمىر جولداردى **مەنشىكتەنۋ ۇقىعىنىڭ** شوعىرلانۋ دارەجەسى، ماليا كاپيتالىنىڭ شوعىرلانۋ دارەجەسى بۇدان دا ولشەۋسىز اسىپ ٴتۇسىپ وتىر، ويتكەنى مىناداي احۋال، ماسەلەن، امەريكا، روسسيا جانە باسقا مەملەكەتتەردەگى تەمىر جولداردىڭ قىرۋار جارنا بەلەتتەرى مەن زايومدارى انگليا مەن فرانسيانىڭ مىليونەرلەرىنىكى بولعان احۋال بار.

انگليا ٴوز وتارلارىنىڭ ارقاسىندا "ٴوزىنىڭ" تەمىر جول تورا-بىن 100 مىڭ كيلومەتىر، گەرمانيانىكىنەن 3 ەسە كوپ ارتتىردى. ٴىىراق، اركىمگە ايان، بۇل مەزگىلدە گەرمانيانىڭ وندىرگىش كۇشتەرىنىڭ داموۋى، وتە-موتە تاس كومىر جانە بولات-تەمىر ٴوندىرىسىنىڭ داموۋى فرانسيا مەن روسسيانى بىلاي قويعاندا، انگليانىكىنەن الدەقايدا شاپشاڭ بولعان. 1892-جىلى گەرمانيانىڭ شويىن ٴونىمى 4 ملليون 900 مىڭ تونىنا، انگليانىكى 6 ملليون 800 مىڭ توننا بولعان؛ ال 1912-جىلى گەرمانيانىكى 17 ملليون 600 مىڭ توننا، انگليانىكى 9 ملليون توننا بولعان، ياعني گەرمانيا انگليادان الدەقايدا اسىپ كەتكەن①! ايتىڭىزشى، **كاپيتاليزم نەگىزىندە**، وندىرگىش كۇشتەردىڭ داموۋى، كاپيتالدىڭ قورلانۋى مەن ماليا كاپيتالىنىڭ وتارلاردى، "ىقپالدار كولەمىن" ٴبولىسۋى — وسى ەكەۋىنىڭ اراسىنداعى سايكەسسىزدىكتى جويۋ ٴۇشىن سوعىستان باسقا قانداي جول بولماق؟

VIII. كاپيتاليزمنىڭ پارازيتتىگى جانە ٴىرىپ-ٴشىرۋى

ەندى يمپەرياليزمنىڭ تاعى ٴبىر وتە ماڭىزدى جاعىن زەرتتەپ ٴوتۋىمىز كەرەك، يمپەرياليزم جونىندەگى سوزدەردىڭ باسىم

① ەدگارد كرەممونديتىڭ «بريتانيا يمپەرياسىنىڭ گەرمانيا يمپەرياسىمەن بولعان ەكونوميكالىق قارىم-قاتىناستارى» دەگەن ماقالاسىن تاعى دا پايدالانىڭىز، بۇل ماقالا «پاتشالىق ساناۋ قوعامىنىڭ جورنالى» («Journal of the Royal Statistical Society»)نىڭ 1914-جىلى 7-ايداعى سانىنا باسىلعان، جورنالدىڭ 777-بەتى جانە ونان كەيىنگى بەتتەرى.

كوپشىلىگىندە بۇل جاق كوبىنەسە جەتكىلىكتى ەسەپكە الىنباعان. ماركسيزمشىل حيلفەرديڭنىڭ كەمشىلىكتەرىنىڭ ٴبىرى ـــ وسى تۇيىندە ول ماركسيزمشىل ەمەس حوبسونعا قاراعاندا ٴبىر ادىم كەيىن شەگىنىپ كەتكەن. ٴبىزدىڭ ايتىپ وتىرعانىمىز يمپەرياليزمگە ٴتان پارازيتتىك.

ٴبىز يمپەرياليزمنىڭ ەڭ تەرەڭ ەكونوميكالىق نەگىزى مونوپوليا ەكەنىن كورىپ وتىرمىز. بۇل ـــ كاپيتاليستىك مونوپوليا، اتاپ ايتقاندا، كاپيتاليزمنەن ٴوسىپ شىققان جانە كاپيتاليزمنىڭ، توۆار ٴوندىرىسىنىڭ، باسەكەنىڭ جالپى جاعدايىندا تۇرعان، وسى جالپى جاعدايمەن ۇدايى جانە شەشىلمەستەي قايشىلىقتارى بولىپ وتىراتىن مونوپوليا. سولاي بولا تۇرسا دا بۇل مونوپوليا، ٴارقانداي مونوپوليا سياقتى، توقىراۋ جانە ٴىرىپ ـ ٴشىرۋ بەتالىسىن تۋعىزباي قويمايدى. مونوپوليالىق باعالار (ۋاقىتشا بولسا دا) بەلگىلەنىپ قويىلاتىن بولعاننان كەيىن، تەحنيكالىق العاباسارلىققا، دەمەك، باسقا دا بارلىق العاباسارلىققا قوزعاۋشى بولاتىن سەبەپتەر، العا باسۋعا قوزعاۋشى بولاتىن سەبەپتەر بەلگىلى دارەجەدە جويىلادى؛ ونان سوڭ، تەحنيكالىق العاباسارلىققا **ەكونوميكالىق جاقتان** جاساندى جولمەن كەسە ـ كولدەنەڭ بولۋدىڭ مۇمكىندىگى تۋادى. ماسەلەن، امەريكادا وۋەنس دەيتىن بىرەۋ بوتەلكە جاساۋ ىسىنە توڭكەرىس جاسايتىن بوتەلكە جاساۋ ماشيناسىن ويلاپ تاپقان. گەرمانيانىڭ بوتەلكە زاۋاتى قوجايىندارىنىڭ كارتەلى وۋەنستىڭ تاپقىرلىقتان جەكە يگىلىكتەنۋ ۇقىعىن ساتىپ العان، ٴبىراق بۇل تاپقىرلىقتى باسىپ تاستاعان، ونىڭ قولدانىلۋىن بوگەگەن. ارينە، كاپيتاليستىك ٴتۇزىم تۇسىندا، مونوپوليا دۇنيە جۇزىلىك بازاردان باسەكەنى تولىق جانە ۇزاق ۋاقىتقا الاستاي المايدى (بۇل دا اسقان يمپەريا- ليزم ٴنازارياسىنىڭ ساندىراق ەكەندىگىنىڭ ٴبىر سەبەبى). تەحنيـ

كانى جاٴڭعىرتۋ ٴادىسىنىڭ ٴوندىرىس قاراجاتىن تومەندەتۋ جانه پايدانى ارتتىرۋ مۇمكىندىگى، ارينە، ٴارتۇرلى وزگەرىستەرگە قوزعاۋ سالۋدا. ٴبىراق مونوپوليا ٴتان توقىراۋ مەن ٴشىرۋ **بەتالىسى** ۇزدىكسىز رول اتقارا بەرەدى، ونىڭ ۇستىنە كەيبىر ونەركاسىپ تارماقتارىندا، كەي مەملەكەتتەردە، بەلگىلى ۋاقىت ىشىندە باسىم بولادى.

ەرەكشە كەڭ، باي نەمەسە جاعراپيالىق ورنى ىڭعايلى وتارلاردى مونوپوليالىق تۇردە مەڭگەرۋ دە ٴدال سونداي رول اتقارادى.

ونان سوڭ، يمپەرياليزم دەگەنىمىز — ازساندى مەملەكەتتەردىڭ قولىنا اقشا كاپيتالىنىڭ كوپتەپ جينالۋى: بۇل كاپيتال، كورىپ وتكەنىمىزدەي، 100 — 150 ملليارت فرانك (باعالى قاعاز) قا دەيىن جەتەدى. سونىمەن، "ٴوسىم شەگىن كەسۋ" مەن ٴومىر سۇرە-تىن، ەشقانداي كاسىپورىننىڭ ىسىنە قاتىسپايتىن، كۇنى بويى سەرۋەندەپ بوس جۇرەتىن جاتىپ ىشەرلەر تابى، دۇرىسىراق ايتقاندا، جاتىپ ىشەرلەر جىگى بارىنشا وسەدى. يمپەرياليزمنىڭ ەڭ ماڭىزدى ەكونوميكالىق نەگىزدەرىنىڭ ٴبىرى بولىپ تابىلاتىن شەتكە كاپيتال شىعارۋ جاتىپ ىشەرلەر جىگىنىڭ وندىرىستەن بۇكىل-دەي قول ۇزۋىنە ونان ارى مۇمكىندىك بەرەدى، مۇحيتتىڭ ار جا-عىنداعى بىرنەشە مەملەكەت پەن وتارلاردىڭ ەڭبەگىن قاناۋ ارقىلى ٴومىر سۇرەتىن بۇكىل ەلگە پارازيتتىك تاڭبا باسادى.

حوبسون بىلاي دەپ جازادى: "1893 - جىلى بريتانيانىڭ شەتەل-دەرگە قويىلعان كاپيتالى بىرىككەن پاتشالىقتىڭ بارلىق بايلىعىنىڭ شامامەن 15 پىراسەنتىن ۇستادى."① 1915 - جىلعا جەتكەندە بۇل كاپيتالدىڭ شامامەن ٴبىر جارىم ەسە ارتقاندىعىن كورسەتىپ ٴوتۋىمىز

① حوبسوننىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 59 — 60 - بەتتەرىنە قاراڭىز.

كەرەك. حوبسون تاعى دا بىلاي دەيدى: "شاپقىنشى يمپەرياليستىك سالىق تولەۋشىلەر ۇشىن اۋىر جۇك بولادى، ونەركاسىپشىلەر مەن ساۋداگەرلەر ۇشىن ماڭىزى ونشا بولا قويمايدى... ۇيراق كاپيتال قوسۋعا ورىن ىزدەگەن كاپيتاليستەر "ۇشىن" داعىلشىن تىلىندە بۇل ۇعىم «investor» دەگەن سوزبەن بەينەلەنگەن، ونىڭ ماعناسى "كاپيتال قوسۋشىلار"، جاتىپ ىشەرلەر، "قىرۋار پايدانىڭ قايىنارى بولىپ تابىلادى". "ساناق عالىمى جيففەنىڭ ەسەبىنە قاراعاندا، 1899 ــ جىلى ۇلى بريتانيانىڭ بۇكىل سىرتقى ساۋدا مەن وتارلىق ساۋدادان (شەتتەن كىرگىزۋ مەن شەتكە شىعارۋ) العان بۇكىل جىلدىق كىرىسى 18 ميليون پۇند ستەرلينگ (170 ميليون رۋبل شاماسىندا) بولعان، بۇل 800 ميليون پۇند ستەرلينگ كەلەتىن جالپى ساۋدا مولشەرىنىڭ 2.5 پىراسەنتى بويىنشا ەسەپ-تەلگەن." بۇل سان قانشاما كوپ بولعانىمەن دە ۇلى بريتانيانىڭ شاپقىنشى يمپەرياليزمىن تۇسىندىرىپ بەرە المايدى. ونى "قوسلعان كاپيتال"دان تۇسكەن كىرىس، اتاپ ايتقاندا، جاتىپ ىشەرلەر جىگىنىڭ كىرىسى بولىپ تابىلاتىن 90 ــ 100 ميليون پۇند ستەرلينگ ۇتۇسىندىرىپ بەرە الادى.

دۇنيە جۇزىندە "ساۋدا"سى ەڭ دامىعان مەملەكەتتەردە جاتىپ ىشەرلەردىڭ كىرىسى سىرتقى ساۋدانىڭ كىرىسىنەن **4 ەسە** جوعارى! يمپەرياليزمنىڭ جانە يمپەرياليستىك پارازيتتىكتىڭ ٴمانى مىنە وسى.

سوندىقتان "جاتىپ ىشەر مەملەكەت" (Rentnerstaat) نەمەسە ۇسىمقور مەملەكەت دەگەن ۇعىم يمپەرياليزمدى باياندايتىن ەكونوميكالىق شىعارمالار دا جالپىلاي قولدانىلاتىن ۇعىمعا اينالدى. دۇنيە ٴجۇزى وتە از ساندى ۇسىمقور مەملەكەتتەر مەن وتە كوپ ساندى بورىشتار مەملەكەتتەرگە ٴبولىندى. شۋلزە ــ گەۆەرنيتز

بىلاي دەپ جازادى: "شەتەلگە كاپيتال قوسۋدا ساياسي جاقتان تاۋەلدى نەمەسە وداق قۇرعان مەملەكەتتەرگە قوسىلعان كاپيتال ٴبىرىنشى ورىندا تۇرادى: انگليا مىسىرعا، جاپونياعا، جۇڭگوعا جانە وڭتۇستىك امەريكاعا قارىز اقشا بەرىپ وتىرادى. قاجەتتى تۇس-كەندە، انگليانىڭ تەڭىز ارمياسى سوت ساقشىسىنىڭ رولىن اتقا-رادى. انگليانىڭ ساياسي كۇشتەرى انگليانى قورعاپ، بورىشتارلار-دىڭ قارسىلىق كورسەتۋىنەن ساقتانادى."① سارتوريۋس فون ۋەلتەرسحاۋزەن ٴوزى جازعان «شەتەلگە كاپيتال قوسۋدىڭ حالىق شارۋاشىلىق ٴتۇزىمى» دەگەن كىتابىندا گوللاندياني "جاتىپ ىشەر مەملەكەت"تىڭ ۇلگىسى ەتىپ كورسەتەدى، سونىمەن بىرگە قازىر انگليا مەن فرانسيا دا سونداي مەملەكەت بولىپ كەلەدى دەيدى②. شيلدەر انگليا، فرانسيا، گەرمانيا، بەلگيا جانە شۆەيتساريا-وسى 5 ونەركاسىپ مەملەكەتىن "اتى زاتىنا ساي قارىز بەرۋشى مەملەكەتتەر" دەپ ەسەپتەيدى. ونىڭ گوللاندياني بۇعان قوسپا-عانداعى ٴبىر عانا سەبەبى-گوللاندياننىڭ "ونەركاسىبى ونشا وركەندەمەگەن"③. ال امەريكا قۇرلىعىنىڭ عانا قارىز بەرۋشىسى.

شۋلزە-گەۆەرنيتز بىلاي دەپ جازادى: "انگليا ونەركاسىپ

① شۋلزە-گەۆەرنيتزدىڭ «بريتانيا يمپەرياليزمى» دەگەن شىعار-ماسىنىڭ 320-بەتىنە قاراڭىز.

② س. فون. ۋەلتەرسحاۋزەنىڭ «شەتەلگە كاپيتال قوسۋدىڭ حالىق شارۋاشىلىق ٴتۇزىمى» دەگەن شىعارماسىنىڭ 1907-جىلى بەرلين باسپاسى 4-كىتاپشاسىنا قاراڭىز.

③ شيلدەردىڭ جوعارىداعى كىتابى (ياعني«دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشىلىقتىڭ دامۋ بەتالىسى»)نىڭ 393-بەتىنە قاراڭىز.

مەملەكەتىنەن بىرتىندەپ قارىز بەرۋشى مەملەكەتكە اينالىپ كەلەدى. ونەركاسىپ ٴوندىرىسى جانە ونەركاسىپ ونىمدەرىنىڭ ەكسپورت ەتىلۋى مۇلدە كوبەيگەنىمەن، ٴبىراق وسىمەنەن، جارنا وسىمىنەن جانە باعالى قاعازدار تاراتۋدان، دەلدالدىقتى مىندەتىنە الۋدان، جالداپتىق ىستەۋدەن، تاعى سوندايلاردان كىرەتىن كىرىستىڭ تۇتاس حالىق شارۋاشىلىعىنداعى سالىستىرمالى ماڭىزى بارعان سايىن ٴوسىپ كەلەدى. مەنىڭ بايقاۋىمشا، وسى فاكت ٴدال يمپەرياليستىك ورلەۋدىڭ ەكونوميكالىق نەگىزى بولىپ تابىلادى. قارىز بەرۋشى مەن بورىشتانۋشىنىڭ اراسىنداعى قارىمـقاتىناس ساتۋشى مەن ساتىپ الۋشىنىڭ اراسىنداعى قارىمـقاتىناستان گورى بەرىك."① گەرمانيانىڭ جاعدايى تۋرالى بەرلىننىڭ «بانكە» جورنالىنىڭ باستىرۋشىسى ا. لانسبۋرگ 1911 ــ جىلى ٴوزىنىڭ «گەرمانيا ــ جاتىپ ىشەر مەملەكەت» دەگەن ماقالاسىندا بىلاي دەپ جازعان: "گەرمانيالىقتار فرانسيادا بايقالعان جاتىپ ىشەرگە اينالۋ نىسايىن مازاق ەتۋگە قۇمار. ٴبىراق اڭگىمە بۇرجۋازيا تۋرالى بولىپ وتىرعانىنان كەيىن، گەرمانيانىڭ جاعدايى فرانسيانىكىمەن بارعان سايىن ۇقساپ كەلە جاتقانىن ولار ۇمىتىپ قالىپ وتىر."②

جاتىپ ىشەر مەملەكەت دەگەنىمىز پارازيتتىك، ٴىرىپـشىرىگەن كاپيتاليستىك مەملەكەت، بۇل احۋال وسى مەملەكەتتىڭ بارلىق قوعامدىق ساياسي شارتـجاعدايىنا، اسىرەسە جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى نەگىزگى ەكى جىكتەگى ىقپال جاساماي قويمايدى. مۇنى مۇە

① شۇلزە ــ گەۆەرنيتزدىڭ «بريتانيا يمپەرياليزمى» دەگەن شىعارماسىنىڭ 122 ــ بەتىنە قاراڭىز.

② «بانكە» جورنالىنىڭ 1911 ــ جىلعى 1 ــ سانىنىڭ 10 ــ 11 ــ بەتتەرىنە قاراڭىز.

كىندىگىنشە ايقىن ايتۋ ٴۇشىن ٴبىز حوبسونىنىڭ ٴسوزىن كەلتىرەمىز. ول ەڭ "سەنىمدى" كۋا، ويتكەنى وعان "ماركسيزمنىڭ داستۇرلىك يدياسى"نا ٴبۇيىرى بۇرادى دەپ ەشكىم دە ٴشۇبالانا قويمايدى؛ ونىڭ ۇستىنە ول انگليالىق، سوندىقتان وسى وتارلارى ەڭ كوپ، ماليا كاپيتالى، يمپەريالىستىك تاجىريبەسى ەڭ مول مەملەكەتتىڭ جايىن وتە قانىق بىلەدى.

حوبسون يمپەرياليزمنىڭ "مالياشىلار" مۇددەلەرىمەن بولعان بايلانىسىن، سونىمەن بىرگە "مالياشىلار"دىڭ كوتەرەگە الۋدان جانە قامداۋدان، تاعى سول سىقىلدىلاردان تۇسىرگەن پايدالارىنىڭ ٴوسۋ احۋالىن انگليا-بۋر سوعىسى جونىندەگى بارىنشا ايقىن اسەرىمەن سۋرەتتەي كەلىپ، بىلاي دەيدى: "وسى ايقىن پارازيتتىك ساياساتقا قولباسشىلىق ەتۋشىلەر كاپيتاليستەر؛ ٴبىراق ٴدال سول نيەت جۇمىسشىلار اراسىنداعى ەرەكشە جىكتەرگە دە ىقپالىن تيگىزەدى. كوپتەگەن قالالاردا ەڭ ماڭىزدى ونەركاسىپ تاراۋلارىنىڭ قايقايىسى دا ۇكىمەتتىڭ زاكازىنا سۇيەنەدى؛ مەتال قورىتۋ ونەركاسىبى مەن كەمە جاساۋ ونەركاسىبى ورتالىقتارىنىڭ يمپەرياليزمى وسى احۋالعا نەداۋىر دارەجەدە يەك سۇيەدى." بۇل اپتوردىڭ وينىشا، ەسكى يمپەرياليزمنىڭ كۇشىن ەكى ٴتۇرلى احۋال السىرەتكەن: (1) "ەكونوميكالىق پارازيتتىك"؛ (2) تاۋەلدى ەلدەردىڭ حالقىنان اسكەر قۇراۋ. "ٴبىرىنشى تۇردەگى احۋال — ەكونوميكالىق پارازيتتىك سالت، بۇل سالت بيلەپ-توستەۋشى مەملەكەتتىڭ يەلەنگەن جەرلەرى، وتارلارى جانە تاۋەلدى ەلدەرى ارقىلى ٴوز ۇستەم تابىن بايلىققا كەنەلتۋ ماقساتىنا جەتۋىنە، ٴوز ەلىندەگى تومەنگى تاپتاردى ساتىپ الىپ، ولاردى تىنىش وتىرعىزۋىنا مۇمكىندىك بەرەدى." مۇنى ٴبىز ەكونوميكالىق جاقتان وسىنداي ساتىپ الۋعا مۇمكىندىك بولۋ ٴۇشىن، ساتىپ الۋدىڭ فورماسىنىڭ قانداي

بولۋىنا قاراماي، ٴسوزسىز مونوپوليالىق مول پايدا بولۋ كەرەك دەپ تولىقتايمىز.

ەكىنشى احۋال جونىندە حوبسون بىلاي دەپ جازادى: يمپەرياليزمنىڭ كورسوقىرلىق كەسەلىنىڭ ەڭ تاڭىرقارلىق بەلگىلەرىنىڭ ٴبىرى انگليا، فرانسيا، تاعى باسقا يمپەرياليستىك مەملەكەتتەردىڭ وسى جولمەن جۇرگەندە ۇستاعان بەيعامدىق پوزيتسياسى بولىپ تابىلادى. بۇل جونىندە ەڭ سوراقىسى انگليا. يندىستان يمپەرياسىن باعىندىرعان شايقاستاردىڭ كوبىن ٴبىزدىڭ جەرگىلىكتى ادامداردان قۇرالعان اسكەرلەرىمىز جۇرگىزدى؛ يندىستاننىڭ جانە تاياۋدان بەرى مىسىردىڭ ۇلكەن-ۇلكەن تۇراقتى ارميالارىنا انگليالىقتار قولباسشىلىق ەتەدى؛ افريكانى باعىندىرعان سوعىستاردىڭ، ـــ افريكانىڭ وڭتۇستىك بولەگىن باعىندىرۋ بۇعان كىرمەيدى، ـــ بارلىعىن دەرلىك ٴبىز ٴۇشىن جەرگىلىكتى ادامدار جۇرگىزدى.»

جۇڭگونى ٴبولىپ الۋدىڭ كەلەشەگى تۋرالى حوبسون ەكونوميكالىق جاقتان مىناداي توپشىلايدى: "ول ۋاقىتتا، باتىس ەۋروپانىڭ كوپتەگەن رايوندارى كەيبىر مەملەكەتتەردىڭ قازىرگى ٴبىشىنارا رايوندارىنداي تۇرمەن سيپاتتا ەنەر ەدى، ماسەلەن، انگليانىڭ وڭتۇستىگىندەي، ريۆيەراداي جانە يتاليا مەن شۆەيتساريانىڭ سەرۋەندەۋشىلەر بارىنەن دە كوپ باراتىن، بايلار بارىنەن دە كوپ جەرلەرىندەي بولار ەدى، قيىر شىعىستان جارنا ٴوسىمىن جانە جىلدىق اقشا الىپ تۇراتىن وتە از ساندى داۋلەتتى اقسۇيەكتەر دە، سانى ٴسال مولىراق قىزمەتشىلەر مەن ساۋداگەرلەر دە، سانى اناعۇرلىم كوپ ٴۇي قىزمەتشىلەرى مەن تاسىمال سالاسىندا ىستەيتىن جانە ونىمدەردى ابدەن وڭدەپ شىعاراتىن جۇمىسشىلار دا بولار ەدى. باستى-باستى ونەركاسىپ تاراۋلارى جوعالادى، ال كوپتەگەن

ازىق-تۇلىك ونىمدەرى مەن شالا ونىمدەر بەينە تارتۋ سياقتى، ازيا مەن افريكادان اعىلىپ كەلىپ جاتادى". "باتىس مەملەكەتتەرىنىڭ نەعۇرلىم كەڭ وداعى، ياعني ەۋروپاداعى ٴىرى مەملەكەتتەردىڭ وداعى ٴبىزدىڭ الدىمىزعا جايىپ سالعان بولاشاق مىناۋ: بۇل وداقتىڭ بۇكىل دۇنيە ٴجۇزىنىڭ مادەنيەت ىستەرىن العا باستىرعاندى بىلاي قويىپ، قايتا باتىس پارازيتتىگىنىڭ وراسان زور حاۋپىن تۋدىرادى: ٴبىر توپ الدىڭعى قاتارلى ونەركاسىپ مەملەكەتىن تۋدىرادى، بۇل مەملەكەتتەردىڭ جوعارعى قاتتامداعى تاپتارى ازيا مەن افريكادان وراسان كوپ الىم اقشا الادى جانە تولىپ جاتقان كومپيس قىزمەتكەرلەر مەن مالايلاردى وسى اقشا مەن اسىرايدى، بۇل قىزمەتكەرلەر مەن مالايلار ەندىگارى ەگىنشىلىك ونىمدەرى مەن ونەركاسىپ ونىمدەرىن كوپتەپ وندىرمەيتىن بولادى، قايتا جەكەلەرگە قىزمەت ەتەدى نەمەسە جاڭا مالىيا اقسۇيەكتەرىنىڭ باقىلاۋىندا ەكىنشى دارەجەلى ونەركاسىپ ەڭبەگىمەن شۇعىلدانادى. مۇنداي ٴنازارياني (بولاشاق دەپ ايتۋ كەرەك) زەرتتەۋگە تاتىمايدى دەپ كوز قىرىن سالمايتىندار وسى كونىنىڭ وزىندە-اق جاڭاعىداي كۇيگە تۇسكەن قازىرگى وڭتۇستىك انگليا رايونداردىنىڭ ەكونوميكالىق شارت-جاعدايلارى مەن قوعامدىق شارت-جاعدايلارىن ويلاپ كورسىن. ەگەر جوڭگو مۇنداي مالياشىلاردىڭ، 'كاپيتال قوسۋشىلار'دىڭ جانە ولاردىڭ ساياسي جاقتاعى جانە ونەركاسىپ-ساۋدا جاقتاعى قىزمەتكەرلەرىنىڭ ەكونوميكالىق تىزگىندەۋىندە بولىپ، ولاردىڭ، ەۋروپادا تۇتىنۋ ماقساتىمەن، دۇنيە جۇزىنە ايگىلى، ەڭ مول اشىلماعان بايلىق قايناردىڭ پايدانى قوتارىپ الا بەرۋىنە مۇمكىندىك بەرەتىن بولسا، وندا بۇل جۇيەلى ٴتاسىلدىڭ قانشاما زور دارەجەگە دەيىن كەڭەيەتىندىگىن ولار ويلاپ كورسىن. ارينە، احۋال تۋتەنشە كۇردەلى، دۇنيە جۇزىن-

دەگى ٴارتۇرلى كۇشتەردىڭ وزگەرىسسىن بولجاۋ دا تىم قيىن، سونديقتان كەلەشەك جونىندە كامىل سەنىممەن قانداي دا بولما-
سىن، ٴبىر عانا مولشەر جاساۋعا بولمايدى. ٴبىراق، باتىس ەۋرو-
پانىڭ يمپەرياليزمىن بيلەپ وتىرعان كۇشتەر وسى بەتالىسقا قاراي دامىپ بارادى. ەگەر بۇل كۇشتەر ەشقانداي قارسىلىققا ۇشىراماسا، باسقا بەتالىسقا اۋدارىلماسا، وندا بۇل كۇشتەر شىنىندا وسى بارىستى ورىنداۋ بەتالىسىندا كۇش سالادى."①

اپتور مۇلدە دۇرىس ايتىپ وتىر: **ەگەر** يمپەرياليزمنىڭ كۇش-
تەرى قارسىلىقتارعا ۇشىراماسا، ول شىنىندا وسىعان بارىپ سوعادى. قازىرگى يمپەرياليزم جاعدايىندا "ەۋروپا وداعى"نىڭ ماڭىزى مۇندا دۇرىس تۇپشىلانعان. بۇعان جالعىز-اق جۇمىسشى قوزعالى-
سىنىڭ **شىنىندا** بۇل كۇندە مەملەكەتتەردىڭ كوبىندە ۋاقىتشا جەڭىسكە جەتكەن وراپشىلدار **دا** ۇنەمى جانە بۇلتارماستان وسى بەتالىسقا قاراي "كۇش سالۋ"دا دەگەندى قوسۋ كەرەك. يمپەريا-
ليزم ٴبىر عانا جۇڭگونى قاناۋدى ەمەس، دۇنيە ٴجۇزىن بولىسكە سالۋدى، اتتوبەلىندەي ەڭ باي مەملەكەتتەردىڭ مونوپوليالىق مول پايدا تابۋىن بىلدىرەدى، سونديقتان، ەكونوميكالىق جاقتان پرولە-
تارياتتىڭ جوعارى قاتتامىن ساتىپ الۋعا مۇمكىندىك تۋدىرادى، سونىمەن ورايشىلدىقتى وسىرەدى، قالىپتاستىرادى جانە بەكەم-
دەيدى. دەگەنمەن يمپەرياليزمگە، اسىرەسە ورايشىلدىققا قارسى كۇشتەردى ۇمىتپاۋ كەرەك، بۇل كۇشتەردى سوتسيال-ليبەراليس حوبسوننىڭ كورمەۋى تابيعي.

يمپەرياليزمدى قورعاعانى ٴۇشىن كەزىندە پارتيادان شىعارىلعان، بۇل كۇندە گەرمانيانىڭ "سوتسيال-دەموكراتيالىق" پارتياسى دە-

① حوبسوننىڭ جوعارىداعى كىتابىنىڭ 103 ـ، 205 ـ، 144 ـ، 335 ـ، 386 ـ بەتتەرىنە قاراڭىز.

لىنەتىنىنە كوسەم بولا الارلىق گەرمانيا ورايشىلى گەرحارد حيلدەبىراند افريكا نەگىرلەرىنە، "ۆلى يسلامشىلدىق قوزعالىس"قا قارسى ..."بىرىگىپ" قيمىل جاساۋ ٴۇشىن، "جوڭگو - جاپونيا وداعى"نا① قارسى "كۇشتى قۇرلىق - تەڭىز ارميالارى"ن ۇستاۋ ٴۇشىن، تاعى باسقالار ٴۇشىن "باتىس ەۋروپانىڭ وداعى"ن (روسسيا كىرمەيدى) ۋاعىزدادى دا، حوبسونعا وتە جاقسى تولىقتىرۋ جاسادى.

شۋلزە - گەۆەرنيتزدىڭ "بريتانيا يمپەرياليزمى"ن سۋرەتتەۋى دە بىزگە پارازيتتىكتىڭ ناق سول ەرەكشە بەلگىلەرىن كورسەتتى. 1865 - جىلدان، 1898 - جىلعا دەيىن انگليانىڭ حالىق كىرىسى شامامەن ٴبىر ەسە ارتقان، ال وسى ۋاقىتتىڭ ىشىندە "شەتەلدەن كەلگەن" كىرىس 8 ەسە ارتقان. ەگەر يمپەرياليزمنىڭ "سىڭىرگەن ەڭبەگ"ى "نەگىردى ەڭبەككە ۇيرەتكەن"ى بولسا (كۇشتەۋ ٴتاسىلىنسىز بولمايدى...)، وندا يمپەرياليزمنىڭ "حاۋىپ"ى مىنادا بولماق: "ەۋروپا دەنە ەڭبەگىن، الدىمەن اۋىل شارۋاشىلىعى ەڭبەگىن جانە كەن ەڭبەگىن، سونان سوڭ ٴبىرشاما دورەكى ونەركاسىپ ەڭبەگىن نەگىرلەردىڭ ىستەۋىنە يتەرىپ تاستايدى، ال ٴوزى جاتىپ ىشەر كۇيىندە قالا بەرەدى، ٴسويتىپ قىزىل ناسىلدەر مەن نەگىرلەردىڭ ەكونوميكالىق ازاتتىعى، سونداي - اق كەيىنگى ساياسي ازاتتىعى ٴۇشىن دايارلىق جاساپ بەرۋى مۇمكىن."

انگليادا بارعان سايىن كوپ جەرلەر اۋىل شارۋاشىلىعى ونىدىرىسىنە ىستەتىلۋدەن قالىپ، بايلارعا انا ارنالعان دەنە تاربيە، سەيىل

---

① گەرحارد حيلدەبىراندتىڭ «ونەركاسىپتىڭ ۇستەمدىك ورنى جانە ونەركاسىپتىك سوتسياليزمنىڭ شايقالۋى» (Gerhard Hildebrand: «Die Erschütterung der Industrieherrschaft und des Industriesozialismus») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1910 - جىلعى باسپاسى 229 - بەتىنە جانە ونان كەيىنگى بەتتەرىنە قاراڭىز.

ورىندارىنا اينالىپ وتىر. شوتلانديا ـ وسىناۋ ەڭ اقسۇيەكتەسكەن، الڭ اۋلاۋدىڭ جانە وزگە دەنە تاربيەنىڭ جەرى تۇرالى جۇرت "ول ٴوزىنىڭ وتكەندەگىسىنە جانە كارنەجي مىرزا"عا (امەريكا مىليونەرى) "سۇيەنىپ ٴومىر سۇرەدى" دەسەدى. انگليا ات بايگەسى مەن تۇلكى سوعۋدىڭ وزىنە عانا جىل سايىن 14 مىليون پۋند ستەرلينگ (130 مىليون رۋبل مولشەرىندە) جۇمسايدى. انگليادا جاتىپ ىشەرلەردىڭ سانى ٴبىر مىليون مولشەرىندە. وندىرىسپەن شۇعىلداناتىن جان سانىنىڭ پىراسەنتى كۇن سايىن ازايىپ بارادى:

انگليانىڭ جان سانى	باستى وندىرىس تارماقتارىندا جۇمىس ىستەيتىندەر سانى (مىليون ەسەبىمەن)	جۇمىسشىلاردىڭ جالپى جان سانىندا ۇستايتىن پىراسەنتى
1851 ـ جىلى 17.9	4.1	23%
1901 ـ جىلى 32.5	4.9	15%

"20 ـ عاسىردىڭ باس شەنىندەگى بريتانيا يمپەرياليزمى"ن زەرتتەۋشى بۇرجۋازيالىق وقىمىستى انگليا جۇمىسشى تابى تۇرالى ٴسوز قوزعاعان كەزدە، جۇمىسشىلاردىڭ **"جوعارعى قاتتام"ى** مەن **"ناعىز پرولەتارلىق تومەنگى قاتتام"دى** ۇنەمى پارىقتاۋعا ٴماجبۇر بولادى. جوعارعى قاتتامنىڭ اراسىنداعى كوپ ادامدار كوپەراتيپتەرگە، جۇمىسشى ۇيىمدارىنا، دەنە تاربيە ۇيىمدارىنا جانە كوپتەگەن ٴدىني اعىمدارىنا قاتناسادى. سايلاۋ زاڭى وسى قاتتامنىڭ ورنىنا سايكەسەدى، ال مۇنداي سايلاۋ زاڭى انگليادا **"ناعىز پرولەتارلىق تومەنگى قاتتامدى ىعىستىرىپ تاستاۋ ٴۇشىن ٴالى دە نە ٴداۋىر شەكتى"!!** انگليا جۇمىسشى تابىنىڭ حالىن اشەكەيلەپ كورسەتۋ ٴۇشىن ادامدار ادەتتە پرولەتارياتتىڭ **ازشىلىعى**

بولىپ وتىرعان وسى جوعارعى قاتتامدى عانا ٴسوز قىلادى، ماسەلەن، "جۇمىسسىزدىق ماسەلەسى كوبىنەسە لوندونعا جانە پرولەتاريانىڭ تومەنگى قاتتامىنا قاتىستى ماسەلە، **بۇل تومەنگى قاتتامعا سايasi قايىراتكەرلەر وتە از كوڭىل بولەدى...**"① بۇرجۋازيانىڭ سايasi الاياقتارى مەن "سوتسياليس" ورايشىلدار وتە از كوڭىل بولەدى دەگەن ٴجون.

يمپەرياليستىك مەملەكەتتەردەن باسقا ەلدەرگە كوشەتىندەر جانى سانى بىرتىندەپ ازايىپ، مەشەۋىرەك، جالاقىسى تومەنىرەك مەملەكەتتەردەن يمپەرياليستىك مەملەكەتتەرگە كوشەتىندەر جان سانىنىڭ (اعىپ كەلگەن جۇمىسشىلار مەن قونىس اۋدارۋشىلار) بىرتىندەپ كوبەيۋى دە جوعارىدا ايتىلعان قيلى-قيلى قۇبىلىستارمەن قاتىستى يمپەرياليزمنىڭ ەرەكشەلىكتەرىنىڭ ٴبىرى بولىپ تابىلادى. حوبسوننىڭ ايتۋىنا قاراعاندا، انگلياداn باسقا ەلدەرگە كوشەتىندەردىڭ جان سانى 1884-جىلدان باستاپ ازايعان: 1884-جىلى 242 مىڭ، ال 1900-جىلى نەبارى 169 مىڭ ادام بولعان. گەرمانيادان باسقا ەلدەرگە كوشەتىندەردىڭ جان سانى 1881-جىلدان 1890-جىلعا دەيىنگى 10 جىلدا ەڭ بيىك شەگىنە شىققان: ٴبىر ميليون 453 مىڭ ادام بولعان، ٴبىراق كەيىنگى ەكى 10 جىلدا ازايىپ 544 مىڭ جانە 341 مىڭ ادام بولعان. سونىمەن قاتار، اۋستريادان، يتاليادان، روسسيادان، تاعى باسقا ەلدەردەن گەرمانياعا قونىس اۋدارعان جۇمىسشىلار كوبەيگەن. 1907-جىلعى جان سانىن تەكسەرۋگە قاراعاندا، گەرمانيادا شەتەلدىكتەردەن ٴبىر ميليون 342 مىڭ 294 ادام بولعان، ونىڭ ىشىندە ونەركاسىپ

① شۋلزە-گەۆەرنيتزدىڭ «بريتانيا يمپەرياليزمى» دەگەن شىعارماسىنىڭ 301-بەتىنە قاراڭىز.

جۇمىسشىلارى440 مىڭ 800، اۋىل شارۋاشىلىق جۇمىسشىلارى 257 مىڭ 329①. فرانسيانىڭ كەن ونەركاسىپ جۇمىسشىلارىنىڭ "نەداۋىر بو-لەگى"شەتەلدىكتەر: پولياكتار، يتاليياندار جانە يسپاندار②. امەريكادا شىعىس ەۋروپا مەن وڭتۇستىك ەۋروپادان قونىس اۋدارعان شەتەل ازاماتتارى جالاقىسى وتە تومەن جۇمىستاردى ىستەيدى، باقىلاۋشى بولىپ كوتەرىلگەندەر مەن جالاقىسى ەڭ جوعارى جۇمىستى ىستەيـ-تىن جۇمىسشىلاردىڭ اراسىندا امەريكا جۇمىسشىلارىنىڭ ۇستاعان پىراسەنتى بارىنەن كوپ③. يمپەرياليزمدە جۇمىسشىلاردىڭ ارا-سىنان دا ەرەكشە ۇقىقتى جىكتەردى ٴبولىپ شىعارۋ جانە ولاردى پرولەتارياتتىڭ قالىڭ بۇقاراسىنان قول ٴۇزدىرۋ بەتالىسى بار.

يمپەرياليزمنىڭ جۇمىسشىلاردى بولشەكتەۋ، جۇمىسشىلار اراسىنـ-داعى وراپشىلدىقتى كۇشەيتۋ، جۇمىسشى قوزعالىسىن ۋاقىتشا ٴىرىـ-تىپ ـ ٴشىرىتۋ بەتالىسى انگلىيادا 19 ـ عاسىردىڭ سوڭى مەن 20 ـ عاسىردىڭ باسىنان الدەقايدا ەرتە بىلىنگەنىن كورسەتۋىمىز كەرەك. ويتكەنى انگلىيادا 19 ـ عاسىردىڭ ورتا شەنىنەن باستاپ يمپەرياليزمنىڭ مىناداي ەكى زور ەرەكشەلىگى دايىن بولدى: قىرۋار وتارلارعا يە بولدى؛ دۇنيە جۇزىلىك بازاردا مونوپوليالىق ورنىعا شىقتى. ماركس پەن ەنگەلس جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى

① «گەرمانيا يمپەرياسىنىڭ ساناعى»نىڭ (Statistik des Deutschen» «Reichs) 211 ـ تومىنا قاراڭىز.

② حەنگەردىڭ «فرانسيانىڭ كاپيتال قوسۋى» (Henger: «Die Kapit- alsanlage der Franzosen») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1913 ـ جىلى شتۋتگارت باسپاسىنا قاراڭىز.

③ گۋرۆيچتىڭ «قونىس اۋدارۋشىلار جانە ەڭبەك» (Hourvich: «Im- migration and Labour») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1913 ـ جىلعى نيۋ ـ يورك باسپاسىنا قاراڭىز.

ورايشىلدىق پەن انگليا كاپيتاليزمىنىڭ يمپەرياليستىك ەرەكشەلىك- تەرى اراسىنداعى وسى بايلانىستى ونداعان جىل بويى قاداعالاپ كەلدى. ماسەلەن، ەنگەلس 1858 - جىلى 10 - ايدىڭ 7 - كۇنى ماركسكە جازعان حاتىندا بىلاي دەپ جازعان: "انگليا پرولەتارياتى ٴىس جۇزىندە كۇننەن - كۇنگە بۇرجۋازيالانىپ بارادى، سوندىقتان بارلىق ۇلتتىڭ ىشىندە ەڭ بۇرجۋازيالانعان وسى ۇلت ٴىستى اقىر اياعىندا بۇرجۋازيادان باسقا بۇرجۋازيالانعان اقسۇيەكتەر مەن بۇر- جۋازيالانعان پرولەتاريات تا بولعانعا دەيىن جەتكىزگىسى كەلەتىن كورىنەدى. ارينە، بۇكىل دۇنيە ٴجۇزىن قاناپ وتىرعان ۇلت جونىنەن العاندا، بەلگىلى دارەجەدە مۇنىڭ ٴجونى بار."[271] مۇنان شيرەك عاسىرعا جۋىق ۋاقىت وتكەن سوڭ، 1881 - جىلى 8 - ايدىڭ 11 - كۇنى جازعان حاتىندا ەنگەلس تاعى دا "بۇرجۋازيا ساتىپ العان نەمەسە كەمىندە بۇرجۋازيادان اقى الىپ وتىراتىن ادامدار باسشىلىق ەتىپ جۇرگەن ەڭ وڭباعان انگليا جۇمىسشى بىرلەس- تىگى"[352] تۋرالى ايتقان. 1882 - جىلى 9 - ايدىڭ 12 - كۇنى كاۋت- سكيگە جازعان حاتىندا ەنگەلس جانە بىلاي دەگەن: "ٴسىز مەنەن: وتارلىق ساياسات تۋرالى انگليا جۇمىسشىلارىنىڭ ويى قانداي؟ — دەپ سۇرايسىز. ولاردىڭ جالپى ساياسات تۋرالى ويى قانداي بولسا، بۇل تۋرالى ويى دا سونداي. مۇندا جۇمىسشى ساياسي پارتياسى جوق، مۇندا كەرتاقپاشىلدار مەن ليبەرال ۇشقالاقتار عانا بار، ال جۇمىسشىلار سولارمەن بىرگە انگليانىڭ وتارلىق مونوپوليالىق ۇقى- عىنىڭ جانە انگليانىڭ دۇنيە جۇزىلىك بازارداعى مونوپوليالىق ۇقىعىنىڭ يگىلىگىن قانىنەن - قاپەرسىز كورىپ وتىر."[353] ① (ەنگەلس

---

① «ماركس - ەنگەلس حاتتار» (Briefwechsel von Marx und» «Engels») 2 - تومنىڭ 290 - بەتىنە؛ 4 - تومنىڭ 453 - بەتىنە قارا-

1892 ـ جىلى «انگليا جۇمىسشى تابىنىڭ حالى» دەگەن كىتابىنىڭ 2 ـ باسپاسىنا جازعان العى سوزىنىدە دە سونىداي كوزقاراستى بايان-داعان.)

بۇل جەردە سەبەپتەر مەن سالدارلار ايقىن كورسەتىلگەن. سەبەپتەر: (1) بۇل مەملەكەت بۇكىل دۇنيە ءجۇزىن قانايدى؛ (2) *ول دۇنيە جۇزىلىك بازاردا مونوپوليالىق ورىندا تۇرادى؛ (3) ول* وتارلىق مونوپوليالىق ۇقىققا يە. سالدارلار: (1) انگليا پرولەتار-ياتىنىڭ ءبىر بولەگى بۇرجۋازيالاندى؛ (2) انگليا پرولەتارياتىنىڭ ءبىر بولەگى بۇرجۋازيا ساتىپ العان نەمەسە كەمىندە بۇرجۋازيادان اقى الىپ وتىراتىن ادامداردىڭ باسشىلىعىنا كونىپ وتىر. 20 ـ عاسىردىڭ باسىندا يمپەريالىزم دۇنيە ءجۇزىن اتتوبولىنىدەي مەملەكەتتەردىڭ ءبولىسۋىن اياقتاتتى، ونىڭ ىشىندەگى مەملەكەت-تەردىڭ قاي ـ قايسىسىنىڭ دا قاناپ وتىرعان جەرى، (ۇستەمە پايدا الۋ ماعناسىندا) "بۇكىل دۇنيە ءجۇزى"نىڭ 1858 ـ جىلى انگليا قاناعان بولەگىنەن ءسال عانا كەمىرەك بولەگى بولىپ وتىر؛ بۇل مەملەكەتتەردىڭ قاي ـ قايسىسى دا ترەستەردىڭ، كارتەلدەردىڭ، ماليا كاپيتالىنىڭ جانە قارىز بەرۋشىلەردىڭ بورىشتانۋشىلارعا بولعان قارىم ـ قاتىناستارىنىڭ، تاعى سونداي لاردىڭ ارقاسىندا دۇنيە جۇزىلىك بازاردا مونوپوليالىق ورىن يەلەپ وتىر؛ بۇل مەملەكەتتەردىڭ قاي ـ قايسىسىنىڭ دا بەلگىلى دارەجەدە وتارلىق مونوپوليالىق ۇقىعى بار (دۇنيە جۇزىندەگى 75 ملىون شارشى كيلومەتىر كەلەتىن **بارلىق** وتاردىڭ **65 ملىون** شارشى كيلومەتىرى، ياعني 86 پىراسەنتى

ءىز. كاۋتسكيدىڭ «سوتسياليزم جانە وتارلىق ساياسات» (K.Kauts-ky: «Sozialismus und Kolonialpolitik» دەگەن شىعارماسىنىڭ 1907 ـ جىلعى بەرلين باسپاسىنىڭ 79 ـ بەتىنە قاراڭىز؛ بۇل كىتاپشا-نى كاۋتسكي تىم ەرتەدە، ول ءالى ماركسيزمشى كەزىندە جازعان.

6 كۇشتى مەملەكەتتىڭ قولىنا شوعىرلانعانىن. **61 مىليون** شارشى كيلومەتىرى، ياعني 81 پىراسەنتى 3 كۇشتى مەملەتتىڭ قولىنا شوعىرلانعانىن ٴبىز كورىپ وتىرمىز).

قازىرگى جاعدايدىڭ وزگەشەلىگى تومەندەگىدەي ەكونوميكالىق جانە سايا‌سي شارت - جاعدايدىڭ قالىپتاسۋىندا بولىپ وتىر: يمپەرياليزىم وركەن كۇيىنەن بيلەپ - توستەۋشى جۇيە بولىپ جەتىلدى، كاپيتاليستەردىڭ مونوپوليالىق ۇيىمدارى حالىق شارۋاشىلىعى مەن ساياسيدا باستى ورىنعا شىقتى، دۇنيە ٴجۇزى ٴبولىنىپ بولدى؛ ەندى ٴبىر جاعىنان، تۇتاس 20 - عاسىردىڭ باس كەزىنىڭ ەرەكشە سيپاتى رەتىندە، مونوپوليالىق ۇقىقتى انگليانىڭ ٴبىر ٴوزى عانا دەربەس يەلەۋدەن قالعانىن، ونىڭ ورنىنا از ساندى يمپەرياليستىك كۇشتى مەملەكەتتەردىڭ مونوپوليالىق ۇقىققا قاتىناسۋ جولىنداعى كۇرەسىن كورىپ وتىرمىز. وسى ەكونوميكالىق جانە ساياسي شارت - جاعدايلار ورايىندىقتى جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ جالپى، نەگىزگى مۇددەلەرىمەن ٴتىپتى دە ىمىراعا كەلە المايتىن ەتەدى. قازىر، ورايىندىق 19 - عاسىردىڭ سوڭعى جارتىسىنداعى انگلياداعىداي، ٴبىر مەملەكەتتەگى جۇمىسشى قوزعالىسىندا ونداعان جىل بويى تولىق جەڭىسكە جەتە المايتىن بولدى، ٴبىراق ول ٴبىرسىپىرا مەملەكەتتەردە ابدەن پىستى، ەزىلىپ كەتتى، ٴىرىپ - ٴشىرىدى، ونىڭ ۇستىنە سوتسيال - شوۆينيزىم رەتىندە بۇرجۋازيا ساياساتىمەن مۇلدە توعىسىپ كەتتى.①

---

① پوترەسوۆ مىرزا سياقتىلار، چحەنكەلي مىرزا سياقتىلار، ماسلوۆ مىرزا سياقتىلار، تاعى باسقالار ۋاكىلدىك ەتكەن روسسيا سوتسيال - شوۆينيزىمى ٴوزىنىڭ كورنەۋ فورماسى جاعىنان دا نەمەسە كومەسكى فورماسى جاعىنان دا (ماسلەن، چحەيدزە، سكوبەلەۆ، اكسەلرود، مارتوۆ،

IX. يمپەرياليزم جوننندەگى سىن

بۇل ارادا يمپەرياليزم جوننندەگى سىن دەپ ٴسوزدىڭ كەڭ
ماعناسىنداعى سىن، قوعامداعى تاپتاردىڭ وزدەرىنىڭ جالپى يديا-
لوگياسى بويىنشا يمپەرياليستىك ساياساتقا قولداناتىن پوزيتسياسى
ايتىلىپ وتىر.

ٴبىر جاعىنان، ازعانتاي ادامداردىڭ قولىنا شوعىرلانعان وراسان
مول ماليا كاپيتالى توتەنشە كەڭ ٴارى تىعىز قارىم-قاتىناس جانە
بايلانىس تورىن ورناتىپ، ۇساق كاپيتاليستەر مەن كاسىپ يەلەر-
نىڭ ۇلكەن توبىن عانا ەمەس، ونىڭ ۇستىنە ەڭ ۇساق كاپيتاليس-
تەر مەن كاسىپ يەلەرىن دە شەڭگەلىنە الدى، ەندى ٴبىر جاعىنان،
دۇنيە ٴجۇزىن ٴبولىسۋ ٴۇشىن جانە وزگە مەملەكەتتەردى بيلەپ-
توستەۋ ٴۇشىن باسقا مەملەكەتتىڭ ماليالشىلار توپتارىنا قارسى قيان-
كەسكى كۇرەس جۇرگىزىلىپ جاتىر، ــ مىنە وسىنىڭ ٴبارى داۋلەتتى
تاپتاردىڭ بارلىعىن دا يمپەرياليزم جاعىنا شىعاردى. يمپەرياليـ-
زمنىڭ بولاشاعىنا "جاپپاي" اۋەستەنۋ، يمپەرياليزمدى قۇتىرىنا
قورعاۋ، يمپەرياليزمدى مۇمكىندىگىنشە ادەمىلەپ كورسەتۋ، ــ
قازىرگى زامانىڭ بەلگىسى مىنە وسى. يمپەرياليستىك يديالوگيا
جۇمىسشى تابىنا دا ٴسىڭدى. جۇمىسشى تابى مەن وزگە تاپتىڭ
اراسىن ٴبولىپ تۇرعان ۇلى قورعان جوق. گەرمانيانىڭ وسى
كۇنگى "سوتسيال-دەموكراتيالىق" دەلىنەتىن پارتياسىنىڭ كوسەم-

تاعى باسقا مىرزالار) ورايشىلدىقتىڭ روسسيالىق تۇرىنەن، اتاپ
ايتقاندا، جويىمپازدىقتان132 ٴوسىپ شىقتى.

دەرىن جۇرت "سوتسيال-يمپەرياليستەر"، ياعني اۋىز جۇزىندەگى سوتسياليزىمشىلدەر، ٴىس جۇزىندەگى يمپەرياليستەر دەپ ٴادىل اتاپ جۇرگەن بولسا، انگلىيادا ۆرايشىل "فابيانشىلدار قوعامى"نا 302 جاتاتىن "فابيانشىل يمپەرياليستەر"دىڭ بار ەكەندىگىن حوبسون 1902-جىلدىڭ وزىندە-اق كورسەتكەن بولاتىن.

بۇرجۋازيا وقىمىستىلارى مەن ساياسي قالامگەرلەرىنىڭ بارلىعى دا يمپەرياليزىمدى ادەتتە كومەسكىلەۋ تاسىلدەرمەن قورعايدى، يمپەرياليزىمنىڭ تولىق ۇستەمدىگىن جانە تەرەڭ تامىرلارىن بۇركەمەلەيدى، ٴىشىنارا نارسەلەر مەن ەكىنشى ورىنداعى ۇساق-تۇيەكتەردى باستى ورىنعا قويۋعا كۇش سالادى، تىرەستەرگە نەمەسە بانكەلەرگە سالىق سالۋ قويۋ، تاعى سونداي سىقىلدى ەشقانداي ماڭىزى جوق "جاڭعىرتۋ" جوسپارلارى ارقىلى ادامداردىڭ نازارىن ٴماندى ماسەلەلەردەن باسقا جاققا اۋدارىپ جىبەرۋگە جانتالاسادى. ال ەندى يمپەرياليزىمنىڭ نەگىزگى قاسيەتتەرىن جاڭعىرتۋ تۇرالى ويدىڭ اقىلعا سيىمسىز ەكەندىگىن موينىداۋعا باتىلى باراتىن ارسىز، بۇكپەسىز يمپەرياليستەر تىم سيرەك پىكىر ايتادى.

ٴبىر مىسال كەلتىرەيىك. گەرمانيا يمپەرياليستەرى «دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشىلىق ماقالالار جيناعى» دەگەن كىتاپتا وتارلارداعى ۇلت ازاتتىق قوزعالىستارىن، ارينە، اسىرەسە، گەرمانياعا قاراماستىن وتارلارداعى ۇلت ازاتتىق قوزعالىستارىن شولۋعا كۇش سالعان. ولار يندىستانداعى تولقۋ مەن نارازىلىق قوزعالىستارىن، ناتالداعى (وڭتۇستىك افريكا) قوزعالىستاردى، گوللاندياعا قارايتىن يندىستانداعى قوزعالىستاردى، تاعى سول سياقتىلاردى كورسەتكەن. سولاردىڭ بىرەۋى اعىلشىنشا باسىلعان ٴبىر كىتاپتاعى ازيا، افريكا، ەۆروپا قۇرلىقتارىنداعى وزگە مەملەكەتتەردىڭ ۇستەمدىگىندە بولىپ

وتىرعان ۇلتتار ۋاكىلدەرىنىڭ 1910 ـ جىلى 6 ـ ايدىڭ 28 ــ 30 ـ كۇندەرى وتكىزگەن باعىنىشتى ۇلتتار مەن ناسىلدەر ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى جونىندەگى ماقالاعا شولۋ جاساعاندا، ماجىلىستە سويلە ـ گەن سوزدەرگە مىناداي باعا بەرەدى: "ايتۋعا قاراعاندا، يمپەرياليـ ستەرمەن كۇرەسۋ كەرەك؛ بيلەپ ـ توستەۋشى مەملەكەتتەر باعىنىشتى ۇلتتاردىڭ تاۋەلسىزدىك ۇقىعىن مويىنداۋعا ٴتيىس؛ حالىقارالىق سوت كۇشتى مەملەكەتتەردىڭ ٴالسىز ۇلتتارمەن جاساسقان شارتـ تارىنىڭ اتقارىلۋىن باقىلاپ وتىرۋ قاجەت كورىنەدى. وسىنداي اڭقاۋلىق تىلەكتەردى بىلدىرۋدەن سىرت، ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى ونان ارى ىلگەرىلەي المادى. ولاردىڭ مىنا اقيقاتتى يەنىڭ جاسۋـ ىنداي بولسا دا تۇسىنگەنىن بايقاي المادىق: يمپەرياليزم قازىرگى فورماداعى كاپيتاليزممەن بولىنبەستەي بولىپ بايلانىسقان، سوندىقـ تان ‹!!› كەيبىر ەرەكشە جەكسۇرىن اسىرا سىلتەۋ قۇبىلىستارىنا قارسى شىعۋمەن عانا شەكتەلۋدەن باسقا، يمپەرياليزمگە قارسى تىكەلەي كۇرەس جۇرگىزۋدەن ٴۇمىت جوق."① يمپەرياليزمنىڭ نەگىزدەرىن جاڭعىرتىپ ازدىق ادىسپەن وزگەرتۋدىڭ ٴوزى الداۋ، "اڭقاۋلىق تىلەك" بولعاندىقتان، ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ بۇرجۋازيا ـ شىل ۋاكىلدەرى "ونان ارى" ىلگەرىلەمەگەندىكتەن، ەزۋشى ۇلتتار ـ دىڭ بۇرجۋازياشىل ۋاكىلدەرى "ونان ارى" **كەرى شەگىندى**، "عىلىميلىق"تى جەلەۋ ەتە وتىرىپ يمپەرياليزمگە قۇلدىق ۇرۋ حالىنە دەيىن كەرى شەگىندى. "لوگيكا" ـ اق!

يمپەرياليزمنىڭ نەگىزدەرىن جاڭعىرتىپ ازدىق ادىسپەن وزگەرـ تۋگە بولا ما؟ العا باسۋ، يمپەرياليزمدى تۋعىزعان قيلى ـ قيلى

---

① «دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشىلىق ماقالالار جيناعى» («Weltwirtschaftliches Archiv») 2 ـ تومىنىڭ 193 ـ بەتىنە قاراڭىز.

قايىشىلىقتاردى ونان ارى شيەلەنىستىرۋ، ونان ارى تەرەڭدەتۋ كەرەك پە الدە كەيىن شەگىنۋ، بۇل قايشىلىقتاردى باسەڭدەتۋ كەرەك پە؟ بۇل ماسەلەلەر يمپەرياليزمدى سىنداۋداعى ٴتۇبىرلى ماسەلەلەر بولىپ تابىلادى. يمپەرياليزمنىڭ ساياسي جاقتاعى ەرەكشەلىگى — ماليا شونجارلارىنىڭ ەزگىسى جانە ەركىن باسەكەنىڭ جويىلۋىنان تۋعان جاپپاي كەرتارتپالىق جانە ۇلتتىق ەزگىنىڭ كۇشەيۋى، سوندىقتان 20-عاسىردىڭ باس شەنىندە يمپەرياليستىك مەملەكەتتەردىڭ بارىندە دەرلىك يمپەرياليزمگە قارسى ۇساق بۇرجۋازيالىق دەموكراتيالىق قارسى توپ جارىققا شىقتى. كاۋتسكيدىڭ جانە كەڭ حالىقارالىق يدەيالىق اعىم بولعان كاۋتسكيشىلدىكتىڭ ماركسيزمنەن بەت بۇرعان جەرى ٴدال مىنادا: كاۋتسكي ەكونوميكالىق جاقتان مۇلدە كەرتارتپا وسى ۇساق بۇرجۋازيالىق جاڭعىرتىمپاز قارسى توپقا ٴوزىن قارسى قويۋدىڭ قامىن ىستەگەنى، قارسى قويماعانى بىلاي تۇرسىن، قايتا ٴامالياتتا ولارمەن اۋىز جالاسىپ كەتتى.

يسپانياعا قارسى 1898-جىلعى يمپەرياليستىك سوعىس امەريكادا ”يمپەرياليزمگە قارسى تۇرۋ“دى، ياعني بۇرجۋازيالىق دەموكراتيالىلاردىڭ سوڭعى توپ موحيكاندارىنىڭ[354] قارسىلىعىن تۋعىزدى. ولار بۇل سوعىستى ”قىلمىستى“ سوعىس دەپ اتاپ، وزگە ەلدەردىڭ جەرىن قوسىپ الۋ نەگىزگى زاڭعا قايشى كەلگەندىك، فيليپپيندەگى بايىرعى حالىقتىڭ كوسەمى اگۋينالدو جونىندەگى قىلىقتاردى ”شوۆينيستەردىڭ الداۋى“ (الدىمەن اگۋينالدوعا فيليپپينگە بوستاندىق بەرەمىز دەپ جاۋاپ بەرىپ، ارتىنان امەريكا ارمياسىن قۇرلىققا شىعارىپ فيليپپيندى قوسىپ العان) دەپ ەسەپتەيدى جانە لينكولننىڭ مىنا ٴسوزىن كەلتىرەدى: ”اق جىنىستىلار ٴوزىن ٴوزى باسقارسا، وندا بۇل ٴوزىن ٴوزى باسقارۋ بولادى،

اق جىنىستىلار ٴوزىن ٴوزى باسقارۋمەن بىرگە وزگەلەردى قوسا باسقارسا، وندا بۇل ٴوزىن ٴوزى باسقارۋ ەمەس، دارا وكتەمدىك بولادى.“① ٴبىراق بۇل سىنىنىڭ ٴبارى دە يمپەرياليزمنىڭ تەرەڭ تەرىمەن، دەمەك كاپيتاليزمنىڭ نەگىزدەرىمەن ايىرىلماستاي بولىپ بايلانىسقاندىعىن موينىنداۋدان، ٴبىرى كاپيتاليزم جانە ونىڭ دامۋى تۋعىزعان كۇشتەر جاقتا تۇرۋدان قورىققان سوڭ، بۇل سىن ”اڭقاۋ-لىق تىلەك“ بولىپ قالا بەردى.

حوبسوننىڭ يمپەرياليزمدى سىنداعاندا تۇرعان نەگىزگى مايدانى دا وسىنداي. حوبسوننىڭ ”يمپەرياليزمنىڭ بولماي قويمايتىندى-عى“ن تەرىسكە شىعارۋى، تۇرعىنداردىڭ ”تۇتىنۋ قابىلەتىن ٴوسىرۋ“ (كاپيتاليستىك ٴتۇزىم تۇسىندا!) دەپ ۇندەۋى كاۋتسكيدەن ەرتە بولدى. ٴوزىمىز بىرنەشە رەت كەلتىرگەن اگاحد، ا. لانسبۋرگ، ل. ەشۋەگە، فرانسيا جازۋشىلارىنان، 1900-جىلى باسىلىپ شىققان «انگليا جانە يمپەرياليزم» دەگەن ٴۇستىرت كىتاپتىڭ اپتورى — ۆيكتور بەرارد تا يمپەرياليزمدى، بانكەنىڭ بارلىق نارسەنى بيلەي-تىندىگىن، ماليا شونجارلارىن، تاعى سول سياقتىلاردى ۇساق بۇر-جۋازيالىق كوزقاراسپەن سىنداعان. بۇلاردىڭ بارلىعى دا استە ماركسيزمشىل بولىپ كورىنگىسى كەلمەي-اق، يمپەرياليزمگە ەركىن باسەكە مەن دەموكراتيانى قارسى قويادى، قاقتىعىس پەن سوعىسقا ٴسوزسىز اپارىپ سوعاتىن باعدات تەمىر جولىن جاساۋ جوسپارىن كىنالايدى، بەيبىتشىلىكتى قورعاۋ جونىندە ”اڭقاۋ-لىق تىلەك“ بىلدىرەدى، تاعى باسقالار. ەڭ اقىرىندا، حالىقارالىق

① ج. پاتۋيەنىڭ «امەريكا يمپەرياليزمى» (J. Patouillet: «L'impérialisme américain») دەگەن شىعارماسىنىڭ 1904 ـ جىلى ديجون باسپاسىنىڭ 272 ـ بەتىنە قاراڭىز.

قۇندى قاعازداردىڭ تاراتىلۋ احۋالىن زەرتتەيتىن ساناق عالىمى ا. نەيمارك تا بار، ول 1912 ـ جىلى "حالىقارالىق" باعالى قاعازداردىڭ جۇزدەگەن ملليارت فرانكتەرىن ەسەپتەي كەلىپ: "بەيبىتشىلىك بۇزىلادى دەپ ويلاۋعا بولا ما؟...وسىنداي وراسان زور ساندار تۇرعاندا سوعىس شىعارۋعا تاۋەكەل ەتۋگە بولا ما؟"①
دەپ ايعايلاپ جىبەرەدى.

بۇرجۋازياشىل ەكونوميستەردىڭ مۇنداي اڭقاۋلىعىنىڭ ەشقانداي تاڭعالارلىعى جوق، ونىڭ ۇستىنە ولاردىڭ وسىنداي اڭقاۋلىق بەينەمەن يمپەرياليستىك ٴتۇزىم تۇسىنداعى بەيبىتشىلىك تۋرالى "شىنداپ" ٴسوز ەتۋى وزدەرىنە قايتا **ٴتيىمدى دە.** ٴبىراق 1914 ـ ، 1915 ـ ، 1916 ـ جىلدارى كاۋتسكي دە وسىنداي بۇرجۋازيالىق جاڭعىرتىپازدىق كوزقاراستى قولدانىپ، بەيبىتشىلىك ماسەلەسىندە "جۇرت" (يمپەرياليستەر، جالعان سوتسياليستەر جانە سوتسيال تىنىشتىقپازدار) "ٴبىر اۋىزدى بولىپ وتىر" دەپ سوقتى، ايتىڭىز-شى، كاۋتسكي دە ماركسيزىمنەن نە قالدى؟ بۇل يمپەرياليزىمنىڭ قايشىلىقتارىنىڭ تەرەڭدىگىنە تالداۋ جاساۋ جانە ونى اشۋ ەمەس، قايتا بۇل قايشىلىقتاردان تەك جاڭعىرتىپازدىق "اڭقاۋلىق تىلەك"تەرمەن عانا اۋلاق بولۋ، وراعىتىپ كەتۋ بولىپ تابىلادى.

تومەندەگىلەر كاۋتسكيدىڭ يمپەرياليزىمدى ەكونوميكالىق جاقتان سىنداۋىنىڭ تيپتىك مىسالى. ول 1872 ـ جىلى جانە 1912 ـ جىلى انگليانىڭ مىسىرمەن جاساعان يمپورت ـ ەكسپورت ساناق ماتەريالدارىن الا وتىرىپ، بۇل جاقتا يمپورت ـ ەكسپورت زاتتارى مولشە-

① «حالىقارالىق ساناق زەرتتەۋ ورنىنىڭ مازمۇنداماسى» («Bulletin de l'Institut International de Statistique») 19 ـ تومى 2 ـ كىتابىنىڭ 225 ـ بەتىنە قاراڭىز.

رىنىڭ ارتۋى انگليانىڭ جالپى يمپورتى مەن ەكسپورتىنا قاراعاندا باياۋ ەكەنىن كورگەن. ٴسويتىپ كاۋتسكي مىناداي قورتىندى شعارادى: "مىسىردى قارۋلى كۇشپەن باسىپ المای، كەلەڭ ەكونوميكالىق فاكتورلاردىڭ رولىنا سۇيەنگەندە انگليامەن مىسىر ساۋداسىنىڭ ارتۋى باياۋلاۋ بولادى دەۋگە ٴبىزدىڭ ەشقانداي نەگىزىمىز جوق." "كاپيتالدىڭ ۇلعايۋ تىلەگى" "يمپەرياليزمنىڭ زورلىقتى كۇش ادىسىمەن ەمەس، قايتا بەيبىت دەموكراتيامەن بارىنەن جاقسى جۇزەگە اسا الادى".①

كاۋتسكيدىڭ بۇل تۇجىرىمى، ونىڭ روسسياداعى سويىل سوعارى (ياعني سوتسيال ـ شوۆينيستەردىڭ روسسيالىق قورعاۋشىسى) سپەكتاتور[355] مىرزا ٴتۇرلى تۇستەگى اۋەنمەن قايتالاعان تۇجىرىمى كاۋتسكيشىلدىكتىڭ يمپەرياليزم جونىندەگى سىنىدارىنىڭ نەگىزى بولىپ تابىلادى، سوندىقتان ٴبىز مۇنى اشالاپ ايتا كەتۋىمىز كەرەك. ٴبىز حيلفەردينگتىڭ ٴسوزىن كەلتىرۋدەن باستايىق، ويتكەنى كاۋتسكي حيلفەردينگتىڭ قورتىندىلارىن "بارلىق سوتسياليس ٴنازار-ياشىلار ٴبىر اۋىزدان ماقۇلداعان" دەپ تالاي رەت (سونىڭ ىشىندە 1915 ـ جىلى 4 ـ ايداعىسى دا بار) جاريالاعان بولاتىن.

حيلفەردينگ بىلاي دەپ جازادى: "پىرولەتاريات العا كەتكەن كاپيتاليستىك ساياساتقا ەركىن ساۋدا ٴداۋىرىنىڭ جانە مەملەكەتكە جاۋ كوزبەن قاراۋدىڭ ارتتا قالعان ساياساتىن قارسى قويماۋعا ٴتيىس. ماليا كاپيتالىنىڭ ەكونوميكالىق ساياساتىنا، يمپەرياليزمگە پىرولەتاريات بەرەتىن جاۋابى ساۋدا ەركىندىگى ەمەس، قايتا

① كاۋتسكيدىڭ «ۇلتتىق مەملەكەت، يمپەرياليستىك مەملەكەت جانە
مەملەكەتتەر وداعى» (Kautsky: «Nationalstaat, imperialist-
ischer Staat und Staatenbund») دەگەن شعارماسىنىڭ 1915 ـ
جىلى نيۋرنبەرگ باسپاسىنىڭ 72 ـ بەتىنە جانە 70 ـ بەتىنە قاراڭىز.

سوتسياليزىم عانا بولا الادى. ەندى پرولەتاريات ساياساتىنىڭ ماقساتى ەركىن باسەكەنى قالپىنا كەلتىرۋ سياقتى مۇرات ەمەس (مۇنداي مۇرات قازىر كەرتارتپا مۇراتقا اينالادى)، قايتا كاپيتاليزمدى قۇرتۋ ارقىلى باسەكەنى تۇبەگەيلى جويۋ عانا بولا الادى."①

كاۋتسكي ماليا كاپيتالى ٴداۋىرى جونىنەن العاندا "كەرتارتپا مۇرات"تى، "بەيبىت دەموكراتيا"نى جانە "كىلەڭ ەكونوميكالىق فاكتورلاردىڭ رولى"ن قورعادى دا، ماركسيزمنەن قول ٴۇزدى، ويتكەنى بۇل مۇرات **وبيەكتيۆتىك جاقتان** كەرى قايتۋ، مونوپوليالىق كاپيتاليزمنەن مونوپولياسىز كاپيتاليزمگە شەگىنۋ، جاعىمسىز تىمپازدىق الدامكوستىك بولىپ تابىلادى.

ەگەر قارۋلى كۇشپەن باسىپ الۋ **بولماسا**، ەگەر يمپەرياليزم بولماسا، ماليا كاپيتالى بولماسا، وندا انگليانىڭ مىسىرمەن (نەمەسە باسقا وتارمەن، ياكي جارتىلاي وتارمەن) بولعان ساۋداسىنىڭ "ارتۋ"ى تەزىرەك بولادى ەكەن. بۇل نە دەگەن ٴسوز؟ بۇل ەگەر ەركىن باسەكە ٴارقانداي مونوپوليانىڭ، ماليا كاپيتالى "بايلانىستار"ىنىڭ نەمەسە ەزگىسىنىڭ (بۇل دا مونوپوليا) جانە كەيبىر مەملەكەتتەردىڭ وتارلاردى مونوپوليالىق يەمدەنۋىنىڭ شەكتەۋىنە ۇشىراماعان بولسا، وندا كاپيتاليزمنىڭ دامۋى تەزىرەك بولار ەدى دەگەن ٴسوز ەمەس پە؟

كاۋتسكيدىڭ تۇجىرىمىندا مۇنان باسقا ماعىنانىڭ بولۋى مۇمكىن ەمەس. ال **بۇل** "ماعىنا"دا تيتتەي دە ماعىنا جوق. **سولاي-اق** دەلىك، ەگەر ەشقانداي مونوپوليا بولماسا، ەركىن باسەكە كاپيتاليزمنىڭ ساۋداسىنىڭ دامۋىن نەعۇرلىم تەزدەتكەن **بولار ەدى** دەلىك. ٴبىراق، ساۋدا مەن كاپيتاليزمنىڭ دامۋى نەعۇرلىم تەز

① «ماليا كاپيتالى»نىڭ 567 ـ بەتىنە قاراڭىز.

بولسا، مونوپوليانى **تۋعىزۋشى** ٴوندىرىس پەن كاپيتالدىڭ شوعىر-لانۋى دا سولعۇرلىم كۇشتى بولا بەرەدى. ونىڭ ۇستىنە مونوپوليا **قازىردىڭ وزىندە** ٴدال ەركىن باسەكەنىڭ **دۇشپانى** تۋىلدى! مونوپوليالار قازىر دامۋدى باياۋلاتا باستاعانىڭ وزىندە دە، بۇل ەركىن باسەكەنى قۋاتتاۋدىڭ سەبەبى بولا المايدى، ويتكەنى مونوپوليانى تۋعىزعانىنان كەيىنگى جەردە ەركىن باسەكەنىڭ بولۋى مۇمكىن ەمەس.

كاۋتسكيدىڭ تۇجىرىمى قالاي اۋدارىپ قاراساڭىز دا، وندا كەرتارتپالىقتان جانە بۇرجۋازيالىق جاڭعىرتپازدىقتان باسقا ەشنارسە دە جوق.

ەگەر بۇل تۇجىرىمدى تۇزەپ، سپەكتاتور ايتقانداي، انگليا وتارلارىنىڭ انگليامەن جاساعان ساۋداسى انگليا وتارلارىنىڭ باسقا ەلدەرمەن جاساعان ساۋداسىنان قازىر باياۋ دامىپ وتىر دەسەك، — بۇل دا كاۋتسكيدى قۇتقارا المايدى. انگليا ٴ**ۇاز-بىاياعى** مونوپوليا-دان، ٴ**ۇاز-بىاياعى** يمپەرياليزمنەن، ٴبىراق باسقا مەملەكەتتەردىڭ (امەريكانىڭ، گەرمانيانىڭ) مونوپولياسى مەن يمپەرياليزمىنەن سوققى جەپ وتىر. جۇرتقا ٴمالىم، كارتەلدەر جاڭا، وزگەشە قورعانىستىق شەگارا باجىسىن تۋعىزدى، ول ناق سول ەكسپورت قىلۋعا بولاتىن ونىمدەردى قورعاپ وتىرادى (مۇنى ەنگەلس «كاپيتال»دىڭ 3 — تومىندا كورسەتكەن بولاتىن[356]). ونان سوڭ، جۇرتقا ٴمالىم، كارتەل-دەر مەن مالىيا كاپيتالىنىڭ "تەگىن دەرلىك باعامەن شەتكە شىعارۋ" ٴادىسى، اتاپ ايتقاندا، انگليالىقتار ايتقانداي، "دالاعا تاستاۋ" ٴادىسى بار: وزدەرىنىڭ باسەكەلەستەرىن قۇلاتىپ، وزدەرىنىڭ ٴوندىرىسىن ۇلعايتۋدى ەڭ ۇلكەن شەككە جەتكىزۋ، تاعى سول سياقتىلار ٴۇشىن كارتەلدەر ونىمدەرىن ەل ىشىندە مونوپوليالىق

جوعارى باعامەن ساتادى دا، شەتەلگە بارىنشا ارزان باعامەن ۇيىپ-توگىپ ساتادى. ەگەر گەرمانيا انگلىيانىڭ وتارلارىمەن بولعان ساۋداسىن انگلىيادان گورى شاپشاڭىراق دامىتقان بولسا، وندا مۇنىڭ ۇزى گەرمانيا يمپەريااليزىمىنىڭ انگليا يمپەريااليزىمىنەن گورى جاڭالاۋ، كۇشتىلەۋ، ۇيىمداسقانداۋ، ورەلىلەۋ ەكەندىگىن عانا دالەلدەيدى، ٴبىراق بۇل ەركىن ساۋدانىڭ "ابزال" ەكەندىگىن استە دالەلدەي المايدى، ويتكەنى مۇندا ەركىن ساۋدا قورعانىستىق شەگارا باجىسى سايساتىمەن نەمەسە وتارلىق باعىنىشتىلىق قارىم-قاتىناستارىمەن كۇرەسىپ وتىرعان جوق، قايتا ٴبىر يمپەريااليزىم ەكىنشى ٴبىر يمپەريااليزىممەن، ٴبىر مونوپوليالىق ۇيىم ەكىنشى ٴبىر مونوپوليالىق ۇيىممەن، ٴبىر ماليا كاپيتالى ەكىنشى ٴبىر ماليا كاپيتالىمەن كۇرەسىپ وتىر. گەرمانيا يمپەريااليزىمىنىڭ انگليا يمپەريااليزىمىنەن باسىم بولۋى وتارلىق شەگارا توسقاۋىلىنان نەمەسە قورعانىستىق شەگارا باجى قورعانىسىنان گورى كۇشتىلەۋ. ەگەر وسىدان ەركىن ساۋدا مەن "بەيبىت دەموكراتيا"نى **جاقتايتىن** "دالەل" شىعارىلاتىن بولسا، وندا ول تۇرپايىلىق بولادى، يمپەريااليزىمنىڭ نەگىزگى ەرەكشەلىكتەرى مەن قاسيەتتەرىن ۇمىتقاندىق، ماركسيزىمنىڭ ورنىنا مەششاندىق جاڭىرتىمپازدىقتى قويعاندىق بولادى.

قىزىعى سول، ٴتيپتى بۇرجۋازيالىق ەكونوميس ا. لانسبۋرگ تا يمپەريااليزىمدى كاۋتسكي سياقتى مەششانشا سىناعانىمەن، ٴبىراق قالاي دا ساۋدانىڭ ساناق ماتەريالدارىن ٴبىرشاما علمي جولمەن رەتتەگەن. ول كەز كەلگەن ٴبىر مەملەكەتتى، سونداي-اق جالعىز ٴبىر وتاردى وزگە مەملەكەتتەرمەن سالىستىرا سالماعان، قايتا يمپەريااليستىك مەملەكەتتەن، ٴبىرىنشى، قارىزعا جاعىنان وعان بەك سۇيەيتىن، ونان قارىز الاتىن مەملەكەتتەرگە، ەكىنشى،

قازنا جاعىنان تاۋەلسىز مەملەكەتتەرگە شىعارىلعاندى سالىستىرعان. ونىڭ ناتيجەسى مىناداي بولعان:

گەرمانيانىڭ شەتكە شىعارعانى (مىليون مارك ەسەبىمەن)

		1889	1908	ارتقانىنىڭ پىراسەنتى
قازنا جاعىنان گەرمانياعا يەك سۇيەيتىن مەملەكەتتەرگە شىعارعانى	رۋمينيا	48.2	70.8	+ 47%
	پورتۋگاليا........	19.0	32.8	+ 73%
	ارگەنتينا	60.7	147.0	+143%
	برازيليا...........	48.7	84.5	+ 73%
	چيلي..............	28.3	52.4	+ 85%
	تۇركيا	29.9	64.0	+114%
	بارلىعى	234.8	451.5	+ 92%
قازنا جاعىنان گەرمانياعا يەك سۇيەيتىن مەملەكەتتەرگە شىعارعانى	ۇلى بريتانيا	651.8	997.4	+ 53%
	فرانسيا............	210.2	437.9	+108%
	بەلگيا.............	137.2	322.8	+135%
	شۆەيتساريا	177.4	401.1	+127%
	اۆستراليا	21.2	64.5	+205%
	گوللانديا يندىستانى	8.8	40.7	+363%
	بارلىعى..........	1 206.6	2 264.4	+ 87%

لانسبۋرگ **قوسىندىسىن** شىعارماعان، سوندىقتان ول مىنانى تاڭعالارلىق تۇردە بايقاماعان: ەگەر بۇل ساندار ءبىر نارسەنى دالەلدەيتىن بولسا، وندا ونىڭ ءوزىنىڭ **دۇرىس ەستەمەگەندىگىن** عانا دالەلدەيدى، ويتكەنى قازنا جاعىنان تاۋەلدى مەملەكەتتەرگە شىعارۋ قازنا جاعىنان تاۋەلسىز مەملەكەتتەرگە شىعارۋعا قاراعاندا **قانشا دەگەنمەن شاپشاڭىراق،** شاپشاڭدىعى كوپ بولماسا دا،

ارتادى ("ەگەر" دەگەن سوزگە كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسىن قويىپ وتىرمىز، ويتكەنى لانسبۋرگتىڭ ساناعى ٴالى ونشا تولىق ەمەس).
شەتكە شىعارۋ مەن قارىز اقشانىڭ قاتىناسىن زەرتتەي كەلىپ لانسبۋرگ بىلاي دەپ جازادى:

"1890/91 ـ جىلى رۋمىنيا گەرمانيا بانكەسى ارقىلى قارىز اقشا شارتىنا قول قويدى. ٴبىر جۇزىندە مۇنىڭ الدىنداعى جىلداردىڭ وزىندە ـ اق وسى گەرمانيا بانكەلەرى بۇل قارىز اقشانى بەرگەن بولاتىن. بۇل قارىز اقشا كوبىنەسە گەرمانيادان تەمىر جول ماتەريالدارىن ساتىپ الۋعا جۇمسالدى. 1891 ـ جىلى گەرمانيانىڭ رۋمىنياعا شىعارعانى 55 ميليون مارك بولدى. كەلەسى جىلى 39 ميليون 400 مىڭ ماركقا ٴتۇستى؛ ونان كەيىنگى جەردە ۇزدىك ـ سوزدىق تومەندەي كەلىپ، 1900 ـ جىلى 25 ميليون 400 مىڭعا ٴتۇستى. وسى تاياۋداعى جىلدارعا كەلگەندە ەكى ٴتۇرلى جاڭا قارىز اقشانىڭ ارقاسىندا عانا 1891 ـ جىلعى قالپىنا قايتا جەتتى.

گەرمانيانىڭ پورتۋگاليياعا شىعارعانى 1888/89 ـ جىلعى قارىز اقشانىڭ ارقاسىندا 21 ميليون 100 مىڭ ماركقا جەتتى (1890 ـ جىلى)، سونان كەيىنگى ەكى جىلدا 16 ميليون 200 مىڭعا جانە 7 ميليون 400 مىڭ ماركقا ٴتۇستى دە، بۇرىنعى قالپىنا 1903 ـ جىلى عانا جەتتى.

گەرمانيانىڭ ارگەنتينامەن بولعان ساۋداسى تۇرالى ماتەريالدار بۇدان دا ايقىن. 1888 ـ جىلعى قارىز اقشا مەن 1890 ـ جىلعى قارىز اقشانىڭ ارقاسىندا گەرمانيانىڭ ارگەنتيناعا شىعارعانى 1889 ـ جىلى 60 ميليون 700 مىڭ ماركقا جەتتى. ەكى جىلدان كەيىن شىعارعانى نەبارى 18 ميليون 600 مىڭ مارك عانا بولدى دا، بۇرىنعىسىنىڭ ۇشتەن بىرىنە دە جەتپەي قالدى. 1901 ـ جىلعا كەلگەندە عانا 1889 ـ جىلعى قالپىنا جەتتى جانە ونان اسىپ ٴتۇستى،

مۇنىڭ ٴوزى مەملەكەتتىك جانە قالالىق جاڭا زايومــدار جۇمــىسىن مىندەتىنە الۋمەن، ەلەكتىر زاۋاتتارىن سالۋعا اقشا بوساتۋمەن جانە وزگەدەي امانات ــ قارىز كاسىبىمەن قاتىستى بولدى.

گەرمانيانىڭ چيلىــگە شىعارعانى 1889 ــ جىلــعى قارىز اقــشانىڭ ارقاسىنــدا ارتىپ، 45 مىــليون 200 مىڭ ماركــقا جەتــتى (1892 ــ جىلى)، ٴبىر جىلدان كەيىن 22 مىليون 500 مىڭ ماركقا ٴتۇستى. 1906 ــ جىلى گەرمانيانىڭ ٴىرى بانكەلەرى ارقىلى جاڭا قارىز اقــشا شارتى جاسالعانىنان كەيىن، شىعارىلعان اقــشا تاعى دا ارتــىپ، 84 مىليون 700 مىڭ ماركقا جەتتى (1907 ــ جىلى)، ال 1908 ــ جىــلى تاعى دا 52 مىليون 400 ماركقا ٴتۇستى."①

لانســبۋرگ بۇل فــاكتىــتەردەن ادام كۇلەرلىــك، مەششانــدىق ٴتالىمسىماقتى شىعارادى: قارىز اقشامەن بايلانىستى بولعان شەتــكە شىعارۋ سونشاما بايانــسىز، سونــشاما اركەلكى؛ كاپيتالدى ٴوز ەلىــنىڭ ونەركاسىبىن دامىتۋعا "تابيعي تۇردە"، "ۇيلەسىمــدى تۇردە" جۇمساۋدىڭ ورنىنا شەتكە شىعارۋ سونشاما جامان؛ شەتەلدىك قارىز اقشالاردى باسقارعاندا كرۋپپىــتىڭ مىليونداعان اقى تولەۋىــنە تۋرا كەلىپ وتىــر، بۇل بوداۋ سونــشاما "زور"، تاعى باســقالار. ٴبىراق فاكتىتەر مــىنانى ايقــىن ٴتۇسىندىــرىپ وتىــر: شەتــكە شىعارۋدىڭ ارتــۋى **ٴدال سول** مالــيا كاپيتالــىنىڭ الدامكوســتىك قىلىقــتارىنا بايلانــىستى، ماليا كاپيــتالى بۇرجــۋازيانىڭ ٴتالىمسىماعــىن ەلەپ جاتپاي ــ اق، ٴبىر وگىزدەن ەكى تەرى سىلىپ الادى: ول تەرىلەرــ دىڭ ٴبىرى ــ قارىز اقشادان الاتىن پايدا، ەندى ٴبىرى ــ **تاعى دا سول** قارىز اقشانى كرۋپپىتىڭ ونىمــدەرىن نەمەسە بولات سينديكا ــ تىنىڭ تەمىر جول ماتەريالدارىن، تاعى باســقالاردى ساتىــپ الــۋعا

① «بانكە» جورنالىنىڭ 1909 ــ جىلــعى 2 ــ سانــىنىڭ 819 ــ بەتــىنە جانە ونان كەيىنگى بەتتەرىنە قاراڭىز.

جۇمساعاندا الاتىن پايدا.

قايتالاپ ايتايىق، لانسبۋرگتىڭ ساناعىن تولىق دەپ استە ايتا المايمىز، ٴبىراق ونى كەلتىرۋسىمىز قاجەت بولدى، ويتكەنى ول كاۋتسكىي مەن سپەكتاتوردىڭ ساناعىنان گورى علمىيلاۋ، ويتكەنى لانسبۋرگ ماسەلەگە امىلە جاساۋدىڭ دۇرىس ٴادىسىن كورسەتىپ بەردى. ماليا كاپيتالىنىڭ شەتكە شىعارۋ، تاعى باسقا جاقتارداعى رولىن ٴسوز ەتكەندە، شەتكە شىعارۋدىڭ ماليالىشىلار الدامكوستىك قىلىعىمەن، كارتەل ونىمدەرىنىڭ ساتىلۋىمەن، تاعى باسقالارمەن بايلانىسىن بايىپتاپ، ارناۋلى تۇردە تۇسىندىرە ٴبىلۋ كەرەك. وتارلاردى وتار ەمەستەرمەن، ٴبىر يمپەرياليزمدى ەندى ٴبىر يمپەرياليزممەن، ٴبىر جارتىلاي وتاردى نەمەسە وتاردى (مىسالى، مىسىردى) قالعان بارلىق مەملەكەتپەن سالىستىرا سالۋدىڭ ٴوزى ماسەلەنىڭ **مانىنەن** جالتارۋ جانە ونى بۇركەمەلەۋ بولىپ تابىلادى.

كاۋتسكيدىڭ يمپەرياليزم جونىندەگى ٴنازارياليق سىنىنىڭ ماركسيزممەن تيتتەي دە ورتاقتىعىنىڭ جوق بولۋ سەبەبى، ورايشىلدارمەن جانە سوتسيال-شوۆينيستەرمەن تاتۋلىقتى جانە بىرلىكتى ساقتاۋدى ۋاعىزداۋعا عانا جارايتىن سەبەبى—بۇل سىن ٴدال يمپەرياليزمنىڭ ەڭ تەرەڭ، ەڭ ٴتۇبىرلى قايشىلىقتارىنان: مونوپوليالاردىڭ ولارمەن قاتار ٴومىر ٴسۇرىپ وتىرعان ەركىن باسەكەمەن بولعان قايشىلىعىنان، ماليا كاپيتالى الىپ "كاسىبى"نىڭ (جانە وراسان كوپ پايداسىنىڭ) ەركىن بازارداعى "ادال" الىپ-ساتارلىقپەن بولعان قايشىلىعىنان، كارتەلدەردىڭ، ترەستەردىڭ كارتەلدەسپەگەن ونەركاسىپتەرمەن بولعان قايشىلىعىنان، تاعى سونداي-لاردان جالتارادى جانە ولاردى بۇركەمەلەيدى.

كاۋتسكيدىڭ ويىنان شىعارىلعان اتىشۋلى "اسقان يمپەرياليزم"

ٴنازارياسىنىڭ دا مۇلدە سونداي كەرتارتپالىق سيپاتى بار. كاۋتس-كيدىڭ بۇل ماسەلە جونىندەگى 1915 ـ جىلعى تۇجىرىمىن حوبسون-نىڭ 1902 ـ جىلعى تۇجىرىمىمەن سالىستىرىپ كورىڭىز.

كاۋتسكي بىلاي دەيدى: "... قازىرگى يمپەرياليستىك ساياساتتى اسقان يمپەرياليستىك جاڭا ساياسات ىعىستىرىپ شىعا الماي ما؟ بۇل جاڭا ساياسات ٴار ەل ماليا كاپيتالدارىنىڭ ٴوزارا كۇرەستەرىنىڭ ورنىنا حالىقارالىق بىرلەسۋدى ىسكە اسىرعان ماليا كاپيتالىنىڭ دۇنيە ٴجۇزىن ورتاق قاناۋىن قويادى. قايتكەنىمەن دە، كاپيتاليزمنىڭ بۇل جاڭا ساتىسى جونىندە وي جۇگىرتۋگە بولادى. ونىڭ ىسكە اسا الۋ ـ ىسكە اسا الماۋىنا كەلسەك، بۇل ماسەلەنى شەشۋگە جەتكىلىكتى العى شارتتار ٴالى جوق."①

جوبسون بىلاي دەيدى: "ٴبىرقانشا اشىلماعان وتارلار مەن باعىنىشتى ەلدەردى ٴوز الدىنا يەمدەنىپ العان از ساندى ٴىرى وداقتاسقان يمپەريادا تەرەڭ تامىر تارتقان حريستيان ٴدىنى كوپ ادامعا ٴدال وسىزامانعى بەتالىستىڭ ەڭ ۇيلەسىمدى داموۋى، ونىڭ ۇستىنە حالىقارالىق يمپەرياليزمنىڭ بەرىك نەگىزىندە بايانىدى بەيبىتشىلىككە جەتۋگە باسقانىڭ بارىنەن دە كوپ ۇمىتتەندىرەتىن داموۋ سياقتى بولىپ كورىنەدى."

كاۋتسكي اسقان يمپەرياليزم دەپ اتاعان نارسە حوبسوننىڭ ودان 13 جىل بۇرىن حالىقارالىق يمپەرياليزم دەپ اتاعان نارسەسى. لاتىنشا ٴبىر باسقى ٴسوزدىڭ ورنىنا ەندى ٴبىر باسقى ٴسوزدى قويىپ②، جاڭا ٴبىر ٴتىلسىم اتاۋ جاساپ شىعۋدان باسقا، كاۋتسكي-

① 1915 ـ جىلى 4 ـ ايدىڭ 30 ـ كۇنگى «جاڭا ٴداۋىر» جورنالىنىڭ 144 ـ بەتىنە قاراڭىز.

② ٴتۇپ نۇسقاسىنداعى «Ультра – империализм» ("اسقان يمپەريا-

دىڭ ”عىلمي“ ويىنىڭ العاباسارلىق جەرى حوبسونىڭ سۋرەتتەگەن نارسەسىن، ٴىس جۇزىندە انگليا پوپتارىنىڭ ەكىجۇزدىلىك سوزدەرىن ماركسيزىم ەتىپ الماقشى بولۋدان باسقا ەشتەڭە دە ەمەس. انگليا-بۋر سوعىسىنان كەيىن، انگليا پوپتاردىڭ-وسى اسا ارداقتى دارەجەنىڭ وكىلدەرى افريكاداعى سوعىستاردا تالاي ادامىنان ايرىلعان جانە انگليا مالياشىلارىنىڭ نەعۇرلىم كوپ پايدالارىن قامتاماسىز ەتۋ ٴۇشىن اناعۇرلىم اۋىر سالىق تولەگەن انگليا مەششاندارى مەن جۇمىسشىلارىن **جۇباتۋعا** نەگىزگى كۇشىن جۇمساۋى اسلىندە ابدەن تابيعي نارسە. يمپەرياليزمدى ونشا جامان ەمەس، ول تەز ارادا بايانىدى بەيبىتشىلىكتى قامتاماسىز ەتە الاتىن حالىقارالىق (نەمەسە اسقان) يمپەرياليزم بولىپ وزگەرەدى دەۋدەن ارتىق قانداي جاقسى جۇباتۋ بولماق؟ انگليا پوپتارىنىڭ نەمەسە ٴتىلى ٴتاتتى كاۋتسكيدىڭ ويى قانداي ىزگى بولسا دا، ونىڭ الگى ”ٴنازاريا“سىنىڭ وبيەكتيپتىك، ياعني شىنايى قوعامدىق ماڭىزى بىرەۋ عانا: كاپيتاليستىك ٴتۇزىم تۇسىندا بايانىدى بەيبىتشىلىككە جەتۋ مۇمكىندىگى بار دەگەن ۇمتىپەن بۇقاراني ەڭ كەرتارتپا تۇردە جۇباتۋ، مۇنىڭ ٴادىسى-ادامداردىڭ نازارىن وسىزامانعى شيەلەنىسكەن قايشىلىقتار مەن شيەلەنىسكەن ماسەلەلەرگە اۋدارماي، قايتا جاڭا، كەلەشەكتەگى ”اسقان يمپەرياليزم“ دەلىنەتىنىڭ جالعان بولاشاعىنا اۋدارۋ. كاۋتسكيدىڭ ”ماركسيزم“ ٴنازارياسىندا بۇقاراني الداۋدان باسقا ەشقانداي نارسە جوق.

شىنىندا كاۋتسيدىڭ گەرمانيا جۇمىسشىلارىن (جانە ٴار ەل

ليزىم“) مەن «интер-империализм» (”حالىقارالىق يمپەرياليزم“) دەگەن ەكى اتاۋدىڭ ايىرماشىلىعى-باسقى لاتىنشا ەكى ٴسوزدىڭ (ультра мен интер) ايىرماشىلىعى عانا.-قۇراستىرۋشىدان

جۇمىسشىلارىن) ناندىرۋعا تىرىسقان بولاشاعىنىڭ قانشالىقتى جالعان ەكەندىگىن ايقىن ٴبىلۋ ٴۇشىن، جۇرتقا ايان، تالاسسىز فاكتىتەردى جاقسىلاپ سالىستىرۋدىڭ ٴوزى ـ اق جەتكىلىكتى. يندىستاندى، يندۋ ـ چيندى جانە جۇڭگونى الايىق. كىمگە بولسا دا بەلگىلى، 6 ـ 7 ٴجۇز مليون جانى بار وسى وتار جانە جارتىلاي وتار 3 مەملەكەت انگليا، فرانسيا، جاپونيا، امەريكا سىقىلدى بىرنەشە يمپەرياليستىك كۇشتى مەملەكەتتەردىڭ ماليا كاپيتالىنىڭ قاناۋىنا ۇشىراپ وتىر. يتاليا بۇل يمپەرياليستىك مەملەكەتتەر جوعارىدا ايتىلعان ازيا ەلدەرىندەگى يەمدەنگەن جەرلەرىن، مۇددەلەرىن جانە "ىقپال كولەمدەرى"ن ساقتاۋ نەمەسە ۇلعايتۋ ٴۇشىن ٴبىر ـ بىرىنە قارسى وداقتار قۇردى دەلىك، وندا بۇل "حالىقارالىق يمپەرياليستىك" نەمەسە "اسقان يمپەرياليستىك" وداقتار بولادى. تاعى دا يتاليق، بارلىق يمپەرياليستىك كۇشتى مەملەكەتتەر جوعارىدا ايتىلعان ازيا مەملەكەتتەرىن "بەيبىت" جولمەن ٴبولىسۋ ٴۇشىن ٴبىر وداق قۇردى دەلىك، وندا بۇل "حالىقارالىق بىرلەسۋدى ىسكە اسىرعان ماليا كاپيتالى" بولادى. 20 ـ عاسىردىڭ تاريحىندا مۇنداي وداقتىڭ ٴىس جۇزىندىك مىسالدارى بولعان، يتاليق، بەلدى مەملەكەتتەردىڭ جۇڭگوعا بىرلىكتە توتەپ بەرۋى وسىلاي بولعان. ايتىڭىزشى، كاپيتاليزم ساقتالىپ وتىرعان جاعدايدا (كاۋتسكي ٴدال وسىنداي جاعدايدى العى شارت ەتەدى)، مۇنداي وداقتاردى ۋاقىتشا وداق ەمەس دەپ "ويلاۋعا بولا ما"؟ مۇنداي وداقتار الۋان ٴتۇرلى قاقتىعىستاردى، سوقتىعىستاردى جانە كۇرەستەردى جويادى دەپ "ويلاۋعا بولا ما"؟

بۇل سۇراقتى انىقتاپ قويساڭىز ـ اق بولعانى، وعان جوق دەگەننەن باسقا جاۋاپ قايتارۋعا بولمايدى. ويتكەنى كاپيتاليستىك ٴتۇزىم تۇسىندا ىقپال كولەمىن، مۇددەلەردى، وتارلاردى، تاعى باسقالاردى

ٴبولىسۋ ٴۇشىن ٴبولىسۋشىنىڭ **كۇشىن،** ياعني جالپى ەكونوميكالىق، ماليالىق، اسكەري، تاعى باسقا كۇشتەردى نەگىز ەتۋدەن باسقا ەشقانداي نەگىز بولۋى ويلاۋ مۇمكىن **ەمەس.** ال بۇل ٴبولىسۋ-شىلەردىڭ كۇشتەرىنىڭ وزگەرۋى دە تۇرلىشە بولادى، ويتكەنى كاپيتاليستىك ٴتۇزىم تۇسىندا كاسىپورىنداردىڭ، ترەستەردىڭ، ونەركاسىپ تاراۋلارىنىڭ، ٴار ەلدىڭ دامۋىنىڭ **بىركەلكى** بولۋى مۇمكىن ەمەس. ەگەر جارتى عاسىردان بۇرىنعى گەرمانيانىڭ كاپيتاليستىك كۇشىن سول كەزدەگى انگليانىڭ كۇشىمەن سالىستىرىپ قارايتىن بولساق، ول كەزدە گەرمانيا بيشارا ەدى؛ جاپونيانى روسسيامەن سالىستىرساق تا وسىنداي ەدى. 10-20 جىلدان كەيىن دە يمپەرياليستىك بەلدى مەملەكەتتەر كۇشتەرىنىڭ سالىستىر-ماسىندا وزگەرىس **بولمايدى** دەپ "ويلاۋ"عا بولا ما؟ مۇلدە بولمايدى.

سوندىقتان، انگليا پوپتارىنىڭ نەمەسە گەرمانيا "ماركسيزىمشى"سى كاۋتسكيدىڭ تۇرپايى مەششاندىق قيالىنداعى ەمەس، كاپيتاليستىك ريالداعى "حالىقارالىق يمپەرياليستىك" نەمەسە "اسقان يمپەرياليستىك" وداقتاردىڭ،— بۇل وداقتاردىڭ قانداي فورمادا بولۋىنا، ٴبىر يمپەرياليستىك وداقتىڭ ەندى ٴبىر يمپەرياليستىك وداققا قارسى تۇرۋ فورماسىندا ياكي **بارلىق** يمپەرياليستىك كۇشتى مەملەكەتتىڭ ٴبىر جالپى وداققا ۇيىسۋى فورماسىندا بولۋىنا قاراماي،— بارلىعىنىڭ دا ەكى سوعىس اراسىنداعى "تىنىس" قانا بولاتىندىعى **ٴسوزسىز.** بەيبىت وداقتار سوعىس ازىرلەپ جاتادى، سونىمەن بىرگە وزدەرى دە سوعىستان ٴوسىپ شىعادى، بۇلار بىرىمەن ٴبىرى شارتتاس بولادى، دۇنيە جۇزىلىك ەكونوميكا مەن دۇنيە جۇزىلىك ساياسىدىڭ يمپەرياليستىك بايلانىستارى مەن ٴوزارا قارىم- قاتىناستارىنىڭ **سول ٴبىر** نەگىزىنەن بەيبىت كۇرەس فور-

ماسى مەن بەيبىت ەمەس كۇرەس فورماسىنىڭ ٴوزارا ورىن اۋىستى-
رۋىن قالىپتاستىرىپ وتىرادى. اسىعان اقىلدى كاۋتسكي جۇمىسشى-
لاردى جۇباتىپ، ولاردى بۇرجۋازيا جاعىنا ٴوتىپ كەتكەن سوتسيال-
شوۆينيستەرمەن ىمىرالاستىرۋ ٴۇشىن ٴبىر تۇتاس شىنجىردىڭ
ٴبىر بۋىنىن ەندى ٴبىر بۋىنىنان **ٴبولىپ** تاستاپ وتىر، **بارلىق**
كۇشتى مەملەكەتتىڭ جۇڭگونى "جۇباتۋ" ٴۇشىن (ييحەتۋان كوتەرى-
لىسىنىڭ جانىشتالۋىن ەسكە ٴتۇسىرىڭىز) جاساعان بۇگىنگى بەيبىت
(جانە اسىعان يمپەرياليستىك، ٴتىپتى ۇشىنا شىققان اسىعان يمپەريا-
ليستىك) وداعىن ەرتەڭگى بەيبىت ەمەس سوقتىعىسىنان ٴبولىپ
تاستاپ وتىر، ال بۇل بەيبىت ەمەس سوقتىعىس، مىسال رەتىندە
ايتقاندا، تۇركيانى ٴبولىسۋ ٴۇشىن بۇرىنعى "بەيبىت" باس
وداقتى دايىنداۋدا، **تاعىسىن-تاعىلار، تاعى سونداي لار.** كاۋتسكي
يمپەرياليستىك بەيبىتشىلىك ٴداۋىر مەن يمپەرياليستىك سوعىس
ٴداۋىرى اراسىنداعى جاندى بايلانىستى اۋىزعا المايدى، قايتا جۇمىس-
شىلاردى وزدەرىنىڭ ٴولى كوسەمدەرىمەن ىمىراعا كەلتىرۋ ٴۇشىن
جۇمىسشىلارعا ٴولى، دەرەكسىز ۇعىمداردى كولدەنەڭ تارتىپ وتىر.

امەريكاندىق حيلل ٴوزىنىڭ «ەۆروپانىڭ حالىقارالىق قارىم-
قاتىناستار دامۋىنداعى سىرتقى ىستەر تاريحى» دەگەن كىتابىنىڭ
العى سوزىندە وسىزامانعى سىرتقى ىستەر تاريحىن تومەندەگىدەي
3 داۋىرگە بولەدى: (1) توڭكەرىس ٴداۋىرى؛ (2) نەگىزگى زاڭ
جاساۋ قوزعالىسى؛ (3) قازىرگى كۇندەردەگى "ساۋدا يمپەرياليزمى"
ٴداۋىرى①. ال باسقا ٴبىر جازۋشى 1870-جىلدان بەرگى ۇلى

① داۆيد جەين حيللدىڭ «ەۆروپانىڭ حالىقارالىق قارىم-قاتىناستار
David Jayne Hill: «A) دامۋىنداعى سىرتقى ىستەر تاريحى»
History of the Diplomacy in the international Develop-

بريتانيانىڭ "دۇنيە جۇزىلىك ساياساتى" تارىحىن 4 داۋىرگە بولەدى: (1) ٴبىرىنشى ازيالىق ٴداۋىر (روسسيانىڭ ورتا ازيادا يندىستانعا قاراي ىرگە كەڭەيتۋىنە قارسى تۇرۋ)؛ (2) افريكالىق ٴداۋىر (مولشەرمەن 1885 ــ 1902 ـ جىلدارى)، افريكانى ٴبولىسۋ ٴۇشىن فرانسيامەن كۇرەسۋ (1898 ـ جىلداعى "فاشودا" وقيعاسى، ــ فرانسيامەن سوعىسا جازداۋ)؛ (3) ەكىنشى ازيالىق ٴداۋىر (جاپونيامەن شارت جاساسىپ، روسسياعا قارسى تۇرۋ)؛ (4) "ەۆروپالىق" ٴداۋىر، كوبىنەسە گەرمانياعا قارسى تۇرۋ①. سوناۋ 1905 ـ جىلدىڭ وزىندە بانكە "قايراتكەر"ى ريسسەر "ساياسي الدىڭعى قاراۋىل سوعىسى ماليا نەگىزىندە باستالدى" دەگەن بولاتىن. ول: يتاليادا قيمىل جاساعان فرانسيا ماليا كاپيتالى فرانسيا مەن يتاليانىڭ ساياسي وداعى ٴۇشىن دايىندىق جاساعانىن؛ گەرمانيا مەن انگليانىڭ پەرسياعا تالاسىپ كۇرەسكەنىن، سونداي ـ اق بارلىق ەۆروپا ەلدەرى كاپيتالدارىنىڭ جۇڭگوعا قارىز اقشا بەرۋ ٴۇشىن كۇرەسكەنىن، تاعى سوندايلاردى كورسەتتى. "اسقان يمپەرياليستىك" بەيبىت وداقتاردىڭ ادەتتەگى يمپەرياليستىك سوقتىعىستارمەن بولىنبەس بايلانىستارىنىڭ جاندى ريالى مىنە وسى.

كاۋتسكي يمپەرياليزمنىڭ ەڭ تەرەڭ قايشىلىقتارىن بۇركەمەلەگەن سوڭ، يمپەرياليزمدى بەزەندىرەتىندىگى دە ٴسوزسىز، بۇل ونىڭ يمپەرياليزمنىڭ ساياسي قاسيەتتەرى جونىندەگى سىنىنان دا كورىنەدى. يمپەرياليزم دەگەنىمىز ماليا كاپيتالى مەن مونوپوليانىڭ ٴداۋىرى، ال ماليا كاپيتالى مەن مونوپوليا بارلىق جەردە ەركىندىك

«ment of Europe) دەگەن شىعارماسىنىڭ 1 ـ تومىنىڭ 10 ـ بەتىنە قاراڭىز.

① شيلدەردىڭ جوعارىداعى شىعارماسىنىڭ 178 ـ بەتىنە قاراڭىز.

بەتالىسىن ەمەس، قايتا ۇستەمدىك بەتالىسىن الىپ وتىر. مۇنداي ۇس-تەمدىك بەتالىسىنىڭ ناتيجەسى ساياسي ٴتۇزىم اتاۋلىنىڭ بارلىعىنىڭ تۇسىندا دا جالپى بەتتىك كەرتارتپالىقتىڭ تۋىلۋى، بۇل جاقتاعى قايشىلىقتاردىڭ دا مەيلىنشە شيەلەنىسۋى بولىپ تابىلادى. ۇلتتىق ەزۋ، قوسىپ الۋ بەتالىسى، ياعني ۇلت تاۋەلسىزدىگىن بۇزۋ بەتا-لىسى دا (ويتكەنى قوسىپ الۋ دەگەنىمىز ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىن بۇزۋدىڭ ٴدال ٴوزى) ونان ارى اسقىنادى. حيلفەردىڭ ۇلتتىق ەزگىنىڭ ۋشىعۋى مەن يمپەرياليزمنىڭ اراسىنداعى بايلا-نىستى وتە دۇرىس كورسەتىپ، بىلاي دەپ جازادى: "شەتتەن ەنگىزىلگەن كاپيتال جاڭا اشىلعان رايونداردا ٴارتۇرلى قايشىلىق-تاردى تەرەڭدەتتى، ۇلتتىق ساناسى بار حالىقتاردىڭ شەتتەن كەلگەندەرگە بارعان سايىن كۇشەيە تۇسكەن قارسىلىعىن ۇزدىكسىز تۋدىرىپ وتىردى؛ مۇنداي قارسىلىق وپ-وڭاي دامىپ، شەتەل كاپيتالىنا قارسى قاتەرلى قيمىلعا ايىنالادى. ەسكى قوعامدىق قارىم-قاتىناستاردا ٴتۇبىرلى وزگەرىستەر تۋىلدى؛ 'تاريحتان تىس ۇلتتار'دىڭ مىڭ جىلدان بەرگى قىستاقتىق توماعا-تۇيىقتىعى كۇننەن-كۇنگە قيراتىلىپ، ولار كاپيتاليزمنىڭ يىرىمىنە تارتىلۋدا. كاپيتاليزمنىڭ ٴوزى باعىندىرىلعانداردى ازاتتىق الۋ ٴۇشىن كۇرەكتى قۇرالدارمەن، تاسىلدەرمەن بىرتىندەپ قامداۋدا. ٴسويتىپ ولار ەۋروپاداعى ۇلتتار ٴبىر كەزدە ەڭ جوعارى دەپ تانىعان نىساناني ەكونوميكالىق ەركىندىك پەن مادەني ەركىندىككە قول جەتكىزۋدىڭ قۇرالى رەتىندە ٴبىرتۇتاس ۇلتتىق مەملەكەت قۇرۋدى ورتاعا قويىدى. بۇل تاۋەلسىزدىك قوزعالىس ەۋروپا كاپيتالىنىڭ ەڭ باعالى، ەڭ شۇعىلالى بولاشاعى بار شارۋاشىلىق رايوندارىندا حاۋىپكە دۋشار ەتتى؛ سوندىقتان ەۋروپا كاپيتالى ٴوزىنىڭ اسكەري كۇشتەرىن ۇزدىكسىز ارتتىرعاندا عانا ٴوز ۇستەمدىگىن ساقتاي

الادى.“①

بۇعان مىسانى دا قوسىۋ كەرەك: يمىپەرياليىزىم جاڭا اشلىعان رايونىداردا عانا ەمەس، بۇرىنىعى رايونىداردا دا قوسىپ الۋدى ىسكە اسىرىپ، ۇلتتىق ەزگىنى كۇشەيىتەدى، ٴسويتىپ قارسىلىقىتى ۋشىقتىرادى. كاۋتىسكي يمىپەرياليزىمنىڭ ساياسي كەرتارتپالىقىتى كۇشەيتۋىنە قارسى تۇراتىنىدىعىن بىلدىرەدى، ٴبىراق ول يمپەرياليزىم داۋىرىندە ورايشىلدارمەن استە بىرلىككە كەلۋگە بولمايتىنىدىعى تۋرالى توتەنشە شۇعىل بولىپ وتىرعان ماسەلەنى تۇسىندىرمەيدى. ول قوسىپ الۋعا قارسى تۇراتىنىدىعىن بىلىدىرەدى، ٴبىراق ورايشىلدارعا ەشقانداي زالالى جوق، ورايشىلدار ەڭ وڭاي قابىلدايتىن تاسىلدەردى قولدانادى. ول تىكەلەي گەرمانيالىق تىڭداۋشىلارىنا سويلەيدى، ٴبىراق ەڭ ماڭىزدى، ەڭ ريال ٴمانى بار فاكتىنى، مىسالى، ەلزاس- لوتارينگيانى گەرمانيانىڭ قوسىپ العاندىعى سىندى فاكتىنى بۇركەمەلەيدى. كاۋتسكيىدىڭ بۇل ”يديالىق نىساي“ىنا باعا بەرۋ ٴۇشىن ٴبىز ٴبىر مىسال كەلتىرەيىك. امەريكالىقتاردىڭ فيليپپيندى قوسىپ العاندىعىن جاپونيالىقتار كىنالادى دەلىك، ايتىڭىزشى، سوندا ولار مۇنى فيليپپيندى ٴوزى قوسىپ العىسى كەلگەندىگىنەن ەمەس، قايتا قوسىپ الۋعا مۇلدە قارسى بولعانىدىعىنان ىستەدى دەگەنگە كوپ ادام سەنە قويا ما؟ تەك جاپونىيالىقىتار جاپونىيانىڭ چاۋشياندى باسىپ العاندىعىنا قارسى كوتەرىلسە، چاۋشياننىڭ جاپو- نيادان ٴبولىنۋ ەركىندىگى بولۋىن تالاپ ەتىسە عانا قوسىپ الۋعا قارسى بۇل ”كۇرەس“تى شىنايىي، ساياسىي جاقىتان ادال كۇرەس دەپ مويىنداۋعا ٴتيىس بولماي ما؟

كاۋتسكيدىڭ يمپەرياليزىمگە جاساعان ٴنازارياليق تالىداۋى دا،

① «ماليا كاپيتالى»نىڭ 487 ـ بەتىنە قاراڭىز.

سونداي ـ اق ونىڭ ەكونوميـكالىـق جاقـتان جانە ساياسـي جاقـتان يمپەرياليزىمگە بەرگەن سىنى دا **باسىنان اياعىنا دەيىن** ماركسيزىم-ـمەن مۇلدە وتاسا المايتىن، ەڭ ٴتۇبىرلى قايشىلىقـتاردى بۇركەمە-ـلەيتىن جانە باسەڭدەتەتىن رۋحتا **بولىپ وتىر**، ەۆروپا جۇمىسـشى قوزعالىسىنداعى ورايشىلدىقپەن ەكى ورتاداعى بۇزىـلىپ بارا جاتقان بىرلىكتى كۇشىنىڭ بارىنشا ساقتاپ قالۋ نيەتىندە **بولىپ وتىر**.

X. يمپەرياليزىمنىڭ تاريحي ورنى

ٴبىز جوعارىـدا كورىپ وتـتىك، ٴوزىـنىڭ ەكونوميـكالىق ٴمانى جاعىنان العاندا يمپەرياليزىم دەگەنىـمىز مونوپوليالىق كاپيـتاليزىم. وسىنىڭ وزىمەن يمـپەرياليزىـمنىڭ تاريـحي ورنى بەلـگىـلەنەدى، ويتكەنى ەركىن باسەكە نەگىزىنـدە، ونىڭ ۇسـتىـنە ٴدال ەركىن باسەكەدەن ٴوسىپ شىققان مونوپوليانىڭ ٴوزى كاپيتاليستىك قوعام-ـدىق ەكونوميكالىق قۇرىلىمـنان نەعۇرلىـم جوعارى قۇرىلىمـعا ٴوتۋ بولىپ تابىلادى. مونوپوليانىڭ ٴبىز زەرتتەپ وتىرعان بۇل ٴداۋىردى تۇسىندىرە الاتىن باستى ـ باستى ٴتورت فورماسىن نەمەسە مونوپوليا-ـلىق كاپيتاليزىمـنىڭ باسـتى ـ باسـتى ٴتورت بەيـنەسـىن ەرەكـشە كورسەتىپ ٴوتۋ كەرەك.

ٴبىرىنشى، مونوپوليا ٴوندىرىستىڭ دامىـپ وتە جوعارى ساتىـعا جەتكەن شوعىرلانۋىـنان ٴوسىپ شىقـتى. بۇل ـــ كاپيـتاليسـتەردىڭ مونوپوليالىق وداقتارى، كارتەلدەر، سينديكاتتار، ترەستەر. وسىلا-ـمانىعى شارۋاشىلىق ومىردە بۇل مونوپوليالىق وداقتاردىڭ قانشاما زور رول اتقارىپ وتىرعانىن كورىـپ وتـتىك. 20 ـ عاسىـردىڭ باسىنـدا ولار الدىڭعى قاتارلى مەملەكەتـتەردە بۇكىلـدەي باسىـم بولـدى.

ەگەر جوعارى مولشەرلى قورعانۋ شەگارا باجىسى ءتۇزىمىن ىسكە اسىرعان مەملەكەتتەر (گەرمانيا .مەن امەريكا) كارتەلدەنۋ جولىنا ەڭ الدىمەن تۇسكەن بولسا، وندا ەركىن ساۋدا ءتۇزىمىن جۇزەگە اسىرعان انگليا دا، تەك ازداپ كەشەۋىلدەگەنى بولماسا، وسى نەگىزگى فاكتىنى: ءوندىرىستىڭ شوعىرلانۋىنان مونوپوليانىڭ تۋىلا-تىنىن كورسەتتى.

ەكىنشى، مونوپوليا شيكىزاتتىڭ ەڭ ماڭىزدى قاينارلارىن، وتە-موتە كاپيتاليستىك قوعامنىڭ نەگىزدىك ونەركاسىپ تاراۋلارىنا، كارتەلدەنۋ دارەجەسى بارىنەن جوعارى ونەركاسىپ تاراۋلارىنا مىسالى، تاسكومىر ونەركاسىبىنە، بولات-تەمىر ونەركاسىبىنە قاجەتتى شيكىزات قاينارلارىن باسىپ الۋدى كۇشەيتۋگە اكەلىپ سوقتى. شيكىزاتتىڭ ەڭ ماڭىزدى قاينارلارىن مونوپوليالىقپەن يەمدەنۋ ءىرى كاپيتالدىڭ بيلىگىن قاتتى كۇشەيتتى، كارتەلدەنگەن ونەركاسىپ پەن كارتەلدەنبەگەن ونەركاسىپ اراسىنداعى قايشىلىقتى ۋشىقتىردى.

ءۇشىنشى، مونوپوليا بانكەدەن ءوسىپ شىقتى. بانكە ادەتتەگى دەلدالدىق كاسىپورنىنان ماليا كاپيتالىنىڭ مونوپوليالانۋشىسىنا اينالدى. ەڭ الدىڭعى قاتارلى كاپيتاليستىك مەملەكەتتەردىڭ قاي-قايسىسىندا دا سانى 3—5 تەن اسپايتىن ەڭ ءىرى بانكەلەر ونەر-كاسىپ كاپيتالى مەن بانكە كاپيتالىنىڭ "جەكەلەر بىرلەستىگى"ن ىسكە اسىرىپ، بۇكىل ءبىر مەملەكەت كاپيتالى مەن اقشا كىرىسى-نىڭ كەسەك ءبىر بولەگى بولعان الدەنەشە ملليارت سومانىڭ بيلىگىن شەڭگەلىنە الدى. ماليا شونجارى يەك سۇيەۋشىلىك قارىم-قاتناسىنىڭ تورىن وسىزامانعى بۇرجۋازيالىق قوعامداعى ەكونومي-كالىق قۇرىلىم مەن ساياسي قۇرىلىم اتاۋلىنىڭ بارىنە قۇرىپ تاس-تادى،— الگى مونوپوليانىڭ ەڭ ايقىن بەينەسى مىنە وسىنداي.

ٴتورتىنشى، مونوپوليا وتارلىق ساياساتتان ٴوسىپ شىقتى. وتارلىق ساياساتتىڭ سانسىز "ەسكى" ماقساتتارىنىڭ ٷستىنە ماليا كاپيتالى شيكىزات قايىنارلارىنا، كاپيتالدى شەتكە شىعارۋعا، "ىقپال كولەمى"نە (ياعني ٴتيىمدى ساۋدا جۇرگىزۋدىڭ، مايلاپ بەرۋگە قول جەتكىزۋدىڭ، مونوپوليالىق پايدا ٴتۇسىرۋدىڭ، تاعى باسقالاردىڭ كولەمى) جانە جالپى شارۋاشىلىق جەرلەرىنە تالاسۋ، تاعى باسقا ماقساتتاردى دا قوستى. مىسالى، ەۆروپانىڭ بەلدى مەملەكەتتەرىنىڭ افريكاداعى وتارلارى افريكا جەر كولەمىنىڭ وننان ٴبىرىن ٷستاعان كەزدە (ول 1876 ـ جىلداعى جاعداي)، وتارلىق ساياسات مونوپوليا ەمەس تاسىلمەن، ياعني جەرلەردى "ەركىن باسىپ الۋ" دەلىنەتىن تاسىلمەن دامي الاتىن ەدى. ٴبىراق افريكا جەر كولەمىنىڭ ونىنان توعىزى باسىپ الىنعان (1900 ـ جىلعا جەتكەندە)، بۇكىل دۇنيە ٴجۇزى ٴبولىنىپ بولعان كەزدە، وتارلاردى مونوپوليالىقپەن يەمدەنۋ، سونىڭ سەبەبىنەن دۇنيەٴجۇزىن ٴبولىسۋ جانە قايتا ٴبولىسۋ كۇرەسى ەرەكشە شيەلەنىسكەن ٴداۋىر ٴسوزسىز تۋدى.

مونوپوليالىق كاپيتاليزىمنىڭ بارلىق قايشىلىقتارىن قانشالىق شيەلەنىستىرگەندىگى جۇرتقا ايان. بۇعان زات باعاسىنىڭ قىمباتتاۋى مەن كارتەلدەردىڭ ەزگىسىن كورسەتۋدىڭ ٴوزى ـ اق جەتكىلىكتى. قايشىلىقتىڭ بۇل شيەلەنىسۋى بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك ماليا كاپيتالىنىڭ ٴبىرجولاتا جەڭىسكە جەتۋىنەن باستالعان وتپەلى تاريحي ٴداۋىردىڭ ەڭ قۇدىرەتتى قوزعاۋشى كۇشى بولىپ تابىلادى.

مونوپوليالار، شونجارلاردىڭ ۇستەمدىگى، ەركىندىك بەتالىستىڭ ورنىن باسقان ۇستەمدىك بەتالىس، توتەنشە از ساندى ەڭ باي ـ قۇدىرەتتى مەملەكەتتەردىڭ بارعان سايىن كوپتەپ ٴالسىز كىشكەنە

مەملەكەتتەردى قاناۋى، ــ وسىلاردىڭ بارلىعى يمپەرياليزمنىڭ ەرەكشەلىكتەرىن، جۇرتتىڭ يمپەرياليزمدى پارازيتتىك نەمەسە ٴىرىپ-شىرىگەن كاپيتاليزم دەپ ٴسوزسىز ايتۋىنا مۇمكىندىك بەرەتىن ەرەكشەلىكتەرىن تۋدىردى. يمپەرياليستىك بەتالىستاردىڭ ٴبىرى، ياعني "جاتىپ ىشەر مەملەكەت" ٴوسىمقورلىق مەملەكەت بولىپ قالىپتاسۋ بەتالىسى بارعان سايىن ايقىندالىپ وتىر، بۇل مەملەكەتتەردىڭ بۇرجۋازياسى بارعان سايىن شەتكە كاپيتال شىعا-رۋمەن جانە "ٴوسىم شەگىن كەسۋ"مەن ٴومىر سۇرۋدە. بۇل ٴىرىپ-ٴشىرۋ بەتالىسى كاپيتاليزمنىڭ تەز دامۋىنا جول بەرمەيدى دەپ ويلاۋ قاتە بولادى. جوق، يمپەرياليستىك داۋىردە ونەركا-سىپتىڭ كەيبىر تاراۋلارىندا، بۇرجۋازيانىڭ كەيبىر جىكتەرىندە، كەيبىر مەملەكەتتەردە كەيدە مىنا بەتالىس، كەيدە انا بەتالىس تۇرلىشە دارەجەدە بەينەلەنىپ وتىرادى. تۇتاس العاندا، كاپيتالي-زمنىڭ دامۋى بۇرىنعىدان دا الدەقايدا تەز بولادى، ٴبىراق بۇل دامۋ جالپى تۇردە نەعۇرلىم اركەلكى بولۋمەن عانا تىنبايدى، ونىڭ ۇستىنە بۇل اركەلكىلىك كاپيتالى ەڭ مول مەملەكەتتەردىڭ (انگليا) ٴىرىپ-شىرۋىندە دە ەرەكشە بايقالادى.

گەرمانيانىڭ ٴىرى بانكەلەرى جونىندە بايانداعان شىعارمانىڭ اپتورى ريسسەر گەرمانيانىڭ ەكونوميكالىق دامۋىنىڭ قارقىنىنا توقتالعاندا بىلاي دەيدى: "وتكەن ۋاقىتتىڭ پوچتا ارباسىنىڭ تەز-دىگىن قاننەن-قاپەرسىز كەلە جاتقان جاياۋ ادامعا دا، ۇستىندە وتىرعان ادامعا دا وتە حاۋىپتى ٴجۇرىسى تەز وسىزامانعى اپتومو-بيلدىڭ تەزدىگىمەن سالىستىرۋ قانداي بولسا، گەرمانيانىڭ الدىڭعى ٴبىر داۋىردەگى (1848—1870-جىلدار) ونشا باياۋ بولماعان العا باسۋىن گەرمانيانىڭ وسىزامانعى (1870—1905-جىلدار) بۇكىل شارۋاشىلىعىنىڭ، اسىرەسە بانكەلەرىنىڭ دامۋ قارقىنىمەن سالىستىرۋ

ٴدال سونداي.“ كەرەمەت تەز وسكەن بۇل مالىيا كاپيتالى ٴدال وسىنداي تەز وسكەندىكتەن دە وتارلاردى نەعۇرلىم ”تىنىش“ يەمەدەنۋگە كوشۋدەن قاشپايدى، بۇل وتارلار نەعۇرلىم باي مەملەكەتتەردىڭ قولدارىنان بەيبىت تاسىلمەن عانا تارتىپ الىنبايدى. سوڭعى ونداعان جىل ىشىندە امەريكا ەكونوميكاسىنىڭ دامۋى گەرمانيانىكىنەن دە تەز بولادى، ٴدال وسىنىڭ **ارقاسىندا** ەڭ جاڭا امەريكالىق كاپيتاليزمىنىڭ پارازيتتىك ەرەكشە بەلگىلەرى وتە ايقىن كورىندى. ەندى ٴبىر جاعىنان، رەسپۋبليكاشىل امەريكا بۇرجۋازياسىن پاتشاشىل جاپونيا نەمەسە گەرمانيا بۇرجۋازيالارىمەن سالىستىرعاندا دا مىنانى بايقاۋعا بولادى: يمپەرياليزم داۋىرىندە ولاردىڭ اراسىنداعى وراسان زور ساياسي پارىق تا بارىنشا باسەڭدەيدى، مۇنىڭ سەبەبى بۇل پارىقتىڭ مۇلدە ماڭىزسىزدىعىندا ەمەس، قايتا وسى رەتتەردىڭ بارىندە دە اڭگىمە ايقىن پارازيتتىك ەرەكشە بەلگىلەرى بار بۇرجۋازيا تۋرالى بولعاندىعىندا.

كوپتەگەن ونەركاسىپ تاراۋلارىنىڭ بىرەۋىنىڭ، كوپتەگەن مەملەكەتتەردىڭ بىرەۋىنىڭ كاپيتاليستەرىنىڭ مونوپوليالىق مول پايدا الۋى ەكونوميكالىق جاقتان جۇمىسشىلاردىڭ كەيبىر توپتارىن، كەيدە ٴتىپتى ولاردىڭ نەداۋىر ازشىلىعىن ساتىپ الىپ، ولاردى ٴوز تاراۋىنىڭ نەمەسە ٴوز مەملەكەتىنىڭ بۇرجۋازياسى جاعىنا شىعارىپ، باسقا بارلىق تاراۋلار مەن مەملەكەتتەرگە قارسى تۇرعىزۋ مۇمكىندىگىن تۋدىرادى. يمپەرياليستىك مەملەكەتتەردىڭ دۇنيە ٴجۇزىن بولىسۋدەن ۋشىققان قارسىلىعى بۇل بەتالىستى ونان ارى كۇشەيتتى. ٴسويتىپ يمپەرياليزمنىڭ ورايشىلدىقپەن بولعان بايلانىسى قالىپتاستى، بۇل بايلانىس انگلىيادا ەڭ ەرتە جانە ەڭ ايقىن بەينەلەندى، ويتكەنى دامۋدىڭ كەيبىر يمپەرياليستىك ەرەكشەلىكتەرىنىڭ كورىنۋى باسقا مەملەكەتتەرگە قاراعاندا انگلىيادا الدەقايدا

ەرتە بولدى. كەيبىر جازۋشىلار، مىسالى، ل. مارتوۆ، ”ٴمانسىپ ورىسسىندىڭ ۇمىتكەرلىك“ (كاۋتسكي، حيۋيسمانس سياقتى) تۇجىرىم ارقىلى يمپەرياليزمنىڭ جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى ورايشىلدىقپەن بولعان بايلانىسىن — قازىر ەرەكشە كوزگە ٴتۇسىپ وتىرعان وسى فاكتىتەن جالتارۋعا قۇشتار، ول ەگەر ٴدال الدىڭعى قاتارلى كاپيتاليزم ورايشىلدىقتى كۇشەيتەتىن بولسا نەمەسە ەگەر ەڭ كوپ اقى الاتىن جۇمىسشىلار ورايشىلدىققا بەيىمدەلەتىن بولسا، وندا كاپيتاليزمگە قارسى تۇرۋشىلاردىڭ ىسىنەن ٴۇمىت كۇتۋگە بولماس ەدى، ت. س. دەپ سوعادى. مۇنداي ”ۇمىتكەرلىك“تىڭ ماعىنىسى جونىندە اعاتتىق جىبەرمەۋ كەرەك: بۇل — ورايشىلدىق جونىندەگى ۇمىتكەرلىك. بۇل — ورايشىلدىقتى بۇركەمەلەيتىن ۇمىتكەرلىك. ٴىس جۇزىندە، بەينە ساۋ دەنەگە شىققان جامان جارانىڭ تەز ۇلعايعاندا عانا تەز جارىلىپ دەنساۋلىقتى قالپىنا كەلتىرەتىنى سياقتى، ورايشىلدىقتىڭ ەرەكشە تەز جانە ەرەكشە جيىركەنىشتى داموۋى دا ورايشىلدىقتىڭ بەرىك تۇردە جەڭىسكە جەتۋىن استە قامتاماسىز ەتە المايدى. يمپەرياليزمگە قارسى كۇرەس ەگەر ورايشىلدىققا قارسى كۇرەسپەن تىعىز بايلانىستىرىلماسا، الدامكوستىك بوس ٴسوز بولىپ شىعادى، وسىنى ۇققىسى كەلمەگەن ادامدار ەڭ حاۋىپتى ادامدار.

يمپەرياليزمنىڭ ەكونوميكالىق ٴمانى جونىندە جوعارىداعى بۇكىل بايانداۋعا نەگىزدەلىپ يمپەرياليزمدى وتپەلى كاپيتاليزم، نەمەسە، دۇرىسىراق ايتقاندا، ٴولىپ بارا جاتقان كاپيتاليزم دەۋ كەرەك. بۇل جاعىنان ەرەكشە ويعا سالاتىن نارسە — بۇرجۋازياشىل ەكونوميستەردىڭ ەڭ جاڭا كاپيتاليزمدى بايانداعاندا ۇنەمى قولداناتىن سوزدەرى: "ارالاسۋ"، "وقشاۋلىق جوق"، تاعى باسقالار؛ بانكە "ٴوزىنىڭ مىندەتى مەن داموۋى جونىنەن العاندا، كىلەڭ

جٴەكە مەنشىكتى شارۋاشىلىق سيپاتى بار كاسىپورىندار ەمەس، قايتا كىلەڭ جەكە مەنشىكتى شارۋاشىلىق تەكشەۋدىڭ كولەمىنەن كٴونەن-كٴونگە شىعىپ بارا جاتقان كاسىپورىندار". ال بۇل ٴسوزدى ايتقان ريسسەردىڭ ٴدال ٴوزى ماركسيزمشىلدەردىڭ "قوعامداندىرۋ" جونىندەگى "بولجالدارى" "ىسكە اسپادى"! دەپ وتە بايسالدىلىقپەن جاريالايدى.

"ارالاسۋ" دەگەن ٴسوز نەنى تٴۇسىندىرەدى؟ ول ٴبىزدىڭ كوز الدىمىزدا بولىپ جاتقان بارىستىڭ ەڭ كوزگە تٴۇسەتىن ٴبىر ٴتۇيىنىن عانا قامتيدى. ول بايقاۋشىنىڭ ورماندى كورمەي، جەكە اعاشتاردى عانا كورگەندىگىن كورسەتەدى. ول سىرتقى، كەزدەيسوق، بىلىققان قۇبىلىستاردى كوزسىزدىكپەن قايتالايدى. ول بايقاۋشىنىڭ باستاپقى ماتەريالدىڭ استىندا قالىپ، ونىڭ مازمۇنى مەن ماڭىزىن مۇلدە تٴۇسىنبەگەندىگىن اشكەرەلەيدى. جارنا بەلەتتەرىنىڭ يەمدەنىلۋى دە، جەكە مەنشىكشىلەردىڭ قارىم-قاتىناستارى دا "كەزدەيسوق ارالاسىپ كەتەدى". ٴبىراق مۇنداي ارالاسۋدىڭ استىندا جاسىرىن جاتقان، مۇنداي ارالاسۋ نەگىزىن قۇراعان نارسە — وزگەرىپ وتىرعان قوعامدىق وندىرىستىك قاتىناستار. ٴىرى كاسىپورىندار توتەنشە الىپ كاسىپورىندار بولىپ وزگەرگەن سوڭ، ونىڭ ۇستىنە قىرۋار ماتەريالدارعا دالمە-ٴدال جورامال جاساۋ نەگىزىندە، شيكىزاتتى ميليونداعان تۇرعىنداردىڭ بۇكىل قاجەتىنىڭ 3 تەن 2 سىنە، ٴتىپتى 4 تەن 3 ىن قامداۋعا جەتەتىندەي ەتىپ جوسپارلى تۇردە ۇيىمداستىرعان سوڭ، بۇل شيكىزاتتاردى ەڭ قولايلى ٴوندىرىس ورىندارىنا جەتكىزۋ (كەيدە ٴبىر-بىرىمەن ارا-لىعى نەشە ٴجۇز، نەشە مىڭ شاقىرىم بولادى) ساتىلى تۇردە جۇر-گىزىلگەن سوڭ؛ شيكىزاتتاردىڭ رەتىمەن وڭدەلۋىنەن تارتىپ الۋان ٴتۇرلى تايار ونىمدەر جاسالىپ شىققانعا دەيىنگى ٴاربىر

جۇمىس ٴتارتىبى ورتالىقتان باسقارىلعان سوڭ؛ بۇل ونىمدەردىڭ مىڭداعان-مىليونداعان تۇتىنۋشىلارعا ٴبولىنىپ بەرىلۋى ٴبىر جوسپار بويىنشا جۇرگىزىلگەن سوڭ (امەريكا مەن گەرمانيادا كارەسىندى بۇكىلدەي امەريكا "كارەسين تەرەسى" وتكىزىپ وتىرادى)، ٴبىزدىڭ الدىمىزدا استە انشەيىن "ارالاسۋ" ەمەس، قايتا ٴوندىرىستىڭ قوعامدانۋى تۇرعاندىعى وتە ايقىن كورىنەدى؛ جەكە مەنشىكتى ەكونوميكالىق قارىم-قاتىناستار مەن جەكە مەنشىك ٴتۇزىمى قارىم-قاتىناستارى مازمۇنىمەن ۇيلەسپەيتىن قابىقشا اينالدى؛ ەگەر بۇل قابىقتىڭ جويىلۋى جاساندى تۇردە كەشەۋىلدەتىلەتىن بولسا، وندا ول ٴسوزسىز ٴشىرىپ كەتەدى،—ول شىرىگەن كۇيىندە نەداۋىر ۇزاق ۋاقىت تۇرۋى مۇمكىن (ەڭ جامان بولعان كۇندە، وراپيشىلدىق جاراننىڭ جازىلۋى سوزىلىپ كەتسە)، ٴبىراق قالاي دا ٴسوزسىز جويىلاتىن بولادى.

گەرمانيا يمپەرياليزمىنە ەسۋاستىقپەن تابىنۋشى شۋلزە-گەۆەرنيتز بىلاي دەپ تاڭىرقايدى:

"ەگەر گەرمانيانىڭ بانكەلەرىنە جەتەكشىلىك ەتۋ مىندەتى سايىپ كەلگەندە ون نەشە ادامعا جۇكتەلىپ وتىرسا، وندا قازىر ولاردىڭ قىزمەتى حالىقتىڭ يگىلىگى ٴۇشىن العاندا مەملەكەت ىستەرى ۋازىرلەرىنىڭ باسىم كوپشىلىگىنىڭ قىزمەتىنەن دە ماڭىزدى" (بانكەشىلەردىڭ، ۋازىرلەردىڭ، ونەركاسىپشىلەردىڭ جانە جاتىپ ىشەرلەردىڭ "ارالاسۋ" جاعدايىن بۇل ارادا ۇمىتۋ ٴتيىستى دە تيىمدىرەك...)... "ەگەر ٴوزىمىز كورگەن بەتالىستاردىڭ دامۋ احۋالىن جەرىنە جەتە ويلاستىرىپ قاراساق، وندا ناتيجە مىناداي بولىپ شىعادى: ٴبىر ەلدىڭ اقشا كاپيتالى بانكەلەردىڭ قولىنا توپتالادى؛ بانكەلەر ٴوزارا كارتەل بولىپ بىرلەسەدى؛ ٴبىر ەلدىڭ كاپيتال قويۋ ورنىن ىزدەگەن كاپيتالى تۇگەلدەي قۇندى قاعازعا

ينالادى. ول كەزدە سەن ـ سيموننىڭ مىناداي ٴدانىشپاندىق بولجالى ىسكە اسادى: ‘قازىرگى ٴوندىرىستىڭ ۇكىمەتسىزدىگى ەكونوميكالىق قارىم ـ قاتىناستاردىڭ دامۋىندا ٴبىرتۇتاس تەڭشەۋ ـ دىڭ جوق بولىپ وتىرۋى سىندى فاكتىپەن سايكەسەدى، بۇل ۇكىمەتسىزدىكتىڭ ورنىن ۇيىمداسقان ٴوندىرىس باسۋعا ٴتيىس. ٴبىر ـ بىرىنەن اۋلاق، ٴوزارا يەك سۇيەمەيتىن، ادامداردىڭ ەكونوميكالىق تالاپتارىن بىلمەيتىن كاسىپ يەلەرى وندىرىسكە قولباسشىلىق ەتپەيدى؛ بۇل ٴىستى بەلگىلى قوعامدىق قۇرىلىمدار باسقاراتىن بولادى. كەڭ ٴورىستى قوعامدىق ەكونوميكالىق سالاعا نەعۇرلىم بيىك تۇرعىدان كوز جىبەرۋ مۇمكىندىگى بار ورتالىق باسقارۋ كوميتەتى بۇل قوعامدىق ەكونوميكانى بۇكىل قوعامعا پايدالى ەتىپ تەڭشەيدى، ٴوندىرىس قۇرال ـ جابدىقتارىن لايىقتى ادامداردىڭ ىستەتۋىنە تاپسىرادى، وتە ـ موتە ٴوندىرىس پەن تۇتىنۋدىڭ اراسىندا ۇنەمى ۇيلەسۋ جاعدايىنىڭ بولۋىن ويلاستىرىپ وتىرادى. قازىر شارۋاشىلىق جۇمىسىنىڭ بەلگىلىبىر ۇيىمداستىرىلۋىن ٴوز مىندەتىنە قويىپ العان قۇرىلىم بار، بۇل قۇرىلىم ـــ بانكە‘. ٴبىز سەن ـ سيموننىڭ بۇل بولجالىن ٴىس جۇزىنە اسىرۋدان ٴالى الىس جاتىرمىز، ٴبىراق ٴبىز بۇل بولجالدى جۇزەگە اسىرۋ جولىنا تۇستىك: بۇل ـــ ماركستىڭ ٴوزى ويلاعان ماركسيزمنەن باسقا ماركسيزم، ٴبىراق فورما جاعىنان عانا باسقاشا.“①

نەسىن ايتاسىز، مۇنىڭ ٴوزى ماركسكە بەرىلگەن تاماشا ”تويتا ـ رىس“، ٴسويتىپ ول ماركستىڭ دالمە ـ ٴدال علمي تالداۋىنان سەن ـ سيموننىڭ جورامالىنا شەگىنەدى، ول دانىشپاندىق جورامال

---

① «قوعامدىق ەكونوميكاعا شولۋ» («Grundriss der Sozialoekono-mik») دىڭ 146 ـ بەتىنە قاراڭىز.

بولعانىمەن، قالاي دا جوراماл عانا.

1916 ـ جىلى 1 ـــ 6 ـ ايلاردا جازىلعان 1917 ـ جىلى 4 ـ ايـدا پەتـروگـرادتا تۋعىـش رەت كـىتاپـشا بولـىپ باسىلدى	قولجازباسـىنا ساي باسـىلدى جانە كىتاپشا نۇسقاسىمەن سالىستىرىلدى «لەنـيـن شعارمالارى»، 22 ـ توم، حانزۋشاسى، 179 ـــ 297 ـ بەتتەرىنەن الىندى

يۇنيۇستىڭ كىتاپشاسى تۋرالى

اقىرىندا گەرمانيادا سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيانىڭ سوعىس ماسەلەلەرىنە ارنالعان كىتاپشاسى، سۇرقيا يۇنكەرلىك باسپا ٴسوزدى تەكسەرۋگە بەيىمدەلۋىسىز، قۋپيا تۇردە باسىلىپ شىقتى! اپتور، ٴسىرا، سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيانىڭ "سول قانات اپىتقىپالارى"نا جاتاتىن بولۋ كەرەك، يۇنيۇس (لاتىنشا: كىشى دەگەن ٴسوز) دەپ قول قويعان جانە ٴوزىنىڭ كىتاپشاسىن: «سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيانىڭ داعدارىسى» دەپ اتاعان. قوسىمشاسىنا بەرىندىك حالىقارالىق سوتسياليستىك پارتيانىڭ كوميتەتىنە (ИСК) تاپسىرىلعان جانە ونىڭ مازمۇنداماسىنىڭ[341] 3 - سانىنا باسىلعان «حالىقارالىق سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيانىڭ مىندەتتەرى تۋرالى تەزيس» باسىلعان. بۇنى «ينتەرناتسيونال» توبىنداعىلار[345] العا قويعان. بۇل توپ 1915 - جىلى كوكتەمدە «ينتەرناتسيونال» دەگەن اتپەن جورنالدىڭ[287] ٴبىر سانىن شىعارعان (وندا سەتكيننىڭ، مەريڭگنىڭ، ر. لۋكسەمبۋرگتىڭ، تالمەيمەردىڭ، دۋنكەردىڭ، شترەبەلدىڭ، ت. ب. ادامداردىڭ ماقالالارى بار) جانە 1915 — 1916 - جىلداردىڭ قىسىندا گەرمانيانىڭ جەر - جەرىندەگى سوتسيال - دەموكراتتاردىڭ وسى تەزيسى قابىلدانعان ٴماجىلىسىن[357] وتكىزگەن بولاتىن.

1916 - جىلى 1 - ايدىڭ 2 - كۇنگى كىرىسپەسىندە اپتوردىڭ

ايتۋىنشا، بۇل كىتاپشا 1915 - جىلى 4 - ايدا جازىلعان جانە "ەشبىر وزگەرىسسىز" باسىلعان. كىتاپشانى ەرتە شىعارۋعا "سىرتقى جاع-دايلار" بوگەت بولعان. كىتاپشا تەك "سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيانىڭ داعدارىسى"نا عانا ارنالعان ەمەس، كوبىنەسە سوعىستا تالداۋ جاساۋعا، ونىڭ ۇلت ازاتتىق سىپاتى تۋرالى اڭىزداردى اشكەرەلەۋگە، مۇنىڭ ٴوزى - گەرمانيا تاراپىنان دا، باسقا بەلدى ەلدەر تاراپىنان دا يمپەرياليستىك سوعىس ەكەنىن دالەلدەۋگە، ونان سوڭ رەسمي پارتيانىڭ ارەكەتتەرىنە توڭكەرىستىك سىن ايتۋعا ارنالعان. يۇنيۇستىڭ بارىنشا ورامدى جازىلعان بۇل كىتاپشاسى، كۇمان جوق، گەرمانيانىڭ بۇرجۋازياسى مەن يۇنكەرلەرى جاعىنا شىعىپ كەتكەن بۇرىنعى سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتياسىنا قارسى كۇرەستە زور رول اتقاراتىن جانە اتقاردى، سوندىقتان ٴبىز اپتوردى بار ىقىلاسىمىزبەن قۇتتىقتايمىز.

1914 — 1916 - جىلدارى شەتەلدە ورىسشا باسىلعان سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيانىڭ شىعارمالارىمەن تانىس ورىس وقىرماندا-رىنا يۇنيۇستىڭ كىتاپشاسى ەشقانداي ٴپرينسيپتى جاڭالىق بەرمەي-دى. بۇل كىتاپشانى ٴبىزدىڭ پارتيانىڭ ورتالىق كوميتەتىنىڭ جار-ناماسىندا (1914 - جىلى 9 — 11 - ايلاردا عى)①، بەرن قارارىندا (1915 - جىلى 3 - ايداعى)② جانە قارار جونىندەگى كوپتەگەن شولۋلاردا باياندالعان دالەلدەردى گەرمانيانىڭ وسى توڭكەرىسشىل ماركسيزىمشىسىنىڭ دالەلدەرىمەن سالعاستىرىپ وقىعان كەزدە يۇنيۇس-تىڭ دالەلدەرىنىڭ تەك اسا تولىق ەمەستىگىنە جانە ونىڭ ەكى

① قاراڭىز: وسى تومنىڭ 898 — 909 بەتتەرى. — قۇراستىرۋشىدان

② قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 21 - توم، حانزۋشاسى، 136 — 142 - بەتتەر. — قۇراستىرۋشىدان

قاتەسىنە ءانا كوز جەتكىزۋگە بولار ەدى. يۇنيۇستىڭ كەمشىلىكتەرى مەن قاتەلىكتەرىن سىلتەرلەي وتىرىپ سىنداعانىمىزدا، مۇنى ماركسيزمشىلەرگە قاجەتتى ءوزارا سىن ءۇشىن جانە ءۇشىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ يديالىق نەگىزى بولۋعا ءتيىستى كوزقاراستار-دى جان-جاقتى تەكسەرۋ ءۇشىن ىستەپ وتىرعانىمىزدى ءبىز ايىرىقشا باسا كورسەتۋگە ءتيىسپىز. يۇنيۇستىڭ كىتاپشاسى، جالپى العاندا-تاماشا ماركسيزمدىك شىعارما، سوندىقتان ونىڭ كەمشىلىكتەرى بەلگىلى دارەجەدە كەزدەيسوقتىق سيپات الۋى ابدەن مۇمكىن نارسە.

يۇنيۇستىڭ كىتاپشاسىنىڭ باستى كەمشىلىگى جانە جاريا «ينتەر-ناتسيونال» جورنالىمەن (شىققان ساعاتىندا جاۋىپ تاستالعانىمەن دە) سالىستىرعاندا تۋرا كەيىن باسقان ادىم بولىپ تابىلاتىنى — سوتسيال-شوۆينيزمنىڭ (اپتور بۇل اتاۋدى دا، دالدىگى تولىق بولماعان سوتسيال-وتانشىلدىق دەگەندى دە قولدانبايدى) ورايشىلدىقپەن بايلانىسى تۋرالى ءتىس جارىپ ەشتەڭە دەمەيدى. اپتور گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ "ىزە بۇككەن-دىك"ى مەن كۇيرەۋى تۋرالى، ونىڭ "رەسمي كوسەمدەر"ىنىڭ "وپاسىزدىق"ى تۋرالى ابدەن دۇرىس ايتادى، ءبىراق ودان ارى بارمايدى. ال ونىڭ بەرجاعىندا «ينتەرناتسيونال» جورنالى "ارالىق-تاعىلار"عا، ياعني كاۋتسكيشىلدەرگە، ونىڭ تۇراقسىزدىعىن، ونىڭ ماركسيزمدى ساۋدالاۋىن، ورايشىلدار الدىندا قۇرشا جورعالاۋىن بارىنشا ءادىل سىقاق ەتە وتىرىپ، سىن بەرگەن-دى. جانە ناق سول جورنال، ماسەلەن، 1914-جىلى 8-ايدىڭ 4-كۇنى ورايشىل-دار كەسەتىپە جاساپ، **قالاي بولعان كۇندە دە** اسكەري قارجىلار **ءۇشىن** داۋىس بەرۋگە بەكىپ كەلدىك دەگەن اسا ماڭىزدى فاكتىنى جاريالاپ، ورايشىلداردىڭ شىن كەسپىرىن اشكەرەلەي **باستادى.**

يۇنيۇستىڭ كىتاپشاسىندا دا، تەزيسىندە دە ورايشىلدىق تۋرالى دا، كاۋتسكيشىلدىك تۋرالى دا **ايتىلمادي!** مۇنىڭ ٴوزى ٴنازاريا جاعىنان دۇرىس ەمەس، ويتكەنى "وپاسىزدىق"تى ورايشىلدار ٴوزىنىڭ ۇزاق تاريحى بار، بۇكىل ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ تاريحى بار **توپتارمەن** بايلانىستىرمايىنشا، ونى **تۇسىندىرۋگە** بولمايدى. مۇنىڭ ٴوزى ٴامالييات جاعىنان دا، ساياسي جاعىنان دا قاتە، ويتكەنى **ەكى توپتىڭ:** اشىق ورايشىلدار (لەگين، داۆيد، ت.ب.) مەن جاسىرىن ورايشىلداردىڭ (كاۋتسكيشىلدەردىڭ) ماڭىزى مەن رولىن ايقىنداپ المايىنشا، "سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ داعدا-رىسى"ن تۇسىنۋگە دە، ونى جەڭىپ شىعۋعا دا بولمايدى. بۇل، ماسەلەن، وتتو ريۋلەنىڭ «العا»[182] گازەتىندە جاريالانعان 1916-جىلى 1-ايدىڭ 12-كۇنگى تاريحي ماقالاسىمەن سالىستىرعاندا ٴبىر ادىم كەيىن كەتۋ بولادى. ويتكەنى بۇل ماقالادا گەرمانيانىڭ سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ جىكتەلۋىنىڭ **بولماي قويمايتىندىعىن** تۋرا، اشىق دالەلدەيدى («العا» گازەتىنىڭ رەداكسياسى قازىردىڭ **وزىندە-اق** ەكى پارتيا بار جانە ولاردى ىمىرالاستىرۋعا ٴتىپتى دە بولمايدى دەگەنگە قارسى بىردە-ٴبىر ٴسىن دالەل تابا الماي، وعان كاۋتسكيشە سىلدىر سۇلۋ جانە ەكى-جۇزدى بوس سوزدەردى قايتالاۋ مەن جاۋاپ بەردى). بۇل، ارينە، دايەكتى ەمەس، ويتكەنى «ينتەرناتسيونال» توبى تەزيسىنىڭ 12-تارماعىندا "باستى ەلدەردىڭ سوتسياليستىك پارتيالارىنىڭ رەسمي ۋاكىلدىك ورگاندارى"نىڭ "وپاسىزدىق"ى جانە "بۇرجۋاز-يالىق-يمپەرياليستىك ساياسات جاعىنا شىعىپ كەتۋى" سالدارىنان "جاڭا" ينتەرناتسيونال قۇرۋدىڭ قاجەتتىگى **تۋرا** ايتىلادى. "جاڭا ينتەرناتسيونالعا گەرمانيانىڭ بۇرىنعى سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ نەمەسە لەگين، داۆيد اعىمىنداعىلارمەن كەلىسۋشى

پارتيانىڭ قاتىسۋى تۋرالى ايتۋ ٴتىپتى كىسى كۇلەرلىك ەكەنى
ايقىن نارسە.
«ينتەرناتسيونال» توبىنىڭ وسىنداي ٴبىر ادىم كەيىن شەگىنۋد-
ىنىڭ سەبەبىن ٴبىز بىلمەيمىز. گەرمانياداعى بۇكىل توڭكەرىسشىل
ماركسيزىمشىلدەردىڭ ەڭ زور كەمشىلىگى — ٴوز لۋشيانىن دايەك-
تىلەندىرۋشى جانە بۇقارانى جاڭا مىندەتتەرگە ساي تاربيەلەۋشى
بىرىككەن قۇپيا ۇيىمنىڭ جوقتىعى بولىپ تابىلادى: مۇنداي ۇيىم-
ىنىڭ ورايشىلدىق جونىندە دە، كاۋتسكيشىلدىك جونىندە دە ايقىن
مايدانى بولۋعا ٴتيىستى ەدى. مۇنىڭ قاجەتتىگى اسىرەسە مىنادان
دا بايقالىپ وتىر، قازىر گەرمانيانىڭ توڭكەرىسشىل سوتسيال-
دەموكراتتارى اقىرعى ەكى كۇندەلىك گازەتىنەن: «بىرەمەر ازا-
ماتتارى» گازەتى[358] مەن بىراۋنشۋەيگ «حالىق دوستارى» گازە-
تىنەن[359] ايرىلىپ وتىر، بۇلاردىڭ ەكەۋى دە كاۋتسكيشىلدەرگە
شىعىپ كەتتى. **تەك** «گەرمانيانىڭ ينتەرناتسيونالشىل سوتسياليس-
تەرى» (I· S· D·)[360] **عانا** — جۇرتتىڭ بارىنە ايقىن — باستان-
اقىر ٴوز ورنىندا قالىپ وتىر.
«ينتەرناتسيونال» توبىنىڭ كەيبىر مۇشەلەرى، ٴسىرا ٴپرينسىپ-
سىز كاۋتسكيشىلدىكتىڭ باتپاعىنا تاعى دا قۇلدىراعان بولۋ كەرەك.
ماسەلەن، شتروبەل «جاڭا زامان»[24] دا بەرنشتەين مەن كاۋتسكي-
دىڭ الدىندا جالباقتاۋعا دەيىن جەتكەن! ال ٴتىپتى جاقىن ارادا،
1916-جىلى 7-ايدىڭ 15-كۇنى، ول كاۋتسكيدىڭ ەڭ جيرەنىشتى
تىنىشتىقپازدىعىن قورعاپ، گازەتتەردە «تىنىشتىقپازدىق جانە
سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيا» دەگەن ماقالا جاريالاعان.
يۇنيۋسقا كەلەتىن بولساق، ول «اسكەري دايىندىقتاردى ازايتۋ»،
«قۇپيا ديپلوماتيانى جويۋ»، ت.ب. دەيتىن كاۋتسكيدىڭ داڭعوي-
لىق ويلارىنا ەڭ تاباندى تۇردە قارسى تۇرادى. مۇمكىن، «ينتەر-

ناتسيونال» توبىندا ەكى اعىم: تونگكەرىستىك اعىم جانە كاۋتسكيشىلدىك جاعىنا تولقۋشى اعىم بار شعار.

يۇنيۇستىڭ قاتە كوزقاراستارىنىڭ ءبىرىنشىسى «ينتەرناتسيونال» توبى گازەتىنىڭ 5-نومىرىندا كورىنەدى: "...وسى جۇگەنسىز كەتكەن يمپەرياليزمنىڭ زامانىندا (عاسىرىندا) ەندى ەشقانداي دا ۇلتتىق سوعىستار بولا المايدى. ۇلتتىق مۇددەلەر ەڭبەكشى حالىق بۇقاراسىن ولاردىڭ قاس جاۋى — يمپەرياليزمنىڭ قىزمەتىنە بەرۋ ءۇشىن الداۋ قۇرالى بولىپ قانا قىزمەت ەتەدى..." وسى كوزقاراستىڭ اياقتالاتىن 5-نومىرىنىڭ باسىندا **وسى** سوعىستىڭ يمپەرياليستىك سوعىس ەكەندىگى تۇسىندىرىلگەن. مۇمكىن ۇلتتىق سوعىستاردى ءتىپتى دە مويىنداماۋ — نە بايقاماۋشىلىق، نە **وسى** سوعىس ۇلتتىق سوعىس ەمەس، يمپەرياليستىك سوعىس دەگەن ابدەن دۇرىس ويدى باسا كورسەتۋ كەزىندەگى كەزدەيسوق قىزىعىپ كەتۋشىلىك بولار. الايدا كەرىسىنشە بولۋى دا مۇمكىن بولعاندىقتان، **وسى** سوعىستى ۇلتتىق سوعىس بەينەسىندە جالعان ءتۇسىندىرۋ سالدارىنان **قانداي دا بولسىن** ۇلتتىق سوعىستاردى قاتەدەن مويىنداماۋ ءارتۇرلى سوتسيال-دەموكراتتاردان بايقالىپ جۇرگەندىكتەن، سوندىقتان دا بۇل قاتەگە توقتالماسقا بولمايدى.

يۇنيۇستىڭ **وسى** سوعىستاعى "يمپەرياليستىك جاعداي"دىڭ شەشۋشى اسەرىن باسا كورسەتۋى، سەربيانىڭ ارتىندا روسسيا تۇر، "سەربيا ۇلتشىلدىعىنىڭ ارتىندا روسسيا يمپەرياليزمى تۇر"، گوللانديانىڭ سوعىسقا قاتىسۋى دا يمپەرياليستىك بولعان بولار ەدى، ويتكەنى ول، بىرىنشىدەن، ءوز وتارلارىن قورعار ەدى، ەكىنشىدەن، **يمپەرياليستىك** وداقتىڭ ءبىر مۇشەسى بولار ەدى دەۋى ابدەن دۇرىس بولعان. بۇل — **وسى** سوعىس جونىندە داۋسىز نارسە. ءسويتىپ يۇنيۇس بۇل ارادا ءوزى ءۇشىن اسا ماڭىزدى

نارسەنى: "وسى كەزدە سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ساياساتىن بيلەپ وتىرعان ۇلتتىق سوعىستىڭ ەلەسى" مەن (81 ـ بەت) كۇرە- سۋدى ەرەكشە باسا كورسەتىپ وتىرعانىندا، ونىڭ تۇجىرىمىدارىن دۇرىس دەپ تە، ابدەن ورىندى دەپ تە مويىنداماسقا بولمايدى.

وسى اقيقاتتى تىم اسىرا ايتىۋ، ماركستىك ناقتىلى تالداۋ جاساۋ تالابىنان الشاقتاۋ، وسى سوعىس تۋرالى باعانى يمپەرياليزىم كەزىندە بولۋى مۇمكىن بارلىق سوعىستارعا كوشىرۋ، يمپەرياليزىمگە **قارسى** ۇلتتىق قوزعالىستاردى ەستەن شىعارۋ ــ ونىڭ قاتەلىكتەرى وسىلار. "ەندىگى جەردە ۇلتتىق سوعىستار بولا قويمايدى" دەگەن كوزقاراستى قورعاۋعا كەلتىرىلەتىن بىردەن ـ ٴبىر دالەل: دۇنيە ٴجۇزىن اتتوبەلىندەي يمپەرياليستىك "ٴىرى" ەلدەر ٴبولىپ بولدى، سوندىقتان قانداي دا ٴبىر سوعىس بولسىن، باسىندا ول ۇلتتىق سوعىس بولعانىمەن دە، يمپەرياليستىك بەلدى ەلدەردىڭ نەمەسە وداقتاستاردىڭ بىرەۋىنىڭ مۇددەسىنە كيلىگە وتىرىپ، يمپەرياليستىك سوعىسقا **اينالادى** دەگەن بولىپ تابىلادى (يۇنيۇستىڭ كىتاپشاسىنىڭ 81 ـ بەتى).

بۇل دالەلدىڭ دۇرىس ەمەستىگى ايقىن. ماركستىك ديالەكتيكانىڭ نەگىزگى قاعيداسى مىناداي: تابيعات پەن قوعامداعى قۇبى- لىس شەكتەرىنىڭ ٴبارى شارتتى جانە وزگەرمەلى كەلەدى، بەلگىلى- ٴبىر جاعدايلاردا ٴوزىنىڭ قاراما ـ قارسى جاعىنا اينالمايتىن **بىردە ـ ٴبىر** قۇبىلىس **جوق.** ۇلتتىق سوعىس يمپەرياليستىك سوعىسقا **جانە كەرىسىنشە** يمپەرياليستىك سوعىس ۇلتتىق سوعىسقا اينالا **الادى.** مىسالى، فرانسيانىڭ ۇلى توڭكەرىستىك سوعىستارى ۇلتتىق سوعىس- تار رەتىندە باستالدى جانە شىنىندا وسىنداي سوعىستار بولدى. بۇل سوعىستار توڭكەرىستىك بولدى: كەرى توڭكەرىسشىل پاتشالىق ەلدەردىڭ وداقتارىنا قارسى ۇلى توڭكەرىستى قورعاۋ بولدى. ال

ناپولەون ەۆروپانىڭ باياعىدان قالىپتاسقان، ءىرى، ومىرشەڭدىك كۇشكە يە، ۇلتتىق مەملەكەتتەرىنىڭ ءبىر قاتارىن قۇل ەتۋ ارقىلى فرانسۋز يمپەرياسىن قۇرعان كەزدە فرانسۋزدىڭ ۇلتتىق سوعىستا-رىنان **ءوز كەزەگىندە** ناپولەون يمپەرياليزمىنە **قارسى** ۇلت ازات-تىق سوعىستاردى تۋعىزعان يمپەرياليستىك سوعىستار كەلىپ شىقتى.

ءبىر ءتۇرلى سوعىس ەكىنشى ءبىر ءتۇرلى سوعىسقا اينالا **الادى** دەگەن نەگىزگە سۇيەنىپ، تەك بۇلتاقويلار عانا يمپەريالي-ستىك سوعىس پەن ۇلتتىق سوعىس اراسىنداعى ايىرماشىلىقتى جوققا شىعارا الار ەدى. ديالەكتيكا تالاي رەت ــ گرەك فيلوسوفياسىنىڭ تاريحىندا مۇنداي جاعداي بولعان ــ بۇلتاقويلىققا وتكەل بولىپ قىزمەت ەتتى. الايدا ءبىز بۇلتا قويلىق نازارياسىنا ەمەس، جالپى العاندا، ءبىر نارسەنىڭ ەكىنشى نارسەگە اينالۋ اتاۋلىلارىنىڭ مۇمكىن-دىگىن مۇلدە جوققا شىعارۋ ارقىلى ەمەس، **بەلگىلى بىر نارسەگە** جانە ونىڭ جاعدايى مەن دامۋىنا ناقتى تالداۋ جاساۋ ارقىلى كۇرە-سە وتىرىپ، ديالەكتيكاشىلدار بولىپ قالامىز.

وسى يمپەرياليستىك سوعىس 1914 ــ 1916 - جىلدارداعى ۇلتتىق سوعىسقا اينالادى دەۋ قانشا دەگەنمەن يلاندىرارلىق نارسە ەمەس، ويتكەنى **العا** دامۋعا ۋاكىلدىك ەتىپ وتىرعان تاپ ــ پرولەتاريات، ول وسى يمپەرياليستىك سوعىستى بۇرجۋازياعا قارسى ىشكى سوعىسقا اينالدىرۋعا وبيەكتيپ جاقتان ۇمتىلىپ وتىر، ال ەكى وداقتىڭ كۇشتەرىنىڭ پارقى ونشا زور ەمەس جانە حالىقارالىق ماليا كاپيتالى بارلىق جەردە كەرتارتپاشىل بۇرجۋازيا جاساپ وتىر. ءبىراق مۇن-داي اينالۋ **مۇمكىن ەمەس** دەۋگە بولمايدى: **ەگەر ەۆروپا** پرولەتارياتى 20 جىلداي دارمەنسىز بولىپ شىقسا، **ەگەر** وسى سوعىس ناپولەون سىقىلدىلاردىڭ جەڭىستەرى مەن جانە ومىرشەڭ-

ىدىك كۇشكە يە ۇلتتىق مەملەكەتتەردىڭ ٴبىرسىپىراسىن قۇل ەتۋ-
مەن **ايناليسقان بولسا، ەگەر** ەۆروپالىق ەمەس يمپەرياليزم دە
(ەڭ الدىمەن جاپونيا جانە امەريكا) سوتسياليزمگە وتپەي، (ماسە-
لەن، جاپون-امەريكا سوعىسىنىڭ سالدارىنان) 20 جىل ٴوزىن
ساقتاي السا، وندا ەۆروپادا ۇلى ۇلتتىق سوعىس مۇمكىن بولعان
بولار ەدى. مۇنىڭ ٴوزى ەۆروپانىڭ بىرنەشە ونداعان جىل بويى
كەرى كەتۋى بولار ەدى. بۇل يالاندىرارلىق نارسە ەمەس. ٴبىراق
مۇنى مۇمكىن ەمەس دەپ ەسەپتەۋگە **بولمايدى**، ويتكەنى دۇنيە
جۇزىلىك تاريحتى، كەيدە كەيىن قاراي اسا زور سەكىرۋلەرسىز،
اسا ٴساتتى تۇردە العا قاراي بارا جاتقان نارسە دەپ ويلاۋ-ديا-
لەكتيكالىق ەمەس، عىلمي ەمەس، ٴنازاريا جاعىنان دۇرىس
ەمەس.

سونان سوڭ، يمپەرياليزم زامانىندا وتارلار مەن جارتىلاي
وتارلاردىڭ ۇلتتىق سوعىستارى ىقتيمال نارسە عانا ەمەس، سوندى-
مەن قاتار **ٴسوزسىز نارسە.** وتارلار مەن جارتىلاي وتارلاردا
(جۇڭگودا، تۇركيادا، پەرسيادا) ميلليارتقا دەيىن ادام تۇرادى،
ياعني جەر بەتىندەگى حالىقتىڭ **جارتىسىنان ارتىق.** مۇندا ۇلت
ازاتتىق قوزعالىستار قازىردە-اق وتە كۇشتى بولماعانىمەن، ٴوسىپ،
پىسىپ جەتىلىپ كەلەدى. سوعىس اتاۋلىنىڭ ٴبارى-سايا ساياسيدىڭ
باسقا تاسىلدەرمەن جالعاسۋى. وتارلاردىڭ ۇلت ازاتتىعى ساياسي-
ىنىڭ جالعاسى **ٴسوزسىز** ولاردىڭ يمپەرياليزمگە **قارسى** ۇلتتىق
سوعىستارى بولادى. مۇنداي سوعىستار قازىرگى يمپەرياليستىك
""ٴىرى" ەلدەر اراسىنداعى يمپەرياليستىك سوعىسقا اكەلۋى **مۇمكىن،**
ٴبىراق اكەلمەۋى دە مۇمكىن، مۇنىڭ ٴوزى كوپتەگەن جاعدايلارعا
بايلانىستى.

مىسالى: انگليا مەن فرانسيا وتارلار ٴۇشىن جەتى جىل

سوعىستى، ياعني جەتى جىل يمپەرياليستىك سوعىس (مۇنداي سوعىستار جوعارى دارەجەدە دامىعان كاپيتاليزمنىڭ قازىرگى زامانداعى نەگىزىندە دە، قۇلدىق نەگىزدە دە، العاشقى كاپيتاليزم نەگىزىندە دە بولۋى مۇمكىن) جۇرگىزدى. ناتيجەدە فرانسيا جەڭىلدى جانە ٴوز وتارلارىنىڭ ٴبىر بولەگىن جوعالتىپ وتىر. بىرنەشە جىل وتكەن سوڭ، ٴبىر عانا انگلياعا قارسى سولتۇستىك امەريكا قۇراما شتاتتارىنىڭ ۇلت ازاتتىق سوعىسى باستالادى. فرانسيا مەن يسپانيا (ول كەزدە بۇل ەكى ەل قازىرگى كەزدەگى امەريكا قۇراما شتاتتارىنىڭ ٴبىر بولەگىن يەلەپ وتىرعان) انگلياعا وشىگۋى سالدارىنان، ياعني وزدەرىنىڭ يمپەرياليستىك مۇددەلەرى ۇشىن، انگلياعا قارسى كوتەرىلىس شىعارعان قۇراما شتاتتارمەن دوستىق توقتام جاساستى. فرانسيا اسكەرلەرى امەريكا اسكەرلەرىمەن بىرگە اعىلشىنداردى سوققىلاعان-دى. ٴبىزدىڭ الدىمىزداعى ۇلت ازاتتىق سوعىسى، مۇندا يمپەرياليستىك باسەكە قوسىمشا، ەلەۋلى ماڭىزى جوق، ٴبىزدىڭ 1914 — 1916 - جىلدارداعى سوعىستا كورگەندەرىمىزدىڭ كەرىسىنشە فاكتور بولىپ تابىلادى (ٴبارىن بەلگىلەۋشى يمپەرياليستىك باسەكەمەن سالىستىرعاندا اۆستريا — سەربيا سوعىسىنداعى ۇلتتىق فاكتورلاردىڭ ەلەۋلى ماڭىزى جوق). بۇدان: يمپەرياليزم ۇعىمىن ٴولى تۇردە قولدانۋ، ودان ۇلتتىق سوعىستاردىڭ "مۇمكىن ەمەستىك"ىن شىعارۋ سوراقىلىق بولاتىنى كورىنىپ وتىر. ماسەلەن، پەرسيانىڭ، يندىستاننىڭ جانە جۇڭگونىڭ بىرلەسىپ بەلگىلىبىر يمپەرياليستىك كۇشتى ەلدەرگە قارسى ۇلت ازاتتىق سوعىس قوزعاۋى ابدەن مۇمكىن جانە ىقتيمال نارسە، ويتكەنى مۇنىڭ ٴوزى وسى ەلدەردىڭ ۇلت ازاتتىق قوزعالىسىنان تۋادى، ونىڭ بەرجاعىندا مۇنداي سوعىستى قازىرگى يمپەرياليستىك بەلدى ەلدەر اراسىنداعى سوعىسقا اينالدىرۋ-اينالدىرماۋ

ماسەلەسى اسا كوپتەگەن ناقتىلى جاعدايلارعا بايلانىستى بولادى، بۇل جاعدايلاردىڭ تۇۋىنا كەپىل بولۋ كۇلكى بولعان بولار ەدى.
ۇشىنشىدەن، ءتىپتى ەۆروپادا يمپەرياليزىم زامانىندا ۇلتتىق سوعىستار بولۋى مۇمكىن ەمەس دەپ ەسەپتەۋگە بولمايدى. "يمپەرياليزم زامانى" قازىرگى سوعىستى يمپەرياليستىك سوعىسقا اينالدىردى، ول ءسوزسىز (سوتسياليزم تۋۋدان بۇرىن) جاڭا يمپەرياليستىك سوعىستار تۋدىرادى، ول قازىرگى ءىرى ەلدەردىڭ ساياساتىن ىشكى استارىنا دەيىن يمپەرياليستىك ەتتى، ءبىراق بۇل "زامان" ۇلتتىق سوعىستاردى، ماسەلەن، ەۆروپانىڭ شىعىسىنداعى زور كولەمدى ۇلتتىق قوزعالىستاردى دا جوققا شىعارمايتىنى سياقتى، يمپەرياليستىك كۇشتى ەلدەرگە قارسى كىشكەنتاي (يتاليق، قوسىپ الىنعان نەمەسە ۇلتتىق ەزگى كورگەن) مەملەكەتتەر تاراپىنان بولعان ۇلتتىق سوعىستاردى تىپتەي دە جوققا شىعارمايدى. ماسەلەن، اۆستريا جونىندە يۇنيۇس ءبىر "ەكونوميكالىق" جاقتى عانا ەمەس، سونىمەن بىرگە ەرەكشە ساياسي جاعىن دا ەسكە الا وتىرىپ، "اۆستريانىڭ ىشكى ومىرشەڭسىزدىگى"ن اتاي وتىرىپ، "حابسبۋرگ پاتشالىعى بۇرجۋازيالىق مەملەكەتتىڭ ساياسي ۇيىمى ەمەس، قوعامدىق پارازيتتەردىڭ بىرنەشە توبىنىڭ ناشار بايلانىسقان سينديكاتى" ەكەنىن جانە "اۆسترو-ۆەنگريانى جويۋ تاريحي جاعىنان تۇركيانىڭ ىدىراۋىنىڭ جالعاسى عانا ەكەندىگىن جانە سونىمەن بىرگە داموۋدىڭ تاريحي بارىسىنىڭ تالابى بولىپ تابىلاتىندىعى"ن مويىنداي وتىرىپ، وتە دۇرىس تۇجىرىم جاسايدى. كەيبىر بالقان مەملەكەتتەرى مەن روسسياعا كەلسەك، بۇلاردىڭ ىستەرى دە وڭدى بولىپ تۇرعان جوق. سوندىقتان "ءىرى" ەلدەردىڭ وسى سوعىستا ءولىمشى بولۋ جاعدايىندا نەمەسە روسسيادا توڭكەرىستىڭ جەڭۋى جاعدايىندا ۇلتتىق سوعىستاردىڭ بولۋى، ءتىپتى

ولاردىڭ جەڭىسكە جەتۋى ابدەن مۇمكىن. يمپەرياليستىك بەلدى
ەلدەردىڭ قول سوعۋى ٴىس جۇزىندە بارلىق جاعدايلاردا بىردەي
جۇزەگە اسا بەرمەيدى، بۇل ٴبىر جاعى. ال ەكىنشى جاعىنان:
كىشكەنتاي مەملەكەتتىڭ الىپ مەملەكەتكە قارسى سوعىسى ٴۇمىتسىز
نارسە دەپ "اۋزىمەن وراق وراتىندار" بولاتىن بولسا، وندا
ٴۇمىتسىز سوعىستىڭ ٴوزى دە سوعىس دەپ ەسكەرتۋگە تۋرا
كەلەدى؛ ونان سوڭ، "ٴىرى ەلدەر"دىڭ ىشىندەگى بەلگىلى قۇبى-
لىستار ـــ ماسەلەن، توڭكەرىستىڭ بۇرق ەتە ٴتۇسۋى ـــ "ٴۇمىتسىز"
سوعىستى وتە "ٴۇمىتتى" سوعىسقا اينالدىرادى.

"ەندى ۇلتتىق سوعىستار بولا المايدى"-مىس دەگەن پىكىردىڭ
دۇرىس ەمەستىگىنە ٴبىز ونىڭ ٴنازاريا جاعىنان كورەر كوزگە قاتە
ەكەندىگىنەن عانا تولىق توقتالىپ وتىرعامىز جوق. ٴۇشىنشى ينتەر-
ناتسيونالدى قۇرۋ تۇرپايىلانباعان ماركسيزىم نەگىزىندە عانا مۇمكىن
بولىپ وتىرعان كەزدە، "سولشىلدار" ماركسيزىم ٴنازارياسىنا
نەمقۇرايدى قارايتىن بولسا، ارينە، اسا قايعىلى بولعان بولار ەدى.
سونىمەن قاتار ٴىس جۇزىندىك جاعىنان دا، ساياسي جاعىنان دا
بۇل قاتە اسا زياندى، ويتكەنى بۇدان "قارۋسىزدانۋ"دىڭ سولەكەت-
تىك ٴناسيحاتىن شىعارادى، ويتكەنى كەرتارتپا سوعىستاردان باسقا
ەشقانداي سوعىستار بولمايتىن سياقتى؛ بۇدان ۇلتتىق قوزعالىستارعا
تاعى دا ناعىز بارىپ تۇرعان سولەكەتتىك جانە تۋرا كەرتارتپالىق
نەمقۇرايدىلىقتى شىعارادى. ەۆروپالىق "ٴىرى" ۇلتتاردىڭ، ياعني
ۇساق جانە وتارلانعان ۇلتتاردىڭ كوپشىلىگىن ەزىپ وتىرعان
ۇلتتاردىڭ مۇشەلەرى وقىمىستى بەينەسىمەن: "ەندىگى جەردە
ۇلتتىق سوعىستار بولا المايدى" دەپ مالىمدەگەن كەزدە مۇنداي
نەمقۇرايدىلىق شوۆينيزىم بولىپ شىعادى! يمپەرياليستىك بەلدى
ەلدەرگە **قارسى** ۇلتتىق سوعىستار مۇمكىن جانە ىقتيمال عانا ەمەس،

ولاردىڭ بولۋى ٴسوزسىز جانە **العاباسارلىق، توڭكەرىستىك نارسە، مۋندا**، ارينە، ولاردىڭ **تابىستى** بولۋى ٴۇشىن نە ەزىلگەن ەلدەردىڭ تۇرعىن حالىقتارىنىڭ باسىم كوپشىلىگىنىڭ (يندىستان مەن جۇڭگونىڭ ٴبىز العان مىسالداعى ٴجۇز ميلليونداعان ادامدارى) كۇش قوسۋلارى كەرەك، نە حالىقارالىق جاعدايدىڭ (ماسەلەن، يمپەرياليستىك بەلدى ەلدەردىڭ كۇشتەرىنىڭ السىرەۋى، ولاردىڭ ٴوزارا سوعىسى، ٴوزارا قىرىلىسۋى، ت.ب. سالدارىنان باسقاعا قول سۇعۋعا مۇرشاسىز بولۋى) شارتتارىن **ەرەكشە** قولايلى ۇيلەستىرۋ كەرەك، نە بەلگىلى ٴبىر ەل پرولەتارياتىنىڭ بۇرجۋازياعا قارسى **ٴبىر مەزەتتە** كوتەرىلىس جاساۋى كەرەك (ٴبىزدىڭ مىسالىمىزداعى وسى سوڭعى جاعداي پرولەتارياتتىڭ جەڭىسى ٴۇشىن قاجەتتىلىك جانە قولايلىلىق تۇرعىسىنان ٴبىرىنشى نارسە بولىپ تابىلادى).

الايدا ۇلتتىق قوزعالىسقا نەمقۇرايدى قارايدى دەپ يۋنيۋستى كىنالاۋ ادىلەتسىزدىك بولاتىندىعىن اتاپ كورسەتۋ كەرەك. ەڭ بولماعاندا، ول سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيا ۇيىمەسىنىڭ كۇنالارىنىڭ ٴبىرى ەسەبىندە كامەرونداعى بايىرعى حالىقتاردىڭ ٴبىر كوسەمىنىڭ "وپاسىزدىق"ى ٴۇشىن (ٴسىرا، سوعىس جاعدايىنا بايلانىستى كوتەرىلىس جاساۋعا ارەكەتتەنگەنى ٴۇشىن بولۋ كەرەك) ولتىرگەندىگى جونىندە ۇندەمەگەنىن اتاپ كورسەتەدى، ال ەكىنشى ٴبىر جەرىندە وتارلىق ۇلتتار دا ۇلت بولىپ تابىلادى دەپ ادەيى ("سوتسيال-دەموكراتتار" بولىپ ەسەپتەلىپ جۇرگەن لەگين، لەنچ مىرزالار جانە ت.س. سۇرقيالار ٴۇشىن) باسا كورسەتەدى. ول اسا تولىق ايقىندىلىقپەن بىلاي دەيدى: "سوتسياليزم ٴار-بىر ۇلتتىڭ تاۋەلسىزدىك پەن بوستاندىق ۇقىعى، ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى بارلىعى"ن مويىندايدى؛ "حالىقارالىق سوتسياليزم

ۇلتتاردىڭ ەركىن، تاۋەلسىز، تەڭدىك ۇقىعىن مويىندايدى، ٴبىراق سوتسياليزم عانا وسىنداي ۇلتتاردى قۇرا الادى، تەك ول عانا ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعىن جۇزەگە اسىرا الادى. ال سوتسياليزمنىڭ وسى ۇرانى — اپتور ادىلەتتى تۇردە ەسكەرتىپ وتىر — باسقا دا ۇراندار سياقتى، بار نارسەنى اقتاۋعا ەمەس، جول كورسەتكىش رەتىندە، پرولەتارلىق، توڭكەرىستىك، جاڭارتقىش، بەلسەندى ساياسات جۇرگىزۋدى ىلگەرىلەتۋگە قىزمەت ەتەدى" (77 — جانە 78 — بەت). دەمەك، كىمدە - كىم بارلىق سولشىل گەرمانيا سوتسيال - دەموكراتتارى گوللانديا جانە پولشا سوتسيال - دەموكراتتارىنىڭ كەيبىرەۋلەرى سياقتى ماركسيزمدى ٴورىسى تارلىقپەن بۇرمالاۋ كۇيىنە ٴتۇستى، ٴتىپتى سوتسياليزم تۇسىنداعى ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىن جوققا شىعاردى دەپ ويلاعان بولسا، قاتتى قاتەلەسكەن بولار ەدى. **بۇل** قاتەلىكتى وتكىزۋدەگى گوللانديا مەن پولشانىڭ **ەرەكشە** نەگىزدەرى تۋرالى ٴبىز باسقا جەردە ايتامىز.

يۇنيۇستىڭ ەكىنشى ٴبىر قاتە تۇجىرىمى وتان قورعاۋ تۋرالى ماسەلەمەن بايلانىستى. بۇل — يمپەرياليستىك سوعىس كەزىندەگى اسا ماڭىزدى ساياسي ماسەلە. ٴبىزدىڭ پارتيا بۇل ماسەلەنىڭ بىر - دەن - ٴبىر دۇرىس قويىلىسىن بەردى دەگەن سەنىمدە يۇنيۇس تا ٴبىزدى قۋاتتادى: وسى يمپەرياليستىك سوعىستىڭ توناۋشىلىق، قۇلدانۋشىلىق، كەرتارتپالىق سيپاتى **سەبەپتى**، بۇعان سوتسياليزم ٴۇشىن ىشكى سوعىستى قارسى قويۋدىڭ (جانە ونى وسى ىشكى سوعىسقا اينالدىرۋعا ۇمتىلۋ) مۇمكىندىگى مەن قاجەتتىگى **سەبەپتى** پرولەتاريات بۇل سوعىستا وتاندى قورعاۋعا قارسى. ال يۇنيۇس، ٴبىر جاعىنان، ۇلتتىق سوعىستان وزگەشە وسى سوعىستىڭ يمپەريا - ليستىك سيپاتىن تاماشا اشىپ بەردى؛ ال ەكىنشى جاعىنان، **وسى**

ۇلتتىق ەمەس سوعىسقا ۇلتتىق پىروگىراممانى ورىنسىز قولدانۋعا تىرىسىپ، ەرەكشە عاجاپ قاتەگە تاپ بولدى! بۇل مۇمكىن ەمەس دەرلىك نارسە، ءبىراق بۇل فاكت.

لەگيندىك جانە كاۋتسكيشىلدىك ءتۇس العان ۇكىمەت جاقتىڭ سوتسيال-دەموكراتتارى سوعىستىڭ يمپەرياليستىك سيپاتى جونىندە حالىق بۇقاراسىن الداۋ ءۇشىن شەتەلدىك "شاپقىنشىلىق" تۋرالى جاندى سالا ايعايلاعان بۇرجۋازياعا جارامساقتانىپ، "شاپقىنشىلىق" تۋرالى وسى دالەلدى ەرەكشە ورشەلەنىپ قايتالادى. 1914-جىلدىڭ اياعىنان باستاپ قارسى توپقا كوشتىم دەپ قازىر دە اڭقاۋ جانە سەنگىش ادامداردى (رەتى كەلگەندە ايتا كەتەلىك، روسسيالىق ۇيىمداستىرۋ كوميتەتىنىڭ[326] سپەكتاتور[355] ارقىلى) سەندىرۋشى كاۋتسكي وسى "دالەل"گە سۇيەنۋدى ءالى قويماي كەلەدى! بۇل دالەلگە تويتارىس بەرۋگە تىرىسىپ، يۋنيۇس "شاپقىنشىلىق پەن تاپ كۇرەسى بۇرجۋازيا تاريحىندا رەسمي اڭىزدىڭ ايتۋىنداي ءبىر-بىرىنە قايشى ەمەس، ءبىرى ەكىنشىسىنىڭ ءتاسىلى مەن كورىنىسى بولىپ تابىلادى" دەگەندى دالەلدەۋ ءۇشىن اسا ساباق بولارلىق تاريحي مىسالدار كەلتىرەدى. مىسالدار: فرانسيادا بوربوندار ياكوبينشىلدەرگە قارسى، 1871-جىلى بۇرجۋازدار پاريج كوممۋناسىنا قارسى شەتەل شاپقىنشىلىعىن تۋعىزدى. ماركس «فرانسياداعى ازامات سوعىسى»ندا بىلاي دەپ جازدى:

"ەسكى قوعامنىڭ ءالى دە جاراتا الاتىن ەڭ جوعارعى ەرلىك ەكپەگى ۇلتتىق سوعىس قانا، سوندىقتان ول قازىر ۇكىمەتتىڭ بارىپ تۇرعان الدامكوستىگى بولىپ وتىر، مۇنداي الدامكوستىكتىڭ بىردەن-ءبىر ماقساتى تاپتىق كۇرەستى كەيىنگە قالدىرۋ عانا، ال تاپتىق كۇرەس ازامات سوعىسىنىڭ لاۋلاعان وت جالىنىنا اينالعان كەزدە، مۇنداي الدامكوستىك تە ءبىر جاقتا لاقتىرىلىپ تاستا-

لادى."361

"بارلىق ۋاقىتتىڭ تيپتىك مىسالى،— دەپ جازادى يۇنيۇس 1793-جىلدان مىسال الىپ،— ۇلى فرانسيا توڭكەرىسى بولىپ تابىلادى." ۇسىنىڭ بارىنەن مىناداي قورتىندى جاسايدى: "دەمەك، تاريحي تاجىريبە قورشاۋدا وتىرۋ ەمەس، حالىق بۇقاراسىنىڭ ٶزىن ٶزى قادىرلەۋىن، ەرلىگىن جانە مورالدىق كۇشىن وياتاتىن تايىنبايتىن تاپتىق كۇرەس سىرتقى جاۋعا قارسى ەلدىڭ ەڭ جاقسى قورعانۋى، ەڭ جاقسى قورعانىسى بولىپ تابىلاتىندىعىن ىسپاتتادى."

يۇنيۇستىڭ ٸس جۇزىندىك قورتىندىسى مىناداي: "ٸيا، سوتسيال-دەموكراتتار ۇلى تاريحي داعدارىس كەزىندە دە ٶز ەلىن قورعاۋعا مىندەتتى. جانە پارلامەنتتىڭ سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيا ۇيىرمەسىنىڭ اۋىر كۇناسى ناق مىنادا: ول ٶزىنىڭ 1914-جىلى 8-ايدىڭ 4-كۇنگى جارناماسىندا سالتاناتتى تۇردە 'حاۋىپ تونگەن ساعاتتاردا ٸبىز ٶز وتانىمىزدى قورعانىسسىز قالدىرمايمىز' دەپ جاريالادى، ال سويتە تۇرا ٶز سوزدەرىن وزدەرى جۇتىپ الدى. ول اسا حاۋىپ تونگەن ساعاتتا وتاندى قورعانىسسىز **تاستاپ كەتتى.** ويتكەنى بۇل ساعاتتا وتان الدىنداعى ونىڭ ٸبىرىنشى بورىشى: وتانعا وسى يمپەرياليستىك سوعىستىڭ شىن استارىن كورسەتۋ، وتانعا وسى قول سۇعۋشىلىقتى شىرماعان وتانشىلدىق جانە ديپلوماتيالىق جالعاندىقتىڭ تورىن بۇزۋ؛ گەرمانيا حالقى ٷشىن وسى سوعىستا جەڭىس تە، جەڭىلىس تە بىردەي اجال ەكەنىن، وتاندى قورشاۋ ارقىلى تۇنشىقتىرۋعا اقىرىنا دەيىن قارسىلىق جاساۋ كەرەكتىگىن قاتتى جانە ايقىن تۇردە مالىمدەۋ؛ حالىقتى دەرەۋ قارۋلاندىرۋدىڭ قاجەتتىگىن جانە سوعىس پەن بەيبىتشىلىك تۋرالى ماسەلەنى شەشۋدى حالىققا بەرۋدىڭ قاجەتتىگىن جاريالاۋ؛ ۇكىمەتتى حالىق ۋاكىلدىك ورگاندارىنىڭ جانە حالىق ۋاكىلدىك ورگاندارىن حالىق-

تىڭ قىراعى باقىلاۋىن قامىتاماسىز ەتۋ ۇشىن تۇتاس سوعىستىڭ كەزىندە حالىق ۋاكىلدەرىنىڭ ماجىلىستەرىن ۇرتىس (ۇزدىكسىز) اشىپ وتىرۋدى باتىل تالاپ ەتۋ؛ بارلىق ساياسي ۇقىقتا شەك قويۋشىلىقتاردى دەرەۋ جويىۋدى تالاپ ەتۋ، ويتكەنى ەرىكتى حالىق قانا ۇز ەلىن ويداعىداي قورعاي الادى؛ اقىرىندا، سوعىستىڭ يمپەرياليستىك پروگراممالاسىنا، — اۆستريا مەن تۇركيانى ساقتاۋعا، ياعني ەۆروپا مەن گەرمانيانىڭ كەرتارتپا كۇشتەرىن ساقتاۋعا باعىتتالعان پروگرامماعا، — 1848-جىلعى وتانشىلدار مەن دەموكراتتاردىڭ بۇرىنعى ناعىز ۇلتتىق پروگرامماسىن، ياعني ماركستىڭ، ەنگەلستىڭ جانە لاسسالدىڭ پروگرامماسىن: ٴبىر-تۇتاس ۇلى گەرمانيا رەسپۋبليكاسى ۇرانىن قارسى قويۋ. ەل الدىندا جايىپ كورسەتەتىن تۋ، ناعىز ۇلتتىق، ناعىز ازاتتىق تۋ، گەرمانيانىڭ جانە پرولەتارياتتىڭ حالىقارالىق تاپتىق ساياساتىنىڭ جاقسى داستۇرلەرىمەن ساي بولا الاتىن تۋ وسىنداي بولادى"...

"سونىمەن وتان مۇددەلەرى مەن پرولەتارياتتىڭ حالىقارالىق ىنتىماعىنىڭ اراسىندا لاجسىزدان ەكىنىڭ ٴبىرىن تاڭداۋ، ٴبىزدىڭ پارلامەنتىمىزدىڭ مۇشەلەرىن 'قايعىلى جۇرەگى' مەن يمپەرياليستىك سوعىس جاعىندا تۇرۋعا ٴماجبۇر ەتكەن ايانىشتى قاقتىعىس — جالاڭ قيالداۋ، بۇرجۋازيالىق ۇلتتىق جالعاندىق. قايتا، ەل مۇددەلەرى مەن پرولەتارلىق ينتەرناتسيونالدىق تاپ مۇددەلەرى اراسىندا سوعىس كەزىندە دە، بەيبىتشىلىك كەزىندە دە تولىق سايكەستىك بار، سوعىس تا، بەيبىتشىلىك تە تاپ كۇرەسىن بارىنشا پارمەندى تۇردە دامىتۋدى، سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ پروگرامماسىن بارىنشا تاباندى تۇردە قورعاۋدى تالاپ ەتەدى."

يۇنيۇس وسىلاي تۇجىرىمدايدى. ونىڭ تۇجىرىمدارىنىڭ قاتەلىگى كورەر كوزگە بادىرايىپ تۇر، سونديقتان پاتشا ٴتۇزىمىنىڭ

ەلمىزدەگى اشىق جانە جاسىرىن يىتارشىلارى پلەحانوۆ پەن چحەنـ
كەلـي مىرزالار، مۇمكىن ٴتىپتى مارتوۆ پەن چحەيدزە مـىرزالار،
ٴنازاريالـىق اقيـقات تۇرالى ەمەس، جول تابـۇ، ٴىزىـن بۇركەۋ،
جۇمىسشىلاردىڭ كوزىـنە قۇم ٴشاشۇ ٴۇشىن يۇنيۇسـتىك سوزدەرىنە
تابالاۋشىلىقپەن جارماساتىـن بولسا، وندا بىزگە يۇنيۇستىك قاتەلـ
گىنىڭ **ٴنازاريالىق** قاينارلارىن تۇسىنـدىرۋگە تولىعىراق توقـتالۋعا
تۋرا كەلەدى.

يمپەرياليـستىك سوعىســقا ول ۇلتـتىق پىروگىـرامـمانى "قارسى
قويىۋ"دى ۇسىنادى. ول الدىڭعى قاتارلى تاپـقا بەتـىـن بولاشاقـقا
ەمەس، وتكەنگە بۇرۋدى ۇسـىـنادى! 1793 ـ جانە 1848 ـ جىلـدارى
فرانسيادا دا، گەرمانيادا دا، بۇكـىل ەۋروپادا دا **بۇرجۋازيالىق ـ**
دەموكراتـيالىق توڭكەرىـس **وبيەكتيۆتىك** تۇردە كۇن تارتىـبىـنە
قويىلىپ وتىردى. بۇل **وبيەكتيۆتىك** تاريحي جاعدايعا سول كەزدەگى
دەموكراتتاردىڭ "ناعىز ۇلتـتىق"، ياعـني ۇلتـتىق **بۇرجۋازيالىق**
پىروگىراممasى ساي كەلـدى، بۇل پىروگىـرامـمانى 1793 ـ جىلى
بۇرجۋازيا مەن جاي حالىقتىڭ اناعۇرلىم توڭكەرىسشىل ەلەمەنتتەرى
جۇزەگە اسىردى، ال 1848 ـ جىلى بۇكىل الدىڭعى قاتارلى دەموكـ
راتـتاردىڭ اتىـنان ماركـس جاريالادى. ول كەزدە فەودالـدىـق
پاتشالىق سوعىستارعا، توڭكەرىـستىك ـ دەموكراتيالـىق سوعىـستار،
ۇلت ازاتتىق سوعىستار **وبيەكتيۆتىك** تۇردە قارسى قويىلـعان ـ دى.
بۇل زامانىنىڭ تاريحي مىندەتتەرىنىڭ مازمۇنى وسىنداي بولدى.

قازىر ەۋروپانىڭ الدىڭعى قاتارلى، ٴىرى ـ ٴىرى مەملەكەتتەرى
ٴۇشىن **وبيەكتيۆتىك** جاعـداي باسـقاشا. الـعا قاراي دامۇـــ ەگەر
مۇمكىن بولاتىن، ۋاقىتـشا بولاتـىـن كەيىـن قاراي باسـۋدى ەسكە
المايـتىن بولـساق ـــ تەك **سوتسياليستىك** قوعامـعا، **سوتسياليستىك**
توڭكەرىسكە عانا بارا الادى. يمـپـەرياليـستىك بۇرجـۋازيالـىق

سوعىسقا، جوعارى دارەجەدە دامىعان كاپيتاليستىك سوعىسقا الىپ دامۋ تۋرعىسىنان، الدىڭعى قاتارلى تاپتىڭ تۋرعىسىنان قاراعاندا، تەك بۋرجۋازياعا **قارسى** سوعىس، ياعني ەڭ الدىمەن وكىمەت ءۇشىن بۋرجۋازياعا قارسى پرولەتارياتتىڭ ىشكى سوعىسى (**ونسىز** قارىشتاپ العا باسۋ بولا **المايدى**)، ال سونان سوڭ بۋرجۋازيالىق مەملەكەتتەرگە قارسى سوتسياليستىك مەملەكەتتى قورعاۋ ءۇشىن بەلگىلى، ەرەكشە جاعدايلاردا عانا مۇمكىن بولاتىن سوعىس **ۆيەك-تىپتىك تۇردە** قارسى تۇرا الادى. سوندىقتان وتاندى شارتپەن، ياعني روسسيادا توڭكەرىس پەن رەسپۋبليكانىڭ جەڭىسكە جەتۋى سىندى شارتپەن قورعاۋ كوزقاراسىندا تۇرۋعا دايىن بولعان بولشە-ۆيكتەر (ءبىزدىڭ باقىتىمىزعا، مۇلدەم ازىن-اۋلاق جانە ءبىزدىڭ دەرەۋ ۇرانشىلدار[362]عا وتكىزگەندەرىمىز) بولشەۆيزمنىڭ **ءسوز-سويلەمدەرىنە** ادال بولىپ قالدى. ءبىراق ونىڭ **رۋحىنا** وپاسىز-دىق جاسادى؛ ويتكەنى الدىڭعى قاتارلى ەۆروپالىق ەلدەردىڭ يمپەرياليستىك سوعىسىنا تارتىلعان روسسيا رەسپۋبليكالىق فورمادا دا **ناق** يمپەرياليستىك سوعىس جۇرگىزگەن بولار ەدى!

تاپتىق كۇرەس شاپقىنشىلىققا قارسى ەڭ جاقسى ءتاسىل دەي وتىرىپ، يۋنيۋس ماركسىستىك ديالەكتيكانى جارىم-جارتىلاي قانا قولداندى، دۇرىس جولمەن ءبىر ادىم اتتادى دا، ودان جالما-جان اۋىتقىدى. ماركسىستىك ديالەكتيكا ءاربىر ەرەكشە تاريحي احۋالعا ناقتىلى تالداۋ جاساۋدى تالاپ ەتەدى. تاپ كۇرەسى شاپقىنشىلىققا قارسى ەڭ جاقسى ءتاسىل، — مۇنىڭ ءوزى فەودالي-زىمدى قۇلاتۋشى بۋرجۋازيا جونىندە **دە**، بۋرجۋازيانى قۇلاتۋشى پرولەتاريات جونىندە **دە** دۇرىس. مۇنىڭ ءوزى **بارلىق** تاپتىق ەزۋ اتاۋلى جونىندە دۇرىس بولعاندىقتان دا مۇنىڭ ءوزى **تىم جالپىلاما** بولىپ تابىلادى، سوندىقتان وسى **ەرەكشە** جاعداي جونىندە

جەتكىلىكسىز. بۇرجۋازياعا قارسى ىشكى سوعىس — **بۇل دا** تاپتىق كۇرەس تۇرلەرىنىڭ ٴبىرى، سوندىقتان تاپتىق كۇرەستىڭ وسى ٴتۇرى عانا ەۆروپانى (ٴبىر ەلدى ەمەس، تۇتاس ەۆروپانى) شاپقىنشىلىق حاۋىپىنەن قۇتقارار ەدى. "ۇلى گەرمانيا رەسپۋبليكاسى"، ەگەر ول 1914 — 1916-جىلدارى ٴومىر سۇرگەن بولسا، **تۋرا وسىنداي** يمپەرياليستىك سوعىس جۇرگىزگەن بولار ەدى.

يۇنيۇس ماسەلەگە دۇرىس جاۋاپ بەرگەن جانە دۇرىس ۇران كوتەرگەن سياقتى: سوتسياليزم ٴۇشىن بۇرجۋازياعا قارسى ىشكى سوعىس جۇرگىزۋ كەرەك دەيدى، ٴبىراق ول بارلىق شىندىقتى اياعىنا دەيىن ايتۋدان قورىققانداي-اق، **كەيىن قاراي**، 1914-، 1915-، 1916-جىلدارداعى "ۇلتتىق سوعىس"تىڭ قيالىنا باتىپ كەتتى. ەگەر ماسەلەگە ٴنازاريالىق جاعىنان ەمەس، جالاڭ ٴامالياتتىق جاعىنان قارايتىن بولساق، وندا يۇنيۇستىڭ قاتەسى ايقىن بولا تۇسەدى. گەرمانيانىڭ بۇكىل بۇرجۋازيالىق قوعامى، ديحاندارعا دەيىنگى بارلىق تاپتارى سوعىس **جاعىندا** بولدى (روسسيادا، جالپى العاندا، ەڭ كەمىندە اۋقاتتى ديحاندار مەن ورتا ديحانداردىڭ كوپشىلىگى جانە كەدەي ديحانداردىڭ ەداۋىر بولەگى، ٴسىرا، بۇرجۋازيالىق يمپەرياليزمنىڭ ىقپالىندا بولعان بولار). بۇرجۋازيا باقايشىعىنا دەيىن قارۋلانعان بولاتىن. مۇنداي جاعدايدا رەسپۋبليكا قۇرۋ، تۇراقتى پارلامەنت، وفيتسەرلەردى حالىقتىڭ سايلاۋى ("حالىقتىڭ قارۋلانۋى")، ت.ت. پروگراممالاردى جاريالاۋ **ٴىس جۇزىندە توڭكەرىستى (تەرىس** توڭكەرىستىك پروگراممامەن) **"جاريالاۋ"** دەگەن ٴسوز بولار ەدى!

يۇنيۇس وسى ارادا-اق توڭكەرىستى "جاساۋ"عا بولمايتىندىعىن ابدەن دۇرىس ايتادى. 1914 — 1916-جىلدارى توڭكەرىس سوعىستىڭ قويناۋىندا جاتىپ، سوعىستان **تۋا** وتىرىپ، كەزەكتە

تۇرعان ەدى. مۇنى توڭكەرىستىك تاپ اتىنان **"جاريالاۋ"** كەرەك ەدى، **ونىڭ** پىروگىرامماسىن: كەرتارتپالىقتا شەگىنە جەتكەن، جاۋىز، حالىقتى وراسان اۋىرتپالىققا ۇشىراتقان بۇرجۋازياعا قارسى ىشكى سوعىسسىز سوعىس زامانىندا مۇمكىن بولمايتىن سوتسياليزم پىروگىرامماسىن جاسقانباستان، اقىرىنا دەيىن كورسەتۋ كەرەك ەدى. ٴتونىپ كەلە جاتقان توڭكەرىستىڭ لۇشيانىنا ۇيلەسەتىن جۇيەلى، دايەكتى، ٴىس جۇزىندىك، توڭكەرىستىك داعدارىستىڭ داموۋىنىڭ **قانداي** قارقىندا بولسىن **ٴسوزسىز جۇزەگە اسىرىلاتىن** شارالاردى ويلاستىرۋ كەرەك ەدى. بۇل شارالار ٴبىزدىڭ پارتيامىزدىڭ قارارلارىندا كورسەتىلگەن: 1) اسكەري قارجىعا قارسى داۋىس بەرۋ؛ 2) "ەل ىشىندەگى بەيبىتشىلىك"تى بۇزۋ؛ 3) قۇپيا ۇيىم قۇرۋ؛ 4) اسكەرلەردىڭ باۋىرلاسۋى؛ 5) بۇقارانىڭ بارلىق توڭكەرىستىك قيمىلدارىن قولداۋ①. **بارلىق** وسى ورىنالاستىرۋلاردىڭ تابىستى بولۋى **ٴسوزسىز** ىشكى سوعىس قوزعايدى.

كۇمان جوق، ۇلى تاريحي پىروگىراممانى، تەك ەسكى جانە 1914 — 1916 ـ جىلدار ٴۇشىن ەسكىرگەن گەرمانيالىق ۇلتتىق پىروگىراممانى ەمەس، پىرولەتارلىق يىنتەرناتسيونالدىق جانە سوتسياليستىك پىروگىراممانى جاريالاۋدىڭ زور ماڭىزى بولدى. سىزدەر، بۇرجۋازدار، توناۋ ٴۇشىن سوعىساسىزدار؛ ٴبىز، **بارلىق** سوعىسۋشى ەلدەردىڭ جۇمىسشىلارى، سىزدەرگە سوعىس، سوتسياليزم ٴۇشىن سوعىس جاريالايمىز — لەگين، داۆيد، كاۋتسكي، پلەحانوۆ، گەد، سامبا اعىمىنداعىلار قۇساپ پىرولەتارياتقا وپاسىزدىق ەتپەگەن سوتسياليستەردىڭ 1914 ـ جىلى 8 ـ ايدىڭ 4 ـ كۇنى ٴار ەل پارلا ـ

---

① قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 21 ـ توم، حانزۋشاسى، 139 ـ بەت. — قۇراستىرۋشىدان

مەنتتەرىنىدە سويلەۋگە ٴتيىس بولعان ٴسوزىنىڭ مازمۇنى مىنە وسىنداي.

ٴىسرا، ەكى ٴتۇرلى قاتە پىكىر يۇنيۇستىڭ قاتەسىن تۋعىزعان بولار. كۇمان جوق، يۇنيۇس يمپەرياليستىك سوعىسقا ٴۇزىلدى-كەسىلدى قارسى تۇرادى جانە توڭكەرىستىك تاكتيكانى باتىل تۇردە **جاقتايدى**، يۇنيۇستىڭ "قورعامپازدىق"ى جونىندەگى پلەحانوۋ مىرزالاردىڭ تابالاۋلارى بۇل **فاكتىنى** جويا المايدى. بۇل ٴتارىزدى مۇمكىن جانە ىقتيمال قارالاۋعا بىردەن جانە تۋرا قايتارما سوققى بەرۋ قاجەت.

الايدا يۇنيۇس، بىرىنشىدەن، گەرمانيا سوتسيال-دەموكراتتارىنىڭ، ٴتىپتى جىكتەلىپ شىعۋدان قورقاتىن توڭكەرىستىك ۇراندارى① اياعىنا دەيىن جەتكىزە ايتۋدان قورقاتىن سولشىل

---

① "نە جاقسى: جەڭىس پە نەمەسە جەڭىلىس پە؟" دەگەن تاقىرىپتاعى يۇنيۇستىڭ بايىمداۋلارىنداعى ٴباز-باياعى قاتە. ونىڭ قورتىندىسى: ەكەۋى دە بىردەي جامان (كۇيزەلىس، سوعىس دايىندىعىنىڭ كەڭەيۋى، ت. ب.). بۇل توڭكەرىسشىل پرولەتارياتتىڭ كوزقاراسى ەمەس، تىنىشتىقپاز ۇساق بۇرجۋازدىڭ كوزقاراسى. ەگەر پرولەتارياتتىڭ "توڭكەرىستىك قول سۇعۋ"ى تۋرالى ايتاتىن بولساق — ال بۇل تۋرالى يۇنيۇس تا، «ينتەرناتسيونال» توبىنىڭ تەزيسى دە، امال نە، تىم جالپى تۇردە ايتادى —، وندا ماسەلەنى **باسقاشا** كوزقاراس تۇرعىسىنان قويۋ ٴتيىس بولدى: 1) جەڭىلىس حاۋپىنە تاۋەكەلدىك ەتپەي تۇرىپ "توڭكەرىستىك قول سۇعۋ" مۇمكىن بە؟ 2) سونداي حاۋىپكە تاۋەكەلدىك ەتپەي تۇرىپ، ٴوز ەلىنىڭ بۇرجۋازياسى مەن ۇكىمەتىن اشكەرەلەۋ مۇمكىن بە؟ 3) جەڭىلىس توڭكەرىسشىل تاپتىڭ ٴىسىن ىلگەرىلەتەدى دەپ ٴبىز ٴارقاشان دا ايتپادىق پا جانە كەرتارتپا سوعىستاردىڭ تاريحي تاجىريبەسى ايتىپ وتىرعان جوق پا؟

سوتسيال-دەموكراتتاردىڭ "قورشاۋ"ىنان تولىق قۇتىلعان جوق. بۇل — قورىققانىنان تۋعان قاتە، سوندىقتان گەرمانيانىڭ سولشىل سوتسيال-دەموكراتتارى بۇدان قۇتىلۋعا ٴتيىس جانە **قۇتىلادى دا.** ولاردىڭ سوتسيال-شوۆينيستەرمەن كۇرەسىنىڭ بارىسى وسىعان **اكەپ سوعادى.** ال ولار **وزدەرىنىڭ** سوتسيال-شوۆينيستەرمەن تاباندى تۇردە، **شىن ىقىلاسىمەن** كۇرەسۋدە، ٴبىر قولىمەن (سكوبولەۋ سياقتى) "بارلىق ەلدەردىڭ ليبكنەحتتەرى"نە سالەمى بار تۋدى جەلبىرەتىپ، ال ەكىنشى قولىمەن چحەنكەلي **مەن** پوترەسوۆتى مەيىرلەنە قۇشاقتاپ وتىرعان **مارتوۆتار** مەن چحەيدزە مىرزالاردان ولاردىڭ اسا زور، ٴپرينسيپتى، ٴتۇبىرلى ايىرماسى وسىندا!

ەكىنشىدەن، ٴسىرا، يۇنيۇس مەنشەۆيكتىك، قايعىلى ەسكەرتكىش، "ساتىلى ٴنازاريا" ٴتارىزدى بىردەڭەنى جۇزەگە اسىرعىسى كەلگەن بولۋ كەرەك، توڭكەرىستىك پروگراممانى ونىڭ **ۇساق بۇرجۋازياعا** "نەعۇرلىم ىڭعايلى"، "كوپشىلىككە تاراعان"، ەڭ قونىمدى ورىندارىنىڭ **باسىنان** باستاپ جۇرگىزگىسى كەلگەن بولۋ كەرەك. مۇنىڭ ٴوزى "تاريحتى الداۋ"، توعىشارلاردى الداۋ ٴتارىزدى بىردەڭە. ناعىز وتاندى قورعاۋدىڭ **ەڭ جاقسى** ادىسىنە ەشكىم دە قارسى بولا المايدى دەسەدى، ال ناعىز وتان — ۇلى گەرمانيا رەسپۋبليكاسى، ەڭ جاقسى قورعانىس **دەگەنىمىز** — حالىق جاساعى، تۇراقتى پارلامەنت، ت. ت. قابىلدانا قالسا، مۇنداي پروگراممانىڭ ٴوزى كەلەسى ساتىعا — سوتسياليستىك توڭكەرىسكە باستاعان بولار ەدى دەسەدى.

مۇمكىن، بۇل سياقتى بايىمداۋلار سانالى نەمەسە سانا سىز تۇردە يۇنيۇستىڭ تاكتيكاسىن بەينەلەگەن شىعار. بۇل بايىمداۋدىڭ قاتە ەكەندىگى جونىندە ايتىپ جاتۋدىڭ دا قاجەتى جوق. يۇنيۇستىڭ كىتاپشاسىندا توڭكەرىستىك ۇراندارى اقىرىنا دەيىن جەتە ويلاۋعا

جانە بۇقارانى وسى ۇراندار رۋحىندا ۇنەمى تاربيەلەۋگە داعدىلانعان قۇپيا ۇيىمداسقان جولداستارى جوق **جالعىزدىق** سەزىلەدى. ءبىراق مۇنداي كەمشىلىك — مۇنى ۇمىتۋ اسا دۇرىس بولماعان بولار ەدى — يۇنيۇستىڭ جەكە باسىنىڭ كەمشىلىگى ەمەس، كاۋتسكيشىلدەردىڭ وكىباعان جاساندىلىعىنىڭ، جاتتامپازدىعىنىڭ ورايشىلدارمەن "دوستىق"ىنىڭ پاسىق تورىنا جان-جاعىنان شىرمالعان **بارلىق** گەرمانيا سولشىلدارىنىڭ السىزدىگىنىڭ ناتيجەسى. يۇنيۇستىڭ جاقتاۋشىلارى، وزدەرىنىڭ جالعىزدىعىنا **قاراماستان**، قۇپيا ۇگىت قاعازدارىن شىعارۋعا جانە كاۋتسكيشىلدەرمەن سوعىسۋعا **كىرىسە** ءبىلدى. ولار دۇرىس جولمەن العا قاراي بۇدان ارى دا جۇرە بەرەدى.

1916-جىلى 7-ايدا جازىلعان

1916-جىلى 10-ايدا «سوتسيال دەموكراتتار جيناعى»نىڭ 1-تومىندا باسىلعان

قول قويعان: ن. لەنين

«جيناق»تىڭ تەكستى بويىنشا باسىلدى

«لەنين شىعارمالارى»، 22-توم، حانزۋشاسى، 298 — 313-بەتتەرىنەن الىندى

ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ تۋرالى ايتىستىڭ قورتىندىلارى

(قىسقارتىلعانى)

7. ماركسيزىم بە الدە پرۋدونيزىم بە؟

يرلانديانىڭ ٴبولىنىپ شىعۋى جونىندە ماركستىڭ كوزقاراسىن دالەلگە كەلتىرگەنىمىزگە پولشالىق جولداستار ەرەكشە تۇردە، جانامالاي ەمەس، تىكەلەي-اق قارسى شىقتى. ولاردىڭ قارسىلىعى ٴسىرا نەدە بولىپ وتىر؟ ماركستىڭ 1848 — 1871-جىلدارداعى مايدانىن دالەلگە كەلتىرۋدىڭ، ولاردىڭ ويىنشا، "تيتتەي دە ماڭىزى جوق". ولاردىڭ بۇل ادەتتەگىدەن وزگەشە اشۋلى جانە قاتاڭ مالىمدەمەنى جاريالاۋداعى سەبەبى مىناۋ: ماركس "ٴبىر ۋاقىتتا" "چەحتەر مەن وڭتۇستىك سلاۆياندار، ت. ب." تاۋەلسىزدىك الۋ تىلەگىنە قارسى شىقتى[339].

بۇل سەبەپتەردىڭ ەرەكشە اشۋمەن قويىلۋى ونىڭ ەرەكشە دارمەنسىزدىگىنەن بولىپ وتىر. پولشالىق ماركسيزىمشىلەرشە بولعاندا، ماركس قاراما-قارسى ەكى نارسەنى "ٴبىر ۋاقىتتا" دارىپ-تەۋشى الجاسقان ادام بولىپ شىعادى! بۇل مۇلدە دۇرىس ەمەس، بۇل مۇلدە ماركسيزىم ەمەس. پولشالىق جولداستار "ناقتى" تالداۋ

جاساۋ تالابىن **سول بويىنشا دستەۋ ٴۇشىن ەمەس،** قايتا ماركستىڭ تۇرلىشە ناقتى "ۇلتتىق" قوزعالىستارعا تۇرلىشە كوزقاراسى دۇنيەگە **ۇقساس ٴبىر** سوتسياليستىك كوزقاراستى نەگىزگە الىپ ـ الماعاندى-عىن تەكسەرىپ كورۋىمىز ٴۇشىن قويىپ وتىر.

جۇرتقا ايان، ماركس **ەۆروپا** دەموكراتتارىنىڭ پاتشا ۇكىمەتى-نىڭ كۇشى مەن ىقپالىنا قارسى ــ ايتالىق، پاتشا ۇكىمەتىنىڭ شەكسىز بەدەلى مەن باسىم بولىپ وتىرعان كەرتارتپا ىقپالىنا قارسى كۇرە-سىنىڭ مۇددەلەرى تۇرعىسىنان پولشانىڭ تاۋەلسىزدىگىن جاقتادى. بۇل كوزقاراستىڭ دۇرىستىعى 1849 ـ جىلى روسسيا باسىبايلى ديحان بەلەرىنىڭ اسكەرلەرى ۆەنگەريادانعى ۇلت ازاتتىق جانە دەموكر-راتيالىق توڭكەرىستىك كوتەرىلىستى جانىشتاعان كەزدە وتە ايقىن جانە فاكت جۇزىندە دالەلدەندى. سونان بەرى ماركس قايتىس بولعانعا دەيىن، ٴتىپتى ونان كەيىن دە، 1890 ـ جىلعا دەيىن (پاتشا ۇكىمەتى فرانسيامەن استاسىپ، **يمپەرياليستىك ەمەس،** قايتا ۇلتتىق تاۋەلسىز گەرمانياعا قارسى كەرتارتپا سوعىس قوزعاۋعا جان سالعان كەزدە)، ەنگەلس پاتشا ۇكىمەتىنە قارسى كۇرەسۋدى ەڭ الدىمەن، ونىڭ ۇستىنە باتىل تۇردە جاقتادى. سوندىقتان، تەك سوندىقتان ماركس پەن ەنگەلس چەحتار مەن وڭتۇستىك سلاۆيان-داردىڭ ۇلتتىق قوزعالىستارىنا قارسى بولدى. ماركسيزممەن بەزبەۋ ٴۇشىن ماركسيزممەن شۇعىلداناتىن ٴاربىر ادام ماركس پەن ەنگەلستىڭ 1848 ــ 1849جىلدارى نە جازعاندارىن وقىپ كورسە ـ اق بولعانى، ماركس پەن ەنگەلستىڭ سول كەزدە ەۆروپادا "روسسيانىڭ الدىڭعى قاراۋىلى" بولىپ وتىرعان "تولىپ جاتقان كەرتارتپا ۇلتتار"دى "توڭكەرىسشىل ۇلتتار"دان: نەمىستەردەن، پولياكتاردان، ماديارلاردان تىكەلەي جانە ايقىن **پارىقتاعاندىعىن** بىلەر ەدى. بۇل ـ فاكت. ال بۇل فاكت **سول كەزدە داۋسىز**

دۇرىس كورسەتىلگەن بولاتىن: 1848 ـ جىلى توڭكەرىستىڭ ۇلتتار بوستاندىق ۇشىن كۇرەسكەن بولاتىن، ال بۇل بوستاندىقتىڭ باستى جاۋى پاتشا ۇكىمەتى بولاتىن، ال چەحتار جانە سول سياقتىلار، شىنىندا، كەرتارتپا ۇلتتار بولدى، پاتشا ۇكىمەتىنىڭ الدىنعى قاراۋىلى بولدى.

ماركسيزمنىڭ ادال ٴاربىر ادام **ناقتى** تالداۋ جاساۋعا ٴتيىستى بۇل ناقتى مىسال بىزگە نەلەردى تۇسىندىرەدى؟ ول تەك مىنانى تۇسىندىرەدى: 1) ەۋروپاداعى بىرنەشە ٴىرى جانە اسا ٴىرى ۇلتتاردى ازات ەتۋ مۇددەسى ۇساق ۇلتتاردىڭ ازاتتىق قوزعالىسىنىڭ مۇددەسىنەن جوعارى تۇرادى؛ 2) دەموكراتيالىق تالاپتارعا تۇتاس ەۋروپا كولەمىنەن قاراۋ كەرەك، ال قازىر وقشاۋ تۇردە ەمەس، دۇنيە ٴجۇزى كولەمىنەن قاراۋ كەرەك دەۋگە بولادى.

باسقا ايتاتىن ەشنارسە جوق. پولياكتار ەكىنىڭ بىرىندە ۇمىتىپ جۇرگەن، ال ماركس **باستان ـ اياق** بويسۇنىپ كەلگەن الىپپەلىك سوتسياليستىك ٴپرينسىپ: "باسقا ۇلتتاردى ەزىپ وتىرعان ۇلت ازاتتىق الا المايدى"[282] دەگەن ٴپرينسىپ بۇل ارادا تيىتتەي دە تەرىسكە شىعارىلمايدى. ەگەر حالىقارالىق ساياسيدا پاتشا ۇكىمەتىنىڭ ىقپالى باسىم بولعان داۋىردە ماركس كەز بولعان ناقتى جاعداي، ەگەر مىناداي فورمادا قايتالانسا: بىرنەشە ۇلت سوتسياليستىك توڭكەرىس (1848 ـ جىلى ەۋروپادا جۇرگىزىلە باستاعان بۇرجۋازيالىق ـ دەموكراتيالىق توڭكەرىس سياقتى) جۇرگىزە باستاسا، **ال باسقا** ۇلتتار بۇرجۋازيالىق كەرتارتپا كۇشتەردىڭ باستى تىرەگى بولسا، وندا بىز دە وسى سوعىسى ۇلتتارعا قارسى توڭكەرىستىك سوعىس جۇرگىزىپ، ولاردىڭ نەندەي ۇساق ۇلتتىق قوزعالىستار كوتەرگەنىنە قاراماستان، ولاردى "تالقانداۋ"دى، ولاردىڭ بارلىق الدىڭعى قاراۋىلدارىن كۇيرەتۋدى جاقتايمىز. سوندىقتان ٴبىز

مارکستىڭ تاکتيکالىق ۆلگىلەرىن استە لاقتىرىپ تاستاماۋعا ٴتيىسپىز (مۇنىڭ ٴوزى اۋىز جۇزىندە مارکسيزمگە سەنىپ، ٴىس جۇزىندە ونان بەزگەندىك بولار ەدى)، قايتا ولارعا جاسالعان ناقتى تالداۋ-لاردان بولاشاقتا تيىمدى اسا قۇندى ساباقتار الۋعا ٴتيىسپىز. دەموکراتيالىق قوزعالىستىڭ جەکە تالاپتارى، جۇيەدەن، ٴوزىن ٴوزى بيلەۋدە مۇلدەمدىك نارسە ەمەس، قايتا **دۇنيە جۇزىلىك** جالپى دەموکراتيالىق (قازىر — جالپى سوتسياليستىك) قوزعالىستىڭ **بولشەگى.** مۇمكىن، ٴىشىنارا ناقتى جاعدايلاردا بولشەك جالپى تۇلعاعا قايشى کەلەر، وندا، ونى الىپ تاستاۋ کەرەك. مۇمكىن، کەيبىر ەلدەردىڭ رەسپۋبليکالىق قوزعالىسى باسقا ەلدەردىڭ ٴدىني ۇقىقشىلدارىنىڭ نەمەسە پاتشاشىل ماليا شونجارلارىنىڭ قاسكۇنەمدىك ارەکەتتەرىنىڭ قۇرالى عانا بولار، — وندا ٴبىز مۇنداي ناقتى قوزعالىستاردى قولداماۋعا ٴتيىسپىز، ٴبىراق وسىنداي نەگىزگە سۇيەنىپ، حالىقارالىق سوتسيال-دەموکراتيالىق پارتيانىڭ پىرو-گراممەسىنان رەسپۋبليکا ۇرانىن الىپ تاستاۋ کۇلکىلى بولار ەدى.

1848 — 1871-جىلداردان باستاپ 1898 — 1916-جىلدارعا دەيىنگى مەزگىلدە (مۇنداي يمپەرياليزمنىڭ ەڭ ٴىرى کەزەڭدە-رىن — امەريکا-يسپانيا يمپەرياليستىك سوعىسىنان باستاپ ەۆروپا يمپەرياليستىك سوعىسىنا دەيىنگىلەرىن ايتىپ وتىرمىن) ناقتى جاعداي، ٴسىرا، قالاي وزگەردى؟ پاتشا ۇکىمەتى کەرتارتپا کۇشتەردىڭ باستى تىرەگى بولۋدان اشکەرە جانە داۋسىز قالدى؛ بىرىنشىدەن، ونى حالىقارالىق ماليا کاپيتالىنىڭ، وتە-موتە فرانسيا ماليا کاپيتالىنىڭ قولداۋى سالدارىنان؛ ەکىنشىدەن، 1905-جىلعى توڭکەرىس سەبەبىنەن قالدى. ول کەزدە ٴىرى ۇلتتىق مەملەکەتتەر جۇيەسى — ەۆروپاداعى دەموکراتيالىق ەلدەر — پاتشا ۇکىمەتىنىڭ

كەرىسىنشە، دۇنيە جۇزىندە دەموكراتيا مەن سوتسياليزمدى تاراتتى①. ماركس پەن ەنگەلس يمپەرياليستىك داۋىرگە دەيىن ءومىر سۇردى. قازىر از ساندى (5—6) "ءىرى" يمپەرياليستىك ەلدەر جۇيەسى قالىپتاستى، بۇلاردىڭ ءارقايسىسى باسقا ۇلتتاردى ەزىپ وتىر، ال بۇل ەزگى كاپيتاليزمنىڭ كۇيرەۋىن جاساندى جولمەن كەشەۋىلدەتۋدىڭ، دۇنيە جۇزىنە وكتەمدىك ەتۋشى يمپەرياليستىك ۇلتتاردىڭ وراپشىلدىعى مەن سوتسيال-شوۆينيزمىن جاساندى تۇردە قولداۋدىڭ تاسىلدەرىنىڭ ءبىرى بولىپ تابىلادى. ول كەزدە ەڭ ءىرى ۇلتتاردى ازات ەتۋشى باتىس ەۆروپاداعى دەموكراتيالىق قوزعالىس ۇساق ۇلتتىق قوزعالىستاردى كەرتارتپا ماقساتىنا پايدالانۋشى پاتشا ۇكىمەتىنە قارسى بولدى. پاتشا يمپەرياليزمىنىڭ ءبىرسىپىرا ۇلتتاردى الدىڭعى قاتارلى ەۆروپالىق كاپيتاليستىك يمپەرياليزممەن بىرلىكتە ەزۋ نەگىزىندە جاساعان

① ريازانوۆ گريۋنبەرگتىڭ «سوتسياليزمنىڭ تاريحي قازناسى»ندا (1916-جىلى، 1-توم) پولشا ماسەلەسى جونىندە ەنگەلستىڭ 1866-جىلى جازعان ءبىر اسا قىزىقتى ماقالاسىن جاريالادى. ەنگەلس پرولەتارياتتىڭ ەۆروپاداعى ءىرى ۇلتتاردىڭ ساياسي تاۋەلسىزدىگىن جانە "ءوزىن ءوزى بيلەۋ"ىن (right to dispose of itself) مويىنداۋى قاجەت ەكەنىن اتاپ كورسەتەدى، سونىمەن بىرگە "ۇلتتىق ءپرينسيپتىڭ" (اسىرەسە ونىڭ بوناپارتتىق پايدالانۋىندا)، ياعني كەز كەلگەن ۇساق ۇلتتى وسى ءىرى ۇلتتارمەن قاتار قويۋدىڭ سوراقىلىعىن اتاپ كورسەتەدى. ەنگەلس بىلاي دەيدى: "روسسيا ۇرلاپ العان قىرۋار مەنشىك"تى (ياعني كوپتەگەن ەزىلگەن ۇلتتاردى) يەمدەنۋشى، "ەسەپ ايىرعان كۇنى ول مۇنى قايتارىپ بەرۋگە ءتيىستى". 363. بوناپارت ۇكىمەتى دە، پاتشا ۇكىمەتى دە ۇساق ۇلتتىق قوزعالىستى ەۆروپاداعى دەموكراتيالىق قوزعالىستارعا قارسى ءوز پايداسىنا پايدالانادى.

قازىرگى **وداعى** شوۆينيستىك — ”سوتسيال - يمپەرياليستىك“ جانە توڭكەرىستىك بولىپ جىكتەلگەن سوتسياليستىك پرولەتارياتقا قارسى بولدى.

منە بۇل ٴدال پولشا سوتسيال - دەموكراتتارى ەلەۋسىز قاراپ وتىرعان جاعدايداعى ناقتى وزگەرىس، ولار ٴوز ۋادەسىنە قاراماستان، ناقتى تالداۋ جاسايدى! دەمەك، ۇقساس سوتسياليستىك پرينسيپتەردى **قولدانۋدا** دا ناقتى وزگەرىستەر بولدى: **ول كەزدە** باستىسى ”پاتشا ۇكىمەتىنە قارسى تۇرىپ“ (جانە **ول** دەموكراتياعا قارسى پايدالانىپ وتىرعان كەيبىر ۇساق ۇلتتىق قوزعالىستارعا قارسى) باتىستاعى ٴىرى ۇلتتاردىڭ توڭكەرىسشىل حالىقتارىن جاقتاعان ەدى؛ ال **قازىر** يمپەرياليستىك بەلدى ەلدەردىڭ، يمپەرياليستىك بۇرجۋازيانىڭ جانە سوتسيال - يمپەرياليستەردىڭ اياق الىسى بىر - كەلكى، ٴبىرىڭعاي شەبىنە قارسى، سوتسياليستىك توڭكەرىستىڭ ماقساتى ٴۇشىن يمپەرياليزىمگە قارسى **بارلىق** ۇلتتىق قوزعالىستى پايدالانۋدى **دارىپتەپ** وتىر. ەندى تۇتاس يمپەرياليستىك شەپكە قارسى پرولەتارياتتىڭ كۇرەسى نەعۇرلىم **تازا** بولسا، ”باسقا ۇلتتاردى ەزىپ وتىرعان ۇلت ازاتتىق الا المايدى“ دەگەن وسى ينتەرناتسيونالدىق ٴپرينسيپ تە سولعۇرلىم ماڭىزدى بولا تۇسەدى.

پرۋدونشىلدار سىلدىر ٴنازارياشىلدار تۇسىنگەن الەۋمەتتىك توڭكەرىس **ٴۇشىن** پولشانىڭ حالىقارالىق رولىن ەلەمەدى، ۇلتتىق قوزعالىستاردان بەزدى. سوتسيال - يمپەرياليستەرگە قارسى حالىقارالىق شەپتى **ٴبۇلدىرىپ** وتىرعان پولشا سوتسيال - دەموكراتتارى قوسىپ الۋ ماسەلەسىندە وزدەرىنىڭ اۋىتقىعاندىعى سەبەپتى (وبيەكتيپتىك جاقتا) سوتسيال - يمپەرياليستەرگە كومەكتەسىپ، ٴدال جاڭاعىداي سىلدىر ٴنازاريالىق ىستەپ وتىر. ويتكەنى پرولەتارلىق كۇرەستىڭ حالىقارالىق شەبىنىڭ ۇساق ۇلتتاردىڭ ناقتى مايدانىمەن بولعان

قاتىناسى وزگەردى: ۆل كەزدە (1848 — 1871 - جىلدارى) ۇساق ۇلتتاردىڭ رولى نە "باتىس دەموكراتيالىق قوزعالىسى"نىڭ جانە توڭكەرىستىڭ ۇلتتاردىڭ وداقتاسى بولۋ، نە پاتشا ۇكىمەتىنىڭ وداقتاسى بولۋ مۇمكىندىگىنىڭ بولعاندىعىندا ەدى؛ ال قازىر (1898 — 1914 - جىلدارى) ۇساق ۇلتتار ونداي رول اتقارۋدان قالدى؛ ولاردىڭ بۇگىنگى رولى "ءىرى ەلدىك ۇلتتار" پارازيتتىگىنىڭ، دەمەك وسى ۇلتتاردىڭ سوتسيال - يمپەرياليزمنىڭ قۇنارلى توپىراعى بولۋىندا. قازىر سوتسياليستىك توڭكەرىستەن بۇرىن ۇساق ۇلتتاردىڭ ەلۋدەن ءبىرى نەمەسە جۇزدەن ءبىرى ازاتتىق الا الا ما دەگەن ماسەلە ماڭىزدى ەمەس، قايتا ماڭىزدىسى مىناۋ: يمپەرياليستىك داۋىردە، وبيەكتيۆتىك سەبەپتەر سالدارىنان پرولەتاريات حالىقارالىق ەكى لاگەرگە ءبولىندى، ولاردىڭ ءبىرى ءىرى ەل بۇرجۋازياسىنىڭ قالعان - قۇتقانىدارىمەن (رەتى كەلگەندە ايتا كەتەلىك، ۇساق ۇلتتاردى ەكى ەسە، نەمەسە ءۇش ەسە قاناۋدان دا تۇسىرگەندەرىمەن) ازدىرىلعان؛ ەندى ءبىر لاگەر ۇساق ۇلتتاردى ازات ەتپەيىنشە، بۇقارانى شوۆينيزمگە قارسى رۋحتا، ياعني قوسىپ الۋعا قارسى رۋحتا، ياعني "ءوزىن ءوزى بيلەۋ" رۋحىندا تاربيەلەمەيىنشە، وزى دە ازات بولا المايدى.

پولشالىق جولداستار ءىستىڭ وسى ەڭ باستى جاعىنا ەلەۋسىز قارايدى، ولار ىسكە يمپەرياليستىك ءداۋىردىڭ نەگىزگى شەبى تۇرعىسىنان، حالىقارالىق پرولەتارياتتىڭ ەكى لاگەرى تۇرعىسىنان **قارامايدى.**

ولاردىڭ پرۋدونيزمدى جاقتايتىندىعىنا دالەل بولاتىن تاعى مىناداي ەكى ايقىن مىسال بار: 1) ولاردىڭ 1916 - جىلعى يرلانديا كوتەرىلىسىنە كوزقاراسى، بۇل جايلى تومەندە ايالدايمىز؛ 2) ولار تەزيستە (2 - تاراۋ، 3 - تاراۋشا، 3 - تاراۋشانىڭ سوڭىندا) سوتسيا-

ليستىك توڭكەرىس ۇرانىن "ەشنارسەمەن بۇركەمەلەمەۋ كەرەك" دەپ كۇپىندى. مۇنىڭ ٴوزى ماركسيزمگە توتەنشە قارسى يديا، ول سوتسياليستىك توڭكەرىس ۇرانىن بارلىق ماسەلەدە (جۇيەدەن ۇلتتىق ماسەلەدە دە) دايەكتى توڭكەرىستىك تۇرعىسىمەن **بايلانى-ستىرعاندا** سوتسياليستىك توڭكەرىستىك ۇران "بۇركەمەلەنىپ" قالادى دەپ قارايدى.

پولشا سوتسيال-دەموكراتتارى ٴبىزدىڭ پروگراممامىزدى "ۇلتتىق-جاڭعىرتپازدىق" دەپ ەسەپتەيدى. ٴبىز جۇزىندىك ەكى ۇسىنىستى سالىستىرىڭىزدار: 1) اپتونوميانى قۋاتتاۋ (پولشا تەزيسىنىڭ 3-تاراۋ، 4-تاراۋشاسىندا) جانە 2) ٴبولىنىپ شىعۋ ەركىندىگىن قۋاتتاۋ. ٴبىزدىڭ پروگراممالارىمىزدىڭ پارقى مىنە وسىندا، تەك وسىندا عانا ەكەندىگىن ٴبىلۋ كەرەك! جاڭعىرتپاز-دىق پروگرامما سوڭعىسى ەمەس، ٴدال الدىڭعىسى ەكەندىگى اپ-ايقىن ەمەس پە؟ جاڭعىرتپازدىق وزگەرىس دەگەنىمىز ۇستەم تاپتىڭ وكىمەت نەگىزدەرىن قيراتپايتىن، ونىڭ ٴوز ۇستەم-دىگىن ساقتاۋ جاعدايىنداعى كەيبىر جاقتاردان جول بەرۋلەرى عانا بولادى. توڭكەرىستىك وزگەرىس وكىمەت نەگىزىن قيراتادى. جاڭعىرتپازدىق وزگەرىس ۇلتتىق پروگراممادا ۇستەم ۇلتتىڭ **بارلىق** ەرەكشە ۇقىقتارىن **جويمايدى**، تولىق تەڭدىك **ورناتپايدى**، **ەشقانداي** ۇلتتىق ەزگىنى **جويمايدى**. "اپتونوميالىق" ۇلت "ٴىرى ەلدىك" ۇلتپەن تەڭ ەمەس. پولشالىق جولداستار **ساياسي** ۇعىم مەن **ساياسي** كاتەگورياعا جاساعان تالداۋعا ادەيى ەلەۋسىز قاراما-سا (ٴبىزدىڭ ەسكى "ەكونوميستەر"ىمىز سياقتى)، مۇنى بايقاماي قالماس ەدى. اپتونوميالىق نۇربەگيا شۆەتسيانىڭ ٴبىر بولەگى رەتىندە 1905-جىلعا دەيىن اسا كەڭ اپتونوميالىق ۇقىققا كەنەلىپ كەلدى، ٴبىراق ول شۆەتسيامەن تەڭ ورىندا بولعان جوق. ول

تەك ٴبولىنىپ شىققانىنان كەيىن عانا تەك ۇقىقتا كەنەلگەندىگىن ٴدىن **جۇزىندە** كورسەتتى جانە دالەلدەدى (بۇل اراعا رەتى كەلگەندە تاعى ٴبىراۋىز ٴسوز قوسا كەتەلىك، ٴدال وسى ەركىن ٴبولىنىپ شىعۋ ارقىلى عانا تەڭدىك پرينسيبىنە نەگىزدەلگەن اناعۇرلىم تىعىز، اناعۇرلىم دەموكراتيالى جاقىنداسۋعا نەگىز قالاندى). نۇربەگيا اپتونوميالى عانا بولعان كەزدە، شۆەتسيا اقسۇيەكتەرىندە باسى ارتىق **ٴبىر** ەرەكشە ۇقىق بولدى، ال بۇل ەرەكشە ۇقىق "السىرەتىلمەدى" (جاڭعىرتىپ ازدىقتىڭ ٴمانى اپاتتى جويۋ ەمەس، ونى **السىرەتۋ**)، ٴبولىنىپ شىققاندا عانا **تولىق جويىلادى** (بۇل — توڭكەرىستىك وزگەرىستىڭ پروگرامماداعى نەگىزگى بەلگىسى).

رەتى كەلگەندە ايتا كەتەلىك: اپتونوميا — ٴبىر ٴتۇرلى جاڭعىرتۋ، ول توڭكەرىستىك شارا رەتىندەگى ٴبولىنىپ شىعۋ ەركىندىگىنەن ٴپرينسيپتى تۇردە وزگەشە، بۇل تيتتەي دە كۇمانسىز. ٴبىراق جۇرتقا ايان، جاڭعىرتۋ ٴىس جۇزىندە كوبىنەسە توڭكەرىسكە قاراي باسىلعان ٴبىر ادىم عانا. بەلگىلىبىر ەلدىڭ شەڭبەرىندە زورلىقپەن ۇستالىپ وتىرعان ۇلتتىڭ تۇبىندە ٴبىر ۇلت بولىپ قالىپتاسۋىنا، ٴوز كۇشىن توپتاۋىنا، تانۋىنا جانە ۇيىمداستىرۋىنا،... "نۇربەگيا" ۇلگىسىندە: "ٴبىز پالەندەي ۇلتتىڭ نەمەسە تۇگەندەي شەگارا رايونىنىڭ اپتونوميالىق پارلامەنتىمىز، بۇكىل روسسيا پاتشاسى پولشانىڭ پاتشاسى بولۋدان قالدى، ت. ب. دەپ **مالىمدەمە** جاريالاۋعا ابدەن ۇيلەسىمدى ورايدى تاڭداۋىنا ٴدال اپتونوميا مۇمكىندىك بەرەدى. بۇعان ادەتتە ادامداردىڭ ٴبارى "قارسى" بولادى، مۇنداي ماسەلەلەر مالىمدەمە ارقىلى ەمەس، سوعىس ارقىلى شەشىلەدى دەسەدى. دۇرىس، مۇنداي ماسەلەلەر كوپ جاعدايلاردا سوعىس ارقىلى شەشىلەدى (ٴىرى ەلدەردىڭ قۇرىلىمى

ماسەلەسی کوپ جاعدايلاردا تەك سوعىس جانە توڭكەرىس ارقىلى شەشىلەتىندىگى سياقتى). الايدا مىنانى ويلاۋدىڭ ارتىعى بولماس، توڭكەرىستىك پارتيانىڭ ساياسي پىروگىراماماسىنا **وسىنداي** "قارسى پىكىر"دە بولۋ لوگيكاعا سيا ما؟ ٴبىز ادىلەتتىلىك پەن پىرولەتاريات **ٴۋشىن** پايدالى ىستەرگە، دەموكىراتيا مەن سوتسياليزم **ٴۋشىن** جۇرگىزىلەتىن سوعىس پەن توڭكەرىسكە قارسىمىز با؟

""ٴبىراق ٴبىز، ىقتيمال، 10 — 20 ملىيون عانا حالقى بار بەلگىلى ٴبىر ۇساق ۇلتتىڭ سەنىمسىز ازاتتىعىنا بولا ٴىرى ۇلتتار اراسىندا سوعىستىڭ بولۋىن، 20 ملىيون ادامدى سوقتىعا جىعۋدى جاقتاي المايمىز!" ارينە، جاقتاي المايمىز! بۇل ٴبىزدىڭ ٴوز پىروگىراماممىزداعى ۇلتتىق تولىق تەڭدىكتەن بەزگەندىگىمىزدەن ەمەس، قايتا ٴ**بىر** ەلدەگى دەموكىراتيالىق قوزعالىستىڭ مۇددەسىن **بىرنەشە جانە بارلىق** ەلدەگى دەموكىراتيالىق قوزعالىستىڭ مۇددەلەرىنە باعىندىرۋى كەرەكتىگىنەن بولىپ وتىر. ەكى ۇلكەن پاتشالىقتىڭ اراسىندا ٴبىر كىشكەنە پاتشالىق بار، ونىڭ پاتشاسىنىڭ كورشىلەس ەكى ٴىرى ەلدىڭ دە پاتشالارىمەن تۋىسقاندىق جانە باسقا دا قاتىناستار سەبەبىنەن "بايلانىسى" بار دەلىك. ونان سوڭ، وسى كىشكەنە ەلدەردە رەسپۋبليكالىق ٴتۇزىم جۇرگىزىلەتىندىگى جاريالانىپ، **ونىڭ** پاتشاسىن قۋىپ جىبەردى دەلىك، وندا ٴىس جۇزىندە وسى كىشكەنە ەلدىڭ بەلگىلى ٴبىر پاتشاسىن قالپىنا كەلتىرۋ ٴۇشىن كورشىلەس ەكى ۇلكەن ەلدىڭ اراسىنداعى سوعىس بولىپ شىعار ەدى. ەشبىر كۇمان جوق، بۇكىل حالىقارالىق سوتسيال-دەموكىراتيالىق پارتيا جانە وسى كىشكەنە ەلدىڭ سوتسيال-دەموكىراتيالىق پارتياسىنىڭ ناعىز ينتەرناتسيونالىشىل بولەگى ناق وسى رەتتە **پاتشالىقتى رەسپۋبليكامەن الماستىرۋعا قارسى بولار ەدى.** پاتشالىقتى رەسپۋبليكامەن الماستىرۋ —

مۇلدەمدىك نارسە ەمەس، قايتا ول تۇتاس دەموكراتيالىق قوزعا-لىستنىڭ مۇددەلەرىنە (ارينە، ونان گورى، تۇتاس سوتسياليستىك پرولەتارياتتنىڭ مۇددەلەرىنە) باعىنعان دەموكراتيالىق تالاپتاردىڭ ٴبىرى. ٴسىرا، مۇنداي جاعداي ٴار ەل سوتسيال-دەموكراتتارى اراسىندا ەشبىر الاۋىزدىقتار تۋعىزباعان بولار ەدى. ال ەگەر بەلگىلى ٴبىر سوتسيال-دەموكرات **وسىعان** نەگىزدەلىپ حالىقارالىق سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ پروگرامماسىنان رەسپۋبليكا ۇرانىن الىپ تاستاۋدى ۇسىنسا، ونى ٴسوزسىز جاندى دەپ قاراعان بولار ەدى. جۇرت وعان: قايتكەن كۇندە دە **ەرەكشەلىك** پەن **جالپىلىقتىڭ** لوگيكالىق جاقتاعى نەگىزگى پارقىن ۇمىتۋعا بولماي-دى-عوي دەر ەدى.

بۇل مىسال ٴبىزدى، جۇمىسشى تابىنىڭ **ينتەرناتسيوناليدىق** تاربيەسى تۋرالى ماسەلەگە ٴبىراز باسقا جاعىنان اكەلىپ وتىر. بۇل تاربيە قىزمەتى — ونىڭ قاجەتتىلىگى مەن تۇتەنشە ماڭىزدىلىعى جونىندە سيممەرۆالتتىق سولشىلدار[316] اراسىندا الاۋىزدىق بولۋى مۇمكىن ەمەس — ەزۋشى ٴىرى ۇلتتار مەن ەزىلۋشى ۇساق ۇلتتار اراسىندا، قوسىپ الۋشى ۇلتتار مەن قوسىپ الىنۋشى ۇلتتار اراسىندا **ناقتى تۇردە بىردەي** بولا الا ما؟

ارينە، بولا المايدى، **بارلىق** ۇلتتى بۇكىلدەي تەڭدىككە، تىعىز جاقىنداستىرۋ جانە ونان دا ىلگەرىلەي وتىرىپ **بىرىكتىرۋ** سىندى ورتاق ماقساتقا جەتۋ ٴۇشىن تۇرلىشە ناقتى جولدارمەن جۇرگىزۋگە تۋرا كەلەر، — مۇنىڭ ٴوزى، ايتالىق، ٴبىر بەت قاعازدىڭ ورتاسىن-داعى نۇكتەگە وسى بەتتىڭ ٴبىر جاق شەتىنەن سولعا قاراي جۇرسە دە، قارسى جاق شەتىنەن وڭعا قاراي جۇرسە دە ٴبارىبىر جەتۋگە بولاتىنى سياقتى. ەگەر ەزۋشى، قوسىپ الۋشى ٴىرى ۇلتتىڭ سوتسيال-دەموكراتى ۇلتتاردىڭ جالپى بىرىگۋىن عانا

ۋاعىزداپ، "ونىڭ" نىكولاي II ٴىسى، "ونىڭ" ۋيلحەلمى، گەورگەسى، پوينكارەسى جانە تاعى باسقالارى **دا** ۇساق ۇلتتارمەن **بىرىگۋدى** (قوسىپ الۋ جولىمەن) **جاقتايتىنىن،** نيكولاي II نىڭ گاليتسيامەن "بىرىگۋ"دى جاقتايتىنىن، ۆەلحەلم II نىڭ بەلگيامەن "بىرىگۋ"دى جاقتايتىنىن جانە، ت. ب. ٴتىپتى ٴبىر مينوتقا بولسا دا ۇمىتسا، وندا مۇنداي سوتسيال-دەموكرات ٴنازاريا جاقتا كۇلكىلى سىلدىر ٴنازارياشى، ٴىس جۇزىندە يمپەرياليزمنىڭ سويىل سوعارلارى بولىپ شىعادى.

ەزۋشى ەلدەردەگى جۇمىسشىلارعا ينتەرناتسيوناليزمدىك تاربيە بەرۋدىڭ ٴتۇيىنى ەزىلگەن ەلدەردىڭ ٴبولىنىپ شىعۋ ەركىندىگى جۇمىسشىلاردىڭ ۇگىتتەۋىندە جانە جاقتاۋىندا ٴسوزسىز بولۋعا ٴتيىس. مۇنسىز ينتەرناتسيوناليزم **جوق.** ەزۋشى ۇلتتىڭ مۇنداي ۇگىتتى جۇرگىز**بەيتىن** سوتسيال-دەموكراتىنىڭ قاندايىن بولسا دا، يمپەرياليس دەپ، وڭباعان بۇزىق دەپ جەك كورۋىمىزگە بولادى جانە جەك كورۋگە ٴتيىسپىز. ٴبولىنىپ شىعۋدىڭ **ورايى** سوتسياليزم جۇزەگە اسۋدان بۇرىن، مىڭنان ٴبىر عانا مۇمكىن جانە "ىسكە اساتىن" بولسا دا، مۇنىڭ ٴوزى ٴسوزسىز قاجەت تالاپ.

ٴبىز جۇمىسشىلاردى ۇلتتىق پارىقتا "ٴمان بەرمەۋ"گە تاربيەلەۋىمىز ٴتيىس، بۇل داۋسىز. ٴبىراق ول **قوسىپ الۋشىلارشا** ٴمان بەرمەۋ ەمەس. ەزۋشى ۇلتتىڭ مۇشەسى ۇساق ۇلتتار **ونىڭ** مەملەكەتىنە قاراي ما، **الدە كورشىلەس مەملەكەتكە** قاراي ما، نەمەسە وزدەرىنىڭ قالاۋى بويىنشا، وزدەرىن وزدەرى باسقارا ما دەگەن ماسەلەگە "ٴمان بەرمەۋ"گە ٴتيىس. وسىنداي "ٴمان بەرمەۋ"شىلىك بولمايىنشا ول سوتسيال-دەموكرات **ەمەس.** سوتسيال-دەموكرات ينتەرناتسيوناليس بولۋ ٴۇشىن، ٴوز ۇلتى تۋرالى عانا ويلاماي، قايتا بارلىق ۇلتتاردىڭ مۇددەلەرىن، ولاردىڭ جالپى بەتتىك

ەركىندىگىن جانە تەڭدىگىن **ٴوز ۇلتىنان جوعارى** قويىۋ كەرەك. ”ٴنازاريا“ جاقتا مۇنى بارلىق ادام قۇپتايدى، ٴبىراق ٴامالياتتا كەيبىرەۋلەر قوسىپ الۋشىلاردىڭ ٴمان بەرمەۋشىلىگىن بەينەلەيدى. پالەنىڭ ٴتۇبى وسىندا.

مۇنىڭ كەرىسىنشە، ۇساق ۇلتتىڭ سوتسيال-دەموكراتتارى ٴبىزدىڭ: ۇلتتار ”ٴوز ەركىمەن **بىرلەسەدى**“ دەگەن وسى جالپى فورمۋلامىزداعى **سوڭعى ٴسوزدى** ۇگىت قىزمەتىنىڭ ماڭىزدى وزەگى ەتۋگە ٴتيىس. يىنتەرناتسيوناليس رەتىندەگى مىندەتتەرىنە قايشىلىق جاساماي-اق ول ٴوز ۇلتىنىڭ ساياسي تاۋەلسىزدىگىن **دە** قۇپتاي الادى، ٴوز ۇلتىنىڭ بەلگىلى بىر كورشىلەس ەلگە قوسىلۋىن **دا** قۇپتاي الادى. ٴبىراق ول ٴارقانداي رەتتەردە دە ۇساق ۇلتتىق تار ورىستىلىككە، تۇيىقتىقتا جانە ٴوز بەتىمەن كەتۋشىلىككە **قارسى تۇرۋعا**، تۇتاس جانە جالپى تۇلعاعا ٴمان بەرۋدى، ٴىشىنارا مۇددەنى جالپىنىڭ مۇددەسىنە بويسۇندىرۋدى قۋاتتاۋعا ٴتيىس.

ەزۋشى ۇلتتاردىڭ سوتسيال-دەموكراتتارى ”**ٴبولىنىپ شىعۋ** كەرەكتىگى“ن جاقتايدى، ال ەزىلۋشى ۇلتتاردىڭ سوتسيال- دەموكراتتارى ”**بىرلەسۋ** ەركىندىگى“ن جاقتايدى دەگەنىمەن ماسەلەنى جەتە ويلاستىرماعان ادامدار ”قايشىلىق“ تابادى. ٴبىراق ٴسال وي جۇگىرتىلسە مىنانى بىلۋگە بولادى: يىنتەرناتسيوناليزمگە جانە ۇلتتاردىڭ بىرىگۋ ماقساتىنا جەتۋ ٴۇشىن، **وسى** جاعدايدان **سىرت، باسقا** جول جوق، بولۋى دا مۇمكىن ەمەس.

ەندى گوللانديا مەن پولشا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ **ەرەكشە** جاعدايىنا توقتالامىز.

9. ەنگەلستىڭ كاۋتسكيگە حاتى

كاۋتسكي ماركسيزمنىشى بولىپ تۇرعان كەزىندە «سوتسياليزىم جانە وتار ساياساتى» دەگەن كىتاپشاسىندا (1907-جىل، بەرلين باسپاسى) ەنگەلستىڭ 1882-جىلى 9-ايدىڭ 12-كۇنى وزىنە جازعان حاتىن جاريالادى، بۇل حاتتىڭ ٴبىز قىزىعاتىن ماسەلەلەر جونىندە ماڭىزى زور. بۇل حاتتىڭ باستى بولەگى مىناۋ:

..."مەنىڭشە، ناق وتارلار، ياعني ەۋروپالىقتار جاۋلاپ الىپ وتىرعان جەرلەر — كانادا، ٴۇمىت ٴمۇيىسى جانە اۋستراليا تۇگەل تاۋەلسىز بولادى؛ مۇنىڭ كەرىسىنشە، بايىرعى حالىقتار وتىرعان، تەك باعىنىشتى جەرلەردى — ينديستان مەن الجيريانى جانە گوللاندىيا، پورتۋگاليا، يسپانيالاردىڭ يەلىگىندەگى جەرلەردى پرولەتاريانىڭ ۋاقىتشا الۋىنا، ٴسويتىپ ولاردى مۇمكىندىگىنشە تەز ارادا تاۋەلسىزدىككە جەتكىزۋىنە تۋرا كەلەدى. بۇل بارىس ٴسىرا قالاي ورىستەيدى، ايتۋ قيىن. ينديستان، مۇمكىن، توڭكەرىس جاسار، بۇل ٴتىپتى ابدەن مۇمكىن، ازاتتىق الۋشى پرولەتاريات وتارلىق سوعىستاردى جۇرگىزە المايدى ەكەن، وندا ونىڭ وسىلاي ىستەۋىنە جول بەرۋى كەرەك، سول كەزدە، ارينە، ٴتۇرلى قيراتۋلار بولماي قويمايدى. ٴبىراق مۇنداي ىستەر ٴار قانداي توڭكەرىستە دە بولماي قويمايدى. باسقا جەرلەردە دە، ماسەلەن، الجيريادا، مىسىردا وسىنداي ٴىس بولۋى مۇمكىن، ٴبىز ٴۇشىن، ارينە، مۇنان ارتىق جاقسى ٴىس بولماق ەمەس. ٴبىزدىڭ ٴوز ۇيىمىزدە وزىمىزگە جەتەرلىك جۇمىس بار. ەۋروپا مەن سولتۇستىك امەريكا وزگەرتۋ جۇرگىزىلسە-اق بولعانى، مۇنىڭ ٴوزى وراسان زور كۇش جانە اسا

تاماشا ۇلگى جاراتىپ بەرەدى، جارتىلاي مادەنيەتتى ەلدەر وزدىك-
تەرىنەن بىزگە ىلەسەدى، مۇنى ٴبىر عانا ەكونوميكالىق جاقتاعى
قاجەتتىلىك ٴوزى-اق تەزدەتەدى. ال سوتسياليستىك ۇيىمدارعا بۇل
ەلدەردىڭ قانداي الەۋمەتتىك جانە ساياسي كەزەڭدەر ارقىلى جەتە
الاتىندىعىنا كەلسەك، قازىر بۇل تۋرالى تەك نەداۋىر بوس بولجاۋ-
لار عانا جاساي الامىز دەپ ەسەپتەيمىن. ٴبىر عانا نارسە كۇمانسىز:
**جەڭىپ شىققان پرولەتاريات بوتەن حالىقتىڭ ەشقايسىسىن
وزدەرى ٴۇشىن باقىت جاراتاتىن ەشقانداي ٴادىستى قابىلداۋعا
ماجبۇرلەمەيدى، ويتپەگەندە ٴوز جەڭىسىنەن ايرىلىپ قالادى.**
ارينە، بۇل ٴتۇرلى ٴوزىن قورعاۋ سوعىستارىن استە شەتكە قاقپاي-
دى"...353

ەڭگەلس بارلىق قيىنشىلىقتاردى "ەكونوميكالىق جاقتاعى"
فاكتورلاردىڭ وزدەرى-اق تىكەلەي شەشىپ كەتەدى دەپ استە
ويلامايدى. ەكونوميكالىق وزگەرىس **بارلىق** ۇلتتاردى سوتسياليزمە-
گە **بەيىمدەيدى،** ٴبىراق سونىمەن ٴبىر ۋاقىتتا توڭكەرىس تە
(سوتسياليستىك ەلدەرگە قارسى)، سوعىس تا تۋىلۋى مۇمكىن.
ساياسيدىڭ ەكونوميكاعا سايكەسۋى ٴسوزسىز بولادى. ٴبىراق
بىردەن ٴساتتى، جاي عانا، تىكەلەي بولا قالمايدى. ەڭگەلس
ٴبىر عانا ٴسوزسىز ينتەرناتسيونالدىق ٴپرينسيپتى "كۇمانسىز" دەپ
ەسەپتەيدى، ول ونى **بارلىق** "بوتەن حالىقتار"عا قولدانادى،
ياعني وتار حالىقتارعا عانا قولدانبايدى، بۇل ٴپرينسيپ مىناۋ:
ولاردى وزدەرىنە باقىت جاراتاتىن ٴادىستى قابىلداۋعا ماجبۇرلەۋ
پرولەتارياتتى جەڭىستەن ايىرار ەدى.

پرولەتاريات تەك الەۋمەتتىك توڭكەرىس ورىندالىسىمەن-اق
اۋليە بولمايدى، قاتەلىكتەر مەن وسالدىقتاردان قامسىزداندىرىلماي-
دى. ٴبىراق، ٴوتىلۋ مۇمكىن بولاتىن قاتەلىكتەر (جانە پايدا-

كۇنەمدىك ـــ باسقالاردىڭ موينىنا ءمىنىپ الۋعا ارەكەتتەنۋ) پىرولە-تارياتقا وسى اقيقاتتى ءسوزسىز تۇسىندىرەدى.

ءبىز بارلىعىمىز، سيمەرۋاللتتىق سولشىلدار، كاۋتسكيدىڭ دە 1914-جىلى ءوزىنىڭ ماركسيزمىنەن شوۆينيزمدى قورعاۋعا كوشكەنگە دەيىن سەنگەنى سياقتى، سوتسياليستىك توڭكەرىستىڭ **ەڭ تاياۋ** ارادا بولۋى ابدەن مۇمكىن ەكەندىگىنە، سول كاۋتسكيدىڭ ءبىر كەزدە ايتقانىنداي، "بۇگىن بولماسا ەرتەڭ" بولاتىندىعىنا كامىل سەنەمىز. ۇلتتىق جاراتپاۋشىلىق تەز جويىلىپ كەتپەيدى؛ ەزىلگەن ۇلتتىڭ ەزۋشى ۇلتتى جەك كورۋشىلىگى (ابدەن زاڭدى دا) ۋاقىتشا **ساقتالادى**، سوتسياليزم جەڭگەننەن **كەيىن** عانا جانە ۇلتتار ارا تولىق دەموكراتيالىق قاتىناس تۇبەگەيلى ورناتىلعانىنان **كەيىن** عانا جويىلادى. ەگەر ءبىز سوتسياليزمگە ادال بولامىز دەسەك، بۇقارا اراسىندا قازىردەن باستاپ ينتەرناتسيونالدىق تاربيە جۇرگىزۋگە ءتيىسپىز، الايدا ەزىلۋشى ۇلتتاردا ءبولىنىپ شىعۋ ەركىندىگى بولاتىندىعىن ەزۋشى ۇلتتار اراسىندا ۇگىتتەمەيىنشە بۇل تاربيەنى جۇرگىزۋ مۇمكىن ەمەس.

1916-جىلى 7-ايدا جازىلعان

1916-جىلى 10-ايدا «سوتسيال-دەموكراتتار جيناعى»نىڭ 1-تومىندا باسىلعان

قول قويعان: ن. لەنين

«جيناق»تاعى تەكستى بويىنشا باسىلدى

«لەنيننىڭ شىعارمالارى»، 22-توم، حانىزۋشاسى، 334 ـــ 342، 346 ـــ 348-بەتتەرىنەن الىندى

پرولەتارلىق توڭكەرىستىڭ اسكەري پروگرامماسى[364]

قازىرگى يمپەرياليستىك سوعىستا "وتاندى قورعاۋ" تۋرالى سوتسيال-شوۆينيستەردىڭ وتىرىگىنە قارسى گوللانديادا، سكاندينا-ۆيادا، شۆەيتساريادا كۇرەسىپ جۇرگەن توڭكەرىسشىل سوتسيال-دەموكراتتار اراسىنان سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ەڭ تومەنگى پىروگراممالاسىنىڭ "حالىق جاساعى ٴتۇزىمى" نەمەسە "حالىقتى قارۋلاندىرۋ" دەگەن ەسكى تارماعىن "قارۋسىزداندىرۋ" دەگەن جاڭا تارماقپەن اۋىستىرۋدى قۋاتتايتىن داۋىستار ەستىلۋدە. «جاستار يننتەرناتسيونالى» بۇل ماسەلە جايىندا تالقى ورىستەتىپ، 3-سانىندا قارۋسىزداندىرۋدى قۋاتتاعان رەداكسيا ماقالاسىن جار-يالادى. امال نە، "قارۋسىزداندىرۋ" يدياسىنا جول بەرگەندىكتى ٴبىز ر. گريممنىڭ ەڭ جاڭا تەزيستەرىنەن[365] دە كەزدەستىرىپ وتىرمىز. «جاڭا ٴومىر» جانە «جارشى» جورنالىندا[366] دا تالقى ورىستەتىلدى.

ەندى قارۋسىزداندىرۋدى قۋاتتاۋشىلاردىڭ تۇرعىسىنا مۇقيات كوز جىبەرەيىك.

I

قارۋسىزداندىرۋدى تالاپ ەتۋ ميليتاريزىم اتاۋلىعا جانە سوعىس

اتاۋلـعا قارسى تۇرۋدىڭ ەڭ ايـقـىن، ەڭ باتـىل، ەڭ دايەكـتى بەينەسى بولىپ تابىلادى دەۋشىلىك قارۋسىزداندىرۋدى قۋاتتاۋدىڭ نەگىزگى دالەلى.

ال قارۋسىزداندىرۋدى قۋاتـتاۋشىلاردىڭ نەگىزگى قاتەسى دە، مىنە وسى نەگىزگى دالەلدە بولىپ وتىر. سوتسياليستەر سوتسياليس بولۋدان قالماي تۇرىپ، سوعىس اتاۋلىعا قارسى بولا الماق ەمەس.

بىرىنشىدەن، سوتسياليستەر ەشقاشان توڭكەرىستىك سوعىستارعا قارسى بولعان ەمەس جانە بولا المايدى دا. "ءىرى" يمپەرياليستىك ەلدەر بۇرجۋازياسى ابدەن كەرتارتپاشىل بولىپ الدى، سوندىقتان قازىر **وسى** بۇرجۋازيا جۇرگىزىپ وتىرعان سوعىستى ءبىز كەرتارت-پالىق، قۇل يەلەنۋشىلىك جانە قىلمىستى سوعىس دەپ تانيمىز. ال سوندا وسى بۇرجۋازياعا **قارسى** سوعىستىڭ جايى قالاي بولماق؟ مىسالى، وسى بۇرجۋازيانىڭ ەزگىسىندە جانە بيلەۋىندە وتىرعان ۇلتتاردىڭ نەمەسە وتار ۇلتتاردىڭ وزدەرىنىڭ ازاتتىق الۋ جولىن-داعى سوعىسى قالاي بولماق؟ «ينتەرناتسيونال» توبىنىڭ[345] تەزيس-سىنىڭ 5-تارماعىنان ءبىز مىنانى وقيمىز: "وسى جۇگەنسىز يمپەريا-ليزم زامانىندا ەندى ەشقانداي ۇلتتىق سوعىس بولـماق ەمەس." بۇل، ارينە، دۇرىس ەمەس.

20-عاسىر تاريحى، وسى "جۇگەنسىز يمپەرياليزم" عاسىرىنىڭ تاريحى، وتارلىق سوعىسقا تولى. ءبىراق ءبىز ەۋروپالىقتار، دۇنيە جۇزىندەگى ۇلتتاردىڭ كوپشىلىگىن ەزىپ وتىرعان يمپەرياليستەر، وزىمىزگە ءتان ەۋروپالىق پاسىق شوۆينيزىمەن "وتار سوعىستارى" دەپ جۇرگەندەرىمىزدىڭ ءوزى كوبىنەسە الگى ەزىلگەن ۇلتتاردىڭ ۇلتتىق سوعىستارى نەمەسە ۇلتتىق كوتەرىلىستەرى. يمپەرياليزمنىڭ ەڭ نەگىزگى قاسيەتتەرىنىڭ ءبىرى ءدال مىنادا: ول ەڭ مەشەۋ قالعان ەلدەردە كاپيتاليزمنىڭ دامۋىن تەزدەتەدى، ءسويتىپ،

وسى ارقىلى ۇلتتىق ەزۋشىلىككە قارسى كۇرەستى ۇلعايتىپ، شيەلە-نىستىرەدى. بۇل — فاكت. بۇدان يمپەريالىزىم قاشان دا ۇلتتىق سوعىستاردى ٴسوزسىز تۋعىزىپ وتىرادى دەيتىن قورتىندى شىعادى. ٴوز كىتاپشاسىندا جوعارىدا اتالعان "تەزيس"تى قۇپتاعان **يۋنيۋس** يمپەرياليستىك داۋىردە يمپەرياليستىك ٴىرى ەلدىڭ بىرىنە قارسى باستالعان ۇلتتىق سوعىستىڭ قاندايىن بولسا دا، الگى يمپەرياليستىك ٴىرى ەلمەن باسەكەلەسىپ جۇرگەن تاعى ٴبىر يمپەرياليستىك ٴىرى ەلدىڭ ارالاسۋىن كەلتىرىپ شىعارادى، سوندىقتان ۇلتتىق سوعىس-تىڭ قاندايىن بولسا دا يمپەرياليستىك سوعىسقا اينالادى دەيدى. ٴبىراق بۇل دالەل دە دۇرىس ەمەس. وسىلاي بولۋى **مۇمكىن**، ٴبىراق ٴاردايىم بۇلاي بولا بەرمەيدى. 1900 — 1914-جىلدارداعى كوپتەگەن وتار سوعىستارى بۇل جولمەن جۇرگەن جوق. سوندىقتان، ەگەر قازىرگى سوعىس سوعىسۋشى ەلدەردىڭ وتە-موتە تيتىقتاۋ-مەن اياقتالار بولسا، وسى سوعىستان كەيىن، ايتالىق يندونەزيامەن، پەرسيامەن، سيياممەن تاعى باسقالارمەن وداقتاسقان جۇڭگونىڭ ٴىرى ەلدەرگە قارسى "ەشقانداي" ۇلتتىق، الىباسار، توڭكەرىستىك سوعىستار قوزعاۋى "مۇمكىن ەمەس" دەسەك، ونىمىز كىسى كۇلەر-لىك ٴىس بولار ەدى.

يمپەرياليستىك داۋىردە ۇلت سوعىستارى بولۋى مۇمكىندىگىنىڭ ٴبارىن تەرىسكە شىعارۋ ٴنازاريا جاعىنان تەرىس، تاريحي جاعىنان مۇلدە قاتە، ال ٴامالييات جاعىنان ەۆروپالىق شوۆينيزىمگە تەڭ: ەۆروپادا، افريكادا، ازيادا تاعى باسقا جەرلەردە ٴجۇز ملليونداعان ادامداردى ەزۋشى ۇلتتاردان شىققان بىزدەر ەزىلگەن ۇلتتارعا سىزدەردىڭ "ٴبىزدىڭ" ۇلتتارعا قارسى سوعىسۋلارىڭىز "مۇمكىن ەمەس" دەگەنىمىز بولىپ شىعادى!

ەكىنشىدەن، ىشكى سوعىس تا سوعىس. كىمدە-كىم تاپ كۇرەسىن

مويينداسا، ونىڭ ىشكى سوعىستى مويىنداماۋى مۇمكىن ەمەس، ىشكى سوعىس تاپتىق قوعامنىڭ قاندايىن دا بولسىن تاپ كۇرەسىنىڭ تابيعي، بەلگىلى جاعدايلاردا، ٴسوزسىز كەزدەسەتىن جالعاسى، دامۋى، شيەلەنىسۋى بولىپ تابىلادى. ۇلى توڭكەرىستەردىڭ ٴبارى وسىنى راستاپ وتىر. ىشكى سوعىستى جوققا شىعارۋ نەمەسە ۇمىتۋ — شەكتەن تىس ورايشىلدىققا سالىنۋ جانە سوتسياليستىك توڭكەرىستەن بەزۋ بولىپ تابىلادى.

ۇشىنشىدەن، ٴبىر ەلدە جەڭگەن سوتسياليزىم جالپى سوعىس بىتكەندى بىردەن ٴتىپتى دە جويا المايدى. قايتا ول سونداي سوعىستار بولادى دەپ ەسەپتەيدى. كاپيتاليزمنىڭ دامۋى، ٴار-تۇرلى ەلدە مەيلىنشە اركەلكى بولىپ وتىرادى. توۋار ٴوندىرىسى تۇسىندا باسقاشا بولۋى مۇمكىن دە ەمەس. مۇنان مىناداي داۋسىز قورتىندى شىعادى: سوتسياليزىم بىردەن بارلىق ەلدە جەڭە المايدى. ول اۋەلى ٴبىر نەمەسە بىرنەشە ەلدە جەڭەدى دە، قالعان ەلدەر ٴبىر مەزگىل بۇرجۋازيالىق نەمەسە بۇرجۋازياعا دەيىنگى ەل كۇيىندە قالا تۇرادى. مىنە، بۇل ەگەس تۋدىرعاندى قويىپ، سونىمەن قابات باسقا ەلدەردىڭ بۇرجۋازياسىن سوتسياليستىك مەملەكەتتىڭ جەڭىمپاز پرولەتارياتىن تالقانداۋعا اشكەرە ۇمتىلدىرادى. مۇنداي جاعدايدا ٴبىزدىڭ تاراپتان بولاتىن سوعىس زاڭدى جانە ادىلەتتى سوعىس بولار ەدى. بۇل سوتسياليزىم جولىنداعى، باسقا ەل حالىقتارىن بۇرجۋازيانىڭ ەزگىسىنەن ازات ەتۋ جولىنداعى سوعىس بولماق. ەنگەلستىڭ 1882-جىلى 9-ايدىڭ 12-كۇنى كاۋتسكيگە جازعان حاتىندا **جەڭىسكە جەتكەن** سوتسياليزىمنىڭ "قورعانۋ سوعىستارى" بولۋى مۇمكىن353 دەپ تۋرا ايتۋى وتە دۇرىس. ول ٴدال وسىنداي جەڭگەن پرولەتارياتتىڭ باسقا ەلدەردىڭ بۇرجۋازياسىنا قارسى تۇرۋ ٴۇشىن قورعانۋى كەرەكتىگىن

ايتىپ وتىر.

ءبىز تەك ءبىر ەلدە عانا ەمەس، بارلىق ەلدە بۇرجۋازيانى قۇلاتىپ، ءبىرجولا جەڭىپ، جۇرداي ەتكەنىمىزدەن كەيىن عانا سوعىس شىعۋ مۇمكىندىگى جويىلادى. ەگەر ءبىز ءدال ەڭ ماڭىزدى نارسەدەن، ياعني بۇرجۋازيانىڭ قارسىلىعىن جانىشتاۋ ىسىنەن — سوتسياليزمگە ءوتۋ تۇسىنداعى ەڭ ماشاقاتتى كۇرەسكە ەڭ ءزارۋ ىستەن جالتارساق نەمەسە ونى بۇركەمەلەسەك، مۇنىمىز علمي تۇرعىدان مۇلدەم تەرىس جانە مۇلدەم توڭكەرىستىك ەمەس قىلىق بولادى. "الەۋمەتتىك" پوپتار مەن وراپشىلدار بولاشاق بەيبىت سوتسياليزمدى ارمان ەتۋگە ءارقاشان ءازىر، ءبىراق ولاردىڭ توڭكەرىسشىل سوتسيال-دەموكراتتاردان ايىرماسى دا ءدال سوندا، ولار وسى تاماشا بولاشاقتىڭ جۇزەگە اسۋىنا كەرەكتى كەسكىلەسكەن تاپتىق كۇرەس پەن تاپتىق **سوعىستار** تۋرالى ويلاعىسى دا، قاراستىرعىسى دا كەلمەيدى.

ءبىز باسقالاردىڭ ءبىزدى سوزبەن الداۋىنا استە جول بەرمەۋگە ءتيىسپىز. مىسالى، "وتاندى قورعاۋ" دەگەن ۇعىمعا كوپ ادام كەكتەنەدى، ويتكەنى اشىق وراپشىلدار مەن كاۋتسكيشىلدەر بۇرجۋازيانىڭ **قازىرگى** قاراقشىلىق سوعىستاعى وتىرىگىن وسى ۇعىممەن بۇركەپ، كولەگەيلەپ كەلەدى. بۇل — فاكت. ءبىراق مۇنان ءبىز ساياسي ۇراندارىڭ ءمانىن ويلاستىرۋدى قويۋىمىز كەرەك دەگەن ماعىنا تۋمايدى. قازىرگى سوعىستا "وتاندى قورعاۋ"دى مويىنداۋ بۇل سوعىستى پرولەتارياتتىڭ مۇددەسىنە ساي كەلەتىن "ادىلەتتى" سوعىس دەپ ەسەپتەۋ بولىپ تابىلادى، — مۇنى تەك وسىلاي ءتۇسىنۋ كەرەك، باسقاشا تۇسىنۋگە استە بولمايدى، ويتكەنى ەشبىر سوعىستا باسقا ەلگە باسىپ كىرۋ بولماي قويمايدى. يمپەريا-ليستىك ءبىرى ەلدەرگە **قارسى** وزدەرىنىڭ سوعىسىندا ەزىلگەن

ۇلتتار **تاراپىنان** بولعان، نەمەسە بۇرجۋازيالىق مەملەكەتتەردىڭ تاعى ٴبىر گاليفەسىنە قارسى **ٴوزىنىڭ** سوعىسىندا جەڭگەن پرولەتاريات تاراپىنان بولعان "وتان قورعاۋ"دى تەرىس دەۋ ناعىز ەسۋاستىق بولار ەدى.

سوعىس اتاۋلى ساياسيدىڭ تەك باسقا تاسىلمەن جۇرگىزىلگەن جالعاسى ەكەنىن ۇمىتۋ ٴنازاريالىق جاقتان مۇلدە قاتە بولار ەدى؛ قازىرگى يمپەرياليستىك سوعىس ازۋلى ەلدەردىڭ ەكى توبىنىڭ يمپەرياليستىك ساياسيىنىڭ جالعاسى، ال بۇل ساياسي يمپەرياليستىك ٴداۋىردىڭ قاتىناستارىنىڭ جيىنتىعىنان تۋعان جانە ورىبگەن. ٴبىراق ٴدال وسى ٴداۋىر ۇلتتىق ەزگىگە قارسى كۇرەس ساياساتىن جانە پرولەتارياتتىڭ بۇرجۋازياعا قارسى كۇرەسىن ٴسوزسىز تۋعىزادى جانە ورىبىتەدى، ولاي بولسا، بىرىنشىدەن، توڭكەرىستىك ۇلتتىق كوتەرىلىستەر مەن سوعىستار بولۋىن؛ ەكىنشىدەن، پرولەتارياتتىڭ بۇرجۋازياعا **قارسى** سوعىستارى مەن كوتەرىلىستەرى بولۋىن؛ ۇشىنشىدەن، وسى ەكى ٴتۇرلى توڭكەرىستىك سوعىستىڭ بىرىگۋى، تاعى سوندايلاردىڭ بولۋىن مۇمكىن جانە داۋسىز ەتەدى.

II

مۇنان سىرت مىنا جالپى سەبەپكە دە نازار اۋدارۋ كەرەك.

قارۋ مەڭگەرۋدى ۇيرەنۋگە، قارۋعا يە بولۋعا ۇمتىلمايتىن ەزىلگەن تاپ ٴوزىنە قۇلدارشا قاراۋعا عانا لايىقتى بولار ەدى. ٴبىز تاپتىق قوعامدا ٴومىر ٴسۇرىپ وتىرعانىمىزدى جانە ودان قۇتىلۋدىڭ تاپتىق كۇرەستەن باسقا جولى جوق ەكەندىگىن جانە بولا دا المايتىندىعىن ٴبىز بۇرجۋازيالىق تىنىشتىقپازدارعا نەمەسە ورايشىلدارعا

اينالعىمىز كەلمەسە، ۇمىتا المايمىز. قانداي تاپتىق قوعامىندا بول-
سىن، — مەيلى ول قۇلدىق تۇزىمدەگى، باسىبايلى ديحاندىق تۇزىم-
دەگى نەمەسە قازىرگىدەي جالدامالى ەڭبەك تۇزىمىندەگى بولسىن، —
ەزۋشى تاپ ٴارقاشان قارۋلانىعان بولادى. قازىرگى تۇراقتى اسكەر
عانا ەمەس، قازىرگى حالىق جاساعى دا — ٴتىپتى ەڭ دەموكراتيالىق
بۇرجۋازيالىق رەسپۋبليكالار دا، ماسەلەن، شۆەيتسارياداــ بۇرجۋاز-
يانىڭ پرولەتارياتقا **قارسى** قارۋلانۋى بولىپ تابىلادى. بۇل
سونداي تۇسىنىكتى قاعيدا، ونى ەرەكشە ٴتۇسىندىرۋدىڭ قاجەتى
بولا قويماس. بۇل ارادا بارلىق كاپيتاليستىك ەلدەردە اسكەردى
جۇمىس تاستاۋشىلاردى جانشتاۋعا عانا جۇمسايتىندىعىن اتاپ كور-
سەتۋ جەتكىلىكتى.

بۇرجۋازيانىڭ پرولەتارياتتى قارۋلى جانشتاۋى قازىرگى
زاماندا كاپيتاليستىك قوعامنىڭ ەڭ ٴىرى، ەڭ نەگىزگى، وتە
ماڭىزدى فاكتىلەرىنىڭ ٴبىرى بولىپ تابىلادى. وسىنداي فاكت
تۇرعاندا كەيبىرەۋلەر توڭكەرىستىك سوتسيال-دەموكراتتارعا
”قارۋسىزداندىرۋ“ ”تالابىن“ كوتەرىڭدەر دەپ كەڭەس بەرەدى!
مۇنىڭ ٴوزى تاپتىق كۇرەس كوزقاراسىنان تولىق باس تارتۋمەن،
توڭكەرىس تۋرالى ويدىڭ قانداينان بولسا دا بەزۋمەن بىردەي.
ٴبىزدىڭ ۇرانىمىز: بۇرجۋازيانى جەڭۋ، جۇرداي ەتۋ جانە قارۋسىز-
داندىرۋ ٴۇشىن پرولەتارياتتى قارۋلاندىرۋ بولۋعا ٴتيىس. بۇل —
توڭكەرىستىك تاپتىڭ بىردەن-ٴبىر مۇمكىن تاكتيكاسى، كاپيتا-
ليستىك ميليتاريزمنىڭ بۇكىل **وبيەكتيۆتىك دامۋىنان** تۋاتىن،
سول دامۋ بەلگىلەپ وتىرعان تاكتيكا. پرولەتاريات بۇرجۋازيانى
قارۋسىزداندىرعاننان **كەيىن** عانا، ٴوزىنىڭ بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك
تاريحي مىندەتىنە وپاسىزدىق جاساماي، بارلىق قارۋ اتاۋلىنى قيراتا
الادى. مۇنى پرولەتاريات، ٴسوز جوق، ىستەيدى، ٴبىراق **مۇنى**

سول گەزدەن ەشبىر ەرتە ەمەس، تەك سول گەزدە عانا ىستەيدى.

ەگەر قازىرگى سوعىس كەرتارتپاشىل حريستيان سوتسياليستەردىڭ، جىلاۋىق ۇساق بۇرجۋازيانىڭ **تەك** قورقىنىشى مەن ۇرەيلەنۋىن كەلتىرىپ شىعارسا، قارۋ قولدانۋدىڭ قانداينا بولسا دا، قان توگۋگە، ولىمگە جانە باسقالارىنا تەك جيىركەنىشىن تۋدىرسا، ٴبىز مىنانى ايتۋىمىز كەرەك: كاپيتاليستىك قوعام ٴارقاشان **ۇشى-قيىرى جوق تەررورلىق** بولىپ تابىلادى. ال ەگەر قازىر بۇل قوعامعا بارلىق سوعىستاردىڭ ىشىندەگى ەڭ كەرتارتپاشىل سوعىس **تەررورلىقتىڭ شەگىن** ازىرلەپ جاتسا، ٴبىزدىڭ تورىعۋعا ەشقانداي دالەلىمىز جوق. ال بارلىق جۇرتتىڭ كوز الدىندا ٴدال بۇرجۋازيانىڭ ٴوزى بىردەن-ٴبىر جولدى جانە توڭكەرىستىك سوعىس، اتاپ ايتقاندا يمپەرياليستىك بۇرجۋازياعا قارسى ىشكى سوعىس ازىرلەپ جاتقان كەزدە قارۋسىزداندىرۋدى "تالاپ ەتۋ" (دۇرىسىراق ايتقاندا، قارۋسىزداندىرۋدى ارمانداۋ) وبيەكتيپتىك جاقتان ناق سول تورىعۋدىڭ بەلگىسى بولىپ تابىلادى.

كىمدە-كىم بۇل ٴىس جۇزىندىك تۇرمىستان الىستاعان ٴنازاريا دەپ ايتسا، ٴبىز بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك تاريحي ماڭىزى بار مىنا ەكى فاكتىنى ونىڭ ەسىنە سالامىز: ٴبىرى، ترەستەردىڭ جانە زاۋات ەڭبەكتەرىندەگى ايەلدەردىڭ رولى; تاعى ٴبىرى، 1871-جىلعى پاريج كوممۋناسى مەن روسسياداعى 1905-جىلعى دەكابىر كوتەرىلىسى.

بۇرجۋازيانىڭ ٴىسى — ترەستەردى دامىتۋ، بالالار مەن ايەلدەردى زاۋاتتارعا ايداپ كىرگىزۋ، وندا ولاردى ازاپتاۋ، ازدىرۋ، ادام ايتقىسىز مۇقتاجدىققا ۇشىراتۋ. ٴبىز مۇنداي دامۋدى "تالاپ ەتپەيمىز"، ونى "قولدامايمىز"، وعان قارسى تۇرامىز. ٴبىراق

قالاي قارسى تۇرامىز؟ ترەستەر مەن ايەلدەردىڭ زاۋاتتاردا ەڭبەك ىستەۋى العاباسارلىق ەكەنىن ٴبىز بىلەمىز. ٴبىزدىڭ قولو-نەركاسىپكە قاراي، مونوپوليالىققا دەيىنگى كاپيتاليزمگە جانە ايەل-دەردىڭ سەميا ەڭبەگىمەن شۇعىلدانۋىنا قاراي كەرى كەتكىمىز كەلمەيدى. ترەستەر جانە باسقالار ارقىلى العا باسقىمىز جانە ولار-دان ارى سوتسياليزمگە بارعىمىز كەلەدى!

بۇل تۇجىرىمدى ٴتيىستى وزگەرىستەرمەن انا حالىقتىڭ قازىرگى اسكەريلەنۋىنە دە قولدانۋعا بولادى. قازىرگى كۇندە يمپەرياليستىك بۇرجۋازيا بۇكىل اسكەرلەردى عانا ەمەس، جاستاردى دا اسكەريلەندىرۋدە. ەرتەڭ ول بالكىم ايەلدەردى اسكەريلەندىرۋگە كىرىسەر. بۇل جونىندە ٴبىز: وتە جاقسى بولدى! — دەپ جاۋاپ ايتۋعا ٴتيىسپىز. تەزىرەك العا! اسكەريلەندىرۋ نەعۇرلىم تەزىرەك بولسا، كاپيتاليزمدى اۋدارىپ تاستايتىن قارۋلى كوتەرىلىسكە سولعۇرلىم جاقىنداي تۇسەمىز. سوتسيال-دەموكراتتار پاريج كوممۋ-ناسىنىڭ ۇلگىسىن ۇمىتپاسا، جاستاردى جانە، ت.س. اسكەريلەندىرۋ-مەن وزدەرىن قورقىتۋعا ولار قالايشا جول بەرە الادى؟ بۇل — "ٴىس جۇزىندىك ومىردەن قول ۇزگەن ٴنازاريا" ەمەس، قيال دا ەمەس، فاكت. ەگەر سوتسيال-دەموكراتتار، بارلىق ەكونوميكالىق جانە ساياسي فاكتىلەرگە قاراماستان، يمپەرياليستىك زامان مەن يمپەرياليستىك سوعىستاردىڭ مۇنداي فاكتىلەردىڭ قايتالانۋىنا اپارىپ سوقپاي قويمايتىندىعىنا كۇماندانا باستاسا، شىنىندا وتە جامان بولار ەدى.

پاريج كوممۋناسىن كورگەن ٴبىر بۇرجۋاز 1871-جىلى 5-ايدا انگليانىڭ ٴبىر گازەتىندە بىلاي دەپ جازدى: "ەگەر فرانسۋز ۇلتى تەك قانا ايەلدەردەن قۇرالعان بولسا، قانداي قورقىنىشتى ۇلت بولعان بولار ەدى!" كوممۋنا كەزىندە ايەلدەر مەن جاسى 13

تەن اسـقان بالالار ەركەكـتەرمەن قاتار كۇرەسـتى. بۇرجـۋازيانى قۇلاتۋ جولىنداعى بولاشاق شايقاستاردا دا باسـقاشا بولا المايدى. جاقسى قارۋلانعان بۇرجۋازيانىڭ ناشار قارۋلانعان نەمەسە قولىنـدا تەمىردىڭ سىنىعى دا جوق جۇمىسشىلاردى قىرعىنـداۋىنا پـرولەتار ايەلدەر سەلقوس قاراپ وتىرا المايدى. ولار 1871 ـ جىلداعىداي، قولعا قارۋ الادى جانە قازىرگى قورقىپ قالعان ۇلتتاردان ـــ دۇرى-سىراق ايتقاندا: ءار ەل ۇكىمەتتەرىنەن گورى ورايشىلدار كوبىرەك بەرەكەسىن قاشىرعان قازىرگى جۇمىسشى قوزعالىسىنان توڭكەرىسشىل پرولەتارياتتىڭ "قورقىنىشتى ۇلتتار"ىنىڭ حالىقارالىق وداعى، ەرتە مە، كەش پە، ءوسىپ جەتىلەتىندىگى كۇمانسىز، مۇلدە كۇمانسىز.

قازىر اسكەريلەندىرۋ بۇكىل قوعامدىق تۇرمىسقا ءوتتى. يمپەر-ياليزم ءىرى ەلدەردىڭ دۇنيەنى ءبولۋ جانە قايتا ءبولۋ جولىنداعى جان تۇرشىگەرلىك كۇرەسى بولىپ تابىلادى، سوندىقتان ول بارلىق ەلدەردە، بەيتاراپ ەلدەردە دە، كىشكەنتاي ەلدەردە دە، بۇرىن-عىدان ارى اسـكەريلەندىرۋگە ءسوزسىز اپارىـپ سوعادى. سونـدا پرولەتارلىق ايەلدەر بۇعان قارسى نە ىستەمەكشى؟؟ سوعىس اتاۋ-لىعا جانە بارلىق سوعىستىق ارەكەتتەرگە لاعىنات ايتۋ ما، قارۋسىـز-داندىرۋدى تالاپ ەتۋ عانا ما؟ ناعىز توڭكەرىسـشىل ەزىلگەن تاپ-تىڭ ايەلدەرى مۇنداي ماسقاراشىلىق رول اتقارۋعا ەش ۋاقىت تا كونبەيدى. ولار وزدەرىنىڭ ۇلدارىنا بىلاي دەيتىن بولادى: "سەن ەر جەتىپ قالدىڭ. ساعان قارۋ بەرەدى. ول قارۋدى الىپ سوعىس ونەرىن جاقسىلاپ ۇيرەن. بۇل عىلىم پـرولەتارلار ءۇشىن كەرەك، قازىرگى سوعىستا ىستەلىپ جاتقانىنـداي جانە سوتسياليزم وپاسىز-دارىنىڭ ساعان اقىل ەتىپ ايتىپ جۇرگەنىندەي، ءوزىڭنىڭ تۋىسقان-دارىڭا ـــ باسقا ەلدەردىڭ جۇمىسشـىلارىنا ـــ وق اتۋ ءۇشىن ەمەس، ءوز ەلىڭنىڭ بۇرجۋازياسىنا قارسى كۇرەسۋ ءۇشىن، ىزگى تىلەكتەر

ارقىلى ەمەس، بۋرجۋازيانى جەڭىپ، ونى قارۋسىزداندىرۋ ارقىلى، قاناۋشىلىقتى، كەدەيلىكتى جانە سوعىستاردى جويۋ ٴۇشىن كەرەك.“

ەگەر قازىرگى سوعىسقا بايلانىستى وسىنداي ٴناسيحاتتى، ناق وسىنداي ٴناسيحاتتى جۇرگىزۋدەن باس تارتسا، وندا حالىقارالىق توڭكەرىستىك سوتسيال-دەموكراتيالىق قوزعالىس تۇرالى، سوتسيا-ليستىك توڭكەرىس تۋرالى، سوعىسقا قارسى سوعىس تۋرالى كوپىرمە سوزدەردى مۇلدە ىتىپاعانىڭ ٴوزى جاقسى.

III

قارۋسىزداندىرۋدى جاقتاۋشىلاردىڭ ”حالىقتى قارۋلاندىرۋ“ دەگەن پىروگرامالىق تارماققا قارسى شىعۋىنىڭ ٴبىر سەبەبى — بۇل تالاپ ورايشىلدىققا جول بەرۋگە وڭايلىق تۋدىراتىنداي كورىنەدى. ٴبىز جوعارىدا ەڭ ماڭىزدى ماسەلەنى: قارۋسىزداندىرۋدىڭ تاپتىق كۇرەسكە جانە قوعامدىق توڭكەرىسكە قاتىناسىن زەرتتەدىك. ەندى قارۋسىزداندىرۋ تالابىنىڭ ورايشىلدىققا قاتىناسى تۋرالى ماسەلەنى زەرتتەيىك. بۇل تالاپتى قابىلداۋعا بولمايتىندىعىنىڭ وتە ماڭىزدى سەبەپتەرىنىڭ ٴبىرى ٴدال وسىنداۋ: تالاپ جانە ودان تۋاتىن جالعان ۇمىتتەر ٴبىزدىڭ ورايشىلدىققا قارسى كۇرەسىمىزدى ٴسوزسىز ناشار-لاتىپ، السىرەتەدى.

كۇمان جوق، بۇل كۇرەس ينتەرناتسيونالدىڭ كەزەكتەگى باستى ماسەلەسى. ورايشىلدىققا قارسى كۇرەسپەن تىعىز بايلانىستىرىلماعان يمپەرياليزمگە قارسى كۇرەس تەك بوس ٴسوز نەمەسە الداۋشىلىق قانا بولادى. سيممەرۆالت[316] پەن كينتالدىڭ[367] باستى كەمشىلىك-تەرىنىڭ ٴبىرى، ٴۇشىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ بۇل وركەندەرىنىڭ

ساتسىزدىككە ۇشىراۋداعى نەگىزگى سەبەپتەرىنىڭ ءبىرى ءدال
مىنادا: ورايشىلدىقتا قارسى كۇرەسۋ ماسەلەسىن ورايشىلدارمەن
قاتىناستى ءۇزۋ كەرەكتىگى ماعىناسىندا شەشۋ تۋرالى ىتىپاعانىنىڭ
وزىندە بۇل ماسەلە ءتىپتى اشىق قويىلعان دا جوق. ورايشىلدىق
ەۋروپالىق جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ ىشىندە ۋاقىتشا جەڭدى. ءبىرى
ەلدەردىڭ بارىندە ورايشىلدىقتىڭ باستى ەكى اعىمى قالىپتاستى.
ونىڭ ءبىرى پلەحانوۆ، شەيدەمان، لەگيەن، البەر، توما جانە
سامبا ۋاندەرۆەلدە، حايندمان، حەندەرسون سياقتى مىرزالاردىڭ
اشىق، ارسىزدىق، سوندىقتان حاۋىپتىلىگى كەمىرەك سوتسيال-
يمپەرياليزمى. ەندى ءبىرى، بۇركەمەلەنگەن كاۋتسكيشىلدىك
سوتسيال-يمپەرياليزم، ماسەلەن گەرمانياداعى كاۋتسكي — حا ازەشىل-
دەر جانە "سوتسيال-دەموكراتيالىق ەڭبەك توبى"[368] ، فرانسيادا
لونگە پرەسسمان، مايەراس قاتارلىلار، انگلىيادا رامساي،
ماكدونالت جانە" تاۋەلسىز جۇمىسشى پارتياسى"نىڭ[9] باسقا
باسشىلارى، روسسيادا مارتوۆ، چحەيدزە قاتارلىلار، يتاليادا تره-
ۆەس جانە باسقا سولشىل جالعىرتىمپازدار دەلىنەتىندەر.

اشىق ورايشىلدىق توڭكەرىسكە اشىقتان-اشىق جانە تىكەلەي
قارسى، باستالىپ كەلە جاتقان توڭكەرىستىك قوزعالىستارعا جانە
توڭكەرىستىڭ بۇرق ەتە تۇسۋىنە قارسى، ول نيەتىنە قاتىناسۋدان
باستاپ سوعىستىق ونەركاسىپ كوميتەتتەرىنە[369] قاتىناسۋعا دەيىن
(روسسيادا)، ۇكىمەتتەرمەن — فورماسى الۋان ءتۇرلى بولسا دا —
تىكەلەي وداق قۇرىپ وتىر. بۇركەمەلەنگەن ورايشىلدار — كاۋتسكي-
شىلدەر جۇمىسشى قوزعالىسى ءۇشىن اناعۇرلىم زياندى جانە حاۋىپتى،
ويتكەنى ولار وزدەرىنىڭ بىرىنشىلەرمەن قۇرعان وداعىن قورعاۋىن
سىپايى ەستىلەتىن "ماركسيزىمدىك" سوزدەرمەن جانە تىنىشتىقپاز-
دىق ۇراندارمەن جاسىرادى. ۇستەم بولىپ وتىرعان ورايشىلدىقتىڭ

بۇل ەكى تۇرىنە قارسى كۇرەس پـرولەتارلىق ساياسي ارەكەتـتىڭ
بارلىق سالالارىندا ــ پارلامەنتتىك قيمىل، جۇمىسشى وداعى، جۇمىس
تاستاۋ، اسكەري ىستەر قاتارلى سالالاردا جۇرگىزىلۋگە ٴتيىس.
ۇستەم بولىپ وتىرعان ورايشىلدىقتىڭ بۇل **ەكى ٴتۇرىنىڭ** باستى
ەرەكشەلىگى مىناۋ: **قازىرگى سوعىستىڭ توڭكەرىسپەن بايلانىس-**
تىلىعى تۋرالى ناقتى ماسەلە، **توڭكەرىستىڭ باسقا دا ناقتى**
ماسەلەلەرى ايتىلمايدى، بۇركەمەلەنەدى نەمەسە ساقشىلىق تيىم
سالۋلارعا الاقتاپ قاراپ وتىرىپ تالقىلانادى. سوعىستان بۇرىن ناق
وسى بولاشاق سوعىستىڭ پرولەتارلىق توڭكەرىسپەن بايلانىستىلىعى
رەسمي ەمەس تۇردە دە، بازەل جارناماسىندا[230] رەسمي تۇردە دە
سانسىز كوپ رەت كورسەتىلگەنىندىگىنە قاراماستان ولار وسىلاي
ىستەپ وتىر. ال قارۋسىزداندىرۋ تالابىنىڭ باستى كەمشىلىگى ونىڭ
ناق توڭكەرىستىڭ بارلىق ناقتى ماسەلەلەرىنەن تايساقتاعاندىعىندا.
الدە قارۋسىزداندىرۋدى قۋاتتاۋشىلار توڭكەرىستىڭ قارۋسىز مۇلدەم
جاڭا ٴتۇرىن جاقتاي ما ەكەن؟

سودان سوڭ، ٴبىز جاڭعىرتۋلار ٴۇشىن كۇرەسۋگە ەشبىر قارسى
ەمەسپىز. ەگەر بۇقارالىق تولقۋدىڭ جانە بۇقارالىق نارازىلىقتىڭ
ارت-ارتىنان كوتەرىلۋىنە قاراماستان جانە ٴبىزدىڭ كۇش جۇمسا-
ۋىمىزعا قاراماستان، توڭكەرىس وسى سوعىستان ٴوسىپ شىقپاسا،
ادامزات ــ ەڭ وڭباعان جاعدايدا ــ تاعى يمپەرياليستىك ەكىنشى
سوعىستى باستان كەشىرەدى-اۋ دەگەن قايعىلى مۇمكىندىكتى
ٴبىزدىڭ ەلەۋسىز قالدىرعىمىز كەلمەيدى. ٴبىز ورايشىلدارعا قارسى
تۇرۋعا ٴتيىستى بولعان جاڭعىرتىمپاز پروگراماللاردى **دا** جاقتاي-
مىز. ەگەر ٴبىز جاڭعىرتۋلار ٴۇشىن كۇرەسۋدى، ورايشىلداردىڭ
ٴبىر وزىنە بەرىپ، ٴوزىمىز قايعىلى ريالدىقتان قاشىپ قۇتىلماقشى
بولىپ قايداعى ٴبىر "قارۋسىزداندىرۋ"دىڭ قيالىنا باتاتىن بولساق،

ولار بۇعان تەك قۋانار ەدى. "قارۋسىزداندىرۋ" — استە جامان ريالدىقتا قارسى كۇرەسۋ ەمەس، ودان قاشقاندىقتىڭ ناق ٴوزى.

مۇنداي پروگرامما دا ٴبىز شامامەن بىلاي دەر ەدىك: "1914 — 1916 - جىلدارداعى يمپەرياليستىك سوعىستا وتان قورعاۋ ۇرانىن كوتەرۋ جانە وتان قورعاۋدى تانۋ — جۇمىسشى قوزعالىسىن بۇرجۋازيالىق ساندىراقتارمەن تەك ازعىنداتۋ عانا بولادى." ناقتى سۇراقتارعا وسىنداي ناقتى جاۋاپ بەرۋ قارۋسىزداندىرۋدى تالاپ ەتۋدەن جانە وتاندى قورعاۋ "اتاۋلىدان" باس تارتۋدان گورى ٴنازاريالىق جاعىنان دۇرىسىراق، پرولەتاريات ٴۇشىن كوپ پايدالى، ورايىشىلدار ٴۇشىن قيىنىراق بولار ەدى. ٴبىز تاعى بىلاي دەپ تولىقتىراي الار ەدىك: "بارلىق يمپەرياليستىك ٴىرى ەلدەردىڭ، اتاپ ايتقاندا، انگليانىڭ، فرانسيانىڭ، گەرمانيانىڭ، اۆستريانىڭ، روسسيانىڭ، يتاليانىڭ، جاپونيانىڭ، امەريكانىڭ، ت.س. ەلدەردىڭ بۇرجۋازياسى كەرتارتپالىقتا شەگىنە جەتتى، ولاردىڭ دۇنيە جۇزىنە ۇستەمدىك ەتۋگە تالپىنۋى سونشالىق — **بۇل** ەلدەردىڭ **بۇرجۋازياسى** قوزعاعان سوعىستىڭ **قاندايى دا** تەك كەرتارتپا سوعىس بولادى. پرولەتاريات مۇنداي سوعىس اتاۋلىعا قارسى بولۋعا ٴتيىس، تەك بۇل عانا ەمەس، مۇنداي سوعىستاردا ٴوز ۇكىمەتىنىڭ جەڭىلۋىن تىلەۋگە جانە ونىڭ جەڭىلۋىن، ەگەر سوعىستى توسۋ ماقساتىنداعى كوتەرىلىس ٴساتتى بولماسا، توڭكەرىستىك كوتەرىلىس ٴۇشىن پايدالانۋعا ٴتيىس."

حالىق جاساعى ٴتۇزىمى تۋرالى ماسەلە جونىندە ٴبىز مىنانى ايتۋعا ٴتيىسپىز: ٴبىز بۇرجۋازيالىق حالىق جاساعى ٴتۇزىمىن جاقتامايمىز، تەك پرولەتارلىق حالىق جاساعى ٴتۇزىمىن عانا جاقتايمىز. سوندىقتان ٴتىپتى امەريكا، شۆەيتساريا، نوربەگيا قاتارلى ەلدەردە دە تۇراقتى اسكەرلەرگە عانا ەمەس، بۇرجۋازيالىق حالىق جاساعىنا

دا ”ءبىر تيىن اقشا، بىردە-ءبىر ادام“ بەرىلمەسىن. ءبىز ءتىپتى ەڭ ەركىن رەسپۋبليكالىق ەلدەردە (ماسەلەن، شۆەيتسارىيادا) حالىق جاساعىنىڭ بارعان سايىن، اسىرەسە 1907-جانە 1911-جىلدارى كوپ پرۋساكتانۋىن، جۇمىس تاستاۋشىلاردى جانىشتايتىن اسكەر رەتىندە ساتىپ الىنىپ جاتقاندىعىن كورىپ وتىرمىز. ءبىز: وفيتسەرلەردى حالىقتىڭ سايلاپ قويۋىن، اسكەري زاڭ اتاۋلىنى جويۋدى، شەتەل جۇمىسشىلارى مەن سول ەل جۇمىسشىلارىنىڭ ۇقىعىن تەڭەستىرۋدى (شۆەيتسارياعا ۇقساس شەتەل جۇمىسشىلارىن ۇقىقسىز قالدىرىپ، ولاردى بارعان سايىن كوپ، بارعان سايىن ارسىزدىقپەن قاناۋشى يمپەرياليستىك مەملەكەتتەر ءۇشىن بۇل ەرەكشە ماڭىزدى ءتۇيىن)؛ بۇدان سوڭ، ەل ىشىنە، ايتالىق، ءاربىر ءجۇز ادام تۇرعىندارعا اسكەري ىستەردى زەرتتەيتىن ەركىن وداقتار قۇرۋ، تاربيەلەۋشىلەردى ەركىن سايلاۋ، ولاردىڭ ەڭبەگىنە مەملەكەت ەسەبىنەن اقى تولەۋ جانە، ت.س.ۇقىعىن بەرۋدى تالاپ ەتە الامىز. وسىنداي جاعدايلاردا عانا پىرولەتاريات اسكەري ىستەردى قۇل يەلەرى ءۇشىن ەمەس، ءوزى ءۇشىن شىنايى زەرتتەي الادى. پىرولەتارياتتىڭ مۇددەلەرى وسىنداي زەرتتەۋدى ءسوزسىز كەرەك ەتەدى. توڭكەرىستىك قوزعالىس جەڭىستەرىنىڭ قاندايى بولسا دا، ءتىپتى ءىشىنارا جەڭىستەرى دە،—ماسەلەن، بەلگىلى قالانى، بەلگىلى زاۋات رايونىن، ارميانىڭ بەلگىلى ءبولىمىن، ت.س.تارتىپ الۋ،—جەڭگەن پىرولەتارياتتى ناق وسىنداي پىروگىراممانى جۇزەگە اسىرۋعا ءسوزسىز **ءماجبۇر ەتەتىندىگىن** روسسيا توڭكەرىسى دالەلدەدى.

اقىرىندا، ارينە، وراپيشىلدىقتى قارسى تەك قانا پىروگىراممالار ارقىلى كۇرەسۋگە بولمايدى، قايتا تىنباستان باقىلاۋ جۇرگىزىپ، پىروگىراممالاردى شىن جۇزەگە اسىرۋ كەرەك. كۇيرەگەن ەكىنشى

ينتەرناتسيونالدىڭ ەڭ ٴىرى، مەرت قىلعان قاتەسى ٴسوزدىڭ ىسكە
ساي كەلمەگەندىگىندە، ەكىجۇزدىلىكتە، توڭكەرىستىڭ ارىسىز
سىلدىر ٴسوزدى ايتۋعا ادەتتەنگەندىگىندە (كاۋتسكي اعىمىنداعى-
لاردىڭ بازەل جارناماسى جونىندەگى قازىرگى كوزقاراسىنا قاراڭىز).
قارۋسىزداندىرۋ دەيتىن بۇل قوعامدىق يدەيا، جەكە ٴبىر ادامنىڭ
عاجايىپ ويى ەمەس، قايتا بەلگىلى قوعامدىق جاعدايدا تۋاتىن جانە
بەلگىلى قوعامدىق جىكتەرگە اسەر ەتەتىن يدەيا، بۇل يدەيا دۇنيە
جۇزىلىك قانقۇيلى سوعىستاردان نەداۋىر ۇزاق ۋاقىت تىس بولعان
جانە سول تىس قالپىندا قالۋدان ۇمىتتەنەتىن جەكە ۇساق مەملەكەت-
تەردىڭ ەرەكشە، ايرىقشا تۇردەگى "تىنىش" تۇرمىس جاعدايلارىنان
تۋعاندىعى ايقىن. مۇنى دالەلدەۋ ٴۇشىن، قارۋسىزداندىرۋدى جاق-
تاۋشى نۇربەگيالىقتاردىڭ دالەلىنە وي جىبەرۋدىڭ ٴوزى-اق
جەتكىلىكتى. ولار بىلاي دەيدى: "ٴبىز كىشكەنتاي ەلمىز، ٴبىزدىڭ
اسكەرىمىز از، ٴبىز ٴىرى ەلدەرگە قارسى ەشتەمە ىستەي المايمىز
(ال سوندىقتان ٴىرى ەلدەردىڭ نە ونداي، نە مۇنداي توبىمەن
يمپەرياليستىك **وداق** جاساۋعا كۇشتەپ تارتۋىنا قارسىلاسۋعا دا دار-
مەنسىزبىز)... ٴبىز ٴوزىمىزدىڭ اۋاشا تۇكپىرىمىزدە تىنىش قالىپتا
قالۋدى، دۇنيە جۇزىنە قاتىسسىز ساياساتتى جۇرگىزە بەرۋدى،
قارۋسىزداندىرۋدى، تەجەۋ قۋاتى بار ارالىق سوتتار قۇرۋدى ماڭگى
("ماڭگىلىك" — بەلگيالىق سياقتى بولسا كەرەك؟) بەيتاراپ بولۋدى
تالاپ ەتۋدى، ت.س.ت. تىلەيمىز."

كوپتەگەن ۇساق مەملەكەتتەردىڭ تىس قالۋعا كىشى-گىرىم باس
قاتىرۋشىلىعى، دۇنيە تاريحىنداعى ۇلى شايقاستاردان اۋلاقتا
بولۋدى، وزدەرىنىڭ ٴبىرشاما جەكە بەلەگەن ورنىن سەلقوستىقتا
بولۋى ٴۇشىن پايدالانۋدى انا كوكسەيتىن ۇساق بۇرجۋازيالىق
تىلەكتەر — قارۋسىزداندىرۋ يدەياسىنىڭ بەلگىلى كىشكەنتاي مەملە-

كەتتەردە بەلگىلى دارەجەدە قارسى الىنۋىنىڭ جانە بەلگىلى دارە-جەدە ەتەك الۋىنىڭ **وبيەكتيپتىك** قوعامدىق جاعدايى مىنە وسى. ارينە، بۇل وي كەرتارتپا، ول ىلعي جالعان ۇمىتتەرگە نەگىزدەلگەن، ويتكەنى يمپەرياليزم ۇساق مەملەكەتتەردى دۇنيە جۇزىلىك شارۋاشىلىق پەن دۇنيە جۇزىلىك ساياسيدىڭ كوك يىرىمىنە قايتىسە دە تارتىپ وتىرادى.

مىسالعا شۆەيتساريانى الايىق. ونىڭ يمپەرياليستىك جاعدايى وبيەكتيپتىك جاعىنان جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ **ەكى** لۋشيانىن بەلگى-لەپ وتىر: ورايشىلدار يمپەرياليستىك بۇرجۋازيانىڭ سايا-حاتشىلاردىنان پايدا الۋ ۇشىن جانە وسى "تىنىش" مونوپوليالىق ورنىندى مۇمكىندىگىنشە تيىمدى، مۇمكىندىگىنشە تىنىش پايدالانۋ ۇشىن بۇرجۋازيامەن وداقتاسىپ، شۆەيتساريانى رەسپۋبليكالىق دەموكراتيالىق مونوپوليالىق وداققا اينالدىرۋعا تىرىسۋدا.

شۆەيتسارياننىڭ شىن سوتسيال-دەموكراتتارى شۆەيتسارياننىڭ سالىستىرمالى بوستاندىعى مەن "حالىقارالىق" ورنىن ەۆروپا ءار ەل جۇمىسشى پارتيالارىنداعى تونكەرىسشىل ەلەمەنتتەردىڭ جاقىن وداعىنىڭ جەڭۋىنە كومەكتەسۋ ۇشىن پايدالانۋعا تىرىسۋدا. شۆەيت-ساريا، قۇدايعا شۇكىر، "ءوزىنىڭ دەربەس" تىلىندە ەمەس، دۇنيە جۇزىلىك ءۇش تىلدە جانە ناق وزىمەن كورشىلەس سوعىسۋشى ەلدەردىڭ تىلىندە سويلەيدى.

ەگەر شۆەيتساريا پارتياسىنىڭ 20 مىڭ مۇشەسى "توتەنشە سوعىس سالىعى" رەتىندە اپتا سايىن ەكى سانتيم اقشا بەرسە، — ءبىز جىلىنا 20 مىڭ فرانك الار ەدىك، بۇل — ءار ەل باس اقىل-شىلار بۋىنىڭ تيىم سالۋىنا قاراماستان، جۇمىسشىلاردىڭ اشۋ-ىزاسى باستالىپ كەلە جاتقاندىعى تۋرالى، ولاردىڭ اكوپتاردا باۋىرلاسۋى تۋرالى، "ءوز ەلدەرى"نىڭ يمپەرياليستىك بۇرجۋازياسىنا قارسى

ولاردىڭ توڭكەرىستىك جولمەن قارۋ پايدالانۋدان ٴۇمىتتى ەكەنى تۋرالى، ت.س.شىن سىرلاردى سوعىسۋشى ەلدەردىڭ جۇمىسشىلارى مەن اسكەرلەرىنە ٴۇش تىلدە دۇركىن-دۇركىن باسىپ شىعارۋعا جانە تاراتۋعا جەتكىلىكتى.

مۇنىڭ ٴبارى جاڭالىق ەمەس. «كۇزەتشى» گازەتى[370]، «حالىق ۇقىعى» گازەتى[306]، «بەرنەر كۇزەتشىسى» گازەتى[307] سياقتى ماڭداي الدى گازەتتەر ٴدال وسىنى ىستەۋدە، ٴبىراق، امال قانشا، جەتكىلىكسىز بولىپ وتىر. وسىنداي قىزمەت ارقىلى عانا اراۋدا بولعان پارتيا قۇرىلتايىنىڭ[371] تاماشا قاۋلىسى جاي تاماشا قاۋلى بولۋمەن عانا تىنعان جوق.

ٴبىز ىنتىعىپ وتىرعان ماسەلە قازىر بىلاي قويىلىپ وتىر: قارۋ-سىزداندىرۋ تالابى شۆەيتساريا سوتسيال-دەموكراتتارىنىڭ توڭكەر-ستىك باعىتىنا سايكەس كەلە مە؟ ارينە، سايكەس كەلمەيدى. وبيەك-تيۆتىك جاعىنان، "قارۋسىزداندىرۋ" — ۇساق مەملەكەتتەردىڭ مەيلىنشە ۇلتتىق، وزگەشە ۇلتتىق پروگرامماسى، ينتەرناتسيونال-دىق توڭكەرىستىك سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ استە ينتەر-ناتسيونالدىق پروگرامماسى ەمەس.

1916-جىلى 9-ايدا جازىلدى
1917-جىلى 9-جانە 10-ايلاردا «جاستار ينتەرناتسيونالى» گازەتىنىڭ 9-جانە 10-سانىندا تۇڭعىش رەت باسىلدى
قول قويعان: ن.لەنين
ورىسشا اۋدارماسى 1929-جىلى «لە-نين شىعارمالارى»نىڭ 19 توم، 2-، 3-باسپاسىندا تۇڭعىش رەت باسىلدى

نەمىس تىلىندەگى گازەتتەن ورىسشاعا اۋدارىلىپ باسىلدى
«لەنين شىعارمالارى»، 23-توم، 73 — 84-بەتتەرىنەن الىندى

يمپەرياليزم جانە سوتسياليزمنىڭ جىكتەلۋى

ورايشىلدىقتىڭ (ياعني سوتسيال-شوۆينيزمنىڭ) ەۆروپا جۇمىسشى قوزعالىسىن توتەنشە جيىركەنىشتى تۇردە جەڭۋىنىڭ يمپەرياليزممەن بايلانىسى بار ما؟

قازىرگى زامانداعى سوتسياليزمنىڭ ٴتۇبىرلى ماسەلەسى وسى. قازىر بىزدە وسى ٴتۇبىرلى ماسەلەنى تالداۋعا مۇمكىندىك بار جانە تالداۋعا ٴتيىسپىز، ويتكەنى ٴبىز، بىرىنشىدەن، ٴبىزدىڭ زامانىمىزدىڭ جانە قازىرگى سوعىستىڭ يمپەرياليستىك سيپاتىن؛ ەكىنشىدەن، سوتسيال-شوۆينيزمنىڭ ورايشىلدىقپەن ايىرىلماس تاريحي بايلانىسىن جانە ولاردىڭ ۇقساس يدەيالىق ساياسي مازمۇنىن پارتيالىق باسپا سوزىمىزدە ابدەن انىق تۇراقتاندىردىق.

الدىمەن يمپەرياليزمگە مۇمكىندىكتىڭ بارىنشا ٴدال، تولىق انىقتاما بەرۋ قاجەت. يمپەرياليزم — كاپيتاليزمنىڭ ەرەكشە تاريحي ساتىسى. بۇل ەرەكشەلىك ٴۇش ٴتۇرلى: (1) يمپەرياليزم دەگەنىمىز مونوپوليالىق كاپيتاليزم؛ (2) يمپەرياليزم دەگەنىمىز پارازيتتىك نەمەسە ٴىرىپ-ٴشىرىپ بارا جاتقان كاپيتاليزم؛ (3) يمپەرياليزم دەگەنىمىز ٴولىپ بارا جاتقان كاپيتاليزم. ەركىن باسەكەنىڭ ورنىن مونوپوليانىڭ الۋى يمپەرياليزمنىڭ ٴتۇبىرلى ەكونوميكالىق بەلگىسى، **ٴمانى** بولىپ تابىلادى. مونوپوليانىڭ باستى-باستى 5 ٴتۇرلى بەينەسى بولادى: (1) كارتەلدەر، سينديكاتتار

جانە ترەستەر قۇرىلادى؛ ٴوندىرىستىڭ شوعىرلانۋى كاپيتاليستەر- دىڭ وسى مونوپوليالىق وداقتارىن تۋدىرۋ ساتىسىنا جەتەدى؛ (2) ٴىرى بانكەلەر مونوپوليالىق ورىندى يەلەيدى؛ 3 — 5 الىپ بانكە امەريكانىڭ، فرانسيانىڭ، گەرمانيانىڭ بۇكىل ەكونوميكالىق تۇرمى- سىن بيلەپ-توستەيدى؛ (3) **شيكىزات** قايىنارلارىن ترەستەر مەن ماليا شونجارلارى باسىپ الادى (ماليا كاپيتالى دەگەنىمىز بانكە كاپيتالىمەن قوسىلىپ كەتكەن مونوپوليالىق ونەركاسىپتىك كاپيتال)؛ (4) حالىقارالىق كارتەلدەر دۇنيە ٴجۇزىن بولىسكە (ەكونوميكالىق جاقتان) سالا **باستايدى.** مۇنداي حالىقارالىق كار- تەلدەردىڭ سانى **جۇزدەن** استى، ولار **بۇكىل** دۇنيە جۇزىلىك بازاردى يەلەپ الدى جانە ونى "تاتۋلىقپەن" بولىسكە سالدى (ونى سوعىس **قايتا** بولىسكە سالۋدان بۇرىن). شەتكە كاپيتال شىعارۋدىڭ مۇنداي ەرەكشە قۇبىلىسى مونوپوليا ەمەس كاپيتاليزم تۇسىندا شەتكە توۋار شىعارۋعا ۇقسامايدى، ول دۇنيە ٴجۇزىن ەكونوميكالىق، ساياسي جانە تەريتوريا جاقتارىنان بولىسكە سالۋمەن تىعىز بايلانىستى؛ (5) دۇنيە ٴجۇزىن (وتارلاردى) تەريتوريا جاقتان بولىسكە سالۋ **اياقتالادى.**

يمپەرياليزم الدىمەن امەريكا مەن ەۋروپادا، ونان سوڭ ازيادا كاپيتاليزمنىڭ ەڭ جوعارعى ساتىسى رەتىندە 1898 — 1914 - جىل- دارى تولىق قالىپتاستى. امەريكا — يسپانيا سوعىسى (1898 - جىلعى)، انگليا — بۋر سوعىسى (1899 — 1902 - جىلدارداعى)، روسسيا — جاپونيا سوعىسى (1904 — 1905 - جىلدارداعى) جانە ەۋروپاداعى 1900 - جىلعى ەكونوميكالىق داعدارىس — دۇنيە جۇزىلىك تاريحتىڭ جاڭا زامانىنىڭ باستى تاريحي بەلگىسى مىنە وسىلار.

يمپەرياليزمنىڭ پارازيتتىك نەمەسە ٴىرىپ-ٴشىرىپ بارا جاتقان كاپيتاليزم ەكەندىگىنە كەلسەك، بىرىنشىدەن، ٴىرىپ-ٴشىرىپ بارا

جاتقان بەتالسسنان بايقالادى، بۇل بەتالس ٴوندىرىس قۇرال-جابدىقتارىنا جەكە مەنشىك تۇسىنداعى مونوپوليا **اتاۋلىنىڭ** وزگەشە-لىگىن كورسەتەدى. رەسپۋبليكاشىل دەموكراتتاردىڭ جانە پاتشاشىل كەرتارتپاشىلداردىڭ يمپەرياليستىك بۇرجۋازياسى اراسىنداعى پارىقتاردىڭ ٴوشىپ بارا جاتقاندىعىنىڭ ناق سەبەبى—ولاردىڭ قاي-قايسىسى دا تىرىدەي ٴىرىپ-شىرۋدە (بۇل ونەركاسىپتىڭ ٴىسىنارا سالالارىندا، ٴىسىنارا ەلدەردە نەمەسە ٴىسىنارا مەزگىلدەردە كاپيتاليزمنىڭ تاڭعالارلىق تەز داموۋىن ەشبىر جويمايدى). ەكىن-شىدەن، كاپيتاليزمنىڭ ٴىرىپ-ٴشىرۋى "ٴوسىم شەگىن قيۋ" مەن كۇنەلتەتىن كاپيتاليستەردىڭ قالىڭ **ٴوسىمقورلار** جىگىنىڭ قالىپتاسۋىنان كورىنەدى. الدىڭعى قاتارلى ٴتورت يمپەرياليستىك ەلدە، انگلىيادا، امەريكادا، فرانسيادا، گەرمانيادا قۇندى قاعاز ەسەبىمەن العانداعى كاپيتال 100—150 **مليارت** فرانك، بۇل ولاردىڭ اربىرىنە جىل سايىن كەمىندە 5—8 مليارت فرانك كىرىس كىرەدى دەگەن ٴسوز. ۇشىنشىدەن، شەتكە كاپيتال شىعارۋ—ەسە-لەنگەن پارازيتتىكتىڭ بەينەسى. تورتىنشىدەن، "ماليا كاپيتالى ەركىندىككە ەمەس، ۇستەمدىككە بوي ۇرادى". ساياسي جاقتاعى **جالپى بەتتىك** كەرتارتپالىق—يمپەرياليزمنىڭ ەرەكشەلىگى. پارا بەرىپ ساتىپ الۋ كۇشەيەدى، پاناما ديالاسى[351] تەكتەس ديالالار ٴۇستى-ۇستىنە جارىققا شىعىپ وتىرادى. بەسىنشىدەن، قوسىپ الۋ-مەن تىعىز بايلانىستاعى، ەزىلۋشى ۇلتتاردى قاناۋ، اسىرەسە از ساندى "ٴىرى" ەلدەردىڭ وتارلاردى قاناۋى "مادەنيەتتى" دۇنيەنى ٴجۇز مليونداعان مادەنيەتسىز حالىقتاردىڭ دەنەسىندەگى پارازيت-تەرگە بارعان سايىن اينالدىرا تۇسەدى. ريم پرولەتارلارى قوعامعا سۇيەنىپ كۇنەلتەدى. قازىرگى قوعام قازىرگى زامانعى پرولەتارلار-مەن كۇن كورۋدە. سيسموندىدىڭ بۇل تەرەڭ تۇسىنىگىن ماركس

باسا دارىپتەگەن بولاتىن[372]. قازىر يمپەرياليزىم ءۇستىڭ جايىن ءبىراز وزگەرتتى. يمپەرياليستىك ەلدەردەگى پرولەتارياتتىڭ ەرەكشە ۇقىقتى جىكتەرى دە جارىم-جارتىلاي ءجۇز ملليونداعان مادەنيەتسىز حالىقتاردىڭ ەسەبىنەن كۇن كورەدى.

يمپەريالیزىمنىڭ سوتسياليزىمگە وتەتىن، **ولىپ بارا جاتقان** كاپيتاليزىم بولىپ تابىلاتىن سەبەبى تۇسىنىكتى: كاپيتاليزىمنىڭ **ىشىنەن** ءوسىپ شىققان مونوپوليالىق **قازىردىڭ وزىندە-اق** كاپيتاليزىمنىڭ ءولۋى، ونىڭ سوتسياليزىمگە ءوتۋىنىڭ باسى بولىپ تابىلادى. يمپەرياليزىمنىڭ ەڭبەكتى كەڭ كولەمدە **قوعامداستىرۋدىڭ** (ياعني اقتاۋشىلار: بۇرجۋازيالىق ەكونوميستەر "تۇيدەكتەلۋ" دەپ اتاعان نارسەنىڭ) ءمانىسى دە ناق سول.

يمپەرياليزىمگە وسىنداي انىقتاما بەرسەك، ك. كاۋتسكيمەن بۇكىلدەي قارسى كەلەمىز، ويتكەنى ول: يمپەرياليزىم "كاپيتاليزىمنىڭ ءبىر ساتىسى" دەپ ەسەپتەمەيدى، ال يمپەرياليزىمگە ماليا كاپيتالى "تىلەپ قولدانىپ وتىرعان" **ساياسات**، "ونەركاسىپتى" ەلدەردىڭ "اۋىل شارۋاشىلىقتى" ەلدەردى قوسىپ الۋعا ۇمتىلۋى دەپ انىقتاما بەرەدى①. كاۋتسكيدىڭ **بۇل** انىقتاماسى ءنازاريالىق جاقتان بۇكىلدەي جالعان. يمپەرياليزىمنىڭ ەرەكشەلىگى — ناق ونەركاسىپ كاپيتالىنىڭ **ەمەس**، قايتا ماليا كاپيتالىنىڭ ۇستەمدىگى، ناق اۋىل شارۋاشىلىقتى ەلدەردى عانا **ەمەس**، قايتا **بارلىق** ەلدى

① "يمپەرياليزىم دەگەنىمىز جوعارى دارەجەدە دامىعان ونەركاسىپتى كاپيتاليزىمنىڭ تۋىندىسى. يمپەرياليزىم دەگەنىمىز ونەركاسىپتى كاپيتاليستىك ۇلتتىڭ نەعۇرلىم كوپ اۋىل شارۋاشىلىقتى رايونداردى، وندا قانداي ۇلت مەكەندەپ وتىرعانىنا قاراماستان باعىندىرۋعا جانە قوسىپ الۋعا ۇرىنۋى بولىپ تابىلادى." (كاۋتسكيدىڭ 1914-جىلى 9-ايدىڭ 11-كۇنى «جاڭا ءداۋىر»[24] دە جاريالانعان ماقالاسى)

قوسىپ الۋعا ۇرىناتىندىعى. كاۋتسكي ٴوزىنىڭ جەكسۇرىن بۇرجۋا-زيالىق جاڭعىرتىمپازدىعىنا، ياعني "قۇرالسىزداندىرۋ"، "استان يمپەرياليزم" دەگەن سياقتى مىلجىڭدارىنا جول اشۋ ٴۇشىن يمپە-رياليزمنىڭ ساياساتىن ونىڭ ەكونوميكاسىنان **بولە قارايدى،** ساياسي جاقتاعى مونوپوليالىقتى ەكونوميكالىق جاقتاعى مونوپوليالىقتان بولە قارايدى. بۇل ٴنازاريالىق جالعاندىقتىڭ ماعناسى مەن ماقساتى بۇكىلدەي يمپەرياليزمنىڭ **ەڭ تەرەڭ** قايشىلىقتارىن بۇركەمەلەپ، سول ارقىلى يمپەرياليزمنىڭ اقتاۋشىلارىمەن، ياعني اشكەرە سوتسيال-شوۆينيستەرمەن جانە ورايشىلدارمەن "بىرلەسۋ" ٴنازارياسىن اقتاۋدان باسقا تۇك تە ەمەس.

كاۋتسكيدىڭ ماركسيزمنەن بۇل بەت بۇرۋىنا ٴبىز «سوتسيال-دە-موكرات» گازەتىندە،[289] «كوممۋنيس»تە دە[373] ەگجەي-تەگجەيلى توقتالدىق. ٴبىزدىڭ روسسيالىق كاۋتسكيشىلدەر جانە اكسەلرود پەن سپەكتاتور[355] باس بولعان "ۇيىمداستىرۋ القاسىنىڭ مۇشەلەرى"[326]، مارتوۆ تا سونىڭ ىشىندە، جالپى العاندا، تروتسكي دە ودان ىرت ەمەس، بارلىعى دا كاۋتسكيشىلدىك-وسى يديالىق اعىم ماسەلەسى تۋرالى ۇندەمەي وتكەندى ارتىق كوردى. ولار كاۋتس-كيدىڭ سوعىس كەزىندە جازعان نارسەلەرىن اشكەرە قورعاۋدان قورقادى، نە كاۋتسكيدى جاي قولپاشتاۋمەن (ۇيىمداستىرۋ القاسى ورىسشا باسىپ شىعارۋعا ۋادە بەرگەن اكسەلرودتىڭ نەمىسشە جازعان كىتاپشاسىندا) نەمەسە كاۋتسكيدىڭ جەكە ادامدارعا جازعان حاتىنان سيتات الۋمەن، مىسالى، سپەكتاتور انا ستىلىپ شىعا بەردى. بۇل حاتتارىندا ول ٴوزىن قارسى توپتىڭ مايدانىن ۇستاۋشى ەتىپ كورسەتەدى، ال ٴوزىنىڭ شوۆينيستىك سوزدەرىن تۇگەلدەي جوققا شىعارۋعا ايلاكەرلىكپەن ارەكەتتەنەدى.

مىنانى كورسەتىپ ٴوتۋ ٴتيىس: كاۋتسكيدىڭ يمپەرياليزمدى

بەزەندىرۋمەن بىردەي "تۋسىنىك"ى حيلفەريڭنىڭ «ماليا كاپيتالى» دەگەن كىتابىمەن سالىستىرعاندا عانا ەمەس (حيلفەردىڭ ٴوزى دە بۇل كۇندە كاۋتسكيدى جان سالا جاقتاپ جانە سوتسيال-شوۆينيس-تەرمەن "بىرلەسۋ"دى دارىپتەپ وتىرسا دا!)، **سوتسيال-ليبەراليس** ج.ا. حوبسونمەن سالىستىرعاندا دا كەيىن كەتەدى. ماركسيزمشى اتانۋعا تيتتەي دە زاۋقى جوق بۇل انگليا ەكونوميسى، ٴوزىنىڭ 1902-جىلعى شىعارماسىندا① يمپەرياليزمگە اناعۇرلىم تەرەڭ انىقتاما بەرەدى، ونىڭ قايشىلىقتارىن اناعۇرلىم تەرەڭ اشكەرە-لەدى. يمپەرياليزمنىڭ پارازيتتىگى تۋرالى توتەنشە ماڭىزدى ماسەلە جايلى بۇل جازۋشى (ودان كاۋتسكيدىڭ بارلىق تىنىشتىقپازدىق جانە "ىمىراشىلدىق" جەكسۇرىندىقتارىن تۇگەل دەرلىك تابۋعا بولادى) مىنە بىلاي دەيدى:

حوبسون لاقسا يمپەرياليزمدىڭ كۇشىن ەكى ٴتۇرلى جاعداي السىرەتكەن دەپ ەسەپتەيدى: 1) "ەكونوميكالىق پارازيتتىك"، 2) باعىنىشتى ەلدەر حالقىنان اسكەر قۇراۋ. "ٴبىرىنشى جاعداي ەكو-نوميكالىق پارازيتتىكتىڭ سالتى بولىپ تابىلادى، بۇل سالت بويىنشا ۇستەم مەملەكەت ٴوزىنىڭ باسىپ العان جەرلەرىن، وتارلارىن جانە وزىنە باعىنىشتى ەلدەردى، ٴوز ەلىنىڭ ۇستەم تاپتارىن بايىتۋعا، ٴوز ەلىنىڭ تومەنگى تاپتارىن ساتىپ الىپ، ولاردى قىبىر ەتكىز-بەۋگە پايدالانادى." ەكىنشى جاعداي تۋرالى حوبسون بىلاي دەپ جازادى:

"يمپەرياليزمنىڭ سوقىرلىعىنىڭ ەڭ عاجاپ بەلگىلەرىنىڭ ٴبىرى ‹يمپەرياليستەردىڭ "سوقىرلىق"ى تۋرالى مۇنداي اۋەنىڭ سوتسيال-

---

① ج.ا. حوبسون «يمپەرياليزم» J.A.Hobson. «IMperialism» 1902-جىلى، لوندون باسپاسى.

ليبەراليس حوبسوننىڭ اۋزىنان شىعۋى "ماركسيزمشى" كاۋتسكيدىڭ اۋزىنان شىققانىنان گورى ورىندىراق)، انگليا، فرانسيا قاتارلى يمپەرياليستىك ەلدەردىڭ وسى جولعا تۇسكەندەگى نەمقۇرايدىلىعى بولىپ تابىلادى. بۇل جاقتا انگليا بارىنەن دە اسىپ ءتۇستى. يندىستان يمپەرياسىن باعىندىرۋ شايقاستارىنىڭ كوبىنىن ءبىزدىڭ بايىرعى حالىقتاردان قۇراعان اسكەرىمىز جۇرگىزدى؛ يندىستانداعى جانە تاياۋدان بەرى مىسىرداعى قىرۋار تۇراقتى ارميالار انگليالىقتاردىڭ باسقارۋىندا بولدى؛ افريكانى، وڭتۇستىك افريكانى قوسپاعاندا، باعىندىرۋ سوعىستارىنىڭ ءبارىن دەرلىك ءبىز ۇشىن بايىرعى حالىقتار جۇرگىزدى."

جۇڭگونى بولشەكتەۋدىڭ بولاشاعى حوبسوندى مىناداي ەكونوميكالىق مەجەگە كەلتىرەدى: "ول كەزدە باتىس ەۋروپانىڭ كوپتەگەن رايونداردىڭ بەت-بەينەسى مەن سيپاتى قازىر مىنا ەلدەردىڭ كەيبىر رايوندارىنا: انگليانىڭ وڭتۇستىگىنە، ريۆەراعا، يتاليا مەن شۆەيتساريياداعى ساياحاتشىلار وتە كوپ كەلەتىن، بايلار كوپ مەكەندەگەن جەرلەرگە ۇقسامايتىن بولار ەدى، قىزىر شىعىستان جارنا ءوسىم جانە جىلدىق اقشا الۋشى باي اقسۇيەكتەردىڭ شاعىن توبى، ونىمەن قوسا قىزمەتكەرلەر مەن ساۋداگەرلەردىڭ ءىرىراز قوماقتىلاۋ توبى، نەداۋىر مول ءۇي قىزمەتكەرلەرى، تاسىمال كاسىبىندەگى جانە بۇيىمداردى مانەرلەۋ ونەركاسىبىندەگى جۇمىسشىلار پايدا بولار ەدى. باستى ونەركاسىپ تاراۋلارى جوعالىپ، قىرۋار ازىق-تۇلىك ونىمدەرى جانە جارتىلاي مانەرلەنگەن ونىمدەر بەينە تارتۋ سياقتى ازيا مەن افريكادان اعىلىپ كەلىپ جاتار ەدى".

"باتىس ەلدەرىنىڭ اناعۇرلىم كەڭ وداعى، ياعني ءىرى ەلدەردىڭ ەۋروپالىق وداعىنىڭ اشا الاتىن بولاشاعى مىناۋ: بۇل وداق بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك مادەنيەت ءىسىن ىلگەرىلەتپەگەندىگى بىلاي تۇرسىن،

كەرسىنشە، باتىس پارازيتتىگىنىڭ اسا زور حاۋپىن تۋدىرادى: جوعارى تاپتارى ازيا مەن افريكادان قىرۋار الىم الاتىن جانە سونىڭ كومەگىمەن ەندى مول اۋىل شارۋاشىلىق جانە ونەركاسىپ ونىمدەرىن وندىرۋمەن شۇعىلدانباي، جەكە ٴوزىنىڭ قىزمەت ستەيتىن نەمەسە جاڭا ماليا اقسۇيەكتەرىنىڭ باقىلاۋى استىندا ەكىنشى دارەجەلى ونەركاسىپتىك ەڭبەكتەرمەن شۇعىلداناتىن قولعا ۇيرەتىلگەن كوپتەگەن قىزمەتشىلەر مەن ٴوزي قىزمەتكەرلەرىن ۇستايتىن الدىڭعى قاتارلى ونەركاسىپتى ەلدەردىڭ ٴبىر توبى ٴبولىنىپ شىعار ەدى. مۇنداي ٴنازارياعا «بولاشاقتا دەگەن ٴجون» ەلەۋسىز قارايتىن، ونى زەرتتەۋگە تاتىمايدى دەپ قارايتىن ادامدار قازىرگى وڭتۇستىك انگليانىڭ وسىنداي حالگە تۇسىرىلگەن رايوندارىنىڭ ەكونوميكالىق جانە الەۋمەتتىك جاعدايلارىن ويلاپ كورسىن. ولار مىنانى ويلاپ كورسىن: ٴمۇبادا جۇڭگو وسى ماليالىق شىلدارعا، كاپيتال قوسۋشىلارعا (ٴوسىمقورلارعا)، ونىڭ ساياسي جانە ونەركاسىپ-ساۋدا قىزمەتكەرلەرىنىڭ ەكونوميكالىق تىزگىنىندەۋىنە باعىندىرىلسا، ٴسويتىپ ولار دۇنيە جۇزىندەگى بىردەن-ٴبىر ەڭ ۇلكەن بايلىق قاينارىنان پايدا تۇسىرە السا جانە ونى ەۋروپادا تۇتىنۋ ماقساتىنا جۇمساي السا، بۇل ٴتۇزىم قانشاما زور دارەجەدە كەڭەيەر ەدى. ارينە، جاعداي وتە كۇردەلى، دۇنيە جۇزىندەگى ٴار-تۇرلى كۇشتەردىڭ وزگەرىسىن الدىن-الا مەجەلەۋ دە اسا قيىن، سوندىقتان تەك وسى بولاشاقتى نەمەسە باسقا قانداي دا ٴبىر بولاشاقتى كۇنى بۇرىن تۇراقتاندىرۋعا بولمايدى. ٴبىراق قازىر باتىس ەۋروپا يمپەرياليستەرىن قولىنا قاراتىپ وتىرعان كۇشتەر، شىنىندا، وسى باعىتتا دامىپ كەلەدى. ەگەر بۇل كۇشتەر قارسىلىققا كەزدەسپەسە، باسقا جاققا اۋدارىلماسا، وندا ولار وسى بارىستى اياقتاۋ جاعىنا قاراي تىرىسادى.»

بۇل "قارسىلىقتى" **تەك** توڭكەرىستىل پىرولەتاريات، ونىڭ ۇستىنە **تەك** الەۋمەتتىك توڭكەرىس تۇرىندە كورسەتە الاتىندىعىن سوتسيال-ليبەراليس حوبسون بىلمەيدى. سوندىقتان دا ول سوتسيال-ليبەراليس! ٴبىراق ول 1902-جىلدىڭ وزىندە-اق "ەۆروپا وداعى"نىڭ (كاۋتسكيشىل تروتسكيدىڭ نازارىنا!) جانە ٴار ەلدىڭ **ەكىجۇزدى كاۋتسكيشىلدەرى** جانىن سالا بەزەندىرىپ جۇرگەن فاكتتەردىڭ ماڭىزى تۋرالى ماسەلەنىڭ مانىنە، ياعني **ۋرايشىلدار** (سوتسيال-شوۆينيستەر)دىڭ ازيا مەن افريكانىڭ يعىندا ٴ**دال يمپەرياليستىك** ەۆروپا قۇرۋ باعىتىندا يمپەرياليستىك بۇرجۋازيا مەن بىرلىكتە كۇش سالىپ جۇرگەندىگىنە؛ **ۋرايشىلداردىڭ** وبيەكتيۆتىك جاعىنان ۇساق بۇرجۋازيا مەن جۇمىسشى تابىنىڭ بەلگىلى جىگىنىڭ، يمپەرياليستىك ۇستەمە پايدا قاراجاتىنا **ساتىپ العان** كاپيتاليزمنىڭ **قارعىلى توبەتتەرىنە** جانە جۇمىسشى قوزعالىسىن **ازدىرۋشىلارعا** اينالعان ٴبىر بولەگى بولىپ تابىلاتىندىعىنا ايتارلىقتاي توقتالادى.

يمپەرياليستىك بۇرجۋازيانىڭ قازىر جۇمىسشى قوزعالىسىن جەڭگەن (ۇزاققا بارا الار ما؟) ۋرايشىلمەن بولعان مۇندىاي اسا تەرەڭ ەكونوميكالىق بايلانىسىن ٴبىز ماقالالارىمىزدا عانا ەمەس، پارتيامىزدىڭ قارارلارىندا دا سان رەت كورسەتتىك. سوتسيال-شوۆينيزممەن ات كەكىلىن كەسىسۋ ٴسوزسىز دەگەن قورتىندىنى وسىدان شعاردىق. ال ٴبىزدىڭ كاۋتسكيشىلدەرىمىز بۇل ماسەلەگە سوقپاي ٴوتۋدى ارتىق كوردى! ماسەلەن: مارتوۆ ٴوزىنىڭ بىرنەشە رەتكى ارناۋلى باياندامالارىندا بۇلتاقويلىق ىستەدى، ونىڭ بۇل سوزدەرى «ۇيىمداستىرۋ القاسىنىڭ شەتەلدىك شۇجىلەر باسقارماسىنىڭ حابارلارى»ندا[374] باسىلدى (1916-جىلى 4-ايدىڭ 10-كۇنگى 4-سانىندا)، تەكستى مىناۋ:

— "...ەگەر وي ٴورىسى جاعىنان 'زيالىلار'عا ەڭ جاقىنداعان، ەڭ

ىسلعان جۇمىسشىلار دا تاعدىردىڭ قالاۋى بويىنشا توڭكەرىستىك سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيادان ٴبولىنىپ ورايشىلدىق جاققا كەتىپ جاتسا، وندا توڭكەرىستىك سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيا-نىڭ ٴىسى وتە جامان، ٴتىپتى ٴۇمىتسىز بولار ەدى...“

”تاعدىردىڭ قالاۋى“ دەيتىن اقىماقتىق ٴسوز ارقىلى جانە بەلگىلى ”سيقىرلىق ىستەۋ“ ارقىلى جۇمىسشىلاردىڭ **بەلگىلى** بولەگىنىڭ ورايشىلدىق جاققا جانە يمپەرياليستىك بۇرجۋازيا جاققا اۋىپ **كەتكەندىگى** تۋرالى **فاكتىدەن بۇلتارىپ كەتكەن! ال** ۇيمداستىرۋ القاسىنىڭ بۇلتاقويلارىنا ٴدال وسى فاكتىدەن **جالتارۋ كەرەك ـ اق!** ولار كاۋتسكيشىل حيلفەردىڭ جانە باسقا ٴبىرسىپىرا-لارى ماقتان ەتىپ جۇرگەن ”ٴۇستىرت ۇمىتكەرلىك“ ارقىلى سوزگە جۇباتىپ، پرولەتارياتتىڭ بىرلىگىنە جانە توڭكەرىسشىلەردىڭ جەڭىسىنە وبيەكتيۆتىك جاعدايلار ٴسوزسىز كەپىلدىك بەرەدى دەپ ٴجۇر! پرولەتاريات جونىندە ٴبىز ”ۇمىتكەرلەرمىز“ عوي دەسەدى!

ٴىس جۇزىندە، كاۋتسكيشىلدەردىڭ ٴبارى، ماسەلەن، حيلفەر-دىڭ، ۇيمداستىرۋ القاسىنىڭ مۇشەلەرى جانە مارتوۆ اعىمىنداعىلار ـــ **ورايشىلدىق** جونىندەگى... **ۇمىتكەرلەر.** ٴىستىڭ ٴمانى وسىندا!

پرولەتاريات ـــ تەك ەۋروپالىق كاپيتاليزمنىڭ نەمەسە يمپەريا-ليستىك كاپيتاليزمنىڭ عانا ەمەس، كاپيتاليزمنىڭ، دۇنيە جۇزىلىك كاپيتاليزمنىڭ تۋىندىسى. دۇنيە جۇزىلىك كولەمدە 50 جىل بۇرىن نەمەسە 50 جىل كەيىن **وسى** كولەمنەن قاراعاندا **بۇل** جەكە ماسەلە ـــ ”پرولەتاريات“، اريىنە، بىرلىككە ”كەلەدى“، ال توڭكەرىستىك سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيا دۇنيە ٴجۇزى كولەمىندە ”ٴسوز-سىز“ جەڭىسكە جەتەدى. ٴبىراق ماسەلە مۇندا ەمەس، كاۋتسكيشىل مىرزالار، قايتا **سەندەردىڭ** قازىر ەۋروپاداعى يمپەرياليستىك

ەلدەردە ورايشىلداردىڭ الدىندا **جاعاتسىنىپ وتىرعاندىقتارىڭىزدا،** ال ولار پىرولەتارياتقا — وسى تاپقا **جات،** بۇرجۋازيانىڭ مالايلارى، ۋاكىلدەرى جانە ونىڭ ىقپالىن تاراتۋشىلار بولىپ تابىلادى. ولاردان **قۇتىلمايىنشا،** جۇمىسشى قوزعالىسى **بۇربۋازيالىق جۇمىسشى قوزعالىسى** بولىپ قالا بەرەدى. سىزدەردىڭ ورايشىلدارمەن، ياعني لەگيندەرمەن، داۆيدتەرمەن، پلەحانوۆتارمەن، چحەنكەليلەرمەن، پوترەسوۆتارمەن جانە باسقالارمەن "بىرلىك"تى ۋاعىزداۋلارىڭىز، وبيەكتيۆ جاقتان، يمپەرياليستىك بۇرجۋازيانىڭ جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى ٴوزىنىڭ ەڭ جارامدى ۋاكىلدەرى ارقىلى جۇمىسشىلاردى **قۇلدىقتا سالۋىن** قورعاۋ بولىپ تابىلادى. توڭكەرىستىك سوتسيالدەموكراتيالىق پارتيا دۇنيە جۇزىلىك كولەمدە ٴسوزسىز جەڭىسكە جەتەدى، بۇلاي بولماۋى استە مۇمكىن ەمەس، ٴبىراق بۇل جەڭىس سىزدەرگە **قارسى تۇرعاندا** عانا بولادى جانە ٴسوزسىز بولا الادى، سوندا عانا جۇزەگە اسادى جانە ٴسوزسىز جۇزەگە اسا الادى، اتاپ ايتقاندا، سىزدەر**دى** جەڭگەن جەڭىس بولىپ تابىلادى.

قازىرگى زامانعى جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى 1914 — 1916 - جىلدارى بۇكىل دۇنيە جۇزى كولەمىندە كورنەۋ ەكى ايرىلعان بۇل ەكى نىسايدى، ٴتىپتى **ەكى** پارتيانى **ەنگەلس پەن ماركس انگليادا،** شامامەن 1858 - جىلدان 1892 - جىلعا دەيىن، **بىرنەشە ون جىلدار بويى قاداعالاپ ٴوتتى.**

ماركس تە، ەنگەلس تە دۇنيە جۇزىلىك كاپيتاليزم يمپەرياليزمگە قادام قويعان داۋىرگە دەيىن جەتە المايى كەتتى، ويتكەنى بۇل ٴداۋىر ەڭ ەرتە دەگەندە دە 1898 — 1900 - جىلدارى عانا باستالدى. الايدا انگليا 19 - عاسىردىڭ ورتا شەنىنەن باستاپ - اق يمپەرياليزمنىڭ از دەگەندە مىناداي **ەكى** ۇلكەن ەرەكشەلىگىن ازىرلەدى: (1) اسا كەڭ وتار يەلەدى؛ (2) مونوپوليالىق پايداعا

يە بولدى (ويتكەنى ول دۇنيە ٴجۇزى بازارىندا مونوپوليالىق ورىنىعا شىقتى). وسى ەكى ٴتۇيىن جونىنەن ايتقاندا، انگليا ول كەزدە كاپيتاليستىك ەلدەردىڭ اراسىندا ەرەكشە بولاتىن. ەنگەلس پەن ماركس وسى ەرەكشە جاعدايدى تالداي كەلىپ ونىڭ انگليا جۇمىسشى قوزعالىسىندا ورايشىلدىقتىڭ جەڭۋىمەن (ۋاقىتشا جەڭۋىمەن) **بايلانىستىلىعىن** تۇتەنشە ايقىن كورسەتتى.

1858 ـ جىلى 10 ـ ايدىڭ 7 ـ كۇنى ماركسكە جازعان حاتىندا ەنگەلس بىلاي دەيدى: "انگليا پرولەتارياتى ٴىس جۇزىندە كۇن سايىن بۋرجۋازيالانۋدا، ٴسويتىپ بارلىق ۇلتتار اراسىنداعى ەڭ بۋرجۋازيالانعان بۇل ۇلت ٴىستى تۇبىندە بۋرجۋازيادان **سىرت** بۋرجۋازيالانعان اقسۇيەكتەر دە، بۋرجۋازيالانعان پرولەتاريات تا بولاتىن دارەجەگە جەتكىزبەك كورىنەدى. ارينە، بۇكىل دۇنيە ٴجۇزىن قاناپ وتىرعان ۇلت جونىنەن ايتقاندا، بۇل بەلگىلى دارەجەدە ورىندى."[271] 1872 ـ جىلى 9 ـ ايدىڭ 21 ـ كۇنى زورگەگە جولداعان حاتىندا ەنگەلس بىلاي دەپ جازادى: حەيلز Hales حالىقارالىق بىرلەستىك كوميتەتىندە ۇلكەن جاڭجال شىعارىپ، "انگليانىڭ جۇمىسشى كوسەمدەرى ساتىلىپ كەتتى" دەگەن سوزدەرى ٴۇشىن ماركستى ايىپتاپ داۋىس بەردى. ماركس 1874 ـ جىلى 8 ـ ايدىڭ 4 ـ كۇنى زورگەگە بىلاي دەپ حات جازدى: "مۇندا ‹انگلىيادا› قالا جۇمىسشىلارىنا كەلسەك، كوسەمدەردىڭ بۇكىل توبىنىڭ پارلامەنتكە كىرمەگەندىگى عانا وكىنىشتى، مۇنىڭ ٴوزى وسى وڭباعانداردان قۇتىلۋدىڭ ەڭ سەنىمدى جولى بولار ەدى."[375] ەنگەلس 1881 ـ جىلى 8 ـ ايدىڭ 11 ـ كۇنى ماركسكە جازعان حاتىندا "بۋرجۋازيا ساتىپ العان نەمەسە ەڭ بولماعاندا بۋرجۋازيادان اقى الاتىن ادامدار باسشىلىق ەتىپ وتىرعان ەڭ جەكسۇرىن انگليا جۇمىسشى بىرلەستىگى"[352] تۋرالى ايتقان. 1882 ـ جىلى 9 ـ ايدىڭ 12 ـ كۇنى

كاۋتسكيگە جازعان حاتىندا ەنگەلس بىلاي دەيدى: "ٴسىز مەنەن: انگليا جۇمىسشىلارى وتارشىلدىق ساياسات تۋرالى نە ويلايدى؟ — دەپ سۇرايسىز. ولاردىڭ مۇنداعى ويى دا جالپى ساياسات جونىندەگى ويىمەن ۇقساس. مۇندا جۇمىسشى پارتياسى جوق، كەرباقپاشىل جانە ليبەرال اپتىقپالار عانا بار، ال جۇمىسشىلار انگليانىڭ وتارلاردى مونوپوليالاۋ ۇقىعى مەن دۇنيە ٴجۇزى بازارلارىنداعى مونوپوليالىق ۇقىعىنان سولارمەن بىرگە راقاتتانا پايدالانىپ وتىر."[353]

1889-جىلى 12-ايدىڭ 7-كۇنى ەنگەلس زورگەگە بىلاي دەپ جازادى: *"...مۇنداعى ‹انگلياداعى› ەڭ جەكسۇرىن نارسە —* جۇمىسشىلاردىڭ بويىنا ٴسىڭىپ العان بۇرجۋازيالىق "قۇرمەتتىلىك" (respectability)... ٴتىپتى مەن ولاردىڭ ىشىندەگى ەڭ تاڭداۋلىسى ەسەپتەپ جۇرگەن توم مانن دا تاڭەرتەڭگى استى مارتەبەلى قالا باستىعىمەن بىرگە ىشەتىن بولدىم دەپ سۇيسىنە ايتادى. ولاردى فرانسۋزدارمەن سالىستىرساڭ توڭكەرىستىڭ نە ەكەندىگىن بىلەسىڭ"[376] . ول 1890-جىلى 4-ايدىڭ 19-كۇنگى حاتىندا بىلاي دەيدى: "قوزعالىس ‹انگليا جۇمىسشى تابىنىڭ قوزعالىسى› **جاسىرىن** العا باسىپ كەلەدى، بارعان سايىن قالىڭ جىكتەردى، ونىڭ ۇستىنە كوبىنەسە كۇنى بۇگىنگە دەيىن قوزعالماي جاتقان **ەڭ تومەنگى** ‹كورنەكتىلەندىرۋ بەلگىسى ەنگەلستىكى› بۇقارانى قامتۋدا، ولار **وزدەرىنىڭ ورنىن**، اسا زور قوزعالىشى كۇشتىڭ ناق وزدەرى ەكەندىگىن تاياۋ كۇندەردە **تانىپ** جەتەدى[377] ." ەنگەلس 1891-جىلى 3-ايدىڭ 4-كۇنى بىلاي جازادى: "ىدىراپ كەتكەن كەمەڭگەرلىك ەندى..." جاي ۇيىمى جەڭىلدى، **باي** جانە سوندىقتان دا قورقاق ەسكىلىكتى، كەرباقپا جۇمىسشى بىرلەستىگى سوعىس مايدانىندا جالعىز قالادى..." ول 1891-جىلى 9-ايدىڭ 14-كۇنى بىلاي دەپ

جازادى: جۇمىسشى بىرلەستىگىنىڭ نيۋ-كاستل قۇرىلتايىندا 8 ساعاتتىق جۇمىس كۇننە قارسى تۇرۋشى ەسكى جۇمىسشى بىرلەستىگىشىلدەر جەڭىلدى، بۇرجۋازيالىق گازەتتەر دە " **بۇرجۋازيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ** جەڭىلگەندىگىن مويىندادى... «كورنەكتى لەندىرۋ بەلگىلەرىنىڭ بارلىعى ەنگەلستىكى»"[378]

ونداعان جىلدار بويى قايتالاپ كەلگەن بۇل پىكىردىڭ ەنگەلستىڭ باسپا ءسوز بەتىندە اشكەرە جاريالاعاندىعىنىڭ ونىڭ 1892-جىلعى «انگليا جۇمىسشى تابىنىڭ حالى»نىڭ ەكىنشى باسپاسىنا العى ءسوزى[379] دالەلدەيدى. مۇندا "جۇمىسشى تابىنىڭ اراسىنداعى اقسۇيەكتەر" تۋرالى، "ەرەكشە ۇقىقتى از ساندى جۇمىسشىلار" مەن "قالىڭ جۇمىسشىلار بۇقاراسى" اراسىنداعى قاراما-قارسىلىق تۋرالى ايتىلادى. انگليانىڭ 1848—1868-جىلدارداعى ەرەكشە ۇقىقتى ورىنداعىلارعا كەلتىرەتىن "ۇزاق پايداسىن" جۇمىسشى تابىنىڭ "ەرەكشە ۇقىقتى جانە قورعاۋداعى بولماشى ازشىلىعى" عانا كوردى، "ال قالىڭ بۇقارا ەڭ مىقتاعاندا ۋاقىتشا قانا جاقسارۋعا جەتە الادى..." "انگليانىڭ ونەركاسىپ مونوپولياسى كۇيرەگەن كۇنى انگليا جۇمىسشى تابى مۇنداي ەرەكشە ۇقىقتى ورنىنان ايرىلادى..." "جاڭا" جۇمىسشى بىرلەستىگى — بىلىكسىز جۇمىسشىلار بىرلەستىگى مۇشەلەرىنىڭ "ءبىر تەڭدەسسىز ارتىقشىلىعى بار: ولاردىڭ كوڭىل كۇيى جاعدايى نەداۋىر جاقسى 'ەسكى جۇمىسشى بىرلەستىگىشىلدەر'دى ەسىنەن جاڭىلدىراتىن تىڭ سانا، ولار ءداستۇر بولىپ قالعان قۇرمەتتى بۇرجۋازيالىق سوقىر سەنىمدەردەن مۇلدەم ساۋ، ءالى اشىلماعان تىڭ جەر بولىپ تابىلادى..." انگليادا "جۇمىسشى ۋاكىلدەرى دەيتىندەر" دەپ "وزدەرىنىڭ جۇمىسشى تابىنا ٴتان قاسيەتىن وزدەرىنىڭ ليبەراليزمى مۇحيتىنا باتىرۋعا ٴازىر تىرعان، سول سەبەپتى ولاردىڭ بۇل قاسيەتى كەشىرىلەتىن..."

ادامدار اتالادى.

ٴبىز ماركس پەن ەنگەلستىڭ بۇكپەسىز سوزدەرىنەن نەداۋىر تولىق ۇزىندىلەردى وقىرمانداردىڭ **جالپى بەتتىك** زەرتتەۋى ٴۇشىن ادەيى نەداۋىر تولىق كەلتىردىك. بۇل سوزدەردى زەرتتەۋ قاجەت، ولار قۇنتتاپ وي جىبەرۋگە تاتيدى. ويتكەنى يمپەرياليستىك ٴداۋىردىڭ وبيەكتيۆتىك جاعدايلارى بىزدەن جۇمىسشىلار قوزعالىسىندا قولدانۋدى تالاپ ەتەتىن تاكتيكانىڭ **ٴتۇيىنى** مىنە وسىندا.

كاۋتسكي بۇل ارادا دا "سۋدى لايلاۋ"دى، ماركسيزمنىڭ ورنىنا ورايشىلداردىڭ ىمىراشىلدىق شىرىن سوزدەرىن قويۋدى ويلايدى. گەرمانيانى انگليانىڭ مونوپوليالىعىن بۇزۋ ٴۇشىن سوعىسادى دەپ اقتايتىن اشىق، اڭقاۋ سوتسيال-يمپەرياليستەر (لەنچ سياقتىلار)مەن ايتىستا كاۋتسكي وسى كورنەۋ جالعاندىقتى باسقا ٴبىر سونداي كورنەۋ جالعاندىق ارقىلى "**تۇزەتتى**"، ارسىزدىق جالعاندىقتىڭ ورنىنا ول ٴتاتتى جالعاندىقتى قويدى! ول انگليانىڭ **ونەركاسىپتىك** مونوپوليالىعى الدەقاشان تالقاندالعان، الدە قاشان بۇزىلعان، سوندىقتان وندا بۇزارلىق ەشتەڭە جوق، بۇزۋ قاجەتسىز دەيدى.

بۇل دالەلدەردىڭ جالعاندىعى نەدە؟

بىرىنشىدەن، انگليانىڭ **وتارشىلدىق** مونوپوليالىعىنان جالتارىپ وتىرعاندىعىندا. ال ەنگەلس، ٴبىزدىڭ جوعارىدا كورگەنىمىزدەي، مۇنان 34 جىل بۇرىن، ياعني 1882-جىلدىڭ وزىندە-اق مۇنى ابدەن ايقىن كورسەتتى! انگليانىڭ ونەركاسىپ مونوپوليالىعى بۇزىلعانىمەن، ونىڭ وتارشىلدىق مونوپوليالىعى ساقتالىپ قانا قويماي، قايتا ٴتىپتى اسقىنىپ كەتتى، ويتكەنى دۇنيە ٴجۇزى ٴبولىنىپ بولدى! جالعان ٴسوزدىڭ مايىن تامىزعان كاۋتسكي "سوعىساتىن ەشتەڭە جوق" دەگەن بۇرجۋازيالىق تىنىشتىقپازدىق پەن ورايشىل-

دىق مەششاندىق يديا سىماقتى جىلدىرتىپالاتىپ وتكىزەدى. مۇنىڭ كەرىسىنشە، قازىر **كاپيتاليستەر** سوعىس ارقىلى تالاسپاق بولىپ وتىرعاندىعى بىلاي تۇرسىن، كاپيتاليزمدى ساقتاپ قالۋ ٴۇشىن سوعىسپاي **تۇرا المايدى،** ويتكەنى وتارلاردى زورلىقپەن قايتا بولمەيىنشە، **جاڭا** يمپەرياليستىك ەلدە ەسكىرەك (**ٴارى السىزىرەك**) يمپەرياليستىك بەلدى ەلدەردىڭ كەنەلىپ وتىرعان ەرەكشە ۇقىق-تارىن الا المايدى.

ەكىنشىدەن، انگلىيادا ورايشىلدىقتىڭ جەڭىسكە جەتۋىنىڭ (ۋاقىتشا) سەبەبى — انگلىيانىڭ مونوپولياليعى بولاتىندىعى نەلىكتەن؟ ويتكەنى مونوپوليالىق **ۇستەمە پايدا،** ياعني دۇنيە جۇزىندەگى قالىپتى، داعدىلى كاپيتاليستىك پايدالاردان ارتىق پايدا بەرەدى. كاپيتاليستەر بۇل ۇستەمە پايدانىڭ ٴبىر بولەگىن (ٴتىپتى نەداۋىر بولەگىن!) **ٴوز ەلىنىڭ** جۇمىسشىلارىن ساتىپ الۋ ٴۇشىن، بەلگىلى وداق قۇرۋ (ۋەبپتار سۋرەتتەگەن انگليا جۇمىسشى بىرلەستىگىنىڭ ٴوز قوجايىندارىمەن بولعان اتاقتى "وداق"ىن ەسكە ٴتۇسىرىڭىز)، ياعني ٴوز ەلىنىڭ جۇمىسشىلارى مەن كاپيتاليستەرى بىرلەسە وتىرىپ باسقا ەلدەرگە **قارسى تۇراتىن** وداق قۇرۋ ٴۇشىن ٴبولىپ **شىعارا الادى.** انگليانىڭ ونەركاسىپ مونوپولياليعى 19-عاسىردىڭ سوڭىندا-اق بۇزىلدى. بۇل داۋسىز فاكت. ٴبىراق **قانشالىق** بۇزىلدى؟ مونوپوليا **اتاۋلى** تۇگەل جويىلدى ما؟

ەگەر ولاي بولعان بولسا، كاۋتسكيدىڭ ىمىرالاسۋ (ورايشىلدارمەن) "ٴنازاريا"سىندا بەلگىلى نەگىز بولعان بولار ەدى. ٴبىراق اڭگىمە وسىنداي **بولماي وتىرعاندىعىندا،** يمپەرياليزم **دەگەنىمىز** مونوپوليالىق كاپيتاليزم. كارتەل، ترەست، سينديكات جانە جالپى بانكە اتاۋلىلاردىڭ **ٴبارى دە** ٴبىر ٴتۇرلى مونوپوليالىق ۇيىم **بولىپ تابىلادى.** ۇستەمە پايدا جويىلعان جوق، باياعىسىنشا

ساقتالىپ كەلەدى. ەرەكشە ۇقىقتا كەنەلگەن قازىنا جاعىنان باي ٴبىر ەلدىڭ باسقا **بارلىق** ەلدى قاناۋشىلىعى ٴالى ساقتالىپ قالدى، ٴتىپتى ٴورشي ٴتۇستى. از عانا باي ەلدەر (دەربەس جانە شىن الىپ "وسى زامانعى" بايلىق جونىنەن ايتقاندا، مۇنداي ەلدەر تورتەۋ عانا: انگليا، فرانسيا، امەريكا، گەرمانيا) مونوپوليالاۋدى ۇشان-تەڭىز كولەمدە كەڭەيتىپ، ٴجۇز ملليونداپ، ٴتىپتى ملليارتتاپ **ۇستەمە** پايدا الىپ كەلەدى، باسقا ەلدەردىڭ ملليونداعان حالقىنىڭ "موي-نىنا ٴمىنىپ كەلەدى"، اسا مول، اسا مايلى، اسا تولىمدى ولجانى ٴبولىسىپ الۋ ٴۇشىن ٴوزارا كۇرەسىپ كەلەدى.

يمپەريالىزمنىڭ ەكونوميكالىق جانە ساياسي ٴمانى مىنە وسىندا جاتىر، ال كاۋتسكي وسىنداعى ەڭ تەرەڭ قايشىلىقتاردى اشپايدى، قايتا ولاردى بۇركەمەلەيدى.

"ٴبىرى" يمپەرياليستىك ەلدەردىڭ بۇرجۋازياسى "ٴوز ەل" جۇمىسشىلارىنىڭ جوعارى جىكتەرىن **ەكونوميكالىق جاقتان** ساتىپ الۋ ٴۇشىن جىلىنا ٴبىر-ەكى ٴجۇز ملليون فرانك شىعارا الادى، ويتكەنى ولاردىڭ **ۇستەمە** پايداسى شامامەن ٴبىر ملليارت-تان اسادى. ال بۇل بولماشى ساداقانىڭ جۇمىسشى بۇجاڭدارعا، "پارلامەنتتىك جۇمىسشى جورالارى"نا (بۇل ۇعىم جونىندەگى ەنگەلستىڭ تاماشا تالداۋىن ەسكە الىڭىز)، اسكەري ونەركاسىپ كومي-تەتىندەگى[369] جۇمىسشى ۋاكىلدەرىنە، جۇمىسشى ٴمانساپتىلارعا، تار ٴورىستى كاسىپتىك جۇمىسشى ۇيىمىنداعى جۇمىسشىلارعا جانە قىزمە-تشىلەرگە، تاعى تاعىلارعا قالاي ٴبولىنىپ بەرىلەتىندىگىنە كەلسەك ول ەكىنشى ورىنداعى ماسەلە.

1848 — 1868-جىلدارى جانە ودان ٴبىراز كەيىنىرەك مونوپول-يالىقتان تەك انگليا عانا پايدالانادى؛ **سوندىقتان** ورايشىل-دىق انگليادا نەشە ون جىل باسىم ورىندا بولا الدى؛ نە وراسان

باي وتارلارى، نە ونەركاسىپ مونوپولياسى بار ودان باسقا ەل **بولعان جوق.**

19 - عاسىردىڭ سوڭعى ۇشتەن ٴبىرى يمپەرياليستىك جاڭا داۋىرگە ٴوتۋ مەزگىلى بولدى، بۇل مەزگىلدە مونوپوليالىقتان ٴبىر **ەمەس،** وتە از ساندى بىرنەشە ٴىرى ەلدىڭ ماليا كاپيتالدارى پايدالاندى (جاپونيا مەن روسسيادا اسكەري كۇش جاقتاعى مونوپوليالىق، بايتاق ولكەلەردى نەمەسە وزگە حالىقتاردى، جۇڭگونى جانە باسقالاردى توناۋدىڭ ەرەكشە قولايلىلىعىنان تۋاتىن مونوپوليالىق قازىرگى زامانعى ەڭ جاڭا ماليا كاپيتالىنىڭ مونوپولياسىن بەلگىلى دارەجەدە تولىقتىرادى جانە ونىڭ ورنىن باسادى). انگليانىڭ مونوپولياسىنا، وسىنداي تۇرلىشە جاعدايلار سەبەپتى ونداعان جىلدار بويى ەشكىم **تالاسا الماي كەلدى.** قازىرگى زامانعى ماليا كاپيتالىنىڭ مونوپولياسى سۇراپىل تالاسقا تاپ بولىپ وتىر؛ يمپەرياليستىك سوعىس ٴداۋىرى باستالدى. بۇرىن **ٴبىر** ەلدىڭ جۇمىسشى تابىن ونداعان جىلدار بويى ساتىپ الۋعا، ازدىرۋعا بولاتىن ەدى. قازىر بۇل تىم قيىنعا ٴتۇستى، ٴتىپتى مۇمكىن دە بولماي قالدى، ٴبىراق ونىڭ ەسەبىنە **ساني شامالى** (1848—1868-جىلداردا انگليامەن سالىستىرعاندا) "جۇمىسشى اقسۇيەكتەر" جىگىن ٴالى دە ساتىپ الۋعا بولادى، "ٴىرى" يمپەرياليستىك ەلدەردىڭ **قاي-قايسىسى** بولسىن ساتىپ الىپ تا وتىر. بۇرىن ەنگەلستىڭ تاماشا تەرەڭ ايتۋى بويىنشا **"بۇرجۋازيالىق جۇمىسشى پارتياسى"** تەك ٴىرى ەلدە قۇرىلا الادى (ويتكەنى ول كەزدە مونوپوليالىق جۇرگىزە الاتىن ٴبىر عانا ەل ەدى)، ٴبىراق ونىڭ ەسەبىنە ۇزاققا باردى. قازىر **"بۇرجۋازيالىق جۇمىسشى پارتياسى" بارلىق** يمپەرياليستىك ەلدەر ٴۇشىن **بولماي قويمايتىن** جانە تيپتىك نارسەگە اينالىپ وتىر، ٴبىراق يمپەرياليستىك ەلدەر ولجا

ٴبولۋ جولىنداعى جان تالاسقان كۇرەسى سەبەپتى مۇنداي پارتيانىڭ ٴبىرسىپىرا ەلدەگى باسىمدىلىعى ۇزاققا بارمايدى. ويتكەنى تىر-ەستەر، ماليا شونجارلارى جانە زات باعاسىنىڭ ورلەۋى قاتارلىلار اتتوبەلىندەي جوعارى جىكتەگىلەردى ساتىپ الۋعا **مۇمكىندىك تۋدىرعانىمەن** پرولەتاريات پەن جارتىلاي پرولەتاريات **بۇقاراسى** بارعان سايىن قاتتى جانىشتاۋدا، ەزۋدە، ويرانداۋدا جانە ازاپتاۋدا.

ٴبىر جاعىنان، بۇرجۋازيا مەن ورايشىلدار از ساندى ەرەكشە ۇقىقتى، اسا باي ۇلتتاردى باسقالاردىڭ دەنەسىندەگى "ماڭگىلىك" پارازيتتەرگە اينالدىرۋعا، نەگىزىن مەن يندىستاندىقتاردى، تاعى باسقالاردى قاناۋ ارقىلى "راحات"قا كەنەلۋگە، ولاردى قىلىپىپ تۇرعان قارۋلارمەن جابدىقتالعان جاڭا ميليتاريزممەن تۇنشىق-تىرۋعا تىرىسادى. ەكىنشى جاعىنان، بۇرىنعىدان ارمان، قاتتى ەزگىگە ۇشىراعان جانە يمپەرياليستىك سوعىستىڭ بارلىق ازابىن ارقالاپ وتىرعان **بۇقارا** بۇل شىرماۋدان قۇتىلۋعا، بۇرجۋازيانى قۇلاتۋعا تىرىسادى. قازىرگى جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ تاريحى وسى ەكى ٴتۇرلى اۋقىم اراسىنداعى كۇرەستە بىرتىندەپ باستالدى. ويتكەنى الدىڭعى اۋقىم كەزدەيسوق ەمەس، ونىڭ ەكونوميكالىق "قاينار"ى بار، بۇرجۋازيا **بارلىق** ەلدە سوتسيال-شوۆينيستەردىڭ "بۇرجۋازيالىق جۇمىسشى پارتياسى"ن تۋدىرىپ، ٴوسىرىپ جانە ونىمەن ٴوزىن قامداپ وتىر. ماسەلەن، يتالياداعى بيسسولاتيلەردىڭ رەسميلەنگەن تولىق سوتسيال-يمپەرياليستىك پارتياسى مەن پوترە-سوۆ، گۆەزدەۆ، **بۇلكين**، چحەيدزە، سكوبەلەۆتەردىڭ جارتىلاي رەسميلەنگەن پارتياسىماعىنىڭ ەشبىر ماندىك پارقى جوق. ماڭىز-دىسى سول، جۇمىسشى اقسۇيەكتەر جىگىنىڭ بۇرجۋازياعا قاراي ٴبولىنىپ شىعۋى ەكونوميكالىق جاقتان پىسىپ جەتتى جانە اياقتالدى، ال مۇنداي ەكونوميكالىق فاكت پەن تاپتىق قاتىناستىڭ وزگەرىسى

وزىنە ۇيلەسەتىن ساياسي فورمانى ايىرىقشا "جان قيىناماي-اق" تاۋىپ الادى.

قازىرگى زامانعى كاپيتاليزمنىڭ ساياسي ورگاندارى، ماسەلەن، باسپا ٴسوز، پارلامەنت، ٴتۇرلى ۇيىمدار جانە قۇرىلتايلار تاعى باسقالار وسىنداي ەكونوميكالىق نەگىزدە قۇرمەتتىلىپ، موماقان جاعىرتىپ ازدارعا جانە وتانشىل جۇمىسشى-قىزمەتكەرلەرگە ولاردىڭ ەكونوميكالىق ەرەكشە ۇقىعى مەن بولماشى شاپاعاتىنا سايكەسەتىن **ساياسي** ەرەكشە ۇقىقتاردى، بولماشى شاپاعاتتاردى تاعايىندايدى. نيگىداعى نەمەسە اسكەري ونەركاسىپ كوميتەتىندەگى، پارلامەنتتەگى جانە ٴتۇرلى كوميتەتتەردەگى، سونداي-اق "كورنەكتى" زاڭدى گازەتتەردىڭ رەداكسيالارىنداعى نەمەسە كورنەكتىلىگى ودان كەم سوقپايتىن، "بۇرجۋازيانىڭ انا ٴتىلىن العىش" جۇمىسشى بىرلەستىگى الىلار كەڭەسىندەگى الاڭسىز، تابىسى مول ورىندار يمپەرياليستىك بۇرجۋازيانىڭ "بۇرجۋازيالىق جۇمىسشى پارتيا"لارداعى ۋاكىلدەردى جانە ولاردىڭ جاقتاستارىن شىرعالايتىن جانە سيلايتىن نارسەلەرى بولىپ تابىلادى.

ساياسي دەموكراتيالىق ورگاندار دا وسى باعىتتا قيمىل جاسايدى. ٴبىزدىڭ زامانىمىزدا سايلاۋسىز كۇنەلتۋگە، بۇقاراسىز جول تابۋعا بولمايدى، ال باسپا ونەرى ەرەكشە دامىعان جانە پارلامەنت ٴتۇزىمى داۋىرلەگەن داۋىردە بۇقاراني شىرعالاۋ ٴۇشىن، جاعىمسىز قولپاشتايتىن، وسەك-اياڭ تاراتاتىن، الداپ-ارباياتىن، سانگە اينالعان جانە جۇرتقا تۇسىنىكتى سوزدەردى قاقپاقىل ەتەتىن، جۇمىسشىلار تەك بۇرجۋازياني قۇلاتۋ كۇرەسىنەن بەزسە بولعاني — ولاردىڭ قانداي جاقسىلىقتار جاساۋىنا جانە يگىلىكتى ارتتىرۋىنا بولادى دەپ وڭدى-سولدى ۋادە بەرەتىن كەڭ تاراعان، دايەكتى جۇرگىزىلگەن، ەگجەي-تەگجەيلى ٴتاسىل **قاجەت.** مەن بۇل

ٴتاسلدى "بۇرجۋازيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ" تيپتىك ەلىندەگى وسى تاسىلدەردىڭ ەڭ وزىق جانە ەپتى ۋاكىلدەرىنىڭ ٴبىرى انگليا ٴۋازىرى للويد-جورجدىڭ ەسىمىمەن للويد-جورجيزىم دەپ اتاپ ەدىم. للويد-جورج بۇرجۋازيانىڭ ٴبىرىنشى دارەجەلى ىسىعى جانە سايا‌سي الاياعى، بەدەلدى شەشەنى بولاتىن، ول جۇمىسشىلار بۇقاراسى الدىندا نە بولسا سونى كوپىرۋگە، ٴتىپتى كەيبىر ەڭ توڭكەرىستىك سوزدەردى دە سويلەۋگە، ٴتىل العىش جۇمىسشىلارعا الەۋمەتتىك جاڭعىرتۋ تۇرىندە نەداۋىر ساداقالار بەرۋدى (قامتاماسىزداندىرۋ قاتارلىلاردى) جۇزەگە اسىرۋ جايلى ۋادە بەرۋگە شەبەر بولدى، بۇرجۋازياعا ايتارلىقتاي قىزمەت ەتتى① جانە **ناق** جۇمىسشىلار **اراسىندا** بۇرجۋازيا ٴۇشىن قىزمەت ىستەدى، **ناق** پرولەتارياتتىڭ اراسىندا، ياعني بۇقاراني رۋحي جاقتان باعىندىرۋ ەڭ قاجەتتى ٴارى ەڭ قيىن بولعان جەردە بۇرجۋازيانىڭ ىقپالىن تاراتىپ وتىر.

قانە، للويد-جورجدىڭ شەيدەمان، لەگين، حەندەرسون، حايندمان، پلەحانوۆتاردان جانە رەنودەل اعىمنداعىلاردان ايىرماشىلىعى زور ما؟ سوڭعىلاردىڭ كەيبىرەۋلەرى ماركستىك توڭكەرىستىك سوتسياليزمنە قايتا ورالادى دەپ قارسىلىق ايتۋشىلار بولار. بۇل مۇمكىن، ٴبىراق ماسەلەنى سايا‌سي جاقتان، ۇلكەن جاقتاردان قاراعاندا، بۇل-دارەجە جاعىنداعى بولماشى ايىرماشىلىق قانا. قازىرگى سوتسيال-شوۆينيس كوسەمدەردەن بىرەن-ساراندار عانا پرولەتار-

① تاياۋدا مەن ٴبىر اعىلشىنشا جورنالدان للويد-جورجدىڭ سايا‌سي دۇشپانى توريدىڭ **215:** «توريلەر نازارىنداعى للويد-جورج» دەگەن ماقالاسىن وقىدىم. بۇل سايا‌سي دۇشپانىنىڭ كوزىن سوعىس اشىپتى، ول مۇنىمەن للويد-جورج بۇرجۋازيانىڭ قانداي تاماشا اپەرباقانى ەكەندىگىن كورىپتى! توريلەر ونىمەن الدەقاشان رايلاسقان!

ياتقا قايتا ورالۋى مۇمكىن. ٴبىراق سوتسيال-شوۆينيستىك نەمەسە (بۇل دا سول) ورايشىلدىق اعىم جوعالا دا، توڭكەرىستىك پىرولەتارياتقا "قايتا ورالا" دا المايدى. بۇل ساياسي اعىم، بۇل "بۇرجۋازيالىق جۇمىسشى پارتياسى" ماركسيزىم جۇمىسشىلار اراسىندا قارسى الىنىپ وتىرعان بارلىق جەردە ماركستىڭ اتىمەن انت سۋ ٴىشىپ قارعانادى. ٴبىر ساۋدا دۇكەنىنىڭ قانداي ماركانى بولسا دا ىستەتۋىنە، قانداي ۆيۋەسكانى بولسا دا اسۋىنا جانە قانداي قۇلاقتاندىرۋدى بولسا دا شىعارۋىنا تيىم سالۋعا بولمايتىنى سياقتى، ولاردىڭ مۇنىسىنا دا تيىم سالۋعا بولمايدى. ەزىلگەن تاپتار اراسىندا ابىرويلى توڭكەرىسشىل كوسەمدەر قايتىس بولعانىنان كەيىن، ولاردىڭ جاۋلارى ولاردىڭ ەسىمدەرىنەن پايدالانىپ ەزىلگەن تاپتاردى الداۋعا ارەكەتتەنەتىن جايت تاريحتا ۇنەمى كەزدەسىپ كەلدى.

فاكت مىناۋ: "بۇرجۋازيالىق جۇمىسشى پارتياسى"—وسى ساياسي قۇبىلىس قازىردىڭ وزىندە-اق **بارلىق** الدىڭعى قاتارلى كاپيتاليستىك ەلدەردە قالىپتاستى، بۇل پارتيالارعا (نەمەسە توپتارعا، اعىمدارعا جانە تاعى باسقالارعا ٴبارىبىر) قارسى باتىل، اياۋسىز، جالپى بەتتىك كۇرەس جۇرگىزبەيىنشە يمپەريالىيزىمگە قارسى تۇرۋ تۋرالى دا، ماركسيزىم تۋرالى دا جانە سوتسياليستىك جۇمىسشى قوزعالىسى تۋرالى دا اۋىز اشۋ مۇمكىن ەمەس. روسسيياداعى چحەيدزە توبى[183]، «ٴبىزدىڭ ٴىس» جورنالى[340]، «ەڭبەك ٴۇنى» گازەتى[380] جانە شەتەلدەگى "ۇيىمداستىرۋ كوميتەتشىلدەر" **وسىنداي** پارتيانىڭ وزگەرگەن ٴبىر تۇرىنەن باسقا تۇك تە ەمەس. بۇل پارتيا-توپتار الەۋمەتتىك توڭكەرىستەن **بۇرىن** جويىلادى دەپ ويلاۋعا تيىتتەي دە دالەلىمىز جوق. مۇنىڭ كەرىسىنشە، بۇل توڭكەرىس نەعۇرلىم جاقىنداسا، نەعۇرلىم كۇشتى قاۋلاسا، ونىڭ بارىسىنداعى وزگەرىستەر مەن سەكىرۋلەر نەعۇرلىم شۇعىل جانە

كوُشتى بولسا، بوُقارالىق توڭكەرىستىڭ تاسقىنىنىڭ ورايشىلدىق مەشانىدار تاسقىنىنا قارسى كوُرەسى جوُمىسشى قوزعالىسىندا سولعوُرلىم زور رول اتقارادى. بوُقارا اراسىندا دا نەمەسە بوُرجۋاز- ياعا بەرىلگەن ەرەكشە وُقىقتى جىك اراسىندا دا نەگىزى بولماعان- دىقتان كاۋتسكيشىلدىك ەشقانداي دەربەس اعىم بولىپ تابىلمايدى. ٴبىراق كاۋتسكيشىلدىكتىڭ حاۋىپتىلىگى سول، ول وتكەن زاماننىڭ يديالوگياسىنان پايدالانا وتىرىپ، پرولەتارياتتى "بوُرجۋازيالىق جوُمىسشى پارتياسى"مەن ىمىرالاستىرۋعا، پرولەتارياتتىڭ ونىمەن بولعان بىرلىگىن ساقتاۋعا، ٴسويتىپ سوڭعىسىنىڭ بەدەلىن ارتتىرۋعا تىرىسادى. اشىق سوتسيال-شوۆينيستەردىك سوڭىنان بوُقارا ەندى ەرمەيتىن بولدى: للويد-جورج انگليا جوُمىسشىلارى جينالىسىندا اۋىزعا قاعىلدى، حايندمان پارتيادان شەگىندى، رەنودەل مەن شەيدەمان اعىمىنداعىلار، پوتىرەسوۆپەن گوۆوزدەۆ اعىمىنداعىلار ساقشىنىڭ قورعاۋىمەن عانا كوُنەلتىپ وتىر. كاۋتسكيشىلدەردىڭ سوتسيال-شوۆينيستەردى استىرتىن قورعاشتاۋى بارىنەن دە حاۋىپتىرەك.

كاۋتسكيشىلدەردىڭ ەڭ ەتەك العان بوُلتاقتارىنىڭ ٴبىرى "بوُقارا"نى كولدەنەڭ تارتۋ. ولار: ٴبىزدىڭ بوُقارادان جانە بوُقارا- لىق وُيىمداردان قول وُزگىمىز كەلمەيدى دەسەدى. الايدا بوُل ماسەلە جونىندەگى ەنگەلستىڭ قويىسىن ويلاپ كورىڭىزدەر. انگليا جوُمىسشى بىرلەستىگىنىڭ "بوُقارالىق وُيىمدار"ى 19-عاسىردا بوُرجۋاز- يالىق جوُمىسشى پارتياسىن جاقتادى. ٴبىراق ماركس پەن ەنگەلس سونىڭ ٴوُشىن ونىمەن ىمىراعا كەلگەن جوق، قايتا ونى اشكەرەلەپ وتىردى. ولار مىنالاردى وُمىتپادى: (1) جوُمىسشى بىرلەستىگى وُيىم- دارى **پرولەتارياتتىڭ تەك ازشىلىعىن** عانا تىكەلەي قامتيدى. سول كەزدەگى انگليادا نەمەسە قازىرگى گەرمانيادا بولسىن، پرولە-

تارياتتىڭ ەڭ كوپ دەگەندە 5 تەن ٴبىرى ۇيىمداردا بولدى. كاپيتاليزم تۇسىندا ۇيىمدارعا پرولەتارياتتىڭ كوپشىلىگىن ەنگىزۋ مۇمكىن دەپ ويلاۋعا مۇلدە بولمايدى. (2) — بۇل باستىسى — ماسەلە ۇيىم مۇشەلەرىنىڭ سانىندا ەمەس، قايتا وسى ۇيىمنىڭ ساياساتىنىڭ وبيەكتيۆتىك ٴمانى جۇزىندەگى ماڭىزىندا: بۇل ساياسات بۇقارانىڭ مۇددەسىنە ۋاكىلدىك ەتە مە، بۇقارا ٴۇشىن قىزمەت ىستەي مە، ياعني بۇقارانىڭ كاپيتاليزمنەن ازات بولۋى ٴۇشىن قىزمەت ىستەي مە، الدە ازشىلىقتىڭ مۇددەسىنە ۋاكىلدىك ەتىپ، ولاردىڭ كاپيتاليزممەن ىمىرالاسۋىن كوزدەي مە؟ سوڭعى جاعداي 19-عاسىرداعى انگليا مەن قازىرگى گەرمانيا قاتارلىلاردىڭ شىندىق جاعدايى بولىپ وتىر.

ەنگەلس "ەڭ تومەنگى بۇقارا"نى، ياعني ناعىز كوپ ساندىلاردى كونە جۇمىسشى بىرلەستىگىندەگى "بۇرجۋازيالىق جۇمىسشى پارتيا"-لارىنان، ەرەكشە ۋاقىتتى ازشىلىقتان بولە قارايدى جانە "بۇرجۋاز-دارشا سىپايىگەرلىك" **جۇقپاعان** وسى كوپشىلىككە سۇيەنەدى. ماركسىستىك تاكتيكانىڭ ٴمانى مىنە وسىندا!

سوتسيال-شوۆينيستەر مەن وراپشىلداردى پرولەتارياتتىڭ ناق قايسى بولەگىنىڭ جاقتاپ وتىرعاندىعىن جانە جاقتايتىندىعىن ٴبىز مەجەلەي المايمىز (ەشكىم دە مەجەلەي المايدى). مۇنى تەك كۇرەس كورسەتەدى، مۇنى تەك سوتسياليستىك توڭكەرىس تۇپكىلىكتى شەشەدى. ٴبىراق ٴبىز يمپەرياليستىك سوعىستا "وتان قورعاۋشىلار" ازشىلىقتىڭ عانا **ۋاكىلدەرى** ەكەندىگىن شىنىندا بىلەمىز. سوندىقتان، ەگەر ٴبىز سوتسياليست بولىپ قالا بەرگىمىز كەلسە، **نەعۇرلىم تومەن** جانە **نەعۇرلىم تەرەڭ** قاتتامداعىلار اراسىنا، ياعني ناعىز بۇقارا اراسىنا بارۋعا ٴتيىسپىز، وراپشىلدىققا قارسى كۇرەستىڭ بار-لىق ماڭىزى مەن مازمۇنى مىنە وسىندا. وراپشىلدار مەن سوتسيال-

شوۆينيستەردىڭ ٴىس جۇزىندە بۇقارانىڭ مۇددەسىن ساۋدالاپ جۇرگەندىگىن، از ساندى جۇمىسشىلاردىڭ ۋاقىتشا ەرەكشە ۇقىمىن قورعايتىندىعىن، بۇرجۋازيانىڭ يدياسى مەن ىقپالىن تاراتاتىندىعىن، ٴىس جۇزىندە بۇرجۋازيانىڭ وداقتاستارى جانە ۋاكىلدەرى ەكەنىن اشكەرەلەيمىز - سول ارقىلى بۇقارانى وزدەرىنىڭ ناعىز ساياسي مۇددەسىن تانۋعا، يمپەرياليستىك سوعىستار مەن يمپەرياليستىك ۋاقىتشا بىتىمدەردىڭ ۇزاق، ازاپتى اۋمالى-توكپەلى بارىسى ارقىلى سوتسياليزم جولىندا، توڭكەرىس جولىندا كۇرەسۋگە تاربيەلەيمىز.

بۇقاراعا ورايشىلداردان ىرگە ٴبولۋدىڭ سوزسىزدىگىن جانە قاجەتتىلىگىن ٴتۇسىندىرۋ، ورايشىلدىققا قارسى اياۋسىز كۇرەسۋمەن ولاردى توڭكەرىسكە تاربيەلەۋ، سوعىس تاجىريبەلەرىنە نەگىزدەلە وتىرىپ ۇلتتىق ليبەراليستىك جۇمىسشىلار ساياساتىنىڭ جيىركەنىشتى ٴمانىن بۇركەمەي، قايتا ونى اشكەرەلەۋ - دۇنيە جۇزىلىك جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى بىردەن-ٴبىر ماركستىك لۋشيان مىنە وسى.

كەلەسى ماقالادا ٴبىز كاۋتسكيشىلدىككە تۇپەتەن قاراما-قارسى لۋشياننىڭ باستى ەرەكشەلىكتەرىن قورىتىپ كورمەكپىز.

1916 - جىلى 10 - ايدا جازىلعان	«ماقالالار جيناعى»نداعى نۇسقاسىنا ساي باسىلدى
1916 - جىلى 12 - ايدا «سوتسيال - دەموكراتتار جيناعى»نىڭ 2 - سانىندا باسىلعان	«لەنين شىعارمالارى»، 23 - توم، حانزۋشاسى، 103 — 119 - بەتتەرىنەن الىندى
قول قويعان: ن. لەنين	

بۇرجۋازيالىق تىنىشتىقپازدىق پەن سوتسيا- ليستىك تىنىشتىقپازدىق[381]

ٴبىرىنشى ماقالا (نەمەسە تاراۋ)
دۇنيە جۇزىلىك ساياسيداعى بۇرىلىس

مۇنداي بۇرىلىستىڭ بولىپ وتىرعاندىعىنىڭ نەمەسە بولىپ كەلە جاتقاندىعىنىڭ بەلگىلەرى ٴبىلىنىپ وتىر. اتاپ ايتقاندا: بۇل — يمپەرياليستىك سوعىستان يمپەرياليستىك بىتىمگە بۇرىلىس جاساۋ.

يمپەرياليستىك ەكى وداقتىڭ ەكەۋىنىڭ دە كۇمانسىز مىقتاپ تيتىقتاعاندىعى؛ سوعىستى مۇنان ارى سوزۋدىڭ قيىندىعى؛ ماسقارا "سوعىس" پايدالارى رەتىندە حالىقتىڭ تەرىسىن سىپىرىپ العانىنىڭ ۇستىنە تاعى دا ازداپ سىلىعىشتاي ٴتۇسۋدىڭ جالپى كاپيتاليستەر ٴۇشىن، اسىرەسە ماليا كاپيتاليستەرى ٴۇشىن قيىن ەكەندىگى؛ امەريكانىڭ، گوللانديانىڭ، شۆەيتساريانىڭ جانە باسقا دا بەيتاراپ ەلدەردىڭ سوعىس تۇسىندا بايلىققا باتىپ، تويياتتاپ قالعان ماليا كاپيتاليستەرى ٴۇشىن شيكىزاتتار مەن ازىقتىق زاتتاردىڭ جەتكىلىك- سىز بولۋى سەبەپتى مۇنداي "پايدالى" ساۋدانى مۇنان بىلاي دا جۇرگىزە بەرۋ وڭاي تيمەي وتىرعاندىعى؛ ٴوزىنىڭ يمپەرياليستىك ٴىرى باسەكەلەسى انگليانىڭ بەلگىلى وداقتاسىن ودان ايىرىپ

الۋعا گەرمانيانىڭ بارىنشا ارەكەت ەتۋى؛ گەرمانيا ۇكىمەتىنىڭ، وعان ىلەسە بەيتاراپ ەلدەردىڭ ۇكىمەتتەرىنىڭ ٴبىر قاتارىنىڭ دا تىنىشتىقپازدىق ىستەپ بوي كورسەتۋى، — جوعارىدا ايتىلعان بەلگىلەردىڭ باستىلارى مىنە وسىلار.

سوعىستى تەز ارادا ٴبىترۋ مۇمكىندىگى بار ما؟

بۇل سۇراققا مۇمكىندىك بار دەپ جاۋاپ بەرۋ وتە قيىن. ٴبىزدىڭ قاراۋىمىزشا، ەكى مۇمكىنشىلىك نەداۋىر انىق ٴبىلىنىپ وتىر:

ٴبىرىنشى مۇمكىنشىلىك — گەرمانيا مەن روسسيانىڭ اراسىندا ادەتتەگىدەي جازبا تۇردەگى رەسمي شارتناما فورماسىندا بولماعانىمەن دە، جەكەلەي ٴبىتىم جاسالدى. ەكىنشى مۇمكىنشىلىك — مۇنداي ٴبىتىم جاسالعان جوق، انگليا جانە ونىڭ وداقتاستارى شىنىندا الدە دە ٴبىر — ەكى جىل تابان تىرەپ تۇرا الادى، ت. س. ٴبىرىنشى جاعدايدا سوعىستىڭ، قازىر بولماعانىمەن دە، تاياۋ ۋاقىتتا توقتالاتىندىعى ٴسوزسىز جانە ونىڭ ورىسىندە ايتا قالارلىقتاي وزگەرىستەر بولادى دەپ كۇتۋگە بولمايدى. ەكىنشى جاعدايدا سوعىستىڭ مەرزىمسىز ۇزاق ۋاقىتقا سوزىلۋى مۇمكىن.

ٴبىرىنشى جاعدايعا توقتالايىق.

گەرمانيا مەن روسسيانىڭ اراسىندا جەكەلەي ٴبىتىم تۋرالى كەلىسسوزدەر جۋىردا عانا بولىپ وتكەندىگىنە؛ نيكولاي II نىڭ ٴوزىنىڭ دە، نەمەسە وردا ماڭىنداعى ەڭ ىقپالدى توپتىڭ دا مۇنداي ٴبىتىمدى جاقتايتىندىعىنا؛ بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك ساياسيدا روسسيا مەن انگليانىڭ گەرمانياعا قارسى يمپەرياليستىك وداعىنان روسسيا مەن گەرمانيانىڭ انگلياعا قارسى ونان كەم سوقپايتىن يمپەرياليستىك وداعىنا قاراي بۇرىلىس جاساۋدىڭ بولىپ وتىرعاندىعىنا، — وسىنىڭ بارىنە كۇماندانۋعا بولمايدى.

شتيۋرمەردىڭ ورنىنا ترەپوۆتىڭ وتىرۋى؛ پاتشا ۇكىمەتىنىڭ
جۇرت الدىندا روسسيانىڭ كونستانتينوپولدى قاراتىپ الۋ "ۇقىعى"ن
بارلىق وداقتار مويىندادى دەپ مالىمدەۋى؛ گەرمانيانىڭ دارالانـ
عان پولشا مەملەكەتىن قۇرۋى—بۇل بەلگىلەر جەكەلەي ٴبىتىم
تۋرالى كەلىسسوزدەردىڭ ٴساتسىز بولىپ بىتكەندىگىن كورسەتەتىن
سىقىلدى. مۇمكىن، پاتشا ۇكىمەتى بۇل كەلىسسوزدەردى جۇرگىزـ
گەندە انگليانى **تەك قانا** قورقىتۋ ٴۇشىن، وعان زۇلىم پاتشا نيكوـ
لايدىڭ كونستانتينوپولدى قاراتىپ الۋ "ۇقىعى"ن ەكى ۇشتى
ەمەس، رەسمي تۇردە مويىنداتۋ ٴۇشىن جانە بۇل ۇقىقتا بەلگىلىـ
بىر "ەلەۋلى" كەپىلدىك الۋ ٴۇشىن جۇرگىزگەن شىعار؟

بۇل يمپەرياليستىك سوعىستىڭ باستى، نەگىزگى مازمۇنى بولىپ
تابىلاتىن نارسە—باستى-باستى يمپەرياليستىك ٴۇش باسەكەشىنىڭ،
ٴۇش توناۋشىنىڭ، روسسيانىڭ، گەرمانيانىڭ، انگليانىڭ اراسىندا
ولجانى بولۋشىلىك بولعاندىقتان، بۇلاي دەپ جورامالداۋدا سەنۋگە
بولمايتىن ەشتەڭە دە جوق.

ەكىنشى جاعىنان، پاتشا ۇكىمەتى ٴۇشىن پولشانى قايتارىپ
الۋدىڭ، كونستانتينوپولدى جاۋلاپ الۋدىڭ، گەرمانيانىڭ رۋـ
مينياداعى سوڭعى جەڭىلىستەرىنە بايلانىستى تاپتۇيىناقتاي ەتىپ تارتىپـ
كە سالىپ، ىقشامداپ وتىرعان جانە نىعايتىپ وتىرعان بەرىك
قورعانىس شەبىن قيراتۋدىڭ ٴىس جۇزىندە، سوعىس جاعىنان
مۇمكىن ەمەستىگى نەعۇرلىم كوبىرەك بىلىنگەن سايىن، گەرمانيامەن
جەكەلەي ٴبىتىم جاساۋعا، **ياعني** انگليا مەن جاساسقان گەرمانياعا
قارسى يمپەرياليستىك وداقتان گەرمانيا مەن جاساسقان انگلياعا
قارسى يمپەرياليستىك وداققا كوشۋگە سولعۇرلىم **لاجسىزدانا**
تۇسەدى. نەگە ولاي بولماسىن؟ ەكى ەلدىڭ ورتا ازيادان تاپقان
ولجانى ٴبولىسۋ جونىندەگى يمپەرياليستىك باسەكەسىنىڭ سالدارىنان

روسسيا انگلىيامەن سوعىسۋعا از-اق قالىپ ەدى-عوي! 1898-جىلى انگليا مەن گەرمانيانىڭ اراسىندا روسسياعا **قارسى** وداق جاساسۋ تۋرالى كەلىسسوزدەر بولىپ ەدى-عوي، جانە دە انگليا مەن گەرمانيا سول كەزدىڭ وزىندە-اق پورتۋگاليا ٴوزىنىڭ قازىنالىق مىندەتتەرىن ورىنداماعان "كۇندە" ونىڭ وتارلارىن ٴوزارا ٴبولىسىپ الۋعا قۇپيا تۇردە كەلىسىپ قويعان بولاتىن!

گەرمانيانىڭ يمپەرياليستىك باسشى توپتارىنىڭ انگلياعا قارسى روسسيامەن وداق جاساسۋعا كۇش سالا تالپىنۋى بۇدان بىرنەشە اي بۇرىن-اق انىقتالدى. وداقتىڭ نەگىزى، ٴسىرا، گاليتسيانى (ۋكراينالىق ۇگىت پەن ۋكراينالىق بوستاندىقتىڭ ورتالىعىن تۇنشىقتىرۋ پاتشا ۇكىمەتى ٴۇشىن وتە ماڭىزدى)، ارمەنيانى جانە **مۇمكىن، رۋمينيانى** دا ٴبولىسۋ بولار! گەرمانيا گازەتتەرىنىڭ بىرىندە اۋستريا، بولعاريا جانە روسسيا بولىپ رۋمينيانى ٴبولىسىپ الۋى مۇمكىن دەگەن "ەمەۋرىن" كورىنىپ تە قالدى-عوي! گەرمانيا انگلياعا قارسى روسسيامەن، مۇمكىن ونىڭ ۇستىنە جاپونيامەن دە، وداق جاساي السا بولعانى، پاتشا ۇكىمەتىنە تاعى دا "شاعىن جول بەرۋ"گە كونەر ەدى.

نيكولاي II مەن ۆيلحەلم II نىڭ اراسىندا قۇپيا تۇردە جەكەلەي ٴبىتىم جاسالۋى مۇمكىن. ەشكىم دە بىلمەگەن، ٴتىپتى 2-3 ادامنان باسقا، ۋازىرلەر دە بىلمەگەن قۇپيا شارتنامانىڭ بولعاندىعى ديپلوماتيا تاريحىندا بەلگىلى. "ۇلى ەلدەر" جالپى ەۋروپالىق ماجىلىسكە بارادى، باستى-باستى باسەكەلەستەر ارا باستى ماسەلەلەر جونىندە جاسىرىن تۇردە كۇنى بۇرىن كەلىسىپ الىپ بارعاندىعى دا ديپلوماتيا تاريحىندا بەلگىلى (مىسالى، 1878-جىلعى بەرلين ٴماجىلىسى بولار الدىندا روسسيا مەن انگليانىڭ تۇركيانى تالاپ الۋ تۋرالى قۇپيا تۇردە كەلىسۋى). ەگەردە پاتشا ۇكىمەتى روسسيا قازىرگى

حالده تۇرعاندا رەسمي تۇردە جەكەلەي ٴبىتىم جاسالسا ۇكىمەت باسىنا ميليۋكوۆپەن گۋشكوۆ نەمەسە ميليۋكوۆپەن كەرەنسكي وتىرىپ قالۋى مۇمكىن دەگەن پىكىرمەن ەكى ەل ۇكىمەتىنىڭ رەسمي تۇردە جەكەلەي ٴبىتىمىن قابىلداماسا، ال سونىمەن قابات گەرمانيامەن قۇپيا، بەيرەسمي، ٴبىراق "بايانىدى" شارتىناما جاساپ، "كەلىسۋشى جوعارى مارتەبەلى ەكى جاقتىڭ" ەكەۋى دە كەلەسى ٴبىتىم ماجىلىسىندە بىرلەسە وتىرىپ **پالەندەي** لۋشىيان ۇستايدى دەپ بەلگىلەسە، مۇندا تاڭدانارلىق ٴتىپتى ەشنارسە دە بولماس ەدى!

بۇل جورامال دۇرىس پا، بۇرىس پا، ونى كەسىپ ايتۋعا بولمايدى. ٴبىراق قالاي دەگەنمەن دە، قازىرگى جالپى بۇرجۋازيالىق ۇكىمەتتەر اراسىندا جەر ٴبولىپ الۋدى، ت.س. مويىنداماۋ نەگىزىندە ٴبىتىم بولادى دەگەن ۇشى-قيىرى جوق جىلى سوزدەردەن گورى، بۇل جورامال قامتىعان **اقيقات** (**ياعني ٴىس جۇزىندىك احۋال جونىندەگى** مولشەر) مىڭ ەسە كوپ. ول قۇرعاق سوزدەر نە اڭقاۋلىق تىلەك، نە بولمىستى جاسىرۋ ٴۇشىن ىستەلىپ وتىرعان ەكىجۇزدىلىك پەن وتىرىك. وسى ٴداۋىردىڭ، وسى سوعىستىڭ، ٴبىتىم جاساۋ ارەكەتىندەگى وسى كەزەڭىنىڭ ٴشىن سىرى— **يمپەرياليستىك ولجا ٴبولىسۋ**. ٴىستىڭ ٴمانى وسىندايى. بۇل سىردى ۇعىنۋ، ونى ايتىپ بەرۋ، "ٴىس جۇزىندىك احۋالدى ايتىپ بەرۋ"—كوبىنەسە بۇل سىردى جاسىراتىن جانە بۇركەمەلەيتىن بۇرجۋازيالىق ساياساتتان وزگەشە سوتسياليستىك ساياتتىڭ ٴتۇبىرلى مىندەتى.

يمپەرياليستىك ەكى وداقتىڭ ەكەۋى دە ٴبىراز ولجاعا باتتى. ال ونىڭ ىشىندە ەڭ كۇشتى، باستى-باستى ەكى جىرتقىش— گەرمانيا مەن انگليا بارىنەن دە كوبىرەك **ولجاعا** **باتتى**. انگليا،

ٴوز جەرلەرى مەن ٴوز وتارلارىنىڭ ٴبىر سۇيەمىن دە جوعالتپاستان، گەرمانيا وتارلارىنا جانە تۇركيانىڭ ٴبىراز بولەگىنە (مەسوپوتاميا) "يە بولدى"، گەرمانيا ٴوز وتارلارىنىڭ بارىنەن دەرلىك ايرىلىپ قالدى، ٴبىراق ەۆروپاداعى اسا باعالى تەريتورياعا يە بولدى، بەلگيانى، سەربيانى، رۋمينيانى، فرانسيانىڭ ٴبىر بولەگىن، روسسيانىڭ ٴبىر بولەگىن جانە باسقالاردى باسىپ الدى. اڭگىمە وسى ولجانى بولىسۋدە بولىپ وتىر، سوندىقتان ٴاربىر توناۋشى توپتىڭ "اتامانى"، ياعني انگليا دا، گەرمانيا دا، ٴوز وداقتارىنا ازدى-كوپتى مولشەردە سىيلىق بەرۋگە ٴتيىس؛ ويتكەنى ول وداقتارىنىڭ بولگاريادان ونان قالسا يتاليادان باسقاسى وتە-موتە كوپ شىعىنعا ۇشىرادى. ەڭ ٴالسىز وداقتار بارىنەن دە كوبىرەك شىعىنعا ۇشىرادى: انگليالىق وداقتا بەلگيا، سەربيا، چەرنوگوريا، رۋمينيا تالقاندالدى؛ گەرمانيالىق وداقتا تۇركيا ارمەنيادان جانە مەسوپوتاميانىڭ ٴبىر بولەگىنەن ايرىلىپ قالدى.

وسى ۋاقىتقا دەيىن، گەرمانيانىڭ ولجاسىنىڭ انگليانىڭ ولجاسىنان الدەقايدا كوپ بولىپ كەلگەندىگى كۇمانسىز، گەرمانيا وسى ۋاقىتقا دەيىن جەڭىپ كەلدى، جۇرتتىڭ سوعىسقا دەيىن جورامالداپ ايتىپ جۇرگەنىنەن ول الدەقايدا كۇشتى بولىپ شىقتى. سوندىقتان مۇمكىن بولعانىنشا تەز ارادا ٴبىتىم جاساۋ گەرمانياعا ٴتيىمدى بولاتىندىعى تۇسىنىكتى، ويتكەنى ونىڭ باسەكەلەسى وزىنە ەڭ قولايلى-اۋ دەگەن جاعدايدا (ونشاما سەنىمدى بولماسا دا) جاڭا اسكەرلەرىنىڭ مول زاپاسىن،ت.س.قاپتاتا الار ەدى.

وبيەكتيۆتىك جاعداي وسىنداي. يمپەرياليستىك ولجا ٴبولىسۋ جولىنداعى كۇرەستىڭ قازىرگى جاعدايى وسىنداي. **بۇل** جاعدايدىڭ بارىنەن بۇرىن گەرمانيا وداعىنداعى، ودان كەيىن بەيتاراپ ەلدەردەگى بۇرجۋازيا مەن ۇكىمەتتەردىڭ اراسىنداعى تىنىشتىق-

پازدىق تىلەكتەردى، مالىمدەمەلەردى، سوزدەردى تۆدىرعانىدىعى مۇلدە تابيعي نارسە. يمپەرياليستىك ٴبىتىمىنىڭ جيرەنىشتى سورا-قىلىعىن، ولجا ٴبولىسۋ ىستەرىن جاسىرا وتىرىپ، دەموكراتيالىق ٴبىتىم تۋرالى، ۇساق ۇلتتاردىڭ بوستاندىعى تۋرالى، اسكەري دايىندىقتاردى ازايتۋ، ت.س.تۋرالى كەلەڭ وتىرىك سوزدەر ارقىلى حالىقتى اقىماق ەتۋگە بۋرجۋازيا مەن ونىڭ ۇكىمەتتەرىنىڭ امالسىزدان بار كۇشىن سالىپ تىرىسىپ وتىرعاندىعى دا تابيعي نارسە.

ال، ەگەر بۋرجۋازيانىڭ حالىقتى اقىماق ەتۋگە تىرىسۋى تابيعي نارسە بولسا، وندا سوتسياليستەر ٴوز مىندەتىن قالاي ورىنداۋ دا؟ بۇل تۋرالى كەلەسى ماقالادا (ياعني تاراۋدا) ايتامىز.

ەكىنشى ماقالا (نەمەسە تاراۋ)
كاۋتسكي مەن تۆراتيدىڭ تىنىشتىقپازدىعى

كاۋتسكي — ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ ەڭ بەدەلدى ٴنازار-ياشىسى، گەرمانياداعى "ارالىق ماركسيزمشىلەر" دەگەننىڭ ەڭ كورنەكتى كوسەمى، پارلامەنتتە "سوتسيال-دەموكراتيالىق ەڭبەك-شىلدەر"[368] (حازە، لەدەبۋر جانە باسقالار) دەگەن ەرەكشە توپ قۇرعان قارسى توپتىڭ ۋاكىلى. گەرمانيانىڭ سوتسيال-دەموكراتيا-لىق گازەتتەرىنىڭ ٴبىرسىپىراسىندا قازىرگى كەزدە كاۋتسكيدىڭ ٴبىتىم شارتتارى تۋرالى ماقالالارى باسىلدى؛ ول ماقالالاردا گەر-مانيا ۇكىمەتىنىڭ ٴبىتىم تۋرالى كەلىسىمىز جۇرگىزۋدى ۇسىنعان بەلگىلى جاۋحىيى جونىندە "سوتسيال-دەموكراتيالىق ەڭبەكشىل-دەر"دىڭ بىلدىرگەن رەسمي مالىمدەمەسىن قايتالاپ ايتتى.

ٴبىتىم جاساۋدىڭ بەلگىلىبىر شارتتارىن ۇسىنۋدى ۇكىمەتتەن تالاپ ەتە وتىرىپ، بۇل مالىمدەمە ايتپاقشى مىناداي ٴبىر ەرەكشە ٴسوزدى ايتادى:

"...بۇل جاۋحۇي ‹گەرمانيا ۇكىمەتىنىڭ جاۋحۇيى› بىتىمگە جەتكىزەتىن بولۋ ٴۇشىن، بارلىق ەلدەر باسقا ەلدەردىڭ جەرىن قوسىپ الۋ تۋرالى، قاي ەل حالقىن بولسا دا ساياسي، شارۋاشىلىق، اسكەري جاقتاردان، باسقا ٴبىر مەملەكەتتىك ۇكىمەتكە باعىندىرۋ تۋرالى ويدى ٴسوزسىز تاستاۋى قاجەت..."

بۇل پىكىردى قايتالاپ ايتىپ، ناقتىلاي وتىرىپ، كاۋتسكي ٴوزىنىڭ ماقالالارىندا: كونستانتينوپول روسسيانىڭ قولىنا بەرىلمەۋگە ٴتيىس، تۇركيا ەشكىمنىڭ دە شىلاۋىنداعى مەملەكەت بولماۋعا ٴتيىس — دەپ كەڭىنەن "دالەلدەيدى".

كاۋتسكيدىڭ جانە ونىڭ پىكىرلەستەرىنىڭ وسى ساياسي ۇراندارى مەن دالەلدەرىن ۇقىپتىراق تۇردە قاراستىرىپ كورەلىك.

روسسيا جايىنداعى، ياعني گەرمانيانىڭ يمپەرياليستىك باسەكەلەسى جايىنداعى ماسەلەگە كەلگەندە، كاۋتسكي "جالپى"، دەرەكسىز تۇردە تالاپ قويمايدى، قايتا مۇلدە ناقتى، شىنايى، ايقىن تالاپ قويادى: كونستانتينوپول روسسيانىڭ قولىنا بەرىلمەۋى كەرەك دەيدى. سونىمەن ول روسسيانىڭ...**ناعىز** يمپەرياليستىك قاسكۇنەمدىگىن **اشكەرەلەيدى**. ال گەرمانيا جايىنداعى، ياعني كاۋتسكيدى ٴوز مۇشەسى دەپ سانايتىن (جانە كاۋتسكيدى ٴوزىنىڭ ەڭ باستى، ٴنازاريالىق جەتەكشى ورگانى «جاڭا زامان»[24] جورنالىنا رەداكتور ەتىپ تاعايىنداعان) پارتيانىڭ كوپشىلىگىنەن يمپەرياليستىك سوعىستى جۇرگىزۋگە جاردەم الىپ وتىرعان بۇرجۋازيا مەن ۇكىمەتتىڭ ەلى جايىنداعى ماسەلەگە كەلگەندە، كاۋتسكي **ٴوز** ۇكىمەتىنىڭ **ناقتى** يمپەرياليستىك قاسكۇنەمدىگىن **اشكەرەلەمەيدى**، قايتا

"جالپى" تىلەكپەن ياكي پىكىرمەن عانا تىنادى: تۇركيا ەشكىمنىڭ دە شىلاۋىنداعى مەملەكەت بولماۋعا ٴتيىس دەيدى!!

كاۋتسكي ساياساتىنىڭ، فرانسيا مەن انگليانىڭ جاۋىنگەر سوت-سيال-شوۆينيستەرى (ياعني اۋىز جۇزىندە سوتسياليس، ٴىس جۇزىندە شوۆينيس) دەلىنەتىندەردىڭ ساياساتىنان شىن مازمۇنى جاعىنان، ٴىسىرا نە ايىرماسى بار؟ مۇنىڭ سوگىسى دا جۇرت الدىندا گەرمانيانىڭ ناقتى يمپەرياليستىك قادامى تۋرالى اشكەرەلەپ، ال انگليا مەن روسسيانىڭ جاۋلاپ العان ەلدەرى نەمەسە حالىقتارى جونىندە "جالپى" تىلەكتەرمەن ياكي پىكىرلەرمەن سۇيەي سالدى ەتىپ وتىرعان جوق پا؟ بەلگيانىڭ، سەربيانىڭ باسىپ الىنۋى تۋرالى شۋ كوتەرىپ، ال گاليتسيانىڭ، امەريكانىڭ افريكاداعى وتارلاردىڭ باسىپ الىنۋى تۋرالى تۇك ۇندەمەي وتىرعان جوق پا؟

ٴىس جۇزىنە كەلگەندە، كاۋتسكي مەن سامبا-حەندەرسوننىڭ ساياساتى **وزدەرىنىڭ** يمپەرياليستىك ۇكىمەتىنە بىردەي جاردەمدەسەدى، كوبىنەسە نازارىن ٴوز باسەكەلەسى مەن جاۋىنىڭ قاسكۇنەمدىگىنە اۋدارادى دا "**ٴوز ەل**" بۇرجۋازياسىنىڭ **ناق وسىنداي** يمپەرياليستىك قادامىن جالپى كۇڭگىرت سوزدەرمەن، قايىرىمدى تىلەكتەرمەن بۇركەيدى. ال ٴبىز جالپى جەلى سوزدەردىڭ قايىرىمدىلىعىن بىلايشا ايتقاندا حريستيانشا سەزۋمەن عانا قاناعاتتانىپ، ول سوزدەردىڭ **شىن** ساياسي ٴمانىن اشپاساق، وندا ماركسيزىمشى بولۋدان قالار ەدىك، ٴتيپتى ەندىگارى سوتسياليس بولۋدان قالار ەدىك. ٴبىراق يمپەرياليستىك بەلدى ەلدەردىڭ ديپلوماتياسىنىڭ اسا مەيىرباندىق "جالپى" سوزدەرمەن، "دەموكراتيالىق" مالىمدەمەلەرمەن ماقتىنىپ، سولار ارقىلى ٴالسىز، ۇساق ۇلتتاردىڭ تالاۋعا ۇشىراپ، زورلىق كورىپ، ەزىلۋىن **بۇركەپ**

وتىرعانىن ٴبىز ٴاردايىم كورىپ جۇرگەن جوقپىز با؟

"تۇركيا ەشكىمنىڭ دە شىلاۋىنداعى مەملەكەت بولماۋعا ٴتيىس..."
ەگەر مەن وسىنى عانا ايتاتىن بولسام، سىرتتان قاراعاندا مەن تۇركيانىڭ تولىق بوستاندىعىن جاقتاۋشى بولىپ كورىنەم. ٴبىراق ٴىس جۇزىندە مەن گەرمانيا ديپلوماتتارى دا ادەتتە ايتىپ جۇرگەن ٴسوزدى عانا قايتالاعان بولىپ شىعامىن، ولار گەرمانيانىڭ **قازىرگى كەزدە** تۇركيانى ٴوزىنىڭ **ٴارى** قازنالىق شىلاۋىنا، **ٴارى** سوعىستىق شىلاۋىنا ايىنالدىرعاندىعى جونىندەگى **فاكتىنى** وسى سوزدەرمەن بۇركەمەلەي وتىرىپ، **كوپە-كورنەۋ** وتىرىك ايتىپ، ەكىجۇزدىلىككە سالىنىپ وتىر! ال ەگەر مەن گەرمانيا سوتسياليسى بولسام، وندا گەرمانيا ديپلوماتياسىنا مەنىڭ "جالپى" سوزدەرىم **ٴتيىمدى** عانا بولادى، ويتكەنى بۇل سوزدەردىڭ شىن ٴمانىسى گەرمانيا يمپەرياليزمىن **بويامالاي** تۇسۋدە.

"...بارلىق ەلدەر قوسىپ الۋ تۋرالى...قاي ەل حالقىن بولسا دا شارۋاشىلىق جاعىنان باعىندىرۋ تۋرالى ويدى تاستاۋى قاجەت..."
نەتكەن مەيىرباندىق! قوسىپ الۋ تۋرالى جانە ٴالسىز، ۇساق ۇلتتاردى قازنالىق جاقتان ەزۋ تۋرالى "ويدى" يمپەرياليستەر سان مىڭ رەت "تاستادى"، ال وسىعان گەرمانيانىڭ، انگليانىڭ، فرانسيانىڭ، امەريكانىڭ، تاعى باسقالاردىڭ ٴىرى بانكەلەرىنىڭ قاي-قايسىسىنىڭ دا ٴالسىز، ۇساق ۇلتتاردى "**باعىندىرىپ**" ۇستاپ وتىرعاندىعىن كورسەتەتىن **فاكتىلەردى** سالىستىرۋ قاجەت ەمەس پە؟ باي ەلدىڭ قازىرگى بۇرجۋازيالىق ۇكىمەتى ٴالسىز، ۇساق ۇلتتاردىڭ تەمىر جولىنا جانە باسقا كاسىپورىندارىنا ميليارت-ميليارت قارجىلار جۇمساپ وتىرعاندا، بوتەن ۇلتتاردى قوسىپ الۋدان جانە شارۋاشىلىق جاعىنان باعىندىرۋدان ٴىس **جۇزىندە** بەزە الا ما؟

قوسىپ الۋعا، ت.س. قارسى شىنىندا كىم كۇرەسىپ وتىر؟ وبيەك-تيۆتىك ماڭىزى ٴتاج كيگەن كاپيتاليستىك قاراقشىلارعا بۇركەتىن حريستيانىدىق قاسيەتتى سۇمەن مۇلدە بارابار مەيىربانىدىق سوز-دەردى جەلدەي ەسۋشىلەر مە، الدە يمپەرياليستىك بۇرجۋازيانى جانە ونىڭ ۇكىمەتتەرىن قۇلاتپايىنشا قوسىپ الۋلار مەن قازىنالىق ەزگىنى توقتاتۋعا مۇمكىن ەمەستىگىن جۇمىسشىلارعا ٴتۇسىندىرىپ جۇرگەندەر مە؟

كاۋتسكي ۋاعىزداپ جۇرگەن تىنىشتىقپازدىقتىڭ يتالياداعى تاعى ٴبىر ٴتۇس جۇزىندىك مىسالى مىنە مىناداي.

يتاليا سوتسياليستىك پارتياسىنىڭ ورتالىق ورگانى «العا»[382] («Avanti!») گازەتىندە 1916-جىلى 12-ايدىڭ 25-كۇنى ايگىلى جاڭعىرتىمپاز فيليپپ تۋراتىي «بوس ٴسوز» دەگەن ماقالاسىن باستىردى. ول بىلاي دەپ جازادى: 1916-جىلى 11-ايدىڭ 22-كۇنى يتاليا سوتسياليستىك پارتياسىنىڭ پارلامەنتتەگى ۇيىرمەسى ٴبىتىم تۋرالى پارلامەنتكە ۇسىنىس قويدى. بۇل ۇسىنىسىندا ول ۇيىرمە "انگليا مەن گەرمانيانىڭ ۋاكىلدەرى جاريالاعان پرينسيپ-تەردىڭ بىردەي ەكەندىگىن، بۇل پرينسيپتەردىڭ جاسالۋى مۇمكىن ٴبىتىمنىڭ نەگىزى بولۋعا ٴتيىستى ەكەنىن كورسەتتى جانە ۇكىمەتتى امەريكا مەن باسقا دا بەيتاراپ ەلدەردىڭ اراعا جۇرۋىمەن ٴبىتىم تۋرالى كەلىسسوزدەردى باستاۋعا شاقىردى". سوتسياليستەردىڭ ۇسىنىسىنىڭ مازمۇنىن تۋراتيدىڭ ٴوزى وسىلايشا باياندايدى.

1916-جىلى 12-ايدىڭ 6-كۇنى پالاتا سوتسياليستەردىڭ ۇسىنىسىن "جەرلەپ"، ونى تالقىلاۋدى "كەيىنگە قالدىرادى". 12-ايدىڭ 12-كۇنى گەرمانيانىڭ باس ۋازىرى ٴوز اتىنان پار-لامەنتكە يتاليا سوتسياليستەرىنىڭ ويىنداعىسىنداي ۇسىنىس قويدى.

12 ـ ايدىڭ 22 ـ كۇنى ۆيلسون جاۋحۇي شىعارىپ، ف. تۋراتيدىڭ سوزىمەن ايتقاندا، "سوتسياليستەردىڭ ۇسىنىسىنىڭ يديالارى مەن نيەتتەرىن باسقا سوزدەرمەن ايتىپ، قايتالايدى"، 12 ـ ايدىڭ 23 ـ كۇنى وزگە بەيتاراپ مەملەكەتتەر ۆيلسوننىڭ جاۋحۇيىن باسقا سوزدەرمەن قايتالاپ، ساحناعا شىعادى.

سەندەر گەرمانياعا ساتىلىپ كەتتىڭدەر دەپ ءبىزدى جۇرت كىنالايدى، ــ دەيدى تۋراتي كۇرسىنىپ. گەرمانياعا ۆيلسون دا، بەيتاراپ مەملەكەتتەر دە ساتىلىپ كەتكەن جوق پا؟

12 ـ ايدىڭ 17 ـ كۇنى پارلامەنتتە تۋراتي ءسوز سويلەدى، ونىڭ ءسوزىنىڭ ءبىر جەرى ەرەكشە ــ جانە شىنىندا لايىق ــ كۇشتى اڭىز تۋعىزدى. «الىعا» گازەتىنىڭ جاريالاۋى بويىنشا، ول اراسى مىناۋ:

..."گەرمانيا بىزگە ۇسىنىپ وتىرعان تالقىلاۋ ءىسى بەلگيا مەن فرانسيادان ارميانى شەگىندىرىپ اكەتۋ، رۋمينيانى، سەربيانى، ءتىپتى كەرەك بولسا، چەرنوگوريانى قالپىنا كەلتىرۋ سىقىلدى ماسەلەلەردى نەگىزىنەن شەشە الادى دەلىك، مەن ءسىزدىڭ مۇنىڭىزعا، داۋسىز يتالياعا ءتيىستى جانە ستراتەگيالىق كەپىلدىكتەرگە ساي كەلەتىن جەرلەردە يتاليا شەكارالارىن تۇزەۋدى قوسامىن..." وسى اراسىنا كەلگەندە بۋرجۋازيالىق جانە شوۆينيستىك پالاتا تۋراتيدىڭ ءسوزىن ءبولىپ جىبەرەدى، جان ـ جاقتان مىناداي داۋىستار شىعادى: "وتە تاماشا! دەمەك مۇنىڭ ءبارىن ءسىز دە تىلەيدى ەكەنسىز! جاساسىن تۋراتي! جاساسىن تۋراتي!"...

تۋراتي بۋرجۋازيانىڭ بۇل العىسىنان، ءسىرا، ۇنامسىز ءبىر نارسەنى سەزگەندەي بولىپ، ءسوزىن "جوندەۋ"گە، نەمەسە "تۇسىندىرۋ"گە ارەكەت جاسايدى:

..."مىرزالار، ــ دەيدى ول، ــ ورىنسىز ءازىلدىڭ كەرەگى

جوق. ٴارقاشان دا ٴوزىمىز مويىنداپ كەلگەن ۇلت بىرلىگىنىڭ ورىندىلىعى مەن ۇلت بىرلىگى ۇقىعىنا جول بەرۋ ٴبىر باسقا دا، وسى ماقساتقا بولا سوعىس تۋعىزۋ نەمەسە سوعىستى اقتاۋ ٴبىر باسقا.“

تۋراتيدىڭ بۇل ”ٴتۇسىندىرۋى“ دە، «الىعا» گازەتىنىڭ مۇنى جاقتاعان ماقالالارى دا، تۋراتيدىڭ 12 ـ ايدىڭ 21 ـ كۇنگى حاتى دا، سۋريحتەگى «حالىق ۇقىعى»[306] گازەتىندە باسىلعان «b b» دەگەن بىرەۋدىڭ ماقالاسى دا ٴىستى ەشبىر ”جونىدەي“ المادى جانە **تۋراتيدىڭ كەتىرىپ العاندىعى** جونىندەگى فاكتىنى جوققا شىعارا المادى! دۇرىسىراق ايتقاندا، كەتىرىپ العان تۋراتي ەمەس، قايتا كاۋتسكي جانە فرانسيا ”كاۋتسكيشىلدەر“ى (ٴبىز تومەندە كورەمىز) ۋاكىلدىك ەتكەن بۇكىل سوتسياليسىتەردىڭ تىنىشتىقپازدىعى. يتاليانىڭ بۇرجۋازيالىق باسپا ٴسوزىنىڭ تۋراتيدىڭ ٴسوزىنىڭ بۇل جەرىن ٴىلىپ اكەتىپ، بۇل جونىندە ٴماز ـ مايرام بولۋى ورىندى نارسە.

جوعارىدا اتالعان «b b» دەگەن ادام: ول ”ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ـ ٴوزى بيلەۋى تۋرالى عانا ايتتى ـ عوي“ دەپ، تۋراتيدى اقتاۋعا ارەكەت جاسايدى.

مۇنىڭ اقتاۋ سياعى جوق! جۇرتتىڭ بارىنە ٴمالىم، ماركسيزم ـ شىلدەردىڭ پىروگىراماسىندا **ەزىلگەن** ۇلتتاردى قورعاۋعا قاتىستى بولىپ وتىرعان (حالىقارالىق دەموكىراتتاردىڭ پىروگىراماسىندا دا ٴارقاشان سوعان قاتىستى بولعان) ”ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى“نىڭ بۇل ارادا قانداي قاتىسى بار، يمپەرياليستىك سوعىسقا، ياعني وتارلاردى ٴبولىسۋ ٴۇشىن، بوتەن ەلدەردى **ەزۋ** ٴۇشىن بولىپ جاتقان سوعىسقا، بوتەن ۇلتتاردى **كىم كوبىرەك** ەزۋى كەرەك ەكەندىگى جونىندە تالاۋشى، ەزۋشى بەلدى ەلدەردىڭ

اراسىندا بولىپ جاتقان سوعىسقا نە قاتىسى بار؟

ۇستىمىزدەگى سوعىستىڭ استە رەسپۋبليكاشىلدىق پەن پاتشاشىلدىق ٴتۇزىمىنىڭ ٴتۇيىسىپ قالعاندىعىنان بولىپ وتىرماعاندىعى، قايتا يمپەرياليستىك ەكى وداقتىڭ وتارلاردى، ت. ب. ٴوزارا ٴبولىسىپ الماقشى **بولعاندىعىنان** بولىپ وتىرعاندىعى جۇرتتىڭ بارىنە ٴمالىم بولا تۇرسا دا، ۇلتتىق سوعىستى ەمەس، يمپەرياليستىك سوعىستى اقتاۋ ٴۇشىن ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋىن سىلتاۋ ەتۋشىلىكتىڭ فرانسياداعى **رەسپۋبليكالىق ٴتۇزىم** مەن گەرمانياداعى پاتشالىق ٴتۇزىمىنىڭ قاراما-قارسىلىعىن سىلتاۋ ەتەتىن الەكسينسكيدىڭ، ەرۆەنىڭ، حايندماننىڭ سوزدەرىنەن ايىرماسى قايسى؟

تۋراتي ٴوزىنىڭ سوعىستى **استە "اقتامايتىندىق"**تىن ٴتۇسىندىرىپ، ٴوزىن ٴوزى اقتاعان بولدى.

جاڭعىرتىپاز تۋراتيگە، كاۋتسكيدىڭ ٴمۇريتى تۇراتيگە، ونىڭ **نيەتى** سوعىستى اقتاۋ ەمەس ەدى دەپ سەنەلىك. ٴبىراق ساياسي جاقتا ادامنىڭ نيەتى ەمەس، ٴىسى ەسەپ ەكەندىگىن، ىزگى تىلەگى ەمەس، فاكتتەر ەسەپ ەكەندىگىن، قيال ەمەس، شىندىق ەسەپ ەكەندىگىن كىم بىلمەيدى؟

مەيلى تۋراتي سوعىستى اقتاعىسى كەلمەگەن-اق بولسىن، مەيلى كاۋتسكي گەرمانيانىڭ تۇركيانى گەرمانيا يمپەرياليزمىنىڭ شىلاۋىنا ايالدىرىپ وتىرعاندىعىن اقتاعىسى كەلمەگەن-اق بولسىن، ٴبىراق **ٴىس جۇزىندە** قايىرىمدى ەكى تىنىشتىقپازدىڭ ەكەۋىنىكى دە **ناق سوعىستى اقتاعاندىق بولىپ شىقتى!** ٴىستىڭ ٴمانى مىنە وسىندا. ەگەردە كاۋتسكي: "كونستانتينوپول روسسيانىڭ قولىنا بەرىلمەۋگە ٴتيىس، تۇركيا ەشكىمنىڭ دە شىلاۋىنداعى مەملەكەت بولماۋعا ٴتيىس" دەگەن ٴسوزدى، سونداي كوڭىلسىز، ٴتىپتى

ەشكىم دە وقىمايتىن جورنالدىڭ بەتىندە ايتپاي، پارلامەنت مىنبە-
سىندە، ەتى ءتىرى، سەزگىش، وكتۋستىك ادامنىڭ قىزۋى بار
بۋرجۋازيالىق جۋرتتىڭ الدىندا ايتسا، وندا وتكىر ويلى بۋرجۋازيا-
نىڭ: "وتە تاماشا! دۇرىس-اق! جاساسىن كاۋتسكي!" دەپ شۋ
كوتەرۋىنىڭ تاڭدانارلىق ەشنارسەسى دە بولماس ەدى.

تۋراتي فاكت جۇزىندە، (ىستەگىسى كەلگەن-كەلمەگەنىنە،
سەزگەن-سەزبەگەنىنە قاراماستان) يمپەريالىستىك جىرتقىشتاردىڭ
اراسىندا تاتۋ-ءتاتتى كەلىسىم بولۋىن ۋسىنۋشى بۋرجۋازيالىق
دەلدالدىڭ مايدانىندا تۇردى. يتاليانىڭ اۆستريادان قارايتىن
جەرلەرىن "ازات ەتۋ" — ءىس جۇزىندە يمپەريالىستىك الىپ وداقتىڭ
يمپەريالىستىك سوعىسىنا قاتىسقاندىعى ءۇشىن يتاليا بۋرجۋازياسىنا
سىيلىق بەرگەندىكتى جاسىرعاندىق بولار ەدى، افريكاداعى وتار-
لاردى، دالماتسيا مەن البانياداعى نقپال كولەمدەرىن بولىسۋگە
بولماشى عانا قوسىمشا بولار ەدى. بۋرجۋازيالىق مايداندا تۇرۋ
جاڭعىرتىمپاز تۋراتيگە، بالكىم، تابيعي نارسە، ال كاۋتسكيدىڭ
فاكت جۇزىندە تۋراتيدەن ەشبىر ايىرماشىلىعى جوق.

يمپەريالىستىك سوعىستى بەزەندىرۋ ءۇشىن، بۋرجۋازيانىڭ
مۇنداي سوعىستى ۇلتتىق سوعىس دەپ، حالىقتاردى ازاتتىققا
جەتكىزەتىن سوعىس دەپ وتىرىكتەن-وتىرىك كۇرسەتۋىنە جاردەمە-
دەسپەۋ ءۇشىن، بۋرجۋازيالىق جاڭعىرتىمپازدىقتىڭ مايدانىنا ءوتىپ
كەتپەۋ ءۇشىن كاۋتسكي مەن تۋراتيدىڭ ايتقاندارىنشا ايتپاي،
كارل ليبكنەحتتىڭ ايتقانىنشا ايتۋ كەرەك ەدى، ۇلت ازاتتىعى
تۋرالى ءسوز قىلاتىن بۋرجۋازيانىڭ ەكىجۇزدىلىككە سالىنىپ
وتىرعاندىعىن، ەگەر پرولەتاريات ءوز ەل ۇكىمەتتەرىنە قارسى
"قارۋ جۇمساي" الماسا، دەموكراتيالىق ءبىتىمنىڭ وسى سوعىستا
بايلانىستى، مۇمكىن ەمەستىگىن ءوز ەل بۋرجۋازياسىنا مالىمدەپ

قويۋ كەرەك ەدى.

بۇرجۋازيا جاڭعىرتىمپازى ەمەس، شىن ماركسيزىمشىنىڭ، شىن سوتسياليستىك مايدانى وسىنداي، تەك قانا وسىنداي بولا الار ەدى. دەموكراتيالىق ٴبىتىم جولىندا شىن قىزمەت ەتەتىندەر ـــ تىنىشتىقپازدىقتىڭ جالپى، ماعىناسىز، جاۋاپكەرشىلىكسىز، ىزگى تىلەكتەرىن قايتالاۋشىلار ەمەس، قايتا وسى سوعىستىڭ دا، وسى سوعىس دايىنداپ وتىرعان يمپەرياليستىك ٴبىتىمنىڭ دە يمپەرياليستىك سيپاتىن اشكەرەلەپ، حالىقتاردى قارعىس اتقان ۇكىمەتتەرگە قارسى توڭكەرىس جاساۋعا شاقىرۋشىلار.

كەيبىرەۋلەر جاريا تۇردە ۇكىمەتكە قارسى "ەڭبەزەۋ"دەن ارى بارۋعا بولمايتىن ەدى، ال مۇنداي "ەڭبەزەۋ" بۇل تىنىشتىقپازدار-دىڭ سوزىندە بار دەگەندى ايتىپ كەيدە كاۋتسكي مەن تۋراتيدى اقتاپ قالۋعا ارەكەت ىستەپ ٴجۇر. ٴبىراق بۇعان بىلاي دەپ جاۋاپ بەرۋ كەرەك: بىرىنشىدەن، شىندىقتى جاريا تۇردە ايتۋدىڭ مۇمكىن ەمەستىگى شىندىقتى جاسىرۋ ۇشىن پايدالانۋدىڭ سىلتاۋ بولىپ تابىلمايدى، قايتا قۇپيا، ياعني ساقشى مەن باسپا ٴسوز تەكسەرۋ ورنىنان اۋلاق ۇيىم مەن باسپا ٴسوزدىڭ قاجەتتىگىن كورسەتەتىن دالەل بولىپ تابىلادى؛ ەكىنشىدەن، سوتسياليستەردىڭ جاريالىقتىڭ قانداي بولسا دا قول ٴۇزۋدى **كەرەك قىلاتىن** تاريحي كەزەڭدەر بولادى؛ ۇشىنشىدەن، ٴتىپتى باسىبايلى ديحاندىق تۇزىمدەگى روسسيادا دا دوبروليۋبوۆ پەن چەرنىشەۆسكي بىرەسە 1861-جىلى 2-ايدىڭ 19-كۇنگى جارناما[199] تۋرالى تۇك ۇندەمەۋ ارقىلى، بىرەسە سول كەزدەگى ليبەرالداردى، ناق كاۋتسكي مەن تۋراتيدىڭ سوزدەرى سىقىلدى سوزدەردى سويلەگەن ليبەرالداردى، مىسقىلداپ، قارابەت ەتۋ ارقىلى شىندىقتى ايتا بىلگەن.

ٴبىز كەلەسى ماقالادا فرانسيانىڭ جۇمىسشى ۇيمى مەن سوتسيا-ليستەر ۇيمىنىڭ تاياۋدا عانا بولىپ وتكەن ەكى قۇرىلتايىنىڭ قارارلارىندا كورىنىپ وتىرعان فرانسيا تىنىشتىقپازدىعىنا كوشەمىز.

ٴۇشىنشى ماقالا (نەمەسە تاراۋ)
فرانسيا سوتسياليستەرى مەن جۇمىسشى ۇيمشلدارىنىڭ تىنىشتىقپازدىعى

فرانسيا C·G·T سىنىڭ (Confédération générale du Trarail) جۇمىسشى ۇيمدارىنىڭ باس وداعى[383] جانە فرانسيا سوتسياليستىك پارتياسىنىڭ[240] قۇرىلتايلارى تاياۋدا عانا اياقتالدى. مۇندا سوتسياليستىك تىنىشتىقپازدىقتىڭ قازىرگى كەزەڭدەگى شىن ٴمانى مەن شىن رولى ەرەكشە ايقىن ٴبىلىندى.

جۇمىسشى ۇيمشلدار قۇرىلتايىنىڭ قارارى، — جامان اتاعى شىققان جۋو (Jouhaux) باستاعان ەسەرسوق شوۆينيستەردىڭ كوپشىلىگى، ۇكىمەتسىزشىل برۋتشۋ،... "سيمەرۆالتشىل" مەر-حەيمدەر تۇگەل باس قوسىپ ٴبىر اۋىزدان قابىل العان قارار مىناۋ:

"مەملەكەتتىك ۇيمدار وداقتارىنىڭ، جۇمىسشى ۇيمى وداقتارى-نىڭ (جۇمىسشى ۇيمدارىنىڭ)، ەڭبەككە تانىستىرۋ ورىندارىنىڭ ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى امەريكا زۇڭتۇڭىنىڭ 'قازىرگى كەزدە ٴبىر-بىرىمەن سوعىسىپ جاتقان ەلدەردىڭ ٴبارىن سوعىس پالەنىدەي شارتتار بويىنشا بىتەر ەدى دەگەن كوزقاراستارىن جۇرت الدىندا ايتىپ بەرۋگە شاقىرعان' جاۋحۇيىن ەسكە الىپ، —

فرانسيا ۇكىمەتىنىڭ وسى ۇسىنىستى ماقۇلداۋىن سۇرايدى؛
ٴبىتىم جاسالىناتىن مەزگىلدى تەزدەتۋ ٴۇشىن، ۇكىمەتتى الدىمەن ٴوز وداقتارى الدىندا وسى سىقىلدى مالىمدەمە جاريالاۋعا شاقىرادى؛
ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى: تۇپكىلىكتى كەلىسىمگە كەلۋ كەپىلىنىڭ ٴبىرى بولىپ تابىلاتىن ۇلتتار وداعى بارلىق ٴىرىلى-ۇساقتى ۇلتتار ەشكىمگە تاۋەلسىز بولعان، تەريتورياسىنا ەشكىم قول سۇققپاعان، ساياسي، ەكونوميكالىق جاقتان بوستاندىقتا بولعان جاعدايدا عانا قامتاماسىز ەتىلەدى دەپ مالىمدەيدى.
ۋاكىلدەر ماجىلىسىنە قاتىسقان ۇيىمدار جۇمىسشى تابى ٴار-قاشان دا قارسى كۇرەسىپ كەلگەن قۇپيا ديپلوماتياعا عانا پايدالى بولىپ تابىلاتىن اۋمالى-توكپەلى، كۇڭگىرت جاعدايدى جويۋ ٴۇشىن، بۇل يىديانى قۋاتتاپ، جۇمىسشىلار بۇقاراسى اراسىنا تاراتۋدى ٴوز مىندەتىنە الادى."
ناعىز كاۋتسكيدىڭ رۋحىنداعى "تازا" تىنىشتىقپازدىقتىڭ — ماركسيزمگە ەشبىر قاتىسى جوق، كوپشىلىگى شوۆينيستەردەن قۇرالعان رەسمي جۇمىسشى ۇيىمى ۇناتقان تىنىشتىقپازدىقتىڭ ۇلگىسى مىنە وسى. ٴبىزدىڭ كورىپ وتىرعانىمىز — شوۆينيستەر مەن "كاۋتسكيشىلدەردىڭ" تىنىشتىقپازدىق قۇرعاق ٴسوز مايدانىندا **ساياسي جاعىنان بىرىككەندىگىن** كورسەتەتىن، اسا كوڭىل بولۋگە تاتىرلىق كورنەكتى حۇجات. ٴبىز وتكەن ماقالامىزدا شوۆينيستەر مەن تىنىشتىقپازداردىڭ، بۋرجۋازدار مەن سوتسياليس جاڭعىرتىمپازداردىڭ كوزقاراستارىنداعى بىرلىكتىڭ **ٴنازارىيالىق** نەگىزى نەدە ەكەندىگىن كورسەتۋگە تىرىسقان بولساق، ەندى ٴبىز بۇل بىرلىكتىڭ باسقا ٴبىر يمپەرياليستىك ەلدە **ٴىس جۇزىندە** جۇزەگە اسقاندىعىن كورىپ وتىرمىز.

1915 ـ جىلى 9 ـ ايدىڭ 5 ــ 8 ـ كۇنــدەرى سيممەرۆالدتا بولعان ۋاكىلدەر ماجىلىــسىندە[316] مەرحەيم بىلاي دەدى: «Le parti, les Jouhaux, le gouvernement, ce ne sont que trois têtes sous un bonnet» ("پارتيا، جــۋو مــىرزالار، ۇكــمەت ــ بۇل ۇشەۋى ٴبىر تۇلعا"، ياعني بۇلاردىڭ ٴتۇبــى ٴبىر). 1916 ـ جــىلى 12 ـ ايدىڭ 26 ـ كۇنگى جۇمىسشى ۇيمى باس وداعــىنىڭ ۋاكىلدەر ماجىلــىسنــدە مەرحەيم **جۋومەن بىرگە** تىنشــتىقــپازدــىق قارارعا داۋىس بەردى. 1916 ـ جىلى 12 ـ ايدــىڭ 23 ـ كۇنى گەرمانيا سوتــسيال ـ يمپەرياليستەرىنىڭ ەڭ اشىق تۇردەگى، ەڭ اسىرە ورگاندارىنىڭ ٴبىرى ــ حەمنيتستىك «حالــىق ٴۇنى» 384 گــازەتى رەداكســيا اتىنان: «بۇرجۋازيالــىق پارتيالاردىڭ ىدىــراۋى جانە سوتســيال ـ دەموكراتيالىق پارتيا بىرلىگــىنىڭ قايتا ورناتــىلۋى» دەگەن ماقالا باستى. بۇل ماقالا، ارينە، زيۋدەكۋم، لەگين، شەيــدەمان اعىمىنــداعىلاردىڭ، ياعني گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ بۇكىل كوپشىلىگى مەن گەرمانيا ۇكىمەتىنىڭ بەيبىتشىلىك سۇيگىشتىــگىن دارىپتەيــدى جانە "پارتيانىڭ سوعىســتان كەيــىن شاقــىرىلعان ٴبىرىنــشى قۇرىلتايى، پارتيا جارناماسىن تولەۋدەن باس تارتۋشى از عانا جەلىكپەلەردى ‹ياعــني كارل ليبــكنەحتــتى جاقــتاۋشــىلاردى!› بىلاي قويعاندا، پارتيانىڭ بىرلىگىن ــ پارتيا اتقارۋ كوميــتەتــىنىڭ، سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ پارلامەنتتەگى ۇيــىرمەسى مەن جۇمىسشى ۇيمدارىــنىڭ ساياساتىنا نەگــىزدەلــگەن پارتيا بىرلــىگىن قالپىنا كەلتىرۋگە ٴتيىس" دەپ جاريالايدى.

بۇل ارادا گەرمانيانىڭ اشىق سوتسيال ـ شوۆينيستەرىنىڭ كاۋتسكيمەن جانە ونىڭ اعىمىنــداعىلارمەن، "سوتســيال ـ دەموكراتيالىق ەڭــبەك توبى"مەن جاساعان "بىرلــىگى"، ــ تىنشتىقپازدــىق قۇرعاق سوزگە سۇيەنــگەن، فرانسيادا 1916 ـ جىلى 12 ـ ايــدــىڭ 26 ـ كۇنى

جۋو مەن مەرحەيمنىڭ اراسىندا جۇزەگە اسىرىلعان "بىرلىك" جونىنـ
دەگى يديا مەن ساياسات اشقتان ـ اشىق ايتىلىپ، جاريالانىپ وتىر!

يتاليا سوتسياليستىك پارتياسىنىڭ ورتالىق ورگانى «العا» گازەتى
1916 ـ جىلى 12 ـ ايدىڭ 28 ـ كۇنگى رەداكسيا ماقالاسىندا بىلاي
دەپ جازدى:

"ەگەر بيسسولاتي مەن زيۋدەكۋم، بونومي مەن شەيدەمان،
سامبا مەن داۆيد، جۋو مەن لەگين بۇرجۋازيا ۇلتشىلدىعى لاگەرىنە
شىقسا جانە وزدەرى شىن نيەتپەن قىزمەت ەتەمىز دەپ ۋادە بەرـ
گەن ينتەرناتسيوناليستەردىڭ يديالىق بىرلىگىن ساتىپ كەتسە
‹وپاسىزدىق ەتسە hanno tradito›، وندا ٴبىز وزگەرمەگەن،
اۋىتقىماعان ليبكنەحت، لەدەبۋر، حوفمان، مەيەر سىقىلدى گەرمانيالىـ
لىق جولداستارىمىزبەن، مەرحەيم، بلان، بريزون، راففەن ـ ديۋـ
جانس سىقىلدى فرانسيالىق جولداستارىمىزبەن بىرگە بولامىز".

قاراڭىزشى، قانداي شاتاسقاندىق، ٴا:

بيسسولاتي مەن بونومي، جاڭعىرتىمپاز جانە شوۆينيس بولعانـ
دىقتان، سوعىستان بۇرىن ـ اق يتاليا سوتسياليستىك پارتياسىنان
شىعارىلعان. «العا» گازەتى بۇلاردى زيۋدەكۋم مەن لەگيننىڭ
قاتارىنا قوسىپ وتىر، مۇنىسى، ارينە، ابدەن دۇرىس تا، ٴبىراق
زيۋدەكۋم، داۆيد جانە لەگين گەرمانيانىڭ كورىنىستە سوتسيال ـ
دەموكراتيالىق، ٴىس جۇزىندە سوتسيال ـ شوۆينيستىك پارتياسىنىڭ
ٴوز كوسەمدەرى، ال ناق سول «العا» گازەتى بۇلاردىڭ پارتيادان
شىعارىلۋىنا، بۇلاردان ايىرىلىسۋعا، ٴۇشىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ
قۇرىلۋىنا قارسى شىعىپ وتىر. «العا» گازەتى لەگين مەن جۋونى
بۇرجۋازيا ۇلتشىلدىعى لاگەرىنە اۋىپ كەتكەندەر دەپ ابدەن
دۇرىس جاريالاي وتىرىپ، ولاردى ليبكنەحت پەن لەدەبۋردى،
مەرحەيم مەن بريزوندى قاراما ـ قارسى قويادى. ٴبىراق بىزگە ٴمالىم:

مەرحەيىم **جۋومەن بىرگە داۋىس بەرىپ وتىر**، ال لەگين حەم-
نيەستىڭ «حالىق ٴۇنى» گازەتى ارقىلى، **تەك** ليبكنەحتتىڭ
جولداستارىن شعارعاندا **عانا**، پارتيا بىرلىگىنىڭ قالپىنا كەلتىرى-
لۋىنە، ياعني لەدەبۋر قاتىناسقان "سوتسيال-دەموكراتيالىق
ەڭبەكشىلدەر"مەن (كاۋتسكي دە وسىنىڭ ىشىندە) **بىرگە** "بىرلىك"
جاساۋعا بولاتىندىعىنا ٴوزىنىڭ سەنەتىندىگىن جاريالاپ وتىر!!

بۇل بىلىقتىڭ بولىپ وتىرعان سەبەبى — «العا» گازەتى بۇرجۋاز-
يالىق تىنىشتىقپازدىقتى توڭكەرىستىك سوتسيال-دەموكراتيالىق
پارتيانىڭ ينتەرناتسيوناليزمىمەن شاتاستىرىپ وتىر، ال لەگين مەن
جۋو سياقتى تاجىريبەلى ساياسي الاياقتار سوتسياليستىك تىنىشتىقپاز-
دىق پەن بۇرجۋازيالىق تىنىشتىقپازدىقتىڭ **ۇقساستىعىن** جاقسى
ٴتۇسىنىپ وتىر.

ٴبىز تولىق كۇيىندە كەلتىرىپ وتكەن ٴبىر اۋىزدان قابىلداعان
قاراردا، **ٴىس جۇزىندە** بۇرجۋازيالىق تىنىشتىقپازدىق تۋرالى بوس
سوزدەن باسقا ەشنارسە دە جوق بولىپ وتىرعاندا، توڭكەرىستىك
سانانىڭ **جۇرناعى دا** جوق بولىپ وتىرعاندا، **ەشبىر** سوتسياليستىك
وي دا جوق بولىپ وتىرعاندا، جۋو مىرزا جانە ونىڭ شوۆينيستىك
گازەتى — «ايقاس»[385] گازەتى جۋو مەن مەرحەيمنىڭ "ٴبىر اۋىز-
دىلىق"ى جونىندە قالايشا ٴماز-مايرام بولماسىن!

"بارلىق ٴىرىلى-ۇساقتى ۇلتتاردىڭ ەكونوميكالىق بوستاندىعى"
تۋرالى ٴسوز قىلىۋ، بۇرجۋازيالىق ۇكىمەتتەر ٴالى قۇلاتىلماي تۇرعاندا
جانە بۇرجۋازيا جۇرداي ەتىلمەي تۇرعاندا بۇل "ەكونوميكالىق
بوستاندىقتىڭ" ٴوزى دە، **جالپى** ازاماتتاردىڭ، ياعني ۇساق ديحاندار
مەن باي ديحانداردىڭ، جۇمىسشىلار مەن كاپيتاليستەردىڭ قازىرگى
قوعامداعى "ەكونوميكالىق بوستاندىعى" دەيتىندەر سىقىلدى حالىقتى
الداۋ ەكەندىگىن اۋىزعا الماۋ — كىسى كۇلەرلىك نارسە ەمەس پە؟

جۋو مەن مەرحەيىم ٴبىر اۋىزدان داۋىس بەرگەن قاراردىڭ ٴوز بويىنا "بۋرجۋازيالىق ۇلتشىلدىق"تىڭ يدەيالارى سىڭگەن؛ «الىع» گازەتى جۋونىڭ مۇنداي ۇلتشىلدىعىن ٴادىل تۇردە كورسەتەدى، ٴبىراق «الىع» گازەتىنىڭ مەرحەيىمگە كەلگەندە مۇنداي ۇلتشىلدىقتى **كورە الماۋى** عاجاپ.

بۋرجۋازيا ۇلتشىلدارى **جالپى** "ۇلتتار وداعى" تۋرالى، "بارلىق ٴىرىلى-ۇساقتى ۇلتتاردىڭ ەكونوميكالىق بوستاندىعى" تۋرالى "جالپى" سوزدەرمەن ٴارقاشان جانە ٴار جەردە ماڭىزدانىپ كەلدى. سوتسياليستەردىڭ بۋرجۋازيا ۇلتشىلدارىنان ايىرماشىلىعى سول — سوتسياليستەر: ٴالى **كەيبىر** ۇلتتار (ماسەلەن انگليا مەن فرانسيا) **ونداعان-ونداعان مليارد فرانك كاپيتالىن** شەتەلدەرگە ورنالاستىرىپ وتىرعاندا، ياعني ۇساق، ٴالسىز جانە ارتتا قالعان ۇلتتارعا قارىزعا بەرىپ، جوعارى ٴوسىم الىپ وتىرعاندا، ال ۇساق جانە ٴالسىز ۇلتتار ولارعا كىرىپتار بولىپ وتىرعاندا، "ٴىرىلى-ۇساقتى ۇلتتاردىڭ ەكونوميكالىق بوستاندىعى" تۋرالى شەشەندىككە سالىنۋ وڭباعان ەكىجۇزدىلىك بولىپ تابىلادى دەپ كەلگەن، قازىر دە سولاي دەپ وتىر.

سوتسياليستەردىڭ جۋو مەن مەرحەيىم ٴبىر اۋىزدان داۋىس بەرگەن قاراردىڭ **ٴاربىر سوزىنە** قاتتى نارازىلىق بىلدىرمەيتىن ٴجونى جوق ەدى. سوتسياليستەر بۇل قارارعا تۋرا قاراما-قارسى تۇردە، مىنانى ايتۋعا ٴتيىس ەدى: ۋيلسوننىڭ سويلەگەن ٴسوزى بارىپ تۇرعان وتىرىك جانە ەكىجۇزدىلىك، ويتكەنى ۋيلسون — سوعىستان مليارتتاعان ولجا تاپقان بۋرجۋازيانىڭ ۋاكىلى، يمپەرياليستىك **ەكىنشى** ۇلى سوعىستى كوپە-كورنەۋ ماقسات ەتىپ امەريكانى جانىن سالا قارۋلاندىرىپ وتىرعان ۇكىمەتتىڭ باستىعى؛ ماليا كاپيتاليزمنىڭ قۇلى بولىپ وتىرعان، ماليا كاپيتالىنا، انگليامەن، روسسيا-

مەن، ت. ت. قۇپيا جاسالعان يمپەرياليستىك، ناعىز توناۋشىلىق جانە كەرتارتپالىق شارتتارعا قول-اياعى ماتاۋلى بولىپ وتىرعان فرانسيانىڭ بۇرجۋازيالىق ۇكىمەتى دەموكراتيالىق جانە "ادىل" ٴبىتىم تۋرالى ماسەلە جونىندە الگى وتىرىكتەن باسقا، ەش نارسە ايتا دا المايدى، ەش نارسە ىستەي دە المايدى؛ مۇنداي ٴبىتىم جونىنداعى كۇرەس جالپى سوزدەردى، قۇرعاق سوزدەردى، ماعىناسىز، جاۋاپكەرشىلىكسىز، ٴسوز جۇزىندە يمپەرياليستىك ارام نيەتتى عانا بوياماليتىن، تىنىشتىقپازدىق قايىرىمدى، جىلى سوزدەردى قايتالاي بەرۋدى ەمەس، قايتا حالىققا **شىندىقتى** ايتۋدا، حالىققا: دەموكراتيالىق جانە ٴادىل بىتىمگە جەتۋ ٴۇشىن بارلىق سوعىسىپ جاتقان ەلدەردەگى بۇرجۋازيالىق ۇكىمەتتەردى قۇلاتۋ كەرەك ەكەنىن، بۇل ٴۇشىن مىليونداعان جۇمىسشىلاردىڭ قارۋلانۋىن، حالىق بۇقاراسىنىڭ زاتتاعاسىنىڭ قىمباتشىلىعىنان جانە يمپەرياليستىك سوعىستىڭ اۋىر اپاتىنان جاپپاي اشىنعاندىعىنان پايدالانۋ كەرەك ەكەنىن ايتۋدا.

سوتسياليستەر جۇۋ مەن مەرحەيمنىڭ قارارىنىڭ ورنىنا مىنە وسىلاردى ايتۋعا ٴتيىس ەدى.

فرانسيا سوتسياليستىك پارتياسى ٴوزىنىڭ پارىجدە جۇمىسشى ۇيىمى باس وداعىنىڭ قۇرىلتايىمەن قاتار بولعان قۇرىلتايىندا مۇنى ايتپاعانى بىلاي تۇرسىن، قايتا، 20 داۋىس قالىس قالعانىنىڭ وزىندە، 109 داۋىسقا قارسى 2 838 داۋىسپەن، ياعني سوتسيال-شوۆينيستەردىڭ (رەنودەل جانە ونىڭ اعىمنداعىلار، «Majo-ritaires» دەپ اتالاتىندار، ياعني كوپشىلىك جاقتاعىلار) جانە **لونگەشىلدەردىڭ** (لونگەنى جاقتاۋشىلاردىڭ، فرانسيا كاۋتسكيشىلدەرىنىڭ) وداعى **ودان دا جامان** قارار قابىلدادى!! مۇنىمەن قاتار سيممەرۆالدشىل بۇردەرون مەن كينتالشىل (kinthalien كينتال ۋاكىلدەر ماجىلىسىنە[367] قاتىسۋشى) راففەن-ديۋجانس تا وسى قارارعا

داۋىس بەردى!!

ءبىز بۇل قاراردىڭ تەكستىن كەلتىرىپ جاتپايمىز، ويتكەنى ول تىم ۇزىن جانە قىزىقتى دانەڭەسى جوق: وندا ءبىتىم تۋرالى قايىرىمدى، جىلى سوزدەر فرانسياداعى "وتان قورعاۋ" دەيتىندى مۇنان بىلاي دا قولداۋعا، ياعني انگليا مەن روسسيا سىقىلدى اسا ءىرى جانە كۇشتى قاراقشىلارمەن وداقتاسىپ، فرانسيانىڭ جۇرگىزىپ وتىرعان يمپەريالىستىك سوعىسىن قولداۋعا دايىن ەكەندىگىن بىلدىرگەن مالىمدەمە مەن **قاتار قويىلعان.**

دەمەك فرانسيادا سوتسيال-شوۆينيستەردىڭ تىنىشتىقپازدارمەن (نەمەسە كاۋتسكيشىلدەرمەن) جانە سيممەرۆالدشىلداردىڭ ءبىر-ازىمەن بىرىگىپ كەتكەندىگى، جۇمىسشى ۇيىمى باس وداعىندا عانا ەمەس، سونىمەن قاتار سوتسياليستىك پارتيادا دا فاكت بولىپ وتىر.

ءتورتىنشى ماقالا (نەمەسە تاراۋ) سيممەرۆالد ايىرىلىسار جولدا

12-ايدىڭ 28-كۇنى بەرنگە جۇمىسشى ۇيىمى باس وداعىنىڭ قۇرىلتايى تۋرالى حابار باسىلعان فرانسيا گازەتتەرى كەلدى، ال 12-ايدىڭ 30-كۇنى بەرن مەن سيۋريحتىڭ سوتسياليستىك گازەتتەرىندە سيممەرۆالد بىرلەستىگىنىڭ اتقارۋ ورگانى بولىپ تابىلاتىن بەرندىك I.S.K.-نىڭ «Internationale Sozia-listische Kommission», حالىقارالىق سوتسياليستىك پارتيا القاسىنىڭ) جاڭا جارناماسى شىقتى. 1916-جىلى 12-ايدىڭ اياق كەزىندە شىققان بۇل جارناماسىندا گەرمانيانىڭ، سونىمەن قاتار ۆيلسوننىڭ

جانه باسقا بەيتاراپ ەلدەردىڭ ٴبىتىم ۇسىنعاندىعى ايتىلعان، جانه دە بۇل ۇكىمەتتەردىڭ سوزدەرى "ٴبىتىم جونىندەگى كومەديالى ويىن"، "وز حالىقتارىن اقىماق ەتۋ ويىنى"، "ديپلوماتتاردىڭ ەكىجۇز-دىلىك تىنىشتىقپازدىق ايلاسى" دەپ اتالعان جانە سولاي اتالۋى، البەتتە، وتە ٴادىل نارسە.

بۇل كومەديالار مەن وتىرىكتەرگە، ٴبىتىمدى جانه باسقالاردى جۇزەگە اسىرا الاتىن "بىردەن-ٴبىر كۇش" رەتىندە حالىقارالىق پرولەتارياتتىڭ "كۇرەس قارۋىن ٴوز تۋىسقاندارىنا قارسى جۇمسا-ماي، ٴوز ەلىندەگى جاۋعا قارسى جۇمساۋعا باتىل جىگەرى" قارسى قويىلعان.

كەلتىرىلگەن سيتاتتار بىزگە، وسى ۋاقتقا دەيىن سيمەرۆالد بىرلەستىگىنىڭ ىشىندە ٴبىر ٴتۇرلى سيىسىپ كەلىپ، ەندىگى جەردە تۇپكىلىكتى ايرىلىسىپ وتىرعان، ٴتۇپ نەگىزىنەن ٴارتۇرلى ەكى ساياساتتى ايقىن كورسەتىپ وتىر.

ٴبىر جاعىنان، گەرمانيانىڭ، ۋيلسوننىڭ، ت. ت. ۇسىنىستارى يتاليا "سوتسياليستەرىنىڭ" تىنىشتىقپازدىعىن "**باسقا سوزدەرمەن قايتالاۋ**" عانا بولىپ تابىلاتىندىعىن تۋراتىي اشىقتان-اشىق جانه ابدەن ٴادىل تۇردە ايتىپ وتىر؛ گەرمانيا سوتسيال-شوۆينيستەرىنىڭ مالىمدەمەسى جانه فرانسيا سوتسيال-شوۆينيستەرىنىڭ داۋىس بەرۋى—بۇلاردىڭ ەكەۋى دە **ٴوز** ساياساتتارىن تىنىشتىقپازدىق ارقىلى بۇركەۋدىڭ پايداسىن تاماشا باعالاعاندىعىن كور-سەتەدى.

ەكىنشى جاعىنان، حالىقارالىق سوتسياليستىك پارتيا القاسىنىڭ جارناماسى بارلىق سوعىسۋشى جانە بەيتاراپ ۇكىمەتتەردىڭ تىنىشتىقپازدىعىن كومەديا، ەكىجۇزدىلىك دەپ اتاپ وتىر.

ٴبىر جاعىنان، جۋو مەرحەيمەن، بۋردەرون، لونگە، راففەن-

دىۋ جانس رەنودەلمەن، سامبامەن، تومامەن قوسىلىپ وتىر، ال گەرمانيا سوتسيال-شوۆينيستەرى زيۋدەكۋم، داۆيد، شەيدەمان كاۋتسكيمەن جانە "سوتسيال-دەموكراتيالىق ەڭبەكشىلدەر"مەن جاسالاتىن "سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتيانىڭ بىرلىگى" جۋىق ارادا "قالپىنا كەلتىرىلەتىنىن" جاريالاپ وتىر.

ەكىنشى جاعىنان، حالىقارالىق سوتسياليستىك پارتيا القاسىنىڭ جارناماسى "سوتسياليستىك پارتيا ازشىلىعى"ن "ٴوز ۇكىمەتتەرى"نە قارسى "جانە ولاردىڭ سوتسيال وتانشىل مالايلارىنا (Söldlinge)" قارسى جىگەرلەنە كۇرەسۋگە شاقىرادى.

ەكىنىڭ ٴبىرى.

بۇرجۋازيالىق تىنىشتىقپازدىقتىڭ ماعىناسىزدىعىن، ورەسكەلدىگىن، ەكىجۇزدىلىگىن اشكەرەلەۋ كەرەك **پە**، **الدە** ونى "سوتسياليس-تەردىڭ" تىنىشتىقپازدىعىنا اينالدىرىپ "باسقا سوزدەرمەن قايتالاۋ" كەرەك پە؟ ۇكىمەتتەردىڭ "مالايلار"ى جۋولارمەن، رەنودەلدەرمەن، لەگيندەرمەن، داۆيدتەرمەن كۇرەسۋ كەرەك **پە**، **الدە** ولارمەن فرانسيا نەمەسە گەرمانيا ۇلگىسىندەگى تىنىشتىقپازدىق سىلدىر سوزدەر ارقىلى بىرلەسۋ كەرەك **پە**؟

سوتسيال-شوۆينيستەرمەن جىكتەلىس جاساۋعا ٴارقاشان دا بار كۇشىن سالىپ قارسى تۇرىپ كەلگەن سيممەرۆالدتىق وڭشىلدار مەن سيممەرۆالدتا-اق جۇرت الدىندا وڭشىلداردان ىرگەسىن اۋلاق سالىپ، ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە دە، ۋاكىلدەر ماجىلىسىنەن كەيىن دە باسپا ٴسوز بەتىندە ەرەكشە پروگرامما مەن شىعۋعا تەگىن قامدانباعان سيممەرۆالدتىق سولشىلداردىڭ اراسىنداعى قازىرگى ايىرماشىلىق وسى بولىپ وتىر. ٴبىتىمنىڭ جۋىقتاۋىنىڭ نەمەسە تىم بولماسا كەيبىر بۇرجۋازيالىق ەلەمەنتتەردىڭ ٴبىتىم

تۋرالى ماسه‌له‌نى قىزۋ تۇرده تالقىلاپ جاتقاندىعىنىڭ بۇل ه‌كى سايا ساتتىڭ اراسىن اسا كورنه‌كتى تۇرده السىتاتۋى كه‌زده‌يسوق بولىپ وتىرعان جوق، امالسىزدان تۋىپ وتىر. ويتكه‌نى بۇرجۋازيا تىنىشتىقپازدارىنا جانه ولاردىڭ "سوتسياليس" ه‌لىكته‌ۋشىلەرىنه نه‌مه‌سه جىرىدىن جىرلاۋشىلارىنا ءبىتىم ءارقاشان دا ءپرينسيپ جوزىنده ايىرماسى بار بىرده‌ڭه ءتارىزدى بولىپ كورىندى، سولاي بولىپ كورىنۋده، اتاپ ايتقاندا، "سوعىس — به‌يبىتشىلىك داۋىرده‌گى سايا سيدىڭ جالعاسى، به‌يبىتشىلىك — سوعىس داۋىرىنده‌گى ساياسيدىڭ جالعاسى" ده‌گه‌ن يديا، ه‌كى ءتۇرلى ءتۇس العان تىنىشتىقپازدار ءۇشىن، ءاردايىم تۇسىنىكسىز بولىپ قالا بەردى. 1914 — 1917-جىلدارداعى يمپه‌رياليستىك سوعىس 1898 — 1914-جىلداعى، بالكىم بۇدان دا گورى ه‌رته‌رەك داۋىرده‌گى، يمپه‌رياليستىك ساياسيدىڭ جالعاسى ه‌كه‌نىن بۇرجۋازدار دا، سوتسيال-شوۆينيسته‌ر ده كورگىسى كه‌لمه‌دى، كورگىسى كه‌لمه‌ي وتىر. ه‌گه‌ر بۇرجۋازيالىق ۇكىمه‌تته‌ر توڭكه‌رىستىك جولمه‌ن قۇلاتىلماسا، **قازىرگى** ءبىتىم — يمپه‌رياليستىك سوعىستىڭ جالعاسى ره‌تىنده‌گى يمپه‌رياليستىك ءبىتىم عانا بولۋى مۇمكىن ه‌كه‌ندىگىن بۇرجۋازيالىق تىنىشتىقپازدار دا، سوتسياليس تىنىشتىقپازدار دا كورمه‌ي وتىر.

جۇرت وسى سوعىسقا باعا بەرگه‌نده جالپى شابىۋىل نه‌مه‌سه قورعانىۋ تۋرالى ماعىناسىز، تۇرپايى، توعىشارلىق سوزده‌ر ارقىلى باعا بەرۋشى ه‌دى، سول سياقتى بىتىمگه باعا بەرگه‌نده ده، ناقتى تاريحي جاعدايدى، يمپه‌رياليستىك بەلدى ه‌لده‌ر اراسىنداعى كۇرەستىڭ ناقتى احۋالىن ۇمىتىپ، ناق الگىده‌ي توعىشارلىق په‌ن ءۇستىرت باعا بەرىپ ءجۇر. ال سوتسيال-شوۆينيسته‌ردىڭ — ۇكىمه‌تته‌ر مه‌ن بۇرجۋازيانىڭ جۇمىسشى پارتيالارى ىشىنده‌گى وسى ۋاكىلده‌رىنىڭ — سوعىس ارقىلى اشىلىپ قالعان وزده‌رىنىڭ

جاڭعىرتپازدىعىنىڭ، ۆزدەرىنىڭ ورايشىلدىعىنىڭ تەرەڭ سىرىن **بۇركەۋ** ٴۇشىن، ۆزدەرىنىڭ ويسىراعان ىقپالىن بۇقاراعا قايتا جۇرگىزۋ ٴۇشىن، اسىرەسە ٴبىتىمدى جاقسىنداتامىز دەگەنگە، ٴتىپتى ٴبىتىم تۋرالى ٴسوز قىلۋشىلىققا دا جارماسا تۇسكەندىگى تابيعي نارسە ەدى. سوندىقتان سوتسيال-شوۆينيستەر، جوعارىدا كورگەنىمىزدەي، گەرمانيادا دا، فرانسيادا دا "قارسى توپ"تىڭ تاباندىسىز، ٴپرينسيپسىز، تىنىشتىقپاز بولەگىمەن "بىرىگۋگە" كۇشتى ارەكەت ىستەۋدە.

سيممەرۆالد بىرلەستىگىنىڭ ىشىندە دە، ٴسىرا، ساياساتتاعى بىتىسپەيتىن ەكى لۋشيانىڭ ەكى ۇداي بولىپ وتىرعانىن بۇركەمەلەۋگە ارەكەتتەر ىستەلەتىن بولسا كەرەك. بۇل سىقىلدى ەكى ٴتۇرلى ارەكەت بولادى دەپ الدىن-الا بولجاۋعا بولادى. "ٴىس جۇزىندىكشىلدىك" ىمىرالاسۋدىڭ ٴمانى توڭكەرىستىك داۋرىقپا سوزدەردى (ماسەلەن، حالىقارالىق سوتسياليستىك پارتيا القاسىنىڭ جارناماسىنداعى سوزدەر سىقىلدى سوزدەردى) ورايشىلدىق جانە تىنىشتىقپازدىق امالياتپەن انشەيىن قوسا سالۋشىلىق بولىپ تابىلادى. ەكىنشى ينتەرناتسيونالدا وسىلاي بولدى. حيۋيسمانس پەن ۆاندەرۆەلدەنىڭ جارنامالارداعى جانە قۇرىلتايلاردىڭ كەيبىر قارارلارىنداعى اسىرە توڭكەرىستىك سوزدەر ەۆروپالىق پارتيالاردىڭ كوپشىلىگىنىڭ اسىرە ورايشىلدىق ٴامالياتىن تەك بۇركەمەلەپ وتىردى، ول ٴامالياتتى وزگەرتپەدى، ونى السىرەتپەدى، ونىمەن كۇرەسپەدى، سيممەرۆالد بىرلەستىگىنىڭ ىشىندە بۇل تاكتيكانىڭ قايتادان ٴساتى تۇسەدى دەۋ دە كۇماندى نارسە.

"ٴپرينسيپشىل ىمىرالاستىرعىشتار" ماركسيزمدى بۇرمالاۋ ٴۇشىن ارەكەت ىستەپ، ماسەلەن، مىنا سىقىلدى پىكىرلەردى ايتىپ كورەدى: جاڭعىرتۋلار توڭكەرىستى جوققا شىعارمايدى؛ مەملەكەتتەر-

دىڭ شەگارالارىن نەمەسە حالىقارالىق زاڭدى ياكي اسكەري قاراجات مەجە ەسەبىن، ت. س. ٴبىراز "جاقسارتىقان"كۇندە، توڭكەرىستىك قوزعالىسپەن قاتار، بۇل قوزعالىستى "ورىستەتۋدىڭ ٴبىر فاكتورى" رەتىندە يمپەرياليستىك ٴبىتىمنىڭ بولۋى مۇمكىن، تاعىسىن-تاعى سول سياقتىلار.

بۇل—ماركسيزىمدى بۇرمالاۋ بولار ەدى. ارينە، جاڭعىرتۋلار توڭكەرىستى جوققا شعارمايدى. الايدا قازىر ماسەلە مۇندا بولىپ وتىرعان جوق، توڭكەرىسشىلەر جاڭعىرتىمپازدار الدىندا **وزدەرىن** جوققا شعارماۋى كەرەك، ياعني سوتسياليستەر وزدەرىنىڭ توڭكە-رىستىك ىستەرىنىڭ ورنىنا جاڭعىرتىمپازدىق ىستەردى ىستەمەۋى كەرەك،—ماسەلە مىنە وسىندا بولىپ وتىر. ەۆروپا توڭكەرىستىك جاعدايدى باسىنان كەشىرىپ وتىر. سوعىس پەن قىمباتشىلىق بۇل جاعدايدى كۇنىنەن-كۇنگە شيەلەنىستىرىپ وتىر. سوعىستان بەيبىتشىلىككە كوشۋ بۇل توڭكەرىستىك جاعدايدى استە ٴسوزسىز جويا قويمايدى، ويتكەنى مۇنان قازىرگى قولىندا تاماشا قارۋى بار ملليونداعان جۇمىسشىلار ك. ليبكنەحتتىڭ بەرگەن كەڭەسىن ورىنداۋدىڭ ورنىنا، ياعني قارۋدى **ٴوز ەل** بۇرجۋازياسىنا قارسى جۇمساۋدىڭ ورنىنا، وزدەرىن بۇرجۋازيانىڭ "بەيبىت تۇردە قارۋسىزداندىرۋ"ىنا قالايدا، ٴسوزسىز كونە قويادى دەگەن ماعنا ٴتىپتى دە شىقپايدى.

ماسەلە تىنىشتىقپازداردىڭ، كاۋتسكيشىلدەردىڭ: نە جاڭعىر-تىمپازدىق ساياسي ناۋقان، نە جاڭعىرتۋلاردان باس تارتۋ،—دەپ قويۋىنشا قويىلىپ وتىرعان جوق. بۇل—ماسەلەنى بۇرجۋازياشا قويعاندىق. ماسەلە شىنىندا بىلاي قويىلىپ وتىر: نە توڭكەرىستىك كۇرەس، ال مۇنىڭ ونشا ٴساتتى تۇسپەگەن كۇندە، ونىڭ كولدەنەڭ ناتيجەسى ەسەبىندە جاڭعىرتۋلار بولادى (مۇنى بۇكىل دۇنيە

جۇزىنىدەگى توڭكەرىستەردىڭ بۇكىل تارىيحى دالەلدەيدى)؛ نە جاۋىنگەرلىك تۋرالى ەكى يدەيالىق باعىت ارقاسىندا اعىمدار جونىندەگى ۋادەلەردەن باسقا ەشتەڭە دە بولمايدى.

كاۋتسكيدىڭ، تۋراتيدىڭ، بۋردەروننىڭ قازىرگى ۋاقىتتا تىنىشتىقپازدىق فورماسىندا كورىنىپ وتىرعان جاۋىنگەرلىكپازدىعى توڭكەرىس تۋرالى ماسەلەنى سىرت قالدىرىپ قانا قويمايدى (وسىنىڭ **وزى-اق** سوتسياليزمگە وپاسىزدىق ەتۋ)، جۇيەلى جانە قاجىرلى توڭكەرىستىك جۇمىستىڭ قاندايىنان بولسا دا امالىيات جۇزىندە باس تارتىپ قانا قويمايدى، سونىمەن قاتار: كوشەدە ەرەۋىل جاساۋ — تاۋەكەلشىلدىك دەۋگە دە بارادى (1915-جىلى 11-ايدىڭ 26-كۇنى «جاڭا زامان» گازەتىندە كاۋتسكيدىڭ ايتقانى)، توڭكەرىستىك كۇرەسكە اشىقتان-اشىق جاۋىققاندار دى — زيۋدەكۋم-دەردى، لەگيندەردى، رەنودەلدەردى، تومالاردى جانە باسقا سونداي لاردى قورعاپ، ولارمەن بىرلىك جاساۋعا دا بارادى.

بۇل جاۋىنگەرلىكپازدىق توڭكەرىستىك ماركسيزىممەن ەشبىر سىيىسپايدى، توڭكەرىستىك ماركسيزم ەۋروپادا قازىرگى توڭكەرىستىك جاعدايدى تىكەلەي توڭكەرىسكە ۋاعىزداۋ ۇشىن، بۇرجۋازيالىق ۇكىمەتتەردى قۇلاتۋ ۇشىن قارۋلى پرولەتارياتتىڭ ۇكىمەتتى تارتىپ الۋى ۇشىن تولىق پايدالانۋدى تالاپ ەتەدى، توڭكەرىس جولىنداعى كۇرەستى دامىتۋ ۇشىن جانە وسى كۇرەس ۇستىندە جاۋىنگەرلىكتى پايدالانۋدان استە بەزبەۋدى، باس تارتپاۋدى تالاپ ەتەدى.

جالپى العاندا ەۋروپاداعى وقيعالاردىڭ بارىسى، اسىرەسە جاۋىنگەرلىكپازدىقتىڭ، تىنىشتىقپازدىقتىڭ توڭكەرىستىك ماركسيزممەن كۇرەسى، سونىڭ نىشاندە ارى سيممەرۆالدتىق بىرلەستىكتىڭ ەكى بولەگىنىڭ كۇرەسى قالاي ورىستەيتىندىگىن تاياۋدا كەلەشەك

كورسەتپەكشى.

1917 ـ جىلى 1 ـ يدىڭ 1 ـ كونى سيۋريح

1924 ـ جىلى تۇڭعىش رەت «لەنىين جيناعى» نىڭ 2 ـ تومىنا باسىلعان قول قويعان: ن. ل.

قول جازباسىنا ساي باسىلدى «لەنىين شعارمالارى»، 23 ـ توم، حانزۋشاسى، 177 — 196 ـ بەتتەرىنەن الىندى

تۇسىندىرمەلەر

1 پرۋدونيزم — ۇساق بۇرجۋازيالىق سوتسياليزمنىڭ فرانسيانىڭ ۇكمەتسىزشىلى پ. ج. پرۋدوننىڭ اتىمەن اتالعان ٴبىر اعىمى. پرۋدون كاپيتاليستىك ٴىرى مەنشىكتى ۇساق بۇرجۋازيالىق تۇرعىدان سىنداپ، ۇساق مەنشىكتى ماڭگىلىك ەتۋ قۇر قيالىندا بولدى، ول "حالىق" بانكەسى مەن "ايىرباس" بانكەسىن قۇرۋدى قۋاتتادى، جۇمىسشىلار وسى بانكەلەردىڭ كومەگىمەن وزىنە ٴوندىرىس قۇرال-جابدىقتارىن ساتىپ الا الادى، ٴوز ونىمدەرىن قامتاماسىز تۇردە "ٴادىل" ساتاتىن بولادى دەپ سانادى. پرۋدون پرولەتارياتتىڭ رولى مەن ماڭىزىن بىلمەدى، تاپتىق كۇرەسكە، سوتسياليستىك توڭكەرىسكە جانە پرولەتاريات ديكتاتۋراسىنا مەيلىنشە قارسى بولدى؛ ول ۇكىمەتسىزدىك تۇرعىدان مەملەكەتتىڭ قاجەتتىگىن تەرىسكە شىعاردى. پرۋدونشىلدار ۇساق تاۋار ٴوندىرىسى مەن ايىرباستى ٴمىنسىز نارسە ەتىپ كورسەتتى. "كاپيتاليزمدى جانە ونىڭ نەگىزىن — تاۋار ٴوندىرىسىن جويماي، قايتا وسى نەگىزدى ٴتۇرلى دەرتتەردەن جانە مەرەزدەردەن، ت. ب. امان ساقتاپ قالۋ، ايىرباستى جانە ايىرباس قۇنىن جويماي، كەرىسىنشە ونى 'ورنىقتىرۋ'، ونى جالپىلىق، مۇلدەمدىك، "ٴادىل'، تۇراقتى، داعدارىسسىز، دەرتتەن اۋلاق نارسەگە اينالدىرۋ، — مىنە بۇل پرۋدوننىڭ يدياسى." (قاراڭىز: «لەنيىن شىعارمالارى»، 20 - توم، حانزۋشاسى، 17 - بەت). — 2 - بەت.

2 باكۋنينيزم — ۇكىمەتسىزدىك يدىيالىق اعىم، م. ا. باكۋنيننىڭ اتىمەن اتالعان. باكۋنينيزم تاپتىق تەڭدىكتى دارىپتەپ، مۇرالىق ۇقىقتى كۇشىنەن قالدىرۋدى قوعامدىق توڭكەرىستىڭ باستاماسى ەتەدى، جۇمىسشى تابىنىڭ ساياسي قيمىل اتاۋلىدان قول ٴۇزۋىن ۋاعىزدايدى. باكۋنينيزم پرولەتاريات ديكتاتۋراسىنا جانە پرولەتارلىق پارتياعا قارسى بولدى، بار پالەنىڭ قاينارى مەملەكەت دەپ قاراپ، مەملەكەت اتاۋلىنى دەرەۋ كۇشىنەن

قالدىرىپ، ۇكىمەتسىزدىك جاعداي تۋدىرۋدى دارىپتەدى. باكۋنينيزمشىلەر ماركسيزمنىڭ قاس جاۋى. باكۋنين جانە ونىڭ جاقتاۋشىلارى ماركس باسشىلىق ەتكەن ٴبىرىنشى ينتەرناتسيونالدا قاسكۇنەمدىك بولشەكتەۋشى-لىكپەن شۇعىلدانىپ، حالىقارالىق جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ باسشىلىق ۇقىعىن تارتىپ الماقشى بولدى. باكۋنين 1872 - جىلى ٴبىرىنشى ينتەر-ناتسيونالدان ايدالدى.

باكۋنينيزمشىلەردىڭ ٴنازارياسى مەن تاكتيكاسى ماركس پەن ەنگەلستىڭ قاتاڭ سىنداۋىنا ۇشىرادى. لەنين باكۋنينيزمدى "ٴۇمىتى كەسىل-گەن ۇساق بۇرجۋازداردىڭ دۇنيەگە كوزقاراسى" دەپ اتايدى (قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 18 - توم، حانزۋشاسى، 11 - بەت). — 2 - بەت.

3 جاڭا كانتشىلدىق — 19 - عاسىردىڭ سوڭعى جارتىسىندا گەرمانيادا تۋىلعان بۇرجۋازيالىق فيلوسوفيالىق اعىم. ول — كانت فيلوسوفياسىنداعى ەڭ كەرتارتپا يدياليستىك قاعيدانىڭ كوشىرمەسى. جاڭا كانتشىلدار "كانتقا قايتايىق!" دەگەن ۇران استىندا ديالەكتيكالىق ماتەرياليزم مەن تاريحي ماتەرياليزمگە قارسى تۇردى. ولار عىلىم مەن كانتتىڭ يدياليستىك فيلوسوفياسىن ىمىرالاستىرۋعا، "وزىندىك زاتتار"دى تەرىسكە شىعارۋعا، قوعامنىڭ وبيەكتيپتىك زاڭىن موينىنداماۋعا تىرىستى، ت. ت. گەرمانيا سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتياسىنداعى جاڭا كانتشىلدار (ە. بەرنش-تەين، ك. سميت قاتارلىلار) ماركستىڭ فيلوسوفياسىنا، ماركستىڭ ەكونو-ميكا ٴنارياسىنا جانە تاپتىق كۇرەس، پرولەتاريات ديكتاتۋراسى جونىندەگى ىلىمىنە تۇزەتۋ ەنگىزدى. روسسياداعى "زاڭدى ماركسيزم-شىلەر"، سوتسيال - توڭكەرىسشىلەر جانە مەنشەۆيكتەر تۇگەلدەي جاڭا كانتشىلدىقتىڭ جاقتاۋشىلارى. — 4 - ،41 - بەتتەر.

4 ماركس «كاپيتال»، 1 - توم، ەكىنشى باسپاسىنا سوڭعى سوزدەن الىندى (قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۋشاسى، 218 - بەت). — 4 - بەت.

5 ەۋگەن بەم - باۋەرك — اۋستريا بۇرجۋازياسىنىڭ تۇرپايى ەكونوميسى، ساياسي ەكونومياداعى "اۋستريا اعىمى" دەيتىننىڭ ۋاكىلى. ول ماركس-تىڭ قوسىمشا قۇن ٴنازارياسىنا قارسى تۇرىپ، پايدا كاپيتاليستەردىڭ جۇمىسشىلاردى قاناۋىنىڭ ناتيجەسى ەمەس، قايتا قازىرگى جانە بولاشاق-

تاعى بايلىق جونىندەگى سۇبيەكتيۆتىك مەجەلەردىڭ پارقسىنان كەلەدى دەپ كوكىدى. ول كاپيتاليزمنىڭ قايشىلىعىن بۇركەمەلەپ، جۇمىسشى تابىن توڭكەرىستەن بەزۋگە شاقىرماق بولادى. — 6 ـ بەت.

6 نەگىزگى زاڭشىل ـ دەموكراتيالىق پارتيا — روسسيادا ءى باستى بۇرجۋا ـ زيالىق پارتيا، ليبەرالدىق ـ پاتشاشىل بۇرجۋازيانىڭ پارتياسى، 1905 ـ جىلى 10 ـ ايدا قۇرىلعان، باس اتامانى — پ. ن. ميليۋكوۆ. نەگىزگى زاڭشىل ـ دەموكراتتار جالعان دەموكراتيزم ـ دى بۇركەنىش ەتىپ، وزدەرىن "حالىق ەركىندىگى" پارتياسى دەپ اتاپ، ديحانداردى وزدەرىنە تارتۋعا تىرىستى. ولار پاتشالىق ءتۇزىمدى پاتشالىق نەگىزگى زاڭ فورماسى ارقىلى ساقتاپ قالۋعا ارەكەتتەندى. كەيىن كەلە نەگىزگى زاڭشىل ـ دەموكراتيالىق پارتيا يمپەرياليستىك ـ بۇرجۋازيالىق پارتياعا اينالدى. وكتيابر توڭكەرىسى جەڭىسكە جەتكەنىنەن كەيىن نەگىزگى زاڭشىل ـ دەموكراتتار سوۆەتتىك رەسپۋبليكاعا قارسى كەرى توڭكەرىستىك قاسكۇنەمدىك قيمىلدار مەن بۇلىكتەر ۇيىمداستىرادى. — 10 ـ، 320 ـ بەت.

7 ميلەرانيزم (نەمەسە نيگىلشىلدىق، ياكي نيگىلشىلدار) — ءبىر ورايشىلدىق اعىم، فرانسيا سوتسياليسى ميلەران كەرتارتپا نيگىلعا قاتناسقاندىعى سەبەپتى سولاي اتالعان. ميلەران 1899 ـ جىلى فرانسيانىڭ بۇرجۋازيالىق كەرتارتپا ۇكىمەتىنە قاتناسىپ، .پاريج كوممۋناسىن جانىشتاعان جەندەت گاليفە گەنەرالمەن ىستەس بولدى. — 11 ـ بەت.

8 گەدشىلدەر — ج. گەدتىڭ جاقتاۋشىلارى، 19 ـ عاسىردىڭ سوڭى مەن 20 ـ عاسىردىڭ باسىنداعى فرانسيا سوتسياليستىك قوزعالىسىنداعى سولشىلدار، ولاردىڭ باسشىلارى گەد پەن لافارگ بولدى. گەدشىلدەر دەربەس توڭكەرىستىك پرولەتارلىق ساياساتقا بەرىك بولدى؛ 1901 ـ جىلى فرانسۋز سوتسياليستىك پارتياسى بولىپ قۇرىلدى.

بروۋسسشىلدار (مۇمكىندىكشىلدەر) — فرانسيا سوتسياليستىك قوزعالىسىنداعى بروۋسسى، مالوندار باستاعان ورايشىلدىق توپ. بروۋسسى، مالون قاتارلىلار 1882 ـ جىلى فرانسيا جۇمىسشى پارتياسىن بولشەكتەدى جانە "فرانسيا سوتسياليستىك ـ توڭكەرىستىك جۇمىسشى پارتياسى" دەگەن جاڭا پارتيا قۇردى. بۇل توپتىڭ كوسەمدەرى ءىس جۇزىندە توڭكەرىستىك تاكتيكاعا قارسى تۇرىپ، جاڭعىرتىمپازدىق پرينسيپتەر جاريالادى:

تەك قولعا كەلتىرۋ "مۇمكىن" («Possible») بولاتىن نارسەلەرگە عانا ۇمتىلۋدى، ياعني جۇمىسشى تابىنىڭ ارەكەتىن كاپيتاليستىك ٴتۇزىم ٴتۇسىندا "مۇمكىن" بولاتىن كولەمدە تەجەپ ۇستاۋدى ۋاعىزدادى، سوندىقتان "مۇمكىنشىلدەر" دەپ اتالدى. 1902 ـ جىلى، مۇمكىنشىلدەر- دىڭ كوپشىلىگى جورەس قۇرعان جاڭعىرتىمپازدىق فرانسيا سوتسياليستىك پارتياسىنا قاتىناستى. 1905 ـ جىلى فرانسۋز سوتسياليستىك پارتياسى مەن فرانسيا سوتسياليستىك پارتياسى ٴبىر پارتيا بولىپ بىرىكتى. دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس كەزىندە، ج. گەد جانە فرانسيا سوتسياليستىك پارتيا- سىنىڭ بارلىق باسشىلارى سوتسيال ـ شوۆينيزم مايدانىنا ٴوتىپ كەتتى.

جورەسشىلدەر ـــ جورەستىڭ جاقتاۋشىلارى. جورەس ـــ فرانسيا سوتسيا- ليستىك قوزعالىسىنداعى وڭ قانات جاڭعىرتىمپازداردىڭ باسشىسى، 90 ـ جىلداردا ميلەرانيزىمەن بىرلىكتە "دەربەس سوتسياليستىك پارتيا" قۇرعان. جورەسشىلدەر "سىن ەركىندىگى"ن تالاپ ەتۋ جەلەۋى استىندا، ماركسيزىمنىڭ نەگىزگى قاعيدالارىنا تۇزەتۋ ەنگىزدى، پرولەتاريات پەن بۋرجۋازيانىڭ ىنتىماقتاستىعىن ۋاعىزدادى. ولار 1902 ـ جىلى جاڭعىرتىمپازدىق فرانسيا سوتسياليستىك پارتياسىن قۇردى. ـــ 12 ـ بەت.

9 سوتسيال ـ دەموكراتيالىق وداق ـــ 1884 ـ جىلى 8 ـ ايدا قۇرىلعان انگلياداعى سوتسياليستىك ۇيىم. بۇل ۇيىم تۇرلىشە سوتسياليستەردىڭ باستىسى زيالىلار اراسىنداعى سوتسياليستەردىڭ باسىن قوستى. وداقتىڭ باسشىلىعىن ورايشىلدىق جانە جىكشىلدىك سايسات جۇرگىزگەن حايندمان اتامانىداعى جاڭعىرتىمپازدار ۇزاق ۋاقىت يەلەدى. وداققا قاتناسقان ٴبىر توپ توڭكەرىسشىل ماركسيزىمشىلدەر (ە. ماركس ـ ەۆەلىڭ، ەدۋارد ەۆەلىڭ توم مانن قاتارلىلار) حايندماننىڭ لۋشياننىڭ كەرىسىنشە بۇقارالىق جۇمىسشى قوزعالىستارىمەن تىعىز بايلانىس جاساي وتىرىپ كۇرەس جۇرگىزدى. 1884 ـ جىلى كۇزدە وداق ٴبولىنىپ، سول قاناتتاعىلارى دەربەس ۇيىم ـــ سوتسياليستىك وداقتى قۇردى. ودان كەيىن ورايشىلدىڭ سوتسيال ـ دەموكراتيالىق وداقتاعى ىقپالى كۇشەيدى. ٴبىراق بۇقارانىڭ توڭكەرىستىك نىسايننىڭ ىقپالىمەن وداق ىشىندە ورايشىلدىق باسشىلىققا نارازى توڭكەرىسشىلەر شىعىپ وتىردى. 1907 ـ جىلى، جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ ورلەۋ جاعدايىندا، وداق قايتادان سوتسيال ـ

دەموكراتيالىق پارتيا بولىپ ۇيىمداستى، 1911 ـ جىلى ول دەربەس جۇمىسشى پارتياسىنداعى سولشىلدارمەن بىرىگىپ، انگليا سوتسياليستىك پارتياسى دەپ اتالدى.

انگليا دەربەس جۇمىسشى پارتياسى 1893 ـ جىلى قۇرىلعان. بۇل پارتيانىڭ باسشىلارى كەير. حاديە، ر. ماكدونالد قاتارلىلار بولدى. لەنين: دەربەس جۇمىسشى پارتياسى "سوتسياليزىمنەن عانا 'وقشاۋلاناتىن'، ليبەراليزىمگە ارقا سۇيەپ العان" "بۇرجۋازياعا باعىنىشتى بولىپ كەلگەن ورايشىل پارتيا" دەپ كورسەتتى (قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 29 ـ توم، حانزۋشاسى، 450 ـ بەت؛ 18 ـ توم، حانزۋشاسى، 354 ـ بەت). دەربەس جۇمىسشى پارتياسى دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس كەزىندە، 1914 ـ جىلى 8 ـ ايدىڭ 13 ـ كۇنى جارناما جاريالاپ، سوعىسقا قارسى تۇردى. وسىدان كەيىن، كەلىسىم ەلدەرى سوتسياليستەرىنىڭ 1915 ـ جىلى 2 ـ ايدا اشىلعان لوندون ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە، دەربەس پارتيا-داعىلار ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى ماقۇلداعان سوتسيال ـ شوۆينيستىك قاراردى قۇپتادى. سودان باستاپ دەربەس پارتيانىڭ باسشىلارى تىنىشتىقپازدىق سوزدەردى بەتكە ۇستاي وتىرىپ، سوتسيال ـ شوۆينيزىمدى جۇرگىزدى. 1919 ـ جىلى كوممۋنيستىك ينتەرناتسيونال قۇرىلعانان كەيىن، دەربەس جۇمىسشى پارتياسىنىڭ باسشىلارى پارتيانىڭ سولشىل مۇشەلەرى جۇرتشى-لىعىنىڭ قىسىمىمەن ەكىنشى ينتەرناتسيونالدان شەگىنىپ شىعۋ جونىندە قارار قابىلدادى. دەربەس پارتياداعىلار 1921 ـ جىلى ەكىنشى جارىم ينتەرناتسيونال دەيتىنگە قاتىناستى، ەكىنشى جارىم ينتەرناتسيونال ىدىراعان سوڭ ولار قايتادان ەكىنشى ينتەرناتسيونالعا قاتىناستى. — 12 ـ بەت.

10 بۇتىنشىلدەر — 19 ـ عاسىردىڭ سوڭعى مەزگىلىندەگى فرانسيا، يتاليا جانە بەلگيا جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى ۇساق بۇرجۋازيالىق سوتسياليستىك اعىم، ول، سوتسياليزىم تەك جۇمىسشى تابىنا عانا ەمەس، قايتا تاپقا ٴبولىپ وتىرماي، تۇتاس "ازاپ تارتقاندار"عا سۇيەنۋ كەرەك دەگەندى دارىپتە-دى؛ تاپتىق تاتۋلىقتى دارىپتەپ، تاپتىق كۇرەسكە قارسى تۇردى. بۇل اعىمنىڭ باستى ۋاكىلدەرى — فرانسيالىق مالون جانە يتاليالىق ەنريكو-فەرري، 90 ـ جىلداردا، يتاليا بۇتىنشىلدەرى بارىپ تۇرعان ورايشىلدىق مايداندا تۇرعان جانە كەرتارتپا بۇرجۋازيامەن ىستەسىپ وتىرعان

جاڭعىرتىمپازدارعا كەيبىر ماسەلەلەردە قارسى تۇرعان ەدى. — 12 — ، 227 — بەتتەر.

11 "توڭكەرىستىك جۇمىسشى ۇيىمشىلدىق" — 19 — عاسىردىڭ سوڭىندا باتىس ەۆروپاداعى كەيبىر ەلدەردىڭ جۇمىسشى قوزعالىسىندا بوي كورسەتكەن ۇساق بۇرجۋازيالىق جارتىلاي ۇكىمەتسىزشىل توپ.

جۇمىسشى ۇيىمشىلدار جۇمىسشى تابىنىڭ ساياسي كۇرەس جۇرگىزۋىنىڭ قاجەتتىلىگىن، پارتيانىڭ باسشىلىق رولىن جانە پرولەتاريات ديكتاتۋراسىن تەرىسكە شىعاردى. ولار جۇمىسشى ۇيىمى توڭكەرىس جۇرگىزبەي - اق جۇمىسشىلاردى جالپى جۇمىس تاستاۋعا ۇيىمداستىرىپ وتىرسا بولعانى كاپيتاليزىمدى قۇلاتىپ، ٴوندىرىستى باسقارۋ ۇقىعىنا قول جەتكىزە الادى دەپ قارايدى، — 12 — بەت.

12 «باياندا ماشىعى ۆن سۇراۋ» — لەنين 1908 — جىلى 5 — ، 6 — ايلاردا جازعان ٴسوز تەزيسى، بۇل تەزيس بولشەۆيكتىك باسشىلىق ۇيتقىسىنىڭ مۇشەسى، «پرولەتارلار» گازەتىنىڭ رەداكتورلار القاسىنىڭ جوراسى دۋبروۆينسكي (يننوكەنتي)دىڭ بوگدانوۆ جەنەۆادا شاقىرعان فيلوسوفيالىق باياندا ماجىلىسىندە پايدالانۋى ٴۇشىن بەرىلگەن بولاتىن. بۇل تەزيس — بولشەۆيكتەردىڭ بوگدانوۆ جانە ونىڭ جاقتاستارىنىڭ فيلوسوفيالىق كوزقاراسىنان اشىق ەرە شەگارا ايىرۋىنىڭ نەگىزى. — 15 — بەت.

13 قاراڭىز: «ماركس — ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 — توم، حانزۋشاسى، 83 — بەت. — 181 — 276 — بەتتەر.

14 بۇل دا سوندا، 99 — بەت. — 411 — ،433 — بەتتەر.

15 قاراڭىز: «ماركس — ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 — توم، حانزۋشاسى، 74 — 75، 153 — 154 — بەتتەر. — 16 — بەت.

16 قاراڭىز: 1908 — جىلى 2 — ايدىڭ 25 — كۇنى لەنيننىڭ گوركيگە جازعان حاتى («لەنين شىعارمالارى»، 13 — توم، حانزۋشاسى، 425 — 432 — بەتتەر). — 17 — بەت.

17 «ماتەرياليزىم جانە تاجريبە سىنشىلدىق» دەگەن كىتاپ ديالەكتيكالىق ماتەرياليزىم فيلوسوفياسىنىڭ داмۋ بارىسىنداعى جاڭا داۋىردەن دەرەك بەرەدى. بۇل شىعارماسىندا لەنين ەنگەلس قايتىس بولعاننان بەرگى تۇتاس تاريحي داۋىردەگى توڭكەرىس تاجريبەلەرى مەن عىلىم داموۋىنىڭ

جەمىستەرىن ديالەكتيـكالىق ماتەرياليستىك جانە تاريحي ماتەرياليـستىك كوزقاراسپەن جيناقتاپ، سول كەزدە تارالىپ جۇرگەن، ماركسيزىم بەينە-سىنە ەنىپ العان كەرتارتپا فيلوسوفيالىق يدياليق اعىم ۇستىندە پارمەندى سىن جۇرگىزىپ، ماركسيزىمدىك پارتيانىڭ ٴنازارياليق نەگىزىن قورعادى. لەنيننىڭ بۇل شىعارماسى فيلوسوفيا سالاسىندا پارتياليق پرينسيپتە بەرىك تۇرىپ، ماركسيزىمنىڭ جاۋلارىمەن ىمىراسىز كۇرەس جۇرگىزۋدىڭ ۇلگىسى.

«ماتەرياليزىم جانە تاجريـبە سىنشىلـدىق»تى لەنيـن 1908 ـ جىلى 2 ـ ايدا جەنەۆادا جازۋعا كىرىستى.

1908 ـ جىلى 5 ـ ايدا لەنين جەنەۆادان لوندونعا بارىپ، انگليا مۇرا سارايىنىڭ كىتاپ وقۋ ۇيىندە جەنەۆادا جوق كەيبىر حۇجاتتاردى ارنايى زەرتتەدى. لەنين لوندوندا ٴبىر اي شاماسىندا تۇردى.

بۇل كىتاپ 1908 ـ جىلى 10 ـ ايدا جازىلىپ بولـدى. قول جازباسى قۇپيا ادرەس بويىنـشا موسـكۆاعا جىبەرىلـدى. بۇل كىتاپـتى موسـكۆا ساقينا باسپاسى باسىپ شىعاردى.

لەنيننىڭ اپەكەسى ەليزاروۆا موسكـۆادا وسى كىتاپـتىڭ سالىسـتىرۋ قىزمەتىن ۇستىنە الىپ، سالىستىرىلـعان نۇسقاسـىنىڭ ٴبىرىـن شەتەلـدە جۇرگەن لەنينگە جىبەرىپ بەردى. لەنين سالىستىرىلعان نۇسقانى مۇقـيات قاراپ، قاتە باسىلعان جەرلەرىن تولىق كورسەتىپ بەردى جانە تۇزەتتى. لەنيننىڭ تۇزەتۋلەرىنىڭ ٴبىر ٴبولىمى تەكست ۇستىنەن وزگەرتىلدى، ٴبىر ٴبولىمى ٴبىرىنشى باسىلۋىنا قوسىلعان ماڭىزدى تۇزەتۋ كەستەسىنە ەنگىزىلدى.

پاتشالىق باسپا ٴسوز تەكسەرۋ ورنى بۇل كىتاپـتىڭ شـىعۋىنا تيـىم سالارلىقتاي سىلتاۋ تابا الماسىن دەپ لەنيـن ونىڭ كەيـبىر جەرلەرىـن وزگەرتىپ جۇمسارتا تۇسۋگە لاجسىز قالدى.

لەنين بۇل كىتاپتى تەز ارادا شىعارۋدى باتىل دارىپتەدى، ول، بۇل كىتاپتىڭ باسپادان شىعۋىندا ٴوزىنىڭ جازۋ جاۋاپكەرشىلىگى عانا ەمەس، زور ساياسي جاۋاپكەرشىلىگى دە بارلىعىن باسا كورسەتتى.

بۇل كىـتاپ 1909 ـ جىلى 5 ـ ايـدا باسپادان شىقـتى، ەكـى مىڭ نۇسـقا باسىلدى. — 18 ـ بەت.

18 سەنىمشىلدىك دەگەن بۇل اتاۋ ەڭ الـعاش لەنيـنىڭ قولـجازبالارىـندا پوپشىلدىق دەپ الىنعان، كەيىن كەلە باسپا ٴسوزدىڭ تەكسەرىلەتىندىگى

كوزدە ۇستالىپ سەنىمشىلدىك دەپ ۇزگەرتىلگەن. لەنيىن 1908 ـ جىلى 11 ـ ايدىڭ 8 ـ كۇنى ەلىزاروۆاعا جازعان حاتىندا بۇل اتاۋ تۋرالى تۇسىنىك بەردى (قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 37 ـ توم، حانزۋشاسى، 361 ـ بەت). — 19 ـ بەت.

19 "قۇداي جاساۋشىلىق" دەيتىن ايتىلىپ وتىر. بۇل — ادەبيەت سالاسىنداعى، ماركسيزمگە قارسى ءدىني فيلوسوفيالىق يديالىق اعىم، ستولىپين كەرتارتپالىعى تۇسىندا پارتيا ىشىندەگى ءبىر ءبولىم زيالىلار اراسىندا پايدا بولعان، بۇل زيالىلار 1905 ـ جىلدان 1907 ـ جىلعا دەيىنگى توڭكەرىس جەڭىلىسكە ۇشىراعانىنان كەيىن ماركسيزمنەن بەت بۇرعان.

"قۇداي جاساۋشىلار" (لۋناچارسكي، بازاروۆ قاتارلىلار) جاڭا، "سوتسياليستىك" ءدىن جاساۋدى ۋاعىزداپ، ماركسيزم مەن ءدىندى ىمىرالاستىرماق بولدى. گوركي ءبىر مەزگىل ولارعا جاقىنداسقان ەدى. «پرولەتارلار» گازەتىنىڭ كەڭەيتىلگەن رەداكسيا ءماجىلىسى (1909 ـ جىلى) "قۇداي جاساۋشىلىق"تى ايىپتادى جانە ەرەكشە قاۋلىسىندا: "علمي سوتسياليزمدى وسىلاي بۇرمالاۋلار" مەن بولشەۆيكتەردىڭ تيتتەي دە ورتاقتىعى جوق دەپ مالىمدەدى. — 19 ـ بەت.

20 نەۆسكيدىڭ ماقالاسى لەنيننىڭ «ماتەرياليزم جانە تاجىريبە سىنشىلدىق» دەگەن كىتابىنىڭ ەكىنشى باسپاسىنا قوسىمشا رەتىندە ەنگىزىلدى. — 22 ـ بەت.

21 بوگدانوۆ قاتارلى ادامدار "پرولەتارلىق مادەنيەت" جەلەۋىمەن تاراتقان كەرتارتپا بۇرجۋازيالىق فيلوسوفيالىق كوزقاراس (ماحيزم) پەن كەرتارتپا مادەني ـ اسەمونەر كوزقاراسى (بولاشاقشىلدىق) ايتىلىپ وتىر. بوگدانوۆ جانە ونىڭ سىبايلاستارى كوممۋنيستىك پارتيانىڭ جانە سوۆەت ەلىنىڭ مادەنيەت قۇرىلىسىنداعى باسشىلىق رولىن جوققا شىعارىپ، سوۆەت مادەنيەتىنىڭ داмۋىن سوتسياليستىك قۇرىلىستىڭ باس مىندەتىنەن ايىرۋعا ۇرىندى؛ ولار پرولەتارياتتىڭ مادەني مۇرالاردىڭ كورنەكتى تابىستارىن پايدالانۋى قاجەت ەكەندىگىن جوققا شىعاردى. لەنيننىڭ "پرولەتارلىق مادەنيەت" ۇيىمىندا بوگدانوۆتىڭ ماركسيزمگە قارسى ءنازارياسىن ورىنتۋگە باتىل قارسى تۇردى؛ روسسيا كوممۋنيستىك (ب) پارتياسى ورتالىق كوميتەتى 1920 ـ جىلى 12 ـ ايدىڭ 1 ـ كۇنى «پرولەتارلىق

مادەنيەت تۋرالى» دەگەن تاقىرىپپەن «اقيقات» گازەتىندە جاريالاعان
حاتىندا بۇل زياندى ٴنازاريالاردى شەنەدى. "پرولەتارلىق مادەنيەت"
ۇيىمى 1922 ـ جىلدان كەيىن بىرتىندەپ ىدىرادى. — 22 ـ بەت.

22 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋ-
شاسى، 221 ـ بەت. — 152 ـ، 198 ـ بەتتەر.

23 قاراڭىز: ەنگەلس «سوتسياليزمنىڭ قيالدان عىلىمعا دامۋى»، اعىلشىنشا
باسپاسىنا كىرىسپە («ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 3 ـ توم، حانزۋ-
شاسى، 387 ـ بەت). — 41 ـ بەت.

24 «جاڭا ٴداۋىر» («Die Neue Zeit») — گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكرات-
يالىق پارتياسىنىڭ ٴنازاريالىق جورنالى، 1883 ـ جىلدان 1923 ـ جىلى
كۇزگە دەيىن شتۋتگارتتا شىعىپ تۇردى، 1890 ـ جىلى 10 ـ ايعا دەيىن
ايلىق جورنال ەدى، كەيىن اپتالىق جورنالعا وزگەرتىلدى. جورنالعا
1883 ـ جىلدان 1917 ـ جىلى 10 ـ ايعا دەيىن ك. كاۋتسكي، 1917 ـ
جىلى 10 ـ ايدان 1923 ـ جىلدىڭ كۇزىنە دەيىن ن. كۋنوۆ رەداكتور
بولدى. 1885 — 1894 ـ جىلدارى جورنالدا ەنگەلس كوپتەگەن ماقالالار
جاريالاپ، جورنالدىڭ رەداكسياسىنا كومەك رەتىندە ۇنەمى كەڭەس
بەرىپ وتىردى، سونداي ـ اق رەداكسيانىڭ ماركسيزمدىك كوزقاراستان
بەت بۇرعاندىعىنا سىن ايتىپ وتىردى. 90 ـ جىلداردىڭ سوڭعى جارىم-
نان باستاپ، ياعني ەنگەلس قايتىس بولعانىنان كەيىن، جورنال تۇزەتىم-
پازداردىڭ ماقالالارىن جۇيەلى تۇردە باسىپ وتىردى. دۇنيە جۇزىلىك
1 ـ سوعىس كەزىندە بۇل جورنال ارالىق مايدان ۇستادى، ٴىس جۇزىندە
سوتسيال ـ شوۆينيستەردى قولدادى. — 42 ـ بەت.

25 عىلىمناماشىلدار — 18 ـ عاسىرداعى فرانسياداعى ٴبىر ٴبولىم اعارتۋشى
ويشىلداردان قۇرالعان توپ. ولار «عىلىمناما»نى قۇراستىرۋ بارىسىندا
(1751 — 1780 ـ جىلدارى) ىنتىماقتاسقان، سوندىقتان دا عىلىمناماشىلدار
دەپ اتالعان. «عىلىمناما»نىڭ باس رەداكتورى ديدەروت ەدى. عىلىم-
ناماشىلدار كاتوليك ٴدىني قوعامىنا، مەدرەسەلىك فيلوسوفياعا جانە
فەودالدىق دارەجە تۇزىمىنە باتىل قارسى تۇرىپ، 18 ـ عاسىردىڭ
سوڭىنداعى فرانسيا بۇرجۋازيالىق توڭكەرىسىنىڭ يدەيالىق دايىندىعى
جاعىندا ۇلكەن رول اتقاردى. — 46 ـ بەت.

26 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 - توم، حانزۋشاسى، 63 - ، 73 - ، 74 - بەتتەر. — 55 - بەت.

27 «جاڭا مەدرەسەلىك فيلوسوفيالىق شولۋ» («Revue Néo-Scolastique») — كاتوليك ٴدىنىنىڭ فيلوسوفيالىق قوعامى 1894 - جىلى لۋۆەندە (بەلگيادا) شىعارىلعان ٴدىن بىلىمىندىك - فيلوسوفيالىق جورنال. — 66 - بەت.

28 «كۇرەس» («Der Kampf») — اۆستريا سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ورگان جورنالى، 1907 - جىلدان 1938 - جىلعا دەيىن ۆەنادا شىعىپ تۇردى. بۇل جورنال ورايىشىلدىق - ارالىق مايداندا تۇردى، پرولەتارياتتىڭ توڭكەرىستىك ىستەرىنە ٴوزىنىڭ ىستەگەن وپاسىزدىعىن جانە كەرتارتپا بۇرجۋازياعا ادالدىق كورسەتكەندىگىن سولشىل سىلدىر سوزدەرمەن بۇركەمەلەپ وتىردى. — 73 - بەت.

29 «حالىقارالىق سوتسياليستىك شولۋ» («The International Socialist Review») — امەريكاداعى تۇزەتىمپازدىق اعىم شىعارعان ايلىق جورنال، 1900 - جىلدان 1918 - جىلعا دەيىن چيكاگودا شىعىپ تۇردى. — 73 - بەت.

30 «عىلىم فيلوسوفياسىنىڭ ٴۇش ايلىعى» («Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie») — تاجىريبە سىنشىلدىعىنىڭ (ماحيزىمشىلدەردىڭ) فيلوسوفيالىق جورنالى، 1877 - جىلدان 1916 - جىلعا دەيىن ليپزيگتە شىعىپ تۇردى (1896 - جىلدان بۇرىن اۆەناريۋستىڭ باس رەداكتورلىعىندا شىعارىلدى). 1902 - جىلدان باستاپ بۇل جورنال «عىلىم فيلوسوفياسىنىڭ جانە قوعامدىق عىلىمىنىڭ ٴۇش ايلىعى» دەگەن اتپەن شىقتى. — 80 - بەت.

31 «فيلوسوفيالىق زەرتتەۋلەر» («Philosophische Studien») — يدەاليستىك توپتىڭ جورنالى، وندا كوبىنەسە پسيحولوگيالىق ماسەلەلەر زەرتتەلگەن. ونى 1883 - جىلدان 1903 - جىلعا دەيىن ليپزيگتە ۋنت شىعارىپ تۇردى، 1905 - جىلدان 1918 - جىلعا دەيىن ول «پسيحولوگيالىق زەرتتەۋلەر» دەگەن اتپەن شىعىپ تۇردى. 88 - بەت.

32 پەتروشكا — گوگولدىڭ «ٴولى جاندار» رومانىنداعى ٴبىر كەيىپكەر. ول كىتاپ وقۋعا قۇمار، ونىڭ ۇستىنە ٴارقانداي كىتاپتى وقي بەرەدى، كىتاپتا ايتىلىپ جاتقانداردىڭ نە ەكەنىن تۇسىنۋگە ۇمتىلمايدى، ونىڭ قىزىعاتىنى - اق — ٴسوزدىڭ قاشان دا ارىپتەردەن قۇرالاتىندىعى. — 88 - بەت.

33 «ليۋدۋيك فەيەرباح جانە نەمىس كلاسسيكالىق فيلوسوفياسىنىڭ سوڭى» («ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانىزۋشاسى، 208 ـ بەت). ـــ 91 ـ بەت.

34 كريلوۆتىڭ «كوك شىمشىق» دەگەن مىسالىن قاراڭىز. بۇل مىسالدا ايتىلۋىنشا شىمشىق تەڭىز جاعاسىنا ۇشىپ بارىپ، ونى ورتەپ جىبەرەمىن دەپ ٴبوسىپتى. بۇل عاجاپ ٴىس ٴبۇتىن جەر جۇزىنە دابىرا بولىپتى، جۇرت تەڭىزدىڭ قالاي ورتەنەتىنىن كورۋگە اسىق بولىپتى. شىمشىق جەر ـ كوكتى دۇرلىكتىرەرى دۇرلىكتىرىپ الىپ، تەڭىزدى ورتەي الماپتى، ٴسويتىپ ۇيالعانىنان ۇياسىنا قايتىپ كەتىپتى. بۇل مىسالدا نەگىزىنەن ماقتانشاق ادامدار سىقاق ەتىلەدى. ـــ 92 ـ بەت.

35 «پىكىر» («Mind») ـــ يدياليستىك توپتىڭ جورنالى، وندا كوبىنەسە فيلوسوفيا جانە پسيحولوگيا ماسەلەلەرى زەرتتەلگەن. 1876 ـ جىلدان باستاپ لوندوندا شىعىپ تۇردى. ـــ 104 ـ بەت.

36 لەنيننىڭ 1908 ـ جىلى 12 ـ ايدىڭ 19 ـ كۇنى ەليزاروۆاعا جازعان حاتىنا قاراعاندا، بۇل كىتاپتا العاشىندا: "لۋناچارسكي ٴتىپتى قۇدايدى 'ويلاپ شىعاردى'" دەپ جازىلعان. كەيىن باسپا ٴسوز تەكسەرۋ ورنىنىڭ قۋدا- لاۋىنان ساقتانۋ ٴۇشىن بۇل ٴسوز ٴبىراز جۇمسارتىلعان. وسى ٴىس ٴۇشىن لەنين حاتىندا بىلاي دەپ جازادى: "'قۇدايدى ويلاپ شىعاردى' دەگەننىڭ ورنىنا: '... (جۇمسارتىڭقىراپ) ٴدىني ۇعىمداردى ويلاپ شىعاردى' دەپ، نەمەسە وسى ٴتارىزدى سوزدەردى الىڭىز ٴجون." (قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 37 ـ توم، حانزۋشاسى، 369 ـ بەت). ـــ 116 ـ بەت.

37 كريلوۆتىڭ «تىشقان مەن ساباۋقۇيرىق» اتتى مىسالىن قاراڭىز. بۇل مىسالدا ايتىلۋىنشا، ٴبىر كۇنى تىشقان ارىستاننىڭ مىسىقتى ۇستاپ العان- دىعىن ەستىپ، قۋانعانىنان جۇگىرىپ كەلىپ ساباۋقۇيرىققا ايتادى. ساباۋقۇيرىق: "سەن قۋانباي ـ اق قوي، قۋانعانىڭمەن بەكەر! ەگەردە ول ەكەۋى سوعىساتىن بولسا، ارىستاننىڭ اجالى جەتتى دەي بەر، ويتكەنى مىسىقتان جىرتقىش اڭ جوق." دەپتى. ـــ 130 ـ 223 ـ بەتتەر.

38 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 ـ توم، حانزۋ- شاسى، 74 ـ بەت. ـــ 131 ـ بەت.

39 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭـداماڭى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋ-شاسى، 223 ـ ،213 ـ بەتتەر. ـــ 132 ـ بەت.

40 قاراڭىز: تۇرگەنوۆتىڭ «تۇرمىس قاعيداسى» دەگەن جايىلـمالـى ۇيقاس ولەڭى. ولەڭدە ۇرىنى ۇستا دەپ ايـعايلايـتىن جادـگوي ۇرى سۋرەت-تەلەدى. بۇل جادىگوي وزىنە قارسى كەلگەندەرگە ءوزىنىڭ جەكـسۇرىنـ-دىقتارىن تاڭۋ جولىمەن شابۋىل جاساۋ سىندى تىرشـىلىك فيلوسوفـياسىن ۋاعىزدايدى. ماسەلەن ەگەر ءوزى ساتقىن بولسا، وزىنە قارسى ادامـدى سەنىمنەن جۇرداي دەپ شابۋـىل جاسايـدى، ەگەر ءوزى مالاي بولـسا، وزىنە قارسى ادامدى يتارشى دەپ شابۋـىل جاسايـدى. وسـلاي ىستەۋ ارقىلى ءوزىن جۇرت الدىنـدا مۇنـداي جەكسۇرىنـدىقـتاردان اراشالاپ قالار ـ مىس. ـــ 133 ـ بەت.

41 «جۇيەلى فيلوسوفيالىق ارحيپ» («Avchiv für systematische Phil-osophie») ـــ يدياليستىك باعىتتىڭ جورنالى، «فيلوسوفـيالىق ارحيپ»-تىڭ (81 ـ تۇسىنىكـكە قاراڭىز) ءبىر ءبولىمـى، 1895 ـ جىلدان 1931 ـ جىلعا دەيىن بەرليندە ءوز الدىنا باسىپ تاراتىلدى. بۇل جورنالدا جاڭا كانتشىلدار مەن ماحيزمشىلدەردىڭ ماقالالارى نەمىس، فرانسۋز، اعىلشىن، يتاليان تىلدەرىندە باسىلىپ تۇردى. ـــ 144 ـ بەت.

42 «كانـت تۋرالـى زەرتـتەۋ» («Kantstudien») ـــ گەرمانيادا شىقـقان فيلوسوفيالىق جورنال، يدياليس ـ جاڭا كانتشىلـداردىڭ جورنالى بولىپ، 1897 ـ جىلدان 1937 ـ جىلعا دەيىن شىعىپ تۇردى. بۇل جورنالعا باسقا يدياليستىك باعىتتىڭ ۋاكىلدەرى دە ماقالا جازىپ تۇردى. ـــ 144 ـ بەت.

43 «جاراتىلىس دۇنيەسى» («Nature») ـــ جاراتىلىستىق عىلىم اپتالىق جور-نالى، انگليا جاراتىلىستىق عىلىم عالىمدارىنىڭ جورنالى، 1869 ـ جىلدان باستاپ لوندوندا شىعىپ تۇردى. ـــ 145 ـ بەت.

44 «ماتەرياليزم جانە تاجىريبە سىنشىلـدىق» الـعاش باسـپاعا ازىرلەنـگەن كەزدە، ەليزاروۆا "نەعۇرلىم تۋراشىل ادەبيەتـشى دۇشـپان" دەگەنـدى "نەداۋىر ءپرينسيپشىل ادەبيەتـشى دۇشپان" دەپ وزگەرتـكەن. لەنين بۇلاي وزگەرتۋگە قارسى بولعان (پايـدالانىڭىز: «لەنيـن شىعارمالارى»، 37 ـ توم، حانزۋشاسى، 389 ـ بەت). ـــ 150 ـ بەت.

45 ۆوروشيلوۆ ـــ تۇرگەنوۆتىڭ «ءتۇتىن» اتـتى رومانىنـدا سۋرەتـتەلـگەن

وبىراز، وقىمىستى بەينەسىنە ەنىپ العان كىتاپ جادىلارىنىڭ ۇلگىسى. — 153 ـ بەت.

46 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋ ـ شاسى، 221 — 222 ـ بەتتەر. — 154 ـ بەت.

47 قاراڭىز: ماركس «فەيەرباح تۋرالى تەزيس» («ماركس ـ ەنگەلس تاڭ ـ دامالى شىعارمالارى»، 1 ـ توم، حانزۋشاسى، 16 ـ بەت). — 159 ـ بەت.

48 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 ـ توم، حانزۋ ـ شاسى، 386 ـ بەت. — 165 ـ ، 335 ـ بەت.

49 بۇل دا سوندا، 386 — 387 ـ بەتتەر. — 170 ـ بەت.

50 **ورتودوكس — ليۋبوۆ يساكوۆنا اكسەلرودتىڭ** قالام اتى. ول 1892 ـ جىلى ەڭبەكتى ازات ەتۋ قوعامىنا قاتناسقان، 1903 ـ جىلى مەنشەۆيكتەر ـ گە كىرگەن. ەكونومپازدىقتا، جاڭا كانتشىلدىق پەن تاجىريبە سىنشىلدىقتا سىن جۇرگىزگەن. ءبىراق پلەحانوۆتىڭ مەنشەۆيزىمدىك كوزقاراسىنا ىلەسىپ، ونىڭ فيلوسوفياداعى قاتەلىگىن قايتالادى. — 171 ـ بەت.

51 ەۋگەن ديتسگەن — يوسىف ديتسگەننىڭ ۇلى. ە. ديتسگەن اكەسىنىڭ فيلوسوفيالىق شىعارماسىنداعى كەيبىر السىزدىكتەردى مۇلدەمدەستىرىپ، اكەسىنىڭ ديالەكتيكالىق ماتەرياليزىم يدەياسىن بۇرمالاپ، ونى "جاراتىلىس ءبىر نەگىزشىلدىك"، "ديتسگەنيزم"، ت.ب. دەپ اتاپ، وسى ارقىلى ماركسيزىمدى "تولىقتىرىپ"، ماتەرياليزم مەن يدەياليزمدى ىمىرالاستىرماق بولدى. — 186 ـ بەت.

52 **بەلتوۆ — پلەحانوۆتىڭ** قالام اتى. «تاريحقا ءبىر نەگىزشىلدىك كوزقاراستىڭ داموۋى ماسەلەسى جونىندە» دەگەن كىتابىن 1895 ـ جىلى باسپاعا بەر ـ گەندە وسى اتىن قولدانعان. — 189 ـ بەت.

53 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 ـ توم، حانزۋ ـ شاسى، 125 — 126 ـ بەتتەر. — 210 ـ بەت.

54 بۇل دا سوندا، 130 ـ بەت. — 211 ـ بەت.

55 ماركستىڭ ل. كۋگەلمانعا جازعان حاتى («ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 32 ـ توم) نا قاراڭىز. — 213 ـ بەت.

56 مىنا شىعارمالار ايتىلىپ وتىر: ماركس «فەيەرباح تۋرالى تەزيس» (1845 ـ جىل)؛ ەنگەلس «ليۋدۆيك فەيەرباح جانە نەمىس كلاسسيكالىق

فيلوسوفياسىنىڭ سوڭى» (1888 ـ جىل) جانە «تاريحي ماتەرياليزم تۋرا-
لى»، ياعني «سوتسياليزمنىڭ قيالدان عىلىمعا داموۋى»نىڭ اعىلشىنشا
باسپاسىنا العى ٴسوز (1892 ـ جىل) (قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدا-
مالى شىعارمالارى»، 1 ـ توم، حانزۋشاسى، 16 ـ ، 19 ـ بەتتەر، 4 ـ توم،
حانزۋشاسى، 210 ـــ 254 ـ بەتتەر، 3 ـ توم، حانزۋشاسى، 379 ـ ، 403 ـ
بەتتەر). ـــ 217 ـ 402 ـ بەت.

57 قاراڭىز: ماركس «فەيەرباح تۋرالى تەزيس»، ەنگەلس «ليۋدۆيك فەيار-
باح جانە نەمىس كلاسسيكالىق فيلوسوفياسىنىڭ سوڭى» جانە «سوتسيا-
ليزمنىڭ قيالدان عىلىمعا داموۋى»نىڭ اعىلشىنشا باسپاسىنا العى ٴسوز
(«ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 ـ توم، حانزۋشاسى،
16 ـ بەت، 4 ـ توم، حانزۋشاسى، 221 ـ بەت، 3 ـ توم، حانزۋشاسى، 387 ـ
بەت). ـــ 217 ـ بەت.

58 ماركس «كاپيتال»دىڭ ٴبىرىنشى تومىندا تۇرپايى ەكونوميستەر سەنيوردىڭ
ٴنازارياسىن سىنداعان (قاراڭىز: «كاپيتال»، 1 ـ توم، 7 ـ تاراۋ
3 ـ تاراۋشا. ـــ 218 ـ بەت.

59 گ.ي. شۋلزە ـــ گەرمانيانىڭ يدياليس فيلوسوفى، يۋمنىڭ ٴمۇريتى. ول
ەرتە زامانعى كۇمانقورلىقتى وسى زاماندا دامىتقان بولدى. ٴوزىنىڭ
باستى فيلوسوفيالىق شىعارماسىن ەرتەدەگى گرەتسيانىڭ كۇمانقورلىق
فيلوسوفى ەنەزيدەمنىڭ اتىمەن اتاعاندىقتان، فيلوسوفيا تاريحىندا
شۋلزە ەنەزيدەم دەپ اتالعان. ـــ 221 ـ بەت.

60 «فيلوسوفيالىق شولۋ» («Revue de Philosophie») ـــ فرانسيادا شىعاتىن
يدياليستىك جورنال، 1900 ـ جىلدان باستاپ پاريجدا شىعا باستادى. ـــ
237 ـ بەت.

61 كانكان ٴبيى ـــ فرانسيانىڭ ساۋىق ـ سايران ورىندارىندا وينالاتىن
پاسىق ٴبي. ـــ 243 ـ بەت.

62 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 ـ توم، حانزۋ-
شاسى، 60 ـ ،62 ـ ، 74 ـــ 75 ـ بەتتەر. ـــ 248 ـ بەت.

63 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋ-
شاسى، 239 ـ ،242 ـ بەتتەر. ـــ 249 ـ بەت.

64 «جاراتىلىس فيلوسوفياسىنىڭ جىلناماسى» («Annalen der Naturphil

«osophie») ــ يدياليستىك، دالەلشلدىك باعىتتىڭ جورنالى، ۆل ۆ. ۆستۆالدتىڭ باس رەداكتورلىعىندا 1902 ـ جىلدان 1921 ـ جىلعا دەيىن لەيپزيگتە شىعىپ تۇردى. ــ 264 ـ بەت.

65 چيمەرا ــ گرەتسيا ميفولوگياسىنداعى ارىستان باستى، قوي دەنەلى، جىلان قۇيرىقتى، وت بۇركەتىن عاجايىپ حايۋان. ــ 266 ـ بەت.

66 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 ـ توم، حانزۋ-شاسى، 81 ــ 82 ـ بەتتەر. ــ 277 ـ بەت.

67 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 ـ توم، حانزۋ-شاسى، 91 ـ بەت. ــ 281 ـ بەت.

68 «جاراتىلىستىق عىلىم»(«The Natural Science») ــ شولۋ سيپاتىنداعى ايلىق جورنال، 1892 ـ جىلدان 1899 ـ جىلعا دەيىن لوندوندا شىعىپ تۇردى. ــ 295 ـ بەت.

69 «فيلوسوفيالىق شولۋ» («The Philosophical Review») ــ امەريكاداعى يدياليستىك فيلوسوفيالىق جورنال، 1892 ـ جىلدان باستاپ بوستوندا شىعىپ تۇردى. ــ 295 ـ بەت.

70 «ماتەرياليزم جانە تاجىريبە سىنشىلدىق»تىڭ ٴبىرىنشى باسپاسىندا ٴاسلى "ميعنانى كۇلدىرمەيدى، قايتا كەكتەندىرەدى" دەپ ەمەس، "ميعنانى كۇلدىرىپ قانا قويماي" دەپ تىزىلگەن. لەنين سالىستىرعان نۇسقاسىن كورگەننەن كەيىن، ەليزاروۆادان بۇل جەرىن تۇزەتۋدى نەمەسە تۇزەتۋ كەستەسىندە "'ميعنانى كۇلدىرىپ قانا قويماي' دەگەندى 'ميعنانى كۇلدىرمەيدى، قايتا كەكتەندىرەدى' دەپ تۇزەتىپ وقىڭىزدار" دەپ انىق كورسەتۋدى وتىنگەن بولاتىن. لەنيننىڭ تۇزەتۋى وسى كىتاپتىڭ ٴبىرىنشى باسپاسىنىڭ ماڭىزدى تۇزەتۋلەر كەستەسىنە تۇسىرىلگەن. ــ 301 ـ بەت.

71 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 ـ توم، حانزۋ-شاسى، 153 ــ 154 ـ بەتتەر. ــ 302 ـ بەت.

72 19 ـ عاسىردىڭ 70 ـ جىلدارىنىڭ سوڭعى جارىمىندا گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسى ىشىندە قالىپتاسقان ورايشىلدىق اعىم ايتىلىپ وتىر. بۇل اعىمنىڭ باستى ۆاكىلدەرى ك. حەحبەرگ، ە. بەرنشتەيىن، ك. ا. شرامم، ياعني اتىشۋلى سۇريح ۇشتىگى. ولار ماركسيزمنىڭ تاپ-

تىق كۇرەس، پىرولەتاريات پارتياسى، پىرولەتارياتتىڭ تاريحي مىندەتى - تەرى جونىندەگى ىلىمىنە جاپپاي شابۋىل جاسادى. ولار تاپتىق ىستەستىكتى دارىپتەپ، پىرولەتارياتتىڭ ٴوزىن ەزۋشىلەرگە قارسى تاپتىق كۇرەستىن جالپى ادامزاتتىق باۋىرمالدىقتا ٴسىڭىرىپ، جويىپ جىبەرمەكشى بولدى، پىرولەتاريات پارتياسىن بارلىق ناعىز مەيىرباندىق رۋحقا باي ادامداردىڭ جالپىعا بىردەي پارتياسى دەيتىنگە اينالدىرۋدى قۋاتتادى، جۇمىسشىلاردى تاربيەسىز، ٴوزىن ٴوزى ازات ەتۋ قولىنان كەلمەيدى، ولاردى "تاربيە كورگەن" ٴبىرى جانە ۇساق بۇرجۋازدار ازات ەتۋگە ٴتيىس دەپ قارالادى. ماركس پەن ەنگەلس وسى اينا - قاتەسىز ورايشىلدىقتى اياۋسىز سىنداپ، بۇل اعىمنىڭ ۋاكىلدەرىن "كەرى تورتكە - رىسشى مىجىعاۋلار" دەپ اتادى. ماركس پەن ەنگەلستىڭ وسى اعىم جونىندەگى سىنىن «ا. بەبەل، ۆ. ليبكنەحت، ۆ. براككەلەرگە قۇلاقتان - دىرۋ»نان قاراڭىز («ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 19 - توم، حانزۋ - شاسى، 172 - ، 190 - بەتتەر) . — 321 - بەت.

73 «سوتسياليستەر» («Le Socialiste»)—فرانسيادا شىعاتىن اپتالىق گازەت، ج. گەدتىڭ باستاماشىلىعىمەن 1885 - جىلى پاريجدا شىعا باستاعان. ول 1902 - جىلعا دەيىن فرانسيا جۇمىسشى پارتياسىنىڭ ورگان گازەتى بولدى، 1902 - جىلدان 1905 - جىلعا دەيىن فرانسۋز سوتسياليستىك پارتياسىنىڭ ورگان گازەتى، 1905 - جىلدان باستاپ فرانسيا سوتسياليستىك پارتياسى - نىڭ ورگان گازەتى بولدى؛ 80 — 90 - جىلداردا ەنگەلس، پ. لافارگ جانە گ. ۆ. پلەحانوۆتار وعان ماقالا جازىپ تۇردى. — 328 - بەت.

74 پايدالانىڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭداماى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۋشاسى، 226 - بەتتەر. — 332 - 391 - بەتتەر.

75 ەنگەلستىڭ مىنا شىعارمالارى ايتىلىپ وتىر: «ليۋدۆيگ فەيەرباح جانە نەمىس كلاسسيكالىق فيلوسوفياسىنىڭ سوڭى» (1888 - جىل) جانە «تاريحي ماتەرياليزم تۋرالى» (1892 - جىل)، ياعني «سوتسياليزمنىڭ قيالدان عىلىمعا دامۋى»نىڭ اعىلشىنشا باسپاسىنا كىرىسپە (قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۋشاسى، 210 — 254 - بەتتەر، 3 - توم، حانزۋشاسى، 379 — 403 - بەتتەر) . — 332 - بەت.

76 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۋ -

شاسى، 229 ـ بەت. ـــ 332 ـ بەت.

77 «ىشتەشىلدىك فيلوسوفيا»(-«Zeitschrift für immanente Philosoph «ie)ـــ گەرمانيادا شىعاتىن فيلوسوفيالىق جورنال، ول ىرمەنشىلدىكتى ـــ اسقان كەرتارتپا سۋبيەكتيۆتىك يدياليزمدى ۋاعىزدادى. 1895 ـ جىلدان 1900 ـ جىلعا دەيىن بەرلىندە شىعىپ تۇردى. ـــ 341 ـ بەت.

78 ۋازىرلەر كەڭەسىنىڭ ٴتوراعاسى ستولىپيننىڭ جالعان مالىمدەمەسى ايتىلىپ وتىر. ستولىپين پوچتا مەكەمەلەرىندە پاتشا ۇكمەتى كۇماندى دەپ ەسەپتەگەن ادامداردىڭ حات ـ شەكتەرىن قۇپيا تەكسەرەتىن "حات ـ شەك تەكسەرۋ ٴۇيى" قۇرىلعاندىعىن جوققا شىعارعان بولاتىن. ـــ 358 ـ بەت.

79 نوزدەلەۋ ـــ گوگولدىڭ «ٴولى جاندار» رومانىنداعى كەيىپكەر، ول ـــ ۇرىس ـ كەرىسكە، الداپ ـ ارباۋعا قۇنىققان پومەششيك. ـــ 363 ـ بەت.

80 پايدالانىڭىز: ەنگەلس «ديۋرينگكە قارسى» («ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3ـ توم، حانزۋشاسى، 354 ـــ 356ـ بەتتەر). ـــ 373ـ بەت.

81 «فيلوسوفيا ارحيۆى» («Archiv für Philosophie») ـــ گەرمانياداعى يدياليستىك باعىتتىڭ فيلوسوفيالىق جورنالى، جاڭا كانتشىلداردىڭ جانە ماحيزمشىلدەردىڭ جورنالى، 1895 ـ جىلدان 1931 ـ جىلعا دەيىن بەرلىندە شىعىپ تۇردى. مۇنىڭ ٴبىرى فيلوسوفيا تاريحىنا ارنالعان، ەكىنشىسى جالپى فيلوسوفيالىق ماسەلەلەرگە ارنالعان. ـــ 386 ـ بەت.

82 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋ- شاسى، 224 ـ بەت. ـــ 410 ـ بەت.

83 «پسيحولوگيالىق جىلناما» («Année Psychologique») ـــ فرانسياداعى ٴبىر توپ يدياليس پسيحولوگيا عالىمدارىنىڭ جورنالى، 1894 ـ جىلدان باستاپ پاريجدا شىعىپ تۇردى. ـــ 421 ـ بەت.

84 «ٴنازارياليق جانە تاجىريبەلىك عىلىمدارعا جالپى شولۋ» («Revue générale des Sciences pureset appliquèes») ـــ 1890 ـ جىلدان 1940ـ جىلعا دەيىن پاريجدا شىعىپ تۇرعان فرانسيا جورنالى. ـــ 425ـ بەت.

85 ۇشقىنشىلدار ـــ «ۇشقىن»نىڭ جاقتاۋشىلارى.

«ۇشقىن» («Искра») ـــ روسسيا بويىنشا تۇڭعىش ماركسيزمدىك قۇپيا گازەت، 1900 ـ جىلى لەنيننىڭ باستاماشىلدىعىندا شىققان. روسسيا جۇمىسشى تابىنىڭ توڭكەرىستىك ماركسيزمدىك پارتياسىن قۇرۋدا

«ۇشقىن» شەشۋشى رول اتقاردى.

ساقشىلاردىڭ قۋدالاۋى سەبەپتى روسسيادا توڭكەرىستىك گازەت شىعارۋعا امال بولماعاندىقتان، لەنيىن سىبىردە سۇرگىندە جۇرگەن كەزىندە ـ اق شەتەلدە گازەت شىعارۋ جوسپارىن تولىق ويلاستىرعان بولاتىن. لەنين 1900 ـ جىلى 1 ـ ايدا سۇرگىن ۋاقتىن بىتىرگەننەن كەيىن وسى جوسپارىن ىسكە اسىرۋعا دەرەۋ كىرىستى.

«ۇشقىن» 1900 ـ جىلى 12 ـ ايدىڭ 24 ـ كۇنى ليپزيگتە تۇڭعىش سانى شىققانىنان سوڭ، ميۋنحەندە شىعىپ تۇردى. 1902 ـ جىلى 4 ـ ايدان باستاپ لوندوندا، 1903 ـ جىلدىڭ كوكتەمىنەن باستاپ جەنەۆادا شىقتى.

«ۇشقىننىڭ» رەداكسياسىندا لەنيىن، گ. ۆ. پلەحانوۆ، ي. و. مارتوۆ، ب. ب. اكسەلرود، ا. ن. پوترەسوۆ، ۆ. ى. زاسۋليچتەر بولدى. 1901 ـ جىلدىڭ كوكتەمىنەن باستاپ ن. ك. كرۋپۋسكايا رەداكسيانىڭ حاتشىسى بولدى. لەنين ىس جۇزىندە «ۇشقىننىڭ» باس رەداكتورى جانە جەتەكشىسى بولدى. ول «ۇشقىندا» پارتيا قۇرىلىسىنا جانە روسسياداعى پرولەتارلىق تاپتىق كۇرەستىڭ بارلىق نەگىزگى ماسەلەلەرىنە قاتىستى ماقالالار جارىيالاپ، حالىقارالىق تۇرمىستىڭ ماڭىزدى وقيعالارى جونىندە شولۋلار جاساپ وتىردى.

روسسيانىڭ ىبىرسىپىرا قالالارىندا (پەتەربۋرگ، موسكۆا ت. ب) روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ لەنيندىك ۇشقىنشىل شاعىن ۇيىرمەلەرى مەن كوميتەتتەرى قۇرىلدى.

ۇشقىنشىل ۇيىمدار لەنين باۋلىپ شىعارعان كاسىپتىك توڭكەرىسشى قايراتكەرلەر (ن. ە. باۋمان، ى. ۆ. بابۋشكين، س. ى. گۋسەۆ، م. ى. كالينين ت.ب.) دىڭ تىكەلەي باسشىلىعىندا قۇرىلدى جانە جۇمىس جۇرگىزدى.

«ۇشقىن» رەداكسياسى لەنيننىڭ ۇسىنىسى بويىنشا جانە ونىڭ تىكەلەي قاتىناسۋىمەن پارتيا پروگرامماسىنىڭ جوباسىن جاساپ، 1903 ـ جىلى 7 ـ 8 ـ ايلاردا وتكىزىلەتىن روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ ەكىنشى قۇرىلتايىنا دايىندىق كوردى.

قۇرىلتاي اشىلۋدان بۇرىن روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ جەرگىلىكتى ۇيىمدارىنىڭ باسىم كوپشىلىگى

«ۇشقىن»دى جاقتادى، ونىڭ تاكتيكاسىن، پىروگراماسىن جانە ۇيىمدىق جوسپارىن قۇپتادى، ونى ٴوزىنىڭ باسشى ورگانى دەپ تانىدى. قۇرىلتاي ارناۋلى قارارىندا «ۇشقىن»نىڭ پارتيا قۇرۋ كۇرەسىندەگى ايرىقشا رولىن اتاپ كورسەتتى ٴارى ونى روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ ورتالىق ورگان گازەتى دەپ جاريالادى.

ەكىنشى قۇرىلتايدا لەنين، پلەحانوۆ، مارتوۆتاردان قۇرالعان رەداكسيا قۇرامى بەلگىلەندى. مارتوۆ پارتيا قۇرىلتايىنىڭ قاۋلىسىنا قاراماستان، رەداكسياعا قاتىناسۋدان باس تارتتى، سوندىقتان «ۇشقىن»نىڭ 46 — 51 ـ ساندارى لەنين مەن پلەحانوۆتىڭ رەداكتورلىعىندا شىقتى. كەيىن پلەحانوۆ مەنشەۆيكتەردىڭ مايدانىنا ٴوتىپ كەتتى، ول قۇرىلتاي ورنىنان قالدىرعان بۇرىنعى مەنشەۆيك رەداكتورلاردىڭ ٴبارىن «ۇشقىن» رەداكسياسىنا قاتىناستىرۋدى تالاپ ەتتى. لەنين بۇلاي ىستەۋگە قوسىلماي، پارتيا ورتالىق كوميتەتىنىڭ ىشكى شەبىن كۇشەيتۋ ٴارى وسى شەپتەن مەنشەۆيك ورايشىلدارعا سوققى بەرۋ ٴۇشىن 1903 ـ جىلى 11 ـ ايدىڭ 1 ـ كۇنى «ۇشقىن» رەداكسياسىنان شەگىنىپ شىقتى. 52 ـ سانى جالعىز پلەحانوۆتىڭ رەداكتورلىعىمەن شىقتى. 1903 ـ جىلى 11 ـ ايدىڭ 26 ـ كۇنى پلەحانوۆ ٴوز بەتىمەن، قۇرىلتايدىڭ ۇيعارۋىن بۇزا وتىرىپ، بۇرىنعى مەنشەۆيك رەداكتورلاردى «ۇشقىن»نىڭ رەداكسياسىنا قوسىپ الدى. 52 ـ سانىنان باستاپ، مەنشەۆيكتەر «ۇشقىن»دى وزدەرىنىڭ ورگان گازەتىنە اينالدىردى. "وسىدان باستاپ پارتيا ىشىندە لەنيندىك ـ بولشەۆيكتىك «ۇشقىن» بايىرعى «ۇشقىن» دەپ، ال مەنشەۆيكتىك ـ ورايشىلدىق «ۇشقىن» جاڭا «ۇشقىن» دەپ اتالدى." (قاراڭىز: «سوۆەت وداعى كوممۋنيستىك (ب) پارتياسى تاريحىنىڭ قىسقاشا كۋرسى» 1954 ـ جىلى حالىق باسپاسى، حانزۋشاسى، 57 ـ بەت). — 440 ـ بەت.

86 ەكونومپازدار اكيموۆتىڭ روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ 2 ـ قۇرىلتايىندا سويلەگەن ٴسوزى ايتىلىپ وتىر. اكيموۆ پارتيا پىروگراماسىنداعى "پىرولەتاريات" دەگەن ٴسوز باستاۋىش ەمەس تولىقتاۋىش بولادى دەگەن سىلتاۋمەن «ۇشقىن» گازەتى ۇسىنعان پارتيا پىروگراماسىنا قارسى تۇردى. — 440 ـ بەت.

87 «فيلوسوفيا جانە پسيحولوگيا ماسەلەسى» (и Вопросы философии»

«Психологии») — روسسيياداعى يدياليستىك باعىتتىڭ جورنالى، 1889 ــ جىلدان 1918 ــ جىلى 4 ــ ايعا دەيىن موسكۆادا شىعىپ تۇردى. 1894 ــ جىلدان باستاپ موسكۆا پسيحولوگيا قوعامى شىعارىپ تۇردى، لوپاتيىن جاۋاپتى رەداكتور بولدى. "جاريا ماركسيزمشى" ستروۋە جانە بۋلگاكوۆ وسى جورنالدىڭ قىزمەتىنە قاتىناستى، ستولىپيىن كەرتارتپالىعى داۋىرىندە بۇل جورنال بوگدانوۆ جانە باسقا ماحيزمشىلەردىڭ ماقالالارىن باسىپ تۇردى. — 490 ــ بەت.

88 ورىس حالقى وداعى — پاتشا ۇكىمەتى توڭكەرىستى جانىشتاۋ ٴۇشىن 1905 ــ جىلى 10 ــ ايدا پەتەربۋرگتا قۇرعان توتەنشە كەرتارتپا پاتشا ــ شىلداردىڭ قارا جۇزدىك ۇيىمى. وداق كەرتارتپا پومەششيكتەردەن، باي ديحانداردان، ٴىرى ٴۇي مايلاۋشىلاردان، ساۋداگەرلەردەن، ساقشىلار ــ دان، پوپتاردان، كاسىپسىز بوسقىندار مەن قىلمىستىلاردان ۇيىمداسقان.

وداق ٴىس جۇزىندە باسىبايلى ديحاندىق ٴتۇزىم زامانىنداعى "ناعىز ٴدىن، جەكە وكىمدىك، ۇلت" دەيتىن كونە ۇراندارى وزدەرى ــ نىڭ كەرتارتپا پروگرامماسى ەتتى. وداقتىڭ توڭكەرىستى جانىشتاۋداعى باستى ٴتاسىلى: توڭكەرىستىك جۇمىسشىلار مەن وقۋشىلاردى قورلاۋ، قىرۋ، ۇرىپ ــ سوعۋ، جيىنالىس وتكىزگەن جۇرتشىلىقتى زورلىقپەن تاراتىپ جىبەرۋ، وققا ۇستاۋ، ەۆرەيلەرگە زاقىم كورسەتۋ، ورىستان باسقا ۇلتتاردى قۋعىنعا ۇشىراتۋ بولدى. 1917 ــ جىلى فەۆرال بۇرجۋازيالىق ــ دەموكراتيالىق توڭكەرىس داۋىرىندە بۇل وداق كۇشىنەن قالدى. — 490 ــ بەت.

89 «روسسيا بايلىعى» («Русское богатство») — 1876 ــ جىلدان 1918 ــ جىلدىڭ ورتاسىنا دەيىن پەتەربۋرگتا شىعىپ تۇرعان ايلىق جورنال. 90 ــ جىلداردىڭ باس شەنىندە بۇل جورنال ليبەراليستىك حالىقشىلدار ــ دىڭ ورگانى جورنالى بولدى، وعان كريۆەنكو مەن ميحايلوۆسكي رەداكتورلىق ەتەدى. جورنال پاتشا ۇكىمەتىمەن ىمىرالاسۋدى، وعان قارسى بارلىق توڭكەرىستىك كۇرەستەن بەزىپ كەتۋدى ۋاعىزداپ، ماركسيزمگە جانە روسسياداعى ماركسيزمشىلەرگە ورشەلەنە قارسى تۇرىپ كەلدى. 1906 ــ جىلدان باستاپ بۇل جورنال، جارتىلاي نەگىزگى زاڭشىل ــ دەموكراتيالىق پارتيا بولىپ تابىلاتىن "حالىقتىق ــ سوتسياليستىك پارتيا" ــ نىڭ جورنالى بولدى. — 514 ــ بەت.

90 ي. قۇنى — اۆەناريۋستىڭ ٴسوزى. اۆەناريۋس «كىلەڭ تاجىريبەگە سىن»-نىڭ 1 - توم 15 - بەتىندە بىلاي دەپ جازادى: "سۇرەتتەۋگە بولاتىن ٴارقانداي قۇن، ەگەر ٴبىز تۇرعان ورتانىڭ قۇرامداس بولەگى دەپ جورامالدانسا، ٴبىز ونى قىسقارتىپ R دەپ اتايمىز." "سۇرەتتەۋگە بولاتىن ٴارقانداي قۇن، ەگەر باسقالاردىڭ باياندايتىن مازمۇنى دەپ قارالسا، ٴبىز ونى قىسقارتىپ E دەپ اتايمىز." E — نەمىسشە Erfahrung (تاجىريبە) دەگەن ٴسوزدىڭ ٴبىرىنشى ٴارپى، ٴارى نەمىسشە Erkenntnis (تانىم) دەگەن ٴسوزدىڭ ٴبىرىنشى ٴارپى. — 517 - بەت.

91 قاراڭىز: ەنگەلس «ماركس جانە رودبەرتۇس. ‹فيلوسوفيا قايىرشىلىعى› نەمىسشە باسپاسىنا العى ٴسوز» («ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 21 - توم، حانزۋشاسى، 209 - بەت). — 518 - بەت.

92 بۇل ٴسوز — تۇرگەنەۆتىڭ اڭگىمەسىندەگى باس كەيىپكەر گەدەنىڭ ٴبىر شۋماق ولەڭىنە نەگىزدەلە وتىرىپ وزگەرتىپ جازىلعانى. مۇنى لەنين تۇرگەنەۆتىڭ «تىڭ جەر» اتتى رومانىنان العان (قاراڭىز: «تۇرگەنەۆ شىعارمالارى»، 1930 - جىل، ورىسشاسى، 9 - توم، 183 - بەت). — 519 - بەت.

93 ماركستىڭ «ساياسي ەكونومياعا سىن»نا العى ٴسوز ايتىلىپ وتىر (قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۋشاسى، 81 — 85 - بەتتەر). — 527 - بەت.

94 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 32 - توم. — 538 - بەت.

95 **مالتۋسيزم** — كاپيتاليزمدى اقتايتىن كەرتارتپا جان سانى ٴنازارياسى، انگليانىڭ بۇرجۋازيا ەكونوميسى مالتۋستىڭ اتىمەن اتالعان. مالتۋس: جان سانى گەومەتريالىق پروگرەسسيا بويىنشا، ال تۇرمىس ماتەريالدارى اريپمەتيكالىق پروگرەسسيا بويىنشا وسەدى؛ سوندىقتان جان سانىنىڭ تۇرمىس ماتەريالدارىنان تەز ٴوسۋى جاراتىلىستىڭ ماڭگىلىك زاڭى دەيدى. ول جوقشىلىق، اشارشىلىق، جۇقپالى اۋرۋلار، اۋىر ەڭبەك، سوعىس، ت. ب. جان سانىن ازايتىپ، جان سانى مەن تۇرمىس ماتەريالدارىن ٴوزارا سايكەستىرەتىن شەشۋشى فاكتور دەپ قاراپ، ٴتۇرلى شارالار ارقىلى جان سانىنىڭ مولايۋىن تەجەۋدى قۋاتتادى. ول ەڭبەكشى حالىقتى كاپيتاليستىك تۇزىمگە قارسى توڭكەرىستىك كۇرەستەن قول ٴۇزدىرۋ ٴۇشىن كاپيتاليستىك ٴتۇزىم كەلتىرىپ شىعارعان جان

سانىنىڭ سالىستىرمالى ارتىقتىعى مەن بارلىق قوعامدىق اپاتتاردى ٴوزد-
نىڭ ويدان شىعارعان وسى ٴبىر جاراتىلىستىق زاڭعا اكەپ تىرەدى.
ماركسيزم - لەنينيزم كلاسسيكتەرى مالتوسيزمنىڭ عىلىمعا قارسى
سيپاتىن جانە كەرتارتپا ٴمانىن اشىپ تاستادى، جان سانىنىڭ ٴوسىپ-ٴونۋى مەن
زاڭى بولمايتىندىعىن، كاپيتاليستىك ٴتۇزىم تۇسىندا ەڭبەكشى بۇقارانىڭ
جوقشىلىق تارتۋىنىڭ سەبەبى قاناۋ ەكەنىن دالەلدەدى. — 538 - بەت.

96 بازاروۆ — تۋرگەنەۆتىڭ «اكە مەن بالا» رومانىنداعى كەيىپكەر. —
544 - بەت.

97 بۇل حاتتىڭ مەرزىمىن 1843 - جىلى 10 - ايدىڭ 3 - كۇنى دەۋ كەرەك،
قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 27 - توم، حانزۋشاسى،
443 — 446 - بەتتەر. — 551 - بەت.

98 «گەرمانيا - فرانسيا جىلناماسى» (Deutsch - Französische Jahrbücher») — ماركس پەن ا. رۋگەنىڭ رەداكتورلىعىمەن پاريجدە شىققان
نەمىس تىلىندەگى جورنال. 1844 - جىلى 2 - ايدا بۇل جورنالدىڭ ٴبىر
عانا قوس سانى شىقتى. جورنالدىڭ توقتاپ قالۋىنا ماركس پەن بۇر-
جۋازيالىق اپتىقپا ەلەمەنت رۋگە اراسىنداعى پرينسيپتىك الاۋىزدىق
باستى سەبەپ بولدى. — 551 - بەت.

99 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 32 - توم. — 552 - بەت.

100 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 33 - توم. — 552 - بەت.

101 قاراڭىز: ەنگەلس «سوتسياليزمنىڭ قيالدان عىلىمعا دامۋى»نىڭ
اعىلشىنشاسىنا العى ٴسوز («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»،
3 - توم، حانزۋشاسى، 392 — 395 - بەتتەر). — 552 - بەت.

102 تەكستە ايتىلعان جىلداردا ەنگەلس مىنا شىعارمالارىن قولدان شىعاردى:
«ديۋرينگكە قارسى» (1878)، «ليۋدۆيگ فەيەرباح جانە نەمىس كلاسسيكا-
لىق فيلوسوفياسىنىڭ سوڭى» (1888) جانە «سوتسياليزمنىڭ قيالدان
عىلىمعا دامۋى»نىڭ اعىلشىنشاسىنا العى ٴسوز (1892). — 553 - بەت.

103 پايدالانىڭىز: ەنگەلس «ليۋدۆيگ فەيەرباح جانە نەمىس كلاسسيكالىق
فيلوسوفياسىنىڭ سوڭى» («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»،
4 - توم، حانزۋشاسى، 222 - بەت). — 555 - بەت.

104 «سىرتقى حابارلار گازەتى» («Заграничная Газета») — جەنەۆاداعى

ٴبىر ٴبولىم، روسسيا ازاماتتارى 1908 ـ جىلى 3 ـ ايدىڭ 16 ـ كۇنىنەن 4 ـ ايدىڭ 3 ـ كۇنىنە دەيىن ورىس تىلىندە شىعارعان اپتالىق گازەت. بۇل گازەتتىڭ جۇمىسىنا بوگدانوۆ، لۋناچارسكي جانە باسقا شاقىرىمپازدار قاتىناسقان. — 563 ـ بەت.

105 «اعارتۋ» («Образование») — ادەبيەت، عىلمي ساۋات جانە قوعامدىق ساياسي قاتارلىلاردى قامتىعان، مازمۇنعا باي ايلىق جورنال، 1892 ـ جىلدان 1909 ـ جىلعا دەيىن پەتەربۋرگتا شىعىپ تۇردى. 1902 ـ جىلدان 1908 ـ جىلعا دەيىن ماركسيزمشىلەر بۇل جورنالعا ماقالا جازىپ تۇردى. — 563 ـ بەت.

106 «ماركوس ٴىنجىلى» اتتى تاۋراتتان شىققان ٴسوز. يۋدا يسانى ساتقان ساتقىن، ول يسامەن ٴسۇيىسۋدى قۇپيالىقتى ايتۋدىڭ بەلگىسى ەتكەن. — 571 ـ بەت.

107 بوبچينسكي مەن دوبچينسكي گوگولدىڭ «وردادان كەلگەن ٴۋازىر» دەگەن كومەدياسىنداعى ەكى پومەششيك. بۇلاردىڭ ٴتۇر ـ الپەتتەرى انا ەمەس، ەرەكشەلىكتەرى دە ۇقسايدى، كۇنى كەشكە دەيىن بىتىرەر ٴىسى جوق، قۇر كەرىسكەنگە، توگىرەكتەن تىڭ تىڭداپ، وسەك تاسۋعا اۋەس. ٴبىر كۇنى ولار "وردادان كەلگەن ٴۋازىر" دەيتىننىڭ كەلگەنىن ەستىپ، جۇگىرىسىپ كەلىپ قالا باستىعىنا مالىمدەيدى. بىرەۋى تۇرىپ: وردادان كەلگەن ٴۋازىردىڭ جايىن ەستىگەندە، قۇدايدىڭ قۇدىرەتىمەن "ٴاي!" دەپ داۋىستاپ جىبەرىپپىن دەسە، ەندى بىرەۋى تۇرىپ: ەڭ الدىمەن "ٴاي" دەپ داۋىستاعان مەن ەدىم، دەپ تالاسا كەتىپتى دە، ەكەۋى ۇزاق كەرىسىپتى. — 575 ـ بەت.

108 1908 ـ جىلى شىققان ەكى كىتاپتى ايتىپ وتىر: ٴبىرى — ۆالەنتينوۆ «ماركسيزمنىڭ فيلوسوفيالىق جۇيەسى»، ەندى ٴبىرى — يۋشكەۆيچ «ماتەرياليزم جانە سىنشىل رياليزم». — 582 ـ بەت.

109 **«ٴتورتىنشى تاراۋدىڭ ٴبىرىنشى تاراۋشاسىنا قوسىمشا. چەرنىشەۆسكي كانتشىلدىقتى قاي جاعىنان سىنداعان؟»**نىڭ قولجازباسىن لەنين 1909 ـ جىلى 3 ـ ايدىڭ سوڭعى جارتىسىندا ەليزاروۆاعا جىبەرىپ بەرگەن ەدى، ول كەزدە كىتاپ باسپاعا بەرىلگەن بولاتىن. لەنين 1909 ـ جىلى 3 ـ ايدىڭ 23 ـ كۇنى نەمەسە 24 ـ كۇنى ەليزاروۆاعا بىلاي دەپ جازادى:

"قوسىمشانى جىبەرىپ وتىرمىن. ٴبىراق بۇعان بولا كىتاپتىڭ باسىلۋى كىدىرىپ قالماسىن. ەگەردە ۋاقىت جار بەرسە، وزگەشە ارىپپەن، ماسە-لەن، كىشى ارىپپەن كىتاپتىڭ سوڭىنا قورتىندىدان كەيىن باستىرارسىز. مەنىڭشە جەرنىشەۆسكيدى ماحيزمشىلەرمەن سالىستىرىپ كورۋ توتەنشە ماڭىزدى." (قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 37 - توم، حانزۋشاسى، 394 — 395 - بەتتەر). — 587 - بەت.

110 «ٴسوز» («Речь») گازەتى — روسسيا نەگىزگى زاڭشىل - دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ورتالىق ورگان گازەتى، 1906 - جىلى 2 - ايدان باستاپ پەتەربۋرگتا شىعىپ تۇردى. 1917 - جىلى 11 - ايدىڭ 8 - كۇنى پەتروگراد سوۆەتىنىڭ توڭكەرىستىك اسكەري ىستەر كوميتەتى جاعىنان جابىلدى. كەيىن كەلە باسقا اتپەن باسىلىپ شىققان. 1918 - جىلى 8 - ايعا كەلگەندە شىعۋدان توقتاتىلدى. — 593 - بەت.

111 ن. ا. نەكراسوۆتىڭ «روسسيا، كىم بار سەندە ەركەلەپ، ەركىن وسكەن» دەگەن داستانىنان كەلتىرىپ وتىر (قاراڭىز: «نەكراسوۆ تۋىندىلارى»، 1950 - جىل، ورىسشاسى، 241 - بەت). — 595 - بەت.

112 ەڭبەكشىلدەر — ۇساق بۋرجۋازيالىق دەموكراتتار توبى، 1906 - جىلى 4 - ايدا ٴبىرىنشى كەزەكتى دۋماداعى ديحاندار ۋاكىلدەرىنەن ۇيىم-داسقان. 4 كەزەكتى دۋمادا دا ەڭبەكشىلدەردىڭ ۇيىرمەسى بولدى.

ەڭبەكشىلدەر دارەجەلىك شەكتەۋ مەن ۇلتتىق شەكتەۋ اتاۋلىنى تۇگەل كۇشىنەن قالدىرىپ، جەرگىلىكتى جانە قالالىق اپتونوميالى ورگان-داردىڭ دەموكراتيا الۋىن جۇزەگە اسىرۋدى، مەملەكەتتىك دۋمانى جالپىعا بىردەي سايلام ارقىلى سايلاۋدى تالاپ ەتتى. ەڭبەكشىلدەردىڭ جەر پروگرامماسى حالىقشىلداردىڭ جەردى تەڭ پايدالانۋ پرينسيپىنە ساي جاسالعان، بۇل ٴپرينسيپ مىناۋ: جالپى حالىقتىق جەردى ٴمانساپ-تىلاردىڭ، پاتشا اۋلەتىنىڭ، پاتشا ورداسىنىڭ، مەدىرەسەلەردىڭ جەر-لەرىنەن جانە جەكەلىك جەرلەردەن (ەگەر ونىڭ جەرى ەڭبەك كۇشىنە قاراي بولىنگەن جەر ۇلەسىنەن اسىپ كەتسە) قۇراستىرۋ؛ پايدالانۋ ۇقىعىن ەگىنشىنىڭ وزىنە عانا بەرۋ. قولدان شىعارعان جەكەلىك جەرگە اقى بەرۋ بەلگىلەنەدى. جەرگىلىكتى ديحاندار كوميتەتى جەر رەفورماسىن جۇرگىزۋگە جاۋاپتى بولادى.

ەڭبەكشىلەردىڭ دۇنيە جۇزىلىك ءبىرىنشى سوعىس مەزگىلىندە، شوۆينيستىك مايداندا تۇردى، فەبىرال بۇرجۋازيالىق ـ دەموكراتيالىق توڭكەرىسىنەن كەيىن حالىقشىل ـ سوتسياليستەرمەن بىرلىكتە كەرى توڭكەرىستىك لاگەرگە ءوتىپ كەتتى. ولار وكتيابىر توڭكەرىسىنە جاۋ كوزبەن قارادى. ـــ 597 ـ ، 626 ـ ، 671 ـ ، 679 ـ ، 689 ـ بەتتەر.

113 حالىق ەركى پارتياسى ـــ حالىقشىلداردىڭ ۇيىمى ـــ جەر جانە بوستاندىق قوعامى بولىنگەننەن كەيىن 1879 ـ جىلى قۇرىلعان جاسىرىن ۇيىم. بۇل پارتيا پاتشا ۇكىمەتىنىڭ ايىرىم ۋاكىلدەرىن جاسىرىن ءولتىرۋدى باستى كۇرەس ءتاسىلى ەتتى. پاتشا الەكساندىر II حالىق ەركشىلدەر جاعىنان ولتىرىلگەننەن (1881 ـ جىلى 3 ـ ايدىڭ 1 ـ كۇنى (جاڭا جىل ەسەبى بويىنشا 13 ـ كۇنى))نەن كەيىن كوپ وتپەي، حالىق ەركى پارتياسى پاتشا ۇكىمەتى جاعىنان تالقاندالدى. وسىدان كەيىن حالىقشىلداردىڭ باسىم كوپشىلىگى پاتشا ۇكىمەتىنە قارسى توڭكەرىستىك كۇرەستەن بەزىپ، پاتشالىق وكتەمدىكپەن كەلىسۋدى جانە ىمىرالاسۋدى ۇگىتتەدى. 19 ـ عاسىردىڭ 80 ـ جىلدارى مەن 90 ـ جىلدارىندا ليبەرال حالىقشىلدار باي ديحان تابى مۇددەسىنىڭ ۋاكىلى بولدى. ـــ 598 ـ ، 676 ـ بەتتەر.

114 قاراڭىز: ماركس «گەگەلدىڭ زاڭ فيلوسوفياسىنا سىن›عا كىرىسپە» («ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 ـ توم، حانزۋشاسى، 2 ـ بەت). ـــ 602 ـ بەت.

115 قاراڭىز: ەنگەلس «سەرگەلدەڭنىڭ ەڭبەكتەرى» («ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2 ـ توم، حانزۋشاسى، 587 ـــ 595 ـ بەتتەر). ـــ 603 ـ بەت.

116 مادەنيەت كۇرەسى ـــ بيسمارك ۇكىمەتىنىڭ 19 ـ عاسىردىڭ 70 ـ جىلدارى قولدانعان زاڭدى شارالارىنا بۇرجۋازيا ليبەرالدارىنىڭ قويعان اتى. بۇل شارالار شىن مادەنيەت جولىندا كۇرەسەيىك دەگەن جەلەۋمەن جۇرگىزىلدى. مۇنداعى ماقسات ـــ گەرمانيانىڭ باتىس وڭتۇستىگىندەگى ورتا، شاعىن شتاتتارداعى پومەششيكتەر مەن بۇرجۋازيانىڭ بولشەكتەنۋشىلىك نيسايىن قولدايتىن كاتوليك ءدىني قوعامىنا جانە ورتالىق پارتياعا قارسى تۇرۋ ەدى. بيسماركتىڭ بۇل ساياساتىنىڭ تاعى ءبىر ماقساتى ءدىني جەلەك-پەلەكتى قوزدىرۋ ارقىلى ءبىر ءبولىم جۇمىسشىلاردى تاپتىق كۇرەستەن قول

ٴۇزدىرۋ بولىپ تابىلادى. بيسمارك كەرتارتپا كۇشتەردى توپتاۋ ٴۇشىن 80-جىلداردا بۇل شارالاردىڭ كوپشىلىگىن كۇشىنەن قالدىردى. — 603-بەت.

117 گەرمانيا سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ەرفۋرت پىروگىرامماسى — 1875 - جىلعى گوتا پىروگىرامماسىنىڭ ورنىنا، 1891 - جىلى 10 - ايدا ەرفۋرتتا وتكىزىلگەن قۇرىلتايدا ماقۇلدانعان. ەرفۋرت پىروگىرامماسى گوتا پىروگىرامماسىنا قاراعاندا ٴبىر ادىم ىلگەرىلەدى، ويتكەنى ول لاسساليشىلدىقتىڭ دوگماسىن لاقتىرىپ تاستادى. الايدا ەرفۋرت پىروگىرامماسىندا دا اۋىر قاتەلىكتەر بولدى، وندا باستىسى پىرولەتاريات ديكتاتۋراسى تۋرالى قاعيدالار اۋىزعا الىنبادى، پاتشالىق ٴتۇزىمدى اۋدارىپ، دەموكراتيالىق رەسپۋبليكا قۇرۋ تالابى العا قويىلمادى. 1891 - جىلى 6 - ايدا ەنگەلس بۇل پىروگىراممانىڭ جوباسىن سىنادى (قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 22 - توم، حانزۋشاسى، 263 — 280 - بەتتەر). — 604 - بەت.

118 ماركستىڭ «فرانسيادا ىشكى سوعىس» دەگەن كىتابىنىڭ نەمىسشە 3 - باسپاسىنا ەنگەلس جازعان كىرىسپە ايتىلىپ وتىر (قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۋشاسى، 331 - بەت). — 605 - بەت.

119 «باعدار» — نەگىزگى زاڭشىل - دەموكراتتار جازعان جيناق، 1909 - جىلى موسكۆادا شىققان، وندا ن. بەردياەۆ، س. بولگاكوۆ، پ. سترۋۆە، م. گەرشەنزونداردىڭ جانە باسقا كەرى توڭكەرىسشى ەركىن بۇرجۋازيا ۋاكىلدەرىنىڭ ماقالالارى بار. باعدارشىلدار روسسيا زيالىلارى تۋرالى ماقالالارىندا روسسيا توڭكەرىسىنىڭ دەموكراتيالىق داستۇرلەرىنىڭ قۇنىن تۇسىرۋگە تىرىسادى، 1905 - جىلعى توڭكەرىستىك قوزعالىستى قارالاپ، پاتشا ۇكىمەتىنىڭ بۇرجۋازيانى "نايزا جانە تۇرمە" ارقىلى قۇتقارعاندىعىنا العىس ايتادى. جيناق زيالىلاردى جەكە وكتەمدىك ۇكىمەتكە قىزمەت ەتۋگە ۇندەيدى. لەنين: «باعدار» جيناعىنىڭ فيلوسوفيا جانە ساياسي شولۋ جاعىنداعى پىروگىراممالارى قارا جۇزدىكتەر گازەتى — «موسكۆا حابارى»نىڭ پىروگىرامماسىنان قالىسپايدى دەپ ەسەپتەيدى، سونىمەن بىرگە بۇل جيناقتى "ليبەراليستەردىڭ ساتقىندىق ارەكەتتەرىنىڭ ەنسيكلوپەدياسى"، "دەموكراتتارعا جابىلعان ٴبىر جۇيە

كەرتارتپا جالا" دەپ اتايدى. ــ 614 ـ ، 641 ـ بەتتەر.

120 يوحان. موست ــ گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتى، كەيىن ۇكىمەتسىز ـ شىلدەرگە ايناليپ كەتكەن. ــ 615 ـ ، 635 ـ بەتتەر.

121 «پىرولەتارلار» («Пролетарий») ــ بولشەۆيكتەر روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى 4 ـ (بىرلەسۋ) قۇرىلتايىنان كەيىن شىعارعان قۇپيا گازەت؛ 1906 ـ جىلى 9 ـ ايدىڭ 3 ـ كۇنىنەن 1909 ـ جىلى 12 ـ ايدىڭ 11 ـ كۇنىنە دەيىن لەنيننىڭ رەداكسيالىعىمەن جيىنى 50 سان شىقتى. «پىرولەتارلار» روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ موسكۆاداعى جانە پەتەربۋرگتاعى كوميتەتتەرىنىڭ ورگان گازەتى دەگەن اتپەن شىعىپ تۇردى. ال كەيىن موسكۆا ايماقتىق كوميتەتتىڭ، پەرم، كۋرسك، قازان كوميتەتتەرىنىڭ ورگان گازەتى دەگەن اتپەن دە شىعىپ تۇردى. «پىرولەتارلار» ىس جۇزىندە بولشەۆيكتەردىڭ ورتالىق ورگان گازەتى بولدى. «پىرولەتارلار»دىڭ العاشقى 20 سانى فينلانديادا شىقتى. 1908 ـ جىلى 2 ـ ايدىڭ 26 ـ كۇنىنەن 12 ـ ايدىڭ 14 ـ كۇنىنە دەيىن بۇل گازەت جەنەۆادا شىعىپ تۇردى، 1909 ـ جىلى 1 ـ ايدىڭ 21 ـ كۇنىنەن باستاپ پاريجدە شىقتى.

بۇل گازەتتە لەنيننىڭ جۇزدەن ارتىق ماقالاسى مەن قىسقا شۋلۋلارى جاريالاندى. ستولىپيىن كەرتارتپالىعى تۇسىندا، «پىرولەتارلار» بولشەۆيكتىك ۇيىمداردى ساقتاپ قالۋ جانە نىعايتۋ جاعىندا كورنەكتى رول اتقاردى. روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنىڭ 1910 ـ جىلى 1 ـ ايداعى جالپى ماجىلىسىندە، تروتسكيىدىڭ جاسىرىن قالعان سىبايلاستارى مەن سويىل سوعارلارى ــ كەلىسىمپازدار قاپىسىن تاۋىپ «پىرولەتارلار»دى شىعۋدان توقتاتۋ جونىندە قاۋلى الدى. ــ 617 ـ بەت.

122 بۇلىگيندىك دۋما ــ پاتشا ۇكىمەتى 1905 ـ جىلى قۇرۋعا ماقۇل بولعان، كەڭەس سيپاتىنداعى "ۋاكىلدىك ورگان". كەڭەس سيپاتىنداعى مەملەكەتتىك دۋما قۇرۋ جونىندەگى زاڭ جوبامەن دۋمانىڭ سايلام شارتتارى ىشكى ىستەر ۋازىرى بۇلىگين باسقارعان القا جاعىنان تۇزىلىپ، 1905 ـ جىلى 8 ـ ايدىڭ 6 ـ كۇنى (جاڭاشا 19 ـ كۇنى) جاريالانعان. بولشەۆيكتەر بۇلىگيندىك دۋماعا بەلسەندى تۇردە تيىم سالۋدى جاريالادى.

"بۋلگيندىك دۋما ەش ۋاقىتتا شاقىرىلعان ەمەس. توڭكەرىستىڭ قۇيىنى ونى شاقىرىلۋىنا قاراتپاي ۇشىرىپ اكەتتى." (قاراڭىز: «لەنيىن شعارمالارى»، 23 ـ توم، حانزۋشاسى، 253 ـ بەت). ـــ 619 ـ بەت.

123 روسسياداعى توڭكەرىستىڭ بۇقارالىق كۇرەستىڭ قىسىمىمەن پاتشا 1905 ـ جىلى 10 ـ ايدىڭ 17 ـ كۇنى (جاڭاشا 30 ـ كۇنى) ەرىكسىز جارلىق شىعارىپ ازاماتتارعا بوستاندىق بەرۋگە جانە "زاڭ شعارۋ" دۋماسىن قۇرۋعا ماقۇل بولدى. بۇل پاتشا ۇكىمەتىنىڭ، توڭكەرىستىڭ كۇشتەردى بولشەكتەۋگە ۋاقىت ۇتۋ، جۇمىس تاستاۋدى جۇزەگە اسىرتپاۋ جانە توڭكەرىستى جانشتاۋ ٴۇشىن ىسكە سالعان ساياسي الداۋشىلىعى. بولشەۆيكتەر پارتياسى بۇل قاسكۇنەمدىكتى ٴبىرجولا اشىپ تاستاپ، پرولەتارياتتى قارۋلى كوتەرىلىسكە، پاتشالىق جەكە وكتەمدىكتى تۇبەگەيلى قۇلاتۋ جولىنداعى كۇرەسكە شاقىردى. ـــ 619 ـ بەت.

124 1907 ـ جىلى 3 ـ يۋن (جاڭاشا 16 ـ يۋن) ساياسي وزگەرىسى ـــ كەرتارتپالىق ساياسي وزگەرىس بولدى، ۇكىمەت وسى رەتكى ساياسي وزگەرىستە 2 ـ كەزەكتى مەملەكەتتىك دۋمانى تاراتتى جانە دۋمانىڭ سايلاۋ زاڭىنا وزگەرىستەر ەنگىزدى. جاڭا سايلاۋ زاڭى پومەششيكتەر مەن ونەركاسىپ ـ ساۋدا بۇرجۋازياسىنىڭ دۋماداعى ۋاكىل سانىن بارىنشا ارتتىرىپ، ديحاندار مەن جۇمىسشىلاردىڭ ونسىز دا از ۋاكىلدەرىنىڭ دەنىن قىسقارتىپ تاستادى. جاڭا سايلاۋ زاڭى روسسيانىڭ ازيا بولەگىندەگى كوپ ساندى حالىقتى سايلاۋ ۇقىعىنان جۇرداي ەتىپ، پولشا مەن كافكاز ۋاكىلدەرىنىڭ جارتىسىن قىسقارتىپ تاستادى. وسى سايلاۋ زاڭى بويىنشا سايلانعان جانە 1907 ـ جىلى 11 ـ ايدا اشىلعان 3 ـ كەزەكتى دۋما ۋاكىلدەردىڭ قۇرامى جاعىنان قاراعاندا قارا جۇزدىك ـ نەگىزگى زاڭشىل ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ دۋماسى بولدى.

3 ـ يۋن ساياسي وزگەرىسى "3 ـ يۋن ساياسي ٴتۇزىمى" دەپ اتالعان ستولىپين كەرتارتپالىعى ٴداۋىرىن باستادى. ـــ 620 ـ بەت.

125 وكتيابر پارتياسى نەمەسە 17 ـ وكتيابر وداعى ـــ ٴىرى ونەركاسىپ بۇرجۋازياسىنا جانە ٴوندىرىستى كاپيتاليستىك تاسىلمەن جۇرگىزەتىن ٴىرى پومەششيكتەردىڭ مۇددەسىنە ۋاكىلدىك ەتەتىن كەرى توڭكەرىستىك پارتيا، 1905 ـ جىلى پاتشانىڭ 17 ـ وكتيابر (جاڭاشا 30 ـ كۇنگى) جارلىعى

جاريالانعانىنان كەيىن قۇرىلعان. وكتابىرىستەر 17 ـ وكـتابىر جارلىعـىن (بۇل جارلىقتا، توڭكەرىستەن زارەسى ۇشـقان پاتشا حالىقـقا ازاماتـتىق ۇقىق بەرۋگە ماقۇل بولعان) اۋىز جۇزىندە مويىندايدى، ءىس جۇزىنـدە پاتشالىق تۇزىمگە ەشبىر تەجەۋ سالعىسى كەلمەيـدى، ولار پاتـشا ۇكىـمەتىنىڭ ىشكى ـ سىرتقى ساياساتىن بۇكىلدەي قولدايدى. بۇل پارتيانىڭ اتامانـدارى ءىرى ونەركاسىپشى ا. گۋچكوۆ پەن ءىرى ەنـشىلىك جەر يەسى م. رودزيانكو بولعان. بۇل پارتيا 1906 ـ جـىلى كۇزدەن باسـتاپ بيلىك باسىنا وتىرعان. — 621 ، 656 ـ بەتتەر.

126 1905 ـ جىلى 1 ـ ايدىڭ 9 ـ كۇنى (جاڭاشا 22 ـ كۇنى) تىڭـشىلىق مەكەـمەسىنىڭ جانسىزى گاپون پوپ ارانداتۋ ماقساتىمەن پەتەربۋرگ جۇمىسـشىلارىنىڭ بەيبىت قوسىنىن قىستىق سارايعا بارىـپ پاتـشاعا تالاپ حات ۇسىنۋعا ۇيىمداستىردى. پاتشا قۇر قول جۇمىسشىلاردى وققا ۇستاۋ تۋرالى ارمياعا بۇيرىق بەردى. پاتشا ۇكىمەتىنىڭ تاعىلىعى بۇكىل ەلدەگى جۇمىسـشىلاردىڭ نارازىلىق داۋىلىن ۇدەتتى. 1 ـ ايدىڭ 9 ـ كۇنى 1905 — 1907 ـ جىلدارداعى روسسيا توڭكەرىسىنىڭ باستاماسى بولدى. — 623 ـ بەت.

127 گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنـداعى جاستار — ۇساق بۋرـجۋازيالىق جارتىلاي ۇكىمەتسىزدىك توپ، 1890 ـ جىلى قۇرىلعان. توپتىڭ نەگـىزگى ۇيتـقىسى "وقۋ تاۋسىلعان داشـۇە وقۋشـىلارى" جانە جاس ادەبيەتشىلەر بولدى (توپـتىڭ بۇلاي دەپ اتالـۋى دا وسـىدان). بۇل توپ سوتسيال ـ دەموكراتتاردىڭ ءارقانـداي پارلامەنتـتىك قيمىلـدارعا قاتىناسۋىنا قارسى پروگرامما ۇسىندى. ەنگەلس "جاستار"دى "توڭكەرـىستىك سىلـدىـر سوز"بەن اينالـساتىـن باتىـرلار دەپ اتادى، بۇل ادامدار "پارتيانى باقاستىقپەن جانە قاسـكۇنەمـدىكپەن ىدىـراتادى" دەدى. 1891 ـ جىلى 10 ـ ايدا گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياـسىنىڭ ەرفۋرت قۇرىلتايىندا جاستار پارتيادان شىعارىلدى. — 635 ـ بەت.

128 پايدالانىلعان: ەنگەلسـتىڭ 1886 ـ جـىلى 11 ـ ايـدىڭ 29 ـ كۇنى ف. ا. زورگەگە جازعان حاتى («ماركس ـ ەنگەلس تاڭـدامالـى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋشاسى، 456 ـ بەت). — 638 ـ بەت.

129 شاقىرىمپازدىق — روسسيادا 1905 ـ جىلدان 1907 ـ جىلعا دەيىنـگى توڭـكەرىس جەڭىلىسكە ۇشىراعانىنان كەيىن بولشەۆيكـتەر قوسىنى اراسـىنان

شىققان ورايشىلدىق باعىت، ونىڭ ۋاكىلدەرى بوگدانوۆ، پوكروۆسكي، لۋناچارسكي، بۋبنوۆ قاتارلىلار. بۇل باعىت 3 ـ كەزەكتى مەملەكەتتىك دۋمادان سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ۋاكىلدەرىن شاقىرىپ الۋدى ٴارى جاريا ۇيىمداردا ارەكەت جۇرگىزۋدى توقتاتۋدى تالاپ ەتتى. شاقىرىمپازدىق 1907 ـ جىلى بولشەۆيكتەر ىشىندەگى بوگدانوۆ پەن كامەنەۆ باسشىلىعىنداعى ورايشىلدىق اعىمى ـــ تيىم سالۋشىلىققا تىكەلەي مۇراگەرلىك ەتتى. 1908 ـ جىلى، شاقىرىمپازدار ٴوز الدىنا ٴبىر توپ بولىپ ۇيىمداسىپ، لەنينگە قارسى شىقتى. شاقىرىمپازدار دۋماعا، جۇمىسشى ۇيىمدارىنا، كوپەراتسياعا، باسقا جاريا جانە جارتىلاي جاريا بۇقارالىق ۇيىمدارعا قاتىناسۋدان باتىل باس تارتىپ، تەك قۇپيا قيمىلدار جۇرگىزۋدى عانا كۇش سالا قۋاتتادى. شاقىرىمپازدار "توڭكەرىستىك" سوزدەردى جەلەۋ ەتىپ، ٴىس جۇزىندە جويىمپازداردىڭ لۋشيانىن اتقاردى: ولار پارتيانى جاريا كۇرەس فورماسىنان پايدالانا المايتىن ەتۋگە، پارتياسىز بۇقارادان قول ٴۇزدىرىپ، كەرتارتپاشىلاردىڭ سوققىسىنا ۇشىراتۋعا تىرىستى، لەنين شاقىرىمپازداردى "جاڭا فورماداعى جويىمپازدار" "ٴوڭىن اينالدىرعان مەنشەۆيكتەر" دەپ اتادى. ـــ 644 ـ بەت.

130 تاۋشىلدار مەن جيروندشىلدار ـــ 18 ـ عاسىردىڭ سوڭىنداعى فرانسيا بۇرجۋازيالىق توڭكەرىسى داۋىرىندەگى ەكى بۇرجۋازيالىق ساياسي توپ. تاۋشىلدار ياكوبينشىلدەر دەپ تە اتالادى، سول كەزدەگى توڭكەرىستىك توپتىڭ ـــ بۇرجۋازيانىڭ ەڭ قايسار ۋاكىلدەرى، ولار جەكە وكتەمدىك قۇرىلىمدى جانە فەوداليزىمدى ٴسوزسىز جويۋدى قۋاتتادى. جيروندشىلدار تاۋشىلدارعا ۇقسامايدى، ولار توڭكەرىس پەن كەرى توڭكەرىستىڭ اراسىندا اۋىتقىپ ٴجۇرىپ، اقىر اياعىندا پاتشاشىلدارمەن استاسۋ جولىنا ٴتۇستى.

لەنين سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياداعى ورايشىلداردى "سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياداعى جيروندشىلدار" دەپ، توڭكەرىستىك سوتسيال ـ دەموكراتتاردى پرولەتارياتتىڭ ياكوبينشىلدەرى (تاۋشىلدارى) دەپ اتادى. روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى بولشەۆيك جانە مەنشەۆيك بولىپ بولىنگەننەن كەيىن لەنين مەنشەۆيكتەردى ۇنەمى جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى جيروندشىلدار دەۋشى ەدى. ـــ

647 ـ بەت.

131 «ٴبىزدىڭ تاڭ» («Наша Заря») ـــ مەنشەۆيك جويىمپازداردىڭ جاريا ايلىق جورنالى، 1910 ـ جىلدان 1914 ـ جىلعا دەيىن پەتەربۋرگتا شىعىپ تۇردى. ونىڭ اينالاسىندا روسسياداعى جويىمپازداردىڭ ورتالىعى قالىپتاسـ تى. بۇل جورنال جاۋىپ تاستالعانىنان كەيىن 1915 ـ جىلى 1 ـ ايدان تارتىپ «ٴبىزدىڭ ٴىس» جورنالى شىعا باستادى. ـــ 650 ـ، 720 ـ، 734 ـ بەتتەر.

132 جويىمپازدار ـــ روسسياداعى 1905 ـ جىلدان 1907 ـ جىلعا دەيىنگى تونكـ كەرىس جەڭىلىسكە ۇشىراعانىنان كەيىنگى ستوليپين كەرتارتپالىعى تۇسىندا جارىققا شىققان. ول كەزدە مەنشەۆيكتەر پارتيا پروگرامماسىنداعى تونكەرىستىك تالاپتاردان جانە پارتيانىڭ تونكەرىستىك ۇرانىنان بەزىپ، پرولەتاريات تونكەرىسىنىڭ قۋىپيا پارتياسىن كۇشىنەن قالدىرۋعا ارەكەتـ تەنىپ، زاڭدى كولەمدە قيمىل جۇرگىزەتىن "جاريا جۇمىسشى پارتياسى"ن قۇرۋدى دارىپتەگەندىگى ٴۇشىن جويىمپازدار دەپ اتالدى. 1912 ـ جىلعى پراگا ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى جويىمپازداردى پارتيادان الاستادى. پايدالانىڭىز: لەنين «ايتىس بولىپ وتىرعان ماسەلەلەر»(وسى تومنىڭ 729 ـــ 762 ـ بەتتەرىندە). ـــ 652 ـ، 720 ـ بەتتەر.

133 «ٴومىر ٴىسى» («Дело Жизни») ـــ مەنشەۆيك جويىمپازداردىڭ جاريا جورنالى، 1911 ـ جىلى 1 ـ ايدان 10 ـ ايعا دەيىن پەتەربۋرگتا شىعىپ تۇرعان.

«قايتا گۇلدەنۋ» («Возрождение») ـــ مەنشەۆيك جويىمپازدار ـ دىڭ جاريا جورنالى، 1908 ـ جىلى 12 ـ ايدان 1910 ـ جىلى 7 ـ ايعا دەيىن موسكۆادا شىعىپ تۇرعان. ـــ 652 ـ، 741 ـ بەتتەر.

134 روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ 1908 ـ جىلى 12 ـ ايدىڭ 21 ـ كۇنىنەن 27 ـ كۇنىنە دەيىن (جاڭاشا 1909 ـ جىلى 1 ـ ايدىڭ 3 ـ كۇنىنەن 9 ـ كۇنىنە دەيىن) پارىجدە اشىلعان 5 ـ رەتكى بۇكىل مەملەكەتتىك ۋاكىلدەر ٴماجىلىسىنىڭ قارارى ايتىلىپ وتىر. ماجىلىسكە داۋىس بەرەتىن 16 ۋاكىل قاتىناستى، ولاردىڭ بەسەۋى بولشەۆيك، ٴۇشەۋى مەنشەۆيك، بەسەۋى پولشالىق سوتسيال ـ دەموـ كرات، ٴۇشەۋى بوندشىلدار ەدى. لەنين روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتـ يالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنىڭ ۋاكىلى ەدى. ول

ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە «قازىرگى جاعدايى جانە پارتيانىڭ مىندەتتەرى جونىندە» باياندامى جاسادى جانە سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيانىڭ دۋماداعى ۇيىرمەسى تۋرالى، ۇيىمدىق ماسەلەلەر جانە باسقا ماسەلەلەر تۋرالى ءسوز سويلەدى. ماجىلىستە بولشەۆيكتەر پارتيا ىشىندەگى ەكى ءتۇرلى ورايشىلدىققا — جويىمپازدىققا جانە شاقىرىمپازدىققا قارسى كۇرەس جۇرگىزدى. ۋاكىلدەر ءماجىلىسى لەنيننىڭ ۇسىنىسى بويىنشا جويىمپازدىقتى ايىپتادى، بارلىق پارتيا ۇيىمدارىن پارتيانى كۇشەيتىپ قالدىرۋ ارەكەتىنە قارسى باتىل كۇرەسۋگە ۇندەدى. ۋاكىلدەر ءماجىلىسى بارلىق ماسەلەدە بولشەۆيكتەردىڭ قارارىن ماقۇلدادى(پايدالانىڭىز: «سوۆەت وداعى كوممۋنيستىك پارتياسى قۇرىلتايلارىنىڭ، ۋاكىلدەر ماجىلىستەرىنىڭ جانە ورتالىق كوميتەت جالپى ماجىلىستەرىنىڭ قاۋلى - قارارلارى» حالىق باسپاسى، 1 - ءبولىم، حانزۋشاسى، 245 — 260 - بەتتەر). — 653 -، 729 - بەتتەر.

135 «سوتسيال - دەموكراتتار ءۇنى» («Голос Социал – Демократа»)— مەنشەۆيك جويىمپازدارىنىڭ شەتەلدەگى ورگان گازەتى، 1908 - جىلى 2 - ايدان 1911 - جىلى 12 - ايعا دەيىن، اۋەلى جەنەۆادا، ونان سوڭ پاريجدا شىققان. — 653 - بەت.

136 1906 - جىلى 11 - ايدىڭ 9 - كۇنى (جاڭاشا 22 - كۇنى) جاريالانعان «ديحاندار دىڭ جەر يەلەۋى جانە جەردى پايدالانۋى جونىندە قازىر جۇرگىزىلىپ وتىرعان زاڭ بەلگىلەمەلەرىنە تولىقتىرۋ» دەگەن جارلىقتا جانە 1910 - جىلى 6 - ايدىڭ 14 - كۇنگى (جاڭاشا 27 - كۇنگى) «ديحاندار دىڭ جەر يەلەۋى جونىندەگى بەلگىلەمەلەرگە وزگەرىستەر جانە تولىقتىرۋلار» دەگەن زاڭدا ديحانداردىڭ قاۋىمنان شىعۋى جانە ۇلەس جەرلەرى ولاردىڭ ءوز يەلىگىندە بولۋى جونىندە ەرەجەلەر شىعارىلعان. — 656 - بەت.

137 يۋانۋچكا — ورىس ەرتەگىلەرىندەگى ءبىر اقىماقتىڭ اتى. — 660 - بەت.

138 پارتياشىل مەنشەۆيكتەر (مەنشەۆيك پارتياشىلدار) — مەنشەۆيكتەردىڭ، مەنشەۆيك جويىمپازدارىنان قول ۇزگەن جانە جويىمپازدىققا قارسى پلەحانوۆ باسشىلىعىنداعى شاعىن ۇيىمى.

1908 - جىلى 12 - ايدا پلەحانوۆ جويىمپازداردىڭ «سوتسيال - دەموكراتتار ءۇنى»نىڭ رەداكسياسىنان شەگىنىپ شىعىپ، 1909 - جىلى

8 ـ ايدا ءوزىنىڭ «سوتسيال ـ دەموكراتتار كوٴندەلىگى»ن قايتا شىعاردى. پلەحانوۆ جانە ونىڭ توبى ءبىر جاعىنان مەنشەۆيكتىك مايدانىندا قالا بەردى، ەندى ءبىر جاعىنان پارتيانىڭ قۇپيا ۇيىمدارى مەن قۇپيا جۇمىستارىن ساقتاپ قالۋدى دا دارىپتەدى جانە بولشەۆيكتەرمەن كەلىسىم جاساۋعا تىرىستى.

لەنين بولشەۆيكتەردى مەنشەۆيك پارتياشىلدارىنىڭ جويىمپازداردان ءبولىنىپ شىعۋىنا بار كۇشپەن قۇزاۋ سالۋعا، يديالىلىقپەن پارتيالىلىقتى قورعاۋ نەگىزىندە پارتياشىلدارمەن جاقىنداسۋعا، پارتياشىلداردىڭ ءبىر-تۇتاس وداعىن قۇرۋعا، ءبىر وداق ىشىندەگى "الاۋىزدىقتار"عا بولا پارتيانى قورعاۋ جانە جويىمپازدارعا قارسى تۇرۋ جولىنداعى "ورتاق جۇمىسقا، ورتاق شابۋىل"عا، "ورتاق كۇرەس"كە "نۇقسان جەتكىزبەۋ"گە ۇندەدى. لەنين پلەحانوۆتىڭ ۇسىنىسىن قابىلداپ ونىمەن ۋاقىتشا وداق جاساستى. پلەحانوۆشىلدار بولشەۆيكتەرمەن بىرلىكتە جەرگىلىكتى كوميتەتتەرگە جانە بولشەۆيكتەردىڭ «جۇلدىز» بەن «جۇمىسشى» گازەتىنىڭ جۇمىسىنا قاتىناستى. پلەحانوۆ روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنىڭ ورگانى «سوتسيال ـ دەموكراتتار» گازەتىنىڭ قىزمەتىنە دە قاتىناستى.

جۇمىسشىلار بۇقاراسىنىڭ ءبىر ءبولىمىن ىقپالىنا الىپ وتىرعان پلەحانوۆشىلدارمەن بىرلىكساپ قۇرۋ جونىندە لەنين العا قويعان تاكتيكا بولشەۆيكتەردىڭ جاريا جۇمىسشى ۇيىمدارىندا ءوز ىقپالىن اناعۇرلىم كەڭەيتىپ، جويىمپازداردى ىعىستىرىپ شىعارۋىنا سەپتىگىن تيگىزدى. لەنيننىڭ ۋاقىتتاماسى ستاليننىڭ بۇكىل كۇشىمەن قولداۋىنا يە بولدى.

1911 ـ جىلدىڭ سوڭىندا پلەحانوۆ بولشەۆيكتەرمەن بولعان وداقتى بۇزدى. ول روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ىشىندەگى "جىكشىلدىك" پەن بولشەكتەنۋشىلىككە قارسى تۇرۋ دەگەندى سىلتاۋ ەتىپ، بولشەۆيكتەر مەن ورايشىلداردى رايلاستىرماق بولدى. پلەحانوۆشىلدار تروتسكيشىلدەرمەن، بوندشىلدارمەن جانە جويىمپازدارمەن بىرلىكتە روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ پراگا ۋاكىلدەر ماجىلىسىنە قارسى تۇردى جانە بولشەۆيكتەردى جاتىپ كەپ قارالادى. ـــ 661 ـ ،734 ـ بەتتەر.

139 «ايتىس بەتى» («Дискуссионный Листок») — روسسيا سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنىڭ ورگانى «سوتسيال - دەموكراتتار» گازەتىنىڭ قوسىمشا بەتى، 1910 - جىلى 3 - ايدىڭ 19 - كۇنىنەن 1911 - جىلى 5 - ايدىڭ 12 - كۇنىنە دەيىن پارىجدا شىققان، جىينى 3 سان شىقتى. — 661 - بەت.

140 ستولىپين جۇمىسشى پارتياسى — جۇمىسشىلاردىڭ مەنشەۆيك جويىمپاز - دارعا قويعان اتى، ويتكەنى ولار پاتشا ۇكىمەتىنىڭ "جۇمىسشىلار" پارتياسىنىڭ جاريا ٴومىر ٴسۇرۇۋ دەيتىنگە جول قويىۋىن تىلەپ، ستولىپين تۇزىمىنە بىرىق بەرگەن، ونىمەن ىمىراعا كەلگەن، روسسيا سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ پىروگىراممىاسى مەن تاكتيكاسىنان بەزگەن. — 664 - بەتتەر.

141 بيرون — روسسيانىڭ ايەل پاتشاسى اننا يۋانوۆنانىڭ ۇستەمدىگى تۇسىندا‌عى (1730 — 1740 - جىلدار) گەرمان اقسۇيەكتەرىنەن شىققان ەركە ٴۋازىر، ول بيلىككە سۇيەنىپ قولىنان كەلگەن كەزەپتىلىك - سۇرقيالىقتىڭ، زورلىق - زومبىلىقتىڭ ٴبارىن ىستەگەن، تاريحتا "بيرون زۇلىمدىعى تۇسىندا" دەگەن ٴسوز ىسىدان قالعان.

اراكچەيەۆ — پاتشا پاۋىل I مەن الەكساندر I تۇسىندا قۇرلىق ارميا ٴۋازىرى بولعان، زۇلىمدىقپەن جانتۇرشىگەرلىك ميليتاريستىك ۇستەمدىك جۇرگىزۋمەن اتى شىققان. — 667 - بەت.

142 دەكابرىستەر — روسسيادا‌عى اقسۇيەك توڭكەرىسشىلەر 1825 - جىلى 12 - ايدىڭ 14 - كۇنى پاتشا ۇكىمەتىنە جانە باسىبايلى ديحاندىق تۇزىمگە قارسى كوتەرىلىس جاساعاندىقتان وسىلاي اتالعان.

دەكابرىستەر ٴۇش قۇپيا ۇيىم قۇرعان: ن. م. مۋراۆيەۆ باسشىلىعىنداعى سولتۇستىك قوعامى، ب. ي. پەستەلي باسشىلىعىنداعى وڭتۇستىك قوعامى جانە اعايىندى ا. ي. بوريسوۆ پەن پ. ي. بوريسوپتار باسشىلىعىنداعى سلاۆياندار بىرلەستىگى. وسى ۇيىمداردىڭ بارلىعىندا باسىبايلى ديحاندىق ٴتۇزىمدى كۇشىنەن قالدىرۋدى جانە پاتشالىق جەكە وكتەمدىكتى تەجەۋدى تالاپ ەتكەن وزىندىك پىروگىراممالارى بولدى. دەكابرىستەر اقسۇيەكتەر بولعاندىعى سەبەپتى، قالىڭ حالىقتىڭ كوتەرىلىستەرىنەن قورقىپ، ٴوز پىروگىراممالارىن اسكەري، ساياسي وزگەرىس

جاساۋ ارقىلى جوُزەگە اسىرماق بولدى.

دەكابرىستەردىڭ كوتەرىلىسىن پاتشا ۇكىمەتى اياۋسىز جانىشتادى، جوُزدەگەن كوتەرىلىسشى تۇتقىندالدى، ەڭ ايگىلى دەكابرىستەردەن مۋراۆيەۆ، پەستەليەر دارعا اسىلدى. لەنين: "بۇل توڭكەرىسشىلەردىڭ ٴورىسى تار. ولار حالىقتان تىم الىس. ٴبىراق ولاردىڭ ٴىسى بوسقا كەتكەن جوق. دەكابرىستەر گەرتسەندى وياتتى. گەرتسەن توڭكەرىستىك ٴناسيحاتتى ورىستەتتى" دەپ كورسەتتى. (وسى تومنىڭ 676 ـ بەتىنە قاراڭىز). ـــ 668 ـ بەت.

143 ا. ي. گەرتسەننىڭ «اقىرى مەن باسى» دەگەن شىعارماسىنان كەلتىرىپ وتىر (قاراڭىز: گەرتسەن تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1937 ـ جىل، ورىسشاسى، 349 ـ بەت). ـــ 668 ـ بەت.

144 بۇرجۋازيالىق رەسپۋبليكاشىلدار ۇكىمەتىنىڭ 1848 ـ جىلى 6 ـ ايدىڭ 23 ـــ 26 ـ كۇندەرىندەگى پاريج پرولەتارياتىنىڭ كوتەرىلىسىن اياۋسىز جانىشتاعاندىعى ايتىلىپ وتىر. ـــ 668 ـ، 699 ـ بەت.

145 ا. ي. گەرتسەننىڭ «ەسكى دوسقا»سىنان كەلتىرىپ وتىر(4 ـ جانە 2 ـ حات) (قاراڭىز: «گەرتسەن تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1937 ـ جىل، ورىسشاسى، 379 ـ، 385 ـ ، بەتتەر). ـــ 670 ـ بەت.

146 سوتسيال توڭكەرىستىك پارتيا ـــ روسسيادايعى ۇساق بۇرجۋازيالىق پارتيا، حالىقشىلداردىڭ تۇرلىشە ۇيىمدارى مەن شاعىن ۇيىرمەلەرىنىڭ بىرنەشەۋىنەن 1902 ـ جىلدىڭ باسىندا قۇرىلعان. ول باي ديحان تابىنىڭ مۇددەسىنە ۋاكىلدىك ەتتى. سوتسيال توڭكەرىسشىلدەردىڭ كوزقاراسى ـــ حالىقشىلدىق پەن تۇزەتىمپازدىقتىڭ كەلىسۋىنەن شىققان بىرىكپە بولدى. لەنين: سوتسيال توڭكەرىسشىلدەر "ورايشىلدىقتىڭ ماركسيزىمگە قاراتقان سانگە اينالعان ٴسىن ٴىن حالىقشىلدىقتىڭ جىرتىعىنا جاماۋ ەتتى" دەپ كورسەتتى (قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 9 ـ توم، حانزۋشاسى، 295 ـ بەت).

دۇنيە جوُزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس كەزىندە سوتسيال توڭكەرىسشىلدەر سوتسيال ـ شوۆينيستىك مايدان ۇستادى.

1917 ـ جىلعى فەبرال بۇرجۋازيالىق ـ دەموكراتيالىق توڭكەرىستەن كەيىن، سوتسيال توڭكەرىسشىلدەر مەنشەۆيكتەرمەن، نەگىزگى زاڭشىل ـ

دەموكراتتارمەن بىرلىكتە كەرى توڭكەرىستىك ۋاقىتشا ۇكىمەتتىڭ باستى تىرەگى بولدى. سوتسيال توڭكەرىسشىلدەر پومەششيكتەردىڭ جەر مەنشىگىن جويىۋ جونىندەگى ديحانداردىڭ تالابىن قولداۋدىڭ ورنىنا پومەششيكتەردىڭ جەردى جەكە مەنشىكتەنۇ ۇقىعىن ساقتاپ قالۋدى قۋاتتادى.

1917 ـ جىلى 12 ـ ايدا سوتسيال توڭكەرىسشىلدەردىڭ سول قاناتى دەربەس سولشىل سوتسيال توڭكەرىستىك پارتيا ۇيىمداستىردى. سولشىل سوتسيال توڭكەرىسشىلدەر كورىنىستە سوۆەت وكىمەتىن تانىدى جانە بولشەۆيكتەرمەن كەلىسىم جاسادى، ٴبىراق كوپ وتپەي ـ اق سوۆەت وكىمەتىنە قارسى تۇرا باستادى.

شەتەلدىڭ قارۋلى كيلىگۋى جانە ىشكى سوعىس مەزگىلىندە سوتسيال توڭكەرىسشىلەر كوپ رەت كەرى توڭكەرىستىك قاسكۇنەمدىك جوسپارلاپ، باي ديحانداردى بۇلىك تۋدىرۋعا ايتاقتاپ، كومءمۋنيستىك پارتيانىڭ جانە سوۆەت مەملەكەتىنىڭ باسشىلارىنا استىرتىن قاستاندىق جاسادى. ىشكى سوعىس اياقتاعاننان كەيىن سوتسيال توڭكەرىستىك پارتيا سوۆەت مەملەكەتىنە قارسى قيمىلىن توقتاتپادى. كەيىن سوۆەت وكىمەتى جاعىنان تالقاندالدى. ـــ 671 ـ بەت.

147 ديحاندار قوعامى (بۇكىل وداقتىق ديحاندار قوعامى) ـــ 1905 ـ جىلى قۇرىلعان توڭكەرىستىك ـ دەموكراتيالىق ۇيىم. قوعامنىڭ 1905 ـ جىلى 8 ـ جانە 11 ـ ايلاردا موسكۆادا وتكىزىلگەن 1 ـ جانە 2 ـ رەتكى قۇرىلتايىندا قوعامنىڭ پىروگىرامماسى مەن تاكتيكاسى جاسالدى. ديحاندار قوعامى ساياسي بوستاندىقتى جانە نەگىزگى زاڭ ٴماجىلىسىن دەرەۋ اشۋدى تالاپ ەتىپ، 1 ـ كەزەكتى مەملەكەتتىك دۋماعا تيىم سالۋ تاكتيكاسىن قولداندى. قوعامنىڭ جەر پىروگىرامماسىندا: جەر جەكە مەنشىگىن جويىۋ، مەدىرەسەنىڭ، شىركەۋدىڭ، پاتشا ورداسىنىڭ، بۋلار مەن مەملەكەتتىڭ جەرىن ديحاندارعا تەگىن بەرۋ جونىندەگى تالاپتار قامتىلعان. قوعام ٴوز ساياساتىندا دايەكسىزدىگىن جانە اۋىتقۋشىلدىعىن كورسەتتى. قوعام ٴبىر جاعىنان پومەششيكتەردىڭ جەر مەنشىگىن كۇشىنەن قالدىرۋدى تالاپ ەتتى، سونىمەن ٴبىر ۋاقىتتا ولارعا ٴمالىم مولشەردە اقى بەرۋدى دە لايىق تاپتى. ديحاندار قوعامى ارەكەت باستاسىمەن ـ اق ساقشىلاردىڭ قۋدالاۋىنا تاپ بولدى. بۇكىل وداقتىق ديحاندار

قوعامى 1906 ـ جىلدىڭ اقپانىندا تارادى. ــ 671 ـ، 679 ـ بەتتەر.

148 «قوڭىراۋ» («Колокол») ــ ساياسي جورنال، "امان قالعاندار دى شاقىرامىن!" دەگەن ۇرانمەن شىققان. بۇل جورنال ا. ي. گەرتسەن مەن ن. پ. وگارەۆتىڭ رەداكتورلىعىندا 1857 ـ جىلدان 1865 ـ جىلى 4 ـ ايعا دەيىن لوندوندا، 1865 ـ جىلدان 1868 ـ جىلى 12 ـ ايعا دەيىن جەنەۆادا اي سايىن ءبىر نەمەسە ەكى سانىنان شىعىپ تۇردى. ا. ي. گەرتسەن قۇرعان ەركىن روسسيا باسپاحاناسىندا باسىلدى. بۇل جورنال 1868 ـ جىلى فرانسۋز تىلىندە شىقتى، بۇعان قوسا ورىسشا قوسىمشاسىنان دا شىعىپ تۇردى. ــ 672 ـ بەت.

149 «تەمىر قازىق» ــ ادەبي ـ ساياسي جيناق، جيناقتىڭ العاشقى ءۇش كىتابى ا. ي. گەرتسەننىڭ رەداكتورلىعىمەن، كەيىنگىلەرى گەرتسەن مەن ن. پ. وگارەۆتىڭ رەداكتورلىعىمەن شىقتى. 1855 ـ جىلدان 1862 ـ جىلعا دەيىن لوندوندا ەركىن روسسيا باسپاحاناسىندا باسىلدى. جيناقتىڭ ەڭ سوڭعى كىتابى 1868 ـ جىلى جەنەۆادا باسىلدى، جيىنى 8 كىتاپ شىقتى. ــ 672 ـ بەت.

150 «حالىق» («Le Peuple») ــ بەلگيا جۇمىسشى پارتياسىنىڭ (جاڭعىر ـ تىمپازدىق پارتيا) ورتالىق كوميتەتىنىڭ ورگان گازەتى، 1884 ـ جىلدان باستاپ بريۋسسەلدە شىعىپ تۇردى. ــ 677 ـ بەت.

151 سۇن جۇڭشاننىڭ «جۇڭگو توڭكەرىسىنىڭ قوعامدىق ماڭىزى» دەگەن ماقالاسىن ايتىپ وتىر، بۇل ماقالانىڭ اۋدارماسى لەنيننىڭ ماقالاسىمەن ءبىر ۋاقىتتا «نەۆا جۇلدىزى» گازەتىندە جاريالاندى. ــ 677 ـ بەت.

152 حەنري جورج ــ 19 ـ عاسىرداعى امەريكا ۇساق بۇرجۋازياسىنىڭ ەكونوميسى جانە ساياسي شولۋشىسى. ول قاتە تۇردە: حالىق بۇقاراسىنىڭ جەردەن جۇرداي ەتىلۋى ادامداردىڭ باي جانە كەدەي دەپ ءبولىنۋى- نىڭ بىردەن ـ ءبىر سەبەبى دەپ قارادى، جەكەلىك جەرلەردەن جالاڭ كىرىسىنە قاراي ۇستەمە باجىنى الۋ جولىمەن بۇرجۋازيالىق مەملەكەتتىڭ جەردى مەملەكەت يەلىگىنە الۋىن ۋاعىزدادى، وسى ارقىلى كاپيتاليستىك قوعامنىڭ بارلىق قايشىلىقتارىن شەشۋگە ۇرىندى. حەنري گەورگەنىڭ بۇل كوزقاراسى ماركس، ەنگەلس جانە لەنيننىڭ قاتاڭ سىنىنا ۇشىرادى (قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 35 ـ توم، حانزۋشاسى،

191 ـــ 193 ـ بەتتەر، «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋشاسى، 258 ـــ 260 ـ بەتتەر، «لەنين شىعارمالارى»، 13 ـ توم، حانزۋشاسى، 379 ـ بەت). ـــ 685 ـ بەت.

153 مىنالار ايتىلىپ وتىر: 1) ماركس «فيلوسوفيا قايىرشىلىعى» (قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 ـ توم، حانزۋشاسى، 144ـــ 154 ـ بەتتەر)؛ 2) ماركس «كاپيتال»، 3 ـ توم، حانزۋشاسى، 47 ـ تاراۋ، 5 ـ تاراۋشا؛ 3) «قوسىمشا قۇن ٴنازارياسى»، 2 ـ ٴبولىم، 9 ـ تاراۋ، 10 ـ تاراۋشا. ـــ 685 ـ بەت.

154 ماركستىڭ 1871 ـ جىلى 4 ـ ايدىڭ 12 ـ كۇنى ل. كۋگەلمانعا جازعان حاتى ايتىلىپ وتىر، حاتتا پاريج كوممۋناسىنا باعا بەرىلگەن (قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋشاسى، 393 ـ بەت). ـــ 690 ـ بەت.

155 «اعارتۋ»(«Просвещение») ـــ بولشەۆيكتەردىڭ قوعامدىق ساياسي جانە ادەبي ايلىق جورنالى، 1911 ـ جىلى 12 ـ ايدان باستاپ پەتەربۋرگتا جاريا شىعىپ تۇردى. بۇل جورنال لەنيننىڭ نۇسقاۋىنا ساي شىعارىلدى، ول پاتشا ۇكىمەتى جاۋىپ تاستاعان، بولشەۆيكتەردىڭ موسكۆادا شىعاتىن «پىكىر» جورنالىنىڭ ورنىن باستى، لەنين كەزىندە جورنالدىڭ جۇمىسىنا شەتەلدە تۇرىپ باسشىلىق ەتتى، جورنال لەنيننىڭ مىنا شىعارمالارىن جاريالادى: «ماركسيزمنىڭ ٴۇش قاينارى جانە قۇرامداس ٴۇش ٴبولىمى»، «سايلام قوزعالىسىنىڭ پرينسيپتەرى تۋرالى ماسەلە»، «سايلاۋدىڭ قورتىندىلارى»، «ۇلتتىق ماسەلە جونىندە سىن پىكىرلەر»، «ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى تۋرالى»، ت. ب.

ستالين 1912 ـ جىلدان 1913 ـ جىلعا دەيىن، پەتەربۋرگتا تۇرعان كەزىندە، جورنالدىڭ قىزمەتىنە تىكەلەي قاتىستى. «اعارتۋ» جورنالى ستاليننىڭ «ۇلتتار ماسەلەسى جانە سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيا» (ياعني «ماركسيزم جانە ۇلتتار ماسەلەسى») دەگەن ماقالالارىن جاريالادى.

«اعارتۋ» جورنالى 1914 ـ جىلى 6 ـ ايدا دۇنيەجۇزىلىك 1 ـ سوعىستىڭ قارساڭىندا پاتشا ۇكىمەتى جاعىنان جابىلدى. 1917 ـ جىلى كۇزدە، جورنال قايتا شىقتى، ٴبىراق ٴبىر عانا بىرىككەن سانىن شىعاردى،

وندا لەنيننىڭ: «بولشەۆيكتەر مەملەكەت بيلىگىن ۇستاپ تۇرا الا ما؟» جانە «پارتيا پروگرامماسىنا وزگەرىس ەنگىزۋ تۋرالى» دەگەن ەكى شىعارماسى باسىلدى. — 720 - بەت.

156 قاراڭىز: ماركس - ەنگەلس «كوممۋنيستىك پارتيانىڭ جارناماسى» («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۋشاسى، 260 - بەت). — 723 - بەت.

157 «اقيقات» («Правда») — بولشەۆيكتەردىڭ جاريا گازەتى. لەنيننىڭ نۇسقاۋى بويىنشا ستالين 1912 - جىلى 5 - ايدىڭ 5 - كۇنى پەتەر - بۋرگتا شىعاردى.

«اقيقات» — جۇمىسشىلاردىڭ بۇقارالىق گازەتى بولدى، ول جۇمىس-شىلاردىڭ كومەك قارجىسىمەن شىعىپ تۇردى، ونىڭ جۇمىسشىلاردان شىققان زور توپتاعى ەرىكتى تىلشىلەرى جانە جازۋشىلارى بولدى. «اقيقات» گازەتى نەبارى ٴبىر جىل ىشىندە 11 مىڭنان استام جۇمىسشىلار جازعان حاباردى باستى. «اقيقات» گازەتىنىڭ تاراتىلۋ مولشەرى كۇنىنە ورتا ەسەپپەن 40 مىڭ داناعا، كەي ايلاردا 60 مىڭ داناعا جەتتى.

سول كەزدە بولشەۆيكتەر اقيقاتشىلدار دەپ اتالدى. ستالين: "1912 - جىلعى «اقيقات» گازەتى بولشەۆيزمنىڭ 1917 - جىلداعى جەڭىسىنە نەگىز قالادى" دەيدى.

لەنين «اقيقات» گازەتىنىڭ جۇمىسىنا شەتەلدە تۇرىپ باسشىلىق ەتتى، ول گازەتكە ٴار كۇنى دەرلىك ماقالا جازىپ، رەداكسياعا نۇسقاۋ بەرىپ تۇردى. ستالين «اقيقات» گازەتىنىڭ باسشىلىق جۇمىسىنا 1912 - جىلى 9 - ايدا ناريمدەگى سۇرگىننەن قاشىپ شىققان سوڭ قاتىناستى. 1913 - جىلى 1 - 2 - ايلاردا ي. م. سۆەردلوۆ وسى گازەتتىڭ رەداكتورى بولدى. 1913 - جىلى 2 - ايدا ستالين سۆەردلوۆپەن بىرگە، لەنيننىڭ نۇسقاۋىنا ساي گازەتتىڭ رەداكسياسىن وزگەرتىپ قۇردى.

تۇڭعىش سانى شىققاننان كەيىنگى ەكى جىلدان استام ۋاقىت ىشىندە پاتشا ۇكىمەتى «اقيقات» گازەتىن سەگىز رەت جاپتى، ٴبىراق گازەت اتىن وزگەرتىپ، «جۇمىسشى اقيقاتى»، «سولتۇستىك اقيقاتى»، «ەڭبەك اقيقاتى»، «اقيقاتتى قورعاۋ»، «پرولەتارلىق اقيقات»، «اقيقات جولى»، «جۇمىسشى» گازەتى، «ەڭبەكتىك اقيقات» دەگەن اتتارمەن شىعا بەردى.

1914 ـ جىلى 7 ـ ايـدىڭ 21 ـ كۇنى، دۇنـيە جۇزىلىـك ٴبىرىنـشى سوعىس قارساڭىندا «اقيقات» گازەتى جاۋىپ تاستالدى. فەبىرال توڭكەر ـ ىسىنەن كەيىن، روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتـيالىق جۇمىسـشى پارتياسى (ب) ورتالىق كوميتەتىنىڭ ورگان گازەتى رەتىنـدە 1917 ـ جىـلى 3 ـ ايدىڭ 18 ـ كۇنىنەن باستاپ قايتا شىقـتى. ورتالىق كوميـتەت تۇراقـتى بيروسىنىڭ 3 ـ ايدىڭ 28 ـ كۇنگى كەڭەيتىلگەن ٴماجىلىـسى ستالينـىنىڭ «اقيقات» گازەتىنىڭ رەداكسياسىنا قاتىناسۋىن ۇيعاردى. لەنيـن 1917 ـ جىلى 4 ـ ايدا روسسياعا قايتىپ كەلگەنـنەن كەيىن «اقيـقات» گازەتىنە تىكەلەي باسشىلىق ەتتى. يۋل وقيعاسىنان كەيىن، لەنيـنىڭ قۋىپيا جاع ـ دايعا كوشۋىنە بايلانىستى، ستالين گازەتتىڭ جاۋاپتى رەداكتورى بولدى. ۋاقىتشا ۇكىمەتتىڭ قۋدالاۋى سالـدارىـنان «اقيـقات» گازەتى 1917 ـ جىلى 7 ـ ايدان 10 ـ ايعا دەيىن ٴتورت رەت اتىن وزگەرتىپ: «اقيقات» شاعـىن» گازەتى، «پىرولەتارلار»، «جۇمىسـشى» گازەتى، «جۇمىسـشى جولى» گازەتى دەگەن اتتارمەن شىعىپ تۇردى. 11 ـ ايدىڭ 9 ـ كۇنىنەن باستاپ بۇرىنعى «اقيقات» گازەتى دەگەن اتىمەن شىقتى. ــ 729 ـ بەت.

158 «نۇر» («Луч») ــ مەنشەۆيك جويىمپازداردىڭ جاريا گازەتى، 1912 ـ جىلى 9 ـ ايدان 1913 ـ جىلى 7 ـ ايعا دەيىن پەتەربۇرگتا شىعىپ تۇردى. لەنين: گازەتتى گازەت قىپ تۇرعان "بۇرجۋازيالىق جومارت دوستاردىڭ اقشاسى" دەيدى. 1913 ـ جىـلى 7 ـ ايدان باسـتاپ «نۇر» گازەتـىنىڭ ورنىنا، اۋەلى «جاندى ٴومىـر» گازەتى، ونان سوڭ «جاڭـا جۇمىسشى» گازەتى، «سولـتۇستىك جۇمىسـشى گازەتى» جانە «ٴبىزدىڭ جۇمىسشى» گازەتى شىعىپ تۇردى. ــ 729 ـ بەت.

159 اڭگىمە روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى 4 ـ رەتكى (بىرىگۋ) قۇرىلتايى ماقۇلداعان، جەردى جەرگىلىكتى جالپىلىق مەنشىككە بەرۋ جونىندەگى مەنـشەۆيكـتىك جەر پىروگىرامـماسى تۋرالـى بولىـپ وتىر. لەنين «روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسـىنىڭ بىرىگۋ قۇرىلتايى تۋرالى باياندام»ـسـىندا جانە «سوتـسيال ـ دەموكرات ـ يالىق پارتياسىنىڭ 1905 ــ 1907 ـ جىلعى 1 ـ رەتكى روسسيا توڭكەرىسىن ـ دەگى جەر پىروگىرامماسى» دەگەن ەڭبەكتەرىندە، بۇل پىروگىرامـمانى سىنـدادى (قاراڭـىز: «لەنيـن شىعارمالارى»، 10 ـ توم، جانـۋشاسى،

295 ــ 315 ـ بەتتەر، 13 ـ توم، 234 ــ 342 ـ بەتــتەر). ــ 733 ـ بەت.

160 «سوتسيال ـ دەموكرات كۇندەلىگى» (Дневник Социал ـ Демок«рата») ــ گ.ۆ. پلەحانوۆتىڭ باسشارۋىندا شىقــقان مەرزىمــسىز ورگان جورنالى، 1905 ـ جىلى 3 ـ ايدان 1912 ـ جىلى 4 ـ ايعا دەيىن جەنەۆادا ۇزدىك ـ سوزدىق نەبارى 16 سان شىقتى. 1916 ـ جىلى «كۇنــدەلىــك» جورنالى پەتەربۋرگــتا قايتا شىعارىلدى، بۇدان ءبىر عانا سان شىقتى. ــ 734 ـ بەت.

161 العاباسارشىلار (الــعاباسار توپ) شاقىــرىمپــازداردان، كەسەتپەشىلدەر ـ دەن، قۇداي جاساۋشىلاردان جانە ماحيزمــشىلەردەن قۇرالــعان پارتياعا قارسى توپ، ا. بوگــدانوۆ پەن گ. الەكسينــسكيــلەردىڭ ۇسىنىــسىمەن 1909 ـ جىلى 12 ـ ايدا قۇرىلعان. 1912 ـ جىلى العاباسارشىلار مەنشەۆيك جويىمپازدارمەن بىرگە بولشەۆيك پارتياسىنا قارسى وداققا، ياعني تروت ـ سكي ۇيىمداستىرعان اۋگۋس وداعىنا بىرىكتى.

جۇمىسشىلاردىڭ قولداۋىنا يە بولا الماعاندىقتان، العاباسارشىلار توبى ءىــس جۇزىنــدە 1913 ـ جــىلى كۇيرەدى. ونىڭ تۇبەگەيــلى كۇيرەۋى 1917 ـ جىلى فەبرال توڭكەرىسىنەن كەيىن بولدى. ــ 736 ـ بەت.

162 جويىمپازدىق پەن شاقىرىمپازدىقــتى ايىپتاۋ تۋرالى روسسيا سوتــسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنىڭ 1910 ـ جىلــعى 1 ـ اي جالپى ماجىلىسىندە پارتيادا عى ىستەردىڭ جايى دەگەن ماسەلەگە بايلانىستى قابىلدانعان قاراردان الىنعان (قاراڭىــز: حالىق باســپاســنان شىققان «سوۆەت وداعى كوممۋنيستىك پارتياسى قۇرىلتايلارىنىڭ، ۋاكىلدەر ماجىلىستەرىنىڭ جانە ورتالىق كوميــتەت جالپى ماجىلىستەرىنىڭ قاۋلى ـ قارارلارى»، 1 ـ ءبولىم، حانــزۋشاسى، 299 ــ 300 ـ بەتتەر). ــ 737 ـ بەت.

163 «نەۆا ءۇنى» («Невский Голос») ــ مەنــشەۆيــك جويىمــپازداردىڭ اشىق گازەتى، 1912 ـ جىلى 5 ــ 8 ـ ايلاردا پــەتەربۋرگــتا شىعىپ تۇر ـ دى. ــ 741 ـ بەت.

164 ان ــ كافكاز مەنشەۆيكتەرىنىڭ كوسەمى ن.ن. جوردانيانىڭ قالام اتى. ــ 742 ـ بەت.

165 «جاڭا ءومىر» («Живая Жизнь») ــ مەنــشەۆيــك جويىمــپازدارىنىڭ 1913 ـ جىلى 7 ـ ايدا پەتەربۋرگتا شىققان زاڭدى گازەتى. ــ 743 ـ بەت.

166 «جاڭا جۇمىسشى» («Новая рабочая Газета») — مەنشەۆيك جويىمپازدارىنىڭ 1913 - جىلى 8 - ايدان باستاپ پەتەربۇرگتا شىققان زاڭدى گازەتى. 1914 - جىلى 1 — 5 - ايدان باستاپ ونىڭ ورنىنا «سولتۇستىك جۇمىسشى» گازەتى، سول جىلى 5 — 7 - ايلاردا «ٴبىزدىڭ جۇمىسشى» گازەتى شىقتى. لەنين بۇل گازەتتى ۇنەمى "جاڭا جويىمپازداردىڭ گازەتى" دەپ اتاپ كەلدى. — 744 - بەت.

167 العاباسارلار — روسسيا ليبەرال پاتشاشىل بۇرجۋازيانىڭ ساياسي توبى، "العاباسارلار، قۇرامى جانە يديالوگياسى جونىنەن العاندا، وكتابرىستەرمەن نەگىزگى زاڭشىل - دەموكراتتاردىڭ قوسىندىسى" («لەنين شىعارمالارى»، 18 - توم، جانىزۋشاسى، 496 - بەت). العاباسارلاردىڭ باسشىلارى — موسكۆادىعى زاۋات يەسى لەبشينسكي، كونوۆالوۆ قاتارلىلار. 1912 - جىلى 11 - ايدا العاباسارلار دەربەس ساياسي پارتيا بولىپ قالىپتاستى. — 748 - بەت.

168 «ازاتتىق» («Освобождение») — بۇرجۋازيا ليبەرالدارىنىڭ قوسايتالىق جورنالى، 1902 - جىلدان 1905 - جىلعا دەيىن، پ.ب. سترۋۆەنىڭ رەداكسيالىعىندا شەتەلدە شىعىپ تۇردى، 1904 - جىلى 1 - ايدان باستاپ ليبەرال پاتشاشىلدار ازاتتىق قوعامىنىڭ ورگان جورنالى بولدى. ازاتتىقشىلدار كەيىن نەگىزگى زاڭشىل - دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ۇيتقىسىنا اينالدى. — 749 - بەت.

169 بۇل ارادا "زاڭ شىعارۋشى" مەملەكەتتىك دۋمانى شاقىرۋ تۋرالى پاتشا ۇكىمەتى موسكۆا قارۋلى كوتەرىلىسىنىڭ ۇدەپ تۇرعان كەزىندە، 1905 - جىلى 12 - ايدىڭ 11 - كۇنى (جاڭاشا 24 - كۇنى) جاريالانعان جارلىق ايتىلىپ وتىر. 1905 - جىلى 12 - ايدىڭ 11 - كۇنگى جارلىققا ساي سايلانعان 1 - كەزەكتى دۋما نەگىزگى زاڭشىل - دەموكراتيالىق پارتيانىڭ دۋماسى بولدى. — 749 - بەت.

170 1912 - جىلعى 4 - رەتكى مەملەكەتتىك دۋما سايلامىندا، شارروسسيادىن باسلار قوعامىنىڭ باس باقىلاۋشىسى كەرتارتپا ماەمەنت سابىلەر پوپتارعا، ۋاكىلدەر قۇرامىنىڭ پاتشا ۇكىمەتىنە قولايلى بولۋىن قامتاماسىز ەتۋ ٴۇشىن، سايلامعا بەلسەنە قاتىناسۋدى كورسەتتى. لەنين ولاردى "سابىلەرشىل پوپتار" دەپ اتادى. — 750 - بەت.

171 ستروۆيزم، ياعني "جاريا ماركسيزم" دەگەنىمىز ماركسيزمىدى بۋرجۋازيالىق جاعىرتىپازدىقپەن بۇرمالاۋشىلىق. پ.ب. ستروۆە جانە باسقا دا "جاريا ماركسيزمشىلدەر" ماركسيزم تۋى مەن جۇمىسشى قوزعالىسىنان پايدالانىپ، بۇرجۋازيانىڭ مۇددەسى ۇشىن ىستەمەك بولدى. لەنين ٴوز ەڭبەكتەرىندە ستروۆيزمدى حالىقارالىق ورايىشىلدىق جانە كەيىن كەلە بەرنشتەينيزم مەن كاۋتسكيزم فورماسىن قولدانعان تۇزەتىمپازدىقتىڭ وركەنى دەپ اشكەرەلەدى؛ ستروۆيزم بۇرجۋازيالىق ۇلتتىق ليبەراليزمگە ٴسوزسىز دامىدى دەپ كورسەتتى. دۇنيە جۇزىلىك 1 ـ سوعىس كەزىندە ستروۆە روسسيا يمپەرياليزمىنىڭ ويشىلدارىنىڭ ٴبىرى ەدى؛ ول ماركسيزمنىڭ ٴسوز ـ سويلەمدەرىن بەتكە ۇستاي وتىرىپ، سوتسيال ـ شوۆينيزمدە قاسارىستى، "ولىمىزدىڭ جەڭىسى ولىمىزدەگى كاپيتاليزمنىڭ، داموىن جەدەلدەتەدى، ياعني سوتسياليزمىنىڭ جەتىپ كەلۋىن جەدەلدەتەدى" دەگەن جالعان سىلتاۋمەن تالان ـ تاراجىلىق سوعىستى، قوسىپ الۋدى جانە ۇلتتىق ەزگىنى اقتادى (وسى تومنىڭ 999 ـ بەتىنە قاراڭىز). — 754 ـ بەت.

172 بۋند، ياعني ليتۆان، پولياك جانە ورىس ەۆرەي جۇمىسشىلارىنىڭ باس وداعى، 1897 ـ جىلى قۇرىلعان، ول نەگىزىنەن روسسيانىڭ باتىس ولكەلەرىندەگى ەۆرەي قولونەرشىلەرىن بىرلەستىردى. 1898 ـ جىلى 3 ـ ايدا، روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ 1 ـ قۇرىلتايىندا، بۋند روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنا كىردى. روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ 2 ـ قۇرىلتايىندا بۋندشىلدار بۋندتى ەۆرەي پرولەتارياتىنىڭ بىردەن ـ ٴبىر ۋاكىلى دەپ مويىنداۋدى تالاپ ەتتى. قۇرىلتايدا بۋندتىڭ ۇيىمدىق جاقتاعى ۇلتشىلدىعىنا تويتارىس بەرىلگەنىنەن كەيىن، ول روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنان شەگىندى.

1906 ـ جىلى 4 ـ (بىرىگۋ) قۇرىلتايىدان كەيىن، بۋند روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنا قايتادان كىردى. بۋندشىلدار باستان ـ اياق مەنشەۆيكتەردى قولداپ، بولشەۆيكتەرگە قارسى تۇرىپ كەلدى. بۋند روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنا فورمالدىق جاقتان كىردى، شىندىعىندا ول بۇرجۋازيا ۇلتشىلدىعى سيپا-

تىنىداعى ۇيىم بولاتىن. بۇند ۇلتتىق مادەني اپتونوميا تالابىن قويىپ، ونى ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى جونىندەگى بولشەۆيكتەردىڭ پروگرامما سىپاتىتى تالابىنا قارسى قويدى. دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىستا، بۇندشىلدار سوتسيال-شوۆينيزىم مايدانىندا تۇردى؛ 1917-جىلى كەرى توڭكەرىستىك ۋاقىتتىق ۇكىمەتتى قولداپ، وكتيابر سوتسيا-ليستىك توڭكەرىسىنىڭ جاۋلارىمەن ٴبىر جاقتا بولدى. ىشكى سوعىس كەزىندە، اتاقتى بۇندشىلدار كەرى توڭكەرىسشىل كۇشتەرمەن استاسىپ كەتتى، ال ادەتتەگى بۇندشىلدار بۇرىلىس جاساپ، سوۆەت وكىمەتىمەن ىستەس بولۋدى قۋاتتادى. پرولەتاريات ديكتاتۋراسىنىڭ ەل ىشىندەگى كەرى توڭكەرىسشىلەر مەن شەتەل قارۋلى كيلىگۋشىلەرى ۇستىنەن جەڭ-كەن جەڭىسى كۇننەن-كۇنگە ايقىندالا تۇسكەن كەزدە، بۇند سوۆەت وكىمەتىنە ەندىگارى قارسى تۇرماۋ جونىندە مالىمدەمە جاريالادى. 1921-جىلى 3-ايدا بۇند وزدىگىنەن تاراپ، ٴبىر ٴبولىم مۇشەلەرى جالپى پرينسيپكە ساي، روسسيا كوممۋنيستىك پارتياسى (ب) نا كىردى.

پارتياعا كىرگەن كەيبىر بۇندشىلدار — ەكى بەتكەيلەر ەدى، ولار پارتيانى ىشىنەن ٴبۇلدىرۋ ماقساتىمەن پارتياعا كىرگەن؛ كەيىن ولار اشكەرەلەنىپ حالىقتىڭ جاۋى بولىپ شىقتى. — 756-بەت.

173 جويىمپازداردىڭ 1912-جىلى 8-ايدا ۆەنادا وتكىزىلگەن اۋگۇس ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى ايتىلىپ وتىر، بۇل ماجىلىستە پارتياعا قارسى اۋگۇس وداعى قۇرىلعان. ونىڭ ۇيىمداستىرۋشىسى — تروتسكي. بۇل ماجىلىسكە بۇندتىڭ ۋاكىلدەرى، كافكاز رايوندىق كوميتەتتىڭ ۋاكىلدەرى، لاتۆيا شەگارا رايون سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ۋاكىلدەرى جانە جويىمپازداردىڭ شەتەلدە تۇراتىن ۇيىمدارىنىڭ، ياعني «سوتسيال-دەموكراتتار ٴۇنى»نىڭ رەداكسياسىنىڭ، تروتسكيدىڭ ۆەنا «اقيقات» گازەتى مەن العاباسار توبىنىڭ ۋاكىلدەرى، ت. ب. قاتناستى. روسسيا-دان پەتەربۋرگ پەن موسكۆا جويىمپازدارىنىڭ "باستاماشى ۇيىرمەسى" جانە جويىمپازداردىڭ «ٴبىزدىڭ تاڭ» جورنالى مەن «نەۆا ٴۇنى» گاز-ەتىنىڭ رەداكسيالارى ۋاكىل جىبەردى؛ بۇل رەتكى ۋاكىلدەر ماجىلىسىنە ۋكراينا سوتسيال-دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ ۇيىمى "سپىلكا"نىڭ ("وداق") شەتەلدەگى كوميتەتىنىڭ ۋاكىلدەرى دە قاتىناستى.

ۋاكىلدەردىڭ باسىم كوپشىلىگى روسسىيا جۇمىسشى تابىمەن تيىتەي دە قاتىسى جوق شەتەلدە تۇراتىندار.

ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيا تاكتيكاسىنىڭ بارلىق ماسەلەرىندە، تۇگەلىمەن جويىمپازداردىڭ پارتياعا قارسى قارارىن ماقۇلدادى، سونىمەن بىرگە قۇپيا پارتيانىڭ بولۋىنا قارسى تۇردى.

ٴتۇرلى - ٴتۇستى ەلەمەنتتەردەن قۇرالعان اۋگۇس وداعى، ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى باستالىسىمەن - اق التى اىاقان الاۋىز بولىپ شىقتى. جويىمپازدار ورتالىق كوميتەت سايلاي المادى، تەك ۇيىمداسۋ كوميتەتىن عانا ۇيىمداستىرا الدى. پارتياعا قارسى اۋگۇس وداعى بولشەۆيكتەردىڭ سوققىسىندا، وتە تەز ارادا جەرىنە - جەتە كۇيرەدى. — 757 - بەت.

174 ف. م. دوستويەۆسكيدىڭ «جىندار» اتتى كەرتارتپالىق رومانى نەگىزىندە وزگەرتىلىپ جاسالعان تياتىردى موسكۆا اسەمونەر تياتىرحاناسىندا قويۋ بايلانىسىمەن ا. م. گوركيدىڭ گازەت جۇزىندە كوتەرگەن نارازىلىعى ايتىلىپ وتىر. ال بۇرجۋازيالىق گازەتتەر دوستويەۆسكيدىڭ تياتىرىن جاقتاپ شىقتى. — 763 - بەت.

175 «روسسيا پىكىرى» («Русская Мысль») — ليبەرال حالىقشىلداردىڭ ايلىق جورنالى، 1880 - جىلدان 1918 - جىلدىڭ ورتاسىنا دەيىن موسكۆادا شىعىپ تۇردى. 1905 - جىلعى توڭكەرىستەن كەيىن نەگىزگى زاڭشىل - دەموكراتيالىق پارتيانىڭ وڭ قاناتىنىڭ ورگان جورنالىنا اينالدى. ونى شىعارۋعا پ. ب. سترۋۆە جاۋاپتى بولدى. — 767 - بەت.

176 «كۇرەس» («Борьба») — تروتسكي شىعارعان جورنال، 1914 - جىلى 2 — 7 - ايلاردا پەتروگراتتا شىعىپ تۇردى. تروتسكي "جىكشىلدىكتەن اۋلاق" دەيتىن جالعان ۆيۋەسكاسىن اسىنىپ الىپ، وسى جورنالدا لەنينگە، بولشەۆيك پارتياسىنا قارسى تۇردى. — 769 - بەت.

177 روسسيا سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ 4 - (بىرىگۋ) قۇرىلتايى 1906 - جىلى 4 - ايدىڭ 23 - كۇنىنەن 5 - ايدىڭ 8 - كۇنىنە دەيىن ستوكحولمدا وتكىزىلدى.

قۇرىلتايعا پارتيانىڭ 57 جەرگىلىكتى ۇيىمىنان داۋىس بەرۋگە قاتىناساتىن 112 ۋاكىل، سوزگە شىعاتىن 22 ۋاكىل كەلدى. بۇدان سىرت، قۇرىلتايعا ٴار ۇلتتىڭ سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيالارىنان:

پولشا مەن ليتۆۆا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنان، بۋند پەن لاتۆۆيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنان ۇشتەن ۋاكىل، ۋكراينا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى مەن فينلانديا جۇمىسشى پارتياسىنان بىردەن ۋاكىل كەلدى، بولعاريا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنان دا ۋاكىل قاتىناستى. قۇرىلتايعا بولشەۆيكتەردەن 46 ۋاكىل، مەنشەۆيكتەردەن 62 ۋاكىل قاتىناستى. قۇرىلتايدا تالقىلانعان باستى ماسەلەلەر مىنالار: جەر ماسەلەسى، قازىرگى جاعداي جانە پرولەتارياتتىڭ مىندەتتەرى جونىندەگى مولشەر، مەملەكەتتىك دۋماعا ۇستالاتىن پوزيتسيا، ۇيىمدىق ماسەلە. بولشەۆيكتەر مەن مەنشەۆيكتەر وسى ماسەلەلەر ۇستىندە قيانكەسكى كۇرەس جۇرگىزدى. قۇرىلتايدا لەنين جەر ماسەلەسى، قازىرگى جاعداي، مەملەكەتتىك دۋمانى سايلاۋداعى تاكتيكا جانە قارۋلى كوتەرىلىس، ت. ب. ماسەلەلەر جونىندە بايانداما جاسادى جانە سوزگە شىقتى.

مەنشەۆيكتەر قۇرىلتايدا سان جاعىنان ٴسال باسىم بولدى، سونىڭ ٴوزى ـ اق قۇرىلتاي قارارىنىڭ سيپاتىن بەلگىلەپ بەردى: قۇرىلتاي كوپتەگەن ماسەلەلەردە مەنشەۆيكتىك قارارلاردى (جەر پروگرامماسى جانە مەملەكەتتىك دۋماعا ۇستالاتىن پوزيتسيا تۋرالى قارار، ت. ب.) ماقۇلدادى. قۇرىلتاي لەنين ورتاعا قويعان پارتيا مۇشەلەرىنىڭ تولىمدى لىعى جونىندەگى پارتيا ۋستاۆىنىڭ 1 ـ تارماعىن ماقۇلدادى. قۇرىلتاي پولشا جانە ليتۆۆا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسى، لاتۆۆيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى سىندى وسى ٴبىرقانشا ۇلتتىق سوتسيال ـ دەموكراتيالىق ۇيىمداردىڭ روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ قۇرامداس بولەگى دەپ مويىندادى جانە بۋندتىڭ روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنا قوسىلۋى ماسەلەسى جونىندە الدىن الا شەشىم جاسادى.

قۇرىلتاي سايلاپ شىققان ورتالىق كوميتەت ٴۇش بولشەۆيك، جەتى مەنشەۆيكتەن قۇرالدى، ال ورتالىق ورگان گازەتىنىڭ رەداكسياسىنىڭ قۇرامنداعىلار تۇگەلدەي مەنشەۆيك بولدى.

قۇرىلتايدىڭ قىزمەتى جونىندەگى تالداۋلاردى لەنيننىڭ «روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ بىرىگۋ قۇرىلتايى

جونىندەگى باياندااما»سىنا («لەنين شىعارمالارى»، 10 ـ توم، حانزۋشاسى، 286 ــ 351 ـ بەتتەر) جانە ستاليننىڭ «قازىرگى جاعداي جانە جۇمىسشى پارتياسىنىڭ بىرىكگۋ قۇرىلتايى»، «اپتوردىڭ 1 ـ تومعا جازعان العى ٴسوزى» دەگەن ماقالاسىنا («ستالين شىعارمالارى»، 1 ـ توم، حانزۋشاسى، 231 ــ 253 ـ بەتتەر جانە 7 ــ 10 ـ بەتتەر) قاراڭىز.

روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ 5 ـ قۇرىلتايى 1907 ـ جىلى 5 ـ ايدىڭ 13 ـ كۇنىنەن 6 ـ ايدىڭ 1 ـ كۇنىنە دەيىن لوندوندا بولىپ ٴوتتى. قۇرىلتايعا داۋىس بەرەتىن جانە سوزگە شىعاتىن 336 ۋاكىل قاتىناستى. مۇنىڭ ىشىندە بولشەۆيكتەردەن 105 ۋاكىل، مەنشەۆيكتەردەن 97 ۋاكىل، بۋندتان 57 ۋاكىل، پولشا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنان 44 ۋاكىل، لاتۆيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنان 29 ۋاكىل، "توپىسىز"داردان 4 ۋاكىل قاتىناستى. پولشا ۋاكىلدەرى مەن لاتۆيا ۋاكىلدەرى بولشەۆيكتەردى قولداعاندىقتان، بولشەۆيكتەر قۇرىلتايدا اۋلىق جاقتى ۇستادى.

قۇرىلتاي مىنا ماسەلەلەردى قارادى: 1) ورتالىق كوميتەتتىڭ قىزمەت باياندااماسى؛ 2) دۋما ۇيىرمەلەرىنىڭ قىزمەت باياندااماسى مەن دۋما ۇيىرمەلەرىن ۇيىمداستىرۋ؛ 3) بۋرجۋازيالىق پارتيالار جونىندەگى پوزيتسيا؛ 4)مەملەكەتتىك دۋما؛ 5) "جۇمىسشىلار قۇرىلتايى"مەن پارتياسىز جۇمىسشى ۇيىمدارى؛ 6) جۇمىسشى ۇيىمى مەن پارتيا؛ 7) پارتيزاندىق قيمىل؛ 8) جۇمىسسىزدىق، ەكونوميكالىق داعدارىس جانە وداقتىڭ جۇمىستان توقتاۋى؛ 9) ۇيىمدىق ماسەلە؛ 10) شتۋتگارتتاعى حالىقارالىق قۇرىلتاي (1 ـ ماي، ميليتاريزم)؛ 11) ارمياداعى قىزمەت؛ 12) باسقا ماسەلەلەر. بۇل قۇرىلتايداعى اسا ماڭىزدى ماسەلەلەردىڭ ٴبىرى لەنيننىڭ بۋرجۋازيالىق پارتيالارعا ۇستالاتىن پوزيتسيا ماسەلەسى جونىن-دەگى باياندااماسى بولدى. قۇرىلتاي پرينسيپتىك ماسەلەلەردىڭ بارىندە بولشەۆيكتىك قارارلار ماقۇلدادى. قۇرىلتاي بولشەۆيكتەردەن بەس، مەنشەۆيكتەردەن ٴتورت، پولشا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنان ەكى، لاتۆيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنان ٴبىر ادام قاتىناسقان ورتالىق كوميتەتتى سايلاپ شىقتى. ورتالىق كوميتەتتىڭ كانديدات مۇشەلىگىنە بولشەۆيكتەردەن ون، مەنشەۆيكتەردەن جەتى، پولشا

سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنان ٴۇش، لاتۆيا سوتسيال ـ دەمو-
كراتيالىق پارتياسىنان ەكى ادام سايلاندى.

قۇرىلتاي بولشەۆيزمنىڭ پارتياداعى ورايشىلدىق جىك — مەنشەۆيكتەر
ۇستىنەن جەڭىسكە جەتۋىمەن اياقتادى. روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق
جۇمىسشى پارتياسىنىڭ 5 ـ قۇرىلتايى جونىندە لەنيننىڭ «بۇرجۋازيالىق
پارتيالارعا ۇستالاتىن پوزيتسيا» («لەنين شىعارمالارى»، 12 ـ توم،
حانزۋشاسى، 476 — 496 ـ بەتتەر) جانە ستاليننىڭ «روسسيا سوتسيال ـ
دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ لوندون قۇرىلتايى (ٴبىر ۋاكىلدىڭ
ەستەلىگى)» («ستالين شىعارمالارى»، 2 ـ توم، حانزۋشاسى، 49 — 75 ـ
بەتتەر) دەگەن ەڭبەكتەرىنە قاراڭىز. — 770 ـ بەت.

178 روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ 1912 ـ جىلى
1 ـ ايدىڭ 18 — 30 ـ كۇندەرى اشىلعان 6 ـ رەتكى (پراگا) مەملەكەتتىك
ۋاكىلدەر ٴماجىلىسىنىڭ قارارى ايتىلىپ وتىر. ۋاكىلدەر ماجىلىسىنە 20
دان ارتىق پارتيا ۇيىمىنان ۋاكىل قاتىناسقاندىقتان، ٴمانى جاعىنان العاندا،
ول پارتيا قۇرىلتايى بولدى. بۇل رەتكى ۋاكىلدەر ماجىلىسىنە لەنين
باسشىلىق ەتتى، ول ٴبىرقاتار باياندامالار جاسادى جانە ٴماجىلىس
كۇن تارتىبىندەگى ەڭ ماڭىزدى ماسەلەلەر جونىندە قارار جوباسىن
جازدى.

ٴماجىلىس مەنشەۆيك جويىمپازدارىن پارتيادان قۋىپ شىعارۋدى،
بولشەۆيكتەر مەن مەنشەۆيكتەردىڭ ٴبىر پارتيا ىشىندەگى فورما جاقتاعى
بىرلىگىن ماڭگى اياقتاتۋ جونىندە شەشىم جاسادى. بولشەۆيكتەر ساياسي
جىكتەن دەربەس پارتياعا اينالدى. پراگا ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى جاڭا
تۇرپاتتى پارتيانى، لەنينيزىمدىك پارتيانى، ياعني بولشەۆيكتىك پارتيانى
قۇردى. — 771 ـ بەت.

179 مۇندا العاباسارشىلار بولشەكتەنىپ كەتكەننەن كەيىنگى ۆويىنوۆ (ياعني
لۋناچارسكي) اتاماندىعىنداعى جانە الەكسينسكي اتاماندىعىنداعى ەكى
توپ ايتىلىپ وتىر. — 773 ـ بەت.

180 بولشەۆيك پارتياشىلدارى دەلىنەتىندەر — ادام سانى ماردىمسىز كەلىس-
تىرىمپازدار توبى، ولار لەنين جاعىنداعى بولشەۆيكتەرگە قارسى ەكەنىن
ٴبىلدىرۋ ٴۇشىن، وزدەرىن بولشەۆيك پارتياشىلدارى دەپ اتاعان.

ولار جويىمپازدار، العاباسارشىلدار جانە تروتسكي قاتارلىلارمەن بىرگە لەنيىنگە، پراگا ۋاكىلدەر ٴماجىلىسىنىڭ قارارىنا ورشەلەنە قارسى تۇردى. — 773 ـ بەت.

181 **يۋداشيك** گولوۆلەۆ — سالتىكوۆ ـ شەدرىننىڭ «كولوۆلەۆ تورەلەر» رومانىنداعى بارىپ تۇرعان ٴوزىمشىل، سۇمپايى، جاۋىز، اشكوز، اقىماق پومەششيك. — 781 ـ بەت.

182 **«العا»** («Vorwärts») — گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ورتالىق ورگان گازەتى، 1876 ـ جىلى 10 ـ ايدا لەيپسيگتە شىققان. ەنگەلس بۇل گازەت ارقىلى ورايىشىلدىقتىڭ ٴار الۋان بەينەلەرىنە قارسى كۇرەس جۇرگىزدى. 90 ـ جىلداردىڭ سوڭعى بەس جىلىنان باستاپ، ياعني ەنگەلس قايتىس بولعانىنان كەيىن گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسى مەن ەكىنشى ينتەرناتسيونالدا ۇستەم ورىندى يەلەگەن ورايىشىلداردىڭ ماقالالارى «العا»دا ۇدايى جاريالانىپ وتىردى. دۇنيە جۇزىلىك 1 ـ سوعىس مەزگىلىندە «العا» سوتسيال ـ شوۆينيستىك تۇرعىدا بولدى. بۇل گازەت 1933 ـ جىلعا دەيىن بەرلىندە شىعىپ تۇردى. — 784 ـ بەت.

183 **جەتىلەر** (جەتىدەۋ ۇيىرمەسى) — 4 ـ كەزەكتى مەملەكەتتىك دۋماعا قاتىناسقان سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيا ۇيىرمەسىندەگى مەنشەۆيك جويىمپازداردىڭ جەتى ۋاكىلى (وسى تومنىڭ 1096 ـ بەتىنە قاراڭىز). —785 ـ بەت.

184 **التىلار** (جۇمىسشى سايلاۋشىلارىنىڭ التى ادامدىق ۇيىرمەسى) — 4 ـ كەزەكتى مەملەكەتتىك دۋماداعى سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ التى بولشەۆيك ۋاكىلى، ياعني ا. ە. بادايەۆ، م. ك. مۇرانوۆ، گ. ي. پەترووۆسكي، ف. ن. ساموىلوۆ، ن. ل. شاكوۆ، ل. ۆ. مالەنوۆسكي (كەيىن كەلە تىڭشى ەكەندىگى بايقالدى) ولاردى مەملەكەتتىك دۋماعا جۇمىسشى سايلاۋشىلار ۇيىرمەسى سايلاعان بولاتىن. — 788 ـ بەت.

185 روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنىڭ پارتيانىڭ قىزمەتكەرلەرى قاتىناسقان ٴماجىلىسى (قۇپيالىقتى كوزدە ۇستاپ، ٴماجىلىستى "جازعى ٴماجىلىس" نەمەسە "اۋگۇس ٴماجىلىسى" دەپ اتادى) 1913 ـ جىلى 9 ـ ايدىڭ 23 ـ كۇنىنەن 10 ـ ايدىڭ 1 ـ كۇنىنە دەيىن (جاڭاشا 10 ـ ايدىڭ 6 ـ كۇنىنەن 14 ـ كۇنىنە دەيىن)

برونيىن قىستاعىندا اشىلدى، وسى جىلى جازدا لەنيىن وسى ارادا بولاتىن.

ماجىلىسكە تومەندەگى ۇيىمداردان 22 ۇاكىل قاتىناستى: ورتالىق كوميتەت، ورتالىق ورگان گازەتىنىڭ رەداكسياسى، «اعارتۋ» جۋرنالىنىڭ رەداكسياسى، مەملەكەتتىك دۋماداعى سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ۇيىرمەسى جانە پەتەربۋرگ، موسكۆا، حاركوۆ، ەكاتەرينوسلاۆ، كوستروما، كيەۆ، ورالداعى ۇيىمدار، پولشا سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ۇاكىلدەرى ماجىلىسكە تىڭداۋشى رەتىندە قاتىناستى. ورتالىق كوميتەتتىڭ مۇشەسى ستالين، ي. م. سۆەردلوۆ، س. س. سپانداريان ول كەزدە سۇرگىندە ٴجۇرىپ، ماجىلىسكە قاتىناسپادى.

ٴماجىلىس مىنا ماسەلەلەردى تالقىلادى: 1) ٴار جەردىڭ باياندااماسى، پولشا سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ قىزمەت باياندااماسى، ورتالىق كوميتەتتىڭ قىزمەت باياندااماسى؛ 2) ۇلتتىق ماسەلە؛ 3) سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيانىڭ دۋما قىزمەتى تۋرالى؛ 4) سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيانىڭ دۋماداعى ۇيىرمەسىنىڭ جاعدايى جونىندە، 5) ۇيىمداستىرۋ ماسەلەسى مەن پارتيانىڭ قۇرىلتايى؛ 6) جۇمىس تاستاۋ قوزعالىسى جونىندە؛ 7) جاريا ۇيىمدارداعى قىزمەت جونىندە؛ 8) حالىقشىلدار جونىندە؛ 9) پارتيانىڭ باسپا ٴسوزى جونىندە؛ 10) ۆيەنادا اشىلاتىن حالىقارالىق سوتسياليستەردىڭ قۇرىلتايى جونىندە. العاشقى ەكى كۇن مەملەكەتتىك دۋمانىڭ ٴىس جۇزىندىك قىزمەتى جونىندە ارناۋلى دۋما ۇاكىلدەرىنىڭ ٴماجىلىسىن اشتى.

ٴماجىلىس لەنيىننىڭ جەتەكشىلىگىندە بولدى. لەنين ٴماجىلىستى اشۋ ٴسوزىن سويلەدى جانە ورتالىق كوميتەتتىڭ قىزمەتى جونىندە، ۇلتتىق ماسەلە جونىندە، حالىقارالىق سوتسياليستەردىڭ ۆيەنا قۇرىلتايى جونىندە باياندااما جاسادى؛ بۇدان تىس لەنيىن ٴماجىلىستىڭ كۇن تارتىبىندەگى بارلىق ماسەلەلەر جونىندە دەرلىك سوزگە شىقتى، ۇسىنىستارىن قويدى، قارار جوبالارىن جازدى.

جەرلىكتىڭ باياندامالارىندا جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ ورلەي تۇسكەندىگى كورسەتىلدى. ٴماجىلىس جۇمىسشى تابىنىڭ بۇكىل ەل كولەمىندەگى اتتانىسىنا جەتەكشىلىك ەتۋ ٴۇشىن، بۇكىل روسسيادا پارتيا قىزمەتىن

بىرلىككە كەلتىرۋ ٴتيىس دەپ تابادى.

لەنين ورتالىق كوميتەتتىڭ قورتىندى بايانداماسىندا روسسيا سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ 1912 - جىلعى پراگا ۋاكىلدەر ماجىلىسىنەن كەيىنگى ورتالىق كوميتەتتىڭ قىزمەتىن قورتىندىلادى. سوتسياليستەردىڭ 1914 - جىلى ۆيەنادا وتكىزىلەتىن حالىقارالىق قۇرىلتايى جونىندەگى بايانداماسىندا، لەنين قۇپيا جانە جاريا ۇيىمداردان قۇرىلتايعا مۇمكىندىكتىڭ بارىنشا كوبىرەك ۋاكىل جىبەرۋىن ۇسىنىس ەتتى جانە وسى قۇرىلتايمەن قاتار پارتيا قۇرىلتايىن اشۋ ٴتيىس دەپ كورسەتتى. لەنين ٴماجىلىستى جابۋ ٴسوزىن سويلەدى.

بۇرونين ٴماجىلىسىنىڭ ەستەلىگى تابىلمادى. قارار «روسسيا سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنىڭ پارتيا قىزمەتكەرلەرى قاتىناسقان 1913 - جىلعى جازعى ٴماجىلىسىنىڭ حابارلاندىرۋى مەن قارارى» دەگەن تاقىرىپپەن، ورتالىق كوميتەت جاعىنان شەتەلدە كىتاپشا بولىپ باسىلىپ شىقتى. قۇپيالىقتى ساقتاۋ ٴۇشىن كەيبىر قارار تولىق تەكستى بويىنشا جاريالانبادى، ماسەلەن، جۇمىس تاستاۋ قوزعالىسى جونىندەگى قاراردىڭ 6 - تارماعى مەن پارتيا باسپا ٴسوزى جونىندەگى قاراردىڭ 1 — 5 - تارماقتارى قىسقارتىلدى. قاراردىڭ تولىق تەكستى قۇپيا كاۋچۋك باسپاسىندا باسىلىپ شىقتى. — 788 - بەت.

186 پولشانىڭ ۇساق بۇرجۋازيالىق ۇلتشىل پارتياسى — پولشا سوتسياليستىك پارتياسى 1906 - جىلى پولشا سوتسياليستىك پارتياسىنىڭ سولشىلدارى مەن وڭشىلدارى (فراكشىلدار) بولىپ ٴبولىندى.

پولشا سوتسياليستىك پارتياسىنىڭ "سولشىلدار"ى ۇلتشىلدىقتان بۇكىلدەي بەزىپ كەتپەسە دە، پولشا سوتسياليستىك پارتياسىنىڭ كوپتەگەن ۇلتشىلدىق تالاپتارى مەن تەررورلىق كۇرەس تاسىلدەرىنەن بوي تارتتى. تاكتيكا ماسەلەسىندە، روسسيا مەنشەۆيك جويىمپازدارىنا جۋىق بولدى، ونىڭ ۇستىنە ولارمەن بىرگە بولشەۆيكتەرگە قارسى تۇردى. دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس كەزىندە سوتسياليستىك پارتيا سولشىلدارىنىڭ باسىم كوپشىلىگى ينتەرناتسيونالدىق مايداندا تۇردى، سونىمەن بىرگە پولشا سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتياسىنا جاقىنداستى، 1918 - جىلى 12 - ايدا ولار بىرلىكتە پولشا كوممۋنيستىك جۇمىسشى پارتياسىن ۇيىمداستىر-

دى؛ پولشا سوتسىياليستىك پارتياسىنىڭ "وڭشىلدارى". دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس كەزىندە ۇلتتىق شوۆينيستىك ساياساتىن اتقارىپ، گەرمانيا، اۆستريا يمپەرياليزمىن قولدادى. پولشا سوتسىياليستىك پارتياسىنىڭ وڭشىلدارى پولشا سوتسىياليستىك پارتياسى دەگەن اتتى كەيىن قايتا قولداندى. — 792 ـ بەت.

187 روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ 2 ـ قۇرىلتايى 1903 ـ جىلى 7 ـ ايدىڭ 30 ـ كۇنىنەن 8 ـ ايدىڭ 23 ـ كۇنىنە دەيىن وتكىزىلدى، قۇرىلتاي ەڭ اۋەلى برۋسسەلدە 13 رەت جيىن اشتى، كەيىن ساقشىلاردىڭ قۋدالاۋى سەبەپتى لوندونعا بارىپ وتكىزىلدى. جيىنى 37 رەت جيىن اشتى. قۇرىلتايدىڭ كۇن تارتىبىنە جيىنى 20 ماسەلە قويىلدى، ونداعى ەڭ باستى ماسەلەلەر: پارتيا پروگرامماسى، پارتيا ۇيىمدارى (روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ ۋستاۆىن بەكىتۋ)، پارتيانىڭ ورتالىق كوميتەتىن جانە ورتالىقتىڭ ورگان گازەتىنىڭ رەداكسياسىن سايلاۋ. قۇرىلتايعا 26 ۇيىم اتىنان 43 ۋاكىل قاتىناستى، ولار 51 بەلەت تاستاپ داۋىس بەرەتىن بولدى (مۇنىڭ ىشىندە ەكىدەن بەلەت تاستايتىن 8 ۋاكىل بار)، بۇدان سىرت سوزگە شىعاتىن 14 ۋاكىل بار.

قۇرىلتايدى لەنيندىك «ۇشقىن» ازىرلەدى. لەنين قۇرىلتايدى ازىرلەۋ ٴىسىن وراسان زور جۇمىس ىستەدى.

بۇل رەتكى قۇرىلتايدىڭ باستى مىندەتى — "«ۇشقىن» العا قويعان جانە بەلگىلەگەن پرينسيپتىك جانە ۇيىمدىق نەگىزدە ناعىز ساياسي پارتيا قۇرۋ" بولىپ تابىلادى (قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 7 ـ توم، حانزۋشاسى، 195 ـ بەت). لەنيننىڭ روسسيادا توڭكەرىستىك پرولەتارلىق پارتيا قۇرۋ جولىنداعى وراسان زور كۇرەستەرى 2 ـ قۇرىلتايدا اقىرى جەڭىسكە جەتتى.

2 ـ قۇرىلتايدىڭ تاريحي ماڭىزى: ونىڭ ماركس پەن ەنگەلس قايتىس بولعانىنان كەيىنگى حالىقارالىق جۇمىسشى قوزعالىسى تاريحىندا تۇڭعىش رەت پرولەتاريات ديكتاتۋراسىنا قول جەتكىزۋدى نەگىزگى مىندەت ەتكەن توڭكەرىستىك پروگرامماني ماقۇلداعاندىعىندا بولدى. لەنين پرولەتاريات ديكتاتۋراسىنىڭ جەڭىسىنە قول جەتكىزۋ مىندەتىن

العا قويۋمەن بىرگە ديحانداردىڭ توڭكەرىستىك كۇرەستەگى زور ماڭىزىن دا باسا كورسەتتى. قۇرىلتاي ۇلتتاردىڭ ءوزىن ءوزى بيلەۋ ۇقىعىن پارتيا پىروگىراماسىنا ەنگىزىپ، پىرولەتارلىق ينتەرناتسيونالدىق ءپرينسيپتى قورعاپ قالدى.

2 ـ قۇرىلتايدا پارتيا قۇرۋدىڭ ۇيىمدىق ءپرينسيپى توڭىرەگىندە قيانكەسكى كۇرەس ورىستەدى. لەنين جانە ونىڭ سەرىكتەرى پارتيانىڭ رولى جونىندەگى ماركسيزىمنىڭ ءتۇبىرلى پرينسيپتەرىن قورعادى: پارتيا ــ جۇمىسشى تابىنىڭ الدىڭعى قاتارلى، سانالى، ۇيىمداسقان قوسىنى. ول توڭكەرىستىك نازارىيامەن، قوعامنىڭ دامۋ زاڭدىلىعى جانە تاپتىق كۇرەس زاڭدىلىعى جونىندەگى بىلىمدەرمەن، سونداي ـ اق توڭكەرىستىك قوزعالىستىڭ تاجىريبەلەرىمەن قارۋلانعان. تەك وسىنداي وسكەلەڭ سانالى، ۇيىمداسقان، ىنتىماقتى ءارى ورتالىقتانعان، ەرىك بىرلىگى بار پارتيا عانا جۇمىسشى تابىن جەڭىسكە، وكىمەتتى تارتىپ الۋعا باستاي الادى. 2 ـ قۇرىلتايدا لەنيننىڭ ورايشىلدارمەن جۇرگىزگەن ىمىراسىز كۇرەسى كەلەلى حالىقارالىق ماڭىز الدى.

روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ 2 ـ قۇرىلتايىنىڭ ماڭىزى تۋرالى باعانى 1954 ـ جىلى حالىق باسپاسىندا باسىلعان «سوۆەت وداعى كوممۋنيستىك (ب) پارتياسى تاريحىنىڭ قىسقاشا كۇرسى»ـ نىڭ (حانزۋشاسى) 55 ــ 56 ـ بەتتەرىنە قاراڭىز. ــ 799 ـ بەت.

188 "12 ۇلتتىڭ شاپقىنشىلىعى" ــ 1812 ـ جىلعى ناپولەون I نىڭ روسسياعا جاساعان شاپقىنشىلىعىن كورسەتەدى. ول كەزدە ناپولەوننىڭ شاپقىنشى ارمياسىنىڭ قۇرامى وتە كۇردەلى بولدى، فرانسۋزدار تەك 1/3 ىن عانا ۇستادى. بۇل جەردە وسى سوزبەن ماركسيزىمدىك پىروگىراماعا بولعان سۇراپىل شابۋىل بەينەلەنەدى. ــ 801 ـ بەت.

189 رەنەر مەن باۋەردىڭ "ۇلتتىق مادەني اپتونوميا" دەيتىن كەرتارتپا يدياسىنا سىندى، لەنيننىڭ «"ۇلتتىق مادەني" اپتونوميا تۋرالى» جانە «ۇلتتىق ماسەلە جونىندە سىن پىكىر» («لەنين شىعارمالارى»، 19 ـ توم، حانزۋشاسى، 504 ــ 507 ـ بەتتەر، 20 ـ توم، 1 ــ 35 ـ بەتتەر) جانە ستاليننىڭ «ماركسيزىم جانە ۇلت ماسەلەسى» («ستالين شىعارمالارى»، 2 ـ توم، حانزۋشاسى، 289 ــ 358 ـ بەتتەر) دەگەن ەڭبەكتەرىنە قاراڭىز. ــ

805 ـ بەت.

190 «سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيا شولۋى» (-Przeglad Socjaldemok» «ratyczny) ــ ر. لۋكسەمبۋرگتىڭ ٴجيى قاتىناسۋىمەن، پولشا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسى شىعارعان جورنال. 1902 ـ جىلدان 1904 ـ جىلعا دەيىن جانە 1908 ـ جىلدان 1910 ـ جىلعا دەيىن كراكوۆتا شىعىپ تۇردى. ــ 806 ـ بەت.

191 پايدالانىلىز: ماركس «كاپيتال»، 1 ـ توم، حانزۋشاسى، 25 ـ تاراۋ. ــ 807 ـ بەت.

192 اقسۇيەكتەر بىرلەستىگى ــ روسسياداعى پومەششيكتەردىڭ 1906 ـ جىلى 5 ـ ايدا قۇرىلعان كەرى تونكەرىستىك ۇيىمى. بۇل بىرلەستىكتىڭ ۇكىمەت ساياساتىنا وراسان زور ىقپالى بولدى. 3 ـ كەزەكتى مەملەكەتتىك دۋما تۇسىندا، ونىڭ كوپتەگەن مۇشەلەرى مەملەكەت كەڭەسىنە جانە قاراجۇزدىكتەر ۇيىمىنىڭ باسشىلىق ۇيتقىسىنا قاتىناستى. ــ 833 ـ بەت.

193 «جولدار» («Шляхи») ــ ۇلتشىل ۋكراينىدىق وقۋشىلار بىرلەستىگىنىڭ ورگان گازەتى، 1913 ـ جىلى 4 ـ ايدان 1914 ـ جىلى 4 ـ ايعا دەيىن لۆوۆتا شىعىپ تۇردى. ــ 835 ـ بەت.

194 «جاڭا زامان» («Новое Время») ــ 1868 ـ جىلدان 1917 ـ جىلعا دەيىن پەتەربۋرگتا شىعىپ تۇرعان كۇندەلىك گازەت، باستابىندا سىپايى ليبەرالداردىڭ گازەتى ەدى، 1876 ـ جىلدان باستاپ كەرتارتپا اقسۇيەكتەر مەن بيروكراتتار توبىنىڭ ٴتىلى بولدى، ول تونكەرىستىك قوزعالىستارعا عانا ەمەس، ەركىن بۇرجۋازيالىق قوزعالىستارعا دا قارسى تۇردى. 1905 ـ جىلدان باستاپ قاراجۇزدىكتەردىڭ ورگان گازەتتەرىنىڭ ٴبىرى بولدى. لەنين ونى اتاق ٴۇشىن اردى ساتقان گازەتتەردىڭ ۇلگىسى دەپ اتادى. فەۆرال تونكەرىسىنەن كەيىن بۇل گازەت بۇرجۋازيالىق ۋاقىتشا ۇكىمەتتىڭ كەرى تونكەرىستىك ساياساتىن تولىق قولداپ، بولشەۆيكتەرگە الاسۇرا شابۋىل جاسادى، 1917 ـ جىلى 11 ـ ايدىڭ 8 ـ كۇنى پەتروگراد سوۆەتىنىڭ اسكەري تونكەرىستىك كوميتەتى جابىلعان جاۋىپ تاستالدى.

«جاي حالىق» («Земщина») ــ قاراجۇزدىكتەردىڭ كۇندەلىك گازەتى، مەملەكەتتىك دۋمانىڭ اسىرە وڭشىل ۋاكىلدەرىنىڭ ورگان گازەتى، 1909 ـ جىلى 7 ـ ايدان 1917 جىلى 2 ـ ايعا دەيىن پەتەر-

ۋرگتا شىعىپ تۇردى. — 838 ـ بەت.

195. بۇل — ۋسپەنسكيدىڭ «قاراۋىل كۇركەسى» دەگەن اڭگىمەسىنەن شىققان ٴسوز. اڭگىمەدە نەمۋرەزوۆ دەگەن ساقشىنىڭ ۇقىعىنان پايدالانىپ، قىمسەتىسە ادام ۇستايتىندىعى، ولاردى بوساتپايتىندىعى سۋرەتتەلەدى. كەيىن كەلە "الىپ كەتىپ جىبەرمەۋ" دەگەن ٴسوز پاتشا ساقشىلارىنىڭ زۇلىمدىعىن سۋرەتتەيتىن تامسىلگە اينالعان. — 839 ـ بەت.

196 «كيەۆ پىكىرى» («Киевская Мысль») — روسسيا ەركىن بۇرجۋاز-ياسىنىڭ 1906 ـ جىلى 12 ـ ايدان 1918 ـ جىلى 12 ـ ايعا دەيىن كيەۆتە شىعىپ تۇرعان كۇندەلىك گازەتى. مەنشەۆيك جويىمپازدارى بۇل گازەت-تىڭ جۇمىسىنا بەلسەنە قاتىناستى. — 841 ـ بەت.

197 ي. س. گريبويەدوۆتىڭ «اقىلدان قايعى» دەگەن كومەدياسىنان الىنعان (قاراڭىز: «گريبويەدوۆ شىعارمالارى»، 1945 ـ جىل، ورىسشاسى، 39 ـ بەت). — 845 ـ بەت.

198 «العا» («Naprzód») ايتىلىپ وتىر. بۇل گازەت — گاليسيا مەن سيليسيا پولشا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ورتالىق ورگان گازەتى، 1892 ـ جىلدان باستاپ كراكوۆتا شىعىپ تۇردى. — 849 ـ بەت.

199 روسسيادا ٴىى باسىبايلى ديحاندىق ٴتۇزىمدى كۇشىنەن قالدىرعان 1861 ـ جىلعى رەفورما تۋرالى ايتىلىپ وتىر. بۇل رەتكى رەفورمانى، ديحان-داردىڭ باسىبايلى ديحاندىق ٴتۇزىم تۇسىنداعى قاناۋعا قارسى بۇقارالىق قوزعالىسىنىڭ ورلەۋىنە جانە توڭكەرىسشىل ـ دەموكراتتاردىڭ كۇرەسىنە بايلانىستى، پاتشا ۇكىمەتى امالسىز جۇزەگە اسىردى. 1861 ـ جىلى 2 ـ ايدىڭ 19 ـ كۇنى (جاڭاشا 3 ـ ايدىڭ 3 ـ كۇنى) پاتشا الەكساندر II ديحانداردى باسىبايلى ديحاندىق تۇزىمىگە باعىنىشتىلىقتان قۇتىلدىرۋ تۋرالى رەفورما جارلىعىن بەكىتتى، سونىمەن بىرگە روسسيادا باسىبايلى ديحاندىق ٴتۇزىمدى كۇشىنەن قالدىرۋ جونىندەگى ەرەكشە بۇيرىققا قول قويدى. لەنين وسى رەتكى ديحاندار رەفورماسىنىڭ نەگىزگى ەرەكشە-لىكتەرىنە توقتالا كەلىپ: "اتى شۋلى 'ازاتتىق' ٴىس جۇزىندە ديحان-داردى راقىمسىزدىقپەن توناۋ، ديحاندارعا ٴبىرسىپىرا زورلىقتار ىستەۋ جانە ولاردى جالعاستى تۇردە قورلاۋ بولدى." (قاراڭىز: «لەنين شىعار-مالارى»، 17 ـ توم، حانزۋشاسى، 102 — 103 ـ بەتتەر). — 861 ـ بەت.

200 پاتشالىق روسسيانىڭ قاراۋىنداعى پولشا رايونىندا ورتالىق ۇلتتىق كوميـتەتتىڭ (1863 ـ جىلى 5 ـ ايـدا حالـىق ۇكـىمەتى دەپ وزگەرتىلـدى) باسشىلىعىندا 1863 ـ جىلى 1 ـ ايدا بولعان ازاتتىق كوتەرىلىسـى ايتىلىپ وتىر. 1863 ــ 1864 ـ جىلعى كوتەرىلىس پولـشا پاتـشالىعىـنىڭ تاپـتىق قايشىلىقتارى مەن ۇلتتىق قايشىلىقتارىنىڭ شيەلەنىسۋىنەن تۋدى، كوتەرـىلىس پاتشالىق جەكە وكتەمدىكتىڭ ەزگىسىنە قارسى باعىتـتالدى، ۇساق بۇرجۋازيا ەلەمەنتتەرى مەن ۇساق اقسۇيەكتەر تابـىنان شىقـقانـداردان قۇرالعان ۇلتتىق كوميتەت كوتەرىلىستىڭ العاشـقى كەزىنـدە، پولـشانىڭ ۇلتتىق تاۋەلسىزدىگى جولىنداعى كۇرەس پىروگىرامماسىن، سونداي ـ اق جەر ماسەلەسى مەن دەموكراتيا ماسەلەسى جونىندە ٴبىرقـىدىرۋ تالاپتار جاريالادى. روسسيانىڭ توڭكەرىسشىل ـ دەموكراتتارى كوتەرىلىسشىلەرگە شىنايى تىلەۋلەس بولدى. گ.ن. چەرنىشەۆسكيمەن بايلانىسى بار قۇپـيا جەر جانە بوستاندىق قوعامىنىڭ مۇشەلەرى كوتەرىلىسشىلەرگە كوپ جاقـتان قۇلشىنا كومەك كورسەتتى. جەر جانە بوستاندىق قوعامىنىڭ ورتالىق كوميتەتى تاراتقان «روسسيا گەنەرالدارى مەن جاۋىنگەرلەرىـنە ۇنـدەۋ حات» كوتەرىلىسشىلەردى جانىشـتاۋعا جىبەرىلـگەن ارمـيا ىشىنـدە كەڭ تارادى. ا. ي. گەرتسـەن مەن ن. پ. وگلـيەۆ «قوڭـىراۋ»دا پولـشا حالقىنىڭ كۇرەسىنە دەم بەرەتـىن تولـىپ جاتـقان ماقالالار جاريالادى جانە كوتەرىلىسشىلەرگە زاتتىق كومەك كورسەتتى. الايدا كوتەرىلىسـشى ۇكىمەتتىڭ تابانسىزدىعىنان، باتىلسىزدىعىنان ٴبىرى جەر يەلەرىنىڭ ەرەكشە ۇقىعىنا تيىسپەدى، نەگىزگى ديحاندار بۇقاراسى كوتەرىلىسكە قاتناسپادى. كوتەرىلىستىڭ جەڭىلىسـكە ۇشىراۋىنـداعى باسـتى سەبەپـتەردىڭ ٴبىرى وسى. 1863 ـ جىلدىڭ كۇزىندە، كوتەرىلـىس پاتـشا ۇكـىمەتى جاعىـنان نەگىزىنەن جانىشتالدى. ٴىشىنارا كوتەرىلىسـشى قوسىنـداردىڭ كۇرەسى 1864 ـ جىلدىڭ سوڭىنا دەيىن جالعاستى. ــ 861 ـ بەت.

201 ۇلتتىق ماسەلە تۋرالى قارار جوبا ايتىلىپ وتىر. قارار جوباسىن لەنين جازىپ، روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنىڭ جەرگىلىكتى پارتيا قىزمەتكەرلەرى قاتناسقان ٴماجىلىسى ماقۇلداعان. قارار جوباسى «لەنين شىعارمالارى»نىڭ، 19 ـ توم، حانزۋـشاسى، 426 ــ 428 ـ بەتتەرىنە باسىلدى. ــ 864 ـ بەت.

202 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 32 ـ توم. ــ 865 ـ بەت.
203 پايدالانىڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 27 ـ توم، حانزۋشاسى، 258 ـ ، 286 ـ بەتتەر. ــ 866 ـ بەت.
204 ياعني ماركس «حالىقارالىق جۇمىسشىلار قوعامىنىڭ قۇرۋ جارناماسى» (قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2 ـ توم، حانزۋشاسى، 126 ــ 135 ـ بەتتەر). ــ 867 ـ بەت.
205 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 31 ـ توم، حانزۋشاسى، 16 ــ 17 ـ بەتتەر. ــ 867 ـ بەت.
206 بۇل دا سوندا، 224 ـ بەت. ــ 867 ـ بەت.
207 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋشاسى، 359 ــ 360 ـ بەتتەر. ــ 868 ـ بەت.
208 «تايمىس» («The Times») ــ انگلىياداعى كەرىباقپالاردىڭ ەڭ ٴىرى گازەتى، 1785 ـ جىلى لوندوندا شىعا باستاعان. ــ 869 ـ بەت.
209 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 31 ـ توم، حانزۋشاسى، 307 ـ بەت. ــ 869 ـ بەت.
210 فينيا قوزعالىسى ــ فينيا قوعامى مۇشەلەرىنىڭ يرلاندىيانىڭ تاۋەلسىزدىگى جانە يرلانديا رەسپۋبليكاسىن قۇرۋ جولىنداعى قوزعالىسى. 19 ـ عاسىردىڭ 50 ـ جىلدارىنىڭ سوڭىندا امەريكادا قونىستانعان يرلاندىيالىقتار اراسىندا، كەيىن كەلە يرلاندىيانىڭ ٴوز جەرىندە پايدا بولعان فينيا قوعامىنىڭ مۇشەلەرى ــ يرلاندياداعى توڭكەرىستىك اعا باۋىرلار كەڭەسى دەگەن قۇپيا ۇيىمنىڭ قاتىناسۋشىلارى. فينيا قوعامىنىڭ مۇشەلەرى وبيەكتيۆتىك جاقتا يرلانديا ديحاندارىنىڭ مۇددەسىن بەينەلەدى، قوعامدىق قۇرامى جاعىنان ايتقاندا، ولار نەگىزىنەن قالا ۇساق بۇرجۋازياسى جانە شىققان تەگى اقسۇيەك ەمەس زيالىلار بولاتىن. جاسىرىن قاستاندىق تاكتيكاسى، جىكشىلدىك جانە بۇرجۋازيالىق ۇلتشىلدىق قاتەلىگى سالدارىنان فينيا قوعامىنىڭ مۇشەلەرى يرلانديا حالقىنىڭ قالىڭ جىكتەرىنەن قول ٴۇزدى جانە ٴوزىنىڭ قيمىلىن سول كەزدەگى انگلىيانىڭ جالپى دەموكراتيالىق قوزعالىسىمەن ۇشتاستىرمادى. 60 ـ جىلداردىڭ سوڭعى مەزگىلىندە، فينيا قوعامىنىڭ مۇشەلەرى ۇزاق ۋاقىت دايىندالعان 1867 ـ جىلعى 2 ــ 3 ـ اي قارۋلى كوتەرىلىسى جەڭىلىسكە ۇشىراعانىنان كەيىن، بۇل

ۇيىمنىڭ قيمىلى بارا-بارا وشكىندەي بەردى. ماركس پەن ەنگەلس فەنيا قوزعالىسىنىڭ كەمشىلىكتەرىن كوپ رەت كورسەتىپ بەرگەن بولاتىن، الايدا ونىڭ توڭكەرىستىگىن جوعارى باعالادى، سونداي-اق ونى بۇقارالىق اتتانىس جانە انگليا جۇمىسشى تابىمەن بىرلىكتە قيمىل جاساۋ جولىنا ٴتۇسىرۋ ٴۇشىن تىرىستى. — 869-بەت.

211 قاراڭىز: «ماركس-ەنگەلس شىعارمالارى»، 31-توم، حانزۋشاسى، 381-بەت. — 869-بەتتەر.

212 قاراڭىز: «ماركس-ەنگەلس شىعارمالارى»، 4-توم، حانزۋشاسى، 363-بەت. — 870-بەت.

213 پايدالانىڭىز: «ماركس-ەنگەلس شىعارمالارى»، 31-توم، حانزۋشاسى، 418-بەت. — 870-بەت.

214 قاراڭىز: ەنگەلس 1868-جىلى 11-ايدىڭ 20-كۇنى جانە 1869-جىلى 10-ايدىڭ 24-كۇنى ماركسكە جازعان حات جانە ماركس 1869-جىلى 8-ايدىڭ 18-كۇنى ەنگەلسكە جازعان حات («ماركس-ەنگەلس شىعارمالارى»، 32-توم). — 871-بەت.

215 توري پارتياسى — انگلياداعى ٴىرى جەر اقسۇيەكتەرى مەن ٴىرى ماليا اقسۇيەكتەرىنىڭ پارتياسى. توري پارتياسى 17-عاسىردا قۇرىلعانان كەيىن باستان-اياق كەرتارتپا ىشكى ساياساتتىڭ قورعاۋشىسى بولدى، انگليا مەملەكەت ٴتۇزىمىنىڭ كەرىباقپا جانە ٴىرىپ-شىرىگەن قۇرىلىمىن باتىل قورعادى، ىشكى دەموكراتيالىق وزگەرىستەرگە قارسى تۇردى. 19-عاسىردىڭ 50-جىلدارىنىڭ سوڭىنان 60-جىلدارىنىڭ باسىنا دەيىن، بايىرعى توري پارتياسى نەگىزىندە انگليا كەرىباقپا پارتياسى قۇرىلدى. — 871-بەت.

216 حالىقارالىق جۇمىسشىلار قوعامى، ياعني ٴبىرىنشى ينتەرناتسيونالدى، 1864-جىلى كۇزدە ماركس لوندوندا قۇرعان. ماركس پەن ەنگەلس باسقارعان ٴبىرىنشى ينتەرناتسيونال ٴار ەل جۇمىسشىلارىنىڭ ەكونوميكالىق كۇرەستەرى مەن ساياسي كۇرەستەرىنە باسشىلىق ەتتى، سونداي-اق پرۋدونيزىم، باكۋنيزىم، جۇمىسشى بىرلەستىگىشىلدىك، لاسساليزىم قاتارلى ماركسيزىمگە قارسى اعىمدارمەن قيانكەستىكى كۇرەس جۇرگىزىپ، ٴار ەل جۇمىسشىلارىنىڭ حالىقارالىق ىنتىماعىن نىعايتتى.

ٴبىرىنشى ينتەرناتسيونال 1872 ـ جىلعى گااگا قۇرىلتايىنان كەيىن ٴىس جۇزىندە ٴوز قيمىلىن توقتاتتى، 1876 ـ جىلى رەسمي تاراتىلدى. ٴبىرىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ تاريحي ماڭىزى ونىڭ "حالىقارالىق جۇمىسشى ۇيىمدارىنىڭ بىرگەسىن قالاپ، جۇمىسشىلاردى كاپيتاليزمگە قارسى توڭكەرىستىك شابۋىلعا ويداعىداي ازىرلەگەندىگىندە" (قاراڭىز: وسى تاڭدامالى شىعارمالار، 3 ـ توم، حانزۋشاسى، 809 ـ بەت). — 872 ـ بەت.

217 «نيۋ ـ يورك كۇندەلىكتى مىنبەسى» («New – York Daily Tribune»)— امەريكادا 1841 ـ جىلدان 1924 ـ جىلعا دەيىن شىعىپ تۇرعان گازەت. — 872 ـ بەت.

218 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 32 ـ توم. — 872 ـ بەت.

219 لەنين پلەحانوۆتىڭ «روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ پىروگىرامما جوباسى» دەگەن ماقالاسىنان كەلتىرىپ وتىر، بۇل ماقالا «تاڭ» جورنالىنىڭ 1902 ـ جىلعى 4 ـ سانىنا باسىلعان بولاتىن.

«تاڭ» («Заря») — «ۇشقىن»نىڭ رەداكسياسى 1901 ـ جىلدان 1902 ـ جىلعا دەيىن شتۋتگارتتا شىعارىپ تۇرعان، ماركسيزمدىك علمي ساياسي جورنال، جيىنى 4 سان (ٴۇش كىتاپ) شىعارىلدى: 1 ـ سانى 1901 ـ جىلى 4 ـ ايدا، 2 — 3 ـ بىرىككەن سانى 1901 ـ جىلى 12 ـ ايدا، 4 ـ سانى 1902 ـ جىلى 8 ـ ايدا باسپادان شىقتى. «تاڭ» جورنالىندا لەنيننىڭ: «كەزدەيسوق حابارلار»، «جەرگىلىكتى اپتونوميالى مەكەمەلەردى قۋدالاۋشىلار مەن ليبەرالدىق حانىبالدار»، «جەر ماسەلەسى جانە "ماركستىڭ سىنشىلدارى"» دەگەن كىتابىنىڭ الدىڭعى ٴتورت تاراۋى، «ىشكى ىستەر تۋرالى شولۋ»، «روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ جەر پىروگىرامماسى» دەگەن ماقالالارى باسىلدى. — 878 ـ بەت.

220 كريلوۆتىڭ «ديۋانا مەن ايۋ» دەگەن مىسالىنا قاراڭىز. بۇل مىسالدا ٴبىر ديۋانانىڭ ايۋمەن دوس بولعاندىعى تۋرالى جازادى، ٴبىر كۇنى ديۋانا ايۋمەن بىرگە سایاحاتقا شىعادى، جولدا ديۋانا شارشايدى دا، ٴتاتتى ۇيقىعا كەتەدى، ايۋ ٴوز دوسىنىڭ مۇرنىنا قونعان ٴبىر شىبىندى قۋىپ جىبەرەمىن دەپ دوسىنىڭ باسىن ۇلكەن تاسپەن ۇرىپ ەككە ٴبولىپ تاستايدى. سوندىقتان جۇرت زالالى تيەتىن كومەكتى ايۋدىڭ جاقسىلىعى دەپ اتاپ كەتكەن. — 884 ـ بەت.

221 بۇل ٴسوز سالتيكوۆ - شەدريننىڭ «شەتەلدەردە» دەگەن ەستەلىگىنەن النعان (قاراڭىز: 1947 - جىلى ورىس تىلىندە شىققان «سالتيكوۆ - شەدرين تاڭدامالى شىعارمالارى»، 344 — 350 - بەتتەر). — 886 - بەت.

222 «قوڭىراۋ» («Дзвін») — مەنشەۆيكتەردىڭ 1913 - جىلى 1 - ايدان 1914 - جىلدىڭ ورتاسىنا دەيىن كيەۆتە ۋكراين تىلىندە شىعىپ تۇرعان جاريا ۇلتشىلدىق ايلىق جورنال. — 887 - بەت.

223 لەنين سەۆاستوپول جاۋىنگەرلەرىنىڭ 1855 - جىلى 8 - ايدىڭ 4 - كۇنى قىرىم سوعىسى تۇسىندا بولعان قاراسۋ شايقاسىن سۋرەتتەگەن ٴان تەكستىنەن كەلتىرىپ وتىر. ٴان تەكستىنىڭ اپتورى ل. ن. تولستوي (قاراڭىز: 1935 - جىلى ورىس تىلىندە شىققان «تولستوي شىعارمالارى»، 4 - توم، 307 — 308 - بەتتەر). — 890 - بەت.

224 حالىقشىل - سوتسياليستىك پارتيا — 1906 - جىلى قۇرىلعان ۇساق بۇرجۋازيالىق پارتيا، سوتسيال - توڭكەرىستىك پارتيانىڭ وڭ قاناتىنان ٴبولىنىپ شىققان سوتسيال - توڭكەرىسشىلەردەن قۇرالعان. بۇل پارتيا پاتشالىق نەگىزگى زاڭ شەڭبەرىنەن اسا المايتىن سىپايى دەموكراتيالىق تالاپتاردى العا قويدى. حالىقشىل - سوتسياليستەر سوتسيال - توڭكەرىسشىلەردىڭ جەردى قوعامداستىرۋ جونىندەگى پروگرامالىق پرينسيپتەرىن قابىلداۋدان باس تارتىپ، پومەششيكتەردىڭ جەرىن ساتىپ الۋ ادىسىمەن جيناپ الۋدى قۋاتتادى. لەنين حالىقشىل - سوتسياليستەردى "دەلدال ورايشىلدار"، "سوتسيال نەگىزگى زاڭشىل - دەموكراتتار"، "سوتسيال-توڭكەرىستىك پارتياداعى مەنشەۆيكتەر" دەپ اتادى. حالىقشىل - سوتسياليستىك پارتيانىڭ باسشىلارى ا. ۆ. پەشەحونوۆ، ۆ. ا. مياكوتين، ن. ف. اننەنسكي قاتارلىلار بولدى.

فەبرال بۇرجۋازيالىق - دەموكراتيالىق توڭكەرىستەن كەيىن، حالىقشىل - سوتسياليستىك پارتيا بۇرجۋازيالىق ۋاقىتشا ۇكىمەتتى بەلسەنە قولداپ، كەرى توڭكەرىستىك لاگەرگە ٴوتىپ كەتتى. — 894 - بەت.

225 «ۋاقىت» («Цайт») — بۇندتىڭ ورگان گازەتى، 1912 - جىلى 12 - ايدان 1914 - جىلى 6 - ايعا دەيىن پەتەربورگتا اپتاسىنا شىعىپ تۇردى. — 896 - بەت.

226 «سوعىس جانە روسسيا سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتياسى»، ياعني

روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتەتى ـ نىڭ، لەنيىن «توڭكەرىستىك سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ەۆروپا ۇلى سوعىسىنداعى مىندەتتەرى» دەگەن تاقىرىپپەن سوعىس جونىندەگى ٴوزى جازعان تەزيسكە ساي وزگەرتىپ جازعان جارناماسى. دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس تۇسىندا بۇل جارناما پروگراممالىق حۇجات بولدى، ول ٴجۇرىلىپ جاتقان سوعىستىڭ يمپەرياليستىك سيپاتىن جەرىنە جەتە اشكەرەلەدى، ەۆروپانىڭ باستى ەلدەرىندەگى سوتسياليستىك پارتيالاردىڭ كوسەمدەرىنىڭ وپاسىزدىق ىستەرىن قاتاڭ ايىپتادى، سونداي ـ اق توڭكەرىستىك سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيا بويىنشا ٴتيىس بولعان بىردەن ـ ٴبىر دۇرىس كۇرەس لۇشيانىن بەلگىلەدى. روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتە ـ تىنىڭ جارناماسى پارتيانىڭ سوعىس جونىندەگى پوزيتسياسىن تۇسىن ـ دىرەتىن رەسمي حۇجات رەتىندە حالىقارالىق سوتسياليستىك بيرو (ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ اتقارۋ مەكەمەسى)عا جانە انگليا، گەرمانيا، فرانسيا، شۆەتسيا، شۆەيتساريا قاتارلى ەلدەردە شىعاتىن سوتسياليستىك گازەتتەرگە جولداندى. 1914 ـ جىلى 11 ـ ايدىڭ 13 ـ كۇنى شۆەيتساريا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ورگانى «كۇزەتشى» گازەتى بۇل جارنامانى قىسقارتىپ باستى، لەنيىننىڭ نۇسقاۋىنا ساي، روسسيا سوتسيال ـ دەمو ـ كراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنىڭ جارناماسى بەيتاراپ ەلدەر سوتسياليستەرىنىڭ ۋاكىلدەر ماجىلىسىنە جىبەرىلىپ بەرىلدى.

جارنامانىڭ تولىعى روسسيادا، روسسيا سوتسياليستىك ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى پەتەربۇرگ كوميتەتى 1911 ـ جىلى 2 ـ ايدا شىعارعان بولشەۆيكتەردىڭ «پرولەتارلار ٴۇنى» گازەتىنىڭ تۇڭعىش سانىنا باسىلدى. پارتيانىڭ جارنامادا العا قويعان ەڭ ماڭىزدى كوزقاراستارى مەن ۇراندارى روسسيانىڭ كوپتەگەن ٴىرى ونەركاسىپ ورتالىقتارىنا بول ـ شەۆيكتەر تاراتقان ۇگىت قاعازدارى ارقىلى جەتىپ جاتتى. ــ 898 ـ بەت.

227 «سوتسياليستىك ايلىق» («Sozialistische Monatshefte») ــ گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسى ورايشىلدارىنىڭ نەگىزگى ورگان جورنالى، ٴارى حالىقارالىق ورايشىلداردىڭ ورگان جورنالدارىنىڭ ٴبىرى، 1897 ـ جىلدان 1933 ـ جىلعا دەيىن بەرلينىندە شىعىپ تۇردى

دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس كەزىندە بۇل جورنال سوتسيال - شوۆينيستىك مايداندا بولدى. — 904 - بەت.

228 ەكىنشى يىنتەرناتسيونالدىڭ شتۋتگارت قۇرىلتايى 1907 - جىلى 8 - ايدىڭ 18 — 24 - كۇندەرى بولىپ ٴوتتى. بۇل قۇرىلتايعا روسسيا سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنان 37 ۋاكىل كەلدى. بولشەۆيكتەردىڭ ۋاكىلدەرىنەن لەنين، لۋناچارسكي، ليۆەنوۆتار قاتناستى.

قۇرىلتايدىڭ باستى جۇمىستارىن قارار ازىرلەۋ القالارى جۇرگىزدى. لەنين ميليتاريزىم جانە حالىقارالىق قاقتىعىس ماسەلەلەرى جونىندەگى قارارلاردى ازىرلەۋ القاسىنىڭ قىزمەتىنە قاتناستى. لەنين ر. لۋكسەمبۋرگپەن بىرگە بەبەلدىڭ قارار جوباسىنا تاريحي ماڭىزى بار مانداي تۇزەتۋ ۇسىندى: سوتسياليستەر سوعىس تۋدىرعان داعدارىستى پايدالانا وتىرىپ بۇقاراني اتتانىسقا كەلتىرۋلەرى جانە كاپيتاليزىمدى قۇلاتۋلارى كەرەك؛ قۇرىلتاي بۇل تۇزەتۋ پىكىرىن ماقۇلدادى.

قۇرىلتايدىڭ احۋالى جونىندە، لەنيننىڭ «شتۋتگارت حالىقارالىق سوتسياليستەر قۇرىلتايى»نا («لەنين شىعارمالارى»، 13 - توم، حانزۋشاسى، 59 — 65 - بەتتەر جانە وسى تاڭداماليى شىعارمالار، 1 - توم، حانزۋشاسى، 742 — 750 - بەرتتەر) قاراڭىز. — 905 - بەت.

229 ەكىنشى يىنتەرناتسيونالدىڭ كوپەنحاگىن قۇرىلتايى 1910 - جىلى 8 - ايدىڭ بازەل 28 - كۇنىنەن 9 - ايدىڭ 3 - كۇنىنە دەيىن بولىپ ٴوتتى. قۇرىلتايعا روسسيا سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ ۋاكىلدەرىنەن لەنين، پلەحانوۆ، لۋناچارسكي، قورىنتاي، پوكلوۆسكيلەر قاتناستى. كەيبىر ماسەلەلەر جونىندەگى قارارلاردى الدىن الا اقىلداسىپ بەلگىلەۋ ٴۇشىن، قۇرىلتاي بىرنەشە القا سايلادى. لەنين كوپەراتسيپ القاسىنىڭ جۇمىسىنا قاتناستى.

«ميليتاريزىمگە جانە سوعىسقا قارسى» قۇرىلتاي ماقۇلداعان قارار شتۋتگارت قۇرىلتايىنىڭ «ميليتاريزىم جانە حالىقارالىق قاقتىعىس» جونىندەگى قارارىن قۋپ الدى، سونىمەن بىرگە سوتسياليستىك پارتيانىڭ پارلامەنت مۇشەلەرىنىڭ پارلامەنتتە سوعىسقا قارسى قوياتىن تالاپتارىن العا قويدى: 1) مەملەكەتتەر ارا قاقتىعىستاردىڭ ٴبارىن حالىقارالىق سوتتىڭ شەشۋىنە تاپسىرۋ كەرەك؛ 2) اسكەري دايىندىقتاردى جاپپاي ازايتۋ؛ 3)

قۋپيا ديپلوماتيانى كوشنەن قالدىرۋ؛ 4) ۇلتتار اپتونوميالىسىن جوزەگە اسىرۋ جانە ولارعا باعىتتالعان اسكەري شابۋىل مەن ەزگىدەن ساقتانۋ. — 905 ـ بەت.

230 ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ بازەل قۇرىلتايى 1912 ـ جىلى 11 ـ ايدىڭ 24 — 25 ـ كۇندەرى بولىپ ٶتتى. بۇل ـ ەۋروپاعا ٴتونىپ كەلە جاتقان سوعىس حاۋپىنە بايلانىستى شاقىرىلعان ەرەكشە قۇرىلتاي بولدى. قۇرىلتاي جارناما قابىلدادى، جارنامادا الداعى دۇنيە جۇزىلىك سوعىستىڭ يمپەريالىستىك سيپاتى باسا كورسەتىلدى جانە ٴار ەل سوتسياليستەرىنە سوعىسقا قارسى كۇرەسكە بەلسەنە قاتىناسۋ شاقىرىق ەتىلدى. — 905 ـ بەت.

231 اعا ـ ٴىنى گراناتتاردىڭ عىلىمناما باسپاسى ٴۇشىن جازعان «كارل ماركس» دەگەن بۇل ماقالاسىن لەنين 1914 ـ جىلى كوكتەمدە گاليتسيانىڭ پوورولين دەگەن جەرىندە جازۋعا كىرىسىپ، 1914 ـ جىلى 11 ـ ايدا شۆەيتساريانىڭ بەرن دەگەن جەرىندە اياقتادى. 1918 ـ جىلى باسپادان شىققان كىتاپشاسىنىڭ العى سوزىندە لەنين بۇل ماقالانى 1913 ـ جىلى جازعان سياقتى ەدىم دەپ كورسەتكەن.

ماقالا ۆ.يلييننىڭ قول قويۋىمەن جانە «ماركسيزىم كىتاپتارىنىڭ ٴتىزىمى» دەگەن قوسىمشامەن 1915 ـ جىلى سوزدىكتە باسىلدى. باسپا ٴسوز تەكسەرۋ ورگاندارىنىڭ بولۋىنا بايلانىستى، رەداكسيا «سوتسياليزىم» جانە «پرولەتارياتتىڭ تاپتىق كۇرەس تاكتيكاسى» دەگەن ەكى تاراۋشاسىن الىپ تاستاعان، سونداي ـ اق ٴتۇپ نۇسقاسىنا وزگەرتۋلەر ەنگىزگەن.

1918 ـ جىلى تولىق باسپاسى ونى لەنين جازعان العى ٴسوزدى قوسىپ كىتاپشا قىلىپ باستى، كىتاپشا عىلىمنامادىاعى نۇسقاسىنا ساي باسىلدى، ٴبىراق «ماركسيزىم كىتاپتارىنىڭ ٴتىزىمى» قوسىلمادى.

قول جازبانىڭ تولىق تەكستى 1925 ـ جىلى ٴبىرىنشى رەت روسسيا كوممۋنيستىك (ب) پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنىڭ لەنين زەرتتەۋ جۇرتى قۇراستىرعان «ماركس، ەنگەلس جانە ماركسيزىم تۋرالى» دەگەن جيناقتا جاريالاندى. — 910 ـ بەت.

232 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماللى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋشاسى، 334 ـ بەت. — 911 ـ بەت.

233 قاراڭىز: ەنگەلس «ليۋدۆيگ فەيەرباح جانە نەمىس كىلاسسيكالىق فيلو-سوفياسىنىڭ سوڭى» («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۋشاسى، 218 - بەت. — 913 - بەت.

234 «رەين سایاسي، ساۋدا جانە ونەركاسىپ كۇندەلىك گازەتى» (Rhei-» nische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe») — 1842 - جىلى 1 - ايدىڭ 1 - كۇنىنەن 1843 - جىلى 3 - ايدىڭ 31 - كۇنىنە دەيىن كولندە شىعىپ تۇرعان كۇندەلىك گازەت. بۇل گازەتتى پرۋسسيا-نىڭ جەكە وكتەمدىك قۇرىلىمىنا قارسى تۇرعان رەين ولكەسىندەگى بۇرجۋازيا قايراتكەرلەرى شىعارعان. گازەت ٴبىرقانشا جاس گەگەلشىل-دەردى ماقالا جازۋعا تارتتى. 1842 - جىلى 4 - ايدان باستاپ ماركس بۇل گازەتكە ماقالا جازىپ تۇردى، سول جىلدىڭ 10 - ايىنان باستاپ ونىڭ رەداكتورلارىنىڭ ٴبىرى بولدى. «رەين» گازەتى ەنگەلستىڭ دە كوپتەگەن ماقالالارىن جاريالادى. ماركس رەداكتور بولىپ تۇرعان مەزگىلدە بۇل گازەت بارعان سايىن ايقىن توڭكەرىستىك - دەموكراتيالىق سيپات العان ەدى. ۇكىمەت «رەين» گازەتىن ەرەكشە قاتال تەكسەردى، كەيىن ونى جاۋىپ تاستادى. — 913 - بەت.

235 قاراڭىز: ماركس 1843 - جىلى 9 - ايدا رۇگەگە جازعان حات («ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۋشاسى، 416 - بەت) جانە «گەگەل-دىڭ زاڭ فيلوسوفياسىنا سىن»عا كىرىسپە» («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۋشاسى، 9 - بەت). — 914 - بەت.

236 كوممۋنيستەر وداعى — پرولەتارياتتىڭ تۇڭعىش حالىقارالىق كوممۋنيستىك ۇيىمى. ول ماركس پەن ەنگەلستىڭ باسشىلىعىندا 1847 - جىلى 6 - ايدىڭ باس شەنىندە لوندوندا قۇرىلعان. وداقتىڭ پروگرامماسى مەن ۇيىم-دىق پرينسيپتەرى دە ماركس پەن ەنگەلستىڭ تىكەلەي قاتىناسۋىندا جاسالعان. وداقتىڭ 2 - قۇرىلتايى (1847 - جىلى 11 - ايدىڭ 29 - كۇنىنەن 12 - ايدىڭ 8 - كۇنىنە دەيىن) عىلمي كوممۋنيزمنىڭ ماركس پەن ەن-گەلس بەلگىلەگەن پرينسيپتەرىن ٴبىر اۋىزدان ماقۇلدادى. ماركس پەن ەنگەلس قۇرىلتايدىڭ تاپسىرۋى بويىنشا پروگراممالىق حۇجات — 1848 - جىلى 2 - ايدا جاريالانعان «كوممۋنيستىك پارتيانىڭ جارناماسى»ن جازدى.

ساقشىلاردىڭ قۋدالاۋى جانە وداق مۇشەلەرىنىڭ قولعا الىنۋى سەبەپتى 1851 ـ جىلى 5 ـ ايدا كوممۋنيستەر وداعىنىڭ گەرمانياداعى قيمىلى ءىس جۇزىندە توقتاپ قالـدى. كولين كومـمۋنيسـتەر ديالاسى تۋىلـعان سوك كوپ وتپەي. ماركستىڭ ۇسـىنىسى بويىنـشا 1852 ـ جـىلى 11 ـ ايـدىڭ 17 ـ كۇنى وداق تاراتىلدى.

كوممۋنيستەر وداعى وراسان زور تاريحي رول اتـقاردى، ول پىرو-لەتارياتتىڭ توڭكەرىسشى قايراتكەرلەرىن باۋليتىن مەكتەپ، پىرولەتارلىق پارتيانىڭ وركەنى بولدى؛ كوممۋنيستەر وداعىنىڭ بۇرىنعى مۇشەلەرىنىڭ ءبىرتالايى حالـىقارالىق جۇمىسشىلار قوعامىـن قۇرۋ جۇمىـسىنا بەلـسەنە قاتىناستى. وداقتىڭ تاريحى جونىندە، ەنگەلس «كوممۋنيسـتەر وداعىـنىڭ تاريحى جونىندە» («ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماليـى شىـعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋشاسى، 186 ــ 206 ـ بەتتەر)گە قاراڭىز. ــ 915 ـ بەت.

237 «جاڭا رەين گازەتى. دەموكراتتاردىڭ ورگان گازەتى» «Neue Rhe)
6 ـ جىلى ـ 1848 ــ (inische Zeitung. Organ der Demokratie»
ايدىڭ 1 ـ كۇنىنەن 1849 ـ جىلى 5 ـ ايدىڭ 19 ـ كۇنىـنە دەيىن كولنـدە
ءار كۇنى شىعىپ تۇردى، باس رەداكتورى ماركس؛ رەداكسيا قۇرامىندا
ەنگەلس جانە ۋ. ۋولف، گ. ۋەرت، ف. ۋولف، ە. درونـك، ۆ. فرەيل-
يگرات جانە ن. بۋرگەرس بولدى.

دەموكراتتاردىڭ پىرولەتارلىق قاناتىنىڭ جاۋىنـگەرلىك ورگانى ــ «جاڭا رەين» گازەتى حالىق بۇقاراسى ءۇشىن تاربيەشى بولدى، ولاردى كەرى توڭكەرىسشىلەرگە قارسى كۇرەسكە ۇنـدەدى. گازەتـىنىڭ گەرمانيا مەن ەۆروپا توڭكەرىسىنىڭ ەڭ ماڭىزدى ماسەلەلەرى جونىندەگى مايدانىن بەلـگىلەگەن باسماقالالاردى كوبىنەسە ماركس پەن ەنگەلس جازدى.

«جاڭا رەين» گازەتىنىڭ باتىل، ىمىراسىز مايدانى، جاۋىنـگەرلـىك ينتەرناتسيونالدىق رۋحى، ونىڭ پرۋسسيا ۇكـىمەتىن جانە كولننىڭ جەر-گىلىكتى ۇكىمەت ورىنـدارىن سایاسي جاقـتان اشـكەرەلەۋى گازەتـىنىڭ شىعا باستاعانىنان كەيىنگى العاشقى بىرنەشە ايىندا ـ اق فەودال پاتشالار مەن ليبەرال بۇرجۋازيالىق باسپا سوزدەردىڭ شابۋىلىنا جانە ۇكىمەتتىڭ قۋدالاۋىنا ۇشىراۋىنا سەبەپ بولدى، ال مۇنداي قۋدالاۋ 1848 ـ جـىلى 11 ــ 12 ـ ايداعى پرۋسسيانىڭ كەرى توڭكەرىستىك سایاسي وزگەرىستەر-

ىنەن كەيىن ونان ارى ٴورشي ٴتۇستى.
الۋان ٴتۇرلى قۋدالاۋلارعا جانە ساقشى ورىندارىنىڭ بوگەت بولۋىنا قاراماي، «جاڭا رەين» گازەتى توڭكەرىستىك دەموكراتيانىڭ، پرولەتار-ياتتىڭ مۇددەسىن ەرلىكپەن قورعادى، 1849-جىلى 5-ايدا، كەرى توڭكەرىستىك كۇشتەر جاپپاي شابۋىل جاساعان جاعدايدا، پرۋسسيا ۇكى-مەتى ماركستى پرۋسسيا ازاماتى ەمەس دەگەن سىلتاۋمەن بۇيرىق ٴتۇسىرىپ شەگارادان قۋىپ شىعاردى. ماركستىڭ شەگارادان قۋىپ شىعارىلعاندىعى جانە «جاڭا رەين» گازەتىنىڭ باسقا رەداكتورلارىنىڭ قۋدالانعاندىعى سالدارىنان گازەت توقتاپ قالدى. «جاڭا رەين» گازەتىنىڭ 1849-جىلى 5-ايدىڭ 19-كۇنگى ەڭ سوڭعى سانى، ياعني 301-سانى قىزىل ارىپپەن باسىلدى. گازەت رەداكتورلارىنىڭ كولن جۇمىس-شىلارىمەن قوشتاسۋ حاتىندا: "جۇمىسشى تابىنىڭ ازاتتىعى، — قاي كەزدە، قاي ورىندا بولسا دا ٴبىزدىڭ ەڭ سوڭعى ٴبىر اۋىز ٴسوزىمىز وسى بولماق" دەلىنگەن. — 916-بەت.

238 1849-جىلى 6-ايدىڭ 13-كۇنى ۇساق بۇرجۋازيالىق پارتيا — تاۋ پارتياسى پاريجدا بەيبىت ەرەۋىل ۇيىمداستىرىپ، فرانسيا ارمياسىن جىبەرىپ يتاليا توڭكەرىسىن جانشىتاۋعا، فرانسيا ارمياسىن باسقا ەل حالقىنىڭ بوستاندىعىنا قارسى جۇمساۋعا تيىم سالىنعان فرانسيا رەسپۋبل-يكاسىنىڭ نەگىزگى زاڭىن بۇلدىرۋگە نارازىلىق ٴبىلدىردى. بۇل جولعى ەرەۋىلدى ارميا تاراتتى، ونىڭ جەڭىلىسكە ۇشىراۋى فرانسيانىڭ ۇساق بۇرجۋازيالىق دەموكراتيانىڭ كۇيرەگەندىگىن ىسپاتتادى. 6-ايدىڭ 13-كۇنىنەن كەيىن ۇكىمەت ورىندارى دەموكراتتاردى، سونىڭ ىشىندە شەتەلدىكتەردى قۋدالاي باستادى. — 916-بەت.

239 قاراڭىز: «ماركس-ەنگەلس شىعارمالارى»، 14-توم، حانزۋشاسى، 397 — 754-بەتتەر. — 916-بەت.

240 فرانسيا سوتسياليستىك پارتياسى — جورەسشىلدەر 1902-جىلى قۇرعان جاڭعىرتىمپاز پارتيا. فرانسيا سوتسياليستىك پارتياسى مەن گەدشىلدەر 1901-جىلى قۇرعان فرانسۇز سوتسياليستىك پارتياسى بىرىگىپ، 1905-جىلى ٴبىرتۇتاس سوتسياليستىك پارتيا ۇيىمداستىردى. بۇل پارتياعا سوتسياليستىك پارتيالار مەن ۇيىمداردىڭ مۇشەلەرى (گەدشىلدەر، بلان-

كىشىلدەر، جورەسشىلدەر، ت.ب.) كىردى. ٴبىرتۇتاس فرانسيا سوتسيا-ليستىك پارتياسىنىڭ باسشىلىق ۇقىعى پارتيا ىشىندە كوپ ساندى ۇستا-يتىن جورەس باستاعان جاڭعىرتىمپازداردىڭ شەڭگەلىندە بولدى. دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس كەزىندە، بۇل پارتيا سوتسيال-شوۆينيستىك مايداندا تۇردى، ونىڭ پارلامەنتتەگى ۇيىرمەسى اسكەري قاراجات اجىراتۋعا داۋىس بەردى، ۋاكىلدەرى بۇرجۋازيالىق ۇكىمەتكە قاتىناستى. 1920 - جىلى 12 - ايدىڭ 25 - كۇنىنەن 30 - كۇنىنە دەيىن وتكىزىلگەن تۋرس قۇرىلتايىندا فرانسيا سوتسياليستىك پارتياسى بول-شەكتەنىپ، كوپشىلىگى فرانسيا كوممۋنيستىك پارتياسىن قۇردى. لەون بلۋم باستاعان وڭشىل ورايشىل ازشىلىعى قۇرىلتايدان شەگىنىپ شىعىپ، بۇرىنعى فرانسيا سوتسياليستىك پارتياسى دەگەن اتپەن دەربەس پارتيا قۇردى. — 918 - بەت.

241 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۋشاسى، 159 - بەت. — 920 - بەت

242 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 - توم، حانزۋ-شاسى، 83 - ، 98 — 99 - ، 74 — 75 - ، 64 - بەتتەر. — 921 - بەت.

243 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۋ-شاسى، 219 - ، 220 - ، 222 - بەتتەر. — 922 - بەت.

244 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 - توم، جانزۋ-شاسى، 153 - بەت — 922 - بەت.

245 پايدالانىڭىز: ماركس «فەيەرباح تۋرالى تەزيس» («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 - توم، حانزۋشاسى، 16 — 19 - بەتتەر). — 923 - بەت.

246 قاراڭىز: ەنگەلس «ديۋريڭگە قارسى» («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 - توم، حانزۋشاسى، 51 - ، 62 - بەتتەر). — 924 - بەت.

247 قاراڭىز: ەنگەلس «ليۋدۆيگ فەيەرباح جانە نەمىس كلاسسيكالىق فيلو-سوفياسىنىڭ سوڭى» («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 - توم، حانزۋشاسى، 239 — 240 - ، 213 - ، 239 - بەتتەر). — 925 - بەت.

248 قاراڭىز: ەنگەلس «ديۋريڭگە قارسى» («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 3 - توم، حانزۋشاسى، 65 - بەت). — 925 - بەت.

249 قاراڭىز: ماركس «كاپىتال»، 1 ـ توم، 13 ـ تاراۋ، 1 ـ تاراۋشا. ـــ 927 ـ بەت.
250 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماڭى شىعارمالارى»، 2 ـ توم، حانزۋـ شاسى، 82 ـــ 83 ـ بەتتەر. ـــ 928 ـ بەت.
251 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماڭى شىعارمالارى»، 1 ـ توم، حانزۋـ شاسى، 250 ـــ 251، 261 ـــ 262 ـ بەتتەر. ـــ 933 ـ بەت.
252 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماڭى شىعارمالارى»، 2 ـ توم، حانزۋـ شاسى، 207 ـ بەت. ـــ 933 ـ بەت.
253 قاراڭىز: ماركس «كاپىتال»، 1 ـ توم، 1 ـ تاراۋ، 4 ـ تاراۋشا، 1 ـ تاراۋشا، 3 ـ تاراۋشا A جانە 4 ـ تاراۋ، 3 ـ تاراۋشا. ـــ 936 ـ بەت.
254 بۇل دا سوندا، 4 ـ تاراۋ، 3 ـ تاراۋشا. ـــ 937 ـ بەت.
255 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماڭى شىعارمالارى»، 2 ـ توم، حانزۋـ شاسى، 266 ـــ 267 ـ بەتتەر. ـــ 942 ـ بەت.
256 قاراڭىز: ماركس «كاپىتال»، 3 ـ توم، 47 ـ تاراۋ، 4 ـ تاراۋشا. ـــ 948 ـ بەت.
257 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماڭى شىعارمالارى»، 2 ـ توم، حانزۋـ شاسى، 252 ـ بەت. ـــ 948 ـ بەت.
258 قاراڭىز: ماركس «كاپىتال»، 1 ـ توم، 23 ـ تاراۋ، 4 ـ تاراۋشا. ـــ 949 ـ بەت.
259 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماڭى شىعارمالارى»، 1 ـ توم، حانزۋشاـ سى، 474 ـ بەت. ـــ 949 ـ بەت.
260 بۇل دا سوندا، 696 ـ بەت. ـــ 949 ـ بەت.
261 بۇل دا سوندا، 473 ـ بەت. ـــ 949 ـ بەت.
262 قاراڭىز: ماركس «كاپىتال»، 3 ـ توم، 47 ـ تاراۋ، 5 ـ تاراۋشا. ـــ 950 ـ بەت.
263 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماڭى شىعارمالارى»، 1 ـ توم، حانزۋشاـ سى، 270 ـ بەت. ـــ 954 ـ بەت.
264 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماڭى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋشاـ سى، 168 ـ بەت. ـــ 955 ـ بەت.
265 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماڭى شىعارمالارى»، 3 ـ توم، حانزۋشاـ سى، 320 ـ بەت. ـــ 955 ـ بەت.
266 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماڭى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋشاـ سى، 170 ـ بەت. ـــ 956 ـ بەت.
267 بۇل دا سوندا، 310 ـ بەت. ـــ 956 ـ بەت.

268 قاراڭىز: ماركس 1863 ـ جىلى 4 ـ ايىدىڭ 9 ـ كۇنى ەنگەلسكە جازعان حات («ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋشاسى، 348 ـ بەت). — 958 ـ بەت.

269 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 1 ـ توم، حانزۋشا-سى، 159 ـ بەت. — 959 ـ بەت.

270 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 27 ـ توم، حانزۋشاسى، 201 ـ بەت. — 959 ـ بەت.

271 پايدالانىڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 29 ـ توم، حانزۋشاسى، 344 — 345 ـ بەتتەر، «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋشاسى، 338 ـ بەت. — 959 ـ بەت.

272 زاڭ ـ ەرەجەشىلدەر دەپ زاڭ ـ ەرەجە قوزعالىسىنا قاتىناسۋشىلار ايتىلادى. زاڭ ـ ەرەجە قوزعالىسى دەگەنىمىز — 19 ـ عاسىردىڭ 30 — 50 ـ جىلدارى-نىڭ ورتا شەنىنە دەيىنگى انگليا جۇمىسشىلارىنىڭ حالىقتىق زاڭ ـ ەرە-جەنى ماقۇلداتۋ جولىنداعى ساياسي قوزعالىسى. حالىقتىق زاڭ ـ ەرەجە جالپىعا بىردەي سايلاۋ ۇقىعى تالابىن جانە جۇمىسشىلاردىڭ وسى ۇقىقتان يگىلىكتەنۋىن قامتاماسىزداندىرۋ ٴۇشىن بەلگىلەنگەن ٴبىرسىپىرا شارتتار-دى قامتيدى. لەنين زاڭ ـ ەرەجە قوزعالىسىن "كەڭ كولەمدى، ناعىز بۇقارالىق، ساياسي سىپات العان دۇنيە جۇزىندەگى تۇڭعىش رەتكى پرولەتارلىق توڭكەرىستىك قوزعالىس" دەپ اتادى (قاراڭىز: وسى تاڭدامالى شىعارمالار، 3 ـ توم، حانزۋشاسى، 811 ـ بەت). انگلياداعى ونەر-كاسىپ پەن ساۋدانىڭ مونوپوليالىق ورنىنىڭ كۇشەيۋى جانە انگليا بۇرجۋازياسىنىڭ ۇستەمە پايداعا انگليا جۇمىسشى تابىنىڭ جوعارى جىگىن ("جۇمىسشى اقسۇيەكتەرى") ساتىپ الۋى انگليا جۇمىسشى تابى اراسىندا ورايشىلدىق نىسايلاردى كۇن سايىن ورشىتە ٴتۇستى، جۇمىس-شىلار بىرلەستىگىنىڭ كوسەمدەرى زاڭ ـ ەرەجە قوزعالىسىن قولداماۋىن ەتتى، ٴسويتىپ زاڭ ـ ەرەجە قوزعالىسى بىرتىندەپ السىرەي بەردى. — 960 ـ بەت.

273 قاراڭىز: ەنگەلس 1863 ـ جىلى 4 ـ ايىدىڭ 8 ـ كۇنى ماركسكە جازعان حات («ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 30 ـ توم)، «ماركس ـ ەنگەلس تاڭ-دامالى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋشاسى، 348 ـ بەت، «ماركس ـ

ەنگەلس شىعارمالارى»، 31 ـ توم، حانزۋشاسى 199 ـ بەت. ـــ 960 ـ بەت.

274 پايدالانىلعان: ەنگەلس 1869 ـ جىلى 11 ـ ايدىڭ 19 ـ كۇنى ماركسكە جازعان حات («ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 32 ـ توم) جانە ەنگەلس 1881 ـ جىلى 8 ـ ايدىڭ 11 ـ كۇنى ماركسكە جازعان حات («ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 35 ـ توم، حانزۋشاسى، 19 ـ بەت) . ـــ 960 ـ بەت.

275 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماليى شىعارمالارى»، 1 ـ توم، حانزۋشاسى، 284 ـ بەت. ـــ 960 ـ بەت.

276 قاراڭىز: ماركس «بۋرجۋازيا جانە كەرى توڭكەرىس»، («ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماليى شىعارمالارى»، 1 ـ توم، حانزۋشاسى، 322 ـــ 323 ـ بەتتەر) . ـــ 961 ـ بەت.

277 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 31 ـ توم، حانزۋشاسى، 48 ـ ، 58 ـ بەتتەر. ـــ 962 ـ بەت.

278 قاراڭىز: ەنگەلس 1863 ـ جىلى 6 ـ ايدىڭ 11 ـ كۇنى ماركسكە جازعان حات، ماركس 1863 ـ جىلى 6 ـ ايدىڭ 12 ـ كۇنى ەنگەلسكە جازعان حات، ەنگەلس 1863 ـ جىلى 11 ـ ايدىڭ 24 ـ كۇنى جانە 1864 ـ جىلى 9 ـ ايدىڭ 4 ـ كۇنى ماركسكە جازعان حات («ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 30 ـ توم)، «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 31 ـ توم، حانزۋشاسى، 40 ـ ، 48 ـ ، 55 ـ ، 376 ـ ، 408 ـ ، 418 ـ بەتتەر. ـــ 963 ـ بەت.

279 سوتسياليستەرگە قارسى ەرەكشە زاڭ ـــ بيسمارك ۇكىمەتى يمپەريا پارلامەنتىندەگى كوپشىلىكتىڭ قولداۋىمەن 1878 ـ جىلى 10 ـ ايدىڭ 21 ـ كۇنى ماقۇلداعان زاڭ، ونىڭ ماقساتى سوتسياليستىك قوزعالىسقا جانە جۇمىسشى قوزعالىسىنا قارسى تۇرۋ. بۇل زاڭ گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىن زاڭسىز ورىنعا ٴتۇسىردى، پارتيانىڭ بارلىق ۇيىمدارىنا، جۇمىسشىلاردىڭ بۇقارالىق ۇيىمدارىنا، سوتسياليستىك باسپا سوزدەر مەن جۇمىسشى باسپا سوزدەرىنە تۇگەل تيىم سالىندى، سوتسياليستىك شىعارمالار ٴمۇسادىرالاندى، سوتسيال ـ دەموكراتتار جانىشتالدى. ٴبىراق، سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيا ماركس پەن ەنگەلستىڭ بەلسەندى كومەگىندە ٴوز قاتارىنداعى ورايشىلدار مەن اسىرە "سول"شىلداردى جەڭدى، ەرەكشە زاڭ كۇشىنە يە مەزگىل ىشىندە استىرتىن قىزمەتتى جاريا ورايلاردان پايدالانۋمەن دۇرىس بىرلەستىرىپ، ٴوزىنىڭ بۇقارا اراسىن-

داعى ىقپالىن بارىنشا كۇشەيتتى جانە كەڭەيتتى. بۇقارالىق جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ قىسمى استىندا، ەرەكشە زاڭ 1890 - جىلى 10 - ايدىڭ 1 - كۇنى كۇشىنەن قالدىرىلدى. ەنگەلس «بيسمارك جانە گەرمانيا جۇمىسشى پارتياسى» دەگەن ماقالاسىندا بۇل زاڭعا شولۋ جاسادى (قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 19 - توم، حانزۋشاسى، 308 — 310 - بەتتەر). — 963 - بەت.

280 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 34 - توم، حانزۋشاسى، 54 — 55 - ، 64 - ، 89 — 90 - ، 101 — 102 - ، 105 - بەتتەر. — 964 - بەت.

281 چەرنىشەۆسكيدىڭ «بەت اشار» دەگەن رومانىنان الىنعان (قاراڭىز: «چەرنىشەۆسكي شىعارمالارى»، 1949 - جىلى، ورىسشاسى، 13 - توم، 197 - بەت). — 970 - بەت.

282 قاراڭىز: ەنگەلس «سەرگەلدەڭنىڭ ەڭبەكتەرى» («ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۋشاسى، 586 - بەت). — 971 - بەت.

283 حالىقارالىق سوتسياليستىك بيرو — ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ اتقارۋ مەكەمەسى، 1900 - جىلعى پاريج قۇرىلتايىنىڭ قارارىنا ساي قۇرىلعان. لەنين 1905 - جىلدان 1912 - جىلعا دەيىن روسسيا سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى اتىنان حالىقارالىق سوتسياليستىك بيروعا قاتىناستى. دۇنيە جۇزىلىك ءبىرىنشى سوعىس كەزىندە حالىقارالىق سوتسياليستىك بيرو سوتسيال - شوۆينيستىك مايدان ۇستادى. — 975 - بەت.

284 «بۇندتىڭ شەتەلدەگى ۇيىمدارىنىڭ جاڭالىقتارى» («Информацион-ный Листок Заграничной Организации Бунда») - 1911 - جىلى 6 - ايدان 1916 - جىلى 6 - ايعا دەيىن جەنەۆادا شىعىپ تۇردى، جيىنى 11 سان شىقتى. «جاڭالىقتار»دىڭ ورنىنا كەيىن «بۇندتىڭ شەتەلدەگى كوميتەتىنىڭ مازمۇنداماسى» جالعاستى تۇردە شىعىپ تۇردى، جيىنى ەكى سان شىقتى. — 975 - بەت.

285 گەرمانيا سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ حەمنيتس قۇرىلتايى 1912 - جىلى 9 - ايدىڭ 15 — 21 - كۇندەرى بولىپ ءوتتى. قۇرىلتاي يمپەرياليزم جونىندە قارار قابىلدادى. قارار يمپەرياليستىك ەلدەردىڭ ساياساتى — "جەكسۇرىن تالان - تاراجىلىق ساياسات جانە شاپقىنشىلىق ساياسات" دەپ ءتۇسىندىردى جانە بۇكىل پارتيانى "يمپەرياليزمگە

قارسى ءسەلەپ كۇش سالۋ"عا شاقىردى. — 977 - بەت.

286 «ءبىزدىڭ ءسوز» («Наше Слово») — مەنشەۆيك تروتسكيشىلدەردىڭ كۇندەلىك گازەتى، 1915 - جىلى 1 - ايدان 1916 - جىلى 9 - ايعا دەيىن «ءۇن» گازەتىنىڭ ورنىنا پاريجدا شىعىپ تۇردى. — 978 - بەت.

287 «ينتەرناتسيونال» («Die Internationale») — ر. لۇكسەمبۋرگ پەن ف. مەحريڭ شىعارعان جورنال، 1915 - جىلى 4 - ايدا عانا بەرليندە ءبىر سان شىقتى. 1922 - جىلى مۇحىن بولاشاق باسپاسى قايتا باستىردى. — 981 - بەت.

288 ءۇش انتانتا ەل — انگليا، فرانسيا، روسسيا 1907 - جىلى قۇرعان سوعىس-تىق - ساياسي وداق. 1915 - جىلى يتاليا ءۇش ەل وداعىنان (گەرمانيا، اۋسترو-ۆەنگەريا جانە يتاليا) شەگىنىپ شىعىپ، انتانتاعا كىردى. سونىمەن بىرگە انگليا، فرانسيا، روسسيا، يتاليا ءتورت انتانتا ەل بولىپ قالىپتاس-تى. — 981 - بەت.

289 «سوتسيال - دەموكراتتار» گازەتى («Социал - Демократ») — روسسيا سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى قۇپيا تاراتقان ورتالىق ورگان گازەتى، 1908 - جىلى 2 - ايدان 1917 - جىلى 1 - ايعا دەيىن جيىنى 58 سان شىعارىلعان. تۇڭعىش سانى روسسيادا، كەيىنگى ساندارى شەتەلدە، — العاش پاريجدا، ونان سوڭ جەنەۆادا شىققان. روسسيا سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنىڭ قارارى بويىنشا ورتالىق ورگان گازەتىنىڭ رەداكسياسى بولشەۆيكتەردىڭ، مەنشەۆيكتەردىڭ جانە پولشا سوتسيال - دەموكراتتارىنىڭ ۋاكىلدەرىنەن قۇرالدى.

«سوتسيال - دەموكراتتار» گازەتى لەنيننىڭ 80 نەن ارتىق ماقالا-سىن جانە قىسقا شولۋلارىن، ستاليننىڭ ءبىرتالاي ماقالالارىن باستى. لەنين بۇل گازەتتىڭ رەداكسياسىندا دايەكتى بولشەۆيكتىك لۋشيان جولىندا كۇرەستى. ءبىر ءبولىم رەداكتورلارى (كامەنەۆ پەن زينوۆيەۆ) جويىمپازدارعا ىمىراشىلدىق ىستەپ لەنين لۋشيانىنىڭ اتقارىلۋىنا توسقىن-دىق ىستەۋگە ارەكەتتەندى. رەداكتور بولىپ وتىرعان مەنشەۆيك مارتوۆ پەن دان ورتالىق ورگان گازەتى رەداكسياسىندا جۇمىستى اقساتتى، سونىمەن قابات ۆزدەرىنىڭ شاعىن توبىنىڭ گازەتى «سوتسيال -

دەموكراتتار ٴۇنى»ندە جويىمپازدىقتى اشكەرە اقتادى.

لەنيىن جويىمپازدارعا ىمىراسىز قارسى تۇرعاندىقتان مارتوۆ پەن دان 1911 ـ جىلى 6 ـ ايدا «سوتسيال ـ دەموكراتتار» گازەتىنىڭ رەداكسياسىنان شەگىنىپ شىقتى. 1911 ـ جىلى 12 ـ ايدان باستاپ «سوتسيال ـ دەموكراتتار» گازەتىنە لەنيىن باس رەداكتور بولدى. — 990 ـ بەت.

290 «ٴۇن» («Голос») — مەنشەۆيك تروتسكيشىلدەردىڭ كۇندەلىك گازەتى، 1914 ـ جىلى 9 ـ ايدان 1915 ـ جىلى 1 ـ ايعا دەيىن پاريجدا شىعىپ تۇردى. بۇل گازەت ارالىق مايدان ۇستادى. دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىستىڭ العاشقى كەزىندە «ٴۇن» گازەتى مارتوۆتىڭ سوتسيال ـ شوۆينيستەرگە قارسى ماقالاسىن باسقان بولاتىن. مارتوۆ وڭعا بۇرىلعانىنان كەيىن ٴدال لەنيىننىڭ: ول "سوتسيال ـ شوۆينيستەرمەن بىرلىك جاساسا دا، سوتسيال ـ شوۆينيزىممەن ىمىراسىز كۇرەس جۇرگىزگەندەرگە جۇعىسى كەلمەيدى" دەپ كورسەتكەنىندەي، سوتسيال ـ شوۆينيزىمدى بارىنشا قورعاشتادى (قاراڭىز: «لەنيىن شىعارمالارى»، 21 ـ توم، حانزۋشاسى، 94 ـ بەت). «ٴۇن» گازەتى 1915 ـ جىلى 1 ـ ايدا شىعۋدان توقتاپ، «ٴبىزدىڭ ٴسوز» شىقتى. — 992 ـ بەتتەر.

291 «ٴومىر» («Жизнъ») — جاۋىپ تاستالعان «پىكىر» گازەتىنىڭ ورنىنا 1915 ـ جىلى 3 ـ ايدان باستاپ شىققان، سوتسيال ـ توڭكەرىستىك پارتيانىڭ گازەتى، اۋەلى پاريجدا، ونان سوڭ جەنەۆادا شىققان، 1916 ـ جىلى 1 ـ ايدا شىعۋدان توقتاعان. — 998 ـ بەت.

292 ستولىپيىن كەرتارتپالىعى تۇسىندا روسسيا سوتسيال توڭكەرىسشىسى ساۆينكوۆ روپشيىن دەگەن قالام اتپەن: «ٴبىر ارىق ات» جانە «بولىپ كورمەگەن نارسە» دەگەن ەكى كەرتارتپا رومان جازدى، شىعارمانىڭ ٴون بويىنا سوتسيال ـ توڭكەرىستىك پارتياداعى زيالىلار اراسىندا كەڭ تاراعان تىلسىمشىلدىك، 1905 ـ جىلعى توڭكەرىستەن تۇڭىلۋدەن تۋعان سۇلكىنى تۇسۋشىلىك پەن توڭكەرىستىك كۇرەستەن مۇلدە بەزۋ سىندى كەرتارتپا يديا سىڭدىرىلگەن. — 998 ـ بەت.

293 «ەكونوميستەر» («The Economist») — انگليانىڭ 1843 ـ جىلدان باستاپ لوندوندا شىققان، ەكونوميكالىق، ساياسي ماسەلەلەر اپتالىق جورنالى، ٴىرى ونەركاسىپ بۋرجۋازياسىنىڭ ٴتىلى. — 1007 ـ بەت.

294 قۇنداقتاۋلى ادام ــ چەحوۆتىڭ «قۇنداقتاۋلى ادام» دەگەن اڭگىمەسىندەگى باس كەيىپكەر، كونەگە جارماسىپ الۋشىلاردىڭ ٴتيپى. ــ 1008 ـ بەت.

295 بۇل ــ گەتەنىڭ ايگىلى ٴسوزى، قاراڭىز: «گەتە شىعارمالارى»، 1893 ـ جىلى، بەرلين، 6 ـ باسپاسى، 2 ـ توم، 593 ـ بەت. ــ 1014 ـ بەت.

296 قاراڭىز: كريلوۆتىڭ مىسالى «كوكەك پەن قوراز». بۇل مىسالدا ٴبىرىن ـ ٴبىرى ماقتاپ، كوتەرمەلەيتىن ادامدار سىقاق ەتىلەدى. ــ 1026 ـ بەت.

297 «سوتسياليزم» («Le Socialisme») ــ فرانسيا سوتسياليسى ج. گەتە ٴوزى باس رەداكتور بولىپ شىعارعان جورنال،1907 ـ جىلدان 1914 ـ جىلى 6 ـ ايعا دەيىن پاريجدا شىعىپ تۇردى. ــ 1026 ـ بەت.

298 بەرنشتەينيزم ــ 19 ـ عاسىردىڭ سوڭىندا پايدا بولعان حالىقارالىق جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى تۇزەتىمپازدىق يديالىق اعىم بولىپ، گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتى ە. بەرنشتەيننىڭ اتىمەن اتالعان. بەرنشتەين 1896 ــ 1898 ـ جىلدارى گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ٴنازاريالىق جورنالى «جاڭا زامان»دا جاريالانعان ماقالالارىندا جانە «سوتسياليزمنىڭ العى شارتى جانە سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ مىندەتتەرى» (1899 ـ جىل)' دەگەن كىتابىندا ماركسيزمدى جالپى بەتتىك تۇزەتتى. ول ماركسيزمنىڭ تاپتىق كۇرەس ٴنازارياسىنا، كاپيتاليزمنىڭ ٴسوزسىز كۇيرەيتىندىگى تۋرالى ىلىمگە، سوتسياليستىك توڭكەرىسكە جانە پرولەتاريات ديكتاتۋراسىنا قارسى تۇردى، سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ مىندەتى ــ جاڭعىرتۋ دەپ سانادى. بەرنشتەيننىڭ ورايشىلدىق، تۇزەتىمپازدىق كوزقاراسىن گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ وڭ قاناتى مەن ەكىنشى ينتەرناتسيونالداعى باسقا پارتيالار قولدادى. تەك لەنين باستاعان بولشەۆيكتىك پارتيا عانا بەرنشتەينيزمگە، ونىڭ قولداۋشىلارى مەن ىلەسۋشىلەرىنە قارسى باتىل كۇرەس جۇرگىزدى.

روسسيادا "جاريا ماركسيزمشىلەر"، ەكونوميستەر، بۋندشىلدار، مەنشەۆيكتەر بەرنشتەينيزمنىڭ سوڭىنان ەردى. ــ 1026 ـ بەت.

299 پايدالانىڭىز: تاۋرات «لۋكا ٴىنجىل»، 18 ـ تاراۋ. ــ 1027 ـ بەت.

300 انگليا سوتسياليستىك پارتياسى ــ انگليا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى 1911 ـ جىلى دەربەس جۇمىسشى پارتياسىنداعى

سولشىلدارمەن بىرىگىپ قۇرعان پارتيا. انگليا سوتسياليستىك پارتياسى ماركسيزىمنىڭ رۋحىنا ساي ۇگىت - ٴناسيحات جۇرگىزگەن بولاتىن، الايدا بۇل پارتيانىڭ ادام سانى از بولدى، ونىڭ ۇستىنە بۇقارادان قول ٴۇزدى، سونىمەن بەلگىلى جىكشىلدىك سيپات الدى.

دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس مەزگىلىندە پارتيادان ەكى توپ جارىقتا شىقتى: ٴبىرى — حايندمان باسشىلىعىنداعى جاريا سوتسيال - شوۆينيستەر؛ ٴبىرى — ا. ينكپين مەن ف. روتەستان باسشىلىعىنداعى ينتەرناتسيوناليستەر. 1916 - جىلى 4 - ايدا بۇل پارتيا بولشەكتەندى. ازشىلىقتى ۇستايتىن حايندمان مەن ونىڭ جاقتاستارى بۇل پارتيادان شەگىنىپ شىقتى. وسىدان باستاپ ينتەرناتسيوناليستەر انگليا سوتسياليستىك پارتياسىنىڭ باسشىلارىنا اينالدى، ولار يمپەرياليستىك سوعىسقا قارسى كۇرەس جۇرگىزدى. — 1036 - بەت.

301 **جۇمىسشى پارتياسى** — 1900 - جىلى جۇمىسشى بىرلەستىگى، فابيان قوعامى قاتارلىلاردان قۇرالعان انگليادالعى ورايشىل پارتيا، العاشىندا "جۇمىسشى ۋاكىلدەر كوميتەتى" دەپ اتالدى، 1906 - جىلى جۇمىسشى پارتياسى بولىپ وزگەردى. جۇمىسشى پارتياسى بۇرجۋازيامەن تاپتىق ىنتىماقتىق جاساۋ ساياساتىن اشىق جۇرگىزدى. دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس كەزىندە جۇمىسشى پارتياسىنىڭ باسشىلارى سوتسيال - شوۆينيستىك مايداندا بولدى. — 1036 - بەت.

302 **فابيانشىلدار** — انگليادالعى بۇرجۋازيا زيالىلارىنىڭ ٴبىر توبى 1884 - جىلى قۇرعان جاقىمتىمپازدىق، ورايشىلدىق فابيان قوعامىنىڭ مۇشەلەرى. ونىڭ نەگىزگى باسشىلارى س. ۋەبب پەن ب. ۋەبب. فابيان قوعامى ەرتەدەگى ريم قولباسشىسى فابيان ماكسيمىنىڭ اتىمەن اتالعان. فابيان جانىبالمەن سوعىستا شەشۋشى شايقاستان جالتارۋ، وراي كۇتۋ تاكتيكاسىن قولدانعاندىقتان «كونكيتاكتور» (جايباسار) دەگەن لاقام العان. فابيان ماركستىڭ پرولەتارلىق تاپتىق كۇرەس جانە سوتسياليستىك توڭكەرىس تۋرالى ىلىمىنە قارسى تۇردى، قوعامدى ماردىمسىز جاقىمتۋ ارقىلى بىرتىندەپ وزگەرتۋدى، كاپيتاليزىمنەن سوتسياليزىمگە قايداعىبىر "جەر - گىلىكتى جالپىلىق سوتسياليزم" ارقىلى ٴوتۋدى ۋاعىزدادى. فابيان قوعامىنىڭ جۇمىسشى تابى اراسىندا بۇرجۋازيا يدياسىن تاراتۋشى انگليا

جۇمىسشى قوزعالىسىنداعى ورايشىلدىق جانە جاڭعىرتىمپازدىق يديالاردىڭ ٴبىر قايناری بولدى. لەنين فابيان قوعامى "ورايشىلدىق جانە ليبەرالدىق جۇمىسشى ساياساتىن ەڭ تولىق بەينەلەدى" دەدى (قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 21 ـ توم، حانزۋشاسى، 237 ـ بەت). 1900 ـ جىلى فابيان قوعامى جۇمىسشى پارتياسىمەن بىرىكتى. دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس كەزىندە، فابيانشىلدار سوتسيال ـ شوۆينيستىك مايداندا بولدى. ــ 1036 ــ بەت.

303 «كۇندەلىكتى حابارشى» («The Daily Herald») ــ انگليا سوتسياليستىك پارتياسىنىڭ ورگان گازەتى، 1912 ـ جىلدان باستاپ لوندوندا شىعىپ تۇرعان، 1922 ـ جىلدان باستاپ جۇمىسشى پارتياسىنىڭ ورگان گازەتى بولدى. ــ 1036 ــ بەت.

304 «كۇندەلىكتى ازامات» («The Daily Citizen») ــ انگليا جۇمىسشى پارتياسىنىڭ، فابيان قوعامىنىڭ جانە دەربەس جۇمىسشى پارتياسىنىڭ ورايشىل وداعىنىڭ ورگان گازەتى، 1912 ـ جىلدان 1915 ـ جىلعا دەيىن لوندوندا شىعىپ تۇردى. ــ 1036 ــ بەت.

305 تاتۋلار ــ بولعاريا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنداعى توڭكەرىسشىلدەر، 1903 ـ جىلى سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيا بولشەكتەنگەننەن كەيىن قالىپتاسقان. تاتۋلاردىڭ باستاۋشىسى جانە كوسەمى ــ د. براگەيەۆ، كەيىن تاتۋلارعا براگەيەۆتىڭ وقۋشىسى گ. دىميتروۆ، ۆ. كلاروۆتار باسشىلىق ەتتى. 1914 ـ جىلدان 1918 ـ جىلعا دەيىن تاتۋلار يمپەرياليستىك سوعىسقا قارسى بولدى. 1919 ـ جىلى تاتۋلار اتىن بولعاريا كوممۋنيستىك پارتياسى دەپ وزگەرتتى جانە كوممۋنيستىك ينتەرناتسيونالعا كىردى.

«جاڭا زامان» («Ново Време») ــ تاتۋلاردىڭ ٴنازاريالىق جورنالى (ەكى اپتالىق)، وعان د. براگەيەۆ باس رەداكتورلىق ەتتى، 1923 ـ جىلى بولعاريانىڭ كەرتارتپا ۇكىمەتى جاعىنان جابىلدى. ــ 1038 ــ بەت.

306 «حالىق ۇقىعى» («Volksrecht») ــ شۆەيتساريا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسى مەن سيۋريح وبلىسى سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيا ۇيىمدارىنىڭ ورگان گازەتى، 1898 ـ جىلدان باستاپ سيۋريحتە شىعىپ

تۇردى. دۇنيه جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس كەزىندە بۇل گازەت سيمەر-ۆالد سولشىلدارىنىڭ ماقالاسىن باسىپ تۇردى. بۇل گازەت لەنيننىڭ «12 تارماقتى پىروگرامما (ن. گرۋليچتىڭ وتان قورعاۋدى اقتاۋىنا تويتارىس)»، «روسسيا سوتسيال-دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ روسسيا توڭكەرىسىندەگى مىندەتتەرى تۋرالى»، «رەسپۋبليكاشىل-شوۆينيستەردىڭ سايقالدىعى»، ت.ت. ماقالالارىن باستى. كەيىن بۇل گازەت كوممۋنيزىمگە، دەموكراتياعا قارسى مايدان قولداندى. — 1038-بەت.

307 «بەرن كۇزەتشىسى» («Berner Tagwacht») — شۆەيتساريا سوتسيال-دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ورگان گازەتى، العاش 1893-جىلى بەرندە شىققان. دۇنيه جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىستىڭ باس كەزىندە بۇل گازەت ك. ليبكنەحتتىڭ، ف. مەريڭنىڭ، تاعى باسقا سولشىل سوتسيال-دەموكراتتاردىڭ ماقالالارىن باستى. 1917-جىلدان باستاپ ول سوتسيال-شوۆينيستەردى اشىق قولدادى، كەيىن كوممۋنيزىمگە، دەموكراتياعا قارسى مايدان ۇستادى. — 1038-بەت.

308 «ادامگەرشىلىك» («L' Humanité») — ج. جورەس 1904-جىلدان باستاپ شىعارعان، فرانسيا سوتسياليستىك پارتياسىنىڭ ورگان گازەتى. دۇنيه جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس كەزىندە بۇل گازەت فرانسيا سوتسياليستىك پارتياسىنىڭ اسىرە وڭ قاناتىنىڭ مەڭگەرۋىندە بولىپ، سوتسيال-شوۆينيستىك مايدان ۇستادى. سوتسياليستىك پارتيا 1920-جىلى 12-ايداعى قۇرىلتايدا بولشەكتەنگەننەن كەيىن كوپ وتپەي فرانسيا كوممۋنيستىك پارتياسى قۇرىلدى، سونىمەن بۇل گازەت فرانسيا كوممۋنيستىك پارتياسىنىڭ ورگانىنا اينالدى. — 1038-بەت.

309 حىروستراتوس — جاڭا ەرادان بۇرىنعى 4-عاسىردا وتكەن گرەتسيالىق ادام. اڭىزدارعا قاراعاندا، ول ارتىنا اتاق قالدىرۋ ٴۇشىن ٴوزىنىڭ اتا مەكەنى ەفيس قالاسىنداعى ايگىلى اردەميس عيباداتحاناسىن ورتەپ جىبەرگەن. جەكە باسىنىڭ اتاق-ابىرويى ٴۇشىن قىلمىس وتكىزۋدەن تايىنبايتىن ادامدار حىروستراتوستىڭ اتىمەن اتالىپ كەتكەن. — 1039-بەت.

310 برۋسسەل وداعى ("3-يۋل "وداعى) 1914-جىلى 7-ايدىڭ 3 — 5 — كۇندەرى (جاڭاشا 16 — 18-كۇندەرى) برۋسسەلدەگى "بىرىگۋ" ماجىلىسىندە تۇزىلگەن، بۇل ٴماجىلىستى حالىقارالىق سوتسياليستىك بيرونىڭ

اتقارۋ كوميتەتى روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ بىرلىگىن قالپىنا كەلتىرۋ مۇمكىندىگى جونىندە "پىكىر اۋىستىرۋ" ۇشىن شاقىرعان. بۇل رەتكى ماجىلىسكە روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ ورتالىق كوميتەتىنەن (بولشەۆيكتەر)، ۇيىمداستىرۋ كوميتەتىنەن (مەنشەۆيكتەر) جانە ۇيىمداستىرۋ كوميتەتىنە جاناسالاعان ۇيىمداردان ــ كاۆكاز رايوندىق كوميتەت پەن كۇرەس توبىنان (تروتسكيشىلدەر)، سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ دۋماداعى ۇيىرمەسىنەن (مەنشەۆيكتەر)، پلەحانوۆتىڭ بىرلىكشىل توبىنان، العاباسار توپتان، بۋندتان، لاتۆيا شەگارا رايون سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنان، ليتۆان سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنان، پولشا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنان، پولشا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنداعى قارسى توپ پەن پولشا سوتسياليستىك پارتياسىنان (سوتسياليستىك پارتيا سولشىلدارى) ۋاكىلدەر كەلدى.

ٴاسىلى ٴماجىلىس تەك پىكىر الماستىرۋعا، زورلانىپ قارار شىعارماۋعا ٴتيىس بولسا دا، كاۋتسكيدىڭ روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىن بىرلىككە كەلتىرۋ جونىندەگى قارارى ماجىلىستە داۋىسقا سالىندى. بولشەۆيكتەر مەن لاتۆيا سوتسيال ـ دەموكراتتارى بۇل قارارعا داۋىس بەرۋدەن باس تارتتى. الايدا قارار كوپشىلىكتىڭ قۇپتاۋىمەن ماقۇلداندى.

ەكىنشى ينتەرناتسيونال بولشەۆيكتەر مەن جويىمپازداردى "جاراستىرۋ"، "پارتيا ىشىندە تاتۋلىق" ورناتۋ دەيتىن سىلتاۋلارمەن بولشەۆيكتەردەن جويىمپازداردىڭ ىمىراشىلدىق ساياساتىن سىنداۋدى توقتاتۋدى تالاپ ەتتى. الايدا بولشەۆيكتەر جاراستىرۋعا قارسى تۇردى، ورايشىل ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ قارارىنا بويسۇنۋدان باس تارتتى، ەشقانداي جول بەرۋشىلىك ىستەمەدى. ــ 1040 ـ بەت.

311 ك. ليبكنەحتتىڭ «باستى جاۋ ٴوز ەلىمىزدە» دەگەن جارناماسى ايتىلىپ وتىر. ــ 1041 ـ بەت.

312 «پرۋسسيا جىلناماسى» («Preussische Jahrbücher») ــ كەرباقپالاردىڭ ساياسي تاريحي جانە ادەبي جورنالى، گەرمانيا كاپيتاليستەرى مەن پومەشىكتەرىنىڭ ورگان جورنالى، 1858 ـ جىلدان 1935 ـ جىلعا دەيىن

بەرلىندە شىعىپ تۇردى. — 1042 ـ بەت.

313 تاۋراتتىڭ «دۇنيەنىڭ جارالۋى» دەگەن بولمىسىنەن النىعان ٴسوز. ىساۋ ازعانتاي قارما مەن بۇرشاق كوجە ٴۇشىن تۇڭعىشتىق ۇقىعىن ٴىنىسى ياكوبقا ساتىپ بەرەدى. كەيىن ول "تۇيەمەدەي نارسەگە بولا تۇيەدەي نارسەدەن ايرىلىپ قالۋ"دى كورسەتەتىن تامسىلگە اينالىپ قالعان. — 1045 ـ بەت.

314 «جۇمىسشى پىكىرى» («Рабоцая Мысль») — ەكونومشىلداردىڭ گازەتى، 1897 ـ جىلى 10 ـ ايدان 1902 ـ جىلى 12 ـ ايعا دەيىن پەتەربۋرگتا، بەرلىندە، ۋارشاۋادا جانە جەنەۆادا بىلگەرىندى ـ كەيىندى جيىنى 16 سان شىققان. لەنين ٴوزىنىڭ ٴبىرقىدىرۋ ەڭبەكتەرىندە، وتە ـ موتە «ۇشقىن»ـ دا جارىيالانعان ماقالالارىندا جانە «نە ىستەۋ كەرەك؟» دەگەن كىتابىندا «جۇمىسشى پىكىرى» گازەتىنىڭ كوزقاراستارىن حالىقارالىق ورايشىلدىقتىڭ روسسيالاسقان ٴتۇرى دەپ سىنداعان. — 1057 ـ بەت.

315 «جۇمىسشى ٴىسى» («Рабоцее Дело») — ەكونومشىلداردىڭ جورنالى، روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتتارىنىڭ شەتەلدەگى بىرلەستىگىنىڭ مەرزىمسىز ورگان جورنالى، 1899 ـ جىلى 4 ـ ايدان 1902 ـ جىلى 2 ـ ايعا دەيىن ب.ن. كريچەۆسكي، ا.س. مارتىنوۆ، ۆ.پ. يۆانشىندەردىڭ رەداكتورلىعىندا جەنەۆادا شىعىپ تۇرعان. جورنال جيىنى 12 سان 9 كىتاپ بولىپ شىقتى. «جۇمىسشى ٴىسى»نىڭ كوزقاراستارىن لەنين «ۇشقىن»دا جارىيالاعان ماقالالارىندا جانە «نە ىستەۋ كەرەك؟» دەگەن كىتابىندا سىنداعان. — 1057 ـ بەت.

316 حالىقارالىق سوتسياليستەردىڭ ٴبىرىنشى رەتكى ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى (سيممەرۆالد ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى) 1915 ـ جىلى 9 ـ ايدىڭ 5 — 8 ـ كۇندەرى سيممەرۆالدتا وتكىزىلدى. ماجىلىستە لەنين باسشىلىعىنداعى توڭكەرىسشى ينتەرناتسيوناليستەر مەن كاۋتسكيزىمشى كوپ ساندىلار ورتاسىندا كۇرەس بولدى. لەنين سولشىل ينتەرناتسيوناليستەردەن سيممەرۆالد سولشىلدارىن ۇيىمداستىردى، ونىڭ ىشىندە بولشەۆيكتەر پارتياسى عانا بىردەن ـ ٴبىر دۇرىس، ٴۇزىلدى ـ كەسىلدى ينتەرناتسيوناليستەردىڭ سوعىسقا قارسى مايدانىن ۇستادى.

ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى ٴبىر جارناما ماقۇلداپ، دۇنيە جۇزىلىك سوعىس يمپەرياليستىك سوعىس دەپ ەسەپتەدى. ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى "سوتسياـ

ليستەر"دىڭ سوعىستىق قارجىنى جانە بۇرجۋازيالىق ۇكىمەتكە قاتناسۋدى قۇپتاپ داۋىس بەرگەندىگىن ايىپتادى. ەۆروپا جۇمىسشىلارىن سوعىسقا قارسى كۇرەس جۇرگىزىپ، جەر ٴبولىپ بەرمەۋ، تولەم تولەمەۋ جايلى ٴبىتىم جاساسۋدى قولعا كەلتىرۋگە ۇندەدى.

ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى سوعىس قۇرباندارىنا تىلەكتەستىك ٴبىلدىرۋ جونىندە قارار قابىلدادى جانە سوتسياليستىك پارتيالاردىڭ حالىقارالىق كوميتەتىن سايلادى.

سيمەرۆالد ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى ينتەرناتسيوناليستەردىڭ ٴبولىنىپ شىعۋىنا جانە ولاردىڭ ىنتىماقتاسۋىنا وراي تۋدىردى، ٴبىراق بۇل رەتكى ٴماجىلىس ورايشىلدىقتا قارسى تۇرۋ ماسەلەسىن اشىقەرە الىعا قويمادى، ٴۇزىلدى-كەسىلدى ينتەرناتسيونالدىق مايدان ۇستامادى، بولشەۆيكتەر ساياساتىنىڭ يمپەرياليستىك سوعىستى ىشكى سوعىسقا اينالدىرۋ، ٴوز ەلدەرىنىڭ يمپەرياليستىك ۇكىمەتىن سوعىس بارىسىندا جەڭىلىسكە ۇشىراتۋ، ٴۇشىنشى ينتەرناتسيونالدى قۇرۋ جونىندەگى نەگىزگى پرينسيپتەرىن قابىلدامادى.

سيمەرۆالد ۋاكىلدەر ٴماجىلىسىنىڭ ماڭىزى تۋرالى لەنيننىڭ «العاشقى ادىم» جانە «1915-جىلى 9-ايدىڭ 5-كۇنىنەن 8-كۇنىنە دەيىنگى حالىقارالىق سوتسياليستەردىڭ ۋاكىلدەر ماجىلىسىندەگى توڭكەرىسشى ماركسيزىمشىلەر» دەگەن ماقالاسىنا قاراڭىز («لەنين شىعارمالارى»، 21-توم، حانزۋشاسى، 362 — 367-، 368 — 372-بەتتەر). — 1061-بەت.

317 قاراڭىز: كلاۋزەۋيتز «سوعىس تۋرالى»، — 1-توم، 1-ٴبولىم، 1-تاراۋ، 24-تاراۋشا. — 1071-بەت.

318 برەنتانويزىم — "پرولەتارياتتىڭ توڭكەرىسسىز 'تاپتىق' كۇرەسىن تانيتىن ەركىن بۇرجۋازيالىق ٴىلىم" (قاراڭىز: وسى تاڭداملى شىعارمالار، 3-توم، حانزۋشاسى، 616-بەت)، ل. برەنتانونىڭ اتىمەن اتالعان. ل. برەنتانو — گەرمانيانىڭ بۇرجۋازيالىق ەكونوميسى، "مەملەكەتتىك سوتسياليزىم" دەيتىندى جاقتاۋشى. ول جاڭعىرتۋ جولىمەن، كاپيتاليستەر مەن جۇمىسشىلاردىڭ مۇددەسىن ىمىرالاستىرۋ جولىمەن كاپيتاليزىم كولەمىندە الەۋمەتتىك تەڭدىكتى جۇزەگە اسىرۋعا بولادى دەپ دالەلدەۋگە تىرىستى. برەنتانو جانە ونىڭ جانداىشاپتارى ماركسيزىمنىڭ

ٴسوز ـ سويلەمدەرىن جەلەۋ ەتىپ، جۇمىسشى قوزعالىسىنىن بۋرجۋازيانىڭ مۇددەسىنە باعىندىرماقشى بولادى. ـــ 1082 ـ بەت.

319 قاراڭىز: ەنگەلس «گەرمانيا سوتسياليزمى» («ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 22 ـ توم، حانزۋشاسى، 292 ـ بەت). ـــ 1086 ـ بەت.

320 كەلىسىم ەلدەرى سوتسياليستەرىنىڭ لوندون ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى 1915 ـ جىلى 2 ـ ايدىڭ 14 ـ كۇنى وتكىزىلدى. ماجىلىسكە ٴۇش ەلدىڭ ـــ انگليانىڭ، فرانسيانىڭ، بەلگيانىڭ سوتسياليستىك پارتيالارىنداعى سوتسيال ـ شوۆينيستەردىڭ ۋاكىلدەرى مەن تىنىشتىقشىل ـ پازداردىڭ ۋاكىلدەرى، روسسيانىڭ مەنشەۆيكتەرى مەن سوتسيال توڭكەرىسشىلەرى قاتناستى.

بولشەۆيكتەر ماجىلىسكە شاقىرىلمادى، ٴبىراق لەنين ليۆينوۆ (ماكسيموۆيچ)قا ۋاكىلدەر ماجىلىسىنە قاتناسىپ، روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنىڭ مالىمدەمەسىن وقىپ بەرۋدى تاپسىردى. بۇل مالىمدەمە لەنيننىڭ جوباسى نەگىزىندە جازىلعان، مالىمدەمەدە سوتسياليستەردەن بۋرجۋازيالىق ۇكىمەتتەردەن شەگىنىپ شىعۋ، يمپەرياليستەرمەن تۇبەگەيلى ايىرىلىسۋ، ولارمەن ىستەستىك ورناتۋدان باس تارتۋ، ٴوز ەلىنىڭ يمپەرياليستىك ۇكىمەتتەرىنە باتىل قارسى تۇرۋ، سوعىستىق قارجىعا داۋىس بەرۋ ارەكەتتەرىن ايىپتاۋ تالاپ ەتىلدى. ليۆينوۆ مالىمدەمەنى وقىعان كەزدە توسىپ تاستالدى جانە ونى سوزگە شىعۋ ۇقىعىنان ايىردى، سونىمەن ول مالىمدەمەنى ٴتوراعالار القاسىنا تاپسىرىپ بەرىپ ماجىلىستەن شەگىنىپ شىقتى.

لوندون ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى جونىندە «لەنين شىعارمالارى»، 21 ـ توم، حانزۋشاسى، 112 ـــ 114 ـ ، 155 ـــ 157 ـ بەتتەردەن پايدالانىڭىز. ـــ 1092 ـ بەت.

321 «جاڭالىقتار» («Новости») ـــ سوتسيال توڭكەرىسشىل پارتيانىڭ كۇندەلىك گازەتى، 1914 ـ جىلى 8 ـ ايدان 1915 ـ جىلى 5 ـ ايعا دەيىن پاريجدا شىعىپ تۇردى. ـــ 1092 ـ بەت.

322 «پرولەتارلار ٴۇنى» («Пролетагский Голос») ـــ روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى پەتەربۋرگ كوميتەتىنىڭ قۇپيا

ورگان گازەتى، 1915 ـ جىلى 2 ـ ايدان 1916 ـ جىلى 12 ـ ايعا دەيىن جىينى 4 سان شىقتى. بۇل گازەتتىڭ تۇڭعىش سانىندا روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنىڭ «سوعىس جانە روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسى» دەگەن جارناماسى باسىلدى. ــ 1095 ـ بەت

323 لۋگانو ۋاكىلدەر ٴماجىلىسىن يتاليا مەن شۆەيتساريا سوتسياليستەرى 1914 ـ جىلى 9 ـ ايدىڭ 27 ـ كۇنى لۋگانودا وتكىزدى، لەنين بۇل ٴماجىلىستىڭ ازىرلىك جۇمىستارىنا قاتىناسقان بولاتىن. لەنيننىڭ سوعىس تۋرالى تەزيسى ماجىلىستە تالقىلانعانىنان كەيىن قارارعا ٴىشىنارا ەنگىزىلدى. ماجىلىسكە شۆەيتساريا جاقتان: ر. گريم، س. نەين قاتارلىلار، يتاليا جاقتان: سەراتي، لاززاري، مورگاري، تۇراتي، موديليانى قاتارلىلار قاتىناستى. ٴماجىلىستىڭ قارارىندا سوعىستىڭ يمپەرياليستىك سوعىس ەكەندىگى ايقىن ٴتۇسىندىرىلدى جانە حالىقارالىق پرولەتارياتتان بەيبىتشىلىك جولىندا كۇرەسۋ تالاپ ەتىلدى. بۇل رەتكى ٴماجىلىستىڭ قارارى دايەكتى يىنتەرناتسيوناليستىك جانە دايەكتى توڭكەرىستىك قارار بولماسا دا، حالىقارالىق پرولەتارياتتىڭ بايلانىسىن قالپىنا كەلتىرۋ ازىرلىگى بارىسىندا ازدى ـ كوپتى تۇرتكىلىك رول اتقاردى.

كوپەنحاگىن ۋاكىلدەر ٴماجىلىسىن بەيتاراپ ەلدەردىڭ (شۆەتسيا، نورۆەگيا، دانيا، گولللانديا) سوتسياليستەرى ەكىنشى يىنتەرناتسيونالدى قالپىنا كەلتىرۋ ماقساتىمەن 1915 ـ جىلى 1 ـ ايدىڭ 17 ــ 18 ـ كۇندەرى كوپەنحاگىندا وتكىزدى. ٴماجىلىس بەيتاراپ ەلدەردىڭ سوتسياليستىك پارتيالارىنىڭ پارلامەنتتەگى ۋاكىلدەرى ارقىلى جاراستىرۋ جونىنەن سول ەل ۇكىمەتتەرىنە ۇسىنىس قويۋدى، سوعىسىپ جاتقان ٴبىرى ەلدەردىڭ سوعىس توقتاتۋىن قولعا كەلتىرۋدى ۇيعاردى.

سوتسياليستىك ايەلدەردىڭ حالىقارالىق ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى سوعىسقا قالاي قاراۋ كەرەكتىگىن تالقىلاۋ ٴۇشىن 1915 ـ جىلى 3 ـ ايدىڭ 26 ــ 28 ـ كۇندەرى بەرليندە شاقىرىلدى. ٴماجىلىس روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنە قاراستى ايەلدەر ۇيىمىنىڭ باستاماشىلدىعىمەن جانە حالىقارالىق ايەلدەر قوزعالىسىنىڭ جەتەكشىسى كلارا سەتكيننىڭ قاتىناسۋىمەن وتكىزىلدى. ماجىلىسكە انگليا،

گەرمانيا، فرانسيا، گوللانديا، شۆەيتساريا، يتاليا، روسسيا، پولشا قاتارلى ەلدەردەن جينى 25 ۋاكىل قاتناستى. روسسيا ۋاكىلدەرىنىڭ ىشىندە ن. ك. كرۋپسكايا، ىننەسا ارماندتار بار.

سوتسياليستىك جاستاردىڭ حالىقارالىق ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى سوعىسقا قالاي قاراۋ كەرەكتىگىن تالقىلاۋ ٴۇشىن 1915 - جىلى 4 - ايدىڭ 4 — 6 - كۇندەرى بەرندە شاقىرىلدى. ماجىلىسكە روسسيا، نورۆەگيا، گوللانديا، شۆەيتساريا، بولعاريا، گەرمانيا، پولشا، يتاليا، دانيا، شۆەتسيا قاتارلى ون ەلدىڭ جاستار ۇيىمىنىڭ ۋاكىلدەرى قاتناستى. ٴماجىلىس ٴار جىلى حالىقارالىق جاستار مەيرامىن وتكىزىپ تۇرۋدى ۇيعاردى، سوتسياليستىك جاستاردىڭ حالىقارالىق بيروسىن سايلاپ شىقتى، ول ٴماجىلىستىڭ قارارىنا ساي «جاستار ينتەرناتسيونالى» جورنالىن شىعاردى. لەنيىن مەن ك. ليبكنەحت وسى جورنالدىڭ قىزمەتىنە قاتىناسقان بولاتىن. — 1103 - بەت.

324 «نۇر ساۋلە» — («Lichtstrahlen») — گەرمانيا سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتياسىنداعى سولشىلدار (گەرمانيا حالىقارالىق سوتسياليستەرى)-نىڭ ي. بورشات رەداكتورلىق ەتكەن ورگان جورنالى. بۇل جورنال 1913 - جىلدان 1921 - جىلعا دەيىن بەرلينىدە مەرزىمسىز شىعىپ تۇردى. — 1103 - بەت.

325 مىنبەشىلدەر — «مىنبە» گازەتىنىڭ توڭىرەگىنە توپتالعان گوللانديا سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ سولشىلدار توبى. مىنبەشىلدەر 1909 - جىلى گوللانديا سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنان قۋىلاندى ەتىلىپ، دەربەس پارتيا (گوللانديا سوتسيال- دەموكراتيالىق پارتياسى) بولىپ ۇيىمداستى. مىنبەشىلدەر — گوللانديا جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ سولشىلدار توبى، ٴبىراق دايەكتى توڭكەرىستىك پارتيا ەمەس. مىنبەشىلدەر 1918 - جىلى گوللانديا كوممۋنيستىك پارتيا- سىن قۇرۋ جۇمىسىنا قاتناستى.

«مىنبە» («De Tribune») — گوللانديا سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ سول قاناتىنىڭ گازەتى، 1907 - جىلى امستەردامدا شىققان. بۇل گازەت 1909 - جىلدان باستاپ گوللانديا سوتسيال - دەموك- راتيالىق پارتياسىنىڭ ورگانى بولدى، 1918 - جىلدان باستاپ گوللانديا

كوممۋنيستىك پارتياسىنىڭ ورگانى بولدى. — 1107 - بەت

326 ۇيىمداستىرۋ كوميتەتى (ۇيىمداستىرۋ كوميتەتشىلدەر دەگەن ٴسوز وسىدان كەلگەن) — مەنشەۆيكتەردىڭ باسشىلىق ۇيىتقىسى، 1912 - جىلى مەنشەۆيك جويىمپازدارى جانە پارتياعا قارسى بارلىق توپتار مەن جىكتەر بىرلەسىپ اشقان 8 - اي ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە قۇرىلعان. 1917 - جىلى 8 - ايدا مەنشەۆيكتەردىڭ ورتالىق كوميتەتى وزگەرتىلىپ سايلانعانىنا كەيىن ارەكەتىن توقتاتقان. دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس مەزگىلىندە ۇيىمداستىرۋ كوميتەتى سوتسيال - شوۆينيستىك مايدان ۇستادى. — 1111 - بەت.

327 ەڭبەكتى ازات ەتۋ قوعامى — گ.ۆ. پلەحانوۆ 1883 - جىلى جەنەۆادا قۇرعان روسسياداعى تۇڭعىش ماركسيزمدىك ۇيىم، ول روسسيا سوتسيال - دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسىنىڭ 2 - قۇرىلتايىنا (1903 - جىل) دەيىن ٴومىر ٴسۇردى.

ەڭبەكتى ازات ەتۋ قوعامى "روسسيادا ماركسيزم يدياسىن تاراتۋ جاعىندا قىرۋار جۇمىستار ىستەدى، ٴنازاريالىق جاقتان ول سوتسيال - دەموكراتيالىق قوزعالىستىڭ نەگىزىن سالىپ، جۇمىسشى قوزعالىسىن قارسى الۋدىڭ العاشقى قادامىن جۇزەگە اسىردى" (قاراڭىز: «سوۆەت وداعى كوممۋنيستىك (ب) پارتياسى تاريحىنىڭ قىسقاشا كۋرسى»، حانزۋ- شاسى، 1954 - جىلى حالىق باسپاسىندا باسىلۋى، 32 - بەت). ول ماركسيزمنىڭ نەگىزىن سالۋشىلاردىڭ شىعارمالارىنان: ماركس پەن ەنگەلستىڭ «كوممۋنيستىك پارتيانىڭ جارناماسى»، ماركستىڭ «جالدامالى ەڭبەك جانە كاپيتال»، ەنگەلستىڭ «سوتسياليزمنىڭ قيالدان عىلىمعا داموۋى» قاتارلىلاردى ورىس تىلىنە اۋدارىپ، شەتەلدە باستىرىپ، روسسيادا جاسىرىن تاراتتى. پلەحانوۆ جانە ونىڭ ەڭبەكتى ازات ەتۋ قوعامى حالىقشىلدىققا شەشۋشى سوققى بەردى. ٴبىراق ەڭبەكتى ازات ەتۋ قوعامىنىڭ قاتەلىكتەرى دە اۋىر بولدى: حالىقشىلدىق كوزقاراستان ارىلا المادى، ديحانداردىڭ توڭكەرىسشىلدىگىن كەم باعالادى، ەركىن بۋرجۋازيانىڭ رولىن اسىرا باعالادى. وسى قاتەلىكتەر پلەحانوۆتىڭ جانە ەڭبەكتى ازات ەتۋ قوعامىنىڭ كەيىنىرەك باسقا مۇشەلەرىنىڭ كەيىنگى مەنشەۆيكتىك كوزقاراسىنىڭ وركەنى بولدى. — 1111 - بەت.

328 1914 ـ جىلى 7 ـ ايدا پارتيانىڭ تولقىن باسپاسىندا باسىلعان «ماركسيزىم جانە جويىمپازدىق. وسى زامانعى جۇمىسشى قوزعالىسىنىڭ نەگىزگى ماسەلەلەرى جونىندەگى جيناق»تىڭ 2 ـ ٴبولىمى ايتىلىپ وتىر. جيناقتا لەنيننىڭ جويىمپازدارعا قارسى ٴبىرسىپىرا ماقالالارى باسىلىپ، سونىڭ ىشىندە «جۇمىسشى تابى جانە جۇمىسشى باسپا ٴسوزى» جانە «جۇمىسشىلاردىڭ مەملەكەتتىك دۋمادا روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ جۇمىسشى ۇيىرمەسىن قۇرۋ جونىندەگى اكسى» دەگەن ەكى ماقالاسىندا جىلۋ سوماسى جونىندەگى ەگجەي ـ تەگجەيلى ماتەريال قامتىلعان (قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 20 ـ توم، حانزۋشاسى، 366 ـ 374 ـ، 543 ـ 551 ـ بەتتەر). ـ 1116 ـ بەت.

329 «ليپزيگ حالىق گازەتى» («Leipziger Volkszeitung») ـ گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسى سول قاناتىنىڭ ورگانى، 1894 ـ جىلدان 1933 ـ جىلعا دەيىن ٴار كۇنى شىعىپ تۇردى. ف. مەرينگ مەن ر. لۇكسەمبۋرگ ۇزاق جىل وسى گازەتتىڭ رەداكتورلىق جۇمىسىنا قاتىناستى. 1917 ـ جىلدان باستاپ 1922 ـ جىلعا دەيىن «ليپزيگ حالىق گازەتى» گەرمانيا "دەربەس پارتياسى"نىڭ ورگانى بولدى. 1922 ـ جىلدان كەيىن بۇل گازەت وڭ قانات سوتسيال ـ دەموكراتتاردىڭ ورگانى بولدى. ـ 1116 ـ بەت.

330 «حالىقارالىق حابارلار» («Internationale Korrespondenz») ـ گەرمانيا سوتسيال ـ شوۆينيستەرىنىڭ حالىقارالىق ساياسي جانە جۇمىسشى قوزعالىسى ماسەلەسى جونىندەگى اپتالىق جورنالى، 1914 ـ جىلدان 1917 ـ جىلعا دەيىن بەرلينده شىعىپ تۇردى. ـ 1121 ـ بەت.

331 «قازىرگى دۇنيە» («Современный Мир») ـ روسسيانىڭ ادەبي، عىلمي جانە ساياسي ايلىق جورنالى، 1906 ـ جىلدان 1918 ـ جىلعا دەيىن پەتروگرادتا شىعىپ تۇردى. گ.ۆ. پلەحانوۆتى ٴوز ىشىنە العان مەنشەۆيكتەر بۇل گازەتتىڭ جۇمىسىنا تىكەلەي قاتىناستى. بولشەۆيكتەر پلەحانوۆتىڭ مەنشەۆيك پارتياشىلدارمەن وداق جاساۋ كەزىندە جانە 1914 ـ جىلدىڭ باسىندا بۇل جورنالعا ماقالا بەرىپ تۇردى. 1914 ـ جىلى 3 ـ ايدا «قازىرگى دۇنيە» لەنيننىڭ «سوتسياليزىمدى تاعى ٴبىر رەت جويۋ» دەگەن ەڭبەگىن باستى. دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس كەزىندە بۇل جور-

نال سوتسيال ـ شوۆينيستەردىڭ جورنالىنا ايىنالدى. ــ 1122 ـ بەت.

332 «ەۆروپا وداعى ۇرانى تۋرالى» دەگەن ماقالادا سوتسياليزمنىڭ الدىمەن ىشىنارا ەلدەردە، ەڭمەسە ىتىپتى جەكە ىبىر كاپيتاليستىك ەلدە جەڭىسكە جەتۋ مۇمكىندىگى تۋرالى ىنازاريا تۇڭعىش رەت باياندالعان. بۇل شىعارما 1915 ـ جىلى 8 ـ ايدا جازىلىپ، 1915 ـ جىلى 8 ـ ايدىڭ 23 ـ كۇنى باسىماقالا رەتىندە «سوتسيال ـ دەموكراتتار» گازەتىنىڭ 44 ـ سانىنا باسىلعان. ــ 1125 ـ بەت.

333 ج. ديتسگەننىڭ überschwenglich دەگەن ىسوزدى قولدانعاندىعى ايتىلىپ وتىر. بۇل ىسوز كوپىرە، اسىرا، شەكسىز دەگەن ماعىنا بەرەدى. ماسەلەن، ول 1903 ـ جىلى شتۋتگارتتا شىققان «فيلوسوفيالىق قىسقا ماقالالار جيناعى»نىڭ 204 ـ بەتىندە وسى ىسوزدى قولدانعان. ديتسگەن بۇل ىسوزدى قولدانعاندا بىلاي دەپ جازادى: "مۇلدەمدىك نارسەلەر مەن سالىستىرمالى نارسەلەردىڭ پارقى شەكسىز ەمەس." ج. ديتسگەننىڭ «ادام ميى ارەكەتىنىڭ ىمانى»نىڭ 4 ـ تاراۋى، 2 ـ تاراۋشاسىن دا پايدا ـ لانۋعا بولادى، وندا رۋحي دۇنيە مەن سەزىمدىك دۇنيە اراسىنداعى پارىقتىڭ شەگى ايتىلادى. ــ 1138 ـ بەت.

334 درەيفۋس ىسى دەپ فرانسيانىڭ كەرتارتپا پاتشاشىل ميليتاريستەر توبى ـ نىڭ 1894 ـ جىلى باس شتابتىڭ وفيتسەرى ەۆرەي درەيفۋس ۇستىنەن ىرىتكىلىك سىياسات العان تەرگەۋ ۇيىمداستىرعان، ونى تىڭشىلىق، وتانعا وپاسىزدىق ىستەدى دەپ قارالاعاندىعى ايتىلىپ وتىر. اسكەري سوت درەيفۋستى ەمرىزىمسىز قاماق جازاسىنا كەستى. الايدا، فرانسيادا درەيفۋس ىسىن قايتا قاراۋ جونىندە قوعامدىق قيمىل ىورىس الىپ، رەسپۋبليكاشىلدار پاتشاشىلدارمەن قيانكەسكى كۇرەس جۇرگىزگەندىكـ تەن درەيفۋس اقىرى 1906 ـ جىلى قىلمىسسىز دەپ جاريالاندى.

سابەرن وقيعاسى ــ 1913 ـ جىلى 11 ـ ايدا الساسنىڭ سابەرن قالا ـ سىندا تۋىلدى. بۇل وقيعا پرۋسسيا وفيتسەرلەرى الساسلىقتاردى قورلا ـ عاندىقتان تۋعان. سول كەزدە جەرگىلىكتى حالىقتار (كوبى فرانسۋزدار) ـ دىڭ پرۋسسيا ميليتاريستەرىنىڭ ەزگىسىنە قارسى كەگى ىورشىدى. سابەرن وقيعاسى جونىندە «لەنيين شىعارمالارى»، 19 ـ توم، حانزۋشاسى، 514 ــ 516 ـ بەتتەرىنە قاراڭىز. ــ 1144 ـ بەت.

335 پايدالانىلعان: «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 31 ـ توم، حانزۋشاسى، 381 ـ بەت جانە «ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماڭى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋشاسى، 363 ـ بەت. ــ 1146 ـ بەت.

336 قاراڭىز: ەنگەلس «پراگا كوتەرىلىسى» («ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 5 ـ توم، حانزۋشاسى، 95 ـ بەت). بۇل ماقالانى ەنگەلس جازعان، سول كەزدە لەنيين فرانز مەرىڭ قۇراستىرعان «كارل ماركس، فريدريح ەنگەلس جانە فەرديناند لاسسالداردىڭ ادەبي مۇرالارى»، 1902 ـ جىلى شتۋتگارت باسپاسى، 3 ـ توم، 108 ــ 114 ـ بەتتەرىنەن سيتات كەلتىرىلگەندىكتەن، بۇل كىتاپتا ونىڭ اپتورى كورسەتىلمەگەن. ــ 1151 ـ بەت.

337 گرەك ەرتەگىلەرىندە ايتىلۋىنشا، اۋگەاس پاتشاسىنىڭ ءۇش مىڭ سيىر قامايتىن ۇلكەن قوراسى بولىپ، سول قورا 30 جىل تازالانباعان ەكەن. كەيىن كەلە ادامدار وتە بۇلعانىش ورىنداردى "اۋگەاس سيىر قوراسى"نا تەڭەيتىن بولعان. ــ 1152 ـ بەت.

338 «قوڭىراۋ» («Die Glocke») ــ 1915 ـ جىلدان 1925 ـ جىلعا دەيىن ىلگەرىندى ـ كەيىندى ميۋنحەندە جانە بەرليندە گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ مۇشەسى، سوتسيال ـ شوۆينيس پارۆۋس (گەلفاند) جاعىنان شىعارىلعان جورنال. ــ 1152 ـ بەت.

339 قاراڭىز: ەنگەلس «دەموكراتيالىق پانسلاۆيزىم» («ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 6 ـ توم، حانزۋشاسى، 322 ــ 342 ـ بەتتەر). بۇل ماقالانى ەنگەلس جازعان، سول كەزدە لەنيين فرانز مەرىڭ قۇراستىرعان «كارل ماركس، فريدريح ەنگەلس جانە فەرديناند لاسسالداردىڭ ادەبي مۇرالارى»نىڭ 1902 ـ جىلى شتۋتگارت باسپاسى، 3 ـ توم، 246 ــ 264 ـ بەتتەرىنەن سيتات كەلتىرىلگەندىكتەن، ونىڭ اپتورى كورسەتىلمەگەن. ــ 1152 ـ بەت.

340 «ءبىزدىڭ ءىس» («Наше Дело») ــ روسسيا مەنشەۆيك جويىمپازدارىنىڭ جورنالى، سوتسيال ـ شوۆينيستەردىڭ نەگىزگى ورگان جورنالى. 1914 ـ جىلى 10 ـ ايدا شىعۋدان توقتاعان «ءبىزدىڭ تاڭ» جورنالىنىڭ ورنىنا 1915 ـ جىلى العاش پەتەربۋرگتا شىعارىلعان. ــ 1159 ـ بەت.

341 سوتسياليستىك پارتيالاردىڭ حالىقارالىق كوميتەتى («I. S. K.—Internationale Sozialistische Kommission») ــ سيممەرۆالد وداعىنىڭ

1915 ـ جىلى 9 ـ ايدا سيممەرۆالد ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە سايلانعان اتقارۋ مەكەمەسى. سوتسياليستىك پارتيالاردىڭ حالىقارالىق كوميتەتى 1915 ـ جىلى 9 ـ ايدان 1917 ـ جىلى 1 ـ ايعا دەيىن اعىلشىن، فرانسۋز، نەمىس تىلىندە «سوتسياليستىك پارتيالاردىڭ حالىقارالىق بەرن كوميتەتى. حابارلاندىرۋ» دەگەن اتپەن ورگان جورنالىن شىعارىپ تۇردى، ودان جينى 6 سان شىقتى. ــ 1160 ـ بەت.

342 **«يمپەرياليزم ــ كاپيتاليزمنىڭ ەڭ جوعارعى ساتىسى»** دەگەن كىتاپ ماركستىڭ «كاپيتال»ىنىڭ تىكەلەي جالعاسى، ول كاپيتاليزمنىڭ «كاپيتال» باسپادان شىققاننان كەيىنگى جارىم عاسىر ىشىندەگى دامۋىن قورتىندىلاپ، يمپەرياليزم جونىندە جان ـ جاقتىلى ماركسيزمدىك تالداۋ جاساپ، يمپەرياليزم ــ مونوپوليالىق، شىرىگەن، ٴولىپ بارا جاتقان كاپيتاليزم، سوتسياليستىك توڭكەرىستىڭ قارساڭى دەپ كورسەتتى. لەنين يمپەرياليزمنىڭ ەكونوميكالىق جانە ساياسي داموۋىنىڭ ار ـ كەلكىلىگى جونىندەگى ٴوزى اشقان زاڭعا ساي، سوتسياليزم اۋەلى ٴبىر نەمەسە بىرنەشە كاپيتاليستىك ەلدە جەڭىسكە جەتەدى، بارلىق ەلدە ٴبىر ۋاقىتتا جەڭىسكە جەتۋى مۇمكىن ەمەس دەگەن قورتىندىعا كەلدى. لەنيننىڭ بۇل جاڭا، كەمەلىنە كەلگەن سوتسياليستىك توڭكەرىس ٴنازارياسى ماركسيزمدى بارىنشا بايىتتى جانە دامىتتى، جەڭىمپاز وكتيابىر سوتسياليستىك توڭكەرىسىنە جەتەكشىلىك ەتتى، دۇنيە جۇزىلىك پرولەتارلىق توڭكەرىستىڭ جەڭىسكە جەتۋى جونىندە بەرىك سەنىم ورناتتى.

«يمپەرياليزم ــ كاپيتاليزمنىڭ ەڭ جوعارعى ساتىسى» دەگەن كىتاپ 1916 ـ جىلى جازىلىپ ٴبىتتى. سوناۋ 1915 ـ جىلى لەنين بەرنده يمپەرياليزم جونىندە ٴار ەلدە شىققان شىعارمالاردى زەرتتەۋگە كىرىسكەن، 1916 ـ جىلى 1 ـ ايدان باستاپ بۇل كىتاپتى جازۋعا كىرىستى. لەنين سول جىلى 1 ـ ايدىڭ سوڭىندا سيۋريحقا بارىپ. سيۋريح وبىلىسىنىڭ كىتاپحاناسىندا بۇل كىتاپتى جازۋدى جالعاستىرا بەردى، لەنين شەتەل تىلىندەگى جۇزدەگەن كىتاپتاردان، جورنالداردان، گازەتتەردەن، ساناق جيناقتارىنان العان ۇزىندىلەر، جوبالار، ەستەلىكتەر مەن كەستەلەر ت. ب. جيىنى قىرىق نەشە تاباق بولعان. بۇل ماتەريالدار 1939 ـ جىلى

«يمپەرياليزم جونىندە ەستەلىكتەر» دەگەن اتپەن كىتاپشا بولىپ باسىلدى.

1916 ـ جىلى 7 ـ ايدىڭ 2 ـ كٷنى لەنين بٷل كىتاپتى جازىپ ٴبىتىرىپ، قول جازباسىن جالعىز جەلكەن باسپاسىنا جىبەردى. باسپادا ىستەيتىن مەنشەۆيكتەر كىتاپتان كاۋتسكيدىڭ جانە روسسيا مەنشەۆيكتەرى (مارتوۆ قاتارلىلار)نىڭ ورايشىلدىق ٴنازارياسىنا باعىتتالعان وتكىر سىندى شىعارىپ تاستادى، لەنين قولدانعان "داميدى" (كاپيتاليزم كاپيتاليستىك يمپەرياليزمگە داميدى) دەگەن ٴسوزدى "وزگەرەدى" دەپ، "كەرتارتپالىعى" ("اسقان يمپەرياليزم" ٴنازارياسىنىڭ كەرتارتپالىعى) دەگەن ٴسوزدى "مەشەۋلىگى" دەپ، ت. ب. وزگەرتتى. 1917 ـ جىلدىڭ باسىندا، جالعىز جەلكەن باسپاسى پەتروگرادتا «يمپەرياليزم ـ كاپيتاليزمنىڭ ەڭ جاڭا ساتىسى» دەگەن اتپەن بٷل كىتاپتى باسىپ شىقتى.

بٷل كىتاپقا لەنين روسسياعا قايتىپ كەلگەننەن كەيىن العى ٴسوز جازدى. كىتاپ 1917 ـ جىلى 9 ـ ايدا جارىق كوردى. ـ 1164 ـ بەت.

343 بٷل العى ٴسوز 1921 ـ جىلى 10 ـ ايدا «كوممۋنيستىك ينتەرناتسيونال» جورنالىنىڭ 18 ـ سانىندا «يمپەرياليزم جانە كاپيتاليزم» دەگەن تاقىرىپپەن تٷگەلىنشە رەت جاريالاندى. ـ 1167 ـ بەت.

344 گەرمانيا تاۋەلسىز سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسى ـ ارالىقتاعىلار پارتياسى، 1917 ـ جىلى 4 ـ ايدا قٷرىلعان، ونىڭ باسشىسى كاۋتسكي. كاۋتسكيشىل ٴۇيىم "ەڭبەك دوستىعى قوعامى" وسى پارتيانىڭ نەگىزگى تٷلعاسى بولدى. "تاۋەلسىزشىلدەر" جاريا سوتسيال ـ شوۆينيستەرمەن "ىنتىماقتاسۋ"دى ٴۇگىتتەدى، ولاردى اقتادى، ولارعا جان باستى، تاپتىق كٷرەستەن بەزۋدى قۋاتتادى.

تاۋەلسىز سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ 1920 ـ جىلى 10 ـ ايدا حاللەدە وتكىزىلگەن قٷرىلتايىندا بولشەكتەنۋ تۋىلدى. پارتيا ىشىندەگى ادامداردىڭ كوپ بولەگى 1920 ـ جىلى 12 ـ ايدا گەرمانيا كوممۋنيستىك پارتياسىمەن بىرىكتى. وڭشىل ەلەمەنتتەر ٴوز الدىنا جەكە پارتيا قٷردى، ول دا تاۋەلسىز سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيا دەگەن اتپەن 1922 ـ جىلعا دەيىن كەلدى. ـ 1173 ـ بەت.

345 سپارتاكشىلدار (ينتەرناتسيوناليشىلدار) ـ دٷنيە جٷزىلىك ٴبىرىنشى

سوعىس مەزگىلىندە قۇرىلعان گەرمانيا سولشىل سوتسيال ـ دەموكراتتارد-
نىڭ توڭكەرىستىك ۇيىمى. ونىڭ نەگىزىن سالۋشىلار جانە وعان باسشىلىق
ەتۋشىلەر: ك. ليبكنەحت، ر. لۋكسەمبۋرگ، ف. مەريڭ، ك. سەتكين
قاتارلىلار ەدى. 1915 ـ جىلى 4 ـ ايدا لۋكسەمبۋرگ پەن مەريڭ «ينتەر-
ناتسيونال» جورنالىن شىعاردى، گەرمانيانىڭ سولشىل سوتسيال ـ دەموك-
راتتارىنىڭ كوپشىلىگىن ونىڭ توڭىرەگىنە ۇيىمداستىرىپ، ينتەرناتسيونال-
شىلداردىڭ قاتارىن قۇردى. ينتەرناتسيونالشىلدار 1916 ـ جىلدان تارتىپ
سپارتاك دەپ قول قويىلعان «ساياسي حاتتار»دى شىعارا باستادى،
سوندىقتان سپارتاكشىلدار دەپ تە اتالدى. ولار 1917 ـ جىلى 4 ـ ايدا
گەرمانيا ارالىقتاعىلارىنىڭ دەربەس سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنا
كىردى، الايدا ۇيىمدىق جاقتاعى دەربەستىگىن ساقتادى. 1918 ـ جىلى
11 ـ ايدا، گەرمانيا توڭكەرىسى بارىسىندا سپارتاكشىلدار سپارتاك وداعىن
قالىپتاستىردى. نويابىر توڭكەرىسىنەن كەيىن "تاۋەلسىزشىلدەر"دەن
ٴبولىنىپ، سول جىلى 12 ـ ايدا گەرمانيا كوممۋنيستىك پارتياسىن قۇردى.

سپارتاكشىلدار بۇقارا اراسىندا يمپەرياليستىك سوعىسقا قارسى توڭكە-
رىستىك ۇگىت جۇرگىزىپ، گەرمانيا يمپەرياليستەرىنىڭ تالان ـ تاراجىلاۋ
ساياساتى مەن سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ ورايشىل كوسەمدەرد-
نىڭ ساتقىندىق ارەكەتتەرىن اشكەرەلەدى. الايدا سپارتاكشىلدار ــ
گەرمانيا سولشىلدارى كەيبىر كەلەلى ٴنازاريالىق جانە ساياساتتىق
ماسەلەلەردە جارتىلاي مەنشەۆيزىمدىك قاتەلىكتەردەن قول ٴۇزىپ كەتە
المادى، ولار جارتىلاي مەنشەۆيزىمدىك يمپەرياليستىك ٴنازاريانى دامىت-
تى، ۇلتتاردىڭ ٴوز تاعدىرىن ٴوزى بەلگىلەۋى جونىندەگى ماركسيزىمدىك
پرينسيپتەردى (ياعني ٴبولىنىپ شىعىپ، دەربەس مەملەكەت قۇرعانعا
دەيىن)، يمپەرياليستىك داۋىردەگى ۇلت ازاتتىق سوعىستىڭ مۇمكىندىگىن
تەرىسكە شىعاردى، توڭكەرىستىك پارتيانىڭ رولىن تومەن باعالاپ،
قوزعالىستىڭ ستيحياللىعىنا تابىنادى. «لەنين يۇنيۋستىڭ كىتاپشاسى
تۋرالى»، «ماركسيزىمگە قاراتىلعان سىقاق جانە "يمپەرياليستىك ەكونو-
ميزىم" تۋرالى» (قاراڭىز: وسى توم، 1360 ــ 1383 ـ بەتتەر جانە
«لەنين شىعارمالارى»، 23 ـ توم، حانزۋشاسى، 18 ــ 72 ـ بەتتەر) دەگەن
شىعارمالارىندا، ستالين «بولشەۆيزىم تاريحىنداعى بىرنەشە ماسەلەلەر

تۇرالى» (قاراڭىز: «ستالين شىعارمالارى»، 13 ـ توم، حانزۋشاسى، 76 — 91 ـ بەتتەر) دەگەن حاتىندا گەرمانيا سولشىلدارىنىڭ قاتەلىكتەرىن سىنادايدى. — 1174 ـ بەت.

346 «بانكە» («Die Bank») — گەرمانيا بانكيرلەرىنىڭ جورنالى، 1908 ـ جىلدان 1934 ـ جىلعا دەيىن بەرلينده شىعىپ تۇردى. لەنين «يمپەرياليزم — كاپيتاليزمنىڭ ەڭ جوعارعى ساتىسى» دەگەن كىتابىن ازىرلەۋ بارىسىندا وسى جورنالعا شىققان ماقالالار مەن ماتەريالداردى كوپ زەرتتەگەن بولاتىن (قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 39 ـ توم، حانزۋشاسى، 60 — 78 ـ ، 172 — 195 ـ ، 544 — 545 ـ بەتتەر). — 1200 ـ بەت.

347 قاراڭىز: ماركس «كاپيتال»، 3 ـ توم، حانزۋشاسى، 36 ـ تاراۋ. — 1213 ـ بەت.

348 كاسىپورىنداردى بەتالدى قۇرۋشىلاردىڭ وگباعاندىقتارى — گەرمانيادا 19 ـ عاسىردىڭ 70 ـ جىلدارىنىڭ باسىندا جارنا سەرىكتىكتەرىن جەدەل قۇرىپ جاتقان تۇستا تۋىلدى. كاسىپورىنداردى بەتالدى قۇرۋدىڭ الا كەلگەنى بايىپ العان بۇرجۋازيا جالداپتارىنىڭ الدامشىلىعى، ساۋدا ورىندارىندا جەر جالداپتىعى مەن قۇندى قاعاز جالداپتىعىنىڭ ۋشىعۋى بولدى. — 1216 ـ بەت.

349 «فرانكفۇرت گازەتى» («Frankfurter Zeitung») — «فرانكفۇرت گازەتى جانە ساۋدا گازەتى» («Frankfurter Zeitung und Handelsblatt») نىڭ قىسقاشا اتالۋى، گەرمانيا ۇساق بۇرجۋازيا دەموكراتتارىنىڭ 1856 ـ جىلدان 1943 ـ جىلعا دەيىن مايىن وزەنى بويىنداعى فرانكفۇرتتا شىعىپ تۇرعان كۇندەلىك گازەتى (1886 ـ جىلدان باستاپ وسى اتتى قولدانعان). — 1219 ـ بەت.

350 گ.ۆ. پلەحانوۆ ايتىلىپ وتىر. — 1233 ـ بەت.

351 فرانسيانىڭ پاناما ديالاسى دەپ 1892 — 1893 ـ جىلدارى فرانسيادا اشكەرەلەنگەن، فرانسيانىڭ پاناما كانالىن اشۋ سەرىكتىگى جاعىنان ساتىپ الىنعان مەملەكەت قايراتكەرلەرىنىڭ، ٴمانساپتىلارىنىڭ جانە باسپا سوزدەرىنىڭ بارىنشا بوياماشىلدىق ىستەپ زاڭ ـ ٴتارتىپتى بۇزعان، پارا العان ديالاسى ايتىلىپ وتىر. — 1247 ـ بەت.

352 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 35 ـ توم، حانزۋشاسى، 18 ـ بەت. — 1325 ـ ، 1429 ـ بەتتەر.

353 بۇل دا سوندا، 353 ـ بەت. ـــ 1325 ـ ، 1398 ـ ، 1403 ـ ، 1403 ـ بەتتەر.
354 موحيكاندار ـــ امەريكا قۇرلىعىنداعى تۇقىمى قۇرىپ كەتكەن ٴبىر ۇلت. "ەڭ سوڭعى موحيكاندار" دەگەن ٴسوز امەريكا جازۋشىسى كۋپەرنىڭ «ەڭ سوڭعى ٴبىر موحيكان» دەگەن رومانىنان شىققان. سودان باستاپ بۇل ٴسوز اقىرعى ۋاكىل دەگەن ٴسوزدىڭ ورنىنا جۇرەتىن بولعان. ـــ 1331 ـ بەت.
355 سپەكتاتور، ياعني روسسيانىڭ ەكونوميسى، بۇندىسىل ەلەمەنت م.ي. ناحيمسون. ـــ 1334 ـ ، 1374 ـ ، 1422 ـ بەتتەر.
356 قاراڭىز: ماركس «كاپيتال»، 3 ـ توم، حانزۋشاسى، 6 ـ تاراۋ، 2 ـ تاراۋ-شا. ـــ 1336 ـ بەت.
357 بۇكىل گەرمانيالىق سولشىل سوتسيال ـ دەموكراتتاردىڭ ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى ايتىلىپ وتىر. بۇل ٴماجىلىس 1916 ـ جىلى 1 ـ ايدىڭ 1 ـ كۇنى بەرليندە ٴدى. ليبكنەحتتىڭ تۇرعان جەرىندە وتكىزىلدى، وندا ينتەرناتسيونالشىلداردىڭ ر. لۋكسەمبۋرگ تۇزگەن تەزيسى ماقۇلدان-دى. ـــ 1360 ـ بەت.
358 «برەمەر ازاماتتار گازەتى» («Bremer Bürger - Zeitung») ـــ گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنداعى برەمەر توبىنىڭ ورگان گازەتى، 1890 ـ جىلدان باستاپ شىققان. 1919 ـ جىلى شىعۋدان توقتاعان. بۇل گازەت 1914 ـ جىلدان 1915 ـ جىلعا دەيىن ٴىس جۇزىندە گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنداعى سولشىلداردىڭ ورگان گازەتى بولدى، 1916 ـ جىلى كاۋتسكيشىلدەردىڭ قولىنا ٴوتتى. ـــ 1364 ـ بەت.
359 «حالىق دوستارى» («Volksfreund») ـــ گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ كۇندەلىك گازەتى، 1871 ـ جىلى براۋشۆەيگتە شىققان، بۇل گازەت 1914 ـ جىلدان 1915 ـ جىلعا دەيىن ٴىس جۇزىندە گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنداعى سولشىلداردىڭ ورگان گازەتى بولدى، 1916 ـ جىلى كاۋتسكيشىلدەردىڭ قولىنا ٴوتتى. ـــ 1364 ـ بەت.
360 گەرمانيانىڭ حالىقارالىق سوتسياليستەرى ـــ دۇنيەجۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىستىڭ القاشقى كەزىندە گەرمانيادا ورتاعا شىققان سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيا سولشىلدارى (بورشات قاتارلى ادامدار). بۇل توپتاعىلار سيممەرۆالد سولشىلدارىن قۇپتادى، سوتسيال ـ شوۆينيستەرمەن

جانە ارالىقتاعىلارمەن شەگارا ايىرۋ ماسەلەسىندە ر. لۋكسەمبۋرگتىڭ جاقتاۋشىلارىنان دا دايەكتى مايدان ۇستادى. ٴبىراق بۇل توپتاعىلاردىڭ بۇقارامەن كەڭ كولەمدى بايلانىس جاساۋى كەمشىل بولعاندىقتان وتە تەز ىدىرادى. — 1364 - بەت.

361 قاراڭىز: «ماركس - ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 2 - توم، حانزۋ- شاسى، 398 - بەت. — 1375 - بەت.

362 ۇندەۋشىلەر — «ۇندەۋ» گازەتىنە بايلانىستى وسلاي اتالعان.

«ۇندەۋ» («Призыв») — مەنشەۆيكتەر مەن سوتسيال توڭكەرىسشىلدەردىڭ سوتسيال - شوۆينيستىك توبىنىڭ ورگان گازەتى، 1915 - جىلى 10 - ايدان 1917 - جىلى 3 - ايعا دەيىن پاريجدە شىعىپ تۇردى. — 1378 - بەت.

363 قاراڭىز: ەنگەلس «جۇمىسشى تابىنىڭ پولشادا نە جۇمىسى بار؟» («ماركس - ەنگەلس شىعارمالارى»، 16 - توم، حانزۋشاسى، 175 - بەت). — 1388 - بەت.

364 «پرولەتارلىق توڭكەرىستىڭ اسكەري پروگرامماسى»ندا «ەۆروپا وداعى ۇرانى تۋرالى» دەگەن ماقالادان كەيىن سوتسياليزمنىڭ الدىمەن ٴبىر ەلدە نەمەسە بىرنەشە ەلدە جەڭىسكە جەتۋى مۇمكىن دەيتىن ايگىلى ماركسيزم - لەنينيزمدىك قاعيدا تاعى ٴبىر رەت باياندالدى، سونىمەن بىرگە ماركسيزمنىڭ ادىلەتتى سوعىس جانە ادىلەتسىز سوعىس جونىندەگى قاعيداسى دا ٴبىر ادىم ىلگەرىلەي باياندالدى.

«پرولەتارلىق توڭكەرىستىڭ اسكەري پروگرامماسى» دەگەن ماقالا 1916 - جىلى 9 - ايدا نەمىس تىلىندە جازىلعان. العاشقى نۇسقاسى سكانديناۆيا سولشىل سوتسيال - دەموكراتتارىنىڭ جورنالىندا جاريالانعان. دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىس مەزگىلىندە سولشىل سوتسيال - دەموكراتتار سوتسيال - دەموكراتيالىق پارتيانىڭ پروگرامماسىنداعى "حالىقتىق قارۋلى كۇش" دەگەن تارماقتا قارسى شىقتى جانە «قارۋسىز- داندىرۋ» دەيتىن قاتە ۇران كوتەردى.

1916 - جىلى 12 - ايدا بۇل ماقالا وزگەرتۋ ەنگىزگەنىنەن كەيىن «"قارۋسىزداندىرۋ" ۇرانى تۋرالى» دەگەن تاقىرىپپەن «سوتسيال - دەموكراتتار جيناعى»نىڭ 2 - تومىنا باسىلدى (قاراڭىز: «لەنين

شىعارمالارى»، 23 ـ توم، حانزۋشاسى، 92 ـــ 102 ـ بەتتەر).

لەنين بۇل ماقالانىڭ نەمىسشە ٴتۇپ نۇسقاسىن 1917 ـ جىلى 4 ـ ايدا، روسسياعا قايتۋدىڭ از ـ اق الدىندا «جاستار ينتەرناتسيونالى» جورنالىنىڭ رەداكسياسىنا تاپسىرىپ بەرگەن. ماقالا 1917 ـ جىلى وسى جورنالدىڭ 9 ـ جانە 10 ـ سانىنا باسىلعان.

«جاستار ينتەرناتسيونالى» («Jugend – Internationale») ـــ سيمەرۆالد سولشىلدارىن جاقتاعان حالىقارالىق سوتسياليستىك جاستار ۇيىمدارى بىرلەستىگىنىڭ ورگان جورنالى، 1915 ـ جىلى 9 ـ ايدان 1918 ـ جىلى 5 ـ ايعا دەيىن سيۋريحتا شىعىپ تۇرعان. «جاستار ينتەرناتسيونالى»نا بەرىلگەن باعانى «لەنين شىعارمالارى»، 23 ـ توم، حانزۋشاسى، 163 ـــ 167 ـ بەتتەرىنەن قاراڭىز. ـــ 1400 ـ بەت.

365 ر. گريم (شۆەيتساريا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسى باسشىلارىنىڭ ٴبىرى) 1916 ـ جىلى جازدا شۆەيتساريا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ەرەكشە قۇرىلتايىن اشۋعا ازىرلىك كورۋ بايلانىسىمەن تۇزگەن اسكەري ماسەلەلەر تەزيسى ايتىلىپ وتىر. بۇل قۇرىلتايدى شۆەيتساريا سوتسياليستەرىنىڭ سوعىس جونىندەگى پوزيتسياسىن تۇرالاۋ ٴۇشىن 1917 ـ جىلى 2 ـ ايدا اشۋ بەلگىلەنگەن. ـــ 1400 ـ بەت.

366 «جاڭا ٴومىر» («Neus Leben») ـــ شۆەيتساريا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ورگان جورنالى، 1915 ـ جىلى 1 ـ ايدا بەرنىدە شىعا باستاعان، 1917 ـ جىلى 12 ـ ايدا شىعۋدان توقتاعان. بۇل جورنال سيمەرۆالد وڭشىلدارىنىڭ كوزقاراسىن ۇگىتتەگەن، 1917 ـ جىلدىڭ باسىنان تارتىپ سوتسيال ـ شوۆينيستىك مايدان ۇستاعان.

«جارشى» («Vorbote») ـــ سيمەرۆالد سولشىلدارىنىڭ ٴنازاريالىق ورگان جورنالى، 1916 ـ جىلى بەرنىدە نەمىس تىلىندە شىققان، جيىنى ەكى سان شىققان: ٴبىرىنشى سانى 1916 ـ جىلى 1 ـ ايدا، 2 ـ سانى 1916 ـ جىلى 4 ـ ايدا شىققان. بۇل جورنال لەنيننىڭ «ورايشىلدىق جانە ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ كۇيرەۋى»، «سوتسياليستىك توڭكەرىس جانە ۇلتتاردىڭ ٴوزىن ٴوزى بيلەۋ ۇقىعى (تەزيس)» دەگەن شىعارمالارىن باسقان. ـــ 1400 ـ بەت.

367 حالىقارالىق سوتسياليستەردىڭ ەكىنشى رەتكى ۋاكىلدەر ٴماجىلىسى

(كينتال ۋاكىلدەر ءماجىلىسى) 1916 ـ جىلى 4 ـ ايدىڭ 24 ــ 30 ـ كۇندەرى كينتالدا بولىپ ءوتتى. وسى رەتكى ۋاكىلدەر ماجىلىسىندە ينتەرناتسيوناليستەر ءبولىنىپ شىعىپ، سول قاناتتاعىلار سيممەرۆالد ۋاكىلدەر ماجىلىسىندەگىگە قاراعاندا اناعۇرلىم ىنتىماقتاسىپ كۇشەيە ءتۇستى. ۋاكىلدەر ءماجىلىسى لەنيننىڭ كۇش سالۋىمەن سوتسيال ـ تىنىشتىقپازدىقتى جانە حالىقارالىق سوتسياليستىك بيرونىڭ وراپشىلدىق ارەكەتتەرىن سىنداپ قارار قابىلدادى. كينتال ۋاكىلدەر ءماجىلىسى ماقۇلداعان جارناما سيممەرۆالد ۋاكىلدەر ءماجىلىسى ماقۇلداعان جارناماعا قاراعاندا ءبىر ادىم ىلگەرىلەي ءتۇستى، ءبىراق بۇل ماجىلىستە وراپشىلدىققا قارسى تۇرۋ ماسەلەسىن اشىق ورتاعا قويمادى، دايەكتى ينتەرناتسيونا ـ ليستىك مايدان ۇستامادى، بولشەۆيكتىك ساياساتتىڭ يمپەرياليستىك سوعىس ـ تى شىكى سوعىسقا اينالدىرىپ، ءوز ەلدەرىندەگى يمپەرياليستىك ۇكىمەت ـ تەردى سوعىستا جەڭىلىسكە ۇشىراتۋ، ءۇشىنشى ينتەرناتسيونالدى قۇرۋ جونىندەگى نەگىزگى پرينسيپتەردى قابىلدامادى. ــ 1410 ـ، 1465 ـ بەتتەر.

368 سوتسيال ـ دەموكراتيالىق ەڭبەك توبى (ەڭبەك دوستىعى قوعامى) ــ گەرمانيا ارالىقتاعىلارىنىڭ ۇيىمى، 1916 ـ جىلى 3 ـ ايدا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيادان قول ۇزگەن، يمپەريا پارلامەنتىندەگى ۇيىرمە ـ نىڭ ۋاكىلدەرىنەن ۇيىمداسقان. بۇل توپ گەرمانيا ارالىقتاعىلارى 1917 ـ جىلى قۇرعان تاۋەلسىز سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتيانىڭ نەگىزگى ۇيتقىسى بولدى. بۇل پارتيا سوتسيال ـ شوۆينيستەردى جاريا اقتادى جانە ولارمەن بىرلىك ساقتاۋدى قۋاتتادى. ــ 1411 ـ، 1449 ـ بەتتەر.

369 سوعىستىق ونەركاسىپ كوميتەتتەرى يمپەرياليستىك ءىرى بۇرجۋازيا پاتشا ۇكىمەتىنىڭ سوعىس جۇرگىزۋىنە كومەكتەسۋ ءۇشىن 1915 ـ جىلى روسسيادا قۇرعان. بۇرجۋازيا جۇمىسشىلارعا ءوز ىقپالىن وتكىزۋ، ولارعا قورعامپازدىق نىسايىن ءسىڭىرۋ ءۇشىن، سوعىستىق ونەركاسىپ كوميتەتىنە قاراستى "جۇمىسشى ۇيىرمەلەرى"ن قۇرىپ، جۇمىسشى ۋاكىلدەرىن وسى ۇيىمدارعا تارتتى، ءسويتىپ جۇمىسشىلار بۇقاراسىنىڭ اسكەري زاۋىتتاردا ەڭبەك ونىمدىلىگىن ارتتىرۋىنا دەم بەردى. مەنشەۆيكتەر بۇرجۋازيا جوسپار ـ لاعان، وتانشىلدىقپەن سىرلانعان وسى قاسكۇنەمدىككە بەلسەنە قاتىناستى؛ ال بولشەۆيكتەر سوعىستىق ونەركاسىپ كوميتەتىنە تيىم سالاتىندىعىن

جاريالادى جانە كوپ سانىدى جۇمىسشىلاردىڭ قولداۋىمەن جەڭىستى تۇردە تيىم سالدى. — 1411 ـ، 1434 ـ بەتتەر.

370 «كۇزەتشى» («La Sentinelle») — شۆەيتساريا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ نەۋشاتەل وبلىسىنداعى (شۆەيتساريانىڭ فرانسۋز ٴتىل رايونى) ۇيىمدارىنىڭ ورگانى گازەتى، 1884 ـ جىلى ساۋدىفوندا شىعا باستاعان. دۇنيە جۇزىلىك ٴبىرىنشى سوعىستىڭ العاشقى بىرنەشە جىلىندا بۇل گازەت ينتەرناتسيوناليستىك مايداندا بولدى. 1914 ـ جىلى 11 ـ ايدىڭ 13 ـ كۇنگى 263 ـ سانىندا روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنىڭ «سوعىس جانە روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسى» دەگەن جارناماسىن قىسقارتىپ باستى (وسى تومنىڭ 898 — 909 ـ بەتتەرىنە قاراڭىز). — 1417 ـ بەت.

371 1915 ـ جىلى 11 ـ ايدىڭ 20 — 21 ـ كۇندەرى اراۋدا بولىپ وتكەن **شۆەيتساريا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ قۇرىلتايى** ايتىلىپ وتىر. قۇرىلتايدىڭ كۇن تارتىبىندەگى وزەكتى ماسەلە شۆەيتساريا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ينتەرناتسيوناليس — سيممەرۆالد وداعى جونىندەگى پوزيتسياسى تۋرالى ماسەلە بولدى. شۆەيتساريا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنداعى ٴۇش توپ ورتاسىندا وسى ماسەلە ۇستىندە كۇرەس ٴورىس الدى، بۇل ٴۇش توپ مىناۋ: 1) سيممەرۆالدشىلدارعا قارسى توپ (گرەيليح، فەرۋگ قاتارلىلار)؛ 2) سيممەرۆالدشىلدارىنىڭ جاقتاۋشىلارى (ر. گريم)؛ 3) سيممەرۆالد سولشىلدارىنىڭ جاقتاۋشىلارى (پلاتتەن قاتارلىلار).

گريم ٴبىر قارار جوباسىن العا قويدى، شۆەيتساريا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ سيممەرۆالد وداعىنا كىرۋىن جانە سيممەرۆالدشىلدارىنىڭ ساياسي لۋشيانىن قۋاتتاۋىن ۇسىنىس ەتتى. شۆەيتساريا سولشىل سوتسيال ـ دەموكراتتارى گريمنىڭ قارار جوباسىنا تۇزەتۋ بەرىپ، سوعىسقا قارسى بۇقارالىق توڭكەرىستىك كۇرەس ٴورىس الدىرۋدى ۇسىنىس ەتۋ، سونىمەن بىرگە يمپەرياليستىك سوعىستى تەك جەڭىمپاز پرولەتاريات قانا اقىرلاتا الادى دەپ مالىمدەدى.

قۇرىلتاي سولشىلداردىڭ تۇزەتۋ جوباسىن كوپ داۋىسپەن ماقۇلدادى. — 1417 ـ بەت.

372 پايدالانعىز: ماركس «لۋي بوناپارتتىڭ تۋمان ايىنىڭ 18 ـ كۇنى» («ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماللى شىعارمالارى»، 1 ـ توم، حانزۋشاسى، 600 ـ بەت). — 1421 ـ بەت.

373 «كوممۋنيستەر» («Коммунист») — لەنين باسقارعان جورنال، «سوتسيال ـ دەموكراتتار» گازەتىنىڭ رەداكسياسى جاعىنان 1915 ـ جىلى جەنەۆادا شىعارىلعان، بار ـ جوعى ءبىر عانا قوس سان شىعارىلدى، وعان لەنيننىڭ «ەكىنشى ينتەرناتسيونالدىڭ كۇيرەۋى»، «فرانسيا سوتسياليستەرىنىڭ ادىلەتتى ءۇنى»، «يتالياداعى يمپەرياليزم جانە سوتسياليزم» دەگەن ءۇش ماقالاسى باسىلدى.

لەنين جورنال رەداكسياسىنداعى بۋحارين ـ پياتاكوۆ پارتياعا قارسى توبىنا قارسى كۇرەس جۇرگىزىپ، بۇل توپتىڭ بولشەۆيكتەرگە قارسى كوزقاراسىن جانە جورنالدان پايدالانىپ جىكشىلدىك ىستەۋ ارەكەتىن اشكەرەلەدى. بۇل توپتىڭ پارتياعا قارسى مايدانى سەبەپتى لەنين «سوتسيال ـ دەموكراتتار» گازەتى رەداكسياسىنا بۇل توپتان ىرگە ءبولۋ جانە ولارمەن بىرلىكتە جورنال شىعارۋدى توقتاتۋ تۋرالى ۇسىنىس بەردى. «سوتسيال ـ دەموكراتتار» گازەتىنىڭ رەداكسياسى 1916 ـ جىلى 10 ـ ايدان تارتىپ ءوزىنىڭ «سوتسيال ـ دەموكراتتار جيناعى»ن شىعارا باستادى. — 1422 ـ بەت.

374 «روسسيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق جۇمىسشى پارتياسى ۇيىمداستىرۋ كوميتەتىنىڭ شەتەلدەگى شۇجىلەر مەڭگەرمەسىنىڭ جالپى ۇقتىرۋى» «Известия Заграничного Секретариата Организационного) Комитета Российской Социал – Демократической Рабочей «Партии) — مەنشەۆيكتەردىڭ گازەتى، 1915 ـ جىلى 2 ـ ايدا شۆەيتسارىيادا شىعا باستاعان، 1917 ـ جىلى 3 ـ ايدا شىعۋدان توقتاعان، جيىنى 10 سان شىققان. — 1426 ـ بەت.

375 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 33 ـ توم. — 1429 ـ بەت.

376 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭداماللى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانزۋشاسى، 468 ـ بەت. — 1430 ـ بەت.

377 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 37 ـ توم، حانزۋشاسى، 391 ـ بەت. — 1430 ـ بەت.

378 پايدالانىلعان: «ماركس ـ ەنگەلس شىعارمالارى»، 38 ـ توم، حانىزۋشاسى، 44 ـ، 151 ـ بەتتەر. ـــ 1431 ـ بەت.

379 قاراڭىز: «ماركس ـ ەنگەلس تاڭدامالى شىعارمالارى»، 4 ـ توم، حانىزۋشاسى، 271 ـــ 287 ـ بەتتەر. ـــ 1431 ـ بەت.

380 «ەڭبەك ءۇنى» («Голос Труба») ـــ مەنشەۆيكتەردىڭ جاريا گازەتى، 1916 ـ جىلى سامارادا شىعا باستاعان، بۇل گازەت بۇرىن «ءبىزدىڭ ءۇن» دەگەن اتپەن شىققان. ـــ 1439 ـ بەت.

381 لەنين ءاسلى «بۇرجۋازيالىق تىنىشتىقپازدىق پەن سوتسياليستىك تىنىشتىقپازدىق» دەگەن ماقالاسىن شەتەلدە تۇراتىن روسسيا سوتسياليستەرى نيۋ ـ يوركتە شىعارعان «جاڭا دۇنيە» گازەتىندە جاريالاماق بولعان ەدى. ءبىراق بۇل گازەت بۇل ماقالانى جاريالامادى. بۇل ماقالانىڭ باسقى ەكى تاراۋى تۇزەتۋ ەنگىزگەنەن كەيىن «دۇنيە جۇزىلىك ساياسيداعى بۇرىلىس» دەگەن تاقىرىپپەن «سوتسيال ـ دەموكراتتار» گازەتىنىڭ ەڭ سوڭعى سانىندا، ياعني 58 ـ سانىندا جاريالاندى (قاراڭىز: «لەنين شىعارمالارى»، 23 ـ توم، حانىزۋشاسى، 269 ـــ 277 ـ بەتتەر). ـــ 1443 ـ بەت.

382 «العا» («Avanti!») ـــ يتاليا سوتسياليستىك پارتياسى ورتالىق كوميتەتىنىڭ ورگان گازەتى، 1896 ـ جىلى 12 ـ ايدان باستاپ شىققان. دۇنيە جۇزىلىك ءبىرىنشى سوعىس كەزىندە، بۇل گازەت دايەكتى بولماعان ينتەرناتسيوناليستىك مايدان ۇستادى، جاڭعىرتىمپازدارمەن قاتىناسىن ۇزبەدى. ـــ 1453 ـ بەت.

383 جۇمىسشى ۇيىمى باس وداعى (ەڭبەك باس بىرلەستىگى) ـــ بۇكىل فرانسيالىق جۇمىسشى ۇيىمدارىنىڭ بىرلەستىگى، 1895 ـ جىلى قۇرىلعان. دۇنيە جۇزىلىك ءبىرىنشى سوعىس كەزىندە ەڭبەك باس بىرلەستىگىنىڭ باسشىلىق ۇيتقىسى يمپەرياليستەر جاعىنا اۋىپ كەتتى، تاپتىق ىنتىماقتى ۋاعىزدادى جانە «وتان قورعاۋ»دى ۇگىتتەدى. ـــ 1459 ـ بەت.

384 «حالىق ءۇنى» («Volksstimme») ـــ گەرمانيا سوتسيال ـ دەموكراتيالىق پارتياسىنىڭ ورگان گازەتى، 1890 ـ جىلى 1 ـ ايدان 1933 ـ جىلى 2 ـ ايعا دەيىن كەمىنستە شىعىپ تۇردى. دۇنيە جۇزىلىك ءبىرىنشى سوعىس كەزىندە ول سوتسيال ـ شوۆينيستەردىڭ گازەتى بولدى. ـــ 1461 ـ بەت.

385 «ايقاس» («La Bataille») ـــ فرانسيانىڭ ۇكىمەتسىزدىك جۇمىسشى

بىرلەستىگىشىلدەرىنىڭ ورگان گازەتى، 1915 ـ جىلى 11 ـ ايدا العاش پارىجدا شىققان. دۇنيە جۇزىلىك ءبىرىنشى سوعىس كەزىندە بۇل گازەت شوۆينيستىك مايدان ۇستادى. ـــ 1463 ـ بەت.

ادام اتناری کـورسەتکـشی

بۆلـگاکوۆ، سەرگەي نیکـولایەۆیـچ
Булгаков, сергей Никол-)
(аевич 1871 — 1944 — 573 ـ بەت.
بـۆلکیـن (Булкин 1888 ـ جـلی
تۆلـعان)، شـن اتی سەمەنوۆ،
فەدور افاناسیەۆیـچ (Семенов,
(Федор Афанасьевич —
781 ـ ، 1436 ـ بەتتەر.
بۆرتسەۆ، ۆلادیمیر لۆوۆویچ (Бур-
цев, Владимир Львович
(1862 — 1936 — 969 ـ ، 1092 ـ
بەت.
بۆریانوۆ، ا. ف، (Бурьянов, А.
Ф. 1880 — جلی تۆلـعان) —
785 ـ بەت.
بەم ـ باۆەرك، ەۆگەن (Bohm -
(Bawerk, Eugen 1851 — 1914
— 6 ـ بەت.
بیۆخنـەر، لـۆدۆیـگ (Büchner,
(Ludwig 1824—1899 — 65 ـ ،
923 ـ بەتتەر.
بەبەل، اۆگۆست (Bebel, August
(1840 — 1913 — 345 ـ ، 1071 ـ ،
بەتتەر.
بەککەرەل، جان (Becquerel, jean
(1878 — 1953 — 465 ـ بەت.
بەلگەر، ەرۆیـن (Belger, Erwin
1875 — جلی تۆلـپ، 1919 —
1922 — جلدار ارالعندا ولگەن)
— 1033 ـ بەت.

بەلـوۆسوۆ، تەرەنتـي وسـیپوۆیـچ
Белоусов, Терентий оси-)
повuч، 1875 — جلی تۆلعان)
— 617 ـ بەت.
بەلتوۆ، ب. — قاراڭىز: پـلەحانوۆ.
بەننیگسەن، ە. پ. (Беннигсен,
Э. П.، 1875 — جلی تۆلعان)
— 798 ـ بەت.
بەنتـلي، مادیـسـون (Bentley,
(Madison 1870 — 1955 —بەت.
بەرارد، ۆیکتور (Berard, Victor
(1864 — 1931 — 295 ـ بەت.
بەرمان، یاکوۆ الەکـسانـدرووۆیـچ
Берман, Яков Александ-)
ровuч 1868 — 1933) — 18 ـ
بەت.
بەرنشـتەیـن، ەدۆارد (Bernstein
(Eduard 1850 — 1932 — 3 ـ ،
651 ـ ، 1059 ـ ، 1172 ـ ، 1364 ـ
بەتتەر.

ۆ

ۆولتمان، لۆدۆیگ (Woltmann,
(Ludwig 1871 — 1907 — 535 ـ
بەت.
ۆالـیـان، ەدوۆارد (Vaillant,
(Edouard 1840—1915 —1023 ـ ،
1099 ـ بەتتەر.
ۆالەنـتـیـنـوۆ (Валентинов

ەيدەلس، وتتو (Jeidels. otto) —
1200 ـ بەت.
ەنگەلس فريدريح (Engels
— (Friedrich 1820 — 1895
2 ـ، 602 ـ، 638 ـ، 692 ـ، 698 ـ،
706 ـ، 812 ـ، 910 ـ، 971 ـ،
1071 ـ، 1133 ـ، 1324 ـ، 1385 ـ،
1403 ـ، 1428 ـ بەتتەر.
ەپيكۋر (Epikouros جاڭا ەرادان
بۇرىن 341 — 270) — 912ـ بەت.
ەرمانسكي، ا. (Ерманский, A.
1941 — 1866) شىن اتى كوگان،
وسىپ اركاديەۆيچ (Коган,
قالام اتى осип Аркадьевич
گۋشكا (Гушка — 720 ـ بەت.
ەشۋەگە، لۋدۆيگ (Eschwege,
(Ludwig — 1199 ـ بەت.
ەۆلوگي (Евлогий، 1868 — جىلى
تۋىلعان)، شىن اتى گەورگيەـ
ۆسكي، ۆاسيلي (Георгиевский,
(Василий — 220 ـ بەت
ەۆالد، وسكار (Ewald, oskar
1881 — جىلى تۋىلعان)، شىن
اتى فريەدلاندەر، وسكار (Frie-
(dlander, oskar — 87 ـ بەت.

ج

جەمس، ۋيلليام (James. wil-
1910 — 1842 liam) — 560 ـ

بەت.
جورەس، جان (Jaures. Jeann
1914 — 1859) — 327 ـ بەت.
جوردانيا، نوي نيكولايەۆيچ
Жордания, Ной Николае-)
1953 — 1870 вич)، قالام اتى
كوستروۆ، ان (Костров, AH)
— 472 ـ، 786 ـ، 1121ـ بەتتەر.
جۋو، لەون (Jouhaux, Leon
1954 — 1879) — 1459 ـ بەت.
جوۋل، جامەس پرەسكوتس (Joule,
James prescotts (1818 — 1889
— 499 ـ بەت.
جەليابوۆ، اندرەي يۆانوۆيچ
Желябов, Андрей Ивано-)
1881 — 1850 вич)—998ـ بەت.
جورج، حەنري (George, Hehry
1897 — 1839) — 685 ـ بەت.
جيففەت، روبەرت (Giffen, Robert
1910 — 1837) — 994 ـ، 1314 ـ
بەتتەر.

ز

زاحن، فريدريح (Zahn. Fried-
rich 1869—1946)—1180ـ بەت.
زاسۋليچ، ۆەرا يۆانوۆنا (Засулич,
(Вера Ивановна 1849 — 1919
— 743 ـ بەت.
زيمانن، پيەتر (Zeemann, pieter

ل

لاس، ەرنـست (Laas, Ernst
1885 — 1837) — 153 ـ بەت.
لابـريولا، ارتـۋرو (Labriola,
Arturo 1873—1959)—12ـ بەت.
لافارگ، لاۋرا (Lafargue, Laura
1911 — 1845) — 918 ـ بەت.
لافـارگ، پاۋل (Lafargue, Paul
1911 — 1842) — 326 ـ ، 867 ـ ،
918 ـ بەتتەر.
لاگاردەل، حۋبەرت (,Lagardelle
Hubert 1874 — 1958) — 13 ـ
بەت.
لاگرانج، جوسەف ـ لوۋيس (-Lagra
nge, Joseph - Louis
1813 — 1736) — 487 ـ بەت.
لانگە، فريدريح البـەرت (,Lange
Friedrich Albert 1828—1875)
— 153 ـ بەت.
لانـجەۆـن، پاۋل (,Langevin
Paul 1872—1946)—425ـبەت.
لانسبۋرگ، الفـرەد (,Lans burgh
Alfred 1872 — 1940) —1204ـ
بەت.
لاريـن، يـۋري (Ларин, Юрий
1932 — 1882)، شىن اتى لۋريە،
ميحايل الەكساندروۆيـچ (,Лурье
Михаил Александрович) —
652 ـ ، 756 ـ بەتتەر.
لارمور، جوسەف (Larmor, Joseph
1942 — 1857) — 419 ـ بەت.
لاسـسال، فەرديـنانـد (,Lassalle
Ferdinand 1825 — 1864) —
812 ـ ،1014، 1132 ـ بەتتەر.
لاۋرا — قاراڭىز: لافارگ لاۋرا:
لاۋازيـە، انـتـويـنـە ـ لاۋرەنـت
(-Lavoisier, Antoine - Lau
rent 1742—1794)—412ـبەت.
لەدەبوۋر، گەورگ (,Ledebour
Georg 1850 — 1947) — 1449 ـ
بەت.
لەرۋا، ەدوۋارد (-Le Roy, Edou
ard 1870 — 1954) — 475 ـ بەت.
ليبكـنەحـت، كارل (,Liebknecht
Karl 1871 — 1919) — 1048 ـ ،
1062 ـ ، 1382 ـ ، 1457 ـ بەتتەر.
ليبكنەحت، ۋلحەلم، (,Liebknecht
Wilhelm 1826 — 1900) —
171 ـ ، 659 ـ ، 962 ـ ، 1065 ـ
بەتتەر.
ليبمان، ف. (Либман .Ф) 1882 ـ
جىلى تۋىلعان)، شىن اتى گەرش،
پ. ل. (Герш. П. Л) —
801 ـ ، 1155 ـ بەتتەر.
ليبەر (Либер 1880 — 1937)،شىن
اتى گولدمان، ميحايل يساكوۆيچ
(-Гольдман, Михаил Иса
кович) — 881 ـ بەت.

م

ن

و

پ

پەتروۆ، انتون (Петров, Антон) 1861 ــ جىلى قايتىس بولعان). شىن اتى سيودورۆ، انتون پەتروۆيــچ (Сидоров, Антон Петрович) ــ 675 ـ بەت.

پەترووۆسكي، گريــگوري يۆانوۆيــچ (Петровский, Григорий Иванович) 1878 ــ 1958 ــ 1099 ـ بەت.

پەشەحونوۆ، الەكسەي ۆاسيلــيەۆيچ (Пещехонов, Алексей Васильевич) 1867 ــ 1933 ــ 750 ـ، 894 ـ، بەتتەر.

ر

راديشەۆ، الەكساندر نــيكولايەۆيــچ (Радищев, Александр Николаевич) 1749 ــ 1802 ــ 970 ـ بەت.

رادەك، كارل بەرنگاردوۆيچ (Радек, Карл Бернгардович) 1885 ــ 1939) ــ 984 ـ بەت.

راففەن ـ يۋجانــس، جەن ـ پــيەررە (Raffin - Dugens, Jean-pierre، 1861 ـ جىلى تۋىلــعان) ــ 1462 ـ بەت.

راحــمەتوۆ، ن (Рахметов, Н.) 1886 ـ جىلى تۋىلعان)، شىن اتى بليۋم، وسكار (Блюм, Оскар) ــ 17 ـ بەت.

راكوۆسكي، حريستــيان گەورگيەۆيچ (Раковский, Христиан Георгиевич) 1873 ــ 1941 ــ 1083 ـ بەت.

رامساي، ۆيلليام (Ramsay, William 1852—1916)—511 ـ بەت.

راپپوپورت، چارلەس (Rappoport, Charles، 1865 ـ جىلى تۋىلعان) ــ 326 ـ بەت.

راۋ، البرەحــت (Rau, Albrecht 1843 ــ 1920) ــ 324 ـ بەت.

رەگەر، تادەۋسز (Reger, Tadeusz 1872 ــ 1938) ــ 822 ـ بەت.

رەنودەل، پــيەررە (Renaudel, Pierre 1871 ــ 1935)—1155 ـ . 1438 ـ بەتتەر.

رەنــنەر. كارل (Renner. Karl 1870—1950) ــ 1089 ـ، 1146 ـ، بەتتەر.

رەنوۆۆيەر، چارلەس بەنارد (Renouvier, Charles Bernard 1815 ــ 1903) ــ 44 ـ بەت.

رودس، سەسيل جون (Rhodes, Ceeil John 1853 ــ 1902) ــ 1279 ـ بەت.

ريل، الــويــس (Riehl, Alois 1844 ــ 1924)—153 ـ بەت.

ريسسەر، ياكوب (Riesser, Jakob 1853 ــ 1932) ــ 1189 ـ بەت.

س

本书根据中共中央马克思、恩格斯、列宁、斯大林著作编译局翻译，人民出版社1976年5月第2版北京第2次印刷版本翻译出版。

بۇل كىتاپ ج ك پ ورتالىق كوميتەتىنىڭ ماركس، ەنگەلس، لەنين، ستالين شىعارمالارىن قۇراستىرۋ-اۋدارۋ مەكەمەسىنىڭ اۋدارماسىنا ساي اۋدارىلدى، حالىق باسپاسىندا 1976-جىلى 5-ايىندا بەيجيڭدە باسىلعان ەكىنشى باسپاسىنىڭ 2-باسىلۋىنا ساي اۋدارىلىپ باسىلدى.

لەنين تاڭدامالى شىعارمالارى

2- توم

ماركس، ەنگەلس، لەنين، ستالين ماۋ زىدۇڭ شىعارمالارى
ورتالىق ۇلتتار اۋدارما مەكەمەسى اۋداردى
ۇلتتار باسپاسى باستىردى
شينحۋا شۋديانىنان تاراتىلادى
ۇلتتار باسپا زاۋىتىندا باسىلدى

1984-جىلى 8-اي، ءبىرىنشى باسپاسى
1984-جىلى 8-اي، بەيجيڭ، 1-باسىلۋى
باعاسى: 2.15 يۋان

列 宁 选 集

（第 二 卷）

（哈萨克文）

中央马列著作毛泽东著作

民族语文翻译局译

民族出版社出版 新华书店发行

民族印刷厂印刷

开本：850×1168毫米1/32 印张：50 1/2

1984年8月第1版

1984年8月北京第1次印刷

印数：0001—1,500册 定价（上下册）：2.15 元

书号：M1049(5) 253